

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ

**ДО ЩОРІЧНОГО ПОСЛАННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
«ПРО ВНУТРІШНЄ ТА ЗОВНІШНЄ
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ В 2017 РОЦІ»**

Київ 2017

УДК 338.24.021.8+35.075.31(477)

А64

*За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації
посилення на видання обов'язкове*

Редакційна колегія:

ГОРБУЛІН Володимир Павлович – директор Національного інституту стратегічних досліджень;

ВЛАСЮК Олександр Степанович – перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень;

ЛЯШЕНКО Олександра Миколаївна – учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень.

Електронна версія: www.niss.gov.ua

Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України
А64 до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.

ISBN 978–966–554–279–7

УДК 338.24.021.8+35.075.31(477)

ISBN 978–966–554–279–7

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	13
-------------	----

ЧАСТИНА I ІМПЕРАТИВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ	27
--	-----------

1.1. Політика Кремля як головний виклик національній безпеці	27
1.2. Гібридні загрози національній безпеці	31
1.3. Пріоритети держави у сфері захисту національної безпеки	34

РОЗДІЛ 2. ПРІОРИТЕТ МИРНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИСТОЯННЯ АГРЕСІЇ	38
--	-----------

2.1. Політико-правові інструменти протидії російській агресії	38
2.2. Публічна дипломатія в умовах гібридного протистояння	42
2.3. Зміцнення української ідентичності як протидія російській ідеологічній експансії	45
2.4. Інформаційна безпека та кібербезпека держави	47
2.5. Створення державної системи захисту критичної інфраструктури	56
2.6. Модернізація соціальної політики у сфері безпеки та оборони	61

РОЗДІЛ 3. НЕОБХІДНА СИЛОВА ПРОТИДІЯ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ	68
---	-----------

3.1. Збройні Сили України	70
3.2. Оборонно-промисловий комплекс України	92
3.3. Національні спецслужби	107
3.4. Система правоохоронних органів	113
<i>Додаток. Стан виконання завдань оборонної реформи .....</i>	<i>125</i>

РОЗДІЛ 4. ДЕОКУПАЦІЯ І РЕІНТЕГРАЦІЯ	141
--	------------

4.1. Зовнішньополітичні та міжнародно-правові чинники деокупації	142
4.2. Нормативно-правове забезпечення деокупації	145
4.3. Гуманітарний вимір деокупації та реінтеграції	154
4.4. Інформаційна політика щодо тимчасово непідконтрольних територій	160
4.5. Економічна і фінансова реінтеграція	166
4.6. Соціальна реінтеграція: захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб	181
4.7. Соціально-економічний розвиток постконфліктних територій	190
<i>Додаток. Майбутнє тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей: соціологічний вимір .....</i>	<i>198</i>

ЧАСТИНА II ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

РОЗДІЛ 5. ГЛОБАЛЬНЕ БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ	215
5.1. Актуальні виклики глобальній та європейській безпеці	215
5.2. Очікувані трансформації Європейського Союзу	220
5.3. Політика НАТО в новій безпековій ситуації та перспективи співробітництва між Україною та Альянсом	225
5.4. Відносини України із стратегічними партнерами	231
5.5. Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України в Центральній Європі, Балтії та Чорноморському регіоні	242
5.6. Зовнішньополітичні інтереси України у стратегічних регіонах світу	246
РОЗДІЛ 6. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА	252
6.1. Політичні та економічні передумови вступу України в ЄС	252
6.2. Угода про асоціацію як дорожня карта реформ	257
6.3. Пошук нових ринків збуту та залучення інвестицій як завдання економічної дипломатії	269
<i>Додаток.</i> Стан імплементації правових актів ЄС, передбачених Угодою про асоціацію Україна – ЄС, зі строком виконання у 2016 р.	273

ЧАСТИНА III ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА

РОЗДІЛ 7. ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	283
7.1. Основні засади зміцнення спільної ідентичності громадян України	283
7.2. Розвиток державної мови та захист мовних прав громадян	288
7.3. Політика національної пам'яті у світлі внутрішніх і зовнішніх викликів	293
7.4. Інтенсифікація міжрегіональних гуманітарних зв'язків	300
7.5. Етнополітичний вимір демократичної консолідації	305
7.6. Гармонізація розвитку міжконфесійних відносин та Українська Помісна Православна Церква	309
РОЗДІЛ 8. ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ	315
8.1. Антикорупційна реформа	315
Інституційне становлення та законодавче забезпечення антикорупційної реформи	315
Перешкоди на шляху антикорупційних заходів	321
Проблеми функціонування антикорупційних органів	327
Гармонізація антикорупційних та антилегалізаційних заходів у системі запобігання та протидії корупції	338
Антикорупційний зміст електронного декларування	343
Пріоритетні напрямки вдосконалення антикорупційної політики	347

8.2. Судова реформа	348
8.3. Реформа у сфері публічних закупівель	359
8.4. Електронний реєстр відшкодування ПДВ у системі заходів протидії корупції	364
8.5. Протидія корупції в процесі приватизації та управління публічними ресурсами	370
Нормативно-правове забезпечення удосконалення управління державними та комунальними підприємствами	371
Здобутки та проблеми реформування системи управління державною власністю	373
Ефективність трансформації власності	376
Пріоритетні напрямки протидії корупції в процесах трансформації власності та управління публічними ресурсами	378
8.6. Звуження ролі держави в управлінні публічними ресурсами як превентивний антикорупційний чинник	379
РОЗДІЛ 9. АКТУАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ РЕФОРМИ	388
9.1. Медична реформа	388
9.2. Пенсійна реформа	395
9.3. Реформа державної політики доходів	401
9.4. Забезпечення державного управління якісною інформацією	405
РОЗДІЛ 10. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА	408
10.1. Можливості та ризики парламентсько-президентської моделі державного управління	408
10.2. Формування відповідальності партійної системи України	412
10.3. Прозорість та підзвітність влади	416
10.4. Громадянське суспільство та державна політика	419
РОЗДІЛ 11. ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА	424
11.1. Національна система освіти як ресурс розвитку та безпеки України	424
11.2. Пріоритети реформування наукової сфери України	433
11.3. Роль і завдання культурної політики	442
11.4. Молодіжна політика в умовах гібридної війни	449
РОЗДІЛ 12. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ	456
12.1. Бюджетна децентралізація	457
12.2. Формування об'єднаних територіальних громад	464
12.3. Секторальна децентралізація	473
РОЗДІЛ 13. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА	485
13.1. Стратегічні орієнтири розвитку енергетики України	485
13.2. Подолання критичної залежності від Росії та диверсифікація джерел і технологій у сфері енергетики	490
13.3. Забезпечення функціонування енергетичного комплексу у кризових ситуаціях	494
13.4. Проблеми і пріоритети екологічної та техногенної безпеки	500
13.5. Реалізація державної політики енергоефективності	504

РОЗДІЛ 14. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ	509
14.1. Макроекономічні аспекти протидії гібридним загрозам	510
14.2. Підприємництво як основа національного економічного відродження	516
14.3. Внутрішні резерви економічного зростання	520
14.4. Зовнішньоторговельний потенціал розвитку	524
14.5. Потенціал прямих іноземних інвестицій для економічного зростання	529
РОЗДІЛ 15. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ	536
15.1. Здобутки в реформуванні фінансової сфери	536
15.2. Пріоритети бюджетно-податкової політики	542
15.3. Трансформація боргової політики	548
15.4. Розвиток співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями	555
15.5. Завдання валютно-курсової політики	562
15.6. Відновлення банківської системи	565
15.7. Інфляційне таргетування	571
РОЗДІЛ 16. ІМПУЛЬСИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	576
16.1. Виклики розвитку реального сектору економіки у сучасних умовах	576
16.2. Модернізаційні зрушення в промисловості	582
16.3. Активізація потенціалу аграрного сектору	592
16.4. Земельна реформа	597
16.5. Реформування транспортного сектору	604
16.6. Захист прав інтелектуальної власності	612
РОЗДІЛ 17. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН	628
17.1. Актуальні проблеми розвитку та функціонування інформаційного простору: свобода інформації та публічні комунікації	628
17.2. Реформа державної та комунальної преси, створення системи суспільного мовлення	636
17.3. Інформаційне суспільство та розвиток електронного урядування	642
ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ РЕФОРМ	663
ПРО СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»	666
ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ ДО 2030 РОКУ	678

СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ	681
1. Основні соціально- економічні показники	682
2. Індeksi основних соціально-економічних показників	684
Національні рахунки	
3. Валовий внутрішній продукт	685
4. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності	686
5. Питома вага проміжного споживання у випуску за видами економічної діяльності	692
6. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності	693
7. Індeksi фізичного обсягу та індeksi-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності	694
8. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу	696
9. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу	697
10. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання	698
11. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання	699
12. Індeksi фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання	700
13. Валове нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів	701
14. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями	702
15. Валовий регіональний продукт	703
16. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу	704
17. Індeksi фізичного обсягу валового регіонального продукту	705
Бюджетно-податковий сектор	
18. Доходи Зведеного бюджету України за 2011–2017 рр.	706
19. Доходи Державного бюджету України за 2011–2017 рр.	707
20. Видатки Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2011–2017 рр.	708
21. Видатки Державного бюджету України за функціональною класифікацією видатків за 2011–2017 рр.	709
22. Державний та гарантований державою борг України за 2011–2017 рр.	710
23. Державний та гарантований державою борг України за 2011–2017 рр.	711
24. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення станом в 2015–2017 рр.	712
Фінансовий сектор	
25. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)	713
26. Грошові агрегати та кореспондуючі статті Огляду депозитних корпорацій	717

27. Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України	719
28. Процентні ставки та обсяги за кредитами, наданими у звітному періоді резидентам (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки	720
29. Процентні ставки та обсяги за депозитами, залученими у звітному періоді на рахунки резидентів (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки	722
30. Депозити резидентів у розрізі секторів економіки	724
31. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки	726

Зовнішній сектор: основні показники

32. Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України	728
33. Офіційний курс гривні до іноземних валют, встановлений Національним банком України, середній за період	730
34. Динаміка платіжного балансу України (аналітична форма представлення)	732
35. Офіційні резервні активи	735

Зовнішній сектор

36. Географічна структура експорту товарів	736
37. Географічна структура імпорту товарів	736
38. Обсяги експорту товарів по регіонах	737
39. Обсяги імпорту товарів по регіонах	738
40. Експорт товарів до країн ЄС (28)	739
41. Імпорт товарів з країн ЄС (28)	740
42. Експорт окремих товарів	741
43. Імпорт окремих товарів	742
44. Динаміка обсягів експорту послуг (за видами послуг)	743
45. Динаміка обсягів імпорту послуг (за видами послуг)	745
46. Динаміка обсягів експорту послуг (по країнах світу)	747
47. Динаміка обсягів імпорту послуг (по країнах світу)	750
48. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України	752
49. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності	753
50. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України в економіці країн світу	754
51. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності	755
52. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) у регіонах України	756
53. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) на одну особу населення у регіонах України	757
54. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з регіонів України в економіці країн світу	758
55. Зовнішній борг України (за методологією МВФ, КПБ 6)	759

56. Валютна структура зовнішнього боргу станом на 01.01.2017 р. у розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення	760
---	-----

Ціни

57. Індеси споживчих цін на основні групи товарів та послуг	761
58. Індеси споживчих цін по регіонах	763
59. Індеси цін виробників промислової продукції у 2013–2016 рр.	764
60. Індеси цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами	765
61. Індеси цін на будівельно-монтажні роботи	765

Промисловість

62. Індеси промислової продукції за видами діяльності	766
63. Індеси промислової продукції по регіонах	768
64. Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції	769
65. Структура реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2000–2011 рр.	772
65.1. Структура обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами діяльності у 2010–2016 рр.	773
66. Частка інноваційно активних підприємств по регіонах	774
67. Частка інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності	775
68. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції по регіонах	776
69. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності	777

Енергетика

70. Баланси попиту та пропозицій	778
71. Енергоємність ВВП	779
72. Використання палива й енергії	779

Сільське господарство

73. Продукція сільського господарства у постійних цінах	780
74. Індеси сільськогосподарської продукції	780
75. Індеси сільськогосподарської продукції по регіонах	781
76. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах	782
77. Посівні площі сільськогосподарських культур	782
78. Виробництво сільськогосподарських культур	783
79. Урожайність сільськогосподарських культур	784
80. Кількість сільськогосподарських тварин	784
81. Виробництво продукції тваринництва	785
82. Продуктивність сільськогосподарських тварин	786

Будівництво

83. Індекси будівельної продукції за видами	787
84. Індекси будівельної продукції по регіонах	787
85. Прийняття в експлуатацію житла по регіонах	788
86. Обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 1000 осіб населення по регіонах	789
87. Прийняття в експлуатацію окремих виробничих потужностей	790

Капітальні інвестиції

88. Капітальні інвестиції за видами активів	791
89. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування	791
90. Капітальні інвестиції по регіонах	792
91. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності	793
92. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності	795
93. Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності	796
94. Індекси капітальних інвестицій за видами промислової діяльності	798
95. Капітальні інвестиції у житлове будівництво по регіонах	799

Транспорт і зв'язок

96. Перевезення вантажів за видами транспорту	800
97. Індекси обсягу перевезення вантажів за видами транспорту	800
98. Вантажооборот за видами транспорту	801
99. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування	801
100. Індекси обсягу відправлення (перевезення) пасажирів транспортном загального користування	802
101. Продукція (послуги) підприємств пошти та зв'язку загального користування	802

Внутрішня торгівля

102. Товарооборот внутрішньої торгівлі	803
103. Товарна структура оптового товарообороту підприємств	803
104. Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств	807
105. Роздрібний товарооборот підприємств по регіонах	807
106. Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств	808

Розвиток підприємництва

107. Основні показники діяльності підприємств за їх розмірами	812
108. Кількість підприємств за їх розмірами у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах	814
109. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	817
110. Кількість зайнятих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	821

111. Кількість найманих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	825
112. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	829
113. Структура оборотних активів	835
113.1. Структура оборотних активів	835
114. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності	836
115. Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності	837
116. Збиток підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності	840
117. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за їх розмірами за видами економічної діяльності	843
118. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності	846

Демографічна ситуація

119. Чисельність населення	849
120. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами по регіонах	850
121. Кількість живонароджених, померлих та природний приріст (скорочення) населення	853
122. Міграційний рух населення по регіонах	854
123. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні	857

Доходи населення, соціальне забезпечення

124. Доходи і витрати населення України	858
125. Доходи населення по регіонах	859
126. Найвний дохід населення	860
127. Найвний дохід на одну особу	861
128. Витрати населення по регіонах	862
129. Витрати населення на одну особу	863
130. Структура доходів і витрат населення України	864
131. Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата у 2016 р.	865
132. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності	866
133. Середньомісячна номінальна заробітна плата по регіонах	867
134. Індeksi реальної заробітної плати по регіонах	868
135. Загальна заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат	869
136. Кількість пенсіонерів	870
137. Кількість пенсіонерів по регіонах	871
138. Середній розмір місячної пенсії	884

Ринок праці

139. Населення за економічною активністю	885
140. Зайнятість населення по регіонах	886
141. Безробіття населення (за методологією МОП) по регіонах	888
142. Кількість зареєстрованих безробітних по регіонах	890

Соціальний розвиток

143. Основні показники охорони здоров'я	891
144. Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах	892
145. Вищі навчальні заклади	893
146. Кількість релігійних організацій	894

Охорона навколишнього середовища

147. Основні показники водопостачання і водовідведення	895
148. Основні показники використання й охорони лісу, тваринних ресурсів	896
149. Викиди окремих забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення	897
150. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по регіонах	898
151. Утворення відходів за видами економічної діяльності підприємств і в домогосподарствах	899

Окремі зіставлення по країнах світу

152. Чисельність населення	900
153. Рівень безробіття	901
154. Валовий внутрішній продукт	902
155. Рівень зростання валового внутрішнього продукту	903
156. Валовий внутрішній продукт на одну особу	904
157. Темпи приросту (зниження) промислового виробництва	905
158. Індекс споживчих цін	906

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ	907
----------------------------------	-----

ВСТУП

Внутрішнє і зовнішнє становище України в 2017 році визначається складною сукупністю факторів, що несуть у собі як загрози і ризики поглиблення кризових явищ, так і можливості для виходу на магістральний шлях національного розвитку.

Нинішній рік є справді переломним і визначальним у контексті одразу кількох процесів. Це, зокрема:

- боротьба проти російської агресії та зусилля щодо зміцнення обороноздатності й відновлення територіальної цілісності держави;
- розгортання і початок діяльності антикорупційної інфраструктури;
- запровадження дієвих механізмів соціальної політики держави шляхом оптимізації системи пенсійного забезпечення, започаткування медичної та освітньої реформ;
- вихід економіки країни на рейки динамічного зростання, залучення інвестицій та інновацій у вітчизняне виробництво, відкриття доступу до нових ринків, підвищення рівня зайнятості та добробуту населення;
- зміцнення авторитету України на міжнародній арені, поглиблення партнерських зв'язків з країнами ЄС і НАТО, визначення чітких орієнтирів нашої європейської та євроатлантичної інтеграції;
- подолання внутрішньополітичної нестабільності;
- зміцнення національної ідентичності, консолідація всього суспільства навколо ідеї української незалежності та готовності будувати спільне майбутнє для себе і своїх нащадків на рідній землі.

Кожен з цих процесів зіставний з цілою епохою в національній історії. Однак сьогодні Україна стоїть перед необхідністю забезпечити стрімку динаміку та гідний результат на усіх цих стратегічних напрямках одночасно. Це питання не десятиліть, а поточного політичного моменту, який

повинен дати відповідь на питання про те, куди рухається країна і коли її громадяни матимуть гідні умови життя.

На жаль, попередній період становлення української державності не дає необхідної основи для стрімкого поступу в майбутнє. Громадяни вже не перший рік живуть в епоху змін, однак вектор перетворень залишається для суспільства недостатньо виразним і переконливим.

Минулі півтора десятиріччя світ навколо України стрімко змінювався. Європейський Союз пройшов шлях від великих сподівань до великих сумнівів, від амбіційного розширення на схід до міграційної кризи і загрози розколу.

Сполучені Штати Америки навчилися жити в умовах терористичної загрози, перебудовували власний курс зовнішньої та внутрішньої політики відповідно до викликів сьогодення та логіки світових процесів.

Китай упевнено вийшов на світову арену як активний та амбітний суб'єкт, що здійснює довготривалу стратегію посилення власних позицій у процесі глобалізації та реалізації національних інтересів у різних регіонах світу.

У Російській Федерації відбулося становлення режиму В. Путіна; на тлі концентрації влади і відновлення експортного потенціалу енергетичного сектору економіки країна пройшла шлях від внутрішнього насильства проти політичних опонентів до агресивної політики імперського реваншу.

Наші найближчі сусіди – Польща, Туреччина, Грузія, країни Балтії та Центральної Європи – невпізнанно змінилися і вийшли на новий рівень внутрішньої організації та взаємодії з навколишнім світом.

За цей час Україна здійснила кілька крутих поворотів у внутрішній і зовнішній політиці, пережила не одну кризу державності та стояла перед реальною загрозою втрати власного суверенітету, але при цьому не змогла належним чином просунути на жодному напрямі щодо реалізації власних інтересів і стратегічних завдань. Під дією кризових чинників політична система країни та її основні елементи продовжують втрачати легітимність, в умовах нестабільності руйнуються стимули та можливості для економічного зростання, перманентна конфліктність знищує соціальний капітал і породжує депресивний стан суспільства.

Три роки тому в Україні до влади прийшли нові політичні сили. Це сталося на хвилі суспільного протесту проти національної зради й узурпації влади, що їх вчинили тодішні очільники держави. Найгострішими питаннями для нової влади стало очищення країни від паразитуючої олігархії і системної корупції у вищих ешелонах влади, а також протидія агресії Російської Федерації, що у важкий момент завдала підступного удару по незалежності України і зробила спробу відновити її колоніальний статус. У цих умовах зусилля державних органів і політичного керівництва були зосереджені на тому, щоб організувати опір агресору, забезпечити міжнародну підтримку, втримати ситуацію в економіці і не допустити розпаду країни.

Ці завдання нова влада виконала. Сьогодні суспільство справедливо вимагає нових кроків до національного одужання. Серед цих вимог часом

звучать радикальні заклики, а деякі політичні сили намагаються повернути ситуацію в річище гострого конфлікту і паралічу влади.

Але країна не може дозволити собі нові потрясіння і нову невизначеність державотворчого процесу. В Україні діють усі демократичні інститути, включно зі свободою слова, свободою зібрань, вільними виборами, реальною політичною конкуренцією і можливостями парламентського представлення позицій політичних сил. Далеко не всі країни можуть собі дозволити таку розкіш в умовах війни за незалежність, яка триває. Але для України свобода є базовою цінністю, тому жодні обмеження прав і свобод громадян у нашій країні є неприпустимими.

Свобода дій політиків повинна обмежуватися лише законом, здоровим глуздом і національними інтересами. Саме ці чинники й визначають завдання і пріоритети нинішнього політичного моменту. Альтернативи порозумінню й консолідації просто не існує. Влада і суспільство мають об'єднатися навколо зрозумілої і переконливої програми національного розвитку, в якій кожен суб'єкт політики матиме свою частку відповідальності, а кожен громадянин побачить інтереси свої особисті та своєї сім'ї.

Саме такою програмою національного згуртування, фундаментом політичного порозуміння в державі, скоординованої активної і цілеспрямованої праці всіх, хто зацікавлений у процвітаючій, мирній і демократичній Україні, є цьогорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Ця Аналітична доповідь є своєрідною дорожньою картою до Послання.

Національний порядок денний містить цілу низку конкретних завдань щодо кардинальних змін в одних сферах суспільного життя та збереження і примноження позитивних тенденцій, яких уже вдалося досягти на цей момент, – в інших.

План реформ і розвитку спирається на тверезу оцінку складних реалій, в яких нині перебуває Україна, а також будується з урахуванням тих викликів і можливостей, які відкриває перед нами майбутнє.

У 2017 році в зовнішній і внутрішній політиці України зберігалися тенденції останніх трьох років, які визначали національний порядок денний:

- відновлення миру і територіальної цілісності держави;
- прискорення процесу реформування всіх сфер суспільного життя;
- усунення загроз для державного суверенітету, які є як ніколи масштабними, діють у багатьох сферах одночасно і мають складний характер. Більшість із них зумовлені агресивною політикою Кремля.

Національна безпека залишається головним пріоритетом державної політики в найближчій перспективі.

На відміну від попередніх років, Російська Федерація у гібридній війні проти України нині змістила акценти, спрямовуючи свої зусилля не на військову перемогу та захоплення нових територій, а на повернення нашої держави до сфери свого впливу. Основний спосіб досягнення цієї мети – це дестабілізація внутрішньої ситуації в Україні та виснаження національної

економіки, використання надзвичайно потужного пропагандистського арсеналу методів знищення супротивника й введення в оману його союзників і всього світового співтовариства. У цьому контексті очевидним є те, що російські спецслужби та інші силові структури активізують свою підривну діяльність.

Водночас спостерігалось подальше погіршення ситуації у сфері міжнародної безпеки. Агресивна політика Кремля в регіоні Східної Європи, застосування методів гібридної війни проти України та інших європейських країн, її намагання, вдаючись до активних дій у світовому масштабі, конфронтувати із Заходом з метою примусити його до перегляду політики санкцій – усе це продовжує дестабілізувати глобальне безпекове середовище, значно посилює дію негативних чинників, спрямованих на руйнацію існуючої архітектури міжнародної безпеки.

Сьогодні криза міжнародної безпеки набула системного характеру. Особливо яскраво це проявляється у руйнівних процесах, що відбуваються у Близькосхідно-Чорноморському просторі, існуючі геополітичні суперечності в якому ще більше ускладнилися внаслідок анексії Криму та безпрецедентного нарощування російської військової активності в акваторії Чорного моря. Ці дії, спрямовані на формування плацдарму для поширення впливу РФ у напрямку Середземномор'я і Близького Сходу, прикриваються Москвою гаслами боротьби з тероризмом.

У цих складних умовах Європа перебуває у пошуку свого місця і власної місії в сучасному світі. На тлі консолідованої позиції європейських націй з більшості принципів питань дедалі тривожнішими стають деструктивні тенденції, пов'язані із засиллям популізму та євроскептицизму, характерні для багатьох країн регіону.

Водночас можна стверджувати, що з початку 2017 року російська політика щодо підриву гібридними засобами основ, на яких базується західний світ, втрачає свою ефективність. Усвідомлення серйозності «російської загрози», що стало наслідком послідовної агресивної антизахідної риторики Москви, показових військових кампаній в Україні та, особливо, Сирії, сприяло виробленню країнами Заходу нової політики стримування російських експансіоністських настроїв. Новий стимул для консолідації отримало НАТО, яке реалізує безпрецедентну програму посилення свого північно-східного флангу.

Результати загальних виборів у Нідерландах, підсумки голосування на президентських та парламентських виборах у Франції, гучне розслідування втручання Москви у виборчий процес у США свідчать про здатність та готовність західних демократій протистояти російським атакам. Цю тезу підтверджує і послідовна політика Заходу щодо підтримки України у конфлікті з РФ. Продовження санкцій проти РФ з боку Сполучених Штатів Америки та Євросоюзу та перспективи їх посилення, політичні заяви лідерів впливових країн світу на підтримку нашої держави, укладання конкретних угод з надання Україні практичної допомоги у боротьбі

з агресором свідчать про відданість західного світу своїм зобов'язанням та обіцянкам щодо відновлення територіальної цілісності та суверенітету України.

Перша половина 2017 року стала одним із визначальних періодів на **європейському шляху** України.

У 2016 році Україні вдалося підтвердити правильність зробленого євроінтеграційного вибору і зробити рішучі кроки в напрямі його закріплення. Зокрема, нашим підприємствам вдалося переломити «перехідну» тенденцію й перейти до зростання, як відносного, так і абсолютного, нашого експорту до країн Євросоюзу. Механізм, передбачений правилами зони вільної торгівлі з ЄС, почав працювати.

Важливим кроком стала остаточна ратифікація усіма країнами ЄС Угоди про асоціацію з Україною, підкріплена рішенням ЄС про надання Україні безвізового режиму пересування громадян. Це все створило надійну основу для подальшого просування держави в напрямку глибшої європейської інтеграції.

Безвізовий режим, довгий та важкий шлях до якого завершився у червні, дозволяє нашим громадянам вільно перетинати міждержавні кордони країн Європейського Союзу без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу. Виконавши у повному обсязі вимоги Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС, Україна відкрила новий період розвитку відносин з Європою та підтвердила, що її курс на європейську інтеграцію залишається незворотним.

Лібералізація візового режиму для українських громадян є одним із найбільш чутливих питань європейської інтеграції, чинником, який створює відчуття їх приналежності до об'єднаної Європи та остаточного розриву із радянським минулим.

Другою важливою подією стало розблокування Нідерландами офіційного запуску Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Копітка робота української влади спільно з нідерландськими та європейськими колегами дала позитивний результат і створила умови для ліквідації небезпеки блокування імплементації цього важливого документа, створеної за умілої пропагандистської підтримки РФ.

Останній рік став визначальним і на шляху нашої держави до **Північно-атлантичного альянсу**. Йдеться передусім про внесення українським парламентом змін до низки законів щодо відновлення цілеспрямованого курсу Києва на членство в НАТО. Для досягнення цієї мети Україна ще має пройти довгий та складний шлях трансформацій і не лише досягти формальних критеріїв, необхідних для вступу в Альянс, а й зробити незворотним процес кардинального, глибинного і якісного оновлення країни.

Наші євроінтеграційні наміри мають бути підкріплені серйозними здобутками у справі реформування всіх сфер суспільного життя держави. На передній план тут виступає комплексна реформа сектору безпеки і оборони

та її складових, яка здійснюється за вагової підтримки і допомоги наших партнерів з НАТО.

В умовах російської агресії підвищення спроможностей **оборонної сфери** – Збройних Сил, інших сил оборони та оборонно-промислового комплексу – набуває особливої важливості й актуальності.

З червня 2016 року, після введення в дію Президентом України П.О. Порошенком Стратегічного оборонного бюлетеня України¹, оборонна реформа набула комплексного та спланованого характеру із належним її забезпеченням. Вона спрямована на практичну реалізацію положень Воєнної доктрини та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України.

Відбувається поступове нарощування спроможностей сил оборони до виконання завдань за призначенням, підвищення ефективності управління ними, удосконалення їх правового, логістичного, медичного, соціального та іншого забезпечення. І при цьому наполегливо втілюються у життя відповідні процедури, стандарти та кращі євроатлантичні практики, що наближає нашу державу до вступу в НАТО.

У єдиному комплексі оборонної реформи переглядаються засади воєнно-економічної і військово-технічної політики, пришвидшено процес переозброєння сил оборони, відбуваються перетворення в оборонно-промисловому комплексі, удосконалюються механізми військово-технічного співробітництва з іноземними державами.

За короткий час були оновлені розвідувальні та контррозвідувальні органи, які відіграють ключову ролі у протидії гібридним загрозам. Відбулися суттєві зміни в організації їх роботи, удосконалене правове забезпечення їх діяльності.

Оперативно і вчасно було розпочато широкомасштабну антитерористичну операцію, в якій задіяна безпрецедентна кількість сил та засобів. Це дозволило державі вирішити багато важливих завдань: зупинити агресора, провести демократичні президентські, парламентські і місцеві вибори, а також звільнити значну частину окупованої території України.

По шляху реформ рухаються і правоохоронні органи, головним завданням яких є забезпечення безпеки українських громадян і суспільства. Головна оцінка, яку має отримати правоохоронний блок у ході реформування, – це довіра і повага громадян.

Органам сектору безпеки і оборони України доводиться діяти у складних умовах трансформації старих та появи якісно нових загроз, спричинених гібридною війною РФ. Досвід України у протидії гібридним загрозам вивчається нині експертами з різних країн, у т. ч. тих, що є членами НАТО. Комбінація власного досвіду і найкращих світових практик дозволяє оперативно корегувати завдання у сфері реформування системи забезпечення

---

¹ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» від 6 червня 2016 р. № 240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>

національної безпеки, не відступаючи при цьому від визначених стратегічних орієнтирів.

Вразливість України щодо зовнішнього втручання визначає наші головні завдання **в енергетичній сфері**, у питаннях **розбудови інфраструктури** та інформаційній політиці.

Цілеспрямовані дії останніх років послабили критичну залежність України від постачання російських енергоносіїв. Сформовано інституційні передумови для масштабної енергомодернізації, реалізації заходів з енергозбереження та підвищення енергоефективності будівель. Нормативно-правові акти, спрямовані на формування в Україні відкритого, прозорого та інтегрованого з європейським ринку природного газу, підвищили рівень енергетичної безпеки держави.

В умовах гібридної агресії, яка супроводжується масштабними інформаційними атаками та операціями, вдалося не просто встояти перед ними, а й почати вибудовувати ефективну систему протидії, у т. ч. у межах системи стратегічних комунікацій. Так само значна увага приділяється кібербезпеці держави, зважаючи на те, що агресор використовує Україну як великий кіберполігон, де намагається відпрацьовувати різні форми й методи кібератак.

При цьому є виразний позитивний тренд у сфері розбудови інформаційного суспільства та інформатизації різних сфер життя українців. Значними є і здобутки з розбудови системи електронного урядування та підвищення прозорості діяльності держави (наприклад, тендерних процесів).

Результативність реформування сфери забезпечення національної безпеки має створити нову її якість в умовах швидких змін міжнародного безпечового середовища та відсутності надійних зовнішніх гарантій безпеки, підвищити стійкість держави та її спроможність дати відсіч агресору й ефективно протистояти масштабним викликам сучасного світу.

Однак безпека країни сьогодні залежить не лише від стійкості нашої оборони, ефективності управління сектору безпеки та ресурсного забезпечення українського війська. Значною мірою наша обороноздатність формується надійним політичним тилом, довірою громадян до держави, стабільною соціальною ситуацією, надійною роботою правоохоронних органів.

Найголовніший ресурс національної могутності – це віра українців у власну державу.

Тому нагальним завданням усіх органів влади є зміцнення цієї віри і подолання всіх проблем і перешкод, які цю віру підривають.

Найперше йдеться про послідовну й результативну **антикорупційну політику**. Відповідна риторика супроводжує політичний процес в Україні щонайменше півтора десятиріччя. На антикорупційних гаслах сформувалися і прийшли до парламенту та виконавчої влади кілька генерацій політиків. Але, як свідчать факти, за цей час корупція перетворилася на всепроникний механізм реалізації особистих і групових інтересів у сфері державного

управління, економічної та правоохоронної діяльності. Корупційні схеми забезпечуються парламентською трибуною, впливовими телеканалами і величезними тіньовими бюджетами.

З 2015 року почався новий етап подолання корупційного «монстра» в Україні. Згідно з рекомендаціями наших європейських та інших зарубіжних партнерів, було прийняте прогресивне антикорупційне законодавство, створені інститути та сучасні інструменти контролю способу життя і діяльності державних службовців, які вже довели свою ефективність, – система електронного декларування, електронна система державних закупівель тощо.

Незворотність змін забезпечується активною участю громадськості в антикорупційній боротьбі. Активісти, журналісти щодня викривають нечесних чиновників, суддів, прокурорів і підтримують таким чином необхідний суспільний резонанс навколо цієї проблеми. Вагомим кроком до подолання злочинних зв'язків та кругової поруки у діяльності державного механізму стало створення незалежних антикорупційних органів, що було підтримано нашими закордонними партнерами та позитивно сприйнято українським суспільством.

В умовах відкритості на нові принципи переходить робота прокуратури, реформується судова система. Зміни настають не так швидко, як хотілося б, але ці зміни є, і вони наближають нас до мети – утвердження в Україні принципів правової держави, підпорядкування діяльності всієї адміністративної системи інтересам суспільства та кожного громадянина.

Однією з найважливіших реформ, що здійснюються в Україні та наближають нашу систему влади до європейських стандартів, є процес **децентралізації**. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, про яку теж говорилося впродовж десятиріч, практично розпочалась у 2015 році. Вона є однією з найрезультативніших серед проголошених стратегічних реформ і має загалом позитивну оцінку громадян. Завдяки проведеній бюджетній децентралізації суттєво зросли доходи місцевих бюджетів, органи місцевого самоврядування отримали фінансові ресурси для вирішення нагальних питань соціально-економічного розвитку громад та здійснення капітальних інвестицій.

Динамічно відбувається процес формування спроможних територіальних громад: у 2016 році їхня кількість зросла у 2,3 раза, з 1 січня 2017 року 366 ОТГ, які об'єднали 1 740 місцевих рад, перейшли на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом України. У 2017 році активно розпочалося впровадження секторальної децентралізації, результатом якої стане реальна децентралізація управлінських повноважень і формування системи надання якісних соціальних і адміністративних послуг кожному громадянину України, незалежно від місця проживання.

Ключове значення для подальшого поступу України мають надважливі реформи, що визначатимуть самі принципи державної політики в найбільш чутливих для людей сферах на найближчі десятиріччя.

Це – пенсійна реформа, медична реформа, освітня реформа, запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення. У кожній з цих сфер законодавча і виконавча влада повинна сьогодні створити надійні, чіткі та зрозумілі людям принципи й механізми реформування, для того щоб суперечливі, але давно назрілі політичні та управлінські рішення викликали не тривогу і страх, а впевненість у завтрашньому дні й довіру до власної держави та її послідовної політики.

На жаль, доводиться констатувати, що такою ж довгостроковою має бути стратегія з відновлення територіальної цілісності та деокупації тимчасово непідконтрольних територій.

Наразі розуміння деокупації вийшло далеко за межі фізичного звільнення окупованих земель, воно стосується як тимчасово непідконтрольних українському Уряду територій, так і підконтрольних. Гібридне протистояння російській агресії є складною комбінацією воєнно-політичних, соціогуманітарних, фінансово-економічних, інформаційно-комунікативних та інших процесів, тому деокупація не фокусується лише на відновленні контролю над державним кордоном, а є своєрідною «програмою детоксикації» всього українського суспільства.

Жити чесно, жити вільно і жити заможнo – це основні орієнтири тієї національної програми, яку ми пропонуємо суспільству і державі. Вони тісно пов'язані між собою і не можуть бути досягнуті окремо один від одного. Так, антикорупційна боротьба буде успішною лише в тому разі, якщо кожен громадянин, підприємець, правоохоронець, чиновник матиме чітку перспективу чесного, заможного та вільного життя у власній країні.

Таку перспективу створює передусім розвиток **національної економіки** на основі власного конкурентоспроможного виробництва, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, розвитку технологій та інновацій, виходу на нові ринки і кооперації зі світовими лідерами.

Перехід до економічного зростання в Україні утруднений багатьма чинниками, насамперед наслідками торгових воєн, безпрецедентного тиску та безпосередньої військової агресії, що здійснюються Російською Федерацією. При цьому йдеться не лише про несприятливі економічні, фінансові, політичні, інформаційні умови, а й про пряме захоплення і знищення частини виробничого потенціалу України.

Наша держава змушена долати наслідки цих втрат; на це спрямовані основні зусилля Уряду, Національного банку, дипломатичного корпусу та інших державних і недержавних акторів.

На сьогодні можна стверджувати, що нарешті переломлено економічну стагнацію, яка тривала з III кварталу 2012 року, і досягнуто зростання реального ВВП у 2,3 % за 2016 рік, 2,5 % у I кварталі та 2,4 % – у II кварталі 2017 року.

Утримано макроекономічну стабільність, яка дозволила забезпечити стійкість державних фінансів та закласти передумови обережного підвищення

добробуту населення. Так, уперше за три роки гібридної агресії було досягнуто зростання реальної заробітної плати (на 9,0 % у 2016 році) після дворічного падіння у 2014–2015 рр. (кумулятивно дворічний спад реальної заробітної плати становив біля 25,0 %), подвоєно рівень мінімальної заробітної плати.

Основними здобутками України у фінансовій сфері є: макрофінансова стабілізація, зупинка девальвації гривні, оздоровлення банківської системи, зростання міжнародних резервів, стабілізація на безпечному рівні бюджетного дефіциту, утримання в межах запланованих обсягів державного та гарантованого державою боргу, підвищення міжнародного кредитного рейтингу, зниження податкового навантаження на фонд оплати праці, упровадження системи електронного адміністрування та автоматичного відшкодування ПДВ, зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів, упровадження режиму інфляційного таргетування, що створило передумови до повернення однознакового (менше 10 %) рівня інфляції вже протягом поточного року.

Динамічно розширюється географія зовнішньої товарної торгівлі України. Зниження залежності від РФ та зміна пріоритетних напрямів торгівлі є суттєвим, хоча й вимушеним процесом. Ключовим експортним ринком для товарів України став ЄС, частка якого продовжує зростати (37,1 % – у 2016 році і 39,8 % – у I півріччі 2017 року). Азійський вектор вітчизняного товарного експорту також суттєво зміцнив позиції (на країни Азії припало 31,2 % експорту в 2016 році й 28,4 % – у I півріччі 2017 року), майже удвічі перевищивши частку СНД (17,7 % – у 2016 році, 16,8 % – у I півріччі 2017 року).

Реальний сектор вітчизняної економіки став одним із пріоритетних об'єктів гібридної агресії, внаслідок якої поступово виснажується виробничий потенціал країни та посилюються галузеві, виробничі, техніко-технологічні деформації, ускладнюється стабільне ведення господарської діяльності підприємств, утворюються розриви у національній транспортній мережі. Водночас економічна політика держави останніх років, спрямована на макроекономічну стабілізацію, таргетування інфляції та помірну девальвацію національної валюти, створили умови для структурних перетворень у реальному секторі.

Як наслідок, у 2016 році зафіксовано зростання обсягів промислового виробництва на 2,8 % порівняно з 2015 роком, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва зріс на 6,1 %, а транспортом України (без трубопровідного) було перевезено вантажів на 2,8 % більше порівняно з 2015 роком.

Подальші перетворення мають бути побудовані на новій моделі розвитку реального сектору, заснованій на інноваціях, високотехнологічних і наукоємних виробництвах, глибокій інтеграції виробничого потенціалу з екологічною та соціальною складовими процесу створення продукції. Це дозволить подолати наслідки гібридного протистояння, закласти надійний

фундамент зростання на перспективу та зміцнити економічну безпеку країни завдяки генеруванню імпульсних зрушень у реальному секторі економіки.

Україна повертається до нормального життя. З нинішнього періоду випробувань вона вийде оновленою і сильнішою. Про це свідчать ті успіхи і позитивні зміни, що відбуваються в **гуманітарній сфері**, яка є найбільш чутливим барометром загального стану суспільства.

Питання історії, мови, культурної традиції були використані агресором для розпалювання ворожнечі та обману наших співгромадян. Зерна розбрату й недовіри продовжують падати на українську землю, і ми повинні навчитися їх вчасно помічати і знешкоджувати.

Російська пропаганда постійно спекулює на пам'яті про жертв Другої світової війни. Наша держава на тлі агресивної риторики імперського реваншизму Москви, в умовах фактичної війни за незалежність ініціювала процес примирення і порозуміння між усіма, хто в ті буремні роки взяв до рук зброю і повернув її проти ворогів України. І з року в рік європейська практика пам'яті та її символи дедалі більше утверджуються на нашій землі, а ненависть і зло викорінюються зі свідомості українців.

Після перемоги Джамали на конкурсі Євробачення Київ на високому рівні прийняв престижний музичний захід європейського масштабу в 2017 році. Україна була гідно представлена на інших культурних міжнародних майданчиках, зокрема на книжковому ярмарку у м. Франкфурті в жовтні 2016 року.

Якщо говорити про ключові тенденції в гуманітарній царині після Революції гідності та в умовах російської гібридної агресії, то слід звернути увагу на кілька важливих напрямків. Зокрема, йдеться про розвиток національного кіновиробництва, що виражається у щорічному збільшенні числа українських фільмів, які вийшли у кінопрокат (з 12 фільмів у 2013 році до 30 – у 2016 році). Зусиллями як осередків громадянського суспільства, так і органів влади збільшується число соціально значущих культурних ініціатив, спрямованих на подолання ментальних наслідків гібридної війни, зближення між регіонами України.

Україна вчиться захищати свій інформаційний та гуманітарний простір, державна політика виробляє більш адекватні сучасним умовам інструменти захисту національних інтересів та запобігання зовнішнім і внутрішнім спробам дестабілізації. До позитивних змін у культурному та інформаційному ландшафті вже привела реалізація положень законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій» від 16 червня 2016 року, згідно з яким збільшено частку українських пісень у програмах телерадіоорганізацій, а також «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23 травня 2017 року, яким збільшується частка фільмів і передач державною мовою у загальному обсязі мовлення телерадіоорганізацій.

Загалом, **в інформаційній сфері** Україна на практичному рівні розпочала та реалізує цілу низку критично важливих проектів, які до цього моменту лише роками обговорювалися. Передусім це – створення Суспільного мовлення та роздержавлення ЗМІ.

Стратегічне значення для національного розвитку мають реформи **в освітній і науковій сферах**.

З ухваленням концепції «Нова українська школа», якою визначено мету, шляхи та етапи реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року, відкривається шлях до послідовного реформування освітньої сфери. Деякі нові інструменти та механізми працюють і вдосконалюються вже сьогодні, це насамперед упровадження електронних навчальних платформ і систем адміністрування освітньої діяльності, зокрема вступу до ВНЗ.

Значні зміни в політиці держави, спрямованій на підтримку вітчизняної науки та розвитку технологій, пов'язані з імплементацією Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». У цьому напрямі передбачається новий порядок фінансування науки, підвищення кваліфікації вітчизняних учених і дослідників, розширення співпраці з міжнародними науковими організаціями тощо.

Приходить усвідомлення тієї визначальної ролі, яку відіграє наука в сучасному світі. Її внесок у розвиток економіки, в обороноздатність країни, у формування раціональних прогресивних засад суспільного життя загалом має бути значно більшим, ніж є сьогодні. Важливо, що ініціатива з налагодження нових зв'язків і подолання бюрократичної рутини йде від самого наукового співтовариства.

Про нові горизонти, які відкриває національний інтелект для вирішення найбільш гострих проблем сьогодення, свідчить проведення першого в історії спільного засідання Президії Національної академії наук з Воєнно-науковою радою Збройних Сил України. Підписана угода про співпрацю Національної академії наук України з Міністерством економічного розвитку і торгівлі. Наукова діяльність і практика державотворення роблять важливі кроки назустріч одна одній, і це дуже позитивний сигнал для всього суспільства.

У складних умовах Україна пише свою історію успіху. День у день стаючи сильнішою, держава має ще багато зробити для того, щоб якісні зміни повноцінно увійшли у життя кожного українця, забезпечивши європейські стандарти життя, безпеки та розвитку. Завдання держави, її виконавчої гілки влади і представницького законодавчого органу – підтримати цей поступальний рух країни та забезпечити його незворотність. Необхідна умова реалізації програми реформ – це політичний діалог, тісна взаємодія з громадським сектором, професійність, відкритість і вимогливість у роботі кожного посадовця і депутата.

ЧАСТИНА I
**ІМПЕРАТИВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ**

РОЗДІЛ 1

НАЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

1.1. ПОЛІТИКА КРЕМЛЯ ЯК ГОЛОВНИЙ ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Агресія Російської Федерації проти України та окупація частини нашої території перетворили Росію на головну загрозу національній безпеці та державності України. Україна розглядає дії РФ як довгостроковий системний виклик.

Ворожий щодо України геополітичний курс Росії, який не є критично залежним від особи В. Путіна, демонструє тенденцію до втримання серед пріоритетів порядку денного на тривалу перспективу. Це спричинено тим, що, окрім фактичного культу президента Путіна, у Росії існує загрозлива антиукраїнська спрямованість усього політичного апарату та істеблішменту. Окремі аспекти концепції «російського мира» знаходять підтримку і в середовищі російської інтелігенції. Експерти, політологи, науковці, навіть за критичного ставлення до путінського режиму, висловлюють думки про 1200-літню історію російської цивілізації, закріплюючи в суспільній свідомості образ триєдиного народу – білорусів, росіян та українців. Подібні трактування є досить популярними навіть серед ліберально орієнтованих російських журналістів, експертів чи опозиційних політиків, що, безумовно, сприяє консолідації політичного режиму.

Незважаючи на всі заяви Кремля про начебто загрозу просування НАТО та ЄС на Схід, в основі агресивних дій РФ лежать насамперед внутрішні чинники: криза легітимності після протестів 2011–2012 рр.; відсутність економічної конкурентоспроможності; страх перед демократичними трансформаціями та альтернативними

російському інтеграційними процесами на пострадянському просторі, успішність яких не лише продемонструвала б помилковість російської моделі державного управління, а й призвела б до втрати впливу РФ на сусідні держави, що руйнує прагнення Росії залишатися державою не тільки глобального рівня впливу, але й регіонального.

Україна не є першою жертвою конфлікту, що виник завдяки російській політиці з дестабілізації сусідніх країн. Перелік подібних конфліктів, що сталися в різні роки, відомий: Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я. Їх об'єднує одна спільна риса – пряма чи прихована участь Російської Федерації.

Раніше виникнення міжнаціональних конфліктів та сепаратистських рухів на пострадянському просторі було пов'язано з процесом розпаду СРСР. Росія лише втручалась у події з метою підтримки у власних інтересах однієї зі сторін протистояння. Проте згодом, усвідомивши весь спектр можливостей, які надає існування «заморожених конфліктів» для впливу на інші країни, регіональну та міжнародну безпеку, РФ перейшла до нового способу утримання колишніх республік СРСР під своїм контролем – штучного створення нових зон дестабілізації та цілеспрямованої підтримки сепаратистських рухів у сусідніх державах. Саме ця стратегія була використана проти України.

Відповідно до заяв президента РФ В. Путіна навесні 2014 р. Росія планувала перетворити Україну на повністю недієздатне територіальне утворення шляхом упровадження конфедерації та встановлення фактично російського протекторату як мінімум над завойованими територіями південних і східних областей країни. І хоча РФ не вдалося реалізувати цей план у повному масштабі, у Москві ще й досі остаточно не відмовилися від прагнення змусити Україну погодитися на реінтеграцію окупованих районів Донецької та Луганської областей ціною власного суверенітету (у питаннях державного устрою, зовнішньополітичного курсу, національної безпеки).

Тим не менш, проблеми (щонайперше – соціально-економічного характеру) у самій Росії, міжнародні санкції та спротив українського народу змушують Кремль перейти до іншого, перехідного сценарію використання окупованих територій.

Уже в 2016 р. генеральний секретар ОБСЄ Л. Заньєр звернув увагу на те, що ситуація на сході України набуває рис «замороженого конфлікту»¹. На користь цього свідчить імітація на окупованих територіях інститутів державного управління: в «ЛНР» та «ДНР» є т. зв. «глави республік» зі своїми адміністраціями; були створені уряди – «Советы министров» (рос.), представницькі органи – «Народные советы» (рос.), судова

¹ Генсек ОБСЄ: Війна на Донбасі стає «замороженим конфліктом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.depo.ua/ukr/war/gensek-obse-viyana-na-donbasi-stae-zamorozhenim-konfliktom-17052016061100>

гілка влади, міліція, власні армії, вигадані державні символи та нагороди і навіть законодавство. Самопроголошені «ДНР» та «ЛНР» намагаються провадити власну «дипломатичну» діяльність, відкриваючи «представництва» в інших країнах.

Серйозним кроком стало підписання президентом РФ В. Путіним 18 лютого 2017 р. указу «Про визнання у РФ документів та реєстраційних знаків транспортних засобів, виданих громадянам України та особам без громадянства, які постійно мешкають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України»². І хоча указ діє тимчасово, «до політичного врегулювання ситуації», а в назві документа не міститься ознак того, що РФ визнає нею ж створені «ДНР» та «ЛНР», – це ще один крок, спрямований не на виконання Мінських домовленостей, а в напрямку відокремлення окупованих територій від України та перетворення їх на квазідержавні утворення. Проте, хоча російські урядовці й підкреслюють, що на поточний момент не йдеться про визнання Росією «ДНР» та «ЛНР», варто нагадати, що подібна заява від 16 квітня 2008 р. про готовність приймати документи самопроголошених республік³ була одним із кроків, який передував офіційному визнанню РФ «Республіки Абхазія» та «Республіки Південна Осетія» (26 серпня 2008 р.)⁴.

За підсумками парламентських слухань у Державній Думі РФ 20 березня 2017 р. російському уряду було рекомендовано «провести повну міграційну амністію та розробити додатковий перелік преференцій»⁵ для мешканців окупованих районів Сходу України для спрощення процедури отримання ними російського громадянства (що в принципі вже реалізується на практиці) при отриманні дозволу на проживання в Росії або реєстрації за місцем проживання на території РФ та при влаштуванні на роботу. Трохи пізніше в Держдумі був зареєстрований законопроект про скасування необхідності отримання трудових патентів для українських громадян з окупованих Росією територій.

Ці та інші численні ініціативи російських політиків офіційно тлумачаться Кремлем як «надання гуманітарної підтримки населенню ОРДЛО». Проте все це, а також привласнення українських підприємств на окупованих

² Указ о признании документов, выданных гражданам Украины и лицам без гражданства, проживающим на территориях отдельных районов Донецкой и Луганской областей Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kremlin.ru/events/president/news/53895>

³ О поручения президента России правительству Российской Федерации в отношении Абхазии и Южной Осетии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/342137

⁴ Див.: Указ Президента РФ от 26.08.2008 г. № 1260 «О признании Республики Абхазия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kremlin.ru/acts/bank/27957> ; Указ Президента РФ от 26.08.2008 г. № 1261 «О признании Республики Южная Осетия» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kremlin.ru/acts/bank/27958>

⁵ Правительству предложили провести миграционную амнистию для жителей Донбасса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://lenta.ru/news/2017/03/20/dnr_nationality/

територіях, свідчить про прагнення РФ створити на пострадянському просторі ще одну зону «замороженого конфлікту», відтермінувати на майбутнє вирішення проблеми на своїх умовах, коли для цього (як розраховують у Кремлі) складуться більш сприятливі обставини.

Якщо зважати на ціну питання, то вона суттєво різниться для нашої держави та країни-агресора. Очевидно, що зиск, який Росія отримує від такої політики, значно перевищує фінансові й іміджеві втрати. Також це відвертає увагу від значно важливішого для самої Росії питання – анексії Криму, пересуваючи його в порядку денному міжнародних переговорів на другий план. І навіть упровадження санкцій проти РФ не змінило цієї ситуації.

Однак ситуація, що склалася, не найкращим чином позначається на міжнародному іміджі України. І це також є одним із гібридних чинників впливу РФ. Адже країна із «замороженим» територіальним конфліктом не може претендувати на вступ до НАТО та є небажаним кандидатом для ЄС.

Через невизнані територіальні утворення в окремих окупованих районах на сході України Росія зберігає власну значимість як суб'єкта регіональної та міжнародної безпеки, а відтак постійно перебуває «за столом переговорів», оскільки створена нею ж проблема не може бути вирішена без її участі.

По суті, виступаючи одночасно агресором (для держави Україна) та гарантом (для окупаційних маріонеткових режимів), а перед російськими виборцями й на міжнародних переговорах маніфестуючи себе миротворцем, Росія отримує можливість імітувати, а реально – контролювати намагання країни – жертви агресії та міжнародного співтовариства вирішити конфлікт.

Важливим складником політики Кремля зі збереження існуючих та створення нових «заморожених конфліктів» на території інших держав є розміщення в окупованих регіонах власних військових контингентів. Це можуть бути або т. зв. «миротворчі сили» (як у самопроголошеній Придністровській Молдавській Республіці), або російські війська у складі Колективних сил з підтримки миру СНД (як це мало місце в Абхазії до 2008 р.), або просто створення військових баз (наприклад, в Абхазії та Південній Осетії після нападу на Грузію в 2008 р.).

Набутий Росією досвід із керування територією «замороженого конфлікту» та його використання проти іншої держави застосовуватиметься відтепер уже проти України. Тому завдання України – не дозволити перетворити окуповані райони Донецької та Луганської областей на зону тривалого «замороженого конфлікту». Вирішення цієї проблеми має відбуватися на основі міжнародного права, і Україна не повинна зголошуватися на т. зв. «мирні ініціативи» країни-агресора.

Загрозою для всієї світової спільноти залишатиметься й те, що, досягнувши в Україні запланованих цілей, РФ буде й надалі множити «заморожені

конфлікти», створюючи навколо себе пояс «керованої нестабільності» й утримуючи у такий спосіб сусідні країни в орбіті власного впливу.

1.2. ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

В оновлених стратегічних і концептуальних документах, прийнятих після Революції гідності, були визначені актуальні та потенційні загрози національній безпеці, з якими Україні сьогодні доводиться стикатися. Більшість із них має гібридний характер, проявляються вони у багатьох сферах одночасно і з часом можуть змінюватися та набувати нових рис.

Основною загрозою для державного суверенітету й територіальної цілісності України залишаються агресивні дії Росії, метою яких є руйнування суспільно-політичної стабільності в нашій країні та виснаження національної економіки. Для цього Кремль активно використовує спеціальні служби, які по суті стали основним інструментом досягнення зовнішньополітичних цілей РФ.

В арсеналі Росії присутній широкий інструментарій реалізації її імперських амбіцій. Проголошуючи на міжнародній арені цинічні заяви про невтручання у внутрішні справи України, Кремль продовжує відряджати на нашу землю не лише радників, інструкторів і найманців, а й регулярні війська.

Окуповані РФ Автономна Республіка Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей нині перетворені на осередки, де не діють норми ані українського, ані міжнародного права, де Москвою та її маріонетками створено атмосферу страху й ненависті та сформовані джерела суттєвих загроз національній безпеці нашої держави.

Концентрація значних угруповань військ уздовж Державного кордону України, перетворення тимчасово окупованої території АР Крим на мілітаризовану зону, проведення масштабних військових навчань на прилеглих територіях Росії та Білорусі – усе це посилює загрозу ескалації збройної агресії з широким застосуванням військової сили РФ.

Істотною загрозою національній безпеці України є діяльність незаконних збройних формувань, які постійно отримують із Росії новітні зразки озброєння, боєприпаси, матеріальні та фінансові ресурси, а також проходять підготовку на військових полігонах РФ. Бойовики, що діють на території Донецької та Луганської областей, широко використовують терористичну тактику, яка має багато спільного з діями організацій, визнаних терористичними на міжнародному рівні (як-от «Аль-Каїда» чи «Ісламська держава»).

Події на сході країни негативно впливають на зростання злочинності в цілому у державі, загрозливих масштабів набуває поширення вогнепальної зброї та вибухових речовин.

За останній рік поширилася практика застосування точкових терактів проти військовослужбовців і працівників органів сектору безпеки і оборони України, у т. ч. поза межами проведення АТО. Це потребує додаткових зусиль щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів, контррозвідувальних підрозділів та інших суб'єктів боротьби з тероризмом з метою своєчасного виявлення і припинення диверсійно-терористичної діяльності та надійного убезпечення громадян.

Спецслужби РФ, використовуючи ОРДЛО як передовий плацдарм, намагаються розширювати свою розвідувально-підривно й диверсійну діяльність в інших регіонах України. За схемами, апробованими у маріонеткових квазідержавних утвореннях «ДНР» та «ЛНР», російська розвідка через свою агентуру намагається розпалювати міжетнічну, міжконфесійну, соціальну ворожнечу, сприяє появі й поширенню сепаратистських рухів у Закарпатській, Одеській, Чернівецькій, Львівській, Харківській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській, Дніпропетровській областях.

Останнім часом проти нашої держави кремлівськими функціонерами застосовується відносно новий метод ведення війни – «організаційна зброя». Основними об'єктами впливу «організаційної зброї» є владні інститути України, особливо управлінська ланка стратегічного рівня, бізнесові кола, різноманітні соціальні групи, релігійні конфесії (традиційні та нетрадиційні). Варто виокремити кримінальне середовище, яке також потрапляє до сфери застосування «організаційної зброї».

Впливи «організаційної зброї» спрямовуються також на викривлення національних цінностей і національної культури, що ставить під сумнів можливість існування української нації в цілому. Ще одним із напрямів застосування «організаційної зброї» є підтримання в Україні «п'ятої колони», сформованої російськими спецслужбами з колишніх і нинішніх політиків, чиновників, бізнесменів, активістів проросійських організацій.

Загалом в Україні агресор намагається створити й розвинути таку ситуацію, що підштовхує до прийняття державних рішень, які суперечать національним інтересам, спонукає до зміни стратегічного напрямку розвитку держави, має сприяти знекровленню економіки та максимальному послабленню системи забезпечення національної безпеки. Кінцева мета застосування «організаційної зброї» – знищення Української держави.

Принципи функціонування «організаційної зброї» відомі давно й висвітлені в наукових працях російських, американських та інших науковців і військових. Проте Україна повною мірою відчуває масштаби та комплексний характер практичного застосування такого виду гібридної зброї. Очевидно, що механізми, прояви та наслідки цих впливів у більшості випадків мають неясний характер і виходять за межі логіки традиційної контррозвідувальної діяльності. Стає зрозуміло, що за таких умов вітчизняним спецслужбам, у першу чергу Службі безпеки України, необхідно розробити й реалізувати скоординовану комплексну системну протидію цій загрози.

Сьогодні національній безпеці держави загрожує також активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій на сході України, руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів на територію Росії. Уже зараз в Україні налічується майже 1,6 млн внутрішньо переміщених осіб⁶, що створює додаткові навантаження на державний і місцеві бюджети та системи соціального і медичного забезпечення.

Кібератаки, які здійснюються з території РФ, втручання російських спецслужб у виборчий процес у США та деяких європейських країнах свідчать про те, що гібридна війна вийшла за межі нашої держави. Загроза кібербезпеці та безпеці інформаційних ресурсів існує і в Україні. Об'єкти нашої критичної інфраструктури та державні інформаційні ресурси мають досить високий ступінь уразливості до кібератак. Свідченням цього стала масштабна кібератака, яка тривалий час готувалась висококваліфікованими фахівцями і була здійснена 27 червня 2017 р. напередодні державного свята – Дня Конституції України. Наслідками цієї атаки стали збої в роботі інформаційних систем як державних установ, так і приватного сектору.

Також викликає стурбованість фізична та моральна застарілість системи охорони державної таємниці та інших видів інформації з обмеженим доступом. А в особливий період і під час гібридної війни критична інфраструктура й інформаційні ресурси держави мають бути належним чином захищені від терористичних посягань і диверсій.

Щоб ослабити незламність нації та віру українського народу у свою державу, Москва розгорнула широкомасштабну інформаційно-психологічну війну. Цілодобово засоби масової комунікації РФ передають меседжі, у яких принижують українську мову та культуру, фальшують українську історію, формують альтернативну до дійсності викривлену інформаційну картину світу. Завдяки цілеспрямованим зусиллям держави, патріотично налаштованих громадян України, у т. ч. журналістів, вдалося певним чином нейтралізувати ці загрози. Проте відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіакультури суспільства поки що не дозволяють ефективно протидіяти інформаційній війні РФ проти України.

Гібридна війна проти нашої держави триває і в економічній сфері. Російський капітал намагається здійснювати вплив на внутрішню політику нашої держави, перешкоджати діяльності стратегічних підприємств і галузей національної економіки, утримувати залежність України від монопольних постачань критичної сировини, насамперед енергетичних ресурсів.

Реформи, які відбуваються протягом останніх років у сфері національної безпеки України, уже дають певні позитивні результати. Проте Кремль не полишає спроб установити контроль над владними інститутами України.

---

⁶ Обліковано 1 583 271 переселенець, – Мінсоцполітики [Електронний ресурс] / Мінсоцполітики. – 2017. – 31 лип. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/news/13693.html>

Отже, актуальним завданням залишається недопущення зовнішніх впливів на формування політики Української держави, прояви яких постійно модифікуються й ускладнюються.

Нині система забезпечення національної безпеки України дозволяє долати суттєві загрози та зменшувати їхні впливи. Не можна сказати, що всі державні структури працюють однаково ефективно. Передусім нові антикорупційні органи та органи правопорядку ще не запрацювали у повному обсязі. Слід урахувувати, що вони були створені фактично «з чистого аркуша», і процеси їх становлення ще не завершено.

Незавершеними залишаються реформи й інших складників системи забезпечення національної безпеки, у т. ч. щодо вдосконалення профільного законодавства. Це поки що – уразливі місця у сфері національної безпеки.

Перелік загроз національній безпеці не є сталим. Кожен рік гібридної війни проти України демонструє, що з'являються нові загрози, а старі – посилюються, видозмінюються та набувають ще більш досконалих форм.

1.3. ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах протидії гібридній війні РФ головним пріоритетом України у сфері національної безпеки є мінімізація загроз державному суверенітету, створення умов для відновлення територіальної цілісності України, гарантування мирного майбутнього.

Держава докладатиме всіх зусиль для реінтеграції тимчасово неконтрольованих територій до України. Не можна забувати й про те, що величезні зусилля будуть потрібні для відновлення правопорядку, зруйнованої інфраструктури, підприємств, соціальної сфери на окупованих територіях Криму, в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Водночас досягнення нашою країною таких цілей, як утвердження прав і свобод людини та громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального та гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО, вимагає надійного забезпечення національної безпеки. Це передбачає передусім посилення спроможностей і розвиток сектору безпеки і оборони України та його складників.

Масштаби, динаміка та змінний характер методів і засобів, до яких під час гібридної війни вдається супротивник, вимагають від української влади продовження виконання надскладного завдання з формування нової якості сектору безпеки і оборони з використанням найкращих світових практик. Відповідні якісні зміни мають увійти у життя кожного українця, забезпечивши на практиці реалізацію європейських цінностей і стандартів безпеки.

Реформування системи національної безпеки України має здійснюватися на підставі пріоритетів, визначених Стратегією національної безпеки

України, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України, Воєнною доктриною України, іншими стратегічними і концептуальними документами держави, а також ураховувати відповідні процеси, що відбуваються в країнах – членах НАТО.

Окремо слід зазначити, що *активне співробітництво з НАТО* є невід’ємною складовою частиною євроінтеграційного курсу нашої держави, сприяє утвердженню в Україні демократичних цінностей, є важливим інструментом підтримки реформ, зокрема у секторі безпеки і оборони, а також забезпечує спільну протидію сучасним безпековим викликам і загрозам. На сьогоднішньому етапі розвитку необхідно актуалізувати на порядку денному питання, які стосуються плану дій щодо членства в НАТО та наближення національного сектору безпеки і оборони до стандартів Альянсу.

Уперше в історії незалежної України була затверджена Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, покликана забезпечити створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини та громадянина тощо.

Вирішення визначених державою завдань потребує чіткої послідовної та безперервної роботи із розбудови всіх складових частин системи національної безпеки. В основу її розвитку має бути закладено розуміння того, що забезпечити безпеку України в довгостроковому плані неможливо шляхом тактичного реагування на численні внутрішні та зовнішні загрози, ризики й виклики. Цей процес включає довгострокову стратегію формування взаємної відповідальності особи, суспільства та держави, а також сумісність із регіональними та міжнародними системами безпеки.

Одним з актуальних завдань у сфері національної безпеки провідні країни світу, зокрема й члени НАТО, визначають забезпечення стійкості держави і суспільства до загроз, у т. ч. гібридного типу. Основними критеріями при цьому є здатність ефективно реагувати на загрози, адаптуватися до умов, які швидко змінюються, протистояти неочікуваним ударам, відновлюватися після кризи до бажаного рівня.

Виклики, що постають перед Україною, вимагають організації процесу прийняття спільних узгоджених рішень у сфері національної безпеки на основі постійної оперативної взаємодії та чіткої координації зусиль, постійного пошуку й удосконалення шляхів її забезпечення. Нині Україна як ніколи раніше потребує формування нових сучасних механізмів зміцнення національної безпеки.

Це насамперед стосується механізмів керівництва у сфері національної безпеки та оборони, структури і складу сектору безпеки і оборони, системи управління, координації та взаємодії його органів, модернізації системи планування, посилення демократичного цивільного контролю над його органами. Відповідні положення вже враховані у законопроекті «Про

національну безпеку України», який був розроблений у широкій співпраці з консультативною місією ЄС, офісом НАТО і має бути у найкоротші терміни переданий на розгляд до Верховної Ради України. В умовах змін зовнішньополітичної обстановки якнайшвидше прийняття цього закону набуває особливої актуальності.

Не менш важливими є завдання запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу у секторі безпеки та оборони із залученням викладачів, інструкторів із держав – членів НАТО і ЄС, формування нової культури безпеки зі збереженням за необхідності спеціалізації та індивідуалізації системи підготовки кадрів; підвищення фахового рівня персоналу сектору безпеки та оборони, забезпечення його високої мотивації до належного виконання завдань за призначенням.

Особливої уваги потребує вдосконалення матеріально-технічного забезпечення в секторі безпеки і оборони, викорінення корупції.

Захист національної державності неможливий без ефективної діяльності розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів. Їх реформування й розвиток будуть продовжені на основі принципів верховенства права, патріотизму, компетентності, департизації, доцільної демілітаризації, координації та взаємодії, розподілу завдань і усунення дублювання функцій, демократичного цивільного контролю та прозорості.

Метою реформування *Служби безпеки України* є створення якісно нової спецслужби з урахуванням європейського досвіду забезпечення національної безпеки, міжнародного законодавства з прав людини, а також змін у внутрішньому та зовнішньому безпековому середовищах, які загрожують національним інтересам України. Актуальними завданнями у цій сфері визначено, зокрема, такі: уточнення та законодавче врегулювання функцій, повноважень, структури й організації діяльності СБУ, механізмів демократичного цивільного контролю. Більшість правоохоронних функцій (крім боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки та тероризмом) має бути передана від СБУ до інших правоохоронних органів. Це дасть можливість СБ України сконцентрувати свої зусилля на забезпеченні ефективного контррозвідувального режиму, нейтралізації діяльності сепаратистських й екстремістських рухів та організацій, боротьби з тероризмом.

Цілями реформи розвідувальних органів України у контексті реалізації прийнятої у 2016 р. Національної розвідувальної програми є посилення їх координації та взаємодії між собою для розвитку розвідувальних спроможностей України, зосередження зусиль цих органів на пріоритетних напрямках забезпечення національної безпеки. Заплановані зміни відображенні у законопроекті «Про розвідку», який найближчим часом має надійти на розгляд до Верховної Ради України.

Основним пріоритетом реформи *Міністерства внутрішніх справ України* є завершення його трансформації у цивільний центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику

у сферах правоохоронної діяльності, захисту державного кордону, міграційної діяльності та цивільного захисту, а також виконання положень Стратегії реформування МВС України.

Безпека українських громадян – головне завдання нової української поліції. Для ефективного виконання *Національною поліцією України* своїх функцій у сферах протидії злочинності та забезпечення громадського порядку розпочато процес формування її структури та досягнення оптимальної чисельності працівників. Має бути забезпечено перехід від мілітаризованої до соціально-сервісної моделі поліції, реформовано систему відбору на службу та професійної підготовки співробітників.

Метою розвитку *Національної гвардії України* визначено її розбудову як мобільного боєздатного військового формування з правоохоронними функціями, здатного у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони виконувати визначені правоохоронні та оборонні завдання з протидії загрозам національній безпеці.

Подальший розвиток *Державної прикордонної служби України* зорієнтований на забезпечення ефективної реалізації нею політики безпеки у сфері захисту й охорони державного кордону і потребує насамперед: удосконалення системи охорони та підвищення рівня захисту ділянки Державного кордону України з Російською Федерацією з урахуванням реальних і потенційних воєнних загроз; завершення делімітації і демаркації Державного кордону України; створення прикордонних підрозділів швидкого реагування; формування дієвого механізму оперативного співробітництва та обміну інформацією з іншими правоохоронними органами у сфері забезпечення безпеки державного кордону.

Розвиток *Державної міграційної служби України* спрямований на забезпечення прав і свобод громадян, надання якісних адміністративних послуг, ефективний контроль за міграційними процесами, боротьбу з нелегальною міграцією, захист національного ринку трудових ресурсів, сприяння реалізації безвізового режиму з Європейським Союзом.

РОЗДІЛ 2

ПРІОРИТЕТ МИРНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИСТОЯННЯ АГРЕСІЇ

2.1. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Україна була і є відповідальним учасником світового співтовариства, виступаючи послідовним прихильником миру, контрибутором глобальної та регіональної безпеки. Однак агресивна політика РФ, порушення нею цілої низки фундаментальних норм міжнародного права та принципів міжнародної безпеки викликали глибоку кризу довіри та ерозію нормативних засад міжнародної системи. Погрози та застосування військової сили, окупація частини території України, порушення гарантій територіальної цілісності, наданих нашій державі за умовами Будапештського меморандуму 1994 р., порушення норм Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією – усе це підриває міжнародну безпеку, формуючи нове ставлення до чинного міжнародного права. Недотримання міжнародних угод без їх формальної денонсації створює небезпечний прецедент і поглиблює розрив між правовою та політико-безпековою площинами.

Порушення територіальної цілісності нашої держави внаслідок окупації Криму Російською Федерацією та воєнні дії на сході України, підтримка Росією незаконних збройних формувань є прямою загрозою та головним зовнішнім викликом національній безпеці, подолання якого – пріоритетне завдання зовнішньої політики. Україна розцінює всі вимоги щодо внутрішньої політики, які висуває Російська Федерація, у т. ч. в рамках Мінського переговорного процесу, як спробу зовнішнього втручання і намагання перешкодити зближенню України з європейським та євроатлантичним просторами.

Однак, незважаючи на всю критику, альтернативи Мінському процесу, хоч би яким складним він був, сьогодні немає. Україна в складних умовах взяла на себе певні зобов'язання перед світовим співтовариством. Проте й РФ по факту «Мінськом-2» була визначена як сторона конфлікту, яка повинна виконати визначені умови з деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО).

Усі санкції, які були впроваджені проти Росії у зв'язку з її агресією на сході України, мають прив'язку до виконання Мінських угод. Саме про це як про беззастережну умову зняття санкцій кожного разу говорять наші західні союзники.

Проте вирішення питання деокупації українських територій не зводиться лише до переговорного процесу в Мінську та виконання домовленостей «Мінська-2». Україна має використовувати всі можливі методи й ресурси для звільнення своїх територій і припинення війни. І, звісно, відновлення державного суверенітету над окупованими територіями передбачає повернення до складу України АР Крим та м. Севастополя.

У своїй міжнародній політиці Україна керувалася й керується принципами та засадами, на основі яких створено ОБСЄ та які були закладені в підґрунтя системи безпеки для єдиної Європи без кордонів і розподільних ліній. Відмова України від ядерного потенціалу стала кроком надзвичайного значення для режиму нерозповсюдження ядерної зброї та двох десятиліть відносної стабільності у Європі. Тому відновлення територіальної цілісності України є необхідною умовою для повернення Європи до стану безпеки.

Сьогоднішні тенденції глобального розвитку вказують на те, що спроможність протистояти зовнішнім воєнним та невоєнним загрозам, стійкість державних демократичних інституцій та орієнтація на системи колективної безпеки будуть основою захисту державності та народу України в довгостроковій перспективі. Наша держава має вдаватися до всіх необхідних кроків, включно з участю в системах колективної безпеки та коаліціях, які найбільшою мірою відповідатимуть виконанню цього завдання.

Важливим напрямом є діяльність України в міжнародних організаціях – універсальних і регіональних. Ефективність діяльності міжнародних організацій сьогодні зазнає деструктивного впливу через порушення норм міжнародного права окремими їх учасниками. Однак ці міжнародні інститути залишаються важливими платформами для діалогу.

Завдяки неухильному дотриманню норм міжнародного права й узятих на себе зобов'язань Україна зберегла свою легітимну роль та моральний авторитет у міжнародних організаціях і має використати цей інституційний ресурс впливу на міжнародній арені. Україна докладатиме всіх можливих зусиль для посилення інституційної спроможності міжнародних універсальних організацій, а також максимально використовуватиме можливості регіональних організацій. Агресія Росії проти України, підтримка РФ незаконних збройних формувань, окупація Криму – ці питання систематично мають бути присутніми на порядку денному роботи кожної міжнародної організації і платформи, де присутня Росія, у результаті чого можливості Російської Федерації з досягнення її зовнішньополітичних інтересів повинні бути обмежені.

Наша країна зацікавлена у використанні інституційних можливостей ООН у врегулюванні конфлікту на сході України та відновленні територіальної

цілісності. Перешкодою, яку має подолати українська дипломатія на цьому шляху, є те, що в російсько-українському конфлікті зацікавленою стороною є держава – постійний член Ради Безпеки ООН. Ця політико-правова колізія має стати точкою відліку для реформування міжнародних безпекових інститутів і їх перетворення на дієвий інструмент забезпечення миру та покарання агресора.

Мета України – також максимально використовувати можливості ОБСЄ та сприяти посиленню інституційної спроможності цієї організації у попередженні міжнародних конфліктів, у т. ч. гібридного характеру, та управління ними.

Надаючи перевагу мирним засобам вирішення конфліктів, Україна приділятиме належну увагу зміцненню власної силової спроможності. Виходячи з принципів неподільності світової безпеки та виняткової ролі колективних зусиль у сфері забезпечення безпеки, Україна має поглиблювати сумісність і співпрацю з НАТО, ставлячи за мету повноправне членство в Альянсі, а також розвивати безпекове партнерство із США, ЄС, Великою Британією, країнами Центрально-Східної та Північної Європи.

Для зміцнення національної безпеки України в умовах агресії Росії важливою є підтримка Сполучених Штатів Америки. Україна – надійний та послідовний партнер США у підтримці регіональної безпеки, врегулюванні та попередженні конфліктів, у боротьбі з розповсюдженням ядерної зброї, а стійкість міжнародної та європейської систем безпеки та режиму нерозповсюдження зброї масового знищення неможлива без дотримання гарантій територіальної цілісності та суверенітету України.

Агресивна політика Росії істотно змінила середовище безпеки та пріоритетні виклики для країн – членів НАТО. Це створює інші, порівняно з 2008 р., умови для діалогу між НАТО й Україною, яка є особливо зацікавленою у відновленні інститутів безпеки на європейському просторі. У цьому також зацікавлена й НАТО, а надто її східноєвропейські члени.

Наша країна розглядатиме своє співробітництво з НАТО в контексті відновлення нормативної та інституційної основ міжнародної безпеки. Розуміючи складність набуття повноправного членства в Альянсі, Україна прагнучиме до якомога тіснішої співпраці з НАТО, чи в межах уже наявних форматів, чи в будь-яких інших. Максимально тісне співробітництво з НАТО, насамперед у сфері реформування сектору безпеки, яке відповідає стратегічним інтересам обох сторін, надасть Україні більшу стійкість в умовах конфлікту з Росією. Основою цього співробітництва має стати адаптована до нових геополітичних умов Хартія про особливе партнерство.

Фрагментація європейської безпеки, вакуум безпеки у Східній Європі – сприятливі умови для подальшої дестабілізації міжнародного становища. Зарадити цьому може більш активна безпекова політика Євросоюзу та вироблення взаємовигідної формули співпраці між ЄС та його сусідами, з Україною включно, що перетворила б регіональну безпеку на спільний інтерес.

Агресія Росії проти України підірвала нормативні засади довгострокової стратегії ЄС щодо сусідніх регіонів, поставивши на порядок денний нові виклики у сфері безпеки. Україна готова до партнерства з ЄС у тому, що стосується протидії цим викликам. Стратегічні інтереси ЄС та України стосовно перетворення Східної Європи на зону стабільності, безпеки й розвитку збігаються, і це може стати надійною основою для співпраці. Україна зацікавлена в посередництві ЄС та його окремих країн-членів у врегулюванні конфлікту на її території, як і загалом у розвитку можливостей ЄС брати конструктивну участь у розбудові регіональної безпеки, попередженні й розв'язанні міжнародних і внутрішніх конфліктів.

Україна підтримує оновлення політики «Східного партнерства» ЄС, яка має зіграти важливу безпекову роль для регіонів Східної Європи та Чорного моря. Фокус оновленого «Східного партнерства» ЄС має бути зосередженим на становленні стійких демократичних інституцій у державах-партнерах і форматах безпекового співробітництва з метою попередження та протистояння спільним загрозам, як традиційним, так і нового типу.

Спільні інтереси в економічній та безпековій сферах зумовлюють пошук нових форматів регіональної взаємодії. Україна зацікавлена в тісній максимально різнобічній регіональній співпраці, яка б об'єднала країни від Балтійського до Чорного морів та базувалась би на європейських цінностях.

Регіональне безпекове співробітництво становить безсумнівний інтерес для України. Важливими є багатосторонні ініціативи щодо регіональної безпеки, передусім як засіб формування єдиного безпекового простору, у якому безпека України буде розглядатись як невід'ємна складова регіональної безпеки, а також як інструмент формування спільної регіональної ідентичності.

Україна не визнає анексії Криму та не визнаватиме її в майбутньому. Тема окупованого Криму має йти нерозривно з темою окупованих територій на сході України. Особливо важливими в цьому контексті є проблеми недотримання прав людини на окупованих територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, питання політв'язнів у Криму та українських політв'язнів – у Росії. Відтак зазначені проблеми, а також вимоги щодо допуску міжнародних спостерігачів на окуповані території й на всю ділянку українсько-російського кордону, що не контролюється Україною, мають постійно порушуватися на засіданнях міжнародних організацій та під час переговорів усіх форматів.

Технологічний розвиток збільшив можливості «м'якої» сили інформаційного та культурного впливу, що може відігравати як стабілізуючу, так і руйнівну роль для держав і регіонів. Наша держава вже тривалий час є об'єктом інформаційної та культурної агресії з боку Росії, це завдає шкоди не лише безпосередньо країні, але й двостороннім відносинам України з її сусідами. Інструменти «м'якої» сили та культурної дипломатії мають бути невід'ємними елементами зовнішньої політики України для захисту

національної ідентичності перед зовнішніми викликами та для стабілізуючого впливу на міжнародне середовище.

2.2. ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Одним із важливих засобів протидії гібридній агресії Росії є можливість використання Україною публічної дипломатії як важливого інструменту «м'якої» сили, створення несиметричних відповідей на російську агресію та запобігання спробам дискредитації нашої країни на міжнародній арені. Особливістю публічної дипломатії є саме об'єкт її спрямування – соціум, його різноманітні сегменти: від простих громадян до інститутів громадянського суспільства. Унаслідок впливу на них у конкретній країні відбувається формування необхідної суспільної думки, що коригуватиме як зовнішньополітичний курс керівництва держави – об'єкта впливу, так і ставлення різноманітних структур громадянського суспільства до країни – ініціатора процесу публічної дипломатії. Таким чином, публічна дипломатія є одним із найбільш ефективних інструментів «м'якої» сили просування культурно-ціннісних (як наслідок – економічних і політичних) орієнтирів країни – суб'єкта публічної дипломатії.

Необхідно зазначити, що вкрай актуальним є сприйняття публічної дипломатії не тільки як засобу вирішення проблем, що вже з'явилися, а як превентивного механізму в зовнішній політиці держави, що особливо актуально для України у її боротьбі з російською гібридною агресією.

З метою поширення своєї агресивної імперської політики керівництво Кремля гнучко використовує різні підходи та новостворені й уже випробувані часом форми й меседжі, чітко враховуючи особливості країн – об'єктів впливу.

Досвід останніх років засвідчує, що найбільш важливими чинниками в цьому процесі є культурна близькість країни-мішені (щодо України – це спільний культурно-ментальний простір та мовна спорідненість, значна частка «радянської» складової в ідентичності громадян – представників доволі численних соціальних груп; щодо країн ЄС – вплив здійснюється через використання численних російських меншин). У той же час, загрозою для України в цьому контексті є виразна проросійська орієнтація еліт (як вітчизняних, так і зарубіжних), що надає агресору простір для маневру та способу дій. Поряд із цим для культурної інфільтрації та експорту цінностей потужно використовуються маргінальні організації, які росіяни просто купують (малі неурядові організації, радикальні партії, маргінальні ЗМІ).

Необхідно наголосити на тому, що діяльність з експорту цінностей здійснюється опосередковано. Враховуються та ефективно використовуються наявні розмежування, ідеологічні «розломи», які неминуче існують у будь-якому суспільстві. Наприклад, у Словаччині, Чехії та Угорщині «народна

дипломатія» із широким залученням проросійських ЗМІ залишається дієвим засобом поширення ідеологічних конструкцій путінського режиму, впливаючи на чинних (і навіть провладних) політичних гравців.

У цьому контексті можна зауважити, що значні ресурси, задіяні в безпрецедентній російській пропагандистській кампанії проти нашої країни, уможливили сприйняття світовою спільнотою ситуації в Україні саме крізь призму роз'яснень подій російськими політиками, експертами, митцями, науковцями. Однак спроби керівництва РФ перетворити інструменти публічної дипломатії на пропагандистські засоби почасти призвели до зворотного ефекту, який Джозеф С. Най, колишній помічник міністра оборони США, відомий політолог, професор Гарвардського університету, назвав «парадоксом надміру інформації»¹.

Сьогодні конче необхідним є розуміння важливості аксіологічного наповнення для досягнення успіху дії публічної дипломатії. Канада, Японія, Австралія, Нідерланди, Швеція отримали істотні переваги у процесі застосування публічної дипломатії на міжнародній арені завдяки впровадженню гуманітарних та ліберальних цінностей у міжнародну безпекову сферу, тим самим досягнувши значних успіхів. Прихильність до демократичних засад внутрішньої політики, довіра та діалог у вирішенні конфліктів, налаштованість на співпрацю з недержавними суб'єктами з питань глобального управління – усі ці чинники стали підґрунтям для вдалого вирішення багатьох міждержавних проблем і створення позитивного міжнародного іміджу власних країн без залучення значних ресурсів. У той же час, повноцінна реалізація публічної дипломатії неможлива без політичної волі керівництва держав та достатньої економічної підтримки.

На шляху реформ Україною зроблено перші важливі кроки у створенні реальних можливостей для використання потенціалу інструментів публічної дипломатії. Зокрема, набирає обертів робота департаменту публічної дипломатії МЗС України, на засіданні Уряду України ухвалено постанову «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань популяризації України у світі» від 7 червня 2017 р. № 467², ініційовану Міністерством інформаційної політики України, яка стала першим конкретним кроком на виконання схваленої в жовтні 2016 р. Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі³ (далі – Концепція).

¹ Joseph S. Nye, Jr. *The Paradox of American Power. Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone.* – Oxford University Press, 2002. – 222 p.

² Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=250113021>

³ Концепція популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі – базовий документ, який окреслив системний підхід до завдання залучення широкого кола учасників та агентів впливу формування позитивного образу України шляхом висвітлення об'єктивної інформації про конкурентні переваги, сильні сторони, вагомі досягнення держави та забезпечення постійної оперативної та скоординованої діяльності з підготовки і розповсюдження у світовому інформаційному просторі правдивої та об'єктивної інформації про Україну (див.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-%D1%80>).

За задумом Міністерства інформаційної політики, яке працювало над створенням Концепції у тісній взаємодії з громадськістю, у короткостроковому періоді цей документ уможливить досягнення конкретних результатів, що, зокрема, потребує «синергії зусиль органів влади, бізнесу та громадянського суспільства для просування інтересів України у світі; підвищення рівня присутності України на міжнародних заходах та інформаційних майданчиках, у міжнародному академічному, культурному і громадському середовищі...»⁴.

Важко переоцінити важливість залучення до взаємодії та ефективність використання інститутів громадянського суспільства для творення фактично на наших очах національної системи стратегічних комунікацій. Слід наголосити, що саме такий підхід дозволяє посилити спроможність до побудови демократичного соціально орієнтованого суспільства, створює додатковий імпульс для розвитку суспільних відносин, формуючи їх на принципах відкритості, прозорості та діалогічності.

Ефективне просування інтересів України можливе лише за умови системного підходу, що, з одного боку, передбачає поєднання думок і зусиль багатьох організацій, органів влади, неурядових організацій, лідерів, де кожен виконує свою роль, з іншого – проведення комплексу заходів, спрямованих на різні цільові аудиторії (представників галузей освіти, науки, культури, туризму, студентсько-викладацької спільноти, творчих особистостей та ін.).

Регулярний відкритий діалог між українськими урядовцями та світовими лідерами, експертами, представниками засобів масової інформації, які висвітлюють або коментують українську тематику, сприятиме використанню можливостей українських культурно-інформаційних центрів, що працюють у різних країнах, формуванню привабливого іміджу бізнесової й туристичної діяльності в нашій державі поряд зі створенням системних комплексних умов для ведення такої діяльності тощо. У цьому контексті слушною є думка українського письменника Ю. Андруховича про те, що «країна, яка вкладає у промоцію за кордоном, ніколи не програє, якщо правильно це робить»⁵.

Однак актуального аналізу вимагають принципи узгодженості будь-яких інформаційно-комунікативних дій як у межах публічної дипломатії, так і в площині зв'язків із громадськістю (цивільних і військових). Потребують також прискіпливого вивчення кращі приклади застосування світових комунікативних урядових практик.

Значення публічної дипломатії як другорядного та допоміжного чинника має відійти в минуле. За умови якісного та фахового підходу до застосування

---

⁴ Концепція популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 739-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-%D1%80>

⁵ Жуган В. Країна, яка вкладає у промоцію за кордоном, ніколи не програє – Юрій Андрухович [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. – 2017. – 9 лют. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28300534.html>

публічної дипломатії, точного визначення адресатів впливу, вона має стати ефективним інструментом просування прагматичного зовнішньополітичного курсу України та одним із ключових інструментів Міністерства закордонних справ України в обстоюванні національних інтересів нашої держави.

2.3. ЗМІЦНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЧНІЙ ЕКСПАНСІЇ

Одним з ключових елементів гібридної агресії проти України, яку Російська Федерація здійснює впродовж останніх десятиріч, є руйнування національної ідентичності українських громадян.

Систематичне втручання Росії у внутрішні справи України спиралося, серед іншого, також на складність процесу національного самоусвідомлення, значну інерцію пострадянської свідомості та суспільної психології. У публічному просторі України впродовж усіх років незалежності точилася запекла боротьба двох протилежних векторів формування ідентичності – проєвропейської української та пострадянської проросійської. Характерними для останньої є імперіалізм та шовінізм. Їхнім закономірним наслідком є фактичне невизнання російським політичним керівництвом і значною частиною російського суспільства самого права українців на національне самовизначення.

Ідеологічне обґрунтування авантюрної політики нинішнього керівництва РФ та імперських амбіцій Москви спирається на міфологеми «русского мира», ідеалізацію радянського минулого та антизахідну пропагандистську істерію. На практиці ця ідеологія реалізовується через заперечення сили права й утвердження права сили, неповагу до суверенітету сусідів і самоствердження через свавілля та насильство.

Агресивна природа концепції «русского мира» полягає в необхідності возз'єднання нібито найбільш розділеного у світі народу – «русских». Цим сучасний російський реваншизм нагадує доктрини минулого століття, яких дотримувались, зокрема, А. Гітлер та А. Розенберг у 1920–1930-х роках стосовно «об'єднання» «роз'єднаної» німецької нації. Такі ж аргументи використовували угорські фашисти під час Другої світової війни, виправдовуючи політику свого уряду, спрямовану на встановлення контролю над територіями, які належали Угорщині до Першої світової війни. Подібні тези проголошував С. Милошевич, оперуючи поняттям «розділеного сербського народу».

Відтак тривалий час, нав'язуючи українському суспільству ідеї «русского мира», слов'янської єдності, євразійства, апелюючи до спільного радянського минулого, демонструючи неповагу до української державності як до штучного утворення, Росія та її агентура всередині нашої країни

намагалися перешкодити процесам національного самоусвідомлення та утвердження реального суверенітету України.

Унаслідок кількасотрічного перебування у складі спільного імперського простору у мешканців Росії та України сформувалися чимало спільних рис і соціальних практик, що знаходять свої прояви у побуті, культурі, освіті, релігійному житті, економічній діяльності тощо. У свідомості багатьох громадян України національна ідентичність тривалий час співіснувала з елементами імперської ідентичності, до яких апелювала й продовжує апелювати російська пропаганда. Однак відверта військова агресія РФ, розпочата проти України в 2014 р., кардинально змінила цю ситуацію.

Пробуджена національна свідомість і патріотизм українських громадян створили нові засади національної консолідації та протидії пропагандистському впливу Росії.

Мало хто вірив у здатність України протриматися хоча б місяць у війні з Росією. Але ідеологи «російської весни» не передбачили наслідків своєї експансії, яка продемонструвала облудність російських тез про «братерство». Тисячі добровольців узяли до рук зброю і пліч-о-пліч із армією волонтерів, що забезпечувала імпровізовану логістичну підтримку війська, зупинили наступ російських військово-терористичних угруповань.

Захист державного суверенітету й територіальної цілісності України став вагомим чинником об'єднання громадян України. Сучасна українська ідентичність постає у нових культурних та геополітичних смислах, які є однаково прийнятними для всіх громадян країни, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Можна сказати, що в умовах гібридної війни в Україні оформилася й загартувалася політична нація, її основні світоглядні та ціннісні орієнтири. Сьогодні ідентичність «українець» визначається перш за все ціннісними, а не етнічними чи етнокультурними критеріями. До таких цінностей належать незалежність і державний суверенітет України, європейські ідеали свободи, справедливості, принципи правової держави та народовладдя.

Втім, загрози й виклики у сфері національної ідентичності сьогодні не зняті з порядку денного державної політики. Вони мають своїм джерелом як внутрішньополітичні суперечності, так і вплив зовнішніх агресивних чинників.

Послаблення або розмивання української ідентичності генерує сепаратизм, виносить на поверхню ідеї федералізації України, стимулює прагнення сусідніх держав побудувати в Україні свої національні автономії або активізує проблеми окремих національних меншин для використання їх низкою зарубіжних політиків як зручного інструментарію з метою реалізації власних інтересів за рахунок українських національних інтересів.

Зокрема, якщо сепаратизм на Донбасі базувався переважно на ідеї економічної самодостатності («Донбасс кормит Украину»), то у Закарпатській

області, з її досить скромним промисловим та аграрним потенціалом, ставку було зроблено на гуманітарну сферу: «нешадна українізація» нового слов'янського народу – русинів, прабатьківщиною якого є нібито саме Закарпаття⁶.

Сепаратистську карту на українській території періодично намагаються розігрувати й націоналістичні кола Угорщини, що просувають ідею формування угорських національних автономій у сусідніх країнах. Прикметно, що ті самі політичні сили сусідньої держави, які стимулюють сепаратистські прояви в Україні, відомі своїми симпатіями і прямою співпрацею з Росією.

В основу державної політики формування загальнонаціональної ідентичності має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави та Стратегія української гуманітарної політики, розроблення якої передбачалося п. 9 Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2015 рік, однак не було виконано.

Ухвалення єдиного концептуального документа в гуманітарній сфері стане, з одного боку, важливим консолідуючим чинником для українського суспільства в умовах агресії з боку Росії, а також визначить єдиний підхід до проблем національного будівництва в Україні органів державної влади та дорадчих при них інституцій (зокрема, Міжнародної дорадчої ради, Національної ради реформ, Ради з питань національної єдності при Президентові України, громадських рад при міністерствах культури, освіти і науки, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення та ін.).

При його підготовці необхідно врахувати видані Главою держави акти в цій царині (зокрема, Указ Президента України «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» від 1 грудня 2016 р. № 534) та інкорпорувати кращі напрацювання з уже існуючих проєктів (Концепція розвитку гуманітарної сфери України, Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року).

2.4. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА КІБЕРБЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Слід відзначити, що за останній рік політика держави у сфері захисту її інформаційного простору та забезпечення інформаційної безпеки загалом стала більш комплексною й ефективною. Можна констатувати, що після особливо складних 2014–2015 рр. держава почала формувати в 2016 р. комплексну систему протидії інформаційному складнику гібридної війни. У 2017 р. триває активний розвиток цього процесу, приймаються узгоджені рішення, додержується досить вдалий баланс між обмежувальними (для

⁶ За результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р. всього 10 тис. жителів Закарпаття назвали себе русинами (при тому, що за це платили гроші, агітація проходила в церквах прямо на богослужіннях).

ворожого контенту та деструктивних дій супротивника) і стимулюючими (для власного контенту) заходами як стосовно захисту інтересів громадян, суспільства та держави, так і для подальшого розвитку її інформаційного простору.

При цьому агресор не зменшує тиску на інформаційний простір України, намагаючись вражати ціннісні, моральні установки суспільства, підривати довіру громадян до влади та перетворень, які вона здійснює, руйнувати налагоджені процеси циркулювання інформації та розвивати поняття «правда». Така діяльність здійснюється у спосіб, який є продовженням практик радянських спецслужб – «активних заходів» (або «заходів сприяння»), що включали, зокрема: дезінформацію, маніпулювання медіа, підроблення документів, поширення інформаційних вкидань, застосування прихованого (нелегального) мовлення, пропаганду. Усі ці практики використовувалися проти Заходу у 80-х роках ХХ ст., а нині вони є виразною ознакою українського сьогодення. І якщо раніше впливи РФ обмежувалися застосуванням лише традиційних медіа, традиційних форм деструктивної діяльності, то тепер завдяки використанню кіберпростору Кремль отримав можливість створити нові, конвергентні, методи тиску.

Україна активно протидіє всім зазначеним деструктивним впливам, розвиваючи для цього нормативно-правові та інституційні можливості, збільшуючи фінансування сфери інформаційної безпеки. Зокрема, у 2015 р. за статтею бюджету «Здійснення заходів у сфері захисту національного інформаційного простору» було виділено 2 млн 800 тис. грн. У 2016 р. в головному фінансовому документі країни такої статті взагалі не було, а в 2017 р. на заходи щодо захисту національного інформаційного простору буде витрачено 33 млн 600 тис. грн⁷.

Важливим етапом формування сучасної державної інформаційної політики стало ухвалення *Доктрини інформаційної безпеки України*⁸ (далі – Доктрина). Документ заклав базові підходи щодо формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації, а також функціонування держави в умовах використання агресором інформаційної сфери як ключової арени протиборства. Важливим здобутком Доктрини є чітке визначення механізмів її реалізації, що дозволить зробити цей засадничий документ практично значущим. Окремі напрями реалізації положень Доктрини, зокрема щодо обмежень в українському сегменті мережі Інтернет, викликали широку суспільну дискусію в контексті забезпечення свободи слова.

⁷ Закусило М. Держбюджет-2017: скільки коштують суспільне, іномовлення, кіно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://detector.media/infospace/article/122357/2017-01-19-derzhbyudzhets-2017-skilki-koshtuyut-suspilne-inomovlennya-kino/>

⁸ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

До інших важливих кроків розвитку та захисту національного інформаційного простору слід віднести:

- вирішення проблеми обміну інформацією з обмеженим доступом між Україною та НАТО⁹: створена правова основа та визначено детальні процедури взаємної охорони інформації з обмеженим доступом, яка буде передаватися або створюватися в ході співробітництва¹⁰. Забезпечення рівноправного, партнерського характеру взаємовідносин у процесі інформаційного обміну сприятиме підвищенню ефективності взаємовигідного співробітництва України з НАТО;

- припинення дії міжурядових угод з Російською Федерацією про співробітництво у сфері телебачення, радіомовлення та інформації, зумовлене тим, що їх подальша дія не відповідає стану міждержавних відносин і не узгоджується із заходами, яких Україна вживає для забезпечення захисту свого інформаційного поля від негативних інформаційно-психологічних впливів¹¹;

- удосконалення процедури застосування санкцій Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення та розширення переліку підстав для переоформлення ліцензії¹², що спрямовано на забезпечення дієвого механізму здійснення нагляду у сфері телебачення та радіомовлення. Кінцевою метою ухвалених змін визначено захист інформаційного простору держави, можливість своєчасного реагування на виявлені загрози та протидія їм;

- позбавлення російських спецслужб можливостей слідкувати за громадянами України через блокування відповідних сайтів¹³ (санкції

⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підписання Адміністративних домовленостей щодо охорони інформації з обмеженим доступом між Урядом України та Організацією Північноатлантичного Договору» від 23 серпня 2016 р. № 604-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249263938>

¹⁰ Проект Закону про ратифікацію Адміністративних домовленостей щодо охорони інформації з обмеженим доступом між урядом України та Організацією Північноатлантичного договору від 18 квітня 2017 р. № 0144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61654

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про припинення дії Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі телебачення і радіомовлення та Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в галузі інформації» від 30 листопада 2016 р. № 1053 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1053-2016-%D0%BF>

¹² Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 1 листопада 2016 р. № 1715-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1715-19>

¹³ За даними компанії *SimilarWeb*, станом на 20 травня 2017 р. відвідуваність соціальної мережі «ВКонтакте» в Україні зменшилася на 3,35 млн візитів за 5 днів блокування доступу (решта отримали доступ до заблокованого інтернет-ресурсу через VPN); відвідуваність російського інтернет-порталу *yandex.ua* знизилася приблизно на 2 млн візитів, мережа «Однокласники» втратила в середньому 1,67 млн візитів (*див.*: Відвідуваність ВКонтакте за 5 днів впала на 3 мільйони візитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2017/05/23/625156/>). Одночасно спостерігається зростання відвідуваності альтернативних ресурсів: на другий день після набуття указом чинності відвідуваність українцями мережі *Facebook* зросла на 40 %, а *Google+* – на 85 % (*див.*: Украинская аудитория Facebook выросла на четверть [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.golos.ua/suspilstvo/ukrainskaya_auditoriya_acebook_vyiroslo_na_chetvert_6261).

проти юридичних осіб ВАТ «Яндекс», ВАТ «Мейл.РУ Україна», ВАТ «ВКонтакте», «Однокласники» та ін.)¹⁴. І хоча цей крок викликав неоднозначні оцінки експертів та широкої громадськості, основною причиною розбіжностей у ставленні до санкцій стала відсутність попереднього комунікування державою здійснюваних кроків. Проте потрібно усвідомлювати, що блокування сайтів і сервісів належить до сфери забезпечення безпеки, а не свободи слова, що і було визнано нашими партнерами з ЄС¹⁵ та міжнародних організацій (НАТО¹⁶). Особливої значущості ця теза набуває в контексті нещодавніх прикладів використання *BigData* у виборчому процесі¹⁷.

Загалом під дію розширених санкцій України як відповіді на анексію Криму в 2014 р. потрапили 468 юридичних осіб і 1228 фізичних осіб із Росії. «Обмежується або припиняється» доступ до українських телекомунікаційних мереж офіційного інформаційного агентства РІА Новини в Росії, мовників «Первый канал», ВГТРК, «Звезда», ТНТ, РЕН ТВ, ТВ-Центр, НТВ-Плюс, RT, РБК тощо¹⁸.

Тривають заходи Служби безпеки України щодо протидії підривної діяльності антиукраїнських груп у соціальних мережах. Так, протягом 2016 – першої половини 2017 рр. було затримано¹⁹ керівників цілої низки таких груп. Встановлено, що вони діяли під керівництвом представників російських спецслужб, цілеспрямовано дискредитуючи діяльність Збройних Сил України (як загалом, так і в зоні проведення АТО), правоохоронних органів, дестабілізуючи ситуацію в регіонах України, підтримуючи контакти з функціонерами «ДНР» та «ЛНР».

Значна робота з розвитку невійськових засобів протистояння агресії РФ здійснюється на рівні парламентського Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики. Зокрема, депутати розглядають питання глушіння ворожого телерадіосигналу на підконтрольні Україні території, проводять обговорення пріоритетів державної інформаційної політики в контексті забезпечення інформаційної безпеки держави.

---

¹⁴ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 15 квітня 2017 р. № 133/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U133_17.html

¹⁵ ЄС: блокування соцмереж є питанням нацбезпеки, але зважайте на свободу слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.euointegration.com.ua/news/2017/05/19/7065927/>

¹⁶ У НАТО підтримали блокування російських сервісів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/news/2017/05/17/366496_nato_pidtrimali_blokuvannya.html

¹⁷ Расследование Das Magazin: как Big Data и пара ученых обеспечили победу Трампу и Brexit [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facenews.ua/articles/2016/310687/>

¹⁸ Ukraine bans Russian media outlets, websites [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://crj.org/2017/05/ukraine-bans-russian-media-outlets-websites.php>

¹⁹ Див.: СБУ задержала пять админов групп в соцсетях [Електронний ресурс] / Корреспондент. net. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3847248-sbu-zaderzhala-pyat-adminov-hrupp-v-sotssetiakh>; СБУ разоблачила 10 кураторов антиукраинских групп в соцсетях [Електронний ресурс] / Ліга.Новости. – Режим доступу : http://news.liga.net/video/incident/14715022-cbu-razoblachila_10_kuratorov_antiukrainskikh_grupp_v_sotssetyakh.htm

Приділяється також увага боротьбі з контентом, який поширюється в кіберпросторі. Складно ігнорувати й ту роль, яку «фабрики тролів», дезінформаційні кампанії в соціальних мережах, створення величезної кількості пропагандистських ресурсів відігравали спочатку під час анексії Криму, а пізніше – для розпалювання сепаратистських настроїв на сході України. Особливо важливо, що сьогодні Україна починає давати правову оцінку таким діям противника. Зокрема, Прокуратура Автономної Республіки Крим на підставі матеріалів Служби безпеки України внесла до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 437 (планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни) Кримінального кодексу України. Під час досудового розслідування виключну увагу планується приділити фактам, що підтверджують підготовку до окупації Криму та провокування негативного ставлення мешканців півострова до решти народу України, у т. ч. шляхом маніпулювання громадською думкою через засоби масової інформації та соціальні мережі²⁰.

З метою системної протидії інформаційним викликам з боку Російської Федерації Україна продовжує розвивати комунікативну спроможність органів влади. Доктрина інформаційної безпеки²¹, визначаючи розвиток системи стратегічних комунікацій пріоритетом, покладає на Міністерство інформаційної політики України завдання з розроблення стратегічного нарративу і його імплементації. Практичне виконання завдань, визначених цією Доктриною, відображено в планах дій Уряду України, як річному, так і середньостроковому²². За ініціативи Міністерства інформаційної політики України планується створити Координаційну раду з питань стратегічної комунікації.

Продовжується реалізація Дорожньої карти Україна – НАТО зі стратегічних комунікацій: наразі відбувається оптимізація організаційної взаємодії державних суб'єктів. Запроваджуються короткотермінові та довгострокові курси зі стратегічних комунікацій для державних службовців та військовослужбовців: від початку 2017 р. проведено 5 навчальних заходів для фахівців сектору безпеки і оборони. Триває

²⁰ Інформаційній складовій гібридної війни Росії проти України буде надано правову оцінку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ark.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=208842

²¹ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>

²² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та Плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

робота з виокремлення спеціальності «Комунікація» у «Переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти».

Актуальними залишаються й традиційні кібервиклики для української держави.

Кібератака на АТ «Прикарпаттяобленерго» у 2015 р. засвідчила, що Росія не збирається зменшувати тиск на Україну, вдаючись до дедалі нових методів гібридної війни, зокрема з використанням кіберпростору. У грудні 2016 р. Російська Федерація вкотре намагалася дестабілізувати ситуацію в Україні через кібератаку. Цього разу було атаковано низку державних установ України (Міноборони, Міносвіти, Мінінфраструктури, Укрзалізницю, морський порт «Південний» та НАК «Укренерго»). Але найбільш резонансними стали наслідки цієї атаки на Міністерство фінансів України, Держказначейство, Пенсійний фонд України та виконавчу службу.

Унаслідок цієї кібератаки на державні фінансові установи протягом майже трьох днів були ускладнені сплати до бюджету податків та інших платежів, не працювала електронна система адміністрування ПДВ, спостерігалися збої в роботі митниці. За оцінками представників правоохоронних органів та недержавних експертів, груднева атака 2016 р. і технічно, і організаційно була подібна до організованої проти «Прикарпаттяобленерго». Завдання кіберзлочинців полягало в тому, щоб дестабілізувати фінансово-банківський сектор України, зашкодити проведенню передноворічних соціальних виплат, блокувати бюджетний процес. Загалом з листопада по грудень 2016 р. здійснено близько 6,5 тис. кібератак на 5 відомств і 31 державний інформресурс. Розслідування цих інцидентів довело, що до них причетні безпосередньо або опосередковано спецслужби держави-агресора.

Та найбільш масштабні на сьогодні наслідки мало поширення вірусу *NotPetya*²³, який 27 червня 2017 р. атакував численні комп'ютерні системи українських державних і комерційних установ. Загалом, за підрахунками спеціалістів *Microsoft* та *ESET*, кібератака зачепила щонайменше 65 країн²⁴. Проте встановлено, що першою й основною (якщо не єдиною) метою кібератаки була саме Україна. У вітчизняних комп'ютерних мережах раніше за все була зафіксована активність вірусу, на яку, зрештою,

²³ Фахівці компанії *ESET* пропонують називати його «*Diskcoder.C*», відійшовши від вочевидь неправильної асоціації з вірусом «*Petya*». Водночас у ЗМК, передусім українських, він був позиціонований як вірус «*Petya*» (або *Petya.A*, *Petya.C*), до якого, як з'ясувалося згодом, не мав майже жодного відношення.

²⁴ Див.: The massive 'Petya' cyberattack has hit 64 countries so far and there's no kill switch this time [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.businessinsider.com/petya-cyberattack-hit-64-countries-no-kill-switch-2017-6> ; 'Petya' Ransomware Hits At Least 65 Countries; Microsoft Traces It To Tax Software [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.npr.org/sections/thetwo-way/2017/06/28/534679950/petya-ransomware-hits-at-least-65-countries-microsoft-traces-it-to-tax-software>

припало понад 75 % усіх випадків ураження²⁵. За попередніми підрахунками²⁶, у результаті атаки на території України станом на 7 липня 2017 р. було виведено з ладу до 10 % приватних, урядових і корпоративних комп'ютерів²⁷.

Важливу роль у відбитті атаки відіграли не лише суб'єкти сектору безпеки і оборони України. Зокрема, Адміністрація Президента України першою офіційно повідомила про необхідність підвищення рівня безпеки до інформаційних систем у зв'язку із кібератакою, а також про свою готовність надати компетентну допомогу у вирішенні порушеної проблеми. Крім того, Адміністрацією Президента України надіслано міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади первинні рекомендації щодо протидії загальній вірусній атаці.

Урядові та недержавні агентства продовжують аналіз вірусу й тих можливостей, які він надавав його авторам. Але можна припустити, що основною метою вірусу було все ж кібершпигунство (зважаючи на те, що системи, які постраждали, належать переважно до державних установ чи об'єктів критичної інфраструктури), а атака 27 червня мала на меті завдання шкоди і приховання шпигунської частини вірусу. Попередні результати аналізу коду вірусу, здійснені Департаментом кіберполіції Національної поліції України, це підтверджують²⁸. Інша експертна позиція щодо цілей функціонування вірусу – проведення «розвідки боєм», тобто підготовка до більш масштабної та серйозної атаки вже в найближчому майбутньому. Подібну думку висловлюють як урядовці²⁹, так і експерти³⁰.

Державні е-ресурси, захищені спільним контуром кіберзахисту, реалізованим Держспецзв'язку у Системі захищеного доступу до Інтернету,

²⁵ Див.: Массовая атака программы-вымогателя в Украине может достичь глобальных масштабов [Електронний ресурс] / ESET. – Режим доступу : <https://eset.ua/ru/news/view/528/index2/-Diskcoder> ; ESET: Главной жертвой вируса-шифровальщика Petya.A стала Украина, где зарегистрировано более 75 % всех случаев заражения [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itc.ua/blogs/eset-glavnoy-zhertvoy-virusa-shifrovalshhika-petya-a-stala-ukraina-gde-zaregistrovano-bole-75-vseh-sluchaev-zarazheniya/>

²⁶ Від кібератаки вірусом Petya.A постраждали до 10 % комп'ютерів в Україні – Шимків [Електронний ресурс] / Новое Время. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/vid-kiberataki-virusom-petya-a-postrazhdali-do-10-komp-juteriv-v-ukrajini-shimkiv-1442363.html>

²⁷ Інформативність цих даних дуже відносна, оскільки в них, зокрема, відсутня кореляція з інфраструктурною частиною (стан/ступінь ураженості мереж, серверів, центрів оброблення даних тощо, так само як і їх географічний розподіл).

²⁸ Глава кіберполіції Сергій Демедюк: Інструкції до модифікованого вірусу Petya.A писали російською мовою. Це доведений факт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/interviews/glava-kiberpoliciji-sergiy-demedjuk-instrukciji-do-virusu-petyaa-pisali-rosiyskoyu-movoyu-ce-dovedeniy-fakt-429072.html>

²⁹ Вірус Petya.A – подробности расследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.eizvestia.com/news_technology/full/307-virus-petya-a-podrobnosti-rassledovaniya

³⁰ Petya.A. Розвідка боєм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1416195168449891&set=a.432673696802048.100441.100001782642309&type=3&heater>

а також електронні державні реєстри країни не постраждали й не зазнали несанкціонованих вторгнень³¹.

Щоб уникнути в майбутньому подібних кібератак та вчасно долати їхні наслідки, Уряд України в 2016 р. виділив 80 млн грн на заходи з термінового оновлення ІТ-обладнання. Водночас такий крок є лише частиною рішення, яке має включати збільшення освітніх заходів для державних службовців у сфері кібербезпеки та пришвидшення імплементації положень Стратегії кібербезпеки України. Ці заходи набувають особливого значення, зважаючи на те, що супротивник не припиняє своєї деструктивної діяльності, і кібератаки на державні органи та об'єкти критичної інфраструктури продовжуються й у 2017 р. Але проблемою залишається і відсутність належної реакції на кіберзагрози з боку тих структур, які постраждали від вірусу *NotPetya*: навіть після неодноразових попереджень з боку правоохоронних органів та конкретних рекомендацій щодо дій, які потрібно вжити аби зменшити ризики від подібних кібератак, лише 10 % підприємств, як державного, так і приватного секторів, зреагували на ці заклики³². Така інертність до питань кібербезпеки ставить під загрозу не лише самі підприємства, але в більш широкому контексті послаблює кібербезпеку держави загалом.

З метою більш ефективного впровадження положень Стратегії кібербезпеки України розроблено комплекс заходів, спрямованих на подолання кіберзагроз національній безпеці, та розпочато їх реалізацію. Передусім це ухвалення Указу Президента України від 13 лютого 2017 р. № 32/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації»³³.

Налагоджено системну роботу Національного координаційного центру кіберзахисту при РНБО України (далі – Центр). Зокрема, завдяки діяльності Центру були розроблені організаційно-координаційні рішення щодо співпраці суб'єктів кібербезпеки стосовно ліквідації наслідків кібератак на державні інформаційні ресурси фінансового сектору, подолання наслідків атаки вірусу *NotPetya*, налагоджено процес розроблення та впровадження узгодженого протоколу спільних дій суб'єктів забезпечення кібербезпеки та власників об'єктів критичної інформаційної інфраструктури під час попередження, виявлення, припинення кібератак та інших кіберінцидентів, а також при подоланні їхніх наслідків.

³¹ Кібератака на об'єкти критичної інфраструктури України. Ситуація під контролем [Електронний ресурс] / Державна служба спецв'язку та захисту інформації. – Режим доступу : http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=278007&cat_id=268448

³² Глава кіберполіції Сергій Демедюк: Інструкції до модифікованого вірусу *Petya*. А писали російською мовою. Це доведений факт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/interviews/glava-kiberpolicii-sergiy-demediuk-instrukcii-do-virusu-petyaa-pisali-rosiyskoyu-movoyu-ce-dovedeniy-fakt-429072.html>

³³ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації» від 13 лютого 2017 р. № 32/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/32/2017>

Надзвичайно важливим завданням для захисту кібербезпеки держави є продовження робіт з формування Переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави (значного прогресу було досягнуто щодо включення до цього документа операторів мобільного зв'язку).

Істотного вдосконалення потребує система кіберзахисту державних інформаційних ресурсів. Складно ігнорувати той факт, що Комплексна система захисту інформації (далі – КСЗІ) була побудована для значної частини тих систем, які було зламано внаслідок атаки на державні інформаційні ресурси фінансового сектору в 2016 р. Це вкотре доводить необхідність ґрунтовного перегляду чинних законодавчих документів і технічних вимог щодо побудови кіберзахисту державних установ (у т. ч. щодо відповідності системи КСЗІ сучасним викликам і загрозам).

Виконання завдань оборони України в нинішніх умовах ведення гібридної війни неможливе без ефективного функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки держави у військовій сфері. Ця обставина, зокрема, вимагає невідкладного розвитку *національної системи кібероборони*, що передбачає вжиття комплексу заходів щодо підготовки інформаційної інфраструктури сил оборони держави для набуття необхідних спроможностей із забезпечення обороноздатності в кіберпросторі.

Одночасно із злочинами, спрямованими проти безпеки держави, збільшується кількість злочинів, пов'язаних з несанкціонованим втручанням у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку; порушенням правил їх експлуатації; несанкціонованими діями з інформацією, яка в них обробляється тощо³⁴. Якщо в 2015 р. було зареєстровано 778 таких злочинів (163 справи було передано до суду)³⁵, то лише за 4 місяці 2017 р. вже скоєно 705 таких злочинів (185 справ передано до суду)³⁶. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення роботи правоохоронних органів у сфері виявлення та попередження кіберзлочинів. При цьому силами Служби безпеки України за I півріччя 2017 р. було попереджено 137 випадків можливого витоку інформації, у т. ч. з обмеженим доступом, яка обробляється в ІТ-системах органів державної влади та місцевого самоврядування.

У 2016–2017 рр. українськими правоохоронними органами (спільно з іноземними колегами та фахівцями з приватного сектору) було знешкоджено кілька потужних бот-мереж (наприклад, *Pony* та *Linux/Mumblehard*).

³⁴ Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (зі змінами). – Ст. 361–363 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

³⁵ Лист Генеральної прокуратури України від 21.10.2016 р. № 19/4–1581 вих-16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/kibierzlochinnist_5

³⁶ Лист Генеральної прокуратури України від 11.05.2017 р. № 19/4–681 вих-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/statistika_kibierzlochinnosti_v

На виконання Указу Президента України від 13.02.2017 р. № 32/2017, яким було введено в дію рішення РНБО України від 29.12.2016 р. «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації», відбувається стратегічний процес – кардинально оновлюються системні механізми реалізації Національної програми інформатизації, яка тривалий час фактично не виконувалася. Здійснюється контроль за формуванням завдань Національної програми інформатизації на 2018–2020 рр. та поданням відповідних пропозицій на розгляд Верховної Ради України разом із проектом Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік».

Незважаючи на масштабні дії державних структур в сфері забезпечення кібербезпеки на рівні інтересів суспільства та держави, перманентно важливим залишається фактор посилення обізнаності громадян про кіберзагрози. Як слушно зазначають дослідники, «забезпечення національної кібербезпеки неможливе без підвищення загальної обізнаності громадян про основні норми та правила поведінки в кіберпросторі, адже систематичні порушення елементарних правил комп'ютерної безпеки працівниками ключових державних установ та об'єктів критичної інфраструктури можуть звести весь комплекс заходів, здійснюваних в рамках національної системи кібербезпеки, нанівець»³⁷.

Варто відзначити, що проблема обізнаності актуальна для дійсно найширшого кола осіб та стосується всіх громадян держави. Підвищення такої обізнаності є широким поліаспектним завданням, до якого мають активно залучатися не лише державні структури, але й бізнес, науковці та неурядові організації. Лише при вирішенні кібербезпекових питань на всіх трьох рівнях (людини, суспільства та держави) ми зможемо дійсно створити ефективну та дієву національну систему кібербезпеки.

2.5. СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

У сучасному світі національна безпека країни, її стійкість стосовно усього комплексу загроз і небезпек значною мірою залежать від рівня захищеності та стійкості критичної інфраструктури держави, або національної критичної інфраструктури.

Започаткований наприкінці минулого століття захист критичної інфраструктури як напрям державної політики у сфері безпеки став особливо активно розвиватися після терористичних атак 11 вересня 2001 р. в США і зараз є одним із пріоритетних у країнах – членах НАТО та ЄС.

Під терміном «критична інфраструктура» зазвичай розуміють об'єкти, системи, мережі та ресурси, порушення функціонування або неможливість

---

³⁷ Ткачук Н.А. Кібербезпека у контексті актуальних змін до стратегічних документів у сфері національної безпеки і оборони // Вісник Прокуратури. – 2016. – № 3. – С. 56–64.

доступу до яких упродовж навіть короткого часу викликає тяжкі наслідки, спричинені неотриманням послуг та/або перериванням у здійсненні функцій, що є життєво важливими для безпечного й сталого існування населення, суспільства та держави³⁸.

Нагальна потреба у створенні системи захисту критичної інфраструктури в Україні визначається цілою низкою чинників, які представлені нижче.

1. Специфічні для України безпекові умови характеризуються наявністю практично всіх категорій загроз, небезпек і ризиків безпрецедентно високого для сучасної історії України рівня. Це стосується насамперед воєнних загроз; загроз тероризму, екстремізму та сепаратизму; соціально-політичної напруги, кібер- та інформаційних атак, а також загроз енергетичній, екологічній і техногенній безпеці.

2. Безпековий сектор держави тривалий час перебував у стані деградації, а зараз знаходиться у стадії докорінного реформування та потребує застосування принципово нових методів та інструментів управління безпекою, до яких слід віднести й захист критичної інфраструктури.

3. Існуючі в Україні державні системи та відповідні процедури реагування на безпекові інциденти реалізовані переважно на основі відомчих підходів, незважаючи на їх загальнодержавний статус. Інструменти забезпечення координації дій, взаємодії та обміну інформацією між суб'єктами цих систем є недостатньо розвинутими, неперевіреними під час тренувань у ситуаціях комплексного характеру, національного рівня.

4. Швидка розбудова системи захисту критичної інфраструктури є безальтернативною, якщо Україна намагається стати сучасною демократичною, інтегрованою у європейську та євроатлантичну спільноти державою, безпека і добробут якої забезпечуються, серед іншого, застосуванням новітніх технологій, насамперед у сфері інформаційних технологій. Їх стрімке поширення стало додатковим чинником, що зумовило необхідність захисту критичної інфраструктури.

5. Рух України в напрямі євроатлантичної інтеграції вимагає, серед іншого, гармонізації підходів у сфері забезпечення національної безпеки (ЄС³⁹ та НАТО⁴⁰). Аналіз ситуації із захистом об'єктів, систем і ресурсів, які в інших країнах зазвичай відносять до критичної інфраструктури,

---

³⁸ Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні : зб. матер. міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д.С. Бірюков, С.І. Кондратов ; за заг. ред. О.М. Суходолі. – К. : НІСД, 2016. – 176 с.

³⁹ Див.: Critical infrastructure protection in the fight against terrorism : Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, 20 October 2004 ; On a European Programme for Critical Infrastructure Protection : COM/2006/786 final та Green paper on a European programme for critical infrastructure protection : COM/2005/576 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/>

⁴⁰ Commitment to enhance resilience. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw, 8–9 July 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en

засвідчує, що, за деяким винятком (це насамперед стосується ядерної галузі), Україна в цілому відстає від країн Центральної та Східної Європи приблизно на 10–12 років, не кажучи вже про такі країни, як США, Німеччина, Велика Британія, Канада.

6. Відставання в захисті критичної інфраструктури не лише стримує реалізацію євроінтеграційного потенціалу України, але й гальмує реформування сектору безпеки на інших ділянках. Навіть термін «критична інфраструктура» введено в національне законодавство лише в 2016 р.⁴¹, а «профільні» правочини досі відсутні⁴².

7. Одним із елементів розв'язаної РФ гібридної війни є зниження спроможності України до захисту. Це відбувається через низку загроз, пов'язаних із монополізацією енергетичних ринків; використанням нецивілізованої конкуренції; дискредитацією успішних суб'єктів господарювання, перешкоджанням їхній діяльності, доведенням до банкрутства; організацією торговельних війн; промисловим шпигунством тощо. Тобто зниження економічного й енергетичного потенціалу України, цілеспрямований вплив на стійкість функціонування критичної інфраструктури є інструментом гібридної війни.

Ураховуючи перелічені вище чинники, а також прийняті на національному⁴³ та міжнародному⁴⁴ рівнях рішення, можна констатувати, що запровадження Концепції захисту критичної інфраструктури є пріоритетним завданням на найближчу перспективу для України. Зволікання з упровадженням дієвого захисту критичної інфраструктури означатиме, щонайменше, уповільнення реформ сектору безпеки та збільшення його відставання від держав – членів НАТО та ЄС у запровадженні сучасних підходів щодо управління безпекою.

Принциповим моментом у створенні сучасних систем захисту критичної інфраструктури в країнах – членах НАТО та ЄС є те, що такі системи мають бути розраховані на захист від усіх видів загроз і небезпек, а також від будь-яких їхніх комбінацій, тобто від загроз і небезпек комплексного характеру.

---

⁴¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави» від 23 квітня 2016 р. № 563 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF>

⁴² «Критично важливі об'єкти інфраструктури», але в системі захисту інформаційних систем і технологій, визначає проект Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 19 червня 2015 р. № 2126а (див.: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55657).

⁴³ Див.: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури» (введене в дію Указом Президента України від 16 січня 2017 р. № 8/2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0014525-16/para2#n2> ; Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0015525-16/para2#n2>

⁴⁴ Згідно з пропозицією України положення про необхідність захисту і забезпечення стійкості критичної інфраструктури були включені до тексту Резолюції Ради Безпеки ООН від 13 лютого 2017 р. № 2341 (див.: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2341\(2017\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2341(2017))).

При цьому об'єктивно зростає роль розвідувальних і контррозвідувальних органів у проведенні оцінки загроз, що передбачає їх чітку взаємодію під час заходів та ефективний обмін даними. Це потребує як зменшення національних і відомчих бар'єрів, так і дотримання вимог щодо захисту інформації.

Задовольнити ці вимоги можливо лише при застосуванні системного підходу до захисту критичної інфраструктури, реалізація якого неможлива без розроблення та прийняття спеціальних (профільних) концептуальних документів та законодавчих і нормативних актів.

Першочерговим завданням створення системи захисту критичної інфраструктури є формування необхідної **нормативної бази**. Створення системи захисту критичної інфраструктури в Україні – довгострокове завдання, вирішення якого потребуватиме часу (за досвідом Польщі та Чехії – 5–10 років). Його комплексний характер і масштабність, а також обмеженість доступних ресурсів зумовлюють необхідність чіткого планування, що передбачає визначення першочергових заходів. Вони мають закласти фундамент майбутньої системи, забезпечивши організаційно-правову й методологічну підтримку її подальшої розбудови, що здійснюватиметься шляхом удосконалення та підвищення рівня взаємодії чинних державних систем кризового реагування⁴⁵.

Цими заходами мають стати:

- розроблення та затвердження концептуальних основ створення системи захисту критичної інфраструктури в Україні;
- розроблення й ухвалення Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист», що має визначити архітектуру системи; визначення функцій, повноважень і відповідальності залучених суб'єктів; запровадження єдиної методології оцінки загроз і реагування на них; заходи з координації діяльності в мирний час та особливий період; засади державно-приватного партнерства, ресурсного забезпечення та інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень у цій сфері тощо;
- розроблення й затвердження правочинів, що забезпечать належну взаємодію та обмін інформацією між державними (національними) системами кризового реагування з їх подальшим поетапним інтегруванням до єдиної системи захисту критичної інфраструктури.

У рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про удосконалення заходів забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури» йдеться про нагальну необхідність розробки та прийняття Концепції створення системи захисту критичної інфраструктури в Україні та відповідного профільного закону.

⁴⁵ Щодо створення державної системи захисту критичної інфраструктури : аналіт. записка [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/infrastrukt-86de2.pdf>

На його виконання Кабінет Міністрів України за участі Національного інституту стратегічних досліджень розробив Концепцію створення системи захисту критичної інфраструктури в Україні⁴⁶. Формується план заходів із її імплементації, серед пріоритетних завдань якого – розроблення та найшвидше внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист». Проте виконання цих заходів стримується через неузгодженість дій органів виконавчої влади.

Інструментом забезпечення взаємодії існуючих державних систем реагування та захисту має бути створення національної мережі ситуаційно-кризових центрів, що уможливить виконання рішення РНБО України⁴⁷.

Іншим інструментом і ключовим елементом системи захисту критичної інфраструктури має стати державний орган з питань координації захисту критичної інфраструктури. Оптимальним виходом із цієї ситуації є **створення спеціалізованого державного органу з особливим статусом**, який виконуватиме функції з координації дій, сприятиме взаємодії та обміну інформацією щодо захисту критичної інфраструктури в Україні⁴⁸.

Поряд із цим, ураховуючи той факт, що об'єкти критичної інфраструктури перебувають переважно у приватній власності, очевидно є необхідність розбудови державно-приватного партнерства для підвищення безпеки та забезпечення стійкості національної критичної інфраструктури. Питання взаємодії держави та приватних власників (операторів) критичної інфраструктури потребує законодавчого врегулювання, яке забезпечить:

- урегулювання питання збирання, оброблення, аналізування, захисту інформації про загрози, ризики, характеристики та вразливість систем; розроблення механізмів і процедур реагування на кризові ситуації;
- розроблення методології визначення об'єктів критичної інфраструктури з урахуванням недопущення накладання на їхніх власників надмірних зобов'язань, що може зменшити привабливість національної інфраструктури;
- створення механізмів ресурсного та фінансового забезпечення робіт щодо формування системи й реалізації заходів із захисту критичної інфраструктури;
- категоризацію об'єктів за ступенем впливу на національну безпеку й стійкість держави, за вимогами щодо їхнього захисту, виходячи з використання державних ресурсів і сил;
- розмежування завдань, повноважень і відповідальності органів державної влади та операторів критичної інфраструктури.

⁴⁶ Проект Концепції створення системи захисту критичної інфраструктури в Україні розроблений Національним інститутом стратегічних досліджень та направлений на розгляд Кабінету Міністрів України 22 лютого 2017 р. Цей документ проходить погодження в центральних органах виконавчої влади та, на жаль, досі не поданий на затвердження Кабінету Міністрів України.

⁴⁷ Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 4 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>

⁴⁸ Прикладом органу з подібними повноваженнями та функціями щодо критичної інфраструктури може бути Урядовий центр з безпеки Республіки Польща (*Rządowe Centrum Bezpieczeństwa*, *див.*: <http://rcb.gov.pl/en/>).

Ураховуючи той факт, що все частіше спостерігається застосування гібридних методів впливу на об'єкти критичної інфраструктури в Україні, створення державної системи їхнього захисту та налагодження ефективного державно-приватного партнерства у цій сфері мають стати пріоритетом для держави.

Для досягнення оптимального результату доцільно використати кращий досвід держав – членів ЄС та НАТО⁴⁹.

2.6. МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Постійна загроза широкомасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації зумовлює необхідність стабільного підтримання Збройних Сил України у високому боездатному стані. Вагомим чинником досягнення останнього є ефективна система соціального забезпечення військовослужбовців, мобілізованих та демобілізованих осіб. Ефективність системи соціального захисту військовослужбовців відіграє потужну мотиваційну функцію. Завдяки їй суспільство та держава краще за інформаційні інструменти заявляють про своє справжнє ставлення до захисників Вітчизни, формують (або деформують) громадську думку щодо здатності Збройних Сил захистити народ України від загарбників та прийнятності мобілізації цивільного населення до лав ЗСУ і допоміжних сил захисту. Для суспільства важливо, щоб захисники держави в умовах об'єктивної воєнної загрози мали підвищений рівень захисту своїх соціальних прав. Не менш важливим є також усунення соціальних подразників, що відволікають військовослужбовців від повноцінного виконання своїх обов'язків.

Реформи соціального забезпечення ЗСУ за останні три роки були чи не найбільш масштабними за весь період незалежності України. Протягом 2014–2017 рр. спостерігається зміна їхнього характеру: від вимушених та реактивно-фрагментарних на початку збройної агресії РФ до розвивальних і стимулюючих – у сучасний період.

Серед найбільших здобутків у сфері розбудови системи соціального забезпечення військовослужбовців можна назвати такі:

- удосконалення та нормативне закріплення загальних процедур організації соціального захисту військовослужбовців ЗСУ та членів їхніх сімей щодо: прав і свобод, пільг і соціальних гарантій, задоволення матеріальних і духовних потреб особового складу, підтримання сприятливого соціального клімату та соціальної стабільності у військових колективах, забезпечення

---

⁴⁹ Можливість передачі такого досвіду існує, зокрема, у межах проведення в Україні командно-штабних і командно-польових навчань із питань захисту критичної інфраструктури та реагування на загрози порушення стійкості її функціонування, як-от, наприклад, командно-штабні/командно-польові навчання з питань захисту критичної електроенергетичної інфраструктури та реагування на загрози порушення стійкості її функціонування на загальнодержавному рівні *Coherent Resilience 2017*, що організовуються із залученням фахової підтримки НАТО.

- спрощення процедур отримання статусу «учасник бойових дій»⁵⁹ та відповідної системи законодавчо визначених пільг, що значно полегшило можливості доступу військовослужбовців до них;

- поступове покращення та законодавче впорядкування системи пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин⁶⁰, у т. ч. тих, які брали участь в антитерористичній операції, що передбачає підвищення базового рівня пенсійних виплат, спрощення процедур із їх перерахунку тощо.

Однак попри всі зусилля держави, перелік напрямів соціального забезпечення військовослужбовців ЗСУ залишається незмінним з 2014 р. Унаслідок цього кількісні покращення не вдалося втілити у реформи якості соціального захисту. Зокрема, реалізація задекларованих заходів соціального забезпечення гальмується через складність процедур і кількість обов'язкових інстанцій, обмежені фінансові можливості, неготовність значного кола виконавців до здійснення необхідних змін, відсутність дієвої системи контролю за їхньою результативністю тощо. Це стає предметом постійної громадської критики, спричинює закономірне незадоволення як серед військовослужбовців, так і серед інших громадян. І найголовніше: не повною мірою виконуються ключові функції реформи – надання військовослужбовцям і членам їхніх родин такого набору соціальних гарантій і послуг, котрий би:

- був адекватним рівню ризику, який вони на себе добровільно беруть;
- забезпечував безперешкодне та повноцінне виконання ними своїх обов'язків;
- мотивував до добровільного проходження військової служби, особливо в умовах збройного конфлікту.

Перш за все докорінного реформування потребує система грошового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил. Незважаючи на досить високі фактичні розміри, грошове забезпечення військовослужбовців не відповідає сучасним реаліям, оскільки, як і до 2014 р., гарантована його частина коливається в межах 15 % від загальної суми, а решта – це премії та різні надбавки. Такий підхід обмежує інструменти регулювання грошового забезпечення військовослужбовців, не гарантує повноцінного його отримання та може бути джерелом маніпуляцій. Вирішенням цієї проблеми може стати приведення гарантованої частини грошового забезпечення до рівня 60–70 % за рахунок збільшення розмірів посадових окладів, окладів за військове звання, вилучення років і надбавок за виконання особливо важливих завдань.

⁵⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій...» від 20 серпня 2016 р. № 413 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-%D0%BF>

⁶⁰ Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2262-12>

Недоліком системи грошового забезпечення військовослужбовців є часткова втрата нею мотиваційної та стимулюючої функцій. На початку 2016 р., коли була введена оновлена система грошового забезпечення, мінімальний розмір грошової винагороди, яку отримували військовослужбовці, становив близько 7 000 грн⁶¹. Це майже в 5 разів перевищувало мінімальну заробітну плату та в 1,7 раза – середньомісячну заробітну плату в економіці України⁶². Після підвищення стандартів оплати праці з 1 січня 2017 р. відповідні співвідношення становлять 2,2 та 1,1 раза⁶³. Досягти вирішення цієї проблеми можливо шляхом прийняття законодавчо врегульованих базових співвідношень норм грошового забезпечення військовослужбовців до стандартизованих значень оплати праці загалом по країні.

Потребує змін система забезпечення військовослужбовців житлом. Досі вона базується на виділенні коштів із державного бюджету, які спрямовуються на купівлю та будівництво житла, що не дає можливості повністю забезпечити житлові потреби військовослужбовців та членів їхніх родин. Це питання можна вирішити двома способами. Перший – формування спеціальних (іпотечних) рахунків для військовослужбовців, які тривалий час перебувають у лавах Збройних Сил. Другий – створення системи пільгового житлового кредитування з мінімальним відсотком особистих внесків військовослужбовців на погашення кредиту. Використання зазначених способів дасть можливість закласти основи поетапного стабільного фінансування житлового забезпечення на довготривалий період.

Слід зауважити, що вкрай необхідно до програм житлового забезпечення включити військовослужбовців (неофіцерського складу), які кілька разів підряд уклали контракт на проходження військової служби, особливо в зоні воєнного конфлікту. Це значно підвищить рівень соціального забезпечення контрактної армії, яка нині формується в Україні, а також загалом сприятиме підвищенню інтересу до військової служби.

Конче необхідним є запровадження системи грошової компенсації родинам у разі загибелі військовослужбовців, а також повної або часткової втрати працездатності тими, хто проходить або проходив військову службу. Нині ця система передбачає разові виплати з державного бюджету та забезпечення пенсіями військовослужбовців і членів їхніх родин. Реалізуються виплати за фактами виникнення того чи іншого випадку, а тому розмір

---

⁶¹ Інформація щодо грошового забезпечення військовослужбовців ЗСУ у 2016 році [Електронний ресурс] / Міністерство оборони України. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2016/02/08/informacziya-shhodo-groshovogo-zabezpechennya-vijskovosluzhbovcziv-zsu-u-2016-roczii/>

⁶² Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2015 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/Zarp_ek_p/zpp2015_u.htm

⁶³ Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2017 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/Zarp_ek_p/zedp_17_u.htm

витрат на фінансування з коштів державного бюджету є непрогнозованим, хоча й гарантованим та значним.

Найбільш оптимальним виходом із ситуації, що склалася, є формування та поетапна реалізація системи страхування життя та здоров'я військово-службовців із можливим залученням до цього процесу коштів недержавних структур. Метою такої системи має стати забезпечення тривалого (довічного) грошового утримання військовослужбовців, які втратили працездатність, та родин, які втратили годувальника. Варто зауважити, що до цієї системи насамперед необхідно залучати військовослужбовців контрактної служби, які беруть безпосередню участь у воєнних діях, втрати яких є не лише фізичними, а й морально-психологічними, що потребує значних витрат на їх високоспеціалізоване лікування та реабілітацію.

Для формування привабливого іміджу служби у ЗСУ та достойної підтримки громадян, які проходили військову службу, важливими є розробка, упровадження та законодавче врегулювання програм соціального забезпечення військовослужбовців, які були демобілізовані або завершили свій контракт із ЗСУ.

Залишається неприйнятно низьким рівень системи інформування військовослужбовців про доступні для них програми соціального забезпечення. Хоча цей процес був значно вдосконалений протягом 2014–2016 рр., однак і дотепер обмежується лише інформуванням про загальні положення системи соціального захисту військовослужбовців. Відповідно нововведення та вдосконалення цієї системи досить часто залишаються поза увагою частини громадян, які проходять або ж проходили службу в лавах ЗСУ. Це суттєво ускладнює доступ військовослужбовців до програм соціального забезпечення, знижує ефективність реалізації державних програм у цій сфері.

Подолання вказаних обмежень можливе за умови поетапного впровадження інформаційного та правового супроводу військовослужбовців, які перебувають або колись перебували на військовій службі. На першому етапі необхідно сформувати обмежено-доступну загальнодержавну базу даних військовослужбовців. На другому етапі варто забезпечити обов'язковий персоніфікований індивідуальний інформаційний супровід військовослужбовців, який мають здійснювати державні і насамперед територіальні уповноважені органи з метою інформування заінтересованих осіб про нововведення у сфері соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин (доступні державні програми, зміни у чинних державних програмах, волонтерські ініціативи, регіональні ініціативи, іноземні програми тощо) і можливості ними скористатися.

Надзвичайно складні проблеми виникають унаслідок недостатнього забезпечення медичної, а особливо психологічної реабілітації військовослужбовців, які продовжують службу або завершили її, у т. ч. демобілізованих. Ураховуючи достатньо високий рівень законодавчого процедурного

врегулювання цих питань⁶⁴, слід звернути увагу на те, що в Україні практично відсутні високоспеціалізовані заклади, які здійснюють медичну та психологічну реабілітацію. Нині зазначені проблеми частково вирішують шляхом залучення до медичної та психологічної реабілітації закладів санаторно-курортного лікування, а також підписанням міждержавних угод та одержанням безоплатної допомоги з боку різноманітних міжнародних структур. Однак це не дозволяє військовослужбовцям отримати високопрофільну спеціалізовану допомогу з відновлення своїх фізичних і психологічних можливостей, що негативно впливає на їхній стан.

Вирішити проблеми медичного обслуговування й реабілітації військовослужбовців можна лише одним способом – започаткуванням нової системи фізичної та психологічної реабілітації, метою якої має стати: створення вузькопрофільних високоспеціалізованих установ з реабілітації; посилення підготовки спеціалістів потрібних профілів; розроблення спеціалізованих програм (протоколів) лікування з обов'язковим залученням до цього міжнародних експертів з відповідних питань; спрощення доступу нинішніх і колишніх військовослужбовців до послуг цих закладів і спеціалістів.

Фінансування медичної та психологічної допомоги можна здійснювати за кількома напрямками. Однак найбільш доступним є: упровадження системи страхування військовослужбовців; створення та запровадження системи індивідуальних (безготівкових) рахунків для військовослужбовців, які втратили здоров'я протягом періоду перебування на військовій службі, особливо в зоні воєнного конфлікту.

Важливим питанням у сфері соціального захисту військовослужбовців є забезпечення їхньої посиленої соціалізації. Тут виникає низка аспектів, які значною мірою впливають на становлення інтересу до служби в лавах ЗСУ. Слід відзначити необхідність формування суспільного визнання внеску військовослужбовців, які захищали суверенітет і територіальну цілісність країни, поваги до них та їхнього авторитету, врахування більш активних їхніх соціальних позицій (справедливість, чесність, здатність до компромісів) тощо. Відтак необхідно визнати, що на часі – створення певних соціальних «ліфтів» для військовослужбовців, завдання яких – активізація участі у громадському житті та сприяння соціально-трудова адаптації тих, хто перебував на військовій службі.

Найбільш доступними та дієвими механізмами в цій сфері є сприяння підприємницькій діяльності колишніх військовослужбовців та більш широке залучення їх до участі в роботі місцевих органів самоврядування

---

⁶⁴ Див.: Наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців...» від 09 грудня 2015 р. № 702 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16> ; Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги при посттравматичному стресовому розладі» від 23 лютого 2016 р. № 121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20160223_0121.html

у зв'язку з проведенням децентралізації. Для цього слід розробити й упровадити систему спеціалізованих освітніх курсів, укласти навчально-тематичні програми, підготувати відповідних спеціалістів. Також надзвичайно важливим є залучення військовослужбовців до військово-патріотичного виховання дітей та молоді.

В умовах постійної загрози активізації воєнних дій з боку Російської Федерації вкрай критичними є питання формування мобілізаційного потенціалу Збройних Сил. Формування системи соціального забезпечення учасників мобілізаційного резерву дасть можливість розширити масштаби залучення громадян та сприятиме їхній свідомій участі в ньому. Ключовими напрямками здійснення цього є:

- формування через громадську думку позитивних настроїв щодо добровільної та усвідомленої участі у створенні мобілізаційного потенціалу Збройних Сил;
- надання фінансової підтримки участі у мобілізаційному резерві шляхом речового, матеріально-побутового забезпечення, у т. ч. можливості отримання та зберігання особистої зброї;
- забезпечення розширеного пакета соціальних послуг для учасників мобілізаційного резерву, у т. ч. збереження робочих місць, збереження або підвищення грошового забезпечення (зарплат) на період активної участі у його формуванні, спрощений доступ до закладів медичної та психологічної реабілітації, відкриття персоніфікованих страхових рахунків тощо.

Загалом це дасть можливість сформувати й реалізувати державну політику посилення обороноздатності України, що є необхідною умовою протидії ризикам і загрозам, пов'язаним із перспективою тривалої конфронтації з Російською Федерацією.

РОЗДІЛ 3

НЕОБХІДНА СИЛОВА ПРОТИДІЯ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Серед широкого набору засобів агресії, які Росія застосовує проти України, одним із основних і найбільш небезпечних є силовий компонент. У його складі поєднані: частини сухопутних військ та сил спеціальних операцій РФ, російські парамілітарні організації та найманці, незаконні збройні формування місцевих бойовиків, які ведуть бойові дії, а також російські спецслужби, що розгорнули свою діяльність у районі проведення АТО та на інших територіях України.

Україна виявилася не готовою ефективно протистояти агресії з боку РФ на її початковому етапі, що було спричинено як низьким рівнем оборонного потенціалу нашої країни, так і його невисокою якістю. Крім того, далися взнаки прорахунки воєнно-політичного керівництва держави попередніх періодів щодо оцінки рівня загроз воєнній безпеці України та їх джерел, довготривале ігнорування реальних потреб для забезпечення розвитку Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів і спеціальних служб. Відверто руйнівного характеру стосовно оборонної та безпекової галузей держави набула діяльність політичного істеблішменту за часів президентства В. Януковича.

Як зазначав Міністр оборони України С. Полторак, на початку російської агресії «до бойових дій були готові лише 5–6 тисяч військових, та жодного резерву не було»¹. Пропорційно цьому оцінювався стан правоохоронних органів і спеціальних служб.

Але, крім зазначених причин низької обороноздатності країни, існувала ще одна, дуже істотна: це принципово новий гібридний характер агресії, при тому, що концепція оборони України була зорієнтована на дії у класичному конвенційному воєнному конфлікті.

Для забезпечення успішної протидії російській агресії та недопущення її ескалації перед воєнно-політичним керівництвом України постала необхідність прискореного вирішення двох взаємопов'язаних завдань.

По-перше, забезпечення виконання бойових завдань визначеним складом сил оборони в районі АТО, нарощування, починаючи з 2016 р., їх якісного

---

¹ Степан Полторак: «Чекати, коли відновиться мир, часу немає. І права на помилку немає» [Електронний ресурс] / «Лівий берег з Соною Кошкіною» // LB.ua. – 2016. – 9 жовт. – Режим доступу: https://lb.ua/news/2016/10/09/347382_stepan_poltorak_chekati_koli.html

потенціалу, зокрема за рахунок: удосконалення системи управління цими силами; оптимізації організаційно-штатних структур відповідних органів військового управління, військових з'єднань і частин; підвищення якості підготовки їх особового складу, штабів та військових частин і з'єднань у цілому; відновлення технічного стану наявного у них озброєння та військової техніки, а також їх оснащення новим озброєнням; удосконалення всебічного забезпечення цих сил оборони тощо.

По-друге, одночасне здійснення глибокого реформування силових структур держави з урахуванням сучасного характеру безпекового середовища, набутого досвіду у протидії агресії, та принципів і стандартів, прийнятих у державах – членах НАТО.

За результатами виконання першого завдання (хоча далеко не повного) вдалося кардинально змінити ситуацію на сході України. Росія, напівзрушившись на зростаючий опір військових формувань України та ефективну протидію їй спеціальних служб, неприйняття російської експансіоністської політики більшістю населення Південно-східного регіону України, змушена була тимчасово відмовитися від реалізації проекту «Новоросія/Малоросія». Значною мірою цьому сприяла політика Президента України П. Порошенка, зокрема у взаємовідносинах із західними партнерами України, яка дозволила отримати надзвичайно важливі для Української держави політичну підтримку, економічну, військово-технічну та інші види допомоги.

Виконання другого завдання потребувало внесення кардинальних змін до підходу щодо формування оборонного потенціалу країни, причому необхідно було враховувати характерні особливості гібридної агресії – конгломерату силових і несилових, державних і недержавних засобів, діяльність яких генерує Росія.

Відтак було визнано за необхідне в основу нової концепції оборони держави, як і забезпечення її національної безпеки в цілому, покласти принцип об'єднання оперативних спроможностей Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів і спеціальних служб для забезпечення своєчасного, адекватного й комплексного реагування на загрози національній безпеці України. І реалізувати цей принцип при створенні сектору безпеки та оборони – якісно нової форми функціонального об'єднання силових структур України.

З огляду на зазначене вище, основною особливістю нинішнього етапу реформування силових структур є розробка спільної концепції їх розвитку, узгодження відповідних відомчих концепцій і програм, створення загальних систем управління та забезпечення, максимальне інтегрування систем підготовки кадрів тощо.

Ураховуючи потреби силових структур та етапи їхнього розвитку, а також фінансові й технологічні можливості держави, наразі сформована єдина військово-технічна політика, розроблено програму розвитку

оборонно-промислового комплексу, реалізується політика у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами.

3.1. ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ

Реформа Збройних Сил України у 2016–2017 рр.:

основні здобутки й недоліки та заходи щодо їх подолання

Відправним пунктом офіційного початку нинішньої оборонної реформи, у т. ч. реформи Збройних Сил України, стало введення у червні 2016 р. в дію Главою держави Стратегічного оборонного бюлетеня України² (далі – Бюлетень). Цей важливий документ став Дорожньою картою трансформації системи оборони країни, що адаптована до складної воєнно-політичної та оперативно-стратегічної обстановки, яка склалася внаслідок гібридної агресії РФ проти України.

Метою оборонної реформи є набуття і підтримання Збройними Силами України (ЗСУ) та іншими складовими її сил оборони необхідного рівня бойової готовності та здатності до виконання завдань оборони держави (оборонних спроможностей); ефективного реагування на воєнні загрози й воєнно-політичні виклики, що виникають; підвищення рівня оперативної сумісності ЗСУ та інших військових формувань з підрозділами збройних сил держав – членів НАТО та ЄС щодо виконання спільних завдань у міжнародних операціях із підтримання миру та безпеки.

Досягнення цієї мети відбувається шляхом імплементації визначених у Бюлетені й розташованих за пріоритетністю п'яти **стратегічних цілей**:

1. формування об'єднаного керівництва силами оборони, що здійснюватиметься відповідно до принципів і стандартів, прийнятих державами – членами НАТО (далі – *СЦ1*);

2. забезпечення ефективної політики, системи планування та управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів (далі – *СЦ2*);

3. нарощування оперативних (бойових, спеціальних) спроможностей сил оборони, необхідних для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, а також участі України у підтриманні миру та міжнародної безпеки (далі – *СЦ3*);

4. створення об'єднаної системи логістики та системи медичного забезпечення, здатних надавати підтримку всім складникам сил оборони (далі – *СЦ4*);

5. підвищення професіоналізації сил оборони та створення для них необхідного військового резерву (далі – *СЦ5*).

² Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» від 6 червня 2016 р. № 240/2016 [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>

У попередні роки одним із головних недоліків трансформації оборонного сектору України були неефективні імплементація та контроль планів і програм відповідних реформ. Тому в чинному Бюлетені вперше передбачений спеціальний механізм імплементації та контролю оборонної реформи. Він ґрунтується на оцінці стану досягнення *конкретних показників* цієї реформи, у зв'язку з чим очікувані результати її здійснення до 2020 р. структуровані в ієрархію, у складі якої містяться: *5 стратегічних цілей, 28 оперативних цілей* (далі – *ОЦ 1...28*) та *139 завдань* (далі – *завд. 1...139*). Для них визначено *379 результативних (індикативних) показників* (далі – *п. 1...379*), а також *терміни* досягнення/виконання вказаних цілей, завдань і показників. Уся ця ієрархія в Бюлетені зосереджена у т. зв. *Матриці досягнення стратегічних цілей і виконання основних завдань оборонної реформи* (далі – *Матриця реформ*). Зведені загальні відомості щодо кількості вказаних стратегічних та оперативних цілей, завдань і показників, а також термінів їх досягнення/виконання (за роками до 2020 р.) наведено в *таблиці 1* (див. *Додаток, с. 125*).

Також уперше в Міністерстві оборони України створено та діє спеціально призначений орган з координації і контролю імплементації положень Оборонного бюлетеня – Комітет реформ під головуванням Міністра оборони України (далі – Комітет реформ). У його складі – представники Міноборони, інших центральних органів виконавчої влади, ЗСУ та інших складових сил оборони, радники від держав – членів НАТО, народні депутати України, волонтери та представники організацій громадянського суспільства.

Комітет реформ складається з п'яти профільних підкомітетів, кожен з яких очолює посадова особа, особисто відповідальна та підзвітна за імплементацію відповідної стратегічної цілі оборонної реформи. У серпні 2016 р. Комітетом реформ був схвалений та затверджений Міністром оборони України С. Полтораком План дій щодо впровадження оборонної реформи³, деталізований до конкретних *заходів* та відповідальних за їх виконання структур Міноборони та Генштабу ЗСУ.

Варто звернути увагу на те, що зміст і строки реалізації значної кількості *заходів* оборонної реформи, пов'язаних із реформуванням ЗСУ, визначено в Державній програмі розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року. Крім цього, у ній враховані всі 7 магістральних напрямів надання матеріально-технічної та консультативно-дорадчої допомоги, передбачених Комплексним пакетом допомоги НАТО для ЗСУ⁴. Президент

³ План дій щодо впровадження оборонної реформи (Дорожня карта оборонної реформи) від 15 серпня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mil.gov.ua/content/tenders/Plan_2208.pdf

⁴ Відомо, що Комплексний пакет допомоги НАТО був схвалений у липні 2016 р. на засіданні Комісії Україна – НАТО в рамках Саміту НАТО у Варшаві. Усього для України передбачено 13 магістральних напрямів надання матеріально-технічної та практичної допомоги, у т. ч. 7 – для Збройних Сил України.

України П. Порошенко затвердив цю Програму в березні 2017 р.⁵. Оскільки вона має гриф секретності «таємно», стан виконання вказаних *заходів* у подальшому не аналізуватиметься.

Необхідно також усвідомлювати, що Бюлетень, особливо Матриця реформ, План дій щодо впровадження оборонної реформи та згадана Держпрограма розвитку ЗСУ є тісно взаємопов'язаними між собою документами за цілями, завданнями, заходами та показниками, а також термінами їх досягнення/виконання.

Результати проведеного аналізу стану досягнення/виконання цілей і завдань оборонної реформи в 2016–2017 рр., передбачених Матрицею реформ, наведено в *таблиці 2* (див. *Додаток, с. 126–128*).

Підсумки виконання завдань із законодавчого забезпечення реформи ЗСУ. Головним здобутком першого року оборонної реформи у справі її законодавчого забезпечення є затвердження та введення в дію Президентом України П. Порошенком засадничих документів у сфері оборонного планування – згаданого Бюлетеня та Держпрограми розвитку ЗСУ на період до 2020 року. Крім того, для забезпечення імплементації стратегічних цілей реформи, визначених у Бюлетені, було вжито низку заходів.

У червні 2016 р. набув чинності закон України, який визначає особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони⁶. Він, зокрема, урегулює порядок таких закупівель в особливий період, у період проведення антитерористичної операції або в період введення надзвичайного стану.

Загалом протягом 2016 р. прийнято 55 підготовлених Міноборони нормативно-правових актів, перелік яких наведено в *таблиці 3* (див. *Додаток, с. 129–132*), у т. ч.: законів України – 3; постанов Верховної Ради України – 1; указів Президента України – 4; постанов Кабінету Міністрів України – 34; розпоряджень Кабінету Міністрів України – 13.

Завдяки цьому розпочато вдосконалення керівництва силами оборони і нарощування їхніх спроможностей; сформовано Об'єднаний оперативний штаб як орган управління міжвидовими та міжвідомчими угрупованнями військ (сил); створено Сили Спеціальних операцій ЗСУ та забезпечено їхню діяльність. Крім того, внесено понад 70 змін до Положення про Міноборони України⁷. Наприклад, доповнені основні завдання міністерства в мирний

⁵ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року» від 22 березня 2017 р. № 73/2017 [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/73/2017>

⁶ Закон України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони» від 12 травня 2106 р. № 1356-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1356-19>

⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України» від 19 жовтня 2016 р. № 730 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/730-2016-%D0%BF>

час та в особливий період; унормовані питання визначення правових засад його організації та діяльності у сфері державної служби, насамперед стосовно відповідних повноважень Міністра оборони та державного секретаря Міноборони; уточнено більше ніж 50 функцій Міноборони.

Вирішено також низку проблемних питань організації та ведення територіальної оборони. Урегульовано питання підготовки військових фахівців для потреб Військово-Морських Сил ЗСУ. Створюються об'єднані системи логістики та медичного забезпечення сил оборони. Реалізуються заходи із задоволення невідкладних потреб ЗСУ у виробництві, ремонті й відновленні озброєння та військової техніки.

Забезпечується підвищення професіоналізації ЗСУ, створення необхідного військового резерву та вдосконалення його структури. Запроваджуються ефективна система управління кар'єрою військовослужбовців, прозора та добросовісна система підбору, розстановки та призначення особового складу ЗСУ на посади. Частина зі згаданих актів має соціальну спрямованість і забезпечує покращення харчування військовослужбовців, їхнього грошового, медичного, житлового забезпечення.

У квітні 2017 р. Секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Турчинов направив до Адміністрації Президента України та Міністерства оборони України проект нової редакції Закону України «Про національну безпеку»⁸. Він підготовлений Апаратом РНБОУ спільно із фахівцями НАТО, ЄС, науковцями НІСД та експертами неурядових структур і містить, крім іншого, положення та норми щодо:

- формування об'єднаного керівництва силами оборони та створення системи управління цими силами з використанням сучасних євроатлантичних підходів (для досягнення *СЦ1*)⁹;
- перерозподілу повноважень, обов'язків та відповідальності Міністра оборони України (при призначенні на цю посаду цивільної особи), Головнокомандувача ЗСУ і начальника Генштабу ЗСУ (при введенні таких двох окремих посад) та Командувача об'єднаних сил (при введенні такої посади), а також відповідного корегування повноважень і завдань Міноборони, Генштабу ЗСУ та Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ, що здійснюватиметься відповідно до принципів і стандартів, прийнятих у державах – членах НАТО (для досягнення *п. 1, завд. 1.3.1* та виконання *завд. 1.3.2*);
- змін у розподілі повноважень, обов'язків і відповідальності командувачів видів, командувачів окремих родів військ і командувачів окремих родів сил ЗСУ (для виконання *завд. 1.3.2*);

⁸ Наводиться у Додатку до листа заступника Секретаря РНБОУ О. Литвиненка (вих. від 24 квітня 2017 р. № 671/11–03/2–17).

⁹ *Див.*: тут і далі в дужках наводяться скорочені позначення та номери стратегічних/оперативних цілей і завдань оборонної реформи, які використовуються у *таблиці 1* «Матриця досягнення стратегічних цілей і виконання основних завдань оборонної реформи», що міститься в Додатку 1 до Стратегічного оборонного бюлетеня України.

- удосконалення демократичного цивільного контролю над силами оборони, підвищення ефективності діяльності Міноборони у цій галузі (для досягнення *ОЦ1.1*);

- підвищення ефективності політики, системи планування та управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів (для досягнення *СЦ2*).

У Міноборони триває розробка та доопрацювання понад 600 нормативно-правових, керівних та методичних документів (наказів, статутів, стандартів, програм, курсів та настанов).

Зокрема, відпрацьовано та подано на затвердження Президентіві України Концепцію реформування та подальшого розвитку системи управління державою в умовах надзвичайного стану і в особливий період. Завершується міжвідомче погодження проекту Доктрини застосування сил оборони. У підготовці цих документів брали участь і фахівці НІСД.

Проходять погодження проекти таких документів: Концепція розвитку Високомобільних десантних військ ЗСУ, Настанова з радіоелектронної боротьби у ЗСУ; методичних посібників: «Вогневий бій», «Безпека бою», «Відновлення боєздатності військових частин Збройних Сил України»; навчальних посібників: «Водіння бойових машин», «Вогнева підготовка», «Тактика (взвод, відділення, танк)», «Інженерна підготовка» та ін.

Незважаючи на всі здобутки, у справі законодавчого забезпечення оборонної реформи існують певні проблеми та недоліки.

Так, наприклад, за оцінками Апарату РНБОУ, робота Міноборони над доопрацюванням згаданого раніше проекту Закону України «Про національну безпеку України» здійснюється без належної ініціативи. Зокрема, не завершено узагальнення та врахування у ньому відповідних рекомендацій експертів Офісу зв'язку НАТО в Україні, Консультативної місії ЄС з реформування сектору цивільної безпеки в Україні, Групи з розбудови оборонних інститутів (США)¹⁰. Серед іншого, це не дозволяє усунути існуючу на сьогодні невизначеність із розподілом функцій та повноважень між органами військового управління Збройних Сил, а також у межах сил оборони держави. Такі обставини вже призводять до невиконання певних завдань оборонної реформи, про які йтиметься далі.

Дотепер також триває виконання кількох завдань законодавчого забезпечення, які за Матрицею реформ повинні були завершитися до кінця 2016 р.

Це насамперед стосується підготовки й ухвалення проекту Закону України «Про Військову поліцію» (*завд. 3.7.1*). Варто нагадати, що ще наприкінці жовтня 2014 р. представники депутатських фракцій у Верховній Раді України підписали Коаліційну угоду, якою в системі заходів щодо реформування органів правопорядку передбачено створення Військової поліції на базі Військової служби правопорядку ЗСУ. Перший варіант цього

---

¹⁰ Висновки та рекомендації Апарату РНБОУ (вих. від 27 червня 2017 р. № 1398/21–04/2–17).

законопроекту був підготовлений і зареєстрований у парламенті ще наприкінці січня 2015 р. Однак тоді народні депутати не спромоглися ухвалити рішення щодо його включення до порядку денного для розгляду. І хоча завдання щодо створення Військової поліції містилось у програмах діяльності попереднього та нинішнього Урядів України, воно залишається невиконаним. З січня 2017 р. черговий варіант цього законопроекту проходить міжвідомче погодження.

На початку лютого 2017 р. Кабінет Міністрів України затвердив підготовлений Міноборони із залученням іноземних військових радників проект Указу Президента України «Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України». У цьому Положенні: уточнено завдання Генштабу, пов'язані із плануванням розвитку сил оборони та з їх застосуванням для відбиття збройної агресії; унормовано завдання Генштабу щодо планування оборони держави в мирний час та особливий період; враховано відповідні штабні процедури та стандарти збройних сил держав – членів НАТО, а також власний досвід функціонування органів військового управління та виконання військами (силами) завдань із кризового реагування тощо. Можна очікувати, що згадане Положення буде найближчим часом введено в дію Президентом України (*п. 1, завд. 1.2.3*).

Міноборони з метою створення до кінця 2016 р. додаткових гарантій ресурсного забезпечення потреб оборони за рахунок державного матеріального резерву (*завд. 2.4.6*) у вересні 2016 р. підготувало проекти нормативних актів щодо перегляду цілей призначення та використання запасів держматрезерву для згаданих потреб. Ці документи обговорювалися на нарадах за участю представників Держрезерву та Мінекономрозвитку України. За підсумками обговорення Міноборони надало пропозиції: до Мінекономрозвитку – щодо утримання непорушних запасів ЗСУ у Держрезерві; до Держрезерву – стосовно потреб ЗСУ на особливий період у непорушних запасах, які необхідно утримувати в держматрезерві, за відповідними напрямками, номенклатурою та обсягами. Але вказані проблеми залишаються невирішеними.

Аналогічна ситуація склалась із визначенням до кінця 2016 р. мобілізаційних завдань підприємствам української промисловості (*п. 2, завд. 4.1.7*). У березні 2016 р. Міноборони надало до Мінекономрозвитку уточнені розрахункові потреби ЗСУ на особливий період. Пізніше, у вересні 2016 р., Міноборони двічі порушувало питання перед Мінекономрозвитку щодо прискорення подання проекту відповідного нормативно-правового акта на розгляд Уряду України. Однак ця проблема поки що також не розв'язана.

Найбільша кількість складних питань виникла із законодавчим забезпеченням виконання до кінця 2016 р. завдань, пов'язаних із побудовою системи медичного забезпечення для надання належної медичної підтримки силам оборони (*ОЦ4.2*). Так, Міноборони підготувало проект розпорядження Уряду України щодо деяких питань медичного забезпечення військово-службовців, які беруть участь в антитерористичній операції (*п. 2, завд. 4.2.1*),

та в грудні 2016 р. внесло його на розгляд Уряду. Але прийняття цього розпорядження відбулося лише наприкінці травня 2017 р.

Міноборони також доопрацювало проект Воєнно-медичної доктрини України (п. 4, завд. 4.2.1) і ще в грудні 2015 р. направило його до Уряду України. Нині цей документ перебуває на розгляді в Адміністрації Президента України.

До того ж, Міноборони не змогло до кінця 2016 р.: спланувати систему підготовки парамедиків (EMT-B) у поєднанні з реалізацією стандарту *Combat medic (68W)* і сформувати відповідне навчально-методичне керівництво (п. 7, завд. 4.2.5); здійснити перший набір слухачів із середньою медичною освітою для навчання на парамедика (EMT-P) (п. 10, завд. 4.2.5); забезпечити нормативно-правове визнання стандарту *Combat medic (68W)* як EMT-B у цивільній системі охорони здоров'я та ввести цю спеціальність у відповідний державний перелік (п. 11, завд. 4.2.5). Це зумовлювалося тим, що Уряд України лише в травні 2017 р. ухвалив рішення про утворення Координаційного центру з питань організації діяльності медичних служб сил оборони та органів і закладів охорони здоров'я (на виконання завд. 4.2.1, що мало завершитися до кінця 2016 р.). Крім того, виникла потреба у розробці проекту Закону України «Про парамедицину» та внесення відповідних змін до Закону України «Про екстрену медичну допомогу».

Стан імплементації визначених на 2016–2017 рр. цілей і завдань оборонної реформи. З червня 2016 р. оборонна реформа відбувається шляхом одночасної імплементації всіх її стратегічних та оперативних цілей і завдань. Однак Матрицею реформ передбачено до кінця 2017 р. досягти тільки 4 оперативних цілей, виконати 46 завдань, досягнути 185 показників (див. Додаток, таблиця 2 на с. 126–128). Тому в подальшому аналізується стан імплементації саме цих запланованих на перший рік оборонної реформи цілей, завдань і показників за кожною (за пріоритетністю) стратегічною ціллю.

Під час імплементації стратегічної цілі 1 розпочато вдосконалення демократичного цивільного контролю над силами оборони. Має бути підвищено ефективність діяльності Міноборони та посилено зв'язки міністерства з Верховною Радою України і громадянським суспільством (ОЦ1). З цією метою виконано три заплановані на 2016 рік завдання.

Сформовано професійний цивільний кадровий склад Міноборони, оптимізовано його апарат, зокрема зменшено кількість військовослужбовців у ньому (завд. 1.1.2). Введено посади заступників керівників структурних підрозділів апарату, відбулися конкурси на заміщення вакантних посад держслужбовців. Розформовано 15 структурних підрозділів апарату, сформовано – 9, переформовано – 2, внесено зміни до штату 16 підрозділів тощо. Загалом кількість підрозділів апарату Міноборони скорочено з 25 до 18, а кількість посад зменшено на 183 одиниці.

Відбувається розмежування повноважень, функцій і завдань Міноборони та Генштабу ЗСУ за принципом: перше формує політику у сфері оборони, а другий її реалізує (*завд. 1.1.3*). В оновленому Положенні про Міноборони переглянуто повноваження, функції та відповідальність міністерства щодо забезпечення вирішення питань управління силами оборони, підтримки розвитку системи управління цими силами та посилення координації дій із Генштабом ЗСУ в означених питаннях. Рішенням Міністра оборони здійснено перерозподіл повноважень між його заступниками та керівниками структурних підрозділів апарату Міноборони. Налагоджено механізм забезпечення дієвої співпраці та комунікацій із громадянським суспільством і волонтерським рухом для сприяння ефективному цивільному та демократичному контролю (*завд. 1.1.6*).

Здійснюється розробка й упровадження чітких і зрозумілих концептуальних, доктринальних та інформаційних документів, які дозволяють поліпшити процеси прийняття рішень на всіх рівнях управління (*ОЦ2, завд. 1.2.3*). У 2016 р. Міноборони реалізувало вимоги Закону України «Про державну службу». В оновленому Положенні про Міноборони повноваження Міністра оборони та державного секретаря визначені з урахуванням вимог цього Закону. Крім того, проведені засідання конкурсних комісій, за підсумками яких відповідними наказами призначено держслужбовців на посади в апараті Міноборони (досягнуто *п. 2, завд. 1.2.3*). Але до кінця 2016 р. не було внесено зміни до Положення про Генштаб ЗСУ (не досягнуто *п. 1, завд. 1.2.3*) з причин, які висвітлювалися раніше.

Актуальним в умовах бойових дій на Донбасі є вдосконалення системи військового керівництва силами оборони, зокрема шляхом розмежування питань формування та підготовки військ (сил) і питань їх застосування (*ОЦ1.3*). Для цього передбачається покласти повноваження щодо: планування оборони держави та стратегічного планування застосування ЗСУ та визначених сил та засобів інших складових сил оборони – на Генштаб ЗСУ; формування та підготовки (генерації) військ (сил) – на командування видів (окремих родів військ) ЗСУ; застосування військ (сил) – на Об'єднаний оперативний штаб. Також будуть запроваджені структури *J, G, S* в органах військового управління сил оборони всіх рівнів (*завд. 1.3.2*). Міноборони *досягло* в цій справі усіх *запланованих на 2016 р. показників*.

Визначено перелік законодавчих та інших нормативно-правових актів, які необхідно підготувати для забезпечення оборонної реформи (*п. 1, завд. 1.3.2*). Завершено формування Об'єданого оперативного штабу ЗСУ, в якому впроваджено *J*-структуру НАТО (*п. 2, завд. 1.3.2*). Цей Штаб набув оперативних спроможностей. Реорганізовано Головне управління персоналу і Головне управління оборонного та мобілізаційного планування Генштабу ЗСУ; реформовано Центральне управління підготовки та повсякденної діяльності військ (сил) ЗСУ у Головне управління підготовки ЗСУ (*J7*) (*п. 3, завд. 1.3.2*). Сформовано Управління зв'язків з громадськістю ЗСУ на базі прес-служби

Генштабу ЗСУ (п. 5, завд. 1.3.2). Удосконалено структуру Головного оперативного управління Генштабу ЗСУ (п. 6, завд. 5.3.2). Керівникам інших складових сил оборони рекомендовано здійснити аналогічні реорганізації у підпорядкованих їм органах управління (п. 7, завд. 1.3.2).

Міноборони доклало значних, за нашими оцінками, зусиль для підвищення ефективності роботи антикорупційних органів і незалежних контролюючих інституцій, які існують у міністерстві, з метою зменшення корупційних ризиків у діяльності сил оборони (ОЦ1.6). Перш за все, це стосується розробки інтегрованих систем, процесів, правил, нормативних актів, що сприяють культурі неприйняття корупції та високому рівню державного управління відповідно до міжнародних стандартів (завд. 1.6.1). Для цього в 2016 р. в Міноборони: налагоджено зовнішній антикорупційний моніторинг; створено Експертний антикорупційний консультативно-дорадчий комітет, головою якого обрано представника Великої Британії – радника при Міноборони України та Генштабі ЗСУ (досягнуто п. 2, завд. 1.6.1); визначено порядок забезпечення за місцями дислокації територіальних підрозділів запобігання корупції. Крім того, у положеннях про структурні підрозділи Міноборони та Генштабу ЗСУ визначені функції з внутрішнього контролю та управління ризиками за напрямками діяльності (досягнуто п. 3, завд. 1.6.1).

Передбачається також зменшувати втрати оборонного бюджету від корупційних порушень (завд. 1.6.2). У Міноборони активно формується атмосфера нетерпимості до корупції та здійснюються заходи щодо притягнення до відповідальності всіх осіб, які вчинили корупційні правопорушення (досягнуто п. 1, завд. 1.6.2). Крім того, впроваджено критерії оцінки ефективності заходів щодо запобігання корупції в секторі оборони. Вони розроблені за участю міжнародної неурядової організації *Transparency International*, Центру виховання доброчесності в оборонному секторі (м. Осло, Королівство Норвегія), а також у межах реалізації Програми НАТО з побудови цілісності, прозорості, підзвітності, запровадження доброчесності та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних інституцій (досягнуто п. 2, завд. 1.6.2).

Міноборони вживає заходів щодо підвищення спроможностей внутрішнього аудиту (завд. 1.6.3). Сформовано внутрішній аудит як незалежну структуру, підпорядковану Міністру оборони. Департаменту внутрішнього аудиту делеговано 13 повноважень. У 2016 р. підготовлено 97 аудиторів (досягнуто п. 5, завд. 1.6.3). Головну інспекцію Міноборони визначено основним структурним підрозділом з реалізації функції внутрішнього контролю та координації виконання згаданого завдання. Введено в дію Стандарти внутрішнього контролю та Методичні рекомендації щодо їх застосування в Міноборони та ЗСУ. Для управління ризиками та вдосконалення системи такого управління в Міноборони та ЗСУ були затверджені Плани заходів щодо управління ризиками на 2016–2017 рр. (досягнуто п. 2, завд. 1.6.3).

Також здійснюється підвищення спроможностей створеного Міноборони Центру з питань виховання доброчесності (завд. 1.6.4). У 2016 р. забезпечено

виконання плану комунікацій у сфері протидії корупції (досягнуто *п. 2, завд. 1.6.4*), а також створено веб-сайт цього Центру і проведено курси з підвищення кваліфікації персоналу з питань запобігання корупції (досягнуто *п. 3, завд. 1.6.4*).

Міноборони вживає заходів щодо становлення та розбудови спроможностей сил оборони у сфері стратегічних комунікацій, як частини загальнодержавної та міжвідомчої системи стратегічних комунікацій, спрямованих на підтримку формування та реалізації політики у сфері безпеки і оборони, а також досягнення цілей оборони держави (*ОЦ1.7*). Розпочато створення та розвиток комунікаційних спроможностей Міноборони та ЗСУ, що забезпечують інтеграцію і реалізацію функцій стратегічних комунікацій на всіх рівнях планування й реалізації політики у сфері оборони (*завд. 1.7.1*).

У 2016 р. створено Раду стратегічних комунікацій та затверджено Інструкцію з реалізації стратегічних комунікацій ЗСУ для забезпечення запровадження у Міноборони та ЗСУ єдиного механізму виконання завдань у сфері стратегічних комунікацій з чітко визначеною ієрархією структур управління і контролю, розподілом обов'язків і відповідальності (досягнуто *п. 1, завд. 1.7.1*). З метою імплементації оргструктури стратегічних комунікацій для координації комунікаційної активності на стратегічному рівні відповідно до стандартів НАТО, схвалено Стратегію комунікацій Міноборони та ЗСУ, а також опрацьовано структуру підрозділу апарату Міноборони, який виконуватиме функції зі стратегічних комунікацій на стратегічному рівні (досягнуто *п. 2, завд. 1.7.1*).

Таким чином, **імплементація стратегічної цілі 1** здійснювалася завдяки реалізації 5 оперативних цілей. Було виконано 3 заплановані завдання та досягнуто 20 (із передбачених 21) показників. До кінця 2017 р. має бути виконано ще 4 завдання та досягнуто 14 показників цієї стратегічної цілі (*див. Додаток, таблиця 2 на с. 126–128*).

У процесі **реалізації стратегічної цілі 2**, спрямованої на забезпечення ефективної політики, системи планування й управління ресурсами в секторі оборони, розпочато впровадження процесу оборонного планування відповідно до євроатлантичних принципів та підходів (*ОЦ2.1*). У 2016 р. створено ефективне незалежне аналітичне забезпечення розвитку та впровадження документів з формування політики в сфері оборони (виконано *завд. 2.1.4*). При цьому визначено і проведено оцінку національних та міжнародних урядових і неурядових науково-дослідних інститутів та організацій держав – членів НАТО щодо можливості отримання експертної допомоги з питань оборонного та бюджетного планування. Комітетом реформ схвалено перелік відповідних національних та міжнародних урядових і неурядових науково-дослідних інститутів, а також організацій держав – членів НАТО, з якими налагоджується відповідна співпраця (досягнуто *п. 1, завд. 2.1.4*).

Започатковано також проведення ефективного аналітичного забезпечення процесу прийняття рішень з питань оборонного та бюджетного планування за допомогою проведення відповідними науково-дослідними інститутами й організаціями низки науково-дослідних робіт з таких питань: обґрунтування рекомендацій щодо модернізації оборонного планування в силах оборони на основі спроможностей; раціонального розподілу фінансових оборонних ресурсів для ефективного розвитку спроможностей сил оборони; розвитку основ стратегічного планування в секторі безпеки та оборони України; моніторингу, оцінки та прогнозу воєнно-політичної обстановки в регіоні довкола України; розвитку засад стратегічного керівництва силами оборони відповідно до принципів і стандартів НАТО (досягнуто *п. 2, завд. 2.1.4*).

У 2016 р. були створені постійно діючі колегіальні органи для підготовки пропозицій керівництву держави щодо визначення головних напрямів розвитку сил оборони, управління державними програмами та проектами у сфері оборонного та військового будівництва (виконане *завд. 2.1.5*). Ідеться насамперед про Комітет реформ, який ухвалив раніше згаданий План дій щодо впровадження оборонної реформи та оприлюднив його на веб-сайті Міноборони (досягнуті *п. 1–6, завд. 2.1.5*).

У ході організації та підготовки особового складу і робочих груп до виконання основних елементів процесу оборонного планування (*завд. 2.1.6*) до кінця 2016 р. було визначено вимоги щодо посад, пов'язаних із оборонним плануванням (досягнуто *п. 1, завд. 2.1.6*). Крім того, постійно аналізується, розповсюджується та впроваджується корисний досвід індивідуальної та групової роботи в процесі оборонного планування. Здійснено презентацію орієнтовної структури та вимог до спроможностей і взаємосумісності бригадної тактичної групи (посиленої) – *Case Study* (досягнуто *п. 5, завд. 2.1.6*).

У Міноборони в 2016 р. розпочалося впровадження планування розвитку спроможностей сил оборони (*ОЦ2.3*). Міноборони та Генштаб ЗСУ отримали під час опрацювання питань щодо планування та розроблення процесу розвитку спроможностей сил оборони відповідно до практик євроатлантичних держав з урахуванням особливостей України (*завд. 2.3.1*) необхідні інформаційні матеріали та консультативно-дорадчу допомогу від держав – членів НАТО (досягнуто *п. 1, завд. 2.3.1*). В інтересах Міноборони та ЗСУ за окремими напрямами нині працюють: 6 стратегічних радників високого рівня від США, Великої Британії, Канади, Німеччини, Литви та Польщі; 44 радника з 13 держав – членів НАТО, які інтегровані у структурні підрозділи Міноборони та ЗСУ і надають консультативно-дорадчу допомогу або здійснюють підготовку особового складу на щоденній основі.

Водночас у бюджетну політику в сфері оборони впроваджуються євроатлантичні принципи та підходи щодо бюджетного планування (*ОЦ2.4*). Це, зокрема, реалізується шляхом виконання шести завдань, з яких три слід було завершити до кінця 2016 р.

Так, упроваджено раціональний розподіл видатків на озброєння та військову техніку, персонал, інфраструктуру та експлуатаційні витрати відповідно до практики держав – членів НАТО (виконано *завд. 2.4.4*). Зокрема, визначено структуру такого розподілу видатків, яка є додатком до наказу Міноборони про організацію оборонного планування в Міноборони та ЗСУ в 2017 р. Відповідно до Плану утримання та розвитку ЗСУ на 2017 р. уже передбачено збільшення на 3 % порівняно із 2016 р. частки видатків на розвиток озброєння та військової техніки. Забезпечено також належну прозорість, ефективність і заощадливість використання ресурсів у сфері оборони (виконано *завд. 2.4.5*) завдяки, зокрема, реалізації норм раніше згаданого Закону України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони». Із серпня 2016 р. закупівлі для потреб оборони відбуваються публічно в онлайн-режимі за допомогою системи електронних закупівель *ProZorro*, окрім видатків з грифами секретності «таємно» та «цілком таємно».

Разом з цим, до кінця 2016 р. *не було завершено* створення додаткових гарантій ресурсного забезпечення ЗСУ за рахунок державного матеріального резерву (*завд. 2.4.6*). Про причини цього йшлося раніше.

У Міноборони розпочато створення інтегрованої системи закупівель (*ОЦ2.5*). У процесі її розробки відповідно до вимог національної системи планування у сфері безпеки та оборони (*завд. 2.5.1*) у 2016 р. укладено Угоду між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про партнерство з підтримки спільного управління предметами постачання. Подано також заявки щодо приєднання України до Партнерства з підтримки *D3* та Медичного партнерства Агенції НАТО з підтримки та постачання (досягнуто *п. 7, завд. 2.5.1*). Крім того, сформовано програму професійної підготовки для персоналу, який залучається до процесу закупівель (виконано *завд. 2.5.5*). Увесь персонал системи держзакупівель Міноборони пройшов фахову підготовку із залученням до неї фахівців системи електронних закупівель *ProZorro*.

У 2016 р. незадовільно відбувалося позбавлення Міноборони не властивих йому функцій (*ОЦ2.8*): із трьох відповідних завдань, запланованих до кінця 2016 р., *не вдалося вчасно завершити жодного*. Так, затвердження переліку найбільш важливих функцій для сектору оборони з деталізацією за кожною із них (*завд. 2.8.1*), переліку компаній Міноборони, що задіяні у виконанні найбільш важливих функцій або можуть бути задіяні в рамках модернізації сектору оборони (*завд. 2.8.2*) та нової структури управління державними підприємствами Міноборони (*завд. 2.8.4*) *здійснено лише у березні 2017 р.* відповідним наказом Міністерства оборони України.

З огляду на зазначене, для **імплементації стратегічної цілі 2** у 2016–2017 рр. відбувається реалізація 8 оперативних цілей, під час чого своєчасно (до кінця 2016 р.) виконано лише 5 (із 9 запланованих) завдань та досягнуто 12 (із 16 передбачених) показників. При цьому з них

у І-й половині 2017 р. було завершено виконання/досягнення ще 3 завдань та 4 показників. До кінця 2017 р. слід виконати/досягти ще 19 завдань та 38 показників і забезпечити досягнення трьох оперативних цілей (ОЦ2.2, 2.4 та 2.8) цієї стратегічної цілі (див. Додаток, таблиця 2 на с. 126–128).

Імплементація стратегічної цілі 3 передбачає нарощування оперативних (бойових, спеціальних) спроможностей сил оборони, необхідних для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, підтримання миру та міжнародної безпеки. Для цього, зокрема, у 2016 р. розпочато створення Сил спеціальних операцій (ССпО) ЗСУ як окремого роду сил за стандартами НАТО (ОЦ3.4). Визначено та законодавчо закріплено призначення, принципи застосування та функціонування ССпО. До низки згаданих раніше законів України внесені зміни щодо застосування та функціонування ССпО (досягнуто п. 1, завд. 3.4.1). Створено систему управління ССпО, а їх командуванню підпорядковано 9 військових частин і сформовано 4 нових (досягнуто п. 2, завд. 3.4.2). Триває формування, оснащення та підготовка ССпО, відбір відповідних кандидатів, комплектування підрозділів ССпО та їх підготовка. Сформовано навчально-тренувальний центр ССпО (досягнуто п. 1, завд. 3.4.3).

Також в ході навчань у 2016–2017 рр. апробовано нові способи застосування (тактику дій) військ (сил) та перевірено готовність органів військового управління до виконання завдань за призначенням у нових організаційно-штатних структурах. При цьому проведено понад 300 заходів оперативної та бойової підготовки, що забезпечили підготовку 7 бригад (полків) ЗСУ. Важливо, що у 12 з них брали участь сили та засоби інших військових формувань і правоохоронних органів сил оборони.

Міноборони було відпрацьовано та розміщено в інформаційній мережі АСУ «Дніпро» Єдину електронну базу стандартів підготовки та методичних матеріалів військ (сил) ЗСУ, яка містить 40 відповідних стандартів колективної (індивідуальної) підготовки.

Крім того, 14 підрозділів ЗСУ залучались у цей період до участі в Процесі планування та оцінки сил, Концепції оперативних можливостей і Силах реагування НАТО. Тривало формування Центру підготовки та вдосконалення (*Center of Excellence*) на базі Міжнародного центру миротворчості та безпеки (м. Яворів).

У 2016–2017 рр. за стандартами НАТО було підготовлено понад 1 300 військовослужбовців – інструкторів ЗСУ, з яких понад половина – за участю іноземних інструкторів.

Разом з цим, серйозні проблеми виникли у справі реформування Військової служби правопорядку в ЗСУ у Військову поліцію (ОЦ3.7). Як зазначалося раніше, заплановане до кінця 2016 р. законодавче визначення структури та функцій цієї Поліції *дотепер не відбулося*. Міністерством оборони доопрацьовано проект Закону України «Про Військову поліцію» та в липні 2017 р. направлено Президенту України з пропозицією визначити

його як невідкладний для позачергового розгляду Верховною Радою України (досягнуто *п. 1, завд. 3.7.1*)

Відомо, що сили оборони мають міжвідомчий склад, до якого входять, крім ЗСУ, інші військові формування, правоохоронні та спеціальні органи. Тому створення їх інтегральних спроможностей має відбуватися шляхом реалізації відповідних відомчих програм (планів) розвитку згаданих складових на середньострокову перспективу. Однак у цій справі існують досить серйозні проблеми.

Так, зокрема, досі не завершено повний цикл опрацювання концептуальних та програмних документів розвитку зазначених складових сил оборони. При цьому найбільше занепокоєння викликає затягування з відпрацюванням програми розвитку Національної гвардії України, яка у взаємодії із ЗСУ бере участь у відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони, та під час дії воєнного стану підпорядковується Міністерству оборони України і виконує завдання з оборони держави. Відсутність програм розвитку згаданих вище складових сил безпеки і оборони порушує систему планування на основі програмно-цільового методу.

Отже, при **імплементації стратегічної цілі 3** у 2016–2017 рр. тривала реалізація двох оперативних цілей, у ході якої не виконано заплановане на 2016 р. одне завдання і тому досягнуто тільки 4 (із 6 передбачених) показників. До кінця 2017 р. має бути виконано/досягнуто ще 3 завдання та 5 показників цієї стратегічної цілі (*див. Додаток, таблиця 2 на с. 126–128*).

Метою **імплементації стратегічної цілі 4** є створення об'єднаної системи логістики та системи медичного забезпечення, здатних надавати підтримку всім складникам сил оборони.

Удосконалення логістичного забезпечення сил оборони (*ОЦ4.1*) здійснюватиметься шляхом виконання кількох завдань.

Перше завдання передбачає створення єдиної ефективної системи логістики і постачання сил оборони, як у мирний час, так і в особливий період, для оперативного і повного задоволення їхніх потреб у відновленні (ремонті) озброєння та військової техніки, постачанні військово-технічного майна та матеріально-технічних засобів (*завд. 4.1.1*). Однак до кінця 2016 р. при Кабінеті Міністрів України не було утворено робочий орган (комісію) з координації діяльності такої системи (не досягнуто *п. 1, завд. 4.1.1*), хоча Міноборони у жовтні 2016 р. направило до Уряду України проект відповідного рішення. Разом з цим, у 2016 р. Міноборони видало наказ «Про затвердження Основних положень логістичного забезпечення Збройних Сил України», який ґрунтується на відповідних стандартах НАТО (досягнуто *п. 2, завд. 4.1.1*).

Друге завдання спрямоване на реформування системи матеріально-технічного забезпечення ЗСУ в рамках єдиної системи логістики, оптимізацію

кількості військових частин забезпечення сил оборони, при цьому враховуються поставлені завдання з відновлення озброєння та військової техніки, постачання й утримання запасів військово-технічного майна, матеріально-технічних засобів, ракет і боєприпасів (завд. 4.1.2). Однак до кінця 2016 р. до Положення про Генштаб ЗСУ не було внесено змін щодо розподілу повноважень стосовно логістичного забезпечення (не досягнуто п. 1, завд. 4.1.2), оскільки це Положення поки що не затверджено з причин, про які згадувалося раніше.

Третє завдання має на меті здійснення перегляду та оптимізації показників військових, оперативних, стратегічних запасів озброєння та військової техніки, військово-технічного майна і матеріально-технічних засобів, а також вжиття заходів щодо їх відновлення (завд. 4.1.7). При його виконанні у 2016 р. внесено зміни до нормативно-правових актів щодо обсягів і порядку утримання оперативних, стратегічних запасів з оптимізацією їх обсягів (досягнуто п. 1, завд. 4.1.7). Однак не визначено мобілізаційні завдання підприємствам промисловості (не досягнуто п. 2, завд. 4.1.7), причини невиконання наводилися раніше.

У Генштабі ЗСУ вже формується Головне управління логістики (J4) із завданнями щодо загального керівництва логістичним забезпеченням військ. Управління, зокрема, визначатиме потреби в озброєнні, військовій техніці, ракетах, боєприпасах та інших матеріально-технічних засобах, плануватиме їх постачання у війська (сили), організовуватиме військові перевезення, створюватиме непорушні запаси, розвиватиме систему логістики тощо.

Безпосереднє логістичне забезпечення буде здійснювати Командування сил логістики ЗСУ через підпорядковані арсенали, бази, склади, центри та інші військові частини логістичного забезпечення. Його передбачається сформувані на базі існуючого Озброєння, Тилу, підрозділів медичного постачання Військово-медичного департаменту Міноборони та Центрального військово-медичного управління ЗСУ.

Сплановано поетапний перехід 22 військових частин Збройних Сил України на нову систему харчування, закупівля якого здійснюватиметься за системою електронних закупівель *ProZorro*. Уже затверджено Каталог продуктів, що відповідає стандартам НАТО.

Також затверджено 17 стандартів Альянсу, серед яких вимоги до форми одягу, засобів індивідуального захисту, інших складових речового забезпечення військовослужбовців. Відбувається впровадження автоматизованої системи обліку потреб та запасів у сфері речового забезпечення. Попередні її випробування у в/ч А2756 (м. Одеса), А2800 (м. Одеса), А0224 (м. Миколаїв) пройшли успішно.

Найбільш кардинальні зміни відбуваються у *реформуванні медичного забезпечення ЗСУ*. Насамперед розпочато побудову системи медичного забезпечення для надання належної медичної підтримки всім складникам сил оборони (ОЦ4.2), яка в 2016 р. здійснювалося завдяки виконанню зазначених нижче п'яти *завдань*.

Перше з цих завдань спрямоване на забезпечення на національному рівні міжвідомчої координації діяльності медичних служб сил оборони, систем охорони здоров'я та освіти держави щодо ефективного та раціонального використання медичних ресурсів, забезпечення стандартизації медичної допомоги, евакуації, реабілітації та підготовки медичного персоналу (*завд. 4.2.1*).

У 2016 р. сформовано державне оборонне замовлення на 2017 р. з питань медичного забезпечення (досягнуто *п. 3, завд. 4.2.1*). Проте до кінця 2016 р. не було завершено: створення в Секретаріаті Кабінету Міністрів України структурного підрозділу з питань координації діяльності медичних служб військових формувань і системи охорони здоров'я держави (*п. 1, завд. 4.2.1* досягнуто лише 24.05.2017 р.); затвердження Урядом України порядку залучення системи охорони здоров'я держави до надання медичної допомоги, лікування і медичної реабілітації поранених (*п. 2, завд. 4.2.1* досягнуто лише 24.05.2017 р.); затвердження Воєнно-медичної доктрини України (досягнуто частково, тільки *п. 4, завд. 4.2.1*), причини вказувалися раніше.

Друге завдання передбачає створення системи управління медичним забезпеченням сил оборони відповідно до принципів і стандартів НАТО як окремого виду забезпечення військ, що не підпорядковано логістиці (*завд. 4.2.2*). До кінця 2016 р. було досягнуто таких результатів його виконання: залучено радника з медичних питань Міноборони США та медичного радника консультативної групи в галузі оборони до роботи української військово-медичної служби (досягнуто *п. 1, завд. 4.2.2*); затверджено 8 актів з медичного забезпечення сил оборони відповідно до стандартів НАТО (досягнуто *п. 2, завд. 4.2.2*); проаналізовано систему медичного забезпечення сил оборони за допомогою методики *DOTMLPFI* (досягнуто *п. 3, завд. 4.2.2*); оцінено з допомогою іноземних та українських експертів можливості модернізації системи медичного забезпечення ЗСУ (досягнуто *п. 4, завд. 4.2.2*); включено до загальної бойової підготовки підготовку з тактичної медицини (досягнуто *п. 8, завд. 4.2.2*); затверджено принциповий поділ системи медичного забезпечення на Етапи 1–4 та почато процес побудови медичних можливостей відповідно до норм і правил Ролей 1–4 (*evaluation*) (досягнуто *п. 9, завд. 4.2.2*).

Водночас трьох показників *завд. 4.2.2* було досягнуто із запізненням – лише наприкінці березня 2017 р. Ідеться про: визначення та затвердження перспективної системи медичного забезпечення сил оборони, що базується на національних стандартах і враховує стандарти НАТО та інтегрована із системою цивільної охорони здоров'я (*п. 5, завд. 4.2.2* досягнуто 25.03.2017 р.); завершення планування відповідної організаційно-штатної структури медичних служб сил оборони (*п. 6, завд. 4.2.2* досягнуто 25.03.2017 р.); затвердження та започаткування реалізації програми з реструктуризації й розвитку системи медичного забезпечення (*п. 7, завд. 4.2.2* досягнуто 25.03.2017 р.).

Третє завдання, пов'язане із встановленням єдиного міжвідомчого підходу до реабілітації військовослужбовців, здатного забезпечити

безперервність та ефективність відновлення фізичних, психологічних і соціальних функцій для повернення до виконання обов'язків військової служби або соціальної та трудової адаптації, а також забезпечити їхню реабілітацію після звільнення (завд. 4.2.4). При його виконанні в 2016 р.: здійснено аналіз результатів реалізації проекту Трестового фонду з медичної реабілітації, досвід, накопичений під час розвитку й реалізації проекту, зафіксований у програмі з реструктуризації та розвитку системи медичного забезпечення (досягнуто п. 1, завд. 4.2.4); визначено Військово-медичний клінічний центр професійної патології особового складу ЗСУ (м. Ірпінь) як основний військовий реабілітаційний центр (досягнуто п. 2, завд. 4.2.4).

Четверте завдання стосується формування єдиної Міжвідомчої системи підготовки та перепідготовки медичних кадрів, стандартизації та управління якістю освіти для сил оборони (завд. 4.2.5). За результатами його виконання у 2016 р.: організовано Навчальний центр з тактичної медицини та медичних операцій (досягнуто п. 1, завд. 4.2.5); здійснено випуск інструкторів з тактичної медицини за стандартом *Combat medic (68W)* та призначено випускників на інструкторські посади (досягнуто п. 3, завд. 4.2.5); проведено зовнішній незалежний аудит Української військово-медичної академії (УВМА) (досягнуто п. 4, завд. 4.2.5); визначено УВМА головним центром з військово-медичної підготовки, науково-дослідницької та організаційно-методичної діяльності у системі медичного забезпечення сил оборони (досягнуто п. 5, завд. 4.2.5); здійснено перший набір слухачів для підготовки за стандартом *Combat medic (68W)* відповідно до нової нормативно-правової бази (досягнуто п. 6, завд. 4.2.5); запроваджено в УВМА курси з підвищення кваліфікації, а також сплановано їх поширення і використання поза межами УВМА з метою військово-медичної підготовки (досягнуто п. 8, завд. 4.2.5); проаналізовано та визначено потреби науково-методичної бази системи медичного забезпечення сил оборони (досягнуто п. 9, завд. 4.2.5); задоволено потребу в медичних спеціалістах для проведення операцій сил оборони (досягнуто п. 12, завд. 4.2.5).

Однак до кінця 2016 р. не було завершено: запровадження професії бойового медика *Combat medic (68W)*, формування навчально-методичного керівництва та надання правового визнання нормативам підготовки цих фахівців (не досягнуто п. 2, завд. 4.2.5); не сплановано систему підготовки парамедиків (*EMT-B*) у поєднанні з реалізацією стандарту *Combat medic (68W)*, не сформовано відповідне навчально-методичне керівництво (не досягнуто п. 7, завд. 4.2.5); не здійснено перший набір слухачів із середньою медичною освітою для навчання на парамедика (*EMT-P*) шляхом удосконалення набутих навичок та формування первинного інструкторського складу (не досягнуто п. 10, завд. 4.2.5); не забезпечено нормативно-правове визнання стандарту *Combat medic (68W)* як *EMT-B* у цивільній системі охорони здоров'я (не досягнуто п. 11, завд. 4.2.5). Робота щодо досягнення у 2017 р. цих показників триває. Із запізненням також сформовано

Національний центр з тактичної медицини та медичних операцій (*п. 12, завд. 4.2.5* досягнуто лише 13.04.2017 р.).

П'яте завдання передбачає впровадження у діяльність медичних служб військових формувань сучасних технологій надання медичної допомоги, лікування поранених, медичного інформаційного забезпечення відповідно до стандартів медичної допомоги, клінічних протоколів та інших галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я, актуальних наукових досягнень (*завд. 4.2.6*). Під час його виконання здійснено огляд визначених принципів і стандартів надання медичної допомоги та науково-доказової бази щодо їх відповідності таким у державах – членах НАТО, зокрема правилам доказової медицини та належної клінічної практики. Упроваджено обов'язкову обліково-медичну документацію згідно зі стандартами НАТО (досягнуто *п. 1, завд. 4.2.6*). Але до кінця 2016 р. не було складено план переведення системи медичного забезпечення сил оборони на функціонування згідно із клінічними алгоритмами та протоколами, заснованими на принципах доказової медицини (не досягнуто *п. 2, завд. 4.2.6*). У Міноборони станом на червень 2017 р. тривала розробка згаданих алгоритмів та протоколів.

Отже, для **імплементації стратегічної цілі 4** у 2016–2017 рр. йде реалізація двох оперативних цілей, під час якої своєчасно було досягнуто 21 (із 36 передбачених) показників. До кінця 2017 р. має бути виконане одне завдання, досягнуто ще 26 показників та забезпечено досягнення однієї оперативної цілі (*ОЦ4.1*) цієї стратегічної цілі (*див. Додаток, таблиця 2 на с. 126–128*).

Імплементация стратегічної цілі 5 здійснюється для посилення професіоналізації сил оборони та створення необхідного військового резерву, перш за все, шляхом реформування системи мобілізації та створення військового резерву (*ОЦ5.3*).

Як відомо, на сьогодні ЗСУ комплектуються особовим складом за змішаною системою – військовослужбовцями за контрактом та за призовом. При цьому в 2016 р. було проведено значну роботу щодо створення оперативного резерву першої черги (*завд. 5.3.1*), до якого зараховуються військові, які звільнені зі строкової військової служби та військової служби за призовом під час мобілізації в особливий період. Зокрема, було підготовлено та видано згадану раніше постанову Уряду України щодо вдосконалення структури військового резерву людських ресурсів (досягнуто *п. 1, завд. 5.3.1*). *Нині такий резерв налічує майже 130 тис. осіб.*

Розпочато створення сучасної системи кадрового менеджменту (*ОЦ5.4*). Так, для побудови ефективної системи управління кар'єрою військовослужбовців, впровадження прозорої та добросовісної системи підбору, розстановки та призначення особового складу на посади (*завд. 5.4.4*) до кінця 2016 р. було вдосконалено систему атестування військовослужбовців як у мирний час,

так і в особливий період (досягнуто *n. 2, завд. 5.4.4*); сформовано дієвий резерв кандидатів для просування по службі за рейтинговим принципом. До нього включено 10 106 осіб, у т. ч. за номенклатурою на посади: Міністра оборони – 621; першого заступника Міністра оборони – 1 255; начальника Генштабу ЗСУ – 1 854; першого заступника начальника Генштабу ЗСУ – 1 567; командувачів видів ЗСУ – 4 809 осіб (досягнуто *n. 3, завд. 5.4.4*).

Уперше запроваджено призов на військову службу за призовом осіб офіцерського складу (строком на 18 місяців), їхню підготовку (до трьох місяців) на курсах при відповідних вищих військових навчальних закладах та призначення на посади до небойових військових частин. У 2017 р. буде призвано 1 000 офіцерів запасу.

Таким чином, **для імплементації стратегічної цілі 5** у 2016–2017 рр. здійснювалася реалізація двох оперативних цілей, у ході якої досягнуто двох запланованих на 2016 р. показників. До кінця 2017 р. слід виконати 6 завдань та досягти ще 21 показника цієї стратегічної цілі (*див. Додаток, таблиця 2 на с. 126–128*).

За підсумками аналізу стану імплементації цілей та виконання завдань оборонної реформи, визначених Президентом України П. Порошенком у Бюлетені на 2016–2017 рр., варто навести узагальнені результати.

У перший рік проведення оборонної реформи з 13 завдань, що підлягали завершенню до кінця 2016 р., виконано 8 (62 %) завдань. При цьому **із 81 результативного (індикативного) показника імплементації цілей та виконання завдань оборонної реформи своєчасно (до кінця 2016 р.) було досягнуто 59 (73 %) показників.** Інформацію щодо 5 завдань і 22 показників, які в 2016 р. не вдалося своєчасно виконати/досягти, наведено в *Додатку (див. таблиці 4 та 5 відповідно на с. 133–140)*. З урахуванням того, що з них у I половині 2017 р. завершено, хоча і з запізненням, виконання/досягнення ще 3 завдань та 9 показників, станом на 15 липня 2017 р. виконано вже 11 (85 %) завдань та досягнуто 69 (84 %) показників реалізації цілей та завдань, передбачених планом на 2016 р.

Висновки та рекомендації щодо вдосконалення процесів проведення оборонної реформи

1. Оцінки стану та результатів першого року проведення оборонної реформи в Україні дозволяють стверджувати, що визначені у Бюлетені цілі та завдання, Дорожня карта їх імплементації/виконання, а також механізми упровадження цієї реформи є цілком реальними, прагматичними та дієвими. Так, достатньо продуктивною видається діяльність Комітету реформ Міноборони та ЗСУ, усіх його п'яти підкомітетів, кожен з яких очолює посадова особа, яка є особисто відповідальною та підзвітною Міністру оборони України за імплементацію відповідної стратегічної цілі оборонної реформи.

2. Необхідно також констатувати, що кількісних та, особливо, якісних здобутків у першому році трансформації ЗСУ є набагато більше,

ніж недоліків. Тому доцільно було б оцінити діяльність керівництва Міноборони та особового складу ЗСУ, пов'язану із здійсненням оборонної реформи в складних умовах їх участі в АТО на сході нашої держави як задовільну.

3. Вагомий внесок у процеси планування, організації та реалізації цілей і завдань оборонної реформи роблять радники держав – членів НАТО та ЄС, народні депутати України, волонтери і представники організацій громадянського суспільства та різних фондів. Зокрема, це стосується питань зміцнення демократичного цивільного контролю над силами оборони, удосконалення системи управління ними, оборонного планування й управління ресурсами, нарощування спроможностей ЗСУ, покращення їх логістичного та медичного забезпечення, кадрового менеджменту тощо.

4. Здобутком першого року оборонної реформи є і те, що переважна більшість її цілей та завдань здійснюється з урахуванням конкретних підходів, принципів, процедур, стандартів і кращих практик держав – членів НАТО, а також бойового досвіду, набутого ЗСУ під час надання відсічі російській збройній агресії на сході держави. Відтак ЗСУ наполегливо, крок за кроком, набувають критеріїв, що необхідні для вступу нашої держави до НАТО.

5. У проведенні оборонної реформи, попри зазначені та інші здобутки, існує низка серйозних, на наш погляд, проблемних питань, які потребують вирішення як на рівні керівництва держави в цілому, так і Міноборони зокрема.

Вважаємо за необхідне, що на засіданнях РНБОУ мають періодично (наприклад, наприкінці кожного року) розглядатися питання щодо стану оборонної реформи та визначатися шляхи розв'язання проблем, які існують. Такий підхід зумовлюється обставинами, що висвітлені нижче.

Відомо, що Бюлетень, особливо його Матриця реформ, та Держпрограма розвитку ЗСУ на період до 2020 року, що має гриф секретності «таємно», тісно взаємопов'язані за цілями, завданнями та заходами, а також за термінами їхнього досягнення/виконання. Крім того, кожний з цих документів був схвалений або затверджений Указом Президента України на підставі відповідного рішення РНБОУ. А контроль за їх виконанням покладено на Секретаря РНБОУ. Тому вносити будь-які зміни до Бюлетеня та Держпрограми можливо лише після їх обговорення на засіданні РНБОУ та видання Президентом України відповідного указу щодо внесення певних змін до цих документів.

На сьогодні питання щодо внесення змін до Бюлетеня вже є актуальним. Зокрема, за аналізом результатів першого року оборонної реформи встановлено, що до кінця 2016 року з різних причин не було завершено виконання 5 завдань та досягнення 22 показників, їх імплементація триває вже в 2017 році. При цьому нові терміни виконання не визначено. Є підстави прогнозувати, що певну кількість цілей, завдань та показників не вдасться

також досягти/виконати до кінця 2017 р., і тому необхідно офіційно корегувати строки їх досягнення/виконання.

6. Сили оборони за своєю належністю мають міжвідомчий характер. До них входять, крім ЗСУ, інші військові формування, правоохоронні та спеціальні органи. Тому створення їх інтегральних спроможностей має йти шляхом реалізації узгоджених між собою відповідних відомчих програм (планів) розвитку згаданих складових на середньострокову перспективу. Але в цій справі досі існують серйозні проблеми. Так, зокрема, не завершено повний цикл опрацювання концептуальних та програмних документів розвитку зазначених складових сил оборони. Найбільше занепокоєння викликає повільне відпрацювання програми розвитку Національної гвардії України, яка у взаємодії із ЗСУ бере участь у відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони, та під час дії воєнного стану підпорядковується Міністерству оборони України і виконує завдання з оборони держави.

Відсутність програм розвитку згаданих вище складників сил оборони порушує систему планування на основі програмно-цільового методу і не дозволяє здійснювати: створення необхідних оперативних (бойових, спеціальних та ін.) спроможностей цих сил; формування нових військових частин; взаємоузгоджену планову закупівлю (модернізацію) озброєння і військової техніки; нарощування відповідних планів оперативної, бойової (спеціальної) підготовки; розвиток необхідної інфраструктури; накопичення запасів матеріальних засобів тощо. І це все вкрай негативно впливає на забезпечення належної протидії з боку сил оборони сучасним гібридним загрозам.

7. Рекомендувати Президентові України вжити заходів щодо більш активного залучення Кабінету Міністрів України до виконання завдань та заходів оборонної реформи, які безпосередньо належать до сфери повноважень Уряду. Насамперед це стосується здійснення реформ у галузях мобілізаційної підготовки та мобілізації, ресурсного, логістичного та медичного забезпечення сил оборони, кадрового менеджменту, забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців тощо. Так, зокрема, у Бюлетені передбачалося створити до кінця 2016 р. при Уряді України низку робочих органів (комісій) з координації проведення оборонної реформи в галузях логістики сил оборони, їхнього медичного та іншого забезпечення. Однак цю справу досі не завершено, тому неможливо виконати низку інших відповідних завдань і заходів оборонної реформи.

8. Результати оцінки несвоєчасного виконання/досягнення значної кількості завдань і показників оборонної реформи дають підстави стверджувати, що це відбулося, зокрема, через брак належної міжвідомчої координації між органами виконавчої влади – співвиконавцями імплементації згаданих завдань і показників.

Наприклад, відповідальними за невиконання до кінця 2016 р. трьох із п'яти запланованих заходів є Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки

Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ, а ще одного заходу – Міноборони, Мінекономрозвитку та Держрезерв України (див. Додаток, таблиця 3 на с. 129–132).

Аналогічна ситуації склалась і з недосягненням до кінця 2016 р. 19 із 22 передбачених показників оборонної реформи, досягнення яких мали спільно забезпечити Міноборони, Мінекономрозвитку, МОЗ, Мін'юст, Мінсоцполітики та Держрезерв, за підтримки Уряду України та Апарату РНБОУ. Вірогідно, такі проблеми має розв'язувати РНБОУ, яка згідно з Конституцією України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки та оборони.

9. Міноборони має більш активно й наполегливо використовувати засідання Кабінету Міністрів України та Урядового комітету з питань економічної, фінансової та правової політики, розвитку паливно-енергетичного комплексу, інфраструктури, оборонної та правоохоронної діяльності для розгляду й розв'язання міжвідомчих проблемних питань, які виникають під час проведення оборонної реформи та можуть призвести до несвоєчасного досягнення/виконання її цілей і завдань.

10. На підставі оцінки результатів першого року оборонної реформи можна зробити висновок про те, що імплементація понад двох третин її цілей та заходів потребує міжвідомчої підготовки, узгодження і затвердження нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також внесення до чинного законодавства суттєвих комплексних змін. При цьому обсяги такої діяльності у подальшому значно зростатимуть залежно від того, як запроваджуватимуться у сферу оборони України відповідні принципи, процедури та стандарти держав – членів НАТО з метою вступу нашої держави до Альянсу.

Тому варто рекомендувати Міністру оборони України утворити у складі Комітету реформ при Міноборони та ЗСУ ще один, шостий підкомітет, очолюваний посадовою особою, яка б несла особисту відповідальність за успішне та вчасне комплексне правове забезпечення імплементації цілей та заходів оборонної реформи.

11. Необхідно також акцентувати увагу керівництва Міноборони та Генштабу ЗСУ на необхідності вирішення проблемних питань, пов'язаних із недостатньою кількістю кваліфікованих кадрів на керівних посадах в органах військового управління стратегічного рівня, що мають досвід участі у бойових діях на Донбасі та здатні здійснювати реформування Збройних Сил відповідно до стандартів та кращих практик НАТО. Це створює ризик того, що трансформація сил оборони держави може відбуватися застарілими управлінськими методами без усвідомлення мети, шляхів та процедур переходу на згадані стандарти. Для виправлення ситуації у цій справі варто більш якісно відбирати та рішуче призначати на ключові командно-штабні та цивільні посади осіб, які пройшли навчання у західних військових та цивільних навчальних

зкладах, а також позитивно проявили себе під час служби чи роботи в зоні проведення АТО.

3.2. ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ

Наразі в Україні сформовано єдину військово-технічну політику, в якій ураховано потреби силових структур та етапи їхнього розвитку, а також фінансові й технологічні можливості держави, розроблено програму розвитку оборонно-промислового комплексу, реалізується політика у сфері військово-технічного співробітництва з іноземними державами.

Реалізуючи *державну військово-технічну політику* в умовах припинення науково-виробничої кооперації з підприємствами Російської Федерації, оборонні підприємства у 2016 р. за основними показниками виконали державне оборонне замовлення (ДОЗ). Так, упродовж цього року було закуплено 1 191 одиницю та відремонтовано 1 257 одиниць озброєння і військової техніки. Серед модернізованих зразків ОВТ – літаки типу Су та МіГ, вертольоти, бронетранспортери, РЛС тощо.

У переліку військової продукції, виготовленої підприємствами ДК «Укроборонпром»: вітчизняний безпілотний авіаційний комплекс, комбінований пристрій викиду хибних цілей та станції оптико-електронного придушення, бронетранспортер, командирські машини, комплексні динамічні тренажери екіпажів, автоматичні гармати, переносні протитанкові ракетні комплекси та ракети до них, постріли з керованою ракетою, рухома трикоординатна РЛС, пересувна лабораторія вимірювальної техніки.

Інші оборонні підприємства виготовляли: десантно-транспортні вертольоти, малі броньовані артилерійські катери, броньовані медичні машини, наземні радіолокатори ближньої дії, радіолокаційні станції, радіорелейні станції; автомобілі сімейства КраЗ.

Протягом 2017 р. сплановано поставити у Збройні Сили та інші військові формування 752 одиниці новітніх і модернізованих зразків ОВТ за договорами 2016 р., у т. ч. від підприємств ДК «Укроборонпром» – 661 одиницю. Серед них – легкий переносний ракетний комплекс, автоматизований комплекс звукової розвідки, модернізовані літаки, броньована ремонтно-евакуаційна машина, броньована санітарно-евакуаційна машина, тактична бойова колісна машина, реактивний піхотний вогнемет.

Від інших підприємств має надійти 91 одиниця ОВТ. Це, зокрема, тренажер пілота літака, безпілотні авіаційні комплекси, броньований автомобіль, десантний катер, комплекс радіоелектронної боротьби з безпілотними літальними апаратами, постановник радіоперешкод, передавач перешкод, радіорелейна станція, а також модернізований вертоліт.

У 2017 р. планується завершити розроблення:

- комплексу автоматизованого управління артилерійськими підрозділами;
- модернізованої реактивної системи залпового вогню;

- рухомого автоматизованого командного пункту підрозділів ППО;
- модернізованого переносного зенітного ракетного комплексу;
- командно-штабної машини на базі БТР і БМП.

Основною особливістю *реалізації військово-технічної політики* у 2017 р. є запровадження нового механізму трирічного планування ДОЗ, яке базується на прогнозованості витрат державного бюджету на оборону і є частиною середньострокового економічного планування.

Завдяки ухваленню цього рішення підприємства – виконавці оборонного замовлення отримали можливість раціонально планувати завантаження виробничих потужностей, а державні замовники – власні потреби та ресурси.

У 2017 р. порівняно із попереднім роком було збільшено фінансування потреб державних замовників із загального фонду державного бюджету. У той же час, спостерігається часткове недофінансування програм з ремонту, модернізації та розробок озброєння, військової і спеціальної техніки. Зважаючи на це, РНБО України своїм рішенням від 27 січня 2017 р. доручила Кабінету Міністрів України внести відповідні корективи до Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки на період до 2020 року з урахуванням недофінансування державного оборонного замовлення в 2016 р., що й було реалізовано розпорядженням Уряду від 8 лютого 2017 р. № 81-р¹¹.

Ще однією важливою особливістю реалізації військово-технічної політики у 2016–2017 рр. став зростаючий внесок у виконання державного оборонного замовлення приватних підприємств. За останні роки сформувалися фактично вже рівнозначні за можливостями, але, безумовно, різні за спеціалізацією, *державний сектор оборонної промисловості* (ДК «Укроборонпром», підприємства ДКАУ та ін.) та *приватний сектор* (ПАТ «Мотор Січ», ХК «Укрспецтехніка», корпорація «Таско», НВФ «Адрон», ПАТ «Завод «Кузня на Рибальському», ПАТ «АвтоКрАЗ», НВП «Атлон Авіа» та ін.). За оцінками Міністерства оборони та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, серед майже 300 підприємств, які в 2016 р. брали участь у виконанні ДОЗ, співвідношення між державними і приватними підприємствами складало, приблизно, 50 на 50 %.

Довідково. До виконання ДОЗ залучено 134 підприємства ДК «Укроборонпром», 30 підприємств «Ліги оборонних підприємств» та 394 підприємства, які задіяні ДК «Укроборонпром» у межах реалізації програми імпортозаміщення¹².

¹¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2101150 «Розвиток озброєння та військової техніки Збройних Сил України» на 2017 рік» від 8 лютого 2017 р. № 81-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/81-2017-%D1%80>

¹² Відсьогодні в Україні створено оборонний хаб – Роман Романов [Електронний ресурс] / Military Navigator. – 2017. – 13 квіт. – Режим доступу : <http://www.milnavigator.com/vidsogodni-vukra%d1%97ni-stvoreno-oboronnij-hab-roman-romanov/>

Активне залучення до виконання ДОЗ приватного сектору на основі впровадження механізму державно-приватного партнерства – це новий тренд у формуванні майбутнього обличчя оборонно-промислового комплексу України, що реалізує на практиці європейський напрям формування оборонної галузі.

Зазначені особливості виконання ДОЗ зумовили подальші напрями **реформування та розвитку оборонної галузі**.

Передусім це стосується **нормативно-правового забезпечення** діяльності підприємств, залучених до виконання ДОЗ.

На основі положень Державної програми розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2020 року та Державної цільової оборонної програми розвитку озброєння та військової техніки на період до 2020 року Кабінет Міністрів України (хоч і зі значним запізненням) 24 травня 2017 р. затвердив Державну цільову програму реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу до 2021 року¹³.

На виконання рішення РНБО України від 27 січня 2017 р. в частині, що стосується розвитку воєнної промисловості з виробництва боеприпасів та продуктів спеціальної хімії¹⁴, у березні 2017 р. Кабінетом Міністрів України була затверджена Державна цільова програма виробництва боеприпасів та продуктів спеціальної хімії на період до 2021 року¹⁵.

У червні 2016 р. набув чинності Закон України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони»¹⁶. Цей документ визначає особливості здійснення процедур, зазначених у його назві, в особливий період, у період проведення антитерористичної операції, у період введення надзвичайного стану, що дозволить оптимізувати та значною мірою покращити логістичне забезпечення потреб оборони.

Закон також враховує специфіку антикорупційних заходів у сфері оборони.

Основним документом, що визначає стратегічні напрямки розвитку українського ОПК, є Державна цільова програма реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу до 2021 року. Програма охоплює всі аспекти розвитку ОПК, у т. ч. зростання експортного потенціалу товарів

¹³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2021 року» від 24 травня 2017 р. № 366-6.

¹⁴ Відбулось засідання Ради національної безпеки і оборони України [Електронний ресурс] / РНБО України. – 2017. – 27 січ. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/news/2686.html/>

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми виробництва боеприпасів та продуктів спеціальної хімії на період до 2021 року» від 29 березня 2017 р. № 197-3.

¹⁶ Закон України «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 24. – Ст. 488. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1356-19>

військового призначення та подвійного використання, а також підтримки виробництва товарів цивільного використання. Нею передбачається здійснити кардинальну перебудову українського ОПК.

У рамках Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу до 2021 року передбачається реалізувати заходи, спрямовані на:

- реструктуризацію, реорганізацію і корпоратизацію підприємств оборонно-промислового комплексу;
- забезпечення фінансового оздоровлення підприємств;
- імпортозаміщення;
- інтеграцію науки та виробництва;
- удосконалення системи стандартизації, уніфікації та управління якістю;
- кадрове забезпечення ОПК.

Зокрема, передбачається **корпоратизація** п'яти підприємств, а саме: ДП «Антонов», ДП «Завод 410 ЦА», ДП «Чугуївський авіаційний ремонтний завод», ДП «Дослідно-конструкторське бюро авіації загального призначення», ДП «ВО «Карпати». 11 травня 2017 р. Кабінет Міністрів України видав відповідне розпорядження щодо погодження корпоратизації ДП «Антонов» та ДП «Завод 410 ЦА».

У 2016 р. було створено корпорацію «Українська авіабудівна компанія», до складу якої увійшли:

- 8 підприємств ДК «Укроборонпром»: ДП «Антонов», ДП «Запорізьке машинобудівне конструкторське бюро ім. академіка О.Г. Івченка», ДП «ХМЗ «ФЕД», ДП «Харківське агрегатне конструкторське бюро», ПАТ «Завод «Маяк», ДП «Завод 410 ЦА», ДП «Новатор», ПАТ «Український НДІ авіаційної технології»;
- приватне підприємство – ПАТ «ФЕД».

Для досягнення стратегічних цілей та виконання основних завдань Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК планується сформувати *п'ять галузевих кластерів*:

- авіабудування та авіаремонту;
- бронетанкової, автомобільної та спеціальної техніки;
- спеціального приладобудування;
- високоточного озброєння та боєприпасів;
- кораблебудування та морської техніки.

До складу кластерів за галузевим принципом мають увійти конструкторські бюро, науково-дослідні інститути, науково-виробничі комплекси, підприємства-виробники та спеціалізовані (ремонтні) підприємства.

Створення легкого багатоцільового транспортного літака нового покоління Ан-132D для Саудівської Аравії можна вважати першим результатом діяльності українського авіаційного кластера із залученням таких провідних компаній, як *Honeywell, Pratt & Whitney, Liebherr-Aerospace, Dowty Propellers*. 31 березня 2017 р. відбувся перший (демонстраційний)

політ Ан-132D, а в червні цього ж року літак був уперше презентований на міжнародному рівні в рамках 52-го Міжнародного авіакосмічного салону *Le Bourget–2017* у м. Парижі (Франція).

За оцінками експертів, на завершення роботи з реалізації заходів щодо кластеризації оборонної промисловості України необхідно два-три роки.

Для вирішення проблеми корпоратизації підприємств, що не підлягають приватизації, підготовлено проект Закону про внесення змін до Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» (щодо включення 67 підприємств – учасників ДК «Укроборонпром» до переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоратизовані).

Упродовж згаданого вище періоду були вжиті заходи, спрямовані на **фінансове оздоровлення** низки оборонних підприємств. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 933 внесено зміни до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1156 у частині зменшення із 75 до 30 % розміру відрахувань до державного бюджету частини чистого прибутку ДК «Укроборонпром» його учасниками, державними унітарними підприємствами, що належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, які задіяні у розробленні, виробництві та ремонті озброєння, військової і спеціальної техніки та їхніх складових і є виконавцями державного оборонного замовлення. Кошти, отримані в результаті зменшення розміру цих відрахувань, спрямовуються на розвиток оборонних підприємств.

Протягом 2016 р. було проведено комплекс заходів із реструктуризації заборгованості ДП «Антонов». Внаслідок багаторічного накопичення проблем провідне підприємство літакобудівної галузі України з великим науково-технічним потенціалом опинилося під загрозою банкрутства. І лише безпосередня державна підтримка, у т. ч. прийняття цільового Закону України «Про реструктуризацію заборгованості державного підприємства «Антонов» від 20 жовтня 2016 р., дозволила призупинити дію деструктивних чинників і стабілізувати ситуацію в літакобудівній галузі.

З метою збалансування фінансових інтересів замовників і виконавців ДОЗ усіх форм власності у II півріччі 2016 р. та в I півріччі 2017 р. Кабінет Міністрів України прийняв низку рішень з удосконалення механізмів їх взаємодії. Зокрема, було затверджено новий Порядок формування ціни на продукцію, роботи, послуги оборонного призначення у разі, коли відбір виконавців з постачання (закупівлі) такої продукції, робіт, послуг здійснюється без застосування конкурентних процедур¹⁷. Визначені в ньому єдині

¹⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування ціни на продукцію, роботи, послуги оборонного призначення у разі, коли відбір виконавців з постачання (закупівлі) такої продукції, робіт, послуг здійснюється без застосування конкурентних процедур» від 8 серпня 2016 р. № 517 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/517-2016-%D0%BF>

підходи дозволили збільшувати прибуток підприємств оборонної промисловості, враховувати валютні коливання та коригувати ціну на продукцію оборонного призначення вже після здійснення авансування.

Крім того, Урядом створені підстави для отримання підприємствами оборонної промисловості кредитів під державні гарантії, що дало змогу реалізувати пріоритетні напрями розвитку ОВТ і залучити додаткові фінансові ресурси¹⁸. Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» (ст. 6) передбачено, що в 2017 р. державні гарантії можуть надаватися за рішенням Кабінету Міністрів України, погодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету. Спираючись на відповідні постанови Уряду, окремі оборонні підприємства підписали договори з Міністерством оборони України на постачання продукції за державним оборонним замовленням за рахунок кредитних коштів, залучених ними під державні гарантії. Отримання згаданих кредитів дозволило з початку 2017 р., не чекаючи бюджетного фінансування, завантажити виробничі потужності підприємств для відновлення озброєння і військової техніки Збройних Сил України.

На основі постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 779, якою були затверджені «Умови залучення суб'єктами господарювання – резидентами України кредитів (позик) під державні гарантії для виконання програм, пов'язаних з підвищенням обороноздатності і безпеки держави», наприкінці 2016 та на початку 2017 рр. було прийнято низку урядових рішень про виготовлення під державні гарантії літаків, керованих ракет і танків «Оплот» для Збройних Сил України.

Залишаються проблемні питання прав приватних підприємств на інтелектуальну власність при виконанні ДОЗ. Приватні підприємства – розробники ОВТ нині не мають правових гарантій з обов'язкової виплати роялті за власні розробки, у т. ч. ті, що виконані ними не за державні кошти. Це не заохочує приватний сектор до інвестицій та інновацій в оборонній промисловості. Вирішити згадані проблеми можливо в рамках корегування Закону України «Про державне оборонне замовлення» або в положеннях нового Закону України «Про створення та виробництво озброєнь і військової техніки».

З метою подолання залежності від імпорту Російської Федерації товарів військового призначення та подвійного використання на державному і корпоративному рівнях продовжуються **заходи щодо імпортозаміщення**. Зокрема, створено *Загальнонаціональний реєстр імпортозаміщення та кооперації*. Це єдина база даних виробників і користувачів продукції

¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виконання програм, пов'язаних з підвищенням обороноздатності і безпеки держави» від 26 жовтня 2016 р. № 779 [Електронний ресурс]. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/779-2016-%D0%BF>

оборонного призначення, постачання якої на територію України зупинено. Розробляється нормативно-правова база з функціонування цього реєстру.

За оцінкою експертів, програма імпортозаміщення в ОПК України станом на початок 2017 р. реалізована більш як на 56 %. При цьому, стосовно основних зразків ОВТ, які включені до державного оборонного замовлення, – на 85 %.

Прикладами успішного вирішення проблем імпортозаміщення може бути організація виробництва БТР-3 та БТР-4.

У виробництві першої із цих машин модифікації БТР-3Е1 у 2014 р. використовувалося 55 % деталей вітчизняного виробництва, 35 % – російського і 10 % – інших країн. А вже у 2015 р. російські деталі взагалі не використовувалися, а частка українських сягнула 70 %. У 2016 р. вона збільшилася до 87 %.

У 2014 р. при виробництві БТР-4 використовувалося 45 % російських деталей, така ж частка – українських і 10 % – іноземних. У 2015 р. його почали виробляти без жодної російської деталі. Одночасно частка українських комплектуючих у 2015 р. зросла до 65 %, а в 2016 р. – до 85 %.

Прикладом диверсифікації в рамках виконання програми імпортозаміщення є також виробництво сучасного літака Ан-132 ДП «Антонов». До створення Ан-132 залучені провідні компанії світу, серед яких *Pratt & Whitney Canada* та *Honeywell*. Це перший літак ДП «Антонов», вироблений без російських комплектуючих.

Однак залишаються й досить серйозні проблемні питання імпортозаміщення. Серед них варто назвати такі:

- відсутність дієвого механізму ресурсного забезпечення проведення робіт з імпортозаміщення;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення;
- брак сировини та матеріалів для виготовлення виробів у рамках імпортозаміщення;
- відсутність необхідної випробувальної та вимірювальної бази для контролю якості виробів, виготовлених (поставлених) у рамках імпортозаміщення (диверсифікації);
- незначні обсяги потреб у виробках, які підлягають імпортозаміщенню, та відсутність чітких планів їх постачання на перспективу.

Отже, першочерговими кроками у вирішенні проблеми імпортозаміщення є:

- залучення промислового потенціалу вітчизняних підприємств усіх форм власності;
- підвищення інформаційного забезпечення (формування каталогу продукції (робіт, послуг) для підприємств оборонно-промислового комплексу, а також ознайомлення з Головним каталогом НАТО з логістики (*NATO Master Catalogue of References for Logistics*);
- перехід на нові сучасні матеріали та елементну базу під час виробництва нового та модернізації існуючого ОВТ;

- науково-технічне супроводження імпортозаміщення та створення центрів технічної компетенції;
- підготовка законодавчих ініціатив щодо врегулювання та підвищення ефективності механізмів імпортозаміщення (надання преференцій підприємствам-виробникам, створення спільних підприємств, проведення стандартизації процедур імпортозаміщення);
- розвиток військово-технічного співробітництва з країнами НАТО та ЄС з метою вирішення питань диверсифікації.

Для реалізації політики *інтеграції науки та виробництва* на базі ДК «Укроборонпром» створено інвестиційну Платформу розвитку інновацій як своєрідний майданчик для об'єднання експертів з оборонних технологій, розробників, авторів ідей та стартапів, представників інвестиційних фондів і силових відомств. Це – перша агенція в Україні з інкубації та реалізації інноваційних проектів у сфері оборонних технологій.

Серед основних завдань Платформи:

- об'єднання провідних науковців і дослідників для розробки інноваційних проектів;
- залучення інвестицій та забезпечення фінансування наукових, дослідницьких і конструкторських робіт;
- організація серійного виробництва високотехнологічної продукції в Україні та забезпечення її комплексного маркетингу.

Невід'ємною умовою забезпечення інноваційного розвитку оборонної промисловості України є також налагодження тісної співпраці між виробниками військової продукції, її замовниками та науковими організаціями. Така співпраця дає можливість створювати за найкоротші терміни необхідну для оборони держави зброю (за визначенням замовника), розроблену на основі нових досягнень наукової думки (відповідальність наукових організацій), з використанням найсучасніших технологій та забезпеченням високої якості (справа виробників).

Слід відзначити, що за останні роки робота з налагодження згаданої співпраці дещо активізувалася. Варто згадати, зокрема, укладену в 2016 р. Угоду про науково-технічне співробітництво між Національною академією наук України та Державним концерном «Укроборонпром».

Особливо важливою подією 2017 р. в цьому аспекті стало спільне засідання Воєнно-наукової ради Збройних Сил України та Президії Національної академії наук України. За результатами відвертого обміну думками між очільниками провідних науково-дослідних інститутів НАН України, Асоціації підприємств-виробників озброєння та військової техніки, представниками Державного концерну «Укроборонпром» та керівництвом Збройних Сил України вдалося узгодити механізми подальшої співпраці при створенні новітніх зразків озброєння з використанням наукових здобутків Національної академії наук України.

Є всі підстави розраховувати на реальні результати співпраці вже у найближчі роки.

Одним зі шляхів залучення додаткових фінансових ресурсів та збільшення інвестиційної привабливості підприємств ОПК України може бути створення технологічних парків в оборонній галузі. Основною метою такої форми об'єднання, перш за все науково-виробничого потенціалу держави, є забезпечення швидкої реалізації наукових розробок, які стають інноваціями.

Ураховуючи високий науково-технічний потенціал українського ОПК та необхідність у виробленні нових зразків озброєння та військової техніки, оборонні *технопарки*, створювані в умовах вимушеної ремілітаризації, можуть стати додатковими точками зростання не тільки оборонної, а й національної економіки в цілому. До цього має долучитися держава, надаючи підтримку, зокрема, в законодавчому, а на першому етапі створення технопарків – також і у фінансовому забезпеченні.

З метою впровадження міжнародних стандартів корпоративного управління в оборонну промисловість України започаткована розробка **корпоративної системи стандартизації**. Вона має забезпечити впорядкованість в управлінні процесами розробок та виробництва товарів військового призначення. Основні її положення планується закріпити в Законі України «Про створення та виробництво озброєння, військової і спеціальної техніки», робота над проектом якого ще й досі, на жаль, не завершена.

На сьогодні досить очевидним є те, що без наявності **нової генерації кадрів** з високим рівнем підготовки неможливо забезпечити інноваційний розвиток оборонної промисловості України. Потрібні спеціалісти у сфері розробки та реалізації високих технологій, які можуть комплексно поєднувати дослідницьку, проектну і підприємницьку діяльність, спрямовану на організацію високоефективних виробничих структур, і здатні створювати конкурентоспроможну продукцію.

Однак робота вченого, інженера, конструктора, технолога залишається непрестижною для молодого покоління в нашій державі. До того ж, відносно невисокий рівень оплати праці відіграє роль стримуючого чинника в оновленні кадрового потенціалу у сфері ОПК.

Щоб подолати кризовий стан у кадровому забезпеченні ОПК України, система підготовки відповідних кадрів потребує реформування. Для цього, зокрема, потрібно:

- організувати безперервну професійну освіту, розпочинаючи зі старших класів середньої школи («школа – вищі навчальні заклади I–II рівня акредитації – вищі навчальні заклади III–IV рівня акредитації – підприємство»);
- налагодити прямі зв'язки вищих навчальних закладів I–IV рівня акредитації з підприємствами й організаціями для формування та розвитку

матеріально-технологічної бази цільової підготовки спеціалістів у сфері розробки і реалізації високих технологій;

- забезпечити на законодавчому рівні широку соціальну підтримку науково-педагогічних кадрів, які зайняті у сфері професійної освіти зі спеціальностей оборонного профілю, а також провідних учених та висококваліфікованих інженерно-технічних робітників, залучених до підготовки відповідних кадрів для високотехнологічних галузей промисловості;
- збільшити кількість місць у вищих навчальних закладах III–IV рівня акредитації на підготовку інженерних і наукових кадрів для високотехнологічних галузей промисловості за державним замовленням.

Однак реальних кроків зі створення такої системи не зроблено, у т. ч. не виконано Указ Президента України від 2 серпня 2016 р. № 323¹⁹ в частині затвердження програми підготовки робітничих кадрів та фахівців з інженерно-технічних спеціальностей для потреб підприємств оборонно-промислового комплексу.

Формування *політики військово-технічного співробітництва* та її реалізація здійснювалися з урахуванням цілей, завдань і пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки та оборони, воєнно-економічного, соціально-економічного та науково-технічного розвитку України.

З розгортанням російської збройної агресії проти України одним із головних пріоритетів національної оборонної промисловості стало забезпечення Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів держави озброєнням і військовою технікою. Критична ситуація на сході України зумовила активізацію та налагодження не властивої раніше для підприємств ОПК імпортової діяльності.

В умовах потужної інформаційної кампанії з боку РФ щодо заборони продажу Україні летальної зброї наша країна за короткий час провела на міжнародному ринку озброєння комплексну роботу з налагодження поставок окремих зразків озброєння і військової техніки закордонного виробництва в інтересах силових відомств.

Довідково. Упродовж 2015–2017 рр.:

- підприємствами-спецекспортерами проведено понад 400 переговорів з іноземними партнерами;
- опрацьовано понад 800 найменувань ОВТ для потреб військових формувань України згідно з їхніми запитами та надано відповідну інформацію на адресу держзамовників;
- укладено майже 100 державних контрактів на постачання ОВТ закордонного виробництва за імпортозаміщенням;

¹⁹ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про заходи з розвитку оборонно-промислового комплексу України» від 2 серпня 2016 р. № 323 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/323/2016>

- протягом 2016 р. в інтересах Міністерства оборони України підприємствами-спецекспортерами виконано 30 державних контрактів на загальну суму приблизно 1,2 млрд грн;
- Збройним Силам України поставлено: артилерійське озброєння, стрілецьку зброю та набої до неї, боєприпаси різних типів; системи радіоелектронної розвідки та РЕБ, КХ- та УКХ-радіостанції, обладнання для засобів зв'язку; парашутні системи, авіаційне майно та спорядження (у т. ч. для гелікоптерів).

Найуспішнішим в означеному аспекті слід визнати візит Президента України П. Порошенка до США і його зустрічі з Президентом США Д. Трампом та основними членами його Адміністрації. За результатами візиту намітилися безпрецедентні угоди, яких Україна ніколи не мала у відносинах із США. Серед них – угоди з оборонних питань: про постачання оборонної зброї; про військово-технічну співпрацю; про співпрацю у науково-дослідних розробках та багато ін.²⁰.

Поряд із політичною підтримкою України в її боротьбі з російським агресором, практична допомога з боку США у військово-технічних питаннях є надзвичайно важливою для нашої держави.

Ще одним важливим критерієм оцінки ефективності ВТС є реалізація експортного потенціалу оборонної галузі України.

За результатами зовнішньоекономічної діяльності оборонних підприємств у 2016 р. укладено 667 зовнішньоекономічних контрактів на постачання продукції та послуг військового призначення на експорт, а за 4 місяці 2017 р. – 165 контрактів. Станом на 1 січня 2017 р. портфель замовлень склав 1,446 млрд дол. США.

Традиційним ринком збуту української зброї залишається Азійсько-Тихоокеанський регіон. Проте з 2016 р. значно активізовано співробітництво з країнами ЄС. Серед країн, які не є традиційними замовниками продукції вітчизняного ОПК, але з якими здійснювалося військово-технічне співробітництво, слід назвати Японію та Марокко. Після тривалої перерви у відносинах відновлено постачання відповідної продукції та послуг до Бурунді.

Загалом продукція військового призначення постачається до 68 країн-партнерів, а переговори проводяться з 83 іноземними країнами. Підписано понад 70 меморандумів про нові напрями співпраці з 20 країнами світу.

У 2016 р. відвантажено на експорт продукції та послуг на суму 769,5 млн дол. США (що на 25 % більше порівняно з 2015 р.), а за 4 місяці 2017 р. ця сума становить 227,8 млн дол. США.

На виконання плану заходів з **реалізації положень Дорожньої карти Україна – НАТО** з оборонно-технічного співробітництва оборонні

²⁰ Глава держави: Україна та США найближчим часом підпишуть угоди про оборонну співпрацю [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – 2017. – 25 черв. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-ukrayina-ta-ssha-najblizhchim-chasom-pidpishu-42050>

підприємства України беруть участь у кількох напрямках за такими групами озброєнь:

- група озброєнь сухопутних військ НАТО (*NAAG*);
- група озброєння повітряних сил (*NAFAG*);
- група озброєння військово-морських сил (*NNAG*);
- група управління життєвим циклом озброєнь (*AC/327*).

Крім того, представники України на постійній основі брали участь у роботі керівної групи НАТО за проектом «Захист портів». Наразі цей проект передається до Агенції НАТО з підтримки та постачання (*NSPA*), відтак передбачається створення Партнерства з підтримки, через яке заінтересовані країни матимуть змогу закуповувати обладнання для захисту портів. Наразі Державне підприємство «КД НДІ гідроприладів» вживає заходи щодо рес-страції в базі даних підприємств-постачальників *NSPA* (*Source File*).

Представники України також брали участь у засіданні Групи розвитку спроможностей з проектування кораблів (*SDCG*).

У червні 2017 р. у Києві проведено 24-те засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з оборонно-технічного співробітництва, під час якого розглядалися питання щодо стану й перспектив реформування ДК «Укроборонпром», участі оборонної промисловості України у багатонаціональних проектах Промислово-дорадчої групи НАТО (*NIAG*). Також презентовано концепт створення тренінгового центру для фахівців сектору безпеки і оборони України на базі ДК «Укроборонпром». Крім того, представник ДП «Авіакон» презентував можливості підприємства з ремонту та обслуговування вертолітної техніки, а ДП «Антонов» – представив спроможності підприємства з виробництва сучасних транспортних літаків та відновлення виробництва літака Ан-124 у кооперації із заінтересованими державами – членами Альянсу.

Україна продовжує активно розвивати **співпрацю з Європейським оборонним агентством** (ЄОА) у сфері ВТС. Так, ДК «Укроборонпром» надав на адресу Міноборони перелік проектів ЄОА, які становлять потенційний інтерес для вивчення та участі підприємств – учасників Концерну.

Також надано кандидатури від підприємств, які виявили інтерес до проектів «Єдине європейське небо» та «Європейські авіаційні перевезення» (ДП «Антонов»), «*Blast Effects*» (ДАХК «Артем»), «*Camouflage*» (ДП ХКБМ).

Крім того, нині серед питань можливого співробітництва з ЄОА розглядаються такі:

- вивчення досвіду країн – членів ЄС щодо практичних кроків упровадження стандартів на підприємствах оборонної промисловості України;
- вивчення змістового наповнення інформаційних та довідкових систем ЄОА з питань європейських оборонних стандартів (*European Defense Standards Information System, EDSIS* та *European Defense Standards Reference System, EDSTAR*);

- участь у засіданнях робочих груп ЄОА з питань стандартизації як спостерігачів.

Довідково. Раніше представництвом України при ЄС повідомлялось, що зазначені інформаційні ресурси є власністю країн – учасниць ЄОА (країни ЄС, крім Данії), які вносять відповідні фінансові внески на утримання та експлуатацію цієї бази даних. Для доступу до систем третіх країн необхідне погодження всіх країн-учасниць та сплата встановленого фінансового внеску.

З метою **представлення експортних можливостей** підприємств ОПК України, налагодження нової та розширення наявної міжнародної кооперації у військовій сфері, ДК «Укроборонпром» спільно з підприємствами-учасниками організував об'єднані експозиції у семи міжнародних виставкових заходах у II півріччі 2016 р. та семи виставках – у I півріччі 2017 р.

Участь у зазначених заходах сприяла зміцненню бренду українських підприємств-учасників як потужних виробників озброєння та військової техніки на міжнародній арені, просуванню на зовнішній ринок товарів і послуг військового та подвійного призначення вітчизняних виробників, підвищенню прибутків від експорту та, відповідно, збільшенню надходжень до державного бюджету.

Під час цих виставок уперше було презентовано такі розробки вітчизняних підприємств: переносний реактивний гранатомет «Інгул», безпілотний тактичний багатоцільовий транспортний засіб «Фантом», систему активного захисту бронетехніки «Шершень» тощо.

У реалізації рекламної політики оборонні підприємства докладають зусиль щодо організації в Україні заходів із залученням широкої громадськості та представників іноземних держав, що спрямовуються на постійну популяризацію товарів та послуг військового призначення українського виробництва.

З метою запобігання спробам витіснити Україну з міжнародних ринків озброєнь та дискредитації українських виробників перед замовниками необхідно посилити можливості щодо протидії проведенню іншими країнами цілеспрямованих негативних інформаційних заходів.

Актуальним завданням у сфері ВТС у 2017 р. залишається законодавче забезпечення рівних можливостей у сфері зовнішньоекономічної діяльності для суб'єктів господарювання незалежно від форм власності. Цьому сприятиме забезпечення «Лігою оборонних підприємств України» представництва інтересів приватного сектору України при прийнятті відповідних державних рішень з питань воєнно-економічної політики.

Проте у військово-технічному співробітництві нашої держави з іноземними країнами залишається багато невирішених питань, що стосуються системності в здійсненні такого співробітництва, обмеженості його форм і методів, які вже широко застосовуються у світовій практиці (офсетні схеми, закупівля ліцензій на виробництво, спільна діяльність із розроблення

та виготовлення новітніх зразків ОВТ, пряма матеріально-технічна допомога на безоплатній основі тощо).

Саме тому пріоритетним на сьогодні є питання розгляду та прийняття Верховною Радою України закону про військово-технічне співробітництво.

Довідково. Проект Закону України «Про військово-технічне співробітництво» зареєстрований у Верховній Раді України 2 грудня 2016 р. за № 5479.

Цей Закон має визначити основні принципи державної політики та правові засади військово-технічного співробітництва, його види, способи державного регулювання, напрями державного контролю у цій сфері, а також повноваження учасників та суб'єктів військово-технічного співробітництва. Це підвищить ефективність системи розроблення та поставлення на виробництво озброєння і військової техніки в частині взаємодії національних підприємств оборонної промисловості з іноземними компаніями.

Враховуючи те, що сфера військово-технічного співробітництва включає достатньо широке та різнопланове коло питань, які відносяться до компетенції різних міністерств та відомств (зокрема, питання зовнішньої політики, оборони, економіки, фінансів, промисловості, експортного контролю, реалізації надлишкового майна та ін.), виконання завдань щодо забезпечення формування або реалізації державної політики у сфері ВТС виключно одним центральним органом виконавчої влади вважаємо нецільним.

При цьому слід взяти до уваги, що сфера військово-технічного співробітництва є одночасно складником зовнішньої політики та політики національної безпеки і оборони України. Тому, зважаючи на конституційні повноваження Президента України, а саме, покладання на нього керівництва зовнішньополітичною діяльністю та керівництва у сферах національної безпеки і оборони держави²¹, прерогативу формування пріоритетів і напрямів державної політики у сфері ВТС варто надати Президентові України. До речі, саме така позиція викладена в пункті 2 ст. 9 «Повноваження Верховної Ради України і Президента України у сфері військово-технічного співробітництва» вказаного вище проекту Закону України «Про військово-технічне співробітництво».

Висновки та рекомендації щодо вдосконалення процесів проведення реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу і військово-технічного співробітництва

1. Попередні результати реформи оборонно-промислового комплексу та оцінка ефективності заходів з удосконалення військово-технічного

²¹ Конституція України (пункти 3 та 17 статті 106 розділу V) [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-v>

співробітництва з іноземними державами за II півріччя 2016 р. та I півріччя 2017 р. підтверджують їх відповідність цілям та завданням, визначеним Концепцією розвитку сектору безпеки і оборони України та Державною цільовою програмою реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу до 2021 року.

2. Переважна більшість завдань, які реалізуються в ході реформ оборонно-промислового комплексу України, ураховують принципи, процедури, стандарти та передову практику держав – членів НАТО та ЄС, що дає можливість створити сучасну систему забезпечення оборонних потреб держави і забезпечити тісне взаємовигідне співробітництво з цих питань із західними партнерами.

3. Незважаючи на складні соціально-економічні умови для України, переважно зумовлені російською збройною агресією, оборонна промисловість, її державний і приватний сектори, в основному забезпечили потреби військових формувань, які беруть участь в антитерористичній операції, а також активізували процес створення та виробництва окремих зразків новітнього озброєння.

Відмічається успішне вирішення проблеми імпортозаміщення, розширення військово-технічного співробітництва, фінансового оздоровлення низки оборонних підприємств, наявність тенденції до посилення інтегрування науки і виробництва. Урядом України вживаються заходи зі створення сприятливих економічних умов для оборонних підприємств, відновлення виробництва боєприпасів та продуктів спеціальної хімії.

4. Серед основних невирішених проблем у сфері оборонної промисловості є проблеми, що стосуються розвитку державно-приватного партнерства, зокрема, знаходження взаєморозуміння та компромісів з державою у питаннях гарантування інвестицій, ринків збуту, ціноутворення, випробування товарів військового призначення, захисту інтелектуальної власності, роялті тощо. Вирішення згаданих проблем можливо здійснити в рамках удосконалення нормативно-правової бази, передусім доопрацювання Закону України «Про державне оборонне замовлення», та в положеннях нових законів України «Про створення та виробництво озброєнь і військової техніки» та «Про військово-технічне співробітництво».

5. Розвиток українського ОПК, оновлення його технологічної бази неможливі без значних інвестиційних ресурсів, які можуть залучатися, як засвідчує іноземний досвід, через прямі іноземні інвестиції у різноманітні оборонні проекти, створення спільних підприємств з іноземними компаніями, фондовий ринок, на якому будуть представлені акції наукоємних оборонних підприємств та довгострокове ДОЗ на продукцію ОПК, створення технологічних парків оборонного спрямування. Відновлення втраченого та відтворення нового оборонного потенціалу сприятиме розвитку сучасних технологій та їх використанню для цивільного сектора, що забезпечить потужний імпульс економічного зростання і створить низку позитивних макроекономічних ефектів.

Пропозиції та рекомендації

Для підвищення ефективності реформування та розвитку оборонної галузі *рекомендувати*:

1. *Верховній Раді України спільно з Кабінетом Міністрів України* прискорити доопрацювання та прийняття законів України «Про створення та виробництво озброєнь і військової техніки» та «Про військово-технічне співробітництво».

2. *Міністерству економічного розвитку і торгівлі спільно з ДК «Укроборонпром» та Державним космічним агентством*:

- з метою удосконалення національного законодавства щодо забезпечення діяльності оборонної галузі завершити роботу над проектом Закону України «Про режим інвестування в оборонно-промислову сферу України». Крім того, розробити зміни до законів України «Про інноваційну діяльність» та «Про інтелектуальну власність»;

- з метою збільшення інвестиційної привабливості оборонної галузі розробити заходи щодо корпоратизації підприємств ОПК з подальшою їх приватизацією відповідно до міжнародних стандартів. Це дозволить створити прозору сучасну структуру управління, зокрема встановити єдині загальноприйняті правила гри для міжнародних інвесторів, залучити іноземний капітал та дозволити йому працювати на посилення обороноздатності України.

3. *Національній академії наук України, Міністерству економічного розвитку і торгівлі, ДК «Укроборонпром» та Державному космічному агентству* провести аналіз можливостей створення технологічних парків у оборонній галузі та підготувати пропозиції щодо перспективних об'єднань у їх складі дослідних інститутів, лабораторій, дослідних підприємств тощо, а також території для їх розташування.

З огляду на те, що в економічно розвинених країнах комерціалізація інтелектуальної власності (винаходів) зазвичай реалізується в наукових і науково-технологічних парках, пропонується при створенні технологічних парків в Україні використати передовий досвід провідних країн світу, що зменшить можливість виникнення ризиків, пов'язаних із цією формою діяльності, у т. ч. і корупційних.

3.3. НАЦІОНАЛЬНІ СПЕЦСЛУЖБИ

В умовах трансформації старих та появи якісно нових загроз, спричинених гібридною війною, національні спецслужби відіграють ключову роль у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України. Для цього їм необхідно не лише мобілізувати свої зусилля, а й перейти на якісно новий рівень, досягнення якого є неможливим без проведення реформ контррозвідувальних і розвідувальних органів.

Протягом минулого року *Службою безпеки України* вживалися системні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці, передусім розвідувальної, розвідувально-підривної та іншій протиправній діяльності спеціальних служб іноземних держав, насамперед РФ. Розпочато 315 кримінальних проваджень, зокрема 97 – стосовно громадян України за ст. 111 («Державна зрада») Кримінального кодексу України, 7 – стосовно іноземних громадян за ст. 114 («Шпигунство») Кримінального кодексу України.

За результатами документування протиправних дій та намірів громадян іноземних держав проведено 297 демаршів представникам іноземних спецслужб та дипломатам іноземних держав. Заборонено в'їзд на територію України 1 959 іноземним громадянам, зокрема 761 громадянину РФ.

Встановлено 851 члена диверсійно-розвідувальних груп (затримано 110 із них), передано слідчим органам матеріали стосовно 165 осіб, причетних до участі в бойових діях та інформаторської діяльності в інтересах квазідержавних утворень «ДНР»/«ЛНР». Засуджено 49 осіб.

Вилучено та після проведення правової оцінки знищено близько 500 тис. примірників друкованих матеріалів (булетенів, листівок, газет, книг тощо) із закликами до вчинення протиправної діяльності, а також посягань на територіальну цілісність України, зокрема виготовлених і ввезених в Україну з РФ.

У рамках заходів з кібербезпеки розпочато 83 кримінальних проваджень за фактами кібератак (більшість таких здійснювалася з території РФ, Криму та ОРДЛО), об'єктами яких були державні інформаційні ресурси й інформаційно-телекомунікаційні системи об'єктів критичної інфраструктури держави.

Виявлено та припинено функціонування створених спецслужбами РФ за допомогою інтернет-технологій міжнародних каналів зв'язку в обхід міжнародних центрів комутації («рефайл»), які могли використовуватися прибічниками «ДНР» та «ЛНР». Розпочато 14 кримінальних проваджень, чотирьом особам оголошено про підозру; набрали законної сили 9 вироків суду.

Виклики, що постали перед вітчизняним сектором безпеки і оборони у зв'язку з проведенням на території України широкомасштабної антитерористичної операції, в якій задіяна безпрецедентна кількість сил та засобів, змусили керівництво держави вживати заходів щодо підвищення ефективності вітчизняної системи боротьби з тероризмом. Так, розроблено та затверджено методичку оцінки рівнів терористичних загроз в Україні та Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків²², встановлено рівні

²² Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 92) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D0%BF>

терористичних загроз в Україні. Антитерористичним центром при СБУ проведено 1 381 спеціальний експеримент, 82 командно-штабних і 16 тактико-спеціальних навчань.

У рамках протидії міжнародному тероризму на території України затримано 56 осіб, причетних до діяльності міжнародних терористичних і релігійно-екстремістських організацій. Викрито й припинено функціонування 13 перевалочних пунктів «Ісламської держави» у Київській, Дніпропетровській та Харківській областях, заблоковано діяльність трьох осередків цієї організації у містах Дніпрі та Харкові, які забезпечували перебування бойовиків в Україні та їх подальше переправлення до зони ведення бойових дій за кордоном.

Для захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету й територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави, відповідно до Закону України «Про санкції»²³ Службою безпеки України ініційовано внесення до санкційного списку 202 юридичних та фізичних осіб (насамперед, російських). Окрім того, за матеріалами СБУ, згідно зі ст. 37 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»²⁴, застосовано спецсанкції до 804 суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Попереджено 300 протиправних посягань іноземної сторони щодо заволодіння важливими суб'єктами господарювання, окремими секторами та галузями економіки, критичної залежності від банківських установ нерезидентів. Не допущено укладання або ініційовано розірвання 186 збиткових зовнішньоекономічних контрактів.

За результатами вжитих заходів у сфері попередження, виявлення та блокування каналів фінансування терористичної, диверсійної та іншої протиправної діяльності розслідується понад 200 кримінальних проваджень; припинено функціонування електронних платіжних ресурсів, що використовувалися для фінансування терористичної діяльності «ДНР» та «ЛНР».

Загалом, за матеріалами Служби безпеки України не допущено завдання економічних збитків державі на суму майже 30,4 млрд грн, відновлено права державної та комунальної власності на товарно-матеріальні цінності вартістю близько 883,7 млн грн.

Законної сили набрав 181 обвинувальний вирок, з них стосовно осіб, причетних до завдання школи економічним інтересам держави, – 140.

Усунуто 1 097 передумов до виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури.

²³ Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>

²⁴ Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>

За матеріалами Служби безпеки України повідомлено про підозру у скоєнні 893 корупційних злочинів, з яких 659 – пов'язані з одержанням неправомірної вигоди. До різних видів покарань засуджено 356 осіб, звільнено з посад 187 осіб. Припинено діяльність 14 злочинних угруповань з числа службових осіб державних структур, що вчинили корупційні злочини, а також п'яти організованих груп з корупційними зв'язками.

У рамках протидії організованій злочинності спецпідрозділами СБУ розпочато 762 досудових розслідування, в яких особам повідомлено про підозру у скоєнні кримінальних правопорушень (зокрема, 71 – в організованих формах). Викрито та припинено діяльність організованих злочинних угруповань у сферах: наркобізнесу – 26, корисливо-насильницької спрямованості – 15, незаконної міграції – 7.

За результатами реалізації заходів, спрямованих на протидію діяльності, пов'язаної з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин, а також створення каналів їх контрабанди, з незаконного обігу вилучено 3,5 тис. одиниць зброї, 4 млн одиниць боєприпасів (мін, гранат, бомб, патронів), 3,1 т вибухових речовин та 21 вибуховий пристрій.

Реагуючи на динамічні зміни у безпековому середовищі, Служба безпеки України продовжувала процес реформування з урахуванням досвіду провідних спецслужб країн – членів ЄС і НАТО. Проведено заходи з налагодження повноцінної та результативної роботи основних функціональних ланок СБУ, посилення її спроможностей із захисту інтересів громадян та держави від нових зовнішніх і внутрішніх загроз.

Насамперед відбулися суттєві зміни в організації контррозвідувальної діяльності як основної функції СБУ. За короткий період перебудовано структуру підрозділів контррозвідки Центрального управління та регіональних органів, їхні зусилля нині зосереджено на протидії розвідувально-підбивній, диверсійній та терористичній діяльності російських спецслужб. Відновлено вертикально інтегровану структуру військової контррозвідки, яку приведено у відповідність до побудови Збройних Сил і Міністерства оборони України. Посилення контррозвідального вектора діяльності СБУ зумовило й перебудову роботи слідчих підрозділів Служби безпеки України.

Оновлено структуру та завдання Центру спеціальних операцій «А», укомплектовано його підрозділи висококваліфікованими професіоналами; упроваджено найкращі методики підготовки особового складу, що застосовуються у країнах НАТО.

У структурі Апарату Голови СБ України створений Центр планування, координації та ситуаційного аналізу, фахівці якого беруть участь у підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів з актуальних питань державної безпеки для керівництва країни.

Для протидії кіберзагрозам національній безпеці України в рамках взаємодії з НАТО реалізовано заходи, передбачені Трастовим фондом Україна – НАТО з питань кібербезпеки. Зокрема, у системі СБУ розгортається Ситуаційний центр з кібербезпеки, який буде обладнано сучасними

технічними комплексами обробки й аналізу великих обсягів даних, комп'ютерної криміналістики.

Суттєво вдосконалено правове забезпечення діяльності спецслужби в умовах проведення антитерористичної операції на сході України. Водночас, з урахуванням змін у безпековому середовищі, які відбулися протягом останніх років, існує необхідність перегляду Концепції боротьби з тероризмом. Штабом АТЦ при СБУ вже розпочато роботу з підготовки її нової редакції.

Навіть в умовах гібридної війни Службою безпеки України обрано курс на максимальну прозорість щодо результатів її діяльності. Свідченням цього є видання першого, відкритого для громадськості, звіту про останні досягнення СБУ у сфері забезпечення державної безпеки України.

З урахуванням досвіду забезпечення державної безпеки країн – членів НАТО та дорадчої допомоги іноземних партнерів підготовлено проект Концепції реформування Служби безпеки України. Цим документом передбачено здійснити *реформування національної спецслужби* за такими основними напрямками:

- підвищення інституційних спроможностей СБУ як спеціально уповноваженого державного органу у сфері контррозвідувальної діяльності та забезпечення охорони державної таємниці, а також посилення функціональної спроможності та координуючої ролі Служби безпеки України як головного органу в загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;
- чітке законодавче розмежування завдань і повноважень між СБУ та іншими державними і правоохоронними органами України; позбавлення не властивих спецслужбі функцій;
- удосконалення механізмів демократичного цивільного контролю за діяльністю СБУ;
- оптимізація організаційної структури СБУ та її загальної чисельності;
- удосконалення механізмів законодавчого, організаційного, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення СБУ;
- підвищення ефективності взаємодії з партнерськими спеціальними службами іноземних держав та міжнародними безпековими інституціями.

Реалізація заходів з реформування за європейськими критеріями посилить спроможність Служби безпеки України ефективно протидіяти зовнішнім та внутрішнім загрозам державній безпеці, дасть змогу забезпечити захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина, українського та міжнародного законодавства у сфері захисту прав людини.

Служба зовнішньої розвідки України (СЗР України) з метою забезпечення гнучкості/оперативності управління, концентрованого і комплексного застосування розвідувальних сил і засобів здійснила модернізацію системи управління оперативно-службовою діяльністю. Забезпечений «технологічний

прорив» шляхом розроблення новітніх розвідувальних технологій, активного розвитку інформаційно-телекомунікаційних систем та інтегрованих баз даних на основі єдиної ІТ-політики, створення об'єднаної інформаційної автоматизованої системи розвідувальних органів України, а також нарощування потенціалу технічної розвідки через упровадження новітніх технічних засобів розвідки. Посилена взаємодія з іншими розвідувальними органами з метою уникнення дублюючих функцій, ліквідації зайвої «конкурентності» й вузьковідомчих і «корпоративних» підходів, а також підвищення синергетичного ефекту від їхньої діяльності.

На виконання програмних та доктринальних документів СЗР України розробила та перейшла до реалізації комплексних довгострокових заходів, спрямованих на протидію зовнішнім загрозам людині, суспільству і державі в умовах гібридної війни з боку РФ. Основні зусилля приділяються створенню нових розвідувальних позицій для здобування розвідувальної інформації в інтересах Української держави. Удосконалено взаємодію з партнерськими спецслужбами (передусім, держав – членів НАТО), з якими відбувається інформаційний обмін, а також підтримується ефективний діалог на експертному та оперативному рівнях.

Головне управління розвідки Міністерства оборони України (ГУР МО України) у контексті протидії загрозам людині, суспільству і державі в умовах гібридної війни здобувало і надавало вищому керівництву держави та ЗС України інформацію в інтересах протидії збройній агресії РФ.

У результаті проведених заходів було встановлено 1 287 іноземних громадян (зокрема, російських) та 153 військовослужбовці ЗС РФ, які беруть або брали участь у бойових діях проти сил АТО на сході України. Виявлено 1 433 користувачів соціальних мереж, причетних до організації проявів екстремізму в Україні чи проти її громадян.

Крім цього, ГУР МО України через апарати військових аташе при закордонних дипломатичних установах України доводило до світової спільноти основні елементи маскування Російською Федерацією фактів безпосередньої участі у бойових діях на тимчасово окупованих територіях ОРДЛО кадрових російських офіцерів, а також повідомляло про загрози для світового порядку, які становить сучасний підхід РФ до комплектування гібридної армії. Також здійснювалось інформування інших країн (насамперед, країн – членів ЄС і НАТО) щодо фактів розгортання РФ агресивної інформаційно-пропагандистської діяльності на територіях України, Польщі, Словаччини та Чехії.

З метою реалізації завдань, визначених у керівних документах стратегічного планування, **Об'єднаним комітетом з питань розвідувальної діяльності при Президентові України** спільно з розвідувальними органами України, іншими зацікавленими державними установами та відомствами сектору безпеки і оборони розроблена та затверджена Указом Президента

України від 24 березня 2016 р. Національна розвідувальна програма (НРП) на 2016–2020 рр. На виконання її положень здійснюються комплексні заходи з реформування та розвитку розвідувальних органів України, побудови вітчизняного розвідувального співтовариства, підвищення спроможностей та ефективності діяльності зовнішньої розвідки.

З урахуванням кращого світового досвіду розроблено проект Закону України «Про розвідку», який планується у поточному році внести на розгляд Верховної Ради України. Очікується, що він замінить чинний законодавчий акт «Про розвідувальні органи України»²⁵, значно розширить предмет і поле правового регулювання розвідувальної діяльності та її суб'єктів. Передбачається визначити формат і правові основи функціонування розвідувального співтовариства України, унормувати розвідувальну діяльність нарівні з правоохоронною, оперативно-розшуковою та контррозвідувальною, урегулювати форми та порядок взаємодії між суб'єктами розвідувального співтовариства й іншими органами, які залучатимуться до проведення розвідувальних заходів, механізми координації, контролю та нагляду за розвідкою.

Одночасно з прийняттям зазначеного нормативно-правового документа вноситимуться зміни до інших законодавчих актів, що надасть змогу актуалізувати нормативно-правову базу з питань розвідувальної діяльності та створити умови для посилення розвідувальних спроможностей України.

Крім того, на виконання завдань, визначених у НРП, відповідними актами Президента України вдосконалено порядок планування розвідувальної діяльності, постановки розвідувальних завдань, проведення скоординованих розвідувальних заходів, надання споживачам розвідувальної інформації, забезпечення ефективного контролю за розвідувальною діяльністю у визначених законодавством сферах.

Проте викликає стурбованість незавершеність окремих процесів у сфері реформування національних спецслужб. Саме результати комплексного реформування сектору безпеки і оборони мають забезпечити нову якість контррозвідувальних і розвідувальних органів України.

3.4. СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Правоохоронним органам України у системі Міністерства внутрішніх справ доводиться діяти в складних умовах: під впливом агресії РФ відбулося суттєве погіршення криміногенної ситуації, ворогом інспіруються та роздмухуються внутрішні суперечності й конфлікти, здійснюється негативний вплив на психологічний стан суспільства тощо. Крім виконання

---

²⁵ Закон України «Про розвідувальні органи України» від 22 березня 2001 р. № 2331-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2331-14>

основних функцій із забезпечення людини та суспільства, правоохоронці беруть активну участь у широкомасштабній антитерористичній операції на території окремих районів Донецької та Луганської областей.

У стислі терміни було здійснено потужну реорганізацію правоохоронного блоку, що дозволило ефективно протидіяти загрозам, а головне – підвищити рівень довіри населення.

Водночас цілком очевидно, що формування високоефективної правоохоронної системи далеке від завершення. Постійної модернізації потребують і заходи протидії мінливим загрозам, у т. ч. гібридним.

На виконання завдань Стратегії національної безпеки України²⁶ та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»²⁷ щодо реформування сектору безпеки України та створення ефективної правоохоронної системи у *Міністерстві внутрішніх справ України* (МВС України) здійснюється робота з перетворення його на правоохоронне відомство європейського зразка, головною метою якого є підтримання публічної безпеки та порядку, охорона прав і свобод людини. Задля функціонального перерозподілу та скорочення чисельності персоналу з урахуванням європейських практик наказом МВС внесено зміни до структури апарату МВС.

Значну роботу вже виконано у сфері надання спрощення адміністративних послуг. Зокрема, у МВС України утворено Головний сервісний центр та 26 регіональних сервісних центрів, до складу яких входять 150 територіальних сервісних центрів. До їхніх основних функцій віднесено: видачу водійських посвідчень, реєстрацію та перереєстрацію транспортних засобів, видачу та зберігання номерних знаків, оформлення дозволу на перевезення небезпечних вантажів.

Розпочато проект із впровадження подання електронних заяв на отримання адміністративних послуг, що надаються сервісними центрами МВС, через Єдиний державний портал адміністративних послуг.

Триває процес створення ситуаційного центру МВС як системи моніторингу, аналізу, прогнозування, моделювання та підтримки прийняття рішень у сфері національної безпеки та оборони.

Для запровадження нових критеріїв оцінки ефективності роботи МВС розроблено індикатори (показники) оцінювання стану національної безпеки за сферами відповідальності МВС.

Розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України, яким передбачено проведення оцінки рівня довіри населення до поліції шляхом репрезентативного опитування громадян незалежними соціологічними службами не менше, ніж один раз на рік.

---

²⁶ Стратегія національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

²⁷ Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (затверджена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

З метою забезпечення поетапної трансформації закладів освіти МВС наказом міністерства затверджено Концепцію реформування освіти в МВС²⁸.

Разом з цим, планувалося ще до 20 березня 2017 р. затвердити нову версію стратегії реформування системи МВС, яка вкрай необхідна для забезпечення ефективного і безперервного процесу розвитку цієї системи. На жаль, цього досі не зроблено.

У 2016 р. та I півріччі 2017 р. органами та підрозділами **Національної поліції України** (НПУ) вжито низку практичних заходів для посилення тиску на кримінальне середовище та недопущення загострення криміногенної ситуації.

Слід ураховувати, що працівникам НПУ довелося протидіяти злочинності в складних умовах формування нового центрального органу виконавчої влади. У перші місяці роботи НПУ було розроблено і прийнято низку нормативно-правових актів²⁹, що дозволило організувати проведення оперативно-розшукової діяльності й агентурно-оперативної роботи.

Незважаючи на труднощі становлення, перманентні структурні та функціональні перетворення, участь у проведенні широкомасштабної АТО на сході країни (залучено близько 13 тис. поліцейських із відривом від виконання службових обов'язків), рівень довіри громадян до НПУ лише за останні півроку зріс із 38 до 41 %.

У листопаді 2016 та лютому 2017 р. в усіх обласних центрах і найбільш криміногенних регіонах держави НПУ було організовано оперативно-профілактичні заходи із залученням військовослужбовців Національної гвардії України, що дозволило зменшити кількість учинених кримінальних правопорушень порівняно з попереднім періодом на 13 та 12 % відповідно.

У березні 2017 р. проведено заходи щодо виявлення осіб, причетних до незаконного обігу зброї, задокументовано майже 1,6 тис. кримінальних правопорушень, з яких розкрито 409 – кожне четверте. Вилучено майже 200 пістолетів, що більше третини відповідного показника за весь 2016 р. (538); 156 гранатометів, що майже втричі перевершує показники 2016 р. (64); реквізовано 37 автоматів (у 2016 р. – 71) та 518 гранат (у 2016 р. – 1 825) тощо.

У травні 2017 р. проведено загальнодержавну антикорупційну операцію стосовно 23 колишніх високопосадовців Податкової служби України, які впродовж 2011–2014 рр. своїми діями завдали державі збитків на суму близько 96 млрд гривень. У ході операції були вилучені: грошові кошти (готівкою) – 5 461 400 дол. США, 279 700 євро, 3 806 500 грн; 3 737 кг золота, 50 кг срібла; 215 ювелірних виробів, 30 дорогоцінних годинників; 51 предмет

²⁸ Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України» від 25 листопада 2016 р. № 1252 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consultant.parus.ua/?doc=0AMQ2E07D1&abz=JGP8U>

²⁹ Звіт про діяльність Національної поліції України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2139890>

мистецтва; 24 автомобілі, 1 плавзасіб; 3 хутряні вироби, 54 одиниці оргтехніки, 13 банківських карток та 9 одиниць зброї.

У територіальних органах поліції були створені управління протидії наркозлочинності. Це дозволило суттєво покращити ефективність протидії незаконному обігу наркотиків. Так, уже в поточному році викрито на 41 % більше відповідних кримінальних правопорушень. На 43 % збільшилася кількість наркозлочинців, за якими особам повідомлено про підозру, та на 32 % – тих, за якими провадяться розслідування. Задокументовано втричі більше кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотиків.

За 4 місяці 2017 р. кількість протиправних посягань зменшилася на 18 %, учинених з використанням вогнепальної зброї – на 33 %, а рівень злочинності у розрахунку на 10 тис. населення знизився з 59 до 49 злочинів, у т. ч. тяжких та особливо тяжких – з 19 до 17. Кількість вчинених умисних убивств зменшилася на 16 %, тяжких тілесних ушкоджень – на 13 %. При цьому кількість вчинених умисних убивств за весь 2016 р. та в 2017 р., за даними НПУ, має найменший показник за останні 25 років. Вжиття низки профілактичних заходів мало наслідком зменшення кількості кримінальних правопорушень майнового характеру. Питома вага протиправних посягань, за якими особи злочинців встановлено, збільшилася з 18 до 27 %.

Продовжується робота з розвитку Національної поліції України. У 32 містах України, у т. ч. і наближених до зони проведення АТО, реалізується програма розвитку підрозділів патрульної поліції, загальна чисельність якої на сьогодні становить понад 12,5 тис. працівників. Здійснюється формування тактичних груп патрульної поліції у містах Києві, Одесі, Харкові, Дніпрі, Львові.

Працівники дорожньої патрульної поліції виконують функції із забезпечення безпеки дорожнього руху на автошляхах державного і міжнародного значення загальною протяжністю понад 1,5 тис. км.

З метою скорочення часу реагування на заяви й повідомлення про вчинені правопорушення в шести областях розпочали свою роботу групи реагування патрульної поліції. У найближчій перспективі на території всіх областей України будуть працювати 1,5 тис. таких груп, до складу яких увійдуть близько 12 тис. працівників.

Розпочали роботу ситуаційний центр НПУ, а також регіональні центри в шести областях та м. Києві. Їх розвиток дозволить координувати й управляти силами та засобами поліції в разі ускладнення оперативної обстановки або виникнення надзвичайної ситуації.

У понад половині регіонів держави створено підрозділи єдиного і універсального Корпусу оперативно-раптової дії «КОРД».

Уведено в експлуатацію нове приміщення ізолятора тимчасового тримання (ІТТ) та завершується будівництво ще одного. У 135 ІТТ запроваджено електронну базу даних утримуваних осіб, яка також забезпечує контроль за дотриманням їхніх прав. У 15 областях України в ІТТ запроваджено

нову концепцію модульного харчування³⁰. Завершення оптимізації існуючої структури ІТТ дозволить зменшити кількість обслуговуючого персоналу з 3,4 до 2,3 тис. осіб, а коштів на їхнє утримання – з 9,5 млн грн до 3,6 млн грн.

У ході реформування блоку кримінальної поліції, спрямованого на підвищення ефективності розслідування злочинів та спрощення процедури досудового розслідування, розпочато реалізацію відповідного пілотного проекту в окремих підрозділах поліції дев'яти областей.

У 2016 р. курси підвищення кваліфікації пройшли 3 329 дільничних офіцерів поліції. Заплановано проходження підвищення кваліфікації усіма дільничними офіцерами в кількості 6 697 осіб.

З метою перетворення підрозділів боротьби з кіберзлочинністю на єдину правоохоронну структуру проведено конкурс, відбір та навчання 109 працівників, переважно із цивільної молоді. Запроваджено систему подання електронних повідомлень про вчинення правопорушень через форму зворотного зв'язку на сайті Департаменту кіберполіції НПУ.

У ході створення єдиного Контактного центру «102» його підрозділи розпочали свою роботу в усіх обласних центрах України.

Мобільні групи з реагування на повідомлення про вчинення насильства в сім'ї уже працюють у двох пілотних регіонах.

Протягом 2016–2017 рр. *Державна прикордонна служба України* (ДПС України) здійснювала охорону Державного кордону України в режимі повної бойової готовності. З метою посилення ефективності охорони державного кордону на загрозованих напрямках проводяться спеціальні прикордонні операції спільно з іншими правоохоронними органами. ДПС України брала участь у 8 спільних операціях Європейської агенції *FRONTEX*, а також міжнародних навчаннях: морських та антитерористичних.

Держприкордонслужбою здійснено прикордонний контроль щодо 120,2 млн осіб і 27,7 млн транспортних засобів, виявлено 2 536 кримінальних та 104,6 тис. адміністративних правопорушень. Затримано 3 423 нелегальних мігрантів, із них 1 234 – за незаконне перетинання кордону, та 24 літальні апарати. Виявлено: 1 205 одиниць зброї, 65 184 одиниць боєприпасів, 27,9 кг вибухівки, 226 436 кг наркотичних речовин, 14 843 кг психотропних речовин, 195 082 кг прекурсорів, 1 919 автомобілів.

Здійснюється підготовка до відновлення неконтрольованої ділянки українсько-російського кордону, облаштування смуги безпеки вздовж лінії розмежування. У зазначений період через лінію розмежування в зоні проведення АТО пропущено 12,3 млн осіб та 2,1 млн транспортних засобів. Складено 226 адміністративних протоколів. Припинено незаконне переміщення 60 одиниць зброї, 54 545 одиниць боєприпасів, 9,8 кг вибухівки,

³⁰ Звіт про діяльність Національної поліції України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/2139890>

10,1 кг наркотичних засобів, 3 219 кг прекурсорів на загальну суму 125,2 млн грн, 306 автомобілів. До виконання бойових завдань було залучено понад 3 000 військовослужбовців, 10 прикордонників під час цих завдань одержали поранення. У пунктах пропуску забезпечено відстеження 16 «гуманітарних конвоїв» РФ у кількості 995 автомобілів.

Новоствореними підрозділами по боротьбі з тероризмом встановлено 353 особи, які причетні до незаконних збройних формувань, затримано 100 бойовиків, розкрито 5 схем фінансування терористів.

У 2016 р. ситуаційний центр Адміністрації Держприкордонслужби України було інтегровано в загальну систему ситуаційних центрів, що координується РНБО України. Обмін інформацією, у т. ч. у відеорежимі, забезпечено через захищену лінію зв'язку.

У повному обсязі виконано завдання щодо запровадження Європейським Союзом безвізового режиму для України. У 128 пунктах пропуску через державний кордон обладнано 1 268 автоматизованих робочих місць із функцією біометричного контролю. Опрацьовано 13 400 повідомлень Міжнародної організації кримінальної поліції, з них реалізовано понад 3 750.

Державна прикордонна служба України завершила розроблення стратегічних документів, що визначають подальше її реформування та розвиток на близьку (2017 р.) та середню (2020 р.) перспективи, і продовжує проводити системну роботу з розвитку відомства.

З метою деталізації виконання завдань Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України на 2017 рік³¹ затверджено «Основні напрями діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у 2017 році»³². Зокрема, практичні заходи будуть спрямовані на:

- забезпечення готовності органів і підрозділів Держприкордонслужби до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення територіальної цілісності України;
- підвищення рівня довіри населення до прикордонної служби та її особового складу; зміцнення засад національно-патріотичного виховання та головних чеснот прикордонників.

Крім того, Адміністрацією Держприкордонслужби опрацьовано та реалізуються: Антикорупційна програма Державної прикордонної служби України на 2017 рік³³, Програма розвитку системи аналізу ризиків у Державній

³¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби» від 23 листопада 2015 р. № 1189-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1189-2015-%D1%80>

³² Основні напрями діяльності та подальшого розвитку Державної прикордонної служби України у 2017 році [Електронний ресурс] / ДПС України. – 2017. – 15 лют. – Режим доступу : <http://dpsu.gov.ua/ua/-osnovni-napryami-diyalnosti-ta-podalshogo-rozvitku-derzhavnoi-prikordonnoi-sluzhbi-ukraini-u-2016-roci/>

³³ Антикорупційна програма Державної прикордонної служби України на 2017 рік (затверджена наказом Адміністрації ДПС України від 28 лютого 2017 р. № 14, у редакції наказу Адміністрації ДПС України від 25 червня 2017 р. № 62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [ftp://91.142.175.4/2017/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%...%D1%97%D0%BD%D0%B8%20\(31.07.2017\).pdf](ftp://91.142.175.4/2017/%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%...%D1%97%D0%BD%D0%B8%20(31.07.2017).pdf)

прикордонній службі України на період до 2020 року³⁴, Концепція та Програма розвитку авіації Державної прикордонної служби України на період до 2020 року, Програма розвитку мобільних підрозділів Державної прикордонної служби України до 2018 року³⁵ тощо.

З метою вдосконалення діяльності у 2016–2017 рр. ДПС України розроблено проекти 7 законів та 34 підзаконних актів України, з яких 18 уже прийнято.

Забезпечено реалізацію затвердженого Урядом України Плану з організації спільної оперативної охорони кордону з державами – членами ЄС та Республікою Молдова³⁶.

Розпочато реалізацію проекту *TWINNING* «Підтримка Державної прикордонної служби України у подальшому запровадженні принципів інтегрованого управління кордонами, зокрема у сфері перевірки документів та виявлення украдених автомобілів»³⁷. Реалізація проекту дасть змогу прискорити процеси інтеграції Держприкордонслужби в європейське правоохоронне поле та підвищить її спроможність протидіяти сучасним загрозам.

Реформовано систему підготовки персоналу. Триває реформування підрозділів швидкого реагування, створено та розпочав діяльність загін спецпризначення, особовий склад якого пройшов підготовку за програмою спецпризначенців США.

Забезпечено модернізацію міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи з питань прикордонної безпеки.

Уведено в експлуатацію систему раннього попередження, виявлення та ідентифікації цілей.

Реалізується пілотний проект «Нове обличчя кордону»³⁸. Зареєстровано більше 2,5 тис. електронних анкет, обробка яких здійснюється автоматично. До тестування претендентів будуть залучені представники міжнародних організацій.

³⁴ Третя Програма розвитку системи аналізу ризиків у Державній прикордонній службі України на період до 2020 року (затверджена наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 26 грудня 2016 р. № 205) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dpsu.gov.ua/ua/rozvitok-sistemi-analizu-rizikiv-derzhprikorдонsluzhbi/>

³⁵ Програма розвитку мобільних підрозділів Державної прикордонної служби України до 2018 року [Електронний ресурс] / ДПС України. – Режим доступу : <http://dpsu.gov.ua/ua/mobilni-pidrozdlil/>

³⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з організації спільної оперативної охорони державного кордону з державами – членами Європейського Союзу – Республікою Польща, Словацькою Республікою, Румунією та Угорщиною, а також з Республікою Молдова» від 8 липня 2015 р. № 695-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248312689>

³⁷ Проект *TWINNING* «Підтримка Державної прикордонної служби України у подальшому запровадженні принципів інтегрованого управління кордонами, зокрема у сфері перевірки документів та виявлення украдених автомобілів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dpsu.gov.ua/ua/Twinning-project/>

³⁸ Пілотний проект «Нове обличчя кордону» [Електронний ресурс] / ДПС України. – Режим доступу : <http://dpsu.gov.ua/ua/newface/>

Національна гвардія України (НГУ), починаючи з 2014 р., за досить короткий період сформувалась як орган, здатний виконувати широке коло завдань із протидії загрозам національній безпеці. Гвардійці беруть участь в антитерористичній операції, заходах з охорони громадського порядку, проведенні пошукових заходів, забезпечують охорону органів державної влади, дипломатичних представництв, ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, спеціальних вантажів, конвоювання осіб, узятих під варту чи засуджених до позбавлення волі.

До виконання бойових завдань у складі об'єднаних угруповань НГУ постійно залучається понад 5 тис. військовослужбовців.

З метою недопущення поширення дестабілізації ситуації на Південно-східний регіон держави сили НГУ здійснюють посилення охорони Придністровської ділянки українсько-молдовського державного кордону, а з січня по вересень 2016 р. виконували службово-бойові завдання у складі оперативно-тактичного угруповання «Південь» Збройних Сил України вздовж узбережжя Азовського моря.

Особовий склад НГУ постійно виконує бойові завдання, забезпечуючи ведення контрснайперської боротьби з незаконними збройними формуваннями (НЗФ) противника, проведення ізоляційно-обмежувальних заходів на блокпостах, утримання опорних пунктів, охорону та оборону базових таборів, місць дислокації, складів озброєння та об'єктів критичної інфраструктури в зоні проведення АТО.

Під час виконання завдань з охорони громадського порядку, участі у спеціальних операціях із розшуку озброєних злочинців та заходах із припинення незаконного видобутку бурштину військовослужбовцями НГУ було затримано 2 440 осіб за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень та 11 430 осіб – за адміністративні правопорушення. У правопорушників вилучено: 33 одиниці вогнепальної зброї, 86 одиниць холодної зброї, 56 гранат, 8,615 кг вибухових речовин та понад 28 кг наркотичних речовин.

Військові частини та підрозділи НГУ забезпечують охорону атомних станцій, Державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська АЕС», інших важливих державних об'єктів, підприємств військово-промислового комплексу України, спеціальних вантажів, у т. ч. з перевезення ядерних матеріалів територією України. Завдяки професійним діям військовослужбовців НГУ у сфері охорони важливих державних об'єктів державі повернуто матеріальних цінностей на суму 522 251 грн.

Протягом 2016 р. забезпечено охорону 11 міністерств, Державної казначейської служби України, 19 обласних державних адміністрацій, а також на постійній основі здійснюється охорона 113 дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав та представництв міжнародних організацій в Україні.

Упродовж 2016 р. та до травня 2017 р. включно було здійснено конвоювання понад 290 тис. осіб, узятих під варту, та виконано 158 завдань із конвоювання під час екстрадиції.

Продовжується робота з удосконалення діяльності Національної гвардії України в рамках реформування сектору безпеки та оборони. На основі завдань, визначених для НГУ в Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, Стратегічному оборонному бюлетені, була розроблена та затверджена Концепція розвитку НГУ на період до 2020 року³⁹ (далі – Концепція). Відповідно до цього документа подальший розвиток НГУ відбуватиметься за такими стратегічними напрямками: розвиток системи управління та організації зв'язку; удосконалення процесу планування та управління ресурсами; розвиток оперативних спроможностей; професіоналізація сил та створення необхідного військового резерву; удосконалення логістики; розвиток медичного забезпечення.

Уже проводиться активна робота з метою реалізації визначених Концепцією завдань. Розпочато діяльність із розгортання єдиного телекомунікаційного простору НГУ. Організовано цифрові канали зв'язку до всіх військових частин, розгорнуто 73 стаціонарні та 44 польові телекомунікаційні вузли. Проводяться заходи щодо прийняття на озброєння сучасних систем військового радіозв'язку тактичної ланки.

Розпочато поступовий перехід на штатну структуру, максимально наближену до аналогічних військових формувань держав – членів НАТО. Кількість контрактного особового складу в 2016 р. зросла більше ніж на 10 % порівняно з 2015 р.

Здійснюється оптимізація системи розподілу матеріальних ресурсів та вдосконалення моніторингу процесу закупівель, що сприятиме мінімізації виникнення корупційних ризиків, забезпечить збільшення надходжень новітніх зразків озброєння та військової техніки, а також сприятиме підвищенню рівня соціальної захищеності особового складу НГУ.

За сприяння Трастового фонду НАТО з медичної реабілітації створено відділення для реабілітації та оздоровлення учасників АТО в медичному центрі НГУ «Нові Санжари».

Започатковано підготовку інструкторів та створення вертикалі сержантського корпусу, кардинально змінено методику підготовки особового складу. Триває робота щодо створення Школи підготовки інструкторів та Міжнародного багатопрофільного центру підготовки підрозділів⁴⁰.

Останніми роками суттєво збільшилося фінансування Національної гвардії України, що сприяло її розвитку та успішному виконанню поставлених завдань.

³⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку Національної гвардії на період до 2020 року» від 1 лютого 2017 р. № 100-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/100-2017-%D1%80>

⁴⁰ Міністерство внутрішніх справ України [Електронний ресурс] / Офіц. сайт. – Режим доступу : http://mvs.gov.ua/ua/news/5602_Nachalnik_shtabu_Nacgvardii_Ukraini_Oleksandr_Krivenko_Perehid_NGU_na_standarti_NATO__proces_vkray_neobhidniy_FOTO.htm

Протягом 2016 р. та впродовж I половини 2017 р. військовослужбовці НГУ пройшли підвищення кваліфікації на базі Навчального центру з фізичного захисту, обліку та контролю ядерних матеріалів ім. Джорджа Кузмича (Україна), на базі Навчального центру НГУ (Україна), а також на навчальних курсах у м. Альбукерке (штат Нью Мексико, США).

Продовжується відпрацювання взаємосумісності підрозділів НГУ з аналогічними підрозділами країн – членів Альянсу шляхом проведення спільних міжнародних і національних навчань у межах виконання Річного національного плану Україна – НАТО. Коло міжнародних навчань і тренувань, до яких залучається НГУ, поступово розширюється: *Rapid Trident*; *Sea Breeze*; міжнародні штабні навчання в Румунії (*RoGendIntEx*); міжнародні навчання європейських сил поліції (*EUPST*)⁴¹.

У жовтні 2016 р. Національна гвардія України отримала статус спостерігача з перспективою повноправного членства в Асоціації сил жандармерії та поліції країн Європи та Середземного моря. Визнання НГУ з боку цієї потужної правоохоронної асоціації є черговим свідченням підтримки України на міжнародній арені.

В умовах зростання динаміки міграційних процесів, а також отримання Україною безвізового режиму з ЄС, нові завдання постали перед **Державною міграційною службою України** (ДМС України). Основні її заходи упродовж 2016 р., а також у I півріччі 2017 р. були спрямовані на впровадження сучасних прозорих процедур надання високоякісних послуг, посилення спроможності держави протидіяти нелегальній міграції, виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС для України.

У 2016 р. відбір персоналу на посади державних службовців ДМС України здійснювався шляхом проведення конкурсного відбору. У результаті вжитих заходів кадровий склад Служби оновлено на 14 %.

Протягом 2016 р. працівниками міграційної служби виявлено 6 тис. нелегальних мігрантів, з яких 333 в'їхали незаконно. Стосовно нелегальних мігрантів прийнято 5,6 тис. рішень про примусове повернення, з яких виконано лише 1,9 тис., та 461 рішень – про примусове видворення, з яких виконано 122, або 27 %.

З метою забезпечення примусового видворення нелегальних мігрантів, у т. ч. ідентифікації тих, які не мали документів, що посвідчують особу, в пункти тимчасового перебування іноземців органами ДМС України було поміщено 247 осіб.

Територіальними органами і підрозділами ДМС України надано 233,5 тис. адміністративних послуг внутрішньо переміщеним особам, у т. ч.: громадянам з районів проведення АТО – 201,5 тис., Автономної Республіки Крим та м. Севастополя – 31,6 тис.

---

⁴¹ Біла Книга НГУ 2016 [Електронний ресурс] / Національна гвардія України. – Режим доступу : https://issuu.com/national_guard_of_ukraine/docs/wb_book_sm

За ініціативи ДМС України до законодавства України внесено низку змін щодо делегування органам місцевого самоврядування функцій із реєстрації фізичних осіб та зняття їх із реєстрації за місцем проживання, а також наділення центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), створених органами місцевого самоврядування, правом оформлення та видачі паспорта громадянина України у формі картки та паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм інформації.

Станом на 19 квітня 2017 р. громадянам України було видано 3 млн 240 тис. 705 біометричних паспортів громадянина України для виїзду за кордон. До процесу видачі біометричних документів уже долучилися 18 центрів надання адміністративних послуг. Найближчим часом мають приєднатися ще десять ЦНАП у столиці, два – у Харкові, а також у Дніпрі та інших великих містах. Крім того, у найбільших містах України працюють 26 центрів паспортного сервісу. Через центри надання адміністративних послуг тільки в 2016 р. оформили паспортні документи майже 11 тис. громадян України.

Поряд з тим, ДМС України розпочала оформлення нових паспортів особам, які досягли 14-річного віку, а також замість втрачених або зіпсованих паспортів та у випадках зміни прізвища чи вклеювання фотокарток.

Створено необхідну інформаційно-комунікаційну інфраструктуру для забезпечення функціонування Єдиного державного демографічного реєстру, національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства та відомчої інформаційної системи ДМС України – Єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами.

Уведено в дослідну експлуатацію програмне забезпечення «Оформлення документів, що підтверджують громадянство України», «Облік біженців та іноземців», «Недійсні документи».

На середньострокову перспективу планується запровадження системи електронного обліку населення. З цією метою передбачається:

- створення електронних баз персональних даних Національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства;
- створення електронних баз єдиної інформаційно-аналітичної системи управління міграційними процесами для забезпечення реалізації державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у т. ч. протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;
- розроблення поточних і довгострокових прогнозів із зазначених питань, забезпечення виконання інших завдань у міграційній сфері.

Загалом система правоохоронних органів чи не вперше за роки незалежності України почала здійснювати реальні кроки із трансформації в інститут захисту і відновлення порушених прав осіб. І хоча зроблено чимало і є певні досягнення та конкретні результати, потрібно чітко

усвідомлювати, що попереду – набагато більший обсяг роботи. Амбітні цілі та завдання, визначені у Стратегії розвитку органів внутрішніх справ, перебувають на початковій стадії реалізації та вимагають подальшої копійки роботи для їх належного виконання.

Перетворення правоохоронних органів на сервісні служби, які допомагають суспільству влаштувати безпечний та законний добробут у власній державі, потребує не лише показників розкриття кримінальних правопорушень, а в першу чергу зростання рівня довіри населення до правоохоронних органів як захисників індивідуальних та суспільних інтересів та додержання правоохоронцями принципу верховенства права. Тому першочерговим завданням правоохоронних органів поряд із боротьбою зі злочинністю є реальне встановлення партнерських відносин з населенням та запровадження демократичної й ефективної системи підзвітності суспільству.

СТАН ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ОБОРОННОЇ РЕФОРМИ

Таблиця 1

Зведені загальні відомості щодо кількості стратегічних та оперативних цілей, завдань і результативних (індикативних) показників оборонної реформи, а також термінів їх досягнення/виконання у 2016–2020 рр.

Стратегічні цілі оборонної реформи	Оперативні цілі, що мають бути досягнуті для виконання стратегічних цілей, од.					Завдання, що мають бути виконані для досягнення оперативних цілей, од.					Результативні (індикативні) показники, які мають бути досягнуті для виконання завдань, од.							
	Роки					Роки					Роки							
	2016	2017	2018	2019	2020	Разом	2016	2017	2018	2019	2020	Разом	2016	2017	2018	2019	2020	Разом
1. Об'єднане керівництво силами оборони, що здійснюється відповідно до принципів і стандартів, прийнятих державами – членами НАТО	–	–	1	–	6	7	3	4	9	1	18	35	21	14	15	1	21	72
2. Ефективна політика, системи планування й управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів	–	3	2	–	3	8	9	19	2	1	7	38	16	38	11	1	7	73
3. Оперативні (бойові, спеціальні) спроможності сил оборони, необхідні для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, підтримання миру й міжнародної безпеки	–	–	–	–	7	7	1	3	1	–	20	25	6	5	6	2	50	69
4. Об'єднана система логістики та система медичного забезпечення, здатні надати підтримку всім компонентам сил оборони	–	1	–	–	1	2	–	1	5	4	5	15	36	26	11	10	6	89
5. Професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву	–	–	–	–	4	4	–	6	2	1	17	26	2	21	16	7	30	76
Усього	–	4	3	–	21	28	13	33	19	7	67	139	81	104	59	21	114	379

Розділ 3. Необхідна силова протидія гібридним загрозам

Номер і зміст стратегічної цілі оборонної реформи	Оперативні цілі оборонної реформи, терміни їх досягнення		Завдання із досягнення оперативних цілей оборонної реформи (запланованих/досягнутих), од.		Результативні (індикативні) показники з виконання завдань оборонної реформи (запланованих/досягнутих), од.	
	Номер і зміст оперативної цілі	Термін досягнення	у II півріччі 2016 р.	до кінця 2017 р.	у II півріччі 2016 р.	до кінця 2017 р.
2. Ефективна політика, системи планування ризиків та управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів	2.2. Створення інтегрованої системи управління ризиками як складової системи оборонного планування	до кінця 2017 р.	–	3	–	3
	2.3. Упровадження планування розвитку спроможностей сил оборони	до кінця 2018 р.	–	4	1/1	8
	2.4. Упровадження в бюджетну політику у сфері оборони євроатлантичних принципів та підходів щодо бюджетного планування	до кінця 2017 р.	3/2*	3	3/2**	3
	2.5. Створення інтегрованої системи закупівель у Міністерстві оборони України	до кінця 2020 р.	1/1	1	2/2	10
	2.6. Удосконалення механізму формування та виконання державного оборонного замовлення	до кінця 2020 р.	–	1	–	2
	2.7. Запровадження системи управління інфраструктурою та її розвитком	до кінця 2020 р.	–	2	–	2
	2.8. Позбавлення Міністерства оборони України не властивих йому функцій	до кінця 2017 р.	3/0*	2	3/0**	2
	Усього до кінця 2017 р.			9/5*	19	16/12**
3. Оперативні (бойові, спеціальні) спроможності сил оборони, необхідні для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, підтримання миру та міжнародної безпеки	3.4. Створення Сил спеціальних операцій як окремого роду військ за стандартами НАТО	до кінця 2020 р.	–	2	3/3	3
	3.7. Реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію	до кінця 2020 р.	1/0*	1	3/1**	2
Усього до кінця 2017 р.			1/0*	3	6/4**	5
Разом						
Усього до кінця 2017 р.						
11						

Номер і зміст стратегічної цілі оборонної реформи	Оперативні цілі оборонної реформи, терміни їх досягнення		Завдання із досягнення оперативних цілей оборонної реформи (запланованих/досягнутих), од.		Результативні (індикативні) показники з виконання завдань оборонної реформи (запланованих/досягнутих), од.	
	Номер і зміст оперативної цілі	Термін досягнення	у II півріччі 2016 р.	до кінця 2017 р.	у II півріччі 2016 р.	до кінця 2017 р.
4. Об'єднана система логістики та система медичного забезпечення, здатні надавати підтримку всім компонентам сил оборони	4.1. Удосконалення логістичного забезпечення сил оборони	до кінця 2017 р.	-	1	5/2**	4
	4.2. Побудова системи медичного забезпечення для надання належної медичної підтримки всім завданням сил оборони	до кінця 2020 р.	-	-	31/19**	22
Усього до кінця 2017 р.			-	1	36/21**	26
5. Професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву	5.1. Розвиток соціально-гуманітарного забезпечення персоналу	до кінця 2020 р.	-	-	-	2
	5.2. Удосконалення системи військової освіти та підготовки кадрів	до кінця 2020 р.	-	2	-	2
	5.3. Реформування системи мобілізації та створення військового резерву	до кінця 2020 р.	-	4	1/1	12
	5.4. Створення сучасної системи кадрового менеджменту	до кінця 2020 р.	-	-	1/1	5
Усього до кінця 2017 р.			-	6	2/2	21
Усього за оперативними цілями, завданнями та результативними (індикативними) показниками, що мають бути досягнуті/виконані до кінця 2017 р.			13/8*	33	81/59**	104

Примітки.

1. Ураховано відповідну інформацію, надану Міністерством оборони України (вих. від 12.06.2017 р. № 220/4596).
2. У 1–3 стовпцях таблиці наведені номери й зміст стратегічних та оперативних цілей оборонної реформи, а також терміни їх досягнення, що відповідають номерам, змісту і термінам, визначеним у табл. 1 «Матриця досягнення стратегічних цілей і виконання основних завдань оборонної реформи», що міститься в Додатку 1 до Стратегічного оборонного бюлетеня України, схваленого Указом Президента України від 6 червня 2016 р. № 240/2016 (*див.*: http://www.president.gov.ua/storage/files-storage/00/29/41/d538f70a099702dc688bab9d1e29169_1465215331.pdf).
3. * – кількість завдань із досягнення оперативних цілей оборонної реформи, які було виконано в II півріччі 2016 р. Виконання решти завдань, запланованих на цей період, триватиме до кінця 2017 р.
4. ** – кількість результативних (індикативних) показників із виконання завдань, яких було досягнуто в II півріччі 2016 р. Досягнення решти результативних (індикативних) показників, запланованих на цей період, триватиме до кінця 2017 р.

**Перелік нормативно-правових актів, прийнятих
у 2016–2017 рр. із законодавчого забезпечення
реформи Збройних Сил України**

№ з/п	Назва нормативно-правового акта	Дата прийняття і реєстраційний номер
Закони України (3)		
1	Про внесення змін до деяких законів України з питань оборони	16.06.2016 р. № 1420-VIII
2	Про схвалення рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2017 році для участі у багатонаціональних навчаннях	19.01.2017 р. № 1826-VIII
3	Про Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних	16.03.2017 р. № 1951-VIII
Постанови Верховної Ради України (1)		
1	Про внесення зміни до пункту 3 Постанови Верховної Ради України «Про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності та безпеки держави»	06.12.2016 р. № 1768-VIII
Укази Президента України (4)		
1	Про затвердження Положення про територіальну оборону України	23.09.2016 р. № 406/2016
2	Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України	14.11.2016 р. № 503/2016
3	Про План проведення багатонаціональних навчань за участю підрозділів Збройних Сил України на території України та їх участі у багатонаціональних навчаннях поза межами України на 2017 рік і про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України у 2017 році для участі у багатонаціональних навчаннях	12.01.2017 р. № 3/2017
4	Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року»	22.03.2017 р. № 73/2017
Постанови Кабінету Міністрів України (34)		
1	Питання підготовки військових фахівців для потреб Військо-Морських Сил Збройних Сил	13.07.2016 р. № 433
2	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині виготовлення бронетранспортерів БТР-4Е	14.07.2016 р. № 431
3	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення РСЗВ БМ-21 «Град», 122 мм СГ 2С1 «Гвоздика» та 152 мм СГ 2С3 «Акація»	14.07.2016 р. № 430
4	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення БРДМ-2	14.07.2016 р. № 425

№ з/п	Назва нормативно-правового акта	Дата прийняття і реєстраційний номер
5	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення БМП-1, БМП-2, БРМ-1К та БРЕМ-2	14.07.2016 р. № 428
6	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення танків Т-64 та Т-80	14.07.2016 р. № 427
7	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення танків Т-72Б (Б1, БВ, Б1В)	14.07.2016 р. № 426
8	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення автомобілів Урал-4320 (43202, 43203, 4420, 44202), КЕТ-Л (КТ-Л, МТП-А1–1), КамАЗ-4310 (43101, 43105, 43106) та КамАЗ-5320 (53212, 5410, 54112, 5511)	14.07.2016 р. № 432
9	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення автомобілів МАЗ-537, МТ-ЛБ-АТ (МТ-ЛБ, МТ-Лбу), КТ-Т (МТП-А4–1) та причепів до МАЗ-5247 (ЧМЗАП-9990)	14.07.2016 р. № 429
10	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення літаків Л-39	14.07.2016 р. № 423
11	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення ракет 5В55Р до ЗРК С-300	14.07.2016 р. № 422
12	Деякі питання підвищення обороноздатності і безпеки держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил у частині ремонту та відновлення вертольотів Мі-8МТ та авіаційних двигунів типу ТВ3–117	14.07.2016 р. № 424
13	Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Видатки для Головного управління розвідки Міністерства оборони України на реалізацію заходів щодо підвищення обороноздатності і безпеки держави»	22.07.2016 р. № 450
14	Про внесення змін до норм харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань	22.07.2016 р. № 470
15	Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 листопада 2014 року № 607 «Про затвердження структури військового резерву людських ресурсів»	27.07.2016 р. № 474
16	Про внесення змін до Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення	08.09.2016 р. № 602
17	Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2007 р. № 53 («Про затвердження Порядку взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України») та від 29 березня 2002 р. № 401 («Про затвердження Положення про використання повітряного простору України»)	08.09.2016 р. № 619

Розділ 3. Необхідна силова протидія гібридним загрозам

№ з/п	Назва нормативно-правового акта	Дата прийняття і реєстраційний номер
18	Про внесення зміни в додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2007 р. № 1294 («Про упорядкування структури та умов грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб»)	22.09.2016 р. № 649
19	Про внесення змін до норм харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань	03.10.2016 р. № 696
20	Про внесення змін до пункту 7 постанови Кабінету Міністрів України від 22 травня 2000 р. № 829 («Про грошове забезпечення військовослужбовців»)	05.10.2016 р. № 680
21	Деякі питання військово-транспортного обов'язку	05.10.2016 р. № 690
22	Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України	19.10.2016 р. № 730
23	Питання харчування військовослужбовців Управління державної охорони	19.10.2016 р. № 737
24	Про затвердження переліку товарів, виконаних робіт, наданих послуг за кодами згідно з Державним класифікатором продукції та послуг ДК 016:2010, вартість яких на період проведення антитерористичної операції включається до інших витрат звичайної діяльності або на вартість яких не проводиться коригування фінансового результату до оподаткування	26.10.2016 р. № 758
25	Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на будівництво (придбання) житла для військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу	26.10.2016 р. № 769
26	Деякі питання надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями	02.11.2016 р. № 782
27	Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх	30.11.2016 р. № 884
28	Про внесення зміни до пункту 5 постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2007 р. № 1294	30.11.2016 р. № 883
29	Про внесення змін у додатки 4 і 12 до постанови Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2016 р. № 64–1	30.11.2016 р. № 886–22
30	Деякі питання виконання військово-адміністративних функцій органами військового управління на тимчасово окупованій території України	07.12.2016 р. № 906
31	Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників і військовозобов'язаних	07.12.2016 р. № 921
32	Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України	28.12.2016 р. № 1012
33	Деякі питання закупівлі продуктів харчування Міністерством оборони	28.12.2016 р. № 1026
34	Про внесення змін до пункту 2 Порядку виплати щомісячної грошової компенсації сум податку з доходів фізичних осіб, що утримуються з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового і начальницького складу	31.05.2017 р. № 375

№ з/п	Назва нормативно-правового акта	Дата прийняття і реєстраційний номер
Розпорядження Кабінету Міністрів України (13)		
1	Про внесення зміни до плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» у 2015 році	06.07.2016 р. № 477-р
2	Про внесення змін у додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.05.2016 № 352-р («Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2101190 «Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України» на 2016 рік»)	14.09.2016 р. № 709-р
3	Про затвердження чисельності громадян України, що підлягають призову на строкову військову службу, обсягу видатків для проведення призову у жовтні – листопаді 2016 року	22.09.2016 р. № 684-р
4	Про внесення змін у додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 544-р («Про обсяги лікарських засобів та медичних виробів, операції з ввезенням яких на митну територію України та постачання на митній території України звільняються від обкладення податком на додану вартість на період проведення антитерористичної операції та/або запровадження воєнного стану»)	26.10.2016 р. № 782-р
5	Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству оборони України на 2016 рік	02.11.2016 р. № 804-р
6	Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2004 року № 945-рп	16.11.2016 р. № 846-рп
7	Про внесення змін у додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 травня 2016 р. № 352 («Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2101190 «Будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України» на 2016 рік»)	07.12.2016 р. № 936-р
8	Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2101150 «Розвиток озброєння та військової техніки Збройних Сил України» на 2017 рік	08.02.2017 р. № 81-р
9	Про затвердження чисельності громадян України, що підлягають призову на строкову військову службу, обсягу видатків для проведення призову у квітні – травні 2017 року	22.03.2017 р. № 185-р
10	Деякі питання медичного забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та поліцейських, які беруть участь в антитерористичній операції	24.05.2017 р. № 352-р
11	Про виділення коштів для здійснення заходів, пов'язаних з підвищенням рівня захищеності небезпечних об'єктів зберігання боєзапасу Збройних Сил	12.04.2017 р. № 292-р
12	Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству оборони на 2017 рік	31.05.2017 р. № 361-р
13	Про проведення експерименту під час придбання житла для військовослужбовців Збройних Сил	07.06.2017 р. № 387-р
Усього нормативно-правових актів: 55		

Таблиця 4

Інформація щодо завдань оборонної реформи, які не були виконані до кінця 2016 р.

№ з. п.	Номер і зміст завдання	Результативний (індикативний) показник виконання завдання	Терміни виконання	Відповідальні за виконання	Інформація про хід виконання
1	Завдання 2.4.6. Створення додаткових гарантій ресурсного забезпечення за рахунок державного матеріального резерву	Реформовано цілі призначення та використання запасів державного матеріального резерву	До кінця 2016 р.	Мінекономрозвитку, Міноборони, Держрезерв	Виконано (у частині Міноборони). Відпрацьовано відповідні нормативні акти щодо реформування цілей призначення та використання запасів державного матеріального резерву. Проведено дві наради з Державним агентством резерву за участю Мінекономрозвитку щодо утримання непорушних запасів ЗСУ у державному резерві. Опрацьовано пропозиції до Мінекономрозвитку щодо створення запасів стратегічного резерву для потреб оборони. Надано до Державного агентства резерву (від 16.09.2016 р. № 341/257) потребу в утриманні непорушних запасів за відповідними напрямками. Визначено номенклатуру та обсяг запасів, які необхідно утримувати у державному матеріальному резерві для забезпечення потреб ЗСУ в особливий період
2	Завдання 2.8.1. Формування переліку найбільш важливих функцій для сектору оборони*	Затверджений в установленому порядку перелік функцій із деталізацією щодо кожної функції	До кінця 2016 р.	Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки: Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ	У рамках діяльності Комітету реформ на засіданні робочої групи: спільно з представниками Мінекономрозвитку, державних підприємств 16.11.2016 р. уточнено функції для Міноборони; визначено перелік найбільш важливих функцій для сектору оборони з деталізацією з кожної функції (від 07.12.2016 р. № 1773/у/121). Виконано. Перелік найбільш важливих функцій для сектору оборони з деталізацією з кожної функції затверджено рішенням Міністра оборони України (від 15.03.2017 р. № 604/з/56)
3	Завдання 2.8.2. Визначення переліку компаній, що задіяні у виконанні найбільш важливих функцій або можуть бути задіяні у рамках модернізації сектору оборони*	Затверджений в установленому порядку перелік компаній із аргументацією щодо кожної компанії	До кінця 2016 р.	Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки: Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ	На засіданні робочої групи Комітету реформ визначено перелік компаній, що задіяні у виконанні функцій Міноборони (від 07.12.2016 р. № 1773/у/121). Виконано. Перелік компаній, що задіяні у виконанні найбільш важливих функцій Міноборони, або можуть бути задіяні у рамках модернізації сектору оборони, затверджено рішенням Міністра оборони (від 15.03.2017 р. № 604/з/56)
4	Завдання 2.8.4. Реформування системи управління компаніями, які ліпляються у сфері управління Міністерства оборони України*	Нова, затверджена структура управління, що відповідає критеріям та практиці держав – членів НАТО	До кінця 2016 р.	Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки: Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ	На засіданні робочої групи Комітету реформ визначено перелік підприємств, які будуть передані до інших уповноважених органів управління Міноборони (від 07.12.2016 р. № 1773/у/121). Виконано. Загальні напрями реформування системи управління державними підприємствами та Структуру управління державними підприємствами затверджено рішенням Міністра оборони (від 15.03.2017 р. № 604/з/56)

№ з.п.	Номер і зміст завдання	Результативний (індикативний) показник виконання завдання	Терміни виконання	Відповідальні за виконання	Інформація про хід виконання
5	<p>Завдання 3.7.1. Законодавче визначення загальної структури та основних функцій Військової поліції з наданням права здійснювати досудове розслідування всіх кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями Збройних Сил України, ведення оперативно-розшукової діяльності, а також досудове розслідування всіх злочинів, вчинених військовослужбовцями безпосередньо у зоні ведення бойових дій</p>	<p>Погоджено проект Закону України «Про Військову поліцію» із зацікавленими органами державної влади України</p> <p>Прийняття Закону України «Про Військову поліцію» Верховною Радою України</p>	<p>До кінця 2016 р.</p> <p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Міноборони</p> <p>Міноборони</p>	<p>Проведено узгоджувальну нараду (10.11.2016 р.) з представниками Міністерства фінансів, Державної прикордонної служби та Державної фіскальної служби України. Основним проблемним питанням (зауваження Міністерства внутрішніх справ України) є надання Військовій поліції повноважень органу досудового розслідування. Тривають додаткові узгоджувальні процедури</p> <p>Буде реалізовано після завершення узгоджувальних процедур, відповідно до регламенту Кабінету Міністрів України, які в черговий раз розпочалися в січні 2017 р.</p>

Примітки.

1. Ураховано відповідну інформацію, надану Міністерством оборони України (вих. від 12.06.2017 р. № 220/4596).
2. У 2–5 стовпцях таблиці наведені номери й зміст завдань оборонної реформи, а також результативні (індикативні) показники та терміни їх виконання і державні органи, відповідальні за їх виконання, що відповідають номерам, змісту, термінам та органам, визначеним у табл. 1 «Матриця досягнення стратегічних цілей і виконання основних завдань оборонної реформи», що містяться в Додатку 1 до Стратегічного оборонного бюлетеня України, схваленого Указом Президента України від 6 червня 2016 р. № 240/2016 (див.: http://www.president.gov.ua/storage/i-files-storage/00/29/41/d538f70a099702dc68bababd91e29169_1465215331.pdf).
3. * – завдання оборонної реформи, виконання яких було завершено в I півріччі 2017 р. Виконання решти завдань триватиме до кінця 2017 р.

Таблиця 5

Інформація щодо результативних (індикативних) показників виконання завдань оборонної реформи, яких не було досягнуто до кінця 2016 р.

№ з.п.	Номер та зміст завдання	Результативний (індикативний) показник виконання завдання	Терміни досягнення	Відповідальні за досягнення	Інформація про хід досягнення
1	Завдання 1.2.3. Розроблення і впровадження чітких і зрозумілих концептуальних, доктринальних та інформативних документів, які дозволяють поліпшити процеси прийняття рішень на всіх рівнях управління	Внесено зміни до: Положення про Міністерство оборони України; Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України	До кінця 2016 р.	Міноборони, Комітет реформ	Виконується. Внесено зміни до Положення про Міноборони «Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 730 «Про внесення змін до Положення про Міністерство оборони України». Розроблено проект Указу Президента України «Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України». Проект Указу Президента України 8 лютого 2017 р. схвалено на засіданні Уряду та подано до Адміністрації Президента України (від 09.02.2017 р. № 1014/0/2-17)
2	Завдання 2.4.6. Створення додаткових гарантій ресурсного забезпечення за рахунок державного матеріального резерву	Реформовано цілі призначення та використання запасів державного матеріального резерву	До кінця 2016 р.	Мінекономрозвитку, Міноборони, Держрезерв	Виконується. Відрацьовано відповідні нормативні акти щодо реформування цілей призначення та використання запасів державного матеріального резерву. Проведено дві наради з Державним агентством резерву за участю Мінекономрозвитку щодо утримання непорушних запасів ЗСУ у державному резерві. Опрацьовано пропозиції до Мінекономрозвитку щодо створення запасів стратегічного резерву для потреб оборони. Надано до Державного агентства резерву (від 16.09.2016 р. № 341/257) потребу в утриманні непорушних запасів за відповідними напрямками. Визначено номенклатуру та обсяг запасів, які необхідно утримувати у державному матеріальному резерві для забезпечення потреб ЗСУ в особливий період
3	Завдання 2.8.1. Формування переліку найбільш важливих функцій для сектору оборони*	Затверджено в установленому порядку перелік функцій з деталізацією за кожною функцією**	До кінця 2016 р.	Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки: Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ	Виконано у березні 2017 р. Визначено перелік найбільш важливих функцій для сектору оборони з деталізацією за кожною функцією, затверджено рішенням Міністра оборони (від 15.03.2017 р. № 604/з/56)
4	Завдання 2.8.2. Визначення переліку компаній, що задіяні у виконанні найбільш важливих функцій або можуть бути задіяні у рамках модернізації сектору оборони*	Затверджений в установленому порядку перелік компаній з аргументацією за кожною компанією**	До кінця 2016 р.	Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки: Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ	Виконано у березні 2017 р. Визначено перелік компаній, що задіяні у виконанні функцій Міноборони (від 07.12.2016 р. № 1773/у/121). Визначено перелік компаній, що задіяні у виконанні найбільш важливих функцій Міноборони або можуть бути задіяні у рамках модернізації сектору оборони, затверджено рішенням Міністра оборони (від 15.03.2017 р. № 604/з/56)

№ зп.	Номер та зміст завдання	Результативний (індикативний) показник виконання завдання	Терміни досягнення	Відповідальні за досягнення	Інформація про хід досягнення
5	<p>Завдання 2.8.4. Реформування системи управління компаніями, які літають у сфері управління Міністерства оборони України*</p>	<p>Нова затверджена структура управління, що відповідає критеріям та практиці держав – членів НАТО**</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Міноборони, Мінекономрозвитку, за підтримки Кабінету Міністрів України та Апарату РНБОУ</p>	<p>Виконано у березні 2017 р. Відпрацьовано загальні напрями реформування системи управління державними підприємствами, Структуру управління державними підприємствами, затверджено рішенням Міністра оборони (від 15.03.2017 № 604/з/56)</p>
6	<p>Завдання 3.7.1. Законодавче визначення загальної структури та основних функцій Військової поліції з наданням права здійснювати</p>	<p>Погоджено проект Закону України «Про Військову поліцію» із зацікавленими органами державної влади України</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Міноборони</p>	<p>Виконується. Проведено узгоджувальну нараду (10.11.2016 р.) з представниками Міністерства фінансів, Державної прикордонної служби та Державної фіскальної служби України. Основним проблемним питанням (зауваження Міністерства внутрішніх справ) є надання Військовій поліції повноважень органу досудового розслідування. Тривають додаткові узгоджувальні процедури</p>
7	<p>досудове розслідування всіх кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями Збройних Сил України, ведення оперативного-розшукової діяльності, а також досудове розслідування всіх злочинів, вчинених військовослужбовцями безпосередньо у зоні ведення бойових дій</p>	<p>Прийняття Закону України «Про Військову поліцію» Верховною Радою України</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Міноборони</p>	<p>Виконується. Буде реалізовано після завершення узгоджувальних процедур, відповідно до регламенту Кабінету Міністрів України, які у черговий раз розпочалися у січні 2017 р.</p>
8	<p>Завдання 4.1.1. Створення єдиної ефективної системи логістики і постачання сил оборони, як у мирний час, так і в особливий період для оперативного і повного задоволення їх потреб у відновленні (ремонті) озброєння та військової техніки, постачанні військово-технічного майна та матеріально-технічних засобів</p>	<p>Сформовано робочий орган при Кабінеті Міністрів України для координації діяльності єдиної системи логістики сил оборони</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Кабінет Міністрів України, МОЗ, Міноборони</p>	<p>Виконується. Міноборони надіслало листа до Кабінету Міністрів України від 09.11.2016 р. № 220/10499 з пропозиціями щодо створення такого робочого органу при Уряді України та відпрацювання проекту постанови щодо утворення міжвідомчої комісії з координації діяльності єдиної системи логістики сил оборони. Відповідного рішення Уряду поки немає</p>

9	<p>Завдання 4.1.2. Реформування системи матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України в рамках єдиної системи логістики, оптимізація кількості військових частин забезпечення сил оборони, виходячи з поставлених завдань з відновлення озброєння та військової техніки, постачання та утримання запасів військово-технічного майна, матеріально-технічних засобів, ракет і боеприпасів</p>	<p>Внесено зміни до Положення про Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України щодо розподілу повноважень стосовно логістичного забезпечення</p>	До грудня 2016 р.	Міноборони	<p>Виконується. Розподіл повноважень стосовно логістичного забезпечення враховано в проєкті Указу Президента України «Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України» (від 08.11.2016 р. № 220/10405), який 8 лютого 2017 р. схвалено на засіданні Уряду та подано до Адміністрації Президента України (від 09.02.2017 р. № 1014/0/2-17)</p>
10	<p>Завдання 4.1.7. Здійснення перегляду та оптимізації показників військових, оперативних, стратегічних запасів озброєння та військової техніки, військово-технічного майна та матеріально-технічних засобів, вжиття заходів щодо їх відновлення (освіження)</p>	<p>Визначено мобілізаційні завдання підприємствам промисловості</p>	До кінця 2016 р.	Міноборони, МОЗ, Мінекономрозвитку, за підтримки Кабінету Міністрів України	<p>Виконується. До Мінекономрозвитку надано уточнені розрахункові потреби ЗСУ на особливий період (від 10.03.2016 р. № 276/11/9). Відповідного рішення Уряду поки немає</p>
11	<p>Завдання 4.2.1. Забезпечення на національному рівні міжвідомчої координації діяльності медичних служб сил оборони, системи охорони здоров'я та освіти держави щодо ефективного та раціонального використання медичних ресурсів, забезпечення стандартизації медичної допомоги, евакуації, реабілітації та підготовки медичного персоналу</p>	<p>Створено у Секретаріаті Кабінету Міністрів України структурний підрозділ з питань координації діяльності медичних служб військових формувань та системи охорони здоров'я держави (у межах граничної чисельності Секретаріату Кабінету Міністрів України) **</p>	До кінця 2016 р.	Кабінет Міністрів України, Міноборони, інші складові сил оборони, МОЗ	<p>Виконано у травні 2017 р. До МОЗ надано пропозиції щодо створення у Секретаріаті Кабінету Міністрів України структурного підрозділу з питань координації діяльності медичних служб військових формувань та системи охорони здоров'я держави. Кабінет Міністрів України 11.05.2017 р. ухвалив рішення про утворення Координаційного центру з питань організації діяльності медичних служб сил оборони та органів і закладів охорони здоров'я</p>

№ з.п.	Номер та зміст завдання	Результативний (індикативний) показник виконання завдання	Терміни досягнення	Відповідальні за досягнення	Інформація про хід досягнення
12	Завдання 4.2.1. Забезпечення на національному рівні міжвідомчої координації діяльності медичних служб сил оборони, системи охорони здоров'я та освіти держави щодо ефективного та раціонального використання медичних ресурсів, забезпечення стандартизації медичної допомоги, евакуації, реабілітації та підготовки медичного персоналу	Затверджено Кабінетом Міністрів України порядок залучення системи охорони здоров'я держави до надання медичної допомоги, лікування і медичної реабілітації поранених**	До кінця 2016 р.	Міноборони, інші складові сил оборони, МОЗ	Виконано у травні 2017 р. Видано розпорядження КМУ «Деякі питання медичного забезпечення військовослужбовців, які беруть участь в антитерористичній операції» (від 24.05.2017 р. № 352-р)
13	Забезпечення стандартизації медичної допомоги, евакуації, реабілітації та підготовки медичного персоналу	Скориговано та затверджено Воєнно-медичну доктрину України, принципи і політику медичного забезпечення Сил оборони відповідно до Принципів і політики медичного забезпечення НАТО (МС-0326/3) з урахуванням національних особливостей	До кінця 2016 р.	Міноборони, інші складові сил оборони, МОЗ	Виконується. Проект Воєнно-медичної доктрини України направлений до Кабінету Міністрів України (від 03.12.2015 р. № 220/12937). З метою прискорення розгляду Воєнно-медичної доктрини України Мініборони звергалося до Секретаря Ради національної безпеки і оборони України (від 25.10.2016 р. № 220/9999). Проект Воєнно-медичної доктрини України перебуває на розгляді в Адміністрації Президента України
14	Завдання 4.2.2. Створення системи управління медичним забезпеченням сил оборони у відповідності із принципами та стандартами НАТО як окремого виду забезпечення військ, що не підпорядковано логістичі	Визначено й затверджено перспективну систему медичного забезпечення сил оборони, що базується на національних стандартах і враховує стандарти НАТО, інтегрована із системою цивільної охорони здоров'я**	До кінця 2016 р.	Міноборони, інші складові сил оборони	Виконано у березні 2017 р. Перспективна система медичного забезпечення Збройних Сил України визначена у Державній програмі розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року (Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017). Пункт 2.13 текстової частини
15	Спланована відповідна організаційно-питання структура медичних служб сил оборони**	Спланована відповідна організаційно-питання структура медичних служб сил оборони**	До кінця 2016 р.	Міноборони, інші складові сил оборони	Виконано у березні 2017 р. Організаційно-штатну структуру медичної служби та заходи з реалізації програми з реструктуризації та розвитку системи медичного забезпечення визначено Державною програмою розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року (Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017)
16	Затверджено та розпочато реалізацію програми з реструктуризації та розвитку системи медичного забезпечення**	Затверджено та розпочато реалізацію програми з реструктуризації та розвитку системи медичного забезпечення**	До кінця 2016 р.	Міноборони, інші складові сил оборони	Виконано у березні 2017 р. Заходи з реалізації програми з реструктуризації та розвитку системи медичного забезпечення визначено Державною програмою розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року (Указ Президента України від 22.03.2017 р. № 73/2017)

17	<p>Завдання 4.2.5. Будівання єдиної міжвідомчої системи підготовки та перепідготовки медичних кадрів, стандартизації та управління якістю освіти для сил оборони. Запровадження у системі медичної освіти військово-медичної підготовки, яка б забезпечувала ефективне навчання стандартів надання медичної допомоги у всіх аспектах, але в першу чергу – при бойовій травмі (патології). Це забезпечить ефективне і дієве навчання медичних кадрів сил оборони для медичного забезпечення протягом усього евакуаційного шляху пацієнта, з моменту поранення до Ролі 4 і його реабілітації, задоволення оперативних потреб відповідно до відомчих, національних та міжнародних правил</p>	<p>Запроваджено професію бойового медика (<i>Combat medic 68W</i>), сформовано навчально-методичне керівництво та надано нормативне визнання нормативам підготовки</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Мінборони, інші складові сил оборони</p>	<p>Виконується. До МОЗ направлено для затвердження (від 19.05.2017 р. № 220/3885) перелік професій «екстреного медичного техніка», «парамедика» та «інструктора з надання дотоспільної допомоги» в рамках опрацювання проекту Закону України «Про екстрену медичну допомогу» та змін до Закону України «Про екстрену медичну допомогу». МОЗ направлено до Мінсоцполітики (від 29.05.2017 р. № 7.1.04–16/1048–17/14738) кваліфікаційні вимоги щодо затвердження зазначених професій. Це питання спілано до розгляду на засіданні Координаційного центру з питань організації діяльності медичних служб сил оборони та органів і закладів охорони здоров'я при Кабінеті Міністрів України. МОЗ України відпрацьовано перелік кваліфікаційних вимог до <i>EMT-B</i> та <i>EMT-P</i>, здійснюється зовнішнє погодження з іншими ЦОВВ</p>
18	<p>Сплановано систему підготовки парамедиків (<i>EMT-B</i>) у поєднанні з реалізуючою стандарту <i>Combat medic (68W)</i>, сформовано навчально-методичне керівництво</p>	<p>Сплановано систему підготовки парамедиків (<i>EMT-B</i>) у поєднанні з реалізуючою стандарту <i>Combat medic (68W)</i>, сформовано навчально-методичне керівництво</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Мінборони, інші складові сил оборони, МОЗ, Кабінету Міністрів України</p>	<p>Виконується. Виконання завдання можливо тільки після виконання заходів щодо запровадження професії бойового медика (<i>Combat medic 68W</i>). Мінборони направлено до МОЗ для затвердження (від 19.05.2017 р. № 220/3885) перелік професій «екстреного медичного техніка», «парамедика» та «інструктора з надання дотоспільної допомоги» у рамках опрацювання проекту Закону України «Про парамедицину» та змін до Закону України «Про екстрену медичну допомогу»</p>
19	<p>Здійснено перший набір слухачів із середньою медичною освітою для навчання на парамедика (<i>EMT-P</i>) шляхом удосконалення наявних навичок та формування первинного інструкторського складу</p>	<p>Здійснено перший набір слухачів із середньою медичною освітою для навчання на парамедика (<i>EMT-P</i>) шляхом удосконалення наявних навичок та формування первинного інструкторського складу</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Мінборони, інші складові сил оборони, МОЗ, Кабінету Міністрів України</p>	<p>Виконується. Виконання завдання можливо тільки після виконання заходів щодо запровадження професії бойового медика (<i>Combat medic 68W</i>). Мінборони направлено до МОЗ перелік професій «екстреного медичного техніка», «парамедика» та «інструктора з надання дотоспільної допомоги» у рамках опрацювання проекту Закону України «Про парамедицину» та змін до Закону України «Про екстрену медичну допомогу» (від 19.05.2017 р. № 220/3885)</p>
20	<p>Забезпечено нормативно-правове визнання стандарту <i>Combat medic (68W)</i> як <i>EMT-B</i> у цивільній системі охорони здоров'я; спеціальність введено у Державний перелік</p>	<p>Забезпечено нормативно-правове визнання стандарту <i>Combat medic (68W)</i> як <i>EMT-B</i> у цивільній системі охорони здоров'я; спеціальність введено у Державний перелік</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Мінборони, інші складові сил оборони, МОЗ, Кабінету Міністрів України</p>	<p>Виконується. МОЗ направлено до Мінсоцполітики кваліфікаційні вимоги щодо затвердження зазначених професій (від 29.05.2017 р. № 7.1.04–16/1048–17/14738). Розгляд питання спілано на засіданні Координаційного центру з питань організації діяльності медичних служб сил оборони та органів і закладів охорони здоров'я при Кабінеті Міністрів України. МОЗ України відпрацьовано перелік кваліфікаційних вимог до <i>EMT-B</i> та <i>EMT-P</i>, здійснюється зовнішнє погодження з іншими ЦОВВ</p>
21	<p>ЕТАП 2: Закінчено формування Навчального центру з тактичної медицини та медичних операцій**</p>	<p>ЕТАП 2: Закінчено формування Навчального центру з тактичної медицини та медичних операцій**</p>	<p>До кінця 2016 р.</p>	<p>Мінборони</p>	<p>Виконано у квітні 2017 р. Створено Навчальний центр з тактичної медицини та медичних операцій на фондах Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (наказ Командувача Сухопутних військ ЗСУ від 13.04.2017 р. № 159 «Про створення Навчального центру з тактичної медицини та медичних операцій на фондах Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного»)</p>

№ з.п.	Номер та зміст завдання	Результативний (індикативний) показник виконання завдання	Терміни досягнення	Відповідальні за досягнення	Інформація про хід досягнення
22	<p>Завдання 4.2.6. Упровадження у діяльність медичних служб військових формувань сучасних технологій надання медичної допомоги, лікування поранених, медичного інформаційного забезпечення відповідно до стандартів медичної допомоги, клінічних протоколів та інших галузевих стандартів у сфері охорони здоров'я, актуальних наукових досягнень</p>	<p>Створено план переведення системи медичного забезпечення сил оборони на функціонування згідно з клінічними алгоритмами та протоколами, заснованими на принципах доказової медицини. До рівня медичної служби бригади включено заплановано розробку алгоритмів діяльності з правом керівника медичного підрозділу визначати обсяг дій для підлеглих. Для наступних рівнів – проведення стандартизації діяльності медичного персоналу відповідно до затвердженого переліку протоколів</p>	До кінця 2016 р.	Міноборони, МОЗ, інші складові сил оборони, за підтримки Кабінету Міністрів України	<p>Виконується. Реалізація здійснюється у рамках виконання науково-дослідної роботи «Наукове обґрунтування стандартизації системи медичного забезпечення ЗСУ в різних умовах діяльності». Розробляються клінічні локальні протоколи. Проведено узгоджувальну нараду (29.05.2017 р.) із залученням фахівців УВМА, ВМД Міноборони, МОЗ щодо розроблення клінічних алгоритмів та протоколів, заснованих на принципах доказової медицини</p>

Примітки.

1. Ураховано відповідну інформацію, надану Міністерством оборони України (вих. від 12.06.2017 р. № 220/4596).
2. У 2-5 стовпчиків таблиці наведені номери й зміст завдань оборонної реформи, а також результативні (індикативні) показники та терміни їх виконання і державні органи, відповідальні за їх виконання, що відповідають номерам, змісту, термінам та органам, визначеним у табл. 1 «Матриця досягнення стратегічних цілей і виконання основних завдань оборонної реформи», що міститься в Додатку 1 до Стратегічного оборонного бюлетеня України, схваленого Указом Президента України від 6 червня 2016 р. № 240/2016 (*див.*: http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/29/41/4538f70a099702dc68bababd91e29169_1465215331.pdf).
3. * – завдання оборонної реформи, виконання яких було завершено в І півріччі 2017 р. Виконання решти завдань триватиме до кінця 2017 р.
4. ** – результативні (індикативні) показники, досягнення яких було завершено в І півріччі 2017 р. Досягнення решти результативних (індикативних) показників триватиме до кінця 2017 р.

РОЗДІЛ 4

ДЕОКУПАЦІЯ І РЕІНТЕГРАЦІЯ

Одним із наслідків гібридної агресії Кремля проти України є неоднозначне тлумачення та перекичення понять, які традиційно використовуються в контексті війни. Зокрема, палкі суперечки розгортаються довкола терміна «окупація»¹. За роки протистояння України гібридній агресії РФ дефініція поповнилася новими смислами. Вийшовши із площини суто юридичної, поняття вже набуло низку політичних і навіть психологічних ознак.

Соціопсихологічне сприйняття окупації в Україні дотепер асоціюється з уявленнями про Другу світову війну (на цьому, на жаль, успішно продовжує грати російська пропаганда). Натомість сучасне розуміння сутності окупації виходить далеко за традиційні історичні та мовно-термінологічні межі.

Відповідно, *деокупацію* також слід розглядати значно ширше, ніж у політико-правовій площині, усвідомлюючи, що це – повне звільнення окупованих територій від іноземних військ, припинення режиму іноземної окупації та встановлення над раніше окупованою територією ефективного контролю держави. Засоби такого звільнення можуть бути як силовими, так і несиловими.

Отже, нинішнє трактування деокупації виходить далеко за політико-правові межі. Сьогодні деокупаційні процеси пронизують інформаційну, комунікативну, соціальну, економічну, фінансову, гуманітарну та інші сфери. *Особливістю деокупації в умовах гібридної війни РФ проти України, є те, що її несиловий вимір може й повинен випереджати реальне звільнення окупованих земель і стосуватися всіх територій України, як тимчасово непідконтрольних українському Уряду, так і підконтрольних.* Саме такий підхід до деокупації має бути одним із найважливіших видів «несилової політики», дію котрої необхідно скеровувати не лише на мешканців тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей та анексованого Криму, але й на всю територію України.

---

¹ *Окупація* (від латин. occupatio – загарбання) – зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави. У правовому полі окупованою вважається територія держави, над якою встановлено контроль іншої держави. При цьому держава-окупант створює органи влади і несе відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права, серед яких: чотири Женевські конвенції про захист жертв війни, Перший Додатковий протокол до них, Гаазьке положення про закони і звичаї сухопутної війни та інші норми т. зв. «права Гааги», що регулює засоби та методи ведення війни.

Наразі територія АР Крим та окремі райони Донецької та Луганської областей де-факто є окупованими. Отже, відновлення діяльності української влади на деокупованих територіях має стати відправною точкою їх комплексної реінтеграції. Однак, попри те, що фаза остаточного припинення вогню поки що не розпочалася, а також зважаючи на комбінований характер воєнно-політичних, соціогуманітарних, фінансово-економічних, інформаційно-комунікативних та інших процесів гібридного протистояння російській агресії, процеси деокупації та реінтеграції українських територій уже зараз утворюють складну сполуку. Це зумовлено поєднанням фрагментів зовнішньополітичних, міжнародно-правових та внутрішньополітичних процесів деокупації з гуманітарними й соціально-економічними елементами реінтеграції.

4.1. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЧИННИКИ ДЕОКУПАЦІЇ

Російська агресія проти України чиниться із застосуванням різноманітних засобів гібридної війни, що викликає природну стурбованість світової спільноти. І хоча окупація Криму та воєнні дії на Донбасі є наслідками агресивної політики РФ, існує певна різниця в характері проблем, що виникають у тому чи тому випадку.

Питання російської *окупації та анексії Криму* є вкрай значущими для міжнародної безпеки, оскільки порушують принципові засади світового порядку – непорушність кордонів та ефективність міжнародних угод і гарантій безпеки. Водночас російська агресія на Донбасі маскується під внутрішній «громадянський конфлікт», що начебто потребує миротворчих зусиль країн-посередників.

Попри більшу вагомість проблеми деокупації Криму для міжнародної та європейської безпеки, світова спільнота приділяє цьому питанню значно меншу увагу, аніж проблемі врегулювання ситуації на Донбасі. Перемовини щодо Криму взагалі не проводяться, незважаючи на те, що держави-гаранти територіальної цілісності України брали на себе відповідні зобов'язання. Захоплення Криму, з одного боку, вважають незаконним, грубим порушенням міжнародного права, а з іншого – визнають це як певну реальність. Складається враження, що світова спільнота схильна зняти питання щодо звільнення півострова з актуального порядку денного міжнародних справ і не загострювати проблему невиконання Росією резолюцій та рішень щодо деокупації Криму, схвалених ООН, Радою Європи, ПАРЕ, парламентськими асамблеями ООН і НАТО. Зокрема, це підтверджується останніми заявами німецьких політиків щодо потреби «загерметизувати» проблему анексії Криму².

² Die Krim als «dauerhaftes Provisorium»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tagesschau.de/inland/lindner-russland-101.html>

Окупація Криму та російська агресія проти України не можуть вважатися лише питаннями українсько-російських відносин, вони є ключовою проблемою європейської та глобальної міжнародної безпеки.

На сьогодні рішення міжнародної спільноти щодо кримського питання зводяться до того, щоб покарати РФ за порушення серії міжнародних угод шляхом включення механізму санкцій та продемонструвати неприйнятність таких дій і застерегти від спроб повторювати їх відносно інших країн. Крім того, час від часу неофіційно пропонуються різні неприйнятні для нашої держави варіанти вирішення проблеми: повторні референдуми під наглядом міжнародних спостерігачів, спільне управління тощо.

Попри тиск світової спільноти, всупереч міжнародному праву, нехтуючи власними міжнародними зобов'язанням, РФ залишається на незмінних позиціях: питання приналежності Криму не може бути предметом обговорення, оскільки анексія півострова – dokonаний факт, юридично оформлений російськими законами.

Україна вважає, що питання приналежності півострова не може обговорюватись у жодному міжнародному форматі, оскільки Крим був і залишається українською територією. Говорити можна тільки про вивід російських військ і відновлення українського суверенітету, виходячи з того, АР Крим – тимчасово окупована російськими військами територія, де незаконно сформовані органи окупаційної влади, які повністю несуть відповідальність за життя та власність українських громадян на півострові, а після його звільнення від окупації мають бути відповідним чином покарані.

У ситуації, що склалася, процес деокупації Криму має сприйматися міжнародними установами та ключовими світовими акторами як єдино прийнятне рішення, яке базується на нормах міжнародного права.

Сподівання на те, що в майбутньому кримчани, спостерігаючи за успіхами розвитку України, вимагатимуть повернення півострова до її складу, здаються занадто оптимістичними та наївними. Навряд чи такий підхід здатен щось змінити в окупованому Криму. Усі послання на «волевиявлення» кримського населення є нікчемними з огляду на неправомочність та умови проведення т. зв. «референдуму». Населення Криму (українські громадяни де-юре) позбавлене будь-яких форм волевиявлення. Фактично всі жителі півострова є заручниками окупантів.

Для широких верств кримського населення вже сьогодні є достатньо відчутною різниця між перебуванням в умовах російської окупації і життям у вільній державі. Особливих переслідувань зазнають українські громадяни кримськотатарського походження, які демонструють рішуче неприйняття російської окупації. Ці факти мають бути використані як чинник у контексті міжнародного тиску на РФ.

Зокрема, в умовах окупації виникла проблема обмеження прав носіїв міноритарних і регіональних мов у Криму, захист яких передбачений

Хартією регіональних мов або мов меншин РЄ, що підписана й ратифікована Україною. Фактично це випадок, коли РФ як держава-окупант зобов'язана «не поширювати своє законодавство на окуповану територію», що є порушенням міжнародного права.

Євроінтеграційні та реформаторські успіхи України, безумовно, мають певне значення для настроїв населення в Криму, але не є вирішальними, особливо за умов домінування російської пропаганди та потужного репресивного апарату.

Оскільки військове вирішення питання деокупації Криму не видається практично можливим, єдиним шляхом для нашої держави є створення таких умов, коли перебування іноземних військ на окупованій території стає нестерпним для країни-окупанта. ***Економічне виснаження РФ та її всеохоплююча міжнародна ізоляція, посилення міжнародного тиску на країну-агресора – оптимальний шлях деокупації Криму.***

Максимальне використання інструментів міжнародного права та комплексу політико-дипломатичних заходів, спрямованих на поступове зниження російської присутності на півострові, сприятимуть досягненню ефекту повного знешкодження наслідків агресивних дій владного режиму РФ у Криму.

Процеси деокупації Криму мають включати найповніше використання наявних і створення нових можливостей співробітництва з міжнародними партнерами України шляхом формування дієвого міжнародного формату з цього питання. Світова спільнота вже неодноразово висловлювала свою стурбованість і засуджувала агресора. Але Україна очікує більш рішучих дій від міжнародних структур з питань безпеки та держав, які несуть особливу відповідальність за міжнародну безпеку.

Деокупація Криму стає реальною за умов твердої позиції великих держав – постійних членів Ради Безпеки ООН та координації їхніх зусиль щодо протидії агресивним діям РФ, використання можливостей формату, передбаченого у *Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку із приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапешт, 5 грудня 1994 р.)*. Цей договір має статус міжнародного і є одним з елементів глобального режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Його фактична денонсація внаслідок російської агресії підриває ядерну безпеку у світі. Порушення умов Меморандуму з боку РФ не скасовує зобов'язань інших держав-підписантів сприяти створенню механізмів реалізації наданих Україні безпекових гарантій.

Щодо санкцій, то доцільно зробити акцент не стільки на «збереженні» існуючих, скільки вимагати їх посилення до рівня, на якому економічна та фінансова системи РФ опиняться на межі краху. Санкції також мають автоматично поширюватися на окремих осіб, установи та фірми, що порушують режим кордонів України і ведуть торгівлю з окупованою територією, вкладають інвестиції та здійснюють підприємницьку діяльність без дозволу України.

Важливо використати всі можливості щодо *формування міжнародних механізмів співробітництва з питань протидії агресору та деокупації Криму*, що передбачає:

- зміцнення співпраці із США як стратегічним партнером України та іншими державами-гарантами територіальної цілісності нашої держави за Будапештським меморандумом з метою посилення економічного та політичного тиску на РФ у питаннях деокупації Криму;
- налагодження співпраці з НАТО стосовно питань безпеки Чорноморського регіону, сприяння зміцненню південно-східного флангу Альянсу, оскільки перебування російських військ у Криму становить актуальну загрозу як регіональній безпеці, так і безпеці країн – членів НАТО;
- максимальне використання оновлених можливостей формату партнерства з НАТО, передбачених на Варшавському саміті (2016);
- оформлення відносин з урахуванням нових форматів оборонного співробітництва, що об'єднують країни, які мають різний характер відносин із НАТО та ЄС у використанні *міжнародних моніторингових механізмів* необхідно враховувати вплив РФ в межах РЄ та ОБСЄ на позицію цих організацій щодо окупації Криму і на вплив ставлення до проблеми Криму на результати моніторингів;
- забезпечення належної доказової бази на стадії слухань по суті справи «Україна проти Росії» у Міжнародному Суді ООН з метою отримання рішення щодо накладення на Росію зобов'язань зупинити постачання зброї бойовикам у відповідності до Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму.

4.2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕОКУПАЦІЇ

Міжнародно-правові аспекти деокупації. Окупація та анексія Криму РФ як комплекс порушень принципів та норм міжнародного права має вагомі наслідки для світового правопорядку. З початку російської агресії органи влади України намагалися вчинити низку політико-правових та правових дій у відповідь на агресію РФ на міжнародній арені.

До *політико-правових дій*, які вище керівництво країни та МЗС України здійснюють у відповідь на агресію РФ, слід віднести:

- періодичне обговорення проблеми анексованого Криму в Раді Безпеки ООН та інших ключових органах ООН, таких як Рада з прав людини, в органах універсальних міжнародних організацій системи ООН (МАГАТЕ, ЮНЕСКО, ММО та ін.), в органах ОБСЄ та Ради Європи, інших регіональних організацій;
- ініціювання та лобіювання схвалення актів органів міжнародних організацій, які засуджують порушення РФ міжнародного права під час окупації та анексії Криму (резолуції Генасамблеї ООН 68/262 та 71/205, резолюції КМРЄ, ПАРЄ, ПА ОБСЄ тощо);

- ініціювання та лобіювання схвалення санкцій з боку міжнародних організацій (виключення РФ з ПАРЄ), Європейського Союзу та окремих держав щодо РФ як держави, що окупувала й анексувала Крим;
- протидію прямому чи опосередкованому визнанню анексії Криму з боку міжнародних організацій, окремих держав та їхніх органів.

Правові дії з протидії агресії РФ є прерогативою МЗС, Міністерства юстиції, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, інших центральних органів виконавчої влади України, прокуратури та Ради національної безпеки і оборони України. До них слід віднести:

- подання декількох міждержавних заяв проти РФ у Європейський суд з прав людини у 2014–2015 рр., дві з яких стосуються порушень РФ в окупованому та анексованому Криму Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї (Мін'юст України);
- подання після тривалих дипломатичних переговорів заяви України до Міжнародного суду ООН у січні 2017 р. щодо порушень РФ Конвенції про запобігання усіх форм расової дискримінації (юридична фірма *Covington & Burling LLP* на замовлення МЗС України);
- подання після тривалих дипломатичних переговорів заяви України до спеціально утвореного арбітражу при Міжнародному трибуналі з морського права (юридична фірма *Covington & Burling LLP* на замовлення МЗС України);
- визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду, подання до цього суду заяви щодо подій під час агресії РФ та збирання доказів щодо вчинення РФ у Криму міжнародних злочинів, які підпадають під юрисдикцію цієї судової інстанції (Генеральна прокуратура України);
- сприяння поданню комерційних арбітражів позовів щодо втраченого в Криму майна низкою крупних українських підприємств і фінансових установ до міжнародних (Мін'юст, Мінекономрозвитку України, інші органи влади);
- запровадження санкцій проти російських фізичних та юридичних осіб, причетних до окупації та анексії Криму (Мінекономрозвитку України, РНБО, інші органи влади);
- ведення юридичних процесів в окремих іноземних юрисдикціях щодо окремих майнових об'єктів, які перебувають у третіх країнах та щодо яких з боку РФ було вчинено спроби неправомірного відчуження як «кримського майна» (МЗС України).

Вищенаведені дії, хоча і не є вичерпними, загалом носять досить послідовний та системний характер.

Можна виокремити кілька чинників, які *обмежують перспективи міжнародно-правової активності України щодо протидії агресії РФ* та ускладнюють реалізацію наведених вище заходів. Це, зокрема:

- відсутність у ключових держав світу договірних зобов'язань щодо надання Україні військової чи військово-політичної допомоги в умовах зовнішньої агресії;

- статус РФ як постійного члена Ради Безпеки ООН, ядерної держави та де-факто держави світового рівня;
- наявність у абсолютній більшості процедур міжнародного врегулювання спорів умови щодо двосторонньої згоди на таке врегулювання;
- укладання з агресором угод щодо розмежування сторін в Криму у грудні 2014 р. та Мінських угод про припинення вогню, які мають міжнародно-правові ознаки невідповідності національним інтересам України;
- відсутність належних кадрового, організаційного та матеріального потенціалів органів влади, котрі відповідальні за міжнародну складову протидії агресії; найгостріше ця проблема стоїть для центрального апарату МЗС України;
- наявність на всіх рівнях органів влади, відповідальних за міжнародну складову протидії агресії, потужного лобі українського та іноземного бізнесу, націленого на захист власних економічних інтересів шляхом нормалізації відносин з державою-агресором, що несумісно з державними інтересами України;
- надмірне перекладання владою власних обов'язків з протидії агресії на структури громадянського суспільства (волонтерські, правозахисні організації), потенціал яких у цій сфері досить обмежений;
- відсутність кваліфікованих кадрів з питань міжнародного права, що обтяжується вкрай слабкою їхньою підготовкою практично в усіх вищих навчальних закладах України, що, у свою чергу, нівелює перспективи употужнення кадрового потенціалу правників-міжнародників у майбутньому.

Особливо слід вказати на *відсутність цілісної політики України щодо анексованого Криму, зокрема на неналежне внутрішнє нормативне та організаційне забезпечення можливостей її реалізації*. Ознаками цього є:

- підготовлені з ознаками популізму спроби перегляду конституційного статусу АР Крим та м. Севастополя з боку Конституційної комісії;
- присутність у правовому полі України нормативних актів, які фактично послаблюють протидію російській анексії Криму, таких як закон «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України», що суперечить нормам міжнародного гуманітарного права;
- не врегульований на законодавчому рівні статус корінних народів України за умов офіційного визнання Україною такого статусу за кримськотатарським народом;
- відсутність єдиної та послідовної правової політики України щодо дозволених меж співпраці громадян України з окупаційною владою РФ в Криму;
- відсутність на материковій Україні органів регіональної влади, які могли б легітимно представляти інтереси мешканців Криму в очах міжнародної спільноти (Верховної Ради АР Крим, Ради Міністрів АР Крим, Севастопольської міської ради). Створене Міністерство у справах тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України не має

для цього законодавчо визначених повноважень, а також організаційної та кадрової спроможності.

Зважаючи на міжнародне визнання численних фактів порушення прав та свобод громадян України, існують ризики того, що громадяни, чії права були порушені, можуть звернутися з позовами проти держави Україна до Європейського суду з прав людини про захист їхніх прав та відшкодування шкоди, аргументуючи це незабезпеченням конституційних гарантій дотримання їхніх прав.

Причому за відсутності належної міжнародно-правової протидії агресору Україна може програти міждержавні судові процеси в Європейському суді з прав людини (ЄСПЛ), Міжнародному суді ООН, Міжнародному трибуналі з морського права та в Міжнародному кримінальному суді. Такий програш може мати форму припинення цих процесів без констатації порушень з боку РФ міжнародного права або завершення цих процесів без констатації порушень РФ міжнародного права або зі встановленням окремих порушень з боку РФ некритичного для міжнародної спільноти рівня.

Довідково. 25 липня 2017 р. Європейський суд з прав людини схвалив важливе рішення щодо російської агресії на сході України – «Хлебик проти України» (*Khlebiak v. Ukraine*)³, згідно з яким Україна була визнана ЄСПЛ невинуватою у порушеннях ст. 5, 6 Конвенції та ст. 2 Протоколу № 7 до неї у ситуації, коли засуджена людина в Луганській області не змогла ефективно оскаржити в апеляції вирок, оскільки матеріали справи фізично зберігалися в Апеляційному суді Луганської області станом на червень 2014 р. Попри очевидну позитивність такого рішення, важливим є те, що воно не містить звинувачень з боку заявника на адресу РФ. Навіть ЄСПЛ (у параграфі 66 зазначеного рішення) констатував, що позов спрямований лише проти однієї держави Ради Європи, прямо натякаючи на очевидну упередженість та односторонність позиції юристів заявника в умовах конфлікту. При цьому в рішенні йдеться про «терористичні організації, підтримувані та контрольовані РФ», уживаються терміни «контрольована територія» та «неконтрольована територія», але про окупацію Донбасу не йдеться. Тому наразі можна очікувати на пов'язані з подіями на Донбасі численні аналогічні позови, подані на розгляд до ЄСПЛ, суто проти України, шанси виграти які в нашої держави невисокі. Водночас це додає підстав для продовження антиукраїнської пропаганди.

ЄСПЛ аналізує законодавство України про окуповані території, натякаючи на його принципову застосовність у справі. Це чіткий сигнал про те, що ЄСПЛ розуміє, як правильно кваліфікувати події на Сході, якщо про це клопотатиме заявник. Європейський суд з прав людини також наводить у тексті рішення України про дерогацію 2015 р., але не наводить її територіальні межі, про які ЄСПЛ було додатково повідомлено восени 2015 р. Зважаючи на те, що в рішенні йдеться про події й на підконтрольній Уряду України території (де й відбулася дерогація), – згадка ЄСПЛ про дерогацію в цілому є важливою. Отже, за наявності в Україні відповідних нормативно-правових актів, таке рішення ЄСПЛ могло б стати першим у визнанні агресії РФ проти України.

---

³ ЄСПЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175656>

За об'єктивними даними, правопорушником виступає держава-окупант, проте це не знімає певної частки вини і з держави Україна, яка має використовувати всі засоби впливу на агресора (у т. ч. військового характеру) з метою недопущення та припинення правопорушення, яке завдає шкоди правам і законним інтересам її громадян. Передумови для звернення до Європейського суду з прав людини громадянами України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, в окремих випадках створюються безпосередньо державою Україна.

Довідково. Такою передумовою, зокрема, може стати застосування «подвійних стандартів» у вирішенні питання виплати пенсій громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя й на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. У першому випадку держава Україна сплачує пенсії громадянам України, а в другому – пенсії не виплачуються. Такий підхід не узгоджується з нормами Конституції України від 28 червня 1996 р., де наголошується, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частини 1, 2 ст. 24 Конституції України).

До невідкладних заходів покращення організаційних механізмів правової протидії анексії та окупації РФ Криму на міжнародній арені слід віднести:

- радикальне посилення кадрового, організаційного та фінансового потенціалу МЗС України;
- рішучу протидію спробам лобіювання будь-якої взаємодії з анексованим Кримом, що не відповідає національним інтересам України, з боку представників сфери управління залучених до міжнародних відносин органів влади та крупного бізнесу, а також керівництва громадських правозахисних і волонтерських структур;
- розроблення єдиної комплексної державної політики щодо території, економіки та населення анексованого Криму й санацію чинних нормативних та організаційних механізмів у цій сфері.

Внутрішньополітичні аспекти деокупації. Порухнення Росією територіальної цілісності України має руйнівні зовнішньополітичні наслідки, зокрема для системи європейської безпеки. Водночас це потужний виклик як для сучасного, так і для майбутнього внутрішньополітичного становища України. Отже, успішність процесів деокупації та реінтеграції безпосередньо залежить від створення відповідного нормативно-правового забезпечення.

На сьогодні можна констатувати, що комплексна довгострокова стратегія, включно із державним нормативно-правовим забезпеченням деокупації, щодо майбутнього окупованої частини Донбасу та Криму відсутня. Рішення держави є переважно ситуативними й непослідовними.

Водночас в умовах гібридної агресії з боку Російської Федерації та окупації території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, Україна реалізувала низку заходів економіко-правового характеру, завдяки яким вдалося зупинити

поширення деструктивних явищ у соціальній та економічній системах країни та певною мірою забезпечити захист прав і свобод громадян України.

Довідково. Основними нормативно-правовими актами, що слугують цілям деокупації, є:

- *закони України:* «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р.; «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12 серпня 2014 р.; «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 2 вересня 2014 р., «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р.;
- *постанови Верховної Ради України:* «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» від 27 січня 2015 р.; «Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 р.; «Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями» від 17 березня 2015 р.;
- *численні Укази Президента України,* якими вводились у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України, серед найостанніших можна згадати Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 15 травня 2017 р.;
- *інші акти законодавства України,* які за своїм змістом охоплюють відносини, пов'язані з тимчасовою окупацією території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей.

Варто зауважити, що в державній політиці забезпечення національної безпеки *переважають заходи, спрямовані на вирішення тактичних завдань правового регулювання відносин, що виникли у зв'язку з окупацією відповідних територій України.* Наприклад, у центрі уваги перебувають питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб, прав громадян України, які проживають на тимчасово невідконтрольній Україні території, забезпечення безпечного перетинання громадянами України лінії зіткнення з метою в'їзду (виїзду) на (з) тимчасово окуповані території тощо.

Водночас *чинне нормативно-правове забезпечення не дає змоги сформувати основи для деокупації захоплених територій та відновлення державного суверенітету.* Це, зокрема, зазначено в Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи», які Верховна Рада України схвалила 22 вересня 2016 рр.⁴

⁴ Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» (схвалені постановою Верховної Ради України від 22 вересня 2016 р. № 1602-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 44. – Ст. 753.

Успішність та дієвість державної політики з деокупації насамперед залежить від потужності міжнародного тиску на Російську Федерацію як країну-агресора. На сьогодні такий тиск здійснюється як через дипломатичні канали, так і з використанням засобів економічного характеру. До останніх слід, зокрема, віднести торговельні й інші санкції, які й нині застосовуються ЄС, США та іншими країнами світу. Водночас питання скасування санкцій переважно пов'язується з відновленням контролю України над тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей. Саме на цій умові була акцентована увага під час переговорів України, ЄС та Російської Федерації як у форматі «Мінськ-1», так і у форматі «Мінськ-2».

Такий підхід несе загрозу скасування санкцій проти Російської Федерації у разі відновлення державного суверенітету над тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей, що може призвести до втрати Україною інструментів економічного тиску для досягнення деокупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя. Тому нормативно-правове забезпечення процесів деокупації Криму та Донбасу має бути різним. У розробці таких стратегій необхідна широка участь експертного середовища, а для їх втілення у законодавчому полі – використання можливостей РНБОУ, профільних центральних органів виконавчої влади та комітетів Верховної Ради України.

Довідково. Для розробки стратегії деокупації можуть бути використані такі матеріали: Рекомендації парламентських слухань на тему «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» (у частині, що стосується прийняття нових нормативно-правових актів та внесення змін до чинних)⁵; План заходів Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, які спрямовуються на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя⁶; аналітичні оцінки щодо тимчасового припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення в межах Донецької та Луганської областей⁷.

Пропозиції щодо створення та вдосконалення нормативно-правового забезпечення деокупації.

⁵ Верховна Рада України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-19>

⁶ План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : презентація [Електронний ресурс] / Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. – Режим доступу : <http://mtot.gov.ua/wp-content/uploads/PLAN-ZAHODIV-spryamovany%60h-na-realizatsiyu-deyaky%60h-zasad-derzhavnoyi-vnutrishn%60oyi-polity%60ky%60-3-1.ppt>

⁷ Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення: аналіт. оцінки НІСД / В.П. Горбулін, О.С. Власюк, О.М. Ляшенко та ін. – К. : НІСД, 2017. – 64 с.

1. Розробити Державну стратегію деокупації та реінтеграції в Україну тимчасово окупованих територій, у т. ч.:

- внести зміни до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо особливостей економічних відносин із тимчасово окупованими територіями;

- доопрацювати, провести широке громадське обговорення та ухвалити Закон України «Про особливості державної політики з відновлення державного суверенітету України над тимчасово окупованою територією Донецької та Луганської областей України»;

- модернізувати чинне законодавство України для гарантування прав і визначення відповідальності громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Йдеться, зокрема, про:

- *отримання пенсійних виплат* (незалежно від отримання статусу внутрішньо переміщеної особи);

- *недопущення колабораціонізму*, зокрема, передбачити також положення про: невідворотність відповідальності та покарання (залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки провини) громадян України, які своїми діями сприяли окупації Російською Федерацією території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих населених пунктів Донецької та Луганської областей; позбавлення осіб, які в судовому порядку будуть визнані колабораціоністами, права займати будь-які посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; унеможливлення визнання як колабораціоністами, так і в чомусь винними тих громадян України, які були змушені співпрацювати з окупаційною владою під впливом загроз особистої розправи чи загроз на адресу членів сім'ї, фізичного примусу, тортур, катувань;

- *визнання незаконною націоналізацію* на тимчасово окупованих територіях окупаційною владою об'єктів права власності українського народу, об'єктів права державної, комунальної, колективної, приватної власності, що матиме на меті зупинити прагнення до протиправного збагачення окремих груп осіб.

Довідково. Аналіз існуючої версії Проекту закону про особливості державної політики з відновлення державного суверенітету України над тимчасово окупованою територією Донецької та Луганської областей України дає змогу зробити висновки щодо позитивних і негативних положень, котрі містяться в ньому.

Позитивні риси законопроекту:

- уперше на законодавчому рівні закріплено такі терміни: «збройна агресія Російської Федерації проти України», «окупація частин території України», «злочинне загарбання Російською Федерацією частини території України», «участь Збройних Сил Російської Федерації, які складаються з регулярних з'єднань і підрозділів, російських радників та інструкторів, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих, контрольованих та фінансованих Російською Федерацією»;

- чітко визначено у ст. 1 сучасні межі тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, а також зазначено, що вони можуть бути змінені не тільки в межах Державного кордону України, а й також збільшені за рахунок інших територій Донецької та Луганської областей, які зараз не є тимчасово окупованими. Цією ж статтею вводиться особливий режим реалізації та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- у частині 2 ст. 5 закріплюється право на військову допомогу держав-партнерів у ході звільнення окупованих територій, що також сприятиме зміцненню обороноздатності України та підвищенню бойового потенціалу ЗСУ;
- урегулюється (ст. 8) перехід керування військовими діями на окупованих територіях від СБУ до Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України;
- ст. 9 надає повноваження Президенту України у період дії Закону ухвалювати рішення про застосування Збройних Сил України, інших військових формувань для стримування та відсічі збройної агресії РФ. Передбачається, що дія Закону поширюватиметься і на пост-конфліктні території.

Негативні риси законопроекту:

- жодного разу не згадуються незаконні збройні формування, що складаються з громадян України, які мешкають на території окремих районів Донецької і Луганської областей;
- органи управління на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях мають бути призначені чи створені в порядку, не передбаченому Конституцією та законами України, однак не зрозуміло, чи будуть переобиратися ці органи/посадові особи після повернення до складу України тимчасово окупованих територій, а також чи є легітимними посадові та службові особи, які були обрані/призначені на ці посади до окупації;
- декларативна норма ст. 2 лише закріплює право власності за фізичними особами на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, але не зрозуміло, мається на увазі період набуття права власності до окупації чи під час окупації також (наприклад, купівля нерухомості чи транспортного засобу);
- декларативний характер має ст. 5, вона не містить конкретних інструментів щодо реалізації «*наявних можливостей для захисту громадян України*» та не розкриває, які саме можливості мають на увазі;
- ст. 6 встановлює спеціальний режим прав та свобод громадян, які мешкають на тимчасово окупованій території України, відмінний від режиму, передбаченого Конституцією та чинним законодавством України;
- ст. 7 стосується виконання безпекових положень Мінського протоколу від 5 вересня 2014 р., Мінського меморандуму від 19 вересня 2014 р. та «Комплексу заходів» від 12 лютого 2015 р. з метою створення необхідних умов для політичного врегулювання, проте в законопроекті не враховані важливі положення Мінського протоколу щодо негайного двостороннього припинення застосування зброї; забезпечення моніторингу та верифікації з боку ОБСЄ режиму незастосування зброї; постійного моніторингу на російсько-українському державному кордоні та верифікацію з боку ОБСЄ зі створенням зони безпеки в прикордонних районах України та Російської Федерації; негайного звільнення всіх заручників і незаконно утримуваних осіб; виведення незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України;
- зміст статті 11 потребує суттєвого доопрацювання, оскільки в чинній редакції вона може зумовити виникнення корупційних чинників, а саме контрабанди при переміщенні товарів і вантажів через лінію зіткнення.

2. Розробити й запровадити економіко-правові інструменти тиску на окупаційні органи для створення ситуації, за якої утримання окупованих територій буде значно витратнішим та економічно недоцільним порівняно з їхніми фінансовими надходженнями.

3. Зобов'язати міністерства й інші центральні органи державної виконавчої влади України, починаючи з 2017 р., передбачати в планах своєї роботи заходи, пов'язані із забезпеченням деокупації та реінтеграції в Україну тимчасово окупованих територій.

4. З метою попередження звернення громадян України, які проживають на окупованих територіях, до Європейського суду з прав людини з позовами проти України щодо захисту їхніх прав і відшкодування шкоди, завданої внаслідок окупації, запропонувати Кабінету Міністрів України вжити заходів, що спрямовані на забезпечення переїзду таких громадян на контрольовану Урядом територію. У зв'язку з цим та з метою забезпечення таких громадян (як внутрішньо переміщених осіб) житлом доцільно внести зміни до Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у т. ч. на оплату житлово-комунальних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. Зокрема, ураховуючи реально існуючий розмір орендної плати за наймання житла, доцільно встановити щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у т. ч. на оплату житлово-комунальних послуг, у розмірі мінімальної заробітної плати (на сім'ю).

5. Доручити Міністерству освіти і науки України розробити й запровадити програми дистанційного навчання громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, у навчальних закладах, наукових установах, що перебувають на контрольованій Урядом території.

6. Розробити за участю наукових установ Національної академії наук України методики визначення збитків, завданих державі, громадянам України та юридичним особам, що належать до юрисдикції України, внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей.

4.3. ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР ДЕОКУПАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Звільнення тимчасово окупованих територій не зводиться виключно до застосування силових методів. Деокупація обов'язково передбачає попередню серйозну роботу в гуманітарній царині. Невипадково до цього прикута неабияка увага міжнародної спільноти. Саме від успіхів боротьби за простір конструювання і поширення сенсів, які потім визначають настрої, поведінку, світоглядні орієнтації людських індивідів і соціальних груп, залежатиме перспектива повернення захоплених ворогом українських регіонів.

Окупація Росією ОРДЛО створила низку серйозних загроз для національної безпеки України в гуманітарній сфері. Серед них на особливу увагу заслуговують зазначені нижче.

1. *Перетворення захоплених агресором українських територій на плацдарм «руського мира».* Російсько-терористична адміністрація намагається створити ілюзію того, що мешканці відповідних регіонів Донеччини і Луганщини нібито прихильно ставляться до ключових ідей і цінностей політико-ідеологічного проекту Кремля, як-от: російської мови та культури, православ'я московського штибу, виключності російського народу, «єдності слов'янських народів», існування східно-православної цивілізації як протиположності західно-католицько-протестантській тощо. Фактично окупантами тиражується думка про те, що «справжні» українці пов'язують своє сьогодення і майбутнє виключно з культурно-історичним простором та смисловими конструктами «руського мира». При цьому влада самопроголошених «ЛНР/ДНР» всіляко приховує той факт, що таке «схвалення» досягається за допомогою цинічних маніпуляцій і відвертого примусу (зокрема, грубих порушень прав і свобод громадян у мовній, освітній, культурній, релігійній сферах).

2. *Викривлення та привласнення української історії.* Окупація та анексія РФ частини України відкриває широкі можливості для історичних маніпуляцій. Зокрема, у виступах очільників РФ історія держави подається як така, що нібито є первинною відносно української, а український народ позиціонується як органічна складова російського етносу (з аналогічним ставленням до української мови та культури). Попри те, що з об'єктивно-наукової точки зору аргументи фальсифікаторів від історії не витримують жодної критики, вони відіграють істотну роль у системі соціально-політичної міфології, котра нав'язується масовій свідомості проросійськими медіа як у самій Росії, так і в Україні.

3. *Просування регіональної ідентичності.* ОРДЛО використовуються як майданчик для нівеляції загальнонаціональної ідентичності громадян України, пропаганди ідей, спрямованих на поглиблення існуючих регіональних, культурно-історичних, ідейно-світоглядних «ліній розколу» в українському суспільстві. При цьому активно пропагується «мова ненависті», тиражуються негативні етнічні, мовні, расові, гендерні, конфесійні стереотипи, які перешкоджають налагодженню діалогу та порозумінню між мешканцями різних областей України. Використовуючи свою агентуру, Росія також постійно намагається заохотити сепаратистські настрої в інших регіонах України (Закарпаття, Одещина, Буковина та ін.).

4. *Десуб'єктизація України як держави в суспільному дискурсі.* На реалізацію цього сценарію була спрямована заява очільника самопроголошеної «ДНР» О. Захарченка про створення «Малоросії». Ініціатива донецького сепаратиста передбачає федеративний устрій нової квазідержави з наданням широкої автономії регіонам. Її столицею має стати Донецьк, а Київ збереже статус

культурно-історичного осідку. Прокремлівські ЗМІ Росії відреагували на проект О. Захарченка в душі: «русофобське псевдодержавницьке утворення «Україна» неможливо просто знищити, його необхідно перезаснувати». Подібні твердження свідчать про те, що Москва всіляко намагається маргіналізувати ідею української державності та представити ситуацію на Донбасі виключно як громадянський конфлікт.

Усунення вказаних загроз із необхідністю передбачає деокупацію та реінтеграцію українських територій, що контролюються РФ. Однак фізичному звільненню тимчасово захоплених ОРДЛО має передувати, з одного боку, деокупація свідомості мешканців непідконтрольних регіонів від насаджених російською пропагандою міфологем шляхом продукування глибоко змістовних проукраїнських сенсів, а з іншого – творення тут і зараз успішної та консолідованої України, образ якої виглядатиме досить привабливим для наших співвітчизників по той бік лінії розмежування.

Досить влучно з цього приводу висловився військовий капелан отець А. Зелінський. На його переконання, «українська війна – це війна на два фронти. Один – це на Сході країни, де Україна зі зброєю в руках бореться за право на свободу та гідність. І другий – це тут, у нашій свідомості, в нашому серці, де нам за дуже короткий період часу необхідно виховати в собі українця нової якості, здатного вільно і гідно жити... Так, сьогодні вирішальне слово в Україні – за інститутами освіти і виховання, формування громадян нової якості. Від них залежить, наскільки швидко і чи нам вдасться крізь наші страхи та розчарування помітити обрії нашої спільної перемоги»⁸.

Гуманітарний вимір деокупації та реінтеграції забезпечується насамперед інструментами освітньо-наукової, культурної, мовної політик, політики в галузі суспільно-релігійних відносин тощо.

В освітній сфері вкрай важливо забезпечити налагодження й удосконалення дистанційних форм навчання. Завдяки цьому всі охочі з ОРДЛО повинні мати можливість опанувати українські навчальні програми, скласти іспити екстерном та отримувати відповідні документи з подальшою можливістю вступу до українських професійних та вищих навчальних закладів. Така робота вже активно ведеться і дає свої позитивні результати. Зокрема, у 2016 р. уперше за два роки МОН України констатувало зростання кількості вступників до ВНЗ з тимчасово окупованих територій⁹.

У червні 2017 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо забезпечення права на здобуття вищої освіти особами, місцем проживання яких є тимчасово окупована

⁸ Відомий капелан назвав найбільшу біду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/faith_and_weapon/67645/

⁹ Кількість вступників до ВНЗ з окупованих територій вперше за 2 роки збільшилася – МОН [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-donecchina/2090989-kilkist-vstupnikiv-do-vnz-z-okupovanih-teritorij-vperse-za-dva-roki-zbilasila-mon.html>

територія України»¹⁰. Закон дасть змогу створити для таких осіб додаткові можливості для вступу до українських ВНЗ. Передбачається, що прийом на навчання до одного з вищих навчальних закладів, розташованих на території Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, здійснюється на конкурсній основі за результатами вступних випробувань у межах встановлених квот прийому до вищих навчальних закладів (наукових установ) України. Розмір квоти для прийому осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія, встановлюється в обсязі 1 000 місць державного замовлення.

Також потрібно посилювати роботу з інформування учнів, батьків та вчителів, змушених залишатися на окупованих територіях, щодо можливостей отримання української освіти, підтвердженої документами державного зразка. Доцільним є використання електронних ЗМІ, а також можливостей нових медіа, зокрема створення та підтримка веб-сайтів, відповідних тематичних груп у соціальних мережах.

У розробці й реалізації освітньої політики, спрямованої на сприяння деокупації, а відтак і реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій Донецької і Луганської областей, необхідно враховувати те, що для тамтешніх випускників у російських ВНЗ фактично запроваджено досить суворий дискримінаційний режим. Таким чином російська сторона на практиці підтверджує, що мешканці українського Донбасу не потрібні Росії (цей аргумент варто активно використовувати у відповідній інформаційно-просвітницькій роботі). У таких умовах дедалі більше громадян, які змушені залишатися на підконтрольних терористам територіях, будуть прагнути забезпечити здобуття якісної освіти для своїх дітей в Україні.

Подальше сприяння в наданні українськими освітніми закладами означеної можливості повинне стати важливим кроком на шляху реінтеграції тимчасово окупованих територій. Також вступ до українських ВНЗ випускників з цих районів означає скорочення людського ресурсу сепаратистів. Зокрема, з цієї причини необхідно протиставляти сепаратистському «військово-патріотичному вихованню» реалістичну перспективу вступу до українського професійного та/або вищого навчального закладу.

Для залучення молоді тимчасово окупованих територій в український правовий та культурно-інформаційний простір доцільною є розробка *програм соціально-психологічної реабілітації*. Подоланню негативних наслідків гібридної війни в аспекті соціалізації молодого покоління українців сприятиме, поряд із відповідною психологічною роботою, посилення

¹⁰ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо забезпечення права на здобуття вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія України» від 16 травня 2017 р. № 2026-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-19>

в комплексній системі патріотичного виховання змістовних акцентів на таких цінностях, як демократія, права людини, громадянські права, а також прищеплення молодому поколінню переконання, що Україна (на відміну від Росії) разом з іншими європейськими державами дієво захищає права, інтереси та потреби особистості.

Важливими напрямками сприяння деокупації тимчасово окупованих територій є забезпечення нормального функціонування й розвитку переміщених ВНЗ та наукових установ, які в майбутньому мають відіграти роль освітніх та інтелектуальних провідників реінтеграції.

В умовах обмежених можливостей інформаційного та інших форм впливу на жителів окупованих територій Донецької і Луганської областей **культурна політика**, що сприятиме деокупації зазначених територій та їх реінтеграції в український гуманітарний простір, має бути значною мірою спрямована на населення інших регіонів країни, передусім тих, що межують із зоною АТО. В останніх перебуває найбільша кількість біженців із ОРДЛО, які після звільнення непідконтрольних районів можуть стати провідниками українського впливу.

Стратегічними цілями культурної політики повинні бути: 1) підвищення резистентності українського суспільства до культурних та ідеологічних впливів з боку Росії; 2) консолідація суспільства на основі спільних духовних цінностей, мови, культури, історичної пам'яті; 3) зростання креативного потенціалу місцевих громад і регіональних спільнот як однієї з важливих передумов їхнього соціально-економічного розвитку; 4) налагодження інформаційних і культурних комунікацій з регіонами Донбасу, що знаходяться поблизу лінії розмежування, населення яких найбільше постраждало від наслідків війни.

Отже, втілюючи в життя культурну політику, доречно здійснювати:

- протидію в культурній та інформаційній сферах будь-яким проявам ідеологій «русского мира», «євразійства», «православної єдності» тощо, особливо тим, що просуваються в нібито політично нейтральних формах спільної культурної спадщини, традицій, історичних спогадів. Не менш важливим є елімінація культурних явищ місцевого походження, що пропагують національно-культурний індивідуалізм, примат індивідуальних інтересів над суспільними, фальшивий пацифізм тощо;

- формування єдиного гуманітарного простору України з максимально широким використанням у цьому процесі української мови і культурних традицій. Необхідно невідкладно змінити мовне законодавство, яке нині сприяє культурній регіоналізації країни, нівелюванню почуття національної єдності. Гарантування можливостей розвитку культур національних меншин та окремих регіональних спільнот не повинно суперечити цілям їх інтеграції в українське суспільство і формуванню української політичної нації. Водночас необхідно закласти основу для примирення історичної пам'яті окремих національних і регіональних груп населення із загальнонаціональним історичним дискурсом. Нині між ними існують досить гострі суперечності;

- сприяння поширенню та розвитку культурних індустрій, які в передових країнах Заходу вже тривалий час розглядаються як ядро важливого і перспективного сектору економіки, виробник вагової частини експортного продукту, джерело інноваційних підходів, що знаходять застосування і в інших секторах, важливий чинник не лише духовного та естетичного, а й соціально-економічного розвитку країни та окремих регіонів, надання їм культурного різноманіття і туристичної привабливості. Існує досвід відродження депресивних міст і селищ на основі впровадження культурних індустрій, застосування інших креативних технологій, пов'язаних з культурним розвитком. Він може бути використаний, зокрема, у районах Донбасу, що постраждали від війни та її соціально-економічних наслідків;
- створення постійних каналів культурної комунікації з територіями, що були звільнені від терористичних формувань, і на яких український культурний вплив залишається досить слабким. Насамперед необхідно якомога швидше повністю відновити й модернізувати базову мережу культурних закладів, забезпечити їх кваліфікованими кадрами і необхідною матеріально-технічною базою. Нормальне функціонування цієї мережі сприятиме ліквідації культурного відчуження мешканців зазначених територій.

Не менш важливим для прискорення деокупації та реінтеграції захоплених українських територій видається **конституювання Української Помісної Православної Церкви**. Вона покликана стати не тільки символічним, але й реальним індикатором зміцнення політичної суб'єктності України на міжнародній арені, потужним центром внутрішньосупільної мобілізації і консолідації. Але чи не найважливіший дивіденд появи такої інституції – це демонстрація духовної, культурно-історичної самобутності та окремішності України. Сьогодні Москва, маніпулюючи фактом підпорядкованості УПЦ МП Російській православної церкві, прагне всіляко обстоювати генетичну спорідненість «двох братніх народів» – російського та українського. Самостійність Української православної церкви раз і назавжди покладе край подібним інсинуаціям.

Серед інших кроків у межах *гуманітарної політики деокупації та реінтеграції українських територій* доречними можуть бути такі:

- розроблення й ухвалення Концепції гуманітарного розвитку України. Ідеться про стратегічний документ, який окреслить ціннісно-смыслову візію майбутнього поступу Української держави на тривалу перспективу;
- імплементація в українському суспільному просторі власних національних проектів на кшталт «Українського світу», «Великої України». Їхня мета – поступове звільнення масової свідомості українців від стереотипів жертви, меншовартості, другорядності; формування відчуття гордості в українських громадян за свою країну;

- формування нової системи історичної освіти як дієвого механізму консолідації країни та суспільства. Її особливістю має стати пошук подій, процесів, особистостей, котрі б виключали конфронтації між різними регіонами України;
- інтенсифікація внутрішньої мобільності (внутрішнього туризму), реалізація на засадах державно-приватного партнерства гуманітарних програм, проектів, орієнтованих на міжрегіональний обмін людськими ресурсами, заохочення до участі в них мешканців тимчасово окупованих територій. Це сприятиме подоланню негативних образів, що історично сформувались у взаємній рецепції одне одного жителями різних регіонів України.

4.4. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЩОДО ТИМЧАСОВО НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ

Тимчасово окупована територія Криму й неконтрольовані окремі території Донецької та Луганської областей залишаються об'єктом особливої уваги з боку держави. Водночас маємо констатувати, що через три роки, які минули після анексії Криму та початку збройного конфлікту на сході України, у державі немає цілісних стратегій реалізації державної інформаційної політики для цих регіонів.

Найбільш складною залишається *інформаційна ситуація в Криму*. Свобода слова на півострові фактично знищена повністю¹¹. На сьогодні всі незалежні ЗМІ залишили анексовану територію, незалежних журналістів також майже не лишилося. Кількість зареєстрованих ЗМІ в Криму після окупації скоротилася на 88 %, значну частину незалежних інтернет-ЗМІ було заблоковано¹². З моменту окупації в Криму зафіксовано понад 460 випадків порушення свободи слова та вираження поглядів, зокрема, протягом 2014 р. зафіксовано 207 таких порушень, у 2015 р. – 153, а в 2016 р. – 101 порушення¹³.

Продовжується масована пропагандистська кампанія з боку російської влади як на території півострова, так і поза його межами. При цьому цільовим аудиторіям нав'язується російська версія подій, пов'язаних із окупацією

¹¹ УГСПЛ: «Стан прав людини в Україні у минулому році значно погіршився» [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 2017. – 19 трав. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/articles/pravozahysnyky-zavyvly-scho-stan-prav-lyudyny-v-ukrajini-u-mynulomu-rotsi-znachno-pohirshyvsvya/>

¹² Права людини в Україні – 2016. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс] / за ред.: А.П. Бущенко, О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., 2017. – 317 с. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Prava-2016-rovna-versiya.pdf>

¹³ У Криму за три роки зафіксовано понад 460 випадків порушень свободи слова – правозахисники [Електронний ресурс] / УНІАН. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/society/1795877-u-krimu-za-tri-roki-zafiksovano-ponad-460-vipadkiv-porushen-svobod-slova-pravozahisniki.html>

Криму, відстоюються маніпулятивні тези щодо «історичної приналежності Криму» РФ.

В інформаційному просторі Криму відбувається формування негативного іміджу України, позитивного іміджу російської влади, бачення майбутнього Криму поза українською державністю. Тема України ігнорується як щось таке, що вже не стосується Криму, інспірується штучне загострення міжетнічних та міжконфесійних суперечностей, наприклад, поширюється тенденційна інформація про діяльність кримськотатарських активістів проти представників інших етносів (привласнення ними майна, погрожування розправою). Деструктивно інтерпретуються значущі події, що сталися в Україні протягом 2014–2016 рр., зокрема Революція гідності, проведення АТО, катастрофа лайнера *Boeing 777*, що летів рейсом *MH17*, процес декомунізації, проведення реформ, реалізації Угоди про асоціацію Україна – ЄС. Уся ця діяльність добре фінансується російською стороною. Так, лише на роботу орієнтованих на Крим підрозділів ВГТРК у 2017 р. з російського федерального бюджету виділено 210 млн руб. (близько 93 млн дол. США)¹⁴.

Ситуація додатково ускладнюється технологічними обмеженнями щодо ведення теле- й радіомовлення на територію Криму. Водночас у 2017 р. Комісією з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення та радіомовлення при МПІ спільно з Нацрадою з питань телебачення та радіомовлення здійснено низку кроків для вирішення цих проблем. Зокрема, було встановлено телевежу в с. Чонгар (Генічеський район Херсонської області) для мовлення на Крим. Планується збільшення висоти (з 92 до 130 м) ще однієї вежі, яка розташована в Чаплинському районі Херсонської області. Це дозволить значно посилити ефективність поширення сигналу.

Зважаючи на те, що після захоплення РФ частотного ресурсу в 2014 р. Крим займає 20 місце серед українських адміністративних одиниць із 4 частотами для радіомовлення, Нацрада України з питань телебачення та радіомовлення провела конкурс на цифрове телебачення для мовлення на Крим¹⁵. Його переможцями стали Національна суспільна телерадіокомпанія («UA: КРИМ»); Чорноморська ТРК; ТОВ «Міжнародна комерційна телерадіокомпанія» («ICTV»); ПІІ ТОВ «Телерадіокомпанія «НБМ»»; ТОВ «Телеканал «Тоніс»¹⁶.

Крім того, здійснюються заходи з інформаційної реінтеграції Криму в інформаційний простір України, а також привертається увага громадськості

¹⁴ Россия выделит 210 миллионов на свои СМИ в аннексированном Крыму [Електронний ресурс] / Украинская правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2017/06/17/7147201/> (дата публікації: 17.06.2017).

¹⁵ Нацрада оголошує конкурс на цифрове ТБ на окупований Крим [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/2226476-nacrada-ogolosue-konkurs-na-cifrove-tb-na-okupovanij-krim.html>

¹⁶ Нацрада визначила п'ять телеканалів, які мовитимуть на окупований Крим [Електронний ресурс] / Тижень.ua. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/197210>

до кримської проблеми. Наприклад, Міністерством інформаційної політики України ініційовано комунікативну кампанію «Крим – це Україна. 1096 днів опору російській окупації», що висвітлює питання опору, репресій, викрадення людей¹⁷. Міністерство закордонних справ України долучилося до кампанії шляхом поширення посольствами України в іноземних державах відповідного візуального контенту для забезпечення актуалізації теми деокупації Криму в закордонному інформаційному просторі. У межах проекту розроблені борди, присвячені Дню опору Криму російській окупації (26 лютого), відеоролики «Репресії» та «Окупація Криму очима іноземних студентів».

Принципове подолання всіх перелічених проблем, а також забезпечення системності кроків, які вже здійснюються в інформаційній сфері щодо Криму, має відбуватися на основі загальнодержавної Стратегії, спрямованої на створення інформаційними інструментами передумов для відновлення територіальної цілісності та суверенітету тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, а також сприяння захисту прав і свобод громадян України.

З цією метою необхідно реалізовувати першочергові заходи стосовно надання населенню окупованої території достовірної, оперативної та актуальної інформації; налагодження зворотного зв'язку з мешканцями окупованих територій; ефективної координації дій органів державної влади та громадянського суспільства із формування та втілення в життя інформаційної політики щодо тимчасово окупованого Кримського півострова; забезпечення культурно-інформаційних прав усіх мешканців Криму.

Важливим завданням є також формування у мешканців півострова усвідомлення невідворотності відновлення територіальної цілісності України та розуміння місця Криму в майбутній структурі держави Україна, відсутності сприйняття процесу відновлення територіальної цілісності як загрози для себе, розуміння політики України на період окупації та використання тих можливостей, які Україна надає своїм громадянам, що мешкають на окупованій території.

Вироблення державної інформаційної політики щодо Криму потребує врахування не лише кримської аудиторії як основної, але й широкої української та міжнародної аудиторії, без залучення яких повноцінна інформаційна реінтеграція Криму буде малоефективною.

Розробка відповідної Стратегії здійснюється Міністерством інформаційної політики України у співпраці із широким колом заінтересованих осіб і має бути прийнята в 2017 р.

Інформаційні проблеми на територіях ОРДЛО також є складними, проте вони мають свої особливості.

---

¹⁷ МІП: Презентовано комунікативну кампанію «Крим – це Україна. 1096 днів опору російській окупації» [Електронний ресурс] / Міністерство інформаційної політики України. – Режим доступу : <http://mip.gov.ua/news/1724.html>

По-перше, поступово відновлюється технічна спроможність ведення мовлення на сході України, яка була істотно обмежена бойовими діями.

Довідково. У 2016 р. було закінчено будівництво телевежі висотою 180 м на г. Карачун поблизу м. Слов'янська, а в липні 2017 р. завершено монтаж 134-метрової вежі, яка знаходиться неподалік села Бахмутівка (Луганщина). На черзі встановлення телевежі у м. Покровську (Донеччина).

Станом на 2017 р. було встановлено 17 передавачів (22 телевізійні канали), 60 FM передавачів. Серед основних телеканалів, які мовлять на територію ОРДЛО, можна назвати такі: ДоТБ, ТРК «Донбас», ТРК «Україна», УТ-1, «5 канал», «1+1», ЛОТ, ТРК «ІРТА». Крім того, постійно збільшується кількість радіостанцій, які отримують можливість здійснювати мовлення в Донецькій та Луганській областях. Це, зокрема, «Громадське радіо», «Голос Донбасу», УР1, «Русское Радио Україна», радіо «Люкс», радіо «Пульс», радіо «24», «Класне радіо», «Армія ФМ», «ФМ-Галичина», «Країна-ФМ», радіостанція «Пульс». На підконтрольних Уряду територіях відновлено діяльність Донецької та Луганської філій КРРТ і ОДТРК, налагоджене їх мовлення у співробітництві з низкою регіональних ТРО інших форм власності, які виїхали із зони «ЛНР/ДНР», а на передовій, у зоні проведення АТО, встановлено більше 180 комплектів супутникового телебачення з українським пакетом мовлення. Загалом міжнародні організації позитивно характеризують зусилля Уряду України, спрямовані на покращення доступу громадськості в зоні конфлікту до інформації¹⁸.

По-друге, відновлення технічної спроможності доносити телесигнал на схід України залишається критично важливим з огляду на структуру джерел споживання інформації у цих областях. За даними моніторингу «Інституту Масової Інформації»¹⁹, у Донецькій області телебачення щодня дивляться 87 % громадян, а в Луганській – 92 % (цей показник збільшився на 8 %). При цьому 74 % абонентів використовують телебачення для отримання новин. Інтернет для тих же цілей використовують 39 % користувачів у Донецькій області й 31 % – у Луганській.

Змінилася також структура ставлення до зовнішньополітичних пріоритетів Української держави. Лише за рік у Луганській області кількість людей, які вважають, що Україна має рухатися в напрямку ЄС, зросла із 10 до 17 %. Збільшилася також із 31 до 49 % кількість тих, хто виступає за нейтралітет, це попри те, що частка прихильників проросійського курсу зовнішньої політики України в Донецькій області продемонструвала зростання на 18 %.

Однак часткове відновлення технологічних спроможностей мовлення на ці території все ще не забезпечує належного результату. Основними

¹⁸ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні з 16 листопада 2016 р. до 15 лютого 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org.ua/en/publications-and-reports/un-in-ukraine-publications/3592-un-reports-on-human-rights-situation-in-ukraine>

¹⁹ Медіавподобання і політичні погляди у 8 областях Сходу та Півдня [Електронний ресурс] / Інститут Масової Інформації. – Режим доступу : http://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Media-Poll_w2_8_oblasts_UKR.pdf

причинами незначних зрушень в організації спеціального національного мовлення та цілісної політики для окупованих територій сходу України є:

- неефективна організація та координація роботи профільних державних органів щодо відновлення мовлення на Донбасі;
- відсутність чіткого, концептуалізованого та адекватного масштабам проблеми плану дій, пов'язана з цим фрагментарність та очевидна недостатність заходів, що вживаються;
- відсутність у державних телекомпаній необхідної матеріально-технічної бази, обладнання, потужних передавачів; відсутність телевеж необхідної висоти поблизу зони проведення АТО;
- недостатнє бюджетне фінансування, бюрократичні перепони, саботаж окремих посадових осіб і працівників державних установ;
- недостатня кількість та невисока якість необхідного для спеціального мовлення контенту;
- недостатній фаховий рівень української журналістської спільноти, слабкість механізмів і практик її саморегуляції;
- недостатнє використання потенціалу кабельного та супутникового телебачення для організації спеціального мовлення.

Зазначені проблеми не можуть бути вирішені в межах універсальної/загальної державної інформаційної політики. Тому цільові регіони ще довго потребуватимуть особливої уваги з боку профільних державних структур, неурядових організацій і соціально відповідального бізнесу. Зважаючи на міжнародний досвід, така «спеціалізована» інформаційна політика щодо проблемних регіонів має формуватися навколо організації спеціального мовлення в інтересах держави й усього українського суспільства. Крім того, соціологічні дослідження засвідчують, що аудиторія в Луганській і Донецькій областях потребує об'єктивних новин про місцеве життя та загальноукраїнські події, відтак вони мають бути серед пріоритетів у тематиці мовлення як найбільш затребувані.

Ефективне проведення державної політики у сфері налагодження спеціального мовлення в окупованих районах Донбасу передбачає відповідну інституціоналізацію. Ця сфера має бути закріплена за єдиним спеціальним органом, безпосередньо пов'язаним з урядовим механізмом прийняття політичних рішень у сфері національної безпеки, а також із дотичними відомствами у різних сферах державного управління.

До останнього часу не проведено комплексної оцінки стану інформпростору ОРДЛО, що унеможливило ефективне формування державної інформаційної політики в регіоні. Ще одна принципова невизначеність, котра ускладнює стратегування державної інформаційної політики, – це відсутність чіткого розуміння майбутнього регіону й тих сценаріїв, які можуть бути реалізовані щодо нього в осяжній перспективі.

Проблемою є й те, що планування державної інформаційної політики щодо цих територій має враховувати не лише досягнення основних цілей,

але також і їхню варіативність та механізми їх досягнення в умовах стрімкої зміни військово-політичної ситуації в регіоні.

Формуючи стратегію державної інформаційної політики щодо цих регіонів, потрібно враховувати реальність, яка існує: гібридна російська агресія – довгостроковий виклик для України. Особливо складною в цьому сенсі є проблема забезпечення інформаційної присутності держави як на тимчасово окупованих територіях ОРДЛО, так і територіях, що були звільнені від терористів.

Представники медіа, які працюють на непідконтрольній Україні території, систематично стикаються з перешкодами їхньої професійної діяльності, зокрема з відмовою в доступі на відповідні території, цензурою, незаконним затриманням та утисками²⁰. До того ж, незаконна влада ОРДЛО встановила заборону розповсюдження зарубіжних періодичних видань без дозволу реєструючого органу. Ця заборона поширюється на ЗМІ, що фінансуються іноземними державами, юридичними особами або громадянами²¹.

На сьогоднішній день плани інформаційного реагування України на ситуацію, що склалася, часто формуються без залучення досвіду й знань тих фахівців, які повсякденно стикаються з особливостями інформаційного простору окупованих територій. Водночас означена проблема має кілька вимірів, до яких, крім нормативно-правових та бюрократичних, можна віднести ще й досить поширену неготовність самих фахівців, які перебувають на позиціях «сторонніх експертів», включатись у системну практичну роботу з цього питання.

Слід визнати, що в багатьох випадках держава неефективно комунікує проблеми, пов'язані із сепаратистськими осередками «ДНР» та «ЛНР». Яскравим прикладом є припинення торговельно-економічних операцій з ОРДЛО, що стало потужним чинником українського інформаційного простору, який додатково поляризував суспільство. Сам факт того, що «громадська блокада» була організована поза правовим полем і тривалий час відбувалася без втручання держави за інформаційного ігнорування проблеми з боку владних структур, дозволяв накопичувати негативний інформаційний потенціал навколо України.

Ефективна комунікація потребує оперативності, а ще ліпше – впереджальної діяльності. Інакше це спричиняє падіння довіри до владних інституцій, формує відчуття «закритості влади», а відтак враження, що управлінські рішення приймаються ситуативно, без наявності

²⁰ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2016 р. – 15 лютого 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_UKR.pdf

²¹ Права людини в Україні – 2016. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс] / за ред.: А.П. Буценка, О.А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К., 2017. – 317 с. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Prava-2016-povna-versiya.pdf>

чіткого стратегічного плану. Особливо це актуально для таких «складних» тем, як події на сході України.

На думку експертів, це є частиною більшої проблеми – браку комунікативної державної політики щодо Донбасу. Зокрема, відзначається, що в багатьох випадках повідомлення урядових структур – нечіткі, заяви керівників відомств є, швидше, політичними, ніж професійними, а деякі з профільних міністерств майже не висвітлюють свою роботу. Це ж стосується також інформаційної діяльності Донецької та Луганської ВЦА²².

Українська держава потребує чіткого та зрозумілого бачення механізмів забезпечення своєї інформаційної присутності на окупованих територіях і загалом у зоні проведення АТО, інакше навіть фізичне звільнення цих територій від окупантів може не дати бажаного ефекту, а процес реінтеграції у єдиний інформаційний та культурний простір України істотно ускладниться. Таке бачення може бути сформоване в межах Стратегії забезпечення інформаційної присутності на територіях ОРДЛО.

Станом на середину 2017 р. Міністерство інформаційної політики України продовжує розробку відповідного документа, який має бути прийнято в цьому ж році.

Інформаційні стратегії щодо деокупації Криму та Донбасу мають будуватись за єдиними принципами та скеровуватися на єдину стратегічну ціль – відновлення територіальної цілісності Української держави.

4.5. ЕКОНОМІЧНА І ФІНАНСОВА РЕІНТЕГРАЦІЯ

Захист суверенітету й територіальної цілісності держави як одна з її найважливіших функцій (ст. 17 Конституції України) набув нового змісту в умовах гібридної агресії Російської Федерації проти України. Забезпечення цієї місії органами державної влади та українським народом нині відбувається в умовах нової дійсності, коли переосмислюються ключові державні документи та стратегії розвитку, а головне – національна ментальність. Також набувається новий досвід щодо практики відновлення української державності на тимчасово втраченій території, який потрібно враховувати.

Фрагментація економічної та митної території України, протиправне використання українських природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, незаконна організація та експлуатація енергосистем, транспорту та зв'язку, відчуження й націоналізація майна держави Україна та її громадян квазісуверенними самопроголошеними утвореннями в умовах гібридної війни Росії проти України – усе це **приклад** економічної агресії, яка за підтримки ворожих

²² Лебідь, рак та щука: як Президент, уряд та парламентські політичні сили говорили про Донбас [Електронний ресурс] // Інтернет-видання «Детектор медіа». – Режим доступу : <http://detector.media/monitoring/article/126483/2017-05-31-lebid-rak-ta-shchuka-yak-prezident-uryad-ta-parlamentski-politichni-sili-govorili-pro-donbas/>

збройних формувань критично порушує економічні інтереси України на окремих територіях Донецької та Луганської областей.

В умовах тимчасової окупації українських територій було порушено цілісність економічного й господарського механізму України, розірвано внутрішні економічні зв'язки та заблоковано взаємодію між регіонами країни. Таким чином, за зовнішньої агресивної підтримки було застосовано механізми повзучої дезінтеграції всередині України, відбулося розмежування економічних інтересів окремих регіонів з єдиною національною зовнішньою та внутрішньою економічною політикою, потрапляння українських територій, їх фінансово-економічної діяльності під централізований вплив РФ. Унаслідок цього окупованим територіям було нав'язано квазілегітимну економічну модель з елементами автономії фінансової та фіскальної систем.

Існування цієї моделі підтримується нелегальною рублевою грошовою масою, за допомогою якої забезпечено банківські резерви, державні фінанси, обраховано поточну вартість активів та заощаджень тощо, а також масштабною експропріацією державної власності України та націоналізації приватних активів. Це – грубе порушення міжнародних прав та економічного суверенітету нашої держави, прояв агресії, яка спричиняє важкі ресурсні й економічні наслідки та підпадає під ознаки агресії, визначені Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 р.

Міжнародні структури та влада України в особі центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у межах своїх повноважень і відповідно до міжнародного та національного законодавства зобов'язані уживати всі доступні заходи для протидії агресії РФ, у т. ч. в економічній сфері, а також усі необхідні правові механізми для компенсації завданих збитків. Кінцевою метою цього має стати повне та беззастережне відновлення суверенітету й територіальної цілісності України.

Відтак для нашої держави актуалізується завдання протидії Російській Федерації у встановленні економічних зв'язків із самопроголошеними квазідержавними утвореннями, позбавлення російського контролю над українськими територіями. Для досягнення цієї мети необхідно створити економічні передумови щодо реінтеграції регіонів України, відновлення та захисту українського економічного суверенітету.

Україні актуально розробити Стратегію реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, на важливості якої наголошувала Верховна Рада України²³.

²³ Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» від 22 вересня 2016 р. № 1602-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1602-19/print1443085181050764>

Стратегія реінтеграції має стати інструментом для систематизації та координації роботи, що здійснюється в сфері відновлення цілісності української території, поряд із основними національними стратегіями, програмами та планами соціально-економічного розвитку, які будуть прийняті органами центральної та місцевої влади з метою протидії гібридним загрозам.

Досвід, набутий протягом гібридної агресії 2014–2017 рр., засвідчив, що відсутність національних інтересів та політики їх відстоювання стосовно тимчасово окупованих територій, нескоординованість дій влади та неконсолідованість нації (відсутність тактичних дій із зближення економічних інтересів регіонів України з основними цілями й засадами державної внутрішньої та зовнішньої економічної політики) – усе це стоїть на заваді перешкоджанню агресивним намірам проти України в економічній сфері. Для успішної протидії економічній дезінтеграції України необхідна взаємодія, яка дозволяє оптимізувати наявні ресурси й досягати комплексних результатів.

Економічна реінтеграція України засновується на поетапному відновленні українського суверенітету. Важливу місію покладено на Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, яке на сьогодні є головним органом у системі виконавчої влади з провадження державної політики щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій. На поточному етапі Україна концентрується на розширенні фінансових можливостей підконтрольних областей, дотриманні соціальних та пенсійних зобов'язань перед громадянами України, які проживають на цих територіях, повному виконанні соціальних зобов'язань перед внутрішньо переміщеними особами, їхній соціальній та економічній інтеграції. Для виконання цих завдань:

- здійснюється залучення консультативно-дорадчого та фінансового потенціалу МФО для проектів відновлення та забезпечення сталого розвитку Донбасу. Зокрема, 31.08.2016 р. Уряд України підтримав Концепцію Державної цільової програми «Відновлення та розбудова миру в східних регіонах України» та 22 жовтня 2016 р. схвалив рішення про створення Цільових фондів багатьох партнерів (ЦФБ) як механізму спільного фінансування проектів, що пов'язані з відновленням та розбудовою миру, відбудовою постраждалих унаслідок збройного конфлікту територій та наданням допомоги та захисту внутрішньо переміщеним особам;

- збільшується фінансова самостійність місцевих бюджетів Донецької та Луганської областей внаслідок успішного процесу бюджетної децентралізації. Фінансові основи місцевого самоврядування зміцнилися в 2016 р. за рахунок додаткових джерел доходів, що були передані з Державного бюджету України. За 2016 р. надходження власних доходів місцевих бюджетів Донецької області зросли у 1,5 раза (на 2,1 млрд грн)

порівняно з 2015 р. (із 4,7 млрд грн до 6,8 млрд грн); Луганської області – у 1,4 раза (на 0,6 млрд грн) порівняно з 2015 р. (із 1,4 млрд грн до 2 млрд грн). Отже, нові повноваження та відповідальність, які були отримані місцевою владою, надійно підкріплені бюджетними коштами.

Економічна реінтеграція цих регіонів стане важким, але таким, що має бути реалізованим, завданням. Важливе питання, на яке потрібно дати відповідь, – це оновлений економічний статус Криму в складі України як невід’ємної частини загальнодержавного господарського механізму. *Перспектива збереження певного рівня економічної автономії має базуватись на засадах фінансової децентралізації та виходити з інтересів запобігання будь-яким проявам економічного сепаратизму.*

Економічна реінтеграція окремих невідконтрольних районів Донецької та Луганської областей також потребуватиме розроблення Дорожньої карти перехідного періоду. У його межах мають бути розроблені та пристосовані до ситуації кожного з регіонів державні програми подолання наслідків окупації та адаптації соціально-економічного існування до єдиного державного стандарту України.

Найвищими пріоритетами державної деокупаційної економічної політики є: регіональна десепаратизація, попередження фрагментації митної та економічної території, відновлення порушеної цілісності внутрішнього єдиного економічного та господарського комплексів, зміцнення внутрішніх інтеграційних процесів та розбудова спільного економічного простору, захист права власності й економічної безпеки народу і держави України на всій території, які до цього не застосовувались у стратегічних документах національного розвитку.

Економічна політика відновлення українського суверенітету не зводиться до механістичного повернення контролю над п’ятою частиною втраченого економічного потенціалу або збереження державою макроекономічної стабільності в умовах воєнного конфлікту.

Економічні кроки реінтеграції мають ґрунтуватися на принципово новому протоколі дій у реформах та розбудові економіки, які засновані на гнучкому механізмі експансії економічного суверенітету України, та передбачати:

- застосування пакетів санкцій залежно від перебігу процесів врегулювання конфлікту України з РФ та відшкодування Росією збитків, завданих Україні та її громадянам;
- створення міжнародного механізму підтвердження розміру завданих Україні та її суб’єктам збитків, зокрема внаслідок окупації українських територій, та механізму їх компенсації Росією;
- скасування вимушеного та тимчасового рішення про утворення вільної економічної зони «Крим», що стане важливим кроком поновлення конституційних прав громадян України на окупованих територіях;

- створення міжнародного пулу донорів в інтересах фінансування розмінування територій, першочергових гуманітарних і соціальних проєктів, екологічних програм, відновлення інфраструктурної спроможності тощо;
- реалізацію на засадах державно-приватного партнерства заходів щодо відновлення виробничо-коопераційних зв'язків, цілісності єдиних енергетичних і транспортних мереж тощо;
- розроблення Програми післяокупаційної реінтеграції регіональної економіки в єдиний економічний простір України;
- забезпечення верифікації бізнес-середовища на предмет економічного колабораціонізму під час окупації як єдиного механізму скасування міжнародних персональних санкцій та визначення прийнятних міжнародних підходів до застосування амністії щодо бізнес-середовища в постокупаційних умовах;
- моделювання сценаріїв побудови економічних відносин з РФ у пост-окупаційний період.

Отже, успішність економічної реінтеграції окупованих територій залежатиме від узгодженості та системності роботи всіх гілок влади. Законодавча галузь влади має забезпечити готовність національної правової системи для м'якої та безконфліктної реінтеграції деокупованих територій в економічну систему України. Судова гілка влади має бути відповідальною за чітке та прозоре врегулювання суперечностей, що неодмінно виникатимуть, зокрема в умовах комплексної реституції на деокупованих територіях. Органи виконавчої влади мають забезпечити злагоджену координовану діяльність щодо якнайшвидшого поновлення економічного суверенітету України на деокупованих територіях.

Реінтеграція тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу в *український фінансовий простір* потребує вирішення на державному рівні актуальних на сьогоднішній день проблемних питань, що пов'язані з бюджетними та борговими ризиками, зумовленими окупацією українських територій, погіршенням якості надання державних послуг та банківського обслуговування населення, яке проживає на тимчасово окупованих територіях і територіях «сірої зони» тощо.

Схарактеризуємо окремо кожну *групу цих ризиків*.

I. Бюджетні ризики

Бюджетні ризики загострюються внаслідок фінансово-економічних зловживань у співіснуванні з неконтрольованими територіями. Із вимушеним проголошенням «блокади»²⁴ зберігаються випадки нелегального переміщення людей, грошей, товарно-матеріальних цінностей через

²⁴ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні додаткові заходи із протидії гібридним загрозам національній безпеці України» від 15 березня 2017 р. № 62/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rnbo.gov.ua/documents/441.html>

лінію розмежування; за допомогою верифікації виявляються численні факти шахрайств при отриманні соціальних та пенсійних виплат під виглядом допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО); фіскальні органи виявляють комерційний збут товарів, що надаються під виглядом гуманітарної допомоги постраждалим²⁵ та ін.

Урегулювання цих питань є передумовою відновлення цілісності держави та реінтеграції Донбасу, що, зокрема, передбачає роботу за кількома напрямками:

1. *Виявлення та припинення зловживань з отримання допомог ВПО.* З 1 серпня 2016 р. Міністерством соціальної політики України впроваджено *Єдиний реєстр внутрішньо переміщених осіб* (далі – Єдиний реєстр ВПО). Цей ресурс став головним джерелом інформації для держави та донорів щодо наявних потреб ВПО, а отже, й основою для розробки програм оптимальної підтримки – не тільки стосовно забезпечення соціальних виплат, а й житлових потреб і потреб у працевлаштуванні. Єдиний реєстр ВПО містить не тільки загальні відомості (персональні дані, номер довідки ВПО, відомості про зареєстроване місце проживання), а й відомості про житлові, соціальні, медичні, освітні та інші потреби внутрішньо переміщених осіб, а також стан їх забезпечення.

Кабінет Міністрів України 22 вересня 2016 р. затвердив Порядок створення, ведення й доступу до відомостей єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Одержувати інформацію з цієї бази даних мають право Міністерство фінансів України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, інші центральні органи виконавчої влади, Пенсійний фонд України та його територіальні органи²⁶.

Перспективним є запуск Єдиної інформаційно-аналітичної системи соціального захисту населення, що включатиме централізовані взаємопов'язані між собою бази даних (реєстри) усіх категорій отримувачів соціальної допомоги від держави та реєстри надавачів соціальної допомоги.

Виявлення шахрайств і зловживань підвищує справедливість та адресність державної підтримки, забезпечує економію бюджетних коштів. За результатами перевірок щодо законності отримання соціальних допомог внутрішньо переміщеними особами, низці одержувачів такі виплати було припинено. Як засвідчили результати обговорень у фокус-групах, причинами припинення виплат були: недостовірні відомості про місце

²⁵ У ДФС обговорили шляхи упередження зловживань під час перевезення гуманітарної допомоги [Електронний ресурс] / Державна фіскальна служба України. – 2016. – 18 листоп. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/274738.html>

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб» від 22 вересня 2016 р. № 646 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/646-2016-%D0%BF>

проживання та рівень доходів; приховування інформації про придбання квартири чи автомобіля, які були виявлені під час перевірок²⁷.

Довідково. За даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, станом на 10 липня 2017 р. було взято на облік 1 582 808 переселенців (1 272 578 сімей) з Донбасу і Криму. Станом на 4 липня 2016 р. аналогічні показники становили 1 790 267 переселенців (1 449 376 сімей) відповідно. Таким чином, за рік кількість переселенців, які перебували на обліку, зменшилася на 207,5 тис. осіб (11,6 %).

Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 8 червня 2016 р. № 365 затверджено *Порядок призначення (відновлення) соціальних виплат ВПО та Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат ВПО за місцем їх фактичного проживання/перебування*. Згідно з другим Порядком контроль за проведенням соціальних виплат ВПО здійснюють структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад шляхом відвідування не рідше ніж один раз на шість місяців фактичного місця проживання/перебування ВПО, про що складається акт обстеження матеріально-побутових умов сім'ї.

Станом на 24.05.2017 р. структурними підрозділами з питань соціального захисту населення проведено 728 929 перевірок фактичного місця проживання/перебування внутрішньо переміщених осіб, за результатами яких скасовано 227 787 довідок про взяття на облік ВПО.

2. *Упорядкування «пенсійного туризму»*. Внутрішньо переміщені особи, які перебувають на пенсії та проживають на невідконтрольованих територіях, регулярно приїждять на підконтрольовану територію для отримання пенсій. Щомісяця в пунктах перетину на лінії зіткнення фіксують 600–700 тис. індивідуальних перетинів. За даними прикордонників, у чергах до 80 % – люди пенсійного віку²⁸. Завдяки налагодженню процесу верифікації отримувачів пенсійних виплат у результаті проведених заходів щодо підтвердження правомірності пенсійних виплат особам з числа ВПО було заощаджено фінансовий ресурс Пенсійного фонду України в сумі 13,5 млрд грн²⁹.

За умов деокупації та за результатами системи верифікації отримувачів соціальних виплат усі заборгованості із соціальних виплат, що були утримані у зв'язку із окупацією та припиненням бюджетних відносин з окупованими територіями, мають бути виплачені.

²⁷ Проект фінансується Європейським Союзом та впроваджується Міжнародною організацією з міграції (МОМ). Дані наведено за квітень 2017 р. (див.: Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf).

²⁸ П'єцух М. Повернути втрачене: як пенсіонери ОРДЛО «обдурюють» український уряд [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2017. – 4 квіт. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2017/04/4/7140225/>

²⁹ Голова правління Пенсійного фонду України прозвітував про результати діяльності та виконання бюджету фонду у 2016 р. Фінансові та статистичні показники Пенсійного фонду [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – 2017. – 16 берез. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=277159&cat_id=122125

3. *Зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів Донецької та Луганської областей для формування дієвих механізмів економічного розвитку регіону.* Одним із інструментів має стати надання права для місцевих бюджетів Донецької та Луганської областей залишати кошти, які згідно із законом про державний бюджет мають відраховуватися до державного бюджету, на період до трьох років із визначенням їх цільового фінансування інфраструктурних об'єктів.

Довідково. Однією із новацій Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» (ст. 20) стало те, що Кабінету Міністрів України за погодженням з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету надано право здійснювати розподіл резерву коштів освітньої та медичної субвенцій, а також нерозподілених видатків цих субвенцій для територій Донецької та Луганської областей, на яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, між місцевими бюджетами, а також перерозподіл таких субвенцій між місцевими бюджетами.

Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 11 січня 2017 р. № 8-р затвердив План заходів, спрямованих на реалізацію деяких засад державної внутрішньої політики щодо окремих районів Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (далі – План заходів). Відповідно до цього Плану заходів є завдання, які необхідно виконати протягом 2017 р. щодо забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг тощо.

4. *Фінансування процесів відновлення дорожньо-транспортної інфраструктури Донбасу, у т. ч. за рахунок додаткових надходжень від митниці.* Нині для Донецької митниці ДФС це питання набуває особливого значення. Непроста логістична ситуація, яка склалася на Донеччині, змушує значну частку підприємств регіону проводити оформлення імпорту товарів в інших митницях ДФС, що, безумовно, суттєво зменшує надходження митних платежів від Донецької митниці ДФС у держскарбницю країни. Так, у 2016 р. 2,8 млрд грн митних платежів сплачені підприємствами не за місцем розташування. Відтік митних платежів погіршує можливості фінансування ремонту автомобільних доріг у поточному році в цьому регіоні.

Уже півроку в усіх областях України для фінансового забезпечення реалізації заходів з розвитку автомобільних доріг загального користування діє «дорожній експеримент». У його межах відповідно до пункту 33 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу» від 20 грудня 2016 р. № 1789 50 % від перевиконання індикативних показників доходів Державного бюджету України за загальним фондом зараховується до спеціальних фондів обласних бюджетів і використовується для ремонту доріг. Відтак необхідне заохочення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до зміни існуючих логістичних

механізмів доставки вантажів для здійснення митного оформлення у Донецькій митниці ДФС. Означене збільшить потенціал для швидкої та якісної розбудови інфраструктури регіону.

Довідково. За результатами роботи Донецької митниці ДФС у I півріччі 2017 р. до загального та спеціального фондів Державного бюджету України спрямовано понад 2,4 млрд грн. Для зарахування до спеціальних фондів Донеччини, кошти з яких використовуються на ремонт та облаштування логістичної інфраструктури області, Донецькою митницею спрямовано понад 338 млн грн. Слід також відмітити, що в січні–червні 2017 р. в Донецькій митниці спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення помісячних перерахувань до бюджету області. Сума надходжень у червні більше ніж у 20 разів перевищила аналогічні показники січня поточного року і становить майже 151 млн грн, що є найкращим показником за 2017 р. Донецька митниця ДФС робить важливі кроки для налагодження тісної та взаємоузгодженої співпраці із суб'єктами, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність у Донецькому регіоні. Так, починаючи із серпня 2016 р., в максимально можливому обсязі реалізується митне оформлення товарів за принципом «Єдине вікно». Як засвідчують дані Державної фіскальної служби України, за цим показником роботи Донецька митниця посідає четверте місце за забезпеченням обсягів надходжень до бюджету серед митниць ДФС. Тісна співпраця з імпортерами та митне законодавство дозволяють скоротити час оформлення вантажів, спростити митні формальності, повною мірою оцінити переваги електронного декларування. Середній час митного оформлення імпортованих товарів Донецькою митницею у 2017 р. становить 58 хв. Тобто менше ніж за годину товар, що надійшов до пункту митного оформлення, уже може вільно використовуватись на території України. Упродовж перших місяців 2017 р. митницею ініційовано пропозицію щодо створення нового митного поста у м. Покровську, яке є «західними воротами Донбасу». Мета – залучення нових та активізація працюючих суб'єктів ЗЕД. Ініціатива знайшла підтримку як у керівництва області, так і в Державній фіскальній службі України.

5. *Фінансове забезпечення розвитку підприємницької діяльності шляхом виділення «стартової допомоги» на безповоротній основі* для розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні, адже більшість жителів Донбасу, які мають статус ВПО, очікують завершення воєнних дій у регіоні, щоб повернутися на місця свого постійного проживання. І вкрай важливим є забезпечення їх державною підтримкою. Важливим напрямом розвитку підприємницької діяльності має стати сприяння юридичному супроводженню суб'єктів малого та середнього бізнесу. У контексті забезпечення розвитку таких підприємств, як свідчить зарубіжний досвід деокупації територій, є надання пільгового кредитування на засадах державно-приватного партнерства для новостворених підприємств. Одним із джерел фінансового забезпечення «стартової допомоги» можуть стати кошти міжнародної фінансової допомоги.

6. *Відшкодування збитків від втрат зруйнованого або пошкодженого майна на території проведення АТО, у т. ч. з наступною компенсацією їх вартості за рахунок держави-агресора.* За час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей об'єктам приватного житлового фонду і приватного домогосподарства було завдано значних

збитків. За оперативними відомостями Донецької та Луганської ОДА, станом на травень 2016 р. сума відповідних збитків перевищувала 2,4 млрд грн³⁰. З метою врегулювання збитків були розроблені основний³¹ та альтернативний законопроекти, якими передбачено, що відшкодування збитків мало здійснюватися впродовж 2016–2017 рр. за рахунок коштів державного бюджету за окремою бюджетною програмою Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Прийняття такого законопроекту надасть змогу забезпечити дієву фінансову державну підтримку при деокупації територій.

7. *Фінансування житлової програми для внутрішньо переміщених осіб.* Передумовою інтеграції ВПО у нинішні місцеві громади є наявність житла. Як зазначили учасники опитування³², найбільш проблемні питання для ВПО пов'язані з житлом (70 %), у т. ч.: житловими умовами (27 %), оплатою орендованого житла (23 %) та оплатою послуг ЖКГ (20 %). З метою їх вирішення у березні 2017 р. було ухвалено зміни до Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» щодо реалізації державних житлових програм³³. Відповідно до них здійснюється державна підтримка у розмірі 50 % вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту учасникам АТО та внутрішньо переміщеним особам. Фінансова допомога надаватиметься у межах коштів, передбачених державним бюджетом на виконання Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр. З метою реалізації цієї Програми потребує розробки механізм та виділення обсягу додаткових коштів на фінансування з Державного бюджету України. Інвестиції у житлове будівництво як в одну із системоутворюючих галузей традиційно дають суттєвий мультиплікаційний ефект у вигляді розвитку суміжних галузей економіки.

8. *Залучення коштів міжнародної фінансової допомоги для підтримки відновлення Донбасу.* На території, наприклад, Донецької області 44 проекти фінансуються за рахунок міжнародної технічної допомоги та міжнародних

³⁰ Депутатський запит Народного депутата України від 23 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/wcadr_document?DOCUMENT_ID=85800&DOCUMENT_TYPE=1

³¹ Проект Закону про відшкодування збитків за зруйноване (знищене) або пошкоджене приватне житло особам, приватне житло або приватні домогосподарства яких були пошкоджені (зруйновані) під час проведення антитерористичної операції від 24 березня 2016 р. № 4301 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58524

³² Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

³³ Закон України «Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» щодо реалізації державних житлових програм» від 16 березня 2017 р. № 1954-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1954-viii>

фінансових організацій. Повне та своєчасне освоєння коштів спроможне прискорити отримання соціально-економічного ефекту.

9. *Підвищення якості фінансово-економічного обґрунтування політичних рішень, зокрема щодо вирішення проблематики Донбасу.* Питання повоєнного відновлення Донбасу, фінансової підтримки ВПО та учасників АТО є одними з найбільш соціально чутливих у державі. Водночас більшість законопроектів на етапі пояснювальних записок є вкрай слабкими в частині фінансово-економічного обґрунтування. Як результат, може створюватися сприятливе підґрунтя для популізму опозиційних політичних сил у передвиборчий період. Означене несе ризики для утримання досягнутого Урядом бюджетного балансу. З метою подолання подібних потенційних загроз у майбутньому важливим є посилення внутрішньовідомчої координації між профільними органами державної влади. Не менш значущою є тісна співпраця відповідних органів державної та місцевої влади підконтрольних територій Донецької та Луганської областей.

10. *Фінансування державою своєчасно та в повному обсязі всіх пенсійних та соціальних зобов'язань перед ВПО вже за відсутності податкових надходжень та ЄСВ з непідконтрольних територій.* За підсумками 2016 р. платники податків в ОРДЛО та на лінії зіткнення сплатили 7,7 млрд грн податків та зборів, а також майже 1,8 млрд грн ЄСВ. Багато об'єктів державної власності розташовані на території проведення антитерористичної операції (364) та в тимчасово окупованій АР Крим (195)³⁴, що унеможливило отримання фінансового ефекту від їх використання для бюджетів усіх рівнів.

Із вимушеним початком «блокади» та розривом торговельно-економічних відносин з непідконтрольними територіями вищенаведені потенційні податкові надходження у 2017 р. втрачені на тлі розширення необхідності соціального та пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Основними джерелами доходів у домогосподарствах ВПО є державна допомога (59 %), заробітна плата (56 %), соціальна допомога та пенсія за віком (по 33 %), випадкові заробітки (15 %) та ін.³⁵

Довідково. У 2016 р. платниками податків в ОРДЛО та на лінії зіткнення сплачено 7 725,5 млн грн, що включали:

- 9 402 платників, які зареєстровані в населених пунктах Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, сплатили 2 228,3 млн грн податкових та 104 платники – 458,0 млн грн митних платежів. Їх податковий борг до зведеного бюджету становив 3 406,5 млн грн. Крім того, 6 860 платників сплатили 941,2 млн грн ЄСВ;

³⁴ Стратегічне бачення управління державними підприємствами [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=c3bc854c-97a4-479b-82b1-42681a0baeb8&tag=Prezentat siiniMateriali>

³⁵ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

- 3 998 платників, які зареєстровані в населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення, сплатили *577,4 млн грн податкових* та 8 платників – *495,4 млн грн митних платежів*. Їх податковий борг до зведеного бюджету становив 123,9 млн грн. Крім того, 2 964 платників сплатили *376,4 млн грн ЄСВ*;
- 510 платників (юридичних осіб), які станом на 01.03.2017 р. перереєструвалися з невідконтрольної території й населених пунктів на лінії зіткнення та залишилися за попереднім місцем обліку як за неосновним, сплатили *1 759,2 млн грн податкових* та 52 платники – *432,1 млн грн митних платежів*. Їх податковий борг до зведеного бюджету становив 214,6 млн грн. Крім того, 469 платників сплатили *457,5 млн грн ЄСВ*. *Грошова допомога ВПО*, які перебувають на обліку в структурних підрозділах з питань соціального захисту, надається державою у таких розмірах: 884 грн для непрацевдатних осіб або 442 грн – для працевдатних осіб. Загальна сума допомоги на сім'ю не може перевищувати 2 400 грн. Визначено низку умов ненадання (житло на підконтрольній території, значний банківський депозит) та припинення надання такої допомоги³⁶. Згідно із Порядком надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в т. ч. на оплату житлово-комунальних послуг та відповідною бюджетною програмою у 2016 р. здійснено фінансування на рівні 3 161,7 млн грн (у 2015 р. – 3 317,6 млн грн; у 2014 р. – 357,1 млн грн), на 2017 р. обсяг фінансування передбачений на рівні 3 263,7 млн грн, у т. ч. за січень–травень профінансовано 1 217,8 млн грн³⁷.

Фінансування пенсійних виплат ВПО. Середній рівень пенсійних виплат серед громадян Донецької та Луганської областей є найвищим в Україні після м. Києва. Пенсійний фонд України повідомляє³⁸, що на тимчасово невідконтрольних українській владі територіях Донецької та Луганської областей станом на серпень 2014 р. перебувало 1 278,2 тис. пенсіонерів. Станом на 1 січня 2016 р. пенсії виплачувалися 956 тис. пенсіонерів з числа ВПО. У 2016 р. всіх пенсіонерів з числа ВПО переведено на отримання виплат через рахунки та мережу установ ПАТ «Державний ощадний банк України» та запроваджено їх постійну верифікацію, у т. ч. шляхом видачі електронних пенсійних посвідчень. При цьому пенсіонерам з числа ВПО, які згідно із законодавством не звернулися за поновленням (підтвердженням) права на пенсійні виплати на підконтрольній території, зазначені виплати не проводились. Тому в грудні 2016 р. пенсії виплачувалися 548,9 тис. пенсіонерів з числа ВПО, що на 407,1 тис. менше порівняно з відповідним періодом попереднього року. При цьому точних даних про чисельність пенсіонерів, котрі перебувають на невідконтрольній території, зокрема про померлих і тих, які виїхали в інші країни, немає.

11. Фінансова підтримка заходів із залучення до роботи членів малозабезпечених сімей та внутрішньо переміщених осіб. На пропозицію

³⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 1 жовтня 2014 р. № 505 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

³⁷ Звітність про виконання бюджетів [Електронний ресурс] / Державна казначейська служба України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

³⁸ Голова правління Пенсійного фонду України прозвітував про результати діяльності та виконання бюджету фонду у 2016 р. Фінансові та статистичні показники Пенсійного фонду [Електронний ресурс] / Пенсійний фонд України. – 2017. – 16 берез. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=277159&cat_id=122125

Міністерства соціальної політики з 1 грудня 2016 р. по 1 червня 2018 р. у Львівській, Полтавській та Харківській областях започатковано пілотний проект із залучення до роботи членів малозабезпечених сімей та внутрішньо переміщених осіб у межах реалізації спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту «Модернізація системи соціальної підтримки населення України». У Державному бюджеті України на 2017 р. передбачено видатки для надання учасникам пілотного проекту безвідсоткової фінансової допомоги на поворотній основі для організації підприємницької діяльності³⁹. За бюджетною програмою «Фінансова підтримка заходів із залучення до роботи членів малозабезпечених сімей та внутрішньо переміщених осіб в умовах експерименту» у Державному бюджеті України на 2017 р. передбачено 20 млн грн. Ці кошти спрямуються на надання безвідсоткової фінансової допомоги на поворотній основі членам малозабезпечених сімей та внутрішньо переміщеним особам, які є учасниками пілотного проекту.

II. Боргові ризики

У *борговій сфері* реінтеграція в український фінансовий простір тимчасово неконтрольованих територій має врахувати проблемні питання, пов'язані з неповерненням АР Крим і територіальними громадами на неконтрольованих територіях боргів міжнародним кредиторам, зростанням заборгованості підприємств ТКЕ, ТЕЦ та прямих промислових споживачів на Донбасі.

Суттєвим чинником зростання загальних обсягів суверенного боргу держави виступає гарантування державою запозичень. Станом на 31.12.2016 р. фактичний обсяг гарантованого державою боргу України становив 278,9 млрд грн, у т. ч. загальний обсяг гарантованого АР Крим та територіальними громадами боргу – 6,4 млрд грн (внутрішній борг – 1,3 млрд грн та зовнішній борг – 5,1 млрд грн)⁴⁰. За результатами I кварталу 2017 р. загальний обсяг гарантованого боргу сягав 275,7 млрд грн, у т. ч. 6,2 млрд грн становив загальний обсяг гарантованого АР Крим та територіальними громадами боргу (внутрішній борг – 1,3 млрд грн та зовнішній борг – 4,9 млрд грн)⁴¹. неповернення боргів міжнародним кредиторам стало чинником негативного впливу на подальшу співпрацю зі світовими фінансовими

³⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту із залучення до роботи членів малозабезпечених сімей та внутрішньо переміщених осіб» від 2 грудня 2015 р. № 1154 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1154-2015-%D0%BF>

⁴⁰ Інформація про стан гарантованих відповідно Автономною Республікою Крим, територіальними громадами боргів станом на 1 січня 2017 року [Електронний ресурс] / Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2016 рік. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194>

⁴¹ Інформація про стан гарантованих відповідно Автономною Республікою Крим, територіальними громадами боргів [Електронний ресурс] / Квартальний звіт про виконання Державного бюджету України за I квартал 2017 року. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=363861>

організаціями та іміджевих втрат держави, що в підсумку сприяло зниженню міжнародних кредитних рейтингів України, значного відтоку інвестиційних ресурсів та зменшення потенційних кредиторів.

В умовах ведення воєнних дій накопичилася заборгованість підприємств ТКЕ, ТЕЦ та прямих промислових споживачів на Донбасі, особливо тих, які розташовані на тимчасово неконтрольованих територіях, що зумовлює виникнення необхідності в додаткових державних запозиченнях для покриття цих втрат НАК «Нафтогаз України».

Довідково. Станом на 21 березня 2017 р. сумарна прострочена заборгованість за природний газ, використаний для виробництва теплової енергії, перед НАК «Нафтогаз України» підприємств ТКЕ та ТЕЦ Донецької області становила близько 5,5 млрд грн та Луганської області – 1,3 млрд грн⁴². За підсумками I півріччя 2017 р. прослідковується тенденція до збільшення сумарної простроченої заборгованості перед НАК «Нафтогаз України» за природний газ у цій категорії у Донецькій області до 5,6 млрд грн, у Луганській – до 1,4 млрд грн на тлі зменшення загального боргу всіх вітчизняних підприємств ТКЕ та ТЕЦ за природний газ, використаний для виробництва теплової енергії, від 26,3 млрд грн – у березні до 25,4 млрд грн – у липні 2017 р.⁴³

Загострюється ризик потенційного зростання валового зовнішнього боргу України за рахунок збільшення частки неповернення боргів за запозиченнями підприємств, що знаходяться на непідконтрольних територіях та «націоналізовані» квазідержавними «ДНР» та «ЛНР». Так, за період 2010–2015 рр. загальна сума розміщених підрозділами групи *System Capital Management* (СКМ) єврооблігацій становила 2,16 млрд дол. США, а станом на 30 листопада 2016 р. сукупна заборгованість за цими інструментами перед кредиторами вже досягала 2,29 млрд дол. США.

Довідково. Для покриття старих боргів найчастіше застосовується механізм рекредитування, а в 2016 р. було прийнято рішення про реструктуризацію цих боргів⁴⁴: об'єднання трьох випусків єврооблігацій (з погашенням у 2016–2018 рр.)

⁴² Заборгованість підприємств-боржників перед НАК «Нафтогаз України» за використаний природний газ зменшилась на 1,1 млрд грн (3,2 %) та складає 32,1 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/401366F6E7F940A6C22580EB003A6887?OpenDocument&year=2017&month=03&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&>

⁴³ Заборгованість підприємств-боржників перед НАК «Нафтогаз України» за використаний природний газ зменшилась на 204 млн грн (0,6 %) та складає 31,4 млрд грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 8B51A47EAF77973C22581540041B0BF?OpenDocument&year=2017&month=07&nt=Новини&

⁴⁴ Величезний борговий тягар структур Ахметова лягає на плечі держави, – експерт [Електронний ресурс] / Громадсько-політичний портал «Воля народу». – 2013. – 1 трав. – Режим доступу : <http://volianarodu.org.ua/uk/Ekonomika-i-biznes/Velycheznyy-borgovyuy-tyagar-struktur-Achmetova-lyagaye-na-plechi-derzhavy-ekspert>

в єдиний випуск євробондів з терміном обігу до 31 грудня 2021 р., а також чотирьох синдікованих кредитних ліній із передекспортного фінансування – в одну кредитну лінію. Наприкінці грудня 2016 р. холдинг ДТЕК після досягнення домовленості з кредиторами провів обмін єврооблігацій на 750 млн дол. США і на 160 млн дол. США, випущених у 2013 і 2015 рр. відповідно, на новий єдиний випуск єврооблігацій з терміном обігу до 31 грудня 2024 р. Погашення нових паперів має бути здійснено двома рівними частинами: 50 % – у грудні 2023 р. та 50 % – по закінченню терміну обігу. Крім того, кредитори ДТЕК підтримали конвертацію частини банківського боргу в розмірі 300 млн дол. США у єврооблігації.

Упередження реалізації наведених загроз борговій безпеці держави повинно передбачати прийняття комплексних заходів, скерованих на:

- забезпечення ефективного моніторингу та прогнозу ризиків, пов'язаних з діяльністю державних підприємств, зокрема НАК «Нафтогаз України», оскільки саме їх фінансові результати визначають імовірність реалізації цих загроз та обсяги додаткового боргового тиску на бюджет;
- удосконалення боргової політики щодо місцевого боргу та гарантування запозичень шляхом наближення (імплементатії) відповідних законодавчих норм країн ЄС;
- розроблення та правове забезпечення механізму стягнення кредиторської заборгованості приватних підприємств перед державою та міжнародними кредиторами.

У банківській сфері реінтеграція в український фінансовий простір тимчасово неконтрольованих територій можлива, зокрема, за допомогою фінансових інструментів, які характеризуються нижче.

Залучення депозитів фізичних осіб, які перебувають на тимчасово неконтрольованій території, до українських банків, що знаходяться на контрольованій Урядом території.

На відміну від Криму, де банківська система наразі складається з філій російських «підсанкційних» банків та дрібних місцевих установ, ситуація на території ОРДЛО є ще гіршою, адже банківська система там відсутня як явище, а більшість розрахунків здійснюється переважно в рублях і майже виключно – у готівковій формі.

У ситуації, що склалася, держава в особі Національного банку та Кабінету Міністрів України має розробити механізм залучення коштів населення з тимчасово невідконтрольованих територій у банківську систему України, що має враховувати, зокрема, питання фізичної безпеки переміщення значних обсягів готівки через лінію розмежування, специфічну відсоткову політику щодо цих коштів у різних видах валют, проте, головне – механізм гарантії безумовного та своєчасного повернення цих вкладів.

Наступним важливим елементом механізму реінтеграції мешканців тимчасово неконтрольованих територій є створення механізму пільгового іпотечного кредитування внутрішньо переміщених осіб, значна частка яких після переселення проживає в незадовільних умовах.

З метою вирішення цієї проблеми і пропонується розробка на рівні Національного банку та Міністерства фінансів України означеного механізму. Його базові параметри мають бути такими:

- купівля на першому (пілотному) етапі цієї Програми до 100 тис. одиниць житла (квартир, приватних будинків) оціночною середньою вартістю близько 500 тис. грн за одиницю. Отже, загальна сума банківських кредитів на купівлю цієї нерухомості становитиме до 50 млрд грн. Відповідні ресурси у банківській системі є, адже станом на 01.06.2017 р. сума інвестицій банків у державні цінні папери (ОВДП) дорівнює майже 386 млрд грн, вимоги банків до НБУ (куплені банками сертифікати НБУ) – 63 млрд грн, залишки на коррахунках (тимчасово вільні безготівкові кошти) – 122 млрд грн. Отже, *банки мають надлишкову ліквідність*, частина якої може бути розміщена більш раціонально у вигляді іпотеки для ВПО;
- відшкодування за рахунок державного бюджету частини ринкової відсоткової ставки (приміром, з ринкової ставки 25 % річних 15 % річних може відшкодуватися банкам за рахунок держави, 10 % річних може сплачуватися вимушеними переселенцями на загальних засадах, що передбачені кредитними угодами). У випадку використання саме таких пропорцій (15 % річних – держава, 10 % річних – позичальники) орієнтовні *додаткові витрати бюджету мають скласти 616 млн грн щомісячно, або 7,4 млрд грн на рік* (за умови, якщо загальна сума кредитів за Програмою становитиме 50 млрд грн, ринкова ставка за кредитами становитиме 25 % річних, а пропорції між державою та позичальниками будуть саме такі: 15 та 10 %);
- позичальники в умовах реалізації цієї схеми мають стати власниками купленого житла, проте житло повинно знаходитись у заставі комерційних банків (що відповідає стандартній схемі іпотеки на вторинному ринку). Функція держави у такому випадку полягає лише в заінтересованості банків кредитувати переселенців (а переселенців – отримувати кредити) шляхом відшкодування частини ринкової ставки за кредитами.

4.6. СОЦІАЛЬНА РЕІНТЕГРАЦІЯ: ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Численною категорією населення, на яку має бути спрямоване вістря соціальної політики, є внутрішньо переміщені особи (а це, за даними станом на 31 липня 2017 р., – близько 4 % населення країни). Вони потребують особливої уваги держави не лише тому, що належать до менш захищених груп населення, а й унаслідок необхідності згуртування суспільства в умовах агресії та гібридної війни. Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб зареєстрована в Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій областях та м. Києві.

Для врегулювання проблем ВПО розроблена та діє розгалужена законодавча база. Проте її створення в обмежені строки та в екстремальних

умовах масових вимушених переселень не могло не позначитися на якості законодавства. Тому правові документи вдосконалюються, що допомагає урегульовувати нововиявлені проблеми ВПО.

Серед останніх законодавчих нововведень на увагу заслуговують зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», що набули чинності в січні 2017 р. Згідно з ними коло осіб, які мають право на гарантовану державою безоплатну вторинну правову допомогу, розширено за рахунок ВПО та тих, хто претендує на такий статус. У березні 2017 р. завдяки внесенням змін до Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» Розв'язанню проблем переселенців сприяє виконання низки державних програм, серед яких центральне місце належить Комплексній державній програмі щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції на період до 2017 р. (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094). Урядом розроблено План заходів з її реалізації, відслідковується виконання.

У місцевих органах соціального захисту до вересня 2016 р. існували окремі реєстри ВПО, тому скласти загальну картину щодо кількості переселенців, місць їхнього проживання, реального стану виплат до введення в дію Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб і самого Єдиного реєстру ВПО було неможливо. З жовтня 2016 р. реєстр запущено. Створено передумови для його інтеграції з інформаційними системами Державної прикордонної служби та Пенсійного фонду України. Разом з тим, у зв'язку з функціонуванням ресурсу виникла значна кількість проблем, серед яких застаріле обладнання, недосконалість програмного забезпечення, відсутність швидкого та якісного інтернет-з'єднання, недостатня компетентність працівників. База даних ВПО потребує і технічного, і методологічного удосконалення.

Систематично і цілеспрямовано держава надає соціальну допомогу ВПО, яка наразі, за даними опитувань, належить до основних джерел доходу для 59 % сімей переселенців⁴⁵. Згідно з бюджетною програмою на 2016 рік для виплати щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання було передбачено 2,8 млрд грн. Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 листопада 2016 р. № 816-р видатки на зазначені цілі збільшено на 479 253,8 тис. грн. Тому впродовж 2016 р. допомогу виплачено на загальну суму 3,2 млрд грн. Її отримали 1 037 360 сімей. За інформацією Уряду, рівень забезпечення щомісячною адресною допомогою для покриття витрат на проживання, у т. ч. на оплату житлово-комунальних послуг, у 2016 р. дорівнював 100 %. Середньомісячна кількість сімей, які потребували

⁴⁵ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

допомоги, становила 197 254. Середня місячна допомога на одну сім'ю – 1 335,7 грн⁴⁶. Треба зазначити, що розмір допомоги, визначений ще в 2014 р., лишається незмінним, попри постійне зростання прожиткового мінімуму.

Крім того, внутрішньо переміщеним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, надавалася одноразова грошова допомога. У 2016 р. таку допомогу було призначено 3 640 ВПО. Кількість тих, хто отримав цю допомогу, була більшою за заплановану завдяки збільшенню надходжень благодійних коштів у національній та іноземній валютах на спеціальний рахунок Мінсоцполітики.

У схваленому Верховною Радою України Законі України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» на надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам враховані видатки в обсязі 3 263,7 млн грн. Станом на 31 липня 2017 р. отримувачам допомоги профінансовано 1 683 333 тис. грн. Завдяки змінам, які Кабінет Міністрів України у травні 2017 вніс до Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, у т. ч. на оплату житлово-комунальних послуг, допомога буде надаватися не лише ВПО з непідконтрольних територій, а й особам, житло яких зруйноване або непридатне для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції.

Зусилля держави було спрямовано на забезпечення соціального захисту ВПО від безробіття. Державна служба зайнятості України (ДСЗУ) протягом 2016 р. здійснювала комплексну інформаційно-роз'яснювальну роботу із сприяння зайнятості цієї категорії населення. Безробітним, які виявили бажання отримати нову професію або підвищити кваліфікацію, надаються індивідуальні профконсультації, для них проводяться семінари з профорієнтації.

Разом з тим, протягом 2016 р. послугами ДСЗУ скористалися лише 24,3 тис. безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб. Частково це відбувається через низький рівень довіри ВПО до цієї інституції. Працевлаштовано 6,8 тис. громадян, із них 1,5 тис. осіб – з компенсацією роботодавцю витрат на оплату праці. До участі в громадських та інших роботах тимчасового характеру залучено 2,7 тис. ВПО. За направленням Служби професійне навчання проходили 2,3 тис. безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб⁴⁷.

Суперечливим, проте необхідним, був процес верифікації соціальних виплат, що проходила в 2016 р. З початком масового виїзду населення з охоплених війною територій Пенсійним фондом України було запроваджено

⁴⁶ Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] / Офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>

⁴⁷ Соціальний звіт за 2016 рік [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики України. – К., 2017. – 66 с. – С. 50. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>

спрощену процедуру виплати пенсій ВПО за новим місцем фактичного перебування. Проте пенсії та допомоги від держави отримували не лише внутрішньо переміщені особи, а й громадяни, які насправді такими не були, продовжуючи проживати на тимчасово непідконтрольних територіях. За даними СБУ, більше 400 тис. громадян, які отримували соціальні виплати як ВПО, насправді не перетинали лінію розмежування. Виникло явище «пенсійного туризму», стали відомі випадки зловживань, неадресного використання коштів, спрямованих на допомогу внутрішньо переміщеним особам.

У зв'язку з цим Мінсоцполітики призупинило соціальні виплати фіктивним переселенцям, було запроваджено перевірки фактичного місця проживання ВПО створеними місцевою владою комісіями. Було також визначено, що пенсіонери з числа ВПО мають обслуговуватися в Ощадбанку, який у співпраці з Пенсійним фондом України випустив платіжні картки, що є водночас електронними пенсійними посвідченнями. Уведено порядок фізичної ідентифікації їхніх власників. За даними Пенсійного фонду України, у грудні 2016 р. пенсії виплачувалися 548,9 тис. пенсіонерів. Ці рішення, з одного боку, дали змогу протидіяти зловживанням, зменшити невиправдані витрати бюджету, з другого – створили додаткові труднощі для частини внутрішньо переміщених осіб. На думку правозахисників, перевірки носять дискримінаційний стосовно цих громадян характер. Призупинення соціальних виплат було вкрай болючим, особливо для вразливих категорій населення, у тих випадках, коли вони були чи не єдиним джерелом доходів⁴⁸.

Поряд із розв'язанням поточних питань із забезпечення соціальних гарантій внутрішньо переміщених осіб необхідно працювати над тривалим врегулюванням проблеми. Наразі зрозуміло, що на швидке повернення до місць попереднього проживання таким людям очікувати не варто. Більше того, згідно з опитуванням, проведеним у липні–серпні 2016 р. Київським міжнародним інститутом соціології, майже половина ВПО (48 %) не збирається повертатися назад, ще 16 % опитаних не могли визначитися⁴⁹.

За даними моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, що впроваджується Міжнародною організацією з міграції і проводиться за участі як органів виконавчої влади, так і неурядових організацій, понад 40 % ВПО відвідували місця попереднього проживання, проте частка тих, хто виїжджав з метою ознайомлення з можливостями повернення знизилася з 11 % під час попереднього раунду моніторингу у вересні 2016 р. до 5 %

⁴⁸ Права внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremischenyh-osib/>

⁴⁹ Майже половина переселенців з Донбасу не мають наміру повертатися назад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novynarnia.com/2016/10/25/mayzhe-polovina-pereselestantsiv-z-donbasu-ne-mayut-namiru-povertatisya-nazad/>

в березні 2017 р.⁵⁰. Про переселення як про постійну ситуацію переважно говорить молодь.

У зв'язку з цим варто зауважити, що у неформальному спілкуванні, у пресі, навіть в офіційних повідомленнях внутрішньо переміщених осіб все частіше називають «переселенцями». У такий спосіб відображається усвідомлення суспільством того факту, що значна частина громадян, які залишили неконтрольовані державою території, поступово налагоджують своє життя в інших регіонах країни. За даними вже згаданого моніторингу ситуації, 88 % ВПО заявляють, що вони повністю чи частково інтегрувалися в місцеві громади⁵¹.

Це не означає, однак, що проблеми вимушених переселенців вирішено. Більшість із них і дотепер значно поступаються корінним мешканцям у рівнях добробуту, зайнятості, житлових умов. Основними проблемами ВПО залишаються пошук роботи та житла.

Так, за даними вже згаданого моніторингу, станом на березень 2017 р. знайшли роботу 41,5 % працездатних переселенців. Третина заявили, що не мають потреби в роботі, оскільки отримують пенсію або перебувають у відпустці по догляду за дитиною. Водночас 27,6 % вважали себе безробітними, їхня частка втричі більша, ніж для населення України в цілому. Основні проблеми з працевлаштування зводяться до низької заробітної плати та відсутності необхідної кількості вільних робочих місць, особливо в сільській місцевості та малих містах.

Варто зауважити, що рівень зайнятості ВПО поступово зростає. Згідно з даними попередніх раундів моніторингу навесні 2016 р. він становив 35,1 %, у вересні 2106 р. – 29,7 %. Попри це показник березня 2017 р. (а це 41,5 %) далекий від показника зайнятості до переселення, який досягав 60,1 %.

Позитивним є й той факт, що працевлаштовані ВПО зайняті переважно в тих же сферах, що й до переселення. Разом з тим, частка зайнятих у промисловості зменшилася, а у сфері послуг – зросла. З одного боку, це свідчення активної позиції переселенців, які вишуковують різні можливості для облаштування та самозабезпечення, у т. ч. й шляхом перекваліфікації чи самозайнятості, з іншого – це показник недостатнього використання їхнього трудового й інтелектуального потенціалу в регіонах вселення.

Необхідно звернути увагу на те, що серед працездатної частини внутрішньо переміщених осіб значною є частка молоді (у віці до 35 років – понад 40 %, тобто середній вік переселенців майже на десять років менший, ніж у постійного населення). За даними ДСЗУ, осіб з вищою освітою

⁵⁰ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

⁵¹ Там само.

серед ВПО близько 70 %, зареєстрованих як безробітні, які мають вищу освіту, трохи менше 45 % від загальної чисельності безробітних⁵². Тому робота з працевлаштування ВПО, сприяння у їхній бізнесовій діяльності шляхом надання інформації, організації навчання та перекваліфікації кредитів чи грантів має бути активізована в інтересах і переселенців, і приймаючих громад. Зокрема, вартий уваги, розвитку і розширення згаданий вище пілотний проект, котрий з 1 грудня 2016 р. започатковано у Львівській, Полтавській та Харківській областях.

Незважаючи на збільшення рівня зайнятості, підвищення самозабезпечення за рахунок зростання в доходах внутрішньо переміщених осіб частки заробітної плати, рівень добробуту їхніх сімей переважно низький. Частка найбільш уразливих домогосподарств, які змушені обмежувати видатки навіть на харчування, поступово зменшується: з 38 % навесні 2016 р. до 29 % у вересні того ж року і 23 % – у березні 2017 р. Проте добробут ВПО, який суттєво знизився після переселення, ще не досяг середньостатистичного для регіонів їхнього нинішнього проживання рівня.

Основне гальмо досягнення внутрішньо переміщеними особами рівня життя місцевих мешканців, що є найголовнішим критерієм інтеграції, – це відсутність власного житла. Проблеми, пов'язані з якістю житлових умов, оплатою за оренду житла й користування житлово-комунальними послугами, є ключовими для 70 % ВПО. Моніторинг підтверджує, що у власному житлі через три роки після переселення проживають лише 1 % ВПО. Кожна п'ята сім'я живе у родичів чи знайомих, проте більшість мусять орендувати житло. У місцях компактного поселення, тобто в гуртожитках, готелях, санаторіях, модульних містечках, усе ще проживають 6 518 осіб, або близько 0,5 % ВПО⁵³, що є фактором сповільнення їх успішної інтеграції в приймаючу громаду, послаблення перспектив налагодження повноцінного життя.

З кінця 2016 р. Урядом встановлені спрощені умови для можливості отримання житла в безстрокове користування для інвалідів війни, членів їхніх сімей та сімей загиблих з числа ВПО, що надає можливість цим громадянам стати на квартирну чергу. Проте це стосується лише незначної кількості осіб. У березні 2017 р. Ощадбанк запровадив програму кредитування ВПО для купівлі житла в межах 90 % його вартості на строк до 30 років під 20 % річних. Разом з тим, умови кредитування не відповідають потребам і можливостям ВПО.

Більш обнадійливими видаються запроваджені нещодавніми законодавчими змінами можливості участі ВПО у програмі доступного житла, що передбачає фінансування державою половини вартості житла або надання пільгового кредиту під 7 % річних. Але для того, щоб цей крок

⁵² Смаль В. Велике переселення: скільки насправді в Україні внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://voxukraine.org/2016/06/30/velyke-pereselennya-skilky-naspravdi-v-ukraini-vpo-ua/>

⁵³ Права внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremischenyh-osib/>

не лишився лише декларацією, необхідно терміново розробити й запровадити механізм доступу ВПО до участі у програмі доступного житла, а головне – забезпечити її бюджетне фінансування, адже відповідні кошти у бюджеті 2017 р. не передбачені.

Однак наразі житлова проблема для внутрішньо переміщених осіб і надалі загострюється, оскільки державна допомога не може покрити довготривалі витрати на оренду житла, а коштів на його купівлю немає. У зв'язку з цим попри процес інтеграції за місцем нового проживання існує й протилежна тенденція, коли в результаті зазначених вище причин, незважаючи на небезпеку, люди повертаються на неконтрольовані Урядом території до своїх покинутих домівок.

Неналежними залишаються соціальний статус більшості переселенців, їхня політична участь. За даними моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами, 18 % з них зазнавали дискримінації. Лише 6 % проголосували на місцевих виборах у 2015 р.⁵⁴

Нині потребує змін чинне законодавство, яке фактично позбавляє ВПО можливості брати участь у виборах місцевої влади, а також у виборах депутатів до Верховної Ради України за мажоритарними округами, оскільки вони проживають в іншому, ніж їхня виборча адреса, місці. Очевидно, що переселенці з окупованих територій та зони АТО вже тривалий час фактично є членами громад, які їх прийняли, у багатьох випадках налаштовані залишитися тут назавжди і повинні мати право впливати на ситуацію за місцем проживання. Участь в управлінні, у політичному житті на місцях є важливою передумовою їхньої успішної інтеграції. Необхідно законодавчо запровадити процедури зміни виборчої адреси та визначення іншої виборчої адреси, аніж за зареєстрованим місцем проживання, для цієї категорії громадян.

Довідково. На засіданні Уряду, яке відбулося 9 серпня 2017 р., ухвалено Постанову Кабінету міністрів України «Про внесення зміни до пункту 9 Правил реєстрації місця проживання»⁵⁵, відповідно до якої змінено правила реєстрації місця проживання для внутрішніх переселенців, а саме: передбачено виключення довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи із переліку документів, до яких вносяться відомості про місце перебування особи. Відтепер правила реєстрації ВПО гармонізовані із положеннями Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»⁵⁶.

⁵⁴ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

⁵⁵ Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/meetings/agenda?mid=250182368>

⁵⁶ Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>

Якщо, використовуючи дані моніторингу, розглянути становище ВПО в регіональному вимірі, то прослідковується важлива закономірність. Так, рівень зайнятості ВПО, які нині проживають у східних областях держави, становить лише 16 %. Він вищий у центрі країни, а в Західному регіоні досягає 45 %. Відповідно заробітну плату вважають одним із основних джерел доходів 58 % переселенців на заході країни і лише 21 % – на сході.

Аналогічно розподілилася частка ВПО, які брали участь у місцевих виборах, тобто виявили активність і небайдужість щодо ситуації в приймаючих громадах. На Сході України голосували лише 5 %, а на Заході – 16 %. Почувають себе у безпеці 97 % переселенців, які проживають у західних областях і лише 67 % – у східних⁵⁷. З цього можна зробити принаймні два висновки. По-перше, ситуація ВПО особливо складна там, де їхня чисельність значна. По-друге, якщо вважати, що віддаленість від місць попереднього проживання корелюється із намірами щодо подальшого переселення, і що вона більша, то менша вірогідність повернення, то рівень інтеграції залежить не лише від місцевих умов, а й від особистих настроїв переселенців.

У зв'язку з цим, з одного боку, для вирішення проблем недобровільних внутрішніх переселень це питання має розглядатися в контексті регіональної політики, а з іншого – вкрай важливою видається індивідуальна робота з переселенцями, яка б сприяла формуванню активної життєвої позиції, окресленню перспектив.

І влада, і суспільство мають усвідомити, що внутрішньо переміщені особи є додатковим ресурсом розвитку регіонів. Так, за даними експертного опитування, проведеного Інститутом економіки промисловості НАН України наприкінці 2016 р., позитивні наслідки інтеграції ВПО у територіальні громади виявляться в активізації підприємницької діяльності (43,4 % респондентів), стимулюванні розвитку громад за рахунок допомоги міжнародних організацій ВПО (31,6 %), зростанні якості та кількості трудового потенціалу (28,9 %), посиленні соціальної активності завдяки громадським активістам із переселенців (25,7 %), збільшенні надходжень до місцевого бюджету за рахунок податків і зборів із ВПО (21,1 %), розвитку споживчого ринку (17,1 %) ⁵⁸.

Таким чином, першорядним завданням є сприяння повноцінному облаштуванню та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нових громадах, створення можливостей для самозабезпечення, відновлення рівня добробуту принаймні на середньому для приймаючих громад рівні. Це відповідає не лише інтересам ВПО, а й інтересам місцевих громад, країни в цілому.

---

⁵⁷ Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf

⁵⁸ Новікова О. Шлях переселенця: від адаптації до інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dt.ua/macrolevel/shlyah-pereselencya-vid-adaptaciyi-do-integraciyi-247131_.html

Передумовою успішних дій є чіткі знання щодо потреб ВПО, тому вкрай важливо забезпечити повноцінне функціонування бази даних щодо ВПО, де має зберігатися інформація про їхні соціально-демографічні характеристики, конкретні потреби, переїзди, усі види наданої допомоги. Це передумова для розробки адекватної політики, планування надання соціальних виплат, а також серйозний запобіжник можливим зловживанням.

Довідково. 8 серпня 2017 р. в Українському кризовому медіа-центрі відбулася прес-конференція на тему «Бюрократичні перешкоди, доступ до житла та працевлаштування – спільні проблеми біженців та переселенців в Україні», під час якої заступник Голови Агентства ООН у справах біженців Н. Калхун представила звіт щодо потреб внутрішньо переміщених осіб, біженців та шукачів притулку в Україні за період з лютого по березень 2017 р. Звіт базується на результатах дискусій у фокус-групах, де респондентами були чоловіки та жінки різного віку та походження. Документ засвідчує ризики у сфері захисту прав, з якими стикаються ВПО та біженці, а також причини виникнення таких ризиків⁵⁹. Згідно з даними, наведеними у звіті⁶⁰, основні потреби ВПО стосуються доступу до послуг у сфері охорони репродуктивного здоров'я та ВІЛ, наймання житла (зокрема, у місцях компактного проживання), доступу до інфраструктури, медичного обслуговування та шкільної освіти. Особливими залишаються потреби для людей похилого віку та осіб з обмеженими можливостями.

Потрібно активізувати роботу з розроблення нової Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції ВПО на 2018-й та наступні роки. Ця робота має вестися не лише в рамках профільних міністерств, а й із залученням громадських організацій та з урахуванням найкращого регіонального досвіду, на основі широкої суспільної дискусії з цього питання.

Умовою виконання такої програми має бути її належне фінансування. Уряду необхідно визначитися щодо забезпечення найважливіших для життєдіяльності ВПО сфер, передусім житлової, належними ресурсами. Адже, як засвідчив досвід виконання нині чинної програми до 2017 р., без адресного бюджетного фінансування багато важливих заходів лишаються декларативними.

При цьому кошти бюджету мають використовуватися ефективно і раціонально. Зокрема, надання соціальної допомоги ВПО має набути більшої адресності та диференційності, вона має бути спрямованою на підтримку найбільш уразливих груп внутрішньо переміщених осіб. Для цього необхідно розробити чіткий механізм та критерії відбору для надання допомоги залежно від стану здоров'я, рівня добробуту та соціального статусу ВПО.

⁵⁹ Вирішувати проблеми внутрішньо переміщених осіб необхідно перш за все на законодавчому рівні, – Юсуф Куркчі [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – 2017. – 8 серп. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=250181688

⁶⁰ Україна. Спільна оцінка потреб 2017 [Електронний ресурс] / звіт Агентства ООН у справах біженців (липень 2017 р.). – Режим доступу : http://mtot.gov.ua/wp-content/uploads/UKRAINE-2017-PARTICIPATORY-ASSESSMENT_UKR_WWW.pdf

Водночас потрібно переглянути визначені розміри допомоги, скорегувати їх відповідно до зростання основних соціальних стандартів.

Для більшої систематичності та комплексності у вирішенні проблем ВПО необхідно: активізувати роботу Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, на яке безпосередньо покладено обов'язок формування та реалізації політики у відповідній сфері.

Особливу увагу потрібно приділити розв'язанню житлового питання ВПО. Наразі немає конкретного органу, який би відповідав за цю проблему. Потрібно створити фонд соціального житла для розміщення людей з інвалідністю, багатодітних сімей та інших вразливих категорій ВПО. Водночас для забезпечення вирішення проблеми із житлом необхідно впроваджувати державну програму пільгового іпотечного кредитування для внутрішньо переміщених осіб, виділяти землю під будівництво, сприяти об'єднанням переселенців, які намагаються колективно вирішити своє житлове питання, як замовникам відповідних робіт. Варто усвідомити, що будівництво для ВПО – не лише вимагає витрат, а й дає поштовх для розвитку регіонів, створення робочих місць, забезпечує функціонування будівельної галузі і суміжних підприємств.

Нагального вирішення потребує резонансне і болюче питання реалізації виборчих прав ВПО, які згідно з чинним законодавством позбавлені права брати участь у місцевих виборах в місцях фактичного проживання, хоча відповідно до ст. 8 Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» така особа реалізує своє право голосу на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та референдумах шляхом зміни місця голосування без зміни виборчої адреси. У зв'язку з цим необхідно внести зміни до законодавства України з метою забезпечення реалізації політичних прав ВПО за місцем їхнього фактичного проживання.

4.7. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПОСТКОНФЛІКТНИХ ТЕРИТОРІЙ

Наслідки воєнних дій для економіки всіх регіонів України проявляються у погіршенні показників їх соціально-економічного розвитку. А для Донецької та Луганської областей, окрім цих наслідків, актуальною є проблема руйнування господарського регіонального простору, порушення усталених коопераційних зв'язків з підприємствами, що нині перебувають на невідконтрольній Уряду території. За наявності в Україні територій, на яких навесні та влітку 2014 р. відбувалися воєнні дії, є потреба говорити про необхідність посиленої уваги щодо розвитку таких територій, щоб не допустити їх перетворення на осередки слабого розвитку й нестабільності

Особливого значення питання відбудови постконфліктних територій та опрацювання заходів щодо їх відновлення набуває у зв'язку з оголошенням

у червні 2017 р. започаткуванням процесу реінтеграції нині окупованої території сходу до України. Відновлення цілісного господарського простору безпосередньо в межах Донецької та Луганської областей слід розглядати як необхідну умову реінтеграції нині непідконтрольних територій до всієї України, оскільки встановлення порушених господарських зв'язків на території Донбасу сприятиме стабілізації розвитку як самого регіону, так і інших областей України.

Розвиток постконфліктних територій Донецької та Луганської областей в Україні характеризується низкою проблем.

1. *Погіршення показників розвитку постконфліктних територій, тривале невирішення питання щодо переміщення вантажів через лінію розмежування і тимчасове призупинення в 2017 р. їх переміщення на непідконтрольні території.*

Оцінити становище постконфліктних територій можна лише за окремими експертними оцінками та розрізненими статистичними даними, які не сприяють формуванню цілісного уявлення про масштаб руйнувань і пошкоджень у регіоні. Однак, оскільки воєнні дії значно вплинули і загалом впливають на соціально-економічне становище Донецької та Луганської областей, то й ситуацію на постконфліктних територіях можна оцінити на основі вивчення показників розвитку цих областей.

Довідково. Аналіз даних соціально-економічного розвитку Донецької та Луганської областей за 2014 – I половину 2017 рр. демонструє як покращення, так і погіршення окремих показників розвитку. Для *Донецької області*⁶¹ в цей період була характерна тенденція до різкого погіршення всіх показників у 2015 р. та подальше поступове їх покращення, однак у зазначеному періоді 2017 р. знову спостерігається погіршення показників промисловості, сільськогосподарського виробництва, будівництва порівняно із I половиною 2016 р. У цілому обсяг промислової продукції Донецької області (без урахування непідконтрольних територій) у січні–лютому 2017 р. порівняно з таким же періодом 2016 р. скоротився на 2,4 %. У лютому порівняно із січнем 2017 р. випуск промислової продукції зменшився на 13,7 %, а порівняно з лютим 2016 р. – на 10,1 %. Покращення спостерігається у сферах експорту та імпорту товарів, роздрібного товарообороту, реальної заробітної плати.

Подібні тенденції характерні також і для розвитку *Луганської області*⁶². Так, у вказаний період була характерна тенденція до різкого погіршення всіх показників

⁶¹ Соціально-економічне становище Донецької області у січні–березні 2017 року [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Донецькій області. – Режим доступу : <http://www.donetskstat.gov.ua/region/ek.php?dn=0317>

⁶² Моніторинг показників соціально-економічного розвитку Луганської області [Електронний ресурс] / Департамент економічного розвитку, торгівлі та туризму Луганської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : http://www.loga.gov.ua/oda/about/depart/economy/se_state/monitoring

(крім показника прямих іноземних інвестицій) у січні–березні 2015 р. та подальше поступове їх поліпшення (найбільше зріс показник промислового виробництва), однак у січні–березні 2017 р. порівняно із тим самим періодом 2016 р. спостерігається погіршення показників розвитку промисловості, будівництва, експорту товарів, обороту роздрібною торгівлі, заробітної плати і покращення – у сферах сільського господарства, імпорту товарів. Загалом обсяг промислової продукції Луганської області у січні–лютому 2017 р. порівняно з січнем–лютим 2016 р. скоротився на 0,1 %. У лютому порівняно з січнем 2017 р. випуск продукції зменшився на 38 %, порівняно з лютим 2016 р. – на 29 %.

Наведені дані свідчать про існування значних проблем у розвитку Донецької та Луганської областей, про втрату ними колишніх позицій лідерів промислової галузі. Крім того, до вказаних проблем додалася проблема припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей. Це зумовлює ускладнення логістичних перевезень по територіях України, порушення усталених виробничих ланцюгів, спустошення ареалів економічного розвитку, подальшу міграцію населення та знелюднення територій, деурбанізаційні процеси прилеглих до лінії розмежування територій.

2. У соціальній сфері: зменшення кількості зайнятих та збільшення безробіття.

Унаслідок бойових дій більшість виробництв і промислових підприємств у межах постконфліктних територій припинили свою діяльність, створивши тим самим проблему безробіття. Відтак втрата робочих місць для малих і середніх підприємств у Донецькій області становить 80–90 %, для великих підприємств – понад 50 %.

Зупинка підприємств, що забезпечували мешканців Східного регіону держави роботою, і тимчасова неконтрольованість підприємств призвели до збільшення кількості вимушено вивільнених працівників, відповідно й до дестабілізації ринку праці Луганської та Донецької областей. І ця проблема потребує негайного вирішення.

Довідково. Порівняння даних щодо скорочення загальної чисельності населення Донецької та Луганської областей зі скороченням кількості зайнятого населення характеризує масштабність проблеми зайнятості. За даними Державної служби статистики України, загальна чисельність населення *Донецької області* з 2014 до початку 2017 рр. скоротилася на 1,3 % (з 4 297 до 4 244 тис. осіб), а чисельність зайнятого населення – у 2,3 раза (з 1 752,4 до 748,4 тис. осіб). Загальна чисельність населення *Луганської області* за цей період скоротилася на 1,1 % (з 2 220 до 2 195 тис. осіб), а зайнятого населення – у 2,9 раза (з 877,6 до 298,5 тис. осіб).

Такий стан розвитку регіонів вплинув на значне зростання рівня безробіття: в обох областях за цей період показник рівня безробіття зріс у 1,7 раза (з 1,3 до 2,2 % – у Донецькій області та з 1,4 до 2,4 % – у Луганській області).

Небезпечність перетворення постконфліктних територій на нові повоєнні депресивні території зумовлює необхідність використання усталених інструментів регулювання соціально-економічного розвитку регіонів і теоретичне опрацювання та практичну апробацію нових.

3. Неупорядкованість способів фінансування відновлення постконфліктних територій.

Фінансування відновлення Донбасу здійснюється за кошти Державного бюджету України, місцевих бюджетів та міжнародних фінансових організацій.

Починаючи з 1 січня 2017 р., залишки коштів місцевих бюджетів населених пунктів, на території яких органи державної влади не здійснюють своїх повноважень, зараховуються до спеціального фонду відповідних обласних бюджетів Донецької та Луганської областей. Станом на 1 квітня 2017 р. до бюджету Донецької області таких коштів зараховано в сумі 227,3 млн грн; до бюджету Луганської області – 99,3 млн грн. За інформацією Державної казначейської служби України, станом на 1 травня 2017 р. касові видатки за рахунок цих коштів у Донецькій області становили 217 млн грн, а в Луганській – 9,3 млн грн. Зазначені кошти спрямовуються, зокрема, на відновлення об'єктів соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду, систем забезпечення життєдіяльності, включаючи їх утримання та соціально-економічний розвиток Донецької та Луганської областей.

Встановлена законами України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» та «Про Державний бюджет України на 2017 рік» субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам для реалізації проектів у рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України відповідно в сумі 350 млн грн та 2 145 млн грн не перераховувалася у зв'язку з відсутністю порядку та розподілу коштів між місцевими бюджетами⁶³.

Довідково. Для певного впорядкування процесу фінансування відбудови регіонів у 2016 р. було створено мультипартнерський трастовий фонд⁶⁴, тому кошти на відновлення можуть надходити лише на умовах співфінансування. За словами заступника міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України Г. Туки і згідно зі звітом «*PricewaterhouseCoopers*», на відновлення інфраструктури на підконтрольній території потрібно 15 млрд дол. США⁶⁵, кошти планується освоїти впродовж 5 років. Наразі кошти ще не виділені. Принцип спів-

⁶³ Інформація Міністерства фінансів України (Лист Міністерства фінансів України від 4 травня 2017 р. № 05320–18–17/12171).

⁶⁴ Уряд прийняв рішення про створення Цільових фондів багатьох партнерів [Електронний ресурс / Кабінет Міністрів України. – 2016. – 22 верес. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249350561>

⁶⁵ Тука: Такими темпами Донбасс восстаноят за 500 лет [Електронний ресурс] // РІА Новини України. – 2017. – 3 трав. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/economy/20170503/1023726470.html>

фінансування дозволяє посилити відповідальність за використання коштів і стимулює українську сторону долучатися до пошуку коштів на відновлення господарства.

Проблемами в наданні коштів на відновлення Донбасу є несистемність їх виділення та слабка прогнозованість отримання, що перешкоджає плануванню витрат на відновлення.

Довідково. 8 серпня 2017 р. Президент України розпорядженням № 160/2017-рп⁶⁶ уповноважив міністра фінансів О. Данилюка на підписання Листа про внесення змін до Фінансової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком за Проектом «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України».

Також до недоліків виділення коштів можна віднести слабкий контроль за їх використанням: зокрема, до процесу контролю за виділенням і витрачанням коштів не залучена Рахункова палата України.

4. Недостатнє використання напрацьованих інструментів стимулювання розвитку економічно слабких територій та відсутність нових інструментів.

Державна регіональна політика реалізується за допомогою низки організаційно-фінансових інструментів – державно-приватного партнерства, державного замовлення, субвенцій на соціально-економічний розвиток, інфраструктурних субвенцій для об'єднаних територіальних громад. Розвиток регіонів фінансується також за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР). При регулюванні постконфліктних територій необхідно змінювати принципи застосування вказаних інструментів та способи фінансування проектів з ДФРР, оскільки, не змінивши їх, неможливо буде досягти ефективності в регулюванні розвитку цих територій. Інструменти та способи фінансування, що придатні для застосування на територіях, які стабільно розвиваються, не можуть повною мірою враховувати саму проблемність постконфліктних територій та особливості їхнього розвитку. Зокрема, це видно із стану фінансування проектів з ДФРР та реалізації проектів на засадах державно-приватного партнерства.

Довідково. У 2016 р. за рахунок коштів ДФРР у Донецькій області реалізовувалось лише 38 проектів (завершено 15), а в Луганській, натомість, більше за попередній рік – 52 проекти (завершено 22). Касові видатки у Донецькій області склали 75,5 % профінансованого обсягу (180 млн грн), а в Луганській – 56,2 % профінансованого обсягу (108,8 млн грн)⁶⁷. Станом на 2017 р. у Донецькій області реалізується 9 проектів за кошти ДФРР відповідно до плану заходів з ре-

⁶⁶ Див.: Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/1602017-rp-22350>

⁶⁷ Інформація Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Лист Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 3 травня 2017 р. № 7/19–4750).

лізації стратегії регіонального розвитку, що затверджені актом Кабінету Міністрів України (усього в Донецькій області зареєстровано 86 проектів за цим напрямом), з них 7 реалізуються на постконфліктній території. Натомість у Луганській області проекти, що відповідають вказаним критеріям, відсутні, так само відсутні проекти й за іншими напрямками⁶⁸.

У Донецькій області в 2016 р. реалізується 7 проектів на засадах державно-приватного партнерства⁶⁹. У Луганській області, згідно з доступною статистикою за даними Мінекономрозвитку, у період з 2007 р. у галузі пошуку, розвідки родовищ корисних копалин та їх видобування реалізовувалося два проекти, у галузі збору, очищення та розподілення води – три проекти, в інших галузях – один проект. Вочевидь проявляється недостатнє використання такого інструменту для реалізації завдань регіонального розвитку.

Застосування державно-приватного партнерства як необхідного інструменту для державної сторони та привабливого для приватної, а також фінансування проектів за кошти Державного фонду регіонального розвитку як цільового інструменту фінансування відновлення, нарівні із фінансуванням відновлення за рахунок різних програм, будуть сприяти реінтеграції територій до економічного простору України.

Довідково. Створено платформу даних для моніторингу соціально-економічних наслідків конфлікту та переміщення в Східній Україні. Портал даних – це інструмент контролю за використанням державних і донорських коштів, спрямованих на відновлення Донбасу. Інформація, розміщена на порталі, буде постійно оновлюватися та є офіційними даними звітів центральних і місцевих органів влади й міжнародних партнерів. Отже, до уваги кожного громадянина буде представлена цілісна картина не лише потреб постраждалих регіонів, а й діяльності органів влади та міжнародних організацій, спрямованої на полегшення цих наслідків. Крім того, значно спрощується робота представників ЗМІ та громадських організацій, адже дані, які було необхідно запитувати в різних державних та недержавних структурах, відтепер розміщуватимуться на одному сайті. Створення унікального порталу даних стало можливим завдяки фінансуванню Уряду Великої Британії. Над ним працювали українські спеціалісти спільно з фахівцями Світового банку та Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (Швеція). Запропонована модель може бути використана для будь-якої країни світу, яка стикається з конфліктами та займається постконфліктним відновленням. Також існує технічна можливість для наповнення платформи даних інформацією з усіх областей України⁷⁰.

⁶⁸ Перелік проектів для фінансування з ДФРР у Луганській області в 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list?PAREA=82&PDIST=0&PYEAR_B=0&PYEAR_E=0&PYEAR=2017&PTHEM=30254&PZVIT=0&PSTAT=30220&SELFGOV=0&PROJTSFERA=0

⁶⁹ Довідка щодо результатів здійснення державно-приватного партнерства у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=ed00a2ba-480a-4979-84eb-d610a0827a8c&title=ZagalniiOgliad>

⁷⁰ Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та ВПО України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtot.gov.ua/portal-danyh-tse-instrument-kontrolyu-zaykorystannnyam-derzhavnyh-i-donorskyh-koshtiv-spryamovanyh-na-vidnovlennya-donbasu-v-chernysh/>

З метою недопущення подальшого погіршення показників соціально-економічного розвитку постконфліктних територій, надання системності та упорядкованості процесу виділення і витрачання коштів на відновлення Донбасу, підвищення ефективності використання інструментів державного регулювання регіонального розвитку та точкового фінансування проектів на постконфліктних територіях доцільно:

- розробити місцеві програми соціально-економічного відновлення постконфліктних територій. У них варто передбачити перелік галузей, які є провідними у цих районах, перелік об'єктів пошкодженої інфраструктури, що потребують відновлення, а також заходи з відновлення об'єктів промисловості та інфраструктури і заходи з відновлення транспортного сполучення нині невідконтрольної території з територією всієї країни (через реалізацію інфраструктурних проектів, реконструкцію мостів та доріг);

- прийняти постанову щодо означення постконфліктних територій з визначенням переліку населених пунктів, які відносяться до цих територій; доручити Державній службі статистики України вести статистичні спостереження соціально-економічних показників постконфліктних територій – районів і населених пунктів – з метою використання результатів спостережень при оцінці потенціалу постконфліктних територій та опрацюванні заходів із їх відновлення;

- внести зміни до Порядку відбору і фінансування проектів за кошти Державного фонду регіонального розвитку на території Донецької і Луганської областей з метою надання переваги тим проектам, які спрямовані на відбудову транспортної інфраструктури, доріг, систем енергопостачання та водопостачання і житлово-комунального господарства, а також сприяють розвитку самозайнятості населення;

- доповнити проект Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України⁷¹ нормою щодо пільг для інвесторів постконфліктних територій, зокрема при створенні індустріальних парків для реалізації великих проектів у сферах відновлення систем життєзабезпечення, транспортної та виробничої інфраструктур;

- під час проведення оцінки масштабів руйнування господарства та розрахунках обсягу коштів, необхідних для здійснення відновлення, використовувати і офіційну статистику, і дані спостережень та опитувань, проведених міжнародними та волонтерськими організаціями. При розрахунку обсягів ресурсів для відновлення слід враховувати також кількість населення, яке бажає повернутися (оскільки можуть зрости витрати на створення робочих місць та соціальне забезпечення);

---

⁷¹ Оголошено проведення громадських публічних обговорень проекту Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України [Електронний ресурс] / МінТОТВПОУ. – 2016. – 26 груд. – Режим доступу : <http://mtot.gov.ua/uvaga-ogolosheno-provedennya-gromadskiyh-publichnyh-obgovoren-proektu-derzhavnoyi-tsilovoyi-programy-vidnovlennya-ta-rozbudovy-myru-v-shidnyh-regionah-ukrayiny/>

- використовувати для відновлення постконфліктних територій ті нові інструменти, що застосовуються громадами для активізації розвитку територій (бюджет участі, краудфандинг, фонди розвитку громади);
- розширити практику укладання договорів про міжрегіональне співробітництво між Донецькою і Луганською областями та регіонами України з метою підвищення рівня інтегрованості економіки обох областей до господарства всієї країни; поширення позитивного ефекту від співробітництва на економіку всіх регіонів – учасників співробітництва. Це надасть можливості для відновлення господарства постраждалих територій, не вдаючись до додаткових бюджетних витрат, оскільки проекти в межах співробітництва мають бути спрямовані на реалізацію критично важливих сфер розвитку.

Зазначені заходи дозволять виявити потенціали розвитку на постконфліктних територіях. Вдале упровадження інструментів та способів фінансування дозволить у майбутньому застосовувати ці інструменти до відбудови господарства нині непідконтрольних територій і сприяти їх поступовій реінтеграції до соціально-економічного простору України. Такі завдання стають особливо актуальними у зв'язку із необхідністю побудови нових відносин із нинішніми окупованими територіями.

МАЙБУТНЄ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Громадські настрої та експертні оцінки за результатами опитувань провідних соціологічних служб України

Унаслідок тривалого збройного конфлікту на Донбасі, що призвів до невідновних втрат, процес реінтеграції окремих районів Донецької та Луганської областей (далі – ОРДЛО) став політичним і безпековим викликом для українського суспільства. Оцінка громадської підтримки *можливих шляхів реінтеграції окупованих територій* потребує здійснення аналізу настроїв громадян України щодо державної політики стосовно окупованих територій. Зокрема, ставлення громадян до умов, визначених у Мінських домовленостях: надання ОРДЛО особливого статусу; проведення в ОРДЛО виборів; проголошення амністії учасникам незаконних збройних формувань; ставлення до співгромадян, які залишилися на тимчасово непідконтрольних територіях тощо.

Успішність державної політики щодо ОРДЛО залежить від *формування консолідованої позиції українського суспільства щодо обраного сценарію реінтеграції цих територій*. Водночас *поглиблення внутрішніх розбіжностей щодо майбутнього окупованих територій стане новою загрозою для національної безпеки та внутрішньополітичної стабільності України*.

У подальшому аналізі настроїв в українському суспільстві щодо майбутнього Донбасу використано результати опитувань громадської думки провідних соціологічних служб України: Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» (далі – ДІФ), Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (далі – Центр Разумкова), Соціологічної групи «Рейтинг». Для аналізу експертних оцінок Національним інститутом стратегічних досліджень використано результати власних опитувань національних експертів, які мешкають у м. Києві та на підконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей.

Основні тенденції опитувань громадської думки

За результатами опитувань громадської думки, проведених **Соціологічною групою «Рейтинг»** на початку травня 2017 р.⁷², 55 % респондентів надають перевагу збереженню окремих територій Донецької та Луганської областей

⁷² Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні [Електронний ресурс] / Соціологічне дослідження, проведене Соціологічною службою «Рейтинг» з 21 квітня по 5 травня 2017 р. – Режим доступу : file:///C:/Documents%20and%20Settings/petrytskiy/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/2017_may_survey_of_residents_of_ukraine_ua.pdf

у складі України на тих же умовах, що й раніше. Водночас лише 15 % підтримують збереження цих територій у складі України з розширеними внаслідок процесу децентралізації повноваженнями, а 10 % опитаних вважають, що ці території як частина України можуть мати спеціальний статус.

Разом із тим, за даними ДІФ⁷³, переважна більшість опитаних вважає за необхідне для України йти на часткові компроміси задля припинення збройного конфлікту на Донбасі. Зокрема, 17,9 % респондентів зазначили, що Україна має погоджуватися на будь-які компроміси, а 52,4 % вважають, що задля миру слід погоджуватися на компроміси вибірково. Серед тих, хто давав відповіді, 55 % висловилися за збереження цих територій у складі України на тих самих умовах, що й раніше. Лише 20,1 % підтримали варіант збільшення незалежності від Києва.

При цьому надання особливого статусу та проведення виборів у майбутньому на тимчасово непідконтрольних територіях, що передбачено Мінськими домовленостями, не сприймаються більшістю громадян як заходи, необхідні задля встановлення миру на Донбасі. Лише 11,8 % респондентів зазначили необхідність надання цим територіям особливого статусу та 11,7 % підтримують проведення там законних виборів задля встановлення миру⁷⁴.

Особливої уваги потребує *ставлення населення до основних можливих напрямів державної політики*, які містять певний комплекс заходів відносно тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей. Загалом в українському суспільстві *не спостерігається єдності* щодо підтримки одного з варіантів державної політики щодо тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей.

Громадські позиції є розпорошеними⁷⁵. Майже кожен п'ятий (23 %) підтримує офіційне визнання цих територій окупованими і припинення будь-якої торгівлі, послуг, виплат і контактів (у т. ч. переміщення людей із цих територій). Приблизно стільки ж (21,6 %) вважають за доцільне тримати економічну блокаду, але зберігати гуманітарні відносини (переміщення людей, виплати пенсій, постачання води та електрики). Водночас майже така сама кількість опитаних (21,9 %) підтримують необхідність гуманітарних зв'язків і торгівлі критично важливими товарами.

Існують помітні відмінності громадської думки щодо майбутнього непідконтрольних територій Донбасу за регіональним розподілом. Надання особливого статусу як майбутнього політичного статусу тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей найменше підтримують на Заході України та в Центрі – відповідно 13,1 та 16,4 % жителів, однак на Сході України – це вже 28,8 % мешканців, у Південній Україні – 26,4 %.

⁷³ Громадська думка щодо непідконтрольного Донбасу: що змінилось? [Електронний ресурс] / Соціологічне дослідження, проведене з 9 по 13 червня 2017 р. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-stosovno-nepidkontrolnogo-donbasu-shcho-zminilos>

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

Подібним за регіональним розподілом є й рівень підтримки проведення виборів на невідконтрольованих територіях: Захід – 5,0 %, Центр – 13,2 %, Схід – 14,1 %, Південь – 15,2 %.

Водночас, оцінюючи динаміку ставлення населення різних регіонів України до означеного питання, можна стверджувати, що протягом 2016 р. помітно знизився рівень підтримки особливого статусу саме у східних областях. За даними Центру Разумкова⁷⁶, якщо у березні 2016 р. 45,4 % респондентів на Сході країни підтримували надання ОРДЛО особливого статусу, то у вересні їхня частка знизилася до 33,8 %.

Ще більші відмінності помітні у ставленні мешканців різних регіонів до амністії. Зокрема, за надання амністії для всіх учасників сепаратистських рухів, які не вчинили тяжких злочинів, висловилися половина мешканців Донбасу та Сходу (51,9 % та 51,5 % відповідно), а також третина респондентів на Півдні країни (36,6 %). На Заході країни трохи менше третини опитаних (28,7 %) також визнають амністію для цих осіб цілком можливою, проте майже половина – не підтримують (48,3 %). У Центрі прихильників амністії – 18,7 %, а тих, хто проти неї, – 55,6 %.

Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова з 9 по 13 червня 2017 р.⁷⁷

Встановлення миру на Донбасі силовим шляхом підтримують лише 18 % населення. Водночас і на мир «за будь-яку ціну» згодні лише 18 % опитаних. Більшість населення – 52 % – вважають, що «заради миру варто погоджуватися на компроміси, але не на всі». (Прийнятність чи неприйнятність окремих компромісів досліджувалася у попередньому опитуванні – *див.*⁷⁸).

Готовність до компромісів знижується зі збільшенням віддаленості від військових дій. Так, готовність іти на будь-які компроміси задля миру демонструє кожен четвертий респондент на Сході, а на Заході України – лише кожен десятий.

Найбільш дієвими серед запропонованих рішень задля встановлення миру на Донбасі населення вважає міжнародний тиск на Росію, аби вона відмовилась від втручання у конфлікт на Донбасі (38 %), та успішна відбудова нормального життя на відконтрольованій території Донбасу (28 %). Якщо порівняти з 2016, то зменшилася кількість осіб, які вважають, що для встановлення миру потрібно припинити фінансування цих територій (з 20 % до 11 %), визнати російську мову другою державною (з 11 % до 5 %) та впровадити федеративний устрій в Україні (з 7,5 % до 5 %).

⁷⁶ Ставлення громадян до ситуації на Донбасі [Електронний ресурс] / Соціологічне дослідження, проведене Центром Разумкова з 18 по 23 листопада 2016 р. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Declar1116.pdf>

⁷⁷ Громадська думка щодо невідконтрольного Донбасу: що змінилось? [Електронний ресурс] / Соціологічне дослідження, проведене з 9 по 13 червня 2017 р. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-stosovno-nepidkontrolnogo-donbasu-shcho-zminilos>

⁷⁸ Майбутнє окупованих територій Донбасу: можливі варіанти [Електронний ресурс] / Соціологічне дослідження, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» з 16 по 20 грудня 2016 р. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/maybutne-okupovanikh-teritoriy-donbasu-mozhlivi-varianti100>

Населення здебільшого підтримує рішення РНБО України про блокаду торгівлі з «ДНР» та «ЛНР»: «за» – 47 % опитаних, «проти» – 37 %. Найвища підтримка блокади – на Заході України (66 %), дещо нижча – у Центрі (47 %). Примітно, що найменша кількість прихильників таких дій на Півдні – 30 %, тоді як на Сході вона становить 38 %.

Більшість населення підтримує пропозицію законодавчо визнати непідконтрольні території Донецької та Луганської областей окупованими: 55 % – «за», 22 % – «проти», а майже чверть опитаних не визначилися з цього питання. Найвищий рівень підтримки закріплення факту окупації – на Заході (64 %) та у Центрі (59 %). На Сході законодавче закріплення факту окупації підтримують 49 % респондентів, а найменше прихильників такого рішення на Півдні – 35 %.

Політичне майбутнє самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» 55 % українців бачать у складі України на довоєнних умовах. Ще кожен п'ятий респондент схиляється до можливості надання цим територіям більшого рівня автономії у складі України, і близько 9 % підтримали самостійне існування цих утворень або приєднання їх до складу Росії. Загалом порівняно з 2016 р. скоротилася підтримка пропозиції надати більше прав нині непідконтрольним територіям. Найбільша підтримка надання статусу автономії територіям «ДНР» та «ЛНР» – на Сході (28 %), але й там це меншість; більшість (47 %) воліє, щоб ці території залишались у складі України у довоєнному статусі.

Продовжує зростати підтримка ідеї *введення на Донбас міжнародного миротворчого контингенту*. Тепер її прихильники становлять понад 60 %, і лише п'ята частина населення виступає проти. Єдиним макрорегіоном, де кількість противників миротворців приблизно дорівнює числу прихильників, є Південь (38 % – «проти»; 36 % – «за»). Варто зазначити, що значна частка респондентів ще не визначилися стосовно цього питання. Таких на сьогодні 19 %, найбільше – на Півдні (25 %).

Серед можливих варіантів *політики України щодо непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей* опитування виявило відсутність консолідованої позиції: 23 % населення підтримують повну ізоляцію т. зв. «ДНР» та «ЛНР»; 22 % – вважають за доцільне тримати економічну блокаду, але зберігати гуманітарні відносини, 22 % виступають за дозвіл на торгівлю критично важливими товарами (продовольством і товарами повсякденного вжитку – з боку України та антрацитом – від непідконтрольних територій) та максимальною підтримкою гуманітарних зв'язків, а 15 % виступають за максимальний розвиток зв'язків з непідконтрольними територіями – як гуманітарних, так і торговельних.

Населення переважно проти зняття обмеження на соціальні і пенсійні виплати громадянам України, що проживають на непідконтрольній території (42 %). А думки опитаних щодо спрощення перетину лінії розмежування та полегшення режиму отримання перепусток діляться майже навпіл: 38 % цю пропозицію підтримують і 40 % – ні, причому з чітким регіональним

поділом: підтримує більшість на Сході (52 %) і Півдні (48 %) і ставиться негативно на Заході (51 %) та в Центрі (46 %).

Громадська думка населення Донбасу: липень–2017⁷⁹

Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва із залученням мережі фірми *Ukrainian Sociology service* було опитано доросле населення Донецької та Луганської областей (за винятком окупованих територій).

Довідково. Опитування проведено в рамках проекту «Реінтеграція Донбасу шляхом посилення громадської участі у вирішенні місцевих проблем» за фінансової підтримки Посольства Великої Британії в Україні. Вибірка проведеного опитування (500 респондентів) репрезентативна за такими показниками, як стать, вік, освіта та місце проживання. Похибка вибірки становить 4,6 %. Для порівняння наводяться результати загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у червні 2017 р. (за фінансування програми «МАТРА» Посольства Королівства Нідерландів в Україні).

Більшість населення і в Донецькій, і в Луганській областях підтримують *розширення повноважень і збільшення ресурсів органів місцевого самоврядування*: у Луганській області децентралізацію безумовно і радше підтримують 49 %, у Донецькій – 50 %. Водночас уявлення про наслідки децентралізації у населення різні: від оптимістичних (20 % – у Луганській і 14 % – у Донецькій областях вважають, що відкриються нові можливості для громадян впливати на владу; відповідно, 27 % і 29 % очікують, що покращиться якість послуг для громадян) до песимістичних (17 % респондентів у Луганській і 22 % – у Донецькій областях побоюються, що внаслідок процесів децентралізації пришвидшиться спустошення сіл і селищ, відповідно 14 % та 29 % – впевнені, що процеси розширення повноважень місцевої влади призведуть до появи місцевих «князьків»).

Загалом донеччани сприймають *перспективи децентралізації* більш песимістично, ніж луганчани: серед них негативні наслідки передбачають 52 %, а серед луганчан – 30 %, а от у рівні оптимізму відмінностей менше: 47 % серед луганчан і 43 % серед донеччан (третина мешканців Луганської області зі своєю думкою не визначилася).

В обох областях переважають сумніви, чи зможе місцева влада справитися з новими повноваженнями, які вона отримає в ході децентралізації. Протягом року впевненість населення у цьому дещо послабшала. Абсолютно впевнені в цьому 10 % (у 2016 р. – 15 %), переважно впевнені – 32 % респондентів (у 2016 р. – 37 %), тоді як 29 % – мають значні сумніви щодо цього (у 2016 р. – 20 %), а 17 % – переконані, що їй це не під силу (у 2016 р. – 10 %). Найбільше впевнені у можливостях своєї місцевої влади у Західному регіоні («абсолютно» чи «переважно» впевнені – 50 %), найменше – на Півдні (32 %).

⁷⁹ Громадська думка населення Донбасу: липень–2017 [Електронний ресурс] / Опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (із залученням мережі фірми «Ukrainian Sociology service»), проведене протягом 1–11 липня 2017 р. у Донецькій області та 8–26 липня у Луганській області. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naseleण्या-donbasu-lipen2017>

38 % луганчан і 34 % донеччан вважають, що в їхніх містах (селах) більш-менш вирішуються нагальні проблеми. Найбільш нагальними називають насамперед проблеми матеріальні і соціальні: відновлення роботи підприємств, створення нових робочих місць (64 % у Луганській області і 50 % – в Донецькій), підвищення пенсій, зарплат, соціальних виплат (відповідно, 42 % і 40 %), відновлення зруйнованої інфраструктури (44 % і 25 %), налагодження медичного обслуговування (33 % і 23,5 %). Серед цих проблем відносно успішно вирішуються хіба що відновлення зруйнованої інфраструктури (це відзначили 17 % респондентів у Луганській і 25 % – в Донецькій області). Значна частина мешканців взагалі не зазначила жодної проблеми, яка б успішно вирішувалася (49 % респондентів у Луганській області та 52 % – у Донецькій).

Якби від мешканців регіону залежав розподіл місцевого бюджету, то більшість коштів вони спрямували б насамперед на стимулювання розвитку економіки – відновлення роботи підприємств, створення нових робочих місць (63 % у Луганській області і 56 % – в Донецькій). Також у пріоритетах – ремонт і покращення інфраструктури (відповідно, 56 % та 28 % респондентів), підвищення соціальних виплат інвалідам, пенсіонерам (відповідно, 22 % і 36 %), покращення медичного обслуговування (25 % і 27 %), благоустрій міста/села (24 % і 20,5 %), допомога людям у налагодженні дрібного і середнього бізнесу (26 % і 17 %).

Значна частина мешканців – 32 % луганчан і 38 % донеччан – відчують *проблеми із захистом своїх прав*. Переважно це права економічні (44 % – в Луганській області і 35 % – у Донецькій) та права на соціальну захищеність (відповідно, 34 % та 15 %). Водночас певна частина населення регіону відчуває проблеми з правом на безпеку та захистом із боку держави: 12 % – в Луганській області та 9 % – у Донецькій.

На Донбасі більше, ніж в інших регіонах України, спостерігається *готовність прийняти мир за будь-яку ціну* – такої думки дотримуються 41 % опитаних. І в Донецькій, і в Луганській областях кількість осіб, які виступають за будь-які компроміси (44 % і 38 %, відповідно), трохи більша, ніж частка тих, хто переконані, що можна йти не на будь-які компроміси (39 % і 34 %). Водночас на Донбасі також найменша частка тих, хто вважає, що встановлення миру можливе лише з позиції сили.

На думку 38 % жителів Донбасу, *успішна відбудова нормального життя* на територіях, контрольованих Україною, є ключем до припинення конфлікту. Водночас примушення Росії до припинення втручання в конфлікт на Донбасі (посилення міжнародних санкцій, тиск міжнародних структур на Росію) вважають дієвим 22 % опитаних (значно більше таких у Донецькій області, ніж у Луганській – 32 % проти 12 %). Менш популярними опціями на шляху до миру для опитаних є надання «ДНР» та «ЛНР» особливого статусу в межах України – 14 %, надання російській мові статусу другої державної – 14 %, відмова від перспективи членства в НАТО – 12 %.

Абсолютна більшість мешканців Донбасу 63,5 % – не підтримує запровадження візового режиму з Росією. Рівень підтримки цієї ініціативи дещо вищий у Донецькій області (29 %), ніж у Луганській (10 %). Порівняно з іншими регіонами частка мешканців Донбасу, яка схвально ставиться до ідеї візового режиму з Росією (19 %), трохи вища, ніж на Півдні (14,5 %), приблизно однакова зі Сходом (20 %) і трохи нижча, ніж у Центрі (28 %). Захід – єдиний макрорегіон, де переважна більшість громадян підтримують запровадження візового режиму з Росією (60 %).

Кожен другий мешканець Донбасу (51 %) відчуває себе передусім громадянином України, тоді як 34 % є носіями регіональної ідентичності (тобто вважають себе перш за все жителями міста/села чи регіону, де вони живуть). Загальнонаціональна ідентичність суттєво переважає регіональну в Луганській області (62 % проти 22 %), тоді як у Донецькій області носіїв регіональної ідентичності (47 %), навпаки, дещо більше, ніж носіїв загальнонаціональної ідентичності (40 %).

Отже, за результатами опитувань громадської думки **переважна більшість населення України підтримує збереження тимчасово невідконтрольних територій Донбасу в складі України на попередніх засадах**. Водночас має місце **розпорошеність та невизначеність позицій широкої громадськості щодо напрямів державної політики стосовно майбутнього Донбасу**.

Експертне опитування Національного інституту стратегічних досліджень

Експертне опитування проводилося фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень в два етапи. Перший етап опитування відбувся з 1 по 7 липня 2017 р., другий – з 8 по 14 липня 2017 р. При проведенні опитування використано дві анкети, розроблені фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень⁸⁰.

Усі опитані експерти мають вищу освіту. До першої групи увійшли 54 експерти, які глибоко знаються на досліджуваній тематиці і мешкають на території України та за її межами, – науковці, громадські і політичні діячі, державні службовці, представники засобів масової комунікації. Друга група складалася з 38 експертів, переважна більшість яких є внутрішньо переміщеними особами, котрі мешкають на підконтрольній території Донецької та Луганської областей, та декількох осіб, які перебувають на тимчасово невідконтрольних українському уряду територіях цих областей. Зважаючи на такі особливості складу експертних груп, анкети мали відмінності, які полягали у більш толерантній постановці питань та наданні можливості відповісти анонімно для експертів, залучених до другого етапу опитування.

⁸⁰ Див.: Бачення експертами майбутнього Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfkoqv7bnKqUW4pmfzdtteOVChjP_ByGw9pHFXwPo8Z6uBgw/viewform ; Експертне опитування щодо бачення майбутнього Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfT76ZaA6T2qQdpQMGCsSaT9FbImmlrHMm7J-9yEMPEa7Yteg/viewform?fbzx=8023858434806313000>

Думки експертів щодо майбутнього Донбасу є більш визначеними, ніж результати опитувань громадської думки, однак залишаються неоднорідними.

На питання, в якому статусі Ви бачите непідконтрольні території Донецької та Луганської областей у майбутньому, перша група експертів має доволі чітку відповідь: у складі України на попередніх засадах – 70,4 %, у складі України на засадах особливого статусу місцевого самоврядування – 20,3 %, у статусі невизнаних квазідержавних утворень – 9,3 % (рис. 1).

Рис. 1. Бачення майбутнього статусу тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей (I група експертів), %

Бачення майбутнього статусу тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей другою групою експертів є більш розпорошеним: у складі України на попередніх засадах – 62,2 %, у складі України на засадах особливого статусу місцевого самоврядування – 18,9 %, у статусі невизнаних квазідержавних утворень – 7,9 %, у складі РФ – 5,3 %, решта – не могли визначитися. Жоден опитаний з другої групи не обрав варіант «у статусі нових визнаних держав» (рис. 2).

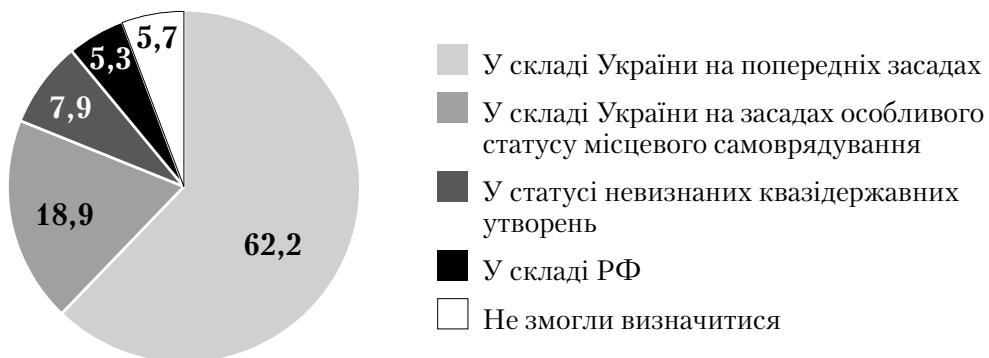

Рис. 2. Бачення майбутнього статусу тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей (II група експертів), %

Найбільша частка експертів обох груп (близько 40 %) надають перевагу державній політиці, скерованій на поступову реінтеграцію тимчасово непідконтрольних територій Донбасу. Водночас близько третини учасників опитування в обох групах (33,3 % та 35,1 % відповідно) вважають за необхідне визнання цих територій тимчасово окупованими.

Лише 9,3 % підтримують державну політику, яка реалізується зараз щодо тимчасово непідконтрольних територій ОРДЛО. Невелика частка експертів (близько 15 %) надали свій варіант або не підтримали жоден із запропонованих варіантів відповідей на питання про напрям державної політики щодо тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей, який найбільше відповідає національним інтересам України. Варіанти відповідей, окрім продовження нинішньої політики, стосувались офіційного визнання Україною цих територій окупованими, курсу на реінтеграцію.

На думку експертів першої групи, реінтеграція можлива в короткостроковій та середньостроковій перспективах (до 5 років). Водночас експерти другої групи більше схиляються до середньострокових та довгострокових сценаріїв (понад 5 років). Лише 1 експерт із другої групи (2,6 %) зазначив, що повернення контролю над ОРДЛО неможливе ніколи.

Переважна більшість експертів вважають, що **компроміси задля досягнення миру на Донбасі можливі**. На думку 62,2 % експертів першої групи, Україні потрібно виконувати Мінські домовленості, 16,9 % – не потрібно, не мають чіткої відповіді 21,6 % респондентів.

Відповіді на питання щодо територіального устрою України експертів другої групи розподілились у такий спосіб:

- визнали компроміси можливими – 32,4 %,
- неможливими, оскільки територіальна цілісність України має бути непорушною – 43,2 %;
- жодні компроміси не вирішать проблеми, оскільки перетворять конфлікт на латентний – 18,9 %;
- особливий статус можливий за умови, що не буде права втручатись у зовнішню політику України, – 2,7 %;
- важко сказати – 2,7 %.

Згідно з експертними опитуваннями прийнятним є введення тимчасових адміністрацій в ОРДЛО (до проведення законних виборів); встановлення контролю ОБСЄ за українсько-російським кордоном у зоні конфлікту; передбачення амністії для тих, хто не скоював тяжких злочинів, а також надання російській мові статусу регіональної. Разом з тим, в обох групах експертів цілком неприйнятними компромісами є закріплення особливого статусу місцевого самоврядування (розширення повноважень) в законах України та, відповідно, надання права після виборів самостійно формувати місцеву поліцію, суди та прокуратуру (табл. 1).

**Положення Мінських домовленостей,
щодо яких можливі компроміси, %**

Компроміси	Так		Ні		Важко сказати	
	I група	II група	I група	II група	I група	II група
Амністія лише для тих, хто не скоював тяжких злочинів	37	12	7	9	10	2
Введення проміжних місцевих адміністрацій до проведення легітимних виборів за українським законодавством	32	10	14	9	8	4
Встановлення тимчасового контролю за українсько-російським кордоном з боку ОБСЄ	35	16	11	7	8	0
Закріплення в Законі України розширення повноважень місцевих органів влади ОРДЛО	9	9	35	12	10	2
Надання місцевим органам влади після легітимних виборів права формувати місцеву поліцію	14	7	30	12	10	4
Надання місцевим органам влади після легітимних виборів права формувати місцеві суди, прокуратуру	7	4	37	15	10	4
Надання російській мові статусу регіональної	24	6	18	14	12	3

Опитування не обминуло й проблематику амністії. З позицією, що амністія є однією з важливих складових державної політики реінтеграції тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей у майбутньому, а також шляхом до демобілізації та роззброєння незаконних збройних формувань, погодились 29,6 % експертів першої групи, скоріше погодились – 48,1 %, скоріше не погодились – 16,7 %, цілком не погодились – 5,6 %.

При цьому 37 % експертів першої групи погодились з тим, що амністія має поширюватися на всіх, окрім вищої, середньої ланки збройних формувань, керівництва квазідержавних утворень, індивідуальних випадків скоєння злочинів проти людяності, воєнних злочинів, жорсткого порушення прав людини, 31,5 % – на всіх, окрім вищого керівництва квазідержавних утворень, вищої та середньої ланки незаконних збройних формувань, організаторів незаконного референдуму та інших суб'єктів порушення територіальної

цілісності України, і 25,9 % – на всіх, окрім тих, хто організовував злочини проти людяності, воєнні злочини, жорстко порушував права людини (вище керівництво незаконних збройних формувань та квазідержавних утворень).

Опитування експертів другої групи дало такі результати.

40,5 % визнали амністію на всіх, окрім вищого керівництва квазідержавних утворень, вищої та середньої ланки незаконних збройних формувань, організаторів незаконного референдуму та інших суб'єктів порушення територіальної цілісності України.

Амністію на всіх, окрім тих, хто організовував злочини проти людяності, воєнні злочини, жорстке порушення прав людини (вище керівництво незаконних збройних формувань та квазідержавних утворень), підтримали 32,4 % експертів.

Амністію на всіх, окрім вищої, середньої ланки збройних формувань, керівництва квазідержавних утворень, індивідуальних випадків скоєння злочинів проти людяності, воєнних злочинів, жорсткого порушення прав людини, обрали 21,6 %.

За широку амністію – звільнення від кримінального або іншого звинувачення всіх учасників збройного конфлікту на Донбасі проти України – висловилися 5,4 %.

Амністію на всіх, окрім представників вищої та середньої ланки незаконних збройних формувань, керівництва квазідержавних утворень, не визнав ніхто.

Проведене опитування стосувалось одного з найчутливіших питань усіх країн, які переживали окупацію. В експертному середовищі визнається необхідність **розпочинати процес примирення в українському суспільстві** вже зараз. Позиції двох груп експертів щодо основних кроків у цьому напрямку дещо різняться. 81,5 % експертів першої групи вважають, що вже зараз в українському суспільстві необхідно розпочинати процес примирення. Друга група експертів має більш «розмите» уявлення про примирення, а саме: 65,8 % вважають, що розпочинати процес примирення треба, але 23,7 % не можуть визначитись у цьому питанні (рис. 3, 4).

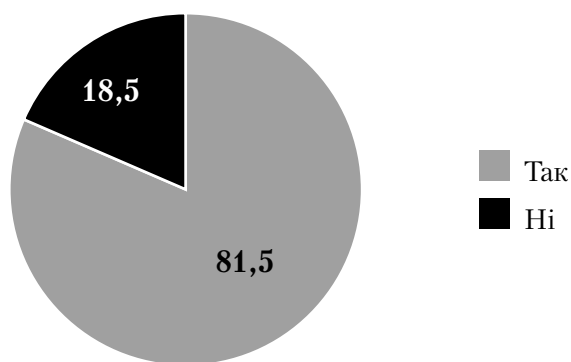

Рис. 3. Експертна думка щодо процесу примирення в українському суспільстві (І група), %

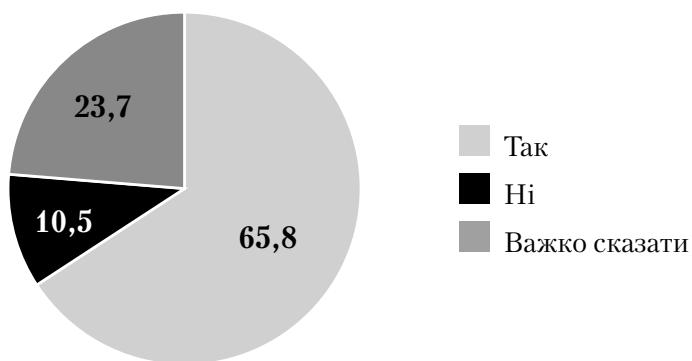

Рис. 4. Експертна думка щодо процесу примирення в українському суспільстві (II група), %

Експерти першої групи найбільш актуальними механізмами вважають реабілітацію та реінтеграцію українських військових до мирного життя, відновлення інфраструктури на постконфліктних територіях, покращення урядових комунікаційних механізмів, організацію діалогових майданчиків. Водночас експерти другої групи, окрім уже зазначених, визнають важливим створення механізмів компенсацій не лише військовим, але й постраждалим цивільним особам (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Актуальні для України механізми примирення (I група експертів), %

Механізми примирення	Так	Ні	Важко сказати
Комісії з встановлення правди та примирення (документування та розслідування фактів військових злочинів, злочинів проти людяності)	40	4	10
Законодавче врегулювання механізму компенсацій постраждалим:			
– цивільним особам (за отримані тілесні ушкодження, втрату близьких, за пошкоджене або втрачене майно та ін.)	36	8	10
– військовим особам (за поранення, летальні випадки та ін.)	42	4	8
Розбудова діалогових майданчиків в українському суспільстві (проведення громадських і експертних обговорень причин конфлікту, їх наслідків та шляхів розв'язання)	44	6	4
Реабілітація та реінтеграція українських військових до мирного життя	52	2	0
Відновлення інфраструктури на постконфліктних територіях	46	2	6

Механізми примирення	Так	Ні	Важко сказати
Забезпечення доступу до соціальних та адміністративних послуг усіх верств населення (у т. ч. ВПО, мешканців підконтрольних територій, а також мешканців непідконтрольних територій)	39	5	10
Комунікативні механізми примирення:			
– для засобів масових комунікацій (уникнення мови ворожнечі, дотримання принципів конфлікт-чутливості тощо)	42	2	10
– для уряду (посилення інформаційно-комунікативної спроможності органів влади)	44	5	5

Таблиця 3

**Актуальні для України механізми примирення
(II група експертів) , %**

Механізми примирення	Так	Ні	Важко сказати
Залучення міжнародних організацій до процесу примирення	31	3	3
«Комісії з встановлення правди та примирення» (документування та розслідування фактів військових злочинів, злочинів проти людяності)	29	4	4
Законодавче врегулювання механізму компенсацій постраждалим:			
– цивільним особам (за отримані тілесні ушкодження, втрату близьких, за пошкоджене або втрачене майно та ін.)	33	2	2
– військовим особам та їх родинам	33	1	3
Реабілітація та реінтеграція українських військових до мирного життя	34	3	0
Відновлення інфраструктури на постконфліктних територіях	29	3	5
Забезпечення доступу до соціальних та адміністративних послуг усіх верств населення (у т. ч. ВПО, мешканців підконтрольних територій, а також мешканців непідконтрольних територій)	30	4	3

Механізми примирення	Так	Ні	Важко сказати
Комунікативні механізми примирення:			
– розбудова діалогових майданчиків в українському суспільстві (проведення громадських і експертних обговорень)	30	1	6
– для засобів масових комунікацій (уникнення мови ворожнечі, дотримання принципів конфлікт-чутливості тощо)	28	5	4
– для уряду (посилення інформаційно-комунікативної спроможності органів влади)	33	2	2

Майбутній економічний дизайн Донбасу (після відновлення контролю державного контролю) експерти першої групи бачать таким⁸¹: розвиток малого та середнього бізнесу – 83,3 %; відновлення АПК – 42,6 %; відбудова важкої промисловості – 35,2 %; розвиток легкої промисловості – 33,3 %; розбудова вищих та професійних освітніх закладів – 31,5 %; транзитна артерія – 25,9 %; туризм – 9,3 %. Свій варіант запропонував кожен п'ятий опитаний.

На питання щодо майбутнього економічного дизайну Донбасу (після відновлення державного контролю) експерти другої групи надали такі відповіді: розвиток малого та середнього бізнесу – 28,9 %; створення інноваційно активних підприємств – 26,3 %; відбудова важкої промисловості – 23,7 %; відновлення АПК – 7,9 %; туризм – 2,6 %.

Економічно зорієнтоване питання щодо майбутнього Донбасу стосувалось перспектив інвестиційної привабливості. Відповіді на питання, чи вважаєте Ви, що тимчасово непідконтрольні території Донецької та Луганської областей після відновлення контролю України будуть інвестиційно привабливими, подано в табл. 4.

Таблиця 4

**Перспективи інвестиційної привабливості
тимчасово непідконтрольних територій ОРДЛО
(після відновлення державного контролю), %**

Варіанти відповідей	I група	II група
Цілком згоден	13,0	15,8
Скоріше згоден, ніж не згоден	25,8	21,1
Скоріше не згоден, ніж згоден	55,6	34,1
Цілком не згоден	5,6	21,1
Важко сказати	0	7,9

⁸¹ За умовами опитування можна було обрати три варіанти відповідей.

Отже, переважна більшість опитаних в обох експертних групах вважають, що тимчасово непідконтрольні території Донецької та Луганської областей після відновлення контролю з боку України не будуть інвестиційно привабливими. Однак усі експерти зазначили, що Донбас має досить широкий спектр напрямів економічного розвитку. Зокрема, найбільш перспективними можуть бути: розвиток малого та середнього бізнесу, відновлення АПК, відбудова важкої промисловості, а також створення інноваційних підприємств.

Майже половина експертів другої групи (48,6 %) вважають, що **легітимні і безпечні шляхи трансформації існуючих дезінтеграційних позицій і настроїв громадян України існують**. З таким твердженням з числа цих експертів скоріше згодні, ніж не згодні, 18,9 %; скоріше не згодні, ніж згодні, – 16,2 % і цілком не згодні – 5,4 %. Не змогли визначитися з відповіддю 10,8 %.

Задля здійснення **ментальної деокупації і подальшої реінтеграції** населення Донецької та Луганської областей експертами запропоновано комплекс заходів, як-от:

- забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України (у т. ч. підвищення соціальних стандартів, створення нових робочих місць, боротьба з корупцією, створення «соціальних ліфтів» для молоді тощо);
- модернізація інформаційної політики (популяризація прикладів реінтеграції відомих особистостей; формування позитивних урядових меседжів, спрямованих на мешканців тимчасово непідконтрольних територій; сприяння трансляції українських ЗМК населенню, що наразі проживає на тимчасово непідконтрольних Уряду територіях; доведення правдивої інформації для зміцнення позитивної громадської думки про подальшу реінтеграцію);
- трансформація політичного діалогу (між владою, громадянським суспільством, населенням (у т. ч. внутрішньо переміщеними особами), пошук спільних символів та героїв, застосування інструментів культурної дипломатії);
- широкий суспільний діалог (усіма можливими засобами, зокрема із залученням міжнародної спільноти), постійний пошук компромісів, поступова руйнація стереотипів збройного протистояння, знаходження спільних цінностей та вироблення взаємоприйняттого погляду у майбутнє України;
- удосконалення державної політики підтримки внутрішньо переміщених осіб.

ЧАСТИНА II
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА

РОЗДІЛ 5

ГЛОБАЛЬНЕ БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

5.1. АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ГЛОБАЛЬНІЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ

Сучасні процеси у сфері міжнародної політики та безпеки, які відбуваються у другому десятилітті ХХІ ст. на Європейському континенті та у глобальному вимірі, є наслідком глибинних трансформацій соціально-економічного устрою і світового ладу відповідно до нового етапу цивілізаційного розвитку людства, сутністю якого є формування глобальних економічної і політичної систем з високим рівнем взаємопов'язаності економік окремих держав та регіональних інтеграційних підсистем.

У нових умовах, коли перед багатьма країнами стоять завдання економічної і соціальної модернізації, утворення нових систем співробітництва спрямоване на формування економічних моделей, що надають нове поле можливостей, які було важко зреалізувати в межах старих структур.

Провідним трендом розвитку світової економіки останніх десятиліть є формування комплексних інтеграційних моделей, які визначають напрями і пріоритети глобалізації господарського життя, формують середовище глобальної конкуренції та впливають на усвідомлення перспективних інтересів країн і регіонів світу. Певні коливання у питаннях вибору тієї або іншої моделі інтеграції, які можна побачити на прикладі виходу Великої Британії з ЄС або у випадку спроб США переформатувати відносини у межах АТР, зумовлені скоріше прагненнями здобути більш конкурентні переваги у глобальному ринковому середовищі, ніж рухом до нових форм економічної та політичної самоізоляції.

Співробітництво і кооперація стають більш вигідними засобами у відносинах між державами, ніж конфронтація та конфлікти. Вільне пересування робочої сили, капіталів, товарів і послуг, розвиток систем комунікації роблять кордони між державами дедалі умовнішими. Боротьба за ресурси як один із головних мотивів традиційної геополітики втрачає сенс в умовах світового вільного ринку. Вирішальним ресурсом і головною рушійною силою світового розвитку в добу глобалізації стають інформація, виробництво і використання знань, розвиток комунікаційних мереж та реалізація стратегічних проєктів, націлених у майбутнє.

Формування сучасної світової політичної системи неможливе без утворення універсального відкритого простору міжнародного спілкування якісно нового рівня. Загальною тенденцією розвитку людської цивілізації є спрямування до організації глобальних систем продуктивної діяльності, пов'язаної з універсальними моделями комунікації.

Між двома полюсами глобалізаційної напруги – модернізаційним і консервативним – окреслюється перехідна зона невизначеності і турбулентності, що формує сучасні геополітичні реалії глобального безпекового простору.

Новітні загрози виникають із самої природи сучасних міжнародних відносин і на сьогодні вже стали об'єктивним явищем. З огляду на це, національного рівня гарантування безпеки недостатньо для їх попередження й подолання. Подолання цих загроз, зважаючи на їхній транснаціональний характер, потребує загальних зусиль світової спільноти.

Поряд із необхідністю пошуку колективних форм гарантування безпеки на глобальному рівні сучасний світ покладає на всіх його суб'єктів і спільну відповідальність. Ігнорування негативних та загрозливих тенденцій, що виявляються в одному кінці світу, рано чи пізно, але неминуче зумовлює їх наближення до віддалених від цього регіону країн.

Останні роки виявилися критичними для міжнародної безпеки. Російська агресія проти України з 2014 р., включно з анексією Криму та розгортанням масштабної війни на Донбасі, подальші агресивні й непередбачувані дії великої ядерної держави різко підвищили нестабільність глобального безпекового довкілля, значно посилили дію негативних чинників, що діють у напрямі руйнації існуючого світового ладу.

Заплутаний вузол традиційних геополітичних суперечностей іще більше затягується внаслідок неприхованого нарощування російської мілітарної активності у зоні Чорного моря. Військові дії РФ у Сирії під гаслом боротьби з тероризмом загострили складні й погано контрольовані руйнівні процеси на Близькому Сході та у Північній Африці, що поглибило міжнародну безпекову кризу, підвищило рівень невизначеності та нестабільності у світі загалом.

На сьогодні можна стверджувати, що міжнародне безпекове середовище перебуває в стані глибокої системної кризи, сутність якої полягає в руйнуванні

засад світового ладу, закріпленого у Статуті ООН, Гельсінському заключному акті, у базових документах інших міжнародних організацій і підтвердженого численними угодами дво- та багатостороннього характеру.

Криза існуючої та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, розмивання системи міжнародних угод у сфері стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів у комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможливають безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів.

Глобальна криза міжнародної безпеки багато в чому спровокована фактом, що всупереч нормам цивілізованої поведінки держав один із ключових елементів міжнародної та європейської безпеки, а саме Російська Федерація, що взяла на себе відповідальність за підтримання миру і стабільності у європейському регіоні у глобальному вимірі як постійний член Ради Безпеки ООН, відкрито пішла на порушення міжнародного права та загальних принципів світового порядку.

Агресія Росії порушила військовий баланс сил на Європейському континенті, вплинула на зміну геополітичних конфігурацій, що склались у постбіполярний період. Дії РФ, котрі порушили базові міжнародно-правові принципи, запустили процес руйнування системи європейської та трансатлантичної безпеки.

РФ має на меті переглянути міжнародний порядок, що склався після закінчення холодної війни, зруйнувати Північноатлантичний альянс, повернути «право сили» до міжнародних відносин і встановити власну сферу впливу на пострадянському та, можливо, на всьому посткомуністичному просторі, раніше контролюваному СРСР.

Руйнування існуючого міжнародного правового порядку є для РФ передумовою формування нового світового порядку, який би влаштував російський правлячий режим і працював на його зміцнення. Російський реваншизм проводить курс на підрив основ правової системи міжнародної безпеки відповідно до своїх уявлень про світовий порядок як про багатополюсну систему зі сферами впливу, що начебто мають бути закріплені за великими державами.

Внаслідок кризи, започаткованої агресією РФ, постали не лише вияви інституційної слабкості організацій з питань міжнародної безпеки, а й тактичні та стратегічні прорахунки в оцінці та розумінні природи сучасного середовища безпеки. Зокрема, тактика «перезавантаження відносин», «залучення» РФ або її умиротворення, що базувалася на загальній стратегії ставлення до Росії як партнера Заходу, зазнала поразки.

Якщо на Заході майбутнє міжнародної безпеки бачать у категоріях глобалізованого світу, де протидія сучасним загрозам вимагає координації зусиль усіх держав світової спільноти, то керівництво РФ схиляється до старої

політики, коли питання безпеки вирішуються за правилами розподілу сфер впливу великих держав. Московські політики за інерцією продовжують вважати пострадянські країни своєю «зоною відповідальності», що на практиці означає право втручатись у внутрішні справи незалежних держав, включно із застосуванням збройної сили під приводом захисту «співвітчизників» або «російськомовних» громадян.

Не можна заперечувати, що кожна з великих держав має свої інтереси у світовому просторі та намагається їх реалізувати, враховуючи сили та потенціал могутності інших впливових акторів. Водночас слід розуміти, що за останні десятиліття умови функціонування міжнародного безпекового середовища істотно змінилися.

Процеси глобалізації зумовили усвідомлення необхідності формування єдиного європейського соціально-економічного і політичного простору на основі демократичних цінностей та прогресивних моделей розвитку, що організаційно втілюється у вигляді Європейського Союзу з його спільними політичними, безпековими та економічними структурами. Європейські інтеграційні процеси утворили потужне ядро тяжіння динамічного поступального розвитку, до якого дедалі більше втягуються країни – сусіди ЄС.

Але ті самі процеси стимулюють зростання ліній напруженості у регіонах європейського оточення, який можна позначити як простір глобалізаційної невизначеності, простір, де зростають суперечності між усталеними і застарілими формами соціально-економічного і політичного життя та більш досконалішими сучасними моделями їх організації, побудованими на демократичних і ліберальних цінностях.

Різниця потенціалів економічно розвиненого європейського ядра та відносно відсталих периферійних зон з їх соціально-економічними проблемами та локальними конфліктами створює небезпеку стабільності європейського світу в цілому. Сучасна міграційна криза, напади терористів у європейських столицях – це тільки перші ознаки наступу можливих майбутніх хвиль хаосу з боку небезпечного сусідства. Недостатня увага до вирішення питань безпеки у ширшому регіоні призводить до того, що різниця потенціалів зростатиме і, як наслідок, виникатимуть нові кризові ситуації.

Події у близькому європейському оточенні останніх років виявили, що масштаби викликів зі Сходу були недооцінені, що започаткована ЄС політика сусідства була недостатньо продуманою, не підкріпленою відповідними ресурсами і фактично зазнала фіаско. Ситуація ще більш загострилася внаслідок деструктивної політики Кремля з його геополітичними амбіціями та спробами розхитати європейську єдність.

Маючи внутрішню підтримку, правлячий режим РФ у змозі проводити авантюристичну агресивну зовнішню політику, яка становить найбільшу з часів Другої світової війни загрозу міжнародній безпеці та стабільності. Водночас політика РФ є скоріше кон'юнктурною – такою, що може

досягати певних тактичних цілей, але не є виграшною у більш далекій перспективі.

Прагнення РФ утримати політичний контроль за країнами пострадянського простору суперечить стратегічному європейському вибору України, Молдови та Грузії. Наміри РФ повернути Україну та інші пострадянські країни до зони свого політичного та економічного впливу створюють постійні безпекові ризики в регіоні.

Російська агресивна політика кардинально змінює геополітичний ландшафт європейського простору. Маючи потужні збройні сили у Криму та посилюючи свій військовий флот, Російська Федерація отримує монопольне домінування у регіоні, зокрема, можливість блокування морських шляхів та створення різноманітних загроз державам Чорноморського простору.

Агресія РФ проти України виявила вразливість НАТО на східному фланзі – у країнах Балтії, Польщі та країнах Північної Європи. Анексія Криму і подальша підвищена мілітарна активність РФ в акваторії Чорного моря створили додаткові безпекові загрози для країн-членів і країн – партнерів НАТО у цьому регіоні, сформувавши плацдарм для поширення впливу Росії у напрямку Середземномор'я і Близького Сходу.

Водночас Альянс виявився не готовим до особливостей ведення гібридної війни, під час якої застосування звичайних військових озброєнь синхронізується з активними діями на невійськових напрямках, спрямованими на руйнування економічної, політичної, інформаційної та інших життєво важливих систем країни, що стає об'єктом нападу.

Помилкове припущення про те, що в Європі не існує загрози зовнішньої агресії та масштабних військових дій, негативно позначилося на діяльності НАТО як ключового елемента європейської та трансатлантичної безпеки, призвело до різкого скорочення або втрати значної кількості засобів колективної оборони і стримування. Йдеться не тільки про зменшення військового потенціалу та навичок ведення військовими відповідних бойових дій, а й про брак усвідомлення повного спектра наслідків такої війни громадськістю та політичними елітами країн НАТО.

Зміни у міжнародному безпековому середовищі створюють низку суперечливих тенденцій. Негативною є ситуація дисбалансу системи безпеки в Європі та світі і пов'язаний із нею підвищений рівень невизначеності, а також тенденція до перемикання уваги головних партнерів України – НАТО та США – до подій на Близькому Сході, у Північній Кореї та в інших регіонах світу.

Розширюючи сферу застосування політики сили, Росія послідовно сприяє наростанню хаосу в міжнародному безпековому середовищі, розглядає посилення непередбачуваності на міжнародній арені як головний інструмент збільшення власного зовнішньополітичного впливу. Ефект такої політики на короткому проміжку часу виявився вельми значним.

Проте що більше процеси стають неконтрольованими, то меншими стають можливості РФ спрямувати їх у бажаному напрямі разом із можливостями досягнути своїх агресивних цілей.

5.2. ОЧІКУВАНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейська інтеграція є одним із найголовніших пріоритетів зовнішньої політики України, визначальним курсом її майбутнього розвитку. Тому наша держава уважно стежить за процесами трансформації Європейського Союзу, що значно активізувалися останнім часом під впливом внутрішніх факторів та зовнішньополітичних подій навколо цього унікального інтеграційного утворення.

Нові політичні та економічні тенденції – глобальні та регіональні – впливають на окремі країни-члени та Євросоюз загалом. Є підстави вважати, що 2017 р. може виявитися для долі ЄС вирішальним – на порядок денний винесене питання про його майбутнє.

Європейський Союз опинився перед низкою серйозних викликів і загроз, серед яких на першому плані залишаються наслідки найбільшої з часів Другої світової війни міграційної кризи, спричиненої потоком біженців з країн Близького Сходу та Африки, і надзвичайне загострення терористичної загрози внаслідок серії масованих терористичних атак протягом останнього року в низці країн – Франції, Великій Британії, Німеччині, Бельгії, Швеції, Італії.

Спостерігається зростання правого політичного популізму у країнах ЄС, хоча останні вибори в Австрії, Нідерландах та Франції дещо загальмували цей тренд, привівши до влади проєвропейських політиків. На тлі стрибкоподібного процесу розвитку нових технологій змінюються ринки праці, загострюються соціальні проблеми.

Серед деструктивних зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на ЄС, суттєве значення відіграють дії Росії. Російська агресія проти України, безвідповідальні та агресивні дії РФ у Сирії та на Близькому Сході, фактично доведені спроби російського втручання у внутрішні, зокрема електоральні, процеси у країнах ЄС та світу запустили нові руйнівні тенденції у європейському середовищі безпеки.

Рішення про вихід Великої Британії зі складу ЄС за результатами референдуму червня 2016 р. упритул поставило питання про необхідність проведення структурних перетворень в Європейському Союзі. Стійка привабливість ЄС як інтеграційного об'єднання, що протягом десятиліть не піддавалася сумніву, через рішення Великої Британії частково похитнулася. Разом із тим предметом дискусії знову стають цінності демократії, свободи та соціального захисту, які втілює Європейський проєкт.

Через рік після британського референдуму, попри початкові побоювання, вже стало цілком зрозуміло, що *Brexit* не зруйнував ідеї об'єднаної Європи, але

підштовхнув ЄС до процесів трансформації. Нині, після початку перемовин про вихід Великої Британії з ЄС, очевидно, що спільний Європейський проект збережеться як ефективний лише за умови проведення докорінних структурних реформ та переосмислення його засад.

На жаль, остаточного бачення напряму реформ поки що не вироблено. Проект Європейської комісії («Біла книга щодо майбутнього ЄС»¹), оприлюднений напередодні ювілейного Римського саміту 25 березня 2017 р., містить пропозиції для початку дебатів та окреслює **п'ять можливих сценаріїв подальшої еволюції Європейського Союзу до 2025 р.**

Перший сценарій, під назвою «продовжуємо працювати», передбачає можливість залишити все, як є, продовжувати рух у вже заданому напрямі, фокусуючись на створенні плану проведення позитивних реформ. У сфері зовнішньої політики це означає, що Європа «говоритиме одним голосом», тобто продовжуватиме приймати спільні рішення у цій сфері. ЄС не відмовлятиметься також від ролі глобального гравця, вирішуючи глобальні питання змін клімату, стійкого розвитку, фінансової стабільності.

Другий сценарій – це поступове звуження діяльності ЄС до меж єдиного ринку, тобто фактичне завершення до 2025 р. безпекової, політичної та ціннісної складових частин проекту. Зберігається вільний рух капіталів і товарів, але рух робітників і послуг не гарантовано. ЄС втрачає також свою роль у вирішенні таких глобальних питань, як протидія кліматичним змінам, міжнародна торгівля.

Згідно з **третьім сценарієм**, еволюція ЄС залишатиме простір для міцнішої інтеграції за окремими напрямками – для тих країн-членів, що виявлять таке бажання (наприклад, у сфері оборони, безпеки, юстиції). Йдеться про створення в межах ЄС однієї чи кількох «коаліцій бажаючих», на кшталт нинішніх об'єднань певних країн ЄС у межах Шенгенської зони або Єврозони. Такий сценарій відкриває додаткові можливості для груп країн, що виявлять, наприклад, прагнення посилити співпрацю у сфері контролю за кордоном або оборони; уможливить миттєвий обмін між ними усією інформацією щодо боротьби з організованою злочинністю та тероризмом, дозволить створювати спільні оборонні програми для захисту своєї інфраструктури від кібератак тощо. Для інтеграції «бажаючих» передбачено й можливість вибору інших напрямів, таких як соціальний захист або узгодження правових стандартів у сфері бізнесу.

Проте на заваді реалізації цього сценарію може стати подальше ускладнення процедури прийняття рішень усередині ЄС, що й на сьогодні є надмірно складною і не досить прозорою та помітно перешкоджає ефективності діяльності Європейського Союзу.

¹ White Paper on the Future of Europe. Reflections and scenarios for the EU27 by 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe_en

Питання відносин з «третіми країнами», до яких належить Україна, вирішуватиметься на рівні структур ЄС від імені усіх країн-членів. Іншими словами, взаємодія Україна – ЄС процедурно ускладниться.

Четвертий сценарій, під гаслом «робити менше, але ефективніше», передбачає залучення країн-членів до прискореної інтеграції, але в обмеженій, меншій кількості сфер. Можливо, це буде відхід від спільної соціальної політики і зосередження на проблемах інновацій, торгівлі, а також оборонних і безпекових питаннях, посилення контролю над зовнішніми кордонами. Але яким чином визначатимуть сфери посиленого співробітництва – не зрозуміло.

І, нарешті, **п'ятий сценарій**, найбільш амбітний серед усіх – «робити набагато більше разом» – це можливість посилення інтеграційного руху для всіх країн-членів. ЄС у цьому випадку «говорить одним голосом» на міжнародній арені, посилює співробітництво з НАТО, створює до 2025 р. Європейський оборонний союз, бере активну участь у вирішенні глобальних проблем.

Цей сценарій нагадує програму «федералізації» ЄС, проти якої завжди категорично виступала Велика Британія. Однак сьогодні важко уявити, що такі країни-члени, як Польща, Угорщина, країни Північної Європи та інші, погодяться на значні обмеження національних суверенітетів, передбачені у цьому сценарії.

За планом Європейської комісії, обговорення та вибір цих або «змішаних» варіантів має завершитися до червня 2019 р., коли відбуватимуться чергові вибори до Європейського парламенту, а переговори про вихід Великої Британії з ЄС буде закінчено.

На сьогодні жодний із пропонованих сценаріїв не видається задовільним. Фактично, за винятком сценарію «єдиного ринку», Європейська Комісія запропонувала розширену та дещо модифіковану версію двох підходів, що існували й раніше, – «Європи різних швидкостей» та «Сполучених Штатів Європи» (федералізація). Однак за нинішніх обставин поділ Європи на «центр» та «периферію» навряд чи можливий, так само як не знайде прихильників ідея федералізації, що передбачає зміну національної ідентичності на користь ідентичності загальноєвропейської.

Примітно, що питання подальшого розширення ЄС у пропозиціях Європейської Комісії фактично знято з порядку денного (у межах обговорюваних часових параметрів, тобто до 2025 р.). Чи залишатимуться можливості розширення в межах пропонованих сценаріїв і яким чином вирішуватимуться питання з наявними країнами-кандидатами і «потенційними кандидатами»², не кажучи вже про країни з «європейськими

² Статус кандидата на членство в ЄС мають Туреччина, а також Македонія, Ісландія, Чорногорія, Сербія. Інші країни Західних Балкан (Албанія, Боснія і Герцеговина, Косово) мають *європейську перспективу*, або статус «потенційних кандидатів».

прагненнями» – Україну, Грузію та Молдову? Відповідей на ці питання немає. Так само немає відповідей на питання про структурні реформи всередині ЄС.

Єдине, що стоїть на порядку денному в цьому контексті, – **це трансформація ініціативи «Східне партнерство»**, що обумовлюється не лише підготовкою до її V саміту (24 листопада 2017 р., м. Брюссель), а й бажанням ЄС посилити свою «автономність» у зовнішній політиці (на тлі збільшення суперечностей із США).

Розглядаються такі **напрями трансформації Ініціативи** у контексті інтересів України, як:

- посилення та подальше запровадження принципу диференціації та різних швидкостей відносин у рамках партнерства;
- оновлення інструментів підтримки країн Ініціативи;
- удосконалення принципу «більше за більше» та штучне створення конкуренції між пріоритетними партнерами (Україна, Грузія, Молдова) за фінансову допомогу.

Очікується, що результатом трансформації стане підвищення уваги до країн, які обрали тісне партнерство з ЄС (Україна, Грузія, Молдова), однак це не вплине на підвищення шансів цих держав щодо прискорення приєднання до Євросоюзу.

Зрозуміло, однак, що подальший напрям змін у Євросоюзі має бути спрямований на пошук нових гнучких інтеграційних форматів за принципово новими параметрами та підвищення ролі європейських демократичних і соціальних цінностей. Нові ідеї виникають з оновленого співробітництва Франції та Німеччини. Можна сподіватися також, що у майбутній Європі зникне не тільки поділ на «центр» і «периферію», а й усталена схема ментального та політичного розчленування, коли європейські країни – не члени ЄС на Балканах та на Сході Європи перебувають за межами Європи.

Сьогодні формується нове бачення Європейського континенту, не обмеженого країнами – членами ЄС. Відтепер, коли Європа змушена по-новому подивитися на себе і свої кордони, належність України до Європи – і в географічному, і в ціннісному вимірі – перетворюється на доконаний факт.

Однією з важливих складових трансформації Європейського Союзу є перегляд підходів до здійснення **Спільної політики безпеки та оборони ЄС (СПБО)**. Протягом 2016–2017 рр. Європейський Союз імплементував кілька кроків, спрямованих на поглиблення співпраці в рамках СПБО. Поштовхом до активізації з розвитку оборонного компоненту ЄС стало голосування з *Brexit* у Великій Британії та обрання на посаду президента США Д. Трампа, який акцентував на необхідності більш відповідальної політики союзників Вашингтона.

Ухвалена у червні 2016 р. стратегія ЄС із зовнішньої та безпекової політики «Спільне бачення, спільні дії: більш сильна Європа» пропонує нове

бачення глобальної ролі Європейського Союзу та підкреслює готовність організації гарантувати мир та безпеку своїх кордонів та громадян. Згідно з цією стратегією, ЄС має отримати повний спектр можливостей для реагування на зовнішні кризи, нарощування потенціалу партнерів і гарантування безпеки Європи. Держави-члени і надалі залишатимуться суверенними у своїх рішеннях у сфері оборони, проте співпраця країн Євросоюзу в сфері оборони має стати нормою. Одночасно в документі підкреслюється, що найкращим принципом захисту від потенційних загроз стає забезпечення стабільності поза кордонами ЄС, передусім на східному та південному напрямках.

Під час Варшавського саміту НАТО було узгоджено спільну декларацію ЄС та НАТО про співпрацю, відповідно до якої Північноатлантичний альянс залишатиметься наріжним каменем європейської безпеки, натомість поглибитиметься співробітництво двох організацій з протистояння гібридним загрозам, посилення оборонних потужностей, кібербезпеки та інших питань.

Запропонований Європейською комісією у листопаді 2016 р. план дій передбачає створення Європейського оборонного фонду з метою підтримки інвестицій у спільні дослідження та розвиток оборонного обладнання та технологій, який має вирішити проблему дублювання військових виробництв у країнах – членах ЄС. Розмір цього фонду може становити 5–6 млрд євро на рік.

Прогрес СПБО зміцнила Римська декларація саміту ЄС 25 березня 2017 р., у якій зазначено, що ЄС готовий брати на себе більшу відповідальність за свою безпеку та допомагати у створенні більш конкурентоспроможної та інтегрованої оборонної промисловості.

22 червня ц. р. на засіданні Ради ЄС лідери держав Євросоюзу затвердили план розвитку «постійної структурної співпраці» – *Permanent Structured Cooperation (PESCO)* – країн-членів у військово-політичній сфері. Протягом трьох місяців мають бути представлені критерії для тісного військового партнерства і конкретні проекти. Учасники саміту домовилися також про створення єдиного фонду, з якого фінансуватимуть розробки систем озброєнь та їхні спільні закупівлі. На зустрічі наголошувалося, що, зміцнюючи військове співробітництво, **ЄС не конкуруватиме з НАТО, а нарощуватиме можливості проводити власні масштабні операції**, в яких, крім збройних сил, також будуть задіяні дипломатія і допомога з метою розвитку інших країн.

В умовах зростання міжнародної напруженості на своїх кордонах Європейський Союз готовий посилювати оборонну співпрацю в напрямі подальшої інтеграції військових можливостей і посилення взаємодії з Північноатлантичним альянсом для досягнення ефективної взаємодії у подоланні нових загроз.

Центральні напрями співпраці – протидія гібридним загрозам та підтримка країн-партнерів. **Головне завдання – уникнути дублювання зусиль**

у межах НАТО та ЄС, не допустити розпорошення ресурсів і отримати взаємодоповнювальний ефект.

5.3. ПОЛІТИКА НАТО В НОВІЙ БЕЗПЕКОВІЙ СИТУАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА АЛЬЯНСОМ

Одним із головних факторів забезпечення власного суверенітету та територіальної цілісності Україна вважає участь у колективній системі безпеки, практичним втіленням чого є курс на членство у Північноатлантичному альянсі та участь у Спільній політиці безпеки та оборони (СПБО) Європейського Союзу.

Євроатлантична інтеграція України та співробітництво з ЄС у сфері СПБО не тільки створюють передумови для входження нашої держави у структури європейської та глобальної безпеки, а й зміцнюють обороноздатність держави та позитивно впливають на її відносини з іншими країнами, підвищують рівень гарантій політичної незалежності України, сприяють зміцненню її міжнародного авторитету.

Останній рік став визначальним на шляху нашої держави до Північноатлантичного альянсу. Йдеться передусім про внесення 6 червня 2017 р. Верховною Радою України змін до низки законів щодо «відновлення цілеспрямованого прагматичного курсу України на набуття членства в НАТО як стратегічного зовнішньополітичного пріоритету держави»³.

Тепер однією з основ зовнішньої політики згідно із законом має стати поглиблення співпраці України з НАТО з метою отримання членства в організації, а не просто «досягнення критеріїв», необхідних для цього. Відповідні зміни внесені до законів України «Про основи внутрішньої та зовнішньої політики» та «Про основи національної безпеки України»⁴.

Водночас завершення процесу ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС створює сприятливу ситуацію для поглиблення взаємодії сторін у рамках СПБО.

Співробітництво нашої держави з НАТО та ЄС у сфері безпеки та оборони розвивається на тлі значних змін, які відбуваються сьогодні у цих утвореннях. Вони викликані нагальною потребою адекватної та своєчасної реакції на нові загрози та виклики сьогодення.

³ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо зовнішньополітичного курсу України) [Електронний ресурс]. – 2017. – 18 трав. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61822

⁴ Див.: Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2411-VI (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>; Закон України «Про основи національної безпеки України» від 9 червня 2003 р. № 964-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

Організація Північноатлантичного договору як ключовий елемент європейської та євроатлантичної безпеки опинилася в ситуації жорсткого випробування своєї спроможності та надійності й нині активно розробляє та впроваджує стратегію адаптації до нових викликів і загроз.

Альянс адаптується до змін у безпековому довікллі, змінює стратегічні принципи своєї діяльності і здійснює їхнє впровадження. Кардинальна модифікація стосується поступового оновлення стратегічної концепції, системи прийняття рішень, розробки і впровадження системи стримування в нових умовах, створення нових гнучких регіональних альянсів тощо. Ці заходи НАТО застосовуються у відповідь на зростання рівня загроз на східному і південному флангах.

Головні напрями нової політики на сьогодні – це: 1) засоби стримування РФ, 2) боротьба з тероризмом і гібридними загрозами; 3) політика щодо неспроможних країн на кордонах Альянсу; 4) кібербезпека, захист від кібератак.

Стратегія адаптації до нових викликів та загроз передбачає подальший розвиток підходів, запропонованих на саміті НАТО в Уельсі у вересні 2014 р. у відповідь на російську агресію. На той момент головне завдання Альянсу полягало в тому, щоб підтвердити свою надійність як гаранта безпеки для країн-членів в умовах російської агресії проти України.

Окреслені початкові заходи, попри ефективність певних конкретних рішень, насамперед прийняття Плану дій щодо готовності Альянсу (*Alliance Readiness Action Plan*), виявилися недостатніми. На наступному саміті НАТО у Варшаві (липень 2016 р.) було розпочато процес формування нових стратегічних засад діяльності НАТО, спрямованих на активне стримування агресивної політики Росії та боротьбу з головними загрозами (гібридні загрози, тероризм, кібератаки).

Протягом тривалого часу РФ намагалася підірвати єдність усередині Альянсу, різними способами дискредитувати готовність НАТО до виконання своїх зобов'язань щодо колективної оборони, його надійність у підтриманні безпеки. Ситуація ускладнювалася несприятливими тенденціями, що були спричинені помилками в оцінці постбіполярного середовища безпеки.

Уявлення про значне зниження ймовірності застосування засобів традиційних війн, про зменшення ролі «жорстких загроз», насамперед на Європейському континенті, виявилися передчасними. Це призвело до скорочення витрат на оборону в країнах НАТО. Після закінчення холодної війни країни – члени НАТО зосередилися на кризовому врегулюванні та миротворчих операціях, а також на ідеї розвитку «розумної оборони» для протистояння загрозам із «сірої зони», внаслідок чого на певний час зменшилася їхня спроможність вести повномасштабну конвенційну війну з високою інтенсивністю бойових дій. Громадськість та політичні еліти країн Альянсу не повною мірою усвідомлювали можливість і повний спектр наслідків конвенційної війни в Європі. На відміну від сучасної агресивної

Росії, у країн Заходу забракло ознак психологічної готовності подужати таку війну⁵.

Сьогодні ці негативні тенденції частково подолано. Своїми діями НАТО щоденно підтверджує готовність відповісти на військову агресію і виконувати свої зобов'язання щодо колективної оборони країн-членів, передбачених ст. 5 Вашингтонської угоди. Напередодні саміту міністрів оборони країн НАТО (29 червня 2017 р.) Генеральний секретар Альянсу Є. Столтенберг оприлюднив дані про подальше збільшення видатків на оборону – цього року в союзників США вони збільшилися на 12 млрд дол. США.

Ця тенденція продовжується вже третій рік поспіль, після ухвалення рішення про те, що внески від союзників мають становити 2 % ВВП (США, за останніми даними, витратили на потреби оборони 3,2 % ВВП). За останні три роки європейські союзники і Канада загалом витратили на оборону близько 46 млрд дол. США. За словами генсека, НАТО «змінює тактику, перемикає рух на вищу швидкість. Альянс на піднесенні, і необхідно зберегти цю тенденцію»⁶.

Так само, за останні два роки покращилося ставлення до НАТО у країнах Північної Америки та Європи, і ці позитивні для Альянсу зміни відбуваються на тлі питання про можливість російської агресії. Хоча готовність приєднатися до спільних дій у разі нападу РФ на країну – члена НАТО в деяких випадках (Німеччина, Іспанія, Франція) залишається недостатньо високою⁷.

Наразі вживаються конкретні заходи для зміцнення позиції НАТО в Європі та у світі, поліпшення спроможності Альянсу в галузі територіальної оборони та конвенційного стримування. Багатонаціональні бойові угруповання Альянсу на території Польщі і країн Балтії, рішення про створення яких було прийнято на саміті Альянсу у Варшаві (липень 2016 р.), розміщені на територіях цих країн і перебувають у стані повної боєготовності. Це засвідчує єдність членів НАТО на тлі можливої військової агресії.

Особливу увагу в Альянсі приділяють боротьбі з тероризмом і гібридними загрозами. Агресія РФ проти України і подальші підривні дії Росії проти країн Заходу продемонстрували, що НАТО виявився не цілком готовим до особливостей ведення гібридної війни, під час якої застосування звичайних військових озброєнь синхронізується з активними діями у невійськових напрямках, що спрямовані на руйнування економічної, політичної, інформаційної та інших життєво важливих систем країни – об'єкта нападу.

⁵ Clark W., Luik J., Ramms E., Shirreff R. Closing NATO's Baltic Gap. Report / International Centre for Defence and Security. – Tallinn, 2016. – P. 8.

⁶ Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg ahead of the meeting of NATO Defence Ministers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nato.int/cps/en/natohq/opinions_145415.htm

⁷ NATO's Image Improves on Both Sides of Atlantic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pewglobal.org/2017/05/23/natos-image-improves-on-both-sides-of-atlantic/>

Нині в НАТО розроблено концепцію протидії гібридним війнам, яка базується на трьох складових: підготовці, стримуванні, захисті (обороні). В умовах гібридних загроз необхідно діяти дуже швидко, що вимагає підвищення рівня готовності. Ключовою за цих умов стає роль сил спецоперацій. У рамках реалізації концепції щойно розпочато діяльність нового розвідувального підрозділу у штаб-квартирі НАТО. У його складі діятиме новий «Гібридний підрозділ з групою обробки терористичної розвідувальної інформації», мета якого – допомогти краще зрозуміти терористичну і гібридні загрози та ефективно їм протистояти.

Альянс послідовно демонструє незалежність від «вимог» РФ, зокрема щодо розширення НАТО, продовжуючи цей процес і прийнявши до своїх лав Чорногорію. Це підтверджує, що *політика відкритих дверей НАТО продовжує діяти, а шантаж РФ зазнає провалу*.

Співпраця НАТО та ЄС залишається на порядку денному Альянсу. Цьому сприяють процеси трансформації **Спільної політики безпеки та оборони**, які останнім часом відбуваються в Євросоюзі.

Важливою складовою нової стратегії адаптації НАТО є посилення оборонного регіонального співробітництва у Центральній, Східній та Північній Європі, а також підвищення значення відносин НАТО з країнами-партнерами на східному та південному флангах. У ситуації агресивних дій РФ *безпека Української держави є надзвичайно важливою для обох проблемних флангів НАТО: східного (Центральноевропейського) і південного (Чорноморсько-Середземноморський напрям)*.

Крім завдання забезпечення стабільності своїх країн-членів, Альянс відтепер бере на себе додаткове зобов'язання щодо поширення стабільності поза своїми кордонами, впроваджуючи більш ефективний, цілісний та стратегічно орієнтований підхід до країн-партнерів (України, Грузії, Молдови – на Сході, та Іраку, Йорданії, Тунісу – на Півдні).

Прийнято програму заходів, спрямованих на допомогу цим країнам у розбудові міцніших оборонних інститутів та підготовці власних спроможних збройних сил.

Посилюється оборонне співробітництво між окремими країнами – членами НАТО, зокрема у форматах, що об'єднують країни з різним характером відносин із НАТО та ЄС. Так, активізувалося співробітництво країн Північної Європи (Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії, Швеції) та Балтії (Литви, Латвії, Естонії) – формат *NB8*, до яких приєднується Польща (*NBP9*). Посилення східного флангу НАТО відбувається шляхом зміцнення співробітництва між країнами-членами з ЦСЄ та Балтії (країни Вишеградської четвірки, країни Балтії, Болгарія та Румунія). Президент Польщі А. Дуда активно просуває організацію об'єднання «Тримор'я» (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія, Словенія, Хорватія, Болгарія, Румунія, Австрія); об'єднання вже провело свій саміт у Варшаві.

Тенденція до активізації існуючих форматів регіонального співробітництва та створення нових об'єднань *змушує Україну поглиблювати*

багатостороннє співробітництво з країнами – членами НАТО з ЦСЄ, з Північної Європи та країнами Балтії на базі спільних інтересів у протистоянні агресивній політиці РФ. Можливість приєднання до таких об'єднань має бути розглянута й ретельно опрацьована. Україні слід віднаходити свою нішу у таких форматах.

Сьогодні **співробітництво між Україною та Альянсом** є найбільш активним за весь час двосторонніх відносин. Політичний діалог між Україною та НАТО безперервно триває на всіх рівнях.

Знаковою подією для діалогу Україна – НАТО у 2017 р. став візит до нашої держави членів Північноатлантичної ради в рамках святкування 20-річчя підписання Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Це стало серйозним політичним сигналом для Києва, а також можливістю ознайомити всіх послів країн – членів НАТО як із досягненнями, так і з проблемами, з якими сьогодні стикається Україна, одночасно ведучи війну і змінюючи свою державність.

Візит до Києва членів Північноатлантичної ради, яка є верховним органом управління союзу НАТО, є символічним жестом, що Альянс – на боці України. Адже такі поїздки відбуваються тільки в столиці держав – союзниць НАТО, а для партнерів – це дуже виняткові й потужні сигнали.

Від початку агресії Росії проти нашої держави Північноатлантичний альянс надає практичну та політичну підтримку Україні і, за словами генерального секретаря НАТО Й. Столтенберга, продовжуватиме її і в майбутньому⁸.

Протягом останнього року Альянс збільшив свою підтримку України як через трастові фонди, так і через цілу низку програм підвищення кваліфікації та потенціалу. Допомога також надається командою радників, які перебувають у Києві та працюють із численними українськими інституціями. НАТО здійснює безпрецедентну програму заходів у рамках Комплексного пакета допомоги нашій державі, що містить близько 40 напрямів взаємодії у 13 галузях, серед яких – і вивчення українського досвіду протидії гібридним загрозам.

Активно ведеться діалог між військовим відомством України та відповідними органами НАТО. За нинішніх умов агресії, тимчасової окупації Криму, а також проведення РФ так званої гібридної війни проти України, взаємодія нашої держави з Альянсом підпорядковується насамперед потребам максимального зміцнення обороноздатності Української держави та реформування її Збройних Сил. Зусилля спрямовуватимуться на подальше наближення України до стандартів НАТО, що дозволить нашій державі в майбутньому відповідати критеріям, необхідним для приєднання до цієї організації.

⁸ Україна розпочала дискусію щодо запровадження Плану дій щодо набуття членства в НАТО – Президент [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – 2017. – 10 лип. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/ukrayina-rozpochala-diskusiyu-shodo-zaprovadzhennya-planu-di-42286>

Сторони вирішують такі питання співробітництва у війсьній сфері, як кардинальний перегляд концептуальних документів стратегічного та оборонного планування із залученням експертної допомоги натівських спеціалістів; удосконалення системи організації бойової підготовки Збройних Сил України, проведення спільних навчань, тренувань та участь в операціях Альянсу; удосконалення системи організації бойової підготовки нашої армії; підвищення взаємосумісності Збройних Сил України з військами НАТО; інтенсифікація військово-технічного співробітництва тощо.

Важливим напрямом залишається оборонно-технічне співробітництво з НАТО, що дозволяє використовувати міжнародну кооперацію в інтересах розвитку озброєння та оборонно-промислового комплексу України та участі нашої держави у багатонаціональних проектах у рамках ініціативи НАТО «Розумна оборона».

Співпрацю між Україною та ЄС у сфері СПБО можна також розглядати у контексті євроатлантичного курсу нашої держави, досягнення стандартів Альянсу та критеріїв членства у ньому. Сьогодні реалізується Адміністративна угода, укладена у грудні 2015 р. між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством, яка дозволила створити юридичні рамки для практичного співробітництва між підприємствами оборонно-промислового комплексу України та країнами – членами Агентства, а також залучення до його відповідних програм і проектів.

Помітною є діяльність в Україні Консультативної місії ЄС (КМЄС) у рамках СПБО, що включає консультаційну підтримку стосовно розроблення стратегічних документів та законопроектів, матеріально-технічну допомогу, координацію донорської допомоги в Україні у сфері реформи правоохоронних органів і навіть пошук коштів для реалізації реформ. Бюджет місії щороку збільшується і на період з 1 грудня 2016 р. до 30 листопада 2017 р. становить 20,8 млн євро.

Важливим є продовження функціонування і навіть розширення напрямів діяльності КМЄС в Україні з тим, аби охопити всю сферу безпеки держави і суспільства. Місія могла б відкрити нові напрями допомоги Україні, насамперед – з питань захисту критичної інфраструктури, інформаційної безпеки, протидії нелегальній міграції і тероризму, громадського контролю за сектором безпеки.

Слід зазначити, що **Україна є не тільки споживачем, а й контрибутором європейської та глобальної безпеки**. На сьогодні її підрозділи беруть участь в основних операціях та місіях Альянсу, зокрема у складі багатонаціональних сил у Косово, місії НАТО в Афганістані «Рішуча підтримка», операції НАТО «Активні зусилля», з жовтня 2016 р. – «Морський охоронець» (обмін інформацією через первинний національний контактний пункт України).

Що ж до взаємодії із СПБО Європейського Союзу, то наша держава бере участь у військових та цивільних операціях та місіях ЄС, в реалізації ініціативи з формування бойових тактичних груп Євросоюзу, надає свою транспортну авіацію для використання в інтересах ЄС.

Україна має потенційну перспективу приєднатися до нових інтеграційних ініціатив ЄС у сфері СПБО як партнер. Цінність потенційного вкладу нашої держави формується на основі практичних напрацювань за більш як трирічний період війни з російськими військами та підтримуваними ними сепаратистськими угрупованнями на сході України, а також наявною оборонно-промисловою базою у різних секторах – від авіа- і суднобудування до новітніх технічних розробок з ведення розвідки, управління вогнем і підрозділами. Неоціненним є досвід нашої держави щодо нейтралізації застосування принципів гібридної війни та виявленні і ліквідації гібридних загроз.

Питання безпеки змогли б відіграти позитивну роль у становленні України як лідера «*Східного партнерства*». У цьому контексті важливо виступити з конкретними пропозиціями на наступному, п'ятому, саміті цієї організації у листопаді 2017 р. з усього спектра проблем, які належать до компетенції «Східного партнерства», у т. ч. у безпековому вимірі, сферах внутрішньої безпеки і правосуддя, енергетичної безпеки, інфраструктури та транспорту, торгівлі.

5.4. ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ ІЗ СТРАТЕГІЧНИМИ ПАРТНЕРАМИ

Зовнішня політика України вибудовується з урахуванням позицій та інтересів її стратегічних партнерів та союзників. У деяких із цих країн – США, Канаді, Великій Британії, Франції – відбулися демократичні зміни правлячих політичних сил, що певним чином позначилося на їхніх зовнішньополітичних пріоритетах.

Насамперед це стосується **Сполучених Штатів Америки**, адже коливання політичного курсу, трансформації зовнішніх взаємозв'язків, зміни у балансі інтересів цієї держави істотно позначаються на характері міжнародних процесів.

США за будь-якої адміністрації традиційно дотримуються стратегічної політики, спрямованої на формування розгалуженої і багатовимірної системи міжнародного партнерства, через співробітництво з ключовими країнами світу, а також у форматі НАТО, зміцнення партнерства з ЄС, іншими міжнародними організаціями та угрупованнями впливових країн.

Водночас слід розуміти, що попереднє американське керівництво недостатньо враховувало масштаби спротиву консервативних сил, які глобалізація відсуває на узбіччя світового поступу. Політика «перезавантаження» виявилася неефективною перед новими загрозами з боку ісламського радикалізму і російського імперіалізму, перед такими викликами, як китайська економічна експансія, зростання нових міграційних хвиль, поширення міжнародного тероризму тощо.

Нова адміністрація США намагається знизити рівень нових загроз для своєї країни шляхом імплементації ідей щодо обмеження дії угод про зони вільної торгівлі, протекціоністських заходів у торгівлі з КНР, перегляду масштабів участі Сполучених Штатів у НАТО та загальних витрат на оборону і, зокрема, шляхом налагодження відносин партнерства з РФ у протидії міжнародному тероризму та в інших питаннях.

Попри деякі тимчасові переваги, такі кроки у перспективі можуть призвести до зниження ролі західного світу у міжнародній політиці, до дезорганізації ЄС, знизять можливості НАТО у протистоянні російській агресії, що у свою чергу призведе до поступового руйнування світового порядку та повернення до моделі геополітичного протистояння XIX–XX ст.

Найбільше занепокоєння викликає змоглядна можливість зближення США з існуючим режимом у Кремлі, на яке сподіваються російські політики. Досягнення певного рівня стабільності у відносинах Заходу і РФ може бути здобуто шляхом послаблення або зняття санкцій та визнання анексії Криму за фактом в обмін на вихід російських військ із Донбасу, допомогу РФ у врегулюванні ситуації у Сирії та її участь у війні з Ісламською державою та міжнародним тероризмом.

Наслідком такого компромісу можуть стати значні репутаційні втрати США та країн Заходу, які фактично капітулюють перед агресором, не досягаючи насправді реальної мети встановлення стійкого миру і стабільності. Однак, з огляду на останні заяви керівництва США щодо неможливості зняття санкцій до повного відновлення суверенітету і територіальної цілісності України, такий варіант розвитку подій видається малоімовірним.

Підтвердженням цього є ухвалення обома палатами американського Конгресу закону «Протидія противникам Америки через санкції», в якому важливе місце відведено підтримці суверенітету і територіальної цілісності України, а також посиленню санкцій проти РФ.

Рішучі дії нової американської адміністрації на Близькому Сході, зокрема, нанесення ударів по сирійських позиціях у відповідь на застосування хімічної зброї проти опозиційних сил, свідчать, що Сполучені Штати готові до більш жорстких форм реагування на порушення принципів світового порядку, особливо якщо йдеться про зброю масового ураження. Стурбованість США викликає ситуація у Північній Кореї, яка погрожує ядерною зброєю сусіднім країнам. Не залишаються непоміченими і спроби ядерного шантажу з боку РФ.

Сполучені Штати декларують прихильність до здійснення заходів щодо відновлення територіальної цілісності України, деокупації Криму та Донбасу і зацікавлені у зниженні деструктивних впливів та домінування РФ у регіоні. Питання лише в тому, наскільки рішучими можуть бути дії Вашингтона у близькій перспективі. У вирішенні регіональних проблем США на сьогодні схильні надавати перевагу опосередкованим формам здійснення своєї політики – через політику країн-партнерів (зокрема Німеччини та Франції) та міжнародні організації (НАТО, ОБСЄ, РБ ООН).

Після робочого візиту Президента України П. Порошенка до США у червні 2017 р., під час якого відбулися його переговори з Президентом Д. Трампом та іншими представниками американського вищого керівництва, можна стверджувати, що **головні риси стратегічної політики США щодо України** вже **сформовані достатньо чітко**. Насамперед було підтверджено незмінність курсу Вашингтона на підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, зокрема в частині застосування економічних санкцій щодо РФ та надання нашій державі допомоги у сфері безпеки та оборони.

Надзвичайно важливо, що стратегічний курс США на підтримку України у її боротьбі проти російської агресії *підтримують головні політичні сили, представлені в американському законодавчому органі*, про що свідчить майже одноголосна підтримка Сенатом та Конгресом законопроекту про санкції проти Росії у липні 2017 р. За підсумками візиту П. Порошенка до США, можна стверджувати, що така ж підтримка існує й у виконавчій владі країни.

Ключовими для двостороннього співробітництва є питання безпекової політики України, її руху шляхом євроатлантичної інтеграції, реформування та модернізації країни, розвиток енергетичного сектору, співпраця з міжнародними фінансовими інституціями. **Україна сподівається на надання статусу стратегічного союзника США поза межами НАТО та на отримання всебічної військової допомоги, включно із наданням летальної зброї.**

Україна постійно наголошує на важливості задіяння механізмів гарантії безпеки і територіальної цілісності України, наданих США та іншими великими державами за Будапештським меморандумом в обмін на її відмову від ядерної зброї, й очікує більш дієвої підтримки з боку США щодо сприяння її позиції в ООН та інших міжнародних організаціях у питанні визнання РФ країною-агресором і державою, що підтримує міжнародний тероризм.

Україна і США перебувають у постійному пошуку більш досконалих форм проведення перемовин щодо ситуації на Донбасі, ніж Мінський процес, який багато в чому себе вичерпав і не завжди справджує покладені на нього очікування внаслідок саботажу російської сторони. Дієвіший формат переговорів з РФ передбачає більш активну участь у ньому США. Для України важливо, щоб переговорний процес включав питання відновлення українського суверенітету не тільки на Донбасі, а й у Криму. З метою примусу РФ до переговорів та припинення агресії Україна зацікавлена у стабільності позиції США щодо збереження існуючих санкцій проти РФ та очікує подальших кроків щодо їх посилення.

Сьогодні існує чітке розуміння спільності позицій Києва та Вашингтона щодо підготовки й ухвалення важливих угод як у безпековій, так і в економічній сферах. Уже найближчим часом українська сторона очікує візитів високих американських посадовців на рівні ключових міністрів та підписання конкретних документів.

Однак щоб підтримувати зацікавленість США в Україні, українській стороні треба й надалі серйозно працювати з нашим стратегічним партнером, підтримувати й активізувати діалог із ключовими фігурами Адміністрації, Конгресу і Сенату Сполучених Штатів.

Інший стратегічний партнер України за океаном – **Канада** – займає дедалі активнішу зовнішньополітичну позицію. Зміна стратегічного балансу у світі, тенденція до зменшення глобального лідерства США змушують канадський уряд переосмислювати національні інтереси держави і способи їх захисту. Зростання амбіцій Китаю, Росії та інших потужних світових акторів відновило загрозу міждержавної симетричної війни. За існуючих умов Канада перестає покладатися лише на оборонну потужність США і підвищує спроможність власних збройних сил.

Оттава вважає гібридну агресію Росії рівнозначною загрозам, які несе для людства ІДІЛ та ядерна програма Північної Кореї. Прем'єр-міністр Дж. Трюдо неодноразово заявляв, що Україна перебуває на передовій захисту демократичного світу від російської агресії; він є послідовним прибічником розширення санкцій проти Російської Федерації та необхідності відновлення територіальної цілісності України, збереження балансу сил у Європі.

Традиційно особливе значення для Канади має регіон Арктики, де агресивний авантюризм та експансіонізм Росії (будівництво військових об'єктів) відкрито загрожують національній безпеці Канади. Новий стратегічний ландшафт вимагає від канадського керівництва фундаментальної переоцінки цілей політики у сфері безпеки, а також розміру та структури збройних сил. З цією метою Оттава декларує збільшення оборонного бюджету до рівня 2 % ВВП у середньостроковій перспективі, а також намір відігравати активнішу роль у НАТО.

Канадські збройні сили долучилися до групи швидкого розгортання в Європі: Канада очолює військове угруповання НАТО в Латвії, ставши однією з чотирьох головних держав, які беруть участь у розгортанні сил швидкого реагування Альянсу в Східній Європі. Такий крок канадського уряду є свідченням підтримки політики НАТО, спрямованої на активне стримування російської загрози. З іншого боку, подібний масштаб участі надає Оттаві можливість стати ключовим, якщо не рівнозначним, гравцем у НАТО поряд із США та Німеччиною.

Позиція правлячого ліберального уряду Дж. Трюдо стосовно України полягає в тому, що Канада має посилити своє лідерство на міжнародній арені, для того щоб захистити вибір нашою державою демократичного шляху та західних цінностей від посягань Росії. Це проявляється в ініційованні надання Україні летальних оборонних озброєнь (навіть якщо США відмовляться надати таке озброєння), продовженні тренування українських військових та фінансовій і експертній підтримці українських реформ тощо. Зміцненню українсько-канадських відносин сприяє присутність у правлячих колах Канади представників української діаспори – міністра закордонних справ Х. Фріланд та члена парламенту М.Е. Мігичук.

Протягом 2016–2017 рр. спостерігався динамічний розвиток *українсько-канадського особливого партнерства* та двосторонньої співпраці у політичній, економічній, військово-технічній та культурно-гуманітарній сферах. Свідченням високого рівня відносин є цілковита підтримка Канадою України у контексті протидії збройній агресії Росії проти нашої держави. Так, у 2016 р. Канада двічі розширила санкції проти РФ, члени уряду Канади, і прем'єр-міністр Дж. Трюдо зокрема, робили заяви щодо необхідності відновлення територіальної цілісності України. Крім політичної підтримки, Канада продовжувала надавати технічну допомогу нашій державі, фінансуючи низку проектів, спрямованих на реформування правоохоронної системи України, розвиток малого та середнього бізнесу, підтримку вимушених переселенців.

В економічній сфері основним досягненням стало підписання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою, яка в 2017 р. була ратифікована Верховною Радою України, а також обома палатами парламенту Канади і набула чинності влітку ц. р. Наразі розглядається можливість розширення дії Угоди на торгівлю послугами.

Двостороннє співробітництво у військово-технічній сфері має перспективи інтенсифікації після укладання Угоди про оборонне співробітництво між Україною і Канадою, яка була підписана у квітні 2017 р. Домовленість визначає п'ять пріоритетних напрямів співпраці: оборонні дослідження, розробка і виробництво, матеріальне забезпечення, логістика, оборонна політика, освіта. Слід також зазначити, що у березні 2017 р. Канада оголосила про продовження на два роки місії *UNIFIER*, у рамках якої канадські військовослужбовці проводять спеціалізовані тренування для українських колег на Яворівському та інших військових полігонах.

Наразі ключовим завданням у двосторонніх відносинах є забезпечення політичної і практичної підтримки Канадою України в контексті протидії збройній агресії Росії проти нашої держави. Крім цього, рівень двосторонньої торгівлі з Канадою не відповідає існуючому потенціалу взаємодії. Україна має використати переваги, що з'являються після набуття чинності Угодою про вільну торгівлю між двома державами, для розширення обсягів економічної взаємодії та залучення канадських інвестицій.

Велика Британія є однією з найвпливовіших країн на світовій арені як постійний член Ради Безпеки ООН, член НАТО, член груп *G7* та *G20*, інших впливових міжнародних форматів.

Вихід Великої Британії з ЄС певною мірою змінює обриси її зовнішньої та безпекової політики. Найбільш очевидні зміни стосуватимуться формування нових відносин з Європейським Союзом у галузі СПБО та збереження можливості спільних дій у сферах спільних викликів для Британії та ЄС. Внесок Великої Британії у європейську безпеку залишатиметься значним. Як потужна країна – член НАТО вона зберігатиме свою роль провідної західноєвропейської мілітарної потуги, а також провідної

сили у сфері дії спецслужб. Водночас, із виходом з Євросоюзу, для Великої Британії збільшується вага двосторонніх відносин з низкою європейських країн.

Як член Європейського Союзу Велика Британія відіграла ключову роль у діалозі США – ЄС. Завдання підтримки трансатлантичної єдності й надалі залишатиметься на порядку денному Лондона, проте для реалізації цієї ролі країні потрібно буде створити нові механізми.

На сьогодні важко оцінити зміст конкретних змін, що впливатимуть на реалізацію зовнішньополітичного курсу Британії. За оцінкою експертів, вихід з ЄС здатний зменшити можливості її впливу на Балканах, у Східній Європі (Україна), Туреччині, Північній Африці, у країнах, для яких є важливими доступ до єдиного європейського ринку чи перспектива членства в ЄС. Ці важелі в системі Євросоюзу є досить значними, проте Велика Британія не зможе їх використовувати безпосередньо, доведеться шукати нові інструменти зовнішньополітичного впливу. Зацікавлені країни, серед яких і Україна, мають також розробляти шляхи зміцнення двосторонніх відносин з Великою Британією.

Сучасна криза міжнародного безпекового середовища підвищує вагу викликів і загроз національній безпеці Великої Британії, що виникли на теренах т. зв. європейського сусідства, тобто з оточення ЄС на Близькому Сході, у Середземномор'ї та у Східній Європі (Україна). Джерелом більшості цих викликів є агресивна та безвідповідальна політика РФ. Таким чином, зацікавленість Великої Британії у стримуванні РФ та підтримці й забезпеченні європейської безпеки зростатиме.

Відносини України з Великою Британією належать до стратегічних пріоритетів української зовнішньої політики. В умовах російської агресії проти України зростає значення ефективних відносин з Британією. Водночас рішення Великої Британії про вихід із ЄС і розпочата процедура *Brexit* створюють нові виклики та нові можливості для українсько-британських відносин.

Так, вихід Британії зі структур ЄС *певною мірою звужує важелі її міжнародного впливу в кількох важливих для України сферах*. Насамперед ідеться про підтримку євроінтеграційної перспективи для України, яку постійно здійснював Лондон як послідовний прибічник можливості повноправного членства України в ЄС. Через *Brexit* Україна втрачає впливового «адвоката» в ЄС. Це змушує нашу державу активізувати відносини з іншими країнами – членами ЄС, які підтримують рух України в напрямі європейської інтеграції (насамперед це Польща та Литва).

Вихід Британії з ЄС помітно *підвищує вагу двосторонніх відносин між нею та Україною*. Актуальнішими стають також багатосторонні формати – насамперед співпраця з Лондоном у рамках особливого партнерства України з НАТО. Спеціальні відносини Великої Британії із США є важливими для підтримки режиму міжнародних санкцій проти РФ та для інших питань оборонного співробітництва між Україною та ВБ.

Пріоритети двостороннього співробітництва, що склалися впродовж 25 років українсько-британських відносин (співробітництво в економічній, політичній, військовій, культурній сферах), зберігають свою вагу і водночас модифікуються за рахунок посилення співробітництва у сфері безпеки і оборони.

Активні відносини між урядом Великої Британії та Україною стають дедалі динамічнішими – це засвідчила зустріч Президента України П. Порошенка з британським прем'єр-міністром Т. Мей 19 квітня 2017 р., під час якої сторони підтвердили наміри посилити двостороннє українсько-британське співробітництва у сфері безпеки та оборони й активізувати міжнародну підтримку України⁹. Високий рівень двосторонніх відносин засвідчили також візити до України Державного секретаря у закордонних справах Б. Джонсона, який підтвердив, що Велика Британія й надалі продовжить повною мірою брати участь у вирішенні проблем європейської безпеки, а також запевнив у підтримці України в питаннях захисту її суверенітету¹⁰.

Велика Британія разом із Польщею є одним з двох найбільших контрибуторів Спеціальної місії ОБСЄ, яка здійснює моніторинг на сході України щодо дотримання припинення вогню і відводу важких озброєнь. Велика Британія бере участь у фінансуванні Трастових фондів НАТО, загальна кількість підготовлених британськими інструкторами військових Збройних Сил України вже доведена до 5 тис. осіб. Уряд Великої Британії ухвалив рішення щодо продовження програми підготовки українських військовослужбовців на 2018 р.¹¹, а також оголосив про збільшення технічної допомоги Україні до 12 млн фунтів стерлінгів у рамках діяльності Фонду ефективного управління на 2016/2017 фінансовий рік¹².

Співпраця є взаємовигідною, оскільки британські фахівці мають можливість ознайомитися з унікальним досвідом України у протидії гібридній агресії й так само унікальним сучасним досвідом ведення ЗСУ наземних бойових проти армії РФ.

Зрештою, вплив *Brexit* як поштовх для реконструювання ЄС може стати не тільки обмеженням, а й *позитивним чинником для євроінтеграції України* – у разі, якщо майбутні структури Європейського Союзу стануть ефективнішими та допускатимуть створення нових, множинних

⁹ PM meeting with Ukrainian President Poroshenko: 19 April 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/news/pm-meeting-with-ukrainian-president-poroshenko-19-april-2017>

¹⁰ British Foreign Secretary and Polish Foreign Minister Waszczykowski on joint trip to Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/news/british-foreign-secretary-and-polish-foreign-minister-waszczykowski-on-joint-trip-to-ukraine>

¹¹ «На сьогодні я не бачу підстав, що Велика Британія самоусунеться від „українського питання”», – посол Наталія Галібаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukr.lb.ua/world/2017/01/10/354922_na_sogodni_bachu_pidstav_shcho.html

¹² Політичні відносини між Україною та Великою Британією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.mfa.gov.ua/ua/ukraine-uk/diplomacy>

та гнучких, інтеграційних форматів, до яких в осяжному майбутньому могла би долучитися Україна.

Президентські та парламентські вибори 2017 р. у **Франції** стали поворотним моментом для розвитку цієї країни. Через повільне економічне зростання, високий рівень безробіття, постійну терористичну загрозу позиції Парижа всередині Європейського Союзу та на світовій арені в останні роки значно погіршилися. На тлі непопулярної політики президента від партії соціалістів Ф. Олланда значної ваги набрали право- та ліворадикальні сили, прибічники виходу з Європейського Союзу та відновлення партнерських відносин з Російською Федерацією.

У другому турі президентських виборів у травні 2017 р. кандидат від «Національного фронту» М. Ле Пен хоч і програла, але спромоглася набрати близько 11 млн голосів французів. Натомість перемога незалежного кандидата Е. Макрона та успіх його політичної сили «Вперед» на парламентських перегонах стали свідченням кардинальної зміни французької політичної системи, коли вперше за останні 60 років при владі немає представників партій республіканців та соціалістів. Ці вибори також були відзначені активним втручанням Кремля, який відкрито використовував державні медіа та здійснював хакерські атаки з метою допомогти кандидатам, які виступали за зближення з РФ та послаблення антиросійських санкцій.

Ключовим пріоритетом нової французької адміністрації є розбудова Європейського Союзу, як одного з провідних світових центрів впливу. З цією метою президент Е. Макрон планує ініціювати процес реформування ЄС. Париж зацікавлений у поглибленні економічної інтеграції, зокрема започаткуванні спільного бюджету для країн Єврозони. Також передбачається поглиблення інтеграції Європейського Союзу у сфері безпеки, що дозволить країнам об'єднання самостійно вирішувати свою долю. За цих умов Північноатлантичний альянс не розглядається як визначальний елемент безпекової політики Франції.

Ключовим у впровадженні ініціатив Парижа на Європейському континенті виступатиме франко-німецький альянс. Обидві країни дотримуються спільного бачення щодо *Brexit* і не згодні надавати Великій Британії будь-які преференції. Оборонна співпраця в рамках ЄС буде спрямована на захист кордонів та підвищення обороноздатності країн – членів організації в умовах зростання агресивності Російської Федерації, нестабільності на Близькому Сході, Африці та інших регіонах світу. Зустріч Е. Макрона та В. Путіна продемонструвала, що Париж налаштований і надалі зберігати режим санкцій проти Москви, доки не будуть повністю виконані Мінські домовленості та відновлено цілісність кордонів України.

Франція як країна – учасник Нормандського формату залишається одним із ключових партнерів України в умовах російської агресії. Протягом 2016–2017 рр., в умовах відсутності прогресу в реалізації Мінських домовленостей, зберігався тиск з боку Парижа на Москву щодо відновлення територіальної цілісності України.

Перемога Е. Макрона на президентських виборах у травні 2017 р. дозволила забезпечити наступність французької зовнішньої політики у питанні вирішення конфлікту на сході України, зокрема щодо збереження режиму санкцій Європейського Союзу проти Російської Федерації. Хоча відносини з Україною не є пріоритетними для зовнішньої політики Франції, участь Парижа у Нормандському форматі залишається важелем міжнародного престижу для цієї країни. Нова адміністрація Е. Макрона може стати одним із головних рушіїв досягнення прогресу з імплементації Мінських домовленостей.

Офіційна позиція Франції щодо санкцій проти Росії залишається незмінною. Їх зняття допускається після повного виконання Мінських домовленостей. Новообраний президент Франції Е. Макрон під час передвиборчої кампанії заявляв, що підтримує санкції проти Росії доти, поки не будуть виконані умови Мінських домовленостей. Він також називав російську зовнішню політику небезпечною і такою, що порушує норми міжнародного права.

Е. Макрон також заявляв, що «в жодному випадку не підкориться В. Путіну», неодноразово наголошував на тому, що не поділяє цінностей Росії В. Путіна, виступав за необхідність «деескалації» ситуації в Україні та підкреслював, що В. Путін має «поважати поточний процес».

Підсумки офіційного візиту Президента України до Парижа 26 червня 2017 р. засвідчили, що після обрання Е. Макрона новим президентом Франції українсько-французькі стосунки отримали новий імпульс. У ході переговорів сторони домовилися про активізацію співробітництва у багатьох сферах. Однак головною темою переговорів була ситуація на сході України. Французький лідер висунув т. зв. «формулу Макрона», орієнтовану на досягнення конкретного, практичного результату. Він запропонував усім сторонам Нормандського формату спочатку прийняти попередні умови, зокрема, домовитися про відведення військових сил і зброї, допуск міжнародних спостерігачів на всі точки і звільнення заручників.

Хоча за підсумками однієї зустрічі президентів України та Франції передчасно надто оптимістично дивитися на майбутнє Нормандського формату, позиція та активність Е. Макрона мають усі ознаки гарної тенденції для України. Амбітність молодого французького лідера може стати шансом для нашої держави просунутись уперед у вирішенні проблем, пов'язаних з окупацією Росією Донбасу.

Втручання Російської Федерації у хід президентських виборів у Франції у 2017 р. створило сприятливе середовище для розвитку спільних українсько-французьких ініціатив у протистоянні гібридним загрозам, таким як інформаційні операції та кібератаки. Для України також може бути корисним досвід Франції у протистоянні терористичним загрозам.

Відновлення ролі Франції як одного з локомотивів ЄС створює для України сприятливі можливості щодо подальшого поглиблення співпраці

з цією організацією після запровадження безвізового режиму та завершення ратифікації Угоди про асоціацію. Париж, який виступає за більш незалежну роль ЄС на світовій арені, зацікавлений у розширенні зони стабільності навколо кордонів Європейського Союзу. Пропонована Францією концепція «Європи різних швидкостей» може сприяти більш активному залученню України до нових форматів співпраці, зокрема у сфері безпеки та оборони.

Характер, формат та значення відносин України з **Німеччиною** формуються з огляду на геополітичне позиціонування ФРН. Німеччина є лідером об'єднаної Європи – як в економічній, так і в політичній сфері. Берлін фактично перебрав на себе головування в ЄС, виступаючи як його найбільш потужний та впливовий представник у зовнішньополітичних процесах. Зокрема, йдеться і про спроби деескалації україно-російського конфлікту. В рамках Нормандського формату канцлер А. Меркель займає послідовну позицію, поважаючи суверенітет та територіальну цілісність України та закликаючи Російську Федерацію виконувати взяті на себе зобов'язання. В умовах політичної невизначеності у Франції, яка в першій половині 2017 р. перебувала в очікуванні подвійних – президентських та парламентських – виборів, саме Німеччина була основним союзником нашої держави в миротворчому процесі.

Прогнози щодо парламентських виборів у цій країні, які заплановані на 24 вересня 2017 р., демонструють посилення позицій партії А. Меркель. Таким чином можна очікувати збереження сьогоденного високого рівня відносин та конструктивного партнерства між Берліном та Києвом і після оголошення результатів волевиявлення німецького народу.

Підтримка України Німеччиною реалізується не лише в політичній сфері. Ця країна є основним постачальником гуманітарної допомоги нашій державі. Вона активно підтримує процеси реформ, ініційовані в Україні з метою наближення до європейських стандартів. Німецький уряд надає технічну, експертну підтримку та консультації українським колегам. Значні кошти Берлін виділяє на відбудову зони конфлікту на Донбасі та підтримку вимушених переселенців. Формат допомоги включає фінансове забезпечення, передачу предметів першої необхідності та медичних препаратів, надання психологічної допомоги постраждалим у результаті бойових дій та багато іншого. Позитивну роль у цих процесах відіграють німецьке Товариство Червоного Хреста та релігійні організації.

Японія була й залишається вірним союзником України, послідовно підтримує територіальну цілісність нашої держави й дотримується принципової позиції щодо агресії РФ та надає системну підтримку Україні у вигляді технічної, грантової та фінансової допомоги у непростий історичний час, реалізуючи низку програм, у т. ч. гуманітарного спрямування, для вимушених переселенців, проекти з розбудови миру та забезпечення гуманітарних потреб Донбасу.

Під час візиту Президента України П. Порошенка до Японії у 2016 р. офіційний Токіо підтвердив позицію уряду щодо безумовної підтримки

суверенітету і територіальної цілісності України та засудження і невизнання незаконної анексії Росією АР Крим, висловив готовність до продовження надання фінансової, технічної та гуманітарної допомоги. Okремо було наголошено на продовженні Японією політики підтримки реалізації важливих реформ в Україні. Результатом успішного візиту стало проголошення 2017 року Роком Японії в Україні.

Сьогодні наші країни переживають етап найактивнішого діалогу за всю історію відносин. Уряди України та Японії плідно співробітничать як на двосторонньому рівні, так і на міжнародній арені, зокрема щодо забезпечення миру та безпеки у глобальному вимірі.

Японія є найбільшим фінансовим донором України. Обсяг японської фінансової допомоги після Революції гідності вже перевищив 3 млрд дол. США.

Українська сторона високо цінує принципову позицію Токіо щодо підтримки суверенітету і територіальної цілісності України та глибоко вдячна за сприяння здійсненню всеосяжних реформ у нашій державі.

Пріоритетом для нашої країни у стосунках з Японією є комплексний розвиток відносин, що включав би тісний політичний діалог, активну торговельно-економічну співпрацю з наданням переваги залученню інвестицій і технологій в економіку України у контексті ключової міждержавної Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій. Очікується реалізація на території України кількох нових українсько-японських масштабних проектів.

Слід відзначити зацікавленість японських компаній в інвестуванні у виробництва, продукція яких призначена не лише для внутрішнього ринку, а й для експорту на ринок Європи або для використання у кінцевих європейських продуктах. Такий тренд має значні перспективи з приєднанням України до спільного ринку ЄС у рамках поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі Україна – ЄС.

Важливим є розпочатий діалог між сторонами, спрямований на скасування віз для громадян України.

Принципово важливе значення для нашої держави має партнерство з державами Північної Європи: **Норвегією, Швецією, Данією**. З початком російської агресії проти України ці країни чітко заявили про свою позицію, висловившись на користь суверенітету, територіальної цілісності нашої держави. Важливим напрямом підтримки України та посилення її безпекового потенціалу є всебічна допомога північноєвропейських країн, що надається у сфері європейської інтеграції, заохочення подальших реформ в Україні. Корисним є досвід цих держав у реформуванні державного управління і соціально-економічної сфери, а також протидії загрозам в інформаційній сфері та кіберпросторі.

Серед пріоритетних проектів співпраці слід виокремити проекти в агропромисловому комплексі, машинобудуванні, енергетичній сфері, розбудову цифрової інфраструктури, ІТ-проекти, підвищення енергоефективності,

застосування нових джерел енергії, використання інфраструктурного та логістичного потенціалу, нарощування транзитних перевезень вантажів, освітню та туристичну взаємодію.

5.5. ПРІОРИТЕТИ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ, БАЛТІЇ ТА ЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ

Агресивна політика Російської Федерації, спрямована на відновлення практики поділу Європи на сфери впливу, реінкарнацію Радянського Союзу, загрожує не лише Україні, а й багатьом країнам великого Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону. Розвиток відносин стратегічного партнерства України з Польщею, Румунією, Туреччиною, країнами Балтії та низкою інших держав є принциповим для забезпечення стабільності в Центральній та Східній Європі та Чорноморському регіоні. Підстави для спільного протистояння новітнім загрозам, спричиненим російською агресією, є в Грузії та Молдові, суверенітет яких також порушено через агресивну політику Росії.

Радикальні зміни безпекового середовища сприяють пошукам субрегіональної моделі безпеки із залученням потенціалу та досвіду України. Такою моделлю потенційно може стати Балто-Чорноморський союз (Міжмор'я), послідовним лобістом якого виступає **Польща**. Агресивна міжнародна поведінка Росії єднає дві країни з негативним історичним досвідом перебування у складі Російської імперії та актуальним історичним дискурсом, який Російська Федерація використовує для розпалювання міжетнічної ворожнечі.

Тому варто пам'ятати, що використання ворожої риторики ставить бар'єри для розвитку добросусідських відносин, а насильницькі акції або наруга над об'єктами історичної пам'яті в умовах російської загрози послаблюють довіру та можливість спільної відповіді. Розпалювання історичної ворожнечі, використання іредентизму та підтримки етнічних меншин – цілеспрямована політика Росії в контексті не лише України та Польщі, а й Румунії – Угорщини (Секейський край), України – Угорщини (угорці Закарпаття та русини), Молдови (гагаузи).

Практичний вимір регіонального співробітництва на тлі сучасних загроз, локомотивом якого є українсько-польські відносини, нівелює негативні наслідки навколоісторичної риторики. Підписання 2 грудня 2016 р. Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України та урядом Республіки Польща про співробітництво у сфері оборони засвідчило бажання сторін рухатись уперед, незважаючи на історичні спекуляції. Угода може стати ядром субрегіонального воєнно-політичного утворення у Великому Балто-Чорноморському регіоні, що матиме на меті запровадження обопільних гарантій, координуватиме та регулюватиме зусилля у секторі безпеки та оборони з метою стримування агресивної проімперської політики Росії в регіоні.

Сфери співробітництва між ОПК України та Польщі включають питання модернізації зброї, що перебуває в розпорядженні ЗСУ, зокрема танків Т-72, артилерійських систем розвідки, управління та зв'язку.

Істотний потенціал мають як існуюче партнерство, так і перспективні напрями: плани розробки та виробництва польсько-українського багатофункціонального гелікоптера, модернізації транспортних гелікоптерів сімейства Мі-8/17, які перебувають на озброєнні польських збройних сил, а також співробітництво у сфері ракетних технологій (ракетної артилерії, космічної промисловості) та проектування радіолокаційних систем раннього попередження. Ефективна імплементація Генеральної угоди підвищить експортну привабливість спільної українсько-польської оборонної продукції на ринках третіх країн.

Укладення таких генеральних угод у сфері безпеки та оборони є доцільним у контексті розвитку добросусідських відносин України з Румунією та Литвою – країнами, що найбільш активно поділяють занепокоєння Києва безпековим кліматом у регіоні через агресивні дії Москви. Країни Балтії загалом є природними союзниками України з огляду на провокативну військову активність Росії на їх кордонах, яка лише зростатиме у міру розміщення в Естонії, Латвії та Литві постійних міжнародних контингентів НАТО.

Співпраця України з **Литвою** набуває в сучасних умовах формату стратегічного партнерства. Вільнюс є одним із найбільш послідовних «адвокатів» європейського та євроатлантичного курсу нашої держави, який займає чітку позицію щодо поваги до її територіальної цілісності та суверенітету. В дипломатичній сфері ця країна докладаеть всіх можливих зусиль для забезпечення єдності європейського простору навколо концепції жорсткої протидії агресивній політиці Москви, яка загрожує всьому регіону. Це стосується і спроб Російської Федерації вдосконалити мережу економічних важелів на Європу – у цьому контексті Литовська Республіка виступає проти проекту будівництва газопроводу «Північний потік-2».

Необхідно підкреслити, що Литва не лише захищає інтереси України на міжнародній арені у форматі Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору – вона надає практичну підтримку в рамках відсічі російській агресії. Ця балтійська держава є одним з небагатьох партнерів, які передають Україні летальну зброю та боєприпаси.

Важливим форматом співпраці є функціонування спільної литовсько-польсько-української бригади (*LITPOLUKRBRIG*), яка сприяє зміцненню військової співпраці залучених країн та обміну досвідом. Підтримка та подальше поглиблення співробітництва з Вільнюсом є стратегічно важливим завданням для Києва в контексті створення реального регіонального союзу, спрямованого на протидію агресивній політиці Російської Федерації.

Латвія висловлювала солідарність і підтримку Україні у боротьбі проти російської агресії, виступала за якнайшвидше запровадження безвізового

режиму для громадян України та завершення ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Результатом інтенсивного українсько-латвійського діалогу у цей період стало досягнення повного взаєморозуміння між двома країнами, насамперед у принципових для нашої держави питаннях міжнародної підтримки її зусиль з виконання Мінських домовленостей, територіальної цілісності України, протистояння агресії Росії, збереження та посилення тиску на неї з боку світового співтовариства, підтримки євроінтеграційного курсу України.

Сьогодні можна констатувати, що Латвія, поряд з іншими країнами Балтії, Центральної та Північної Європи, є одним із захисників інтересів України в ЄС, державою, з якою Київ може вести відвертий і довірливий діалог з більшості принципових для себе питань.

Триває інтенсивний розвиток відносин України є **Естонією**. Як і інші країни Балтії, вона активно підтримує територіальну цілісність та суверенітет України, збереження санкцій проти РФ до повного виконання останньою Мінських домовленостей, надає нашій державі гуманітарну та технічну допомогу. Естонська сторона повідомила про заплановане виділення у 2017 р. 2,2 млн євро на гуманітарну допомогу Україні (що становить 20 % від загального обсягу коштів, що передбачені у бюджеті МЗС Естонії на співробітництво з метою розвитку та зовнішню гуманітарну допомогу).

Румунія має потенціал та рішучість стати принциповим стратегічним партнером України в Чорноморському регіоні. Київ готовий розвивати відносини з Бухарестом в аерокосмічній галузі: Державне космічне агентство України та Румунське космічне агентство (*ROSA*) 27 квітня 2017 р. підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору в мирних цілях. Україна зацікавлена у розвитку військово-політичної співпраці з Бухарестом з огляду на зростаючу кількість та масштаб загроз на південно-східному фланзі НАТО.

Крім адекватної оцінки нових регіональних викликів геостратегічного середовища, фокус уваги Києва та Бухареста також спрямований на підтримку стабільності та безпеки в **Молдові**, яка є нашим ключовим партнером у контексті забезпечення безпеки і стабільності на південно-західному напрямку. Незважаючи на перемогу на останніх президентських виборах у цій країні проросійського кандидата, діалог з проєвропейським урядом Молдови виведено на новий рівень. Передусім ідеться про взаємодію у врегулюванні придністровської проблеми. У найближчих планах – завершення демаркації українсько-молдовського державного кордону та запровадження спільного контролю на його придністровській ділянці.

Ведеться активна робота над низкою спільних проєктів у транспортній та енергетичній сферах. Після п'ятирічної паузи активізовано роботу українсько-молдовської Міжурядової комісії, відновлено поставки української електроенергії на ринок Молдови. На фінальну стадію виведено переговорний процес щодо питань взаємного визнання прав власності.

Болгарія є важливим регіональним партнером України. Історичні зв'язки болгарського народу з РФ та участь Софії у масштабних проектах Москви в докризовий період (на кшталт проекту «Південний потік») лише підкреслюють значення сучасної політики, яку ця країна реалізує в рамках спільних дій ЄС та НАТО щодо врегулювання російсько-українського конфлікту. Позиція Болгарії щодо невизнання незаконної анексії Криму Російською Федерацією та необхідності продовження санкційної політики щодо Москви до повного виконання нею Мінських домовленостей є важливою гарантією стабільності в Чорноморському регіоні.

Головним досягненням у двосторонніх відносинах з **Угорщиною** та **Словаччиною** є те, що вони на всіх рівнях заявляють про підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, а також не визнають незаконної анексії Криму. Ці країни підтримали нашу державу з таких ключових питань, як безвізовий режим для українських громадян, сприяли вирішенню питання щодо завершення ратифікації Угоди про асоціацію та подальшого розширення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Важливим для забезпечення національних інтересів України є розвиток відносин із Словаччиною в енергетичній сфері, головним досягненням якого стало збільшення поставок європейського газу через словацьку територію.

Водночас Угорщина та Словаччина, маючи традиційні міцні економічні зв'язки з Росією, демонструють стриманість щодо продовження або розширення санкцій проти РФ. Проте обидві держави неодноразово заявляли, що вони не порушать єдності Євросоюзу та в повному обсязі виконуватимуть рішення щодо антиросійських санкцій, бо розрізняють поняття зовнішньої торгівлі та зовнішньої політики.

Загалом Угорщина та Словаччина залишаються важливими регіональними партнерами України, зокрема стосовно диверсифікації джерел постачання енергоносіїв. Проте *сумніви цих держав щодо доцільності та ефективності санкцій ЄС стосовно Росії, які тією або іншою мірою поділяє Болгарія, не лише створюють загрозу загальноєвропейській єдності, а й надають Кремлю вікно можливостей* через своїх європейських агентів впливу зображати конфлікт в Україні як громадянську війну або навіть легалізувати анексію Криму.

За цих умов найкращим форматом розвитку відносин України з Угорщиною та Словаччиною є поглиблене партнерство у **Вишеградській групі**. Остання поступово перетворюється із суспільно-культурного інструменту субрегіонального співробітництва на військово-політичний альянс з міжнаціональною Вишеградською бойовою тактичною групою та ініціативою в секторі енергетичної безпеки. Україна має долучитися до розбудови потенціалу цієї структури у сфері оборони як партнер та, можливо, як асоційований член.

Традиційним партнером України у Чорноморському регіоні є **Грузія**. Вона неодноразово висловлювала Києву солідарність і підтримку у боротьбі проти російської агресії, виступала за якнайшвидше запровадження безвізового

режиму для громадян України та завершення ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. З метою підтримки реформ в Україні Грузія продовжувала ділитися своїм досвідом боротьби з корупцією та реформи державної служби, надавати гуманітарну допомогу.

У ході державного візиту Президента України П. Порошенка до Тбілісі 18 липня ц. р. було підписано Декларацію про встановлення стратегічного партнерства між Україною та Грузією, яка, за словами українського лідера, стала «найвищою формою довіри між керівництвом держави і найвищою формою довіри між народами»¹³.

Обидві країни приділяють велику увагу забезпеченню безперервності політичного діалогу, збереженню і поглибленню досягнутого рівня взаємовигідних і конструктивних відносин, у т. ч. у військовій сфері, підтримці належних контактів з представниками органів державної влади та політичних структур Грузії, розвитку співпраці між органами виконавчої та законодавчої гілок влади, місцевого самоврядування двох країн, організації та проведенню низки візитів різного рівня.

Серед сусідів України особливе місце займає **Туреччина**. Попри складні внутрішньополітичні процеси, які відбуваються в цій державі, вона за будь-яких умов залишається для Києва важливим регіональним партнером – як в економічній, так і у безпековій та оборонній сферах. Останні кроки з нормалізації відносин між Туреччиною та Росією не заважають розвитку українсько-турецьких стосунків, про що свідчить низка двосторонніх ініційованих та реалізованих ініціатив у багатьох сферах. Так, у поточному році було спрощено режим перетину кордону для громадян обох країн, активізувалися переговори щодо зони вільної торгівлі між Туреччиною та Україною.

Важливим є налагодження українсько-турецьких контактів у сфері оборонної промисловості. Значними досягненнями тут є підписання українською делегацією низки угод на Міжнародній виставці *IDEF-2017*, яка відбувалась у Туреччині, та перемога турецької фірми *Aselsan* у тендері на постачання засобів зв'язку для потреб Збройних Сил України.

5.6. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ У СТРАТЕГІЧНИХ РЕГІОНАХ СВІТУ

Пріоритетним напрямом зовнішньої політики України в сучасних умовах залишається *посилення двосторонньої співпраці з країнами Азії*. Передусім ідеться про подальший розвиток відносин стратегічного партнерства з **Китайською Народною Республікою**.

¹³ Стратегічне партнерство між Україною та Грузією обумовлене спільними викликами і спільними загрозами – Президент [Електронний ресурс]. – 2017. – 18 лип. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/strategichne-partnerstvo-mizh-ukrayinoyu-ta-gruziye-yu-obumov-42470>

17 січня 2017 р. у рамках Всесвітнього економічного форуму у швейцарському м. Давос відбулася зустріч Президента України П. Порошенка та Голови КНР Сі Цзіньпіня. Китайський лідер наголосив, що його країна підтримує територіальну цілісність і суверенітет України та вибір українського народу. Президент України висловив сподівання, що Китай сприятиме мирному врегулюванню ситуації на Донбасі та припиненню російської агресії проти України і відновленню територіальної цілісності України включно з Кримом. Було досягнуто домовленості щодо продовження взаємодії двох країн заради підтримання миру та стабільності як на регіональному, так і на глобальному рівнях, у т. ч. в рамках Ради Безпеки ООН.

Україна вдячна Китаю за підтримку та допомогу, зокрема за надання аварійно-рятувального обладнання, інженерної та медичної техніки для українських силових відомств. Підтримка Китаєм структур, які беруть безпосередню участь у протидії російській агресії на Донбасі, продемонструвала зважену позицію КНР щодо подій навколо України.

Наразі потенціал українсько-китайського співробітництва є великим і недостатньо реалізованим. Україна перебуває у пошуках нових ринків збуту для машинобудівної, літакобудівної продукції, товарів військового та подвійного призначення. У цьому контексті необхідно скористатися вже напрацьованим досвідом військово-технічного співробітництва між Україною та КНР з метою його активізації та переформатування відповідно до сучасних умов. Державні органи України повинні значно активізувати свої зусилля щодо піднесення українсько-китайської взаємодії на новий рівень, який відповідає сучасним вимогам.

З огляду на необхідність швидкої та ефективної модернізації вітчизняної економіки, налаштування її на рейки сучасного світового ринку інвестиційні, виробничі та науково-технологічні можливості КНР можуть стати для України вагомим ресурсом розвитку та модернізації відповідних галузей, поштовхом до відновлення позицій нашої держави на світових ринках технологій. Водночас це дає можливість китайському бізнесу зайняти відповідні ніші на українському ринку, що нині інтегрується до Об'єднаної Європи.

Загалом українсько-китайське співробітництво доцільно сфокусувати на декількох напрямках: співпраця в галузях складного машинобудування (ОПК, авіа- та суднобудування, космічна галузь), залучення китайських інвестицій в український АПК, започаткування нових підприємств із виробництва та переробки аграрної продукції, поставки на китайський ринок широкої номенклатури сільськогосподарської та харчової продукції.

Китайська сторона постійно запрошує Україну до участі у стратегічній ініціативі розбудови Економічного поясу Нового Шовкового шляху. У своєму нинішньому вигляді *ініціатива «Один пояс – один шлях»* видається одним із найбільш привабливих для України геоекономічних проєктів. Його ключовими принципами і перевагами є інклюзивність, відкритість, вигідність для всіх учасників, перехід на уніфіковані правила торгівлі, інтеграція

та координація стратегій та програм розвитку країн. *Китайський проект не суперечить прагненням України до подальшої економічної співпраці та економічної інтеграції з Європейським Союзом*, а, навпаки, може посилити переваги України в цьому процесі.

Важливо добре усвідомити, що в особі Китаю Українська держава має надійного торгово-економічного партнера, джерело інвестицій і технологій, одного з гарантів ядерного роззброєння.

На тлі помітного погравлення політичної взаємодії України з КНР та Японією відносини нашої держави з **Республікою Індія** залишаються досить невиразними. За 25 років дипломатичних відносин прем'єр-міністр Індії не відвідав Україну з візитом. За останні п'ять років не відбулося жодного візиту українських високопосадовців до Індії. Останнє засідання Міжурядової українсько-індійської комісії з торговельного, економічного, наукового, технічного, промислового і культурного співробітництва відбулось у Нью-Делі в листопаді 2013 р. *Такий стан справ не відповідає інтересам України та потребує суттєвих додаткових зусиль з боку української дипломатії.*

Актуальним завданням сучасних українсько-індійських відносин є активізація політичного діалогу та погравлення економічних контактів з метою розширення співпраці у галузі літакобудування, участі українських підприємств у модернізації промислового обладнання індійських машинобудівної та металургійної галузей, шахт глибокого підземного видобутку вугілля. Також перспективними є постачання обладнання для підприємств енергетики, модернізації вузлів, агрегатів та іншого обладнання та устаткування, співробітництво у галузі транспорту, у сфері ІТ, включно з експертною та технічною співпрацею для забезпечення в Україні широкосмугового доступу до мережі Інтернет у сільській місцевості, реалізація спільних інвестиційних проектів.

Індія є лідером за позитивною динамікою українського експорту. Зокрема, протягом 2012–2016 рр. щорічне позитивне сальдо нашої держави у торгівлі з Індією перевищувало 1 млрд дол. США. Але цей потенціал ще далеко не вичерпаний, і наша країна може значно наростити свій експорт до цієї країни.

Індійська сторона готова до подальшого розвитку кооперації у галузі машинобудування. Крім уже існуючих спільних проектів з українськими компаніями «Мотор-Січ», «Антонов», «Зоря-Машпроект», Індія розглядає можливість співпраці з іншими машинобудівними підприємствами України.

Посилення економічної взаємодії України з **Республікою Корея** є важливим завданням для нашої країни. У 2016 р. ця країна посіла лише п'яте місце серед торговельних партнерів України з-поміж країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, що не відповідає потенціалу двостороннього співробітництва.

Україні слід уважно вивчати досвід Республіки Корея, адже в середині 50-х років ХХ ст. Корея була однією з найбідніших країн на планеті, а нині її економіка посідає 11-те місце у світі. З категорії нужденних країн вона перейшла до категорії країн, які надають допомогу тим, хто її потребує.

Нині Україна та Південна Корея спільно працюють над Генеральним планом, заснованим на конкретних інвестиційних проектах. Зокрема,

йдеться про проекти з використання сонячних батарей, в аграрному бізнесі та машинобудуванні, в банківському та енергетичному секторах у сфері електронного урядування, будівництва сміттєпереробних об'єктів, модернізації лікарень.

Станом на початок 2017 р. в економіку України залучено 207,7 млн дол. США корейських інвестицій. У 2016 р. їх приріст становив 46,4 млн дол. США.

Чільне місце в системі зовнішньополітичних інтересів України посідає **Республіка Індонезія**, яка є найбільшою у світі мусульманською країною, входить до *G20*, виступає потужним двигуном інтеграційних процесів Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН).

У ході державного візиту Президента України П. Порошенка до Індонезії у 2016 р. президент країни Дж. Відодо підтвердив позицію своєї держави стосовно підтримки суверенітету та територіальної цілісності України. Підписано договірно-правові документи, спрямовані на розширення двостороннього співробітництва у сферах оборони та сільського господарства.

Індонезія є одним із найбільших торговельних партнерів України у Південно-Східній Азії. Зовнішньоторговельний оборот між Україною та РІ у 2016 р. становив 593 млн дол. США та збільшився порівняно з 2015 р. на 67 % (при цьому експорт українських товарів зріс на 97 %).

Найбільш перспективними галузями двостороннього торговельно-економічного співробітництва є: сільське господарство (постачання зернових культур та товарів їх переробки, свіжих овочів та фруктів), військово-технічне співробітництво (постачання та ремонт військової техніки та озброєння, продаж технологій їх виготовлення), енергетика (постачання турбін, генераторів, трансформаторів для теплових та гідроелектростанцій), машинобудівна, металургійна, фармацевтична та харчова промисловість.

Важливим завданням на 2017 р. є проведення третього засідання Міжурядової українсько-індонезійської комісії з питань економічного та технічного співробітництва.

Відносини України та **Австралії** характеризуються високим рівнем довіри та взаємодії. Від початку російської агресії Австралія надає всебічну підтримку Україні у захисті суверенітету і територіальної цілісності. Канберра однією з перших приєдналася до санкцій проти Росії в березні 2014 р., визнавши дії Росії такими, що суперечать нормам міжнародного права.

Україна та Австралія інтенсифікували двосторонні відносини у різних сферах та розпочали нову активну фазу їх взаємовигідного розвитку. Пріоритетами відносин з Австралією мають стати продовження політичного діалогу, посилення взаємодії на урядовому та парламентському рівнях, підтримка економічної співпраці, активізація міжвідомчих та міжгалузевих взаємодій, підтримка контактів приватного бізнесу, пошук можливостей для промислово-інвестиційної співпраці та обміну актуальним досвідом між двома країнами.

Україні необхідно посилювати свою взаємодію з *регіональними організаціями в Азії*, які дедалі помітніше впливають на подальший розвиток міжнародного співробітництва.

Після нещодавнього офіційного приєднання Індії та Пакистану до **Шанхайської організації співробітництва (ШОС)** ця впливова регіональна організація перетворюється на потужну платформу міждержавної взаємодії в Азії. Україна в 2013 р. подала заявку на приєднання до ШОС як «партнер щодо діалогу» (такий статус у ШОС мають Білорусь і Туреччина). Станом на сьогодні організація не змінювала своєї попередньої згоди на одержання Україною статусу партнера. Отже, настав час визначитися і з подальшими кроками щодо взаємодії з ШОС. Зрозуміло, що участь Росії у цій організації обмежує можливості України щодо співпраці з нею. Проте головними країнами у ШОС можна вважати Китай та Індію, потенціал взаємодії з якими Україна поки що використовує не повною мірою.

У Південно-Східній Азії **АСЕАН** є ключовою регіональною організацією, до якої входять 10 країн з населенням понад 600 млн осіб та сукупним ВВП близько 2,3 трлн дол. США. Нині АСЕАН значною мірою впливає на світові політико-оборонні та фінансово-економічні процеси.

Свого часу засадничі принципи цієї організації (неформальність, досягнення консенсусу з усіх питань, невтручання країн-учасниць у внутрішні справи одна одної) зазнали критики на Заході. Проте вони були єдино можливими за тих умов. «Шлях АСЕАН» не був механізмом вирішення конфліктів, але став технологією їх уникнення. Зрештою політичні успіхи АСЕАН щодо забезпечення миру в регіоні стали основою для стрімкого економічного зростання. Вивчення позитивного досвіду та всебічний розвиток співробітництва з країнами АСЕАН є вагомим резервом України для вирішення нагальних завдань.

Великий потенціал має співробітництво України з країнами **Африки**, серед яких понад 30 уже стали асоційованими членами ЄС. Важливо пам'ятати, що 45 із 54 країн цього континенту підтримали справедливую боротьбу українського народу за збереження територіальної цілісності та за повернення анексованих територій.

У 2015–2016 рр. загальний обсяг торгівлі України з країнами Африки становив близько 4,5 млрд дол. США на рік, з яких експорт українських товарів – близько 3,8 млрд дол. Україна продовжує зберігати значне позитивне сальдо в торгівлі з Африканським континентом – понад 3,2 млрд дол. США. Африканські країни є нашими традиційними партнерами у сфері військово-технічного співробітництва.

Україна бере активну участь в операціях ООН з підтримання миру в п'яти країнах Африки: Ліберії, Кот-д'Івуарі, ДРК, Судані та Південному Судані.

Технологічний розвиток Африки співвідноситься із можливостями нашої держави. Україна могла би споруджувати на цьому континенті об'єкти з переробки сільськогосподарської продукції, сховища для аграрної сировини, будувати базову інфраструктуру, підприємства деревообробки,

гідро- і теплоелектростанції. Українські підприємства могли би поставляти до африканських країн комплектуючі та запчастини для залізниці, авіадвигуни і вантажівки.

Африканці закликають партнерів створювати спільні підприємства й отримувати можливість звільнення від сплати податків, доступ до місцевого кредиту та інші пільги. Їх цікавлять український метал і пшениця, кукурудза, горох, борошно, маргарин, крохмаль, яйця. Африканські країни імпортують багато м'яса птиці. Нині Україна забезпечує лише 5 % з африканського імпорту молочної продукції, а свинину туди експортують з ЄС.

Таким чином, співробітництво з країнами Африки може надати нові можливості українським підприємствам, які втратили ринок Росії та поки що не відповідають технологічному рівню ЄС.

Перед вітчизняною дипломатією **на латиноамериканському напрямі** постає відповідальне завдання здійснювати таку політико-дипломатичну лінію, яка б дозволяла послідовно просувати національні інтереси України.

Досвід останніх років засвідчує, що Україна помітно зміцнила свої позиції у регіоні Латинської Америки, належним чином врахувавши зміни у ставленні окремих країн регіону до об'єктивної оцінки політики РФ у питанні анексії Криму та подій на сході України.

У цьому контексті перед Києвом постало двоєдине завдання. По-перше, через політичні консультації та контакти з окремими країнами необхідно сприяти виробленню та зміцненню конструктивної позиції сторін щодо агресивної політики РФ та подальшого зміцнення позицій України у зазначеному регіоні. Особливо це критично важливо під час голосування у міжнародних організаціях з питань, що зачіпають українські інтереси. По-друге, слід продовжити разом з усіма зацікавленими сторонами шукати шляхи всебічної активізації взаємин з державами регіону.

Потенційні можливості **українсько-аргентинських відносин** дозволяють вивести їх на рівень особливого партнерства. Згуртована українська громада в Аргентині є потужним фактором, що об'єднує наші країни.

Сучасні виклики та завдання, що постали перед Україною та **Чилі**, визначають порядок денний наших двосторонніх відносин на майбутнє. У цьому контексті наступним логічним кроком має стати відкриття повноцінного дипломатичного представництва України у місті Сантьяго.

Перспективними для України партнерами в регіоні є також **Мексика, Бразилія, Перу**.

Латиноамериканські ринки є перспективними для збуту української продукції машинобудівного комплексу та металопрокату, устаткування для енергетики, фармацевтики, космічної галузі, надання науково-технічних послуг. Через об'єктивну зацікавленість у нарощуванні імпорту продукції українського виробництва країни цього регіону потенційно можуть компенсувати значну частину наявних та потенційних втрат, завданих українським товаровиробникам унаслідок розриву відносин із Російською Федерацією.

РОЗДІЛ 6

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА

6.1. ПОЛІТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС

Мета євроінтеграційної політики України

Євроінтеграційна модальність України зумовлена логікою адаптації до сучасної системи глобалізованого суспільства (особливо економіки), закріплена цивілізаційним вибором народу України та підтверджена його послідовною багатовіковою боротьбою за державну незалежність.

У міру того, як відбувається імплементація умов Угоди про асоціацію та поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом (далі – Угода або УА), розширюються можливості поглиблення європейської інтеграції, аж до набуття у майбутньому повноцінного членства в ЄС. Це – не автоматичний і не позбавлений зусиль *необхідний крок* на шляху України до опанування кращого європейського спадку, до якого належать ключові свободи, права людини і верховенство права, а також досвіду зміцнення економічного потенціалу та забезпечення соціально орієнтованої моделі розвитку.

Слід, однак, розуміти, що неможливість приєднання України до Європейського Союзу за існуючих умов зумовлена, перш за все, невідповідністю рівня її економічного розвитку та добробуту вагомому природному, науково-технічному, аграрно-промисловому, людському потенціалу, соціально-історичним та культурним традиціям українського народу. З економічної точки зору такий стан є наслідком домінування протягом багатьох років ресурсо- та енергоємних галузей і технологій, сировинної орієнтації експорту та надмірної концентрації виробництва, яке загалом є неефективним та екологічно небезпечним. Основою для впровадження необхідних інноваційних перетворень в Україні у напрямі сталого розвитку є саме Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Таким чином, ***євроінтеграція України є одночасно і метою, і засобом модернізації національної економіки відповідно до високих європейських стандартів.***

Однак у жодному разі не можна забувати про те, що без відповідних зусиль з боку українського суспільства та держави вступ України до ЄС може не відбутися.

Україна та Копенгагенські критерії ЄС

На новому етапі євроінтеграції для України актуалізується потреба забезпечення вимог т. зв. *Копенгагенських критеріїв*. Йдеться про умови для всіх країн-кандидатів, яким вони повинні задовольняти, щоб стати членом Євросоюзу, а саме: стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство закону, права людини і повагу та захист меншин; функціонуюча ринкова економіка і здатність впоратися з конкуренцією і впливом ринкових сил, а також адміністративний і організаційний потенціали, достатні для ефективної імплементації всієї сукупності різних принципів, правил і норм, накопичених у рамках Європейського Союзу (відомих як *acquis communautaire*).

Політичні умови (стабільність політичних інститутів) в Україні створені та проходять випробування в екстремальній ситуації, з підвищеними вимогами безпеки, які є наслідками прямої агресії і гібридної війни проти України. Твердження про те, що за всю історію Україна ніколи не мала такого рівня політичних свобод, є констатацією очевидного факту, проте це не означає, що в цьому напрямі вже усі проблеми вирішені. Як наслідок, політичним критеріям умов вступу до ЄС необхідно й надалі приділяти постійну увагу.

Освоєння Копенгагенських критеріїв, передбачене Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020»¹ протягом указанного терміну, вимагає кардинального переосмислення політичних пріоритетів та економічних механізмів у досягненні поставлених орієнтирів.

Перед економічною системою України стоїть завдання *перетворити критерії ринкового статусу України на постійно діючу практику економічного життя*. Ринковість економіки України все ще перебуває під загрозою рецидивів державного адміністрування та високого ступеня монополізації, що знаходить своє відображення в ціноутворенні на енергоресурси, комунальні послуги, сільськогосподарську продукцію, іноземну валюту та, зрештою, на робочу силу. Світовий досвід підтверджує, що монополізм і корупція спотворюють ціноутворення. Це не тільки виключає можливість використання монетарних методів інфляційного таргетування, а й позбавляє господарюючих агентів можливості приймати економічно обґрунтовані рішення щодо своїх дій у питаннях інвестування, організації виробництва та збуту продукції (у т. ч. на експорт, що вже безпосередньо стосується євроінтеграційних планів України).

Статус ринкової економіки та сумісність українських реалій із принципами економічної системи ЄС виходять за межі відносин України з Європейським

---

¹ Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

Союзом. Ідеться про роль держави в економічних процесах. Світова практика засвідчує, що така роль не може підмінятися традиційним для пострадянського простору прямим адмініструванням економіки та патерналізмом або іншою крайністю – повним державним невтручанням. Пошук «золотої середини» триває в усіх країнах світу, свідченням чого є зростання проявів протекціонізму та економічного націоналізму.

Як і країни Європейського Союзу, Україна дотримується моделі ліберальної ринкової економіки та відкритості ринків. Разом із тим держава зобов'язана опікуватися питаннями національної економічної безпеки та міжнародної конкурентоспроможності, створюючи необхідні умови для функціонування вітчизняних та іноземних інвесторів, виробників і фінансових інститутів. Ці дії держави повинні мати прозорий характер і створювати рівні умови для всіх учасників господарської діяльності, не спотворюючи конкуренцію, що випливає з Копенгагенських критеріїв щодо забезпечення здатності держави справлятися з негативним впливом ринкових сил.

Ще однією з економічних вимог Копенгагенських критеріїв є спроможність країни конкурувати на рівних всередині Європейського Союзу. На сьогодні – це один із найскладніших викликів для української економіки. Важливість цього питання виходить за межі проблеми виконання критеріїв вступу до ЄС. Ідеться про виживання українського виробництва в умовах сучасної глобалізованої економіки в цілому. При цьому вузько трактоване імпортозаміщення, коли сучасні високотехнологічні імпортні товари пропонується замінити нижчими за якістю та вищими за вартістю вітчизняними товарами, не може бути способом вирішення проблеми національної конкурентоспроможності. Тут, як свідчить міжнародний досвід, навпаки, необхідно будувати експортно орієнтоване виробництво зі спеціалізацією на певних видах товарів і послуг, які за своєю якістю й ціною посідатимуть провідні позиції на світовому ринку, користуючись унаслідок цього високим попитом як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Це завдання набагато складніше, ніж заповнення продукцією «вчорашнього дня» свого внутрішнього ринку, закритого від конкуренції високими митними тарифами. *Успіхи окремих галузей українського сільського господарства та ІТ-сектору, у т. ч. на європейському ринку, демонструють реальні можливості української економіки та підтверджують її принципову конкурентоспроможність.*

Критерії внутрішньої готовності до вступу в ЄС

Угода з Європейським Союзом є не лише основою подальшого розвитку двосторонніх відносин між Україною та ЄС на засадах політичної асоціації й економічної інтеграції, зміцнення політичного діалогу, імплементації стандартів, норм і регламентів ЄС, посилення двостороннього співробітництва. *Україна розглядає реалізацію Угоди як підґрунтя для системних внутрішніх реформ, у т. ч. гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС та створення єдиного нормативного простору у більшості секторів*

економіки та суспільного життя. Процес імплементації Угоди про асоціацію покликаний системно наблизити Україну до поглиблення взаємовідносин із Європейським Союзом.

Шлях до поглиблення інтеграції України з ЄС не позбавлений *економічних викликів*. Диспаритет рівня економічного розвитку та добробуту населення, що існує, не відповідає природно-ресурсному, науково-технічному та промислового потенціалу України.

Подолання економічних розривів – «білих плям» на шляху до повноцінної інтеграції та вступу України до ЄС залежить, зокрема, від забезпечення паритету української економіки із, принаймні, середнім по ЄС рівнем. Україна є другою за територією після Франції європейською державою, шостою – за чисельністю населення, першою – за площею сільськогосподарських угідь, що становлять 22,4 % від таких угідь 28 країн ЄС. Володіючи таким потужним потенціалом, Україна за показником ВВП у розрахунку на одну особу в 3,4 раза поступається Болгарії – державі, яка має найнижчий відповідний показник серед країн ЄС, та майже у 15 разів середньому рівню ЄС–28. За даними МВФ, у 2016 р. обсяги ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності в Україні становили 8 230 дол. США, тоді як у Болгарії – 20 116 дол. США, а в середньому по ЄС – 36 198 дол. США.

Нагальною є проблема наближення рівня оплати праці та якості життя в Україні до європейських стандартів. Мінімальна оплата праці в ЄС є одним із базових стандартів та інструментів економічної соціально орієнтованої політики. Цей стандарт забезпечує соціальний захист людини, яка працює, та гарантує їй гідні умови життя. Наприклад, мінімальний рівень цього показника у Болгарії – 1,4 євро за годину. Для України він має бути щонайменше удвічі вищим. Важливо, щоб при цьому не порушувались умови цінової стабільності, що може повністю знецінити заходи, вжиті для підвищення рівня заробітної плати. Очевидно, що загальне підвищення рівня оплати праці в країні має відбуватися не за рахунок підвищення цін, а шляхом збільшення частки оплати праці в собівартості продукції і, відповідно, завищеного підприємницького прибутку.

Розглядаючи стратегічні підходи щодо процесу вступу до Європейського Союзу, належну увагу необхідно приділяти також *Маастрихтським критеріям, або критеріям приєднання до зони функціонування колективної валюти «євро»*. Ці критерії, зокрема, передбачають, що державний бюджет повинен зводитися з позитивним або нульовим сальдо і лише у виняткових випадках допускається дефіцит державного бюджету не більше 3 % ВВП, а державний борг не повинен перевищувати 60 % ВВП. Обмінний курс національної валюти щодо євро не повинен відхилятися більш ніж на 15 %, а рівень інфляції – не перевищувати показники найбільш стабільних економік більш ніж на 1,5 в. п.

Питання про приєднання України до зони євро не стоїть на порядку денному, втім, зі стратегічної точки зору, актуалізується потреба

підготовки до впровадження всього спектра інтеграційних інструментів, з валютно-фінансовими включно. Важливо також, що ці критерії виконують роль дороговказу до здорової економіки і не випадково більшість із них виконується не тільки країнами зони євро, але й іншими країнами – членами ЄС (незважаючи на те, що ці критерії не є для них зобов'язуючими).

Упродовж років, що передували підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, перерозподіл ВВП через сектор загального державного управління за доходами сягнув 44,7 % ВВП у 2012 р. та 43,3 % ВВП – у 2013 р., відповідні показники за видатками становили 49,0 % та 48,1 %. При цьому був зафіксований рекордний після глобальної кризи дефіцит бюджету (-4,3 % у 2012 р. та -4,8 % ВВП у 2013 р.).

Податкова система України була однією з найбільш обтяжливих у Європі, унаслідок чого відбувався тиск на сумлінний бізнес, робота фіскальних органів здійснювалась у режимі ручного управління, бюджетне відшкодування ПДВ містило вагому корупційну складову. Як наслідок, розширювалася тінізація господарської діяльності, накопичилися рекордні суми податкового боргу та переплат податків, зростали втрати бюджету від надання податкових пільг. Результатом системних дисбалансів стало розгортання ризиків у фінансовій системі держави.

Завдяки зниженню ставки ЄСВ у 2016 р. *рівень централізації доходів* сектору загального державного управління в Україні зменшився із 41,9 % ВВП у 2015 р. до 38,4 % ВВП – у 2016 р.² Водночас він є нижчим за середній показник серед 28 країн – членів ЄС, що становить 44,9 % ВВП³. *Дефіцит* сектору загального державного управління в Україні за підсумками 2016 р. становив -2,2 % ВВП, що нижче від критеріального граничного показника -3,0 % ВВП. Проте він є вищим за показники переважної кількості європейських країн, де відбулося зменшення дефіциту бюджету в середньому із -6,6 % ВВП у 2009 р. до -1,7 % ВВП – у 2016 р. Рівень *державного та гарантованого державою боргу*, який перевищує 80 % ВВП, перебуває поза безпечними межами (а це 60 % ВВП), що нині є викликом для подальшої економічної інтеграції та входження України до Митного союзу та вільного ринку ЄС.

У цьому контексті заслуговує на підтримку ініціатива Міністерства фінансів України щодо приведення в середньостроковій перспективі показника рівня державної заборгованості до зазначеного критерію та намагання утримати в його межах бюджетний дефіцит. Водночас абсолютно неприйнятною є позиція центрального банку щодо зняття із себе відповідальності за коливання валютного курсу гривні, які болісно б'ють по економічних інтересах громадян, окремих галузей та економіці в цілому.

² Eurostat Data Database: Total general government revenue expenditure, General government deficit/surplus, gross debt [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

³ World Economic Outlook Database [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – April, 2017. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx>

Відтак необхідно досягати взаєморозуміння принципів валютно-курсової політики та координувати дії щодо її реалізації між центральним банком та Урядом, як це прийнято в практиці Європейського Союзу.

Таким чином, *досягнення критеріїв приєднання до Європейського Союзу та закріплення в Україні діючих тут принципів організації економічної системи є необхідним складником національної євроінтеграційної політики.* Очевидно, що ставити питання про часові рамки вступу України до Європейського Союзу доцільно після виконання загальних критеріїв такого членства, як це передбачено стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», а його практична реалізація буде визначатися загальнополітичним та економічним станом світу, ЄС та України, а також успішністю вітчизняної внутрішньої та зовнішньої політики.

6.2. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ ЯК ДОРОЖНЯ КАРТА РЕФОРМ

Хід імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС

Говорячи про критерії приєднання до Європейського Союзу, слід акцентувати увагу на двох моментах.

По-перше, досягнення критеріїв заради самого їх досягнення може суперечити поточним цілям економічного розвитку. Тому цей процес, його динаміка й графік повинні узгоджуватись із завданнями загальноекономічної політики та зумовлюватися її логікою (євроінтеграційний напрям виступатиме її складовою частиною).

По-друге, досягнення Україною критеріїв вступу в ЄС означатиме системний перехід до нового типу економічного механізму з новими пріоритетами й орієнтирами.

Очевидно також, що пріоритетність євроінтеграції не означає, що уряд може приділяти меншу увагу вирішенню нагальних соціально-економічних проблем, які стосуються вдосконалення пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, науки та освіти, оподаткування та відновлення банківської системи тощо. *Пріоритетність євроінтеграції зумовлена тим, що саме повноцінна й виважена імплементація норм і стандартів Європейського Союзу здатна забезпечити вирішення нагальних соціально-економічних проблем українського суспільства, державного управління та підприємницької діяльності.*

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом – це не просто один із міжнародних юридично зобов'язуючих документів (що само по собі дуже важливо), але й потужний стимул для реалізації необхідних реформ та інституціональних перетворень в економіці країни. *Імплементація Угоди* означає не лише розробку та введення в дію правових норм згідно з узгодженим графіком адаптації європейського законодавства,

але й створення реальних умов для впровадження цих норм у життя та забезпечення їхнього позитивного впливу на економічну ситуацію в країні.

Угода про асоціацію Україна – ЄС увібрала та відтворила основні критеріальні бази, визначені найкращими практиками реформ. Угода стала основою розробки державних стратегічних документів України, і саме з нею зв'язують годинник українські реформатори. З метою досягнення високої якості стандартів життя держава має сумлінно дотримуватися дорожньої карти реформ. І в процесі реформування, без сумніву, уже здобуто певні успіхи в конкретних напрямках економічної діяльності.

Публічні закупівлі. Відкритості та прозорості процесу публічних закупівель сприяло оновлення законодавчої та нормативної бази разом із створенням унікальної технологічної платформи – електронної системи публічних закупівель *ProZorro*. Система отримала широке міжнародне визнання, а її використання є ефективним і результативним.

Участь у державних закупівлях країн – членів ЄС стала потенційно можливою завдяки приєднанню України в листопаді 2015 р.⁴ до Угоди Світової організації торгівлі про державні закупівлі (*WTO Government Procurement Agreement, GPA*; далі – Угода *GPA*). Офіційна процедура приєднання завершилася 18 травня 2016 р., і Україна набула статусу повноправної сторони Угоди *GPA*. Її мета полягає у взаємному відкритті ринків публічних закупівель для постачальників товарів, робіт і послуг з країн – сторін Угоди *GPA*.

Приєднання до Угоди *GPA* дає можливість вітчизняним компаніям брати участь у публічних закупівлях 47 країн – учасниць Угоди *GPA* (28 країн – членів ЄС, а також Норвегія, Ісландія, Швейцарія, Японія, США, Канада та ін.)⁵ на принципах недискримінації та рівного ставлення до місцевих та іноземних компаній. Загальний обсяг ринку держзакупівель у ЄС оцінюється на рівні 1,9 трлн євро щорічно⁶, що більше як у 50 разів перевищує об'єм українського експорту (у 2016 р. – 36,4 млрд дол. США)⁷. Державні закупівлі в середньому становлять від 10 до 15 % ВВП кожної країни⁸. Український Офіс з просування експорту має окремий напрям

⁴ Приєднання України до Угоди про державні закупівлі. Рішення Комітету з державних закупівель від 11.11.2015 р. (офіц. переклад) [Електронний ресурс] / Світова організація торгівлі. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_056

⁵ Parties, observers and accessions of The Agreement on Government Procurement (GPA) [Електронний ресурс] / The World Trade Organization. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/memobs_e.htm

⁶ Legal rules and implementation in Public Procurement [Електронний ресурс] / European Commission. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/growth/single-market/public-procurement/rules-implementation_en

⁷ Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у 2016 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ztt/ztt_u/ztt1216_u.htm

⁸ WTO and government procurement [Електронний ресурс] / The World Trade Organization. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gproc_e.htm

діяльності Міжнародні державні закупівлі (*GPAinUA*), у межах якого він підтримує та консулює українських експортерів з питань участі в публічних закупівлях країн – учасниць Угоди *GPA*, а імпортерів з цих країн – щодо можливостей їхньої участі в публічних закупівлях в Україні.

Оподаткування. Реформи у сфері оподаткування, які здійснюються в нашій країні впродовж останніх двох років, позитивно позначилися на динаміці економічного зростання та надходженнях до бюджету. Зокрема, були запроваджені: зниження податкового навантаження на оплату праці; система електронного адміністрування та відшкодування ПДВ; оптимізація структури й розподілу функцій Державної фіскальної служби України (ДФС); інститут уповноваженого економічного оператора та принцип «єдиного вікна» на митниці.

З метою наближення до європейської практики з 2017 р. *скасовано дію спеціального режиму оподаткування ПДВ діяльності у сфері сільського та лісового господарства, а також рибальства*. Натомість запроваджено пряму бюджетну підтримку сільськогосподарських товаровиробників через механізм бюджетної дотації для їхнього розвитку та стимулювання виробництва. Дані Реєстру отримувачів бюджетної дотації оприлюднюються на офіційному веб-сайті ДФС⁹.

Відповідно до Директиви Ради 2008/118/ЄС від 16 грудня 2008 року про загальний режим акцизних зборів Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VIII із 2015 р. *електричну енергію включено до переліку підакцизних товарів*. Унаслідок цього скасовано збір як цільову надбавку до чинного тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками.

У межах податкових реформ регулярно збільшуються ставки акцизного податку на всі види підакцизних товарів, зокрема на *тютюнові вироби*.

Бюджетне планування. У статтях 346–347 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачається забезпечення співробітництва між Україною та ЄС у сфері *управління державними фінансами*, у т. ч. шляхом обміну інформацією, досвідом найкращих практик у сферах бюджетної політики, зовнішнього аудиту, державного внутрішнього фінансового контролю, а також боротьби з корупцією. На виконання положень цих статей у 2017 р. Урядом України вперше затверджено середньострокову Бюджетну резолюцію – Основні напрями

⁹ Електронний кабінет платника [Електронний ресурс] / Державна фіскальна служба України. – Режим доступу : <https://cabinet.sfs.gov.ua/cabinet/faces/public/reestr.jspx>

бюджетної політики на 2018–2020 роки¹⁰. У документі вперше визначено загальні стелі видатків для головних розпорядників бюджетних коштів на кожен рік середньострокового періоду. Важливим є завдання утримання граничного обсягу дефіциту державного бюджету на таких рівнях: 2,4 % ВВП – у 2018 р.; 2,2 % ВВП – у 2019 р.; 2 % – у 2020 р. Встановлення граничного обсягу державного та гарантованого державою боргу на рівні не більше ніж 62 та 22 % ВВП на кінець 2018 р.; 58 та 19 % – на кінець 2019 р.; 55 та 18 % – на кінець 2020 р.

Державний фінансовий контроль. Україна забезпечує послідовну імплементацію стандартів і методик Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), а також освоює кращу практику ЄС у сфері зовнішнього контролю й аудиту державних фінансів. З цією метою прийнято Закон України «Про Рахункову палату» від 2 червня 2015 р. № 576-VIII, яким попередній закон від 11 червня 1996 р. № 315/96-ВР визнано таким, що втратив чинність. Розбудова співпраці з Міжнародною та Європейською організаціями вищих органів фінансового контролю (INTOSAI та EUROSAI) та їхніми робочими органами є пріоритетними напрямками міжнародної діяльності Рахункової палати¹¹. Незважаючи на те, що в 2016 р. співробітництво відбувалось у складних фінансово-економічних умовах, було виконано всі зобов'язання Рахункової палати як члена INTOSAI та EUROSAI, а також здійснено всі заплановані заходи міжнародного співробітництва.

У 2016 р. одним із пріоритетних завдань міжнародного співробітництва України було забезпечення діяльності очолюваної Рахунковою палатою робочої групи EUROSAI з аудиту коштів, виділених на попередження та ліквідацію наслідків катастроф, до складу якої на кінець звітнього року входили 18 постійних членів. Активно розвивається двостороння співпраця з вищими органами фінансового контролю (ВОФК) іноземних держав, зокрема в 2016 р. суттєво поглибилася співпраця між Рахунковою палатою України та Державним контролем Латвійської Республіки. Продовжується здійснення заходів із налагодження співпраці в рамках Контактного комітету ВОФК країн – членів ЄС та Європейського суду аудиторів, однією зі стратегічних цілей якого є запровадження співробітництва з ВОФК держав – потенційних членів Європейського Союзу.

Можна констатувати, що державні органи не забезпечили швидкий старт імплементації УА, яка за узгодженим часовим графіком гармонізації законодавства на 2014–2015 рр. передбачала адаптацію лише 14 законодавчих

¹⁰ Проект Постанови про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки від 15 червня 2017 р. № 6591 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047

¹¹ Звіт Рахункової палати за 2016 рік [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – К., 2017. – 283 с. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751480/Zvit_RP_2016.pdf

документів, тоді як на 2016 р. передбачалося збільшення їхньої кількості до 65, а на 2017 р. – до 101. Гальмування процесу імплементації в умовах «м'яких вимог» та високого публічного очікування його результатів указувало на високу ймовірність порушення графіку імплементації Угоди про асоціацію з ЄС у наступні роки, що, на жаль, підтвердилося результатами 2016 р. Згідно з дослідженням, яке проводив Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, у 2016 р. Україна імплементувала лише 36 актів ЄС, із них 22 – повністю та 13 – частково. Це відставання найближчим часом має бути надолужене.

Понад те, *ідеологія програми сталого розвитку «Україна – 2020» вимагає прискорення імплементації Угоди Україна – ЄС. Щодо формальної точки зору дані про виконання плану імплементації Угоди про асоціацію з ЄС подано в Додатку (див. с. 273–279).*

Слід зазначити, що попри наявність чітких планів імплементації УА, загальна (майже хронічна) незадоволеність темпами та змістом реалізації політики реформ є постійним контекстом критики української влади як з боку європейської спільноти, так і з боку українського громадянського суспільства.

Головним якісним недоліком імплементації Угоди є націленість процесу на забезпечення кількісних показників, тоді як питання практичного використання підготовлених і прийнятих законодавчо-нормативних актів не знаходять належного опрацювання. Про це свідчить практична відсутність моніторингу готовності українських виробників до імплементації нормативних актів, прийнятих на виконання Угоди, а також недостатній рівень ознайомлення підприємців (особливо – поза столичним регіоном країни) з новими вимогами та заходами, які вони повинні здійснити для їх виконання.

Основними напрямками інтенсифікації процесу імплементації Угоди є посилення інституційної спроможності владних структур, подолання неправових і неефективних практик управління державними правами та ресурсами, підготовка кваліфікованих кадрів, підвищення ефективності законотворчої роботи парламенту, забезпечення дієвості її нормативно-правового супроводження, подолання декларативності.

Вирішення означених питань має забезпечити пришвидшення руху країни курсом євроінтеграції. Необхідно також сформувати надійний механізм збереження безвізового режиму із ЄС; на рівні державної політики сприяти поглибленню горизонтальних контактів між людьми, розвиткові економічної та культурної співпраці, поживавленню політичного діалогу.

Усуненню зазначених вище недоліків можуть сприяти такі заходи:

- *проведення низки виїзних заходів (семінарів, «круглих столів» тощо) з метою популяризації і роз'яснення умов УА та порядку функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, а також для ознайомлення на місцях з умовами виходу на нові ринки збуту та встановлення*

безпосередніх контактів із потенційними контрагентами й органами ринкового регулювання ЄС;

- *консолідація зусиль на забезпеченні своєчасної та повної імплементації Угоди про асоціацію та підвищення рівня відповідальності державного апарату за її виконання.* Це може бути досягнуто, зокрема, шляхом створення якісно нової структури моніторингу та координації дій щодо імплементації Угоди про асоціацію, яка включатиме не численні служби моніторингу міністерств та відомств з подвійним підпорядкуванням – особисто голові відомства та створеній для цього *Службі моніторингу Прем'єр-міністра.*

Корекція процесу імплементації УА

Ефективна імплементація Угоди про асоціацію вимагає перманентної корекції цього процесу, причиною чого можуть стати як зміна умов навколишнього середовища, так і те, що отримані результати не відповідатимуть очікуванім. Варто висвітлити *секторальні пріоритети* такої корекції, зумовлені існуючою в Україні практикою.

У сфері соціальної політики першочергову увагу необхідно приділити: імплементації міжнародних стандартів праці; законодавства та практики ЄС з питань соціальної політики, зайнятості та праці; безпеки й охорони здоров'я на робочих місцях; колективно-договірного регулювання; ведення соціального діалогу; реформи трудового законодавства для забезпечення балансу інтересів соціальних партнерів і захисту прав працівників. Тут важливо забезпечити послідовне реформування системи оплати праці для створення передумов досягнення відповідних європейських стандартів, а також ратифікувати в повному обсязі Європейську соціальну хартію.

З метою послідовного наближення до європейських стандартів якості людського життя необхідно:

- розробити та прийняти зміни до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» з метою приведення його у відповідність з положеннями актів права ЄС, зокрема в частині підстав, за якими забороняється дискримінація, включно із заборонаю дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності; розширити перелік форм дискримінації (віктимізація); врегулювати питання заборони множинної дискримінації та дискримінації за асоціацією, уточнити сфери дії закону;

- внести зміни до законів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за дискримінацію, врегулювати питання адміністративної відповідальності за дискримінацію; забезпечити покарання за злочини, скоєні з мотивів нетерпимості за такими ознаками, як раса, колір шкіри, релігійні переконання, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність, інвалідність, мова;

- інституційно посилити органи виконавчої влади, відповідальні за гендерну політику, оптимізувати наявний інституційний механізм з гендерної рівності, переглянувши кількість консультативних органів.

З огляду на завдання Угоди необхідно продовжити роботу щодо гармонізації української нормативно-правової бази у сфері **охорони громадського здоров'я** з європейським законодавством, а також запровадити кращі практики ЄС у цій сфері, зокрема розробити Єдину стратегію у сфері харчування, фізичної активності та ментального здоров'я.

Найбільш масштабні завдання стоять перед Україною у сфері гармонізації принципів та норм **економічної діяльності**. Зокрема, у сфері публічних закупівель передбачається підготовка нової редакції профільного закону, що буде концептуально узгоджена з директивами 2014/23/ЄС, 2014/24/ЄС, 2014/25/ЄС, 92/13/ЄЕС та 89/665/ЄЕС. Закон має врахувати імплементацію основних понять та вимог щодо підготовки технічних специфікацій, критеріїв кваліфікації учасників та оцінки їхніх пропозицій, інших елементів регулювання публічних закупівель, передбачених зазначеними директивами ЄС та Угодою про асоціацію Україна – ЄС. У цьому контексті Урядом України вже ухвалена Стратегія реформування системи публічних закупівель (дорожня карта)¹².

Особливу увагу слід приділити імплементації у податкове законодавство обов'язкового мінімального стандарту чотирьох із 15 кроків плану дій Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з протидії розмивання бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування (Плану *BEPS*). Нагальним питанням є оновлення чинних та укладення нових міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування з Німеччиною, Францією, Іспанією (у 2018 р.), проведення переговорів зі Швецією та Данією (2019–2020 рр.) й іншими країнами з метою зменшення податкових перешкод для закордонних інвестицій та запобігання податковим ухиленням щодо податків на доходи та капітал.

Приєднання України до спільної транзитної системи ЄС передбачає комплекс правових, організаційних, структурних та фінансових заходів. Започаткування процедури приєднання до Конвенції про єдиний режим транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами¹³ має на меті упровадження відповідних чинних у ЄС митних декларацій

¹² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Стратегію реформування системи публічних закупівель (дорожню карту)» від 24 лютого 2016 р. № 175-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80>

¹³ Проект Закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо приведення транзитних процедур у відповідність з Конвенцією про єдиний режим транзиту та Конвенцією про спрощення формальностей у торгівлі товарами від 29 грудня 2016 р. № 5627 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5627&skl=9

для процедури спільного транзиту. Важливим завдання є запровадження процесу адаптації Єдиної автоматизованої інформаційної системи органів доходів і зборів України до Нової комп'ютеризованої транзитної системи, яка застосовується договірними сторонами Конвенцій.

Контрольні заходи аудиторів Рахункової палати України засвідчили повільну динаміку автоматизації процесів митного контролю та митного оформлення, покликаної мінімізувати людський фактор¹⁴. Технічна модернізація має підвищити якість і своєчасність надання митних послуг, знизити корупційні ризики, небезпеку ввезення на митну територію України або вивезення з неї заборонених і контрабандних товарів. Поліпшити роботу митниць спроможна належна інформаційна інтеграція митних і податкових баз даних для розвитку митного пост-аудиту, повноцінна взаємодія між органами ДФС та іншими державними органами. Уведення попереднього інформаційного обміну між митними органами України та країн ЄС прискорить і спростить процедури контролю на кордоні.

Необхідно продовжувати впровадження Рахунковою палатою України Міжнародних стандартів вищих органів фінансового контролю (ISSAI), що передбачено статтями 346–347 Угоди. Стандарти включають керівні принципи та практику незалежності ВОФК, а саме: розшифровку, принципи прозорості та підзвітності, кодекс етики, контроль якості для ВОФК; основні принципи аудиту в державному секторі, фінансового аудиту, аудиту ефективності та відповідності; загальні та спеціальні керівництва з аудиту¹⁵.

Крім того, має продовжуватися забезпечення діяльності робочої групи *EUROSAI* з аудиту коштів, виділених на попередження та ліквідацію наслідків катастроф, співробітництво з ВОФК, поглиблення співпраці з міжнародними організаціями. Поряд із наблизенням роботи до кращих міжнародних стандартів Представництво ЄС в Україні очікує¹⁶ від української влади прискорення процесу обрання оновленого складу членів колегії Рахункової палати України, інтенсифікації взаємодії між Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України та Рахунковою палатою України.

Подальший інституційний розвиток Рахункової палати України має включати низку заходів з проведення внутрішньої самооцінки відповідно до Концептуальної основи оцінки ефективності діяльності ВОФК, розробку Стратегії розвитку й оновлення редакцій внутрішніх документів Рахункової

---

¹⁴ Реформування митниці – нагальна потреба сьогодні [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – 2017. – 30 трав. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16751819>

¹⁵ ISSAI Executive Summaries [Електронний ресурс] / International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI). – Режим доступу : <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries.html>

¹⁶ Board election of the ACU and strong support from the Parliament [Електронний ресурс] / Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH Project «Good Governance in Public Administration». – 14.06.2017. – Режим доступу : <http://gogov.org.ua/en/news/english-board-election-of-the-acu-and-strong-support-from-the-parliament-cornerstones-for-its-successful-transformation-into-the-independent-and-efficient-supreme-audit-institution/>

палати (насамперед її регламенту). Означене підвищить ефективність і результативність незалежного зовнішнього державного контролю. Рахункова палата має очолити процес урегулювання, створення й розбудови єдиної системи державного фінансового контролю в Україні.

Окрему групу проблем гармонізації норм економічної діяльності становлять питання торгівлі тютюновими виробами. Зокрема, йдеться про *встановлення Україною мінімальних оптово-відпускних і роздрібних цін на тютюнові вироби, тютюн і промислові замітники тютюну, що суперечить положенням Директиви Ради ЄС 2011/64/ЄС*, а отже, зобов'язанням України в межах Угоди про зону вільної торгівлі, у зв'язку з чим Кабінет Міністрів України схвалив законопроект про скасування цієї норми законодавства¹⁷. Водночас Україна має право вільно вводити мінімальний акцизний збір на тютюнові вироби, зокрема цигарки, для охорони суспільного здоров'я і підвищення податкових надходжень. Аналогічної позиції дотримується Представництво ЄС в Україні. У цьому контексті також проблемним питанням у сфері торгівлі тютюновими виробами, яке має вирішити Україна, є *поступове наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до рівня, передбаченого відповідною директивою ЄС*.

Шлях до асоціації з ЄС, яким рухається Україна, відкриває можливість пришвидшення модернізаційних зрушень в економіці на засадах подальшого розвитку конкурентних переваг і використання потенціалу наших європейських партнерів як прискорювача економічного зростання. Пріоритетами подальшого реформування та секторальної інтеграції з Європейським Союзом є:

- ініціювання проведення переговорів щодо можливостей започаткування проектів технічної допомоги з метою запровадження європейських стандартів на українських підприємствах, зі спільними інвестиційними проектами у стратегічно важливих сферах включно;
- активізація роботи з міжнародними донорськими організаціями (Світовий банк, ЄБРР, Агентство США з міжнародного розвитку тощо) стосовно розроблення й реалізації проектів технічної допомоги з метою гармонізації національної системи технічного регулювання та стандартів в агропромисловому виробництві до європейських та міжнародних норм (*НАССР, ISO, EN, Codex Alimentarius*) з метою нарощування експорту української сільськогосподарської та харчової продукції на ринки країн ЄС та інші світові продовольчі ринки;

¹⁷ Проект Закону про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 8 червня 2017 р. № 6568 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p3511=61990

- розширення співробітництва з країнами ЄС в атомній промисловості з метою створення повного ядерно-паливного циклу та забезпечення ефективного використання ресурсного потенціалу (виробництва та перероблення титану, цирконію, урану); у високотехнологічних галузях машинобудування, хіміко-фармацевтичній промисловості тощо;
- забезпечення розробки й реалізації інвестиційних програм для налагодження виробництва на вітчизняних підприємствах сільськогосподарської техніки, передусім зернозбиральних комбайнів і тракторів різної потужності, з використанням технологій та окремих комплектувальних виробів іноземного виробництва;
- ініціювання проектів науково-технічного співробітництва між транспортними підприємствами, науково-дослідними інститутами України та науковими установами країн ЄС у сфері розробки та впровадження сучасних мультимодальних технологій перевезень, систем управління транспортною мережею та трафіком, розвитку смарт-транспорту і мобільних сервісів, а також залучення технічної допомоги ЄС до їх реалізації;
- проведення комплексного обстеження промислових підприємств України з метою визначення їхніх фактичних та потенційних можливостей щодо міжнародної науково-технічної та виробничої кооперації, а також спільного з підприємствами країн ЄС випуску продукції;
- сприяння налагодженню виробничих зв'язків українських виробників з провідними виробниками ЄС шляхом створення та поширення галузевих каталогів продукції українських виробників, підтримки їхньої участі у спеціалізованих виставках за кордоном, проведення власних спеціалізованих виставок у провідних країнах світу;
- розроблення критеріїв ідентифікації високотехнологічних галузей, продуктів і професій, здійснення їхньої кодифікації за європейськими стандартами; формування каталогів високотехнологічної продукції та виробництв України;
- сприяння застосуванню принципів циркулярної економіки на основі вивчення досвіду країн ЄС у сфері енергозбереження, екологічно чистого виробництва, утилізації та вторинного використання відходів. Реалізація спільних з країнами ЄС проектів, зокрема щодо освоєння відновлювальних (вітру, сонця) та альтернативних (виробництво паливних гранул – пелетів із соняшникового лушпиння та відходів деревообробної промисловості, біоетанолу на базі спиртових заводів тощо) джерел енергії, стимулювання зменшення викидів шкідливих речовин і парникових газів в атмосферу, у т. ч. придбання підприємствами та населенням транспортних засобів, що працюють на альтернативних видах палива, розвиток виробництва органічної харчової продукції високого ступеня переробки (плодоовочевої консервації, дитячого харчування, молочної продукції), будівництва сміттєпереробних підприємств та ін.;

- усебічне сприяння розширенню участі українських підприємств і науково-дослідних організацій у проектах Рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», підвищення поінформованості підприємств та організацій щодо таких можливостей шляхом регулярного проведення відповідних семінарів, роботи зі ЗМІ та галузевими асоціаціями підприємств;

- ініціювання проекту технічної допомоги ЄС з метою розроблення Національної стратегії розвитку кластерів, у якій буде відображено ключові засади їх створення й розвитку (у т. ч. транскордонних), визначено суб'єкти відповідної державної політики та враховано досвід європейських країн у цій сфері;

- розроблення концепції розвитку національної транспортної мережі України з урахуванням необхідності поєднання транспортних коридорів України із Транс'європейською транспортною мережею *TEN-T*, розроблення спільних механізмів спрощення процедур перетину кордону з метою організації безперервного транспортного сполучення країн ЄС та України. Така робота повинна здійснюватися за участі експертів з країн ЄС на основі дотримання основних пунктів Роттердамської декларації, підписаної міністрами транспорту країн – членів ЄС та Східного партнерства.

З метою прискорення реалізація зазначених завдань їх доцільно включити до програми економічних дій уряду.

Угода про Асоціацію – шлях із двостороннім рухом

Сьогодні країни ЄС проходять крізь випробовування, спричинені низкою політичних та економічних викликів. Це поглиблення диспаритету економічного розвитку серед країн-членів, поляризація поглядів щодо централізації та бюрократизації функцій інтеграційних інститутів, імміграційна політика, мультикультуралізм, терористичні загрози та гібридні атаки. Непрості внутрішні процеси (*Brexit*, активізація партій та рухів, які стоять на позиціях євроскептицизму, цілеспрямована політика РФ щодо розхитування Євросоюзу тощо) зумовлюють необхідність опрацювання всередині ЄС варіантів спільної поведінки. Своєю чергою, це вимагає від України підготовки різних адаптаційних планів стосовно подальшого зближення з Євросоюзом.

Політичне та економічне значення асоціації України з ЄС з часом набуває значно більшої ваги, аніж це вважалося раніше. Стає все більш очевидним, що євроінтеграційний курс України є викликом не тільки для українського уряду та суспільства. Це виклик і для наших європейських партнерів, зацікавлених у зміцненні потенціалу та привабливості європейської моделі політичної й економічної організації. Від нинішніх успіхів України значною мірою залежить привабливість європейської моделі для модернізації суспільств, що стали на шлях демократичного розвитку. Особливо

це актуально в ситуації глобальної кризи, коли світ перебуває в пошуку найбільш оптимальних відповідей і шляхів забезпечення процвітання й розвитку. За таких умов крах та й просто неуспішність українського євровибору може поставити під загрозу цивілізаційну привабливість європейського проекту в регіоні та світі. І відвернути цю загрозу, відповісти на цей виклик сьогодні Україна та Європейський Союз мають спільно.

Євроінтеграція не повинна сприйматися як спонтанний процес, вона вимагає чіткої системи управління. Необхідно налагодити структурований діалог з громадянським суспільством з питань подальшої імплементації Угоди та викликів євроінтеграції. Водночас фундаментальні зміни в самому ЄС, а також позиція його окремих членів щодо санкцій проти РФ, актуалізують потребу адаптації євроінтеграційного курсу України до існуючих викликів, що потребує:

- *пошуку нових форматів поглиблення інтеграції з ЄС, зокрема йдеться про посилену асоціацію.* Україна, Молдова та Грузія, які мають подібний рівень відносин із ЄС, заслуговують на новий формат переговорів – т. зв. *посилену асоціацію*. Діалог із цих питань розпочато, він дістав позитивний відгук та певну підтримку європейських відомств;

- *розширення взаємодії з країнами ЄС.* Взаємодія зі структурами ЄС, яка донедавна сприймалася головною точкою докладання дипломатичних зусиль, має бути доповнена посиленням двосторонніх відносин з країнами – членами Євросоюзу, насамперед Німеччиною, Францією, країнами Центральноєвропейського та Балто-Чорноморського регіонів;

- *розбудови нового формату відносин з Великою Британією,* зважаючи на самостійну важливу роль, яку ця країна відіграє у міжнародних відносинах та світовій економіці;

- *концентрації дипломатичних зусиль щодо збереження єдності серед країн ЄС з питань санкційної політики відносно РФ.* Одноставності зовнішньої політики ЄС протистоять вузькокорпоративні економічні інтереси, які підживлюються співробітництвом з Росією, безпрецедентний політичний та інформаційний тиск з її боку на низку країн ЄС. Полемічність думок у ЄС стосовно санкцій проти РФ усе ще зберігає ризики руйнування єдиної позиції Євросоюзу щодо підтримки України у збройному конфлікті з РФ. Поступове зняття з Росії санкцій, чого прагнуть окремі країни ЄС, по суті означатиме мовчазну згоду Євросоюзу з порушенням територіальної цілісності України внаслідок російської агресії. Для української дипломатії важливо не допустити «відмову ЄС від України»;

- *поглиблення взаємодії з ЄС у межах Спільної політики безпеки і оборони (СПБО).* Пріоритетами тут є участь України у військових і цивільних операціях/місіях ЄС, використання української транспортної авіації, участь у реалізації ініціативи щодо формування бойових тактичних груп ЄС, взаємодія між правоохоронними органами з питань належного реагування на сучасні безпекові виклики, а також поглиблення військового та військово-технічного співробітництва. Слід також послідовно зміцнювати

співробітництво між підприємствами країн – членів Європейського оборонного Агентства та оборонно-промислового комплексу України, яке вже істотно посилене укладеною в грудні 2015 р. Адміністративною угодою між Міністерством оборони України та згаданим Агентством.

Отже, попри наявні складнощі внутрішнього та зовнішнього характеру, Україна вже сьогодні має опрацьовувати комплексну Дорожню карту вступу в Європейський Союз. Це повинна бути спільна робота структур виконавчої та законодавчої влади, насамперед Верховної Ради України, Уряду України та Національного банку України. Очевидно, що її основою мають стати Програма сталого розвитку «Україна – 2020» (яка передбачає забезпечення принципової можливості вступу до ЄС до 2020 р.) та план імплементації Угоди про асоціацію. Водночас необхідно враховувати *можливість переходу до нового поглибленого формату інтеграції України з ЄС*, якщо це буде впливати з логіки розвитку українсько-європейських відносин. Таке поглиблення інтеграції може стосуватися як усього комплексу взаємовідносин, так і його окремих секторів – ринків товарів і послуг, капіталу, робочої сили, технологій; співробітництва у військовій сфері тощо.

6.3. ПОШУК НОВИХ РИНКІВ ЗБУТУ ТА ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ЗАВДАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

«Think globally, act locally», або *«Думати глобально, діяти локально»*

Сучасний стан зовнішньоекономічних відносин у світі характеризується активізацією *економічної дипломатії*, що є проявом загальносвітової тенденції економізації зовнішньої політики.

До реальних здобутків української економічної дипломатії останнього часу слід віднести прорив транспортної блокади, де-факто встановленої Російською Федерацією з наміром позбавити Україну доступу до традиційних ринків країн Центральної Азії та Далекого Сходу. Вирішальним кроком у цьому протистоянні стала переорієнтація українського експорту на спільний ринок Євросоюзу з використанням можливостей Угоди про Асоціацію та ЗВТ з ЄС. Загалом частка ринку ЄС у загальному експорті товарів із України в I півріччі 2017 р. становила 39,8 %, що значно перевищує частку країн СНД (16,8 %).

Водночас зовнішньоторговельна орієнтація української економіки на ринок ЄС вимагає запровадження притаманних йому макроекономічних принципів та орієнтирів державного регулювання, імплементації європейських стандартів і технічних норм, створення країнами ЄС спільних «ланцюжків доданої вартості», імпорту найсучасніших технологій виробництва тощо. *Визначальною тут є співпраця нашої держави з країнами Західної Європи*, а також країнами, які мають із ЄС спеціальні угоди щодо співробітництва.

На противагу відносно низьким темпам імплементації актів законодавства ЄС, експорт з України до ЄС демонструє стабільне зростання. Якщо за підсумками 2016 р. експорт товарів з України до ЄС зріс на 3,6 %, то за I півріччя 2017 р., порівняно з аналогічним періодом попереднього року, зростання становило 26,1 %. До країн Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), насамперед Швейцарії, експорт товарів за першу половину 2017 р. зріс майже удвічі, що свідчить про успішне налагодження ділових контактів між вітчизняними виробниками та партнерами в країнах Європи.

Одним з індикаторів успішності такого процесу є підвищення ефективності використання наданих Україні квот на безмитне ввезення продукції до країн ЄС. Якщо упродовж 2016 р. українські виробники використали такі квоти (надані за принципом «перший прийшов – перший отримав») на 54,3 %, то станом на середину липня 2017 р. рівень їх використання вже становив 43,5 %. І ця цифра стабільно зростає.

Підтвердженням заінтересованості споживачів ЄС українськими товарами стало рішення Ради ЄС від 28 червня 2017 р.¹⁸ про розширення квот строком на три роки на безмитне ввезення до країн ЄС продукції багатьох важливих секторів вітчизняної економіки. Серед іншого, квоти на безмитне ввезення кукурудзи збільшено на 625 тис. т, ячменю – на 325 тис. т, пшениці – на 65 тис. т. Крім того, цим рішенням повністю знято імпорتنі мита на низку вітчизняних промислових товарів, таких як добрива, барвники, пігменти та інші фарбувальні речовини, взуття, мідь, алюміній, а також телевізійне та звукозаписувальне обладнання.

Останнім часом на ринку ЄС зростає інтерес до української несільсько-господарської продукції, що також свідчить про успішне освоєння цього ринку вітчизняними виробниками. Так, наприклад, лише експорт до ЄС дротів для автомобілів у I півріччі 2017 р. зріс на 16,3 % – до 616 млн дол. США.

Водночас *пріоритетність європейської інтеграції не означає замкнутості лише на європейському ринку*. Цінність України для Європейського Союзу визначається, крім усього іншого, багатосторонністю й розгалуженістю торговельно-економічних та інвестиційних зв'язків, які у подальшому можуть бути поглиблені спільно з європейськими партнерами.

Сьогодні економічний потенціал України не дозволяє забезпечити широкомасштабний вихід на міжнародні регіональні ринки. З огляду на це, більш раціональною є стратегія виходу на такі ринки у співпраці з кількома провідними країнами, які на них уже посідають певні позиції. Найбільш привабливими з цієї точки зору є ринки Азії (особливо Південно-Східної Азії та Китаю). Значні перспективи відкриваються для розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в межах проекту

---

¹⁸ Ukraine: Council confirms political agreement on temporary trade preferences for Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/28-ukraine-trade-preferences/>

«Новий Шовковий шлях» (ініціатива «Один пояс – один шлях»), ініційованого КНР для поєднання китайського та європейського ринків (з відповідними перевагами для транзитних країн). Водночас слід враховувати можливості, що відкриваються (і вже частково втілюються в життя іншими країнами) в Африці. У цьому напрямі український бізнес останнім часом робить помітні кроки, які, проте, недостатньо підтримані державною економічною дипломатією.

Інструментарій економічної дипломатії

В арсеналі економічної дипломатії є чимало інструментів, недостатньо освоєних офіційними представництвами України за кордоном. Зокрема, досить ефективним інструментом економічної дипломатії є *підтримка ділової активності української громади, яка проживає за кордоном*. Стратегічною метою роботи в цьому напрямі має стати якісне та кількісне економічне зростання української громади в інших країнах, що посилить дієвість її впливу на розвиток дво- та багатосторонніх торговельно-економічних та інвестиційних відносин.

Більш потужну роль в економічній дипломатії могли б відігравати безпосередньо українські підприємства та ділові асоціації. Пріоритетною для держави, у т. ч. для її дипломатичних інститутів, є *макроекономічна дипломатія*, змістом якої є забезпечення зовнішньополітичних умов функціонування вітчизняних підприємств на ринках інших країн. Ідеться про підписання дво- та багатосторонніх угод і конвенцій, відстоювання прав українських виробників у міжнародних організаціях, запобігання економічній дискримінації тощо. У той же час роботу, яку в радянській практиці традиційно виконували торговельні представництва або торгово-економічні місії (і розподіл якої в нових умовах ніяк не можуть узгодити між собою МЗС та МЕРТ), повинні поступово, але неухильно перебирати на себе спеціалізовані представництва торгово-промислових палат та інших підприємницьких об'єднань. Успішний приклад такої роботи саме в євроінтеграційному напрямі сьогодні демонструє Українська спілка промисловців та підприємців.

Отже, оперативним завданням у галузі організаційного вдосконалення системи економічної дипломатії повинна стати *розбудова сучасної системи торговельних представництв України за кордоном поза межами дипломатичної служби із залученням позабюджетних коштів*. Такі представництва, тісно співпрацюючи із дипломатичними представництвами України за кордоном, повинні мати у своєму розпорядженні практичні й ефективні інструменти сприяння національному бізнесу.

Держава також має використовувати *мікроекономічну дипломатію*, і ця діяльність повинна бути позбавлена формалізму. Необхідно нівелювати можливість перетворення відповідних дипломатичних структур на «поштові скриньки», які лише дублюють інформацію, що може бути легко знайдена

в Інтернеті будь-яким маркетологом середньої кваліфікації. Галузевим міністерствам чи окремим компаніям слід уникати спокуси підмінити неоплачуваними послугами дипломатів роботу, яку повинні виконувати власні експерти, маркетологи та юристи або профільні консультативні компанії.

Економічна дипломатія повинна відігравати роль координатора та організатора системної роботи із освоєння нових міжнародних ринків.

Україна має певний досвід та окремі позитивні результати економізації зовнішньополітичних відносин, проте в цій сфері існує вагомий нереалізований потенціал. Зокрема, потребує посилення політико-дипломатична підтримка процесів транснаціоналізації українського бізнесу, представники якого нашоувхуються на протидію та різні обмеження на зовнішніх ринках. Для цього МЗС, спільно з профільними установами та організаціями, доцільно підготувати програму державної підтримки діяльності транснаціональних корпорацій із контрольною часткою українського капіталу.

Якщо спиратися на успішний міжнародний досвід, то можна згадати ініціативу заступника державного секретаря США Л. Ігелбергера (*Lawrence Eagleburger*), який ще в 1989 р. оприлюднив перелік методів державної підтримки, на які мають право американські підприємці за кордоном. Їх прийнято називати «Ігелбергерівський »Біль про права«». Подібна чітка визначеність була б не зайвою також у відносинах між нашими економічними дипломатами та вітчизняними підприємницькими колами. Однак слід розуміти, що дієва система прав має на увазі також наявність обов'язків. Відтак з боку підприємців повинно бути очікування на допомогу, а не бажання перекласти свої витрати на державу.

У такій парадигмі відносин надання підтримки з боку МЗС та дипломатичних установ за кордоном потрібно розглядати як привілей, право на який виникає внаслідок того, що українські компанії:

1) беруть участь у реалізації проектів державного значення, затверджених Верховною Радою України або Кабінетом Міністрів України;

2) виконують спільні проекти стратегічного значення в межах міждержавних угод, рішень іноземних урядів, приєднання до міжнародних конвенцій або організацій тощо;

3) виходять на нові ринки (товарні або регіональні), демонструючи при цьому високий рівень роботи власних фахівців, наявність сучасних технологій та виробництво високотехнологічних товарів тощо.

Отож, образно кажучи, вирушати на пошук нових ринків збуту та необхідних іноземних інвестицій необхідно, спираючись на обидва крила – ділову підприємливість і державну підтримку.

СТАН ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРАВОВИХ АКТИВ ЄС, ПЕРЕДБАЧЕНИХ УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНА – ЄС, ЗІ СТРОКОМ ВИКОНАННЯ У 2016 р.¹⁹

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.		Виконано		Примітки
Заплановано		пов-ністю	частково	
		Природне середовище		
Директива № 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення (частково)		+		Прийняті: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2015–2020 роки» від 25.03.2015 р. № 419-р; наказ ДСНС «Про створення міжвідомчої комісії та затвердження плану виконання заходів щодо реалізації Плану імплементації Директиви № 2007/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2007 р. про оцінку та управління ризиками затоплення на 2016–2017 роки» від 05.07.2016 р. № 317
Директива № 2011/92/ЄС про оцінку впливу на довкілля (частково)			+	Прийнято Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. Потребує прийняття низки підзаконних актів для виконання на практиці
Директива № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації			+	Відбувається розробка нормативно-правового акта, але його проект наразі не оприлюднений (у Мінприроди працює робоча група з цього питання). Необхідно чітко визначити терміни «екологічна інформація», «інформація про стан довкілля»
Директива № 2003/35/ЄС про участь громадськості в розробці планів і програм, що стосуються довкілля			+	Прийнято Закон України «Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у трансграничному контексті». У той же час Кабінет Міністрів України має прийняти порядок проведення громадських слухань проєктів містобудівної документації (наприклад, генеральних планів міст). Крім того, 17 січня 2017 р. Верховна Рада України відхилила проєкт Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку»

¹⁹ Джерело: підготовлено фахівцями НІСД за станом на 01.07.2017 р. та результатами експертного опитування громадської організації «Український центр європейської політики» (див.: Офіційний сайт УЦПЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucerp.org.ua/doslidzhennya/dorozhnyakarta-implementatsiyi-pravovyh-aktiv-yes-na-1-lystopada-2016-roku.html>).

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.				Примітки
Заплановано	Виконано			
	пов-ністю	частково		
Директива № 99/32/ЄС про сірку в паливі (частково) (змінена Директивою № 2005/33/ЄС)			+	Розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 573 і від 1 серпня 2013 р. № 927», який 3 листопада 2016 р. оприлюднено для обговорення на сайті Міністерства енергетики та вугільної промисловості України
Регламент (ЄС) № 2037/2000 про субстанції, що руйнують озоновий шар			+	Розроблено проект Закону України «Про охорону озонового шару»
Директива № 2001/18/ЄС про вивільнення ГМО			+	На міжвідомчому погодженні перебуває нова редакція Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»
Регламент (ЄС) № 1946/2003 про транскордонні перевезення ГМО			+	На міжвідомчому погодженні перебуває нова редакція Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»
Директива № 92/43/ЄЕС про дику флору і фауну (частково)			+	Мінприроди розробляє проект Закону про внесення змін до законів України «Про Червону книгу України», «Про природно-заповідний фонд України», «Про екологічну мережу України»
Директива № 94/63/ЄС про контроль викидів летючих органічних сполук (ЛОС) зі сховищ нафти та при транспортуванні (частково)				Інформація стосовно адаптації відсутня
Директива № 2008/56/ЄС про екологічну політику щодо морського середовища (частково)				Інформація стосовно адаптації відсутня
Директива № 2009/147/ЄС про захист диких птахів (частково)				Попередня оцінка: заходи (законопроекти) не забезпечують імplementацію Директиви, можуть мати лише опосередкований позитивний вплив
Директива № 2010/75/ЄС про промислові викиди (частково)				Адаптація відбувається складно

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.			Примітки
Заплановано	Виконано		
	пов-ністю	част-ково	
Директива № 2003/87/ЄС про схеми торгівлі викидами парникових газів			Інформація стосовно адаптації відсутня
Регламент (ЄС) № 842/2006 про певні фторовані парникові гази			Інформація стосовно адаптації відсутня
Енергетика			
Директива № 92/75/ЄЕС про маркування побутових електроприладів щодо споживання електроенергії (замінена Директивою № 2010/30/ЄС). Імплементується разом із «дочірніми» директивами про маркування:	+		Постановою Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 р. № 702 затверджено Технічний регламент енергетичного маркування енергоспоживчих продуктів
– побутових електричних холодильників, морозильних камер та їх комбінацій (Директива Комісії № 2003/66/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 1060/2010);	+		Прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 р. № 702, затверджено Технічний регламент енергетичного маркування побутових електричних холодильників
– побутових ламп (Директива Комісії № 98/11/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 847/2012);	+		Прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 р. № 340, затверджено Технічний регламент енергетичного маркування електричних ламп та світильників
– посудомийних машин (Директива Комісії № 97/17/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 1059/2010);	+		Прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 17.07.2015 р. № 514, затверджено Технічний регламент енергетичного маркування побутових посудомийних машин
– побутових пральних машин (Директива Комісії № 95/12/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 1061/2010);	+		Прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 07.08.2013 р. № 702, затверджено Технічний регламент енергетичного маркування побутових пральних машин

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.			
Заплановано	Виконано		Примітки
	пов-ністю	частково	
– електроплит (Директива Комісії № 2002/40/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 65/2014);		+	Розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту енергетичного маркування побутових духових шаф та кухонних витяжок». Проект подано в Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (Мінрегіонбуд) для внесення на розгляд Кабінету Міністрів України
– побутових кондиціонерів (Директива Комісії № 2002/31/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 626/2011);		+	Розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту енергетичного маркування кондиціонерів повітря»
– побутових електричних барабанних сушильних машин (Директива Комісії № 95/13/ЄС, замінена Делегованим регламентом Комісії (ЄС) № 392/2012);		+	Розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту енергетичного маркування побутових барабанних сушильних машин». Документ подано в Мінрегіонбуд на затвердження
– побутових пральних машин, комбінованими із сушарками (Директива Комісії № 96/60/ЄС)			Директива наразі переглядається Європейською Комісією. В Україні нормативно-правовий акт буде розроблений після прийняття регламенту, переглянутого Європейською Комісією
Директива № 2006/117/Євратом про контроль перевезення ядерних відходів і відпрацювання ядерного палива		+	Планом імплементації передбачене внесення змін до Порядку видачі дозволу на здійснення міжнародних перевезень радіоактивних матеріалів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 р. № 1196. Нині ця постанова діє в редакції 2013 р., нові зміни не внесені. Разом із тим, Державна інспекція ядерного регулювання України оприлюднила проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку видачі дозволу на здійснення міжнародних перевезень радіоактивних матеріалів»
Директива № 96/29/Євратом про захист від іонізуючої радіації (замінена Директивою № 2013/59/Євратом)			План імплементації передбачає внесення змін до чинних нормативно-правових актів. У публічному доступі проектів таких актів не виявлено

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.		Примітки	
Заплановано	Виконано		
	пов-ністю		част-ково
Директива № 2003/122/Євратом про контроль за високоактивними законсервованими та покинутими радіоактивними джерелами (замінена Директивою Ради № 2013/59/Євратом)			План імплементації передбачає внесення змін до чинних нормативно-правових актів. У публічному доступі проектів таких актів не виявлено
Громадське здоров'я			
Директива № 2001/37/ЄС щодо виробництва, презентації, реалізації тютюнових виробів		+	Для виконання зобов'язань, що випливають із цієї Директиви, були розроблені два законопроекти: Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо виконання зобов'язань України за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (стосовно виробництва, презентації та реалізації тютюнових виробів, їх реклами і спонсорства) (реєстраційний № 2430–1); Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну (реєстраційний № 2820)
Директива № 2003/33/ЄС про спонсорство та рекламу тютюнових виробів		+	Розроблено проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну (реєстраційний № 2820)
Директива № 2004/23/ЄС про людські тканини і клітини			План імплементації передбачає внесення змін до чинних нормативно-правових актів. У публічному доступі проектів таких актів не виявлено
Директива Комісії № 2006/17/ЄС про технічні вимоги до донорства, тестування людських тканин і клітин			План імплементації передбачає внесення змін до чинних нормативно-правових актів. У публічному доступі проектів таких актів не виявлено
Директива Комісії № 2006/86/ЄС про відстеження серйозних негативних реакцій (людські тканини і клітини)			План імплементації передбачає внесення змін до чинних нормативно-правових актів. У публічному доступі проектів таких актів не виявлено

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.				Примітки
Заплановано	Виконано			
	пов-ністю	частково		
Соціальна політика				
Директива № 92/91/ЄЕС про безпеку працівників у видобувних галузях (буріння) (частково)			+	Розроблено проект наказу Міністерства соціальної політики (Мінсоцполітики) «Про затвердження мінімальних вимог для поліпшення безпеки та захисту здоров'я працівників у видобувних галузях, що використовують буріння»
Директива № 92/104/ЄЕС Про безпеку працівників у видобувних галузях (видобування підземним та відкритим способом) (частково)			+	Розроблений Держпраці проект законодавчого акта Кабінету Міністрів України був направлений на погодження до Мінсоцполітики
Діяльність компаній				
Перша Директива № 68/151/ЄЕС (скасована Директивою № 2009/101/ЄС)			+	Відповідно до плану імплементації, чинний Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 р. № 755-IV загалом відповідає Першій Директиві, але для її повної адаптації необхідно внести додаткові зміни у цей закон. Також виконання Першої Директиви (згідно із планом імплементації) стосується Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення порядку відкриття бізнесу» від 15.04.2014 р. № 1206-VII в частині регулювання питання щодо безплатного доступу до відомостей Єдиного держаного реєстру, а також переліку відомостей для видачі документів дозвільного характеру та ліцензій та укладення цивільно-правових договорів
Друга Директива № 77/91/ЄЕС (скасована Директивою № 2012/30/ЄС)			+	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) доопрацьовує проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою імплементації законодавства Європейського Союзу в сфері корпоративного управління. Прийнято рішення НКЦПФР «Про затвердження Змін до Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» від 01.09.2015 р. № 1348

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.			Примітки
Заплановано	Виконано		
	пов-ністю	част-ково	
Регламент (ЄС) № 1606/2002 про міжнародні стандарти бухгалтерського обліку		+	Відповідно до плану імплементації Директиви № 2013/34/ЄС (яка посилається, але не скасовує і не змінює цей Регламент), що розроблений Мінфіном, цей Регламент імплементований у ст. 12–1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV. Окремий план імплементації цього Регламенту відсутній
Одинадцята Директива № 89/666/ЄЕС (доповнює Першу Директиву, частково скасована Директивою № 2013/34/ЄС)			План імплементації відсутній
Оподаткування			
Директива Ради № 2011/64/ЄС про ставки акцизного збору на тютюнові вироби (частково)		+	Прийняті: Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків» від 20.11.2012 р. № 5503; Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році» від 20 грудня 2016 р. № 1791-VIII. Крім того, як поправки прийнято низку положень, що стосуються зміни акцизного податку на тютюнові вироби
Директива № 2008/118/ЄС стосовно акцизного збору (частково, передбачається адаптація ст. 1 щодо визначення акцизного збору)		+	Розроблено проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення справляння акцизного податку при роздрібній торгівлі нафтопродуктами (реєстраційний № 2388а)
Санітарні та фітосанітарні заходи			
Регламент (ЄС) № 178/2002 про безпечність харчових продуктів		+	Прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» від 22.07.2014 р. № 1602-VII

Кількість нормативних документів, передбачених до підготовки та прийняття до кінця 2016 р.		Примітки		
Заплановано	Виконано			
	пов-ністю			частково
Регламент (ЄС) № 852/2004 щодо гігієни харчових продуктів	+		Прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» від 22.07.2014 р. № 1602-VII	
Регламент (ЄС) № 854/2004 про контроль продуктів тваринного походження	+		Прийнято Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 р. № 2042-VIII (набрання чинності – 04.04.2018 р.)	
Державні закупівлі				
Ст. 152 Угоди про Асоціацію передбачає розробку Комплексної дорожньої карти з питань державних закупівель	+		Стратегія реформування системи публічних закупівель («Дорожня карта») була затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 175-р	
Директива № 2014/24/ЄС про державні закупівлі (частково, ст. 35, 37–38)		+	Прийнято Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII, що закріплює базові елементи Директиви (ст. 35 Директиви). У Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України триває розроблення підзаконних нормативно-правових актів щодо пілотного проекту про визначення механізму централізованих закупівель (ст. 37–38 Директиви).	

Примітка. Знаком «+» позначено імплементовані нормативні документи.

ЧАСТИНА III
ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА

РОЗДІЛ 7

ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

7.1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗМІЦНЕННЯ СПІЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Ідентичність нації – це її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Домінуюча ідентичність дає назву країні та державі, наповнює сенсом її життя. Змістом домінуючої ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту її внутрішніх та зовнішніх інтересів. Головною метою формування домінуючої ідентичності є досягнення психологічного усвідомлення спільності долі всіх членів нації, незалежно від їхнього етнічного походження, виховання почуття відповідальності громадян за її існування та розвиток, готовності захищати її свободу та незалежність.

Незважаючи на розповсюдженість концепції про втрату національними державами ролі провідного суб'єкта міжнародних відносин, а також підтримку багатьма знавцями суспільствознавства точки зору про подальшу втрату державами рівня власної суверенності на своїй території, песимістичні прогнози щодо майбутнього національних держав видаються дещо перебільшеними. Дійсно, у передових демократичних державах усе міцніше вкорінюється принцип субсидіарності, що визначається рівнем суверенності самоврядної громади та її органів. Але держав, які досягли такого рівня розвитку, у світі меншість. Більшості ж доводиться концентрувати зусилля своїх інститутів на організації економічного, політичного та культурного життя своїх країн, на вирішенні гострих

соціальних та екологічних проблем, дбати про забезпечення власної національної безпеки.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що українська ідентичність є визначальною засадою державотворення, яка здатна засвідчити нашу національну безперервність і відмінність, а отже, незворотно легітимізувати факт існування української держави-нації. Українська окремішність має забезпечити появу в нашій державі загальноукраїнських смислів, значень, світоглядної парадигми, цілісності культурного простору – усього того, що об'єднується концептом «ідентичність».

Українська ідентичність є провідним чинником становлення демократичних засад життя суспільства та *національної держави*, якою відповідно до документів ООН та ЮНЕСКО є Україна (національна держава – це така держава, в якій титульний етнос становить 67 % населення. Згідно з опитуванням Центру Разумкова, проведеним у квітні 2017 р., абсолютна більшість громадян України (92 %) вважають себе етнічними українцями, 6 % – етнічними росіянами, 1,5 % – віднесли себе до інших етносів¹.

Необхідно відзначити, що протягом років, які минули з часу Революції гідності та початку неоголошеної війни РФ проти України, консолідаційні процеси в українському суспільстві привели до радикального зміцнення української національної ідентичності. За результатами спільного дослідження Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), соціологічної групи «Рейтинг», Центру соціальних і маркетингових досліджень (СОЦІС) та Центру Разумкова, що проходило в березні 2017 р., частка громадян України, які декларують свою українську національну ідентичність, становила 90,6 %². Порівняно з даними досліджень попередніх років частка тих, хто заявляє про українську національну належність, в Україні зросла на 12–19 %. Найвищий показник зростання зафіксований у східноукраїнській Харківській області. Тут кількість тих, хто відносить себе до представників російської національності, порівняно з результатами перепису населення 2001 р. зменшилася на 46 %. На думку експертів, посиленню ідентифікації з українською нацією сприяла державна незалежність, а в останні роки цей процес значно інтенсифікувала війна, яка спонукає громадян до недвозначного визначення власної національно-громадянської ідентичності.

Втім, на шляху утвердження національної ідентичності українців залишається багато невирішених проблем. Серед них істотною загрозою утвердженню української національної ідентичності, єдності країни є

¹ Більше 90 % громадян вважають себе етнічними українцями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/bilshe-90-gromadyan-vvazhayut-sebe-etnichnimi-ukrayincyami-239470_.html

² Гринів І., Чех М. Національне питання: Україна як Європа [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2017. – 17 черв. – Режим доступу : https://dt.ua/internal/nacionalne-pitannya-ukrayina-yak-yevropa-245832_.html

спроби українофобських політичних сил нав'язати суспільній свідомості ідеї *федералізації України*. З початком військової агресії РФ ці спроби не припинились, а набули інших форм.

Довідково. Голова СБУ В. Грицак 21 лютого 2017 р. на брифінгу оприлюднив інформацію про викриття злочинної діяльності групи осіб, яку очолював керівник ГО «Донбаське земляцтво міста м. Києва» А. Будяк. Було зазначено, що А. Будяк безпосередньо контактував із спецслужбами РФ. До складу групи входили: Г. Ярова, голова секретаріату депутатського об'єднання з реформування податкового, митного та земельного законодавства України; Ю. Житомирський, помічник-консультант кількох депутатів Верховної Ради України; К. Менювич, помічник-консультант кількох депутатів. Ці особи за вказівками російських кураторів здійснювали системні цілеспрямовані заходи з дестабілізації ситуації в Україні. За даними СБУ, до вказаної злочинної діяльності за грошову винагороду залучаються народні депутати України та депутати обласних рад. Члени злочинної групи, зокрема, обговорювали організацію проведення в парламенті «круглого столу» з питань надання особливого статусу Запорізькій області, планували проведення оплачуваних російськими кураторами заходів з «прихованої федералізації», організували подання замовного законопроекту «Про забезпечення державної підтримки заходів з розвитку, популяризації та захисту російської мови в Україні» тощо³. Досить показовим та симптоматичним є те, що організаторами однієї з груп були активні учасники проекту «Українська федерація», ініційованого лідерами ГР «Український вибір», А. Кузьменко, колишній помічник экс-міністра освіти і науки України Д. Табачника, та П. Золотарьов, колишній головний редактор Запорізького відділення проросійського інформгентства «Новий регіон».

Слід зауважити, що федеративний принцип побудови держави є принципом територіального самовизначення лише тоді, коли територія набуває автономії згідно з господарськими або культурно-духовними відмінностями, впроваджуються демократичні засади місцевого самоврядування, не створюються умови для зміцнення сил, що руйнують цілісність держави. Ані Крим, ані Донбас не відповідають означеним умовам.

Етнічна строкатість України повсякчас викликає бажання у певних сил експлуатувати цю проблему з метою отримання політичних дивідендів у виборчих кампаніях усіх рівнів. Українська влада неодноразово намагалася завадити цьому. Зокрема, значний резонанс у суспільстві викликало питання *подвійного громадянства*. У 2001 р. був прийнятий Закон України «Про громадянство України»⁴, який втілює закріплений Конституцією України (ст. 19) принцип єдиного громадянства. На запобігання випадків подвійного громадянства спрямовані двосторонні угоди України з питань громадянства,

³ Прихована федералізація: Грицак розкрив прізвища російських агентів [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу : www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2180251-prihovana-federalizaciagricak-rozkriv-prizvisha-rosijskih-agentiv.html

⁴ Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – 30 берез. – Ст. 65.

укладені з низкою держав (наприклад, з Республікою Казахстан⁵, Киргизькою Республікою⁶, Грузією⁷ та ін.).

Чинна норма Конституції України передбачає пряму заборону подвійного громадянства. Проте механізм реалізації цієї норми Основного Закону вимагає доопрацювання. Тому слушною є ініціатива Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин звернутися з проханням до Венеціанської комісії про надання експертного висновку стосовно поданого до парламенту України 27 лютого 2017 р. проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» щодо подвійного громадянства в Україні⁸ (реєстр. № 6139). Слід наголосити, що питання громадянства стосується не тільки жителів окремих регіонів нашої держави – Закарпаття, Буковини, Одещини або статусу й прав кримських татар чи планів повернення Криму. Йдеться про стратегію розвитку України на десятиліття. Щодо України тема захисту прав національних меншин має перш за все стати підґрунтям подальшого розвитку міждержавних відносин та безпосередньої культурної й нормативної євроінтеграції.

Зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації напряму залежить від реалізації *національної ідеї*. Про її важливість для розвитку нації-держави зазначали 81 % опитаних у 2016 р. Центром Разумкова громадян. З цим згодна більшість респондентів у кожному регіоні (від 67 % – на Півдні до 91 % – на Заході країни)⁹. Варто зауважити, що сьогодні актуально говорити саме про соціально-економічний зміст національної ідеї, визначальною рисою якої є заможне та щасливе життя кожного громадянина України, що потребуватиме вибору відповідних шляхів досягнення. Вирішення цього завдання може забезпечити виключно правова, демократична соціальна держава, яка, створюючи гідні людини

---

⁵ Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Республікою Казахстан про спрощений порядок набуття і припинення громадянства громадянами України, які постійно проживають у Республіці Казахстан, та громадянами Республіки Казахстан, які постійно проживають в Україні, та запобігання випадкам безгромадянства та подвійного громадянства» від 14 вересня 2000 р. № 1940-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 43. – 27 жовт. – Ст. 367.

⁶ Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Киргизькою Республікою про спрощений порядок зміни громадянства громадянами України, які постійно проживають у Киргизькій Республіці, та громадянами Киргизької Республіки, які постійно проживають в Україні, і запобігання випадкам безгромадянства та подвійного громадянства» від 20 листопада 2003 р. № 1319-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – 2 квіт. – Ст. 201.

⁷ Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Грузією про спрощений порядок набуття та припинення громадянства громадянами Грузії, які постійно проживають в Україні, та громадянами України, які постійно проживають в Грузії, та попередження випадків безгромадянства та подвійного громадянства» від 6 березня 2008 р. № 133-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 16. – Ст. 154.

⁸ Верховна Рада України [Електронний ресурс] / Офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61234

⁹ Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства [Електронний ресурс] / Центр ім. О. Разумкова. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>

умови праці та життя, захищаючи основні права людини та громадянина, формує у своїх громадян спільність життєвих смислів, цінностей та інтересів.

Формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без *ідеології*, яку сповідує, відстоює та поширює держава. Відсутність національного самовизначення держави має своїм наслідком те, що сьогодні для багатьох українців російські окупанти й досі залишаються якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». Ідеологія держави визначає як стратегію її розвитку, напрями діяльності органів влади, так і окремішність суспільства, а в сьогоднішній ситуації також і засади протистояння російській агресивній українофобській пропаганді. Необхідно зауважити, що зазначене жодним чином не суперечить нормі ч. 2 ст. 15 Конституції України, оскільки не передбачає нормативно-правового встановлення певної «державної ідеології» та визнання її загальнообов'язковості.

У формуванні української ідентичності, консолідації суспільства важко переоцінити визначальну роль *національної еліти*, яка формує стратегію та політику розвитку нації-держави та формулює загальні сенси світобуття. Саме від компетенції та волі економістів, фінансистів та інших фахівців, котрі здатні подолати парадоксальний статус «багатої країни бідних людей», звільнитися від фантастичного уміння «ніколи не втрачати шанс втратити шанс» та працювати за європейськими стандартами й нормативами, залежить доля України, її самодостатність і цивілізаційний вибір.

В умовах війни утверджувати українську ідентичність для більшості громадян – це готовність захищати свою країну, у багатьох випадках і ціною власного життя. У цьому зв'язку потрібно зробити акцент на нагальній потребі формування прошарку патріотично налаштованої військової еліти, яка була би віддана ідеї захисту незалежності та суверенітету Української держави, утвердження її як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин.

Вагомою складовою цієї війни є обмеження або й утиск українознавчих студій та української мови в Криму та на Сході України. Парадигма «мова – національна ідентичність» є історичним конструктом, який значною мірою зумовлює існуючий поділ світу на держави-нації. У мові формуються змісти, знаходять своє втілення цінності, набувають значення знаки та символи держави. Тому провідним завданням зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації є мовна, культурна та *ціннісна українізація суспільства*.

Винятково важливими є певні оптимальні пропорції в обсязі та часі, а також граничні межі, за які ціннісна українізація не має виходити, аби не стати тотальною та примусовою. Зокрема, має йтися про певні гарантії культурного самовизначення для російськомовного населення. Відсутність таких гарантій і чітких механізмів українізації не сприятиме подоланню страху втрати ідентичності цими громадянами, які навіть найдрібніший факт реального чи уявного розширення сфери вживання української

мови розцінюють як зазіхання на їхню ідентичність або особисту образу та приниження. Хоча, за результатами нещодавнього соціологічного опитування, лише 7 % респондентів заявили про порушення їхнього права вільно спілкуватися російською мовою. Тільки 1 % вважає проблемою статус російської мови в Україні¹⁰.

Формування загальнонаціональної ідентичності – довготривалий процес, який і в «старих» націй продовжувався не одне століття. В Україні цей процес має особливості, зумовлені тривалим періодом бездержавності, перебуванням територій сучасної України під контролем різних імперій і державних утворень, пролонгованою мовно-культурною російською асиміляцією українського населення.

Понад те, в Україні внаслідок гібридної війни з'явилася політична нація. Нині вже не мають значення для самовизначення людини її національність чи мова: головне – як вона ставиться до незалежності та суверенітету країни та чи вважає своїм перелік українських цінностей. Саме тому сьогодні **«українець» – це вже не національно-етнічна категорія, а ціннісна.**

В основу державної політики формування загальнонаціональної ідентичності має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави, закріплена на законодавчому рівні. Зокрема, сучасні реалії вимагають якнайшвидшого ухвалення Стратегії української гуманітарної політики, розробка якої передбачалася п. 9 Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2015 р. Утім, це завдання не здійснено й донині, хоч воно залишається вкрай актуальним.

Ухвалення єдиного концептуального документа в гуманітарній сфері визначить єдиний підхід органів державної влади та дорадчих інституцій (зокрема, Міжнародної дорадчої ради, Національної ради реформ, Ради з питань національної єдності при Президентові України, громадських рад при міністерствах культури, освіти та науки, Національної Ради з питань телебачення і радіомовлення та ін.) до проблем національного будівництва в Україні та може стати важливим консолідуючим чинником для українського суспільства в умовах гібридної агресії з боку Росії.

7.2. РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ЗАХИСТ МОВНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Одним із визначальних чинників формування національної ідентичності, конституювання української нації та Української держави є *державна мова*. Відповідно, захист і розвиток *української мови як державної* – пріоритетні питання порядку денного розбудови національної демократичної держави.

¹⁰ Як ставляться до російської мови в Україні : соціолог. опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/video/yak-stavlyatsya-do-rosiyskomovnih-v-ukrajini-sociologichne-doslidzhennya-365175.html>

Значення української мови ще більше зростає в умовах протистояння зовнішній агресії, під час якої проти України широко застосовуються інструменти гібридної війни, у т. ч. інформаційного, ідеологічного, психологічного характеру. Безпосередню значущість української мови у безпековому й оборонному вимірах наочно засвідчує, зокрема, той факт, що російська деструктивна пропаганда на першому етапі неоголошеної війни проти України мала значно потужніший вплив на російськомовне населення. Так, згідно з результатами дослідження Київського міжнародного інституту соціології, рівень довіри україномовних громадян до російської пропаганди значно нижчий за середній, а російськомовних – вищий. Загалом, російськомовні громадяни вразливіші до впливу російської пропаганди у 2,5 раза за україномовних. За даними опитування соціологічної групи «Рейтинг», найвищим рівень підтримки незалежності України є серед україномовних громадян, тим часом як російськомовні громадяни – чи не єдина соціальна група, в якій рівень підтримки незалежності суттєво менший за 50 %¹¹.

Позиції української мови, яка для більшості громадян нині є синонімом і складовою громадянства та належності до української політичної нації, значно посилились саме з часів Революції гідності. За даними соціологічного дослідження, яке фахівці Центру Разумкова провели навесні 2017 р., понад дві третини (68 %) опитаних громадян рідною мовою вважають українську (14 % респондентів рідною вважають російську мову, 17 % – і українську, і російську однаковою мірою; 0,7 % опитаних назвали інші мови).

Однак результати соціологічних досліджень указують і на те, що поряд зі значним зростанням кількості громадян, котрі ідентифікують себе з українською нацією, поки що не відбулося співмірних змін у повсякденній мовній практиці. Так, удома українською спілкуються 50,5 % опитаних, тоді як російською чи двома мовами – по 24 % (іншими мовами – 1,3 %)¹².

Певна невідповідність у значущих для ідентичності перевагах і вподобаннях громадян спостерігається і щодо державної мовної політики: дві третини (66,2 %) учасників опитування виступають за українську як єдину державну мову; 20,3 % – підтримують ідею двох державних мов на всій території України; 11,1 % респондентів імпонує варіант, за якого в державі українська мова повинна бути єдиною державною, однак при цьому російська має вживатися як офіційна в окремих регіонах. Необхідно зазначити, що такі результати (при понад 90 % визнанні української національної належності) вказують, крім іншого, і на доволі помірковане ставлення громадян України до політичної складової мовного питання, що відзначалось і до початку російської агресії.

¹¹ Оснач С. Мовна складова гібридної війни [Електронний ресурс] / Портал мовної політики. – 2015. – 13 черв. – Режим доступу : <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/>

¹² Понад дві третини українців вважають рідною мовою українську (дослідження) [Електронний ресурс] / Портал мовної політики. – 2017. – 14 квіт. – Режим доступу : <http://language-policy.info/2017/04/ponad-dvi-tretyny-ukrajintsiv-vvazhayut-ridnoyu-movoyu-ukrajinsku-doslidzhennya/>

На поточному етапі розвитку українського суспільства розрив між ідеологічними перевагами й соціально-практичною ідентичністю є цілком природним, оскільки люди у повсякденному вживанні мови досить консервативні, зміна узвичаєних соціально-культурних практик відбувається поступово. Разом із тим, згаданий розрив вказує й на те, що українська мова як маркер уже сформованої громадянської/політичної ідентичності для багатьох громадян України ще не встигла стати органічною частиною повсякденного соціального, економічного, приватного буття.

Ця розбіжність визначає вектори подальшого поступального розвитку та шляхи зміцнення позицій української мови, як і відповідні напрями державної мовної політики. Передусім ідеться про радикальне розширення *сфер функціонування*, своєрідну творчу експансію української мови. При цьому необхідно постійно пам'ятати, що саме українська мова, її розвиток є однією із головних заporук незворотності тих позитивних змін, що нині відбуваються в нашій державі.

Вагомі чинники досі недостатньо широкого вживання української мови аналізуються, зокрема, у дослідженні «Становище української мови в Україні в 2016 році», яке проводила ГО «Простір свободи»¹³. Незважаючи на беззастережне домінування державної мови в освіті, російська мова й досі посідає провідне місце у засобах масової інформації та комунікації (телевізійний ефір, друковані видання, український сегмент Інтернету), подекуди навіть посилюючи свої позиції. Унаслідок впливу, зокрема, й цього негативного чинника значна частина українців, які ідентифікують себе з Українською державою і нацією та вважають українську мову рідною, не спілкуються нею на роботі й удома. Така ситуація становить істотну загрозу утвердженню мовної, а відтак і національної ідентичності українців та національній безпеці держави, залишаючи агресору важливий інформаційно-психологічний плацдарм, який у будь-який момент може бути використаний в активних гібридних операціях проти України.

На вирішення актуальної проблеми зміцнення позицій української мови в засобах масової інформації спрямований Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації»¹⁴. Закон, що набирає чинності в жовтні 2017 р., встановлює на телебаченні обов'язкові щотижневі квоти передач і фільмів українською мовою. Йдеться про 75 % державної мови для загальнонаціональних і регіональних телеканалів, 60 % – для місцевих, а також 75 % державної мови для програм новин на телебаченні. Таким

¹³ Російська мова домінує в медіа та сфері послуг, українська – в освіті й кінопрокаті [Електронний ресурс] / Рух добровольців «Простір свободи». – 2016. – 8 листоп. – Режим доступу : <http://dobrovol.org/article/347/>

¹⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 25 травня 2017 р. № 2054-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2054-19>

чином, державна мова у найвпливовішому на сьогодні ЗМІ (телебаченні) отримує державний захист і належні умови для розвитку.

Принагідно варто нагадати, що раніше було запроваджено мовні квоти для радіостанцій, котрі ведуть мовлення в Україні. Згідно з положеннями відповідного закону України¹⁵, протягом 2017–2018 рр. частка україномовних програм має зростати і становити 55–60 %, а частка пісень українською мовою – 30–35 %. У разі неухильного виконання норм згаданих законів України такі заходи здатні позитивно вплинути на мовну ситуацію в українському медіасередовищі та сприяти подальшому зміцненню позицій української мови.

Чи не найвідповідальніша місія у вирішенні проблеми розширення сфери функціонування української мови належить **системі освіти**. Нині фіксуються високі показники частки учнів і студентів, які здобувають освіту державною мовою, і подальше їх зростання. У наші дні на перший план виходить питання актуалізації державної мови у прикладних повсякденних контекстах, передусім на робочих місцях, взаєминах громадян із державними органами, у публічному і приватному просторі. Для ефективного вирішення цього завдання необхідно підвищувати якість викладання і вивчення української мови на всіх освітніх рівнях.

Крім того, ідеться про переосмислення місця й ролі української мови, особливо у середній школі. Тому доцільними є розроблення та широке фахове обговорення нової сучасної Концепції мовної освіти. Промовистим фактом, який підтверджує нагальну потребу підвищення якості викладання та вивчення державної мови, є те, що в 2017 р. 7,5 % учасників зовнішнього незалежного оцінювання (це понад 17 тис. осіб¹⁶) не змогли набрати мінімальну кількість балів під час тестування з української мови та літератури.

У зв'язку із цим варто зауважити, що 2018 р. Україна вперше братиме участь у Міжнародній програмі з оцінювання освітніх досягнень учнів *PISA*¹⁷. Одним із трьох основних напрямів тестування є визначення рівня навичок 15-річних учнів розуміти текст («читацька грамотність»). Міністерству освіти і науки України варто подбати про те, щоб українські школярі отримали належні умови для опанування на уроках української мови знань, умінь і навичок, необхідних для складання цього специфічного й відповідального міжнародного іспиту.

На подальше зміцнення позицій державної мови в українському суспільстві в цілому і в освітній сфері зокрема спрямована низка законодавчих

¹⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій» від 16 червня 2016 р. № 1421-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1421-viii>

¹⁶ Стали відомі перші результати ЗНО [Електронний ресурс] / ТСН. – 2017. – 15 черв. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ukrayina/stali-vidomi-pershi-rezultati-zno-945835.html>

¹⁷ Programme for International Student Assessment (PISA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/pisa/>

ініціатив. Варто зазначити, що при численних позитивних рисах наявні законопроекти містять суттєві недоліки, які потребують виправлення.

Так, зокрема, до базових законодавчих документів у сфері державної мовної політики недоречно вносити декларативні положення, не наповнені чітким нормативним змістом або ті, виконання яких неможливо гарантувати і які, крім усього іншого, можуть вступати у суперечність із невід'ємними правами людини.

Мовний закон неодмінно повинен містити достатні і завершені правові механізми реалізації його положень, що виключало б їх довільне трактування/застосування в юридичній практиці (як цього вимагає конституційний принцип правової держави). Також не варто виходити за межі предмета правового регулювання, намагаючись поширити повноваження органів влади на сфери, що не підлягають державному втручання, особливо ж у тих випадках, коли йдеться про такі потенційно конфліктні питання, як мовне.

Недоцільним є намагання законодавців вдаватися до надмірної деталізації деяких аспектів, властивих радше підзаконним актам технічного регулювання, а не нормативно-правовим актам вищої юридичної сили, покликаним урегулювати лише найважливіші суспільні відносини. Окрім того, положення мовних законопроектів не повинні давати приводів для політичних спекуляцій як стосовно «репресій» і «утисків», так і нездатності Української держави забезпечити виконання власних законів.

Урахування зазначеного в нормопроектній роботі дозволить виробити виважений і юридично якісний законодавчий акт, який насправді сприятиме захисту й зміцненню позицій української мови як державної.

У контексті захисту мовних прав громадян особливо важливим є проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення розвитку та використання мов національних меншин в Україні»¹⁸. Низка положень законопроекту безпосередньо стосується місця і ролі державної мови та мов національних меншин у сфері освіти. У разі належної імплементації пропонувані зміни можуть реально сприяти поліпшенню становища мов та культур відповідних національних меншин, водночас працюючи на посилення позицій державної мови та утвердження української як мови спілкування представників усіх національностей, що проживають в Україні.

Позитивними є пропонувані положення щодо необхідності забезпечення викладання 50–80 % навчальних предметів державною мовою у навчальних закладах (основна та старша школа), що провадять викладання мовами національних меншин. При цьому варто наголосити, що реалізація такого положення сприятиме усуненню можливості дискримінації громадян України за мовною ознакою через забезпечення рівного доступу до освіти,

---

¹⁸ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення розвитку та використання мов національних меншин в Україні від 12 квітня 2017 р. № 6348 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61590

поліпшення перспектив соціальної та економічної самореалізації молоді у будь-якому регіоні України.

7.3. ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ У СВІТЛІ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ВИКЛИКІВ

Спільна історична пам'ять є одним із основних елементів національної ідентичності. Тривалий період бездержавного існування негативно позначився на розвитку історичної свідомості українців, розділених не лише державними, але й культурними та релігійними кордонами. Подвижницька праця видатних українських інтелектуалів та політиків лише до певної міри могла сприяти подоланню цих розбіжностей. Несформованість історичної пам'яті, як і слабкість загалом національної самосвідомості значною мірою зумовили поразку Української революції 1917–1921 рр., труднощі державного будівництва і суспільного розвитку після проголошення Україною незалежності в 1991 р. Тому *стратегічними цілями національної політики пам'яті* має стати формування власного історичного дискурсу та ціннісного ставлення до минулого з точки зору фундаментальних інтересів і споконвічних прагнень українського народу, подолання ментальної роздвоєності, спричиненої рецидивами постколоніального мислення.

Політика поступових, обережних і половинчастих змін у сфері національної пам'яті, що практикувалась у попередні періоди історії незалежної України та була розрахована на «природне», поступове звільнення суспільної свідомості від рудиментів радянської ментальності, виявила свою цілковиту неспроможність. До того ж, вона не враховувала те, що ностальгія за радянськими часами, неприйняття історичного вибору українського народу, зробленого в 1991 р., ксенофобське ставлення до західної цивілізації у поєднанні з ірраціональним тяжінням до авторитарної Росії в деяких соціальних групах не зникали з плином часу, а відтворювалися в нових поколіннях. Унаслідок цього став можливим прихід до влади відверто проросійських сил у 2010 р.

З огляду на зазначене, ухвалення законів про декомунізацію 9 квітня 2015 р. було радикальним, але необхідним кроком. По-перше, таке рішення продемонструвало волю Української держави до остаточного розриву з імперською ментальною спадщиною, метастази якої руйнували національний організм. По-друге, було запроваджено правові механізми формування у суспільній свідомості образу минулого, адекватного потребам національного і державного розвитку. По-третє, були створені запобіжники проти безоглядного та безкарного маніпулювання історичними міфами в інтересах антидержавних сил та їх закордонних партнерів.

Реалізація законів про *декомунізацію* спирається на досить широку соціальну базу, однак було б наївним стверджувати, що вони одержать всезагальну

підтримку. За результатами соціологічного дослідження, проведеного в грудні 2015 р., більшість опитаних (52,1 %) підтримали засудження тоталітарного комуністичного режиму в Україні та заборону використання й пропаганди його символіки. Утім, з цього питання існують досить суттєві розбіжності між регіонами. Якщо на Заході рівень підтримки сягнув 82 %, а в Центрі – 58,1 %, то на Півдні та Сході України становив відповідно 33,9 та 36,1 %. При цьому в останніх двох регіонах 30,0 та 37,5 % опитаних відповідно не підтримали засудження комуністичного режиму та інші законодавчі вимоги.

Аналогічні розбіжності в оцінках існують між регіонами і щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про заборону пропаганди комуністичного тоталітарного режиму та використання його символіки. Так само немає єдності стосовно встановлення 8 травня Дня пам'яті та примирення, а також щодо зміни назви свята День перемоги на День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні¹⁹. Слід зауважити, що реалізація політики декомунізації, особливо такий важливий її напрям, як трансформація символічного простору України шляхом усунення комуністичної символіки, пам'ятників, зміни топонімів, два роки проходила відносно безпроблемно і, попри намагання в окремих місцевостях саботувати цей процес, не супроводжувалася масовими протестами, актами непокори тощо.

Довідково. До кінця 2016 р. було перейменовано 987 населених пунктів та 25 районів, зокрема 32 міста, 58 селищ міського типу, 897 селищ і сіл, у т. ч. відновлено понад 300 історичних назв, з яких близько 70 належать до культурної спадщини корінних народів і національних меншин України. Також було демонтовано 2 389 пам'ятників і пам'ятних знаків²⁰. Можна припустити, що нові назви населених пунктів, вулиць, нове оформлення публічних місць невдовзі будуть сприйматися як цілком природні явища, так само, як це було після попередніх, на жаль, часткових і не завжди послідовних, заходів з декомунізації символічного простору країни в 1990–2000-х роках. В експертному середовищі відсоток тих, хто позитивно оцінює політику декомунізації з точки зору довгострокових перспектив національного розвитку, значно більший, ніж серед населення країни загалом. За результатами експертного опитування, проведеного у березні 2017 р., 69 % респондентів вважають, що здійснення політики декомунізації в цілому позитивно впливає на формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України. 74 % опитаних відзначають позитивний вплив на формування загальнонаціональної ідентичності засудження комуністичного тоталітарного режиму із заборону використання та пропаганди відповідної символіки. 60 % учасників опитування вважають, що позитивний вплив матиме впровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства

---

¹⁹ Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості : інформ.-аналіт. матер. за результатами першого етапу проекту Центру Разумкова «Ідентичність громадян України: тенденції змін, виклики та перспективи для національної єдності» // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 3–4 (161–162). – С. 44.

²⁰ Звіт Українського інституту національної пам'яті з реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memory.gov.ua/page/zvit-ukrainskogo-institutu-natsionalnoi-pam-yati-z-realizatsii-derzhavnoi-politiki-u-sferi-vidn>

про заборону пропаганди комуністичного тоталітарного режиму. 70 % тих, хто брав участь у дослідженні, вказують на позитивний вплив від встановлення 8 травня Дня пам'яті та примирення, 65 % впевнені у позитивному впливі на формування загальнонаціональної ідентичності зміни назви свята Дня перемоги на День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні²¹.

Найбільш серйозними зовнішніми загрозами у сфері політики пам'яті є намагання окремих країн спотворити, сфальсифікувати українську історію в цілому або окремі її періоди з метою: а) заперечення української національної ідентичності; б) дискредитації Української держави в очах її власних громадян і світової спільноти; в) погіршення відносин нашої країни з сусідніми державами; г) дезінтеграції українського суспільства на духовно-культурних, ідеологічних, політичних підставах.

Усі згадані цілі повною мірою присутні в історичній політиці Російської Федерації. Методами їх досягнення є експлуатація пам'яті про війну з нацизмом (у такий спосіб вирішуються завдання як у внутрішньо-, так і в зовнішньополітичних сферах); привласнення історичних здобутків інших держав; навмисне перекручування історичних подій з наданням їм потрібної для пропаганди тональності.

Особливо яскравого звучання це набуло у створенні своєрідного культу перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. та просуванні думки про виключну роль російського народу в перемозі над нацистською Німеччиною. Міф про «Велику Перемогу» став одним із головних державно-консолідуючих міфів сучасної Росії, а його підкріплення символічним рядом широко застосовується як провідний елемент сучасної російської ідентичності. Крім того, завдяки глибокій укоріненості в масовій свідомості населення він з великим успіхом експлуатується політично. При цьому пам'ять про війну актуалізується виключно в її радянських інтерпретаціях та оцінках, які парадоксальним чином переносяться на сучасні події. Так, пропагандистський міф про Революцію гідності в Україні 2013–2014 рр. як «перемогу фашизму в Україні» й досі використовується для залякування російського та західного обивателя та виправдання порушень Росією норм міжнародного права. Нинішні звинувачення у «фашизмі» сучасних українських політиків з боку Росії супроводжуються реанімацією міфів про український «колабораціонізм» часів Другої світової війни. Наприклад, сучасна російська, як колись і радянська, пропаганда намагається висвітлити діяльність ОУН і УПА не як національно-визвольний рух, а як прислужництво німецьким окупантам.

Українські та зарубіжні історики неодноразово спростовували ці міфи, однак ними продовжують оперувати не лише російські пропагандисти, але й проросійські, антидержавні сили в Україні. Слід зауважити, що становище останніх є досить маргінальним, але завдяки ліберальності українського

²¹ Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України : інформ.-аналіт. матер. до Круглого столу 12 квітня 2017 р. / Центр ім. О. Разумкова. – К., 2017. – 94 с. – С. 69–70.

законодавства вони не втратили можливості впливати на суспільну свідомість окремих соціальних груп.

Одним із ключових елементів згаданого культу «Перемоги» є хода т. зв. «Бессмертного полка», яка щорічно 9 травня відбувається в Москві на Червоній площі та в багатьох містах РФ. Локальна ініціатива провінційних журналістів (виникла в 2012 р.) масового вшанування загиблих на війні родичів з часом перетворилася, всупереч намірам засновників, на потужний пропагандистський інструмент у руках російської влади.

Нині це широко розгалужена мережева структура, що використовує «кошти державної підтримки, виділені як грант відповідно до розпорядження Президента Російської Федерації»²². Після того, як у ході «Бессмертного полка» у 2015 р. брав участь В. Путін, за державної підтримки було створено Загальноросійський громадсько-патріотичний рух «Бессмертный полк России», який протягом останніх років поширився за межами РФ, зокрема і в Україні, де в організації відповідних заходів об'єднуються представники лівих і проросійських сил та намагаються заробити на цьому політичний капітал.

Характерно, що «Бессмертные полки», створені в деяких українських містах, використовують логотип ГО «Бессмертный полк России»²³, а їхніми координаторами є громадяни Росії або особи, котрі брали участь у сепаратистських акціях 2014 р.²⁴ Метою руху в Україні є демонстрація єдності українського та російського народів, «наочних доказів» несприйняття українцями державної політики національної пам'яті, підтримання уявлення про Росію як «братню» для українців країну і опосередковане дезавування визнання Росії країною-агресором. Тактична мета – це дестабілізація внутрішньополітичної ситуації в Україні, принагідна демонстрація світові «розгулу» праворадикального екстремізму в країні, «нецивілізованих» дій української влади стосовно «мирних демонстрантів». Прикро, що проросійським провокаторам вдається залучити до роздмухування скандалу й деякі міжнародні правозахисні організації, зокрема *Amnesty International*²⁵.

Росія ніколи не гребувала такими методами позбавлення України історичної суб'єктності, як привласнення її давньої історії. 29 травня 2017 р. під час зустрічі з президентом Франції Е. Макроном у Версалі президент РФ В. Путін потішив «освічену французьку публіку» згадкою про «русскую» Анну, королеву Франції, яка «зробила вагомий внесок» у розвиток цієї країни.

²² Офіційний сайт руху «Бессмертный полк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moupolk.ru/LETtoPis-POLka>

²³ Офіційний сайт Загальноросійської громадсько-патріотичної організації «Бессмертный полк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://polkrf.ru/>

²⁴ Белокобыльский А. Троянский полк [Електронний ресурс] // Реальная газета. – 2017. – 2 трав. – Режим доступу: <http://realgazeta.com.ua/bessmertnaia-provokatsia/>

²⁵ Amnesty International в Україні засудила затримання за радянську символіку [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2017. – 1 трав. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/05/10/7143412/>

Довідково. Подібні історичні ескапади російський лідер робив і раніше. Так, у своєму посланні Федеральним Зборам РФ 4 грудня 2014 р. він нагадав, що «у Криму, в древньому Херсонесі... прийняв хрещення князь Володимир, а потім і хрестив усю Русь». Дійсно, це загально визнаний історичний факт. Але потрібно було мати не просто багату, але й дещо хворобливу уяву, щоб пов'язати його з визначенням Криму як місця духовного витоку «формування багатолікої, але молітної російської нації і централізованої російської держави»²⁶.

Усе це можна було б охарактеризувати як претензійне невігластво, якби воно не тягнуло за собою небезпечні для нашої країни політичні наслідки. Тому потрібно визнати слушними та вчасними реакції на такі випадки Міністерства закордонних справ України.

У своїх намаганнях дискредитувати Україну шляхом спотворення або застосування упереджених, однобоких підходів до історичної пам'яті Росія знаходить ситуативних союзників серед наших західних сусідів. Через це зазнали серйозних випробувань наші відносини з Польщею, де останнім часом почастишали антиукраїнські акції праворадикальних сил, зокрема руйнування пам'ятників воїнам УПА, публічні виступи з антиукраїнськими гаслами, антиукраїнські інсинуації на історичному ґрунті. Особливо прикро, що свій негативний внесок у зростання напруги між двома традиційно дружніми країнами внесли й вищі органи державної влади Польщі, наслідком чого стали ухвалені законодавчі акти, об'єктивно спрямовані на тотальне очорнення українського національно-визвольного руху 30–50-х років ХХ ст.

Слід наголосити, що суперечки та протистояння на ґрунті різних трактувань минулого створюють чималі ризики для обох країн, та й взагалі для миру і стабільності у Східній Європі. Зрозуміло, що тактика «симетричних» відповідей з української сторони (припинення легалізації польських меморіальних об'єктів в Україні, тим більше, їх руйнування, ухвалення політично невиважених правових актів) була б контрпродуктивною та зіграла б на руку нашим спільним супротивникам. Натомість є усвідомлення необхідності відкритого й чесного діалогу з тими політичними та громадськими силами в Польщі, які схильні об'єктивно підходити до оцінок подій нашої спільної історії та розуміють негативні наслідки деструктивного розвитку подій.

Важливим пріоритетом національної політики пам'яті є **створення передумов для примирення соціальних груп**, які під впливом різних обставин нині перебувають на розбіжних світоглядних позиціях, сповідують різні цінності й визнають діаметрально протилежні інтерпретації історичних подій. Побудова суспільного дискурсу на основі упереджених оцінок,

²⁶ Послание Президента России Федеральному Собранию. Полный текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vesti.ru/doc.html?id=2174200&tid=107979>

необґрунтованих претензій, завищених і непомірних амбіцій будь-якої зі сторін не сприяє пошуку компромісу та національній консолідації.

В українській історії є події, які по сьогоднішній день у суспільстві сприймаються неоднозначно. Одна з них – це період Другої світової війни, коли українці перебували в складі різних військових формувань: Української повстанської армії, Радянської армії, Війська Польського, збройних сил Великої Британії, США, брали участь в рухах опору у багатьох країнах. Подальша повоєнна міфологізація перемоги над гітлерівською Німеччиною, зокрема, призвела до того, що ветерани УПА та Радянської армії на довгі десятиліття виявилися розділеними ідеологічною завісою та сприймали один одного як непримиренні вороги.

Як наслідок, маємо докладати чимало зусиль, щоби відновити історичну справедливість і створити належні *умови для примирення учасників Другої світової війни*. Важливою подією у цьому контексті стало ухвалення Закону України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» від 9 квітня 2015 р. № 315-VIII, згідно з яким в Україні запроваджена європейська практика відзначення *Дня пам'яті та примирення*. Йому передував Указ Президента України «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» від 24 березня 2015 р. № 169, яким встановлювався День пам'яті та примирення (8 травня кожного року). Такий крок дозволяє гідно вшанувати «подвиг українського народу, його визначний внесок в перемогу Антигітлерівської коаліції у Другій світовій війні та висловити повагу усім борцям проти нацизму»²⁷.

Уже третій рік поспіль, завдячуючи Дню пам'яті та примирення, відбуваються спільні зустрічі ветеранів Другої світової війни та учасників АТО, котрі проходять у різних форматах і на різному рівні. Можна сказати, що ці заходи вже стали доброю традицією, яка сприяє подоланню історично сформованих стереотипів, упереджень і консолідує українське суспільство. Реальні кроки на ниві примирення між бійцями Червоної армії та вояками Української повстанської армії віднаходять підтримку з боку громадян, розглядаються як успіх вітчизняної гуманітарної політики, а також нівелюють радянсько-російські міфології, спрямовані на деконсолідацію українського суспільства.

Сьогодні частина українських територій окупована ворогом. У лавах незаконних збройних формуваннях «ДНР/ЛНР» перебувають українські громадяни. Проте війна скінчиться і доведеться відшукувати шляхи примирення й порозуміння між учасниками бойових дій. У цьому контексті, безумовно, стане в пригоді вже напрацьований досвід.

²⁷ Указ Президента України «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» від 24 березня 2015 р. № 169/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/169/2015>

Відповідний досвід порозуміння і примирення необхідно поширити й на *міжнародний рівень*, що, зокрема, дасть змогу подолати суперечності й непорозуміння у відносинах із нашими польськими партнерами. Для цього потрібно не створювати нові історичні міфи на заміну старих, а керуватися принципами неупередженості та об'єктивності у питаннях трактування минулого. У сучасній світовій практиці пошуки шляхів примирення поєднуються з установленням істини щодо подій, які стали причиною внутрішньонаціонального або міжнаціонального розбрату. Це складний і далеко не безболісний процес, але йому немає розумної альтернативи.

З огляду на зазначене, серед *пріоритетів політики пам'яті* України повинні бути:

- усебічне вивчення подій вітчизняної історії, пов'язаних із боротьбою українського народу за національне самовизначення, захистом національної ідентичності в умовах іноземного панування, етапами державного будівництва, що стане підґрунтям для подолання міжрегіональних розбіжностей у ставленні українців до минулого;
- формування історичної свідомості громадян шляхом популяризації історії України з якнайширшим використанням можливостей ЗМІ, мережі Інтернет, музейних закладів;
- висвітлення внеску національних меншин України в розвиток української культури;
- викриття історичних фальсифікацій, спрямованих на дискредитацію національно-визвольної боротьби українського народу, приниження його честі й гідності; вчасна та невідкладна реакція зі сторони МЗС України на антиукраїнські дії закордонних державних інституцій, ЗМІ, політичних і громадських сил, яка уможливить запобігання подібним «відповідям» з боку українських політичних і громадських сил (акти вандалізму щодо відповідної національної символіки, пам'ятників і надгробків, демонстративні прояви ксенофобії тощо). Ефективними є публічні викриття російських фальсифікацій нашої історії з ігноруванням спроб російської сторони, зокрема т. зв. «наукових кіл» та «експертів», втягувати українських науковців і громадських діячів у дискусії на історичні теми;
- підтримка діалогу з науковими і громадськими колами сусідніх країн з метою узгодження інтерпретацій та оцінок драматичних періодів нашої спільної історії, використовуючи зарубіжний досвід з реалізації політики міжнаціонального примирення. Українській стороні варто наголошувати на **непринциповості політизації історичних проблем** і надання правового статусу недостатньо обґрунтованим історичним оцінкам. Стосовно Росії такий діалог був би непродуктивним із політичної та сумнівним із моральної точки зору.

Якісна реалізація політики історичної пам'яті на найближче майбутнє передбачає виконання таких кроків:

- розроблення програми поширення упродовж 2018–2020 рр. в українському суспільстві об'єктивної інформації про національно-визвольну боротьбу українського народу в ХХ ст. проти II Речі Посполитої, радянської Росії, хортистської Угорщини і нацистської Німеччини (основні форми подачі матеріалів – документальні фільми, тематичні телевізійні передачі, пересувні фотовиставки, публікації у ЗМІ й на популярних інтернет-сайтах);
- проведення в Україні циклу міжнародних конференцій з питань трагічних та суспільно-дражливих сторінок історії;
- здійснення перекладу іноземними мовами наукових і науково-популярних праць українських дослідників і публіцистів, присвячених темам боротьби українського народу за незалежність у ХХ ст., українсько-польським взаєминам у міжвоєнний період, роки Другої світової війни та перші повоєнні роки, Голокосту на території України, із подальшим поширенням за кордоном коштом меценатів, благодійних фондів;
- створення історичних просвітницьких сайтів і блогів різними мовами (англійською, російською, польською та ін.) із переважно українським змістовим наповненням;
- започаткування конкурсу проектів національних ігрових повнометражних та ко-продукційних фільмів на теми національно-визвольної боротьби українського народу, його героїчної історії.

7.4. ІНТЕНСИФІКАЦІЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ГУМАНІТАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Проблема реінтеграції тимчасово відокремлених, а також звільнених територій на сході України, має досить широкий контекст, оскільки у березні–травні 2014 р. активні сепаратистські рухи діяли не лише на Донбасі, але й у деяких інших регіонах нашої країни. Ментальні передумови сепаратистських проектів продовжують існувати і, за певних обставин, можуть бути актуалізовані. Зокрема, залишаються неподоланими досить значні соціокультурні, мовні, світоглядні відмінності між регіонами, що створюють передумови для взаємного відчуження.

У масштабах всієї країни мають місце відчутні, а подекуди й досить суттєві, розбіжності між регіональними й основними мовними групами в питаннях, що стосуються ідентичності, ставлення до знакових подій минулого та сьогодення, ідеологічних оцінок, зовнішньополітичних пріоритетів України, можливих варіантів державної політики стосовно тимчасово відокремленої частини Донбасу, врегулювання конфлікту на Сході тощо. Тому процес реінтеграції східних територій слід розглядати як складову вирішення більш масштабних завдань щодо загальної інтеграції регіонів України в єдину політичну, економічну та культурну цілісність і остаточного подолання

регіональних сепаратистських та іредентистських тенденцій, що становлять одну з найбільших загроз національній безпеці держави.

Попередження негативних наслідків міжрегіональних соціокультурних та інших розбіжностей є завданням державної гуманітарної політики, оскільки саме вона стосується питань мови, ідентичності, історичної пам'яті. Її стратегічною метою має стати формування єдиного мовного і культурного простору країни, в якому міжрегіональні відмінності були б почасти нівельовані, почасти переведені у підрядний стан як явища етнографічного, а не суспільно-політичного порядку. Однак поки що не існує єдиного документа, який конкретизував би цілі, завдання та механізми культурної інтеграції регіонів України і міг би слугувати правовою основою згаданій взаємодії.

Міжрегіональні гуманітарні зв'язки – система суспільно-культурних відносин, яка визначається інтересами окремих груп населення (у т. ч. етнічних), що проживають на території регіонів країни, та, у той же час, є результатом загальнонаціональної соціокультурної співпраці соціально активних груп громадян. Саме завдяки налагодженню міцних міжрегіональних гуманітарних зв'язків в українських громадян можуть сформуватися уявлення про спільне майбутнє усіх регіонів нашої країни.

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, серед принципів державної регіональної політики містить положення про «забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної цілісності України», а серед цілей – «територіальну соціально-економічну інтеграцію», що має сприяти «консолідації та розвитку української нації», інтеграції «регіонального економічного, інформаційного, освітнього, культурного простору до загальноукраїнського простору»²⁸. Однак у цьому документі розглядаються переважно соціально-економічні чинники регіонального розвитку, а культурні чинники, ширше гуманітарні, згадуються побіжно та фрагментарно як другорядні, що суттєво зменшує практичну цінність зазначеної Стратегії.

У схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. Довгостроковій стратегії розвитку української культури – стратегії реформ напрям культурної інтеграції регіонів України взагалі відсутній, хоча й відзначається, що нехтування розвитком культури призвело до «виникнення негативних явищ та конфліктів в українському суспільстві, зокрема збройного протистояння, що призвело до тисяч загиблих і скалічених людей, понівечених доль і відібраних можливостей», а серед стратегічних напрямів реформ є «визнання центрального місця культури в загальнонаціональному розвитку та винятковості національної ідентичності, що спирається на українську

²⁸ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/document/247566233/P0385-00.doc

культуру»²⁹. Серед стратегічних цілей є такі: «...формування цілісного інформаційно-культурного простору, здатного акумулювати та засвоювати кращий досвід і впливати на світовий інформаційно-культурний простір», «утвердження сучасної української ідентичності».

Але в документі не визначені механізми та передумови формування цього простору, не йдеться про змістовне наповнення сучасної української ідентичності, хоча, згідно з даними соціологічних досліджень, різні групи населення вкладають у це поняття різний зміст, зумовлений відмінностями у ставленні до української культури та в оцінках історичної спадщини.

Слід також відзначити досі неповну реалізацію органами влади актуальних завдань, визначених в Указі Президента України від 1 грудня 2016 р. № 534 «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері».

Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням наприкінці серпня 2016 р. схвалив Концепцію Державної цільової програми «Відновлення та розбудови миру у східних регіонах України»³⁰. Залучення інструментарію гуманітарної політики не лише могло б сприяти, але є необхідним для виконання завдань, що містяться в третьому стратегічному компоненті цієї Програми: «Зміцнення соціальної стійкості, розбудова миру та громадської безпеки через: вироблення механізму досягнення згуртованості, соціальної єдності та відбудови довіри; сприяння культурному діалогу та вихованню толерантності із залученням всіх верств населення; сприяння розвитку інститутів громадянського суспільства та різних форм самоорганізованої діяльності громадян, спрямованої на розв'язання проблем; розвитку місцевого самоврядування в контексті децентралізації з метою створення самодостатніх територіальних громад, здатних до саморозвитку; проведення моніторингу ситуації в територіальних громадах щодо вразливості, ризиків та соціальних зв'язків; забезпечення психологічної та соціальної підтримки населення, яке постраждало від збройного конфлікту».

Однак саме гуманітарний компонент у проєкті Концепції представлений незначною мірою, хоча цілком очевидно, що без нього розбудова миру у східних регіонах не матиме міцного підґрунтя.

Потрібно також згадати, що у березні 2015 р. був оприлюднений звіт спільної місії Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй та Світового банку «Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру»³¹,

²⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ» від 1 лютого 2016 р. № 119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248862610>

³⁰ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України» від 31 серпня 2016 р. № 892-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/892-2016-%D1%80>

³¹ Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні [Електронний ресурс] / Європейський Союз; ООН; Група Світового банку, 2015. – Режим доступу : http://www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf

схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 року³². У ньому містяться цілком слушні рекомендації щодо «сприяння культурі толерантності шляхом діалогу та громадянської участі», виконання яких лежить у площині налагодження та інтенсифікації міжрегіональних гуманітарних зв'язків, зокрема, це:

- розробка та підтримка програми національних діалогів з питань спільного занепокоєння з метою порозуміння між усіма частинами країни та зменшення національних розбіжностей;
- підтримка університетів для сприяння структурним діалогам між інтелектуалами, молоддю, жіночими групами та професійними асоціаціями для заохочення толерантності;
- навчання ЗМІ стосовно чутливих питань конфлікту з метою поліпшення стандартів ключових груп журналістів із постраждалих регіонів.

Ці рекомендації цілком придатні для застосування не лише у східних, але і в інших регіонах України, де також, хоч і на настільки гостро, відчуються зазначені у звіті проблеми.

Однак, попри вочевидь недостатнє концептуальне забезпечення, на проектному рівні культурні комунікації, спрямовані на подолання негативних стереотипів, досягнення взаєморозуміння між регіональними групами населення, відбуваються в останні роки досить інтенсивно.

Вдалим прикладом системної організації міжрегіональних гуманітарних зв'язків можна вважати загальноукраїнський проект культурної інтеграції «Український Донбас», затверджений наказом Міністерства культури України від 30 грудня 2015 р. Його метою було створення умов для повноцінної інтеграції Донецької та Луганської областей у єдиний культурно-мистецький простір України шляхом міжрегіонального культурного партнерства. У межах реалізації проекту протягом 2016 р. в містах і селищах Донбасу відбулося чимало мистецьких, музейних, бібліотечних та інших заходів за участі колективів з усіх областей України та столиці.

Доцільно навести *позитивні приклади проектів міжрегіональної культурної взаємодії*, що були започатковані та здійснюються неурядовими організаціями. У них, як і в проекті «Український Донбас», потенціал культурного розмаїття нашої країни перетворюється з конфліктогенного чинника на засіб порозуміння та примирення.

Таким є, наприклад, проект соціокультурних форумів «ПогранКульт», організатором яких виступає Благодійний фонд «Мистецькі надра». Перший форум «ДонКульт», у межах якого відбулися 83 мистецькі події, що продемонстрували інтелектуальний і культурний потенціал Донбасу,

³² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення звіту спільної місії Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй та Світового банку «Оцінка шляхів відновлення та розбудови миру в Україні» від 5 серпня 2015 р. № 797-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/797-2015-%D1%80>

пройшов у Києві в жовтні–листопаді 2014 р. Другий форум «ДонКульт» відбувся у Львові у 2015 р. Обидва заходи відвідали понад 25 тис. осіб. У жовтні 2016 р. в Харкові пройшов форум «ГалиціяКульт», на якому було представлено культуру Західного регіону України. Форуму передувала спільна робота мистецьких резиденцій живописців, графіків, муралістів, кінематографістів, архітекторів, мультиплікаторів з Галичини та Харківщини, результати якої і були представлені харківській громадськості³³.

Сприяття інтеграції переселенців зі сходу України в соціокультурне середовище інших регіонів покликаний культурний проект «Театр Переселенця», започаткований у жовтні 2015 р. в Києві. Його учасниками, крім професійних режисера, психотерапевта, драматургів, є не професійні актори, а переселенці з Донецької та Луганської областей, військові та волонтери, що перебували в зоні бойових дій. Основні теми вистав: психологічні та моральні наслідки війни, неприйняття «іншого», проблеми формування суспільної солідарності, актуальність яких у наш час є безсумнівною. У театрі надається безкоштовна психологічна допомога³⁴.

Потрібно відзначити позитивну роль Фондації соціальних інновацій «З країни в Україну», заснованої у 2014 р. Серед її найбільш соціально значущих проектів – культурно-просвітницький фестиваль «З країни в Україну», що подорожує невеликими містами східних областей і ознайомлює місцевих жителів із різноманітним культурним спадщиною нашої країни, сучасними українськими технологіями та музикою різних жанрів.

Також були здійснені: освітній проект «Відкривай Україну», метою якого було формування в учнів старших класів у Донецькій та Луганській областях навичок реалізації спільних ініціатив і проведення дослідницької роботи; культурний проект «Музика гідності», спрямований на підтримку сучасної та історичної української музики, у межах якого проходили концерти молодих українських виконавців, були записані музичні збірки, відбувалися пошуки нових талантів³⁵; Всеукраїнська акція «Потяг Єднання України "Труханівська Січ"» (ініціатива понад 80 громадських організацій, підтримана розпорядженням Президента України від 19 квітня 2016 р. № 99), спрямована на налагодження діалогу та зміцнення взаєморозуміння жителів різних регіонів держави у справі розбудови України.

Звісно, згадані ініціативи мають дещо локальний характер як з точки зору регіональної спрямованості, так і з точки зору цільової аудиторії. Проте це зрозуміло, оскільки зміцнення зв'язків із населенням східних областей, особливо із тими людьми, хто опинився в зоні збройного конфлікту,

³³ Культурний форум «ПогранКульт: ГалиціяКульт» у Харкові [Електронний ресурс] / Благодійний фонд «Мистецькі надра». – Режим доступу : <https://www.dofa.fund/zagalna>

³⁴ Театр Переселенця – новий театральний проект в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.displacedtheatre.com/---cee5>

³⁵ Офіційна сторінка Фондації соціальних інновацій «З країни в Україну» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.facebook.com/pg/krainaUkraine.org/about/?ref=page_internal

є пріоритетним для держави та суспільства. Однак процеси гуманітарної консолідації мають охопити всі регіони України. Для цього необхідна не лише інтенсифікація міжрегіональних гуманітарних зв'язків, але й єдина модель національного гуманітарного розвитку, без якої, зрештою, ці зв'язки не матимуть надійної основи. Вона повинна бути прийнятною і привабливою для жителів усіх регіонів, відповідати сучасним світовим тенденціям, враховувати культурне розмаїття нашої країни та мати резистентність щодо деструктивних іноземних впливів.

З огляду на це *основними завданнями держави у сфері міжрегіональних гуманітарних зв'язків* мають бути:

- удосконалення стратегічного, концептуального, правового забезпечення формування єдиного гуманітарного простору України³⁶;
- сприяння реалізації вже існуючих і створенню нових проектів у цій сфері; різноманітна підтримка відповідних ініціатив громадських організацій, благодійних фондів, мистецьких осередків;
- координація співпраці неурядових організацій і місцевих органів влади.

7.5. ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ДЕМОКРАТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ

Етнополітичний вимір громадянської консолідації суспільства як об'єднання етнічних спільнот держави на основі єдиного громадянства заради досягнення спільних цілей потребує забезпечення рівних можливостей для участі громадян різного етнічного походження у здійсненні влади, соціально-економічному та культурному розвитку.

В умовах зовнішньої агресії управління етнополітичними ризиками та можливостями стає головним завданням державної політики сприяння громадянській консолідації. До етнополітичних ризиків, які внаслідок подій 2014–2016 рр. потребують особливої уваги державної влади, належать: регіональні особливості етнополітичних процесів, політизацію мовного питання та діяльності національних меншин, зростання дистанційованості між представниками певних етнічних спільнот.

Нині в Україні існує чимало передумов для активної реалізації державної політики в етнополітичній сфері. Серед них – зростання суспільного запиту на розширення україномовного культурного середовища, збереження високого рівня міжетнічної толерантності, усвідомлення громадянами

³⁶ Зокрема, має бути розроблена Стратегія української гуманітарної політики. Це передбачалося ще Програмою діяльності Кабінету Міністрів України на 2015 рік, але не було виконано. Ухвалення єдиного концептуального документа в гуманітарній сфері стане важливою передумовою культурної та політичної консолідації українського суспільства.

зв'язку між широкими правами національних меншин в Україні та боротьбою проти агресії й підривних дій Кремля.

Окупація Криму та російське вторгнення на Донбас помітно вплинули на динаміку етнонаціональних відносини в Україні. Як свідчить порівняння результатів соціологічного моніторингу Інституту соціології НАНУ, протягом 2014–2016 рр. дещо зменшилась уявна дистанція між громадянами України та українцями з інших країн, американцями, німцями, угорцями, поляками, молдаванами та кримськими татарами. З іншого боку – зросла відчуженість стосовно росіян та білорусів. Особливу увагу привертає тенденція до зростання серед громадян відчуття дискримінації стосовно українців та росіян. Зокрема, за даними Інституту соціології, в обох випадках частка громадян, які заявили про те, що стикалися з проявами утисків прав та інтересів українців та росіян, стала найбільшою за всі роки спостереження (у 2016 р. – 11,9 та 9,7 % відповідно).

Існуючу дистанційованість Росія намагається використати для підбурювання міжетнічної ворожнечі. Такий вплив здійснюється через інформаційну присутність російських ЗМІ у країнах ЄС – сусідах України³⁷. Проросійські політичні сили у цих державах здійснюють деструктивний вплив на етнічні діаспори в Україні, заохочують українців до отримання іноземних паспортів. Разом із поширенням націоналістичної пропаганди все це має на меті протиставити громади етнічних меншин українській владі.

На додаток до міжетнічної дистанційованості зберігається ризик зростання відчуженості між мешканцями різних регіонів країни. Так, за даними Центру Разумкова, громадяни України вважають, що існує значна дистанція між такими категоріями населення: «жителі України в цілому – жителі тимчасово окупованих районів Донецької і Луганської областей та Криму», «мешканці Заходу – мешканці Сходу України», «жителі Галичини – жителі Донбасу»³⁸. Уявні відмінності між українськими громадянами активно використовуються російською пропагандою для розколу українського суспільства та нав'язування миру на умовах Росії. Об'єктами таких інформаційних зусиль Росії стають насамперед мешканці окупованих територій, внутрішньо переміщені особи та представники національних меншин.

Водночас процеси політизації етнічності можуть дати додаткові ресурси для державної влади щодо зміцнення самоорганізації етнічних громад компактного проживання, активної участі у розбудові демократії та підтримці національної безпеки України. Держава зацікавлена у конструктивній співпраці та громадянській інтеграції національних меншин до загальноукраїнського

³⁷ Відповідно до Індексу інформаційного впливу Кремля, медіапростір є сприятливим для гібридного впливу в Україні (Індекс – 49). *Детальніше див:* Індекс інформаційного впливу Кремля, 2017 [Електронний ресурс] // MediaSapiens. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/indeks_informatsiyogo_vplivu_kremlya/

³⁸ Ідентичність громадян України: зміни, тенденції, регіональні особливості [Електронний ресурс] // Національна безпека і оборона. – 2016. – № 3–4. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf

соціально-економічного, культурного та політичного простору, в т. ч. потенціалу «народної дипломатії» через представників національних меншин України в країнах їхнього походження.

Політизація мовного питання залишається одним із чинників провокування внутрішньої напруженості. Результати соціологічних досліджень³⁹ у 2015–2017 рр. демонструють регіональну строкатість мовно-етнічної приналежності громадян за критерієм мови спілкування вдома. Так, Південь, Схід і частково Центр країни залишаються російськомовним середовищем. Так, протягом 2015–2017 рр. зросла частка громадян, які вдома спілкуються виключно російською мовою в центральних регіонах держави (Житомир, Вінниця, Чернігів). Збільшується частка російськомовних в Дніпрі та Одесі.

Певну стурбованість викликає мовна ситуація в Маріуполі, де частка україномовних стабільно дорівнює 1 %, а російськомовного населення протягом 2016–2017 рр. побільшало на 10 % за рахунок тих, хто спілкувався вдома і російською, й українською.

Тенденція зменшення україномовного населення простежується в Ужгороді (-11 %), коли частка респондентів, котрі говорять удома іншою мовою, становить 14 % та є найвищим показником серед міст країни.

При цьому існує певний зв'язок між мовно-етнічною ідентичністю та вразливістю до російської пропаганди. Як свідчить опитування Київського міжнародного інституту соціології⁴⁰, російськомовні громадяни та представники російського етносу можуть бути більш схильними до її сприйняття.

Нерозвиненість цілісного національного культурного простору уповільнює процес формування загальнонаціональної ідентичності. Додаткову загрозу формує творення локальних (регіональних) ідентичностей, що спираються на негативні стереотипи та упереджене ставлення мешканців західних і східних регіонів одне до одного, посилення транскордонних зв'язків окремих

³⁹ Див.: Ukrainian Municipal Survey [Електронний ресурс] // International Republican Institute. – 2015. – March 2–20. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/2015-05-19_ukraine_national_municipal_survey_march_2-20_2015.pdf; Ukrainian Municipal Survey [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – 2016. – January 20 – February 8. – Режим доступу : http://www.iri.org/sites/default/files/wysiwyg/municipal_poll_2016_-_public_release.pdf; Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 р. [Електронний ресурс] / International Republican Institute. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf

⁴⁰ Українці за етнічною приналежністю набрали 20 одиниць індексу результативності російської пропаганди (РПП), етнічні росіяни – утричі більше (66 одиниць РПП). Так само, україномовні респонденти набрали всього 15 одиниць РПП, а російськомовні виявилися у 2,5 раза вразливішими до російської пропаганди. Найменший рівень російської пропаганди виявлено на Заході держави (РПП – 12), у Центральному регіоні (РПП – 19) та в Києві (РПП – 19), а найвищі показники – у Харківській області – 50, на Донбасі – 46, в Одеській області – 43, та на Півдні в цілому – 32 одиниці (див.: Індекс результативності російської пропаганди [Електронний ресурс] / Київ. міжнарод. ін-т соціології. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=510>).

регіонів із сусідніми державами, які здійснюють відкриті та приховані дії з підриву територіальної цілісності та призводять до зростання міжетнічної напруженості між громадянами України.

Подолання цього явища вимагає проведення активної державної політики щодо формування загальнонаціональної ідентичності та сприяння демократичній консолідації української нації. Згідно з результатами глобального дослідження складових національної ідентичності, у багатьох демократичних розвинених країн світу саме мова є основоположним чинником національної ідентичності⁴¹. Це спостереження особливо показове для європейських держав. Повернення України до об'єднаної Європи зумовлює необхідність інтенсивніше долати наслідки колоніального минулого шляхом відродження національної культури та забезпечення всебічного функціонування української мови. Адже суб'єктність нації визначається не лише економічною конкурентоспроможністю, а й здатністю її представників творчо опановувати сучасні зовнішні соціокультурні впливи засобами, які може дати лише розвинена, збагачена досвідом взаємодії у багатоманітному культурному середовищі рідна мова.

Попри політизацію мовного питання, в українському суспільстві існує чіткий суспільний запит на державний протекціонізм з метою всебічного розвитку української мови. Більшість громадян (59 %) погоджуються з думкою, що українська мова потребує сприяння з боку держави для її розвитку та поширення⁴².

На утвердження української мови у публічному просторі спрямований законопроект № 5670-д «Про функціонування української мови, як державної». Проте остаточна редакція цього документа має врахувати як доробок фахівців-мовознавців НАН України, так і пропозиції щодо збереження рідного мовного середовища у місцях компактного проживання національних меншин.

Задля зниження етнорегіональної дистанційованості в Україні державні та місцеві органи влади мають підтримувати розвиток міжрегіонального діалогу та сприяти безпосередній участі національних меншин у державотворчих процесах.

Етнополітичний вимір демократичної консолідації передбачає:

- постійну комунікацію між органами влади та етнічними громадами національних меншин у місцях компактного проживання для виявлення та задоволення їхніх культурно-освітніх та соціально-економічних потреб;

---

⁴¹ Дослідження *Pew Research Center* демонструє дані, за якими більшість опитаних у 14 європейських країнах відзначають мовну ідентичність основним критерієм національної ідентифікації, зокрема: Нідерланди – 84 %, Велика Британія та Угорщина – 81 %, Німеччина – 79 %, Франція – 77 % (див.: *Global Attitudes and Trends. Language* [Електронний ресурс] / *Pew Research Center*. – Режим доступу : <http://www.pewglobal.org/2017/02/01/language-the-cornerstone-of-national-identity/>).

⁴² Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії [Електронний ресурс] / Центр Разумкова. – 2016. – 16 груд. – Режим доступу : <http://old.razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>

- використання потенціалу співпраці та розширення повноважень спільнот національних меншин у рамках реформи децентралізації, зокрема, для просування національних інтересів у країнах походження національних меншин України;
- припинення деструктивного іноземного впливу на національні меншини, в т. ч. шляхом застосування санкцій проти іноземних політичних сил та громадських організацій, які підтримують зв'язки з Росією, поширюють російську пропаганду чи сприяють проникненню російських агентів впливу у громади етнічних діаспор;
- ухвалення Закону України про державну мову та розробку на його основі нормативно-правових стандартів забезпечення умов вільного володіння нею представниками всіх національних меншин;
- запровадження економічних стимулів для міжрегіонального співробітництва та взаємодії у різних сферах життя країни національних меншин та українського етносу.

7.6. ГАРМОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ТА УКРАЇНЬКА ПОМІСНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Реалії гібридної війни переконливо доводять – Росія використовує проти України широкий комбінований арсенал засобів. Агресором розгорнуто справжній фронт на гуманітарному напрямі. Одне з чільних місць серед дієвих інструментів російської гуманітарної інтервенції посідає релігійно-церковний фактор. Саме через Українську православну церкву, юридично й організаційно підпорядковану Московській патріархії (УПЦ МП), Кремль активно маніпулює свідомістю мільйонів українських громадян, намагається насаджувати ідеологеми «русского мира», дискредитувати автокефальний рух в Україні, нагнітати напруженість у міжправославних відносинах, здійснює спроби приватизації національної української історії.

Фактично сучасна російська політика та геополітика наочно демонструють, наскільки важливу роль в обстоюванні та просуванні національних інтересів відіграє незалежна від закордонних релігійних центрів православна церква. Можливості й значення останньої для Росії аналогічні ядерному потенціалові країни⁴³.

Свого часу відомий американський політолог Зб. Бжезінський слушно зауважив: якщо домінуюча в країні церква більше ніж на 20 % контролюється ззовні, то ні про який реальний політичний суверенітет говорити не доводиться. В Україні, де більшість віруючих – православні, ситуація вельми

---

⁴³ Президент Путин полагает, что российскую безопасность укрепляют ядерное оружие и православие [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoslavie.ru/news/20667.htm>

невтішна. Адже понад 50 % осередків її православної мережі донині перебувають у підпорядкуванні Московського патріархату. По суті УПЦ МП на сьогоднішній день виконує роль одного з істотних інструментів залежності України від Російської Федерації. Найдієвіший спосіб позбавитися цієї залежності й успішно протистояти духовній експансії Росії – *утвердження автокефалії власної національної Православної Церкви, тобто інституалізація Української Помісної Православної Церкви (УППЦ).*

Проблема помісності українського православ'я не випадково належить до суспільно значущих і дискутованих із різною інтенсивністю тем, особливо від моменту поновлення незалежності України в 1991 р. Однак, якщо в 1990-х та першій декаді 2000-х років утвердження УППЦ часто аргументували посиленням на багатовікові змагальні традиції українців за автокефалію власної церкви з часів правління великого київського князя Ярослава Мудрого, необхідністю наслідування досвіду держав, де православ'я виступає переважним віросповіданням, канонами Святого Письма та церковним правом, то сьогодні риторика кардинально інша. Це питання виходить за культурно-історичні та суто церковні межі і має розглядатися крізь призму національної безпеки та зміцнення незалежності Української держави.

Поточні події свідчать про те, що, з одного боку, Росія успішно виконує підпорядкованість УПЦ МП Російській православній церкві (РПЦ) у своїх імперських інтересах, а з іншого – наявність кількох православних церков у конфесійному просторі країни з різними світоглядними орієнтаціями не сприяє досягненню загальнонаціональної консолідації. Слушною є думка з цього приводу Предстоятеля Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) патріарха Філарета: «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі. Церква виховала б свою паству в патріотичному дусі. Де Київський Патріархат сильний, там сепаратистських настроїв немає. Де слабкий – є»⁴⁴.

Конституювання УППЦ, безумовно, створить для України низку значних переваг, а саме:

1) з огляду на православну більшість українського населення, УППЦ виконуватиме місію дієвого чинника суспільної мобілізації, що вкрай актуально в контексті внутрішніх та зовнішніх викликів і загроз територіальній цілісності, суверенітету, конституційному ладу України, особливо в умовах війни, яка триває;

2) отримання автокефалії сприятиме активнішому долученню Української Помісної Православної Церкви до Вселенського православ'я, що стане одним із дієвих чинників зміцнення суб'єктності України на міжнародній арені;

⁴⁴ «Якби ми мали одну Українську Православну Церкву, не було б анексії Криму й війни на Донбасі» [Електронний ресурс] // Газета.UA. – 2014. – 21 жовт. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/events-journal/_akbi-mi-mali-odnu-ukrayinsku-pravoslavnu-cerkvu-ne-bulo-b-aneksiyi-krimu-j-vijni-na-donbasi/587835

3) фундація УППЦ прискорить послаблення негативного впливу УПЦ МП на суспільство. Досить прогнозованим є вихід з її лона проукраїнського крила, яке сьогодні добре розуміє, що в умовах війни через жорстку підпорядкованість московській патріархії УПЦ МП опинилась у непривабливій ситуації, як щодо українського суспільства, так і щодо Української держави. Невипадково деякі представники священства – прихильники автокефалії – вважають за необхідне ведення діалогу з іншими православними юрисдикціями, відстоюють право вірян на проведення богослужінь українською мовою, критично ставляться до поминання патріарха Кирила в українських парафіях, обстоюють звільнення УПЦ МП від олігархічних впливів.

Потрібно зважати на те, що **суспільно-політична ситуація, в якій нині опинилась Україна, є сприятливою для утворення Української Помісної Православної Церкви**. Адже відчутна консолідація української громади внаслідок подій останніх років зумовила національне пробудження, зростання громадянської активності українців. Відповідно зріс суспільний запит на національно орієнтовані духовні цінності й інститути, державницькі проекти. Серед них – і фундація УППЦ.

Довідково. За результатами соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова у листопаді 2016 р., 44,3 % опитаних православних українців висловилися за необхідність створення в Україні «Єдиної Помісної Православної Церкви, незалежної від інших церковних центрів за межами України»; 25 % – не підтримують цю ідею; 30,7 % респондентів не визначилися.

Для порівняння: у 2003 р. за помісність українського православ'я свої голоси віддали 17,4 % опитаних, а в 2007 р. – 20,7 % респондентів.

Прикметно, що проблема утвердження УППЦ перебуває в центрі уваги не лише релігійних діячів, громадських активістів, а й вітчизняних політиків і представників влади. Зокрема, до цієї теми неодноразово звертався Президент України П. Порошенко упродовж 2016 р. (у т. ч. під час зустрічей із Вселенським патріархом Варфоломієм, предстоятелями помісних православних церков, представниками Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, патріархом Філаретом). При цьому Глава держави наголошував, що прагнення українських православних громадян мати свою Помісну Автокефальну Церкву – «історичний тренд, і цей тренд не може оминати Україну»⁴⁵. Тема українського православ'я обговорювалася й під час візиту Голови Верховної Ради України А. Парубія до Туреччини (листопад 2016 р.) на зустрічі із Вселенським патріархом Варфоломієм.

⁴⁵ Президент Патріарху Філарету: Український народ чекає на реалізацію головної справи Вашого життя – Української Єдиної Помісної Незалежної Православної Церкви [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-patriarhu-filaretu-ukrayinskij-narod-chekaye-na-re-37090>

Справжнім здобутком українського політикуму можна вважати ухвалення Парламентом України «Звернення Верховної Ради України до Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні» (див. постанову Верховної Ради України від 16 червня 2016 р. № 1422-VIII), яке мало значний суспільний і міжнародний резонанс. Документ набув схвалення в УПЦ КП, його підтримали Українська автокефальна православна церква (УАПЦ) і навіть група священників і мирян УПЦ МП. До цього долучився Світовий конгрес українців, який задекларував підтримку прагнень українського народу щодо надання автокефалії Православній Церкві та звернувся до патріарха Варфоломія із закликом видати відповідний Томос.

Фактично вперше за період незалежності України серйозно нівельовані позиції УПЦ МП. Ця церква засвідчила свою колабораціоністську позицію, яка проявилась як у співпраці з окупантами на невідконтрольованих території України, так і у запереченні російської агресії та представленні її як до внутрішнього (громадянського) конфлікту, поширенні пропагандистської маячні про нібито спільне походження українського та російського народів. Священначалля, ієрархи та священнослужителі УПЦ МП регулярно демонструють неповагу до української влади, національних символів та героїв, зневажливо відмовляють патріотично налаштованим громадянам у церковних відправленнях (навіть щодо поховань полеглих у боях із окупантом українських воїнів), закликають молодь не захищати Україну тощо.

Антиукраїнська зорієнтованість УПЦ МП зумовила істотне зниження її суспільного авторитету. За підсумками 2016 р., 39,5 % православних респондентів ідентифікують себе з УПЦ КП і тільки 23,3 % вірян – із УПЦ МП.

Важливим індикатором антиукраїнської діяльності УПЦ МП є перехід її парафій під юрисдикцію УПЦ КП. Географія цих переходів постійно розширюється. Якщо на початку війни цей процес переважно мав місце в західних і центральних регіонах, то сьогодні охоплює області (Харківську, Херсонську, Запорізьку, Одеську), де позиції УПЦ МП вважаються традиційно превалюючими.

Критика на адресу церковного проводу за неприховану підтримку імперсько-шовіністичної політики Росії звучить навіть серед духовенства і мирян УПЦ МП.

Важливим моментом є те, що ослаблення УПЦ МП відбулось і через позбавлення її владного патронату, який вона мала під час президентських каденцій Л. Кучми та В. Януковича.

Необхідно наголосити, що впродовж останнього часу *значний інтерес до православної проблеми в Україні виявляє Константинополь.* Зокрема, питання об'єднання українського православ'я розглядалося на Помісному соборі Константинопольського Патріархату наприкінці серпня – на початку вересня 2015 р. У своїх промовах упродовж роботи синаксисту патріарха

Варфоломій неодноразово відзначав, що Вселенська Патріархія є Матір'ю-Церквою для Української Церкви, несе відповідальність за духовну опіку над своєю паствою. Україну з неодноразовими візитами відвідували ієрархи УПЦ в Канаді та США, які перебувають під омофором Константинополя.

Довідково. Між Константинопольським та Московським патріархатами триває давнє геоецерковне суперництво. Суперечності особливо загострилися між двома церквами під час підготовки до Всеправославного Собору. Після невдалої спроби РПЦ бойкотувати його проведення у червні 2016 р., Вселенська Патріархія може почуватися більш розкуто й активніше долучитися до вирішення проблеми розділення українського православ'я. Адже успіхи Константинополя на цій ниві означатимуть послаблення впливу Московського патріархату на міжнародній арені.

Утвердження УППЦ вимагає оптимального обрання формату цього процесу. Попередній досвід довів неефективність простої об'єднавчої моделі як за участю УПЦ КП, УПЦ МП й УАПЦ, так і за участю лише УПЦ КП та УАПЦ, бо церква, ідеологічно суголосна з РПЦ (йдеться про УПЦ МП – у першому випадку), принципово неспроможна вболівати за національну справу. Другий сценарій не був втілений у життя через непослідовність, амбітність і політичну заанагажованість єпископату УАПЦ.

З позицій сьогодення *найпродуктивнішим варіантом конституювання УППЦ є опора на УПЦ КП*, для чого існує низка підстав:

1) Українська православна церква Київського патріархату з 2002 р. позиціонується як Церква Помісна;

2) УПЦ КП принципово стоїть на патріотичних позиціях і впродовж усіх років війни виступала та виступає потужним мобілізаційним ресурсом суспільства у протистоянні ворогу, розглядає Росію як країну-агресора, відстоює не позірну, а реальну незалежність і територіальну цілісність України;

3) за рейтингами особистої довіри предстоятель УПЦ КП патріарх Філарет відчутно випереджає очільника УПЦ МП митрополита Онуфрія (39,1 % проти 20,7 %);

4) УПЦ КП – надійний інформаційний канал поширення правди про Україну, боротьбу українського народу за свою свободу та незалежність на міжнародній арені; виконує сьогодні не тільки інформаційну, але й дипломатичну місію. Київська патріархія налагоджує співробітництво з європейськими представницькими структурами, контактує з іноземними амбасадями, розвиває діалог із Вселенським Патріархатом, комунікує із представниками помісних православних церков усього світу.

Прискорення процесу конституювання УППЦ з очевидністю потребує сприяння та підтримки з боку української влади, бо існує ризик невизначеної тривалості в часі, та, як наслідок, втрата можливості використання сприятливих внутрішніх і зовнішніх контекстів.

З огляду на фундаментальне значення УППЦ для демократичного поступу української нації, необхідно максимально дотримуватися вимог та рекомендацій міжнародного і національного права у сфері свободи совісті та свободи релігії. При цьому доцільним видається здійснення таких заходів у межах державної політики:

- *ініціювати створення на базі Міністерства культури України комунікаційної платформи з пошуку шляхів утвердження УППЦ.* Подібний координаційний центр спроможний консолідувати зусилля розрізнених груп (у т. ч. й у складі УПЦ МП), які підтримують або схвально сприймають ідею помісності українського православ'я;

- *українським дипломатичним місіям, які беруть участь у діяльності міжнародних представницьких організацій (ООН, ОБСЄ, ПАРЄ), забезпечити роз'яснення релігійної ситуації в Україні та спростування на зовнішньополітичній арені неправдивої інформації, тиражованої російською пропагандою, – із залученням представників відповідних українських церков і релігійних організацій;*

- *Міністерству закордонних справ України розглянути можливість запровадження посади Посла з особливих доручень, який би, з-поміж іншого, займався роз'яснювальною роботою на міжнародному рівні, насамперед у країнах з переважно православною традицією щодо реальної ситуації на конфесійній мапі України. Прикладом може слугувати введення Єврокомісією в 2016 р. посади спеціального Посланника з питань свободи релігії та віросповідання;*

- *проблеми міжправославних відносин в Україні зробити об'єктом постійної уваги Ради з питань національної єдності при Президентові України з метою вироблення ефективного механізму державної підтримки та інформаційного супроводу процесу конституювання УППЦ;*

- *Міністерству культури України за участю вітчизняних науковців ініціювати розроблення циклу програм, присвячених феномену Помісної Церкви, з метою просвітництва як широкого громадського загалу, так і українського політикуму, з поширенням у друкованих ЗМІ, трансляції на провідних національних теле- й радіоканалах.*

Реалізація означених заходів дасть можливість демократично цивілізувати державно-релігійні та міжцерковні відносини в Україні, істотно наблизити остаточне конституювання Української Помісної Православної Церкви, а відтак консолідувати українське суспільство та зміцнити національну безпеку нашої держави.

РОЗДІЛ 8

ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ

8.1. АНТИКОРУПЦІЙНА РЕФОРМА

Інституційне становлення та законодавче забезпечення антикорупційної реформи

Масштаби поширення корупції та глибина її проникнення в усі сфери державного управління, економічних відносин і суспільного поступу залишаються найбільшою загрозою для соціально-економічного розвитку, безпеки і суверенітету України. У 2016 р. за Індексом сприйняття корупції *Transparency International* Україна отримала 29 балів із 100 та посіла 131-шу позицію з 176 країн разом із Казахстаном, Росією, Непалом та Іраном¹. Отже, незважаючи на проголошення боротьби з корупцією пріоритетним напрямом реформування суспільного розвитку, ефективність протидії їй істотно не покращилася.

Системні дослідження поширеності корупції в Україні активізувалися після Революції гідності 2014 р. За їхніми результатами, корупція в Україні пронизує всі рівні публічного управління та приватного сектору. Проведене ще в листопаді 2015 р. загальнонаціональне опитування показало, що для 94 % українців корупція залишалася серйозною проблемою, яка лише незначно поступалася місцем воєнним діям на сході України та високій вартості життя. Понад 65 % громадян мали корупційний досвід принаймні один раз на рік². Згідно з опитуванням Центру Разумкова у травні 2016 р., корупція вважається найбільшою внутрішньою загрозою для національної безпеки³.

---

¹ Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні [Електронний ресурс] / *Transparency International Ukraine*. – Режим доступу : <https://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-spi-2016>

² Стратегія розвитку Національного агентства з питань запобігання корупції на 2017–2020 роки та плани з її реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <ftp://91.142.175.4/2017/стратегія%20розвитку/2%20Стратегія%20розвитку.pdf>

³ Найбільше українці бояться не війни, а залежності від іноземних кредитів – соопитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/cu8iYK>

Довідково. Дані опитування, проведеного компанією *TNS-Україна* у 2016 р., свідчать, що найбільш корумпованими сферами виявилися: медична (61 %); сфера освіти (34 %); силові структури (24 %); дозвільні та контролюючі органи (19 %); місцеві органи влади (18 %). Серед причин такого широкого поширення корупції в Україні респонденти найчастіше називали безкарність корупціонерів (59 %), корумпованість вищого керівництва (44 %), відсутність дієвого контролю (42 %), традиції (36 %), низькі зарплати (24 %)⁴.

Упродовж 2008–2017 рр. значення Індексу сприйняття корупції практично не покращилося: для України відповідний показник у 2006 р. становив 28 балів, у 2008 р. – 25, у 2015 р. – 27, у 2016 р. – 29 балів зі 100, де 100 означає найменш корумповану державу⁵. За «Барометром світової корупції – Європа та Центральна Азія» (листопад 2016 р.), громадяни України найбільш критично оцінюють зусилля державних органів з протидії корупції. Четверо з п'яти українців вважають, що Уряд погано вирішує це завдання; два з п'яти домогосподарств при отриманні публічних послуг надавали неправомірну вигоду посадовим особам органів державного управління (38 %)⁶.

Наприкінці 2016 р. Європейською рахунковою палатою Україну визнано найбільш корумпованою країною Європи⁷, при тому, що необхідність боротьби з корупцією відображена у стратегічних програмних документах державного управління: Коаліційній угоді більшості депутатів Верховної Ради України, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, Стратегії національної безпеки України (2015 р.).

Довідково. Інституційне становлення боротьби з корупцією в Україні має тривалу історію. Так, 10 квітня 1997 р. Указом Президента України було затверджено Національну програму боротьби з корупцією; 24 квітня 1998 р. – Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки; 11 вересня 2006 р. – Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»; 21 жовтня 2011 р. – Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки. Задля втілення в життя зазначених стратегічних документів Уряд приймав власні програмні документи, серед яких – Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки, а також низка планів заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією на поточний рік. Проте зазначені вище стратегічні документи не були результатом всебічного аналізу поточної ситуації з корупцією, не ґрунтувалися на фундаментальному аналізі попередніх зусиль у цій сфері, не узгоджувалися із загальноєвропейськими тенденціями у сфері подолання корупції, не враховували позитивного досвіду

⁴ Українці назвали головну перешкоду на шляху розвитку країни [Електронний ресурс] / TNS. A Kantar Group Company. – Режим доступу : <https://tns-ua.com/news/ukrayintsi-nazvali-golovnu-pereshkodu-na-shlyahu-rozvitku-krayini>

⁵ The corruption perceptions index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/research/cpi>

⁶ People and corruption: Europe and Central Asia 016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://goo.gl/IuGjBS>

⁷ EU assistance to Ukraine: results sofar are «fragile», say Auditors Luxembourg : Press Release 7 December, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/INSR16_32/INSR_UKRAINE_EN.pdf

зарубіжних країн, а тому не відповідали реальним потребам запобігання корупції. У 2014 р. ситуація в цій сфері почала покращуватися. Так, 2 липня 2014 р. Урядом було затверджено План першочергових заходів з подолання корупції, який одразу ж почав втілюватися в життя: влада вживала реальних та дієвих заходів, почалося широке обговорення антикорупційної реформи з громадськістю, що дозволило почати розробку низки якісних нормативних документів та забезпечити початок їх імплементації.

Урядом було розроблено та затверджено Державну програму щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки (далі – Державна програма щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015–2017 роки). Ця Програма передбачає конкретні завдання і заходи (із визначенням відповідальних суб'єктів, строків виконання, джерел фінансування тощо), згруповані в межах чотирьох напрямків: формування та реалізація державної антикорупційної політики, запобігання корупції, покарання за корупцію, формування негативного ставлення до корупції.

Україна взяла на себе зобов'язання протидіяти корупції, приєднавшись до основних міжнародно-правових актів у цій сфері – Конвенції ООН проти корупції та антикорупційних конвенцій Ради Європи. Міжнародні механізми антикорупційного моніторингу (*GRECO*, Антикорупційна мережа ОЕСР для країн Східної Європи та Центральної Азії, Механізм моніторингу виконання Конвенції ООН проти корупції) запропонували для України рекомендації стосовно заходів з протидії корупції⁸, відповідно до яких необхідне регулярне оновлення та впровадження національних планів дій у межах Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»⁹. Заходи щодо запобігання та протидії корупції є ключовими передумовами співпраці України з ЄС, США, МВФ, іншими міжнародними партнерами та організаціями.

Довідково. У Страсбурзі на 76-му пленарному засіданні *GRECO* затвердила Оціночний звіт щодо України по Четвертому раунду оцінювання, темою якого є запобігання корупції щодо депутатів парламенту, суддів та прокурорів. Головним результатом Звіту України в *GRECO* стало схвалення цією організацією основних антикорупційних реформ в Україні та напрямів їх здійснення.

Звіт містить рекомендації, спрямовані на подальше зміцнення та посилення координації антикорупційних інститутів держави, передусім НАЗК і НАБУ, посилення контролю з питань запобігання конфлікту інтересів, отримання подарунків та щодо дотримання професійної етики народними депутатами України, судьями і прокурорами; звернуто увагу на необхідність поширення знань у цій сфері. *GRECO* також рекомендувала Україні внести деякі зміни до Кримінального і Кримінального

---

⁸ Див.: Звіти *GRECO* щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/ukraine> ; моніторингові звіти ОЕСР в рамках Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/corruption/acn/istanbulactionplancountryreports.htm>

⁹ Open Government Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.opengovpartnership.org/country/ukraine>

процесуального кодексів України, законодавства про статус народних депутатів, про судоустрій і статус суддів та про прокуратуру¹⁰.

Українське громадянське суспільство зробило значний внесок у розробку та впровадження нової антикорупційної системи. В Україні антикорупційними розслідуваннями займається значна кількість журналістів, а українські ЗМІ рясніють повідомленнями про можливу корупцію та інші пов'язані з нею порушення з боку публічних службовців. Тим самим підвищується обізнаність громадськості про цю проблему та створюється тиск на систему влади з метою підвищення ефективності боротьби з проявами корупції.

За останні три роки *міжнародні організації та іноземні країни посилили підтримку антикорупційних зусиль Києва* в рамках різних програм технічної допомоги та грантових програм. Так, наприкінці 2016 р. Україна та ЄС підписали Угоду про фінансування програми «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні» на суму понад 16 млн євро, яка базується на результатах імплементації Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, виконанні Контракту для України з розбудови держави, проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції», імплементації Програми рамкового співробітництва між ЄС та Радою Європи для держав «Східного партнерства» на 2014–2017 рр., а також діяльності Консультативної місії ЄС з реформування сектору цивільної безпеки.

З 2015 р. **триває формування інституційного базису антикорупційної системи.** Верховна Рада України 14 жовтня 2014 р. ухвалила пакет антикорупційних законів т. зв. антикорупційної реформи, розроблений за участю громадськості та міжнародних партнерів. Це закони України: «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки»¹¹, «Про Національне антикорупційне бюро України»¹², «Про запобігання корупції»¹³, якими запроваджено нові інституції з виявлення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень. У квітні 2015 р. Кабінет Міністрів затвердив Державну програму реалізації Антикорупційної стратегії на 2015–2017 роки. У 2017 р. розпочався процес перегляду та розробки нової національної стратегії, відповідальність за який покладено на Національне агентство з питань запобігання корупції.

¹⁰ GRECO прийняла Оціночний звіт за результатами Четвертого раунду оцінювання, який стосується запобігання корупції щодо членів парламенту, суддів та прокурорів [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – 2017. – 4 серп. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250178719&cat_id=244276429

¹¹ Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні» від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18/>

¹² Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

¹³ Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page5>

Реалізація Антикорупційної стратегії у 2015–2016 рр. не забезпечила комплексного ефекту антикорупційної політики, за винятком прогресу за її окремими напрямками: електронного декларування активів та запровадження системи *ProZorro*, які отримали визнання стратегічних партнерів України.

Ключовими здобутками у сфері інституційного забезпечення антикорупційної реформи в Україні стало **створення спеціалізованих органів по боротьбі з корупцією**, а саме: Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Національного антикорупційного бюро (НАБУ). Однак і громадяни України, і міжнародні організації критично оцінюють результати їхньої діяльності. Зокрема, за підсумками третього перегляду програми співробітництва з Україною у березні 2017 р., представники МВФ зазначили, що створення нових антикорупційних органів в Україні поки що не дало бажаних результатів¹⁴. За оцінками експертів, новим антикорупційним органам властивий вибірковий підхід до визначення підозрюваних і політична заангажованість, певна залежність від впливу представників фінансово-промислових груп та політико-владних еліт і, відповідно, можливість їх використання для переслідування політичних опонентів.

Серед інших недоліків боротьби з корупцією в Україні іноземні експерти відзначають непрофесіоналізм, недосвідченість і несамостійність у прийнятті рішень керівників і рядових співробітників НАБУ і САП. Серйозні сумніви викликає виправданість заміни критерію фаховості на критерій «нових облич» при формуванні штату НАБУ та інших антикорупційних органів, їх надмірна активність у ЗМІ, покликана приховати відсутність реальних результатів, публічні скандали і корпоративні війни між «старими» (насамперед Генпрокуратурою) і «новими» антикорупційними інститутами, що зумовлює конфлікт юрисдикцій і погіршує результативність діяльності.

З погляду зовнішніх експертів, одночасне надання права на проведення оперативно-розшукової діяльності всім органам, уповноваженим розслідувати корупційні злочини, і надалі призводитиме до загострення конкуренції повноважень. Це стосується і права на зняття інформації з телекомунікаційних мереж, надання якого значній кількості органів підвищуватиме ризик безконтрольного використання та службових зловживань.

Зокрема, при розробленні концепції функціонування Державного бюро розслідувань (ДБР) не враховані Рекомендації 2.9 ОЕСР та *GRECO* за підсумками другого раунду оцінювання в рамках Стамбульського плану дій ОЕСР¹⁵, згідно з якими необхідно створити виключно слідчий орган, не наділений повноваженнями з проведення оперативно-розшукової

¹⁴ Створення нових антикорупційних органів поки не дало результату – МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2017/04/3/623414>

¹⁵ Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / Р. Рябошапка, О. Хмара, А. Кухарук, М. Хавронюк, О. Калітенко ; за заг. ред. А.В. Волошиної. – К. : Міжнародний фонд «Відродження» ; Фонд Ф. Науманна «За свободу», 2015. – 268 с.

діяльності та виконання інших завдань, крім досудового розслідування. Закон України «Про Державне бюро розслідувань», що набрав чинності 1 березня 2016 р.¹⁶, також надав ДБР повноваження розслідувати справи, які досі відносилися до компетенції Генеральної прокуратури, з одночасним припиненням її повноважень. Вищий спеціалізований суд України надав роз'яснення, що слідчі прокуратури продовжують здійснювати повноваження до початку функціонування ДБР, формування штату якого, у т. ч. конкурсний відбір керівників, до цього часу не завершено.

Боротьба з корупцією новостворених та оновлених антикорупційних органів без зміни стратегії й тактики протидії зумовлює сьогодні підвищення т. зв. ціни ризику. Йдеться про те, що бюджетні витрати на надвисоку заробітну плату окремим посадовцям та співробітникам нових антикорупційних органів не обґрунтовані, оскільки підвищують «корупційну таксу», не забезпечуючи зниження рівня корупції.

За два роки діяльності НАБУ розслідувалося понад 300 кримінальних проваджень із сукупним обсягом злочинів понад 85 млрд грн, з яких у 2016 р. на рахунки державних компаній повернуто 116 млн грн. При цьому витрати на утримання НАБУ лише у 2017 р. передбачені у сумі 773 млн грн. У 2015 р. на фінансування НАБУ використано 248 млн грн, а 2016 р. – 289 млн грн. Для порівняння: за аналогічний період, за матеріалами СБУ, яка не входить до системи органів, уповноважених на боротьбу з корупцією, повідомлено про підозру у вчиненні 893 корупційних злочинів.

Очевидно, що **видатки на утримання антикорупційних органів** поки що суттєво перевищують фінансові результати їхньої роботи. При цьому винесення обвинувальних вироків стосовно корупціонерів гальмується як судовою системою (у багатьох випадках судові розгляди затягуються), так і прорахунками в роботі антикорупційних органів (в окремих судових справах з'ясовується слабкість доказової бази та недостатня якість досудового слідства).

З грудня 2015 р. по кінець липня 2017 р. із 696 зареєстрованих заяв про корупційні дії НАБУ відкрито лише 26 оперативно-розшукових справ, складено 69 обвинувальних актів стосовно вчинення посадовими особами кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ. Вироки за цими актами винесені лише 11 особам.

За оцінками детективів НАБУ, сума ймовірної завданої шкоди корупційними діями посадових осіб становить 82,9 млрд грн, розслідування про отримання яких проводиться в межах 320 кримінальних проваджень¹⁷. Очевидно, що успішне завершення розслідування може істотно не лише

¹⁶ Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/794-19/>

¹⁷ Відповідь НАБУ на запит про доступ до публічної інформації від 24.07.2017 р. № 11-188/23976 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_statistiku_ta_riезultati_roz#incoming-42415

сприяти подоланню стереотипу безкарності корупції в Україні, але і вирішенню бюджетної кризи в Україні.

Необхідно враховувати, що антикорупційні органи борються з корупційними правопорушеннями, як правило, репресивними методами, що не вирішує проблеми усунення об'єктивних і суб'єктивних передумов поширення корупції. Таким чином, очікування українського суспільства та міжнародних партнерів щодо запровадження чіткої спеціалізації та підвищення ефективності роботи антикорупційних органів з одночасним зменшенням їх чисельності та витрат на функціонування не справдилися. Натомість починає формуватися думка, що під приводом євроінтеграційних реформ в Україні відбулося створення нових недієздатних мультифункціональних органів із частковою руйнацією відносно працездатної системи протидії корупції.

Нагальною потребою **раціоналізації системи антикорупційних органів** є чітке розмежування їх повноважень відповідно до завдань та методів діяльності та удосконалення правової бази їх функціонування, що забезпечить не лише усунення передумов корупції на всіх рівнях управління, а й істотно знизить корупційні ризики в самій системі антикорупційних органів.

Перешкоди на шляху антикорупційних заходів

Основою поширення корупції в Україні залишається **несформованість та неналежний захист права власності** як основоположного інституту розвитку економіки. Саме незахищеність права власності, особливо публічної, неналежний її облік, обмеження доступу до інформації про публічні ресурси, а також їх незаконне відчуження на користь третіх осіб з використанням владних повноважень є ключовою причиною поширення корупції в Україні. У рейтингу Міжнародного індексу права власності за 2017 р. Україна посіла 123-тю позицію зі 127 країн¹⁸, що засвідчує системність цієї проблеми та загальною недостатню ефективність проведених антикорупційних реформ.

Протягом тривалого часу значні витрати держави та зовнішніх донорів на формування системи боротьби з корупцією не давали очікуваного ефекту. Зокрема, у 2015 р. лише урядом США було виділено 2 млн дол. США технічної допомоги на підтримку реформи, боротьбу з корупцією та зміцнення потенціалу Генеральної прокуратури України, 200 тис. дол. США – на розробку системи тестування претендентів на посади прокурорів, урядом Данії – 2,9 млн євро для реалізації проекту «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні».

Зростання видатків державного бюджету на фінансування правоохоронних та спеціалізованих антикорупційних органів теж не кореспондувалося з підвищенням ефективності боротьби з проявами корупції. Так,

¹⁸ International property rights index / Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://internationalpropertyrightsindex.org/country?s=Ukraine>

у державному бюджеті на 2017 рік передбачене збільшення витрат на утримання Генеральної прокуратури України з 3,31 до 5 млрд грн та на фінансування спеціальних антикорупційних органів, зокрема, НАБУ – до 773,5 млн грн, НАЗК – до 605 млн грн, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури – 105 млн грн.

Незважаючи на те, що прес-служби правоохоронних, антикорупційних органів постійно звітують про факти виявлення хабарництва та затримання посадових осіб за корупційні правопорушення, про більш-менш суттєві надходження до державного бюджету вилучених коштів та цінностей до 2017 р. практично не йшлося.

За звітами Державного казначейства України, **економічні результати боротьби правоохоронних та антикорупційних органів з корупцією у 2014–2016 рр.** були невтішними. При запланованих у 2016 р. надходженнях на спецрахунок держбюджету № 50080100 «Конфісковані кошти та кошти, отримані від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного та пов'язаного з корупцією правопорушення» в обсязі 7 747 млн грн було отримано лише 165 тис. грн. У 2015 р. такі надходження були ще меншими – 100 тис. грн, хоча планувалися в обсязі 1,5 млрд грн. У звітах Державного казначейства України про виконання дохідної частини державного бюджету за 2014 р. відомостей про надходження коштів на спецрахунок № 50080100 взагалі не зафіксовано¹⁹.

Дещо покращилися результати боротьби з корупцією у січні–травні 2017 р. Державне казначейство України повідомляло (№ 10/140–8358 від 25.05.2017 р.), що на спецрахунок № 50080100 Державного бюджету України станом на 22 травня 2017 р. було зараховано 46,3 млрд грн²⁰, найбільшу частку з яких склали кошти, вилучені на виконання рішення Краматорського міського суду від 28.03.2017 р. у справі 234/4135/17 – т. зв. справі «мільярда Януковича». Втім, у липні 2017 р. Державним казначейством України на аналогічний публічний запит надано відповідь²¹, в якій повідомлено про істотно меншу суму надходжень на спецрахунок № 50080100 Державного бюджету України – 29,7 млрд грн, без зазначення причин зменшення зарахованої суми надходжень, що свідчить про непрозорість та неоднозначність бюджетних розрахунків навіть у сфері боротьби з корупцією.

Без урахування конфіскованих коштів оточення экс-президента В. Януковича в обсязі 29,7 млрд грн, які важко зарахувати безпосередньо в актив антикорупційних органів, на рахунки Державного казначейства

¹⁹ Річний звіт про виконання державного бюджету на 01.01.2015 р. [Електронний ресурс] / Державне казначейство України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=257806>

²⁰ ГПУ надала доказ, що конфіскований мільярд Януковича – вже в бюджеті [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2017. – 25 трав. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/05/25/7144990>

²¹ Відповідь на запит про доступ до публічної інформації Державного казначейства України № 14–14/564–11894 [Електронний ресурс] // Система публічних запитів «Доступ до правди». – Режим доступу : https://dostup.pravda.com.ua/request/pro_koshti_otrimani_dierzhibudzh_2#incoming-42111

України у 2017 р. надійшли ще 2 млн грн надходжень на спецрахунок № 50080100, що дає підстави сподіватися на підвищення результативності роботи антикорупційних органів.

Неефективність реалізації Зasad державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2014–2017 роки значною мірою зумовлена **несформованістю інституційних передумов подолання корупції**. При цьому ключовою причиною низької результативності відповідних заходів є людський чинник.

З одного боку, *толерування населенням корупції* зумовлює недостатній спротив суспільства корупційним проявам. За результатами досліджень Київського міжнародного інституту соціології «Стан корупції в Україні» за 2015 р., істотна частка українців сприймала корупцію як повсякденне явище: лише 37,4 % населення вважали корупцію неприпустимим явищем, 27,5 % – визнавали, що переважно корупцію не слід виправдовувати, а 22,3 % населення вказали на цілком толерантне ставлення до корупції²². Такі високі показники сприйняття корупції свідчать про необхідність комплексного підходу до подолання цього явища, у т. ч. через суспільний запит на реальну боротьбу з корупцією та формування ментальної моделі несприйняття корупції через систему освіти, а також покарань за корупційні правопорушення.

З іншого боку – проведена *переатестація кадрів правоохоронних органів значною мірою виявилася косметичною*, через що якість їхньої роботи практично не підвищилася.

Зокрема, системний моніторинг результатів реформи з оновлення кадрового складу органів прокуратури України засвідчив, що близько 90 % кадрів після переатестації – це особи, які працювали в умовах відвертого порушення законності попередньою владою. Причому керівні посади в органах поліції та прокуратури переважно обійняли ті, хто й до переатестації працював на них; лише в окремих випадках була забезпечена формальна ротація кадрів. Таким чином, сформована за попереднього режиму система вертикальних зв'язків в органах поліції і прокуратури фактично збереглася і після реформи, що не дозволяє ефективно подолати інституційну корупцію в правоохоронних органах.

Вагомою інституційною перепоною для боротьби з корупцією в Україні є **законодавчо обумовлена недоторканність депутатів Верховної Ради України**, яка на практиці стимулює поширення корупції. Результати електронного декларування у 2017 р. засвідчили непоодинокі випадки володіння

²² Стан корупції в Україні: порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 та 2015 [Електронний ресурс] // Київський міжнародний інститут соціології. – Режим доступу : http://kiis.com.ua/materials/pr/20161602_corruption/Corruption%20in%20Ukraine%202015%20UKR.pdf

народними депутатами України майном та коштами, що не відповідають їхнім доходам. При цьому депутатська недоторканність ускладнила механізм притягнення народних обранців до відповідальності.

Ще одну інституційну пастку для борців із корупцією закладено в чинному Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»²³. Ст. 77 цього закону передбачає набуття органами місцевого самоврядування статусу юридичних осіб. За таких умов відповідальність за нанесені збитки внаслідок неправомірної діяльності органів відшкодовується з місцевого бюджету. За даними системного моніторингу, **в Україні практично не існує персональної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування за завдані збитки**, бо ці збитки відшкодовуються з місцевих бюджетів. А посадові особи, чиї дії до цих збитків призвели, трактують власні рішення як діяльність органу місцевого самоврядування, уникаючи в такий спосіб персональної відповідальності.

Перелік проблемних питань у сфері боротьби з корупцією продовжують необґрунтовано низькі адміністративні штрафи, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення за порушення законодавства посадовими та представницькими особами. Це зміцнює економічне підґрунтя корупції, оскільки розміри встановлених адміністративних штрафів мізерні порівняно з особистою вигодою посадовців, а тому взагалі не формують перепон для корупції.

Можливості для корупції відкриває також **інституційна незабезпеченість механізмів впливу та контролю громадянами кадрових призначень** у правоохоронних та антикорупційних органах, органах суду і, як наслідок, неможливість громадян оскаржити в судовому порядку кадрові призначення, навіть якщо вони мають ознаки корупції.

Для **вдосконалення інституційних засад системної протидії корупції в органах влади** необхідно:

- 1) внести зміни до Конституції України, якими передбачити зняття депутатської недоторканності;
- 2) ліквідувати статус органів влади як юридичних осіб та надати їм статус органів осіб публічного права (держави та територіальних громад) за прикладом розвинених країн. Це дозволить забезпечити персональну відповідальність представницьких та посадових осіб органів влади за прийняті рішення та вчинені дії;
- 3) внести зміни до ст. 77 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», якими запровадити виключно персональну відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за вчинені порушення і нанесені збитки. Відшкодування за кошти місцевого бюджету внаслідок діяльності органів місцевого самоврядування чи їх посадових осіб передбачити

²³ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

лише у випадку смерті посадової чи представницької особи чи осіб, які завдали таких збитків, чи визнання їх неплатоспроможними через суд;

4) внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими істотно підвищити розміри штрафів за порушення, вчинені представницькими чи посадовими особами органів влади;

5) забезпечити системний моніторинг діяльності антикорупційних органів зі щорічним звітуванням про їх результати на спеціалізованих парламентських слуханнях, з обов'язковим аналізом економічного ефекту боротьби з корупцією.

Однією з найбільш корумпованих сфер економічної діяльності в Україні є містобудування. Внаслідок швидкої окупності інвестицій поширення корупції у цій сфері за останні роки набуло значних масштабів. Підґрунтя такої корупції формують неналежний облік публічних ресурсів, передусім землі, та недотримання, а часто й неpubлічність, встановлених режимів її використання. Усе це створює умови для зловживання осіб владними повноваженнями шляхом надання потенційним бенефіціарам інформації про такі публічні ресурси, а також прийняття рішень без урахування існуючих обмежень господарської діяльності в інтересах потенційних забудовників з порушенням публічних прав держави, територіальних громад та окремих громадян.

Неpubлічність містобудівної документації часто дозволяє змінювати її в «ручному режимі» в інтересах забудовників. Жодна територіальна громада в Україні не має належним чином опублікованих у друкованих ЗМІ, а також у електронній формі генеральних планів, планів зонувань, детальних планів територій у повному обсязі. Передусім не публічними є складові цих планів, які містять відомості щодо обмежень господарської діяльності. В умовах інституційної корупції це дозволяє посадовцям і представницьким особам не враховувати такі обмеження при погодженні будівництва, створюючи незаконні преференції для забудовників.

Ситуацію загострює законодавчо встановлений мораторій на перевірки діяльності суб'єктів господарювання контролюючими органами, що виправдовує бездіяльність органів влади та контролюючих органів в інтересах забудовників в масштабах держави. При цьому скасування Кабінетом Міністрів України цілої низки механізмів забезпечення реалізації прав громадян у сфері містобудування і не запровадження відповідних нових відкриває органам влади шлях до безконтрольного використання публічних ресурсів.

З метою **системного подолання корупції у сфері містобудування** необхідно забезпечити:

1. Невідкладне запровадження окремих реєстрів публічних ресурсів з публічним доступом до них громадян України, а також забезпечення можливості оскарження громадянами незаконної передачі чи відчуження таких ресурсів.

2. Опублікування всіх генеральних планів, планів зонувань, детальних планів усіх населених пунктів у повному обсязі у місцевих друкованих ЗМІ, а також створення єдиного державного порталу містобудівної документації, який повинен бути у віданні Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. Слід запровадити персональну відповідальність керівників органів місцевого самоврядування за невчасне або неповне подання даних містобудівної документації до вказаного реєстру. Необхідно також звернути особливу увагу на обов'язкове опублікування схем планувальних обмежень.

3. Підвищення ефективності контролюючих органів у сфері містобудування шляхом запровадження публічних реєстрів поданих заяв та здійснених перевірок, з вилученням із цих даних персональної інформації.

4. Звітування Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України на щорічних спеціалізованих парламентських слуханнях з питання про дотримання прав держави, територіальних громад та громадян у сфері містобудування. До експертизи такого звіту слід залучати незалежних експертів. За результатами оприлюдненого звіту необхідно щорічно вживати відповідних заходів для підвищення ефективності боротьби з корупцією у цій сфері.

5. Зняття мораторію на перевірку суб'єктів господарювання у сфері містобудівної діяльності.

6. Усунення правової невизначеності, сформованої внаслідок скасування Кабінетом Міністрів України та профільними міністерствами в останні роки окремих регуляторних актів, у т. ч. шляхом перевірки доцільності їх скасування з огляду на корупційні ризики та порушення прав громадян.

7. Запровадження чітких та прозорих механізмів захисту прав держави, територіальних громад та громадян у сфері містобудівної діяльності, з посиленням відповідальності посадових осіб за їх порушення.

В умовах парламентсько-президентської системи влади в Україні вплив партій на прийняття рішень з актуальних проблем державотворення суттєво зростає. Водночас це формує потенційну корупційну складову їхньої діяльності та актуалізує потребу **запобігання корупції у представницьких органах влади.**

З цією метою, згідно із Законом України «Про політичні партії в Україні»²⁴, запроваджене пряме державне фінансування діяльності політичних партій та забезпечується контроль за встановленими у цій сфері обмеженнями. Тим самим зроблено вагомий крок до забезпечення прозорості та підзвітності фінансування політичних партій і виборчих кампаній, а отже, і до попередження політичної корупції.

---

²⁴ Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2365-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

Довідково. На фінансування статутної діяльності політичних партій у 2016 р. були передбачені видатки в розмірі 391,032 млн грн. Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» право на таке фінансування виникло у політичних партій лише з 1 липня 2016 р., тому 50 % річного обсягу видатків за цією програмою не було використано.

У I–II кварталах 2017 р. реалізовано вимоги Закону України «Про політичні партії в Україні» щодо надання державного фінансування статутної діяльності політичних партій більш як на 209 млн грн (фінансування отримали 6 політичних партій).

За I квартал 2017 р. НАЗК прийняло від політичних партій 271 звіт. За результатами аналізу звітів політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, поданих до Національного агентства, виявлено низку порушень, усунення яких дозволяє зменшити корупційні ризики у функціонуванні у представницьких органів влади.

Довідково. На підставі матеріалів Національного агентства з питань запобігання корупції (стосовно 8 політичних партій) Печерським управлінням поліції Головного управління Національної поліції у м. Києві 1 березня 2017 р. відкрито кримінальне провадження через подання завідомо недостовірних відомостей у звітах за III квартал 2016 р. За результатами аналізу звітів за IV квартал 2016 р. Національну поліцію України повідомлено про виявлені ознаки кримінального правопорушення та направлені відповідні матеріали (стосовно 5 політичних партій), за якими відкриті кримінальні провадження. Крім цього, у 2017 р. складено 136 протоколів про адміністративне правопорушення, з яких 131 направлений до суду. Суди розглянуто 59 адміністративних справ. Згідно з постановами судів, 50 осіб визнано винними у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтями 212²¹, 212¹⁵ КУпАП, та притягнуто до адміністративної відповідальності. Загальна сума накладених штрафів за 37 рішеннями суду становить 181,9 тис. грн. Окрім того, загальна сума внесків, що підлягають конфіскації за рішеннями судів, перевищує 745,5 тис. грн.

Ефективним механізмом стримування поширення корупції серед депутатів, обраних до органів державної влади та місцевого самоврядування, може також стати **законодавчо врегульована процедура їх відкликання** у випадку неналежного виконання ними своїх повноважень. При цьому важливо забезпечити можливість ініціювання цієї процедури громадськістю, яка сьогодні практично не має впливу на діяльність представницьких осіб після виборів.

Проблеми функціонування антикорупційних органів

Створення в Україні органів запобігання та протидії корупції ще не дало очікуваного ефекту. За даними досліджень *Ernst & Young*, у 2017 р. Україна посіла перше місце за рівнем поширення корупції. При цьому, порівняно з дослідженнями попередніх років, корупційні ризики в Україні посилюються²⁵.

²⁵ Згідно з дослідженням Ernst & Young, керівникам не вдається ефективно формувати принципи ділової етики [Електронний ресурс] / Ernst & Young. – 2017. – 5 квіт. – Режим доступу : <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom/news-releases/news-ey-senior-managers-failing-to-set-right-tone-on-business-ethics-finds-ey-fraud-survey>

Розглянемо діяльність кожного з антикорупційних органів детальніше.

Національне агентство з питань запобігання корупції. У березні 2015 р. Уряд офіційно створив НАЗК, а у серпні 2016 р. НАЗК офіційно розпочало свою діяльність.

Довідково. Структура управління НАЗК складається з п'яти членів, які ухвалюють рішення більшістю голосів. Колегіальна модель змушує НАЗК шукати консенсус у прийнятті рішень. До НАЗК Урядом у грудні 2015 р. і березні 2016 р. призначено чотирьох членів після конкурсного відбору, проведеного комісією, половину складу якої представляло громадянське суспільство. Розпорядженням від 14 червня 2017 р. № 413 Кабінет Міністрів України достроково припинив повноваження одного з членів НАЗК за його власною заявою про відставку. Така ситуація з формуванням керівного складу НАЗК впливає на ефективність його роботи. Четвертий і п'ятий члени НАЗК досі не призначені.

Існує суперечність у статусі членів НАЗК, які відповідно до положень Закону України «Про запобігання корупції» є державними службовцями. Водночас новий Закон «Про державну службу», введений в дію у травні 2016 р., виключив їх зі сфери застосування його норм. Зазначена суперечність може бути усунута лише шляхом внесення відповідних законодавчих змін.

Довідково. У своїй роботі члени НАЗК спираються на підтримку апарату з граничною чисельністю працівників 311 осіб (гранична чисельність встановлюється Урядом). Станом на 29 червня 2017 р. до апарату НАЗК було зараховано 239 працівників (76,8 % від максимальної кількості за штатом). Апарат НАЗК складається з п'яти функціональних департаментів, що відповідають мандату НАЗК, і семи допоміжних структурних підрозділів. Кожен член НАЗК координує роботу департаменту, який відповідає певному функціональному напрямку роботи. Закон дозволяє Уряду створювати територіальні органи НАЗК за поданням останнього. Територіальні органи НАЗК поки що не створені.

НАЗК має низку функцій, пов'язаних із запобіганням корупції. Ці функції включають: формування і моніторинг реалізації антикорупційної політики, забезпечення роботи електронного реєстру з відкритою інформацією про майновий стан публічних службовців та перевірку достовірності відомостей, зазначених у деклараціях публічних службовців; моніторинг способу життя публічних службовців; контроль за дотриманням правил щодо конфлікту інтересів, антикорупційних обмежень та вимог; контроль за фінансуванням політичних партій і кандидатів на виборах; надання державою фінансування політичним партіям; забезпечення ведення електронного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; координацію діяльності антикорупційних уповноважених підрозділів органів влади; погодження антикорупційних програм органів влади (підготовлених на підставі оцінки корупційних ризиків); розробку

типової антикорупційної програми юридичної особи; вжиття заходів щодо правового захисту викривачів (осіб, які повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень); антикорупційну експертизу проектів нормативно-правових актів; проведення антикорупційних досліджень і підготовку відповідних звітів; інформування громадян та підвищення обізнаності суспільства у сфері запобігання корупції; сприяння доброчесності бізнесу.

Довідково. НАЗК має доступ до баз даних Державного реєстру фізичних осіб – платників податків (Державна фіскальна служба України); Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Державного реєстру обтяжень рухомого майна (Міністерство юстиції України); Національної автоматизованої інформаційної системи департаменту Державної автомобільної інспекції (Міністерство внутрішніх справ України); Державного судового реєстру України та інформації з Судової книги України (Державна інспекція України з безпеки на морському та річковому транспорті); Державного реєстру цивільних повітряних суден України (Державна авіаційна служба України); Державного земельного кадастру (Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру); Інтегрованої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон «Аркан» (Державна прикордонна служба України).

НАЗК є органом державної влади без повноважень у сфері кримінального права та процесу. Нормативно-правові акти НАЗК повинні проходити державну реєстрацію в Міністерстві юстиції України.

Довідково. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» НАЗК є головним розпорядником коштів за двома бюджетними програмами. Видатки на забезпечення діяльності НАЗК були передбачені в сумі 95,420 млн грн. Усього у 2016 р. НАЗК для забезпечення виконання своїх функцій і завдань використало 66,361 млн грн, що становить 69,5 % річного обсягу видатків. Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» НАЗК передбачені видатки на керівництво та управління у сфері запобігання корупції в сумі 162,888 млн грн, з яких 66,2 млн грн – видатки розвитку, що заплановані на придбання обладнання і предметів довгострокового користування для забезпечення функціонування реєстрів НАЗК та на модернізацію реєстру електронних декларацій. На забезпечення фінансування статутної діяльності політичних партій передбачені видатки в сумі 442,399 млн грн.

Серед здобутків НАЗК у сфері нормативно-правового удосконалення антикорупційної політики слід відзначити:

- порядок проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів;

- проект Методики стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні (рішення НАЗК від 12 січня 2017 р. № 12), підготовлений спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні;
- проект Національної доповіді щодо стану реалізації антикорупційної політики в 2017 р., схваленої Кабінетом Міністрів України та презентованої у Верховній Раді України;
- Стратегію розвитку Національного агентства на 2017–2020 роки та план її імплементації, підготовлених за підтримки проекту «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні»;
- Методичні рекомендації щодо підготовки антикорупційних програм органів влади (рішення НАЗК від 19 січня 2017 р. № 31);
- Типову антикорупційну програму юридичної особи (рішення НАЗК від 2 березня 2017 р. № 75, зареєстровану в Мін'юсті 9 березня 2017 р. за № 326/30194) та ін.

НАЗК також підготовлена низка проектів нормативно-правових актів, зокрема: Закон України щодо посилення ролі уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання і виявлення корупції; Порядок роботи з повідомленнями про корупцію; Методичні рекомендації щодо організації роботи із повідомленнями про корупцію, внесеними викривачами; Методичні рекомендації щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; Методичні рекомендації щодо запобігання корупції у юридичних особах, у яких в обов'язковому порядку приймаються антикорупційні програми.

Нині у НАЗК опрацьовують антикорупційні програми органів влади, готують Концепцію інформаційної кампанії для населення з метою роз'яснення законодавства про конфлікт інтересів та інші обмеження щодо запобігання корупції, а також Роз'яснення щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших зобов'язань та обмежень, передбачених відповідним законом.

Практично з моменту створення робота НАЗК супроводжується низкою проблем. Першою такою організаційно-інституційною проблемою стала суттєва затримка з початком діяльності Агентства. Через складність процесу конкурсного відбору його керівництва, повноцінна робота цього інституту розпочалася майже через рік після запланованого терміну.

Крім того, у своїй діяльності НАЗК стикається з серйозною та аргументованою критикою представників громадянського суспільства щодо ефективності здійснення повноважень, у т. ч. технічних недоліків системи е-декларування, невідповідності бюджетних витрат на утримання структури результатам діяльності. Як наслідок, назріла проблема удосконалення порядку організації роботи НАЗК шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про запобігання корупції».

Національне антикорупційне бюро. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції є органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Національне антикорупційне бюро – перший правоохоронний орган, створений без попередніх аналогів у незалежній Україні. НАБУ сформувалось у максимально стислі строки – за 8 місяців та розпочало розслідування топ-корупції.

Довідково. 14 жовтня 2014 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Національне антикорупційне бюро України». 16 квітня 2015 р. Президент України підписав два Укази: № 217/2015 – про утворення Національного антикорупційного бюро України та № 218/2015 – про призначення директора Бюро. 30 листопада 2015 р. завершився конкурс на посаду Керівника спеціалізованої антикорупційної прокуратури, від появи якого залежав початок розслідувань НАБУ. 4 грудня 2015 р. детективи Національного бюро внесли до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомості про перші три кримінальні провадження, які стосуються схем розкрадання коштів державних підприємств на загальну суму близько 1 млрд грн.

Відповідно до ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України детективи Національного бюро здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених низкою статей Кримінального кодексу України (191, 206², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366¹, 368, 368², 369, 369², 410), за умови, якщо злочин вчинено Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України та низкою інших високопосадових осіб.

Відповідно до оприлюдненої інформації, як досягнення цього інституту позиціонуються такі результати його роботи:

- нині детективи ДБР здійснюють розслідування у 333 кримінальних провадженнях, у рамках яких розслідують корупційні злочини, внаслідок яких інтересам держави завдано збитків на суму понад 80 млрд грн;
- уперше в історії України повідомлено про підозру чинним головам Центральної виборчої комісії України, Рахункової палати України, голові Державної фіскальної служби України;
- виявлено корупційні схеми на найбільших державних підприємствах країни: Одеському припортовому заводу, Державній продовольчій зерновій корпорації, Об'єднаній гірничо-хімічній компанії, Східному гірничо-збагачувальному комбінаті, Запорізькому титано-магнієвому комбінаті;
- у розслідуваннях НАБУ наразі фігурують понад 30 державних підприємств, 10 із яких входять до 100 найбільших в Україні за обсягом активів;
- за матеріалами кримінальних проваджень, розслідуваних детективами Національного бюро, підготовлено і подано до суду 25 позовів про визнання недійсними угод між суб'єктами господарювання, які повністю або частково належать державі, та іншими особами – на загальну суму понад 2 млрд грн;
- у 68 справах завершено досудове розслідування, вони направлені до суду для розгляду.

Уперше в історії держави детективи Національного бюро здійснили досудове розслідування у кримінальних провадженнях за новими для кримінального законодавства статтями Кримінального кодексу України – ст. 344 «Втручання у діяльність державного діяча» та ст. 368² «Незаконне збагачення».

Результатами роботи Національного бюро є також зруйновані корупційні схеми, наслідком чого стало суттєве покращення показників економічної діяльності суб'єктів господарювання, які перебувають у державній власності.

Довідково. Показовим у цьому сенсі є приклад ПАТ «Укргазвидобування» (100 % акцій належать державі), яке за три роки спільної діяльності зі структурами, підконтрольними народному депутату О. Онищенку, отримало близько 25 млн грн прибутку. Після розірвання цих угод в судовому порядку завдяки позовній роботі прокурорів САП на підставі матеріалів, зібраних детективами Національного бюро, ПАТ «Укргазвидобування» суттєво збільшило прибутковість своєї діяльності: тільки за перші півроку прибуток державної компанії перевищив 160 млн грн.

Від моменту створення НАБУ має безпрецедентну підтримку з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Щороку шляхом інтернет-голосування до складу ради громадського контролю обирають 15 представників громадських об'єднань. Завдяки міжнародній співпраці співробітники НАБУ мають змогу переймати кращий світовий досвід із розслідування корупційних злочинів.

Однією з проблем функціонування НАБУ є потреба **зміцнення інституційної незалежності** цього інституту. Згідно з листом про наміри

Уряду України і Національного банку України до Міжнародного валютного фонду, у цьому напрямі передбачено внесення змін до законодавства щодо надання НАБУ права використання широкого спектра методів розслідування, порядку реєстрації судових справ з метою захисту від витоку інформації, доступу до комп'ютерних систем без використання інфраструктури інших відомств.

Ще одним викликом підвищенню ефективності роботи НАБУ є **затримка з наданням йому права на автономне зняття інформації з каналів зв'язку**. Відповідний законопроект, погоджений профільним Комітетом Верховної Ради, був винесений на розгляд парламенту у 2017 р., однак так і не був проголосований. Його прийняття найближчим часом є одним з пріоритетів антикорупційної діяльності, оскільки дозволить знизити ризики витоку інформації та посилить можливості НАБУ у сфері проведення негласних слідчих дій.

Слід зазначити, що результативність роботи НАБУ значною мірою нівелюється незначною кількістю судових вироків за його поданням, оскільки ефективна боротьба з корупцією неможлива без вироків суду. Це, водночас, і те, чого найбільше чекає суспільство від початку антикорупційної реформи.

Перше завершене досудове розслідування НАБУ передало до суду в квітні 2016 р. Станом на початок червня 2017 р. з близько 70 справ, в яких детективи Національного бюро завершили досудове розслідування і прокурори САП скерували до суду обвинувальні акти, судові рішення ухвалено лише у 16. Більшість із них – угоди, укладені слідством з підозрюваними в обмін на цінні свідчення. Наразі у стадії розгляду в судах перебувають 28 справ. При цьому ще в 24 справах судовий розгляд навіть не розпочався.

Відсутність рішень судів – не лише проблема притягнення винних до відповідальності. Це також причина зволікання з компенсацією збитків, завданих державі через корупцію. Наразі в рамках розслідувань детективами НАБУ ініційовано накладення арешту на понад 600 млн грн, 80 млн дол. США, корпоративні права майже 30 компаній, велику кількість рухомого і нерухомого майна та цінностей.

Довідково. За даними НАБУ, станом на 30 червня 2017 р. детективи Національного антикорупційного бюро України здійснювали досудове розслідування в межах 381 кримінального провадження, розмір предмету злочину в яких становив 84 млрд грн. У скоєнні кримінальних корупційних правопорушень детективи НАБУ підозрювали 221 особу. За матеріалами розслідувань до судів було скеровано 75 справ, а обвинувальні акти були складені стосовно 121 особи.

Втім, резонансних притягнень до відповідальності за корупційні правопорушення за результатами діяльності НАБУ досі так і не було здійснено.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура. З метою забезпечення діяльності НАБУ 12 лютого 2015 р. Верховною Радою України прийнято закон, яким визначено основні положення діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. На неї покладено функції нагляду за додержанням НАБУ законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування, підтримання публічного обвинувачення у відповідних провадженнях тощо.

При цьому законом передбачено *низку особливостей створення та діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури*, а саме:

- призначення на посади за результатами відкритого конкурсу;
- заборону прийняття осіб, які протягом п'яти років працювали у підрозділах по боротьбі з корупцією;
- обмеження Генерального прокурора, його першого заступника та заступників надавати вказівки прокурорам та здійснювати інші дії, які прямо стосуються реалізації прокурорами САП їхніх повноважень, тощо.

Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру утворено у структурі Генеральної прокуратури України на правах департаменту наказом Генерального прокурора України від 22 вересня 2015 р.

Довідково. Призначення на посади в Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру здійснювалося на підставі відкритих та прозорих конкурсів, в умовах онлайн-трансляції. У грудні 2015 р. призначено керівника САП, а впродовж 2016 р. проведено відкриті конкурси і призначено прокурорів відділів, серед яких двоє зовнішніх кандидатів. Наразі залишаються вакантними 7 посад прокурорів. Проведення наступного конкурсу заплановано на осінь 2017 р.

Створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури стало важливим та необхідним кроком на шляху протидії корупції. За нетривалий час своєї діяльності САП має знакові здобутки у сфері боротьби з корупційними злочинами.

Довідково. За півтора року роботи цього органу до суду скеровано 75 кримінальних проваджень, серед яких – справи за фактами здійснення незаконного впливу на міністра економічного розвитку і торгівлі України з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків; за обвинуваченням у незаконному збагаченні військового прокурора сил антитерористичної операції Генеральної прокуратури України, зловживання службовим становищем Голови Рахункової палати України, Голови Державіаслужби України з метою одержання неправомірної винагороди. Упродовж 2016–2017 рр. закінчено досудове розслідування в 9 кримінальних провадженнях за фактом вчинення корупційних злочинів судьями.

До очевидних здобутків САП та НАБУ слід віднести результати розслідувань за фактами корупційних правопорушень народних депутатів та відповідні подання у 2016–2017 рр. органів прокуратури до Верховної Ради України про зняття депутатської недоторканості з О. Онищенка (група «Воля народу»), Б. Розенבלата (фракція БПП), М. Полякова («Народний фронт»), І. Дейдея («Народний фронт»), О. Довгого («Воля народу») та А. Лозового (фракція Радикальної партії Ляшка).

Нині прокурори САП здійснюють процесуальне керівництво у більш як 440 кримінальних провадженнях, при цьому у 56 з них повідомлено про підозру 109 особам. Низка цих проваджень набули суспільного резонансу.

Певні перешкоди для оперативної діяльності САП створює відсутність у НАБУ права на зняття інформації з телекомунікаційних мереж без рішення суду. Практика засвідчила також наявність проблем у забезпеченні контролю за місцем перебування осіб, які за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень були відпущені судами під заставу, після чого не санкціоновано залишали Україну.

Ще одним проблемним питанням залишається затягування судових розглядів. Так, за результатами аналізу САП стану судових проваджень встановлено, що серед скерованих у 2016 р. до суду кримінальних проваджень призначено 83 підготовчих судових засідання. При цьому із вказаної кількості 56, або більше 67 %, підготовчих засідань не відбулися через неявку захисників, відсутність судді або з інших причин, які не залежать від прокурора. Очевидно, що все це призводить до затягування судових проваджень. Актуальним у контексті антикорупційної реформи є питання створення в Україні *спеціалізованого антикорупційного суду*.

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. 10 листопада 2015 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»²⁶ (далі – Агентство з розшуку та менеджменту активів, АРМА). Урядовий законопроект № 3040 підтримали 260 народних депутатів.

Довідково. Згідно із законом, АРМА є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні.

АРМА створюється Кабінетом Міністрів України, підконтрольне йому і підзвітне Верховній Раді. Агентство покликане здійснювати управління конфіскованими активами, моніторинг та ведення обліку судових рішень про конфіскацію та про спецконфіскацію у кримінальних провадженнях, за якими воно здійснювало управління активами.

Створення Агентства з повернення активів було одним з основних критеріїв виконання Україною Плану дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС.

²⁶ Закон України «Про національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 р. № 772-VII (із змінами) [Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/772-19>

За даними міжнародної організації «Мережа податкової справедливості», протягом 1991–2010 рр. з України незаконно виведено капітал загальним обсягом 167 млрд дол. США (в середньому виводилося 16,7 млрд дол. щорічно)²⁷.

Більш сучасні оцінки, здійснені міжнародною організацією Глобальної фінансової доброчесності, свідчать про те, що протягом 2004–2013 рр. за обсягами іллегальних потоків виведення національного капіталу за кордон Україна посіла 14-те місце у світі з середньорічним показником в 11,676 млрд дол. США²⁸.

За експертними оцінками, протягом періоду незалежності з України нелегально виведено капіталу обсягом понад 240 млрд грн.

Під час Революції гідності низка посадових осіб правлячого режиму на чолі з В. Януковичем залишили Україну та зберегли можливість розпоряджатися коштами в іноземних банках. Після оголошення їх у розшук та відповідних звернень Генеральної прокуратури України активи колишніх посадовців були арештовані в деяких європейських державах (Швейцарія, Австрія, Ліхтенштейн). У березні–квітні 2014 р. Європейський Союз ухвалив рішення на один рік заморозити рахунки й активи 18 осіб.

За даними Генпрокуратури, станом на кінець 2014 р. у ході кримінальних проваджень щодо колишніх високопосадовців було арештовано активів на суму 6 млрд грн та 1,7 млрд дол. США²⁹. Проте протягом наступного року після заморожування вказаних активів жодна справа про фінансові зловживання попередніх урядовців із «чорного списку» ЄС так і не потрапила до суду.

Принагідно зазначимо, що чинний антилегалізаційний Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702³⁰ дає можливість встановити винуватців такого стану справ, оскільки забезпечення міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення покладається на:

- Генеральну прокуратуру України – щодо вчинення процесуальних дій у межах кримінального провадження з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення;
- Міністерство юстиції України – щодо виконання судових рішень, які стосуються конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом.

²⁷ Capital Flight from Developing Countries: Top 20 Losers [Електронний ресурс] / Tax Justice Network. – Режим доступу : http://static.guim.co.uk/sys-images/Observer/Pix/pictures/2012/07/22/gu_wealth-offshore-02.jpg

²⁸ Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004–2013 [Електронний ресурс] // Global Financial Integrity. – Режим доступу : <http://www.gfintegrity.org/report/illicit-financial-flows-from-developing-countries-2004-2013>

²⁹ Лист-відповідь Генеральної прокуратури України (вих. № 06–315вих-17 від 30.06.2017 р.).

³⁰ Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/1702-18>

За відсутності подальших доказів злочинної діяльності санкції проти зазначених осіб було знято, оскільки «накладення санкцій лише за ознакою співпраці з колишнім режимом є неприпустимим» (Суд Європейського Союзу, справа «Андрій Портнов проти Ради ЄС»)³¹.

Довідково. Питання розшуку, арешту, розпорядження злочинними активами на міжнародному рівні регулюються Конвенцією ООН проти корупції, Конвенцією Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (2005 р.), Рішенням Ради Європейського Союзу 2007/845/ЖНА від 6 грудня 2007 р. щодо співпраці між офісами з повернення активів у сфері розшуку та виявлення доходів від злочинів або іншого майна, пов'язаного із злочинами, Директивою ЄС 2014/42/EU «Про замороження і конфіскацію знарядь і доходів від злочинів у Європейському Союзі» від 3 квітня 2014 р.

У рамках Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки та у зв'язку з необхідністю виконання другої фази Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України, розпорядженням Президента України від 26 березня 2015 р. створена міжвідомча робоча група з координації повернення в Україну коштів, одержаних злочинним шляхом колишніми високопосадовцями України³². Результатом її роботи стала розробка Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», який набув чинності 11 червня 2016 р.

АРМА утворене як центральний орган виконавчої влади Постановою Кабінету Міністрів від 24 лютого 2016 р.³³. Нині воно здійснює відбір співробітників з наміром розпочати свою роботу до 2018 р.

Довідково. На АРМА покладено такі функції: проведення аналізу статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації про виявлення, розшук та управління активами; підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики у сфері виявлення, розшуку та управління активами, розроблення проєктів нормативно-правових актів; здійснення заходів з виявлення, розшуку, проведення оцінки активів за зверненням слідчого, детектива, прокурора, суду (слідчого судді); організація здійснення заходів, пов'язаних з проведенням оцінки, веденням обліку та управління активами; формування та ведення Єдиного державного реєстру активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні; здійснення

³¹ Arrêt du tribunal (neuvième chambre), 26 octobre 2015, Dans l'affaire T-290/14, Andriy Portnov, contre Conseil de l'Union européenne, soutenu par Commission européenne [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=170501&pageIndex=0&doclang=FR&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=347543>

³² Розпорядження Президента України «Про міжвідомчу робочу групу з координації повернення в Україну коштів, одержаних злочинним шляхом колишніми високопосадовцями України» від 3 червня 2015 р. № 580 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/296/2015-рп>

³³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 24 лютого 2016 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [//zakon3.rada.gov.ua/laws/show/104-2016-п](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/104-2016-п)

співробітництва з органами іноземних держав, міжнародними організаціями; участь у забезпеченні представництва прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах; надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги слідчим, детективам, прокурорам та суддям з питань своєї компетенції тощо.

Гармонізація антикорупційних та антилегалізаційних заходів у системі запобігання та протидії корупції

Корупція є передумовою і наслідком функціонування тіньової економіки держави, а суб'єкти корупційних діянь – одні з основних споживачів послуг з легалізації (відмивання) коштів, одержаних злочинним шляхом, і водночас – неодмінні учасники більшості схем їх «відмивання». Саме тому без радикального зниження рівня корупції заходи щодо детінізації національної економіки, запобігання та протидії організованій злочинності, відмиванню «брудних» коштів не дадуть очікуваного ефекту.

Спроби побороти корупцію лише за допомогою вибіркового покарання за корупційні діяння не будуть ефективними, оскільки залишаються глибинні чинники цих соціальних поведінкових деструкцій, а легалізація або «відмивання» злочинних, у т. ч. корупційних, доходів набули якісно нового поширення в період економічної нестабільності.

Сучасний тренд корупційної діяльності можна окреслити як «скуповування держави», сутність якого полягає не лише в епізодичному підкупі окремих державних службовців, посадових осіб, суддів, а й безпосередньому підпорядкуванні їх діяльності інтересам великого (транснаціонального, олігархічного) нелегітимно набутого капіталу.

Участь України у процесах глобальної економічної інтеграції, прискорення і поглиблення євроінтеграції обумовлюють необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами антикорупційного (рекомендації *GRECO*) та антилегалізаційного (рекомендації *FATF*) характеру. Суб'єктами (вигодоодержувачами) корупційних дій, основними замовниками послуг з легалізації (відмивання) коштів, є представники наглядово-дозвільного, розподільного, правоохоронного, судового і політичного секторів державного управління. Саме в цих секторах значний обсяг неправомірної (корупційної) вигоди потрапляє до відносно незначної кількості осіб, зацікавлених у легалізації отриманої вигоди. Організовані злочинні угруповання відрізняються від корупційних мереж лише джерелом походження коштів.

В Україні корупційні мережі набули багатогалузевого розгалуженого характеру, до них залучено посередників не лише з фінансових послуг, а й нефінансових професій (адвокатів, нотаріусів, правників, ріелторів та інших), які в Україні лише з 21 серпня 2010 р. включені до суб'єктів первинного антилегалізаційного фінансового моніторингу³⁴. Очевидним стає тісне

³⁴ Це зроблено на виконання міжнародних стандартів *FATF* у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

зрощування корупційних і злочинних мереж із поєднанням можливостей та механізмів відмивання злочинних доходів.

Саме обмеження можливостей легалізації незаконних (кримінальних, тіньових, корупційних) доходів є вагомою інституційною передумовою запобігання та протидії їх отриманню, а отже, мотивом доцільності функціонування антилегалізаційного фінансового моніторингу як державного інституту.

Довідково. За даними Державної служби фінансового моніторингу України (далі – ДСФМУ), на першому місці серед предикатів, які вчиняються в Україні, перебуває діяльність суб'єктів фіктивного підприємництва, яке, у свою чергу, є одним із способів ухилення від сплати податків і легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Національна специфіка злочинів, вчиненню яких передують відмивання коштів і легалізація незаконно отриманих доходів, є фіскально-корупційною. Біля 40 % таких злочинів пов'язані з нелегальним (тіньовим) перерозподілом доходів (фіктивне підприємництво; ухилення від сплати податків; шахрайство; розкрадання), ще 40 % – із вчиненням різного роду корупційних діянь (зловживання владою, службовим становищем, підроблення документів тощо)³⁵.

Масштаби кримінально-корупційного складника тіньової економіки обумовили створення специфічного ринку послуг з легалізації («відмивання») злочинних доходів і специфічний вид злочинної фінансово-економічної діяльності, пов'язаної із наданням послуг з професійної легалізації доходів. Нині попит на ці послуги характеризується тим, що близько 90 % обсягу відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, контролюють т. зв. білі комірці (публічні діячі, фінансисти-професіонали, юристи, адвокати, аудиторів, бухгалтерів, ріелторів, нотаріусів та ін.).

Роль і функції антилегалізаційного фінансового моніторингу у протидії корупції окреслені в фундаментальних міжнародних правових актах, які є визначальними для формування вітчизняної системи антикорупційних заходів. Так, відповідно до ст. 13 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ратифікована Україною 18 жовтня 2006 р.)³⁶, кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за дії, що згадуються у пунктах 1 і 2 ст. 6 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, на умовах, наведених у цих пунктах, якщо

³⁵ Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – К., 2016. – 208 с. – С. 42. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/zvit_ukr.pdf

³⁶ Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – С. 717.

предикатний злочин є одним із злочинів, передбачених у ст. 2–12 цієї Конвенції.

Довідково. До злочинів, передбачених ст. 2–12 Конвенції, належать: дача хабара національним державним посадовим особам; одержання хабара національними державними посадовими особами; хабарництво членів національних представницьких органів; хабарництво іноземних державних посадових осіб; хабарництво членів іноземних представницьких органів; дача хабара у приватному секторі; одержання хабара у приватному секторі; хабарництво посадових осіб міжнародних організацій; хабарництво членів міжнародних парламентських асамблей; хабарництво суддів і посадових осіб міжнародних судів; зловживання впливом.

Важливою є подальша імплементація міжнародної проектної ініціативи *BEPS*, спрямованої на боротьбу з розмиванням податкової бази і виведенням прибутку з-під оподаткування.

Особливу увагу слід звернути на запровадження антикорупційного механізму, що передбачає **зміну конституційних засад відповідальності посадових осіб за корупційні дії**. Йдеться, зокрема, про запровадження принципу оберненого тягаря доказів (**презумпції вини**) у кожному випадку розслідування підозр щодо вчинення корупційних діянь національними публічними діячами та/або щодо відмивання доходів, одержаних від корупції чи від інших видів злочинів. Така презумпція вини запроваджена всіма країнами – членами ЄС відповідно до III Директиви Європейського парламенту та Ради від 26 жовтня 2005 р. № 2005/60/ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму». Станом на теперішній час вона пройшла відповідну практичну апробацію, яка засвідчила ефективність впровадження такого підходу.

В умовах глобальної економіки нелегально одержані доходи, у т. ч. корупційні, відмивають через ланцюги суб'єктів фіктивного підприємництва, інститути номінальних директорів та офшорних корпорацій і розміщують у розвинених економіках з надійною, стабільною фінансовою системою.

В основу найпоширенішої схеми відмивання коштів корупціонерами покладений принцип корпоративного права, який дозволяє юридичним особам ставати власниками та засновниками інших юридичних осіб. **Принцип матрьошки**, фрактальної фрагментації і розмивання структури власності, дозволяє приховати фізичну особу – фактичного власника (вигодоодержувача) за безкінечним ланцюжком юридичних осіб корпоративної структури підприємства.

Відповідно до антилегалізаційних стандартів *FATF*³⁷ фінансові установи повинні ідентифікувати і перевірити особу клієнта з використанням надійних документів, даних чи інформації, одержаних із незалежних

---

³⁷ The FATF Recommendations [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/fatf-recommendations.html>

джерел. Крім того, установи зобов'язані визначити вигодоодержувача і вжити відповідних заходів для перевірки його особи таким чином, щоб фінансова установа була переконана в тому, що вона знає, хто є вигодоодержувачем.

Окремо від фінансових установ вимагають жорсткіших правил обачності щодо клієнтів та операцій з підвищеним ризиком, до яких *FATF* відносить публічних діячів – осіб, які виконували чи виконують важливі державні функції.

Новою редакцією Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. № 1702³⁸, *Україна імплементувала всі сучасні антилегалізаційні стандарти*, окреслені у міжнародних рекомендаціях *FATF* та в антилегалізаційних Директивах ЄС. Згідно з цими стандартами, до клієнтів високого ризику належать національні, іноземні публічні діячі та діячі, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, їхні близькі особи або пов'язані з ними особи³⁹. Це зумовлює необхідність **посилення заходів контролю**, зокрема:

- виявлення відповідно до внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу факту належності клієнта або особи, що діє від його імені, до зазначеної категорії клієнтів під час ідентифікації, верифікації та у процесі їх обслуговування, а також того, чи є вони кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) або керівниками юридичних осіб;
- встановлення з дозволу керівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу ділових відносин з такими особами;
- вжиття заходів, до чи під час встановлення ділових відносин, для з'ясування джерел походження коштів таких осіб на підставі отриманих від них документів та/або інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою), що підтверджують джерела походження їхніх активів, прав на такі активи тощо;
- проведення з урахуванням рекомендацій відповідного суб'єкта державного фінансового моніторингу, який згідно із законом виконує функції державного регулювання та нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу, первинного фінансового моніторингу фінансових операцій,

³⁸ Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» у редакції від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18/print1474870851717089>

³⁹ Пов'язаними вважаються особи, з якими члени сім'ї національних, іноземних публічних діячів та діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, мають ділові або особисті зв'язки, а також юридичні особи, кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) яких є такі діячі чи їхні члени сім'ї або особи, з якими такі діячі мають ділові або особисті зв'язки.

учасниками або вигодоодержувачами яких є такі особи, у порядку, визначеному для клієнтів високого ризику;

- проведення не рідше одного разу на рік уточнення інформації про клієнта.

Перші результати імплементації відображено у *Звіті про національну оцінку ризиків у антилегалізаційній сфері*, згідно з яким, за даними Держфінмоніторингу України, 77 % всіх сум фінансових операцій з ознаками обов'язкового фінансового моніторингу, здійснених у банківській системі України упродовж 2015 р., пов'язані з переказом або отриманням коштів особами, щодо яких встановлено високий ризик (переважно – національними публічними діячами)⁴⁰.

Варто наголосити, що корупція та легалізація коштів нерозривно пов'язані між собою, отож **розширення та імплементація механізму протидії легалізації коштів** допоможе запобігти корупційним діям, а також повернути корупційні доходи державі.

Впровадження важливих елементів механізму запобігання та протидії легалізації в системі антикорупційних заходів потребує активізації, відпрацювання ефективної ризик-орієнтованої системи нагляду протидії легалізації для блокування коштів, одержаних корупційним шляхом, моніторингу підозрілих фінансових операцій та інших повідомлень, пов'язаних із національними публічними діячами, та налагодження безпосередньої взаємодії між Держфінмоніторингом та НАБУ щодо розслідування підозрілих фінансових транзакцій вітчизняних публічних діячів.

Боротьба з корупцією є необхідним інструментом взаємодії України та Міжнародним валютним фондом у рамках програми «Механізм розширеного фінансування». Протидія легалізації коштів визначена контрольним показником структурних перетворень згідно з угодою з МВФ. Це передбачає:

- 1) здійснення НБУ регуляторних змін для забезпечення належного впровадження законодавчих вимог щодо національних публічних діячів;
- 2) створення Держфінмоніторингом України системи допомоги фінансовим установам у виявленні відмивання коштів та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом національними публічними діячами;
- 3) запровадження заходів взаємодії між НБУ, Держфінмоніторингом України та НАБУ, відповідно до яких:

- НАБУ має стати одним з основних вигодоодержувачів ефективного запобігання та протидії легалізації коштів, при цьому доступ до ключових даних Держфінмоніторингу повинен забезпечувати підтримку мандата НАБУ у проведенні розслідувань корупційних справ посадових осіб високого рівня;

⁴⁰ Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс]. – К., 2016. – 208 с. – С. 165. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161125/zvit_ukr.pdf

• Держфінмоніторинг України повинен стати для НАБУ джерелом інформації щодо напрямів виявлення конкретного об'єкта та розслідування порушень, забезпечити постійні консультації та підтримку в проведенні розслідувань. Міжвідомчу угоду, укладену в червні 2015 р., доцільно розширити шляхом відкомандирування працівників одного органу до іншого.

Ще одним невідкладним поточним завданням, зафіксованим експертами моніторингових місій МВФ та Комітету Ради Європи (*MONEYVAL*), є **усунення диспропорцій у фінансуванні**, зокрема заробітної плати працівників Держфінмоніторингу та інших державних органів, залучених до протидії легалізації коштів/фінансуванню тероризму та до антикорупційних заходів, насамперед НБУ та НАБУ.

Також необхідна інтенсифікація та концентрація зусиль та ресурсів національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу для зміни порядку надання інформації про сумнівні фінансові операції від подання інформації про ознаки обов'язкового фінансового моніторингу до інформування про фінансові операції, які викликають мотивовану професійну підозру суб'єкта первинного фінансового моніторингу. При цьому підвищення ефективності національної системи антилегалізаційного фінансового моніторингу потрібно розглядати як першочергове завдання системних антикорупційних заходів.

Антикорупційний зміст електронного декларування

Визначальним кроком у виявленні глибини і обсягів поширення корупції серед посадових осіб стало **обов'язкове декларування їх майнового стану у Єдиному державному реєстрі декларацій**, яке вони повинні здійснювати до 1 квітня року, наступного за звітним роком. Інформаційно-телекомунікаційну систему «Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» прийнято в постійну експлуатацію 1 вересня 2016 р.

У 2016 р. службові особи, які на день початку роботи зазначеної системи, тобто 1 вересня 2016 р., займали згідно зі ст. 50 Закону⁴¹ відповідальне та особливо відповідальне становище, були зобов'язані подати щорічні декларації за минулий, 2015-й рік, протягом 60 календарних днів після початку роботи системи. У 2017 р. *e*-декларації подали всі інші суб'єкти декларування.

Запровадження обов'язкового *e*-декларування для державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування дозволило громадянам оцінити майновий стан декларантів та відповідність стилю їхнього

⁴¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році» від 15 березня 2016 р. № 1022-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1022-19>

життя рівню майнових доходів. Воно засвідчило різку диференціацію між особами, що здійснюють публічне управління, та рештою суспільства.

Забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є однією з функцій НАЗК. З цією метою Агентством зроблено такі кроки:

- затверджено Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону стосовно заходів фінансового контролю та створено гарячу лінію для надання консультацій та допомоги декларантам при заповненні електронних декларацій;
- підготовлено Порядки перевірки факту подання суб'єктами декларування декларацій, повідомлення НАЗК про факти несвоєчасного подання чи неподання декларацій, інформування НАЗК про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента;
- розроблено Порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (затверджений рішенням НАЗК від 10 лютого 2017 р. № 56, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 13 лютого 2017 р. за № 201/30069).

З метою практичної допомоги із заповнення декларації державним службовцям, посадовим особам, депутатам місцевого самоврядування та всім, на кого поширюється дія Закону, НАЗК розробило навчальний онлайн-курс⁴².

Також на офіційному веб-сайті НАЗК опубліковано навчальні відеоматеріали, призначені для полегшення роботи суб'єктів декларування з Єдиним державним реєстром декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування⁴³, а також навчальний відеоролик з питань заповнення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування⁴⁴.

Крім цього, розроблено Порядок здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування, який затверджено рішенням Агентства від 18 травня 2017 р. № 201 та передано для державної реєстрації до Міністерства юстиції України.

Довідково. Протягом 2017 р. до НАЗК надійшло понад 7 800 повідомлень про факти неподання та 1800 повідомлень про несвоєчасне подання декларацій, за результатами розгляду яких складено 11 протоколів про адміністративні правопорушення.

---

⁴² Як подати е-декларацію : онлайн-курс [Електронний ресурс] / НАЗК. – Режим доступу : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:NAZK+ED101+2017_T1/about?origin=nazk.gov.ua

⁴³ НАЗК надає інформаційну допомогу суб'єктам декларування: відеоматеріали щодо реєстрації в Єдиному державному реєстрі осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та зміни електронного цифрового підпису [Електронний ресурс] / НАЗК. – Режим доступу : <https://nazk.gov.ua/news/nazk-nadaye-informaciyuu-dopomogu-subyektam-deklaruvannya>

⁴⁴ Декларація: Роз'яснення щодо заповнення електронних декларацій [Електронний ресурс] / НАЗК. – Режим доступу : nazk.gov.ua/deklaraciya

Станом на кінець червня 2017 р. Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, працював у штатному режимі; до нього подано 1427 400 електронних документів. Станом на 29 червня 2017 р. розпочалися та проводяться 234 повних перевірок декларацій суб'єктів декларування. За січень–червень 2017 р. НАЗК проведено 5 557 спеціальних перевірок відомостей, зазначених у декларації особи, що претендує на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Окрім технічних перебоїв у роботі Єдиного державного реєстру декларацій, що призвели до затримки запуску декларування в серпні 2016 р. та створили реальну загрозу зриву кампанії з електронного декларування у 2017 р., відповідальність за які НАЗК покладає на ДП «Українські спеціальні системи», на заваді ефективному функціонуванню системи електронного декларування стоять й інші проблеми.

Зокрема, НАЗК практично не перевірило на достовірність та відповідність вимогам антикорупційного законодавства декларацій посадовців, поданих за результатами 2014 та 2015 рр. і внесених до реєстру у вигляді фотокопій. Причиною цього стала відсутність Порядку здійснення перевірок поданих декларацій: його затвердили і ввели в дію лише через рік після початку роботи Агентства.

За результатами декларування у 2016 р. НАЗК проінформувало про початок перевірок близько 30 декларацій високопосадовців. Водночас системних перевірок декларацій та оприлюднення їх результатів Агентство не здійснює, оскільки відсутні електронна система перевірки відомостей у поданих деклараціях та доступ до інших державних реєстрів, необхідних для такої перевірки. Як наслідок, фактично *перевірка поданих електронних декларацій не здійснюється належним чином.*

Невідомо також, за якими критеріями і як саме проводилася перевірка інформації, зазначеної в деклараціях 625 кандидатів до Верховного Суду, які отримали висновки НАЗК щодо її достовірності.

Для перевірки задекларованих даних в Україні практично не використовується потенціал громадянського суспільства. Натомість до Закону України «Про запобігання корупції» були внесені зміни, які мають ознаки тиску на громадянський сектор. Зокрема, значна кількість міжнародних та вітчизняних експертів негативно оцінили законодавчі зміни, якими передбачено *зобов'язання представників громадянського суспільства, а також журналістів, що ведуть антикорупційну діяльність, здійснювати е-декларування.*

Вітчизняні та міжнародні експерти вважають, що запровадження такої норми:

- погіршує правове середовище для громадських організацій, оскільки за зобов'язання здійснювати е-декларування представники громадських організацій не отримують жодних повноважень та важелів впливу на владу;

- ускладнює співробітництво громадських об'єднань та ЗМІ з суб'єктами господарювання, бо у випадку співпраці з громадськими об'єднаннями та ЗМІ ті теж підпадуть під вимогу *e*-декларування;

- є дискримінаційним, оскільки створює для громадських об'єднань, які публічно отримують кошти на антикорупційну діяльність, більш жорсткі умови діяльності.

За рекомендацією міжнародних експертів для уникнення тиску на громадянське суспільство Президентом України подано на розгляд Верховної Ради проекти законів «Про внесення змін до Податкового кодексу» і «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги», які передбачають вилучення норми про обов'язковість *e*-декларування для антикорупційних активістів.

Водночас діяльність певних неурядових організацій та активістів має серйозні ознаки тиску на законодавців і чиновників на користь прийняття того або іншого рішення, що цілковито підпадає під поняття лобізму. В Україні, де лобізм не легалізовано, практика декларування доходів для таких суб'єктів громадянського суспільства чи представників ЗМІ видається доречною.

Важливим кроком для забезпечення ефективності антикорупційної реформи є впровадження досвіду зарубіжних країн, які зуміли істотно знизити рівень та масштаби корупції.

На відміну від розвинених країнах, де система боротьби з корупцією формувалася еволюційно, в Україні доцільно імплементувати радикальні заходи успішних антикорупційних реформ, реалізовані в окремих постсоціалістичних та пострадянських країнах.

Довідково. У Румунії перед вступом до ЄС спостерігалася масштабна корупція у всіх сферах і секторах державного управління. Для боротьби з нею було на державному рівні сформульовано політичну тезу про корупцію як загрозу національній безпеці і залучення всіх органів державного управління, включно із спеціальними службами, до викорінення корупційних проявів; запроваджено конфіскацію коштів та майна чиновника, якщо він не може пояснити джерел його походження; забезпечено контроль з боку Антикорупційного центру, у фокусі моніторингу якого перебувають, крім посадовців, і представники великого бізнесу, окремі з яких засуджені за порушення закону про корупцію. При цьому Антикорупційний центр має повну незалежність у своїх діях.

Внаслідок системної цілеспрямованої діяльності діючих і новостворених державних органів обсяги відшкодованих збитків за корупційні дії у 2016 р. досягли 667 млн євро (збільшення на 72 % порівняно з попереднім роком); у корупційних справах судами прийняті рішення про конфіскацію 227 млн євро.

За 2016 р. суди розглянули корупційні справи щодо 1280 обвинувачених, серед яких – троє міністрів, голова Палати депутатів, шість сенаторів, 11 депутатів, 16 суддів, 17 адвокатів, 47 мерів, 21 керівник великих компаній, 91 поліцейський. На підставі розгляду судами корупційних справ засуджені 880 обвинувачених,

серед них – європарламентарій, міністр, сенатор, 7 депутатів, 9 суддів. Таким чином, Румунія з найбільш корумпованої постсоціалістичної країни Європи перетворилася на одного з лідерів боротьби з корупцією⁴⁵.

Пріоритетні напрямки вдосконалення антикорупційної політики

Для забезпечення *системної протидії та подолання корупції на всіх рівнях управління* необхідно:

1. Розробити цілісну, всеохоплюючу концепцію антикорупційної політики в Україні, в основу інституційного базису якої покласти визнання корупційних дій загрозою національній безпеці України. При її розробці врахувати світовий досвід успішних антикорупційних реформ.

2. Визначити, що пріоритетні напрямки антикорупційних заходів мають враховувати взаємозалежність і взаємообумовленість поширення корупції, криміналізації, тінізації економіки та організованої злочинності. З огляду на це необхідно забезпечити:

- концентрацію організаційно-інституційних зусиль на попередженні корупції, усуненні об'єктивних і суб'єктивних соціально-економічних передумов та чинників мотивування корупційних дій;

- невідворотність покарання за корупційні дії, включно з кримінальною і повною матеріальною – майном та коштами, з використанням європейської практики застосування принципу презумпції вини державних службовців, які не можуть пояснити джерел походження свого майна та доходів;

- застосування дієвих і невідкладних заходів щодо повернення та використання в інтересах держави майна і коштів нелегального, корупційного та кримінального походження, забезпечення протидії різним формам їх легалізації та виведенню в зони офшорної юрисдикції, невідворотності їх повернення і конфіскації в інтересах держави, запровадження інституційних обмежень на інвестиції з походженням з офшорних зон;

- розробку і реалізацію програм суспільної легітимізації власності за принципом визнання права власності на ресурси, інвестовані в охорону здоров'я дітей та дорослих, обороноздатність і потужність держави, в освіту і науку, охорону довкілля, на протипагу амністії капіталів чи податковим компромісам.

3. Розширити нормативно-правове поле антикорупційної політики, для чого запровадити:

- обов'язкову щорічну звітність та публічне обговорення наслідків корупційних дій і покарання за них. Передбачити щорічний звіт міністра внутрішніх справ, голів НАЗК, НАБУ, САП, АРМА, ДБР у парламенті про факти корупції і вжиті заходи щодо покарання причетних осіб;

⁴⁵ Єжель О. Як перемогти корупцію: «секрети» країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/396810/yak-peremogty-koruptsiyu-sekret-y-krayin-svitu>

- обов'язкове оприлюднення на офіційних веб-сторінках Міністерства внутрішніх справ, НАБУ, САП матеріалів про викриття корупційних схем, якщо вони не стосуються системи національної безпеки;
- чіткий регламентований порядок здійснення пожертв на фінансування виборчих кампаній, партій, політичних фондів, окремих кандидатів на виборах, зокрема із заборорою анонімних пожертв, та щорічний порядок їх звітності за пожертви;
- дотримання вимог етичної поведінки державних службовців, для чого розробити відповідний Кодекс, законодавчо забезпечити невідворотність покарання за порушення посадової етики;
- онлайн-систему контролю за розглядом службовцями заяв громадян щодо корупційних діянь.

8.2. СУДОВА РЕФОРМА

Боротьба з корупцією в Україні триває багато років поспіль. Проте сьогодні вона має вирішальне значення для зміцнення національної безпеки. Одним із важливих чинників протидії корупції є *створення ефективної судової системи*, яка мала б необхідні повноваження і ресурси.

Починаючи з 1991 р., в Україні здійснювалися спроби змінити систему правосуддя, а т. зв. мала судова реформа тривала до початку 2000-х років. При цьому «підходи» до реформи судової системи, як правило, мали на меті прагнення суб'єктів влади зберегти за собою вплив на суди і суддів.

Чергові спроби оновлення судової системи були здійснені відразу після Революції гідності, шляхом прийняття Законів України «Про відновлення довіри до судової влади» від 8 квітня 2014 р.⁴⁶ і «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р.⁴⁷. Однак їх реалізація наštтовхнулася на інертність та небажання реформ насамперед з боку самої судової системи, що, в умовах концентрації зусиль інших гілок влади та суспільства на протистоянні агресору, не дозволило отримати очікуваний результат.

Довідково. У результаті аналізу е-деклараций НАБУ відкрило 61 провадження. Серед фігурантів справ найчисленнішу групу становлять судді – 17 осіб⁴⁸.

Судова влада не стала доступнішою, прозорішою, професійнішою і некорумпованою. Було очевидно, що повноцінна судова реформа неможлива без внесення змін до Конституції України, оскільки окремі її положення унеможлилювали реальне утвердження незалежності,

⁴⁶ Закон України «Про відновлення довіри до судової влади» від 8 квітня 2014 р. № 1188-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1188-18>

⁴⁷ Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/192-19>

⁴⁸ У результаті аналізу е-деклараций НАБУ відкрило 61 провадження [Електронний ресурс] / Центр суддівських студій. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/dig12868.htm>

неупередженості та добросовісності суду і суддів. З березня 2015 р. до червня 2016 р. Конституційна комісія, створена при Президентові України, підготувала проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

Наразі **судова реформа розглядається як один із пріоритетів** розвитку України як правової держави. Нинішній її вектор визначено Стратегією реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015⁴⁹. Стратегія реформування судустрою визначила певні напрями та два етапи реформування відповідних систем та інститутів, перший з яких передбачав невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні, а другий – системні зміни в законодавстві, у т. ч. прийняття змін до Конституції України та побудову відповідних правових інститутів.

На сьогодні найбільш помітним і значущим результатом реалізації завдань і заходів Стратегії реформування судустрою стало прийняття Закону України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»⁵⁰, основних профільних законів, покликаних імплементувати в правову систему конституційні зміни, а саме: Закону України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судустрій і статус суддів»⁵¹ (далі – Закон № 1402-VIII) і Закону України від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII «Про Вищу раду правосуддя»⁵², Закону України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України».

Після прийняття цих законів **головними новаціями у сфері функціонування судової системи** та суміжних правових інститутів, що отримали позитивну оцінку експертів, **стали**:

1) **удосконалення порядку призначення суддів**, а саме: відмова від першого призначення на посаду судді строком на п'ять років Президентом України та наступного обрання парламентом безстроково, що сприяє деполітизації суддівського корпусу; запровадження конкурсу для кандидатів на посаду судді, що сприятиме оновленню суддівського корпусу;

2) **принципові новації Закону «Про Конституційний Суд України**»: прозорий конкурсний відбір кандидатів у судді Конституційного суду і можливість будь-якої юридичної особи (за винятком представників

⁴⁹ Указ Президента України «Про Стратегію реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>

⁵⁰ Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

⁵¹ Закон України «Про судустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

⁵² Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

держави або місцевого самоврядування) чи фізичної особи подати скаргу до Конституційного суду⁵³;

3) *відсторонення Верховної Ради України від процесів формування кадрового суддівського корпусу*, включно з обранням суддів на посади, їх переведенням, звільненням, наданням згоди на затримання судді та (або) тримання його під вартою. Цим Україна виконала рекомендації Венеціанської комісії, на яких ця міжнародна інституція систематично наголошувала у висновках щодо законодавства України, та зробила рішучий крок до посилення гарантій інституційної незалежності судів, позбавляючись від загроз використання парламентаріями політичних повноважень для здійснення впливу на судову владу;

4) *деполітизація кадрових процесів у судовій владі* шляхом позбавлення Президента України повноважень з переведення та звільнення суддів і збереження суто церемоніальної функції видання указу про призначення судді на посаду вперше виключно у межах та відповідно до подання Вищої ради правосуддя;

5) *створення Вищої ради правосуддя* – колегіального, незалежного конституційного органу державної влади та суддівського врядування, який діє на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, дотримання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів;

Довідково. Порядок формування та компетенція цього органу відповідають міжнародним стандартам створення й діяльності подібних органів, згідно з якими більшість у них повинні становити судді. Деполітизація роботи забезпечується обов'язковими вимогами та обмеженнями щодо членів Вищої ради правосуддя, зокрема, встановленням критерію політичної нейтральності та поширенням вимог і обмежень, визначених законодавством у сфері запобігання корупції.

6) запровадження в Україні *процедури кваліфікаційного оцінювання всіх суддів* з метою визначення здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді за встановленими законом критеріями: компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); професійна етика; добросовісність;

Довідково. Запроважено конкурсні процедури як щодо претендентів на зайняття посад суддів у судах будь-якого рівня з проходженням кваліфікаційного оцінювання як суддями, так і щодо кандидатів на посаду судді, які не є суддями. Кваліфікаційне оцінювання суддів, призначених чи обраних на посаду судді до прийняття Закону № 1402-VIII, і відкриті та публічні конкурси на зайняття посад суддів у будь-якому суді, поєднуючи перевірку професійної компетенції та етики кандидата,

⁵³ Президент підписав Закон «Про Конституційний Суд»: Це суттєво підвищить рівень захисту конституційних прав громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-konstitucijnij-sud-ce-suttjevo-42622>

а також його доброчесності, покликані забезпечити високий професійний рівень суддів та сприяти підвищенню рівня довіри суспільства до судової влади загалом. Подією судової реформи стало обрання 28 липня 2017 р. *нового складу Верховного Суду*, який на 96 % складатиметься з нових людей, якщо Вища рада правосуддя підтвердить результати конкурсу. Серед його переможців – лише 5 суддів чинного Верховного Суду України.

Найвищий бал серед переможців отримав кандидат до Касаційного господарського суду, доктор юридичних наук В. Уркевич – 840,83 із максимально можливих 1000. Найнижчий бал серед переможців – 667,25. Серед переможців – 54 жінки та 66 чоловіків. Наймолодшому кандидату – 33 роки, найстаршому – 62⁵⁴.

7) зміна *об'єктивних критеріїв для осіб, які претендують на суддівську посаду*: підвищення вікового цензу до 30 років (замість 25) та підвищення необхідного стажу професійної діяльності в галузі права із 3 до 5 років, зумовлена встановленням підвищених вимог до претендентів на посаду судді безстроково;

8) чіткіше визначення *функціонально обмеженого суддівського імунітету*, надання згоди на затримання або утримання під вартою чи арешт судді Вищою радою правосуддя, а не Верховною Радою України;

9) встановлення низки *антикорупційних бар'єрів* аж до звільнення суддів, які не можуть підтвердити законність джерел походження власного майна;

10) приведення у відповідність до європейських стандартів *порядку формування складу Вищої ради правосуддя*;

11) *скасування Розділу VII чинної Конституції України «Прокуратура»* та перенесення положень про прокуратуру до Розділу «Правосуддя»;

12) *виведення Конституційного Суду України з системи правосуддя*;

13) закріплення в Конституції права держави *визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду*.

Водночас ***положення судової реформи та зміни до Конституції України*** в частині судочинства ***не позбавлені ризиків негативного впливу*** на очікувані результати судової реформи.

Вищі спеціалізовані суди залишилися як «касаційні» елементи Верховного Суду, що тепер складається: з Великої Палати Верховного Суду, Касаційного адміністративного суду, Касаційного господарського суду, Касаційного кримінального суду, Касаційного цивільного суду. Зазначимо, що в європейській і світовій практиці не спостерігалось випадку, щоб до Верховного Суду, що за сутністю є касаційним судом, або за статусом – найвищим судом у системі судоустрою, були включені такі автономні підсистеми, як касаційні спеціалізовані суди.

⁵⁴ Верховний Суд на 96 % складатиметься з нових – результати конкурсу [Електронний ресурс] / Центр суддівських студій. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/dig12948.htm>

Згідно із ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «виновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права». Судова система, що перебуває в стані хаотичної трансформації на тлі недовіри суспільства до доброчесності і професійності суддів і при цьому звільнена від обов'язку дотримання приписів закону, отримала вагомий важіль впливу на суспільні відносини, наділила суддів можливістю ігнорувати закон, а Верховний Суд – обов'язковістю забезпечення тлумачень норм права для суб'єктів влади. Відображення цього в тексті Конституції України, законах і кодексах, що визначають функціонування судової влади, ставить під сумнів реальне втілення принципу верховенства права в діяльності суддів.

Попри те, що статус суддів Конституційного Суду України, закріплений змінами до Конституції України, істотно посилив їхню незалежність та вдосконалив механізми гарантування недоторканності, сьогодні свої повноваження досі виконують більшість суддів Конституційного Суду України, яких Верховна Рада України постановила притягнути до відповідальності⁵⁵.

Водночас низка доповнень до «Перехідних положень» Конституції України стосується посилення вимог до вирішення важливих кадрових питань.

Довідково. Згідно із конституційними змінами, усі чинні судді мають пройти оцінювання їх компетентності, доброчесності й дотримання етичних стандартів, що потребує тривалого часу. Цей процес відбувається на тлі різкого дефіциту кадрів у судовій системі.

Проведення судової реформи, що супроводжується трансформацією судової системи та кадрової політики, зумовило вплив висококваліфікованих фахівців із судів. Так, у 2016 р. велика кількість суддів із судів усіх рівнів звільнилися, переважно вийшли у відставку. Зокрема, за кілька місяців другої половини 2016 р. судову систему залишили близько 1 600 суддів – професіоналів із чималим досвідом роботи. Унаслідок цього наразі спостерігається істотне перевантаження судів, при цьому штатний розпис близько 300 із них заповнено менш як на 50 %. Десятки судів працюють у складі одного-двох суддів, а в деяких судах взагалі не залишилося жодного судді⁵⁶.

Внаслідок закінчення повноважень та непоповнення суддів на посадах, а також неприведення їх до присяги, станом на кінець 2016 р. у 8 судах України не було суддів, які могли б здійснювати судочинство, а в багатьох судах судочинство здійснювали менш як 50 % суддівського корпусу⁵⁷. Таким чином, у процесі реалізації

---

⁵⁵ Постанова Верховної Ради України «Про реагування на факти порушення судьями Конституційного Суду України присяги судді» від 24 лютого 2014 р. № 775-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/775-18>

⁵⁶ Із судової системи звільнилось 1600 суддів [Електронний ресурс] // Українське право. – 2017. – 11 берез. – Режим доступу : <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/tkeftspny-khyzrya-gssvrk-tsekl/>

⁵⁷ Рішення Ради суддів України «Щодо кадрової ситуації, яка склалася у судах України» від 2 грудня 2016 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-87-vid-02122016-sodo-kadrovoi-situacii-aka-sklalasa-u-sudah-ukraini>

судової реформи виникли проблеми, що негативно позначаються на ефективності функціонування судової системи.

Поки що не вдалося заповнити посади, що стали вакантними внаслідок звільнень суддів. Однак проблема потребує невідкладного розв'язання, адже надмірне навантаження на працюючих суддів негативно впливає на якість здійснення судочинства, строки розгляду справ, що загрожує виконанню обов'язку держави гарантувати громадянам право на справедливий суд згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁵⁸.

Частково питання вже вирішується: 28 липня 2017 р. **Вища рада правосуддя погодила кількість суддів у місцевих та апеляційних судах України**. Згідно з розрахунками, **середнє навантаження на кожного з 7 235 суддів становить 183 справи на рік**.

За результатами досліджень складено звіт щодо визначення коефіцієнтів навантаження на суддів та складності справ спеціалізованих судів та судів апеляційної інстанції, підтверджений науковим експертним висновком Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України. Відповідно до Положення про порядок планування видатків судів на основі очікуваного результату, модельна справа – це судова справа з умовним строком її розгляду протягом восьмигодинного робочого дня.

Щорічно на основі вибіркового статистичного дослідження за звітний рік визначається середньостатистична тривалість роботи суддів. Результативний показник для планування на основі результату видатків споживання на 2017 р. «Модельне навантаження на суддю» становить 183 модельні справи на одного суддю на рік⁵⁹.

Довідково. Заборгованість за рішеннями вітчизняних судів, які стали підставою для звернення до Європейського суду з прав людини і перебувають на опрацюванні в Міністерстві юстиції України, становить близько 180 млн грн, а загальна заборгованість за рішеннями національних судів, відповідальність за які несе держава, наближається до 31 млрд грн⁶⁰. Систематичне невиконання рішень вітчизняних судів стало підставою для масових звернень до Європейського суду з прав людини, внаслідок чого Україна у 2016 р. стала лідером за кількістю звернень до цього суду, – 18 150 заяв від українців, або 22,8 % всіх поданих скарг до ЄСПЛ, із них 65 % стосуються невиконання рішень національних судів⁶¹.

⁵⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

⁵⁹ ВРП скоротила 732 посади суддів у місцевих судах [Електронний ресурс] / Центр суддівських студій. – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/dig12949.htm>

⁶⁰ За даними роздаткових матеріалів слухань у Комітеті з правової політики та правосуддя у Верховній Раді України 12 липня 2017 р.

⁶¹ 65 % заяв до ЄСПЛ з України – на невиконання рішень судів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/127384-65_zayav_do_espl_z_ukraini__na_nevikonannya_rishen_sudiv.html

Виконання норм прийнятого Верховною Радою України 2 червня 2016 р. Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII може призвести до виникнення певних організаційних та адміністративних труднощів у створенні нових спеціалізованих судів – Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду. Створення їх як окремих установ потребує конкурсного відбору кандидатів на посади суддів, визначення процесуальних правил здійснення судочинства цими судами, забезпечення судів приміщеннями, матеріально-технічною базою, формування апаратів судів та їх укомплектування не стільки працівниками патронатної служби, скільки переважно державними службовцями. Слід мати на увазі, що призначення на посади державних службовців, у свою чергу, відбувається за результатами конкурсу згідно із Законом України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII «Про державну службу».

Серйозною проблемою на шляху якісного реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів в Україні залишається **опера- тивність в ухваленні законодавчої бази**. Безумовно, повноцінна реформа не відбудеться без системного оновлення профільного для діяльності судів законодавства, у т. ч. й процесуального. Уже прийняті та діють відповідно до внесених 2 червня 2016 р. змін до Конституції України закони «Про судоустрій і статус суддів» (від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII) і «Про Вищу раду правосуддя» (від 21 грудня 2016 р. № 1798-VIII). Верховна Рада України прийняла в першому читанні проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (реєстр. № 6232 від 23 березня 2017 р.). Очікується його голосування у другому читанні.

Водночас *процес реформування суміжних правових інститутів поки що недостатньо активний*. Дотепер не прийняті профільні закони про реформування прокуратури та адвокатури згідно із змінами до Конституції України.

Довідково. Внесення Верховною Радою України змін до Конституції України в частині правосуддя, по суті, лише започаткувало конституційний процес. Протягом року після введення в дію конституційних змін (30 вересня 2016 р.) здійснюється імплементація в закони оновлених положень Основного Закону та організовується реалізація відповідних конституційних приписів. Прийняті Закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» (обидва – 2 червня 2016 р.); «Про Вищу раду правосуддя» (21 грудня 2016 р.).

Верховна Рада 2 червня 2016 р. ухвалила Закон України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII⁶², яким запроваджено новий для вітчизняної системи

---

⁶² Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

виконання судових рішень інститут приватних виконавців. Проте цей інститут на практиці досі не діє.

Поспішність і, тим більше, ігнорування Конституції України, включно з низкою оновлених її положень, а також процедури, передбаченої Регламентом Верховної Ради України, матимуть наслідком декларативність проголошеної реформи, подальшу деградацію судової влади, розчарування суспільства.

Залишається недосконалим *забезпечення професійного і неупередженого розгляду справ щодо обвинувачення осіб у вчиненні корупційних діянь*.

Довідково. За результатами досліджень *World Economic Forum Executive Opinion Survey* та *Economist Intelligence Unit Country Risk Ratings*, бізнес побачив значну корупцію при розподілі державних коштів в Україні, а судову систему визнав не здатною завадити цьому. Найбільшими викликами у дослідженні названо слабкість інституцій, які мають забезпечувати верховенство права, надмірну зарегульованість економіки та зосередження влади в руках олігархічних кланів⁶³.

За оцінками експертів Всесвітнього економічного форуму, рівень незалежності судової системи України оцінюється у 2,3 бала і з 7. Цей рівень за останні роки не покращувався, що є наслідком недостатньої ефективності проведеної судової реформи⁶⁴.

Поширення корупції у системі виконання судових рішень пов'язане з проблемами легітимності органів їх виконання. Більшість виконавчих служб у процесі реорганізації були ліквідовані без правонаступництва, а створені нові органи виконання судових рішень не несуть відповідальності за виконання рішень, поданих до ліквідованих органів, що має ознаки корупційних дій.

Водночас Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено *створення Вищого антикорупційного суду*. Проте жодна стаття закону не окреслює ані засад діяльності, ані порядок створення та статусу цього суду. Оскільки в зазначеному вигляді цей суд є позасистемним, він повинен розглядатися як особливий суд, створення та існування якого не передбачене Конституцією України. Найприйнятнішою формою розв'язання проблеми може бути *спеціалізація суддів на розгляді антикорупційних справ* у місцевих та апеляційних судах, а також *створення Антикорупційного суду*. Функціонування цієї антикорупційної суддівської системи забезпечить єдність та ефективність боротьби з корупцією, яка здійснюється за участі НАЗК, НАБУ, САП та АРМА.

⁶³ Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2016/>

⁶⁴ The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016–2017–1>

Згідно з приписами п. 16 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII⁶⁵, передбачене проведення конкурсу на посади суддів Вищого антикорупційного суду. Оголошення про такий конкурс має бути здійснене протягом 12 місяців з дати набрання чинності законом, який визначає спеціальні вимоги до суддів цього суду. На сьогодні відповідний закон не прийнятий, хоча в Україні сформовано суспільний запит щодо створення та діяльності антикорупційного суду. З огляду на це, найприйнятнішим способом вирішення проблем на початку діяльності антикорупційного суду є його створення як окремої спеціалізованої палати у Верховному Суді.

Такий спосіб утворення Вищого антикорупційного суду відповідає ч. 7 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». При цьому вдасться реалізувати ідею створення антикорупційного суду, забезпечити спеціалізацію та автономію повноважень суддів у розгляді окремої категорії справ, пов'язаних із корупційними правопорушеннями, й уникнути тривалої та затратної процедури створення цього суду як окремої установи.

Повноваження щодо перегляду рішень цього суду в апеляційному порядку матиме Велика Палата Верховного Суду, що узгоджується із приписами п. 2 ч. 2 ст. 45 Закону «Про судоустрій і статус суддів».

Довідково. Голова Верховної Ради України А. Парубій надіслав запит до Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія) на ім'я генерального секретаря Ради Європи Т. Ягланда з проханням провести експертну оцінку двох законопроектів, що стосуються створення в Україні спеціальних антикорупційних судів. Перевірка на відповідність стандартам Ради Європи стосуватиметься проектів Закону «Про антикорупційний суд» (від 1 лютого 2017 р., реєстр. № 6011) та Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень) (від 31 травня 2017 р., реєстр. № 6529)⁶⁶.

Серйозною причиною поширення корупції в судовій системі України є безкарність суддів за винесення неправосудних рішень.

Незважаючи на те, що ст. 375 Кримінального кодексу України передбачає покарання за злочин «Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», в Україні не створено механізму встановлення такого злочину і притягнення до відповідальності

⁶⁵ Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page7>

⁶⁶ Див.: Проект Закону «Про антикорупційний суд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61038 ; Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів з розгляду корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61934

суддів. Відповідно, немає й практики притягнення до відповідальності суддів за винесення неправосудних рішень, що породжує стереотип їх безкарності.

Довідково. Рівень притягнення до відповідальності суддів за результатами розглядів скарг Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, Вищою радою юстиції не перевищує 1 %, що засвідчує недосконалість системи контролю за їх діяльністю. Це підтверджується й результатами електронного декларування, коли значна кількість суддів України володіє майном та коштами, які вони не могли отримати законно. Спеціальні органи контролю (НАЗК, НАБУ, САП) не забезпечують перевірок за фактами невідповідності майнового стану суддів рівням їхніх доходів.

До **найбільш поширених корупційних проявів у судовій владі** належать:

- отримання неправомірної вигоди за лобіювання в судах всіх інстанцій прийнятних для «замовника» результатів розгляду судових справ;
- незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду;
- зловживання судьями або співробітниками судових органів, відповідальними за функціонування автоматизованої системи документообігу суду, безпосередньо під час розподілу судових справ між судьями;
- постановлення завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови;
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди;
- протиправні прояви серед представників адвокатури, пов'язані із посередництвом при отриманні судьями неправомірної вигоди.

Негативним чинником впливу на діяльність судів є відсутність поваги до рішень суду і надзвичайно низький рівень довіри населення до судової влади.

Довідково. За результатами національного опитування, проведеного ГО «Відкрита Україна» (проект «Відкритий Суд»), оприлюдненими 16 грудня 2016 р. під час «круглого столу» на тему «Судова реформа: авторитет та довіра до судової влади», узагальнений рівень недовіри до судової влади становить 63 %⁶⁷. Водночас, згідно з результатами Національного опитування громадян щодо демократичних змін у політичній та суспільній сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні, виконаного компанією *GFK Ukraine* за фінансової підтримки Проекту *USAID* «Справедливе правосуддя», рівень недовіри до суду скоротився з 79 % у 2015 р. до 69 % – у 2016 р.⁶⁸

⁶⁷ Відкритий Суд оприлюднив результати опитування щодо рівня довіри до судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://open-court.org/important/13095/>

⁶⁸ Всеукраїнське опитування громадян щодо демократичних змін у політичній та суспільних сферах, судової реформи та процесу очищення влади в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/FAIR_LustrSurvey_Summary_2016_UKR.pdf

Затримка з реформуванням судової системи є однією з найбільших внутрішніх системних загроз національній безпеці. Тому **пріоритетами подальшої реалізації судової реформи в Україні** доцільно визнати:

1. *Повне забезпечення реалізації і захисту прав громадян у системі судочинства через розширення та вдосконалення системи їх захисту.*

2. *Формування судової практики як базису верховенства права, що гарантує стабільність системи правопорядку, дотримання принципу рівності всіх перед законом і судом, позитивно впливає на поведінку учасників правовідносин, сприяє довірі суспільства до суддів та судової влади, а також мінімізує прояви корупційної складової в судовій системі.*

3. *Прискорення ратифікації Україною Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який надасть можливість звертатися до ЄСПЛ із запитом та клопотати про консультативні висновки стосовно тлумачення або застосування прав і свобод, встановлених Конвенцією та її протоколами.*

Довідково. Важливість преюдиціального, консультативного запиту полягає в тому, що суд (у національній правовій системі – найвищий у державі суд) тлумачить норму права за запитом ще до моменту вирішення справи по суті в суді першої інстанції, тобто запобігає судовій помилці, а не виправляє судових помилок. Позитивним ефектом є зменшення ризику скасування судового рішення судом вищої інстанції. Єдність, усталеність та прозорість судової практики також мінімізує прояви корупційного складника в судовій системі, попереджує використання суддівських повноважень для неправомірного збагачення, зловживання службовим становищем чи інших неправомірних діянь.

4. *Розроблення і запровадження дієвих механізмів притягнення до відповідальності суддів за винесення завідомо неправосудних рішень, у т. ч. звільнення з посад без права повторного обіймання посади судді усіх суддів, рішення яких були скасовані Європейським судом з прав людини.*

5. *Внесення змін до Закону України «Про судовий збір», що передбачають скасування для правоохоронних антикорупційних органів вимоги сплачувати судові збори.*

6. *Здійснення антикорупційними органами (НАЗК, НАБУ, САП, ДБР та АРМА) оперативного моніторингу із залученням громадського сектору до перевірки відповідності рівня задекларованого майнового стану реальним доходам та способу життя суддів, з притягненням до відповідальності суддів, які не підтверджують джерел отримання майна.*

7. *Проведення системної перевірки функціонування системи електронного розподілу справ для призначення справ до розгляду з вжиттям відповідних заходів у разі виявлення ознак систематичного розподілу і формування сталих колегій суддів. Йдеться про удосконалення регламентів роботи судів шляхом проведення електронного розподілу в публічному місці в приміщенні суду, отримання дозволу присутніх*

на отримання результатів розподілу в друкованому вигляді та зйомку процесу розподілу на портативні відеозаписувальні пристрої без додаткових погоджень.

8. Підвищення рівня об'єктивності та публічності роботи Вищої ради правосуддя, особливо щодо розгляду скарг на суддів, які транслювати в режимі онлайн на спеціальному відеоканалі Вищої ради правосуддя, із збереженням їх у публічному електронному інтернет-архіві.

9. Проведення систематичних консультацій з громадськістю, адвокатами, спеціалізованими організаціями, науково-дослідними та навчальними установами з виявлення причин корупції в судовій системі та у системі виконання судових рішень.

10. Запровадження практики щорічних парламентських слухань з питання подолання корупції в судовій системі та системі виконання судових рішень, в межах яких передбачити щорічний звіт Міністерства юстиції України про стан виконання судових рішень.

11. Перегляд рішень про створення та реорганізацію органів виконання рішень як юридичних осіб, забезпечення збереження правонаступництва від ліквідованих до новостворених органів виконання судових рішень для виконання зобов'язань держави.

8.3. РЕФОРМА У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

ProZorro. Реформа публічних закупівель в Україні визнана однією з найбільш успішних у 2016 р. Розпочавшись як громадська ініціатива боротьби з корупцією, вона згодом набула загальнодержавного масштабу. Реформа публічних закупівель включала в себе удосконалення законодавства (прийняття нового Закону України «Про публічні закупівлі»⁶⁹ та підзаконних актів до нього), а також використання електронної системи закупівель, яка отримала назву *ProZorro*. Загалом реформа спрямована на ефективне та транспарентне здійснення процедур закупівель, створення в цій сфері конкурентного середовища, розвиток добросовісної конкуренції, запобігання проявам корупції.

Довідково. Система *ProZorro* розпочала працювати в пілотному режимі з лютого 2015 р. До кінця 2015 р. її використання було добровільним, а з 1 серпня 2016 р. стало обов'язковим для всіх державних замовників.

Станом на початок 2017 р. система *ProZorro* забезпечує:

- реалізацію відповідно до закону трьох процедур закупівель (відкриті торги, переговорна процедура, конкурентний діалог);

⁶⁹ Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>

- переговорну процедуру для потреб оборони (згідно із спеціальним законом);
- супроводження допорогових закупівель, визначене у наказі ДП «Зовнішторгвидав» (наразі – ДП «Прозорро»), згідно з наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 26 липня 2016 р. № 1220⁷⁰.

Електронна система *ProZorro* з'єднує головний портал із мережею приватних торговельних майданчиків. Дані, отримані у процесі взаємодії з системою, зберігаються в центральній базі даних; вони є загальнодоступними і використовуються для моніторингу.

Реформа зробила сферу публічних закупівель більш відкритою для громадян та підвищила їх обізнаність щодо публічних закупівель. Крім того, Україна як член Угоди СОТ про державні закупівлі (*GPA*) стала більш відкритою для іноземних учасників й отримала доступ до закупівель за кордоном. Електронна система спростила процес здійснення закупівель замовниками, полегшила для учасників доступ до торгів та загалом прискорила строки здійснення закупівель. На адміністрування самої системи з боку держави додаткові кошти не витрачаються. До того ж, моніторинг процесу закупівель, який охоплює ця електронна система, став більш простим та доступним.

За експертними оцінками, до початку реформ в Україні біля 20 % обсягу ринку публічних закупівель втрачалося внаслідок корупційних зловживань та обмеженої конкуренції⁷¹. Очевидно, що **антикорупційний потенціал електронної системи публічних закупівель ProZorro** полягає у мінімізації таких втрат. З огляду на фактичну динаміку обсягів тендерних процедур, здійснених із дотриманням законодавчих вимог (у 2014 р. – 113,8 млрд грн⁷², у 2015 р. – 152,6 млрд грн⁷³, у 2016 р. – 263,4 млрд грн⁷⁴) щорічний ефект від функціонування цієї системи сягатиме десятків мільярдів гривень.

Відкритий і спрощений доступ до системи публічних закупівель збільшив кількість їх учасників і постачальників. Зокрема, у 2016 р. кількість унікальних постачальників порівняно з 2015 р. зросла у три рази (до 33,7 тис.). Як наслідок, зменшилася кількість договорів, що припадають на одного постачальника, і тим самим послабився рівень його монопольного впливу на замовника.

⁷⁰ Щодо перейменування ДП «Зовнішторгвидав України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://tender.me.gov.ua/EDZFrontOffice/menu/uk/announcement_detail?id=EDZrDWnc9a

⁷¹ ProZorro: Як мрія перетворилася на реальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slideshare.net/MaxNefyodov/prozorro-2016>

⁷² Звіт про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2014 та поточному роках [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – 2015. – 15 груд. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16747671/Zvit_11-6.pdf

⁷³ Звіт про результати аналізу стану державних закупівель в Україні у 2015–2016 роках [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – 2017. – 31 січ. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750872/Zvit_3-1_2017.pdf?subportal=main

⁷⁴ Річниця ProZorro: що змінила реформа публічних закупівель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://voxukraine.org/2017/04/25/richnitsya-prozorro-ua/>

У структурі постачальників суттєво зросла частка ФОПів (із 24 % у 2015 р. до 42 % у 2016 р.). Кількість замовників у 2016 р. збільшилася на 53 % – до 20 тис., що передусім пов'язано з необхідністю відображення допорогових закупівель. Хоча коли йдеться про замовників у надпороговій групі, у 2016 р. порівняно із 2015 р. вона також зросла (на 11 %) ⁷⁵.

У 2016 р. кількість замовників, які укладали договори тільки з одним постачальником (для всіх закупівель за рік), значно знизилася – до 5 % порівняно з 11 % у 2015 р., а середня вартість таких закупівель знизилася на 70 %.

Реформа публічних закупівель стала прецедентом взаємодії громадянського суспільства, держави та бізнесу. До її **позитивних результатів** слід віднести таке.

1. Система *ProZorro* забезпечує транспарентність процедур публічних закупівель. Реформа дала змогу об'єднати всіх замовників, учасників та колегію з розгляду скарг Антимонопольного комітету в єдиній електронній системі та отримати можливість інтеграції з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Завдяки тому, що в цій системі «всі бачать все», тепер і бізнес, і громадськість можуть контролювати чесність публічних закупівель, що дає змогу забезпечувати прозорість та зменшити можливість виникнення корупційних схем.

При цьому *ProZorro* пропонує цілий ряд інструментів для здійснення моніторингу публічних закупівель. Зокрема, систему інтегровано з порталом *E-data*, що дає змогу користувачам відслідковувати оплату Державної казначейської служби України за договорами, укладеними в результаті торгів (сервіс 007). Системність та всеосяжність *ProZorro* позитивно вирізняє її серед практик *e*-підходу в країнах ЄС.

2. У рамках реформи відбулася децентралізація торговельних майданчиків. Замість одного державного станом на кінець березня 2017 р. в Україні працювали 15 акредитованих приватних торговельних майданчиків (для всіх закупівель). Комерціалізація цього сегмента зумовила конкуренцію між майданчиками, що має забезпечити постійне вдосконалення послуг.

3. Спростився механізм усіх видів державного фінансового контролю у сфері державних закупівель. За результатами контрольних заходів Державної аудиторської служби України ⁷⁶, упродовж 2016 р. встановлено порушень за 1 090 процедурами закупівель на загальну суму 13,2 млрд грн та складено 319 протоколів за ст. 164-14 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Крім того, Держаудитслужба реалізує покладені на неї завдання у сфері контролю закупівель в межах своїх повноважень без виходу на об'єкт контролю шляхом аналізу інформації, розміщеної

⁷⁵ Вплив ProZorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cep.kse.org.ua/assets/img/articles/Prozorro_report_ua.pdf

⁷⁶ Публічний звіт про діяльність Державної аудиторської служби України за 2016 рік [Електронний ресурс] / Державна аудиторська служба України. – Режим доступу : <http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=136324>

на веб-порталі Уповноваженого органу або отриманої від замовника. Так, упродовж 2016 р. органами Держаудитслужби здійснено аналіз ще 1 290 процедур закупівель на загальну суму 22,7 млрд грн та встановлено порушення при проведенні 1 046 процедур (у понад 81 % проаналізованого масиву) на суму 19,2 млрд грн.

4. Відкриті дані про публічні закупівлі розвинули практику та культуру громадського контролю, оскільки саме громадяни є кінцевими споживачами державних послуг.

Довідково. Перемоги системи публічних закупівель *ProZorro* у міжнародних конкурсах стали першим випадком, коли розробка для державного сектору від України отримала широке всесвітнє визнання. 18 травня 2016 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України отримало найбільш престижну міжнародну премію у сфері закупівель за створення і впровадження електронної системи з унікальною архітектурою *World Procurement Awards 2016*⁷⁷ у номінації «Технологія майбутнього», а в 2017 р. система *ProZorro* повторила успіх у номінації «Довіра майбутнього»⁷⁸. Крім того, 7 грудня 2016 р. *ProZorro* було визнано переможцем третьої щорічної премії ініціативи в сфері відкритого врядування *Open Government Awards 2016*. Оголошення переможців відбулося під час саміту *Open Government Partnership (OGP Global Summit)*, що проходив у м. Парижі (Франція)⁷⁹.

Завдяки відкритості даних у сфері бюджету та публічних закупівель Україна піднялася у світовому *рейтингу Global Open Data Index* із 54-го місця у 2015 р. до 31-го місця – у 2016 р⁸⁰. Українська система також рекомендована Європейським банком реконструкції і розвитку як успішний зразок реформи публічних закупівель.

Завдяки підтримці авторитетних міжнародних антикорупційних організацій *Transparency International*, фонду *WNISEF*, ЄБРР, уряду Німеччини та інших партнерів система *ProZorro* вже на початковому етапі функціонування змогла продемонструвати вагомі позитивні результати.

Нині сформована **чітка стратегія подальшого розвитку реформи публічних закупівель**. Кабінетом Міністрів України схвалено розпорядження «Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожню карту»)» від 24 лютого 2016 р. № 175-р. Метою цієї Стратегії

⁷⁷ ProZorro отримала міжнародну премію у сфері публічних закупівель [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. – 19 трав. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=0fa34a0d-a323-49c6-9c69-9c6c0fe3a87b&title=ProzorroOtrimalaMizhnarodnuPremiiUSferiPublichnikhZakupivel>

⁷⁸ ProZorro отримала нагороду Davos Awards 2017 у номінації «Довіра майбутнього» [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2017. – 29 берез. – Режим доступу : <https://prozorro.gov.ua/news/prozorro-otrimala-nagorodu-davos-awards-2017-u-nominaciyi-dovira-majbutnogo>

⁷⁹ ProZorro отримала престижну міжнародну премію Open Government Awards 2016 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. – 8 груд. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?id=31d356d2-9eba-4c75-848e-b39dd2f1c985>

⁸⁰ Ukraine, Ranked #31 against other places in the Index [Електронний ресурс] / Global Open Data Index. – Режим доступу : <https://index.okfn.org/place/ua/>

визначено формування сучасної і дієвої системи публічних закупівель, спрямованої на створення конкурентного середовища та подальший розвиток добросовісної конкуренції у сфері закупівель в Україні, а також забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері публічних закупівель шляхом послідовної адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС протягом 2015–2022 рр.

Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом закріплено зобов'язання України щодо приведення системи публічних закупівель у відповідність із стандартами ЄС. Питання публічних закупівель викладені у главі 8 розділу IV Угоди про асоціацію (ст. 148–156 та додаток XXI), якою передбачено забезпечення взаємного доступу до ринків публічних закупівель ЄС та України на основі планованого та послідовного наближення законодавства України у сфері публічних закупівель до *acquis* ЄС у сфері публічних закупівель.

Це має супроводжуватися інституційною реформою та створенням ефективної системи публічних закупівель відповідно до принципів, якими регулюються публічні закупівлі в ЄС. Зазначені положення застосовуються до контрактів, на які поширюється дія відповідних директив ЄС.

Подальша популяризація цінностей та принципів системи *ProZorro* забезпечується у проекті «*ProZorro.Продажі*». Метою цього спільного проекту Мінекономрозвитку та Фонду гарантування вкладів України є прозора, швидка й ефективна реалізація державного та комунального майна, а також запобігання корупції завдяки централізації даних, громадському контролю та розширенню кола покупців⁸¹. З лютого 2017 р. **всі активи неплатоспроможних банків реалізуються через «ProZorro.Продажі»**.

Довідково. Проект «*ProZorro.Продажі*» став одним із кращих антикорупційних стартапів світу. 13 червня 2017 р. цей проект переміг у демо-дні фіналу конкурсу антикорупційних стартапів *Citi T4I Challenge* в м. Хайдерабаді (Індія). Із 1 000 заявок учасників, що надійшли з понад 70 країн світу, до фіналу було відібрано 103 проекти. Найбільша кількість проектних рішень була запропонована Сполученими Штатами Америки (24), Індією (18), Великою Британією (14); Україна запропонувала один проект⁸².

DoZorro. З метою полегшення контролю публічних закупівель Представництвом міжнародної організації *Transparency International* в Україні запущено систему моніторингу закупівель – портал *dozorro*.

⁸¹ ProZorro.Продажі – ProZorro.Sale. Мета та принципи реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://prozorro.sale/aim>

⁸² Prozorro.Продажі став одним із кращих антикорупційних стартапів світу [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2017. – 13 черв. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3b79951b-4626-46c9-addf-dbcf8ff008d9&title=Prozorro-prodazhiStavOdnimIzKraschikhAntikoruptsiinikhStartapivSvitu>

org для бізнесу, громадських активістів, ЗМІ та контролюючих органів, на якому вже можна залишити відгук про непрозорий тендер. У планах на 2017 р. передбачений подальший розвиток цього порталу, розширення його функціоналу та реалізація можливості подавати відгуки щодо замовників та постачальників через створені електронні кабінети на комерційних майданчиках.

Крім того, з метою популяризації відкритих даних у сфері публічних фінансів запроваджено національний конкурс журналістських розслідувань та аналітичних досліджень «*E*-Розслідування», що проводиться вже вчетверте⁸³. Користуються популярністю також конкурси журналістських розслідувань корупційних діянь у цій сфері від Міжнародного фонду «Відродження»⁸⁴ та громадських організацій медіа⁸⁵.

E-data. Серед дієвих інструментів запобігання корупції слід відзначити впровадження інших електронних систем публічного доступу до інформації про публічні ресурси, таких як єдиний веб-портал використання публічних коштів *E-data*, та відкриття державних майнових реєстрів. Їх подальший розвиток поряд з удосконаленням нормативного поля спроможний забезпечити синергетичний ефект для подолання корупції на рівні державної та місцевої влади.

Втім, тестову експлуатацію офіційного порталу публічних фінансів України *E-data* було продовжено до кінця 2017 р.⁸⁶, і впродовж цього періоду до розпорядників коштів не застосовуються санкції за порушення термінів оприлюднення. Як наслідок, поки що жоден орган чи посадова особа не були притягнені до відповідальності за порушення термінів оприлюднення чи подання неповної інформації на цьому порталі.

8.4. ЕЛЕКТРОННИЙ РЕЄСТР ВІДШКОДУВАННЯ ПДВ У СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Важливим завданням реформ стало подолання корупції при адмініструванні податку на додану вартість (ПДВ), який був найбільш корумпованим у системі оподаткування.

⁸³ Четвертий національний конкурс журналістських розслідувань та аналітичних досліджень «*E*-розслідування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.007.org.ua/contest/5/rules>

⁸⁴ Конкурс «Проведення журналістських розслідувань у сфері боротьби з корупцією» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.virf.ua/grants/contests-end/konkurs_jour_rosl_feb_2017/

⁸⁵ Конкурс журналістських розслідувань «Висвітлення корупції у використанні коштів місцевих бюджетів» [Електронний ресурс] / Internews Ukraine. – Режим доступу : <http://internews.ua/2016/04/corruption-budget-media-contest/>

⁸⁶ Продовжено термін проведення дослідної експлуатації єдиного веб-порталу використання публічних коштів / Міністерство фінансів України. – 2017. – 11 лип. – Режим доступу : https://spending.gov.ua/news?p_auth=4H3vVVqC&p_p_id=newsportlet_WAR_EdataPortletportlet&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=2&_newsportlet_WAR_EdataPortletportlet_javax.portlet.action=actionItemNews

Як відомо, ПДВ є одним із основних бюджетоутворюючих податків: його частка в доходах Зведеного бюджету України становила у 2015 р. 27,4 %, а в 2016 р. – 30,1 %. Водночас цей податок є й найбільш складним в адмініструванні, через прогалини в якому виникали численні корупційні прояви від часу запровадження ПДВ.

Непрозора система адміністрування та відшкодування ПДВ у «ручному» режимі була основною проблемою бізнесу, об'єктом численних адміністративних та судових скарг. На необхідності вдосконалення процедури відшкодування цього податку вказувалося у фінансових розділах практично всіх стратегічних програмних документів. Ця проблема навіть знайшла своє відображення у ст. 351 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС від 27 червня 2014 р., де окремо наголошувалося на необхідності здійснення Україною невідкладних заходів з посилення контролю за справлянням ПДВ.

З метою **налагодження прозорого адміністрування та відшкодування ПДВ** на сьогодні зроблено таке.

1. **З 1 липня 2015 р. запроваджена система електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ)**, що стало важливою передумовою забезпечення прозорості відшкодування податку.

Довідково. СЕА ПДВ запроваджена у рамках реалізації податкової реформи Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII⁸⁷. Упродовж перехідного періоду (з 28.12.2014 р. до 01.07.2015 р.) СЕА ПДВ функціонувала у тестовому режимі, що дало змогу платникам податку та контролюючим органам адаптуватися до нових правил адміністрування податку.

З 1 липня 2015 р. система діє на постійній основі і забезпечує автоматичний облік платників податку (пункт 1 ст. 200-1 Податкового кодексу України): суми податку, що містяться у складених та отриманих податкових накладних та розрахунках коригування, зареєстрованих у Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН); суми податку, сплачені платниками при ввезенні товару на митну територію України; суми поповнення та залишку коштів на рахунках в СЕА ПДВ; суми податку, на які платники мають право зареєструвати податкові накладні та розрахунки коригування до податкових накладних в ЄРПН, а також інші показники.

Державна фіскальна служба України автоматично на безоплатній основі відкриває платникам ПДВ електронні рахунки в СЕА ПДВ, з яких здійснюються розрахунки з бюджетом. Із запровадженням СЕА ПДВ всі податкові накладні та розрахунки коригування до них складаються платниками податку виключно в електронному вигляді.

Із запровадженням СЕА ПДВ в Україні *сформувалася прозора система обліку й сплати ПДВ*, яка дисциплінує розрахунки з бюджетом та гарантує

⁸⁷ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-19>

відшкодування податку добросовісними підприємствами. Уперше запроваджено правила, що дали змогу декриміналізувати цей бюджетоформуючий податок.

Запровадження системи СЕА ПДВ *унеможливило формування фіктивного кредиту та отримання неправомірного відшкодування ПДВ з бюджету*, а отже, певною мірою сприяло зменшенню обсягів тіньової економіки. Крім того, СЕА ПДВ підвищила прогнозованість процесу мобілізації податку до державного бюджету, зменшила втрати держави та бізнесу на податкове адміністрування, кількість обтяжливих для бізнесу звірок та перевірок.

Крім того, виникла можливість скоротити кількість критеріїв бюджетного відшкодування та спростити звітність з ПДВ. При цьому основні правила обчислення ПДВ збережено. Коло платників ПДВ, об'єкт оподаткування, принципи формування податкових зобов'язань та податкового кредиту також залишилися незмінними.

2. Оцінено *корупційні ризики практики оприлюднення з березня 2016 р. двох реєстрів заяв про повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ за платниками, які відповідали та які не відповідали критеріям.*

Довідково. На виконання вимог підпункту 200.7.3 пункту 200.7 ст. 200 Податкового кодексу України (ПКУ) і Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення реєстрів заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість» від 22 лютого 2016 р. № 68⁸⁸ оприлюднено два реєстри заяв про повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ, до яких включалися заяви, подані після 1 лютого 2016 р., зокрема, до першого реєстру – заяви від платників, які відповідають встановленим критеріям; до другого – заяви від тих підприємців, що їм не відповідають. Державна фіскальна служба України (ДФС) оприлюднювала обидва Реєстри на своєму офіційному веб-сайті.

Таке адміністрування ПДВ супроводжувалося низкою проблем, що мали ознаки корупційних правопорушень. Зокрема, ДФС оприлюднювала на офіційному сайті неповний перелік відомостей згідно з підпунктом 200.7.1. ПКУ, що порушувало законні права та інтереси платників податків, і створювало значні корупційні ризики. Крім того, відомості з офіційних джерел сайтів ДФС та Державної казначейської служби України (ДКСУ) свідчили про порушення з боку ДФС порядку надання платникам податку бюджетного відшкодування у хронологічному порядку надходження відповідних заяв⁸⁹.

Необхідність дотримання ряду критеріїв – чисельності працівників та їхньої заробітної плати, значного обсягу необоротних активів та здійснення експортної діяльності – стали перешкодами для включення малого

⁸⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення реєстрів заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість» від 22 лютого 2016 р. № 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68-2016-%D0%D0%BF>

⁸⁹ Протокол № 12 засідання Громадської ради при Міністерстві від 29 липня 2016 р. [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. – 5 верес. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e50dc767-f4e7-4849-b28c-86498400b52d&tag=ProtokoliZasidanZa2015-Rik>

та середнього бізнесу у перший з реєстрів, що певною мірою було *дискримінаційним порушенням принципу рівності платників податків*.

Довідково. У квітні 2017 р. Міністерство фінансів України оприлюднило дані аналізу відповідності ПКУ порядку відшкодування ПДВ за 10 місяців 2016 р.⁹⁰ для 100 підприємств, до яких увійшли платники із великою заявленою до виплати сумою та платники, обрані за методом випадкового відбору. Результати аналізу реєстрів заяв про відшкодування засвідчили порушення норм ПКУ з боку посадових і службових осіб, відповідальних за відшкодування ПДВ, а саме:

- через неправомірні дії посадових осіб ДФС для 72 суб'єктів підприємництва зі 100 принаймні в одному місяці розмір відшкодування загалом був необґрунтовано зменшений, внаслідок чого одержувачі недоотримали близько 3,2 млрд грн. Існує ймовірність відмови ДФС у відшкодуванні платникам податку сум в повному обсязі;
- для 50 суб'єктів підприємництва із 100 принаймні в одному місяці порушені строки формування висновків ДФС. Для деяких заявок ДФС не надавало висновків ДКСУ по 100–300 і більше днів, хоча законом передбачено не більше 85 днів від дати подання заявки;
- для 72 платників ПДВ зі 100 у 195 випадках було порушено максимально допустимий строк виплати відшкодування – 10 робочих днів від граничного строку закінчення перевірки до дати перерахування коштів на рахунок платника податку. При цьому іншим платникам податку за однаковою датою узгодження і пізнішою датою подання заяви на відшкодування ПДВ кошти виплачували у встановлений строк. Загалом виявлено 34 випадки виплати відшкодування окремим платникам податку поза чергою;
- для 10 платників ПДВ, незважаючи на внесення даних у реєстр про узгодження суми відшкодування, кошти не виплачували 100 і більше днів. У деяких випадках висновки передавалися територіальним органом ДФС в ДКСУ та відшкодування здійснювалося протягом одного робочого дня від дати висновку.

Виявлені порушення потребували належного реагування, що стало наступним етапом антикорупційних заходів у відшкодуванні ПДВ.

3. З квітня 2017 р. **запроваджений єдиний Реєстр заяв про повернення суми бюджетного відшкодування ПДВ**⁹¹.

У системі заходів запобігання і протидії корупції найважливішим елементом податкової реформи стало внесення Законом № 1797-VIII від 21 грудня 2016 р.⁹² змін до ст. 200 ПКУ щодо формування *єдиного* реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування.

⁹⁰ Міністр фінансів презентував аналіз відшкодування ПДВ за 10 місяців 2016 р. [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – 2017. – 12 квіт. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/ministr-finansiv-prezentuvav-analiz-vidshkoduvannia-pdv-za-misiatsiv-r?category=podatki&subcategory=podatok-na-dodanu-varnist>

⁹¹ Реєстр відшкодування ПДВ [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/reestr>

⁹² Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення реєстрів заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість» від 22 лютого 2016 р. № 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68-2016-%D0%BF>

Значною мірою ці законодавчі зміни були ініційовані активною позицією Президента України та Національної ради реформ. Зокрема, три з 25 проведених засідань Національної ради реформ (3 вересня 2015 р.; 8 грудня 2015 р. та 25 жовтня 2016 р.) були повністю присвячені удосконаленню податкової системи, зокрема в частині ПДВ.

На виконання зазначеного Закону Урядом було скасовано Постанову від 22 лютого 2016 р. № 68 і натомість ухвалено Постанову від 25 січня 2017 р. № 26 «Про затвердження Порядку ведення Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість»⁹³. У затвердженій постанові визначено новий порядок ведення інформаційного ресурсу Реєстру заяв з передачею його для адміністрування від Державної фіскальної служби України до Міністерства фінансів України. Формування Реєстру здійснюється автоматично на підставі баз даних ДФС та ДКСУ.

Довідково. З 1 квітня 2017 р. майже всі заявлені до повернення суми ПДВ відшкодовуються протягом місяця за результатами камеральних перевірок. За заявами, поданими у березні 2017 р. за лютий 2017 р., із заявленого обсягу 8,3 млрд грн ПДВ 7,8 млрд грн підтверджені камеральними перевірками і відшкодовані на розрахункові рахунки суб'єктів господарювання протягом 30 днів.

У квітні 2017 р. із заявленого обсягу 9,9 млрд грн суб'єктам господарювання відшкодовано 9,3 млрд грн. За результатами камеральних перевірок 95 % сум ПДВ відшкодовано в автоматичному режимі. Щодо сум, які ще не повернені платникам, прийнято рішення про проведення позапланової документальної перевірки для підтвердження правомірності заявки або попередження незаконного відшкодування ПДВ⁹⁴.

Забезпечити повну ліквідацію заборгованості минулих періодів із відшкодування ПДВ сьогодні неможливо з *об'єктивних причин*. Це, зокрема, відсутність необхідної інформації від правоохоронних органів, судові спори, необхідність здійснення перевірок за нововиявленими обставинами, неможливість проведення перевірки, взаємовідносини платників із підприємствами, зареєстрованими в ОРДЛО чи в зоні проведення АТО або перереєстрованими на материковій території України.

Дієвим запобіжником корупційним зловживанням також стало *включення з 2017 р. коду товарів за УКТ ЗЕД як обов'язкового реквізиту податкової накладної*, що дало можливість запобігати явищу продажу податкового кредиту через т. зв. скрутки.

⁹³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Реєстру заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість» від 25 січня 2017 р. № 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/26-2017-%D0%BF>

⁹⁴ Мирослав Продан: Всі суми ПДВ, підтверджені камеральними перевірками, відшкодовуються автоматично [Електронний ресурс] / Державна фіскальна служба України. – 2017. – 31 трав. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/298203.html>

Впровадження електронного реєстру відшкодування ПДВ з можливістю відслідкувати всі його етапи в онлайн-режимі забезпечило прозорість процесу повернення платникам бюджетних коштів. При цьому автоматичний процес унеможливив втручання людського фактору при відшкодуванні ПДВ.

Довідково. Індикатором успішності антикорупційних заходів стало збільшення обсягів збору та відшкодування ПДВ. Так, у 2015 р. надходження ПДВ (з урахуванням бюджетного відшкодування) становили 178,5 млрд грн, що на 39,4 млрд грн (28,4 %) більше, ніж у 2014 р., у т. ч. бюджетне відшкодування – 68,4 млрд грн (на 18,2 млрд грн (36,2 %) більше, ніж у 2014 р.). У 2016 р. надходження ПДВ становили 235,5 млрд грн, що на 57,1 млрд грн (32,0 %) більше 2015 р. При цьому числі бюджетне відшкодування становило 94,4 млрд грн (на 26,0 млрд грн (38,0 %) більше, ніж у 2015 р.). Тенденція до зростання обсягів відшкодувань ПДВ значною мірою зумовлена вдосконаленням процесу адміністрування та відшкодування ПДВ. Аналогічна динаміка триває у 2017 р. на тлі відсутності девальвації національної валюти. Позитивною є тенденція співвідношення відшкодування ПДВ та загального обсягу експорту.

4. З липня 2017 р. **у повноцінному режимі запрацювала система автоматичного блокування ризикованих податкових накладних.**

З 1 квітня до 30 червня 2017 р. згідно з пунктом 57 підрозділу 2 розділу XX ПКУ діяв *тестовий режим* блокування податкових накладних. Наказом Міністерства фінансів України від 13 червня 2017 р. № 567 затверджено *Критерії оцінки ступеня ризиків, достатніх для зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних та Вичерпний перелік документів, достатніх для прийняття рішення про реєстрацію податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних.* Економічний ефект за три місяці роботи в тестовому режимі системи моніторингу оцінки ризиків – додаткові 7 млрд грн до державного бюджету.

З 1 липня 2017 р. система запрацювала в повноцінному режимі, що дало змогу призупинити реєстрацію ризикованих податкових накладних. З початку роботи в штатному режимі та станом на 25 липня 2017 р. система моніторингу оцінки ризиків при реєстрації податкових накладних зареєструвала 13,7 млн податкових накладних/розрахунків коригування на загальну суму майже 75,7 млрд грн. Зупинено реєстрацію лише 132,1 тис. податкових накладних на суму 1,8 млрд грн, що становить *лише 0,97 %* від загальної кількості зареєстрованих документів⁹⁵.

⁹⁵ Мирослав Продан: Система СМКOP зареєструвала вже 13,7 млн податкових накладних/розрахунків коригування на суму майже 75,7 млрд гривень [Електронний ресурс] / Державна фіскальна служба України. – 2017. – 26 лип. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/zupinennya-reestratsii-pn/304562.html>

Довідково. Усі надіслані платниками повідомлення з підтвердженням реальності операцій за зупиненими податковими накладними оперативно розглядає спеціально створена в Державній фіскальній службі комісія. Розгляд має відбутися впродовж 5 робочих днів. Так, за вказаний період прийнято до розгляду понад 27,5 тис. податкових накладних від майже 3,5 тис. платників. За ними винесено рішення по 8 тис. документів. Позитивні рішення винесено по майже 4,2 тис. накладних, відмовлено у реєстрації майже 3,9 тис. документів.

У разі незгоди з прийнятим рішенням про відмову в реєстрації платник має право протягом 10 робочих днів подати скаргу з додатковими документами. Окрема комісія ДФС їх розглядає і приймає відповідне рішення – або про реєстрацію, або про підтвердження рішення про відмову в реєстрації податкової накладної.

Налагодження *прозорого адміністрування та автоматичного відшкодування ПДВ* стало потужним чинником забезпечення в Україні рівних умов ведення бізнесу, що, в свою чергу, є дієвим засобом запобігання корупції. Отримання реальних стимулів для поживлення ділової активності та покращення інвестиційного клімату є суттєвим кроком на шляху відновлення довіри бізнесу до влади.

8.5. ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В ПРОЦЕСІ ПРИВАТИЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ РЕСУРСАМИ

В умовах глобальної конкуренції важливим напрямом економічної політики держави залишається реформа управління державними підприємствами з метою їх перетворення на прибуткові та конкурентоспроможні.

В Україні підприємства з державною або комунальною участю формують значну частку ВВП, зайнятості та ринкової капіталізації. Вони переважають у житлово-комунальному господарстві та галузях інфраструктури (енергетика, транспорт, зв'язок, фінансовий сектор). Тому ефективне управління такими підприємствами є передумовою не лише підвищення національної конкурентоспроможності, а й зміцнення економічної та соціальної безпеки держави.

Держава як господар має бути зацікавлена у збільшенні вартості активів та підвищенні ефективності функціонування державних та комунальних підприємств з часткою державної власності принаймні до рівня успішних профільних підприємств приватного сектору. У свою чергу, це актуалізує потребу посилення професіоналізації управління такими підприємствами. При цьому має бути усунене політично мотивоване та надмірне оперативне втручання у питання їх власності й господарської діяльності, що розпорошує відповідальність за прийняті рішення та, як правило, погіршує економічні результати діяльності.

Актуальність реформи управління державними та комунальними підприємствами пов'язана також з укладеною Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, де до пріоритетних завдань віднесено викорінення корупції

у державному секторі⁹⁶, а також участь у процесах глобальної економічної інтеграції.

Нормативно-правове забезпечення удосконалення управління державними та комунальними підприємствами

Першим кроком у формуванні інституційного базису модернізації цієї сфери стало схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки⁹⁷, розробленої відповідно до принципів підзвітності, прозорості, дерегулювання і дебіюрократизації, недопущення корупції. До головних стратегічних настанов Стратегією віднесено: посилення бюджетного нагляду, розбудову державної політики управління суб'єктами господарювання, удосконалення корпоративного управління, реструктуризацію та реорганізацію суб'єктів господарювання, прозорий та комплексний процес приватизації.

Для реалізації Стратегії Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності»⁹⁸ були внесені зміни до Господарського кодексу України, законів України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», «Про місцеве самоврядування», «Про управління об'єктами державної власності».

Наріжним каменем реформи стали зміни у Господарському кодексі України⁹⁹, що стосуються органів управління та їхніх компетенцій, зокрема створення та функціонування державних підприємств. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядових рад (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та їхніх комітетів визначається Кабінетом Міністрів України.

Відповідні зміни внесено в Закон України «Про управління об'єктами державної власності»¹⁰⁰ в частині ***особливостей управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 % акцій (часток) належать державі*** (далі – державні підприємства). Тут вказано, що наглядові ради призначають та звільняють з посади керівників; забезпечують призначення (обрання) незалежних членів наглядових рад; ухвалюють рішення щодо вчинення

⁹⁶ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820

⁹⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки» від 27 травня 2015 р. № 662-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/662-2015-%D1%80>

⁹⁸ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» від 2 червня 2016 р. № 1405-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1405-19>

⁹⁹ Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

¹⁰⁰ Закон України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 р. № 185-V (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185-16>

правочинів; забезпечують проведення щорічних незалежних аудиторських перевірок фінансової звітності; визначають кандидатури незалежних членів наглядових рад та осіб, які представляють інтереси держави на загальних зборах та у наглядових радах.

До виключної компетенції наглядової ради належить погодження проекту стратегії, річного фінансового плану державного підприємства та звіту про його виконання, а також проектів інших рішень, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства, в т. ч. формування антикорупційної політики підприємства.

Довідково. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 142¹⁰¹ визначені критерії обов'язковості утворення наглядової ради для підприємств, якщо вартість активів підприємства перевищує 2 млрд грн, а розмір чистого доходу – 1,5 млрд грн. На сьогодні цим критеріям відповідає 41 суб'єкт господарювання державної форми власності. В інших унітарних підприємствах та господарських товариствах необхідність створення незалежної наглядової ради передається до компетенції їхніх органів управління.

Регламентовано також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради і проведення конкурсного відбору кандидатів на посади незалежних членів наглядової ради.

Урядовою постановою від 10 березня 2017 р. № 143¹⁰² затверджено порядок визначення представників держави до наглядових рад та для участі у загальних зборах суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Цей Порядок встановлює процедуру визначення та затвердження кандидатур представників держави, які призначаються до наглядових рад.

Зазначені вище документи заклали потужний фундамент реформи управління об'єктами державної та комунальної власності. Подальші кроки мають бути пов'язані з імплементацією їхніх положень.

Довідково. Для імплементації на практиці найефективніших підходів започатковано пілотні проекти створення наглядових рад на прикладі НАК «Нафтогаз України»¹⁰³ (їй належить 42 % всіх державних активів). План дій щодо корпоративного управління ПАТ НАК «Нафтогаз України» дозволяє прослідкувати етапи процесу¹⁰⁴.

---

¹⁰¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі» від 10 березня 2017 р. № 142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>

¹⁰² Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління об'єктами державної власності» від 10 березня 2017 р. № 143 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/143-2017-p>

¹⁰³ Постанова Кабінету Міністрів України «Питання формування наглядової ради публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України»» від 29 березня 2017 р. № 232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/232-2017-p>

¹⁰⁴ План дій щодо корпоративного управління ПАТ НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/files/Information/EBRD-Action-Plan-ukr.pdf>

Далі передбачено створити наглядові ради в таких державних компаніях, як «Укрзалізниця», «Укрпошта», «Укренерго», «Укргідроенерго», Адміністрація морських портів України, «Енергоатом», Аеропорт «Бориспіль», МТП «Южний» (разом – 35 % державних активів).

Важливим аспектом реалізації ініціативи є **запровадження моніторингу діяльності та розкриття інформації**. Змінами до Господарського кодексу України на Кабінет Міністрів покладено функцію з визначення критеріїв відбору незалежного аудитора та віднесення господарських товариств до таких, річна фінансова звітність яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором. Інформація щодо підприємства має бути обов'язково оприлюднена в мережі Інтернет і стосується: цілей підприємства та стану їх досягнення; фінансової звітності, аудиторських висновків; статуту, договорів; факторів ризику, що можуть вплинути на результати діяльності підприємства.

Також підлягають розкриттю біографічні довідки керівника та членів наглядової ради; інформація про структуру, принципи формування і розмір винагороди керівника та членів наглядової ради, включно з будь-якими бонусами, преміями та компенсаціями.

З метою формування **єдиного моніторингу ефективності управління об'єктами державної власності** було розроблено Порядок формування та ведення реєстру контрактів, укладених з керівниками суб'єктів господарювання державного сектору економіки¹⁰⁵. Мінекономрозвитку має формувати такий Реєстр та оприлюднювати його на офіційному веб-сайті.

Здобутки та проблеми реформування системи управління державною власністю

Найбільш прогресивною та важливою зміною у діяльності державних підприємств є **врегулювання укладення договорів**, щодо яких є зацікавленість. Вони підлягають погодженню наглядовою радою державного підприємства або органом, до сфери управління якого воно належить за таких умов: наглядова рада відсутня; наглядова рада вирішила передати питання на розгляд органу управління; більшість членів наглядової ради є заінтересованими у вчиненні господарського зобов'язання; балансова вартість майна відповідно до останньої річної фінансової звітності перевищує 10 % вартості активів; предметом договору є нерухоме або інше майно, якщо режим його оренди або відчуження регулюється спеціальним законодавством.

Новації стосуються й значних господарських зобов'язань державного підприємства – **наглядова рада вповноважена затверджувати правочини на суму від 10 до 25 % вартості активів**. Але найбільш «радикальною»

¹⁰⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про формування та ведення реєстру контрактів, укладених з керівниками суб'єктів господарювання державного сектору економіки» від 21 грудня 2016 р. № 991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/662-2015-п>

змінює **заборона ділити предмет господарського зобов'язання** з метою ухилення від визначеного законом порядку прийняття рішень про вчинення значного господарського зобов'язання.

Прогресивним кроком у покращенні системи корпоративного управління державними підприємствами є **перенесення функцій із затвердження фінансового плану на наглядові ради**. Відповідно до плану пілотного проекту в частині встановлення нової ролі НАК «Нафтогаз України» як корпоративного центру буде скасовано вимоги щодо затвердження Міністерством фінансів фінансових планів дочірніх підприємств, які перебувають у 100 % власності цієї компанії, з метою надання їм можливості діяти як господарським товариством¹⁰⁶.

Згодом ця практика управління буде імplementована в інших суб'єктах господарювання. Для цього Мінекономрозвитку запропонувало внести відповідні зміни до деяких законодавчих актів України в частині удосконалення механізму подання та затвердження фінансових планів¹⁰⁷.

Серед **ризиків реформування управління державною власністю** головним є втрата державою контролю над її активами та, як наслідок, можливі соціальні, екологічні та економічні потрясіння.

Неможливість впливати на діяльність наглядової ради, де більшість – незалежні експерти (які можуть представляти міжнародні фінансові організації та дипломатичні установи), не дозволить запобігти економічно неефективним рішенням, що зменшують вартість активів або навіть ведуть до банкрутства чи приватизації державного підприємства на не вигідних для держави умовах.

З іншого боку, для ухвалення рішення про приватизацію державного підприємства необхідним є отримання аудиторського висновку та затвердженої оцінки. Оскільки обрання аудитора та оцінювача майна товариства належить до повноважень наглядової ради, процес приватизації може затягуватися.

Наступна проблема – **відсутність юридично закріпленої економічної відповідальності членів наглядових рад** за економічні, екологічні та соціальні наслідки їхньої діяльності. Це також стосується обрання наглядовою радою керівника підприємства, діяльність якого призвела до негативних наслідків. Натомість передбачено запровадити страхування відповідальності керівників і членів наглядових рад за рахунок коштів державного підприємства.

Запобігти вказаним вище проблемам можна завдяки **запровадженню персональної фінансової відповідальності** за наслідки ухвалених рішень. Це має бути окремим пунктом цивільно-правового договору, що укладатиметься з членом наглядової ради. Для цього необхідно розробити систему

¹⁰⁶ План дій щодо корпоративного управління ПАТ НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/files/Information/EBRD-Action-Plan-ukr.pdf>

¹⁰⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61755

оцінки діяльності наглядової ради в цілому та кожного члена окремо. Результати оцінки мають стати підґрунтям для ухвалення органом управління рішення про відкликання члена наглядової ради або переобрання всього складу наглядової ради.

Рішення про *обрання незалежних членів до наглядової ради* приймають представники Кабінету Міністрів України, а також представники міжнародних фінансових організацій та дипломатичних установ (ЄБРР, Світового банку, МФК, Групи стратегічних радників з підтримки реформ), які мають право дорадчого голосу. Є небезпека в тому, що обраними незалежними членами наглядових рад стратегічно важливих для економіки і безпеки держави підприємств стануть виключно нерезиденти України. Заходи з мінімізації внутрішнього політичного впливу можуть привезти до зростання зовнішньополітичних впливів на державний сектор економіки України.

Досвід роботи наглядової ради НАК «Нафтогаз України» вказав на ще одну загрозу втрати держави контролю над своїми активами: обидва представники держави у наглядовій раді *після звільнення із державної служби залишилися членами наглядової ради*, офіційно вже не представляючи державу. Це потребує негайного законодавчого врегулювання та розробки порядку відкликання (заміни) представника держави.

Оплату послуг та компенсацію витрат членів наглядової ради здійснюють підприємства, за якими вони «наглядають», що створює серйозні корупційні загрози. Оскільки органами управління покладено на наглядові ради функції стратегічного планування, нагляду та контролю, то оплату їхніх послуг має здійснювати той орган управління, що їх обрав. Для цього необхідно створити цільовий фонд, що формуватиметься за рахунок коштів державних підприємств. Це вимагає внесення змін до Бюджетного та Господарського кодексів та Закону України «Про управління об'єктами державної власності».

Викликає занепокоєння *чинна норма щодо можливості участі однієї особи у діяльності наглядової ради п'яти підприємств*. З огляду на стратегічне значення цих підприємств, доцільно обмежити роботу не більш ніж у двох наглядових радах.

Заходи державної політики щодо включення механізмів корпоративного управління не мають бути «кліше» навіть найкращих світових практик. Вони повинні відповідати національним рамковим умовам для управлінських новацій і супроводжуватися створенням для державних підприємств рівних ринкових умов із підприємствами недержавної форми власності.

Постановою Кабінету Міністрів України від 4 липня 2017 р. № 469¹⁰⁸ внесено зміни до умов відбору керівників підприємств державного сектору

¹⁰⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2008 р. № 777 і від 10 березня 2017 р. № 142» від 4 липня 2017 р. № 469 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250113562>

економіки¹⁰⁹ – відтепер суб'єкт управління при проведенні конкурсу має залучити консультантів з відбору персоналу на безоплатній або платній основі за рахунок коштів державного бюджету чи коштів суб'єктів господарювання державного сектору. У разі рішення щодо залучення платних консультантів суб'єкт управління рекомендуватиме підприємству здійснити оплату таких послуг.

Аналогічні зміни щодо визначення джерел оплати послуг професійних консультантів запроваджуються при відборі незалежного члена наглядової ради державного підприємства¹¹⁰.

Зміна зазначеної норми може призвести до розпорошення відповідальності, адже *законодавчо не внормовано відповідальність (цивільна або кримінальна) консультанта за ухвалені рішення з відбору керівника*. Фраза «рекомендує підприємству здійснити оплату таких послуг» юридично не зобов'язує підприємство здійснювати таку оплату, що створює, з одного боку, можливість невиконання рекомендації, з іншого – може слугувати приводом для оцінювання такої оплати як нецільового використання коштів державного підприємства.

Уряд схвалив порядок оплати послуг та компенсації витрат, яким визначено, що члени наглядових рад укладатимуть цивільно-правовий договір із керівником державного підприємства та щомісячно підписуватимуть акт приймання/передачі виконаних послуг. Такий підхід створює *певні корупційні загрози*, оскільки члени наглядової ради обирають керівника, який потім має оцінювати та приймати їхню роботу.

Ефективність трансформації власності

Кабінет Міністрів України ухвалив проект закону «Про приватизацію державного майна», яким пропонується змінити існуючу градацію об'єктів приватизації, розглядаючи їх лише як великі та малі. До великих віднесено єдині майнові комплекси державних підприємств та пакети акцій акціонерних товариств, перелік яких визначатиметься в порядку, затвердженому Урядом, та за поданням Фонду державного майна України. По суті, це ті підприємства, що мають найвищий потенціал привабливості для стратегічних іноземних інвесторів, всі інші віднесено до категорії «малі».

Для приватизації великих залучатимуть один з інвестиційних банків з репутацією, який виконуватиме функції інвестиційного радника. Він пропонує і буде реалізовувати стратегію приватизації.

---

¹⁰⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки» від 3 листопада 2008 р. № 777 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/777-2008-p>

¹¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі» від 10 березня 2017 р. № 142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>

Довідково. Порядок проведення електронних аукціонів з продажу об'єктів малої приватизації та порядок відбору операторів електронних майданчиків для їхнього продажу, авторизації електронних майданчиків, розмір та порядок сплати реєстраційного внеску та плати за участь в електронному аукціоні затверджується Кабінетом Міністрів України. Електронний аукціон проводиться відповідно до договору, що укладається організатором аукціону та адміністратором ЕТС. Загальні умови такого договору встановлюються Кабінетом Міністрів.

У разі, якщо об'єкт приватизації не проданий з першого разу, стартова ціна знижується аукціонною комісією на 25 %, з другого разу – ще на 50 %. У документі слід передбачити умови, що стануть запобіжниками змови продавця та покупців, спрямованої на зрив аукціону з метою зниження ціни об'єкта приватизації.

До об'єктів малої приватизації можуть бути віднесені підприємства, що є містоутворюючими для міст районного чи обласного значення, екологічно небезпечні підприємства, підприємства з унікальними технологічними, науковими компетенціями. Під час приватизації мають бути визначені відповідні зобов'язання покупця, що попередить загрози для економічної, соціальної та екологічної безпеки територіальних громад.

Аналіз динаміки структурних змін за ефективністю трансформаційних процесів в Україні, за оцінками Європейського банку реконструкції та розвитку¹¹¹, свідчить, що в 2014–2016 рр. найвищі показники були зафіксовані в таких галузях, як «сфера торгівлі та фінансових ринків» (середній бал – 4,0 (за найвищого значення 5,0), тобто понад 50 % підприємств та фінансових активів цієї сфери знаходяться у приватній власності і спостерігається прогрес у корпоративному управлінні ними); «сфера малої приватизації» (середній бал 4,0 – відбулася повна приватизація малих підприємств з правами на майно, що підлягає обігу); «цінова лібералізація» (середній бал 4,0 – проведено комплексну лібералізацію цін; державні закупівлі за неринковими цінами переважно припинені; залишилася лише незначна кількість товарів (послуг) та товарних груп, ціни на які регулюються державою).

Трансформація сфери т. зв. великої приватизації характеризувалася помірним рівнем (середній бал 3,0, тобто понад 25 % загальної кількості великих підприємств знаходяться в приватних руках або в процесі їх приватизації (спостерігалися випадки, коли держава відмовлялася від прав власності), проте залишилася значна кількість невирішених проблем у сфері корпоративного управління цими підприємствами.

Найнижчі значення індексів спостерігалися у таких сферах, як: «управління та реструктуризація підприємств» (середній бал 2,5 – помірно жорстка політика у сфері кредитування та субсидій та недостатнє застосування законодавства про банкрутство, а також неефективні заходи щодо посилення

¹¹¹ Європейський банк реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/ru/about-us.html>

конкуренції та корпоративного управління); «політика конкуренції» (середній бал 2,5 – законодавство про конкуренцію та обмеження функціонування монополій існує, проте застосовується неефективно).

Наведені тенденції відображають **неефективність процесів трансформації та прояви корупції і непрозорості**, що її супроводжують. Переважна більшість реформ управління державними підприємствами полягає у масовій їх приватизації, причому це мотивують неефективністю управління цими підприємствами з боку держави та територіальних громад. Втім, за роки незалежності не зроблено системного аналізу неефективності такого управління, відсутні кроки до вдосконалення якості менеджменту державних підприємств.

Пріоритетні напрямки протидії корупції в процесах трансформації власності та управління публічними ресурсами

Для ефективної протидії корупційним проявам у процесі приватизації та управління державними підприємствами в Україні доцільно адаптувати рекомендації зарубіжних досліджень щодо ефективного управління майном¹¹², згідно з якими необхідно забезпечити:

1. Проведення періодичної інвентаризації державних активів і внесення відомостей про них до єдиного державного реєстру. Це один з найбільш витратних як у матеріальному, так і в нематеріальному вимірі захід, який потребує докладного плану і чіткої координації учасників процесу.

2. Використання інформаційних (у т. ч. геоінформаційних) систем для інвентаризації та обліку майна і створення електронного реєстру об'єктів державної власності з швидким прозорим визначенням місцезнаходження будівель, споруд чи земельних ділянок та отримання вичерпної інформації щодо цих об'єктів.

3. Удосконалення і централізацію систем управління державним майном, що передбачає закріплення конкретних функцій за кожним державним органом, створення єдиної методології та системи обліку майна.

4. Уніфікацію форм звітності всіх органів управління державним майном. Важливим завданням є створення такої системи звітності, яка дозволила б різним державним органам узгоджувати результати діяльності. Несумісність звітності за різних умов вимірювання тих чи інших показників призводить до неповної і неточної інформації, зниження ефективності роботи державних службовців, помилок при ухваленні рішень з управління майном та до зловживань, у т. ч. корупційних.

5. Відкритий онлайн-доступ до інформації про державне майно. Інформація про кількість і розміщення об'єктів державної власності повинна бути доступна не тільки службовцям, а й громадянам – платникам

---

¹¹² Randazzo A., Palatiello J. Knowing What You Own: An Efficient Government How-To Guide for Managing State and Local Property Inventories [Електронний ресурс] / Reason Foundation. – 2016. – Режим доступу : http://reason.org/files/how_to_manage_or_sell_state_local_property.pdf

податків. Витрати з управління державним майном частково фінансуються саме за рахунок бюджетних коштів, утворених з податків і зборів громадян, тому необхідна прозорість процедур їх витрачання. Крім того, відкритий доступ до інформації дозволяє громадянам запропонувати ефективніші способи управління об'єктами державної власності.

6. Гнучке використання різних механізмів управління державним майном. Облік державного майна і залучення в оборот невикористаних об'єктів є необхідною, але недостатньою передумовою досягнення належного рівня ефективності управління. Потрібне постійне корегування підходів до управління майном з урахуванням динаміки зовнішніх впливів та необхідності забезпечення важливих внутрішніх соціально-економічних перетворень.

7. Модернізацію системи контролю за обліком державного майна, орієнтовану насамперед на виявлення змін у реєстрах з обліку майна з метою отримання корупційної вигоди.

8. Розвиток системи інвентаризації та обліку відповідно до цільового призначення державного майна. Йдеться про можливість багатоцільового використання об'єктів державної власності, залежно від різних системних характеристик, для ефективного управління якими потрібна як загальна, так і специфічна інформація.

Необхідною умовою протидії корупції є також *суспільна легітимізація власності*, нелегально нагромадженої у процесі необґрунтовано швидкої, несправедливої та непрозорої приватизації 90-х років ХХ ст., з можливістю спрямування легалізованої власності у пріоритетні сфери суспільного розвитку в Україні, як-от: охорона здоров'я і довкілля, обороноздатність держави, наука та освіта тощо.

8.6. ЗВУЖЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В УПРАВЛІННІ ПУБЛІЧНИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ ЧИННИК

Недостатня ефективність антикорупційної реформи актуалізує запровадження механізмів запобігання корупції у сфері управління публічними ресурсами. Насамперед йдеться про подолання надмірної централізації управління і перерозподілу публічних ресурсів на державному рівні, а також концентрацію ресурсів у державній власності. З одного боку, це зумовлює низький рівень ефективності управління, а з іншого – відкриває перед обмеженим колом державних службовців широке корупційне поле можливостей для неконтрольованого перерозподілу публічної власності на користь зацікавлених осіб.

Ситуацію ускладнює суттєва *непрозорість функціонування органів державної та місцевої влади для громадськості*. Зокрема, за результатами оцінки прозорості функціонування органів державної та місцевої

влади, лише п'ять із 100 міст України перетнули позначку можливого середнього рівня. Це Львів (57 балів зі 100), Кропивницький (56), Івано-Франківськ (54), Київ (52) і Миколаїв (51,5)¹¹³.

Зазначене рейтингування здійснювалося за 91 показником у 13 сферах діяльності органів державного і міського управління (фінансово-бюджетна, державні закупівлі, житлова та комунальна політика, освіта, соціальні послуги, інформація про роботу місцевої влади тощо). Показово, що лише за кількома з них у середньому по Україні прозорість наближається до рівня 50 %.

Довідково. Найпрозорішим визнано доступ та участь громадськості у діяльності органів влади (прозорість оцінена на рівні 46 %). У багатьох містах України представники громадськості можуть бути присутні на засіданнях депутатських комісій, проекти рішень міськради і порядок денний сесій оприлюднюють завчасно, громадськість може впливати на процес розподілу бюджетних коштів, існують можливості подання електронного запиту або звернення.

Друге місце за прозорістю займає інформування про роботу органів місцевої влади (рівень прозорості – 45 %). Йдеться про регулярне оприлюднення протоколів засідань президій рад, публікування оголошень, анонсів, повідомлень органів влади та забезпечення вільного доступу до контактних даних депутатів.

Відзначається високий рівень (45 %) прозорості органів влади у кадрових питаннях, відкритості процедур відбору претендентів на посади, забезпечення гендерної рівності тощо.

Не прозорими для громадян України визнані сфери, пов'язані з житловою нерухомістю, діяльністю комунальних підприємств та соціальних установ. 65 % з оцінюваних міст України не отримали жодного бала в сфері відкритості житлово-комунального господарства. Переважно громада не володіє інформацією про розподіл житла, майже в усіх містах не відомо, яким чином визначається черговість ремонту будинків та окультурення прибудинкових територій. У 36 обстежених містах мешканці зовсім не поінформовані про види та вартість соціальних послуг. Часто відсутня інформація щодо отримання матеріальної допомоги або соціальних виплат з місцевого бюджету.

Незадовільною залишається поінформованість про діяльність комунальних підприємств (11 міст зі 100 отримали нуль балів). Йдеться, насамперед, про закритість доступу до інформації про тарифи на послуги, порядок їх формування, відсутність фінансових звітів та результатів аудитів, недоступність інформації про керівників підприємств¹¹⁴. Загалом це формує істотні передумови для корупційних зловживань влади.

¹¹³ Рейтингування проведене аналітиками *Transparency International* Україна та Інституту політичної освіти у рамках проекту «Розбудова прозорості у містах України» (див.: <https://ti-ukraine.org/research/kropyvnytskyi-kyiv-ta-ivano-frankivsk-naiprozorishi-mista-ukrainy-doslidzhennia/>).

¹¹⁴ Transparency International Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ti-ukraine.org/news/3579>

Корупційне підґрунття нерационального та надмірного впливу держави в управлінні публічними ресурсами сьогодні формують:

1. Монополізація обмеженим колом державних службовців доступу до інформації про публічні ресурси та управління ними.

За 26 років незалежності в Україні не забезпечено належного обліку і доступу громадян та суб'єктів підприємницької діяльності до інформації про публічні ресурси. Значна частина механізмів обліку та режимів використання публічного майна не сформована або скасована, що породжує об'єктивні та суб'єктивні передумови для корупції.

Довідково. Досі в Україні не проведено належної інвентаризації найціннішого ресурсу держави – землі. Єдина інвентаризація проводилася у 1998 р. з інформаційною метою без встановлення реальних меж і видання актів на право користування земельними ділянками.

Незважаючи на низку законодавчих актів Верховної Ради України про розмежування земель державної та комунальної власності¹¹⁵, процес розмежування не завершений. У 2016 р. скасовані окремі нормативно-правові акти, які визначали правові режими використання земель. Наприклад, постановою Уряду «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1094» від 22 вересня 2016 р. № 668¹¹⁶ ліквідовано механізм розробки проектів землеустрою для встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Іншого порядку розробки проектів землеустрою, крім скасованого, для цих особливо цінних земельних ресурсів не запропоновано і не запроваджено. Урядовою постановою Кабінету Міністрів України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 21 лютого 2017 р. № 91 визнано не чинною Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних» від 28 грудня 1996 р. № 1576. Через це міста Феодосія, Євпаторія, Саки, Ялта, Сколе, Хмільник, Трускавець, Моршин та багато інших населених пунктів втратили статус курортних, що розширило можливості безконтрольного відчуження земель, використання їх не за призначенням, погіршило умови і засоби захисту цих земель.

Незважаючи на запровадження електронних сервісів та реєстрів реєстрації права власності, зокрема, Єдиного державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Публічної кадастрової карти України, їх наповненість незадовільна. Значні обсяги майна, особливо публічних земельних

¹¹⁵ Див.: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування земель державної та комунальної власності» від 6 вересня 2012 р. № 5245-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5245-17> ; Закон України «Про розмежування земель державної та комунальної власності» від 5 лютого 2004 р. № 1457-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1457-15>

¹¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1094» від 22 вересня 2016 р. № 668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/668-2016-p>

ресурсів, перебувають у власності чи користуванні без належного обліку публічних власників, користувачів, об'єктів власності. У 2015 р. Прем'єр-міністр України А. Яценюк підтвердив, що 90 % земель сільськогосподарського призначення перебувають у тіньовому обігу¹¹⁷. До сьогодні державні земельні ресурси належно не обліковані, а до Публічної кадастрової карти внесено відомості менш як про 50 % земельних ділянок державної та комунальної форм власності.

Інакше кажучи, **держава не володіє інформацією про власників чи користувачів понад половини земельних ресурсів** та про правові режими їх використання.

Інституційна невизначеність, а також обмежений доступ до інформації породжує передумови корупції, коли посадові особи з доступом до неоприлюднених документів чи необлікованих ресурсів можуть на власний розсуд тлумачити законодавство. За відсутності чіткої регламентації дій посадових осіб найвищий рівень корупції спостерігається саме у сфері менеджменту, публічного контролю та адміністрування ресурсів. Це, зокрема, призначення керівництва державних підприємств, установ та служб у сферах земельних відносин, надкористування, містобудування та адміністрування податків.

2. Нераціональна і надмірна централізація управління публічними ресурсами, непрозорість розподілу фінансових ресурсів через державний бюджет.

У процесі децентралізації управління вплив представників державної влади на управління публічними ресурсами має зменшуватися. Однак запроваджувані реформи поки не дали очікуваного ефекту, а централізація публічних бюджетів посилюється.

Довідково. Централізація Зведеного бюджету України без урахування міжбюджетних трансфертів у 2016 р. становила 80 %, що вказує на надмірну залежність територіальних громад від органів центрального управління. Обсяг міжбюджетних трансфертів, перерозподілених на користь територіальних громад через центральний бюджет, істотно перевищує загальний обсяг місцевих бюджетів (у 2015 р. загальний обсяг місцевих бюджетів без міжбюджетних трансфертів становив 120,5 млрд грн, тоді як обсяг міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів – 174,0 млрд грн; у 2016 р. – 170,6 та 195,4 млрд грн відповідно). Це засвідчує використання важелів «ручного» управління публічною економікою, зокрема вплив центрального апарату державної влади на місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування з допомогою фіскальних механізмів.

Надмірно централізованим та непублічним є розподіл істотної частки ресурсів у окремих галузях. Зокрема, непрозорими з ознаками «ручного» управління є розподіл коштів Фонду регіонального розвитку та місцевих бюджетів

---

¹¹⁷ The Top 5 Land-Grabbing Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.oaklandinstitute.org/charts-top-5-land-grabbing-countries>

розвитку на ремонт доріг, об'єктів житлово-комунального господарства, рефінансування банків за бюджетні кошти, розподіл коштів державного бюджету між вищими навчальними закладами на підготовку магістрів тощо.

3. Нераціональність, надмірна зарегульованість і непрозорість дозвільних процедур.

Вагомою передумовою поширення корупції, відчуження та неналежного використання публічного майна залишається непрозорість дозвільних процедур, невизначеність єдиного порядку отримання адміністративних послуг або формування порядків їх надання з порушенням норм чинного законодавства. Незважаючи на запровадження обов'язкових паспортів адміністративних послуг державних та комунальних інституцій, у багатьох випадках вони не оприлюднені. Часто порядки надання адміністративних послуг не відповідають вимогам чинного законодавства.

Крім того, за останні роки судами скасовано велику кількість погоджень та розпорядчих актів, які надавали права на здійснення господарської діяльності, виданих неповноважними органами. Це формує середовище правової невизначеності та ускладнює захист прав суб'єктів господарських відносин.

4. Недостатній рівень впровадження електронного врядування у публічну систему управління.

Позитивними кроками до дерегуляції та подолання корупції у сфері державного управління стало впровадження електронного врядування, яке передбачає електронний документообіг, отримання адміністративних послуг через систему електронних кабінетів громадян, запровадження публічних електронних реєстрів. В Україні на сьогодні працюють понад 100 електронних реєстрів, в яких акумульована інформація про різні сфери публічного управління. Втім, функціонування більшості з цих реєстрів не гармонізоване між собою, недосконаліми є пошукові системи у реєстрах, що ускладнює отримання інформації.

Істотною проблемою залишається неопублічність архівів державних та комунальних органів влади, підприємств, їх описів. У державних архівах досі не проведено оцифрування фондів, а істотна частина архівних фондів, особливо тих, що пов'язані з обліком майна, землі, корпоративних прав, навіть не описана. Це уможливує зловживання посадових осіб, які мають доступ до архівних даних, з метою фальсифікації рішень органів влади, реєстраційних даних прав власності, корпоративних та інших прав.

5. Непублічність інформації про комунальні, державні ресурси, а також значної частини регуляторних актів, у т. ч. містобудівної документації, що живить корупційні схеми необґрунтованої передачі, відчуження або безпідставного надання благ третім особам зі шкодою для держави чи територіальних громад.

На сучасному етапі жодна територіальна громада в Україні не має у повному обсязі належним чином опублікованих у друкованих ЗМІ, а також у електронній формі прийнятих з 1997 р. рішень, реєстрів комунального

майна, містобудівної документації (генеральних планів, планів зонувань, детальних планів території).

Відсутність опублікованих обмежень господарської діяльності, що визначаються містобудівною документацією як регуляторні акти, в умовах інституційної корупції дозволяє посадовцям і представницьким особам не враховувати таких обмежень при погодженні будівництва, створюючи незаконні преференції та блага для забудовників. Непублічність відомостей про право власності територіальних громад уможливило збитки юридичних осіб публічного права внаслідок незаконної передачі комунального майна у корпоративне управління або у власність. У свою чергу, непродумана деконцентрація державного управління публічними ресурсами також несе корупційні ризики. Йдеться, зокрема, про таке:

- *передача державою функції управління, обліку та контролю територіальним громадам або приватним особам* сприяла покращенню доступу населення та суб'єктів підприємництва до адміністративних послуг, однак супроводжується невизначеністю механізму реалізації та захисту суб'єктами господарювання своїх прав у дозвільній та контрольній системах. Це створює ґрунт для корупції і зловживань переданими державними повноваженнями.

Протягом 2015–2016 рр. з метою подолання державної монополії у сфері адміністративних послуг відбулася повна або часткова передача повноважень держави до місцевих громад та приватних осіб у сфері реєстрації права власності, експертної оцінки майна, архітектурно-будівельного контролю тощо. Водночас без налагодженого належного контролю з боку держави за виконанням територіальними громадами та приватними особами покладених на них функцій зросли корупційні ризики порушень і зловживань. Зокрема, передача територіальним громадам функції архітектурно-будівельного контролю зумовила істотну невизначеність повноважень щодо здійснення перевірок та забезпечення контролю у містобудуванні, що породило вибірковість або повну відсутність перевірок у цій сфері.

Окрім цього, окремі заходи з деконцентрації повноважень, зокрема у сфері державної реєстрації речових прав, без забезпечення державного контролю *стимулюють поширення рейдерства*. Свого часу істотний ефект для обліку та забезпечення захисту права власності та подолання корупції у цій сфері забезпечив публічний доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (ДРРП) та інших реєстрів. Після реформи системи державних реєстрів у 2015 р. в Україні припинила існування централізована Державна реєстраційна служба. Право здійснювати реєстрацію права власності держава делегувала т. зв. незалежним реєстраторам (спеціалізованим органам місцевого самоврядування, державним та комунальним підприємствам, а також нотаріусам).

Однак спрощення порядку державної реєстрації, запроваджене з 1 січня 2016 р., у т. ч. реєстрація речових прав за екстериторіальним принципом, призвели до **зростання кількості випадків шахрайства і рейдерських захоплень** як суб'єктів підприємницької діяльності, так і нерухомого майна;

Довідково. Останніми роками почастишали несанкціоновані втручання у державні реєстри речових прав через хакерські атаки, використання ідентифікаторів суб'єктів державної реєстрації для входу у систему реєстрації. Поширення таких фактів підтверджено у «Резолюції Позачергового з'їзду нотаріусів України від 22–23 квітня 2016 року з приводу низки сторонніх втручань до ДРРП шляхом використання логіна, пароля, ключа ЕЦП нотаріуса та заходи протидії кіберзлочинам у сфері державної реєстрації прав», яким засвідчено факти понад 300 несанкціонованих втручань у реєстри, а також наведено аналітичну довідку ТОВ «Лабораторія комп'ютерної криміналістики» про схеми кібератак¹¹⁸.

Втім, належних заходів протидії таким втручанням досі не здійснено. Підтвердженням неналежної захищеності публічних систем електронного врядування та електронних реєстрів стала хакерська атака в липні 2017 р., внаслідок якої було паралізовано роботу низки державних установ, підприємств, приватних компаній, а також окремих електронних реєстрів.

- *передача повноважень держави чи територіальних громад з управління державними активами у приватну власність, приватизація багатьох стратегічних підприємств відбуваються без належного антимонопольного контролю.*

Зокрема, приватизація стратегічних підприємств-монополістів на енергетичному ринку призвела до зловживання тарифною політикою, встановлення необґрунтовано завищених цін на енергоносії (газ, електричну енергію) та послуги з їх постачання, транспортні та інші послуги, що загалом знизило рівень захищеності економічних інтересів громадян України та суб'єктів підприємництва.

Системна потенційна корупційна загроза сформована внаслідок передачі державою функції реєстрації і видачі ключів електронних цифрових підписів приватній компанії ТОВ «Центр сертифікації ключів «Україна». Оскільки електронні цифрові підписи та їх ключі є засобами, які можна використовувати, у т. ч. і для відчуження приватного та публічного майна, функцію реєстрації інформації з великим масивом особистих даних має здійснювати лише держава. Водночас близько 2 млн посадових осіб уже здійснили *e*-декларування і передали персональну інформацію для отримання ключів електронних цифрових підписів згаданих приватній компанії, яка може ці ключі використати в приватних цілях, із загрозою одночасного блокування функціонування низки державних служб;

- *у процесі децентралізації управління і перерозподілу публічних ресурсів надається необґрунтований пріоритет приватизації публічного майна на противагу розвитку форм публічно-приватного партнерства.*

¹¹⁸ Резолюція Позачергового з'їзду нотаріусів України від 22–23 квітня 2016 року з приводу низки сторонніх втручань до ДРРП шляхом використання логіна, пароля, ключа ЕЦП нотаріуса та заходи протидії кіберзлочинам у сфері державної реєстрації прав [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://npu.in.ua/images/novini/rezoluciya30052016.pdf>

Деконцентрація державного управління в Україні здійснюється передусім через масову приватизацію державних підприємств та ресурсів. Натомість досвід розвинених країн засвідчує пріоритетність максимального акумулювання державою та територіальними громадами ресурсів, а за неможливості самостійного управління ними – використання різних форм публічно-приватного партнерства.

Незважаючи на сформованість інституційного базису публічно-приватного партнерства, кількість реалізованих у такому форматі проектів є незначною. За даними Українського центру сприяння розвитку публічно-приватного партнерства, в межах програми децентралізації у 2017 р. реалізуються 74 проекти публічно-приватного партнерства у 19 регіонах. В масштабах держави це засвідчує недостатньо активне використання такої форми співпраці з метою підвищення ефективності управління публічними ресурсами.

Зазначене дозволяє стверджувати, що послідовне звуження ролі держави в управлінні публічними ресурсами є ефективним антикорупційним чинником. З огляду на це, до **пріоритетних завдань у сфері запобігання надмірній концентрації державної влади та обумовленій цим корупції** належать:

1. Збереження відповідальності держави за захист прав громадян і суб'єктів публічних взаємовідносин при передачі нею своїх повноважень. При децентралізації управління і передачі повноважень територіальним громадам чи приватним особам держава повинна забезпечити захист прав та інтересів суб'єктів правовідносин, контроль за належним виконанням делегованих повноважень.

2. Забезпечення повної публічності інформації про діяльність органів влади та публічні ресурси, яка має бути відображена у відповідних реєстрах та базах даних. Пріоритетним завданням органів влади усіх рівнів є забезпечення описів, оцифрування та опублікування з можливостями змістовного пошуку усіх рішень органів влади, прийнятих з 1991 р., та розміщення цих рішень на єдиному державному порталі.

3. Подальше впровадження принципів електронного врядування та електронної демократії у діяльності органів влади, сфері управління публічними ресурсами з гармонізацією електронних реєстрів, спрощенням у них доступу до інформації через вдосконалення пошукових функцій, спрощення системи подачі заявок на отримання адміністративних послуг.

4. Децентралізація управління публічними коштами, у т. ч. шляхом мінімізації частки міжбюджетних трансфертів, сприяння надходженню доходів безпосередньо у місцеві бюджети, досягнення показника прямих доходів до місцевих бюджетів на рівні не менше 50 % зведеного бюджету.

5. Забезпечення формування єдиних, прозорих та зрозумілих принципів розподілу бюджетних коштів, які скеровуються на розвиток. До цього мають бути залучені зацікавлені особи та представники громадянського суспільства. Слід також організувати невідкладне оприлюднення порядків, процесу прийняття рішень (засідань конкурсних комісії, комітетів тощо),

підстав для винесення рішень, самих рішень щодо розподілу бюджетних коштів.

6. Посилення контролю держави та підвищення заходів безпеки щодо функціонування публічних систем електронного врядування, публічних реєстрів, їх захист від хакерських атак та зовнішнього втручання.

7. Формування органами державної влади та місцевого самоврядування, державними та комунальним установами, підприємствами вичерпного переліку майна та коштів у їх власності чи оперативному управлінні, який слід відобразити у Єдиному державному реєстрі публічного майна та системі *E-data*. Це дозволить забезпечити можливість перевірки обсягів і структури майна, а також коштів осіб публічного права.

8. Створення єдиного електронного державного реєстру містобудівних регуляторних актів, в якому в повному обсязі мають бути представлені всі містобудівні регуляторні акти, зокрема місцеві правила забудови, генеральні плани, плани зонування, детальні плани тощо.

9. Активізація підготовки і реалізації проектів публічно-приватного партнерства для збереження у власності держави стратегічно важливих ресурсів і забезпечення ефективності їх використання.

РОЗДІЛ 9

АКТУАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ РЕФОРМИ

9.1. МЕДИЧНА РЕФОРМА

Здоров'я населення є одним із визначальних чинників розвитку економіки будь-якої країни, показником її благополуччя, індикатором результативності та ефективності соціальних реформ. Ступінь орієнтованості держави на покращення здоров'я громадян, вдосконалення діяльності сфери охорони здоров'я є своєрідним тестом на подальшу гуманізацію національного розвитку.

Реальний стан вітчизняної сфери охорони здоров'я не можна вважати прийнятним. За період незалежності тут не відбулося істотних позитивних змін: за результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у травні 2017 р., лише 9 % опитаних вважають, що якість державних медичних послуг за останні два роки покращилася; половина стверджує, що ситуація погіршилася, третина вважає, що вона залишилася на тому ж рівні¹.

Складнощі реформування експерти пов'язують з низкою взаємоумовлених проблем, а саме:

- реформування відбувається в умовах загальноекономічної кризи;
- відсутній системний аналіз причин неадекватності української системи охорони здоров'я суспільним очікуванням. Ці причини слід чітко розмежувати на такі, що зумовлені корупцією, некомпетентністю та фінансовою безвідповідальністю уповноважених посадових осіб та структур і мають бути подолані в процесі загальних реформ державного управління, й такі, що можуть бути усунені лише внаслідок кардинальної зміни національної моделі охорони здоров'я;
- немає чіткого бачення та суспільного консенсусу щодо моделі системи охорони здоров'я, яку буде збудовано в результаті реформи;
- програма реформування сфери охорони здоров'я не має цілісного підходу щодо забезпечення здоров'я нації, а стосується лише змін механізму функціонування медичної галузі та практично зорієнтована не на суспільні, а на корпоративні інтереси.

---

¹ Динаміка оцінок медичної реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinamika_ocenok_medicenskoy_reformy.html

Ураховуючи *багатоаспектний та комплексний характер проблем системи охорони здоров'я в Україні*, реформа відповідної державної політики має *одночасно* вирішувати такі завдання:

- забезпечення розвитку медицини та *насичення її достатньою кількістю кваліфікованих кадрів*;
- *акумулювання достатніх коштів для фінансування системи охорони здоров'я*, їх ефективного перерозподілу та відповідального використання;
- *покращення якості державного управління у сфері охорони здоров'я*, передусім за рахунок викорінення корупції, незаконної практики поборів з громадян у медичних закладах другого та третього рівня; підвищення фінансової відповідальності керівництва Міністерства охорони здоров'я, державних служб та медичних закладів;
- *розроблення та практичної апробації стандартів медичних послуг* з позицій як найсучасніших знань у медичній галузі, так і соціальних вимог: доступності, повноти та ефекту якості медичних послуг для населення;
- *формування економічного механізму системи охорони здоров'я*, який відповідає принципам соціальної доступності та інклюзії, безпосередньої безоплатності та справедливості.

Реформу, що не дає можливості гарантувати одночасне вирішення зазначених завдань та не спирається на превентивний суспільний консенсус з цього приводу, слід вважати передчасною, відомчою або кон'юнктурно орієнтованою, а також такою, що дискредитує ідею формування європейських умов сталого людського здоров'я в Україні.

Оцінюючи з цих позицій державні зусилля щодо реформування національної системи охорони здоров'я, слід підтримати їх концептуальну переорієнтацію², що відповідає прийнятим Україною зобов'язанням згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Ця Концепція визначає, що основними цілями медичних реформ мають бути формування та реалізація ефективної державної політики для збереження та зміцнення здоров'я населення, збільшення тривалості та покращення якості життя громадян в умовах політики децентралізації; формування міжсекторального підходу до реалізації заходів з профілактики та формування здорового способу життя; оптимізація організації та фінансування системи охорони здоров'я.

Перші кроки щодо реалізації цієї Концепції вже зроблені. Це, зокрема:

1. Формування засад *утворення госпітальних округів* з метою забезпечення більш ефективного управління медичною інфраструктурою в умовах

² Концепція розвитку системи громадського здоров'я в Україні (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249618799>

децентралізації. Ухвалена Урядом постановою³ встановлює технічні критерії для визначення географічних меж госпітальних округів та порядок їх створення:

- у госпітальному окрузі передбачається наявність принаймні однієї лікарні інтенсивного лікування (першого чи другого рівня);
- госпітальний округ охоплює територію з населенням мінімум 200 тис. осіб у разі наявності лікарні другого рівня або 120 тис. осіб у разі наявності лікарні тільки першого рівня;
- забезпечується можливість доїзду до лікарні інтенсивного лікування з будь-якої точки округу за 60 хвилин.

2. Прийняття у першому читанні законопроектів щодо *зміни підходів до фінансування системи охорони здоров'я*⁴. Згідно з ними основою державного фінансування визначено «програму медичних гарантій», яка є переліком видів та обсягів медичної допомоги та необхідних лікарських засобів, що надаються на умовах повної оплати за рахунок коштів Державного бюджету України. Пропонується затверджувати цей перелік щорічно Верховною Радою України у складі закону про Державний бюджет України.

Доступність медичних послуг для населення забезпечуватиметься через механізм договорів про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій, які заклад охорони здоров'я незалежно від форми власності укладає з уповноваженим державним органом, а також через декларацію споживача медичних послуг про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу.

Передбачається також, що кошти йдуть за пацієнтом, а не за заявками державних медичних закладів, крім того, медичні послуги, які фінансуються державою, можуть надаватися недержавними медичними закладами. Можливість повноцінного функціонування механізму, запропонованого в законопроекті, забезпечується *легалізацією тарифікації медичних послуг та параметрів реімбурсації лікарських засобів*.

3. Нормативно-правове унормування *автономізації оперативного функціонування медичних закладів* шляхом надання їм можливостей самостійно формувати та затверджувати штатні розписи, а також спрощення порядку формування кошторисів для медичних закладів⁵.

4. *Удосконалення державного регулювання діяльністю фармацевтичного сектору* шляхом:

- прийняття низки законів щодо *передачі закупівель ліків міжнародним організаціям* та зміни положень Податкового кодексу щодо звільнення від

³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів» від 30 листопада 2016 р. № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-%D0%BF>

⁴ Див.: законопроекти «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 6 червня 2017 р. № 6327 ; «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення державних фінансових гарантій надання медичних послуг та лікарських засобів» від 21 червня 2017 р. № 6604.

⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» від 6 квітня 2017 р. № 2002-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2002-19>

оподаткування деяких лікарських засобів та медичних виробів. Це дозволило вже у 2015 р. зекономити близько 620 млн грн порівняно з 2014 р., залучити до тендерів значно більшу кількість виробників (на 67,5 %), збільшити конкуренцію на ринку (40 % переможців тендерів – нові гравці). При цьому зареєстровані нові торгові назви лікарських засобів і вакцин та розширений доступ до якісних генериків;

- ухвалення закону щодо *спрощення державної реєстрації лікарських засобів, уже зареєстрованих у країнах з високими регуляторними вимогами*⁶: Сполучених Штатах Америки, Швейцарії, Японії, Австралії, Канаді та країнах Європейського Союзу. Завдяки цьому закону лікарські засоби з країн із суворими регуляторними нормами реєструватимуть в Україні за 17 днів;

- затвердження ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, що дозволяє визначити єдині вимоги до суб'єктів ринку лікарських засобів та створює умови для забезпечення захисту законних інтересів громадян у частині отримання ліків належної якості;

- запровадження системи *державного регулювання цін на лікарські засоби та встановлення граничної ціни* для 21 міжнародної непатентованої назви або діючої речовини на ліки;

- запровадження системи *відшкодування вартості ліків від серцево-судинних захворювань, бронхіальної астми та цукрового діабету другого типу*. Для створення умов для ефективного доступу пацієнтів до лікарських засобів Кабінетом Міністрів України разом із МОЗ України з 1 квітня 2017 р. було ініційовано запровадження програми реімбурсації під назвою «Доступні ліки».

Водночас **окремі, не до кінця продумані заходи медичної реформи породжують низку ризиків і загроз** невиконання конституційних зобов'язань держави та недотримання соціальних стандартів, визначених Європейською соціальною хартією, ратифікованою Україною. Йдеться, зокрема, про таке.

1. *Законопроект № 6327 «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» породжує чимало юридичних колізій*, обумовлених суперечливістю його положень Конституції України та чинним законам. Норми цього законопроекту провокують можливість безпідставного скорочення державних витрат на утримання державних медичних закладів, порушення конституційного права усіх громадян України на отримання безоплатної медичної допомоги, непрозоре та внутрішньовідомче розроблення стандартів медичних послуг та їх тарифікації. Це може призвести до вибухового зростання цін на медичні

⁶ Закон України «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про лікарські засоби» щодо спрощення державної реєстрації лікарських засобів» від 31 травня 2016 р. № 1396-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1396-19>

послуги, до неможливості утримання державних медичних закладів у проблемних територіальних громадах.

2. *Каналізація потоків споживачів медичних послуг виключно через ланку сімейних лікарів неконституційно звужує право громадян на вільний вибір рівня необхідної медичної допомоги та конкретного спеціаліста.* В умовах тотальної нестачі спеціалістів первинної лікарської ланки, відсутності сучасного діагностичного забезпечення їх діяльності громадяни України стають заручниками штучної зацікавленості сімейних лікарів зберігати лікування за собою, навіть у випадках, коли спеціалізована допомога необхідна. При цьому відсутні механізми контролю їхньої компетентності та невизначена відповідальність за неякісне обслуговування.

3. Залишається невирішеною *низка проблем територіальної доступності медичної допомоги.* Багато населених пунктів не мають жодного працюючого пункту медичної допомоги, а дістатися до найближчого медичного закладу вкрай проблематично через відсутність транспортного сполучення. Утворення госпітальних округів стикається з проблемами реорганізації районів у межах реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади. Є випадки, коли через непродумані заходи з реформування відстань як до поліклінічної, так і до стаціонарної допомоги в сільській місцевості зростала на 30–40 або й більше кілометрів.

4. У галузі *загострюється кадрова ситуація*, особливо у первинній ланці. Серед проблем, які слід вирішити, є зростання частки медичних працівників пенсійного віку: у 2016 р. вона становила понад 26 % серед лікарів і понад 27 % – серед медсестер. Це вимагає переорієнтації системи підготовки медичних кадрів на стимулювання молодих фахівців до роботи у малих містах та сільській місцевості.

5. Зберігаються значні *проблеми у реалізації проекту запровадження референтних цін на ліки.* Причинами цього є відсутність налагодженої системи обліку хворих, у т. ч. й на артеріальну гіпертензію, а також брак лікарів. Як наслідок, лише невелика частка хворих, які систематично приймають антигіпертензивну терапію, отримують рецепти на цю групу ліків.

6. Через відсутність належної комунікації виникає *недовіра між працівниками державних і комунальних закладів охорони здоров'я та представниками органів реформування*, що негативно позначається на взаємодії у процесі реформи, гальмує її реалізацію. Медичні працівники як основні провайдери змін мають розуміти всі кроки реформування, їх ризики, існуючі проблеми та шляхи вирішення.

Заплановані кроки

Подальше реформування сфери охорони здоров'я має виходити з таких критеріїв: реформи не повинні погіршити доступність до усієї повноти медичних послуг жодній із соціальних груп населення; має бути забезпечене реальне поліпшення здоров'я населення, гарантоване скорочення нерівності

доступу до медичних послуг та підвищення їх якості; забезпечена фінансова та інституційна стійкість системи охорони здоров'я, орієнтованої на людину.

Для цього необхідно:

1. *Ухвалити Закон України «Про громадське здоров'я», а також забезпечити відповідне фінансування цієї складової сфери охорони здоров'я на 2018 р. Це дозволить зміцнити потенціал медичної галузі, підвищити її лікувальну, соціальну та економічну ефективність.*

2. *Принципово доопрацювати законопроекти № 6327 «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» (пройшов перше читання) та № 6604 «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення державних фінансових гарантій надання медичних послуг та лікарських засобів» на предмет усунення двозначних норм та юридичних колізій з чинним законодавством та Конституцією України. Слід виходити з того, що згадані законопроекти не можуть бути прийняті без розробки стандартів медичної допомоги населенню, обґрунтування державних критеріїв повноти гарантованої медичної допомоги, визначення та узгодження тарифів на лікування та реімбурсацію.*

Оскільки встановлення Урядом пакета державних гарантій пацієнту породжує конфлікт інтересів та повсякчас конкурує з іншими статтями бюджетних витрат, відповідна норма законопроекту № 6327 має вважатися неприпустимою і потребує заміни на норму про те, що такий пакет гарантій держави має бути закріплено законодавчо. Слід також законодавчо посилити захист прав людей з хронічними захворюваннями, а також людей, які потребують щотижневого відвідування лікаря, укладати угоди з лікарем. Необхідно передбачити створення незалежної від органів та організацій з реалізації державної політики охорони здоров'я служби, яка б здійснювала контроль за якістю та ефективністю їх роботи.

3. *Внести до проекту закону, який має стати частиною загального пакета законопроектів щодо медичної реформи, положення, що реалізують ініціативу Президента України щодо якісно нових правил надання медичної допомоги у сільській місцевості з використанням сучасних технологій, телемедицини, обов'язковості забезпечення закладів охорони здоров'я, які надають первинну медико-санітарну допомогу у такій місцевості, широкополосним Інтернетом, а також необхідним обладнанням для того, щоб мати можливість зробити лабораторні дослідження й отримати швидку консультацію стосовно способу лікування і вирішення проблеми; на практиці забезпечити можливість здійснення санітарного транспортування, у разі необхідності, жителів сільської місцевості до відповідної лікарні.*

4. *Внести зміни до чинного законодавства, які визначатимуть суб'єктів надання (амбулаторно чи стаціонарно) конкретних видів медичної допомоги, критерії оцінки роботи сімейного лікаря та особливості оплати його праці*

з урахуванням можливостей доплати за якість та високі професійні показники.

5. *Забезпечити сувору фінансову дисципліну* використання державних коштів на охорону здоров'я, сприяти викоріненню корупції та зловживань у цій сфері, посилити особисту відповідальність керівництва державних медичних закладів за порушення закону та прав пацієнтів.

6. *Посилити профілактичну складову вітчизняної сфери охорони здоров'я* за рахунок відновлення в Україні системи обов'язкових медичних оглядів (диспансеризації) з метою ранньої діагностики захворювань та створення єдиного простору доступної для всіх верств населення медичної допомоги. Забезпечити фактичний перехід від епізодичного та симптомного лікування до системи, що передбачає профілактику і відповідає потребам пацієнтів із хронічними захворюваннями.

7. Внести законодавчо-нормативні та організаційні *зміни до процесу формування госпітальних округів*, які мають гарантувати доступність населенню якісної допомоги на рівні вторинної та третинної ланки системи охорони здоров'я. При цьому кількість медичних закладів, їхню спеціалізацію тощо слід визначати з урахуванням економічно обґрунтованих потреб територіальних громад.

8. Розробити та ухвалити *державну Концепцію кадрової політики у сфері охорони здоров'я*, яка має вирішувати питання:

- вдосконалення підготовки кадрів у процесі додипломної та післядипломної освіти, зокрема отримання зарубіжного лікувального досвіду. Для цього зусиллями МОЗ України, НАМН України, а також головних управлінь охорони здоров'я обласних держадміністрацій необхідно забезпечити створення в Україні мережі університетських клінік та лікарень;

- підготовки управлінських кадрів, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Головною вимогою під час призначення на посади керівних кадрів сфери охорони здоров'я має бути відповідна підготовка за спеціальностями «економіст охорони здоров'я», «менеджер охорони здоров'я» тощо;

- створення повної бази реєстру медичних кадрів, включно з персоналом приватних медичних закладів;

- підвищення престижності професії лікаря, вдосконалення системи оплати праці та соціального захисту медичних працівників.

9. Стимулювати *розвиток вітчизняної фармацевтичної галузі* шляхом:

- створення умов для залучення інвестицій у розвиток виробництва з виготовлення лікарських засобів та медичних виробів в Україні;

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері охорони здоров'я з метою забезпечення її відповідності міжнародним вимогам та європейським стандартам;

- стимулювання розробки та виробництва вітчизняними виробниками найбільш уживаних ліків, а також послідовної модернізації технологічних процесів у цій сфері.

10. Розробити *механізми залучення до фінансування системи охорони здоров'я недержавних коштів*, виключивши при цьому можливість маскування ними практики поборів з населення та юридичних осіб за надану медичну допомогу.

11. Доопрацювати *проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку»*, винесений у березні 2017 р. на громадське обговорення, проте не затверджений. Це наблизить впровадження Концепції розвитку системи громадського здоров'я, досягнення цілей сталого розвитку, визначених ООН до 2030 р., реалізацію засад європейської політики «Здоров'я – 2020».

9.2. ПЕНСІЙНА РЕФОРМА

Протягом 2014–2016 рр. законодавцями та Урядом здійснено низку кроків у напрямі реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування взагалі та пенсійного зокрема. З метою посилення державного контролю і нагляду у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» від 31 липня 2014 р. № 1621, згідно з яким Кабінетом Міністрів України здійснюється перерозподіл єдиного внеску за видами страхування, а також Закон України від 28 грудня 2014 р. № 77-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці», яким передбачено:

- звільнення системи соціального страхування від виплат нестрахового характеру та невластивих функцій, що дало змогу протягом 2015 р. зекономити близько 1,8 млрд грн⁷;
- удосконалення порядку здійснення страхових виплат, що забезпечило подальше удосконалення методики визначення розмірів страхових виплат, зокрема, щодо посилення їх економічної обґрунтованості та запобігання зловживанням під час встановлення ступеня втрати працездатності;
- зменшення кількості перевірок стану дотримання роботодавцями законодавства про соціальне страхування;
- збільшення оборотних коштів підприємств та можливостей їх спрямовувати на підвищення і детінізацію заробітної плати в умовах зниження ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) до 22 %;

⁷ Соціальний звіт за 2016 рік [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Socialni-zviti-.html>

- спрощення обслуговування застрахованих осіб в об'єднаному Фонді соціального страхування за принципом «єдиного вікна».

Для зменшення дефіциту **Пенсійного фонду України** з травня 2014 р. змінено розподіл єдиного соціального внеску, а з квітня 2014 р. – відновлено збір на обов'язкове державне пенсійне страхування при здійсненні операцій з купівлі іноземної валюти в безготівковій та готівковій формі⁸.

Спрощено порядок отримання пенсій за місцем тимчасового перебування осіб з тимчасово окупованої території та районів проведення анти-терористичної операції⁹.

Істотно посилено соціальний захист сімей військовослужбовців¹⁰.

З метою економного та раціонального використання державних коштів, зокрема коштів Пенсійного фонду України:

- знижено розміри всіх спеціальних пенсій, за винятком пенсій військовослужбовців, до 60 % заробітної плати перед виходом на пенсію (для державних службовців, депутатів, суддів, прокурорів, науковців);

- запроваджено перерахунок спеціальних пенсій (суддям, прокурорам, народним депутатам України, державним службовцям) у разі підвищення заробітної плати службовцям у межах фінансових ресурсів Державного бюджету України;

- скасовано призначення спеціальної пенсії (науковцям, суддям, прокурорам, народним депутатам України) у разі скоєння особою корупційних діянь;

- скасовано достроковий вихід на пенсію за 1,5 року до досягнення загальнозстановленого пенсійного віку при скороченні штатів та за станом здоров'я;

- запроваджено обмеження виплати пенсії працюючим пенсіонерам – 85 % від розміру отримуваної пенсії, але не менше 150 % прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність¹¹;

- обмежено можливості дострокового виходу на пенсію з поступовим (на 6 місяців кожного року) підвищенням пенсійного віку, загалом передбачено зростання пенсійного віку на 5 років, а також збільшення стажу, який враховується при обчисленні розміру пенсії, на 5 років для низки професій, що дають право дострокового виходу на пенсію;

---

⁸ Постанова Кабінету Міністрів «Про внесення змін до Порядку нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за деякі категорії застрахованих осіб» від 13 серпня 2014 р. № 335 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/335-2014-п>

⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь» від 2 липня 2014 р. № 234 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/234-2014-%D0%BF>

¹⁰ Закон України «Про внесення зміни до статті 37 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 20 червня 2014 р. № 1542-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1542-18>

¹¹ Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>

- встановлено максимальний розмір пенсій для суддів у розмірі 10 прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність (як і для всіх інших пенсіонерів);
- з 1 червня 2015 р. скасовано спеціальні пенсії (крім пенсій військовослужбовців і науковців).

Для покращення якості обслуговування громадян органами Пенсійного фонду затверджено Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року¹², одним із основних завдань якої є впровадження новітніх технологій адміністрування пенсійної системи, єдиних стандартів обслуговування громадян за принципом «єдиного вікна» у фронт-офісах з подальшою обробкою пенсійної документації у бек-офісах тощо.

Розпочато створення єдиної консолідованої бази даних про одержувачів пенсійних виплат та впровадження електронних пенсійних справ, що дало змогу подавати заяву на призначення пенсії незалежно від місця реєстрації. У новій системі централізованого призначення і виплати пенсій у 2016 р. створено понад 164 тис. електронних пенсійних справ. Запроваджено видачу електронних пенсійних посвідчень, які одночасно є банківською платіжною картою.

Започатковано раціоналізацію органів Пенсійного фонду: скорочено 326 територіальних управлінь та 6,5 тис. штатних одиниць (на 17,8 тис. осіб)¹³. Вдалося забезпечити вчасну виплату пенсій 12,3 млн пенсіонерам¹⁴, не допустити зменшення розмірів пенсійних виплат, підвищити соціальну справедливість в отриманні пенсій різними категоріями пенсіонерів та зменшити дефіцит Пенсійного фонду України з 19 до 15 млрд грн. У результаті середній розмір пенсії протягом 2014–2016 рр. зріс на 23,2 % (із 1 484,27 грн на кінець 2013 р. до 1 828,33 грн – на кінець 2016 р.).

Водночас на 1,3 млрд грн зменшено видатки державного бюджету на пенсійне забезпечення.

Легалізація 193,8 тис. робочих місць упродовж 2016 р. забезпечила додаткове отримання 159,6 млн грн єдиного соціального внеску¹⁵. Загалом кількість застрахованих осіб (з урахуванням тих, за кого внески сплачуються нерегулярно) збільшилась на 678,5 тис.¹⁶ Таким чином, заходи

¹² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року» від 14 березня 2016 р. № 672-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-%D1%80>

¹³ Організація роботи Пенсійного фонду України у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/docscatalog/document?id=277118>

¹⁴ Соціальний звіт за 2016 рік [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Socialni-zviti-.html>

¹⁵ Організація роботи Пенсійного фонду України у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/docscatalog/document?id=277118>

¹⁶ Розраховано за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування.

з детінізації доходів та формалізації зайнятості вперше після 2007 р. дали змогу скоротити обсяги незареєстрованої зайнятості, що позначилося, зокрема, й на співвідношенні кількості платників ЄСВ та пенсіонерів.

Проте зміни системи загальнообов'язкового державного соціального страхування переважно були спрямовані на фінансову консолідацію та скорочення видатків ПФУ. Як наслідок, через відставання темпів зростання пенсій порівняно із зарплатами, коефіцієнт заміщення середньою пенсією середньої заробітної плати знизився з 45 % у 2014 р. до 36 % – у 2016 р. Зависоке співвідношення чисельності пенсіонерів та платників єдиного соціального внеску час від часу змушувало Уряд скасовувати велику кількість пільг та скорочувати перелік категорій пільговиків. Були навіть помилкові кроки, які доводиться відмінити (наприклад, у частині оподаткування пенсій). Нині стає очевидним, що такий напрям трансформацій призводить до зuboжіння значної частини пенсіонерів і не відповідає загальному курсу соціально-економічних реформ в Україні.

Очевидно, що коріння проблем пенсійної системи лежить поза її межами. Відсутність сталого економічного зростання, висока інфляція, поширення неформальної зайнятості, демографічне старіння потребують перманентного пошуку додаткових джерел фінансування пенсійної системи.

В умовах майже паритету між чисельністю платників ЄСВ та чисельністю пенсіонерів солідарна складова пенсійної системи не може власними силами забезпечити високий коефіцієнт заміщення зарплати пенсією, принаймні, він не може бути істотно вищим, аніж ставка ЄСВ (22 %). Забезпечення коефіцієнта заміщення на рівні, визнаному цільовим (40 % заробітної плати), потребує постійної бюджетної допомоги. Проте неминуче посилення ролі державного бюджету у фінансуванні пенсій не було належним чином осмислено і визнано. Не введено також накопичувальну складову пенсійної системи, що, принаймні теоретично, могло би забезпечити підвищення коефіцієнта заміщення.

Негативно позначилися на реформуванні пенсійної системи й суб'єктивні чинники: політичний популізм, безвідповідальна поведінка суб'єктів пенсійних відносин, загальні недоліки державного управління та неконструктивна активність соціальних партнерів.

Принципи та напрями реформування

Генеральним курсом пенсійної реформи слід вважати посилення її страхових засад – солідарності, платності та еквівалентності відшкодування, а також підвищення соціальної справедливості, валоризації та фінансової ефективності. Це дасть змогу забезпечити соціальну справедливість щодо різних категорій пенсіонерів, ліквідувати дисбаланси діючої системи, підвищити загальний рівень пенсій, забезпечити їх більш чітку залежність від реального внеску до Пенсійного фонду упродовж усього страхового періоду. В цьому контексті видається важливим поступове підвищення мінімальної тривалості страхового стажу із сучасних 15 до 35 років.

Основними цілями реформування мають стати:

- консолідація усіх не властивих ПФУ виплат (доплата до мінімальної пенсії, вже призначені пенсії за вислугу років, доплати інвалідам, доплати за списками № 1 і № 2 у випадках, якщо підприємства з різних причин не можуть їх здійснювати тощо) та їх фінансування за рахунок бюджету;
- перехід до розрахунку розміру пенсій та отримання прав на її призначення на основі страхового стажу;
- відміна оподаткування пенсій працюючих пенсіонерів;
- скасування обмежень розміру виплачених пенсій працюючим пенсіонерам;
- скасування спеціальних пенсій та пенсій за вислугу років, крім військовослужбовців;
- запровадження накопичувальних професійних пенсій для осіб, молодших за 35 років;
- регулярна валоризація пенсій (осучаснення, грошова оцінка пенсійних прав) на основі прив'язки до середньої зарплати;
- запровадження перехідного періоду, протягом якого за громадян, у яких на дату набрання законом чинності нестача трудового стажу не перевищує 60 місяців, дофінансування здійснюється за рахунок бюджету на безповоротній основі;
- поступове підвищення вимог щодо розміру страхового стажу із сучасних 15 до 35 років, узгоджене з результатами детінізації заробітної плати та інших доходів, що слугують базою ЄСВ;
- поступове удосконалення нестрахових складових пенсійної системи, пов'язаних із підтримкою мінімальної пенсії у кризових випадках, розвиток бюджетних пенсійних програм підтримки вразливих категорій населення, а також тих осіб, чиї об'єктивні можливості щодо отримання доходу не досягають мінімального рівня участі у здійсненні ЄСВ;
- подальше удосконалення зв'язку між ризиками у сфері безпеки праці та пенсійних пільг та особливих режимів виходу на пенсію із одночасним посиленням заходів з охорони праці.

Запровадження другого та розвиток третього рівнів системи пенсійного забезпечення має здійснюватися з урахуванням Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 18 червня 2015 р. № 391¹⁷.

Для запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення необхідно:

- забезпечити регуляторам фінансового сектору, здатним ефективно трансформувати та реалізувати перерозподіл функцій регуляторів (*SPLIT*), інституційну спроможність запровадити накопичувальне пенсійне забезпечення;

¹⁷ Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>

- підвищити інституційну спроможність Пенсійного фонду України адмініструвати накопичувальну систему пенсійного страхування;
- встановити ліцензійні вимоги для суб'єктів накопичувальної системи пенсійного забезпечення, запровадити механізми нагляду і контролю за недержавними пенсійними фондами та сформувати конкурентне середовище на ринку фінансових послуг;
- визначити правила та інструменти гарантування прав учасників накопичувальної системи пенсійного забезпечення, створити комплексну схему захисту прав учасників накопичувальної системи пенсійного забезпечення;
- визначити правила участі у накопичувальній системі пенсійного забезпечення для страхувальників та застрахованих осіб, а також опрацювати модель джерел для її функціонування;
- запровадити професійну накопичувальну систему пенсійного забезпечення для працівників виробництв, робіт, професій, посад, визначених у списках № 1 та № 2, що затверджуються Кабінетом Міністрів України;
- розробити організаційний механізм запровадження другого рівня системи пенсійного забезпечення, який визначатиме перелік органів влади, соціальних партнерів та недержавних учасників його реалізації, коло їх прав, повноважень та компетенцій, структуру взаємодії та канали зворотного зв'язку, що забезпечують прозорість та врахування інтересів усіх соціальних стейкхолдерів.

Невідкладними кроками в напрямі вдосконалення пенсійного забезпечення є такі:

- забезпечення підвищення розміру мінімальної пенсії – з наближенням терміну його реалізації з грудня на жовтень 2017 р.;
- проведення осучаснення пенсій вже у 2017 р.;
- скасування оподаткування пенсій;
- збереження на чинному рівні базового віку виходу на пенсію за наявності достатнього страхового стажу;
- збереження права на достроковий вихід на пенсію для окремих категорій професій, зокрема, артистів театральних-концертних та інших видовищних закладів, підприємств і колективів;
- забезпечення конституційних гарантій фінансової незалежності судової гілки влади стосовно пенсійного забезпечення та довічного грошового утримання суддів у відставці, доцільність дотримання вже наданих законом на перехідних період гарантій щодо особливого порядку нарахування пенсій окремим категоріям працівників;
- розгляд питання щодо підвищення та осучаснення пенсій військовослужбовців;
- встановлення належного рівня пенсійного забезпечення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та забезпечення впровадження порядку нарахування пенсій військовослужбовцям строкової служби – учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській

АЕС на рівні, передбаченому для працівників – ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС;

- створення дієвих компенсаційних механізмів соціального захисту членів фермерських господарств, а також осіб передпенсійного віку для забезпечення справедливого отримання права на пенсію за віком з урахуванням змін щодо страхового стажу, необхідного для отримання такого права;
- визначення особливостей пенсійного забезпечення внутрішньо переміщених осіб, осіб, що перебувають на тимчасово неконтрольованій державною владою України території Донецької та Луганської областей, та громадян України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

9.3. РЕФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДОХОДІВ

Політика доходів в Україні, на жаль, не відповідає сучасним стандартам розвинених суспільств: головним завданням державного регулювання є економія бюджетних коштів, а не сприяння розвитку та реалізації економічного, природного і людського потенціалу. В результаті всі витрати розглядаються в контексті можливості їх повернення, незареєстрована економічна діяльність – у контексті недоотримання бюджетом коштів, а фінансування охорони довкілля та соціального захисту трактується як неминучі наслідки електоральних зобов'язань.

До цього додається вибіркова підтримка окремих суб'єктів чи об'єктів економіки, що супроводжується політичною риторикою про соціальну спрямованість економіки, якій нібито заважає «переобтяження державного бюджету соціальними витратами». Важливо, що в цьому збігаються інтереси і крайніх лівих, і крайніх правих політичних сил.

На відміну від такого підходу, досвід країн, які здійснили успішні реформи і забезпечили істотний прогрес в економіці, екології, соціальній сфері, доводить, що раціональні соціальні витрати є важливою частиною інвестицій у розвиток людського капіталу і вагомим регулятором процесів ціноутворення та обсягів внутрішнього ринку; витрати на відновлення і захист довкілля також забезпечують досягнення належної якості життя населення, збереження здоров'я і працездатності. Відповідно, **метою політики доходів** визнається максимальне зростання доходів усіх інституційних суб'єктів економічних відносин (держави, бізнесу, домогосподарств) завдяки економічній активності, продуктивності, ефективності та соціальній справедливості.

Оскільки політика регулює доходи на стадії їх первинного розподілу та необхідного перерозподілу, витрати будь-якого із зазначених вище суб'єктів розглядаються одночасно як доходи іншого. Наприклад, бюджетні

витрати на фінансування державних соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, пільг, субсидій, допомог) формують приблизно половину доходів домогосподарств, чим забезпечують попит населення на товари та послуги, а отже, збільшення витрат домогосподарств. Водночас зростання споживання товарів та послуг забезпечує додаткові надходження до бюджету податків (насамперед включених у ціну). Зростання попиту закономірно формує збільшення обсягів виробництва, тобто збільшення доходів бізнесу, але водночас і створення нових робочих місць, зростання доходів працюючих і, врешті-решт, збільшення доходів домогосподарств. Бюджет отримує зиск через збільшення суми сплачених податків і зменшення потреби в адресних соціальних трансфертах.

Однак взаємозалежність не означає гармонії інтересів. Навпаки, між інтересами різних інституційних суб'єктів й окремих індивідів або їх груп у межах кожного суб'єкта неминуче виникають суперечності – щодо складових доходів, щодо їх спрямування, щодо умов та напрямів регулювання.

Така суперечливість інтересів не тільки спричиняє неминучу боротьбу, в т. ч. і в межах окремих інституційних суб'єктів, а й перешкоджає кардинальним змінам відносин, що склалися. Тому будь-які реформи політики доходів наштовхуються на потужний спротив, а отже, потребують вироблення спеціальних механізмів його подолання.

Через взаємозалежність усіх інституційних суб'єктів економічних відносин та їхніх доходів будь-яке коригування однієї складової доходів будь-якого суб'єкта (мінімальної зарплати, мінімальної пенсії, порядку призначення житлової субсидії, ставок оподаткування або розміру єдиного соціального внеску) неминуче веде до зміни доходів усіх інших. Тож, плануючи умови та напрями коригування політики доходів, необхідно, по-перше, передбачати механізми компенсації потенційних втрат окремих суб'єктів, по-друге, захищати інтереси слабших учасників економічних відносин, по-третє, орієнтуватися на кумулятивний ефект, який виявлятиметься у зростанні сукупних доходів за умови, що становище кожного при цьому не погіршиться. Інакше, побоюючись втратити потенційні доходи, всі учасники економічних відносин чинитимуть масштабний спротив.

Зрозуміло, що інституційні суб'єкти організовані краще, тому їхній спротив більш ефективний. Цим, зокрема, пояснюється хронічне відтворення неприйнятної диференціації різних верств населення, підприємств, територіальних громад.

Важливою новацією політики доходів в Україні є *започаткування нових правил формування місцевих бюджетів* у рамках реформи децентралізації. Але, на жаль, у більшості випадків поки що не спостерігається розуміння того, що децентралізація спричинить бажаний ефект лише за умови самостійного заробляння грошей територіальними громадами. Орієнтація ж виключно на підвищення ефективності витрат апіорі приречена на невдачу.

У сфері політики доходів підприємництва потроху відходить у минуле різне ставлення до різних підприємців та підприємств, що виокремлювало в їх складі певну привілейовану групу. Практика фактично диференційованого оподаткування спричиняла втрату доходів не тільки підприємцями, а й бюджетом. Тобто поділ на дві нерівні за масштабами та можливостями групи має наслідком і економічні втрати, і поширення уявлення про непереборну соціальну несправедливість у суспільстві.

Раціональна політика доходів, спрямована на досягнення та підтримку їх максимальної сукупної суми, має відповідати низці критеріїв:

- забезпечення прогнозованості та стабільності – «правила гри» не можуть часто змінюватися, всі рішення у цій сфері мають їм підпорядковуватися, принципові зміни «правил гри» потребують громадського обговорення;
- довгострокове бачення – мінімально прийнятним видається п'ятирічний горизонт прогнозування;
- системність – регулювання будь-якого виду доходів будь-якого інституційного суб'єкта має супроводжуватись оцінками наслідків цього рішення для всіх інших суб'єктів та економіки загалом.

За вироблення та реалізацію політики доходів має відповідати Кабінет Міністрів України в цілому, а не окремі його структури. Інакше пропозиції щодо регулювання різних видів доходів (заробітних плат, пенсій, надходжень до місцевих бюджетів, оподаткування, кредитування тощо) підпорядковуватимуться функціям конкретних центральних органів виконавчої влади, не забезпечуючи необхідної системності.

Основними складовими та фундаментальними принципами функціонування **нової політики доходів** є такі:

- *оподаткування*, що стимулює зайнятість й отримання активних доходів завдяки диференційованим ставкам;
- *адміністрування*, яке сприяє викоріненню практики ручного управління, спрощенню процедур, збиранню податків виключно за результатами отримання доходу, що оподатковується (вдала практика – автоматичне відшкодування ПДВ);
- *стандартизація доходів*, за якої розмір мінімальної заробітної плати перевищує розміри всіх соціальних трансфертів, за винятком тих, що спрямовані особам з інвалідністю;
- *стандартизація обліку*, що передбачає запровадження міжнародних стандартів обліку із забезпеченням прозорості руху капіталу;
- *пряма державна підтримка* територіальних громад, бізнесу та домогосподарств, пріоритети, інструменти та масштаби якої визначені законодавчо;
- *кредитування* (вдала практика – «зелений тариф», «теплі» кредити), завдяки якому відбувається стимулювання економічного розвитку, прискорене розв'язання соціальних та екологічних проблем;

- *державні закупівлі*, зорієнтовані не тільки на мінімальну ціну, а й на належну, європейського рівня, якість товарів упродовж усього періоду експлуатації;

- *справедливі тарифи та рентні платежі*, що забезпечується, зокрема, шляхом регулювання діяльності монополій.

Першочергові кроки з реформування політики доходів стосуються насамперед сфери первинного розподілу та перерозподілу доходів, оскільки саме там переважно й відбувається їхнє регулювання. Головним інструментом має стати стандартизація, широке використання якої значною мірою скоротить масштаби ручного управління та корупції.

У сфері первинного розподілу доходів доцільно вдатися до таких заходів:

- **запровадження диференціації мінімальної заробітної плати за видами економічної діяльності**, що забезпечить максимальне використання можливостей підвищення оплати праці найманих працівників високоефективних підприємств та виробництв;

- заміни неефективної тарифної сітки сучасною системою стандартів оплати праці, в якій фіксуються лише граничні межі 5–8 рівнів, що сприятиме необхідній гнучкості оплати праці в бюджетній сфері;

- запровадження системи співвідношень між мінімальними державними гарантіями, за якої рівень мінімальної оплати праці буде найвищим, що сприятиме активізації поведінки працездатного населення;

- запровадження стандартів якості, доступності та ціни (тарифів) послуг, що надаються державою та підприємствами-монополістами, що сприятиме дотриманню правил конкуренції і справедливому розподілу доходів між надавачами послуг;

- запровадження прозорої практики визначення вартості публічних послуг (в освіті, охороні здоров'я, житлово-комунальному господарстві, соціальному обслуговуванні тощо), що сприятиме легалізації і прозорості доходів усіх установ, що такі послуги надають;

- запровадження обов'язкових вимог до якості послуги (товару), що виставляється на тендер для державної закупівлі, впродовж визначеного періоду експлуатації, що сприятиме більш справедливому розподілу коштів між постачальниками товарів (послуг) державі (територіальній громаді) і більш ефективному витрачання коштів бюджетів усіх рівнів;

- **перехід від оподаткування доходів індивіда до оподаткування доходів сім'ї**, що дасть змогу значно спростити роботу з визначення права домогосподарства на державну підтримку (державна підтримка надається не індивіду, а домогосподарству/родині), а за рахунок сплати податків не за місцем роботи, а за місцем проживання – сприяти більш справедливому розподілу доходів територіальних громад.

У сфері перерозподілу доходів:

- **перехід від пропорційної до помірно прогресивної системи оподаткування** (зі ставками 10–15–20–25–30 %), що дасть змогу більш ефективно скоригувати несправедливості розподілу доходів;

- формалізація механізму фінансування публічних послуг (в освіті, охороні здоров'я, житлово-комунальному господарстві, соціальному обслуговуванні тощо) шляхом чіткого розподілу відповідних функцій між державним та місцевими бюджетами, фондами соціального страхування, домогосподарствами, можливостями використання благодійних фондів тощо. Це сприятиме підвищенню доступності зазначених послуг для всіх верств населення;

- **стандартизація пільг, немонетарної допомоги і субсидій** за ознаками їх поширеності, відповідності принципам соціальної справедливості, фінансової забезпеченості, логіці активізації економічних процесів з подальшою монетизацією одних та скасуванням інших. Це значною мірою позбавить державну політику доходів популізму, сприятиме формуванню довіри населення до влади;

- стандартизація соціальних трансфертів за ознаками працездатності, економічної активності та зайнятості з метою стимулювання економічної активності працездатних осіб та легалізації зайнятості;

- створення цільових програм кредитування певних видів діяльності бізнесу і домогосподарств, що працюватиме на підвищення загальної ефективності економіки країни, тобто зростання доходів усіх суб'єктів економічної діяльності;

- розширення трактування ренти, яку нині розглядають лише як дохід, отриманий від використання природних копалин. У кінцевому підсумку це забезпечить необхідний перерозподіл доходів від підприємств-монополістів до державного бюджету, а далі – до інших суб'єктів економічної діяльності.

9.4. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСНОЮ ІНФОРМАЦІЄЮ

Відсутність надійної інформації про чисельність і склад населення, його розподіл за територією країни унеможливорює чітке визначення кількісних параметрів для проведення реформ, зокрема, визначення необхідних коштів та людських ресурсів для реалізації певних заходів, розроблення критеріїв та моніторинг ефективності виконання різних заходів. Очікуваними наслідками відсутності належного інформаційного забезпечення управлінських рішень є:

- неможливість виконання Україною низки міжнародних зобов'язань¹⁸;
- неможливість отримання надійної інформації щодо демографічних процесів в Україні, зокрема про смертність населення за причинами смерті;
  - практична руйнація регіональної демографічної статистики, зокрема щодо територіальних громад, які утворюються внаслідок проведення децентралізації;
  - неможливість побудови демографічного прогнозу, необхідного, зокрема, для середньострокового бюджетування;
  - неможливість адекватного формування вибіркового обстежень населення (від офіційних обстежень умов життя домогосподарств та економічної активності населення до опитувань громадської думки).

Головними причинами незабезпеченості управлінської сфери якісною інформацією є такі:

- застарілість даних Всеукраїнського перепису населення, проведеного ще в 2001 р., що неминуче збільшує похибки при проведенні поточних оцінок чисельності та його структурних характеристик (за світовою практикою перепис населення має проводитися один раз на десять років, а окремі розвинені країни проводять перепис населення раз на п'ять років);
- воєнні дії на сході країни та анексія Криму, що спричинили масштабну внутрішню міграцію (за оцінками, 1,5–1,6 млн осіб) і перерозподіл населення між регіонами;
  - масштабна незареєстрована трудова та навчальна міграція до країн ближнього й далекого зарубіжжя, яка частково перетворюється на постійну (тобто призводить до зміни країни проживання);
  - технологічна невідповідність до зміни порядку реєстрації демографічних подій щодо природного руху населення (передача функцій реєстрації від органів юстиції територіальним громадам);
  - непридатність Єдиного державного демографічного реєстру (головною метою створення якого було забезпечення видачі документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи) для демографічних розрахунків.

Для формування **необхідної інформаційної бази** необхідно:

- прискорити проведення перепису населення, що забезпечить отримання актуальних демографічних даних по всіх населених пунктах

¹⁸ Див.: Регламенти № 1260/2013 Європейського парламенту і Ради Європи від 20 листопада 2013 р. про європейську демографічну статистику ; № 328/2011 Європейського парламенту і Ради Європи щодо статистики у сфері охорони здоров'я та безпеки у частині статистики причин смерті від 5 квітня 2011 р. ; № 862/2007 та № 351/2010 Європейського парламенту і Ради Європи від 11 липня 2007 р. та 23 квітня 2010 р. щодо міграції населення ; № 205/2014 Європейського парламенту і Ради Європи від 4 березня 2014 р. стосовно єдиних умов для європейської демографічної статистики щодо розбивки (групування) даних, кінцевих термінів, організації переглядів даних.

та значно підвищить надійність поточних розрахунків чисельності населення;

- створити реєстр демографічних подій, який би забезпечував можливість оцінки поточної демографічної ситуації та розроблення демографічних прогнозів у населених пунктах та територіях будь-якого адміністративного рівня і слугував базою для наукових досліджень та практичних потреб органів управління різного рівня;
- визначити єдиний порядок взаємодії між суб'єктами, які реєструють демографічні події, реєстром демографічних подій та організаціями, що є користувачами демографічної інформації;
- розробити схему інформаційних потоків з даними щодо населення між державними органами та органами місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 10

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА

10.1. МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ПАРЛАМЕНТСЬКО-ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Протягом 2014–2016 рр. політична система України опинилася під тиском трьох потужних зовнішніх чинників: масового протестного руху Революції гідності, російської збройної агресії, економічної рецесії, кожен з яких поодиноці здатен спровокувати зміни політичного режиму, форми правління та державного устрою.

Трансформаційний потенціал Революції гідності частково втілювався у відновленні парламентсько-президентської республіки, намаганнях громадянського суспільства забезпечити очищення (люстрацію) органів державної влади, місцевого самоврядування та політичних партій.

Проте з об'єктивних причин найбільша громадянська активність була спрямована на опір російській агресії в Криму та на Донбасі. Роль основних рушіїв політичних змін в країні перейшла до політичних сил, які підтримали Революцію гідності або були створені її активними учасниками. Як наслідок, під час парламентської виборчої кампанії 2014 р. основні політичні вимоги Майдану були включені до програм політичних партій, які згодом закріпили ці положення в Угоді про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна»¹.

Однак перехід до нової, більш конкурентної форми правління й оновлення складу парламенту в 2014 р. не призвели до більш прозорого та результативного процесу ухвалення державних рішень. Натомість зросла кількість політичних конфліктів та приводів для парламентських криз, які вилилися у низьку дієздатність Верховної Ради та повільне втілення Урядом важливих для країни реформ.

Ефективність взаємодії виконавчої влади та парламенту у законодавчому процесі знизилася до показників 2006–2009 рр.: лише 25,7 % законопроектів із числа внесених Кабінетом Міністрів протягом 29 місяців роботи парламенту VIII скликання були ухвалені в цілому. Таким чином,

---

¹ Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15>

формується інституційні причини, які в 2006–2008 рр. призвели до двох гострих політичних криз у країні.

Окремі політичні реформи (децентралізації, створення системи антикорупційних органів, незалежності судів) станом на кінець 2016 р. не дали очікуваних суспільством результатів. Саме розривом між очікуваннями, сформованими Революцією гідності, та досягненнями оновлених органів влади і пояснюється негативна динаміка громадської думки.

Так, протягом 2014–2016 рр. більш ніж удвічі погіршився баланс довіри–недовіри до Президента України, Верховної Ради України та Уряду². Попри оголошені реформи судової системи та державної служби, не змінилася ситуація із високим рівнем недовіри до державного апарату, прокуратури та судів. Зокрема, більшість українців називають корупцію, вплив олігархів та небажання еліт змінювати систему головними причинами, що заважають реформам³. 58,9 % громадян переконані в тому, що за 2016 р. ставлення влади до громадян у цілому погіршилося; 54,9 % респондентів більше не згодні терпіти матеріальні труднощі заради проведення реформ; 43,2 % – вважають, що за цей же період державні службовці стали гірше дотримуватися законів⁴.

Схожі критичні показники громадської думки спостерігалися у 2007–2009 рр., коли внаслідок постійних політичних криз сформувалися передумови для спроби авторитарного повороту 2010–2013 рр. Приклади політичних змін у Грузії (2010 р.) та Молдові (2016 р.) також свідчать про те, що, незважаючи на наявність «заморожених конфліктів», спровокованих Росією, **існує ймовірність приходу до влади шляхом демократичних виборів проросійських, авторитарно налаштованих популістських сил.**

Окремим серйозним викликом, який супроводжує кризові явища у сунках між гілками влади, залишається використання політичними силами популізму та підкupu як засобів мобілізації масової підтримки. У підсумку це загрожує потраплянням до парламенту та місцевих рад сил, уразливих до «активних заходів» російських спецслужб та корупції.

Протидія російській агресії протягом 2014–2016 рр. помітно вплинула на внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Зокрема, постійно присутня загроза розгортання війни суттєво знизила потенціал протесту попри високу соціальну напруженість. Опір зовнішній агресії став важливим чинником консолідації суспільства навколо держави, і його вплив залишатиметься відчутним у середньостроковій перспективі.

² 2016-й: політичні підсумки – загальнонаціональне опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/13816462815863c78c6b27d3.47743328.pdf>

³ Українське суспільство : моніторинг соціальних змін / [гол. ред. В.М. Ворона, М.О. Шульга]. – К. : Ін-т соціології НАН України. – 2016. – Вип. 3 (17). – С. 530.

⁴ 2016-й: політичні підсумки – загальнонаціональне опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/uploads/pdf/13816462815863c78c6b27d3.47743328.pdf>

Водночас тривалий збройний конфлікт буде поглиблювати розбіжності між прихильниками різних варіантів його завершення – від ескалації бойових дій до примирення із сепаратистами та Росією. У разі накладання нового поділу на існуючі регіональні та етнововні відмінності держава-агресор здобуде додатковий важіль для провокування в Україні політичної нестабільності, нетерпимості та сепаратизму.

Іншим ризиком може стати сек'юритизація внутрішньої політики – визнання військової компетентності та бойових заслуг мірилом придатності політичних сил та лідерів до управління державою, головною ознакою патріотизму, прикладом для наслідування та електоральної підтримки. Під таким прикриттям радикальні популістські сили можуть просувати ідеї обмеження громадянських прав і свободи «з міркувань національної безпеки» та з метою дискримінації окремих категорій громадян.

В умовах конфлікту зростає ризик політизації воєнної організації держави. Зокрема, при високому негативному балансі довіри громадян до керівництва держави спостерігається висока довіра до військових структур, які перебувають під його командуванням і виконують завдання зі стримування агресора на Донбасі та протидії внутрішнім безпековим загрозам. Високу довіру мають і волонтерські організації, які допомагають військам та громадянам, що постраждали під час бойових дій.

Уже під час виборів 2014 р. з боку окремих партій спостерігалися спроби використати цей ресурс довіри для здобуття голосів. Низка політичних і громадських організацій не приховує своїх цілей щодо здійснення впливу на військову організацію та плани зі створення військових підрозділів за ідеологічною чи етнічною ознакою. Довірою громадян до учасників бойових дій зловживали й організатори громадянської блокади шляхів на Донбасі у січні–березні 2017 р. Зрозуміло, що приєднання військових чи учасників бойових дій до протестних акцій загрожує зростанням насильства при вирішенні суспільно-політичних проблем.

Зниження згаданих політичних ризиків та попередження **сценарію приходу до влади авторитарних, популістських сил, готових до компромісів з агресором**, слід шукати на шляху **відновлення спілки політичних сил**, які взяли на себе зобов'язання втілити в життя вимоги Революції гідності. Ключовою складовою такого об'єднання є **відновлення дієздатної парламентської коаліції, яка матиме достатню більшість для ухвалення законів**, зможе забезпечити ефективну роботу парламентських комітетів над законопроектами та парламентський контроль над коаліційним Урядом.

Серед найважливіших завдань реформаторських сил у парламенті варто відзначити:

- налагодження роботи тимчасової спеціальної комісії щодо *внесення змін до Конституції України*. Зокрема, необхідно:
  - завершити роботу над законопроектом щодо вдосконалення конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина;

- розпочати роботу над анонсованими ще в 2014–2015 рр. змінами щодо розподілу конституційних повноважень у трикутнику «Президент – Уряд – Парламент» у межах парламентсько-президентської форми правління. Тут доцільно передбачити спосіб формування уряду в разі нездатності депутатських фракцій сформувати коаліцію, у т. ч. шляхом внесення кандидатури прем'єр-міністра Президентом України від найбільшої депутатської фракції чи компромісної кандидатури після консультацій керівництвом парламенту; продовження строку формування уряду до 90 днів; вилучення з переліку підстав дострокового припинення повноважень Верховної Ради України неспроможність сформувати коаліцію депутатських фракцій; запровадження конструктивного вотуму недовіри прем'єр-міністру та окремим членам Уряду;
- врегулювати питання обмеження недоторканності народних депутатів, у т. ч. за порушення присяги, зокрема внаслідок участі в діях, які загрожують демократії, суверенітету й територіальній цілісності країни;
- здійснити законодавче визначення *засад державної політики щодо відповіді на російську агресію, запровадження режиму окупованих територій, захисту прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які перебувають під окупацією, визначення основ стратегії відновлення територіальної цілісності України як шляхом втілення Мінських домовленостей, так й іншими засобами. Ідеться про:*
  - чітке встановлення підстав для оголошення територій окупованими та звільненими;
  - визначення засобів звільнення територій, порядку та послідовності їх використання органами державної влади;
  - запровадження ефективного парламентського контролю над діями органів влади та воєнною організацією держави у процесі звільнення та постконфліктного відновлення окупованих територій;
- здійснити завершення *правового оформлення системи антикорупційних органів та активно підтримувати такі органи під час очищення державної служби, судів та прокуратури від правопорушників;*
- створити умови для *критичного інформування громадян про суспільно-політичну ситуацію в Україні та відкритої політичної конкуренції* шляхом гарантування незалежності та спроможності Суспільного мовлення та прийняття закону про вибори народних депутатів за пропорційною системою з відкритими партійними списками;
- забезпечити *правову та фінансову підтримку активних організацій громадянського суспільства*, які спромоглися в 2014–2016 рр. самотужки знайти ефективні рішення щодо адаптації колишніх учасників бойових дій та постраждалого населення, створити міжрегіональні мережі співпраці з вирішення соціально-економічних проблем громадян та порозуміння між мешканцями з різних регіонів і різних соціальних груп.

10.2. ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Революція гідності стала локомотивом змін у партійній системі України. Різко активізувався процес партійного будівництва, суттєвих змін зазнали електоральні уподобання та партійне представництво у Верховній Раді України та місцевих радах.

Про активізацію партійного будівництва свідчить майже дворазове зростання загальної кількості зареєстрованих партій протягом 2014–2016 рр. Станом на 10 травня 2017 р. в Україні діяли 355 політичних партій, із них лише 193 були зареєстровані станом на початок Революції гідності – 21 листопада 2013 р.⁵ Тобто за 3,5 року кількість партій збільшилась на 83 %.

Показниками підвищеної динаміки партійної системи є й істотні зміни в партійній структурі представницьких органів влади. З партій, чії фракції були представлені у Верховній Раді VII скликання, лише одна – ВО «Батьківщина» – потрапила до ВР України VIII скликання. Інші або не подолали прохідного бар'єра (ВО «Свобода»), або припинили активну діяльність (Партія регіонів, Комуністична партія України). Натомість на чільні політичні позиції вийшли нові або відносно нові політичні сили, створені політиками, які були політичною опозицією на початок Революції гідності та брали в ній активну участь («Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», «Самопоміч», Радикальна партія). А за підсумками місцевих виборів 2015 р. значно оновився й партійний склад місцевих рад порівняно з виборами 2010 р.

Водночас масовий суспільний рух Революції гідності не призвів до появи на його основі впливових політичних сил, що було зумовлено переважно надпартійним характером суспільного протесту восени 2013 – взимку 2014 рр., лейтмотивом якого було повалення режиму Януковича і під час якого не ставилися завдання майбутньої політичної організації тих або інших суспільних груп.

Важливим наслідком Революції гідності та її політичних здобутків **стало посилення інституціональної ролі партій у політичній системі України**. Внаслідок переходу до парламентсько-президентської форми правління саме парламентські партії стали основним суб'єктом формування Кабінету Міністрів, визначення й реалізації державної політики. Посиленню ролі партій у суспільно-політичному житті країни сприяло і повернення до пропорційної виборчої моделі на місцевих виборах.

Водночас, попри істотні зміни в партійній системі України, рівень суспільної довіри до партій залишається низьким, а загальний напрям динаміки – негативним. Так, згідно з даними Інституту соціології НАН України, у 2016 р. зовсім або переважно не довіряли політичним партіям

⁵ Дані з Єдиного реєстру громадських формувань (див.: <http://rgf.informjust.ua/>).

75,4 % громадян України (у 2015 р. – 74,2 %, 2014 р. – 71,9 %, 2012–69,7 %, 2010 р. – 60,4 %)⁶.

Це свідчить про те, що партії поки що не повною мірою виконують одну з основних своїх функцій – представництва суспільних інтересів. Більшість існуючих в Україні політичних партій можна охарактеризувати як короткострокові організації, які функціонують лише напередодні та під час виборчого процесу і які «будуються, головним чином, навколо публічної постаті лідера та/або джерела фінансування»⁷. Це підтверджується й основними тенденціями розвитку партійної системи України протягом 2016–2017 рр., змістом яких є:

- подальше розмивання ідеологічного обличчя партій, фактичне зникнення розмежування «ліві–праві», послаблення розмежування по лінії «Захід–Росія»;
- зближення публічних позицій більшості партій, уникнення ними чіткого позиціонування щодо суспільно важливих, але потенційно конфліктогенних питань;
- поширення популістської парадигми в публічній діяльності;
- посилення персоналізації політичного процесу, розвиток партій лідерського типу;
- розвиток партійних проєктів локального масштабу, які орієнтуються на політичне лідерство лише в межах певної території (регіон, субрегіон, місто) та уникають участі в політичному процесі на загальнонаціональному рівні.

Водночас варто відзначити об'єктивний характер існуючих проблем партійної системи, зумовлених недостатньою структурованістю сучасного українського суспільства, несформованістю суспільних інтересів, нерозвинутістю традицій регулярної низової громадянської активності.

Таким чином, у розвитку партійної системи України виникла суперечлива ситуація. З одного боку, партії є ключовими суб'єктами прийняття рішень у рамках парламентсько-президентської форми правління, з іншого – залишаються організаційно слабкими та суспільно не репрезентативними. Такий стан речей робить нестійкою існуючу форму правління, підвищує імовірність політичних криз, делегітимізує систему державної влади загалом.

Як наслідок, діяльність партій скеровується короткостроковим інтересом потрапляння у владу. Відсутність реального зв'язку партій зі своїми виборцями у період між виборами призводить до небажання переважної їх частини брати на себе відповідальність за проведення важливих суспільних

⁶ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін : зб. наук. пр. / Ін-т соціології НАН України. – 2016. – Вип. 3 (17). – С. 462.

⁷ Розумний М.М., Павленко І.А. Партійне законодавство та розвиток політичних партій в Україні [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2015. – С. 4. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/partii-95fc5.pdf>

реформ: земельної, приватизаційної, пенсійної, медичної. Це істотно ускладнює перспективи реформування у цих сферах.

Відповідно, питання подальшого демократичного розвитку партійної системи є питанням дієздатності системи державної влади і послідовного поступу шляхом реформ.

Підвищенню демократичної якості партійної системи сприятимуть, насамперед, інституційні зміни у розподілі повноважень між центральними органами державної влади і в правилах формування представницьких органів влади. Так, потребує гармонізації діюча парламентсько-президентська форма правління в частині розширення можливостей для формування парламентської більшості та дієздатного уряду, у т. ч. при посередництві Президента задля попередження парламентських та урядових криз. Зокрема, варто розглянути можливість внесення Главою держави кандидатури прем'єр-міністра у разі нездатності парламентських фракцій створити після виборів більшість для формування уряду.

Відповідальності партій за кадрові рішення, які вони ухвалюють, сприятиме запровадження інституту конструктивного вотуму недовіри, який доцільно ввести і на рівні Верховної Ради України, і на рівні органів місцевого самоврядування вищих рівнів адміністративно-територіального устрою України.

Зміцненню партій як політичного інституту, а також розвитку внутрішньопартійної демократії, слугуватиме **перехід до пропорційних виборів до Верховної Ради за відкритими територіальними списками**. Необхідне широке експертне обговорення параметрів нової виборчої системи, за підсумком якого мають бути внесені відповідні зміни до Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Водночас параметри цієї системи мають бути такими, щоб максимізувати її роль як чинника демократичного розвитку партійної системи і мінімізувати можливі ризики. Одним із таких ризиків є утворення «партійної олігополії» – тривалої монополізації державної влади обмеженим числом політичних партій. Відповідно, одним із способів зниження такого ризику може бути зменшення виборчого бар'єра у новій виборчій системі з нинішніх 5 % до 2–3 %. Це дозволить зменшити відсоток «втрачених» голосів, які виборці віддали за партії, що не потрапили до Верховної Ради, і підвищити суспільну репрезентативність парламенту України.

Для сприяння інституційному розвитку партій також варто зберегти заборону на участь у виборах блоків політичних партій. При цьому право на розподіл депутатських мандатів варто надати лише партіям, які долають виборчий бар'єр у загальнодержавному виборчому окрузі.

На часі – удосконалення Закону України «Про місцеві вибори» шляхом запровадження повноцінної системи пропорційних виборів з відкритими списками на виборах обласних, районних, міських, районних у містах рад та міських громад.

З метою вирівнювання умов політичної конкуренції, запобігання політичній корупції та зменшення фінансової залежності партій від великого бізнесу було запроваджено інститут державного фінансування політичних партій. Серед очікуваних наслідків Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 р.⁸ варто назвати: підвищення прозорості їх діяльності і, відповідно, суспільної підзвітності; розвиток інституційної структури партій, зокрема їхніх місцевих осередків; розширення можливостей для оновлення політичної еліти.

Законом також передбачено державне фінансування статутної діяльності партій, які на останніх парламентських виборах отримали не менше 2 % голосів виборців. Однак повною мірою ця норма запрацює лише після наступних виборів Верховної Ради, тому що до наступних парламентських виборів державне фінансування отримуватимуть лише партії, які подолали прохідний бар'єр на виборах 2014 р.

Важливою складовою формування відповідальності партій перед виборцями стали передбачені процедури внутрішнього та зовнішнього фінансового аудиту партій і щоквартального звітування партій про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру з поданням цих звітів Національному агентству з питань запобігання корупції.

Проте річний досвід (з III кварталу 2016 р.) виділення бюджетних коштів на статутну діяльність партій засвідчив низку проблемних моментів. Насамперед варто відзначити високий відсоток використання коштів, отриманих з державного бюджету, на політичну рекламу. Згідно з даними Комітету виборців України, за підсумками 2016 р. партії – реципієнти державного фінансування витратили на рекламу в ЗМІ близько 40 % отриманих коштів⁹, тоді як одним із основних завдань державного фінансування партій є сприяння їхньому організаційному розвитку.

У зв'язку з цим доцільно вдосконалити законодавчі норми щодо державного фінансування партій у частині визначення конкретного переліку видів статутної діяльності, на які можна витрачати кошти, отримані з державного бюджету. Зокрема, слід передбачити спрямування не менше половини отриманого державного фінансування на розвиток місцевих організацій партій. Також доцільно заборонити або істотно обмежити використання отриманого державного фінансування на політичну рекламу.

Ще однією можливою новацією законодавства, спрямованою на підвищення ефективності інституту державного фінансування і сприяння

⁸ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 р. № 731-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/731-19/page>

⁹ Основні висновки за результатами аналізу фінансових звітів політичних партій щодо використання коштів з Державного бюджету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cvu.org.ua/uploads/%D0%B7.pdf>

розвитку політичних партій, може стати розширення кола партій – отримувачів фінансування за рахунок партій, що здобули значну загальнонаціональну підтримку на місцевих виборах.

Політичні партії є ключовим інституційним гравцем за чинної форми правління. Розвиток законодавства про партії згідно з політико-правовими традиціями демократичних країн має сприяти їх подальшому становленню як інститутів європейського зразка, що стане запорукою ефективної діяльності парламенту й уряду, органів місцевого самоврядування, дальшого успішного реформування країни.

10.3. ПРОЗОРИСТЬ ТА ПІДЗВІТНІСТЬ ВЛАДИ

Прозорість і підзвітність влади, участь громадян у виробленні та реалізації державної політики, співробітництво уряду із громадськістю є ключовими принципами концепції відкритого урядування, що визначає один із напрямів реформування державного управління. Дотримання принципів відкритого урядування сприяє консолідації демократії, підвищенню рівня довіри громадян до влади, дозволяє покращити якість державного управління та надання публічних послуг.

На міжнародному рівні концепція відкритого урядування знайшла втілення у багатосторонній Ініціативі «Партнерство «Відкритий уряд» (далі – Ініціатива), започаткованій у 2011 р. Нині учасниками Ініціативи є 75 країн світу, серед яких і Україна. Базовий документ Ініціативи – «Декларація відкритого урядування» передбачає добровільне зобов'язання держави вживати заходи з розширення доступу громадськості до інформації про діяльність органів державної влади; сприяння участі громадян у формуванні державної політики та прийнятті рішень; дотримання високих стандартів професійної доброчесності у державному управлінні; розширення доступу до нових технологій з метою забезпечення відкритості та підзвітності¹⁰.

З часу, який минув після приєднання України до Ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд», у нашій країні було реалізовано два національні плани дій із її впровадження (на 2012–2013 рр. та на 2014–2015 рр.). Третій план дій – на 2016–2018 рр. – містить заходи, які передбачають надання адміністративних послуг в електронній формі, підвищення рівня доброчесності у державному управлінні, більш ефективне управління державними ресурсами, покращення корпоративної підзвітності, створення безпечних громад, розвиток електронної демократії.

Протягом кількох останніх років в Україні було здійснено низку важливих кроків у напрямі реалізації ключових ідей відкритого урядування

---

¹⁰ Open Government Declaration. Open Government Partnership [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.opengovpartnership.org/open-government-declaration>

щодо прозорості та підзвітності влади, співпраці із громадянами у формуванні та реалізації державної політики.

Серед ініціатив, які сприяли підвищенню рівня прозорості влади, варто відзначити прийняття законодавства у сфері відкритих даних, створення Єдиного державного веб-порталу відкритих даних, Порталу відкритих даних Верховної Ради України, Офіційного порталу публічних фінансів України *E-data*, онлайн-платформи публічних закупівель *ProZorro*, запровадження електронного декларування доходів і майна державних посадових осіб.

Важливим кроком до посилення політичної підзвітності також стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції»¹¹, який зобов'язав політичні партії оприлюднювати щоквартальні звіти про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру на їхніх офіційних веб-сайтах, у т. ч. у формі відкритих даних.

Прогрес України у розвитку механізмів електронної участі позначився на міжнародних рейтингах: за останні два роки Україна піднялась у рейтингу електронної участі ООН із 77-го на 32-ге місце¹².

Зокрема, було прийнято низку важливих рішень щодо залучення громадян до участі у формуванні державної політики та прийнятті рішень за допомогою інформаційних технологій. На законодавчому рівні визначено правила подання електронних звернень та електронних петицій до органів державної влади і органів місцевого самоврядування, умови та процедуру їх розгляду, встановлено обов'язок органів влади відповідати на електронні звернення та електронні петиції протягом визначеного терміну¹³. Також було ухвалено зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996¹⁴, якими визначено порядок проведення електронних консультацій із громадськістю, встановлено обов'язок органів виконавчої влади оприлюд-

¹¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 8 жовтня 2015 р. № 731-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/731-19/page>

¹² Див.: United Nations E-government Survey 2014. E-Government for the Future We Want [Електронний ресурс]. – New York. – 2014. – Режим доступу : http://unpan3.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2014-Survey/E-Gov_Complete_Survey-2014.pdf; United Nations E-government Survey 2016. E-government for Sustainable Development Nations [Електронний ресурс]. – New York. – 2016. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016>

¹³ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» від 2 липня 2015 р. № 577-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-19>

¹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 і від 3 листопада 2010 р. № 996» від 8 квітня 2015 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/234-2015-%D0%BF>

нювати на своїх офіційних веб-сайтах звіти про результати електронних консультацій¹⁵.

Серед найважливіших кроків із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд» варто відзначити розбудову мережі центрів надання адміністративних послуг та прийняття низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на децентралізацію повноважень з їх надання. Завдяки цьому громадяни мають можливість отримувати ряд найбільш популярних адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг на місцях.

Відбувається перехід до надання адміністративних послуг в електронній формі. Затверджено Концепцію розвитку системи електронних послуг в Україні¹⁶, яка визначає основні напрями, механізми та етапи формування ефективної системи надання адміністративних та інших публічних послуг в електронній формі в Україні. Проведено модернізацію Єдиного державного порталу адміністративних послуг: запроваджено авторизацію користувачів із використанням електронного цифрового підпису, а також надання окремих послуг центральних органів виконавчої влади в електронній формі.

Результатом реформ стали більша доступність, відкритість, зручність отримання адміністративних послуг, краща якість їх надання.

Варто зазначити, що у втіленні політики відкритого урядування технологічний аспект відкритості не переважає політичний. Так, наприклад, діяльність уряду, який запровадив технологію відкритих даних, може залишатися вкрай непрозорою, а рівень його підзвітності громадськості – низьким.

У забезпеченні відкритості уряду технології відіграють допоміжну, інструментальну роль. Технологічне вдосконалення не може замінити відкритого діалогу влади із громадськістю щодо пріоритетів суспільного розвитку, так само і покращення якості державних послуг не скасовує необхідності закріплювати підзвітність влади перед громадянами на інституційному та особистісному рівнях.

Тому важливою складовою реформування системи державного управління на засадах концепції відкритого урядування є формування культури відкритого урядування. З цією метою необхідно підвищувати рівень обізнаності державних службовців щодо змісту, цілей та переваг впровадження відкритого урядування, а також популяризувати його основні ідеї серед широких верств населення.

---

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF/print1452611639876936>

¹⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні» від 16 листопада 2016 р. № 918-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80>

Подальший розвиток відкритого урядування в Україні потребуватиме політичної волі, консолідації зусиль влади і громадськості з метою реалізації пріоритетних завдань:

- забезпечити безперебійне функціонування системи електронного декларування доходів і майна державних посадових осіб;
- вдосконалити та розширити функціональність платформи публічних закупівель *ProZorro*;
- розвивати інформаційну інфраструктуру відкритих державних даних та покращувати якість таких даних;
- інтегрувати до існуючої мережі ЦНАП відомчі мережі сервісних центрів;
- забезпечити потреби об'єднаних територіальних громад, де кількість ЦНАП є недостатньою для належної територіальної доступності таких послуг;
- створити сприятливі умови для надання адміністративних послуг громадянам України, які проживають на неконтрольованій території окремих районів Донецької та Луганської областей або в населених пунктах, розташованих вздовж лінії зіткнення;
- запровадити сервісно-орієнтовані підходи до роботи ЦНАП;
- розширювати обсяг адміністративних послуг, що надаються в електронному вигляді через Єдиний державний портал адміністративних послуг та запровадити надання повністю інтегрованих електронних адміністративних послуг.

10.4. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

Однією з умов розвитку громадянського суспільства в Україні та його дієвої участі у процесах розроблення й ухвалення державно-управлінських рішень є громадянська активність, спрямована на реалізацію суспільних інтересів: підтримку суверенітету й територіальної цілісності країни, протидію російському імперському реваншизму.

З початком російської воєнної агресії проти України виник потужний сегмент громадських об'єднань волонтерського руху, зросла кількість благодійних організацій, активізувалися релігійні, профспілкові та правозахисні організації, органи місцевої самоорганізації населення.

Зокрема, протягом 2016 р. розширювалися мережі організацій (асоціацій) учасників і ветеранів АТО – організацій, зорієнтованих на вирішення проблем постраждалих під час воєнних дій на сході країни. Реально діючі громадські волонтерські організації здебільшого фокусували свою діяльність на наданні допомоги цільовим групам населення України: військовослужбовцям, які вже звільнилися або звільняються в запас

(пораненим учасникам АТО, та тим, котрі потребують медичної (психологічної) допомоги, соціальної та професійної реабілітації); біженцям і внутрішньо переміщеним особам, мирним мешканцям у звільнених від російсько-терористичних військ містах та в зоні проведення АТО. Нині у фокусі їхньої діяльності – реабілітація постраждалих від війни та підтримка реформ у державі¹⁷.

Варто також сказати про підтримані державою та зарубіжними донорами волонтерські ініціативи з налагодження культурно-освітнього обміну між школярами різних регіонів України, завдяки чому чимало дітей із зони АТО та переселенців отримали можливість відпочивати у різноманітних оздоровчих таборах, навчатися та оселитися у Карпатах, Києві, Львові, інших регіонах і населених пунктах України.

Особливої уваги потребує сфера, в якій обмежена в ресурсах держава змушена покладатися на волонтерів. Це – робота з демобілізованими учасниками бойових дій на Донбасі, їх працевлаштування в умовах складної економічної ситуації та величезної конкуренції на ринку праці.

На адаптацію ветеранів АТО до мирного життя сьогодні спрямована діяльність низки громадських і благодійних організацій України зі створення служб соціально-психологічного відновлення учасників АТО, реабілітаційно-виробничих центрів. Також волонтери допомагають центрам соціально-психологічної реабілітації, створеним органами виконавчої влади. Не менш значущими в діяльності громадських організацій можна вважати такі напрями діяльності, як надання допомоги учасникам АТО з метою забезпечення гарантованого законом права на отримання ними у власність земельних ділянок; опікування проблемами дітей, які втратили батьків унаслідок бойових дій.

Злагожені дії волонтерських і благодійних організацій з органами державної влади з попередження гуманітарної кризи в м. Авдіївці 29 січня – 5 лютого 2017 р. вкотре довели важливість участі громадянського суспільства у протидії гібридній агресії з боку Росії.

Проте внесення змін до законодавства, що зобов'язує представників громадських організацій та їхніх підрядників декларувати власні статки, на думку Європейської Комісії, стане на заваді участі організацій громадянського суспільства (ОГС) у боротьбі з корупцією¹⁸. Зокрема, комісар з питань європейської політики сусідства Й. Ган закликав вирішити цю проблему до саміту Україна – ЄС у липні 2017 р.¹⁹. Окрім того, це може загрожувати діяльності громадських організацій та благодійних фондів, що надають допомогу ВПО та іншим постраждалим

¹⁷ Губенко Д. Українські волонтери: втома від війни і друге дихання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://civic.com.ua/news/2016/08/22/6216>

¹⁸ Єврокомісія очікує від Києва скасування вимоги е-декларування для громадських організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://p.dw.com/p/2cUtS>

¹⁹ Комісар Ган: е-декларування активістів варто скасувати до саміту Україна – ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/06/1/7066593/>

від бойових дій на сході України категоріям населення та втілюють важливі довгострокові програми боротьби з торгівлею людьми, поширенням ВІЛ/СНІДу, планової імунізації населення, програми «Прозора енергетика» тощо.

Відносини між державою та громадянським суспільством опинилися під загрозою внаслідок протистояння правоохоронних органів та активістів навколо блокування транспортного сполучення з окупованими територіями. Проведення контрдиверсійних заходів спецпідрозділами МВС та СБУ в березні 2017 р. у Донецькій області спричинило хвилю масових громадських протестних акцій на підтримку «громадянської блокади» торгівлі з ОРДЛО. Повернути ситуацію в русло переговорів вдалося лише після Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 березня 2017 р. «Про невідкладні додаткові заходи із протидії гібридним загрозам національній безпеці України» від 15 березня 2017 р.

Насправді, події навколо «громадянської блокади» ОРДЛО засвідчили, що держава не приділяє достатньо уваги і не використовує можливості громадських організацій для налагодження конструктивної громадянської активності демобілізованих учасників АТО. Показовими є результати дослідження соціально-економічного становища родин демобілізованих учасників АТО, проведеного громадською організацією «Спільна дія» у м. Кропивницькому. Готовність об'єднуватися у громадські формування висловили 88 % опитаних, лише 1 % висловив готовність до радикальних протестних дій²⁰.

У ширшому суспільному контексті привертають увагу результати систематичного моніторингу протестів, репресій та перемог протестувальників в Україні, який здійснює Центр соціальних і трудових досліджень. Дані цього Центру показово свідчать про те, що загальна кількість протестів, як і кількість конфронтаційних і насильницьких подій, досі значно перевищує кількість протестів та їх радикалізм напередодні Євромайдану²¹.

Поширення набули також протестні акції громадян, котрі невдоволені незаконною забудовою міського простору, особливо на суспільно важливих територіях; внесенням змін до генеральних планів міст без попереднього громадського обговорення; нехтуванням посадовцями органів місцевого самоврядування та керівниками (власниками) підприємств вимог правоохоронного законодавства; забрудненням довкілля відходами виробництва

²⁰ Мельник П. Хочуть не лише пільги, а й бути корисними громаді // Голос України. – 2017. – № 69. – 14 квіт. – С. 3.

²¹ Іщенко В. Існує небезпека ескалації радикальних протестів та репресій [Електронний ресурс] / Центр соціальних і трудових досліджень. – Режим доступу : <http://cslr.org.ua/isnuye-nebezpeka-eskalatsiyi-radikalnih-protestiv-ta-represiy/>

та їх вивантаженням (як і міського сміття) поруч із населеними пунктами у сільській місцевості²².

Ці дані доповнюються результатами соціологічного моніторингу, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. В Україні зберігається значна частка громадян, які висловлюють готовність до рішучих протестних акцій через погіршення умов життя (передусім унаслідок накопичення заборгованості із заробітної плати або недостатньої оплати праці).

Потенціал соціального протесту протягом 2014–2016 рр. зріс внаслідок негативної громадської думки про поширеність корупції в органах влади, низький рівень професіоналізму та недолугі дії політиків. Якщо в грудні 2014 р. приблизно 43 % громадян висловили свою готовність до участі в акціях протесту, то у грудні 2016 р. цей показник становив 49 %²³.

Задля попередження громадянського заворушення на тлі повільної імплементації необхідних реформ, загострення соціально-економічної кризи та проблем із верховенством права, потрібно налагодити державно-громадську взаємодію щодо:

- *законодавчого врегулювання процесу впровадження різних форм демократії участі*, зокрема прийняття законів «Про місцевий референдум», предметом якого можуть бути лише питання, віднесені законодавством України до відання місцевого самоврядування, закону «Про загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання»; запровадження кримінальної відповідальності за імітацію громадськості – для організаторів проплачених громадських акцій, а також за створення під окремого політика чи політичну структуру парамілітарних або приватних силових структур;

- *сприяння громадським ініціативам та організаціям, які беруть участь у протидії російській агресії та надають допомогу соціально вразливим верствам громадян*. Зокрема, доцільно перейти від існуючої системи фінансування громадських організацій шляхом подання відповідної заяви (за формою, затвердженою Мінсоцполітики України) до грантової системи через внесення відповідних змін до урядових постанов від 7 березня 2012 р. № 176 та від 12 жовтня 2011 р. № 1049. Слід також опрацювати питання створення Національного фонду підтримки розвитку ОГС в Україні,

²² Див.: Сай-Боднар Л. Бетонні блоки, вплетені у вінок // Сільські вісті. – 2017. – № 39. – 23 травня. – С. 2; Пристрасті навколо площі Свободи. Харків'яни втомились від архітектурної політики мерії // Самопоміч [Об'єднання «Самопоміч»]. – 2017. – № 4. – 4 берез. – С. 2; У центрі Полтави активісти влаштували акцію протесту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poltava.today/uk/news/show/19921>; Лисевич М. Ухвалені зміни до генерального плану збурили громадськість // Голос України. – 2017. – № 60. – 1 квіт. – С. 4; Мичко С. «Депутяку» – на гілляку? Люди жорстко відреагували на рішення міськради // Україна молода. – 2017. – № 39. – 29 берез. – С. 2; Ярошенко Г. Дихайте – не дихайте. Жителі села борються за те, щоб їх не отруював протруйний цех // Україна молода. – 2017. – № 36. – 22 берез. – С. 10.

²³ Готовність населення України до участі в акціях соціального протесту [Електронний ресурс] / Київ. міжнар. ін-т соціології. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=685&page=1>

як інституційного механізму в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки;

- *налагодження якісної комунікації та співпраці між органами влади та ОГС.* Зокрема, варто провести громадське обговорення проекту порядку проведення нормативно-грошової оцінки землі; підтримати соціальний діалог щодо прийняття нової редакції Трудового кодексу України; залучити ОГС до розробки проекту рішення з проведення малої приватизації за допомогою прозорих електронних систем (*ProZorro*); усунути корупційний механізм утворення та функціонування громадських рад при органах виконавчої влади; внести змін до Кодексу адміністративних правопорушень у частині визначення відповідальності посадових осіб за дії, що перешкоджають громадськості брати участь в управлінні державними справами;

- *забезпечення прозорості та відкритості* в діяльності як органів державної влади та органів місцевого самоврядування, так і ОГС. Зокрема, слід скасувати норму закону про запровадження обов'язкового електронного декларування представників громадських об'єднань та інших осіб, які входять до складу конкурсних комісій, громадських рад, рад громадського контролю, що утворені при державних органах та беруть участь у підготовці рішень з кадрових питань, підготовці, моніторингу та оцінці виконання антикорупційних програм. Натомість доцільно передбачити публічну форму звітності для згаданих представників громадських об'єднань, яка б не створювала потенційних ризиків втручання органів державної влади у роботу ОГС. На це й спрямовані законопроекти, внесені Президентом України 10 липня 2017 р. на розгляд Верховної Ради України, де йдеться про внесення змін до деяких законодавчих актів (№ 6674) та Податкового кодексу України (№ 6675) з метою забезпечення відкритості для суспільства інформації про фінансування діяльності громадських об'єднань та використання міжнародної технічної допомоги.

РОЗДІЛ 11

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

Актуальність гуманітарної політики Української держави передусім зумовлюється тим, що її складники – політика в *освітній, науковій, культурній, молодіжній сферах* – є вагомими чинниками зміцнення національної ідентичності, консолідації суспільства, посилення обороноздатності країни, утвердження національних і європейських ціннісних засад, забезпечення умов для прискорення соціально-економічного розвитку України.

У контексті протидії зовнішнім загрозам на перший план виходять питання взаємодії та взаємовпливів безпекової й освітньої сфер, оскільки у ХХІ ст. зростає значення якості людського капіталу та рівня освіти громадян для забезпечення обороноздатності й конкурентоспроможності держави. Освіта, наука і пов'язані з ними технології дедалі більше стають основами зростання продуктивності праці. Інвестиції приносять значно вищі результати за наявності в галузях висококваліфікованих працівників і сучасної технологічної бази. Четверта промислова революція засвідчує справедливість перевіреної історією істини: суверенітет держави та її міжнародний авторитет неможливі без розвинутих освіти й науки.

Державна культурна політика України покликана розбудовувати суспільний діалог, зміцнювати єдність суспільства, плекати традиції та просувати європейські цінності. Збереження та подальший розвиток національної культури – процеси, які повинні сприяти модернізації суспільства, зміцненню основ суспільного діалогу, єдності нації.

Особливе місце в системі державної гуманітарної політики належить молодіжній політиці, серед магістральних напрямів якої: поширення моделей позитивної соціальної поведінки, високої правової культури; зміцнення української національної ідентичності молодих громадян; культивування наукового світогляду та медіаграмотності; запобігання та протидія маргіналізації та криміналізації молодіжного середовища. Не треба забувати, що молоді люди – майбутні промоутери Української держави.

11.1. НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА ОСВІТИ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ТА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Потреба у якісному оновленні системи освіти зумовлена низкою чинників, ключовими з яких є зміни в економіці та необхідність її структурного

реформування, розвиток новітніх технологій, іноземна агресія, загострення міжнародної конкуренції, глобалізація та європейський і євроатлантичний курс України. Сьогодні саме людський капітал як інтенсивний продуктивний фактор відіграє дедалі більшу роль у суспільному поступі. Його складники – інтелект, здоров'я, знання, особистісні та колективні риси, здатність до продуктивної творчої праці, яка забезпечує сталий економічний розвиток і високу якість життя.

Довідково. За Індексом розвитку людського капіталу, який щорічно визначається Всесвітнім економічним форумом (*World Economic Forum*)¹, у 2016 р. Україна посіла 26-те місце серед 130 країн світу, за рік піднявшись у рейтингу на 5 пунктів². Варто наголосити: високий сукупний рейтинг людського капіталу України зумовлений високими показниками параметрів, що пов'язані з освітньою сферою. Зокрема, в Україні 100 % населення здобуває початкову освіту, а за рівнем здобуття середньої освіти наша держава перебуває в першій десятці³. Водночас для багатьох країн, навіть розвинутих, як-от США та членів Європейського Союзу, серйозну проблему становить якраз недостатній рівень письменності та інших базових освітніх навичок⁴.

Водночас за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 (*The Global Competitiveness Index*) Україна перемістилась із 79-го місця на 85-те серед 138 країн світу, втративши за рік 6 позицій⁵. Українцям невтішним є також ключовий для економічного розвитку показник ВВП на душу населення (визначається Міжнародним валютним фондом), за яким Україна в 2016 р. посіла 138-ме місце серед 189 країн, перебуваючи в групі найбідніших країн⁶.

Наведені рейтингові оцінки є свідченням того, що в нашій країні існує значний розрив між високими показниками розвитку людського капіталу та рівнем його реалізованості в економічній діяльності. Водночас такі оцінки вказують на те, що людський капітал і система освіти як ключовий чинник його збереження й розвитку становлять головний ресурс майбутнього успіху України. А отже, саме людський капітал і система освіти повинні стати рушіями позитивних змін у соціально-економічній сфері. Водночас згаданий розрив між показниками розвитку людського капіталу й економіки має

¹ World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/>

² Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinkyrozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016>

³ Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 році [Електронний ресурс] / Економічний дискусійний клуб. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/riven-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-ukrayiny-u-2015-roci>

⁴ Council conclusions on literacy [Електронний ресурс] / Council of the European Union, Brussels, 2012, 26–27 November. – Режим доступу : <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2015888%202012%20INIT>

⁵ Позиція України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-rejtingu-krajyn-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>

⁶ List of Countries by Projected GDP per capita [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statisticstimes.com/economy/countries-by-projected-gdp-capita.php>

спонукати до усвідомлення суспільством високого ступеня відповідальності за дії, пов'язані з реформуванням вітчизняної системи освіти, яка виступає критично важливим ресурсом соціально-економічного розвитку. Тому потрібно, щоб рівень економічних досягнень нашої держави постійно зростав, аби відповідати показникам розвитку українського людського капіталу. Для цього вітчизняна освіта має зберігати всі свої досягнення, а реформи в цій галузі повинні бути чітко продуманими, економічно й соціально обґрунтованими та спиратися на підтримку освітян і широкої громадськості.

В умовах гібридної війни й нагальної необхідності зміцнення національної безпеки та оборони для України особливу актуальність має ще один вимір людського капіталу та, відповідно, і системи освіти – безпековий. На переконання провідних міжнародних експертів у сфері безпеки, сьогодні лише «військова сила вже не є достатньою умовою для гарантування безпеки держави. Національна безпека нині тісно пов'язана з людським капіталом, а сила чи слабкість людського капіталу будь-якої країни визначаються станом системи освіти»⁷.

Комплексний підхід до питань взаємодії освіти й національної безпеки, що базується на концепції людського капіталу, дає змогу виокремити кілька пріоритетних напрямів, котрі вимагають першочергової уваги при формуванні освітньої політики.

Серед найбільш значущих для розвитку національної безпеки є сучасні гуманітарні знання. Предмети гуманітарного циклу формують розуміння та прийняття національних і європейських цінностей, ідентифікацію особистості з Україною як власною державою, за долю якої вона відповідальна.

Економічне зростання взаємопов'язане з конкурентоспроможністю держави на світовому ринку товарів і послуг, що вимагає як дедалі вищої кваліфікації працівників, так і чимдалі вищих їхніх здатностей швидко опановувати нові знання, уміння й навички, пристосовуючись до динамічного розвитку економіки. Новітні військові та оборонно-промислові технології також потребують кваліфікованих кадрів, здатних до якісного і швидкого освоєння нових знань і вмінь. Відповідно, пріоритетне значення для забезпечення конкурентоспроможності й обороноздатності держави відводиться навчальним предметам математичного та природничого циклів, а також навичкам, які дають змогу швидко здобувати нові знання упродовж життя.

Проникнення інформаційних технологій та нових медіа в економічну, соціальну та оборонну сфери зумовлює важливість включення до навчальних програм комп'ютерної грамотності та медіаосвіти як украй вагомих компонентів. Особливо це актуально в умовах гібридної війни. З огляду на подальше ймовірне зростання руйнівного потенціалу кібератак, посилення ролі різноманітних інформаційних систем, особливо «інтернету речей»,

---

⁷ Joel I. Klein, Condoleezza Rice, Julia C. Levy. U.S. Education Reform and National Security (Independent Task Force Report No. 68). – New York : Councilon Foreign Relations Press. – March 2012. – 120 p. – P. 7.

першочергового значення набуває підготовка фахівців, здатних забезпечувати на високому професійному рівні захист інформаційних систем державних органів та об'єктів критичної інфраструктури, у т. ч. деяких найбільш соціально значущих приватних структур, як-от: операторів зв'язку, надавачів транспортних та банківських послуг тощо.

Розвиток сучасного мультикультурного світу зумовлює необхідність володіння іноземними мовами. Для України вимога поліпшення стану вивчення іноземних мов додатково посилюється чинниками європейської та євроатлантичної інтеграції, а також оборонними та політичними аспектами.

Можна виокремити такі основні **кількісні показники** відповідності стану й динаміки вітчизняної системи освіти вимогам, які пов'язані із забезпеченням національної безпеки:

середня освіта:

- показники охоплення населення освітою;
- результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) та державних підсумкових атестацій (ДПА) за пріоритетними напрямками;
- участь українських загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) у міжнародних дослідженнях успішності учнів (передусім *TIMMS*⁸ та *PISA*⁹);

вища освіта:

- кількість студентів, які здобувають освіту за пріоритетними напрямками;
- успішність студентів.

Важливими **якісними показниками** освітньої галузі, що пов'язані з питаннями безпеки держави, є:

- результати модернізації навчальних програм;
- упровадження в навчальний процес оновлених навчальних компонентів;
- результати регулярних соціологічних досліджень стосовно переважаючих аксіологічних тенденцій, ступеня ідентифікації здобувачів освіти із власною країною, обізнаності у поточних подіях, зовнішньополітичній ситуації;
- моніторинг готовності до служби у Збройних Силах України.

Названі кількісні та якісні показники повинні стати основою для регулярного безпекового аудиту вітчизняної системи освіти.

Найбільш значущими у безпековому вимірі освітніми напрямками, що мають визначати конкретні заходи освітньої політики, є:

- збереження високих показників охоплення освітою при покращанні її якості;

⁸ Trends in International Mathematics and Science Study [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.timss.org/>

⁹ Programme for International Student Assessment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/pisa/>

- поліпшення стану вивчення (через оновлення змісту та коригування навчальних програм і планів) пріоритетних груп навчальних дисциплін, передусім таких напрямів: природничо-наукового, суспільствознавчого (у т. ч. з євроінтеграційним компонентом), інформаційно-технологічного, а також іноземних мов;

- розширення сфери вживання української мови з метою зміцнення національної ідентичності та протидії маніпуляціям з боку РФ, яка використовує російську мову одночасно як засіб впливу і потенційний маркер «іншості»;

- європейський освітній компонент (європейська історія, права та політична системи ЄС, європейські цінності, Україна як невід'ємна частина єдиної європейської цивілізації);

- опанування підприємницьких навичок, заохочення автономної ініціативності, а також навичок, необхідних для колективної роботи й творчості (за рахунок запровадження відповідних змістових ліній у середній освіті; опанування фінансової грамотності; спонування здобувачів знань до ефективного колективного вирішення навчальних завдань, практичне застосування здобутих знань, умінь і навичок; поглиблення обізнаності в економічно-правовій сфері та підвищення правосвідомості);

- активне впровадження медіаосвіти як засобу підвищення рівня підготовки до самостійного життя; протидії інформаційній агресії (інтеграція складових медіаграмотності в чинні навчальні програми й плани, запровадження наскрізної змістової лінії «Медіаосвіта» в середній школі, опанування навичок критичного мислення);

- коригування структури підготовки кадрів з метою забезпечення її відповідності потребам національної економіки (розробка й запровадження ефективних для України методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці як на національному, так і на регіональному рівнях для забезпечення відповідності структури підготовки кадрів потребам національної економіки);

- прискорений розвиток новітніх форм освіти, у т. ч. освіти протягом життя, законодавче забезпечення визнання освіти, здобутої поза формальною системою навчання, широке впровадження в освітню практику електронних підручників.

Модернізація системи освіти. Вітчизняна освітня система, маючи численні незаперечні здобутки й досягнення, сьогодні потребує суттєвого оновлення відповідно до потреб суспільного розвитку та забезпечення національної безпеки.

Важливість нинішнього етапу модернізації освітньої сфери пов'язана з ухваленням та імплементацією базових законодавчих актів. У 2014 р. на засадах інтеграції вітчизняної освітньої системи до Європейського простору вищої освіти було ухвалено Закон України «Про вищу освіту». У жовтні 2016 р. Верховна Рада України прийняла в першому читанні рамковий Закон

України «Про освіту»¹⁰, який повинен визначати поступальний розвиток вітчизняної освіти щонайменше на наступне десятиліття та забезпечити належні умови для вирішення ключової проблеми системи освіти в Україні – зростання ступеня невідповідності змісту і форм освіти вимогам ХХІ ст.

Варто звернути окрему увагу на реальні дії з упровадження в Україні високих стандартів інклюзивної освіти. Поданий Президентом України на розгляд Верховної Ради України на початку травня 2017 р. та ухвалений Верховною Радою Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»¹¹ відповідно до сучасних європейських стандартів забезпечить продовження розвитку інклюзивної освіти в Україні, якою охоплюється до 10 % дітей.

Довідково. Ключові проблеми освіти в дзеркалі громадської думки. За даними соціологічного опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, яке проходило в грудні 2016 р., *проблеми вдосконалення освіти у суспільстві розцінюються як важливі* (трохи менше $\frac{3}{4}$ населення), причому більше чверті населення відносить їх до першочергових. Якість середньої та вищої освіти оцінюється більшістю населення на середньому рівні (приблизно на рівні 3 балів за п'ятибальною шкалою). Серед *найбільш серйозних проблем української вищої освіти* приблизно третина респондентів назвала: корумпованість викладацького складу ВНЗ (37 %, тоді як у 2015 р. – 50 %); невизнання дипломів українських ВНЗ в інших країнах світу (34 % проти 47 % у 2015 р.); невідповідність викладання вимогам ринку праці (32 % – так само, як і 2015 р.); слабка матеріально-технічна база вишів (32 %, у 2015 р. – 27 %).

Першочерговими кроками для покращання якості вищої освіти, на думку населення, мають бути: боротьба з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування курсових та дипломів тощо) – 44 % (у 2015 р. – 59 %); стимулювання наукової діяльності у ВНЗ (39 % проти 32 % у 2015 р.); підвищення оплати праці викладачів – 37 % (у 2015 р. – 38 %); налагодження співпраці з кращими світовими університетами – 35 %; щільне пов'язування викладання з потребами майбутньої професії – 33 % (у 2015 р. – 37 %)¹².

Позитивні риси проекту Закону України «Про освіту»¹³:

- законодавче визнання формальної, неформальної та інформальної (самоорганізованої, самостійної) освіти, що розширює можливості громадян щодо здобуття освіти;

¹⁰ Проект Закону про освіту від 4 квітня 2016 р. № 3491 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58639

¹¹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 23 травня 2017 р. № 2053-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>

¹² Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки [Електронний ресурс] / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу : http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-umovakh-reformi-zmini-gromadskoi-dumki_2016

¹³ Проект Закону про освіту. Текст законопроекту до другого читання від 10 липня 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=pf3511=58639&pf35401=428951>

- уперше в Україні гарантується право вибору форми навчання для здобувачів освіти (дітей та їхніх батьків), перш за все – середньої, що відповідає вимогам ратифікованої Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

- профілізація старшої школи;
- запровадження громадського контролю на всіх освітніх рівнях;
- оновлення системи забезпечення якості освіти відповідно до європейських вимог;
- запровадження державно-громадського управління закладами освіти;
- упровадження системи освітніх і професійних кваліфікацій, створення Національного агентства кваліфікацій з метою забезпечення зв'язку освіти з професійним середовищем.

Успіх упровадження рамкового Закону України «Про освіту» залежить як від послідовності та якості його імплементації, так і від вчасного коригування проблемних моментів реалізації освітніх реформ, на які вказують освітяни, незалежні експерти, представники зацікавлених громадських організацій. Яскравим прикладом громадської участі може слугувати «Відкритий лист до Міністра освіти і науки Лілії Гриневич щодо проекту Типового навчального плану для 10–11 класів», під яким поставили підписи понад 2 000 учителів, методистів, науковців, батьків¹⁴.

Проблемні моменти проекту Закону України «Про освіту»:

- залежність виконання Закону від численних законодавчих актів і відомчих норм, які повинні розроблятися та впроваджуватися на його основі, що породжує ризики:
  - відтермінування відповідних змін (до їхнього унормування відповідними актами);
  - надання неправомірних можливостей здійснювати процес реформування «у ручному режимі», без належного обґрунтування та фахового і громадського обговорення;
- визначення юридично-правового та господарського статусу закладів освіти (бюджетний, неприбутковий, прибутковий) без регламентації конкретних правових і господарських повноважень керівників відповідних закладів;
- отримання збитків при переході на господарський розрахунок; виникнення ситуацій із несплаченими боргами; імовірність неефективної роботи господарсько-фінансових служб або навіть зловживань¹⁵;

---

¹⁴ Відкритий лист до Міністра освіти і науки Лілії Гриневич щодо проекту Типового навчального плану для 10–11 класів [Електронний ресурс] // Зарубіжна література в школах України. – 2017. – 19 січ. – Режим доступу : <http://zl.kiev.ua/v-dkritii-list-do-m-n-stra-osv-ti-nauki-l-l-grinevich-schodo-proektu-tipovogo-navchalnogo-planu-dlja-10-11-klas-v.html>

¹⁵ Яковенко І., Онуфрик М. Новий закон «Про освіту»: питання, які не можна обійти [Електронний ресурс] // Українська Правда. – 2017. – 11 квіт. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/society/2017/04/11/223625/>

- неврегульованість питань фінансування загальноосвітніх навчальних закладів через відсутність відповідних нормативних положень. Як і раніше, передбачається надходження коштів із бюджетних і небюджетних джерел, натомість не вирішується болюче питання напівзаконних «добровільних внесків» у ЗНЗ, які, з одного боку, дозволяють багатьом середнім навчальним закладам виживати, а з іншого – створюють значні корупційні ризики;

- потенційний корупціогенний чинник, пов'язаний із невідповідністю окремих положень законопроекту чинному законодавству щодо приватизації та надання «зкладам освіти повноваження на власний розсуд розпоряджатися державним майном, що може мати наслідком незаконне присвоєння державного майна, що не підлягає приватизації»¹⁶.

Варто наголосити на необхідності забезпечення якнайвищого рівня продуманості й виваженості рішень щодо значних змін в освітній сфері. Будь-які недоліки законодавчих норм або вади їх реалізації не повинні стати на перешкоді доступу до освіти. Відповідно, під час розроблення законодавчих документів потрібно враховувати економічні, соціальні та політичні наслідки пропонованих новацій. Адже суттєве зниження доступності освіти у складних соціально-економічних умовах *може спричинити* не тільки іміджеві проблеми та погіршення якості людського капіталу, а й *безпосередні соціально-політичні ризики*, зумовлені поповненням ринку праці великою кількістю молодих некваліфікованих працівників, наслідком чого стане еміграція та погіршення криміногенної ситуації в країні, у т. ч. у зв'язку із зовнішніми гібридними загрозами.

Актуальні проблеми поточного етапу реформування системи середньої освіти. Суперечливий досвід оновлення у 2017 р. Типового навчального плану для старшої школи та навчальних програм для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (їх невідповідність Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти¹⁷) дає певні підстави для стурбованості щодо ступеня продуманості та методів реалізації освітніх реформ, що викликало значний суспільний резонанс та обґрунтовану критику експертів.

З наявного досвіду заходів Міністерства освіти і науки України щодо модернізації змісту освіти й організації навчання впливають висновки, які потрібно врахувати у процесі розроблення та реалізації подальших кроків щодо реформування системи освіти.

¹⁶ Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про освіту» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=58639&pf35401=398117>

¹⁷ Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

1. Необхідність дотримання принципу відповідності всіх рішень нормативним документам вищого рівня, а отже, послідовності розробки та прийняття нормативних актів.

2. Неприпустимість непрозорості у формуванні робочих груп, використання під час організації та проведення фахових і громадських обговорень прийомів, що мають ознаки маніпулятивності, для виправдання деяких непередуманих рішень щодо змін у змісті освіти¹⁸.

Довідково. Фахівці-освітяни слушно зазначають, що перелік наскрізних змістових ліній у нових програмах для 5–9 класів¹⁹ («Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість та фінансова грамотність») не відображає таких важливих напрямів освітньої та виховної роботи, як патріотичне виховання, медіаосвіта, європейський компонент освіти²⁰.

3. При підготовці реформ необхідно попередньо здійснити всебічний аудит матеріально-технічної бази ЗНЗ з метою встановлення конкретних потреб кожного з них у контексті запровадження профільної старшої школи.

4. Для впровадження важливих змін у змісті освіти, як-от інтеграція предметів у старшій школі чи зміни у навчальних програмах, обов'язковими є наукове обґрунтування, практична апробація кількох альтернативних варіантів, широке фахове та громадське обговорення за результатами такої апробації²¹.

5. Будь-які зміни у навчальних планах і програмах мають ґрунтуватися на конкретних соціально-економічних прогнозах, вивченні попиту на ті чи інші навчальні профілі та спеціальності, а не обмежуватися загальними гаслами щодо необхідності модернізації й інновацій.

6. Кадрові й організаційні питання, пов'язані з реалізацією новаторських ініціатив, повинні отримувати механізми свого вирішення на етапі розробки й обговорення цих рішень. Зокрема, інтегровані й профільні курси у старшій школі вимагатимуть великої попередньої роботи з перекваліфікації нинішніх

¹⁸ Власов В. Які зміни готує МОН України у програмі з історії для основної школи // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2017. – № 3. – С. 8.

¹⁹ Ключові зміни, що пропонуються до навчальних програм 5–9 класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docs.google.com/document/d/1M1gH2j_lcZxBIBLqNyQAFKD5LbgERdKG_YGm1ughhzc/edit

²⁰ Див.: Резолюція Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми літературної освіти в середній та вищій школі» [Електронний ресурс] / НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Режим доступу : <http://www.metod.iif.npu.edu.ua/>; Відкритий лист Міністрові освіти і науки України про винесений на громадське обговорення проект програм з історії для учнів 5–9 класів загальноосвітньої школи [Електронний ресурс] / Освітній портал Львівщини. – Режим доступу : http://osvitportal.lviv.ua/upload/users_files/1/upload/2015/doc/VidkrYtYy%20Yst_programY%20z%20istorii.doc

²¹ Пропозиції учасників «круглого столу» педагогічних працівників та освітньої громадськості Львівщини щодо модернізації загальної середньої освіти [Електронний ресурс] / Освітня політика. Портал громадських експертів. – Режим доступу : <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/276-propozitsiji-uchasnikiv-kruglogo-stolu-pedagogichnikh-pratsivnikiv-ta-osvitnoji-gromadskosti-lvivshchini-shchodo-modernizatsiji-zagalnoji-serednoji-osviti>

учителів та підготовки нових. У разі невиконання цієї умови профілізація старшої школи загрожує перетворитися на позбавлену змісту формальність.

Якісна реалізація реформи освітньої політики на найближче майбутнє передбачає здійснення таких кроків:

1. Чітке законодавче визначення рівня, змісту, обсягу освітніх послуг, що надаються безкоштовно згідно з рішенням Конституційного Суду України у справі про доступність і безоплатність освіти²². Відповідно стандарт освіти (розділ IV проекту Закону України «Про освіту») повинен включати не тільки вимоги щодо результатів, компетентностей та навчального навантаження, а й загальні вимоги щодо матеріального забезпечення навчальних закладів, на основі яких можна встановити чіткі та прозорі умови надання безкоштовних і платних освітніх послуг.

2. Прискорення розробки нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції профільної освіти, Державного стандарту профільної освіти з урахуванням тенденцій і прогнозів суспільно-економічного розвитку.

3. Розроблення та прийняття Закону України «Про освіту протягом життя», в якому необхідно визначити конкретні механізми визнання кваліфікацій, отриманих «у системі формальної чи неформальної освіти або шляхом інформального навчання», як це задекларовано у ст. 34 «Кваліфікації» проекту Закону України «Про освіту».

4. Розроблення програми стимулювання та підтримки запровадження вітчизняними ВНЗ практик змішаного та онлайн-навчання для підвищення доступності освіти та її ефективності з точки зору формування практичних компетенцій.

5. Розроблення єдиних державних стандартів щодо електронних підручників з урахуванням можливостей використання інтерактивності та представлення в цих засобах навчання мультимедійного змісту.

6. Створення міжвідомчої робочої групи для розроблення програми із забезпечення системою освіти відповідності структури й обсягу підготовки спеціалістів потребам вітчизняної економіки.

11.2. ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Зниження рівня науково-технічного потенціалу України, слабкий вплив вітчизняної наукової сфери на соціально-економічний розвиток країни, атавізми радянської, часто малоефективної в умовах ринкової економіки,

²² Рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 р. № 5-рп/2004 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04>

структури управління наукою – усе це спонукає до кардинального реформування системи науки. Законодавче підґрунтя для модернізації наукової сфери мав забезпечити Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», ухвалений у 2015 р.

Довідково. У грудні 2016 р. на розширеному засіданні Комітету Верховної Ради з питань науки і освіти було констатовано незадовільний стан реалізації Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», оскільки з визначених Кабінетом Міністрів України до виконання 43 завдань на той час повністю було виконано лише 9, а 2 – частково. Передусім не було підготовлено відповідну правову базу. Для імплементації цього закону та забезпечення діяльності Національного фонду досліджень України потрібно розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про внесення змін до низки кодексів України: Податкового, Бюджетного та Господарського. Особливу увагу треба звернути на формування нормативно-правової бази для забезпечення процесу утворення державних лабораторій та отримання статусу дослідницьких університетів національними ВНЗ. Міністерствам, які беруть участь у процесі імплементації Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (Міністерство освіти і науки України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство фінансів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України), наголосити на неприпустимості затягування прийняття рішень щодо погодження нормативно-правових актів з реалізації зазначеного закону.

Згідно із Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» з метою реформування сфери управління та фінансування науки у квітні 2017 р. Уряд України ухвалив постанову «Про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій» від 5 квітня 2017 р. № 226²³, що створює правове підґрунтя для утворення та функціонування основного стратегічного органу, який буде опікуватися розвитком науково-інноваційної системи в Україні – Національної ради України з питань розвитку науки і технологій (далі – Національна рада). Національна рада на чолі з Прем'єр-міністром України розпочне роботу після формування на конкурсних засадах персонального складу двох її комітетів – Наукового та Адміністративного. Серед ключових пріоритетів 2017 р. – створення Національного фонду досліджень та формування органів його управління.

У 2016 р. відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» у Національній академії наук України (далі – НАНУ, НАН України, Академія) було *запроваджено нову процедуру вибору керівників наукових установ*, згідно з якою протягом 2016 р. проведено вибори керівників 47 наукових установ, у семи з них керівники були обрані вперше. Нові правила також передбачають, що одна й та сама особа не може перебувати на посаді керівника наукової установи більше двох термінів.

Важливим нововведенням є запровадження (із використанням європейського досвіду) *нової системи оцінювання наукових установ*.

²³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій» від 5 квітня 2017 р. № 226 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/226-2017-%D0%BF>

Відтепер «державна атестація наукових установ проводиться експертними групами та експертною комісією з проведення державної атестації наукових установ, положення про які та персональний склад яких затверджується МОН. Державна атестація наукових установ проводиться відповідно до методики оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукових установ під час проведення державної атестації. Методика розробляється з урахуванням міжнародного досвіду за участю центральних органів виконавчої влади, інших заінтересованих органів, Національної академії наук, національних галузевих академій наук, Національної ради з питань розвитку науки і технологій та затверджується МОН»²⁴.

В Україні 550 наукових установ підлягають державній атестації, і МОН України ставить завдання до 2020 р. провести атестацію близько 80 % із них. Результатом цього «має стати формування ефективної структури мережі таких установ»²⁵.

Особливу стурбованість викликає *рівень фінансування вітчизняної науки*. За даними Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, за Загальним фондом Державного бюджету України на 2017 р. спрямовується 4 760 105,8 тис. гривень, або 0,18 % ВВП²⁶. Міжнародні гранти та вітчизняні підприємці дадуть українській науці приблизно таку само суму²⁷.

Дуже негативною тенденцією є те, що в 2016 р. більшість обсягів бюджетного фінансування науки (до 85 %) спрямовувалась на забезпечення діяльності державних наукових установ, а не на наукові розробки. Водночас грантове фінансування застосовувалося дуже обмежено через відсутність відповідних інституцій фінансування (Національного фонду досліджень).

Експерти переконані, що механічне збільшення обсягів бюджетного фінансування НАНУ без реформування чинної системи розподілу коштів між установами Академії лише тимчасово послабить гостроту проблем, бо система розподілу коштів не пов'язана з якістю наукових досліджень²⁸.

²⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державної атестації наукових установ» від 19 липня 2017 р. № 540 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250156651>

²⁵ До кінця року в Україні мають запрацювати Нацрада з питань розвитку науки і технологій та Національний фонд досліджень, створення яких передбачено новим ЗУ «Про науку і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/01/17/do-kinczya-roku-v-ukrayini-mayut-zapraczyuvati-nacrada-ta-nacjonalnij-fond/>

²⁶ Інформація щодо фінансування освіти і науки в Україні [Електронний ресурс] // Z-Україна. – 2017. / – 26 лют. – Режим доступу : <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzhet/informaciya-shhodofinansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukra%D1%97ni/>

²⁷ Максим Стріха, Лілія Гриневич. Українська наука в європейському «дзеркалі»: необхідна післямова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://gazeta.dt.ua/science/ukrayinska-nauka-v-evropeyskomu-dzherkali-neobhidna-pislyamova-_.html

²⁸ Фінансування наукових досліджень і розробок в університетах збільшилось майже на 40 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/03/01/finansuvannya-naukovix-doslidzen-i-rozrobok-zbilshilos-majzhe-na-40/>

Відтак передбачається рейтингування установ шляхом проведення атестації та використання результатів цього рейтингування при розподілі бюджетного фінансування.

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачає важливу зміну в системі управління та фінансування науки в Україні. *Базове фінансування* буде надаватися для забезпечення фундаментальних досліджень, розвитку наукової інфраструктури тощо, а *конкурсне* – під реалізацію конкретних проектів чи завдань. Це дасть змогу спрямувати наукові дослідження й розробки та відповідні кошти з бюджету на найбільш пріоритетні для держави напрямки.

У керівництва держави, наукових та освітніх працівників є розуміння, що надалі розвиток вітчизняної наукової сфери буде відбуватись у контексті інтеграції з вищою освітою. Саме це забезпечить створення та впровадження інновацій, розвиток високотехнологічного вітчизняного виробництва. З цією метою потрібно внести зміни у закони про інноваційні парки та трансфер технологій.

Одним із пріоритетних завдань МОН України є посилення наукової складової у вищих навчальних закладах, розвиток університетської науки. У 2017 р. фінансування наукових досліджень і розробок ВНЗ і наукових установ, що належать до сфери управління МОНУ, відбувається за прозорим конкурсним відбором. Це дозволяє обирати кращі проекти й кращі колективи, які здатні їх реалізувати. Загалом фінансування зросло майже на 40 %: із 366,6 млн грн – у 2016 р. до 507,4 млн грн – у 2017 р. Наразі актуальним є збільшення кількості досліджень прикладного характеру та розробок, спрямованих на підвищення обороноздатності й безпеки країни²⁹.

Для того щоб у вітчизняних університетах піднявся рівень освіти, а самі вони могли посідати високі місця в міжнародних рейтингах, у *ВНЗ на належному рівні повинна бути представлена наука*. Проте в Україні лише провідні університети спроможні створювати науковий продукт світового рівня. У діяльності більшості ВНЗ наукова робота є незначною. Її розгортанню заважає висока завантаженість викладачів, слабка технічна оснащеність вузівських лабораторій, відсутність доступу до електронних баз наукової інформації, а також незадовільна комплектація університетських бібліотек науковою та навчальною літературою.

Одним із напрямів діяльності щодо подолання розриву між наукою та вищою освітою в Україні мало б стати *створення дослідницьких університетів* за зразком закордонних університетів, що посідають лідерські позиції у світових рейтингах. Започаткування в Україні дослідницького статусу для окремих університетів передбачало насамперед створення умов для надання не масової, а елітної освіти, яка б ґрунтувалася на органічному поєднанні

²⁹ Фінансування наукових досліджень і розробок в університетах збільшилось майже на 40 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/03/01/finansuvannya-naukovix-doslidzen-i-rozrobok-zbilshilos-majzhe-na-40/>

в діяльності таких університетів трьох складників: навчання, наукових досліджень та впровадження інноваційних технологій. Статус дослідницьких мали отримати кілька найкращих університетів, зі збільшенням фінансування на наукові дослідження, але на сьогодні в Україні діють 14 таких університетів, що призвело до розпорошення коштів та ресурсів³⁰.

Нині відсутність нормативної бази гальмує реформування наукової складової вищої освіти. Не підготовлено та не затверджено досить важливий урядовий акт про дослідницький університет і критерії, що включають показники співвідношення кількості науково-педагогічних і наукових працівників вищих навчальних закладів³¹.

Частина національних університетів і науково-дослідних інститутів НАНУ вже давно й активно співпрацюють. Так, у НАНУ функціонує 12 науково-дослідних установ, які одночасно підпорядковані Національній академії наук та Міністерству освіти і науки України, що оформлено відповідною угодою. Підготовка студентів низки університетів проводиться на базових кафедрах у 20 установах НАНУ. Крім цього, близько 1,8 тис. співробітників Академії викладають у вищих навчальних закладах. При НАН України функціонують 67 центрів колективного користування, де університетські викладачі можуть працювати на найновішому обладнанні³².

Співпраця наукових та освітніх закладів дає свої позитивні наслідки. Наприклад, для вдосконалення системи підготовки матеріалознавців і металургів підтримується тісне співробітництво між інженерно-фізичним факультетом Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та установами Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства НАН України³³.

Для всебічної інтеграції академічної та вузівської науки велике значення має організація *спільних науково-навчальних об'єднань*. Ухвалено рішення про створення Київського академічного університету як державної наукової установи подвійного підпорядкування – НАН України та МОН України. Київський академічний університет створюється шляхом реорганізації Фізико-технічного навчально-наукового центру НАН України. Здійснення всіх необхідних заходів з боку НАНУ та МОНУ щодо розгортання повноцінної діяльності новостворюваного університету є нагальним і дуже важливим завданням 2017 р.

Обвальне падіння наукоємності ВВП спричинило таке ж зниження рівня кадрової складової та переорієнтацію значної частини українських

³⁰ Комітет з питань науки і освіти завершив 2016 рік розширеним підсумковим засіданням [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/news/Novyny/139324.html>

³¹ Там само.

³² Сесія Загальних зборів Національної академії наук України, присвячена підсумкам діяльності Академії у 2016 році й основним напрямам її подальшої роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/siaz/Ways_of_development_of_Ukrainian_science/article/17031.3.030.pdf

³³ Там само.

науковців на обслуговування закордонних інтересів. *Україна*, на жаль, є лідером серед виконавців іноземних замовлень. Лише за даними офіційної статистики, частка таких робіт у загальному обсязі виконаних наукових робіт перевищує 25 %, а в галузях високотехнологічних наук – коливається від 60 до 90 %³⁴.

Постає загроза перманентної залежності вітчизняної науки від інноваційних запозичень і поставок наукового обладнання з-за кордону. Змушені констатувати, що майже 40 % загального обсягу нових технологій, необхідних для оновлення вітчизняної промисловості, придбано за кордоном, із них 29 % – це патенти й ліцензії; 10,6 % – результати досліджень і розробок; 52 % – нові технології, ноу-хау; 42,8 % – устаткування³⁵. Аналіз структури джерел фінансування наукових і науково-технічних робіт свідчить про те, що близько чверті фінансових коштів надходить від іноземців. Це призводить до втрати авторських прав на інтелектуальну власність, створену вітчизняними науковцями, до сплати підприємцями надвисокої інноваційної ренти, імпорту інноваційного обладнання та продукції, що створені за українськими розробками³⁶.

Таким чином, окремі загрози науковій сфері України вже частково простежуються, до прикладу: зростання питомої ваги іноземних замовлень, падіння попиту з боку вітчизняної економіки на наукові та науково-технічні розробки й проекти та ін. Це, очевидно, вимагає своєчасних напрацювань та реалізації відповідних управлінських заходів.

Україна тісно співпрацює з європейськими науковими структурами. Проведено незалежний міжнародний аудит науково-технічної та інноваційної системи України з використанням інструментів політики підтримки програми Європейського Союзу «Горизонт 2020», за результатами якого сформульовано сім ключових послань і три рекомендації органам державної влади з метою підвищення ефективності роботи наукової та інноваційної системи України.

Реформування української науки обговорювалося на третьому засіданні Спільного Комітету Україна – ЄС зі співробітництва в галузі науки та технологій на виконання Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове та технологічне співробітництво. Учасники обговорили заходи, які здійснює Міністерство освіти і науки України для імплементації результатів незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України, проведеного в 2016 р.

Важливим етапом у розвитку партнерських відносин із ЄС, створенні умов для інтеграції країни в європейські та загальносвітові економічні

³⁴ Бутнік-Сіверський О.Б. Проблеми стимулювання науково-дослідної та інноваційної діяльності // Наука та наукознавство. – 2011. – № 1. – С. 19–25.

³⁵ Там само.

³⁶ Максим Стріха, Лілія Гриневич. Українська наука в європейському «дзеркалі»: необхідна післямова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://gazeta.dt.ua/science/ukrayinska-nauka-v-yevropeyskomu-dzerkali-neobhidna-pislyamova-_html

відносини є асоційована участь у програмі «Горизонт 2020». МОНУ створило досить ефективну мережу Національних контактних пунктів програми «Горизонт 2020», здатних забезпечити українських учених необхідною інформацією та надати їм методичну допомогу. Після підписання угоди з ЄС про асоційоване членство України у програмі «Горизонт 2020» було ухвалено вже 61 позитивне рішення щодо заявок з українською участю, відтак наші науковці отримують у межах цих проектів близько 11,5 млн євро³⁷. Кількість проектів Рамкової програми Європейського Союзу «Горизонт 2020», котрі виконувалися науковцями НАНУ в 2016 р., збільшилась із 17 до 22. Але самі науковці розуміють, що такий рівень зростання є вкрай недостатнім.

Академія у 2016 р. активно долучилася до підготовки пропозицій щодо участі України у Стратегії розумних спеціалізацій Європейського Союзу. Було створено відповідну Міжвідомчу координаційну групу, до складу якої залучено представників усіх зацікавлених міністерств і відомств. Уже запропоновано один із пріоритетних напрямів спеціалізації України на європейському ринку та представлено концепцію Програмної ініціативи «Передові довговічні матеріали для транспорту, енергетики, медицини і охорони довкілля – „Ресурсні матеріали“», яка викликала заінтересованість Єврокомісії та низки організацій ЄС.

Міжнародна співпраця упродовж 2016 р. розширювалася та поглиблювалася за багатьма напрямками. Наслідком активної роботи Комісії НАН України з питань євроінтеграції стало отримання установами Академії можливості користуватися під час проведення спільних або власних досліджень потужною лабораторно-експериментальною базою Об'єднаного дослідницького центру Європейської Комісії. Відкрито також доступ до повного спектру дослідницьких і тренувальних проектів програми «Євратом».

Вагомою складовою міжнародного співробітництва НАНУ залишалася участь у програмній діяльності впливових міжнародних організацій і провідних міжнародних наукових центрів. Зокрема, продовжувалася реалізація українськими вченими спільно з іноземними партнерами 25 багаторічних проектів програми НАТО «Наука заради миру і безпеки»³⁸.

У межах робіт за дослідницькими проектами Європейської організації з ядерних досліджень (ЦЕРН) Україна долучилася до створення нових матеріалів, розробок і впровадження нових обчислювальних та інформаційних технологій, розвитку грид-мереж тощо. Продовження у 2016 р. реалізації академічної цільової програми «Грид-інфраструктура і грид-технології для

³⁷ Максим Стріха, Лілія Гриневич. Українська наука в європейському «дзеркалі»: необхідна післямова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://gazeta.dt.ua/science/ukrayinska-nauka-v-yevropeyskomu-dzerkali-neobhidna-pislyamova-.html>

³⁸ У жовтні цього року Україна стане асоційованим членом Європейської організації ядерних досліджень, – Лілія Гриневич під час візиту в CERN [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249323192

наукових і науково-прикладних застосувань» забезпечило проведення високопродуктивних обчислень при розв'язанні задач за окремими сучасними напрямками, зокрема оброблення величезного обсягу даних експериментів на Великому адронному колайдері ЦЕРН.

Нині в ЦЕРН працюють 103 українські вчені. Україна брала активну участь у створенні детекторного приладдя – виготовлення стріпового та дрейфового шарів внутрішньої трекової системи детектора *ALICE* (за участю Інституту теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАНУ), виготовлення сцинтиляторів для детекторів *CMS (Compact Muon Solenoid)* тощо³⁹.

Починаючи з 1991 р., рівень інтелектуальної міграції з України набув загрозливих масштабів. Чисельність учених у країні зменшилася втричі. З 2005 по 2015 рр. кількість наукових установ України скоротилася наполовину, наукоємність ВВП – теж удвічі. І це – найнижчий показник у Європі. За останні роки Україна втратила понад 20 тис. молодих дослідників.

Формування кадрового складу науки в Україні відбувається всупереч загальносвітовим тенденціям. Якщо у світі за останні роки кількість учених збільшилася на 20 %, то в Україні лише в 2015 р. у НАНУ було звільнено 2 730 осіб, з них 95 – докторів наук і 511 – кандидатів наук. Крім іншого, вітчизняна наука втрачає значні кошти: щоб виплекати кандидата наук, потрібно як мінімум 10 років, доктора наук – ще більше часу. Водночас поповнення Академії науковою молоддю суттєво погіршилося.

Небезпечною тенденцією є *падіння престижу фаху науковця*, про що свідчить стан справ з аспірантурою. У 2013 р. конкурс до аспірантури загалом в Академії вперше за багато років був меншим за одну особу на місце. Велике занепокоєння викликало зменшення загальної чисельності аспірантів. За 2009–2014 рр. воно становить майже 26 %. Скоротився захист кандидатських дисертацій. Кількість молодих учених зменшилася на 4 %, а молодих кандидатів наук – на 2 %. У 2015 р. лише кожен п'ятий науковий співробітник НАНУ був молодим ученим і також кожен п'ятий кандидат наук – віком до 35 років. На початок 2015 р. в наукових установах НАНУ працювало 6 (!) докторів наук віком до 35 років⁴⁰. До такого стану речей призвели: недофінансування науки, низька заробітна плата, неможливість виконання досліджень на високому науковому рівні через низький рівень матеріально-технічної бази, незатребуваність, відсутність перспектив кар'єрного зростання, нестабільність, відсутність власного житла.

³⁹ У жовтні цього року Україна стане асоційованим членом Європейської організації ядерних досліджень, – Лілія Гриневич під час візиту в CERN [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249323192

⁴⁰ Основні підсумки діяльності Національної академії наук України та заходи з реалізації Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 роки : доповідь президента НАН України академіка НАН України Б.Є. Патона Загальним зборам НАН України 3 квітня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Paton_dopovid_1.pdf

Рівень «відпливу інтелекту» з України – один із найбільших у світі. При цьому виїжджають кращі, найбільш перспективні молоді вчені. Серед науковців, які за останні п'ять років виїхали з України на постійне місце проживання за кордон, переважали біологи, фізики та математики, тобто фахівці, від яких багато в чому залежить інноваційний розвиток. Крім того, всередині України значна частина молодих учених припиняє наукову діяльність і йде в інші сегменти господарства країни, що також зумовлює необхідність проведення реформ у цій сфері.

На протигагу світовим тенденціям, коли передові країни всіляко залучають та мотивують молодих науковців, Україна втрачає найбільш талановитих учених. Темпи вимивання кадрів вищої кваліфікації з науково-технічної сфери, яка забезпечує інноваційний розвиток, можуть загрожувати національній безпеці країни. Майбутнє України залежить від масштабів залучення у науку молоді, тому має бути модернізовано систему підготовки кадрів вищої кваліфікації за кращими європейськими та світовими зразками, створений дієвий механізм формування та підтримки молодих учених.

У царині підготовки наукових кадрів потрібно переймати досвід перетворень, поширений у європейській докторантурі, зокрема: зосередити увагу на змінах в організаційних аспектах докторської освіти; забезпечити введення структурованих докторських програм і докторських шкіл; освоювати нову культуру наукового керівництва; здійснювати включення універсальних навичок у «компетентнісні моделі» докторів; вирішити питання із запровадженням професійних докторських ступенів; намагатися збільшувати кар'єрні перспективи докторів і постдокторантів.

Формування вітчизняної інноваційної економіки передбачає трансформацію та вдосконалення системи підготовки кадрів вищої кваліфікації, організаційних форм діяльності аспірантур і докторантур; уведення системи активного матеріального стимулювання та підвищення соціального статусу вченого; розвиток інфраструктури фінансування щодо забезпечення навчальної та матеріально-технічної бази; запровадження системи відповідальності за якість через уведення критеріїв оцінювання підготовки фахівців на всіх етапах і рівнях; поглиблення взаємодії науки, освіти та виробництва, орієнтації на практичний результат, підготовки до ринку праці; формування системи відбору та підготовки наукових кадрів, починаючи зі школи до докторантури.

Реформування вітчизняної науки вимагає **подальшої трансформації та вдосконалення:**

- правової бази розвитку науки;
- організаційних форм діяльності наукових установ;
- інфраструктури фінансування через істотне зростання конкурсної (грантової) складової;

- системи визначення пріоритетних напрямів досліджень, де акцент має бути зроблений на відборі критичних технологій за критеріями внеску у прискорення зростання ВВП, підвищення конкурентоспроможності національної економіки, а також забезпечення національної безпеки, включно з її інтелектуальною й технологічною складовими;

- системи відповідальності за результат через уведення критеріїв оцінювання наукової діяльності на всіх рівнях;

- системи заходів інтегрування у світову науку.

Необхідно також забезпечити:

- формування «портфеля замовлень» на наукові та науково-технічні розробки відповідно до визначених пріоритетних напрямів інноваційного розвитку національної економіки;

- інтеграцію науки та освіти;

- прийняття державної програми підвищення престижу наукової та інтелектуальної праці, інноваційної культури суспільства. Створюючи гарантії гідного життя вчених, доцільно здійснювати адресну підтримку вітчизняних науковців високої кваліфікації, талановитої молоді через гнучку систему доплат, асигнувань на проходження стажування у престижних вищих навчальних закладах чи наукових центрах Європи та світу, диференційовані державні стипендії, сприяння обміну досвідом тощо;

- упровадження законодавства про захист інтелектуальної власності, подальше вдосконалення системи пенсійного забезпечення наукових і науково-педагогічних кадрів, що сприятиме підвищенню соціального статусу вченого (науковця);

- здійснення пронаукової державної та регіональної політики, пропагування наукових досягнень вітчизняних учених, удосконалення системи державного регулювання розвитку наукової сфери, створення позитивного іміджу науки серед молоді;

- визначення наукових напрямів, що найбільше потерпають від «відпливу інтелекту» та є особливо значущими з точки зору національних інтересів. З цією метою ініціювати розробку та прийняття Національної програми підтримки фахівців, які одержали вищу освіту за спеціальністю, що визнана пріоритетною, з метою демотивації їх виїзду за кордон або працевлаштування не за здобутим фахом.

11.3. РОЛЬ І ЗАВДАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Маючи великий історичний досвід лихоліть та війн, сучасні українці, як і їхні предки десятки років тому, передусім бажають собі та своїм співвітчизникам миру в країні.

Поки на сході України гинуть українські військові та мирні мешканці, поки не відновлена зруйнована війною інфраструктура, а діти не завжди

мають можливість навчатись у школі, відновлення й розбудова миру залишаються найгострішими державними проблемами.

Питання війни й миру осмислюються культурою у її щоденних практиках і мистецьких проявах. Культура відіграє все вагомішу роль в українському суспільстві, і, як це не парадоксально, складні події українського сьогодення лише зміцнюють її позиції. Війни та переселення – періоди, які залишають в історії культури найвиразніші відбитки, адже кожна культура «опрацьовує» суспільний досвід, виступає силою, яка підштовхує до осмислення соціальних, політичних, економічних проблем суспільства. У сучасному світі культура є модератором суспільного дискурсу, допомагає вирішувати найскладніші соціальні конфлікти.

Нині питання відновлення миру та його розбудови пов'язують із заходами держави на деокупованих територіях. Однак ця політика має стосуватися всіх регіонів України, адже тягар війни розділило все українське суспільство. Варто не забувати й про те, що вірус сепаратизму може вразити багатьох наших громадян, а провокації проти влади можуть виникнути в багатьох прикордонних областях. Тому політика відновлення й розбудови миру має на меті консолідувати суспільство, а одним із найефективніших інструментів для цього є культура.

Важливо пам'ятати, що корені багатьох конфліктів криються в тих чи тих культурних явищах. Наприклад, значний потенціал культурного розмаїття, яким володіє наша держава, вчасно не був оцінений та використаний. Це стало однією з причин того, що агресія Російської Федерації проти України здобула підтримку нелояльних до української влади й української культури мешканців Донецької та Луганської областей.

Сьогодні завданням культури є подолання цієї нелояльності – важливі патерни створюються як на рівні державної політики, так і недержавними ініціативами, які потребують сприяння з боку держави. На розбудову діалогу в суспільстві інструментами внутрішньої культурної дипломатії спрямовано соціокультурний форум «ПогранКульт», який руйнує стереотипи в уявленнях одне про одного українців з різних регіонів країни. У межах форуму створюються умови для спільної творчості митців, котрі представляють різні регіони: Донбас і Галичину, Слобожанщину і Закарпаття. «ПогранКульт» – приклад того, як культурні комунікації забезпечують діалог між різними частинами великої держави засобами культурної дифузії.

Діалог у суспільстві є можливим за умови доброзичливої взаємодії між різними його представниками, а саме (що є особливо важливим сьогодні) із внутрішньо переміщеними особами. Подолання амбівалентного ставлення до них з боку місцевого населення сприяє соціальній згуртованості. Над цим працює культура, відображаючи розмаїття інтересів усього суспільства, представляючи всі його групи.

Перед культурою та політикою в цій сфері постають такі завдання: налагодження довірливих стосунків у суспільстві в цілому та в громадах,

до яких інтегруються внутрішньо переміщені особи; залучення громад до культурного відновлення регіонів, що постраждали від воєнних дій; підвищення рівня толерантності у суспільстві за допомогою культурного діалогу; розкриття потенціалу регіонів через їхнє культурне розмаїття; привернення уваги суспільства до окремих регіонів; налагодження й активізація культурних комунікацій між регіонами.

Культура стала якісним інструментом змін на деокупованих територіях. У звільнених українськими військовими містах – Слов'янську, Краматорську, Дружківці – спільними зусиллями громад, меценатів і посадовців різного рівня облаштовуються міські простори, наприклад, парк «Шовковичний» та Платформа ініціатив «Теплиця» у Слов'янську, започатковуються культурні проекти, зокрема Перший урбаністичний фестиваль у Дружківці; створюються мурали, відкриваються кінотеатри просто неба; громада гуртується навколо перфомансів, як-от «Профілактика окупації» з художницею Алевтиною Кахідзе у Слов'янську. Так культура сприяє соціальній реабілітації звільнених територій, єднає місцеві громади, формує громадянську відповідальність та виховує громадянські компетентності, консолідує суспільство та формує його стійкість до гібридних загроз.

Вплив культури на соціально-економічний розвиток стає все більш очевидним, що пов'язано насамперед із розвитком міст. Як свідчить звіт ЮНЕСКО⁴¹, в епоху глобалізації та інтенсивного зростання міст культура може бути одним з інструментів подолання проблем бідності, соціальної ізоляції та дискримінації.

Ця тенденція характерна й для України, де, за даними Державної служби статистики України, станом на квітень 2017 р. частка міського населення становила майже 70 % від загальної чисельності населення України. Тому політика розвитку міст та участь культури в ній небезпідставно все частіше стає предметом особливої уваги. Культурні ініціативи та креативні індустрії генерують прибутки бюджетів міст і позитивно впливають на проблемні райони. Культура виступає промоутером місцевого економічного розвитку в тих українських містах, де вона поєднується з малим і середнім бізнесом (Львів, Івано-Франківськ). Як результат – у таких містах спостерігаються інтегрованість громади в розбудову міського простору, нетолерування корупції, високий рівень відповідальності місцевої громади, довіра жителів міст до влади та можливості впливати на її діяльність, високий рівень екологічної свідомості.

Прикладом внеску культури в розвиток міст є громадський проект «Тепле Місто» в Івано-Франківську, який з весни 2014 р. поєднує інтереси представників культури, бізнесу та влади, аналітиків і державних діячів у спільній справі – змінити життя міста на краще. Завдяки проекту Івано-Франківськ

---

⁴¹ Culture Urban Future. Global Report on Culture for Sustainable Urban Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002459/245999e.pdf>

став «теплим», тобто соціально комфортним містом, туристично привабливим, з високим рівнем участі громади у його розвитку.

На прикладі Львова можна вивчати, наскільки успішно можуть поєднуватися місцевий бізнес і культура, коли ресторани, готелі, туристична інфраструктура – усе сприяє проведенню важливих культурних подій (щорічний Львівський міжнародний фестиваль «Форум видавців у Львові», фестивалі «Флюгери Львова», «Віртуози», День європейської спадщини, «Драма. UA», «Тиждень актуального мистецтва» та багато інших). Результати такої співпраці: Львів отримав статус «Місто літератури ЮНЕСКО» (з грудня 2015 р.), підвищився рівень життя львів'ян, відбувається інтеграція України до світового культурного контексту, нова хвиля культурного туризму.

Ці кейси підтверджуються аналітикою та цифрами. У підсумку дослідження «Як показники розвитку культури впливають на економіку» з'ясувалося, що культурний сектор у змозі забезпечити близько 4,04 % ВВП⁴². Це трохи менше, ніж добувна промисловість і розроблення кар'єрів (5,72 %) і фінансова та страхова діяльність (5,11 %), але більше, ніж будівництво (2,67 %). А економічний внесок *основних* культурних галузей може сягати майже 44 % (завдяки діяльності у сфері архітектури й інжинірингу та надання послуг із технічного консультування в цих сферах, а також рекламній діяльності та діяльності у сфері телевізійного мовлення).

Культурна політика в умовах децентралізації містить позитивні чинники, однак несе чимало викликів. Позитивним є те, що регіональні та місцеві органи влади отримують додаткові важелі й ресурси для підтримки культурного процесу. Водночас виклики полягають у тому, щоб забезпечити рівний доступ до культурних послуг мешканців сіл і малих міст, зберегти базову інфраструктуру закладів культури у формуванні нових об'єднаних територіальних громад.

На жаль, в управлінському середовищі поширюються установки щодо другорядності культурного розвитку на фоні більш значущих соціально-економічних проблем. Тому динаміка культурного процесу на місцевому рівні часто залежить від суб'єктивного ставлення посадовців. Місцеві керівники мають усвідомити, що стабільний культурний розвиток створює позитивний імідж регіону, сприяє соціально-економічній стабілізації. Водночас аналіз результатів збільшення обсягів надходжень до загального фонду місцевих бюджетів у регіонах засвідчує, що це суттєво не впливає на рівень культурної політики. Процес надання місцевим органам влади додаткових повноважень, у т. ч. щодо фінансових можливостей, поки що не приводить до розвитку інфраструктури культурних закладів. Наразі доводиться

⁴² Круглий стіл «Децентралізація у сфері культури: можливості та виклики» (15 берез. 2017 р., м. Київ) [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності. – Режим доступу : http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article?art_id=56698&cat_id=44731

констатувати, що кількісні показники зростання місцевих бюджетів не стимулюють якісні позитивні наслідки гуманітарного розвитку територій. Спостерігаються непоодинокі випадки, коли місцеві громади, не вбачаючи користі в утриманні закладів культури, з метою економії коштів прагнуть їх ліквідувати або репрофілювати їхню діяльність.

Довідково. За даними Міністерства культури України, на сьогодні налічується 33,3 тис. закладів культури у сільській місцевості, у т. ч. клубів – 16,6 тис., бібліотек – 15,8 тис., кінотеатрів – 184, кіноустановок – 625. Проте в належному стані нараховується по всій країні 630 клубів, 971 бібліотека, 6 кінотеатрів та 3 кіноустановки. Під загрозою закриття перебувають 803 клуби, 541 бібліотека, 9 кінотеатрів, 146 кіноустановок. Потребують ремонту 8,2 тис. клубів, 6,3 тис. бібліотек, 77 кінотеатрів, 201 кіноустановка. Загалом близько 1 200 закладів культури знаходяться під ризиком закриття або знищення⁴³.

Статистичні дані переконують у тому, що інфраструктура закладів культури на місцевому рівні перебуває в кризовому стані. Очевидно, що це негативно позначається на якості їхньої роботи. Про слабкий рівень надання культурних послуг, зокрема, свідчать результати Третього всеукраїнського муніципального опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг». Мешканці обласних міст у середньому оцінюють послуги, які надають заклади культури, від 3,0 до 3,7 балів за шкалою, де 1 – означає «жахливо», 5 – «відмінно»⁴⁴.

Актуальним напрямом розвитку закладів культури в умовах децентралізації має стати впровадження багатофункціональної моделі їхньої роботи. Очевидно, що в тій формі, у якій вони були успадковані від радянських часів, ці заклади не мають перспектив для розвитку. Необхідно відмовлятися від їх вузькоспеціалізованого профілю.

Базова мережа закладів культури має виконувати функції як культурного просвітництва, так і соціального розвитку громад, сприяти збереженню місцевих традицій. Окрім надання послуг з дозвілля, вона може виконувати комунікаційні та просвітницькі завдання, надавати соціальні послуги тощо. Наприклад, навчальним мистецьким закладам I–II рівня акредитації доречно додати функції розвитку аматорського мистецтва. Бібліотекам та клубним закладам – делегувати комунікативні та виховні функції. У цьому плані заслуговує на увагу практика створення культурно-дозвіллевих комплексів у сільській місцевості Рівненської області, які об'єднують заклади культури, освіти та спорту. Функціонування таких структур

⁴³ Круглий стіл «Децентралізація у сфері культури: можливості та виклики» (15 берез. 2017 р., м. Київ) [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради України з питань культури і духовності. – Режим доступу : http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article?art_id=56698&cat_id=44731

⁴⁴ Третє всеукраїнське муніципальне опитування 20 січня – 12 лютого 2017 р. [Електронний ресурс] / Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/municipal_survey_february_2017_ua.pdf

сприяє культурному, освітньому та спортивному розвитку всіх верств населення. Поліфункціональність дозволить запобігти маргіналізації закладів культури та сприятиме їхньому становленню як оновлених інститутів гуманітарного розвитку територіальних громад.

Для забезпечення культурного розвитку в умовах децентралізації *необхідним є оновлення законодавчої бази з метою модернізації інфраструктури базового рівня та посилення інноваційного потенціалу культурної політики.*

Важливо наголосити, що у цьому напрямі вже зроблено кілька важливих кроків. Зокрема, прийнято Закон України «Про Український культурний фонд» від 23 березня 2017 р. № 1976-VIII, який запроваджує нові підходи до фінансування проектів у сферах культури та мистецтв. Вони базуються на застосуванні якісно нових принципів відбору щодо таких проектів, які висококваліфіковане експертне середовище здійснює на конкурсній основі. Закладені в документі механізми прозорості та публічності функціонування *Українського культурного фонду* (далі – Фонд) мають стати фундаментом довіри до нього, забезпечуючи широку підтримку благодійниками реалізації культурних і мистецьких проектів, стимулювати розроблення і впровадження сучасних проектів у сферах культури та мистецтв, забезпечити широкий доступ громадян до національного культурного надбання.

Утворення Українського культурного фонду є істотним зрушенням у контексті здійснення реформ у галузі культури, які визначені Дорожньою картою реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Концептуальні засади створення Фонду було обговорено та підтримано на засіданні Національної ради реформ. Основними завданнями новоутвореного Фонду стануть, зокрема, такі: сприяння реалізації державної політики у сферах культури та мистецтв, розвиткові сучасних напрямів культурної і мистецької діяльності; вироблення конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного (національного) культурного продукту; експертний відбір, фінансування та моніторинг виконання проектів, реалізація яких забезпечується за підтримки Фонду. Український культурний фонд також сприятиме збереженню, актуалізації та популяризації національного культурного надбання, надаватиме підтримку мистецьким починанням, сприятиме реалізації міжнародних проектів, культурних та інформаційних програм міжнародного співробітництва, популяризації української культури та мистецтва у світі.

Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23 березня 2017 р. № 1977-VIII покликаний сприяти національно-культурному розвиткові та піднесенню вітчизняної кінематографії, а також посиленню захисту прав інтелектуальної власності.

Закон передбачає упровадження в Україні апробованих світовою практикою підходів до стимулювання кіновиробництва в нашій країні, що сприятиме виготовленню конкурентоспроможного на світовому

ринку кінематографічного продукту. Державна підтримка кінематографії здійснюватиметься за рішенням Ради з державної підтримки кінематографії за результатами конкурсного відбору, культурного тестування проекту за визначеними законом критеріями.

Одним із напрямів державної підтримки стане надання державної субсидії для повернення частини кваліфікованих витрат, які суб'єкт кінематографії здійснив при виробництві (створенні) кінофільму. При цьому запроваджено зв'язок між обсягом такої субсидії та обсягом сплачених до бюджету суб'єктом кінематографії податків.

На порядку денному стоїть завдання оновлення Закону України «Про культуру», який на сьогодні є багато в чому застарілим і не відображає актуальних проблем розвитку культурної сфери країни. У новій редакції закону необхідно вказати стратегічні напрями розвитку культури в сучасних умовах. Також потрібно визначити механізми формування й реалізації державної культурної політики. На законодавчому рівні мають бути визначені моделі багатофункціональних місцевих культурних закладів. Для сільської місцевості – культурно-дозвіллеві комплекси, для малих міст – культурні центри. Актуальною залишається проблема визначення на законодавчому рівні осучасненого «культурного кошика» – набору культурних послуг, які гарантуються державою.

З метою підвищення ефективності державної культурної політики в умовах децентралізації необхідно:

- профільному міністерству разом із неурядовими експертними інститутами підготувати зміни до Закону України «Про культуру», які б визначали роль і завдання культурної політики як платформи ціннісних змін у суспільстві; сформулювати визначення норми, яка вказує, що *місія культурної політики* полягає у творенні ціннісного базису консолідації суспільства; на законодавчому рівні встановити *роль культурної політики* у подоланні соціально-економічної кризи та розвитку креативного потенціалу української нації, а також закріпити за культурною політикою *функцію* сприяння розвитку інноваційного потенціалу суспільства;

- у новій редакції Закону прописати *механізми реалізації державної культурної політики*, визначити специфіку кожного її етапу (планування, реалізація, оцінювання результатів); встановити кількісні та якісні показники критеріїв ефективності культурної політики; законодавчо унормувати поняття «програма культурного розвитку», зокрема визначити матеріально-технічні, фінансові й організаційні складники програм культурного розвитку; на законодавчому рівні унормувати механізм взаємодії органів управління із неурядовими експертними та громадськими організаціями, які професійно працюють у сфері культури;

- для забезпечення модернізації інфраструктури закладів культури базового рівня Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності з метою визначення розвитку культури як одного із пріоритетів

регіональної політики ініціювати низку змін у законодавстві, яке регламентує регіональну політику. Зокрема, відповідних змін і доповнень потребують закони України «Про місцеве самоврядування», «Про засади державної регіональної політики». Ці зміни повинні зобов'язувати органи самоврядування зберігати об'єкти культурної інфраструктури та сприяти розвитку сучасних культурних практик. Також вони мають визначити, що у цільових програмах регіонального розвитку обов'язково повинні враховуватися завдання культурного розвитку. Потребує доповнень Закон України «Про об'єднання територіальних громад» стосовно того, що в новоствореній об'єднаній територіальній громаді не можуть бути ліквідовані заклади культури, які існували до об'єднання. Рівень доступу до культурних благ у новій об'єднаній територіальній громаді не може бути гіршим, ніж до об'єднання;

- Міністерству культури України рекомендувати регіональним органам влади та органам місцевого самоврядування привести у відповідність до структури профільного міністерства управлінські структури регіональних і місцевих органів влади, які опікуються сферою культури;

- організувати проведення навчальної роботи з керівниками нових об'єднаних громад як важливого напрямку забезпечення успішної децентралізації з метою створення проектів культурного розвитку на місцевому рівні та поширення кращого, у т. ч. й міжнародного, досвіду. Це має бути спільна робота Міністерства культури, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України у співпраці з неурядовими експертними інституціями;

- Міністерству культури України разом із Міністерством фінансів України за результатами 2016 р. провести аналіз впливу політики фінансової децентралізації на культурний розвиток регіонів з метою визначення ефективності фінансування та віднайдення можливостей створення додаткових фінансових важелів для посилення культурного розвитку громад. Зокрема, результатом такого аналізу може стати впровадження цільової субвенції на підтримку культурних закладів у регіонах.

11.4. МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Важливе місце у стратегії перемоги України в розв'язаній РФ війні має посісти *молодіжна політика*. Ця вимога зумовлена такими чинниками: 1) еволюція російської агресії в бік її подальшої гібридизації та поширення на всі інші виміри суспільного та державного життя (зокрема, на гуманітарну сферу); 2) продовження цілеспрямованої та систематичної злочинної психологічно-маніпулятивної діяльності РФ проти української молоді (як на окупованих територіях Криму та в ОРДЛО, так і на території,

підконтрольній Україні); 3) існуюча необхідність зниження рівня конфліктного потенціалу українського соціуму; 4) здійснення політики суспільної консолідації, утвердження національної ідентичності шляхом гуманітарної інтеграції регіонів України (особливо тих, що постраждали внаслідок війни), визначальним фактором чого є саме молоде покоління українців. Все зазначене також зумовлює потребу у внесенні відповідних коректив до державної політики України щодо молоді та суміжних із нею сфер – освітньої, наукової та культурної.

Ключові проблеми, які заважають здійсненню ефективної молодіжної політики в Україні, загалом є спільними для гуманітарної сфери в цілому. Зокрема, окрім хронічного недофінансування, вкрай гостро стоїть питання вдосконалення її нормативно-правового забезпечення. Наразі чинна нормативно-правова база української молодіжної політики слабко враховує реалії гібридної війни, яку РФ веде проти України. На це вказує аналіз змісту базових законодавчих актів, державних документів стратегічного планування, зокрема Стратегії розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року, Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки тощо, державних і місцевих програм у цій сфері, наприклад, Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки, Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року тощо. Крім того, слід зазначити, що і сама гуманітарна, у т. ч. молодіжна, проблематика потребує ширшого відображення в засадничих документах щодо національної безпеки (зокрема, Законі України «Про основи національної безпеки України» та Стратегії національної безпеки України). Це є першим необхідним кроком для подолання «периферійності» та «другорядності» гуманітарної проблематики в українському безпековому дискурсі та суспільній свідомості.

У той же час, у нормопроектній діяльності важливо уникати підходів, що бюрократизують молодіжну роботу, калькують відповідну радянську/російську практику. Це стосується і паліативних та популістських ініціатив, замаскованих під «упровадження європейських стандартів», «децентралізацію», «демократизацію» тощо (як це відбувається в деяких існуючих проектах, на що справедливо звертали увагу фахівці)⁴⁵. Акцент має робитися на: 1) посиленні інституційної й організаційної спроможності профільного міністерства та підпорядкованих йому структур, фінансуванні державних молодіжних проектів і програм загалом; 2) консолідації зусиль держави та молодіжної громадськості

⁴⁵ Див.: висновки Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 22 лютого 2016 р. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57368&pf35401=377759>) та від 10 березня 2017 р. ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61079&pf35401=417332>).

як для реалізації цілей власне молодіжної політики, так і для спільної боротьби з російською агресією; 3) послідовній підтримці молодіжних ініціатив на місцях, виробленні та здійсненні науково обґрунтованої, комплексної системної політики в молодіжній сфері, а не підміні її окремими показовими акціями; 4) раціональному поєднанні національно-патріотичного виховання з прагматичними заходами державного економічного стимулювання в усіх дотичних сферах: освітній, науковій, культурній, спортивній, а також вирішення проблем працевлаштування, житлового забезпечення, оподаткування тощо (а не додавання нових ідеологічних і декларативних норм).

На рівні здійснення практичної політики слід приділити належну увагу вказаним нижче **ключовим напрямкам роботи з молоддю**.

1. *Поширення моделей позитивної соціальної та особистої поведінки, високої правової та політичної культури.* В умовах демократичного державного режиму стабільність правового порядку в державі забезпечується усвідомлення кожним громадянином найвищої цінності права та сповідування більшістю членів суспільства т. зв. концепції нульової толерантності (*zero tolerance*) до всіх його порушень. Формування високої правової та політичної свідомості молодого покоління українців є важливим ще й через необхідність каналізації тенденцій до радикалізації та зростання абсентеїзму в молодіжному середовищі.

При цьому важливо розуміти, що здійснення ефективної державної молодіжної політики, залучення молоді до суспільно корисної діяльності вимагає не нав'язування, а послідовного культивування відповідних моделей соціальної й індивідуальної поведінки, промоції молодіжної громадянської активності й тих переваг і перспектив, які вона надає. У цьому контексті може бути корисним прогресивний досвід Ісландії⁴⁶.

Варто також акцентувати на важливій ролі конструктивних засобів впливу на владу (електоральна активність, участь у діяльності політичних партій/громадських організацій, використання інструментів електронного урядування тощо). Поки що, як свідчить статистика, 19,3 % української молоді взагалі не цікавляться політикою, а в 32,4 % молодих людей інтерес до політичного життя проявляється дуже рідко⁴⁷.

В умовах відкритого інформаційного суспільства в Україні на рівні практичної політики належну увагу слід приділити не тільки формальному використанню сучасного інформаційно-комунікаційного інструментарію, а й застосуванню доступних і зрозумілих для молоді творчих форматів донесення актуальних меседжів на різних комунікаційних

⁴⁶ Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні [редкол.: Жданов І.О., гол. ред., Ярема О.Й., Беляєва І.І. та ін.]. – К., 2016. – 200 с. – С. 144.

⁴⁷ Там само.

майданчиках, що передбачає підвищення рівня медіа-компетентності працівників відповідних державних органів і структурних підрозділів органів місцевого самоврядування.

2. *Зміцнення національної ідентичності молодих українців.* У цьому контексті слід наголосити на важливості асиметричних дій у відповідь на ворожі впливи РФ щодо розмивання національної ідентичності українців. Вироблення дієвих рецептів ментальної вакцинації української молоді від впливу агресивної пропаганди та деструктивних релігійних культів, остаточного перерізання ідеологічної пуповини «русского мира», яка поєднує Україну з її колоніальним минулим у складі Російської імперії та СРСР, – усе це вимагає акценту не на контрпропаганді (що є маркером радше *реактивної* позиції), а на якісній історичній освіті, активній інформаційно-роз'яснювальній роботі та послідовному формуванні власного «порядку денного» в ціннісно-ідеологічній сфері (*проактивна* позиція). Причому зазначене стосується не тільки роботи з вітчизняною молодіжною аудиторією, а й з європейськими партнерами, яким слід донести думку: толерантність у питаннях переконань не повинна стосуватися відверто тоталітарних (фактично нефашистських) практик, до яких належить і концепт «русский мир», який РФ нав'язує на всіх рівнях. Тому заклики щодо поступок агресору⁴⁸ є контрпродуктивними і шкідливими з точки зору національної безпеки.

Істотним чинником формування в молодого покоління українців імунітету до проросійської політико-ідеологічної міфології є безпосередня участь молоді в різноманітній соціальній, мистецькій, науковій, освітній, благодійній та іншій діяльності, пов'язаній із українською армією. Найкращим доказом того, що громадські ініціативи (меценатство, волонтерство, донорство тощо), спрямовані на підтримку Збройних Сил та інших військових формувань, дійсно ефективні у боротьбі з гібридним агресором, є перманентна дискредитаційна кампанія таких дій українців, яка ведеться в російських пропагандистських джерелах. Ураховуючи зазначене, Українська держава має забезпечити всі можливі організаційно-правові та економічні умови для подальшої підтримки на загальнонаціональному рівні «моди» на благодійність, соціальну мобілізацію та волонтеризацію молодіжного середовища.

3. *Культивування наукового світогляду, медіаграмотності та знань із мережевої безпеки.* Попри те, що молоді люди в Україні є досить активними користувачами різноманітних інформаційних продуктів,

---

⁴⁸ Див.: «Медіаграмотність – запорука виграшу в інформаційній війні»: у Києві обговорили стан впровадження медіаосвіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/mediagramotnist_zaporuka_vigrashu_v_informatsiyniy_viyini_u_kievi_obgovorili_stan_vprovadzhennya_mediaosviti/; «Медіаграмотність – це те, що 150 років тому називали абеткою», – Волошенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/mediagramotnist-ce-te-shcho-150-rokiv-tomu-nazyvaly-abetkoyu-voloshenyuk>

соціальних мереж і відповідних сервісів, рівень обізнаності більшості з них із основами кібербезпеки (технологіями захисту інформації, теорією інформаційних війн, прийомами пропаганди та спеціальних інформаційно-психологічних операцій тощо) та маніпуляційними медіа-технологіями залишається недостатнім. За період війни (2014–2017 рр.) ситуація дещо змінилася на краще⁴⁹, проте вона все ще далека від оптимальної. Крім того, слід зважати на створення в РФ військ інформаційних операцій.

У цьому контексті, а також з огляду на широке використання Росією своєї «релігійної зброї» (зокрема, через УПЦ МП, афілійовану з РПЦ), украй важливим є прищеплення молоді навичок самостійного критичного мислення та наукового світогляду, поширення знань з предметів природничо-наукового та суспільствознавчого циклів. Зазначене вимагає консолідації зусиль Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України, національних освітніх і наукових установ і закладів.

4. *Стимулювання молодіжного «внутрішнього туризму» та інтеграції української молоді до європейського та євроатлантичного інтелектуального простору.* У контексті захисту української молоді від ідеологічних зазіхань «руського мира» та його adeptів варто наголосити на важливості програм різноманітних молодіжних обмінів (насамперед із державами – членами ЄС). Необхідно докласти зусиль для розширення географії країн-учасниць, збільшення державного та приватного фінансування таких проектів. При цьому важливо забезпечити належну участь у зазначених програмах обмінів дітей і молоді з регіонів України, у т. ч. з малих міст, селищ і сіл (особливо зі звільнених територій Донбасу, територій, наближених до районів бойових дій). До реалізації зазначеного слід активно залучати міжнародні організації, представників української діаспори.

Актуальним з огляду на стратегію «зшивання країни», розвінчування російських-пропагандистських стереотипів і ксенофобських міфів про відмінність або навіть іманентну ворожнечу між українцями з різних регіонів має стати запровадження у молодіжному середовищі «моди» на «внутрішній туризм». У цьому питанні необхідно консолідувати зусилля держави та волонтерських/благодійних організацій (тактика, яка підтвердила свою ефективність у минулі роки).

⁴⁹ Див.: «Медіаграмотність – запорука виграшу в інформаційній війні»: у Києві обговорили стан впровадження медіаосвіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/mediagramotnist_zaporuka_vigrashu_v_informatsiyui_viyni_u_kievi_obgovorili_stan_vprovadzhennya_mediaosviti/; «Медіаграмотність – це те, що 150 років тому називали абеткою», – Волошенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/mediagramotnist-ce-te-shcho-150-rokiv-tomu-nazyvaly-abetkoyu-voloshenyuk>.

5. *Запобігання та протидія маргіналізації та криміналізації молодіжного середовища.* Ураховуючи реалії нинішньої криміногенної ситуації в Україні, потрібно докласти зусиль для зниження рівня молодіжної злочинності. Відповідно до статистичної інформації Генеральної прокуратури України, із 99 307 осіб, виявлених за вчинення кримінальних правопорушень за січень–грудень 2016 р., 36 653 особи (тобто майже 37 %) належать до вікової групи 14–28 років⁵⁰. Поряд із заходами кримінально-правової протидії, важливими складниками цієї роботи мають стати запобіжна, профілактична діяльність (зокрема, в рамках механізмів загальної та спеціальної превенції), а також належна взаємодія з громадськістю. У цьому контексті значна відповідальність лягає на плечі Міністерства внутрішніх справ України та оновленої Національної поліції України.

Вдалим буде використання позитивного потенціалу суспільної довіри до Збройних Сил України, служба в яких повинна стати для молоді не тільки виконанням почесного обов'язку громадянина, а й справжньою школою життя, чинником престижу, вагомим стартовим майданчиком для подальшого успіху в кар'єрі та житті.

З огляду на триваючі послідовні зусилля Росії щодо залучення української молоді до своєї протиправної (зокрема, терористичної) діяльності, використання дітей і молоді (особливо з окупованих територій Донбасу та Криму) в інших злочинних, маніпулятивних, пропагандистських цілях, вкрай назрілим і виправданим кроком є очікуване суспільством введення візового режиму з РФ. Це є актуальним і з огляду на запровадження безвізового режиму з ЄС. Успішне втілення сучасної молодіжної політики вимагає спільних, узгоджених дій Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб України, інших відомств, місцевих адміністрацій і цивільно-військових адміністрацій, координації їх зусиль з громадськістю та міжнародними організаціями.

З метою позитивних зрушень у сфері молодіжної політики пропонуємо здійснювати:

- широку промоцію на національному рівні заходів із підвищення правової та політичної культури молоді, заохочення громадянської активності, позитивної соціальної та особистої поведінки;
- раціональне поєднання національно-патріотичного виховання із прагматичними заходами державного економічного стимулювання в усіх дотичних сферах (освітній, науковій, культурній, спортивній, соціальній, фінансовій тощо);

---

⁵⁰ Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–грудень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=200947

- стимулювання програм щодо поширення серед молоді наукового світогляду, природничо-наукових знань і медіа-інформаційної грамотності;
- інтенсифікацію молодіжного «внутрішнього туризму» (насамперед для дітей і молоді Донбасу);
- стимулювання інтеграції української молоді до європейського та євроатлантичного інтелектуального простору (зокрема, через участь у представницьких, комунікативних заходах, систему молодіжних обмінів, розширення географії країн, з якими укладено відповідні угоди, тощо);
- вироблення стратегії запобігання і протидії маргіналізації та криміналізації молодіжного середовища, яка передбачатиме запровадження відповідних комплексних організаційних і правових заходів із урахуванням реалій гібридної війни.

Ефективна реалізація зазначеного дозволить дати гідну відповідь на гуманітарні виклики гібридної війни та стане ваговою довгостроковою інвестицією в людський капітал – найважливішу складову частину національного багатства, а отже, у майбутнє Української держави.

РОЗДІЛ 12

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, концептуальні засади якої були схвалені у 2014 р., а практична реалізація розпочалась у 2015 р., виявилася однією з найрезультативніших та найпомітніших серед проголошених стратегічних реформ. Вона спрямована на створення в Україні сучасної системи місцевого самоврядування на основі європейських цінностей та стандартів, розвиток місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що дадуть змогу реально стимулювати місцевий економічний розвиток і надавати населенню високоякісні та доступні публічні послуги. Роль об'єднаних територіальних громад у забезпеченні інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності має стати ключовою.

Досягнуті позитивні результати у реалізації реформи децентралізації значною мірою зумовлені її належним нормативно-правовим супроводженням. Серед останніх документів у цій сфері слід відзначити Указ Президента України *«Про першочергові заходи розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік»*¹, у якому підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування визначено одним із пріоритетів розвитку держави на 2017 р., нову редакцію плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні², затверджену Кабінетом Міністрів України у вересні 2016 р., а також прийняте в квітні 2017 р. розпорядження Кабінету Міністрів України *«Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік»*³, в якому

¹ Указ Президента України «Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» від 7 грудня 2016 р. № 545/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545/2016>

² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 22 вересня 2016 р. № 688-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249350402>

³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

реформа децентралізації визначена серед ключових пріоритетів у формуванні системи ефективного врядування в державі. Ці документи фактично визначають середньострокову дорожню карту реформи, що дає можливість громадам планувати свої бюджети та розвиток не на рік, а на перспективу.

Водночас вжито заходів щодо **вдосконалення інституційного забезпечення реалізації реформи децентралізації**. Зокрема, з метою забезпечення на належному рівні організації та координації впровадження реформ, у т. ч. щодо планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх виконання, створено Офіс реформ у форматі постійно діючого консультативно-дорадчого органу Кабінету Міністрів України⁴. Центральний офіс реформ має взаємодіяти з регіональними офісами та секторальними офісами підтримки децентралізації в галузі освіти, охорони здоров'я, планування територій, культури, соціального захисту та інших сферах.

У кожному регіоні створюються **Центри розвитку місцевого самоврядування**, які координуватимуть впровадження реформи децентралізації на регіональному рівні. Відкриття Центрального офісу та регіональних центрів відбувається в рамках реалізації Програми ЄС для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою», що фінансується ЄС та окремими європейськими країнами.

Реформа децентралізації отримала широку підтримку експертного середовища та громадськості України. За даними опитування в рамках Моніторингу сприйняття прогресу реформ, проведеного у березні 2017 р. компанією *Kantar TNS* в Україні для Національної ради реформ, ставлення до запровадження реформи децентралізації є позитивним, і більшість опитаних реформу схвалюють. Так, більше половини опитаних (55 %) підтримують впровадження децентралізації, і лише 15 % – не підтримують. Регіональний розподіл прихильників децентралізації загалом свідчить про те, що досвід утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) позитивно впливає на сприйняття реформи. Найбільше прихильників реформа децентралізації має у Західному регіоні, де найбільше утворених ОТГ.

12.1. БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

Фінансовим підґрунтям реформування місцевого самоврядування в Україні є реформа бюджетної децентралізації, започаткована Верховною Радою наприкінці 2014 р. шляхом внесення змін до бюджетного

⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Офісу реформ» від 11 жовтня 2016 р. № 768 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/768-2016-п>

та податкового законодавства. У результаті її реалізації місцеві органи влади отримали можливість залучення додаткових надходжень та розширення бази оподаткування, що суттєво підвищило їхню зацікавленість у нарощуванні власної дохідної бази. Водночас позитивно спрацювала запроваджена в процесі реформи система балансування доходів і видатків місцевих бюджетів за принципом горизонтального вирівнювання. У підсумку фінансова децентралізація суттєво зміцнила ресурсну базу місцевих бюджетів та сформувала передумови добровільного об'єднання територіальних громад, що дає підстави говорити про її успішний перебіг.

Варто розглянути **основні досягнення** фінансової децентралізації.

1. Зростання доходів місцевих бюджетів за рахунок збільшення податкових та неподаткових надходжень. За підсумками 2016 р. до місцевих бюджетів надійшло 170,7 млрд грн доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів), що на 50,2 млрд грн більше відповідного показника 2015 р.

За даними Держказначейства, доходи місцевих бюджетів у 2016 р. порівняно з 2015 р. зросли на 24,3 %. На їх зростання вплинули чотири основні чинники: інфляція (12,4 %); зростання номінальної заробітної плати (на 22,5 %); пряма державна підтримка; фіскальна децентралізація. Темпи зростання доходів місцевих бюджетів коливались від 8,4 до 32,8 % у Донецькій та Полтавській областях відповідно. Регіони різнилися також і за динамікою власних доходів: від 14,6 % у Луганській області до 55,3 % – у Львівській.

Довідково. За підсумками 2016 р. до місцевих бюджетів надійшло 170,7 млрд грн доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів), що на 50,3 млрд грн більше відповідного показника 2015 р. У 2016 р. порівняно з 2015 р. (у зіставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) доходи загального фонду місцевих бюджетів зросли на 48,4 млрд грн, або на 49,3 %. Надходження податку на доходи фізичних осіб зросли на 25,3 млрд грн, або на 47,3 %, надходження плати за землю зросли на 8,9 млрд грн, або на 61,2 %. Акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів бюджети одержали 11,6 млрд грн, податку на нерухоме майно – 1,4 млрд грн.

За січень–червень 2017 р. *надходження ПДФО* становили 50,1 млрд грн (темпи зростання фактичних надходжень ПДФО до січня–червня 2016 р. становлять 140,7 %); *надходження плати за землю* – 12,4 млрд грн (темпи зростання – 113,8 %⁵). Приріст *неподаткових надходжень* у 2016 р. порівняно з попереднім роком становив 1,4 млрд грн. У січні–червні 2017 р. до місцевих бюджетів надійшло (без урахування міжбюджетних трансфертів) 104,2 млрд грн, або 54,3 %

⁵ Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів за січень–червень 2017 року [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>

річного планового показника обсягу надходжень (темпи зростання проти січня–червня 2016 р. – 137,5 %)⁶.

Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки (Бюджетна резолюція), схвалені Урядом 14 червня 2017 р., законодавчо закріпили запровадження середньострокового бюджетного планування, а відтак – системну зміну бюджетної політики. Серед іншого, ця політика має забезпечити отримання органами місцевого самоврядування додаткового ресурсу як на виконання делегованих, так і на фінансування самоврядних повноважень⁶.

Довідково. Очікуване зростання фінансового ресурсу місцевих бюджетів у 2018 р. становитиме 499,0 млрд грн (+16,0 % до попереднього року), у 2019 р. – 520,0 млрд грн (+4,0 %), у 2020 р. – 533,0 млрд грн (+3,0 %). При цьому передбачається підвищення податкоспроможності місцевих бюджетів: прогнозний обсяг доходів місцевих бюджетів становить у 2018 р. 248,0 млрд грн (+65,0 млрд грн до попереднього року), у 2019 р. – 270,0 млрд грн (+22,0 млрд грн), у 2020 р. – 284,0 млрд грн (+14,0 млрд грн).

2. Отримання органами місцевого самоврядування реальних ресурсів для вирішення нагальних питань соціально-економічного розвитку (оновлення комунальної інфраструктури, будівництво та ремонт доріг, благоустрій та ремонт установ освітньої, культурної сфер та охорони здоров'я, розвиток громадського транспорту тощо). Це підтверджується зміною в структурі та обсягах видатків місцевих бюджетів.

Довідково. Зросла частка видатків на виконання самоврядних повноважень: частка видатків на житлово-комунальне господарство збільшилась із 1,9 до 4,5 %; на транспорт і дорожнє господарство – із 1,4 до 2,4 %. Найбільша частка видатків місцевих бюджетів припадає на соціальний захист та соціальне забезпечення, які у 2016 р. профінансовані в сумі 106,4 млрд грн, що на 33,8 млрд грн більше показника 2015 р. (темпи зростання – 146,6 %). Зокрема, зросли видатки на освіту (їх сума становила 94,6 млрд грн, що на 10,6 млрд грн більше показника 2015 р.); на охорону здоров'я (63,0 млрд грн, що на 3,4 млрд грн більше показника 2015 р.); на економічну діяльність (у 2016 р. становили 34,8 млрд грн, що на 82,2 % більше показника 2015 р.); на житлово-комунальне господарство (становили 17,5 млрд грн, що на 1,8 млрд грн більше показника 2015 р., темп зростання – 111,5 %).

За січень–червень 2017 р. загальна сума профінансованих видатків місцевих бюджетів становила 217,8 млрд грн, що на 72,4 млрд грн, або на 49,7 %, більше за відповідний показник 2016 р.⁷.

⁶ Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу: https://minfin.gov.ua/uploads/redactor/filesОСНОВНІ_НАПРЯМКИ_БЮДЖЕТНОЇ_ПОЛІТИКИ_v2.pdf

⁷ Державна казначейська служби України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

3. **Забезпечення збалансованості місцевих бюджетів.** Завдяки запровадженню нової системи бюджетного вирівнювання у 2015 р. 10,2 % місцевих бюджетів стали повністю збалансованими, а в 2016 р. ця цифра зросла до 11,3 %. Водночас зросла кількість місцевих бюджетів-донорів: якщо в 2014 р. їх частка становила 3,7 %, то в 2015 р. – 15,2 %, а в 2016 р. – 16,2 %. При цьому нова система вирівнювання є *стимулюючою*, оскільки лише 50 % надлишкових коштів бюджетів-донорів вилучаються для вирівнювання спроможності інших територій.

Про зміцнення фінансових ресурсів місцевих бюджетів свідчить зростання залишків коштів на казначейських рахунках, які на початок 2017 р. становили 47,7 млрд грн, що на 12,5 млрд грн (на 35,5 %) більше від показника 2016 р. (станом на 1 жовтня 2016 р.)⁸.

Показовим є й такий факт: протягом 2014–2016 рр. кількість наданих Держказначейством позик на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів зменшилась у 58 разів⁹.

4. **Зростання інвестиційних ресурсів регіонального розвитку** за рахунок капітальних видатків як місцевих бюджетів, так і держави. Поряд із збільшенням обсягу власних джерел важливим джерелом цього є кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), які спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті розвиток регіонів.

Довідково. У 2016 р. частка *капітальних видатків* місцевих бюджетів у загальному обсязі профінансованих видатків підвищилася до 15,0 % (з 11,5 % у 2015 р.). Темп зростання в структурі становив 30,4 %, а абсолютного показника – 63,7 %.

За січень–червень 2017 р. капітальні видатки місцевих бюджетів були профінансовані в сумі 16,6 млрд грн, що на 7,0 млрд грн більше показника 2016 р. за відповідний період.

Державний бюджет України на 2017 р. передбачає збільшення коштів на соціально-економічний розвиток територій. Зокрема, з Фонду регіонального розвитку планується спрямувати на реалізацію регіональних проектів та програм близько 9 млрд грн, з яких понад 1 млрд грн – на підтримку об'єднаних територіальних громад.

Державним бюджетом України на 2017 рік передбачено кошти на:

- субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – 5 млрд грн;
- державний фонд регіонального розвитку – 3,5 млрд грн;
- субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад – 1,5 млрд грн;

⁸ Місцеві фінанси [Електронний ресурс] / Асоціація міст України. – Режим доступу : <https://www.auc.org.ua/novyna/yak-pravyлно-zdiysnyty-rozpodil-zalyshkiv-koshtiv-miscevogo-byudzhetu-yakutvorylysyua-na>

⁹ Кількість дотаційних місцевих бюджетів знизилася завдяки децентралізації на 24 % – Асоціація міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://auc.org.ua/novyna/kilkist-dotaciynih-miscevyh-byudzhetiv-znyzylasya-zavdyaky-decentralizaciyi-na-24-asociaciya>

- субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості, – 4 млрд грн.

Загалом на розвиток територій у 2017 р. планується спрямувати близько 15 млрд грн, з яких 4 млрд грн – на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості.

Уряд України 7 липня 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 439-р затвердив перелік інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватись у 2017 р. за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку. Загальний обсяг Фонду на 2017 р. встановлений в обсязі 3,5 млрд грн, а також погашення кредиторської заборгованості, зареєстрованої органами Казначейства станом на 1 січня 2017 р. за бюджетною програмою «Державний фонд регіонального розвитку» в обсязі 366,8 тис. грн по об'єктах Миколаївської (207,5 тис. грн) та Хмельницької (159,3 тис. грн) областей¹⁰.

Водночас практика реформи бюджетної децентралізації у 2015–2016 рр. засвідчила наявність низки **проблемних питань, які потребують вирішення** для її подальшої ефективної реалізації. Це, зокрема:

- відсутність соціальних стандартів та нормативів (як в описовому, так вартісному вигляді) щодо повноважень, закріплених та делегованих державою місцевому самоврядуванню. Це зумовлює невідповідність галузевих нормативів бюджетної забезпеченості реальним потребам споживачів, призводячи до дефіциту коштів на фінансування делегованих повноважень;
- порушення принципу соціальної справедливості в частині оплати пільг (зокрема, оплата пільгового проїзду), що ухвалюються Верховною Радою України, якщо їх фінансування відбувається за рахунок коштів місцевих бюджетів без відповідних компенсаторів;
- наслідки реалізації законодавчої ініціативи щодо скасування акцизного податку з роздрібною торгівлі підакцизними товарами. Наприкінці 2016 р. було внесено зміни до Податкового кодексу України та Бюджетного кодексу України, якими фактично скасовано акцизний податок на роздрібну торгівлю паливом (у 2017 р. до місцевих бюджетів зараховуються 13,44 % надходжень акцизу на паливо, але з 2018 р. таких надходжень до місцевих бюджетів не буде). Водночас 5 квітня 2016 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 6286 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо скасування акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю тютюнових виробів та забезпечення збалансованості місцевих бюджетів внаслідок його скасування». За експертними оцінками, можливі втрати місцевих бюджетів від скасування зазначеного джерела доходів без надання

¹⁰ Уряд затвердив перелік інвестиційних програм і проектів, що фінансуватимуться за кошти ДФРР у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.auc.org.ua/novyna/uryad-zatverdvyv-perelik-investytsiynyh-program-i-proektiv-shcho-finansuvatymutsya-za-koshti](https://www.auc.org.ua/novyna/uryad-zatverdvyv-perelik-investytsiynyh-program-i-proektiv-shcho-finansuvatymutsya-za-koshti-dfrr-u-2017-roci)

відповідних компенсаторів можуть сягнути 1,9 млрд грн (обсяг надходжень за 2016 р. за даними ДФС¹¹);

- незавершеність процесу об'єднання територіальних громад, що не дає змоги повноцінно імплементувати механізми бюджетної децентралізації (оскільки передача нових функцій можлива лише об'єднаним громадам) та обумовлює додаткові ризики при збалансуванні бюджетної системи.

Зазначені проблеми у сфері фінансової децентралізації вимагають термінового вирішення. Важливими кроками для їх розв'язання мають стати:

- *розробка та затвердження державних соціальних стандартів* (методик розрахунку вартості соціальних послуг та їх складу для всіх галузей (освіти, охорони здоров'я тощо), що дасть змогу оптимізувати кількість та структуру бюджетних установ, підвищити ефективність планування та використання бюджетних коштів бюджетів усіх рівнів;

- *забезпечення відповідності фінансових ресурсів* місцевих бюджетів фінансовим потребам на виконання делегованих їм державою повноважень шляхом розвитку середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні;

- *забезпечення адресності та фінансової оцінки соціальних пільг* шляхом розробки та затвердження критеріїв їх надання (основний дохід сім'ї, її майновий стан тощо). Потребує також узгодження на державному та місцевому рівнях механізм делегування окремих пільг, затверджених Верховною Радою України, для фінансування на місцевому рівні;

- *підвищення ефективності місцевих податків і зборів* шляхом удосконалення Державною фіскальною службою України та Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України механізмів їх адміністрування та формування єдиної бази даних для забезпечення повної та прозорої системи обліку, що дасть змогу забезпечити ефективний фіскальний контроль;

- *забезпечення ефективності міжбюджетних відносин* шляхом удосконалення механізму розподілу інфраструктурної субвенції (у зв'язку із незбалансованістю чинного зараз порядку її помісячного розподілу) та збільшення її обсягів для всіх регіонів із внесенням відповідних змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» (з урахуванням збільшення кількості ОТГ);

- *удосконалення формули розрахунків базової та реверсної дотації з Державного бюджету України до місцевих бюджетів* з урахуванням можливості перерахунку обсягу цього трансферту протягом року відповідно до змін основних показників (наявне населення, надходження податку

---

¹¹ Лист Асоціації міст України від 16 травня 2017 р. [Електронний ресурс] / Асоціація міст України. – Режим доступу : https://www.auc.org.ua/sites/default/files/lyst_amu_5-178.pdf

на прибуток, ПДФО), що забезпечить отримання обґрунтованого обсягу дотацій;

- *удосконалення системи фінансування освітніх закладів за рахунок освітньої субвенції*, зокрема, шляхом перегляду коефіцієнтів, що використовуються у формулі розрахунку освітньої субвенції, та забезпечення гнучкості їх використання відповідно до динамічних змін регіональної специфіки населених пунктів;

- *погашення заборгованості перед місцевими бюджетами з пільг і субсидій*, що надаються за рахунок Державного бюджету України, а також забезпечення необхідними асигнуваннями видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення;

- *реалізація секторальної децентралізації у сфері охорони здоров'я* шляхом розробки механізму фінансування мережі закладів охорони здоров'я відповідно до положень Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я¹². Йдеться передусім про обґрунтування та узгодження повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування на рівні територіальних громад та районів областей, що дасть змогу підвищити ефективність управління бюджетними коштами як у частині формування цільових субвенцій, так і в частині їх освоєння на місцях;

- *забезпечення реалізації секторальної децентралізації у сфері освіти* в частині удосконалення формули розрахунку цільової субвенції, оскільки кошти, розраховані згідно з чинною методикою, не покривають потреб навіть на фінансування заробітної плати працівникам галузі;

- *забезпечення ефективності управління бюджетними коштами місцевих бюджетів* шляхом розробки та впровадження механізму стимулювання використання громадами коштів місцевих бюджетів, зосереджених на депозитних рахунках (на 01.11.2016 р. їх обсяг становив 32 млрд грн), у т. ч. для розвитку власної інфраструктури;

- *збільшення відкритості та прозорості діяльності місцевої влади, її підконтрольності та підзвітності*, зокрема у питаннях планування і використання публічних коштів, за рахунок розширення каналів комунікації, спрощення та візуалізації інформації про місцевий бюджет, широкого залучення громадян до бюджету участі;

- *підвищення професійності місцевої влади* шляхом постійного навчання та підвищення кваліфікації кадрів, з використанням новітніх методів комунікацій та обміну досвідом щодо впровадження найкращих практик регіонального розвитку в європейських країнах. Окрім іншого, це є дієвим механізмом створення ефективної спільноти практиків, що стимулюватиме розвиток людського потенціалу в сільській місцевості.

¹² Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-%D1%80>

Реалізація таких заходів у сфері бюджетної децентралізації сприятиме становленню стимулюючої моделі фінансового вирівнювання податко-спроможності територій та підвищенню ефективності взаємовідносин державного та місцевих бюджетів.

12.2. ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Формування спроможних територіальних громад є одним із головних напрямів реформи децентралізації. Середньостроковим планом дій Уряду України передбачається до 2020 р. об'єднання 100 % місцевих рад базового рівня у спроможні територіальні громади.

Практична реалізація процесу об'єднання територіальних громад розпочалась у середині 2015 р., у результаті чого було утворено 159 ОТГ, що об'єднали 793 територіальні громади. 25 жовтня 2015 р. в цих громадах були обрані нові органи місцевого самоврядування, з 1 січня 2016 р. вони перейшли на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом і за результатами 2016 р. продемонстрували помітну позитивну динаміку свого розвитку. Ці громади отримали розширені повноваження і додаткові ресурси, що дозволило їм реалізовувати проекти розвитку інфраструктури: ремонтувати і будувати школи, дитсадки, водогони, дороги, системи вуличного освітлення, закуповувати комунальну техніку, створювати комунальні підприємства, дбати про благоустрій території тощо.

У 2016 р. кількість ОТГ зросла в 2,3 раза, таким чином, станом на початок 2017 р. в Україні налічувалося 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих рад і в яких проведено перші місцеві вибори. Усі ці громади перейшли на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом України.

Також у 2016 р. розпочався процес обрання старост у селах і селищах об'єднаних громад. Активно розвиваються правові основи інституту старост та розширюються їхні повноваження щодо місцевого розвитку.

У 2017 р., після прийняття низки законів, що врегулювали проблемні питання об'єднання, процес формування ОТГ отримав новий імпульс: 30 квітня 2017 р. відбулися перші місцеві вибори ще в 47 ОТГ. Таким чином, **станом на кінець травня 2017 р. в Україні утворено 413 ОТГ, що об'єднали 5 258 населених пунктів**¹³, і в яких відбулись перші вибори органів місцевого самоврядування. Загалом, за результатами моніторингу Мінрегіону, на 14 липня 2017 р. **на фінальних стадіях формування перебувають 235 об'єднаних громад**: 129 ОТГ чекають на рішення ЦВК щодо призначення перших виборів місцевих голів та депутатів, облдержадміністрації готують звернення до ЦВК ще по 16 ОТГ,

¹³ Центральна виборча комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.drv.gov.ua/portal/cm_core.cm_index?option=ext_gromada&prejim=1&pmn_id=145

62 – приймають остаточні рішення про об'єднання, 28 ОТГ чекають на висновок ОДА¹⁴.

Разом з тим, зберігається *значна нерівномірність між регіонами* у проведенні процесу об'єднання територіальних громад. Найбільшу кількість ОТГ створено в Тернопільській (36), Дніпропетровській (34), Житомирській (32), Хмельницькій (26), Львівській (25), Вінницькій та Запорізькій (по 24) областях. Сумарна частка перших трьох із зазначених регіонів становить чверть (24,6 %) усіх ОТГ країни. Водночас окремі регіони суттєво відстають у процесі формування ОТГ, серед них Київська (2 ОТГ), Харківська та Закарпатська (по 5) області.

У 2017 р. активніше почав працювати механізм співробітництва територіальних громад, який створює додаткові можливості для підвищення їх спроможності шляхом об'єднання ресурсів для вирішення спільних проблемних питань. Якщо на 1 квітня 2016 р. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад містив дані про 35 договорів у 7 областях, то на 10 травня 2017 р. Реєстр містить дані вже про 82 договори про співробітництво, учасниками яких є 399 місцевих рад¹⁵. З них 34 договори про співробітництво (41,5 %) укладено в Полтавській області, 10 – в Івано-Франківській, 8 – у Волинській, по 6 договорів – у Черкаській та Чернігівській областях. Водночас у 8 областях (Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька) не укладено жодного договору про співробітництво.

Значна відмінність між регіонами за динамікою формування об'єднаних територіальних громад та запровадження механізму співробітництва громад передусім зумовлена різним ставленням місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування до запровадження форми децентралізації.

Важливим чинником стимулювання процесу формування ОТГ стало розширення їхньої фінансової бази шляхом зміцнення місцевих бюджетів та надання додаткової державної підтримки. Дані про стан місцевих бюджетів свідчать, що покращення фінансового забезпечення ОТГ випереджає загальну динаміку місцевих бюджетів базового рівня. Так, за результатами 2016 р. приріст надходжень до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) порівняно з 2015 р. становив 48,4 млрд грн, або

¹⁴ Мінрегіон: 129 об'єднаних громад чекають від ЦВК призначення перших виборів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250141787&cat_id=244276429

¹⁵ Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад (станом на 10.05.2017 р.) [Електронний ресурс] / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/REYESTR-Dogovoriv-po-spivrobotnitstvu-stanom-na-10.05.2017.pdf>

49,3 %¹⁶. При цьому **власні надходження бюджетів 159 ОТГ зросли більш як утричі порівняно з 2015 р.** (з 1 млрд грн до 3,3 млрд грн). У розрахунку на 1 жителя власні доходи бюджетів ОТГ в середньому збільшилися з 700 до 2345 грн. Загалом ресурси місцевих бюджетів 159 ОТГ (із трансфертами) зросли майже в 7 разів порівняно з надходженнями 2015 р. до бюджетів місцевих рад, які увійшли до складу ОТГ, та становили 7,1 млрд грн¹⁷.

У 2017 р. такі тенденції тривають: темпи зростання доходів бюджетів ОТГ є вищими, ніж загалом по місцевих бюджетах. Так, **доходи загального фонду 366 бюджетів ОТГ у січні–травні 2017 р. в порівнянних умовах зросли на 1,0 млрд грн, або 44,4 %** (січень–травень 2016 р. – 2,2 млрд грн, січень–травень 2017 р. – 3,2 млрд грн). При цьому по єдиному податку приріст становив 58,9 %, податку на доходи фізичних осіб – 52,9 %, акцизному податку з роздрібною торгівлі – 28,6 %, платі за землю – 19,2 %¹⁸.

Державна фінансова підтримка на соціально-економічний розвиток та розвиток інфраструктурних об'єктів ОТГ у 2016 р. надавалася за трьома напрямками: 1) 1 млрд грн – субвенція на розвиток інфраструктури 159 ОТГ (1383 проекти); 2) 131 млн грн – із Державного фонду регіонального розвитку (70 проектів); 3) 49,7 млн грн – субвенції на соціально-економічний розвиток (50 ОТГ)¹⁹. Реалізація цих проектів була спрямована на розвиток територій громад і покращення умов життєдіяльності їхніх мешканців, підвищення якості послуг.

Крім підтримки, яка надається через державну субвенцію та ДФРР, у громад є можливість залучати на реалізацію інфраструктурних проектів кошти міжнародної фінансової допомоги. Проте отримання такої підтримки вимагає підготовки якісних проектів та активної позиції керівництва ОТГ. У 2016 р. стартувала нова програма *USAID* «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (*DOBRE*). Реалізація програми *DOBRE* розрахована на період до 2021 р., її загальна вартість – 50 млн дол. США. Нині вже відібрано 50 ОТГ, яким буде надано допомогу у створенні стратегічних планів розвитку, розробленні й реалізації проектів у сфері покращення надання послуг, місцевого економічного розвитку та інфраструктури.

¹⁶ Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів за січень–грудень 2016 року [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/ДОВІДКА%20\(січень-грудень\).pdf](http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/ДОВІДКА%20(січень-грудень).pdf)

¹⁷ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/48-4-mlrd-grn-do-mistsevih-byudzhativ-i-2-3-mlrd-grn-do-byudzhativ-otg-rezultati-finansovoyi-detsentralizatsiyi-za-2016-rik/>

¹⁸ 5 бюджетних місяців: підводимо підсумки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/5780>

¹⁹ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/press/news/48-4-mlrd-grn-do-mistsevih-byudzhativ-i-2-3-mlrd-grn-do-byudzhativ-otg-rezultati-finansovoyi-detsentralizatsiyi-za-2016-rik/>

Процес формування об'єднаних територіальних громад постійно виявляє проблемні питання, що потребують законодавчого або нормативного врегулювання. Так, у 2016 р. Кабінетом Міністрів України *внесено зміни до Методики формування спроможних територіальних громад*²⁰, якими врегульовано питання внесення змін до перспективних планів формування територій громад областей, подання таких змін на розгляд Уряду, а також офіційного підтвердження складу ОТГ, включених до відповідного перспективного плану. Мінрегіоном України затверджено *Методичні рекомендації щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади*²¹ з метою встановлення єдиних вимог до підготовки і реалізації зазначених документів.

Суттєве **вдосконалення законодавчого регулювання процесу формування спроможних територіальних громад** відбулося в 2017 р., завдяки чому:

- запроваджено порядок добровільного приєднання до вже створеної ОТГ, уточнено вимоги щодо визнання ОТГ спроможною²²;
- законодавчо визначено механізм для створення ОТГ, до складу якої увійшли територіальні громади сусідніх адміністративних районів, та можливість створення ОТГ, центром якої є місто обласного значення, визначено порядок призначення перших місцевих виборів у таких ОТГ²³;
- удосконалено функціонування інституту старости в ОТГ, уточнено правовий статус старости, визначено його повноваження та форми підзвітності і відповідальності перед громадою та місцевою радою відповідної ОТГ. Визначено поняття старостинського округу шляхом внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування»²⁴;

²⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад» від 8 вересня 2016 р. № 601 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249308591>

²¹ Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади» від 30 березня 2016 р. № 75 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minregion.gov.ua/base-law/search-base/?do_search=1&title=&class_id=4&issuer_id=4&num=75&cdf=0&cdy=2016&cdm=3&cdd=30&rdf=0&rdy=&rdm=&rdd=&reg_num=

²² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад» від 9 лютого 2017 р. № 1851-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1851-19>

²³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» від 14 березня 2017 р. № 1923-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1923-19>

²⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища» від 9 лютого 2017 р. № 1848-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1848-19>

- внесено зміни до законів України «Про місцеве самоврядування» та «Про місцеві вибори» щодо унормування питання набуття повноважень сільського, селищного, міського голови²⁵;

- прийнято постанову Уряду²⁶ щодо системи оплати праці посадовців органів місцевого самоврядування. Нею передбачено: значне підвищення посадових окладів посадових осіб місцевого самоврядування, їх узгоджено з посадовими окладами державних службовців; відновлення у сільських, селищних радах та їх виконавчих органах надбавки за високі досягнення у праці; упорядкування оплати праці у сільських, селищних радах та їх виконавчих органах, що представляють ОТГ; уточнення порядку преміювання, встановлення надбавок;

- затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України²⁷ перелік спроможних об'єднаних територіальних громад для нормативно-правового забезпечення переходу на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом України об'єднаних громад, в яких відбулися перші місцеві вибори у 2016 р.;

- прийнято 6 червня 2017 р. закон²⁸, який урегулює питання фінансового забезпечення місцевих виборів, у т. ч. і перших місцевих виборів в об'єднаних територіальних громадах.

Верховна Рада України 9 лютого 2017 р. прийняла закон «Про службу в органах місцевого самоврядування», яким *запроваджувалися принципово нові засади служби в органах місцевого самоврядування*, створювалися правові передумови для врегулювання статусу службовця органу місцевого самоврядування; підвищення престижності та забезпечення рівного доступу до служби в органах місцевого самоврядування; стимулювання кар'єрного зростання; нової моделі оплати праці; впровадження механізмів запобігання корупції; підвищення рівня соціального та матеріального захисту службовців тощо. Проте 21 березня 2017 р. Президент України повернув закон для повторного розгляду зі своїми пропозиціями, зокрема, щодо:

- 1) застосування при визначенні розмірів посадових окладів службовців місцевого самоврядування як розрахункової величини прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб на 1 січня календарного року;

---

²⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо набуття повноважень сільських, селищних, міських голів» від 9 лютого 2017 р. № 1850-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1850-19>

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 р. № 268 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 24 травня 2017 р. № 353 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250014893>

²⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку спроможних об'єднаних територіальних громад, у яких відбулися перші вибори депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови у 2016 році» від 24 травня 2017 р. № 348-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250014874>

²⁸ Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» (щодо забезпечення фінансування місцевих виборів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61760

2) поширення порядку вступу громадян України на службу в органи місцевого самоврядування за результатами конкурсу на зайняття посад заступників сільського, селищного, міського голови²⁹.

Головне науково-експертне управління та Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування Верховної Ради України підтримали першу й відхилили другу пропозицію. 16 травня 2017 р. закон направлено на доопрацювання у профільний комітет Верховної Ради.

Триває посилення ролі місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо комплексного розвитку територій в інтересах територіальних громад. Зокрема, органам місцевого самоврядування міст обласного значення передано повноваження з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Таким чином, **процес формування спроможних територіальних громад в Україні є доволі динамічним**. Водночас існує низка невирішених проблем як стратегічного, так і оперативного характеру, що формують ризики для подальшої успішної реалізації реформи. Зокрема, слід відзначити такі проблемні питання:

1) *не завершено розробки перспективних планів формування територій громад регіонів*, до них «постфактум» постійно вносяться зміни щодо тих ОТГ, які пройшли процедуру об'єднання, хочуть провести перші місцеві вибори та отримати додаткові фінансові ресурси й управлінські повноваження. Створення частини ОТГ відбувається без урахування вимог Методики щодо їх формування, відтак вони не зможуть забезпечити своїм мешканцям надання належної якості послуг, активізувати економічні процеси, оскільки не мають відповідної інфраструктури та ресурсів, а в майбутньому – забезпечити сталий розвиток громад. Подальше поширення такої практики несе загрозу нівелювання сутності реформи;

2) потребує опрацювання питання стабільного *забезпечення державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад*. У 2016 р. субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад становила 1 млрд грн, який був розподілений між бюджетами 159 ОТГ. У 2017 р. обсяг субвенції на формування інфраструктури ОТГ збільшено до 1,5 млрд грн, однак фінансування із загального фонду державного бюджету становить лише 0,5 млрд грн, а решта 1 млрд грн – із спеціального фонду. Ці кошти будуть розподілені вже між 366 ОТГ, тож кожна громада отримає менше

²⁹ Пропозиції Президента України до Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=2489&skl=9

коштів, ніж у попередньому році. Швидке збільшення кількості ОТГ без пропорційного збільшення обсягу субвенції на розвиток інфраструктури знижуватиме мотивацію громад до об'єднання та їхні можливості щодо соціально-економічного розвитку, а отже, погіршуватиме очікування від реформи;

3) *процес створення об'єднаних територіальних громад переважно не має підтримки, а подекуди стикається зі спротивом* районних адміністрацій, місцевих рад та місцевих еліт. Місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування протидіють створенню ОТГ через побоювання втратити робочі місця або повноваження. Що ж до місцевих еліт, то вони не хочуть втрачати свого впливу на сільські та районні ради, оскільки створення ОТГ супроводжується переформатуванням органів влади та зміною акцентів в управлінні на користь громад. Особливо критична ситуація з об'єднанням громад склалась у Київській області, де реформу фактично заблоковано;

4) *не врегульоване питання оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади* загалом та розподілу функцій і повноважень між місцевими радами ОТГ та районними адміністраціями й районними радами районів, на території яких створені ОТГ, зокрема. Процес створення спроможних територіальних громад, який відбувається за відсутності офіційної позиції щодо моделі реформування всіх рівнів адміністративно-територіального устрою, веде до посилення суперечностей між органами влади новостворених ОТГ та адміністративних районів. За даними Мінрегіону, в Україні вже є 5 ОТГ, територія яких повністю збігається з територією відповідних адміністративних районів. Водночас у цих районах продовжують функціонувати й утримувати свої апарати районна рада і районна державна адміністрація, хоча більша частина повноважень від них, відповідно до законодавства, має перейти до ОТГ;

5) *відсутнє належне кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад*, спостерігається *недостатня кваліфікація службовців місцевого самоврядування* для виконання нових функцій. Зокрема, це призводить до неефективного використання фінансових ресурсів територіальних громад, неспроможності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток громад. Органи місцевого самоврядування сільських ОТГ часто неспроможні підготувати якісні інвестиційні проекти для отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад;

6) *потребує опрацювання питання щодо запровадження механізмів контролю за законністю рішень органів місцевого самоврядування та якістю надання населенню адміністративних та соціальних послуг*. В умовах децентралізації повноважень та передачі ресурсів органам місцевого самоврядування, високих корупційних ризиків щодо використання бюджетних

коштів такий контроль мав би здійснюватися як з боку державних органів, так і з боку громадськості.

Продовження децентралізації управління має стати дієвим фактором стабілізації соціально-економічної ситуації, подолання суперечностей між різними рівнями влади, сприяти підвищенню ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління. Головні завдання децентралізації на середньострокову перспективу полягають у завершенні формування спроможних територіальних громад на всій території країни, посиленні їх інституційної та ресурсної спроможності, запровадженні стратегічного планування розвитку ОТГ, розбудові територіальної інфраструктури, підвищенні якості надання всього спектру публічних послуг населенню.

Подальша успішна реалізація реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації вимагає продовження роботи щодо **удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення реформи**. Зокрема, необхідно:

- відновити роботу над законопроектом щодо внесення змін до Конституції з питань децентралізації, яким має бути удосконалена конституційна база для функціонування нової системи територіальної організації влади та системи адміністративно-територіального устрою держави;
- прийняти базовий закон «Про адміністративно-територіальний устрій України», в якому визначити засади державної політики у цій сфері, конструкцію нового адміністративно-територіального устрою, уніфіковані вимоги і критерії до адміністративно-територіальних одиниць усіх рівнів, чіткі процедури утворення і ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, порядок встановлення і зміни їх меж тощо;
- підготувати й прийняти нову редакцію Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», створивши передумови для повноцінного місцевого самоврядування на різних рівнях управління, перерозподілу повноважень у системі органів місцевого самоврядування та між органами місцевого самоврядування та державними органами виконавчої влади;
- прийняти закон «Про місцевий референдум», оскільки з ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум» у 2012 р. було втрачено правовий механізм проведення місцевого референдуму, що є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Закон повинен урегулювати правовідносини, пов'язані з ініціюванням, призначенням, підготовкою та проведенням місцевого референдуму відповідно до Конституції України;
- внести зміни до закону «Про співробітництво територіальних громад» щодо запровадження процедури приєднання територіальних громад до вже існуючих договорів про співробітництво;

- внести зміни до закону «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо внесення до переліку документів із просторового планування на місцевому рівні плану об'єднаної територіальної громади, який включатиме функціональне зонування території, формування інженерно-транспортної інфраструктури, благоустрою території тощо.

Для вирішення проблемних питань та успішної реалізації процесу подальшого формування об'єднаних територіальних громад необхідно:

- доопрацювати і внести зміни до перспективних планів формування територій громад для кожного регіону на основі положень Методики формування спроможних територіальних громад, встановити терміни доопрацювання перспективних планів та відповідальність обласних державних адміністрацій;

- законодавчо врегулювати питання добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст обласного значення шляхом внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Територіальні громади міст обласного значення слід прирівняти до ОТГ, що уможливить застосування ними процедури добровільного приєднання;

- законодавчо врегулювати питання виконання районними радами визначених законом повноважень у районах, територія яких повністю або частково охоплена створеними об'єднаними територіальними громадами;

- унормувати питання оптимізації структури та чисельності працівників районних державних адміністрацій у районах, територія яких повністю або частково охоплена створеними об'єднаними територіальними громадами;

- удосконалити механізм державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та забезпечення стабільних джерел такої підтримки.

Для посилення кадрового, інформаційного та ресурсного забезпечення створення й розвитку об'єднаних територіальних громад необхідно:

- обласним державним адміністраціям – активізувати роботу із надання методичної та консультативної допомоги органам місцевого самоврядування з питань добровільного об'єднання територіальних громад, а також органам місцевого самоврядування ОТГ щодо реалізації ними нових повноважень, підготовки проектних пропозицій для отримання коштів на реалізацію інфраструктурних проектів за рахунок державних субвенцій та коштів ДФРР;

- налагодити ефективну роботу регіональних Центрів сприяння розвитку місцевого самоврядування, що надають організаційну підтримку процесу добровільного об'єднання територіальних громад та їхньому подальшому розвитку;

- надати допомогу об'єднаним територіальним громадам з підготовки стратегічних та програмних документів щодо їх соціально-економічного

розвитку, в т. ч. із залученням коштів міжнародної фінансової та технічної допомоги;

- прийняти закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» з урахуванням пропозицій Президента України. Закон необхідний для врегулювання правових та організаційних засад служби в органах місцевого самоврядування, правового статусу посадових осіб, умов та порядку реалізації громадянами права на службу в органах місцевого самоврядування в нових умовах функціонування місцевого самоврядування;

- опрацювати питання законодавчого врегулювання посилення відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування за прийняття та реалізацію управлінських рішень щодо місцевого розвитку та відповідності цих рішень законодавству України, а також за якісне надання населенню адміністративних та соціальних послуг;

- запровадити навчальні програми для посадових осіб місцевого самоврядування, депутатів місцевих рад, зокрема, з питань ефективного врядування, зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування, проектного менеджменту;

- запровадити механізми залучення громадськості до вироблення органами місцевого самоврядування важливих управлінських рішень, зокрема, з питань визначення стратегії розвитку територіальної громади, затвердження статутів територіальних громад, проектів містобудівної документації тощо.

12.3. СЕКТОРАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

Реформа децентралізації – це системна реформа, що передбачає структурні зміни у багатьох сферах суспільного розвитку. Тому побудова ефективної децентралізованої системи управління вимагає синхронного узгодженого реформування багатьох галузевих політик. Уряд України оголосив 2017 р. роком впровадження секторальної децентралізації, складові якої відображені в Урядовому середньостроковому плані дій до 2020 року та Плані пріоритетних дій на 2017 рік³⁰. Перед міністерствами та іншими ЦОВВ поставлено завдання визначити повноваження органів виконавчої влади, які доцільно передати органам місцевого самоврядування.

11 листопада 2016 р. у Мінрегіоні України відбулося підписання Меморандуму про взаєморозуміння щодо підтримки впровадження секторальної децентралізації. Метою цього документа є формування спільного бачення реформи децентралізації міністерствами, розроблення

³⁰ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій ряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

нормативно-правових актів, формування планів із запровадження реформи у секторальних напрямках та покращення координації співпраці регіональної влади із ЦОВВ. З боку України Меморандум підписали Мінрегіон, Мінприроди, Мінекономрозвитку, Мін'юст, Мінагрополітики, Мінінфраструктури, Мінкультури, Міносвіти, Мінфін та МОЗ. Іншою стороною Меморандуму є Проект експертної підтримки управління та економічного розвитку (*Expert Deployment for Governance and Economic Growth Project*), який фінансується Міністерством міжнародних справ торгівлі і розвитку Канади та впроваджується компанією *EDGE (Agriteam Canada Consulting Ltd)*³¹.

Для координації роботи міністерств щодо секторальної децентралізації створений Проектний офіс секторальної децентралізації при Мінрегіоні України як незалежна неурядова структура. Згідно з підписаною Угодою про партнерство між Мінрегіоном та компанією *EDGE*, уряд Канади протягом 2017 р. надаватиме технічну та фінансову підтримку функціонуванню Проектного офісу секторальної децентралізації, який взаємодіятиме з Центральним офісом реформ та Центрами розвитку місцевого самоврядування, які створюються в кожному регіоні для координації впровадження реформи децентралізації³².

Визначено 12 напрямів секторальних реформ, які охоплюватиме діяльність Проектного офісу: 1) освіта; 2) охорона здоров'я; 3) соціальний захист; 4) місцеві бюджети, місцеві податки і збори; 5) адміністративно-територіальний устрій, система територіальної організації виконавчої влади; 6) містобудування, архітектура (планування територій об'єднаних територіальних громад); 7) земельні відносини; 8) інфраструктура (транспорт, зв'язок, дороги); 9) навколишнє середовище та використання природних ресурсів; 10) культура; 11) житлово-комунальне господарство; 12) центри надання адміністративних послуг.

Запроваджено механізм фінансування проектів регіонального розвитку за рахунок першого траншу допомоги Євросоюзу у розмірі 23 млн євро для секторальної бюджетної підтримки. Уряд затвердив порядок використання коштів державного бюджету, отриманих від ЄС та порядок проведення конкурсного відбору проектів для фінансування³³. Мінрегіон підготував інформаційний довідник програм щодо секторальної бюджетної підтримки в Україні Європейським Союзом, що містить 5 програм регіонального розвитку: «Інноваційна економіка та інвестиції», «Сільський

³¹ Національний проект «Децентралізація» [Електронний ресурс] / Національна рада реформ. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/nacionalnyy-proekt-decentralizaciya>

³² В Україні створений Проектний офіс секторальної децентралізації [Електронний ресурс] / Національна рада реформ. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/news/v-ukrayini-stvorenyy-proektnyy-ofis-sektoralnoyi-decentralizaciyi>

³³ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання фінансування програм та проектів регіонального розвитку» від 16 листопада 2016 р. № 827 [Електронний ресурс – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249509901>

розвиток», «Розвиток людського потенціалу», «Розвиток туризму», «Загальноукраїнська солідарність».

Довідково. Урядом України та Європейською Комісією 19 липня 2016 р. було підписано Додаткову угоду № 1 «Про фінансування програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України»³⁴. Загальний обсяг фінансування, передбачений Угодою, становить 55 млн євро: 50 млн євро – бюджетна підтримка (перший транш у 2016 р. – 23 млн євро, другий транш у 2017 р. – 12,5 млн євро, третій транш у 2018 р. – 12,5 млн євро та 2 млн євро – наприкінці контракту); 5 млн євро – додаткова підтримка.

Просування реформ за різними напрямками секторальної децентралізації суттєво відрізняється, що обумовлено цілою низкою чинників, серед яких вагому роль відіграє прийняття політичних рішень щодо реалізації окремих галузевих реформ залежно від їхньої суспільної важливості.

У рамках **секторальної децентралізації у сфері освіти** необхідно забезпечити доступність та належну якість освітніх послуг незалежно від місця проживання, створення прозорої системи фінансування освіти, забезпечення гарантованих джерел фінансування освітніх послуг.

Концепція реформування середньої школи «Нова українська школа», схвалена Кабінетом Міністрів України у грудні 2016 р.³⁵, передбачає проведення докорінної та системної реформи загальної середньої освіти. Серед напрямів реформи визначено децентралізацію та ефективне управління загальною середньою освітою, що сприятиме реальній автономії школи, справедливому розподілу публічних коштів, рівному доступу всіх дітей до якісної освіти.

Концепція «Децентралізація: сектор освіти», що обговорювалася на стратегічній сесії щодо секторальної децентралізації у сфері освіти 28 лютого 2017 р., визначає матрицю реформи, операційні цілі й завдання на 2017 р. та інструменти для досягнення результатів, а саме: розширення мережі опорних шкіл та підтримку вже створених, оптимізацію малокомплектних шкіл, впровадження заходів з енергоефективності, організацію підвезення учнів та вчителів до навчальних закладів з інших населених пунктів тощо.

³⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підписання Додаткової угоди № 1 між Урядом України та Європейською Комісією, що діє від імені Європейського Союзу, до Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України (ENPI/2013/024–517) від 27 листопада 2014 року» від 6 липня 2016 р. № 473-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/473-2016-p>

³⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» від 14 грудня 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>

Станом на квітень 2017 р. створено 178 опорних шкіл, до яких приєднано 511 філій, 39 з них розташовані в об'єднаних територіальних громадах³⁶. Мінрегіоном та Міністерством освіти і науки впроваджується спільний проект створення нового освітнього простору в 200 школах України. В рамках проекту відбувається реконструкція або капітальний ремонт будівель із запровадженням енергоефективних заходів, встановлення обладнання та програмного забезпечення, проведення швидкісного інтернету, *Wi-Fi*, створення умов для інклюзивного навчання, ремонт під'їзних доріг до навчальних закладів тощо. Для впровадження проекту передбачено фінансування за рахунок коштів ДФРР, субвенції на формування інфраструктури ОТГ, субвенції з держбюджету на соціально-економічний розвиток окремих територій, освітньої субвенції, місцевих бюджетів, коштів міжнародної технічної допомоги.

Водночас, за оцінками Асоціації міст України, щорічний обсяг недофінансування державою освіти протягом останніх 5 років становить 15–20 % від потреби. Відповідно, органи місцевого самоврядування дофінансовують заклади освіти зі своїх бюджетів³⁷. Для врегулювання цієї проблеми необхідно розробити і затвердити державні стандарти і нормативи у галузі освіти, що допоможе вдосконалити механізм розподілу освітньої субвенції.

Реалізація *секторальної децентралізації у сфері охорони здоров'я* має забезпечити наближення медичних послуг до людини з одночасним підвищенням якості їх надання, а також змінити систему фінансування медицини, аби кошти вкладалися безпосередньо в послугу, за якою звертається людина. Первинна медична допомога має надаватися на рівні об'єднаних територіальних громад. Для цього запроваджено новий механізм розподілу медичної субвенції для ОТГ³⁸, яким передбачено, що ради ОТГ передають кошти субвенції для здійснення видатків на вторинну медичну допомогу до відповідних бюджетів (районів, міст обласного значення та ОТГ) в обсязі, не меншому за 60 % від обсягу субвенції, передбаченої для ОТГ, які добровільно об'єдналися на базі районів, і не меншому за 70 % – передбаченої для ОТГ, які добровільно об'єдналися на базі міст обласного значення. Таким чином, новостворені громади отримали 40 % медичної субвенції для організації надання якісної первинної медичної допомоги мешканцям.

³⁶ Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2017/04/25/mon-ta-minregion-rozpochali-spilnij-proekt-zi-stvorennya-novogo-osvitnogo-prostoru-v-200/>

³⁷ Асоціація міст України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <https://www.auc.org.ua/novyna/amu-vidstoyala-neobhidnist-rozrobky-i-zatverdzhennya-derzhavnyh-standartiv-i-normatyviv-u>

³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до пункту 5 Порядку та умов надання медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам» від 28 грудня 2016 р. № 1007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1007-2016-p>

Для надання вторинної (спеціалізованої) та екстреної медичної допомоги населенню передбачено *створити госпітальні округи*. Порядок їх створення затверджений Кабінетом Міністрів у листопаді 2016 р.³⁹. Передбачено, що центром госпітального округу визначається населений пункт, як правило, місто з населенням понад 40 тис. осіб, в якому розміщена багатопрофільна лікарня інтенсивного лікування другого рівня. Очікується, що створення госпітальних округів дозволить забезпечити своєчасний доступ населення до послуг вторинної медичної допомоги належної якості, оптимізувати ресурси закладів охорони здоров'я, підвищити ефективність використання бюджетних коштів, що спрямовуються на забезпечення фінансування вторинної медичної допомоги.

Станом на липень 2017 р. Кабінетом Міністрів *затверджено перелік та склад госпітальних округів у 15 областях України* (Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Полтавській, Луганській, Тернопільській, Рівненській, Хмельницькій, Херсонській, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій) та м. Києві. Проекти розпоряджень щодо решти 9 регіонів готуються обласними державними адміністраціями. Водночас процес створення госпітальних округів потребує удосконалення нормативно-правового забезпечення. Так, Міністерством охорони здоров'я України не затверджено обсяг надання вторинної медичної допомоги, що повинен забезпечуватися багатопрофільними лікарнями інтенсивного лікування першого та другого рівнів.

Реформування системи охорони здоров'я потребує законодавчого унормування широкого кола питань. Прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань охорони здоров'я»⁴⁰, яким передбачено впровадження заходів щодо створення мережі державних та комунальних медичних закладів з достатнім рівнем самостійності для ефективного та своєчасного медичного забезпечення населення.

Крім того, 8 червня 2017 р. прийнято в першому читанні законопроект «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів»⁴¹, який визначає гарантований державою обсяг медичних послуг, вартість яких покривається з державного бюджету: повне покриття вартості послуг екстреної, паліативної, первинної допомоги та часткове покриття вартості платних послуг на вторинному (спеціалізованому)

³⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку створення госпітальних округів» від 30 листопада 2016 р. № 932 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249582611>

⁴⁰ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57374

⁴¹ Проект Закону про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566

та третинному (високоспеціалізованому) рівнях. Кабінет Міністрів має щорічно до 15 вересня затверджувати конкретний перелік послуг та лікарських засобів, які входять до гарантованого пакета.

У липні 2017 р. зроблено важливі кроки для підвищення фінансового забезпечення децентралізації медичної галузі. Ініціативи Президента України щодо збільшення фінансування медицини на селі реалізовані шляхом внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»⁴². Змінами передбачено нову субвенцію на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості в обсязі 4,0 млрд грн, а також збільшення загального обсягу субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам: на реформування регіональних систем охорони здоров'я для здійснення заходів з виконання спільного з Міжнародним банком реконструкції та розвитку проекту «Поліпшення охорони здоров'я на службі у людей» – на 1,0 млрд грн; на відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань – на 0,2 млрд грн; медичної субвенції – на 0,4 млрд грн.

Серед практичних результатів роботи за секторальним напрямом **«Адміністративно-територіальний устрій. Система територіальної організації виконавчої влади»** слід відзначити створення на сайті Мінрегіону України *геопорталу «Адміністративно-територіальний устрій України»*, презентація якого відбулась у березні 2016 р. Геопортал містить інформацію про адміністративно-територіальні одиниці, населені пункти, дані про законодавчі зміни адміністративно-територіального устрою, перспективні плани формування територій громад, дані про створені об'єднані територіальні громади в регіонах тощо.

Водночас на сьогодні *не досягнуто консенсусу щодо моделі нового адміністративно-територіального устрою* та моделі утворення нової територіальної основи для розміщення територіальних структур органів виконавчої влади та інших державних органів, яка б сприяла усуненню дублювання повноважень та забезпеченню належного рівня координації їхньої діяльності.

Доволі послідовно відбувається **децентралізація у сфері архітектурно-будівельного контролю**, яка розпочалася наприкінці 2015 р. Законодавче підґрунтя цього процесу створено законом *«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства»*⁴³, який реформує систему державного архітектурно-будівельного

⁴² Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 13 липня 2017 р. № 2137-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/paran154#n154>

⁴³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» від 9 квітня 2015 р. № 320-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/320-19>

контролю і передає відповідні функції та повноваження із загальнодержавного на місцевий рівень, посилює роль місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо комплексного розвитку територій в інтересах територіальних громад.

Створюючи власні інспекції держархбудконтролю, місцева влада несе відповідальність за містобудівну ситуацію, має змогу реєструвати дозвільні документи, самостійно перевіряти об'єкти будівництва, зупиняти самочинне будівництво, штрафувати порушників тощо. У результаті децентралізації системи держархбудконтролю місцевою владою вже забезпечується опрацювання 22 % дозвільних документів у будівництві. Станом на 19 червня 2017 р. повноваження держархбудконтролю отримали 74 населених пункти, серед них – 19 обласних центрів⁴⁴.

У напрямі вдосконалення законодавчого забезпечення містобудівної діяльності прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності». Урядом у червні 2017 р. прийнято низку постанов, необхідних для реалізації закону, щодо дерегуляції будівельного бізнесу, покращення умов його ведення, запровадження європейського підходу до дозвільно-погоджувальних процедур у будівництві.

Децентралізація повноважень у сфері земельних відносин відбувається за відсутності рішення щодо моделі земельної реформи. Так, Верховна Рада України 18 травня 2017 р. не підтримала проекту постанови про формування покрової дорожньої карти проведення земельної реформи в Україні.

Водночас у 2016 р. унормовано низку питань у сфері земельних відносин щодо:

- зміни мінімального розміру орендної плати, коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель, особливостей проведення регуляторних процедур щодо рішень місцевих рад зі встановлення місцевих податків та зборів;
- змін до *Типового договору оренди землі*⁴⁵;
- порядку проведення *нормативної грошової оцінки земель населених пунктів*⁴⁶;
- змін процедур *проведення земельних торгів (аукціонів)*⁴⁷;

⁴⁴ Децентралізація влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/5976#sthash.8xsIPvFA.dpuf>

⁴⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Типового договору оренди землі» від 23 листопада 2016 р. № 843 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/843-2016-p>

⁴⁶ Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів» від 25 листопада 2016 р. № 489 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1647-16>

⁴⁷ Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів» від 18 лютого 2016 р. № 1012-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1012-19>

- змін процедури *визнання спадщини земельних ділянок*, власники яких померли⁴⁸.

Прихильники ідеї передачі земель державної власності до комунальної власності ОТГ, окрім земель, необхідних для забезпечення державних потреб (землі оборони, Академії наук, державних підприємств), вважають, що громади зможуть ефективно розпоряджатися земельними ресурсами для максимізації соціально-економічного розвитку, бо земля є головним ресурсом сільської громади. Проте реалізація цієї ідеї залежить від прийняття політичного рішення щодо земельної реформи.

Кабінет Міністрів України 7 червня 2017 р. схвалив Стратегію удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними⁴⁹. Документом змінено правила розпорядження землями, що належать державі: безкоштовне виділення землі має обов'язково погоджуватися із сільськими радами, на території яких розміщена земельна ділянка; припинено передачу земель, що повертаються в державну власність, без проведення аукціону; земельні аукціони стартують зі ставки 8 %; Держгеокадастр підписує лише короткострокові договори оренди на 7 років тощо. За розрахунками Уряду, *зростання надходжень до місцевих бюджетів від передачі державних земель в оренду вже за півтора року перевищить 1 млрд грн*. Одним з основних завдань Стратегії є забезпечення оптимального використання земель, зокрема, з урахуванням регіональних програм і планів розвитку території, генеральних планів населених пунктів.

Розпочалася робота щодо запровадження ***децентралізації у сфері транспортної інфраструктури***. Для реалізації політики децентралізації в Міністерстві інфраструктури України створено Робочу групу з децентралізації транспортної інфраструктури та послуг⁵⁰. Концепція реформування системи державного управління автомобільними дорогами, обговорена на стратегічній сесії щодо децентралізації в системі управління дорожнім господарством України 24 лютого 2017 р., побудована на основі поєднання принципів децентралізації та централізованого управління автомобільними дорогами, розширення і посилення повноважень та відповідальності місцевих органів виконавчої влади за управління автомобільними дорогами місцевого

⁴⁸ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правової долі земельних ділянок, власники яких померли» від 20 вересня 2016 р. № 1533-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1533-19>

⁴⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» від 7 червня 2017 р. № 413 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>

⁵⁰ Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження складу Робочої групи з децентралізації інфраструктури та транспортних послуг при Міністерстві інфраструктури України» від 10 травня 2017 р. № 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtu.gov.ua/documents/708.html?PrintVersion>

значення. За інформацією Мінрегіону, до 2018 р. планується передати до відання управлінь обласних державних адміністрацій 120 тис. км доріг місцевого значення.

Відбувається перебудова системи фінансування дорожньої галузі. Ухвалено законодавчі зміни щодо створення *Державного дорожнього фонду України* у складі спеціального фонду Державного бюджету України. Частина коштів фонду буде спрямуватися на субвенцію місцевим бюджетам на фінансування будівництва, реконструкції, ремонту й утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, а також вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах.

Змінами до Державного бюджету України на 2017 рік 5,9 млрд грн спрямовано до місцевих бюджетів для фінансового забезпечення реалізації заходів з розвитку автомобільних доріг загального користування у всіх областях та місті Києві, а також для реалізації заходів з розвитку дорожньої інфраструктури у столиці (митний експеримент щодо фінансування реконструкції та ремонту доріг).

Заходи щодо *реформування житлово-комунального господарства*, що є одним із найважливіших напрямів розвитку територіальних громад, здійснюються передусім у *сфері енергоефективності*. За даними Мінрегіону України, досвід упровадження проектів з енергоефективності, що реалізувались у містах Луцьку, Дніпрі, Харкові, Одесі, Києві, показав економію споживання енергії до 70 %.

Уряд продовжив дію Державної цільової економічної програми енергоефективності на 2017 рік⁵¹, якою передбачено надання «теплих» кредитів для населення, та удосконалив її процедуру. На реалізацію програми у державному бюджеті було заплановано фінансування в обсязі 433,2 млн грн. У липні 2017 р. прийнято рішення про спрямування 300 млн грн додаткових коштів на програму «теплих» кредитів⁵².

У червні 2017 р. прийнято ключові закони у сфері енергоефективності: «Про Фонд енергоефективності»⁵³, «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання»⁵⁴ та «Про енергетичну ефективність будівель»⁵⁵.

⁵¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2017 роки» від 1 березня 2010 р. № 243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-п/paran14#n14>

⁵² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства на 2017 рік» від 12 липня 2017 р. № 459-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250133605>

⁵³ Проект Закону про Фонд енергоефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60811

⁵⁴ Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22 червня 2017 р. № 2119-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2119-19/page2>

⁵⁵ Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 р. № 2118-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2118-19/page>

Їх реалізація стане інструментом забезпечення енергоефективності ЖКГ, дасть людям фінансові інструменти і технічні рішення, які зменшать споживання енергоресурсів та витрати на комунальні послуги.

Доволі активно ведеться робота щодо **створення Центрів надання адміністративних послуг** (ЦНАП) як складової секторальної децентралізації. За даними Мінрегіону України, станом на червень 2017 р. вже створено 701 ЦНАП, напрацьовано єдині стандарти щодо створення типового ЦНАП.

Цей напрям секторальної децентралізації отримав потужну підтримку в рамках реалізації проекту компанії *SKL International U-LEAD component 2* «Створення центрів надання адміністративних послуг та підвищення поінформованості населення про місцеве самоврядування», що є спільною програмою Європейського Союзу та його держав-членів: Данії, Естонії, Німеччини, Польщі та Швеції. Реалізація проекту передбачає відкриття не менше 24 ЦНАП в об'єднаних територіальних громадах до кінця 2017 р. і до 600 ЦНАП – до кінця 2020 р., загальний обсяг фінансування становить 800 тис. євро. Проект *U-LEAD* передбачає 4 напрями роботи: проведення реконструкції приміщень (зміна планування, ремонтні роботи), закупівлю меблів та обладнання; навчання персоналу для ЦНАП; допомогу громадам у розробці документації для ЦНАП, обрання моделі та визначення спектру послуг, які будуть надаватися; залучення населення до участі та контролю процесів прийняття рішень на місцевому рівні.

У рамках проекту *U-LEAD* був проведений відкритий конкурс, переможцями якого стали 26 ОТГ, в яких до кінця 2017 р. планується відкрити 24 ЦНАП, а також у двох громадах – забезпечити роботу мобільного та віддаленого робочих місць адміністраторів. Ці ОТГ підписали меморандуми з компанією *SKL International* щодо створення ЦНАП у Хмельницькій (6), Черкаській (3), Сумській, Житомирській, Київській, Вінницькій, Тернопільській (по 2), Полтавській, Запорізькій, Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській, Херсонській, Чернігівській (по 1 ЦНАП) областях.

Передбачено також бюджетне фінансування у 2017 р. створення ЦНАП за рахунок 10 % коштів ДФРР. Прийнято низку законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг через ЦНАП, зокрема, щодо реєстрації та зняття з реєстрації місця проживання фізичних осіб, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, надання відомостей з Державного земельного кадастру тощо.

Передумовами **подальшої успішної секторальної децентралізації** є:

1) консолідація політичних сил у Верховній Раді України для затвердження концептуальних засад та створення необхідного законодавчо-нормативного забезпечення системних реформ у сферах охорони здоров'я, освіти, пенсійного та соціального забезпечення, житлово-комунального господарства тощо;

2) координація і взаємодія міністерств та ЦОВВ при проведенні галузевих реформ та орієнтація на передачу повноважень, ресурсів і відповідальності у громади на засадах субсидіарності з метою створення сприятливого середовища для життя людей.

Для продовження реалізації секторальної децентралізації за основними напрямками необхідно вжити передусім таких заходів:

- опрацювати питання оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації, розробити проекти відповідних нормативно-правових актів щодо передачі таких повноважень;
- опрацювати питання оптимізації територіальної основи для розміщення територіальних представництв органів виконавчої влади та інших державних органів, розробити проекти відповідних нормативно-правових актів;
- забезпечити передачу об'єктів спільної комунальної власності, які розташовані на території об'єднаних територіальних громад, у власність цих ОТГ відповідно до видаткових повноважень;
- розробити і затвердити в описовому та вартісному вигляді державні соціальні стандарти і нормативи за кожним із делегованих державою органам місцевого самоврядування повноваженням;
- продовжити роботу щодо формування мережі опорних шкіл та оптимізації мережі малокомплектних шкіл, на основі цього досвіду розробити модель організації освітнього простору в об'єднаній територіальній громаді;
- продовжити формування госпітальних округів, удосконалення функціонування мережі закладів охорони здоров'я госпітальних округів для забезпечення якості та доступності спеціалізованої (вторинної) медичної допомоги населенню;
- доопрацювати й ухвалити законопроект «Про соціальні послуги», прийнятий у першому читанні 21 березня 2017 р.;
- законодавчо врегулювати питання щодо встановлення термінів затвердження Кабінетом Міністрів України порядків використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами та порядків і умов надання субвенцій для недопущення затримки проведення видатків у запланованих обсягах і перерахування субвенцій місцевим бюджетам;
- удосконалити законодавче регулювання містобудівної діяльності (щодо планування територій) для забезпечення права об'єднаної територіальної громади на ефективну реалізацію власних повноважень у містобудівній сфері шляхом розроблення плану території ОТГ;
- продовжити процес децентралізації повноважень у сфері державного архітектурно-будівельного контролю та надання організаційно-методичної

допомоги органам місцевого самоврядування з отримання та реалізації цих повноважень;

- опрацювати й унормувати питання розширення повноважень органів місцевого самоврядування з управління земельними ресурсами за межами населених пунктів та посилення державного контролю за використанням і охороною земель об'єднаних територіальних громад;

- продовжити реалізацію програми надання «теплих кредитів» для здійснення енергоефективних заходів у житлових будинках, збільшення кількості її учасників;

- опрацювати та законодавчо врегулювати питання щодо розширення повноважень виконавчих органів сільських, селищних та міських рад із надання адміністративних послуг, зокрема, у сфері державної реєстрації актів цивільного стану, вчинення нотаріальних дій, інших повноважень;

- продовжити розбудову мережі ЦНАП, забезпечити консультативно-методичну допомогу органам місцевого самоврядування, в т. ч. об'єднаних територіальних громад, з питань створення та організації діяльності ЦНАП;

- законодавчо врегулювати питання про спрямування коштів за надання адміністративних послуг (надання інформації з реєстрів та прирівняні дії), що здійснюється органами місцевого самоврядування, до відповідних місцевих бюджетів та спрямування частини цих коштів на зміцнення матеріально-технічної бази ЦНАП;

- з метою підвищення якості надання та доступності адміністративних послуг забезпечити розвиток та функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг та інтеграцію до нього інформаційних систем державних органів влади і місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 13

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА

13.1. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Сталому розвитку національної економіки необхідне надійне, стабільне енергозабезпечення за прийнятними цінами. Виконання цього завдання потребує реагування на виклики, які загрожують стабільному функціонуванню енергетичного сектору країни та стійкості функціонування його інфраструктури.

Ключовим викликом в енергетичній політиці є незадовільний стан енергетичного сектору України, який погіршується внаслідок морального і фізичного старіння основних фондів. Більша частина генеруючих активів і мереж є зношеною й малоефективною. Переважна більшість блоків теплових електростанцій потребують ґрунтовної модернізації або заміни, спливає термін експлуатації більшості блоків атомних електростанцій. Значна частка магістральних і розподільчих мереж відпрацювали свій ресурс. Викиди пилу, оксидів сірки й азоту тепловими станціями України у разі перевищують відповідні норми розвинених країн.

Серйозні виклики перспективам розвитку енергетики виникають через незавершеність реформування енергетичних ринків. Їх моделі не дозволяють сформуванню джерела фінансового забезпечення навіть нагальних потреб сектору. На вирішення цих проблем були спрямовані зусилля останніх років. Прийняття парламентом Законів України «Про ринок природного газу» та «Про ринок електричної енергії України» є важливим кроком на шляху до запровадження демонополізації, реальних конкурентних засад та прозорості на відповідних ринках енергоресурсів (відповідно до моделей цих ринків, за якими працюють країни Європейського Союзу) та виконання зобов'язань України як члена Енергетичного Співтовариства та за Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Нині Урядом, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг, Міненерговугілля, НЕК «Укренерго», ДП «Енергоринок», НАК «Нафтогаз України» ведеться робота з імплементації згаданих законів. Завдяки ним Україна поступово інтегрується до спільного Енергетичного простору ЄС.

Хоча ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів повсюдно визнається пріоритетом, прориву в цьому напрямі не відбулося. У суспільстві зберігаються стереотипи існування в Україні надлишку дешевих енергоносіїв. Населення очікує, що держава й надалі компенсуватиме йому всі енергетичні затрати через програми субсидування й дотування. Водночас суб'єкти господарювання й виробники паливно-енергетичних ресурсів не відчують необхідності в запровадженні технологій із вищими коефіцієнтами перетворення енергії. Це суттєво послаблює конкурентоспроможність національних виробників на світовому ринку.

Досить повільно зростає частка відновлюваної енергетики в енергетичному балансі України. На 1 січня 2017 р. сумарна встановлена потужність об'єктів, які працюють за «зеленим» тарифом, становила 1,12 ГВт (без урахування тимчасово окупованих територій). У 2016 р. ними було вироблено 1,56 млрд кВт-год електроенергії. Попри це, частка відновлюваних джерел енергії в структурі виробництва не перевищила 1,0 %¹.

Низка проблем існує в атомній енергетиці. Зберігається висока залежність енергетики від російського постачальника ядерного палива. Чинна модель тарифоутворення не дозволяє забезпечити формування інвестиційних ресурсів для розвитку ядерної енергетики на основі ринкових механізмів господарювання. Потребують значних фінансових резервів зняття АЕС з експлуатації, поводження з відпрацьованим паливом і радіоактивними відходами.

Важливі завдання постають перед вугільною галуззю. Окупація частини української території призвела до виникнення залежності від імпорту цього ресурсу. Близько половини його закупівлі нині вже здійснюється у далекому зарубіжжі (насамперед у Південно-Африканській Республіці, США), однак решта продовжує надходити з РФ.

Для усунення цієї залежності української енергетики ведеться робота з технічного переоснащення теплових електростанцій з метою використання ними вугілля газової групи, яке є на підконтрольній Україні території в достатній кількості. Ця робота має бути в основному завершена до кінця 2018 р. Вже є перші її результати. На Зміївській ТЕС ПАТ «Центренерго» уперше в Україні було проведено технічне переоснащення енергоблока встановленою потужністю 200 МВт з метою його переведення на використання вугілля газової групи. 30 травня 2017 р., із випередженням усіх графіків, на енергоблоці № 2 Зміївської ТЕС було завершено комплекс будівельно-монтажних робіт з технічного переоснащення систем використання антрацитового вугілля на вугілля газової групи та розпочато етап

¹ Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України за грудень та 12 місяців 2016 року (за фактичними даними) [Електронний ресурс] / Міненерговугілля України. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245176313>

пусконалагоджувальних робіт для підготовки основного і допоміжного обладнання до комплексного випробування.

ПАТ «Центренерго» прийнято рішення щодо технічного переоснащення енергоблока № 4 встановленою потужністю 300 МВт Трипільської ТЕС на використання газового вугілля; на цій ТЕС вже розпочато передпроектні вишукування відповідних технічних рішень для реалізації проекту.

З метою досягнення енергетичної самодостатності розширено виробничі потужності у сфері виробництва електроенергії. Зокрема, запущений і підключений до Об'єднаної енергосистеми України третій гідроагрегат Дністровської ГАЕС потужністю 324 МВт, продовжено термін експлуатації енергоблока № 1 Запорізької АЕС (до кінця 2025 р.).

За 2016 р. експорт електроенергії з України становив 4 млрд кВт-год, що на 10 % більше порівняно з 2015 р. Експортний потенціал до європейських країн використовується нині на 60 % (з урахуванням цінової кон'юнктури).

Щоб гідно відповісти на ці виклики, енергетика України має бути послідовно трансформована з дотаційного й проблемного в економічно прибутковий, конкурентний і гнучкий сектор економіки.

Системними інструментами державної політики мають стати поступовий і прогнозований перехід до ринкового ціноутворення, скасування існуючої системи субсидування енергопостачання, ліквідація перехресного субсидування, формування конкурентних внутрішніх енергетичних ринків, сприяння реалізації проектів диверсифікації джерел постачань енергетичних ресурсів і технологій, забезпечення ефективного антимонопольного регулювання, підвищення енергоефективності енергетичного сектору та загалом національної економіки, розширення частки відновлюваної енергетики в енергетичному балансі України, забезпечення стійкості функціонування енергетики.

Перехід на ринкове тарифо- й ціноутворення змінить практику енергоспоживання, забезпечить належний рівень прибутковості суб'єктів господарювання, які отримують ресурс для модернізації, оздоровить державні фінанси, що спрямовуватимуться не на субсидування енергопостачання, а реалізацію стратегічних проектів, зокрема на засадах державно-приватного партнерства. Проте такий перехід має супроводжуватися відмовою від формування цін і тарифів за принципом «затрати плюс» та адресною монетарною підтримкою найбільш вразливих верств населення, що стимулюватиме ощадливе ставлення до енергоресурсів, підвищить відповідальність та ефективність господарювання.

Суттєвої трансформації потребують принципи державної підтримки окремих галузей. Гібридна війна проти України підкреслила необхідність переосмислення місця й ролі вугільної галузі в національній економіці. Практика заниження вартості вугілля шляхом бюджетних дотацій для підтримання галузі на плаву завела країну в глухий кут. Державна політика

має концентруватися на реструктуризації галузі, створенні життєздатних суб'єктів господарювання та їх приватизації у найближчій перспективі. Сьогодні Україна не має альтернативи формуванню нової моделі функціонування вугільної галузі на основі ринкових умов господарювання та запровадження конкурентного ринку вугільної продукції.

Взяті Україною зобов'язання в частині зниження впливу енергетики на довкілля обумовлюють необхідність обмеження викидів парникових газів. З огляду на це, важливим є розширення участі в механізмах інвестування, що формуються в рамках політики щодо обмеження змін клімату. Цьому сприятиме приєднання України до низки міжнародних угод, зокрема з розширення доступу до міжнародного вуглецевого фінансування та інших механізмів «посткіотського періоду», програм міжнародних фінансових інститутів та розширення двосторонньої співпраці між урядами.

Збільшенню внеску України в запобігання змінам клімату сприятиме використання відновлюваних джерел енергії. Світова тенденція до здешевлення відповідних технологій підвищить економічну привабливість їх використання, передусім кінцевими споживачами, на місцевому рівні, що не підпадає під обмеження енергосистеми. Тому державну політику в цій сфері варто зорієнтувати на підтримку первинної приватної ініціативи й розвиток децентралізованої енергетики.

Цільовим орієнтиром у використанні відновлюваних джерел енергії є досягнення ними до 2020 р. 11 % у кінцевому споживанні енергії², а до 2035 р. частка відновлюваної енергетики у первинному постачанні енергоресурсів має сягнути 25 %. Досягнення цієї мети передбачає, зокрема, вжиття низки заходів щодо: формування та реалізації стабільної й прогнозованої політики стимулювання будівництва сонячних і вітрових електричних станцій; заохочення входу на ринок іноземних стратегічних і фінансових інвесторів; збільшення використання біомаси у генерації електричної й теплової енергії шляхом сприяння створенню конкурентних ринків; стимулювання використання біомаси як палива на підприємствах, де вона є залишковим продуктом; інформування про можливості використання біомаси як палива в індивідуальному теплопостачанні.

Фундаментальною умовою формування інвестиційно привабливого енергетичного сектору є докорінне покращення ділового клімату в Україні, включно з утвердженням верховенства права, впровадженням незалежного та суворого нагляду у сфері конкуренції, а також завершенням процесу приватизації енергетичних активів, за винятком стратегічних. Останнє завдання потребуватиме завершення реформування енергетичних ринків

---

² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року» від 1 жовтня 2014 р. № 902-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80>

відповідно до Третього енергетичного пакета, забезпечення стабільності й прозорості господарювання, обмеження втручання держави у функціонування ринків. Для цього Україна має використовувати інструментарій, наданий законодавством ЄС, упроваджувати механізми прозорості видобутку та використання власних паливних ресурсів за принципами міжнародної ініціативи із забезпечення прозорості видобувних галузей (*EITP*).

Національні регулятори в енергетичній сфері мають закріпити свою фінансову та інституційну незалежність і не лише сприяти інтересам держави та суб'єктів господарювання, а й виступати гарантами прав споживачів на доступ до енергопостачання за найнижчими цінами у недискримінаційний спосіб.

Необхідно також переглянути принципи й побудувати нову багаторівневу, комплексну систему захисту об'єктів енергетики від зовнішніх загроз, забезпечити узгодженість дій органів державної влади й суб'єктів господарювання в кризових ситуаціях. Ці заходи мають відбуватися з широким залученням приватного сектору. Суб'єкти господарювання також мають брати свідому участь у формуванні енергетичних резервів, потрібних для забезпечення сталого функціонування національної економіки у випадку реалізації ідентифікованих загроз.

Ситуації, коли функціонування енергетичних ринків, для розвитку яких держава доклала чимало зусиль, припиняється на тривалий час після оголошення чергового введення надзвичайних заходів в енергетиці, не мають ставати звичною практикою³.

В енергетиці України має бути запроваджена система кризового реагування, яка не тільки координуватиме дії органів влади з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, а й запобігатиме їхньому виникненню, у т. ч. шляхом резервування потужностей, дублювання функцій і створення запасів енергоресурсів, достатніх для безперебійного функціонування національної економіки за будь-яких умов.

Сучасні виклики та загрози сталому функціонуванню енергетичного сектору зумовили необхідність уточнення стратегічних пріоритетів розвитку національної енергетики. Чіткі дороговкази щодо майбутнього розвитку паливно-енергетичного комплексу надала нова Енергетична стратегія України до 2035 року⁴, яку було схвалено Кабінетом Міністрів України 19 серпня 2017 р.⁵.

³ У 2014–2017 рр. надзвичайні заходи на ринку електроенергії запроваджувалися рішеннями Кабінету Міністрів України на термін до 9 місяців.

⁴ Міненерговугілля презентувало в Комітеті Верховної Ради України з питань ПЕК, ядерної політики та ядерної безпеки оновлену Енергетичну стратегію України до 2035 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245214747&cat_id=35109

⁵ Уряд схвалив нову Енергетичну стратегію України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250208232&cat_id=244276429

Визначено пріоритети розвитку енергетики України на фоні глобальних змін у світовій енергетиці, що полягають у технічному й технологічному оновленні енергетики, запровадженні інтелектуальних систем (*smart energy*); переході на використання низьковуглецевих джерел і технологій із найвищими коефіцієнтами перетворення енергії; виконанні взятих, зокрема у межах Паризької угоди⁶, зобов'язань із запобігання негативного впливу енергетики на довкілля.

Ці нові та амбітні цілі мають бути конкретизовані в покроковому плані дій з реалізації нової Енергетичної стратегії України. Його розроблення та організація належного виконання повинні стати головними завданнями Уряду на найближчий рік.

13.2. ПОДОЛАННЯ КРИТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РОСІЇ ТА ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ І ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Українська енергетика була складовою значно більшої енергетичної системи колишнього СРСР. Тому, навіть здобувши суверенітет, Україна досі виборює свою ресурсну, технологічну та управлінську самостійність в енергетичній сфері.

До 2014 р. наша держава майже повністю залежала від РФ у постачанні більшості енергоносіїв і вивезенні відпрацьованого ядерного палива, забезпеченні завантаження транзитних трубопроводів, надійності функціонування та стійкості Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС). Російська Федерація без вагань користувалася цією залежністю, щоб тиснути на Україну, а зараз відверто послуговується нею як інструментом гібридної війни⁷.

Проте завдяки цілеспрямованим діям останніх років нашої державі вдалося частково суттєво послабити цю загрозу національній економіці.

Україна суттєво просунулась у забезпеченні безпеки газопостачання. У 2016 р. в Україні було видобуто 20,0 млрд м³ природного газу, тоді як удалося скоротити до 32,4 млрд м³ його споживання⁸. Таким чином, власний видобуток задовольнив майже дві третини внутрішніх потреб. При цьому імпорт газу здійснювався виключно з європейського ринку (9,1 млрд м³ – зі Словаччини, по 1,0 млрд м³ – з Угорщини та Польщі).

Кількість постачальників природного газу зросла до 35. Жоден із них не постачав понад 30 % від загальних обсягів імпорту. Приватні імпортери

⁶ Закон України «Про ратифікацію Паризької угоди» від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1469-19>

⁷ Світова гібридна війна: Український фронт / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017.

⁸ Інформаційно-аналітична довідка про стан виробничої діяльності підприємств нафтогазового комплексу за 12 місяців 2016 року [Електронний ресурс] / Міненерговугілля України. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245184705>

реалізували на ринку в 2,6 раза більше газу, аніж у 2015 р. (2,9 проти 1,1 млрд м³)⁹. Низка світових та європейських трейдерів уклали угоди на використання потужностей ГТС з українською компанією-оператором. Ці зміни стали можливими завдяки ухваленню Закону України «Про ринок природного газу» та інших правочинів, спрямованих на створення в Україні відкритого, прозорого та інтегрованого з європейським ринком природного газу.

Водночас Україна постала перед новим викликом – стратегічною невирішеністю своїх ролі та місця в системі забезпечення газопостачання до ЄС. Особливо варто відзначити роль газотранспортної системи (ГТС) України, надійність якої не викликає сумніву. Навіть в умовах війни й попри всі нападки російської сторони, вдалося збільшити транзит газу на 23 % (до 82,2 млрд м³)¹⁰. Проте, попри суттєвий приріст, подальше покращення цього показника є серйозним завданням для України.

Ще в 2014 р. ВАТ «Газпром» заявив про відмову від продовження чинного контракту на транзит після 2019 р., оскільки, на думку російської сторони, побудовані нею обхідні маршрути нівелюють значущість української газотранспортної системи¹¹.

Реалізації цієї політики сприяє й фактичне надання Єврокомісією дозволу «Газпрому» збільшити до 80 % використання газопроводу *OPAL* (суходільне продовження «Північного потоку – 1»). Не менш складним і неоднозначним, з української точки зору, є розвиток подій навколо реалізації іншого проекту РФ, а саме «Північного потоку – 2». Проявляється неоднозначність поведінки ЄС: на звернення України щодо порушення її інтересів¹² офіційні посадові особи Єврокомісії не виявляють чіткої позиції щодо дотримання принципу солідарності, а інколи й опосередковано підтримують реалізацію подібних проектів, посиляючись на права комерційних компаній реалізовувати будь-які проекти¹³.

Хоча реалізація проекту «Північний потік – 2» ще не стала dokonаним фактом, Україні варто вже сьогодні напрацювати варіанти оптимізації

⁹ У 2016 році Україна забезпечила потреби в імпортованому природному газі виключно поставками з Європи [Електронний ресурс] / Нафтогаз України. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/18B71C646FCCF61DC22580BC00453AE0?OpenDocument>

¹⁰ Інформаційно-аналітична довідка про стан виробничої діяльності підприємств нафтогазового комплексу за 12 місяців 2016 року [Електронний ресурс] / Міненерговугілля України. – Режим доступу : <http://mre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245184705>

¹¹ Роль України як транзитера газу буде сведена к нулю – Миллер [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – 16 груд. – Режим доступу : http://zn.ua/ECONOMICS/rol-ukrainy-kak-tranzitera-gaza-budet-svedena-k-nulyu-miller-161065_.html

¹² Звернення Верховної Ради України до парламентів та органів виконавчої влади держав – членів Європейського Союзу стосовно посилення співпраці в галузі енергетичної безпеки та потенційних ризиків реалізації проектів з будівництва транзитних газопроводів в обхід України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/137422.html>

¹³ Germany's Merkel Defends Russian Gas Pipeline Plan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wsj.com/articles/germanys-merkel-defends-russian-gas-pipeline-plan-1450447499>

потужностей і технологічних параметрів функціонування ГТС відповідно до очікуваних сценаріїв її завантаження після 2019 р.

У цій ситуації нашій державі слід активніше демонструвати економічні переваги української ГТС і вимагати від ЄС:

- сприяння у використанні інфраструктури передачі та збереження газу, проведення консультацій і координації дій щодо її розвитку;
- взаємовигідного співробітництва в питаннях, що стосуються торгівлі природним газом, сталого розвитку й безпеки постачання;
- урахування можливостей української інфраструктури під час розробки програмних документів щодо попиту й планів постачання, енергетичних стратегій і планів розвитку інфраструктури¹⁴.

Доцільно буде винести питання стратегічного співробітництва в газовій сфері на розгляд комісії Україна – ЄС із укладанням окремого політичного документа, зокрема щодо перспектив формування спільного регіонального ринку, використання вітчизняної ГТС і підземних сховищ газу (ПСГ).

Оскільки Україна використовує для власних потреб близько половини сумарної потужності ПСГ (48 % у 2016 р.), для сезонного зберігання природного газу іншими компаніями 8–15 млрд м³ є доступними¹⁵. Проте ефективне використання цих обсягів потребуватиме усунення низки обмежень, обумовлених зменшенням сезонних коливань вартості газу; наявністю конкурентних потужностей зберігання в країнах Східної та Центральної Європи, що планують створювати власні газові хаби; технологічними режимами роботи вітчизняних ПСГ; покращенням транскордонних з'єднань завдяки інтерконекторам. Щоб зменшити вплив останнього обмеження, ПАТ «Укртрансгаз» і *Gaz-System S.A.* уже підписали угоду про правила взаємодії в проектуванні інтерконектора Польща – Україна, внесеного до переліку *Projects of Mutual Interest* Постійної групи високого рівня і Ради міністрів Енергетичного Співтовариства¹⁶.

Сьогодні в Україні профільний ЦОВВ здійснює роботу із запровадження моделі біржової торгівлі природним газом з метою втілення політики відкритого доступу на ринок (його дерегулювання) та розділення функцій за секторами газової галузі, а також переходу до лібералізованої моделі торгівлі природним газом, у т. ч. короткострокової пропозиції газу (зазвичай, за зниженими, порівняно з довгостроковими угодами, цінами). Для досягнення успіху в цій справі Україна має здобути провідний світовий досвід

¹⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page8. – Ст. 274.

¹⁵ Інформаційно-аналітична довідка про стан виробничої діяльності підприємств нафтогазового комплексу за 12 місяців 2016 року [Електронний ресурс] / Міненерговугілля України. – Режим доступу : <http://mre.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245184705>

¹⁶ Україна та Польща підписали угоду про правила взаємодії ГТС через майбутній інтерконектор [Електронний ресурс] / Укртрансгаз. – Режим доступу : <http://utg.ua/utg/media/news/2016/12/integ-ua-pl-2016.html>

у частині впровадження ефективної, прозорої, конкурентної та високоліквідної моделі біржового ринку природного газу.

Україна має вжити вичерпних кроків з імплементації очікуваного рішення Арбітражного інституту Торговельної палати Стокгольма щодо взаємних позовів «Газпрому» та «Нафтогазу», не допустивши негативних для себе наслідків.

Не менш складні завдання постають і в ядерній енергетиці. У 2016 р. частку РФ у вартісних обсягах постачання ядерного палива було зменшено до 70 %. На 2017 р. заплановано закупівлю тепловиділяючих збірок компанії *Westinghouse* для шести з 13 українських енергоблоків типу ВВЕР-1000¹⁷. Припинено дію угоди щодо добудови двох блоків Хмельницької АЕС за російськими технологіями, визначено можливих постачальників енергоблоків, що відповідають сучасним вимогам і можуть бути розміщені у вже існуючих будівельних конструкціях¹⁸. У Чорнобильській зоні відчуження розпочато будівництво Централізованого сховища для відпрацьованого ядерного палива українських АЕС, що має зменшити залежність від РФ на кінцевих етапах ядерно-паливного циклу¹⁹.

Попри це, майже 95 % електроенергії отримано на українських АЕС з палива російського виробництва. Чинними залишаються рішення Уряду щодо будівництва заводу з виробництва ядерного палива за російськими технологіями та угода про співробітництво між АТ «ТВЕЛ» і ДП «Ядерне паливо». Ця залежність є однією з основних загроз, яка може бути реалізована РФ. Нейтралізувати її можна лише в середньостроковій перспективі, послідовно дотримуючись політики диверсифікації.

При цьому кроки української сторони наражатимуться на потужну протидію російських конкурентів. Утім, у схожій ситуації перебувають й інші країни, що змушує їх об'єднуватися в питаннях диверсифікації постачань. Нова Європейська стратегія енергетичної безпеки²⁰ ставить завдання при будівництві в ЄС атомних електростанцій за неєвропейськими технологіями гарантувати, що ці АЕС не будуть залежати тільки від РФ у постачанні палива.

¹⁷ Westinghouse в 2017 г. поставит «Энергоатому» 6 партий ядерного топлива – CEO компании [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reform.energy/news/westinghouse-v-2017g-postavit-energoatomu-6-partiy-yadernogo-topliva-ceo-kompanii-819>

¹⁸ Додаткова інформація щодо запланованої діяльності з будівництва енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької АЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.energoatom.kiev.ua/ua/actvts/stroitelstvo/buildon/46098-dodatkovaya_nformatcya_schodo_zaplanovano_dyalnost_z_budvnitctva_energloblokv__ta__hmelnitcko_aes

¹⁹ Із жовтня 2016 р. землі в зоні відчуження, призначені для будівництва централізованого сховища для відпрацьованого ядерного палива українських АЕС та залізничної колії до нього, перебувають у постійному користуванні ДП «НАЕК «Енергоатом» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2016 р. № 721-р).

²⁰ Energy Security Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/energy-security-strategy>

В електроенергетиці України потребує активізації робота з досягнення кінцевої мети інтеграції ринків електроенергії України та ЄС – досягнення синхронного режиму роботи ОЕС України та *ENTSO-E*. Пріоритетом є забезпечення практичної імплементації нещодавно підписаної угоди про приєднання Об'єднаної енергетичної системи України до *ENTSO-E*²¹, зокрема, перехід до формування технічних процедур та регламентів роботи ОЕС України в синхронному режимі та розроблення необхідного плану заходів щодо реалізації цього стратегічного завдання.

За оцінками НЕК «Укренерго»²², спільна робота ОЕС України та *ENTSO-E* також дасть можливість наростити експорт електроенергії до Європи за рахунок більш ефективного використання наявних виробничих потужностей (у т. ч. АЕС) та взаємовигідних обмінів, диверсифікації експорту енергоресурсів. Крім того, можливість вільного експорту автоматично збільшить інвестиційну привабливість енергетичного сектору України з точки зору розвитку генеруючих потужностей. Загалом, за розрахунками Укренерго, обсяг експорту може збільшитися з нинішніх 5 млрд кВт-год до 18–20 млрд кВт-год, що, у свою чергу, збільшить виручку від експорту електроенергії до 1,5 млрд дол. США.

Синхронізація відкриває можливості участі українських гідроелектростанцій у балансуванні пікових навантажень суміжних енергосистем європейських країн. Загалом, налагодження спільної роботи з *ENTSO-E* надасть додаткові можливості для балансування і створить умови для більш досконалої конкуренції на єдиному ринку.

Враховуючи важливість завдань, енергетичний вимір зовнішньої політики потребує істотного посилення. Варто активніше обстоювати національні інтереси, у т. ч. звертаючи увагу держав – членів ЄС на неприпустимість порушення основних принципів функціонування енергетичних ринків і створення монопольних переваг у певних їх сегментах. У цих та інших питаннях забезпечення енергетичної безпеки вкрай необхідними є системна робота та координація зусиль усіх органів державної влади.

13.3. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

З огляду на сучасні виклики й загрози, забезпечення національної і, зокрема, енергетичної стійкості, дедалі частіше стає пріоритетом політики окремих держав та їх об'єднань. Окрему увагу цим питанням приділено

²¹ Україна все ближче до ринку електроенергії країн ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.ua/energetics/1940149-ukrajina-vse-blijche-do-rinku-elektroenergiji-krajin-es.html>

²² Фіналізовано угоду про приєднання ОЕС України до ENTSO-E [Електронний ресурс] / Укренерго. – Режим доступу : <https://ua.energy/media/pres-tsentr/pres-relizy/finalizovano-ugodu-pro-pryyednannya-oes-ukrayiny-kontynentalnoyi-merezhi-entso-e/>

в новій Глобальній стратегії ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки²³ та матеріалах Варшавського 2016 р. саміту НАТО²⁴.

В енергетичній сфері стійкість функціонування держави та її економіки забезпечують, створюючи системи: стратегічних запасів, передусім нафтових резервів²⁵; попередження криз²⁶; захисту критичної інфраструктури²⁷. Уклавши Угоду про асоціацію з ЄС, Україна взяла зобов'язання забезпечити себе цим інструментарієм.

Одним із перших розроблених в ЄС інструментів забезпечення енергетичної стійкості є нафтові резерви. Директива 2009/119/ЄС передбачає необхідність збереження на постійних засадах фізично доступних резервів нафти й нафтопродуктів в обсягах, щонайменше еквівалентних найбільшій кількості, представленій або 90 днями середньодобового імпорту, або 61 днем середнього внутрішнього добового споживання²⁸.

Однак, попри зрозумілу ціль і наявність підтримки з боку європейських партнерів, Україна досі не вибрала моделі, за якою створюватимуть нафтові резерви, та не розробила потрібних правочинів.

За даним напрямом роботу має бути суттєво активізовано. При цьому слід виходити із реальної ситуації в Україні. Зрозуміло, формування запасів нафти й нафтопродуктів фактично під час війни вимагатиме великих затрат. Особливо якщо врахувати захоплені супротивником енергетичні потужності й паливні резерви. Але цей досвід дозволяє стверджувати, що гарантування стійкості держави та її економіки не обмежується створенням нафтових резервів, що забезпечують функціонування лише транспортної галузі.

Україна може запропонувати дещо інший підхід до формування системи енергетичних запасів. Зокрема, доцільно виходити з того, що: структура енергоспоживання країни має визначатися, виходячи з економічної та екологічної доцільності; кожен споживач повинен отримати можливість у різний час використовувати різні джерела енергії; у кожному регіоні має бути створений енергетичний резерв з урахуванням структури енергоспоживання й різного часу сезонних навантажень.

²³ A New EU Strategic Approach to Global Development, Resilience and Sustainability [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://europa.eu/globalstrategy/en/new-eu-strategic-approach-global-development-resilience-and-sustainability>

²⁴ Commitment to enhance resilience [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm?selectedLocale=en

²⁵ Council Directive 2009/119/EC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0119&from=en>

²⁶ Regulation (EU) No 994/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010R0994&from=EN>

²⁷ Council Directive 2008/114/EC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>

²⁸ Council Directive 2009/119/EC [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0119&from=en>

Реалізація такого бачення дозволить вибудувати систему енергетичної безпеки на поєднанні запасів різних видів палива та резервів потужності в усіх секторах енергетики, що гарантуватимуть можливість швидкої зміни структури споживаних енергоносіїв.

Створення гнучкого енергетичного резерву не виключає, а має відбуватися одночасно з формуванням стабілізаційного запасу нафтопродуктів, призначеного для стримування зростання цін під час виникнення дефіциту пального на внутрішньому ринку. Із цією метою варто розробити правочини, що регулюють засади формування такого запасу; утворити агентство з управління ним; сформувати інфраструктуру запасу з урахуванням потреб регіонів і наявного резервуарного парку; створити систему оприлюднення інформації про формування, зберігання, розблокування, оновлення запасу.

Слід наголосити, що формування резервів має здійснюватися не лише за рахунок зростання податків, а й шляхом укладання договорів резервування, які передбачають право викупу в будь-який момент і за ринковими цінами запасів, що належать стороннім компаніям.

Частково така система вже формується у сфері газопостачання. Зокрема, реалізація затверджених Правил про безпеку постачання природного газу²⁹ і Національного плану дій³⁰ дозволить використати кращий досвід ЄС із запобігання кризам і мінімізації їх наслідків. Прийняті рішення спрямовані на посилення безпеки постачання природного газу в Україні шляхом прогнозування та оцінки можливих ризиків та вжиття заходів для їх запобігання, а також реагування на кризові ситуації із переривання поставок газу.

Правила про безпеку постачання природного газу визначають коло захищених споживачів, регламентують виявлення та класифікацію основних ризиків щодо безпеки постачання природного газу та заходи, необхідні для зменшення впливу таких ризиків (превентивні заходи). Також визначені обов'язки суб'єктів владних повноважень, відповідальних за безпеку постачання природного газу.

Національний план дій визначає рівні можливих кризових ситуацій з надходженням природного газу в Україну та систему заходів реагування на них, обов'язки суб'єктів ринку природного газу з урахуванням впливу на них кризової ситуації, а також першочергові заходи, що підлягають обов'язковому виконанню з метою поновлення надходження природного газу.

У той же час в електроенергетиці цей аспект потребує посиленої уваги. Зростання кількості інцидентів, спрямованих на порушення функціонування

---

²⁹ Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України «Про затвердження Правил про безпеку постачання природного газу» від 2 листопада 2015 р. № 686 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1458-15>

³⁰ Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України «Про затвердження Національного плану дій» від 2 листопада 2015 р. № 687 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1458-15>

її об'єктів, вимагає удосконалення системи їхнього захисту й забезпечення стійкості функціонування електроенергетичної системи.

Належне реагування з боку держави, власників та операторів об'єктів критичної інфраструктури необхідні, зокрема, у випадках фізичного захоплення, блокування роботи, розукомплектування, фізичного знищення, перешкоджання діяльності з відновлення функціональності згаданих об'єктів³¹. При цьому варто наголосити, що порушення в роботі одного об'єкта критичної енергетичної інфраструктури здатні вивести з ладу інші через їхню взаємозалежність.

Унаслідок зовнішніх втручань у роботу систем контролю та управління об'єктами електромереж у 2015–2016 рр. припинялося постачання електроенергії споживачам в Івано-Франківській, Чернівецькій, Київській областях і м. Києві. Ці атаки виявили нагальну необхідність запровадження кіберзахисту енергетичної інфраструктури й систем управління технологічними процесами.

Загалом у 2014–2017 рр. через зловмисні діяння в енергетиці України неодноразово запроваджувалися надзвичайні заходи:

- запроваджені 13 серпня 2014 р.³² із щомісячним подовженням до 1 травня 2015 р.;
- запроваджені 9 грудня 2015 р.³³, що діяли до 15 січня 2016 р.;
- запроваджені 17 лютого 2017 р.³⁴ із щомісячним подовженням до 20 липня 2017 р.

Слід зазначити, що запроваджені надзвичайні заходи та відповідні рішення передбачали лише обмеження ринкового та розширення адміністративного регулювання роботи електростанцій. Фактично, ця ситуація демонструє, що системи запобігання виникнення кризової ситуації на ринку електроенергії, яка б не змушувала блокувати ринкові механізми господарювання суб'єктів на ринку електроенергії, на сьогодні в Україні не існує³⁵.

Існуючі плани, процедури та інструкції на випадок «надзвичайних ситуацій» орієнтовано передусім на збереження операційної спроможності підприємств енергетики без урахування каскадного впливу, нових загроз в інформаційній

³¹ Суходоля О.М. Захист критичної інфраструктури в умовах гібридної війни: проблеми та пріоритети державної політики України // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 3. – С. 62–76.

³² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії» від 13 серпня 2014 р. № 764-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1296-2015-%D1%80>

³³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії» від 9 грудня 2015 р. № 1296-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1296-2015-%D1%80>

³⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про вжиття тимчасових надзвичайних заходів на ринку електричної енергії» від 15 лютого 2017 р. № 103-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/103-2017-%D1%80>

³⁵ Суходоля О.М. Проблеми та пріоритетні напрями забезпечення стійкості роботи енергосистеми України : аналіт. записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2608/>

і технічній сферах, можливості кібератак, передусім проти систем управління, диверсій чи блокування дій із відновлення роботи систем після збою.

Отримані Україною уроки змушують переглянути чинні підходи до забезпечення безпеки та стійкості критичної енергетичної інфраструктури, зокрема через відсутність:

- планів попередження виникнення кризових ситуацій в енергетиці;
- чіткої координації роботи та відповідальності всіх суб'єктів, що залучаються в кризовій ситуації;
- спільної відповідальності усіх залучених суб'єктів за виконання заходів реагування;
- ефективності взаємодії державних і приватних підприємств;
- вчасних закупівель палива, їхніх запасів, ефективної організації ремонтних кампаній;
- інформування громадськості.

З огляду на це, потребує якнайшвидшого розроблення й запровадження План забезпечення стійкості енергопостачання України³⁶, де мають бути: формалізовані вимоги й зобов'язання суб'єктів, залучених до реагування на загрози природного і техногенного характеру, спричинені протиправними діями й комбінованими; визначені механізми ідентифікування загроз; гарантована наявність резервних потужностей, ресурсів; можливість задіяти альтернативні та додаткові резерви; заходи швидкого відновлення інфраструктури.

Потребують якнайшвидшого вирішення питання:

- встановлення ефективності застосування чинних організаційно-правових засад реагування на виникнення кризової ситуації в Об'єднаній енергетичній системі (ОЕС) України;
- гармонізації систем захисту й реагування, що існують в Україні, організації їхньої ефективної взаємодії, врегулювання передачі прав і відповідальності в разі комплексного характеру загрози;
- розроблення методики оцінювання загроз стійкості ОЕС України та спроможності залучених суб'єктів запобігти виникненню кризової ситуації;
- урахування забезпечення захисту й стійкості критичної інфраструктури при підготовці стандартів операційної безпеки і планів розвитку ОЕС України.

Ураховуючи сучасний рівень викликів та загроз енергетичній безпеці, пріоритетними напрямками забезпечення енергетичної стійкості України слід визначити:

в електроенергетиці:

- запровадження нової моделі функціонування ринку електроенергії, що передбачає ухвалення правочинів для реалізації Закону України «Про ринок електричної енергії України»;

³⁶ За аналогією з Національним планом дій у газовій сфері.

- вивільнення замкнених потужностей завдяки програмі розбудови електромереж і реалізації проектів, спрямованих на зняття внутрішніх обмежень;
- встановлення вимог до роботи обладнання (щодо надійності роботи, захисту об'єктів, резервування енергопостачання); визначення стандартів безпеки, вимог до якості енергозабезпечення відповідно до міжнародних зобов'язань;
- розроблення Плану стійкості енергетики;
- реалізацію проектів розширення (удосконалення структури) ліній електропередач ОЕС України;

у вугільній галузі:

- виконання рішень Ради національної безпеки та оборони України в частині зменшення залежності, передусім теплової енергетики, від вугілля антрацитової групи³⁷;
- реалізацію проектів будівництва регулюючих та маневрових генеруючих потужностей, які працюють не на вугіллі³⁸;
- диверсифікацію джерел постачання вугілля в Україну та створення розсосередженого резерву енергетичного вугілля всіх груп;
- запровадження прозорих ринкових відносин у сфері постачання вугілля, приватизації підприємств галузі й запровадження біржової торгівлі вугільною продукцією;

в атомній енергетиці:

- розширення дослідної експлуатації ядерного палива компанії *Westinghouse* та надання цій компанії чітких гарантій співпраці;
- будівництво, у співпраці з європейськими компаніями, на майданчику Хмельницької АЕС атомних енергоблоків із модернізованими системами безпеки, які відповідають сучасним вимогам;
- будівництво централізованого сховища для відпрацьованого ядерного палива і сховища для зберігання високоактивних продуктів його переробки;
- створення резерву ядерного палива в обсязі річної потреби;

³⁷ Див.: Рішення Ради національної безпеки та оборони України від 4 листопада 2014 р. «Про стан забезпечення енергетичної безпеки держави та невідкладні заходи щодо сталого проведення опалювального сезону 2014/15 року», введене в дію Указом Президента України від 14 листопада 2014 р. № 876/2014 ; від 6 травня 2015 р. «Про стан виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про стан забезпечення енергетичної безпеки держави та невідкладні заходи щодо сталого проведення опалювального сезону 2014/15 року» та додаткові заходи для гарантованого забезпечення вітчизняних споживачів енергоносіями», введене в дію Указом Президента України від 28 травня 2015 р. № 298/2015.

³⁸ Завдяки надзвичайним заходам в енергетиці буде зменшено споживання антрациту на ТЕС України [Електронний ресурс] / Міненерговугілля України. – Режим доступу : http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245188562&cat_id=245070636

на газовому ринку та у сфері транспортування вуглеводнів:

- імплементацію мережевих кодексів, розроблених *ENTSOG*, і практики тарифоутворення ЄС у наданні послуг із транспортування та зберігання природного газу, зокрема встановлення тарифів для точок входу/виходу з ГТС;
- оптимізацію потужностей і технологічних параметрів функціонування газо- і нафтотранспортної систем відповідно до очікуваних сценаріїв їхнього завантаження;
- створення конкурентних умов у всіх сегментах постачання, у т. ч. для побутових споживачів і теплокомуненерго; гарантування права кінцевих споживачів змінювати постачальника;
- реалізацію Національного плану дій на випадок кризових ситуацій у сфері газопостачання;

на ринку моторного палива:

- поступове обмеження обсягу надходжень кожного виду нафтопродуктів від одного постачальника до рівня 30 % загального обсягу імпорту;
- розроблення механізму резервування нафтопродуктів суб'єктами господарювання в обсязі 30 днів середнього внутрішнього добового споживання для здійснення товарних інтервенцій у випадку кризової ситуації (із врегулюванням права викупу визначених обсягів за ринковими цінами);

у частині забезпечення стійкості національної енергосистеми:

- формулювання вимог до системи енергетичної безпеки, заснованої на формуванні резерву потужностей різних видів генерування енергії з урахуванням можливості швидкого змінення структури споживаних енергоносіїв.

13.4. ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

Техногенне навантаження на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси України зростає. Триває урбанізація. На 3 % території держави зосереджено близько 70 % населення³⁹. Видобувна і переробна галузі промисловості, що донедавна забезпечували 60 % експортних валютних надходжень, утворюють велику кількість відходів, забруднюють повітря, ґрунти й природні води.

Загалом це істотно збільшує ризики виникнення техногенних катастроф з масштабними негативними наслідками через загрозу руйнування об'єктів підвищеної небезпеки, зокрема, внаслідок вчинення

---

³⁹ Загрози у сфері екологічної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки: аналіт. записка [Електронний ресурс] / Нац. ін-т стратег. досліджень. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2530/>

терористичних чи диверсійних актів. Суттєвого впливу зазнають просторово розподілені інфраструктурні мережі, безпечна експлуатація яких має першорядне значення для соціально-економічного розвитку держави: залізничні колії, нафто- та газопроводи, мости, магістральні електромережі. При цьому значна частина з них експлуатується за умов наднормативної зношеності основних фондів, небезпечного зниження міцності ґрунтів внаслідок підтоплення, впливу корозії на конструктивні елементи.

У гірничодобувних районах Донбасу на додаток до цього внаслідок воєнних дій виникає загроза катастрофічного підтоплення й затоплення прилеглих міст та селищ, непрогнозованого руху вибухонебезпечних і токсичних газів до промислової та житлової забудови, забруднення підземних і поверхневих джерел водопостачання⁴⁰. Ускладнення екологічної ситуації на території проведення АТО підвищує ризик виникнення техногенних катастроф на розташованих там численних промислових об'єктах.

За даними Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, у зоні проведення антитерористичної операції протягом 2017 р. Донецька фільтрувальна станція щонайменше 9 разів зазнавала значних руйнувань, що призводили до її зупинки⁴¹. Через обстріли бойовиків фільтрувальна станція, що забезпечує водою 600 тис. осіб по обидва боки лінії розмежування, не працювала 45 днів протягом I півріччя 2017 р.

За інформацією ОБСЄ, понад 1 млн людей можуть залишитися без водопостачання через численні пошкодження об'єктів інфраструктури внаслідок бойових дій на Донбасі⁴². Тому співробітництво з цією організацією є вкрай важливим для забезпечення доступу ремонтних бригад до пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури, від роботи яких залежить життя і здоров'я людей на сході України.

Необхідно також уточнити перелік найбільш небезпечних підприємств на території проведення АТО, що потребують уваги та доступу експертів міжнародних організацій ООН, ОБСЄ для запобігання надзвичайним ситуаціям екологічного та техногенного походження з масштабними негативними наслідками. Відсутність моніторингу основних компонентів довілля унеможлиблює розробку необхідних запобіжних заходів із відвернення наявних загроз.

В Україні продовжують проявлятися негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи. Передусім ідеться про широкомасштабне

---

⁴⁰ Причини та ризики виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру на території АТО : аналіт. записка [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ekoproblemu_ATO-24fa1.pdf

⁴¹ Інформація ОБСЄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://twitter.com/OSCE_SMM/status/876430361366073344?ref_src=twsrc%5Etfw&ref

⁴² OSCE: Hostilities in Donbas put water supply to over 1 mln people at risk [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.info/war/1984051-osce-hostilities-in-donbas-put-water-supply-to-over-1-mln-people-at-risk.html>

радіоактивне забруднення довкілля, велику кількість радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів на території проммайданчика ЧАЕС і зони відчуження, що потребує безпечного поводження з ними. Як і раніше, проблемою залишається повернення до нормального життя територій за межами зони відчуження, що також зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Сьогодні державна політика щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи потребує істотної модернізації⁴³. Істотне поліпшення радіо-екологічної ситуації на цих територіях дозволяє зосередити увагу на їх відродженні: соціально-економічній і радіаційно-екологічній реабілітації, створенні умов для ведення господарської діяльності без обмежень за радіаційним фактором і подальшому зниженні ризику для здоров'я населення.

Кабінетом Міністрів України розроблено і подано до Верховної Ради України низку законопроектів, що дозволяють реалізувати новий підхід у подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи. Зокрема, це законопроекти щодо переходу на виключно дозові критерії розмежування територій, що зазнали радіоактивного забруднення, а також щодо створення зони спеціального промислового використання на території зони відчуження, щодо відновлення цільового використання і накопичувального характеру Державного фонду поводження з радіоактивними відходами.

Законом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення поводження з радіоактивними відходами» вносяться зміни до Бюджетного кодексу України, якими визначається порядок формування та використання коштів Державного фонду поводження з радіоактивними відходами⁴⁴. Створення Державного фонду поводження з радіоактивними відходами у складі спеціального фонду державного бюджету сприятиме належному фінансуванню створення та утримання сховищ зберігання радіоактивних відходів.

Зараз у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, зокрема, зменшенні ризиків для персоналу та населення, Україна долає важливі рубежі:

- завершено переміщення всього відпрацьованого ядерного палива ЧАЕС з енергоблоків до першого сховища відпрацьованого ядерного палива (СВЯП-1);
- відбулося переміщення Нового безпечного конфайнмента (НБК) в проектне положення над об'єктом «Укриття»;

⁴³ Необхідність удосконалення державної політики у цій сфері обґрунтовується в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень «Політика України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи: історія формування, проблеми реалізації та перспективи підвищення її ефективності» (див.: <http://www.niss.gov.ua/articles/2423/>).

⁴⁴ Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення поводження з радіоактивними відходами» (Підписаний Президентом України 31 липня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-udoskonalennya-mehanizmu-fina-42626>

- наприкінці 2017 р. буде введено в експлуатацію новий безпечний конфайнмент, що створить умови для початку реалізації третього етапу проекту перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему, видалення накопиченої води та інших робіт усередині об'єкта «Укриття», а також сприятиме загальному покращенню радіологічної ситуації в зоні відчуження та за її межами;
- наприкінці 2017 р. буде введено в експлуатацію сховище «сухого типу» відпрацьованого ядерного палива Чорнобильської АЕС (СВЯП-2).

Посиленої уваги потребує і проблема відходів, що утворюється внаслідок господарювання та життєдіяльності.

Реальні загрози для населення і довкілля створює неналежне поводження з відходами виробництва і споживання, яких уже накопичено 35 млрд т. Полігони, звалища, сховища, шламонакопичувачі, терикони займають 2,7 % території держави. Щороку утворюються сотні стихійних звалищ. Відчувається гостра нестача інфраструктури зі збирання, у т. ч. роздільного, захоронення, утилізації, перероблення відходів. Із 450 млн т відходів, які щорічно утворюються, переробляється не більше 70 млн т.

Стан поводження з твердими відходами в Україні перебуває на критичному рівні. Рівень затрат на поводження з відходами не гарантує захисту навколишнього середовища і здоров'я людини⁴⁵. Основні проблеми полягають у відсутності об'єктів з утилізації відходів, дієвого контролю за навколишнім середовищем та відповідної практики управління, в неефективних регуляторних та законодавчих нормах, у незаконній утилізації відходів та створенні стихійних звалищ, фінансових перешкодах та відсутності єдиної організаційної структури. Ситуація значно ускладнюється через відсутність належної інфраструктури з роздільного збору, сортування та утилізації твердих побутових відходів.

Усе вищезазначене стало причиною кризи з вивезенням побутових відходів у Львові, що набула загальнодержавного масштабу після закриття Грибовицького сміттєзвалища внаслідок обвалу на ньому і загибелі людей у травні 2016 р. З огляду на підвищення температури повітря в літній період накопичення значних обсягів побутових відходів у місті може спричинити розповсюдження небезпечних інфекційних захворювань. На жаль, цю проблему не вдалося вирішити вчасно на місцевому рівні, і тепер для її оперативного вирішення потрібне втручання Кабінету Міністрів України.

Водночас ситуація з накопиченням побутових відходів є загрозовою не лише для Львова – вона вкрай актуальна для багатьох міст і селищ усієї держави, адже полігони побутових відходів займають значні площі і завдають

---

⁴⁵ Пріоритети державної політики щодо зниження забруднення навколишнього середовища : аналіт. записка [Електронний ресурс] / НІСД. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1823/>

шкоди довкіллю. Тому для нашої держави актуальним є перехід від стратегії складування побутових відходів на численних полігонах, що вже переповнені, до альтернативних способів вирішення проблеми поводження з побутовими відходами, що значно знижують їх негативний вплив на довкілля. Йдеться про впровадження комплексної системи збирання та утилізації побутових відходів, що забезпечує їх використання як джерел вторинної сировини.

Актуальним завданням є запровадження в Україні кращих європейських практик поводження з відходами та гармонізації вітчизняного законодавства відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС.

Потребує удосконалення роботи та посилення спроможності Єдина державна система цивільного захисту. Більша частина інфраструктури вичерпала свій ресурс, є застарілою і знятою з виробництва. Її територіальні та функціональні підсистеми не забезпечують оперативного збирання, оброблення, передавання та аналізу інформації про ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, відпрацювання запобіжних заходів та пропозицій щодо їхнього проведення. Система оповіщення населення не відповідає сучасним вимогам. Її можливості зменшилися через згорання проводового радіомовлення, незалученість мобільних операторів зв'язку, інтернет-провайдерів, теледіагностичних організацій⁴⁶.

Пріоритетними завданнями у цій сфері є реалізація Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру⁴⁷, налагодження взаємодії центральних і місцевих органів влади й переоснащення сил цивільного захисту.

13.5. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ

Забезпечення дієвості державної політики енергоефективності визначено пріоритетом Стратегії національної безпеки України⁴⁸. У листопаді 2015 р. прийнято новий Національний план дій з енергоефективності до 2020 року⁴⁹, який визначає основні загальнодержавні цілі у цій

⁴⁶ Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2015/Glava_8.pdf

⁴⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 22 січня 2014 р. № 37-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/37-2014-%D1%80>

⁴⁸ Стратегія Національної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

⁴⁹ Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року (схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1228-р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-%D1%80>

мірою зумовлено суттєвим підвищенням цін на паливно-енергетичні ресурси, які змусили кінцевих споживачів економити.

Структурний, технічний та технологічний потенціал енергозбереження залишається нереалізованим. Енергоемність України, виміряна як відношення загальної пропозиції первинної енергії до валового внутрішнього продукту, удесятеро вища за середню по ОЕСР. Україна до цього часу споживає приблизно у 3,2 раза більше енергії на одиницю ВВП, ніж у середньому по ОЕСР. Обсяг енергії, що використовується для виробництва одиниці товарів і послуг (тобто на одиницю ВВП), перевищують рівень Туреччини в 3,8 раза; Польщі – у 3 рази; Білорусі – в 1,8 раза; середнє значення для Європейського Союзу – у 3,8 раза⁵¹.

Таким чином, вжиті Україною заходи не дали належного ефекту, і державна політика потребує посилення. У суспільстві зберігаються стереотипи існування надлишку дешевих енергоносіїв. Населення очікує, що держава й надалі компенсуватиме йому всі енергетичні затрати через програми субсидування й дотування. Суб'єкти господарювання й виробники паливно-енергетичних ресурсів не відчують необхідності в запровадженні технологій із вищими коефіцієнтами перетворення енергії, оскільки користуються «затратною» методологією формування цін і тарифів. Це порушує ринковий баланс між різними видами енергоресурсів і джерелами енергозабезпечення та послаблює конкурентоспроможність національних виробників на світовому ринку.

Донедавна проблема полягала у необхідності сформувати ефективно діючі економічні механізми стимулювання суб'єктів господарювання та бюджетні установи до більш ефективного використання ресурсів. Економічні механізми стимулювання енергоефективності потребували уточнення в частині їхнього переорієнтування на цільові групи споживачів енергоресурсів і перегляду організаційних форм реалізації.

Серйозним проривом у цьому напрямі можна вважати прийняття у 2017 р. низки законів України, які формують необхідну інституційну основу таких механізмів, зокрема:

- «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації»⁵²;
- «Про енергетичну ефективність будівель»⁵³;

⁵¹ О. Домбровський. Енергоефективність – ахілесова п'ята української економіки [Електронний ресурс]. – 2017, червень. – Режим доступу : http://zhytlo.in.ua/ua/napryamok/energoberezheniya/energoefektivnst_ahlesova_pyata_ukranksko_ekonomki.html

⁵² Закон України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» (у редакції від 20 квітня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/327-19>

⁵³ Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 р. № 2118-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2118-19>

- «Про Фонд енергоефективності»⁵⁴;
- «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання»⁵⁵.

Прийняття зазначених актів фактично створює інституційні передумови для спрямування інвестицій споживачам через ринкову фінансову інфраструктуру, забезпечує цінове стимулювання населення, суб'єктів господарювання та бюджетної сфери до підвищення енергоефективності, створює стимули для раціонального використання водних й енергетичних ресурсів, сприяє налагодженню взаємовигідних відносин між споживачами та суб'єктами господарювання, що надають відповідні послуги.

Слід також зазначити, що набрання чинності зазначеними законами відкрило можливості залучення безповоротної допомоги ЄС на здійснення в Україні енергоефективних заходів. Ухвалення цих документів засвідчило виконання Україною її міжнародних зобов'язань в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та зобов'язань України як члена Енергетичного Співтовариства.

Водночас надалі необхідно також імплементувати в українське законодавство механізм стимулювання енергоефективності, що міцно закріпився в практиці функціонування енергетичних ринків ЄС. Управління попиту на енергоресурси, зокрема, запровадження механізму «енергетичних послуг»⁵⁶ як альтернативи новому виробництву енергії, має стати ключовим пріоритетом для Уряду у виробничій сфері.

З огляду на ресурсні обмеження, варто зосередити зусилля на сприяттві розвитку місцевих енергетичних ініціатив, зокрема, малого та середнього підприємництва в енергетичній сфері та енергетичних кооперативів, генерації та постачання електричної і теплової енергії з урахуванням регіональних особливостей, розвитку розподіленої генерації; підвищенні ефективності використання енергоресурсів енергоспоживаючими установками у будівлях та системах енергопостачання.

Кабінет Міністрів України має якнайшвидше забезпечити розробку та прийняття підзаконних актів з метою практичної імплементатії прийнятих механізмів стимулювання енергоефективності. Водночас місцевим державним адміністраціям та органам самоврядування доцільно активізувати свою діяльність в напрямі:

⁵⁴ Закон України «Про Фонд енергоефективності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2095-viii>

⁵⁵ Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22 червня 2017 р. № 2119-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2119-19>

⁵⁶ Запроваджений Директивою 2006/32/ЄС Європейського парламенту та РАДИ від 5 квітня 2006 р. «Про ефективність кінцевого використання енергії та енергетичні послуги, а також про скасування Директиви Ради 93/76/ЄЕС» механізм передбачає встановлення вимог до постачальника енергії (ресурсів) допомагати реалізовувати енергозберігаючі заходи на стороні споживача (у т. ч. за рахунок виробника енергії) та створює стимули для такої діяльності.

- розробки та затвердження місцевих програм (планів) реалізації потенціалу енергозбереження та енергоефективності, відновлюваної енергетики на місцевому рівні;
- формування системи реалізації проектів енергозбереження у бюджетних установах та на об'єктах комунальної власності на основі енерго-сервісних договорів, що передбачено нещодавно прийнятим законодавством;
- розроблення плану заходів щодо інформаційного супроводу діяльності з удосконалення системи субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло- й водопостачання та переходу до адресних монетарних виплат, що стимулюватиме ощадливе ставлення до енергоресурсів;
- завершення встановлення приладного обліку постачання та споживання енергоресурсів і послуг;
- формування системи індикаторів оцінки та забезпеченні моніторингу рівня енергоефективності на місцевому та регіональному рівнях.

РОЗДІЛ 14

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Гібридна агресія з боку Росії залишається фундаментальною та довгостроковою зовнішньою загрозою, яка дестабілізує економічний розвиток та погіршує стан економічної безпеки України. На третьому році гібридної агресії соціально-економічний розвиток країни характеризується як низкою здобутків (прояви макроекономічної стабілізації, початок відновлення капітального інвестування, перші за останні роки зрушення щодо підвищення оплати праці), так і значною кількістю невирішених проблем (помірні та волатильні темпи економічного зростання, невідповідна потенціалу та можливостям України продуктивність офіційного сектору економіки, висока монополізація економічної діяльності, деіндустріалізація економіки в умовах імпортозалежної моделі функціонування внутрішнього ринку, вагомий нереалізований експортний потенціал).

Ситуація вимагає системного демонтажу зовнішніх залежностей української економіки, її широкого залучення до постіндустріального виробництва товарів та послуг, ліквідації макроекономічних дисбалансів, прискорення економічного зростання, послідовного подолання розриву у продуктивності праці та рівні життя з розвиненими країнами, створення передумов до реінтеграції економічної та митної території країни.

Окремої уваги потребує реалізація Україною євроінтеграційної стратегії. Адаптація української економіки до норм та правил ЄС має здійснюватися згідно з новим форматом євроінтеграції, який не лише передбачає поглиблену та прискорену асоціацію України з ЄС, а й враховує зміни, що відбуваються в самому Євросоюзі (включно з можливою модифікацією на основі «різношвидкісної інтеграції»). У цьому контексті актуалізується потреба переосмислення нових викликів європейської інтеграції, пов'язаних із рішенням Великої Британії про вихід з ЄС. Доцільно також кардинально переглянути графік імплементації чинної Угоди про асоціацію з метою суттєвого прискорення виконання всіма органами державної влади України взятих євроінтеграційних зобов'язань.

14.1. МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Макроекономічна ситуація в 2016 р. істотно покращилася порівняно з 2015 р., хоча й залишається хиткою. Окреслилися певні ознаки економічного відновлення. Як наслідок, економічна політика, зорієнтована на виживання¹, втрачає актуальність та потребує переосмислення. Загалом досягнуто низки принципово важливих критеріїв для переходу до стратегії проривного розвитку, серед яких варто відзначити:

- **поступове відновлення економічного зростання.** Реальний приріст ВВП у 2016 р. перевищив офіційні прогнози² й становив 2,3 % порівняно з 2015 р. Це відбулося за рахунок зростання у більшості видів економічної діяльності. За попередніми оцінками, у I кварталі 2017 р. реальне зростання ВВП становило 2,5 %, а у II кварталі – 2,4 %. Лідери відновлення економічного зростання у 2016 р.: будівництво (+16,3 %); сільське, лісове та рибне господарство (+6,0 %); інформація та телекомунікація (+4,6 %); операції з нерухомим майном та діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (по +4,2 % відповідно); оптова та роздрібна торгівля (+4,0 %). Приріст вище середнього рівня досягнутий у професійній, науковій і технічній діяльності (+3,8 %), переробній промисловості (+3,6 %), на транспорті, у складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (+3,0 %). На згадані види економічної діяльності припадають понад 80 % валової доданої вартості у 2016 р.;

- **зниження інфляції та курсових коливань.** Інфляційний перегрів 2014–2015 рр. значною мірою був зупинений у 2016 р. Так, індекс споживчих цін у 2016 р. до попереднього року становив 13,9 % за прогнозованих 15 %. При цьому номінальні наявні доходи на одну особу зросли на 14,7 %, номінальна зарплата – на 23,6 %, а реальна зарплата – на 9,0 %, що засвідчує підвищення платоспроможності населення. Курсові середньомісячні коливання національної валюти упродовж року становили близько 8 %;

- **утримання бюджетного дефіциту на безпечному рівні.** Доходну частину зведеного бюджету сформовано із незначним перевиконанням за рахунок перевищення надходжень до місцевих бюджетів. При цьому первинний профіцит становив +1,1 % ВВП, а загальний дефіцит державного бюджету сформовано на рівні –2,9 % ВВП, що стало наслідком помірнього зростання видатків на обслуговування боргів (у 2016 р. частка боргових виплат з бюджету знизилася до 4,0 % ВВП проти 4,2 % у 2015 р.);

¹ Щорічне Послання Президента до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році» [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/shorichneposlannya-prezidenta-do-verhovnoyi-radi-pro-vnutri-38077>

² Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2017–2019 роки» від 5 серпня 2015 р. № 558 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248397249>

- **зменшення збитковості суб'єктів господарювання.** За попередніми даними 2016 р., чистий прибуток у цілому по економіці становив 28,6 млрд грн (у 2015 р. – 373,5 млрд грн збитку). Цього досягнуто внаслідок дворазового скорочення збитків підприємств (з 726,5 млрд грн у 2015 р. до 368,6 млрд грн у 2016 р.). Подолано кризи збитковості у галузях професійної, наукової та технічної діяльності (позитивне сальдо чистого прибутку (збитку) становило 25,0 млрд грн у 2016 р. проти 48,7 млрд грн збитку в 2015 р.), інформації та телекомунікації (1,8 млрд грн прибутку в 2016 р. проти 12,6 млрд грн збитку в 2015 р.), транспорту та складського господарства (7,0 млрд грн прибутку в 2016 р. проти 17,8 млрд грн збитку в 2015 р.). Негативне сальдо чистого прибутку (збитку) промислових підприємств знизилось у 6,5 раза, у будівництві – в 2,5 раза;

- **активізація зовнішньоекономічної діяльності.** Темпи зростання експорту товарів і послуг у IV кварталі 2016 р. становили +9,7 % до відповідного періоду 2015 р., а його падіння в цілому за рік дорівнювало -1,6 %, що майже на порядок менше, ніж у попередньому році (-13,2 %). Зниження експорту товарів і послуг у I кварталі 2017 р. на 0,4 % на порядок нижче відповідного падіння (-4,1 %) у I кварталі 2016 р. Обсяги імпорту товарів і послуг у 2016 р. зросли на 8,4 % проти падіння на 17,9 % у 2015 р., а в I кварталі 2017 р. – на +2,9 % при падінні на 3,6 % у відповідному кварталі 2016 р.

Позитивний тренд сформований і щодо залучення іноземних інвестицій, загальні надходження яких в акціонерний капітал упродовж 2016 р. становили 4,4 млрд дол. США. Їх чистий приріст сягнув у 2016 р. 1,5 млрд дол. США та 0,7 млрд дол. США у I кварталі 2017 р., тоді як у 2015 р. спостерігалось зниження ПІІ в обсязі -4,6 млрд дол. США. Станом на кінець 2016 р. обсяги залучених іноземних інвестицій в акціонерний капітал становили 37,7 млрд дол. США, що на 4,2 % більше, ніж на його початок³, а на 1 квітня 2017 р. – 38,0 млрд дол. США (+2,0 %).

Водночас **забезпечення макроекономічної стабільності не можна вважати самоціллю економічної політики.** Критично необхідно забезпечити стійкий позитивний вплив економічного середовища на відновлення якості життя населення та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу. Ситуація ускладнюється слабкістю існуючої макростабільності, чинниками якої є: низькі темпи зростання, згорнутий платоспроможний попит та обмеженість внутрішньої пропозиції товарів та послуг, значний борговий тягар, надмірна зовнішньоторговельна відкритість, скорочення чисельності зайнятості тощо. Зазначені чинники системно обмежують потенціал та ресурси забезпечення макроекономічної стійкості та формують низку **загроз економічній безпеці** України, як-от:

³ Прямі інвестиції (акціонерний капітал) із країн світу в економіці України у 2016 році [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/ivu/ivu_u/ivu0416.html

- **триваюча рецесія в окремих сегментах економіки.** Майже п'ята частина сформованої у 2016 р. валової доданої вартості створена у сферах економічної діяльності, де триває спад. Серед них: фінансова та страхова діяльність (-15,7 % проти 2015 р.), освіта (-4,8 %), охорона здоров'я (-4,1 %), мистецтво, спорт, розваги і відпочинок (-3,8 %) та ін. У сфері державного управління та оборони, обов'язкового соціального страхування, попри позитивне річне зростання на рівні +1,0 %, у другій половині 2016 р. відновився спад (-1,9 % у III кварталі та -5,0 % – у IV кварталі). У I кварталі 2017 р. спад у цих сферах, окрім сфери державного управління та оборони, обов'язкового соціального страхування, продовжився та доповнився незначним падінням у сільському господарстві на 0,7 %;

- **не зіставний з економічним потенціалом масштаб офіційної економіки.** Низький офіційний рівень ВВП України є одним з ключових бар'єрів на шляху переходу від забезпечення макроекономічної стабільності до динамічного зростання. Так, за оцінками МВФ у 2016 р. номінальний обсяг ВВП України становив 93,3 млрд дол. США. За обсягом номінального ВВП на душу населення наша держава у 4,7 раза поступається середньосвітовому рівню (2 194,4 дол. США в Україні проти 10 318,9 дол. США в середньому по світу). Це означає, що відновлення міжнародного економічного статусу України вимагає забезпечення суттєво відмінних від середньосвітових параметрів економічної динаміки, зокрема, темпів зростання, рівня інфляції, дефіциту державного бюджету, обсягів боргу, зовнішньоторговельної відкритості тощо. Так, характерні для розвинених країн щорічні темпи зростання ВВП на рівні 2–4 % принципово не здатні істотно змінити конкурентні позиції України у світі не лише у середньо-, а й у довгостроковій перспективі, й закріплюватимуть відставання країни;

- **поглиблення технологічної відсталості країни.** Збереження критичного рівня зношеності виробничих фондів при мінімальних капітальних інвестиціях (валовому нагромадженні основного капіталу) робить їх експлуатацію технологічно небезпечною та економічно не вигідною на внутрішньому ринку та неконкурентоспроможною – на зовнішніх. Це обумовлює спрямування переважної частини капітальних інвестицій на утримання та експлуатацію поточних виробничих активів, а не на їх кардинальну модернізацію. При зношеності основних засобів у понад 75 % рівень валового нагромадження основного капіталу у ВВП становив у 2016 р. лише 15,2 %. Це нижче безпекового рівня у 20 % для економік з помірною зношеністю основних засобів та малоефективно для української економіки. Найвищий рівень зношеності⁴ спостерігається у промисловості, в окремих галузях якої основні засоби практично амортизовані. Зокрема, на початок 2016 р. в обробленні деревини та виготовленні виробів із деревини та корка було амортизовано 94,5 % основних засобів, у поліграфічній діяльності – 95,6 %, у виробництві, автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших

⁴ На кінець 2015 – початок 2016 рр.

транспортних засобів – 94,0 %, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 82,6 %. Значна частина виробничих фондів експлуатується після завершення технічно допустимих вимог та строків;

- **обмеженість інвестиційних джерел забезпечення економічної активності та модернізації господарського комплексу країни.** Інвестиційний ресурсний дисбаланс, що полягає у домінуванні власних джерел фінансування капітальних інвестицій при високій закредитованості суб'єктів господарювання, обмежує можливості інвестиційного прориву. Так, у 2016 р. власним коштом підприємств та організацій профінансовано майже 70 % капітальних інвестицій (67,5 % – у 2015 р., 70,5 % – у 2014 р.), а в I кварталі 2017 р. внутрішні ресурси інвестування зросли до 76,6 %. В промислових регіонах підприємства власним коштом фінансують понад 80 %⁵ капітальних інвестицій. При цьому тренд зниження ролі амортизації, як інвестиційного джерела, за роки агресії посилюється. У 2016 р. амортизаційні відрахування як джерела капітальних інвестицій становили в середньому 14,5 % власних коштів підприємств (від 2,2 % у Полтавській області до 27,8 % – у Дніпропетровській), а в I кварталі 2017 р. – лише 12,0 %. Для порівняння: у 2015 р. ця частка сягала 18,4 %, а 2010 р. – 20,9 % власних коштів підприємств. Закредитованість великих та середніх підприємств за всіма видами економічної діяльності досягла критичного для фінансової стійкості рівня у 70 %, а в промисловості – до 80 %. На початок 2017 р. у капіталі великих та середніх підприємств на позичкові ресурси припадало 69,6 %, тоді як у 2013 р. – лише 61,5 %, а в 2005 р. – 54,5 %. А в будівництві, оптовій та роздрібній торгівлі, операціях з нерухомим майном непокритий збиток визначав від'ємне значення власного капіталу у 2015–2016 рр. Такий високий рівень фінансової залежності суттєво обмежує інвестиційні можливості суб'єктів господарювання;

- **структурні деформації промислового сектору національної економіки.** Низькі темпи зростання промисловості (індекс промислової продукції за 2016 р. становив +2,8 % на тлі падіння у попередні чотири роки⁶) демонструють високу вразливість багатьох галузей до викликів та обмежень на зовнішньому та внутрішньому ринках. У 2017 р. спад промисловості за січень–червень становив -0,4 %, хоча у січні та травні спостерігалось зростання у +5,6 % та +1,2 % проти аналогічних місяців 2016 р. За попередніми оцінками, вклад переробної промисловості у 2016 р. залишився на рівні попереднього року. Структурні зрушення у переробній промисловості характеризуються згортанням машинобудівного комплексу. Так, у 2016 р. підприємства машинобудування забезпечили лише 6,1 % обсягу реалізованої

⁵ У 2016 р. у Дніпропетровській області – 87,4 %, у Донецькій – 88,0 %, у Запорізькій – 82,5 %, у Кіровоградській – 81,3 %. У I кварталі 2017 р. вже в 11 регіонах понад 80 % капітальних інвестицій фінансувалося власним коштом підприємств.

⁶ Індекси промислової продукції в Україні у 2010–201 рр. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/pr/ipp/ipp_u/ipp2010-2017xls_u.zip

промислової продукції (товарів, послуг)⁷ (у 2013 р. – 8,7 %), що майже в 3,5 раза менше обсягів реалізованої продукції харчової промисловості (у 2013 р. – 2,2 раза). За підсумками 2016 р. обсяги реалізованої продукції машинобудування та металургії практично зіставні з обсягами продукції харчової промисловості;

- **дестимулююча інфляційна динаміка.** У 2014–2016 рр. загальний індекс споживчих цін подвоївся⁸, а за комунальними послугами (житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива) зріс учетверо⁹. При цьому наявні доходи на одну особу у номінальному вимірі в середньому по країні зросли лише на 33 %¹⁰. Для подолання такого цінового диспаритету необхідно забезпечувати кратне випередження темпів зростання доходів населення порівняно з темпами інфляції. Досягнуте у I кварталі 2017 р. номінальне зростання доходів населення на 16,6 % при споживчій інфляції на рівні 13,9 % вкрай недостатнє для якісного покращення платоспроможності громадян. Стримуючим чинником тут є наявність зворотного ефекту між зростанням заробітних плат та рівнем цінової конкурентоспроможності національного виробництва. Надмірний дисбаланс динаміки цін та доходів призводить до зниження купівельної спроможності, а отже, й попиту на продукцію та послуги реального сектору економіки;

- збереження надмірної **залежності національної економіки від зовнішньоекономічних чинників.** Україна належить до держав з безпрецедентно високою зовнішньоторговельною відкритістю. За роки російської агресії залежність формування ВВП від експортно-імпортних потоків зберігається на високому рівні навіть попри кардинальне згортання співробітництва з РФ. Так, у 2016 р. обсяги експорту товарів і послуг становили майже половину ВВП (49,3 %¹¹), імпорту – понад 55,5 % (у I кварталі 2017 р. відповідно 58,8 % за експортом та 62,8 % – за імпортом); загальний дефіцит зовнішньої торгівлі за товарами і послугами зріс майже у 4 раза (до 148,5 млрд грн проти 37,5 млрд грн у 2015 р.) і сягнув 6,2 % ВВП (у I кварталі 2017 р. такий дефіцит становив 23,6 млрд грн та 4,0 % ВВП відповідно).

---

⁷ Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2016 роках [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm

⁸ Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2001–2016 рр. (розраховано як добуток індексів споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) у 2014, 2015 та 2016 рр.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ct/cn_rik/icsR_u/isc_tp_gr_u_.htm

⁹ Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2001–2016 рр. (розраховано як добуток за роками індексу споживчих цін (грудень до грудня попереднього року) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива у 2014–2016 рр.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ct/cn_rik/icsR_u/isc_tp_gr_u_.htm

¹⁰ Доходи населення за регіонами України, 2010–2016 рр. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dn_reg2008_u.html

¹¹ За даними Державної служби статистики України.

Зовнішньоекономічні ризики посилює й нарощування боргового тиску. Практика боргового забезпечення макроекономічної стабільності (подалше нарощування боргів для реструктуризації попередніх, утримання платіжного балансу, золотовалютних резервів, переважно державна абсорбція «токсичного» капіталу в процесі очищення банківського сектору) у 2016 р. вивела борговий тиск на новий рівень небезпеки: обсяги державного та гарантованого державою боргу становили 81 % ВВП (79,1 % – у 2015 р.). Упродовж 2016 р. борг зріс на 5,5 млрд дол. США (у 2015 р. зафіксовано зменшення боргу на 4,3 млрд дол. США), сягнувши на початок 2017 р. 71 млрд дол. США. У 2017 р. борговий тиск посилюється, і за січень–червень приріст боргу становив 4,04 млрд дол. США, з яких 2,64 млрд дол. США – нарощування зовнішнього боргу.

Необхідність інтенсивного повернення та обслуговування державного і гарантованого державою боргу вже у наступні 3–4 роки обмежуватиме ефективність заходів макроекономічної стабілізації. Переорієнтація значних бюджетних ресурсів на погашення та обслуговування державного боргу означатиме продовження інвестиційної паузи;

- **структурне розбалансування ринку праці.** Трагування низьких заробітних плат як конкурентної переваги у попередні десятиліття призвело до системної кризи ринку праці, що зумовило зменшення частки оплати праці у ВВП до 36,8 % у 2016 р. Відбулося згортання можливостей реалізації економічного потенціалу працюючого населення в Україні та збільшення залежності населення від доходів, зароблених за кордоном. Грошові перекази із зарубіжжя у 2016 р. та в I кварталі 2017 р. перевищують 14 % обсягу витрат на оплату праці в Україні, що у 1,5 раза більше, ніж у 2013 р. (9,3 %). Відставання рівня зарплат (не лише порівняно з країнами ЄС) дестимулює економічну активність громадян в Україні та посилює ризики трудової еміграції.

З огляду на зазначене, **пріоритетами забезпечення економічного зростання є:**

- **підвищення стійкості національної економіки до макроекономічних дисбалансів.** До 2020 р. Україна має досягти середньорічних темпів економічного зростання понад 5 %, що забезпечуватиме необхідне збільшення масштабу національної економіки та зростання її конкурентоспроможності;
- **інтелектуалізація економіки** на основі залучення проривних технологій у виробництво товарів та послуг, комерціалізації інновацій, що є ключовим чинником її модернізації та забезпечення динамічного розвитку;
- **дигіталізація державного регулювання та адміністрування**, що суттєво знизить суб'єктивність бюрократичного чинника, розширить доступ громадян та бізнесу до публічних сервісів, а також суттєво раціоналізує використання бюджетних ресурсів;
- **скорочення державної частки в економіці** шляхом завершення приватизації нестратегічних підприємств, що оздоровлюватиме конкурентне

середовище, знизить рівень корупції та підвищуватиме ринковий статус національної економіки;

- *активізація підприємницької ініціативи* через демонополізацію внутрішнього ринку, подальшу дерегуляцію економічних відносин, посилення стимулюючої функції оподаткування, реалізацію потенціалу спеціальних режимів економічної діяльності;

- *нарощування потенціалу виходу на нові товарні ринки на основі розширення міжнародної спеціалізації та включеності на паритетних умовах до глобальних ланцюгів створення доданої вартості;*

- *запровадження європейських екологічних стандартів для суб'єктів економічних відносин*, що потребує системної інтеграції екологічних цінностей до процесів прийняття управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування, посилення економічної відповідальності за заподіяні екологічні збитки, економічного стимулювання екологічно сприятливої діяльності, та передбачає ліквідацію споживацької моделі природо- та ресурсокористування.

14.2. ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Глобалізація та інноваційні технології відкривають нові можливості для підприємництва. Світовий досвід пов'язує успішність підприємницького розвитку з умовами: 1) процедурної (технічної та бюрократичної) лібералізації початку бізнесу; 2) розширення нових видів та форм ринкових потреб та послуг; 3) швидкістю поширення цифрових технологій та продуктів; 4) залучення до підприємництва «граничних» вікових груп населення (насамперед осіб похилого віку та молоді); 5) спрощення виходу на міжнародні ринки та здійснення на них прямих продажів та закупівель.

Для України розвиток сучасного підприємництва відкриває вагомі перспективи вирішення економічних і соціальних проблем, створює передумови змінення економічної безпеки та добробуту громадян.

Національний підприємницький сектор є фундаментом економіки, що забезпечує роботу більш як 8 млн українців (близько 50 % зайнятого населення), з яких 1,7 млн осіб працюють на великих підприємствах, понад 2,6 млн – у суб'єктів середнього підприємництва та понад 3,8 млн осіб – у суб'єктів малого підприємництва.

Сьогодні домінуюча роль в економіці України належить сектору малого та середнього підприємництва (МСП), який за структурними характеристиками відповідає світовій, насамперед європейській, практиці. Так, у 2015 р. частка суб'єктів МСП у загальній кількості суб'єктів господарювання становила 99,9 %. При цьому частка МСП в обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) була на рівні 63,0 %. Загальною тенденцією

є вирівнювання економічного потенціалу середнього та великого підприємства при зниженні ролі малого та мікропідприємств за більшістю видів економічної діяльності.

За рейтингом Світового банку *Global Indicators of Regulatory Governance*¹², загальний показник України щодо формалізації вимог регуляторної політики перебуває на рівні країн Західної Європи. Україна із загальною оцінкою 5,2 бала серед 185 країн відповідає рівню Німеччини та Польщі. Така оцінка свідчить про ретельність процедур аналізу політики при прийнятті відповідних урядових рішень, що передбачають оприлюднення проектів регуляторних актів, підготовку та оприлюднення аналізів регуляторного впливу та необхідність проведення публічних консультацій у рамках *M-Тесту*.

Активна діяльність із ліквідації надмірних та застарілих регуляторних обтяжень та бар'єрів дозволила досягти важливих результатів. Суттєво скорочено перелік товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню; зменшено терміни видачі фітосанітарного та карантинного сертифікатів, перелік об'єктів карантинного регулювання для внутрішніх перевезень та надмірне адміністрування у сфері АПК. Для вільного доступу відкрито понад 300 державних баз даних та реєстрів, визначено порядок оприлюднення інформації у формі відкритих даних, визначено мінімальний перелік наборів даних, які повинні бути оприлюднені в першу чергу, та запроваджено електронні сервіси. Загалом завдяки дерегуляції в Україні знято понад 100 регуляторних бар'єрів, серед яких – скорочення більш як 40 % дозвільних документів (з 143 – у 2014 р. до 83 – у 2016 р.) та скасування майже 15 тис. радянських стандартів¹³.

Водночас **розвиток підприємництва в Україні стримують такі чинники:**

- *недостатність темпів реформ по спрощенню умов ведення бізнесу.*

Згідно з рейтингом легкості ведення бізнесу *Doing Business-2017* Україна посіла 80-ту позицію серед 190 економік світу¹⁴, що лише на одну позицію краще, ніж у попередньому році. При цьому покращення частково відбулися завдяки методологічним змінам, зокрема введенню гендерного компоненту та розширенню показників у сфері оподаткування. Порівняно з 2016 р. Україна покращила свої позиції за показниками: реєстрації підприємства – з 30-го до 20-го місця; підключення до електромереж – із 137-го до 130-го місця; оподаткування – із 107-го до 84-го місця;

¹² Global Indicators of Regulatory Governance, Ukraine [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://rulemaking.worldbank.org/data/explorecountries/ukraine>

¹³ Аналітичний звіт за 2016 рік [Електронний ресурс] / Державна регуляторна служба України. – Режим доступу : http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2017/02/ZVIT_DRS_za_2016rik-1-1.pdf. – С. 71–72.

¹⁴ Doing Business 2017. Equal Opportunity for All [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf>

- *невирішеність низки проблем покращення бізнес-клімату.* Ідеться про ускладнення умов господарювання в частині: вирішення проблем із неплатоспроможністю (зниження у рейтингу із 141 до 150-го місця); міжнародної торгівлі (із 109 до 115-го місця); реєстрації власності (із 61 до 63-го місця); доступу до отримання кредитів (із 19 до 20-го місця). Без змін залишився національний рейтинг щодо отримання дозволів на будівництво (140-те місце)¹⁵.

Загалом *за легкістю ведення бізнесу Україна* (80-те місце) *поки ще значно поступається сусіднім країнам* (Румунія перебуває на 36-му місці, Білорусь – на 37-му, РФ – на 40-му, Молдова – на 44-му, Туреччина – на 69-му);

- *формалізація підприємницької активності.* Верифікація економічної активності суб'єктів малого підприємництва призвела до очищення сектору від т. зв. «сплячих ФОПів» (за попередніми оцінками кількість ФОПів у I кварталі 2017 р. скоротилася майже на чверть мільйона одиниць) та продемонструвала масштабність формальної підприємницької активності фізичних осіб. Через це масове закриття підприємницьких одиниць відчутно не вплинуло на вітчизняний ринок зайнятості;

- *нерівномірність фіскального навантаження на різні групи суб'єктів господарювання.* Податкове навантаження по сектору МСП характеризується кратним розривом розміру податкового тиску на фізичних осіб – підприємців та на юридичних осіб – підприємств. ФОП сплачують на порядок менше на одного зайнятого, ніж юридичні особи у регіональному розрізі. Не ставлячи під сумнів доцільність використання різних режимів оподаткування, необхідною умовою здорової конкуренції та розвитку є звуження діапазону фіскального обтяження різних форм бізнесу;

- *несприятливість макроекономічного та фінансового середовища.* В умовах гібридної агресії значною мірою втрачаються ринкові джерела розвитку бізнесу: знижується платоспроможний попит, зберігається висока вартість кредитних ресурсів, не покращується технологічна конкурентоспроможність тощо. З іншого боку, обмежуються інструменти державної підтримки, зокрема, мало реалістичною є пряма фінансова підтримка розвитку малого підприємництва з державного бюджету;

- *обмеженість внутрішнього ринку* як головного операційного простору господарської діяльності. Демасштабізація економіки та критично висока імпортозалежність внутрішнього, зокрема промислового, ринку нівелює конкурентні переваги та можливості МСП, передусім малого та мікробізнесу, зайнятого у торгівлі.

За цих умов актуалізується потреба підвищення дієвості державного управління та забезпечення стимулюючого впливу державної політики на розвиток підприємництва. Вирішення цього пакета проблем перебуває

---

¹⁵ Doing Business 2017. Equal Opportunity for All [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/-/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf>

у площині антикорупційних ініціатив та дерегуляції і є невідкладним завданням для України на найближчі роки.

Сьогодні пріоритетами державної політики розвитку підприємництва є:

у сфері дерегуляції:

1) **досягнення консенсусу між регуляторними органами та бізнес-середовищем** (особливо на регіональному рівні) **при розробці та моніторингу виконання регуляторних процедур**. Необхідно запроваджувати ефективні формати публічних консультацій з суб'єктами МСП з урахуванням галузевих та регіональних особливостей. Це дозволить виявляти слабкі сторони регулювання і знайти найбільш дієві інструменти державного втручання, не створюючи напруження у секторі малого та середнього бізнесу;

2) **забезпечення узгодженості вимог регуляторних процедур на всіх рівнях нормативно-правових актів**. Зокрема, слід включити до Регламенту Верховної Ради України законодавчі норми щодо необхідності проведення кількісного аналізу витрат і вигод при прийнятті або корекції законодавчих актів. Кількісний розрахунок вартості та чітке визначення мети й цілей регулювання є ефективним інструментом не лише якісного покращення його ефективності, а й зменшення рівня корупції;

3) **забезпечення порядку коригування регуляторних норм за результатами оцінки досягнення цілей діючих регуляцій**. Завершеність циклу державного управління неможлива без аналізу результативності регулювання та прийняття відповідного рішення щодо продовження його дії, внесення до нього коректив чи скасування, коли мети досягнуто. Це потребує посилення уваги органів державної влади до виконання процедур державної регуляторної політики в частині відстеження результативності. З цією метою доцільним видається запровадження *M-Тесту* у процедури планування та відстеження результативності, а також супроводження цих процедур публічними консультаціями;

у сфері стимулювання розвитку підприємництва:

1) **спрощення та здешевлення регуляторних процедур для малого і середнього бізнесу**. Необхідно забезпечити належне дотримання органами державної влади вимог регуляторної політики щодо визначення мети та цілей регулювання, розрахунку його вартості для малого бізнесу. Регулювання, розроблене без дотримання необхідних процедур, збільшує витрати суб'єктів господарювання та зменшує інвестиційну привабливість. Обов'язкові регулювання, в яких не здійснений розрахунок вартості, можуть призвести до зростання соціальної напруги в середовищі малого бізнесу, що є неприпустимим в умовах гібридної війни. Аналіз вартості регулювання до набуття ним чинності дозволяє знайти необхідні компенсаторні інструменти та запровадити його формат, який не буде викликати супротиву підприємців;

2) **запровадження ефективних моделей фінансування підприємницької діяльності (стартапів).** Моделі фінансування підприємницької діяльності мають надавати можливості залучення стартового капіталу без жорстких вимог банків щодо заставного забезпечення. Комерційні банки недостатньо адекватно оцінюють ризики, пов'язані з малим та середнім бізнесом. Зокрема, слід звернути увагу на симбіоз фінансової та технічної підтримки підприємців на перших етапах реалізації бізнес-проектів;

3) **подолання мотиваційних перешкод до підприємництва серед молоді.** Безумовним є позитивний зв'язок між навчанням ведення бізнесу та підприємницькою діяльністю, хоча й не завжди це проявляється у короткостроковій перспективі. Шкільні програми з ведення підприємницької діяльності є важливим чинником стимулювання ефективного молодіжного підприємництва. Саме на рівні школи варто починати формувати ділові навички через залучення молоді до ефективних польових моделей підприємництва. Очевидно, що реалізацію такого навчання необхідно розпочинати із залученням кваліфікованих, креативних та успішних наставників (підприємців). Поєднання навчання та підприємницької практики (стажування) у перспективі позитивно впливатиме на ефективність підприємницької діяльності, її прибутковість, а також на зайнятість.

14.3. ВНУТРІШНІ РЕЗЕРВИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Розвинений внутрішній ринок є фундаментом успішності країни, основою довгострокового економічного розвитку та економічної безпеки. Натомість в Україні протягом усього періоду незалежності внутрішній ринок відігравав другорядну роль. Національні виробники і споживачі, як правило, орієнтувалися на привабливіші зовнішні ринки та більш конкурентоспроможну імпорتنу продукцію. У такій моделі економічного розвитку хронічно нагромаджувалися макроекономічні дисбаланси та девальваційний потенціал.

В умовах гібридної агресії розвиток внутрішнього ринку відбувався під тиском загальних несприятливих економічних умов. У 2016 р. внутрішній ринок загалом адаптувався до макроекономічних шоків, зумовлених агресією і економічною рецесією, та продемонстрував поживавлення. Основними тенденціями розвитку внутрішньому ринку у 2016 р. слід визначити:

1. Поступове відновлення купівельної спроможності та споживчого попиту домогосподарств. Кінцеві споживчі витрати домогосподарств у реальному вимірі зросли у 2016 р. на 1,8 % (проти зниження на 20,7 % у 2015 р.), а в номінальному – на 16 %. Позитивний тренд посилювався у I кварталі 2017 р., в якому реальне зростання становило 2,8 % (при падінні на 2,2 % у I кварталі 2016 р.). Цьому сприяло випереджувальне зростання доходів населення порівняно із споживчою інфляцією, збільшення бюджетних витрат та відновлення економічної активності.

2. **Домінування споживчих витрат домогосподарств.** В Україні зберігається надмірна частка витрат на споживання (93,2 % у 2016 р. порівняно з 92,9 % у 2015 р.). Більше половини таких витрат (53,6 % у 2016 р.) припадають на продовольчі товари та напої, що втричі перевищує частку витрат на харчування у європейських країнах. Така структура споживчих витрат обмежує інвестиційні можливості домогосподарств¹⁶, на які загалом припадає 6,8 % їх сукупних витрат.

3. **Пожвавлення інвестиційного попиту.** Відновлення суб'єктами господарювання інвестування істотно стимулювало зростання внутрішнього ринку та ВВП. Приріст капітальних інвестицій загалом по економіці у 2016 р. становив 18,0 % (у 2015 р. – падіння на 1,7 %), а за багатьма видами економічної діяльності зафіксовано зростання в 1,5–2,0 раза (охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, наземний та трубопровідний транспорт, операції з нерухомим майном та рекламна діяльність, комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг, сільське господарство та мисливство). У I кварталі 2017 р. продовжилось відновлення інвестиційної активності, що зумовило зростання капітальних інвестицій на 21,4 %. Обсяги інвестицій у промисловості за 2016 р. зросли на 18,7 %, що практично компенсувало падіння 2015 р. (-19,9 %), а в I кварталі 2017 р. капітальні інвестиції зросли майже на третину (+29,1 %).

4. **Збільшення державної підтримки споживання.** Видатки зведеного бюджету (без видатків на обслуговування боргу) у 2016 р. зросли майже на чверть (24,5 %), а видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – майже на половину (46,5 %). Для стимулювання економічної активності та споживання на 2017 р. передбачено зростання видатків зведеного бюджету (без видатків на обслуговування боргу) на понад 20,1 % відносно фактичних видатків 2016 р.

Сучасні параметри домогосподарств в Україні визначають критично важливу роль бюджету у підтриманні їхнього споживання. У 2016 р. із понад 15 млн домогосподарств понад третина (36,4 %) не мала працюючих осіб, а в окремих регіонах частка таких домогосподарств сягала 45 % (45,1 % – у Вінницькій та Черкаській областях, 43,5 % – у Кіровоградській, понад 42,0 % – у Луганській, Донецькій, Херсонській та Чернігівській областях). У цих регіонах на одного працюючого припадає близько трьох непрацюючих, що може свідчити не лише про надмірну бюджетну залежність, а й про високий рівень тіньової зайнятості. Усуненню цього дисбалансу сприятиме реалізація виваженої політики доходів, позбавленої соціального популізму.

5. **Обмеженість банківського кредитування домогосподарств.** Здійснювана реформа банківського сектору обмежила насамперед масштаби кредитування сектору домогосподарств (залишки коштів по кредитах

¹⁶ А саме: купівля акцій, сертифікатів, банківські вклади, аліменти, допомога родичам та іншим особам, будівництво та капітальний ремонт житла тощо.

на кінець 2016 р. склали 163,3 млрд грн порівняно з 174, млрд грн на кінець 2015 р.), обсяги яких продовжили скорочення в 2017 р. (159,4 млрд грн на кінець червня). Високі банківські ризики та слабка платоспроможність зменшили обсяги середньо- та довгострокових споживчих кредитів, а також кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. Незначне зростання обсягів споживчого кредитування спостерігалось лише у короткостроковому сегменті.

6. Пожвавлення оптової та роздрібної торгівлі. Зростання оптового товарообороту у 2016 р. становило 4,7 % (-7,5 % у 2015 р.¹⁷), а його номінальні обсяги зросли на чверть (+25,1 %) та перевищили 1,5 трлн грн. У січні–червні 2017 р. зберігається реальне зростання оптового товарообороту на рівні 1,5 %.

Частка продовольчих товарів в оптовому товарообороті у 2016 р. дещо скоротилася – до 16,2 % проти 18,0 % у 2015 р., при цьому частка вітчизняних продовольчих товарів досягла 76,4 % (75,2 % – у 2015 р.). Така структура в цілому зберігається і в I кварталі 2017 р. (15,2 % продовольчих товарів, з яких 74,9 % є продукцією українського виробництва). Водночас в оптовому товарообороті непродовольчих товарів частка імпорту у 2016 р. зросла до 61,7 % (у 2015 р. – 59,3 %), а в I кв. 2017 р. – до 63,6 %.

Темпи зростання обороту досягли у 2016 р. 4,3 % (7,3 % за січень–червень 2017 р.), що в цілому є позитивною, хоча й недостатньою передумовою відновлення внутрішнього ринку. Збереження такої динаміки дозволить вийти на обсяги роздрібного товарообороту України 2013 р. лише через сім років.

7. Збереження надмірної регіональної концентрації роздрібної торгівлі. Зокрема, на м. Київ та п'ять найбільших регіонів у 2016 р. припадають 59,2 % роздрібного товарообороту (у 2015 р. – 58,2 %), а розрив між максимальним та мінімальним обсягами товарообороту в розрахунку на одного мешканця зріс до 25,8 раза (25,0 раза у 2015 р.). У I кварталі 2017 р. цей тренд регіональної концентрації посилюється і на ці регіони припадає вже 62,5 %.

8. Збереження критично високої імпортозалежності внутрішнього товарного ринку. Високий рівень імпортозалежності на внутрішньому товарному ринку сформувався у сегменті добувної промисловості: імпортери забезпечують 51,4 % потреб при вітчизняних потенційних можливостях на рівні 70 %. Схожа ситуація склалася у деревопереробній промисловості, де через гострий дефіцит технологій вітчизняні виробники не можуть реалізовувати свої потенційні можливості (імпортери забезпечують 52,3 % внутрішніх потреб у відповідних товарах).

Внутрішній попит на товари хімічної промисловості забезпечується вітчизняними виробниками лише на 38,2 % (при потенційному рівні більш як 60 %). Частка вітчизняної фармацевтичної промисловості на внутрішньому ринку становить 36,1 %, хоча потенційна можливість перевищує

¹⁷ Діяльність підприємств оптової торгівлі у 2015 р. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publorg_u.htm

43 %, а для нафтопереробної промисловості аналогічні показники становлять 35,8 % та майже 40 % відповідно. Очевидно, що навіть за умов використання практично всіх доступних потужностей ці галузі не зможуть забезпечити внутрішній попит більш як на третину. Окремо слід згадати продукцію машинобудування, щодо якої на внутрішньому товарному ринку сформувався найвищий рівень імпортозалежності (95,3 % попиту контролюється імпортерами). При цьому вітчизняні виробники не мають ні виробничих потужностей, ні технологічних можливостей, аби ефективно протистояти імпортерам за домінуючою часткою товарного асортименту внутрішнього ринку.

Проблеми функціонування в Україні внутрішнього ринку посилюються дією вагомих дестимуляторів його кількісного та якісного розвитку. Це, насамперед:

- *відносно низька купівельна спроможність населення.* Потенціал внутрішнього ринку обмежує передусім критичне відставання рівня доходів працюючих в Україні порівняно з усіма без винятку країнами ЄС (мінімальна середньомісячна зарплата в країнах ЄС перебуває в діапазоні 214–1923 євро/місяць, що у 1,2–10,5 раза перевищує середню зарплату в Україні – 183,2 євро);

- *повільне відновлення банківського сектору,* що зумовлює слабку готовність та низьку мотивацію банків до спрощення та здешевлення кредитних продуктів. Це обмежує стимулювання попиту шляхом надання довго- та середньострокових кредитів;

- *низький рівень готовності національної ринкової інфраструктури до запровадження сучасних форм електронної комерції.* На сьогодні через мережу Інтернет здійснюється менше 1 % роздрібного товарообороту підприємств¹⁸.

Таким чином, стимулювання розвитку внутрішнього товарного ринку, забезпечення підтримки національного виробника та зниження імпортозалежності національної економіки, потребує:

1) **розроблення відповідної загальнодержавної цільової економічної програми,** у якій необхідно передбачити цільові показники розвитку внутрішнього товарного ринку; визначити пріоритетні з огляду на інтереси національної безпеки види економічної діяльності, що потребують спеціального режиму розвитку; розширити систему державних заходів захисту внутрішнього ринку, що не суперечать міжнародним зобов'язанням України; активізувати роль Антимонопольного комітету України у протидії зловживанням на внутрішньому ринку з боку імпортерів. Слід виходити з того, що для більшості вітчизняних виробників питання зменшення імпортозалежності внутрішнього ринку знаходяться у площині розширення виробничих потужностей, модернізації виробництва, розширення

¹⁸ Розраховано за виданням: «Продаж і запаси товарів у торговій мережі підприємств у 2016 році». Т. 1 / Державна служба статистики України. – К., 2017. – С. 4.

асортименту та підвищення якості товарів, а також запровадження прогресивних технологій;

2) послідовної **детінізації внутрішнього товарного ринку**, у т. ч. шляхом підвищення якості податкового та митного адміністрування, подолання корупції, посилення боротьби з контрабандою, стимулювання безготівкових розрахунків, забезпечення достовірності декларування доходів та видатків тощо;

3) **підвищення ефективності регулювання природних монополій**, зокрема шляхом посилення вимог до забезпечення транспарентності рішень державних регуляторів, забезпечення обґрунтованості тарифів, регламентації споживання товарного імпорту природними монополіями;

4) **подальшої регуляторної лібералізації**. В рамках державної політики дерегуляції вкрай важливим є скасування не виправданого втручання державних органів у діяльність економічних суб'єктів, максимальне спрощення умов розвитку нових та розширення існуючих вітчизняних виробництв;

5) **всеохопного впровадження сучасних цифрових технологій, що супроводжуватимуть функціонування внутрішнього ринку товарів і послуг**. Переведення внутрішнього ринку на цифрові рейки є безальтернативним шляхом забезпечення сталого та стійкого економічного розвитку. Доопрацювання та запровадження заходів *Цифрового порядку денного*¹⁹ для національної економіки вимагає злагодженої роботи виконавчої і законодавчої влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості. Держава має забезпечити провідну роль у поглибленні електронного урядування сфери та розвитку цифрової економіки.

14.4. ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ

Сфера **зовнішньоторговельного співробітництва України** залишається однією з найбільш чутливих до зовнішньої агресії²⁰. Водночас послідовне зниження впливу російського чинника відкриває перспективи послаблення зовнішньоторговельного тиску на економічний розвиток України. Крім того, у цій сфері поки що зберігається істотний нереалізований потенціал.

Протягом 2014–2016 рр. інфільтрація негативних наслідків відчуження української власності, розриву внутрішніх економічних зв'язків на тлі несприятливої кон'юнктури світових ринків обумовлювала затяжне зниження товарного експорту. І хоча темпи його згортання у 2016 р. значно

¹⁹ Див.: Проект Закону України «Про цифровий порядок денний України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/uploads/documents/40009.pdf>; Проект «Цифровий порядок денний – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

²⁰ Орієнтовний збиток національної економіки від втрати лише тільки експорту в умовах гібридної агресії РФ проти України у 2014–2016 рр. як обсяг недоотриманої експортної виручки за три роки сягає 61,2 млрд дол. США, з яких на торгівлю з РФ припадає 43,9 %, або 26,9 млрд дол. США.

уповільнилися (-4,7 %²¹), а в I півріччі 2017 р. навіть відбувся приріст у 24,2 % порівняно з I півріччям 2016 р, повністю подолати кризу в цій сфері дотепер не вдалось (-14,6 % – у 2014 р. та -29,4 % – у 2015 р.).

Загалом за три роки гібридної агресії **ключові експортні галузі України опинилися на межі виживання**. Багаторічні локомотиви експорту – металургія та хімічна промисловість – протягом 2014–2016 рр. втратили відповідно 52,5 % (або 9,2 млрд дол. США) та понад 60,0 % (3,5 млрд дол. США) експортної виручки. Водночас за підсумками I півріччя 2017 р. намітилось певне покращення ситуації, зокрема експорт металургійної продукції зріс на 23,4 %, а хімічної – на 10,2 % (по відношенню до показників I півріччя 2016 р.).

Розрив виробничо-коопераційних ланцюгів з країнами СНД, передусім з РФ, завдав вагомих збитків вітчизняним експортерам продукції машинобудування. У цілому за три роки сукупний експорт продукції машинобудування скоротився на 59,1 %, або на 6,3 млрд дол. США. Лише у I півріччі 2017 р. експорт відповідних товарів відновив зростання (+13 % до I півріччя 2016 р.).

Після нетривалого періоду 2014–2015 рр., коли зберігалось позитивне сальдо товарної торгівлі у 1,5–1,6 млрд дол. США, у 2016 р. відновилася тенденція до нарощування чистого імпорту (від'ємне сальдо становило 2,5 млрд дол. США та 2,04 млрд дол. США у I півріччі 2017 р.).

При цьому після кількарічного зниження імпортних поставок (понад 30 % щороку у 2014–2015 рр.), у 2016 р. імпорт зріс на 6,4 % (на 31 % – у I півріччі 2017 р.), продемонструвавши випереджувальні темпи відновлення відносно експорту. Фактором збільшення імпортного споживання стало прискорення «девальваційної адаптації» внутрішнього ринку на тлі стагнації експортної активності та низьких темпів зростання промислового виробництва (2,8 % – у 2016 р. та -1,3 % – у січні–травні 2017 р. після спаду у 2014–2015 рр. на -10,1 % та -13,0 % відповідно).

Чинником стагнаційної динаміки експорту є також низький рівень державної підтримки його розвитку, зокрема механізмами експортного кредитування та страхування (Україна з 1999 р. перебуває у 7-ій групі ризику при формуванні ставок експортного кредитування за рейтингом ОЕСР²²). У цьому контексті розроблена Урядом за підтримки фахового середовища Експортна стратегія України²³ має закласти інституційні передумови для

²¹ Тут і далі – дані Митної статистики зовнішньої торгівлі (див.: Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/ms/>).

²² The Organisation for Economic Cooperation and Development. 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/trade/xcred/cre-crc-historical-internet-english.pdf>

²³ Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі. 2017–2021. [Електронний ресурс] / Сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EkspornaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>

розширення національного експортного потенціалу та підвищення результативності міжнародної економічної інтеграції.

Структурно-якісні параметри зовнішньоторговельного товарного обороту України в умовах гібридної агресії формують додаткові канали тиску на національну економіку. Про це свідчить:

- **деіндустріалізація експорту та закріплення його аграрної спеціалізації.** Вітчизняна економіка продовжує утверджуватися на міжнародних ринках як ключовий аграрний гравець. Продовольчі товари та сільськогосподарська сировина у 2014–2016 рр. остаточно закріпилися як основа українського експорту, сформувавши у 2016 р. 42,0 % (ідентично з I півріччям 2017 р.) експортних поставок (для порівняння, у 2007 р. ця частка становила 12,8 %). Водночас успішне просування виробників аграрної продукції на зовнішні ринки відбувається на тлі масштабної деіндустріалізації товарного експорту. Продукція металургії натепер формує лише 22,9 % (23 % у I півріччі 2017 р.) експорту, а товари технологічного машинобудування – 11,9 % (11,2 % відповідно).

При цьому збільшення в експорті частки продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини (відповідно 22,9 % та 19,1 % – у 2016 р. та 24,6 % та 17,4 % – у I півріччі 2017 р.) знижує можливості забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України, оскільки до традиційних кон'юнктурних ризиків, характерних для всіх сировинних товарів, додаються ризики перманентних заборон та обмежень доступу до зовнішніх ринків аграрної продукції, на більшості з яких діють потужні захисні тарифні та інші бар'єри.

На противагу експортним тенденціям, у структурі імпорту у 2016 р. Україна наростила частку товарів машинобудування (до 29,4 та 29,5 % у I півріччі 2017 р.), скоротивши частку мінеральних продуктів до 21,3 % (25,4 % – у I півріччі 2017 р.). Третіми за вагомістю в імпорті традиційно є товари хімічної промисловості (23,6 % – у 2016 р.). Сукупна частка цих груп товарів практично не змінюється протягом останнього десятиліття і в 2016 р. становила 74,2 % (76,8 % – у I півріччі 2017 р.);

- **втрата технологічного сегмента на експортних ринках.** Можна констатувати, що такої мети гібридна агресія в економічній сфері фактично досягла: Україну суттєво витіснено з технологічних ланцюгів створення доданої вартості. Загалом тільки за три роки українська економіка втратила 60 % виручки від експорту середньо- та високотехнологічної продукції (це передусім машинобудування та хімічна промисловість), а її частка в експорті скоротилася у 2016 р. до 14,1 % (13,6 % – у I півріччі 2017 р.) проти 20 % у 2013 р.

Було також завдано значних збитків конкурентним позиціям України на міжнародних ринках середньо- та низькотехнологічної продукції, основу яких становить продукція металургії. Тут спад експорту за три роки становив 56,3 %, що супроводжувалося зниженням частки таких товарів у структурі експорту до 35 % (при збільшенні експорту відносно I півріччя 2016 р. на 27,8 % частка в I півріччі 2017 р. становила 36 %). Як наслідок,

вітчизняний експорт набув рис нетехнологічної та сировинної моделі. Починаючи з 2016 р., *сировина вперше сформувала більше половини (51,3 % та 50,4 % у I півріччі 2017 р.) сукупного експорту товарів, тоді як у 2013 р. цей показник був на рівні 34,4 %, а в 2007 р. – лише 20,6 %.*

Головними причинами низької конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку залишаються: структурна обмеженість (вузька номенклатура та сировинна орієнтованість); незадовільна якість продукції та сервісного обслуговування, невідповідність міжнародним технічним стандартам, неадекватні сучасним потребам споживчі характеристики; відносна висока ціна, обумовлена низькою продуктивністю.

Водночас слід зазначити низку здобутків України у сфері зовнішньоторгового співробітництва. Найбільш значущими з них є такі.

1. Зниження залежності від ринку РФ. Лише за останні три роки експортні поставки до РФ скоротилися з 15,05 млрд дол. США у 2013 р. до 3,59 млрд дол. США у 2016 р., або у 4,2 раза (слід відзначити, що за підсумками I півріччя 2017 р. експорт до РФ зріс на 27,4 % до 1,95 млрд дол. США), а частка Росії у географічній структурі товарного експорту знизилася з 23,8 % до 9,9 % (9,4 % – у I півріччі 2017 р.). Під тиском РФ вітчизняний експорт до інших країн СНД також скоротився за три роки у 2,7 раза (при цьому в I півріччі 2017 р. зростання становило 21,5 %). Подібна тенденція простежується і щодо географічної структури товарного імпорту. Україна послідовно скорочує імпорту залежність від РФ, частка якої за роки гібридної агресії скоротилася з майже третини у 2013 р. до 13,2 % – у 2016 р. (зберігаючись на цьому рівні й у I півріччі 2017 р.). Загалом за три роки імпортні закупівлі товарів з РФ скоротилися на 78 %: з 23,4 млрд дол. США у 2013 р. до 5,2 млрд дол. США – у 2016 р. (у I півріччі 2017 р. імпортні поставки склали майже 3 млрд дол. США, що на 42,6 % більше за аналогічний період 2016 р.).

2. Розширення географії зовнішньої торгівлі України. Зниження залежності від РФ та зміна пріоритетних напрямів торгівлі є суттєвим, хоча й вимушеним процесом. Ключовим експортним ринком для товарів України став ЄС, частка якого продовжує зростати (37,1 % – у 2016 р. і 39,8 % – у I півріччі 2017 р.). Азійський вектор вітчизняного товарного експорту також суттєво зміцнив позиції (на країни Азії у 2016 р. припало 31,2 % експорту і 28,4 % – у I півріччі 2017 р.), майже вдвічі перевищивши частку СНД (17,7 % – у 2016 р., 16,8 % – у I півріччі 2017 р.).

Позитивні зміни у географічній диверсифікації експорту сформували нову структуру поставок у вартісному вимірі. У 2016 р. експорт – як до ЄС, так і до країн Азії – зберігся на рівні 2015 р. (у I півріччі 2017 р. відносно попереднього року експорт до цих регіонів зріс на 26,1 % і 14,8 % відповідно), хоча проти 2013 р. втрати його обсягів у цих регіонах становили 19,4 % та 29,6 % відповідно. З високою ймовірністю можна стверджувати, що «дна» падіння обсягів експорту на цьому векторі досягнуто, і в середньостроковій перспективі вітчизняні експортери вийдуть на їх приріст.

Україна також суттєво диверсифікувала географічну структуру імпорту. Так, частка ЄС (44,0 % – у 2016 р., за підсумками I півріччя 2017 р. частка сягнула 45,3 %) удвічі перевищила, а країни Азії (22,6 % – у 2016 р. і 21,1 % – у I півріччі 2017 р.) зрівнялись з часткою країн СНД (22,2 %, з РФ включно, – у 2016 р., і 21,7 % – у I півріччі 2017 р.). Після значного зниження вартісних обсягів товарного імпорту в 2014–2016 рр. (на 36,3 % – з ЄС та на 41 % – з Азії), за підсумками 2016 р. зафіксовано приріст імпорту (на 10 % – із ЄС та 23,3 % – з Азії, причому в I півріччі 2017 р. тенденція прискорила і зростання сягнуло 32,7 % та 22 % відповідно).

Визначальним напрямом зовнішньоекономічної політики України у довгостроковій перспективі залишається співпраця з країнами ЄС та країнами, які мають з ЄС спеціальні асоціаційні зв'язки – Швейцарією та Норвегією. Важливим торговельним партнером навіть після виходу з ЄС для України залишатиметься Велика Британія. Незважаючи на відсутність статусу країни-кандидата або офіційно визнаної перспективи членства в ЄС, **Україна повинна до 2020 р. адаптуватися до економічних умов функціонування ЄС (Копенгагенських критеріїв), що дозволить реально претендувати на членство у Євросоюзі.** Крім відповідності формальним критеріям, важливою вимогою такого членства є активна участь країни у глобальних економічних процесах і наявність вагомих торговельно-економічних та інвестиційних зв'язків з іншими регіонами світу, де країни ЄС мають торговельні інтереси.

Водночас не потрібно зводити зовнішньоторговельне співробітництво України виключно до європейського вектора. Україна як частина глобальної економіки має опрацювати парадигму мультилатерального зовнішньоторговельного співробітництва, для якого європейські стандарти є конкурентною перевагою, насамперед на ринках країн Африки, Азії та Латинської Америки. Перспективним напрямом розвитку зовнішньоторговельного співробітництва Києва є країни Східної Азії: Китай, Японія та Південна Корея.

Особливого значення набувають відносини України з країнами – членами ГУАМ²⁴, які продовжують динамічно розвиватися та формують в сучасних умовах «додатковий запобіжник» стабільності українських торговельно-економічних відносин. Перетворення взаємовідносин з країнами ГУАМ на взірць регіональної співпраці на пострадянському просторі відкриває перспективи для формування альтернативної до Євразійського економічного союзу моделі інтеграції.

Розвитку потенціалу міжнародної економічної інтеграції України сприятимуть:

- *розширення ролі вітчизняної економічної дипломатії*, для чого на державному рівні необхідно визначити формат дипломатичної підтримки зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств, встановити принципи їх відбору, забезпечити використання надходження відповідної

²⁴ На березневому саміті 2017 р. у м. Києві країни ГУАМ підписали угоду про створення спільної зони вільної торгівлі.

інформації від дипломатичних установ за кордоном до зацікавлених вітчизняних виробників, що вимагає наявності в МЗС відповідного аналітичного підрозділу;

- *активізація роботи Уряду щодо участі України у реалізації міжнародних угод*, які забезпечують підтримку експортного кредитування, передусім у рамках так званого «Консенсусу ОЕСР²⁵». Важливо також забезпечити дієвий захист інтересів та прав вітчизняних експортерів за кордоном відповідно до умов двосторонніх угод про сприяння та взаємний захист інвестицій. Важливим завданням Кабінету Міністрів України є забезпечення вже в 2017 р. повноцінного функціонування Експортно-кредитного агентства²⁶. Це, зокрема, передбачає фінансове забезпечення його діяльності, у т. ч. формування статутного капіталу відповідно до чинного законодавства;

- *використання потенціалу української діаспори для просування національних інтересів України*. Тут важливо забезпечити використання потенціалу закордонної української громади для розвитку міждержавних торговельно-економічних та інвестиційних відносин, формування позитивного іміджу України та популяризації її економічних можливостей, залучення національних ділових асоціацій та союзів до питань двостороннього співробітництва тощо.

Слід виходити з того, що лише активна участь у міжнародних ланцюжках створення доданої вартості, підвищення рівня конкурентоспроможності на основі високої якості та рентабельності виробництва, розвиток технологічної, фінансової та логістичної інфраструктури забезпечить перетворення України на державу з високорозвиненою економікою, адаптованою до вимог глобалізації.

14.5. ПОТЕНЦІАЛ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Економічна криза в умовах гібридної агресії зумовила істотне зниження обсягу зарубіжних інвестицій в економіку України. Змінити цей тренд вдалося у 2016 р. Завдяки реалізації низки реформ та загальній макроекономічній стабілізації, було суттєво нейтралізовано негативний вплив зовнішніх чинників на інвестиційну привабливість України. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України протягом 2014–2016 рр. та I кварталу 2017 р. характеризувалася такими тенденціями.

²⁵ The Export Credits Arrangement [Електронний ресурс] / OECD. – Режим доступу : <https://www.oecd.org/tad/xcred/40594872.pdf>

²⁶ Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 20 грудня 2016 р. № 1792-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1792-19/print1452601635405265>

1. **Відновлення обсягів іноземних інвестицій після дворічного шокового зниження.** Протягом 2014–2015 рр. зміна обсягів ПІІ в Україну становила -13,0 млрд дол. США та -4,6 млрд дол. США відповідно, досягнувши мінімуму з 2008 р. За 2016 р. приріст ПІІ в Україну становив 1,5 млрд дол. США ПІІ, або +4,2 %²⁷. Приріст ПІІ у I кварталі 2017 р. дорівнює 0,7 млрд дол. США.

2. **Зростання частки РФ у географічній структурі ПІІ в Україну.** Найбільш відчутні зміни у географічній структурі надходження ПІІ стосувалися Росії. У 2014 р. зменшення обсягу російських інвестицій в економіку України становило 1,2 млрд дол. США, навіть попри проведення однієї з найбільших угод злиття та поглинання обсягом 0,3 млрд дол. США (купівля українських активів «Банку Кіпру» дочірнім банком російсько-кіпрської «Альфа-груп»²⁸). Водночас у 2015–2016 рр. негативна динаміка ПІІ змінилася на позитивну. Збільшення обсягу російських інвестицій сягнуло 0,7 млрд дол. США у 2015 р. та 1,3 млрд дол. США у 2016 р. Тенденція до зростання продовжилася і на початку 2017 р., засвідчивши збільшення на 0,04 млрд дол. США. Загалом у 2014 – I кварталі 2017 рр. російські інвестори навіть збільшили обсяг своїх інвестицій в економіку України.

3. **Зниження ролі офшорних юрисдикцій як ключових інвесторів.** Насамперед істотно зменшився обсяг інвестицій з кіпрської офшорної юрисдикції: вони скоротилися на 5,0 млрд дол. США у 2014 р. (майже -28 % порівняно з попереднім роком), на 2,5 млрд дол. США у 2015 р. (-20 % проти 2014 р.) та 0,5 млрд дол. США у 2016 р. (-5 % проти 2015 р.). У той же час у I кварталі 2017 р. відбулося невелике поживавлення кіпрських інвесторів (обсяг інвестицій зріс на 0,16 млрд дол. США), але це не змінило загальної тенденції. При цьому значну частку зниження кіпрських інвестицій забезпечив російський капітал, який, згідно з дослідженням ОЕСР, активно використовує офшорні юрисдикції для «ухилення від сплати податків та відмивання коштів» (*Round tripping*)²⁹.

Те саме можна стверджувати і про зменшення австрійських інвестицій, частина з яких були європейськими лише з точки зору місця реєстрації³⁰. Загальний обсяг австрійських інвестицій за 2014 – I квартал 2017 рр. зменшився на понад 1 млрд дол. США, або на 44 % порівняно з докризовим 2013 р.

4. **Диференціація країн за динамікою обсягів прямих інвестицій в економіку України,** зумовлених як від'ємною курсовою різницею, так і різними

²⁷ Тут і далі – розраховано за даними Державної служби статистики України.

²⁸ OECD investment policy reviews. Ukraine 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-and-investment/oecd-investment-policy-reviews-ukraine-2016_9789264257368-en#.WRV6yNSLRpR#page2

²⁹ Там само.

³⁰ Monitoring of Direct Investments of Russia, Belarus, Kazakhstan and Ukraine in Eurasia – 2014 [Електронний ресурс] / Eurasian Development Bank. Centre for integration studies. – Режим доступу : http://www.eabr.org/e/research/centreCIS/projectsandreportsCIS/?id_4=45023

поведінковими стратегіями. Зокрема, досить чітко ідентифікуються групи країн, для яких характерне:

- *суттєве скорочення обсягу прямих інвестицій*. Це стосується насамперед Нідерландів, Німеччини та США, зменшення обсягу інвестицій яких у 2014 – I кварталі 2017 рр. становило 31–43 %. Так, протягом 2014–2016 рр. динаміка інвестицій з *Нідерландів* залишалася негативною, зменшення їх обсягу сягнуло майже 36 %, або 3,3 млрд дол. США. Водночас у I кварталі 2017 р. спостерігався невеликий приріст інвестицій (0,4 млрд дол. США). Ще більшими у цей же період були темпи скорочення інвестицій з *Німеччини* (-45 %, або 1,3 млрд дол. США). Однак у 2016 р. зменшення обсягу німецьких інвестицій в Україні припинилося, а в I кварталі 2017 р. зафіксовано навіть незначне їх зростання (на 0,06 млрд дол. США). Подібну тенденцію продемонстрували інвестиції із США, обсяг яких істотно зменшувався у 2014 р. з наступним сповільненням. У підсумку, обсяг американських інвестицій протягом 2014 – I кварталу 2017 рр. скоротився на 42 %, або на 0,4 млрд дол. США;

- *помірне скорочення обсягу прямих інвестицій*. Так, обсяг інвестицій з *Великої Британії* скоротився загалом за 2014 – I квартал 2017 рр. на 28 %, або 0,8 млрд дол. США, з урахуванням зростання на 0,2 млрд дол. США у 2016 – I кварталі 2017 рр. Обсяг *французьких* інвестицій також загалом демонстрував негативну динаміку, проте зі значним уповільненням темпів зниження у 2016 – I кварталі 2017 рр. У підсумку обсяг інвестицій із Франції скоротився на 0,2 млрд дол. США, або майже на 15 %. Подібну тенденцію продемонстрували *шведські* інвестиції, динаміка яких залишалася негативною впродовж усього періоду, але зі значним сповільненням темпів згортання. Загалом обсяг шведських інвестицій скоротився на 0,1 млрд дол. США, або майже на 25 %;

- *нарощування обсягу прямих інвестицій*. Сумарні інвестиції з групи країн, які їх наростили, хоча й не перевищують 7 % їх загального обсягу³¹, проте засвідчують існуючу зацікавленість в інвестуванні в Україну. Так, *Швейцарія* за вказаний період збільшила обсяг інвестицій майже на 9 %, що відповідає 0,1 млрд дол. США; *Угорщина* – на 13 %, або 0,09 млрд дол. США. Позитивно налаштовані щодо інвестування в Україну *Республіка Корея* та *Туреччина*, які значно збільшили обсяг інвестицій за період 2014 – I кварталу 2017 рр.: відповідно на 16 %, або 0,03 млрд дол. США та 37 %, або 0,08 млрд дол. США.

Різке зниження інвестиційної привабливості України у 2014–2015 рр. зумовлювалося передусім гібридною агресією Росії проти України. Однак у 2016 р. та I кварталі 2017 р. окреслилася дія низки чинників, які слід

³¹ Для розрахунку взято до уваги сумарний обсяг ПІІ із Туреччини, Угорщини, Швейцарії та Південної Кореї.

враховувати з метою попередження можливого згорання обсягів ПІІ в Україну. Ключовими з них є такі:

- **значний недооцінений обсяг російського капіталу, інвестованого в економіку України.** За оцінками ОЕСР, обсяг російських інвестицій в економіку України має бути втричі вищим за дані офіційної статистики³². Проте навіть офіційні дані засвідчують збільшення частки російського капіталу в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в національну економіку. В умовах гібридної агресії це може трактуватися як небажане посилення економічного впливу країни-агресора;

- **зростання ролі нових офшорів.** Серед країн, що інвестують в економіку України, останнім часом різко зросла активність *Люксембургу*. Після зниження у 2014–2015 рр. на 35 % обсяг інвестицій з цієї країни у 2016 – I кварталі 2017 рр. збільшився на 74 % порівняно з докризовим 2013 р.

Довідково. Верховна Рада України 14 березня 2017 р. відповідним законом ратифікувала Конвенцію між Урядом України та Урядом Люксембургу «Про уникнення подвійного оподаткування та запобігання ухиленню від сплати податків на доходи і на капітал»³³. Підставою для ухвалення документа було те, що ця країна, як і Україна, приєдналася до ініціативи *BEPS* Організації економічного співробітництва та розвитку щодо уникнення невідповідностей у податковому законодавстві, а отже, не має вважатися офшором. Водночас, за версією *Oxfam International*, опублікованою *CNN*, Люксембург продовжує входити до десятки найбільших податкових притулків у світі³⁴.

Таким чином, незважаючи на зменшення протягом 2014 – I кварталу 2017 рр. частки інвестицій з окремих офшорів³⁵ до України з 41,3 % до 34,9 %, роль окремих з них для вітчизняної економіки починає стрімко зростати, що вимагає вжиття заходів з метою попередження можливостей недобросовісного перетоку капіталу;

- **незадовільні умови ведення бізнесу в Україні.** Згідно з висновками Світового банку, характер та обсяги інвестування в Україну відповідають умовам ведення бізнесу, де покращення на 1 в. п. відповідного індексу зумовлює

³² OECD investment policy reviews. Ukraine 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/finance-and-investment/oecd-investment-policy-reviews-ukraine-2016_9789264257368-en#.WRV6yNSLRpR#page2

³³ Закон України «Про ратифікацію Конвенції між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на капітал і Протоколу між Урядом України та Урядом Великого Герцогства Люксембург про внесення змін до Конвенції між Урядом України і Урядом Великого Герцогства Люксембург про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і на капітал» від 14 березня 2017 р. № 1918-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1918-19/paran2#n2>

³⁴ These are the world's worst tax havens [Електронний ресурс] / CNN Money (London). – December 11, 2016. – Режим доступу : <http://money.cnn.com/2016/12/11/news/economy/corporate-tax-havens/>

³⁵ Для розрахунку взято до уваги сумарний обсяг ПІІ з офшорних юрисдикцій, що входять до 20 найбільших інвесторів в Україну, а саме: Кіпру, Британських Віргінських Островів, Люксембургу, Панами, Белізу.

щорічне зростання прямих іноземних інвестицій на 250–500 млн дол. США³⁶. Хоча Україна поступово покращує свої позиції в рейтингу (80-те місце³⁷ у 2017 р. проти 83-го у 2016 р.), серед країн «Східного партнерства» вона поки що посідає незадовільне місце за обсягом ПІІ на душу населення. Так, на початку 2017 р. Україна за цим показником поступалася Азербайджану більш як у 6 разів, Грузії – у 5 разів, Білорусі – майже в 2 раза та Вірменії – на 50 %³⁸.

Окрім цього, значення індексу ОЕСР з регуляторного обмеження ПІІ (*FDI Regulatory Restrictiveness Index*) для України є вдвічі вищим (0,124 у 2016 р.) за середній показник серед країн – членів ОЕСР (0,067 відповідно). Такі диспропорції спостерігаються практично в усіх основних галузях економіки, зокрема у металургії та машинобудуванні (0,08 проти 0,019), виробництві продуктів харчування (0,08 проти 0,019), сільському господарстві (0,18 порівняно з 0,065 у країнах ОЕСР), на транспорті (0,338 проти 0,213) та в операціях з нерухомістю (0,413 проти 0,166)³⁹. Це вказує на існування інвестиційного протекціонізму (*Investment protectionism*) у зазначених галузях⁴⁰.

Загальний незадовільний рівень умов ведення бізнесу засвідчує 85-те місце України у загальному рейтингу конкурентоспроможності (*Global Competitiveness Index*), при цьому найгіршим є показник ефективності антимонопольної політики – 136-те з 138 місць⁴¹.

Для нівелювання негативних чинників та сприяння залученню ПІІ в економіку України важливо забезпечити:

- **посилення інституційного забезпечення іноземного інвестування.**

Передусім необхідно виконати зобов'язання щодо організації національного контактного пункту під егідою Міністерства економічного розвитку та торгівлі, взяті Україною як підписантом Декларації ОЕСР «Щодо міжнародних інвестицій та багатонаціональних компаній»⁴². Згідно з Декларацією, такий

³⁶ Does Doing Business matter for foreign direct investment? [Електронний ресурс] / Doing Business. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB13-Chapters/DB13-CS-Doing-Business-matter-for-FDI.pdf>

³⁷ Doing Business 2017: Equal Opportunity for All [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf>

³⁸ Розраховано за даними Конференції ООН з розвитку і торгівлі (UNCTAD).

³⁹ OECD FDI Regulatory Restrictiveness Index [Електронний ресурс] / OECD. – Режим доступу : <http://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=FDIINDEX#>

⁴⁰ Is Investment protectionism on the rise? Evidence from the OECD FDI Regulatory Restrictiveness Index [Електронний ресурс] / OECD. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/investment/globalforum/2017-GFII-Background-Note-Is-investment-protectionism-on-the-rise.pdf>

⁴¹ The global competitiveness report 2016–2017 [Електронний документ] / World Economic Forum. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GCR2016–2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016–2017_FINAL.pdf

⁴² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про підписання Угоди (у формі обміну листами) між Урядом України та Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо приєднання до Декларації про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства, відповідних Рекомендацій та процедурних Рішень Ради Організації економічного співробітництва та розвитку» від 1 березня 2017 р. № 130-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=249792424>

підрозділ, функція якого покладена на Мінекономрозвитку⁴³, має сприяти ефективності виконання рекомендацій та процедурних рішень Ради ОЕСР, виконуючи передусім комунікаційну роль⁴⁴. Також необхідно посилити взаємодію та активізувати роботу Національної інвестиційної ради⁴⁵ та Офісу із залучення та підтримки інвестицій⁴⁶ на основі розширення комунікацій на регіональному та загальнодержавному рівнях;

- **удосконалення правових умов для залучення нових інвестицій в інфраструктурні проекти.** Якісна інфраструктура є однією з найважливіших умов зростання темпів залучення іноземних коштів в економіку країни. Сьогодні Україна практично замикає рейтинг (134-те місце із 138) за якістю дорожньої інфраструктури⁴⁷, що вказує на вагомий нереалізований потенціал залучення інвестицій в інфраструктурні проекти. Розвиток інфраструктури може стати однією із основних позицій потенційного проекту міжнародної фінансової допомоги, т. зв. «Плану Маршалла» для України, рішення про необхідність розробки та імплементації якого було затверджене на Мальтійському конгресі Європейської народної партії⁴⁸. Зарубіжний досвід свідчить, що для залучення інвестицій на умовах державно-приватного партнерства слід оновити Закон України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг»⁴⁹ у частині надання гарантій іноземному інвестору щодо окупності його інвестицій. Підготовка законодавчого поля не лише сприятиме погодженню «Плану Маршалла», а й започаткує мультиплікаційний процес залучення додаткових коштів як в інфраструктурні проекти, так і в галузі, чутливі до стану загальної інфраструктури в країні;

- **активізацію азійського напрямку інвестиційного співробітництва.** Передусім ідеться про Південну Корею та Туреччину, ПІІ з яких в Україну зростають (частка цих країн у I кварталі 2017 р. становила відповідно 0,5 % та 0,8 % в загальному обсязі іноземних інвестицій). Угоди «Про взаємне сприяння та захист інвестицій» були підписані Урядом України з Урядом

⁴³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до пункту 4 Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» від 23 березня 2016 р. № 225 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/225-2016-%D0%BF>

⁴⁴ National Contact Points for the OECD Guidelines for Multinational Enterprises [Електронний ресурс] / OECD. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/investment/mne/ncps.htm>

⁴⁵ Указ Президента України «Питання Національної інвестиційної ради» від 29 серпня 2016 р. № 365/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/365/2016>

⁴⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Офісу із залучення та підтримки інвестицій» від 19 жовтня 2016 р. № 740 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/740-2016-%D0%BF>

⁴⁷ The global competitiveness report 2016–2017 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

⁴⁸ Emergency Resolution adopted at the EPP Congress, St. Julian's (Malta), 29–30 March 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://malta2017.epp.eu/wp-content/uploads/2017/03/EPP-Emergency-Resolution-Nr.-41.pdf>

⁴⁹ Закон України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» від 14 грудня 1999 р. № 1286-XIV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1286-14>

Південної Кореї в 1996 р., а з Урядом Туреччини – в 1997 р. Існує необхідність осучаснення цих документів з метою закріплення міжнародно визнаних процедур урегулювання інвестиційних спорів та захисту інвестицій. Окрім того, доцільно сфокусувати увагу на прискоренні процесу розробки «Генерального плану» інвестпроектів з Південною Кореєю, роблячи акцент передусім на науково-технічному співробітництві, а також на підписанні Угоди про ЗВТ з Туреччиною.

Реалізації національних інтересів щодо **стимулювання надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України** сприятиме:

- внесення змін до Закону України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» у частині перерозподілу фінансових ризиків між державою та концесіонером у разі недостатності пасажиропотоку, де доцільно змінити умову про необхідність внесення концесійних платежів незалежно від результатів діяльності;

- внесення змін до Угод «Про взаємне сприяння та захист інвестицій» з Південною Кореєю та Туреччиною з огляду на необхідність вирівнювання прав міжнародних інвесторів в українському середовищі. Тут, зокрема, доцільно осучаснити та конкретизувати термін «інвестиція», з метою підвищення довіри потенційного інвестора до української правової системи захисту іноземних інвестицій. Слід також забезпечити правове поле для дерегуляції діяльності, оскільки більш нові Угоди (зокрема відповідна Угода з Японією) закріплюють ліберальніші умови співробітництва. Варто також закріпити в Угодах положення про відсутність для інвесторів нормативів з обмеження їхньої зовнішньоекономічної діяльності з працевлаштування та обміну ноу-хау;

- забезпечення ефективного функціонування національного контактного пункту відповідно до умов Декларації ОЕСР «Щодо міжнародних інвестицій та багатонаціональних компаній»;

- створення Мінекономрозвитку, Національною інвестиційною радою, Офісом із залучення та підтримки інвестицій, іншими зацікавленими органами влади та представниками бізнесу бази загальнодержавних інфраструктурних проектів для пріоритетного фінансування за участі іноземних інвесторів.

Формування сприятливого бізнес-клімату залежить від узгодженого та швидкого просування реформ та реалізації викладених у відповідних розділах цієї Доповіді завдань зі стимулювання інвестиційної активності, макроекономічної стабілізації, дерегуляції, розбудови внутрішнього ринку та диверсифікації зовнішньоекономічного співробітництва України.

РОЗДІЛ 15

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

15.1. ЗДОБУТКИ В РЕФОРМУВАННІ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ

Системні реформи у фінансовій системі, які реалізуються Україною у складних умовах гібридної війни, загалом є найбільш значущими з часу проголошення незалежності нашої держави. Нині позитивні зрушення у зміцненні фінансової безпеки держави відбуваються відповідно до завдань, визначених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та планом заходів з її імплементації на 2014–2017 роки, Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»¹, програмними документами Уряду. Їх динаміка та результативність дозволяють стверджувати про незворотність окресленого курсу фінансових реформ.

У процесі виконання поставлених завдань досягнуто вагомих результатів у різних сферах фінансової діяльності.

У борговій та бюджетно-податковій сферах:

- **утримано в межах запланованих граничних значень обсяг державного та гарантованого державою боргу**, що позитивно вплинуло на відновлення економічного зростання та стабілізацію макроекономічних показників;

Довідково. Зокрема, була завершена операція з реструктуризації та часткового списання державного та гарантованого державою зовнішнього комерційного боргу, розпочата у 2015 р. з метою покращення середньострокової боргової стійкості у рамках Меморандуму між Урядом України та Міжнародним валютним фондом. Завдяки цьому в 2016 р. економія на витратах з погашення та обслуговування державного боргу становила 2,1 млрд дол. США, або 53,6 млрд грн², а пік боргових виплат відтерміновано на 2018–2019 рр.

---

¹ Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

² Звіт про виконання Програми управління державним боргом за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/zvit-pro-vykonannia-prohramy-upravlinnia-derzhavnym-borhom-za-rik?category=borg>

- **стабілізовано на безпечному рівні дефіцит бюджету.** Дефіцит Державного бюджету України у 2016 р. становив 70,3 млрд грн, або 2,9 % ВВП. Показник відповідає Маастрихтським критеріям та вимогам Меморандуму з МВФ, крім того, він виявився меншим за прогнозний показник, затверджений Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» на рівні 83,7 млрд грн, або 3,7 % ВВП;

Довідково. Законодавчо встановлений граничний обсяг дефіциту державного бюджету³ в 2017 р. передбачений на рівні 77,6 млрд грн, або 3,0 % ВВП. У середньостроковій перспективі його заплановано⁴ знижувати до граничного рівня 2,4 % ВВП у 2018 р., 2,2 % ВВП – у 2019 р. та 2,0 % ВВП – у 2020 р.

- **перераховано до Державного бюджету України 1,1 млрд дол. США надходжень від спецконфіскації т. зв. «коштів Януковича»,** які у 2017 р. за графіком будуть спрямовані на зміцнення обороноздатності та безпеки держави, підтримку агровиробників, соціально-економічний розвиток регіонів, у Фонд регіонального розвитку, на субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості, на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування, на заходи з інженерно-технічного облаштування кордону⁵. Ще 200 млн дол. США у цінних паперах додатково передано Міністерству фінансів, і, відповідно до законодавства України, на цю суму зменшено внутрішній борг держави;

- **знижено рівень податкового навантаження на фонд оплати праці, що сприяло детінізації економіки.** В умовах лібералізації механізмом подальшого стимулювання платників податків до відмови від виплати заробітних плат «у конвертах» стало збільшення штрафів за порушення трудового законодавства. Динаміка зростання заробітних плат у поточному році значною мірою прискорилося завдяки підвищенню з 2017 р. мінімальної заробітної плати вдвічі – до 3 200 грн. Як результат, збільшуються надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податку на доходи фізичних осіб та військового збору.

Довідково. Частка перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління за доходами знизилася з пікового значення 44,7 % ВВП у 2012 р. до 41,9 %

³ Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21 грудня 2016 р. № 1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-viii>

⁴ Проект Постанови про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки від 15 червня 2017 р. № 6591 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047

⁵ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»» від 13 липня 2017 р. № 2137-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2137-19>

ВВП – у 2015 р. та 38,4 % ВВП – у 2016 р.⁶. Зокрема, частка єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування знизилася з 11,4 % ВВП у 2014 р. та 9,3 % ВВП – у 2015 р. до 5,5 % ВВП – у 2016 р. завдяки зниженню ставки до 22 %.

За розрахунками Мінекономрозвитку⁷, у 2016 р. *рівень тіньової економіки* становив 34 % офіційного ВВП, що на 6 в. п. менше порівняно з показником 2015 р. *Середня номінальна заробітна плата* штатного працівника підприємств, установ та організацій у грудні 2016 р. становила 6 475 грн, що на 23,8 % більше за відповідний показник попереднього року (5 230 грн)⁸. Станом на травень 2017 р. вона становила 6 840 грн, що у 2,1 раза вище за рівень мінімальної заробітної плати (3 200 грн). За останні 12 місяців (відносно травня 2016 р.) розмір заробітної плати збільшився на 37,2 %, а реальна заробітна плата – на 20,4 %;

- **запроваджено систему електронного адміністрування та єдиний Реєстр автоматичного відшкодування ПДВ**, що ліквідувало найбільшу корупційну схему від часів запровадження цього податку. Адміністрування ПДВ постійно вдосконалюється у напрямі забезпечення зручності платників податків та унеможливлення шахрайств. Як результат, підприємці щодо повернення ПДВ перебувають у рівних умовах, що полегшує ведення бізнесу та відновлює довіру до адміністрування цього податку;

- **зміцнено ресурсну базу місцевих бюджетів та сформовано передумови добровільного об'єднання територіальних громад (ОТГ)**. Запроваджена система балансування доходів і видатків місцевих бюджетів за принципом горизонтального вирівнювання показала позитивні результати, а місцеві органи влади стали більш зацікавленими в нарощуванні власної дохідної бази, залученні додаткових надходжень і розширенні бази оподаткування. Збільшення доходів місцевих бюджетів дало змогу органам місцевого самоврядування отримати реальні ресурси для вирішення нагальних проблем у сфері житлово-комунального господарства, розвитку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, культури, спорту;

Довідково. За підсумками 2016 р. до місцевих бюджетів надійшло 170,7 млрд грн доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів), що на 50,3 млрд грн більше за відповідний показник 2015 р. У 2016 р. на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом перейшли 208 ОТГ. На сьогодні функціонують 366 ОТГ, а до кінця 2017 р. планується, що їх кількість зросте до 600 ОТГ.

⁶ World Economic Outlook Database [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – April, 2017. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx>

⁷ Тенденції тіньової економіки в Україні у 2016 році [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2017. – 3 лип. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinvoiEkononomiki>

⁸ Середня заробітна плата за видами економічної діяльності по місяцях [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/Zarp_ek_m/Zp_ek_m_u/arh_zpm_u.html

Власні надходження бюджетів об'єднаних громад у 2016 р. зросли більше ніж утричі порівняно з 2015 р. – з 1 млрд грн до 3,3 млрд грн. Середній показник власних доходів об'єднаних громад у розрахунку на одного жителя ОТГ у 2016 р. збільшився до 2 345 грн, що перевищує показник 2015 р. на 1 645 грн⁹.

- **доведено результативність та отримано міжнародне визнання електронною системою публічних закупівель *ProZorro*.** Система *ProZorro* відіграє важливу роль у мінімізації корупції за рахунок відкритості та прозорості процедур. Використання системи *ProZorro* дозволяє економити бюджетні кошти. Рівний доступ та конкуренція серед учасників сприяють підвищенню ефективності національної економіки;

Довідково. З початку функціонування та станом на початок серпня 2017 р. системою *ProZorro* зафіксовано 986,3 тис. тендерних процедур від 27,4 тис. організаторів, а також 115,2 тис. учасників із середньою кількістю 2,41 пропозиції на торги. За очікуваної вартості 723,7 млрд грн забезпечено економію 28,0 млрд грн¹⁰.

- **офіційний портал публічних фінансів України *e-data.gov.ua* став найбільшою базою відкритих даних у секторі публічних фінансів України,** завдяки чому досягається безпрецедентна прозорість використання бюджетних коштів. Зокрема, користувачі отримали можливість відслідковувати оплати Державної казначейської служби за укладеними договорами. Створений комплекс спрямований на виявлення та попередження корупційних дій, а також контроль за роботою державних структур. Україна істотно піднялася у міжнародних рейтингах відкритих даних;

Довідково. Станом на 1 липня 2017 р. офіційний портал публічних фінансів України *e-data.gov.ua* містив 39 тис. зареєстрованих службових кабінетів. На порталі можна працювати з базою 56 млн транзакцій Державного казначейства України на загальну суму 4,2 трлн грн. Розпорядниками, державними та комунальними підприємствами внесено на портал 18,7 млн договорів, актів та звітів. Частка зареєстрованих розпорядниками кабінетів становить 50 %, серед державних підприємств – 27 %.

- **продовжено співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями.** Після тривалої перерви **відновилося кредитування МВФ у рамках Програми розширеного фінансування, внаслідок чого у квітні 2017 р. Україна отримала черговий транш у сумі 1 млрд дол. США.** Загалом обсяг надходжень

⁹ Децентралізація. Виконання доходів місцевих бюджетів за 2016 рік [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України; Міністерство фінансів України. – Режим доступу : [http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MinReg_FEB-2017-mini_\(1\).pdf](http://decentralization.gov.ua/pics/attachments/MinReg_FEB-2017-mini_(1).pdf)

¹⁰ Модуль аналітики для моніторингу публічних закупівель в системі «ProZorro» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bi.prozorro.org/sense/app/fba3f2f2-cf55-40a0-a79f-b74f5ce947c2/sheet/HbXjQep/state/analysis>

від зовнішніх запозичень у 2016 р. становив 42,3 млрд грн (без урахування операцій з реструктуризації та часткового списання державного та гарантованого державою зовнішнього комерційного боргу)¹¹;

- **підвищено міжнародний кредитний рейтинг України**, що позитивно оцінюється іноземними інвесторами та дає змогу успішно повернутися на ринок зовнішніх запозичень та зменшити їх вартість.

Довідково. 28 квітня 2017 р. *Fitch Ratings* підтвердило рейтинги довгострокових випусків пріоритетних незабезпечених облігацій України в іноземній та національній валютах на рівні «В-» та рейтинг короткострокових випусків пріоритетних незабезпечених облігацій України в національній валюті на рівні «В». Прогноз стабільний. 12 травня 2017 р. *Standard & Poor's* підтвердило довгостроковий та короткостроковий суверенний кредитний рейтинг України в іноземній та національній валютах на рівні «В-/В». Прогноз по довгострокових рейтингах в іноземній та національній валютах є стабільним. Також *Standard & Poor's* підтвердило рейтинг України за національною шкалою на рівні «aaBBB-»¹².

У грошово-кредитній сфері

Основними здобутками Національного банку у сфері реформування фінансової системи України за минулий рік стали:

- **стабілізація макрофінансової ситуації та формування передумов для відновлення кредитування реального сектору економіки**, що було досягнуто шляхом:

- збільшення обсягу міжнародних резервів держави на 17 % протягом 2016 р. (з 13,3 млрд дол. США на початок 2016 р. до 15,5 млрд дол. США станом на 1 січня 2017 р.) та на 16 % за I півріччя поточного року до рівня 18,0 млрд дол. США станом на 1 липня 2017 р.¹³;

- відновлення прибутковості більшості працюючих установ банківського сектору;

Довідково. За 2016 р. 63 банки з 96 працюючих станом на 1 січня 2017 р. установ, або 66 %, отримали прибуток в обсязі 10,8 млрд грн, натомість у 2015 р. прибутковими були 68 з 117 працюючих станом на 1 січня 2016 р. банків, або 58 % установ, а їх сукупний прибуток становив лише 4,9 млрд грн;

- зниження облікової ставки з 22 % на початку 2016 р. до 14 % станом на 1 січня 2017 р. з подальшим зниженням до рівня 12,5 % станом на 1 липня 2017 р.;

---

¹¹ Звіт про виконання Програми управління державним боргом за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/zvit-pro-vykonannia-prohramy-upravlinnia-derzhavnym-borhom-za-rik?category=borg>

¹² Кредитні рейтинги державних цінних паперів – 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytne-reitynyh-derzhavnykh-tsinnnykh-paperyv-?category=borg>

¹³ Міжнародні резерви зросли на 16 % за перше півріччя 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=51452741&cat_id=55838

– зняття більшості обмежень на валютному ринку, введених протягом 2014–2015 рр.;

• **поступове відновлення довіри до банківської системи та національної валюти**, про що свідчить зростання вкладів населення як протягом минулого, так і на початку поточного року (за 2016 р. вклади населення у гривні зросли на 11 млрд грн, протягом I півріччя 2017 р. депозити фізичних осіб у гривні зросли на 20 млрд грн);

• **послідовна модернізація банківської системи та НБУ як її ключового елемента** завдяки:

– впровадженню проекту «*Cashless economy*»¹⁴, що передбачає підвищення частки безготівкових розрахунків в Україні до 55 %¹⁵ у 2020 р.;

– зниженню максимальної суми розрахунків готівкою зі 150 тис. грн до 50 тис. грн з 4 січня 2017 р.¹⁶ та підтримці популярності безготівкових платежів у інформаційному просторі, внаслідок чого частка безготівкових розрахунків платіжними картками за п'ять років (з 2011 по 2016 рр.) зросла з 8 % до 35 %;

– впровадженню єдиної системи ідентифікації клієнтів банків для отримання адміністративних послуг від держави *BankID*;

– системній трансформації НБУ шляхом централізації виключно ключових функцій регулятора та оптимізації його супроводжуючих функцій, формування нової системи прийняття прозорих колегіальних рішень, реінжинірингу процесів тощо;

• затвердження **Комплексної програми розвитку фінансового сектору до 2020 року** (Рішення Правління НБУ № 28 від 16 січня 2017 р.¹⁷), яка передбачає оновлення «дорожньої карти» реформ у грошово-кредитній сфері, шляхом розширення переліку заходів, спрямованих на розроблення та впровадження нового валютного законодавства, перехід на міжнародний стандарт фінансової звітності *IFRS9*¹⁸, лібералізацію податкового законодавства для торговців цінними паперами, перехід на стандарти міжнародних розрахунків *ISO 20022*¹⁹, удосконалення оверсайту (нагляду) платіжних

¹⁴ Cashless economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30432161>

¹⁵ Cashless economy. К чему стремится НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/economics/2016/6/13/opinion/48612.htm>

¹⁶ Зниження граничної суми розрахунків готівкою за участю фізичних осіб до 50 тис. грн сприятиме подальшому розвитку безготівкових розрахунків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=41706735&cat_id=55838

¹⁷ Оновлено Комплексну програму розвитку фінансового сектору до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43315626&cat_id=55838

¹⁸ Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_016

¹⁹ Стандарт ISO 20022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cbr.ru/psystem/p-sys/iso_20022.pdf

систем²⁰, оновлення та виконання стратегії розвитку державних банків, розвиток *fintech*²¹ (галузі фінансових технологій, що конкурують із традиційними банками та іншими фінансовими компаніями), вдосконалення практики колективного інвестування у цінні папери, захист прав споживачів при іпотечному кредитуванні тощо.

До «плюсів» у діяльності НБУ за останній рік слід віднести також помірну, порівняно з попередніми роками, девальвацію національної грошової одиниці. Серед фінансових чинників, які стримували девальвацію гривні в минулому та на початку поточного року (24,00 грн/дол. США станом на 1 січня 2016 р., 27,19 грн/дол. США станом на 1 січня 2017 р., 26,10 грн/дол. США станом на 1 липня 2017 р.) слід відзначити: поступове зростання міжнародних резервів за рахунок реалізації програми фінансування з боку зовнішніх кредиторів (у першу чергу МВФ); позитивне сальдо торгівлі готівковою валютою на рівні 2,5 млрд дол. США; політика регулятора щодо інтервенцій на міжбанківському ринку та регулювання норми обов'язкового продажу валютної виручки експортерів.

Фінансові реформи впродовж 2015–2017 рр. дали змогу сформувати підґрунтя економічного зростання: вперше після тривалого економічного застою 2012–2013 рр. та падіння 2014–2015 рр., зумовленого гібридною війною з РФ, у 2016 р. воно було зафіксоване на рівні 2,3 %. Нині перед фінансовою системою держави стоїть складне завдання – надати імпульс формуванню нової якості економічного розвитку.

15.2. ПРІОРИТЕТИ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Виконання основних показників державного бюджету у 2016 р., започаткування реформи системи управління державними фінансами з переходом до середньострокового планування стали ключовими кроками у забезпеченні макроекономічної стабільності. Відновлення економічної динаміки, зниження фіскального навантаження на фонд оплати праці, поліпшення фінансових результатів діяльності підприємств та зростання доходів громадян позитивно вплинуло на формування надходжень до бюджетів усіх рівнів. Економічне зростання дало змогу зробити перші кроки на шляху до підвищення фінансового забезпечення обороноздатності держави, гарантування громадського порядку та безпеки, запровадження секторальних реформ, підвищення соціальної захищеності

²⁰ Постанова Правління НБУ № 755 від 28 листопада 2014 р. (в редакції від 13 лютого 2017 р.) «Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14>

²¹ Див.: *Fintech and Central Banks* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31627281> ; *Финтех и банки – кто кого?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psm7.com/interview/fintex-i-banki-kto-kogo-intervyu-s-aleksandrom-ovcharukom-ekspertom-cifrovogo-bankinga.html>

громадян і відновлення довіри до виконання державою свого соціального контракту.

Показники доходів бюджетів усіх рівнів у 2016 р. демонстрували позитивну динаміку.

Довідково. Доходи зведеного бюджету²² в 2016 р. становили 782,9 млрд грн, що на 130,8 млрд грн, або на 20,1 % більше за відповідний показник 2015 р. Таке зростання відбулося на основі позитивної економічної динаміки. Показово, що практика наповнення бюджету на основі девальваційних чинників відійшла у минуле. Зокрема, податкові надходження у 2016 р. зросли до 650,8 млрд грн, що на 143,1 млрд грн більше за відповідний показник 2015 р. Темп зростання прямих податків з доходу та прибутку (+34,4 %) був вищим, ніж непрямих податків на споживання (+23,5 %). У 2017 р. заплановано отримати доходів до зведеного бюджету в сумі 926,9 млрд грн, і за I півріччя ц. р. уже надійшло 496,0 млрд грн, що на 156,5 млрд грн, або на 46,1 %, більше за відповідний показник 2016 р.

У частині зростання *неподаткових надходжень* до зведеного бюджету спостерігається позитивний ефект реформи управління державною власністю: надходження частини чистого прибутку та дивідендів державних підприємств зросли до 11,8 млрд грн, що на 4,6 млрд грн, або на 64,6 % більше за відповідний показник 2015 р. Значною мірою це зумовлено збільшенням нормативів їх відрахувань з 30 до 75 %²³, хоча план надходжень на рівні 13,2 млрд грн був недовиконаний на 10,7 %. Зменшилися обсяги перерахувань коштів Національним банком України до державного бюджету з 61,8 млрд грн у 2015 р. до 38,2 млрд грн – у 2016 р.

Видатки Зведеного бюджету України збільшилися, що дало змогу більш повно та своєчасно забезпечувати виконання державою своїх функцій та зобов'язань.

Довідково. У 2016 р. видатки Зведеного бюджету України становили 835,8 млрд грн (у 2015 р. – 679,8 млрд грн), переважно внаслідок збільшення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення (+22,9 %) та громадський порядок, безпеку та судову владу (+31,1 %). Постійний ризик подальшого розгортання збройної військової агресії РФ на сході країни вимагає утримання фінансування видатків на безпеку і оборону на рівні 5 % ВВП. У 2016 р. на оборону і безпеку держави спрямовано загальний ресурс у сумі 121,3 млрд грн, що на 25,5 млрд грн, або у 1,3 раза більше, ніж у 2015 р. Видатки на економічну діяльність у зведеному бюджеті збільшилися на 17,7 %, змінився їх розподіл між рівнями бюджетної системи на користь місцевих бюджетів. Плановий показник видатків зведеного бюджету на 2017 р. становить 1 019,3 млрд грн, із яких за I півріччя вже

²² Тут і далі – за даними про Виконання зведеного, державного та місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / Державна казначейська служба України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>

²³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями» від 23 лютого 2011 р. № 138 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/138-2011-%D0%BF>

профінансовано 443,9 млрд грн, що на 93,4 млрд грн, або 26,7 %, більше за відповідний показник 2016 р.

Держава забезпечує заплановані обсяги фінансування соціально-культурної сфери, соціального захисту та соціального забезпечення громадян.

Довідково. У 2014 р. частка соціальних видатків у структурі видатків зведеного бюджету становила 59,1 %, у 2015 р. – 55,6 %, у 2016 р. – 57,4 %, а плановий показник 2017 р. становить 56,0 %. У структурі соціальних виплат у 2016 р. 57,1 % спрямовувалось на соціальний захист пенсіонерів, а у 2017 р. на ці цілі передбачено витратити 54,3 % від загальної суми видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Упродовж останніх років зростає фінансування капітальних видатків.

Довідково. За *Зведеним бюджетом України* капітальні видатки у 2016 р. становили 73,1 млрд грн, що більш ніж у півтора раза перевищує рівень 2015 р. (46,8 млрд грн). У частині *Державного бюджету України* капітальні видатки у 2016 р. становили 26,6 млрд грн, що так само у півтора раза більше, ніж у попередньому році. У 2017 р. плановий показник капітальних видатків зведеного бюджету становить 91,6 млрд грн, із яких за I півріччя вже профінансовано 19,8 млрд грн, що на 6,7 млрд грн, або 51,7 %, більше за відповідний показник 2016 р.

Значними прогресивними кроками у модернізації бюджетно-податкової сфери стало схвалення у 2016–2017 рр. «дорожніх карт» реформ: Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки²⁴; Концепції реформування системи органів, що реалізують державну податкову та митну політику; Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року²⁵; Стратегії реформування системи публічних закупівель до 2022 року²⁶ та ін.

Пріоритетними кроками з подальшого реформування бюджетно-податкової системи держави для забезпечення фінансової безпеки мають стати:

- *модернізація податкового адміністрування для зниження витрат платників податків на дотримання вимог законодавства*, що сприятиме розвитку податкової культури держави та бізнесу. Необхідно передбачити можливість отримання доступу до всіх сервісів та послуг Державної

²⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки» від 8 лютого 2017 р. № 142-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>

²⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року» від 14 вересня 2016 р. № 672-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/672-2016-%D1%80>

²⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Стратегію реформування системи публічних закупівель («дорожною картою»)» від 24 лютого 2016 р. № 175-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/175-2016-%D1%80>

фіскальної служби України (ДФС) через Електронний кабінет платника податків. Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1797-VIII²⁷ визначає необхідність оприлюднення з 2017 р. єдиної бази індивідуальних податкових консультацій, реєстру заяв про розстрочення та відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу, плану-графіка документальних планових перевірок на офіційному веб-сайті ДФС – усе це має бути реалізовано вже найближчим часом. Об'єднання звітності з ПДФО та ЄСВ, заміна діючої моделі оподаткування прибутку підприємств податком на виведений капітал, запровадження єдиного рахунку для сплати податкових та митних платежів можуть істотно спростити механізм податкового адміністрування. Нагальним завданням є звуження можливостей зловживання спрощеною системою оподаткування з боку великого мережевого бізнесу та штучної підміни трудових відносин цивільно-правовими з метою податкової оптимізації;

- *імплементация мінімального пакета правил BEPS, у т. ч. розвиток контролю трансфертного ціноутворення (ТЦ).* Контроль ТЦ, з огляду на відкритий експортоорієнтований характер розвитку національної економіки, наразі є для України вкрай актуальним. З метою зменшення адміністративних витрат підприємств малого бізнесу на підготовку звітності та документації з ТЦ з 2017 р. збільшено вартісні критерії визнання операцій контрольованими. Істотно спростить контроль ТЦ новий податковий сервіс для великих платників податків з укладання договорів попереднього узгодження ціноутворення, який створений за рекомендаціями ОЕСР. Збільшення кількості персоналу відповідного підрозділу ДФС та підвищення рівня його матеріально-технічного забезпечення сприятиме посиленню функції контролю ТЦ;

Довідково. З 1 січня 2017 р. Україна разом із 99 іншими країнами приєдналася до Програми розширеного співробітництва з питань імплементации плану протидії практикам *BEPS (Inclusive Framework On Beps Composition)*²⁸, що означає зобов'язання імплементувати Мінімальний стандарт Плану дій *BEPS*. Відповідний розширений пакет законодавчих змін (включно із запровадженням правил стосовно контрольованих іноземних компаній) напрацьований на виконання Указу Президента України № 180/2016²⁹. Крім того, українська делегація з цього року почала брати участь у заходах ОЕСР, що допомагатиме у вирішенні поточних проблем та сприятиме обміну передовим досвідом у реалізації плану *BEPS*.

²⁷ Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 21 грудня 2016 р. № 1797-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1797-19>

²⁸ About BEPS and the inclusive framework [Електронний ресурс] / Organization for Economic Co-operation and Development. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/tax/beps/beps-about.htm>

²⁹ Указ Президента України «Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон» від 28 квітня 2016 р. № 180/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/1802016-19966>

- *боротьба з митними правопорушеннями з метою захисту фінансових інтересів держави.* Доцільно запровадити «запобіжники» щодо штучного заниження митної вартості при ввезенні товарів, зловживання громадянами правом на ввезення товарів без оподаткування. Такими можуть бути зменшення можливостей продажу останніх або товарів, увезених незаконним шляхом; раціональне зниження передбаченого ст. 374 Митного кодексу України високого (500–1000 євро) порогу для ввезення громадянами товарів без оподаткування та/або встановлення річної (місячної) неоподатковуваної квоти для особи на економічно обґрунтованому рівні.

Зменшити кількість зловживань допоможе модернізація митної інфраструктури, що підвищить ефективність митного контролю. Запровадження механізмів повноцінного обміну попередньою інформацією між Україною та суміжними країнами про кількість та вартість переміщуваних через митний кордон України товарів сприятиме прискоренню товарообігу, а створення спільної зони митного і прикордонного контролю на державному кордоні України – спрощенню митних процедур та скороченню часу митного оформлення. Очікувана гармонізація вітчизняного законодавства із положеннями Митного кодексу ЄС³⁰ стимулюватиме євроінтеграцію України;

- *підвищення інституційної спроможності Державної фіскальної служби України,* що є ключовим пріоритетом податкової реформи. За результатами незалежного аудиту баз даних та інформаційних ресурсів ДФС доцільно інтегрувати митні та податкові бази даних, що дозволить оптимізувати роботу з ними. Слід проводити періодичні опитування платників податків щодо відповідності послуг ДФС їх очікуванням з метою підвищення якості цих послуг. Ще одним кроком на шляху підвищення дієвості ДФС є створення Служби фінансових розслідувань, яка має забезпечити більш ефективне розкриття кримінальних правопорушень у сфері фінансів;

- *протидія зловживанням у сфері публічних закупівель.* Доцільно забезпечити інтеграцію системи *ProZorro* з порталом *E-data*, системою електронних платежів Держказначейства, державними реєстрами і базами даних, що дозволить спростити та прискорити відповідний документообіг. Функціонування централізованих закупівельних організацій сприятиме професіоналізації та підвищенню ефективності державних закупівель, скороченню державних витрат та зниженню рівня корупції за рахунок посилення їх контрольованості. Бажано також прискорити гармонізацію вітчизняного законодавства зі стандартами директив ЄС та Угоди СОТ у цій сфері, передбачену Стратегією реформування системи публічних закупівель до 2022 року;

---

³⁰ Union Customs Code [Електронний ресурс] / European Commission, Taxation and Customs Union. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/union-customs-code_en

• *розвиток методології середньострокового бюджетного планування.* У 2017 р. з метою запровадження середньострокового бюджетного планування Міністерство фінансів спільно з іншими центральними органами виконавчої влади розробило, а Кабінет Міністрів схвалив та подав Верховній Раді України проект Основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 роки, який уперше містить стелі видатків головних розпорядників коштів державного бюджету. Це дозволить: *платникам податків* – формувати бізнес-плани з урахуванням прогнозованої податкової політики; *розпорядникам бюджетних коштів* – раціонально планувати розподіл бюджетних коштів; *економічним суб'єктам* – обґрунтовувати довгострокові інвестиційні рішення та зміцнювати фіскальну дисципліну;

• *забезпечення ефективності планування та використання бюджетних коштів* при реалізації секторальних реформ у сфері надання суспільних благ та послуг. Нагальними питаннями тут є розроблення та ухвалення державних соціальних стандартів, їх складу та методології оцінки визначення грошового еквівалента, а також затвердження Міністерством фінансів та Міністерством соціальної політики відповідного механізму верифікації за критерієм адресності соціальних виплат. Єдина інформаційно-аналітична система соціального захисту населення має включати взаємопов'язані між собою централізовані бази даних (реєстри) усіх категорій отримувачів соціальної допомоги від держави та реєстри надавачів соціальної допомоги;

• *імплементація провідного європейського досвіду для гуманізації бюджетно-податкової системи.* Остання має ставати контрциклічною, орієнтованою на зростання, сприяти інклюзивності – адаптації людей до економічних змін³¹, підвищенню продуктивності людської праці, за показником якої Україна істотно відстає від розвинених країн³². При цьому доцільно спиратися на європейську практику реформ, яка визначає у цій сфері ряд пріоритетних напрямів³³, а саме: стимулювання інвестицій та зайнятості, боротьбу з ухиленням від оподаткування, перерозподіл податкового навантаження для коригування нерівності доходів та сприяння соціальній справедливості. Водночас сьогодні в Україні доцільно застосовувати спрощені та уніфіковані податкові норми із якомога меншою кількістю винятків. Запровадженню непрямих методів оцінки відповідності доходів та витрат за підсумками загального декларування громадянами своїх доходів та майна має передувати ретельне вивчення досвіду країн – членів ЄС;

³¹ IMF Fiscal Monitor: Achieving More with Less [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – April 2017. – Режим доступу : <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2017/04/06/fiscal-monitor-april-2017>

³² GDP per person employed (constant 2011 PPP \$) [Електронний ресурс] / The World Bank Group, International Labour Organization, ILOSTAT database. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/SL.GDP.PCAP.EM.KD?view=map>

³³ Tax Policies in the European Union. – 2016 Survey [Електронний ресурс]. – Luxembourg: Publications Office the European Union. – 2016. – Режим доступу : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_survey_2016.pdf

- *посилення інформаційної безпеки державних та місцевих фінансових органів.* Електронне декларування з отриманням електронного цифрового підпису кожним державним службовцем відкрило можливість повноцінного запровадження в Україні електронного документообігу, удосконалення механізму внутрішньої та зовнішньої інформаційної взаємодії. Цьому сприяє сучасний рівень розвитку комп'ютерних технологій, який дозволяє забезпечити максимальну автоматизацію та оптимізацію функціональних процесів у фінансовій системі. Щоправда, це робить її вразливою для хакерських атак, пріоритетними мішенями яких в умовах гібридної війни з РФ є об'єкти національної фінансової системи. Як наслідок, необхідно реалізовувати послідовну державну політику, спрямовану на посилення захисту даних та зміцнення інформаційної безпеки.

Формування дієвої моделі управління державними фінансами, забезпечення бюджетної консолідації та взаємоузгодженість норм бюджетно-податкового законодавства є запорукою стабілізації динаміки соціально-економічного розвитку та забезпечення фінансової безпеки держави. Подальші реформи бюджетно-податкової сфери мають бути спрямовані на підтримку макрофінансової стабільності, боротьбу з тіньовою економікою та корупцією.

15.3. ТРАНСФОРМАЦІЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ

Аналіз стану вітчизняної боргової політики свідчить про необхідність її подальшого вдосконалення, оскільки накопичені у цій сфері проблеми суттєво знижують фінансову стійкість держави. Серед них, зокрема, слід відзначити:

- *збереження тенденції до збільшення загального обсягу державного та гарантованого державою боргу України,* темпи нарощування якого перевищили темпи зростання реального ВВП³⁴. Так, лише впродовж 2016 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу зріс на 357,58 млрд грн, або на 22,8 %, порівняно з 2015 р. і станом на 31 грудня 2016 р. досягнув рівня 1 929,81 млрд грн, у т. ч. *державний борг* – 1 650,83 млрд грн³⁵.

Водночас варто відзначити *сповільнення темпів приросту* загального обсягу боргу, які, зокрема, у 2014 р. становили 42,8 %, у 2015 р. – 22,7 %, а за підсумками 2016 р. зменшилися до 18,5 %³⁶;

Довідково. За підсумками I півріччя 2017 р. загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу збільшився до 1 957,7 млрд грн, у т. ч. державний

---

³⁴ Висновки про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751454/Vysn_9-6_20170411.pdf

³⁵ Звіт про виконання Програми управління державним боргом за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/zvit-pro-vykonannia-prohramy-upravlinnia-derzhavnum-borhom-za-rik?category=borg>

³⁶ Власні розрахунки за даними Міністерства фінансів України.

борг – до 1650,9 млрд грн³⁷. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» зі змінами до нього від 13 липня 2017 р.³⁸, граничний обсяг сукупного боргу на 31 грудня 2017 р. визначений в обсязі 2 403,1 млрд грн, у т. ч. державного боргу – 1 823,73 млрд грн, гарантованого державою боргу – 579,37 млрд грн.

Збільшення загального обсягу боргу в 2016 р. відбулося головним чином унаслідок:

- перевищення обсягу державних запозичень і запозичень під державні гарантії над обсягом погашення державного та гарантованого державою боргу на 214,8 млрд грн;
- девальвації гривні до іноземних валют, в яких номіновано борг (на 143,2 млрд грн, курс гривні щодо долара США зріс з 24,00 грн/дол. США на кінець 2015 р. до 27,19 грн/дол. США на кінець грудня 2016 р.);
- державних запозичень для капіталізації банків на суму 121,3 млрд грн (АТ «Укркресімбанк» – на 9,3 млрд грн; ПАТ «Ощадбанк» – на 5,0 млрд грн; ПАТ КБ «Приватбанк» – на 107,0 млрд грн);
- надання кредиту Фонду гарантування вкладів фізичних осіб обсягом 9,7 млрд грн на 15 років за відсотковою ставкою до 10 % річних;
- недоотримання бюджетом коштів від приватизації державного майна, план якої виконано на 1,1 % (188,9 млн грн) від затвердженого обсягу в 17 млрд грн;
- *зростання рівня боргового навантаження*, що стало наслідком більш високих темпів нарощування боргу порівняно з темпами зростання ВВП³⁹. Рівень боргового навантаження перевищив визначене ст. 18 Бюджетного кодексу України граничне обмеження у 60 % ВВП і становив за підсумками 2016 р. 81,0 % проти 79,1 % у 2015 р. *Відношення обсягу державного боргу до номінального ВВП* на 31 грудня 2016 р. становило 69,3 %, що на 1,9 в. п. більше за відповідний показник на кінець 2015 р. та на 9,6 в. п. більше за його значення у 2014 р.⁴⁰. Збереження такої тенденції, посиленої впливом внутрішніх

³⁷ Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy_2017?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu

³⁸ Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21 грудня 2016 № 1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 13 липня 2017 р. № 2137-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62067

³⁹ Висновки про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751454/Vysn_9-6_20170411.pdf

⁴⁰ Статистичні матеріали щодо державного та гарантованого державою боргу України [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy_2016?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu

загроз та несприятливою кон'юнктурою на міжнародних фінансових ринках, може загострити ризик неплатоспроможності держави;

Довідково. За підсумками 2016 р. рівень державного та гарантованого державою боргу зріс до 81,0 % ВВП проти 79,1 % ВВП у 2015 р. Законами «Про Державний бюджет України на 2017 рік» та «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»⁴¹ (з урахуванням переглянутого Урядом прогнозного ВВП на поточний рік) передбачено, що на кінець 2017 р. державний і гарантований державою борг становитиме 84,4 % ВВП, а згідно з прогнозами МВФ⁴² рівень боргового навантаження сягне 89,9 % ВВП.

- збільшення обсягів погашення та обслуговування державного і гарантованого державою боргу в середньостроковій перспективі, сума яких, за попередніми оцінками, у 2019 р. перевищить 339 млрд грн, а в 2020 р. – 341 млрд грн⁴².

Довідково. На кінець 2016 р. загальний обсяг боргових платежів становив 215,82 млрд грн, у т. ч. 207,2 млрд грн – сукупні виплати за державним боргом та 8,62 млрд грн – виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими під державні гарантії. Фактичний обсяг видатків на обслуговування державного боргу за підсумками 2016 р. становив 95,8 млрд грн, що на 11,3 млрд грн, або на 13,4 %, більше за відповідний показник 2015 р., а сума платежів з погашення державного боргу становила 111,4 млрд грн³⁴.

Витрати державного бюджету на виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими під державні гарантії, у 2016 р. зменшилися на 65,6 % порівняно з 2015 р. і становили 8,62 млрд грн. Це стало можливим завдяки реструктуризації гарантованого державою зовнішнього боргу, зокрема, Державного агентства автомобільних доріг, державного підприємства «Фінансування інфраструктурних проектів» і державного підприємства «Конструкторське бюро «Південне» імені М.К. Янгеля».

У 2017 р. обсяг загальних виплат за державним боргом прогнозується на рівні 240,90 млрд грн, з яких 70,0 %, або 168,70 млрд грн, – виплати за внутрішнім боргом та 30,0 %, або 72,20 млрд грн, – виплати за зовнішнім боргом. Зокрема, в поточному році планується витратити 129,56 млрд грн на погашення державного боргу, а вартість його обслуговування сягне 113,27 млрд грн⁴³.

Упродовж останніх років сформувалася тенденція прискореного зростання рівня співвідношення витрат на обслуговування державного боргу до доходів державного бюджету. У 2014 р. значення цього показника становило 12,0 %,

⁴¹ Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21 грудня 2016 р. № 1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік»» від 13 липня 2017 р. № 2137-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62067

⁴² Fiscal Monitor. Achieving More with Less [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – April, 2017. – P. 123. – Режим доступу : <http://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2017/04/06/fiscal-monitor-april-2017>

⁴³ Програма управління державним боргом на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid-pro-zatverdzhennia-prohram-upravlinnia-derzhavnym-borhom-na-rik?category=derzhavnij-borg>

у 2015 р. – 15,8 %, на кінець 2016 р. – 16,7 %, а в 2017 р., за прогнозними оцінками, його значення сягне 16,6 %⁴⁴. Таким чином посилюється вплив боргової зобов'язань на перерозподіл бюджетних коштів та збільшення бюджетних ризиків;

- *нарощування простроченої корпоративної заборгованості перед бюджетом за залученими державою або під державні гарантії кредитами (позиками)*, обсяги якої впродовж 2016 р. зросли на 6,76 млрд грн, або 14,1 %, і на кінець року становили 49,26 млрд грн⁴⁵. Це стало наслідком прорахунків в управлінні фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що існуючі нормативи щодо позик державним підприємствам не забезпечують достатніх механізмів захисту від прямих та умовних фіскальних ризиків, що виникають, зокрема, через відсутність інформації щодо можливих причин їх виникнення. Приміром, ідеться про відсутність баз даних стосовно реального стану фінансових результатів діяльності; недостовірність (приховування) даних щодо джерел забезпечення (земельних активів та комерційної нерухомості) кредитів; низький рівень оцінки кредитоспроможності державних підприємств та організацій тощо;

- *збільшення гарантованого державою боргу України, насамперед за рахунок зовнішньої складової*. Фактичний обсяг сукупного гарантованого державою боргу на 31 грудня 2016 р. становив 279,0 млрд грн, у т. ч. 259,9 млрд грн – за зовнішнім боргом, а за 5 місяців 2017 р. значення цього показника зросло до 303,0 млрд грн, з яких 283,4 млрд грн – обсяг гарантій за зовнішніми запозиченнями.

У структурі зовнішнього гарантованого боргу України найбільшу частку впродовж зазначеного періоду становила заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій: 140,83 млрд грн – у 2015р., 190,98 млрд грн – у 2016 р., близько 211,1 млрд грн – на 31 травня 2017 р. Це посилює ризик збільшення втрат державного бюджету, як внаслідок недоотримання доходу у формі комісії за надання державних гарантій, так і через необхідність «резервування» значної частини бюджетних коштів на можливе покриття гарантійних виплат. Ситуацію ускладнює низька ефективність використання залучених фінансових ресурсів та недосконалість боргової політики в частині надання державних гарантій;

Довідково. Упродовж 2016 р. держава надала гарантії за зовнішніми і внутрішніми запозиченнями на суму, еквівалентну 21,85 млрд грн. Це, зокрема, гарантії за позиками

---

⁴⁴ Програма управління державним боргом на 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/nakaz-ministerstva-vid--pro-zatverdzhennia-prohram-upravlinnia-derzhavnym-borhom-na--rik?category=derzhavnij-borg>

⁴⁵ Висновки про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751454/Vysn_9-6_20170411.pdf

ПАТ НАК «Нафтогаз України» на суму, еквівалентну 13,6 млрд грн (500 млн дол. США) для збільшення стабілізаційного (резервного) енергетичного фонду та Укргідроенерго – на 5,33 млрд грн (180 млн євро) для продовження реалізації проекту «Реабілітація гідроелектростанцій».

- *значна частка державного та гарантованого боргу України, номінованого в іноземній валюті*, яка на кінець 2015 р. становила 70,2 %, за підсумками 2016 р. – 69,73 %, а на 30 червня 2017 р. – 69,1 %⁴⁶. На кінець 2017 р., за попередніми оцінками, частка боргу в іноземній валюті сягне 71,1 %, що свідчить про вразливість сфери публічних фінансів до курсових коливань, посилення валютного ризику та зростання видатків уряду на обслуговування боргу.

Зазначене дає можливість стверджувати, що трансформація боргової політики є одним із ключових чинників стабілізації фінансової системи.

Довідково. Державою вже ухвалено низку заходів, спрямованих на мінімізацію боргових ризиків та посилення стійкості фінансової системи. Зокрема, з метою комплексного реформування фінансового ринку (банківського сектору, сектору небанківських фінансових установ, фондового ринку та ринку капіталу) і створення умов для забезпечення сталого економічного розвитку на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС ухвалено Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджену розпорядженням Нацкомфінпослуг від 11 червня 2015 р. № 1367 (зі змінами від 7 лютого 2017 р. № 219). Завдяки імплементації Програми Україна в одній з компонент рейтингів *Doing Business* «Захист прав міноритарних акціонерів» за рік піднялась на 31 сходинку (зі 101-го на 70-те місце) з показником індексу сили захисту прав міноритарних акціонерів у 5,7 бала (в країнах Європи та Центральної Азії – 6,4 бала, а в країнах – членах ОЕСР – 6,5 бала).

Ухвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки та затверджено план заходів з її реалізації⁴⁷, які передбачають посилення боргової політики відповідно до пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку держави.

Урядом схвалено проект Основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 роки⁴⁸, що передбачає покращення боргових показників у середньостроковій перспективі, зокрема:

- встановлення граничного обсягу державного боргу на рівні, не більше ніж: 62 % ВВП на кінець 2018 р.; 58 % ВВП – на кінець 2019 р.; 55 % ВВП – на кінець 2020 р.;

⁴⁶ Статистичні матеріали щодо боргу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystichni-materialy-shchodo-derzhavnoho-ta-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-ukrainy_2016?category=borg&subcategory=statistichna-informacija-schodo-borgu

⁴⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки» від 24 травня 2017 р. № 415-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/415-2017-%D1%80>

⁴⁸ Проект Постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки» від 15 червня 2017 р. № 6591 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047

- встановлення граничного обсягу гарантованого державою боргу на рівні не більш як: 22 % ВВП – на кінець 2018 р.; 19 % ВВП – на кінець 2019 р.; 18 % ВВП – на кінець 2020 р.;
- визначення граничного обсягу надання державних гарантій у 2018–2020 рр. на рівні не більше 3 % доходів загального фонду державного бюджету для реалізації виключно самоокупних інвестиційних проектів.

Пріоритетами вдосконалення системи управління боргом з урахуванням передового міжнародного досвіду слід визнати:

- **затвердження та імплементацію ризико орієнтованої Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2018–2020 роки**, що має передбачати:

- поглиблений аналіз впливу боргоформуючих ризиків, впровадження стрес-тестування та перехід до методики МВФ оцінки боргової стійкості, узгодження напрямів державної боргової, бюджетної й грошово-кредитної політики;

- *нормативно-правове врегулювання* переліку індикаторів боргової безпеки та їх граничних значень;

- економічне обґрунтування та нормативне закріплення оптимального для України співвідношення боргу сектору загального державного управління з ВВП;

- *забезпечення можливості регулювання державного боргу в частині оптимізації співвідношення обсягів, структури, вартості та джерел його погашення*, зокрема, запровадження обмежень на кредитування дефіциту державного бюджету з боку банківської системи шляхом поетапного встановлення додаткового обов'язкового нормативу відношення ОВДП до загальної суми активів;

- *підвищення ефективності здійснення запозичень* шляхом: поглиблення аналізу ризиків від залучення різних видів боргових інструментів (у т. ч. з використанням методик міжнародних фінансових організацій); оптимізації умов залучення коштів за рахунок запровадження механізму встановлення ринкової вартості ОВДП та підвищення їх доходності (зокрема, для портфеля фінансових установ, пов'язаних із діяльністю уряду); забезпечення контролю за їх обсягами та спрямування у ті сфери державної інвестиційної діяльності, які в подальшому забезпечать надходження коштів для погашення та обслуговування боргу;

- **посилення боргової стійкості** шляхом:

- *зниження частки державного боргу, номінованого в іноземній валюті*, з поступовим наближенням до безпечного рівня (згідно з критеріями боргової стійкості МВФ, граничний показник для України становить не більше 40 %) за рахунок розвитку ринку облігацій внутрішньої державної позики, номінованих у національній валюті;

– покращення координації між процесами управління ліквідністю та управління боргом за рахунок узгодження планів випуску коротко-строкових боргових інструментів з прогнозами руху коштів на єдиному казначейському рахунку та валютних рахунках Уряду;

• **удосконалення боргової політики щодо надання державних гарантій**, зокрема:

– мінімізація негативного впливу на боргову стійкість ризиків, пов'язаних з умовними зобов'язаннями, шляхом законодавчого закріплення заборони надання державних гарантій на кредити бюджетним установам на період зниження рівня державного та гарантованого державою боргу до безпечної межі в 60 %;

– наближення умов надання державних гарантій на кредити для підприємств України до стандартів ЄС. Зокрема, обсяг гарантованого державою кредиту для малих і середніх підприємств має бути законодавчо обмеженим;

– надання пріоритетності гарантування державою проектів розвитку, що відповідають стратегічним державним цілям та підтримуються міжнародними фінансовими організаціями;

– забезпечення виконання положень Стратегії управління державними фінансами на 2017–2021 роки⁴⁹ у частині посилення захисних механізмів під час надання державних гарантій;

Довідково. Йдеться про внесення змін до Бюджетного кодексу України стосовно встановлення ліміту на надання нових державних гарантій (не більше 5 % доходів загального фонду державного бюджету); обмеження гарантованої суми зобов'язання (до 100 % зобов'язання з повернення основної суми кредиту або 80 % зобов'язання з повернення основної суми та обслуговування кредиту); вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності позичальника під час надання таких гарантій; поступове зменшення видатків бюджету на покриття страхових гарантійних випадків (до 10 % загальної річної суми гарантованих зобов'язань у 2020 р.)⁵⁰.

– удосконалення управління запозиченнями державних підприємств, зокрема встановлення адекватної комісії за надання державних гарантій у розмірах, співвідносних із результатами оцінки ризику;

• **зниження вартості державних запозичень шляхом удосконалення інфраструктури та гармонізації розвитку вітчизняного фінансового ринку**, зокрема:

– стимулювання розвитку первинного ринку державних цінних паперів, зокрема облігацій внутрішньої державної позики, та підвищення їх ліквідності через розвиток інституту первинних дилерів;

⁴⁹ Стратегія управління державними фінансами на 2017–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minfin.gov.ua/news/view/kabmin-ukhvalyv-stratehiu-upravlinnia-derzhavnymy-finansamy-na-roky?category=bjudzhet>

⁵⁰ Там само.

– розширення бази інвесторів-нерезидентів у державні цінні папери через усунення бюрократичних та інших перешкод для інвестування, зокрема, відкриття провідним європейським депозитарієм рахунку в депозитарії Національного банку України для здійснення розрахунків та спрощення інвестування в облігації внутрішньої державної позики, номіновані в національній валюті⁵¹;

• проведення комплексних змін регуляторних органів фінансового ринку, зокрема:

– зміцнення інституційної та ресурсної спроможності НКЦПФР, створення відповідних умов для ефективного нагляду та впливу на підвищення стійкості фінансової системи країни, зростання її кредитного та інвестиційного потенціалу;

– забезпечення відповідності законодавчої бази України цілям і принципам регулювання у сфері цінних паперів Міжнародної організації комісій з цінних паперів (IOSCO);

• перехід до політики децентралізації залучення боргових коштів на внутрішньому ринку з розширенням прав місцевих органів влади.

15.4. РОЗВИТОК СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

В умовах економічної нестабільності та погіршення макроекономічної ситуації в Україні вагомим чинником подолання кризових явищ вітчизняної фінансової системи, сприяння проведенню структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання є **співпраця з міжнародними фінансовими організаціями (МФО)**. У її межах, крім залучення фінансової та технічної підтримки, здійснюється обмін кращим міжнародним досвідом антикризового управління та приведенням українських стандартів у відповідність до світових практик.

Одним із найпотужніших фінансових партнерів України впродовж усіх років незалежності держави є **МВФ**, який допомагає відновити фінансову спроможність і відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ та урядів іноземних держав на пільгових умовах. За підтримки МВФ у минулому році Україна завершила розпочатий у 2015 р. процес реструктуризації боргу, а чинна програма «Механізм розширеного фінансування» (EFF) дозволила підвищити рівень резервів Національного банку України, реалізувати заходи Уряду щодо стабілізації платіжного балансу країни та розпочати процеси оздоровлення державних фінансів.

⁵¹ Стратегія управління державними фінансами на 2017–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minfin.gov.ua/news/view/kabmin-ukhvalyv-stratehiu-upravlinnia-derzhavnymy-finansamy-na-roky?category=bjudzhet>

Довідково. Взаємодія з МВФ дала Україні змогу отримати впродовж 2014 – I півріччя 2017 рр. фінансову підтримку загальним обсягом близько 13 млрд дол. США⁵² (з урахуванням двох траншів нової позики *Stand-by* обсягом 4,3 млрд дол. США та чотирьох траншів у рамках Механізму розширеного фінансування (*EFF*)). До кінця 2017 р. очікується виділення ще трьох траншів фінансування на загальну суму близько 4,5 млрд дол. США.

Важливими кроками продовження співпраці України з МВФ стало *підписання 2 березня 2017 р. нового Меморандуму про економічну та фінансову політику*. Його ключовими тезами є виклад стратегічних завдань українських структурних реформ у рамках програм *EFF* у 2017–2018 рр. Такими завданнями зокрема, визначені: модернізація грошово-кредитної, фіскальної та інвестиційної політики; підвищення рівня боргової стійкості в середньостроковому періоді шляхом продовження фіскальної консолідації; ухвалення змін до пенсійного законодавства; посилення прозорості бюджетної політики та боротьба з корупцією; покращення якості менеджменту в секторі державних підприємств.

Значні виплати за державним боргом, що очікуються з 2019 р., обумовлюють високу актуальність програми співпраці з Міжнародним валютним фондом. Слід зважати на те, що втрата динаміки співробітництва з міжнародними фінансовими інститутами, і з МВФ зокрема, може суттєво зменшити можливості доступу України до міжнародних ринків капіталу та збільшуватиме боргові ризики у середньостроковій перспективі.

Водночас проблемними питаннями взаємодії з Фондом є виконання Україною зобов'язань стосовно реалізації політики та виконання завдань економічної програми, що підтримується в межах угоди з МВФ про «Механізм розширеного фінансування» *зادля фактичного продовження кредитної програми*. Це, зокрема, реалізація пенсійної реформи; перегляд та розв'язання проблем кредитного портфеля ПриватБанку; вирішення на законодавчому рівні питання обігу земель сільськогосподарського призначення; забезпечення ефективної боротьби з корупцією, створення антикорупційних судів; ухвалення процедури визнання підприємств банкрутами тощо. Питаннями особливої ваги є пенсійна та земельна реформи як критично важливі з огляду на необхідність їх проведення, проте їхня реалізація неможлива без досягнення соціального консенсусу.

Шляхи активізації взаємодії України з Фондом слід шукати у прискоренні темпів економічного зростання, створенні робочих місць у приватному секторі, посиленні макроекономічної стабільності; забезпеченні інституційної спроможності та незалежності НБУ; досягненні цілей у рамках програми НБУ з таргетування інфляції; продовженні фіскальної консолідації для забезпечення сталості боргу в середньостроковій перспективі; прискоренні структурних реформ для реформування великого сектору

⁵² Міжнародне співробітництво [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhнародne-spivrobitnictvo/mvf>

державних підприємств (ДП), поліпшенні бізнес-клімату та подоланні корупції, залученні інвестицій, зокрема, забезпеченні вчасного виконання договірних умов у процесі реалізації інвестиційних проектів та підвищення економічного потенціалу країни; ефективному використанні кредитних ресурсів МВФ у рамках запровадження середньострокового бюджетного планування.

Стратегічним напрямом міжнародної співпраці України у фінансовій сфері є **кредитне співробітництво з Європейським Союзом**, у рамках якого реалізується можливість отримання макрофінансової та міжнародної технічної допомоги.

Довідково. Загальний обсяг наданих упродовж 2013–2017 рр. Євросоюзом коштів макрофінансової допомоги сягнув 2,81 млрд євро (із запланованих 3,4 млрд євро в рамках трьох програм МФД ЄС⁵³), у т. ч. 600 млн євро отримано у квітні 2017 р. у рамках другого траншу Третьої програми макрофінансової допомоги ЄС, спрямованої на стабілізацію економіки та підтримку широкомасштабних структурних реформ.

Проблеми взаємодії з ЄС у сфері кредитного співробітництва передусім полягають у належній імплементації положень Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. Їх вирішення лежить у площині інтенсифікації реформування економіки України та її наближення до європейських стандартів. У цьому процесі міжнародна технічна допомога (МТД) відіграє роль важливого інструменту розвитку країни. У межах взаємодії України з ЄС здійснюється співробітництво з Європейським інвестиційним банком, Європейським банком реконструкції та розвитку та іншими фінансовими інституціями Європейської співдружності.

Поглиблення двостороннього співробітництва, перспективи якого значною мірою корелюють із темпами реформування вітчизняної економіки та реалізації основних положень Угоди про асоціацію, передбачає розширення пріоритетних напрямів залучення інвестицій, зокрема в агропромислову, металургійну та хімічну галузі вітчизняної економіки, а також посилення відповідальності за екологічні та соціальні наслідки інвестиційної діяльності.

Багатосекторальну фінансову та технічну допомогу на шляху системної трансформації вітчизняної економіки **надає Світовий банк**. Його кредитний портфель у 2016 р. складався з 10 інвестиційних проектів на стадії реалізації на суму 3,13 млрд дол. США та 3 проектів на стадії ініціювання на суму близько 1,0 млрд дол. США. Загальний обсяг фінансування за 8 проектами, що реалізуються у 2017 р., становить 2,5 млрд дол. США.

⁵³ Допомога ЄС Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/eu-policy/assistance>

Довідково. Упродовж 2016 р. як співфінансування спільного зі Світовим банком проекту «Друга позика на політику розвитку» отримано довгострокову позику Уряду Японії в обсязі 36,969 млрд японських єн (на дату отримання – близько 331,1 млн дол. США). Позику зараховано до загального фонду державного бюджету на фінансування нагальних потреб країни, у т. ч. – на підтримку здійснюваних Урядом України пріоритетних реформ⁵⁴.

У січні 2017 р. набула чинності угода щодо надання гарантій НАК «Нафтогаз України» на кредит обсягом 500 млн дол. США на закупівлю газу; на стадії підготовки перебуває проект відкриття кредитної лінії у 150 млн дол. США на підтримку малих і середніх підприємств в Україні; в державному бюджеті передбачено видатки на суму понад 4,8 млрд грн від Міжнародного банку реконструкції та розвитку в рамках співробітництва зі Світовим банком.

У березні 2017 р. спеціалісти Світового банку здійснили системну оцінку стану вітчизняної економіки, на базі якої Радою директорів схвалено Концепцію партнерства з Україною на 2017–2021 роки. Ця Концепція містить середньостроковий план підтримки втілюваних Урядом України реформ, ключовими напрямками яких визнано: управління державними фінансами та реформу державного управління; антикорупційну діяльність; управління найбільшими фіскальними ризиками та покращення управління державними інвестиціями; зміцнення фінансового сектору; покращення інфраструктури; створення рівноправного партнерства у приватному секторі; земельну реформу; реформу охорони здоров'я; приватизацію; ефективне, результативне та комплексне надання послуг; соціальну допомогу; цільову допомогу постраждалим від збройного конфлікту громадам⁵⁵.

До проблемних питань взаємодії зі Світовим банком слід віднести відсутність системності у наданні фінансової підтримки Україні та необхідність забезпечити ефективну реалізацію інвестиційних проектів. Системною проблемою в процесі реалізації цих проектів є недотримання термінів, визначених договірними документами.

Прогрес у відносинах, з погляду Світового банку, можливий у разі реалізації реформ; покращення результатів впровадження портфеля проектів МБРР в Україні; досягнення Світовим банком в Україні планового загального кредитного потенціалу і нормативів кредитування.

Пріоритетами розпочатої у 2004 р. **співпраці України з Європейським інвестиційним банком (ЄІБ)** є реалізація інфраструктурних, енергетичних, природоохоронних та інших інвестиційних проектів у секторах транспорту, телекомунікації, енергетичної інфраструктури (на пріоритетних напрямках

⁵⁴ Міжнародне співробітництво [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhнародne-spivrobitnictvo/mvf>

⁵⁵ Концепція партнерства Світового банку з Україною на 2017–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minfin.gov.ua/news/view/skhvaleno-kontseptsiu-partnerstva-svitovoho-banku-z-ukrainoiu-na-roky?category=mizhнародne-spivrobitnictvo>

транс'європейських мереж та європейських транспортних коридорів), захисту довкілля тощо.

Довідково. Загалом на сьогодні в Україні за фінансової підтримки Європейського інвестиційного банку реалізуються 12 проектів розвитку загальним обсягом 2,74 млрд євро, на стадії підготовки – 5 спільних проектів на суму 1,01 млрд євро.

Підвищення результативності подальшої двосторонньої взаємодії передбачає насамперед: розроблення скоординованої та узгодженої обома сторонами Стратегії співробітництва ЄІБ з Україною, орієнтованої на створення необхідних інституційних умов для розвитку співробітництва; розширення портфеля інвестицій ЄІБ у вітчизняну економіку; аналіз та оцінку виконання вже підтриманих ЄІБ проектів; вчасне інформування приватних структур, у т. ч. фінансово-кредитних, про умови співробітництва з ЄІБ.

Головним недоліком двостороннього співробітництва залишається відсутність затвердженої стратегії діяльності Банку в Україні, попри зростання потенційних обсягів фінансування. Чіткі зобов'язання сприяти досягненню мети європейського сталого розвитку та соціальної справедливості і розробляти більш ефективні підходи до охорони навколишнього середовища та прав бенефіціарів зумовлені унікальною внутрішньою структурою управління ЄІБ, до якої входять тільки країни – члени ЄС та Європейська Комісія. Оскільки Україна не є членом цієї організації, то використання потенціалу співпраці з ЄІБ є неповним.

На рівні двостороннього співробітництва з Європейським інвестиційним банком позначається *низька ефективність використання українською стороною коштів*: на 31 березня 2017 р. середня вибірка коштів за чинними проектами становила 19,76 %.

Активізувати подальшу взаємодію України з ЄІБ допоможуть: оцінка виконання вже підтриманих ЄІБ проектів та покращення вибірки коштів; забезпечення інформування приватних структур, у т. ч. фінансово-кредитних, про умови співробітництва з ЄІБ; створення необхідних інституційних умов для сприяння розвитку такого співробітництва; розроблення скоординованої та узгодженої обома сторонами Стратегії співробітництва ЄІБ з країною; розширення інвестиційного портфеля ЄІБ в Україні.

Головним напрямом співробітництва України з **Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР)** є фінансування інвестиційних проектів у приватному та державному секторах, які передбачають передусім підвищення енергоефективності, впровадження нових технологій, надання підтримки важливим для вітчизняної економіки реформам. З початку діяльності в Україні (1993 р.) ЄБРР узяв зобов'язання щодо виділення нашій державі майже 12 млрд євро в рамках 369 проектів. На сьогодні загальна сума фінансування ним діючих в Україні проектів становить

близько 4 млрд євро⁵⁶. Зокрема, станом на 31 березня 2017 р. кредитний портфель Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні представлений 9 спільними чинними проектами загальним обсягом 1,88 млрд євро та 120 млн дол США та одним проектом, що перебуває на стадії підготовки, обсягом близько 150 млн євро.

Серед пріоритетів *поглиблення взаємодії України з ЄБРР* у найближчій перспективі слід відзначити реалізацію проектів фінансової грантової підтримки Банком вітчизняного малого та середнього бізнесу в аграрному секторі, сфері біотехнологій та енергоефективності, «зеленого бізнесу»; розширення форм та інструментів співпраці шляхом випуску ЄБРР на території України гривневих облігацій; підтримку фінансової спроможності органів місцевого самоврядування у процесі здійснення бюджетної децентралізації тощо.

Досвід співробітництва з ЄБРР свідчить, що головною перепорою на шляху його покращення є невирішеність в Україні питань щодо *подолання корупції на всіх рівнях, насамперед у сфері діяльності податкових та митних органів, та підвищення ефективності роботи судової системи, а також зниження рівня заполітизованості в питаннях тарифоутворення*, який негативно впливає на інвестиційну привабливість країни.

Напрямами активізації подальшої взаємодії України з ЄБРР є забезпечення виконання взятих зобов'язань щодо проведення глибоких реформ з модернізації економіки та реалізація положень, що дозволять ЄБРР випускати гривневі облігації. Попри певні ризики такого кроку для великих українських банків та Міністерства фінансів, у підсумку здешевлення кредитних ресурсів сприятиме розвитку економіки України.

Слід також максимально скористатися напруженістю у відносинах ЄС з РФ для перенаправлення кредитів ЄБРР з РФ до України. Пріоритетними напрямами є забезпечення сприяння інвестиціям у виробництво, сферу послуг і фінансовий сектор та пов'язану з ним інфраструктуру; надання технічної допомоги для підготовки, фінансування і реалізації проектів тощо.

Масштабність соціально-економічних перетворень у державі вимагає нарощування обсягів залучення зовнішніх фінансових ресурсів та підвищення ефективності використання потенціалу співробітництва з МФО. Водночас, активізуючи таке співробітництво, Україна має обстоювати свої національні інтереси, що вимагає трансформації підходів у взаємовідносинах з МФО, змістом яких має стати:

- *залучення прямих і портфельних іноземних інвестицій у високотехнологічні галузі української економіки, на виробництво вітчизняних наукоємних*

⁵⁶ Українська делегація розпочала роботу на щорічних зборах Європейського банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/ukrainska-delehatsiia-rozpochala-robotu-na-shchorichnykh-zborakh-ievropeiskoho-banku-rekonstruktsiia-rozvytku?category=mizhnarodne-spivrobotnictvo&subcategory=%D1%94brd>

товарів, розробку інноваційних технологій. Такі інвестиції мають створювати умови для наближення національної інноваційної інфраструктури до світових стандартів та забезпечувати послідовну інтеграцію України до єдиного європейського технологічного простору;

- *розширення співробітництва у сфері розвитку інноваційної інфраструктури України*, зокрема: організація співпраці з провідними науково-технічними державами з метою участі у дослідженні актуальних проблем фундаментальних і прикладних наук; надання пріоритетності розробленню проектів з МФО щодо наукової кооперації у галузях матеріалознавства, фізики, хімії, інформаційних технологій, нанофізики та наоелектроніки;

- *гармонізація української системи сертифікації та стандартизації з європейськими нормами і правилами* та забезпечення відповідності експортованої й імпортованої високотехнологічної продукції європейським стандартам; розширення державної підтримки патентування вітчизняних технологій за кордоном;

- *розширення конкурентної альтернативи у співпраці з МФО*, зокрема, поглиблення взаємодії з європейськими фінансовими інституціями та зменшення залежності від МВФ шляхом поступового переходу до консультативної моделі співробітництва та зниження ролі угод *Stand-by*;

- *розширення консультативного співробітництва з МФО щодо ролі стимулювання розвитку вітчизняного фондового ринку* з метою мобілізації внутрішнього фінансового потенціалу як чинника зменшення залежності від зовнішнього кредитування. Зокрема, має йтися про інтенсифікацію діяльності внутрішніх інституційних інвесторів – страхових і пенсійних фондів; залучення заощаджень громадян тощо;

- *підвищення ефективності реалізації спільних проектів соціально-економічного розвитку* шляхом раціонального планування етапів реалізації інвестиційних проектів; поглиблення аналізу та оцінки доцільності використання фінансових ресурсів; забезпечення контролю за цільовим витрачанням кредитних коштів МФО з метою забезпечення структурного реформування економіки за пріоритетними для України напрямками;

- *підвищення ефективності менеджменту в процесі реалізації проектів за фінансової підтримки міжнародних фінансових організацій*, зокрема: забезпечення прозорості, організаційної адекватності та технічної оптимізації в частині проведення тендерних процедур та здійснення закупівель з використанням сучасних технологій; посилення координації та чітке розмежування функцій і сфер діяльності між державними структурами, що здійснюють регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- *розширення переліку пріоритетних проектів, спрямованих на розвиток приватного сектору економіки*, зокрема, за рахунок проектів сприяння розвитку експортних операцій та імпортозаміщення; розблокування бар'єрів кредитування розвитку муніципальної інфраструктури,

з можливим переглядом вітчизняних законодавчих обмежень. Водночас доцільно вивести за межі пріоритетів нової редакції Стратегії напрями, які не відповідають інтересам оптимізації боргового навантаження України, зокрема інституційний розвиток органів державної влади і судочинства.

15.5. ЗАВДАННЯ ВАЛЮТНО-КУРСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Валютно-курсова політика України протягом 2016 – на початку 2017 рр. формувалася під негативним впливом несприятливої зовнішньої кон'юнктури на основні експортні позиції. Це провокувало зниження пропозиції валюти на міжбанківському ринку при збереженні попиту на валюту з боку імпортерів та, значно меншою мірою, населення.

Довідково. За 2016 р. курс гривні знизився з 24,00 грн/дол. США станом на 1 січня 2016 р. до 27,19 грн/дол. США станом на 1 січня 2017 р. Натомість у перші місяці поточного року динаміка курсу була позитивною, унаслідок чого станом на 1 липня 2017 р. курс гривні зміцнився до позначки 26,10 грн/дол. США.

Серед основних чинників, що обумовили зниження курсу гривні протягом 2016 р. та зберігали свій вплив на початку 2017 р., слід виокремити:

- **запроваджені РФ обмеження щодо українських експорту та транзиту**, що слід кваліфікувати як економічний тиск, що провокує скорочення валютних надходжень в Україну та негативно впливає на курсову динаміку гривні;

Довідково. З 1 січня 2016 р. на Україну були поширені контрсанкції РФ, уведені нею ще в 2014 р. проти країн ЄС та США. На сьогодні з України до РФ повністю заборонений експорт сільгосппродукції, сировини та продовольства, зокрема всієї номенклатури м'ясної та молочної продукції, риби, овочів, фруктів та горіхів⁵⁷. Унаслідок упровадження цих обмежень загальна сума товарного експорту з України до РФ за 2016 р. скоротилася проти 2015 р. на 1,1 млрд дол. США⁵⁸.

РФ також фактично запровадила транзитні обмеження на торгівлю України з іншими країнами через свою територію, втрати від чого становлять близько 1 млрд дол. США на рік⁵⁹. Зокрема, з листопада 2016 р. діє заборона на пересування по території РФ українських залізничних цистерн⁶⁰, відбулося підвищення

⁵⁷ Россия вводит санкции против Украины с 1 января [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/rus/news/rossiya-vvedet-sanktsii-protiv-ukrainy-1-1450696650.html>

⁵⁸ Статистка зовнішнього сектору. Зовнішня торгівля. Зовнішня торгівля з Російською Федерацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

⁵⁹ Торговые войны с РФ. Киев озвучил потери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/business/economics/3801872-torhovye-voiny-s-rf-kyev-ozvuchyl-potery>

⁶⁰ Россия ввела санкции против украинских цистерн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/3769086-rossiya-vvela-sanktsyy-protiv-ukraynskykh-tsystern>

тарифів на вантажні перевезення з боку України по території РФ⁶¹. Наразі Україна реалізує претензійні заходи щодо РФ у межах структур СОТ⁶², проте процес прийняття рішень у цій організації є доволі тривалим. Загалом товарний експорт України до РФ за 2016 р. становив 3,1 млрд дол. США⁶³.

- **заборону на перерахунки в Україну приватних грошових переказів з РФ**, що очікувано призведе до скорочення обсягу надходжень коштів з її території на користь фізичних осіб;

Довідково. Держдума РФ 22 лютого 2017 р. ухвалила у першому читанні законопроект «Про внесення змін до закону "Про національну платіжну систему"», що обмежує грошові перекази до України та інших держав, які здійснюються за допомогою іноземних платіжних систем⁶⁴. Цей законопроект 22 березня 2017 р. був ухвалений остаточно. Зазначені законодавчі нововведення передбачають обмеження переказів без попереднього відкриття банківського рахунку в російських чи іноземних платіжних системах⁶⁵ та стягнення Банком Росії штрафу з особи, яка здійснила переказ, у розмірі здійснених платежів.

Приватні грошові перекази є важливим складником платіжного балансу України, а їх обсяг на рівні 4–7 млрд дол. США на рік є зівставним із сумою зовнішнього кредитування держави в останні роки. За абсолютною сумою та відносною часткою у структурі грошових переказів фізичних осіб, що надходили в Україну з-за кордону, РФ протягом п'яти минулих років посідала перше місце. Після пікового значення у 2,7 млрд дол. США (37 % усіх надходжень) за 2013 р. їх абсолютна сума неухильно зменшувалась, проте навіть показник 2016 р. (978 млн дол. США, або 22 % усіх надходжень) є чутливим для платіжного балансу України.

- **недостатні обсяги та повільне зростання міжнародних резервів.** Обсяг та динаміка міжнародних резервів мають визначальний вплив на учасників валютного ринку, оскільки резерви гарантують можливість оперативного «гасити» пікові сплески валютного курсу та забезпечувати валютно-курсову стабільність національної грошової одиниці у середньостроковій перспективі;

Довідково. Загалом за 2016 р. міжнародні резерви України, порівняно з їх обсягом на кінець 2015 р., зросли на 2,2 млрд дол. США – до 15,5 млрд дол. США⁶⁶ завдяки

⁶¹ РЖД повысила тариф на перевозку грузов из Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/business/financial/3777163-rzhd-povysyla-taryf-na-perevozkuhuzov-uz-ukrainu>

⁶² Торговые войны с РФ. Киев озвучил потери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/business/economics/3801872-torhovyue-voyny-s-rf-kyev-ozvuchyl-potery>

⁶³ Статистика зовнішнього сектору. Зовнішня торгівля. Розподіл зовнішньої торгівлі товарами за географічними регіонами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

⁶⁴ Держдума Росії підтримала законопроект про заборону грошових переказів в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/derzhduma-rosiyi-pidtrimala-zakonoproekt-pro-zaboronu-groshovih-perekaziv-v-ukrayinu-234222_.html

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Міжнародні резерви зросли на 17 % за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=42005257&cat_id=55838

збільшенню чистої купівлі іноземної валюти регулятором протягом року (1,55 млрд дол. США⁶⁷), надходженню третього траншу від МВФ за програмою розширеного фінансування (*EFF*) (1 млрд дол. США), а також пов'язаного з програмою МВФ фінансування на 1 млрд дол. США від розміщення єврооблігацій Міністерства фінансів України під гарантії Уряду США. Станом на 1 липня 2017 р. обсяг міжнародних резервів України зріс до рівня 18,0 млрд дол. США.

• **наявність прогалів у законодавстві, що використовуються для відпливу капіталу за кордон**, у т. ч. шляхом виведення дивідендів, а також фіктивного експорту та імпорту товарів і послуг. В умовах військового протистояння на сході країни та підвищеного попиту на валюту держава в особі НБУ змушена регулювати процес репатріації дивідендів у «ручному» режимі. За 2016 р. з України на законних підставах було виведено капітал на суму близько 700 млн дол. США⁶⁸.

У межах заходів, спрямованих на протидію відпливу капіталу з України до РФ, було внесено зміни до чинного законодавства у валютній сфері. Відтепер НБУ має право відмовляти у видачі індивідуальних ліцензій на здійснення окремих валютних операцій, якщо виявить у поданих документах інформацію про те, що учасник або особа, на користь чи в інтересах якої проводиться ця операція має місцезнаходження у країні, визнаній Верховною Радою України державою-агресором/державою-окупантом⁶⁹.

Стабілізація стану валютного ринку на початку 2017 р. дозволила Національному банку України суттєво пом'якшити чинні обмеження на рух капіталу. Постановою Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України»⁷⁰ від 25 травня 2017 р. № 41 іноземні інвестори отримали можливість повертати вкладені в Україну кошти. Водночас для попередження відпливу капіталу через тіньові схеми регулятор має контролювати відповідність таких операцій визначеному переліку умов.

Подальші дії держави у сфері забезпечення курсової стабільності гривні мають передбачати:

• **введення додаткових економічних нормативів НБУ**, а саме: нормативу максимального розміру валютних кредитів у структурі кредитного портфеля банків, який має розраховуватись щомісячно щодо кожного банку окремо

⁶⁷ Додаток до макроекономічного та монетарного огляду за травень 2017 р. Інтервенції Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=49563097&cat_id=58037

⁶⁸ Иностранные инвесторы вывели из Украины \$700 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finance.liga.net/economics/2017/1/27/news/51692.htm>

⁶⁹ Національний банк посилив заходи для унеможливлення відтоку капіталу до Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=44407312&cat_id=55838

⁷⁰ Постанова Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 25 травня 2017 р. № 41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/document/download?docId=49232414>

та не повинен перевищувати 50 % наданих банком кредитів станом на звітну дату; нормативу максимального розміру валютних зобов'язань у структурі залучених коштів, який має розраховуватись щомісячно по кожному банку окремо та не повинен перевищувати 50 % основної суми всіх залучених банком коштів станом на звітну дату;

- *забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів* за рахунок забезпечення у середньостроковій перспективі рівня доларизації кредитного та депозитного портфеля банківської системи на рівні, нижчому за 40 %, що відповідає концептуальним засадам Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року;

- *стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів*, передусім – шляхом поетапного зниження норм обов'язкового продажу їх виручки: на першому етапі – з 50 до 25 %, на другому етапі – з 25 до 0 %, посилення штрафних санкцій за несвоєчасне надходження валюти в Україну;

- *накопичення міжнародних резервів* до рівня 20,0 млрд дол. США на кінець 2017 р. та 27,1 млрд дол. США – на кінець 2018 р., 25,7 млрд дол. США – на кінець 2019 р.⁷¹, реалізація політики їх раціонального використання, здійснення операцій переважно купівлі валюти на безготівковому ринку, що має стати додатковим чинником повернення довіри до гривні та стабілізації її курсу;

- *оперативне ухвалення законопроекту, що розробляється НБУ, з робочою назвою «Про іноземну валюту»*, на заміну ухваленого ще в лютому 1993 р. Декрету «Про систему валютного регулювання та валютного контролю». Це дасть змогу учасникам ринку (імпортерам, експортерам, зовнішнім інвесторам, фізичним особам) формувати валютну стратегію в межах чітких довгострокових правил;

- *ухвалення сучасної системної законодавчої бази про валютні деривативи*, що дасть змогу більш активно використовувати в Україні наявні інструменти валютного ринку (свопи, ф'ючерсні та форвардні контракти) та стимулює розбудову його повноцінної інфраструктури.

15.6. ВІДНОВЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

У 2016 р. Національному банку України не вдалося відновити довіру до вітчизняної банківської системи. Її розвиток характеризувався повільним відновленням депозитного ринку, скороченням обсягів кредитування реального сектору економіки та погіршенням якості кредитного портфеля банків. Відсутність вагомих позитивних результатів у цій сфері значною мірою зумовлена тим фактом, що політика НБУ із оздоровлення банківської системи формувалася

⁷¹ Інфляційний звіт. Липень 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51889286>

в умовах низької ділової активності суб'єктів господарювання на тлі гібридної агресії проти України та продовження воєнних дій на сході країни.

Натомість у I кварталі 2017 р. зазначені тенденції дещо змінилися. Завдяки поступовій адаптації банківської системи до кризових умов відновилися її прибутковість. Це стало наслідком зниження відсоткових ставок за депозитами, зменшення загальних адміністративних витрат, зумовленого скороченням мережі відділень та персоналу, зростання комісійних доходів на заміну втраченим процентним доходам. Відбувається також повільне відновлення активності фізичних осіб на депозитному ринку.

Довідково. Збитки українських банків у 2016 р. становили 159 млрд грн проти 67 млрд грн у 2015 р. Протягом перших п'яти місяців 2017 р. зафіксовано прибуток банківської системи, який, станом на 1 червня 2017 р., становив 6,9 млрд грн. Загалом за 2016 р. вклади населення в національній валюті зросли на 11 млрд грн (в іноземній валюті – практично не змінилися). Упродовж I півріччя 2017 р. депозити в гривні зросли на 20 млрд грн (обсяг валютних вкладів майже не змінився).

Водночас **ключовими проблемами банківської системи України** залишаються:

- *зниження кредитної активності банків та скорочення їх кредитного портфеля на тлі орієнтації на кредитування держави.* Після дворічного (2014–2015 рр.) скорочення корпоративного кредитного портфеля одночасно в національній та іноземній валюті кредитний портфель юридичних осіб у національній валюті за 2016 р. нарешті зріс на 79 млрд грн. Протягом I півріччя 2017 р. динаміка корпоративного кредитування повільно згорталася: обсяг наданих юридичним особам кредитів у гривні зріс на 7 млрд грн, натомість обсяг корпоративних кредитів в іноземній валюті зменшився на 1,1 млрд дол. США;

Довідково. Одним з інструментів НБУ, що стимулював кредитну активність, було зниження облікової ставки як ключового орієнтира для кредитування корпоративних та роздрібних позичальників. Після досягнення станом на 4 березня 2015 р. її максимального значення на рівні 30 % цей індикатор переглядався 18 разів, у т. ч. 9 разів – лише протягом 2016 р. Після останнього зниження, з 26 травня 2017 р. облікова ставка перебуває на рівні 12,5 %. Проте в умовах незадовільної платіжної дисципліни позичальників суттєве зниження облікової ставки не зумовило очікуваного зростання обсягів наданих банками нових кредитів. Банки продовжують надавати перевагу більш безпечному й надійному, з їхньої точки зору, кредитуванню дефіциту державного бюджету та НБУ шляхом купівлі ОВДП та короткострокових депозитних сертифікатів (загальна сума інвестицій банків на придбання обох цих фінансових інструментів становила на 1 січня 2014 р. 91 млрд грн, на 1 січня 2017 р. – 316 млрд грн.; за I півріччя 2017 р. відбулося зростання ще на 12 млрд грн).

В умовах зниження платіжної дисципліни позичальників та падіння ділової активності погіршується якість кредитного портфеля банків, і частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі наданих кредитів поступово зростає. Якщо на 1 січня 2016 р. цей показник загалом по банківській системі становив 22,1 %, то станом на 1 квітня 2017 р. він зріс до 24,3 %.

- *зростання частки іноземного капіталу в банківській системі понад його оптимальне значення для фінансової безпеки держави.* На вимогу НБУ протягом 2016 р. банки іноземних банківських груп збільшили інвестиції у статутний капітал своїх «дочок» на 58,2 млрд грн. Натомість зростання статутних фондів банків з капіталом українського походження (з урахуванням виведених з ринку банків) становило 41,7 млрд грн. Це опосередковано призвело до втрати банками з капіталом українського походження домінуючої позиції у банківській системі України на тлі зростання частки банківських установ з іноземним капіталом. Частка присутності іноземного капіталу в українській банківській системі зросла з 43,3 % станом на 1 січня 2016 р. до 53,6 % – на 1 січня 2017 р. при його оптимальному значенні для фінансової безпеки держави на рівні 20–25 %⁷²;

Довідково. Заходи держави щодо збільшення капіталу працюючих банків були спрямовані насамперед на державні банківські установи. Протягом 2014–2016 рр. статутний капітал Ощадбанку був збільшений на 19 млрд грн, Укресімбанку – на 14,5 млрд грн, Укргазбанку – на 4,2 млрд грн. Для порятунку шляхом націоналізації проблемного ПАТ «ПриватБанк» у грудні 2016 р. держава збільшила також і його статутний капітал – на 107 млрд грн. У лютому 2017 р. було здійснено додаткову капіталізацію цього банку шляхом емісії ОВДП на 9,8 млрд грн, унаслідок чого загальна сума емітованих з цією метою ОВДП зросла до 116,8 млрд грн. Проте банк потребує додаткової капіталізації ще на 38,6 млрд грн⁷³.

- *присутність на банківському ринку установ з російським капіталом державного походження* формує потенційні ризики фінансовій безпеці України.

Довідково. Станом на 1 липня 2017 р. в Україні працювали 5 банків зі статутним капіталом російського державного походження, а саме: ПАТ «Сбербанк», ПАТ «ВТБ», ПАТ «Промінвестбанк», ПАТ «БМ Банк» та ПАТ «ВіЕс Банк».

Незважаючи на те, що НБУ здійснює нагляд та всебічний моніторинг їхньої діяльності (кожному з них ще з 2014 р. був призначений куратор від НБУ), присутність фінустанов з державним російським капіталом на українському ринку створює ризики для фінансової безпеки держави, зокрема:

- *хронічна збитковість зазначених банків обумовлює ризик зростання збитковості банківської системи загалом та додаткових витрат українського Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (сукупні збитки цих установ*

⁷² Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cet.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

⁷³ Докапіталізація «ПриватБанка»: Кабмін поручил Минфину випустити ОВГЗ почти на 40 миллиардов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.net/stockmarket/1995996-dokapitalizatsiya-privatbanka-kabmin-poruchil-minfinu-vyipustit-ovgz-pochti-na-40-milliardov.html>

становили: за 2014 р. – 2,5 млрд грн, за 2015 р. – 31,5 млрд грн, за 2016 р. – 15,1 млрд грн);

- посилюється ризик аномального збільшення ринкової частки цих установ (частка статутного капіталу банків з російським державним капіталом у загальній сумі статутного капіталу працюючих банків зросла з 9,9 % станом на 1 січня 2014 р. до 30,7 % станом на 1 січня 2017 р.);

- існує ризик збереження значної частки валютних активів і пасивів у структурі їх балансів, що формує загрозу впливу на валютний курс гривні через можливе здійснення валютних спекуляцій, небезпеку виведення капіталу за кордон тощо.

Задля нівелювання таких ризиків у березні 2017 р. проти п'яти зазначених банків уведені економічні санкції, що унеможливають виведення ними капіталу з України на користь материнських компаній з РФ, здійснення будь-яких фінансових операцій на користь пов'язаних з ними осіб (зокрема материнських структур). Водночас санкції не зупиняють розрахунків між резидентами України та їх контрагентами, які мають рахунки в материнських банках, та не заважають працюючим в Україні банкам з державним російським капіталом виконувати свої зобов'язання перед клієнтами та вкладниками⁷⁴;

- *внутрішні проблеми НБУ у сфері корпоративного управління, ризик-менеджменту та банківського нагляду, що ведуть до загострення боргової проблеми в Україні;*

Довідково. Так, НБУ мав можливості для більш якісного контролю процесу надання та своєчасного погашення кредитів рефінансування. Станом на 1 квітня 2017 р. загальна сума неповернених кредитів НБУ, наданих банкам, становила 69 млрд грн⁷⁵. Водночас відповідна статистика в розрізі банків свідчить, що платоспроможні установи станом на 1 квітня 2017 р. були винні НБУ лише 17 млрд грн⁷⁶. Різниця між цими сумами (52 млрд грн) – кошти, що «застрягли» у виведених з ринку проблемних банках, отже, строки їх повернення будуть визначатися лише швидкістю та прозорістю продажу заставного майна. На практиці ці терміни вимірюються роками.

Інформація про рефінансування НБУ (назви банків, суми, строки повернення, відсоткові ставки, наявність застави) протягом багатьох років була практично закритою, що провокувало додаткове напруження у суспільстві та підозри щодо неадекватності та можливої корупційної складової рефінансування конкретних банків, можливої купівлі за рахунок цих кредитів іноземної валюти, виведення

---

⁷⁴ Національний банк запропонував уведення санкцій щодо українських банків з російським державним капіталом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=45410963&cat_id=55838

⁷⁵ Статистика. Прошово-кредитна та фінансова статистика. Огляди фінансових корпорацій. 3.1.1. Огляд Національного банку України. Вимоги до інших депозитних корпорацій. Кредити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

⁷⁶ Статистика. Показники банківської системи. Показники фінансової звітності банків України станом на 01.04.2017 р. Зобов'язання банків. Кошти, отримані від НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

цих коштів за кордон тощо. Лише починаючи зі звітності станом на 1 січня 2016 р. регулятор систематично публікує інформацію про структуру заборгованості за кредитами рефінансування у розрізі банків, що частково знизило гостроту проблеми.

- *подальше скорочення кількості працюючих банків, їх відділень та працівників.* Наразі в Україні триває значною мірою вимушений процес очищення та оздоровлення банківської системи. Серед найбільш болючих наслідків санації банківської системи України – скорочення персоналу, що переважно має високу, проте специфічну кваліфікацію та не може оперативного знайти роботу в інших секторах економіки. За оцінками ФГВФО⁷⁷, на середину 2016 р. виведення з ринку проблемних банків призвело до втрати роботи 45 тис. осіб.

Довідково. З початку 2014 р. кількість працюючих в Україні банків скоротилась удвічі – із 180 до 90 (станом на 1 липня 2017 р.), при цьому лише за 2016 р. з ринку було виведено 21 установу. Із загальної кількості працюючих банків 36 установ були визнані регулятором проблемними (станом на 1 квітня 2017 р.⁷⁸).

Серед інших втрат банківської системи, яких не вдалося уникнути протягом останніх років, – майже дворазове (з 19,3 тис. на 1 січня 2014 р. до 9,8 тис. на 1 липня 2017 р.) скорочення працюючих в Україні відділень. З одного боку, відділення скорочувалися внаслідок виходу з ринку проблемних банків та втрати Україною частини території. З іншого – навіть цілком стабільні банки значно скоротили кількість «точок продажу» через дотримання політики «жорсткої економії». Загалом це суттєво знизило рівень міжбанківської конкуренції, особливо у невеликих містах та сільській місцевості.

Подальші дії держави, спрямовані на вирішення існуючих у банківській сфері проблем, мають передбачати:

- *завершення процедури виведення з ринку проблемних банків, насамперед тих, що не дотримуються затверджених планів рекапіталізації, та відновлення прибуткової діяльності банківської системи, що має стати одним із кроків на шляху до повернення довіри до банківської системи;*
- *приведення нормативів капіталу банківської системи у відповідність до вимог Базеля III⁷⁹, досягнення у середньостроковій перспективі рівня достатності капіталу банківської системи загалом, що перевищує 10 %, відповідно до концептуальних засад Комплексної програми розвитку фінансового*

⁷⁷ 45 тисяч банковских служащих в Украине остались без работы – ФГВФЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvylyu.net/news/digest/45-tyisyach-bankovskih-sluzhashhih-v-ukraine-ostalis-bez-raboty-fgvfl.html>

⁷⁸ Более трех десятков украинских банков нуждаются в докапитализации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zn.ua/ECONOMICS/bole-treh-desyatkov-ukrainskih-bankov-nuzhdayutsya-v-dokapitalizacii-248529_.html

⁷⁹ Див.: Основні принципи ефективного банківського нагляду (Основні Базельські принципи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251> ; Базель III як банківська карта євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/07/8/7024038>

сектору України до 2020 року⁸⁰. На цьому шляху можливе стимулювання з боку НБУ додаткової капіталізації банків їх акціонерами, передусім – шляхом поступової відмови від чинних обмежень руху капіталу за кордон;

- *забезпечення монетарного суверенітету банківської системи України* шляхом поступового зниження частки банків з капіталом іноземного походження у статутному капіталі банків до безпечного рівня нижче 40 %⁸¹ шляхом уведення додаткового нормативу максимального сукупного розміру власного капіталу банків з іноземним капіталом державного походження. Такий норматив має розраховуватися щомісячно щодо кожної країни інвестування окремо та не повинен перевищувати 10 % сукупного власного капіталу банківської системи України. Це стимулюватиме якнайшвидший вихід з українського банківського ринку установ, фактичними власниками яких є російські державні структури, через їх продаж іншим приватним інвесторам, передусім – резидентам України;

- *створення механізму структурного рефінансування, запровадження нових інструментів стимулювання банківського кредитування підприємств реального сектору економіки* (зокрема, підприємств середнього та малого бізнесу, експортоорієнтованих, імпортозамінюючих та високотехнологічних). Одним з можливих варіантів активізації кредитування може бути створення механізму рефінансування надійних системних банків з метою подальшого спрямування цих коштів підприємствам реального сектору економіки. Ключовим принципом реалізації механізму структурного рефінансування має стати залежність обсягів та вартості кредитів, наданих НБУ комерційним банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки. Крім того, необхідне розроблення на рівні НБУ переліку індикаторів ефективності та контролю за реалізацією цього механізму;

- *реформування державних банків* шляхом підвищення стандартів корпоративного управління за рахунок впровадження кращих практик приватного сектору з подальшою частковою їх приватизацією, що зумовить зменшення їх кількості та впливу на економіку країни; розроблення (до 1 жовтня 2017 р.) та реалізація (до 1 січня 2019 р.) Комплексної стратегії розвитку державних банків, що передбачено Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 року⁸²;

- *сприяння залученню у банківську систему додаткових довгострокових пасивів*. Найбільше потенційне джерело залучення пасивів – кошти населення поза банками, їх потенціал – у рази більший, ніж очікувані позики від міжнародних фінансових організацій. Для цього доцільно поступово підвищити гарантовану державою суму відшкодування вкладів фізичних

---

⁸⁰ Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – С. 7, 13. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

⁸¹ Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm

⁸² Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – С. 7, 16. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

осіб (на першому етапі – до 300–500 тис. грн, з часом – до європейського рівня у 100 тис. євро). З метою мінімізації ризиків для державного бюджету новий розмір максимального відшкодування повинен діяти лише для нових строкових депозитів у банках, що залишаться на ринку після остаточного завершення санації банківської системи;

- посилення захисту майнових прав кредиторів при ліквідації банків шляхом проведення обов'язкових загальних зборів кредиторів, крім пов'язаних з банком осіб і структур, створення комітету кредиторів з наданням йому права контролю за діяльністю ліквідатора банку, включення до першочергового переліку нарівні з іншими вкладниками вимог кредиторів фізичних осіб – підприємців; внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» у частині встановлення додаткової майнової відповідальності власників істотної участі банку належним їм майном у випадку віднесення банку до категорії неплатоспроможних, що унеможливить поширену в Україні практику ухилення від майнової відповідальності фактичних власників проблемних банків;

- розроблення комплексу заходів, спрямованих на перекваліфікацію та соціальну адаптацію працівників банків, які втратили роботу внаслідок виведення з ринку проблемних банків; розрахунок та обґрунтування фінансових та інших наслідків відмови від державного замовлення на підготовку фахівців окремих спеціальностей сфери фінансів та банківської справи.

Статистичні дані за I півріччя 2017 р., що демонструють макрофінансову стабілізацію та відновлення економічного зростання, дають підстави зробити оптимістичний висновок про започаткування процесів відновлення вітчизняної банківської системи. Це підтверджується отриманими результатами та прогнозами міжнародних фінансових організацій⁸³.

15.7. ІНФЛЯЦІЙНЕ ТАРГЕТУВАННЯ

Одним із найбільш ефективних заходів, впроваджених в Україні у відповідь на надзвичайно серйозні виклики у фінансовій сфері в 2015–2016 рр., був перехід НБУ до режиму інфляційного таргетування, що забезпечив багаторазове уповільнення темпів цінового зростання протягом 2016 р. та перехід до однозначного (менше 10 %) рівня інфляції у 2017 р.

Довідково. Інфляційне таргетування – режим монетарної політики в країні, спрямований на підтримку стабільності цін і зосереджений на мінімізації відхилень у прогнозах інфляції від оголошеної інфляційної мети⁸⁴.

⁸³ Моніторинг процесу реформ [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/povupna/zvit-pro-reformu-2016-cyfrovi-tehnologiyi-pryskoruyuyut-zminy>

⁸⁴ Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін: монографія / за ред. В.С. Стельмаха ; Центр наук. досліджень НБУ. – К. : УБС НБУ, 2009. – С. 184.

Станом на кінець 2015 р. режим інфляційного таргетування був впроваджений в 36 країнах, у т. ч. в 11 розвинених та 25 країнах з перехідною економікою⁸⁵. У 2016 р. кількість країн з режимом інфляційного таргетування зросла до 38⁸⁶. При цьому за 10 попередніх років була сформована стійка тенденція до зростання кількості країн, що використовують режим інфляційного таргетування (з 24 країн – у 2006 р. до 38 країн – у 2016 р.)

Перехід до режиму інфляційного таргетування в Україні відбувався в три етапи⁸⁷:

1. До 2015 р. створювалися технічні передумови, що передбачали початок реформування НБУ, побудову макроекономічних моделей та перехід до квартального прогнозного циклу.

2. У першій половині 2015 р. відбувалося створення інституційних передумов, що передбачали зміни в процесі прийняття рішень щодо монетарної політики, організацію щоквартальної публікації Інфляційного звіту НБУ, розробку проекту Стратегії монетарної політики на 2016–2020 роки.

3. У 2015–2016 рр. тривало впровадження режиму інфляційного таргетування, що передбачало проведення монетарної політики, спрямованої на цінову стабільність, прийняття рішень згідно з оголошеним графіком та розвиток системних комунікацій у монетарній сфері.

Станом на липень 2017 р. **основними цілями режиму інфляційного таргетування в Україні визначені**⁸⁸:

- цільовий орієнтир інфляції: кінець 2017 р. – 8 % +/-2 в. п. (поточний прогноз НБУ – 9,1 %), кінець 2018 р. – 6 % +/-2 в. п., кінець 2019 р. – 5 % +/-1 в. п.;

- обсяг міжнародних резервів: кінець 2017 р. – 20,0 млрд дол. США, кінець 2018 р. – 27,1 млрд дол. США, кінець 2019 р. – 25,7 млрд дол. США.

Основним інструментом монетарної політики в Україні наразі є *ключова процентна ставка*. Перехід до нового операційного дизайну процентної політики в Україні передбачає: визначення ключової ставки як процентної ставки за основною операцією з регулювання ліквідності (на сьогодні це операції з депозитними сертифікатами НБУ); уніфікацію облікової ставки та ставки за основною операцією; звуження коридору ставок за кредитами овернайт та депозитними сертифікатами овернайт;

⁸⁵ Schmidt-Hebbel K., Carrasco M. The past and Future of Inflation Targeting [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу : https://www.bcb.gov.br/pec/depep/Seminarios/2016_XVIIISemAnnualMetasInfBCB/SMETASXVIII-%20Klaus%20Schmidt.pdf

⁸⁶ Annual Reports on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – 2016. – Режим доступу : <https://www.imf.org/en/Publications/Annual-Report-on-Exchange-Arrangements-and-Exchange-Restrictions/Issues/2017/01/25/Annual-Report-on-Exchange-Arrangements-and-Exchange-Restrictions-2016-43741>

⁸⁷ Реалізація режиму інфляційного таргетування в Україні [Електронний ресурс] / Національний банк України. – 2017. – 17 трав. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=49122259>

⁸⁸ Інфляційний звіт. Липень 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51889286>

використання інших операцій для згладжування впливу на процентні ставки значних коливань обсягу ліквідності на ринку та для сприяння розвитку фінансових ринків⁸⁹. При цьому інші інструменти грошово-кредитної політики відіграють допоміжну роль на міжбанківському кредитному ринку, сприяють розвитку фінансових ринків, покращують механізм монетарної трансмісії та використовуються на засадах ринкового ціноутворення⁹⁰.

Ключовим елементом режиму інфляційного таргетування є *підвищення ефективності механізму монетарної трансмісії*, що передбачає активний розвиток в Україні фінансового сектору. У межах цього напряму вже завершений основний і найбільш болючий етап – очищення банківської системи; відбулося повернення Міністерства фінансів України на внутрішній ринок державного боргу (після періоду низького попиту з боку банків на ринку ОВДП в умовах дефіциту ліквідності та недостатньої довіри до можливостей Уряду втримати під контролем ситуацію на фінансовому ринку); запроваджений Український індекс міжбанківських ставок (*UIIR*)⁹¹.

У поточних планах НБУ – подальша розбудова первинного і вторинного ринку державних цінних паперів; розвиток ринку міжбанківських кредитів (включно з публікацією прогнозу ліквідності банківської системи загалом); розвиток ринку деривативів; подальший розвиток та лібералізація валютного ринку за рахунок остаточного скасування адміністративних обмежень та розвитку інструментів хеджування; перезавантаження банківської системи шляхом: завершення процесу докапіталізації банків, обмеження банківських операцій з пов'язаними особами, надійного законодавчого забезпечення прав кредиторів, інвесторів, споживачів і відновлення довіри до фінансової системи⁹².

Важливою умовою ефективного функціонування в Україні режиму інфляційного таргетування є підвищення обізнаності та розуміння громадськістю монетарної політики НБУ. Йдеться про регулярні комунікаційні заходи щодо рішень з монетарної політики, щомісячну публікацію коментарів НБУ щодо інфляції⁹³ та щоквартальне видання Інфляційного звіту

---

⁸⁹ Дорожня карта Національного банку України з переходу до інфляційного таргетування (ІТ) [Електронний ресурс] / Національний банк України. – 2016. – 16 берез. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=28704716>

⁹⁰ Пропозиції Правління НБУ до Основних засад грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51942273>

⁹¹ Дорожня карта Національного банку України з переходу до інфляційного таргетування (ІТ) [Електронний ресурс]. – 2016. – 16 берез. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=28704716>

⁹² Там само.

⁹³ Національний банк зберіг прогноз з інфляції на 2017–2019 в межах цільових орієнтирів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=51889291&cat_id=55838

НБУ⁹⁴; проведення публічних заходів з різними цільовими групами (топ-менеджери банків, представники бізнесу, експерти, студентство тощо); створення окремого розділу «Монетарна політика» на сайті НБУ та його регулярне наповнення⁹⁵.

Досягнення основної цілі режиму інфляційного таргетування в Україні у середньостроковій перспективі (рівень інфляції на кінець 2018 р. – 6 % +/-2 в. п., кінець 2019 р. – 5 % +/-1 в. п.) передбачає:

- проведення процентної політики, що відповідає інфляційній цілі (збереження відносно високої вартості гривні за рахунок відносно високих процентних ставок, отже, *дотримання політики «дорогих грошей»*);
- *згладжування інтервенціями лише надмірних коливань валютного курсу* без активної протидії стійким тенденціям знецінення / зміцнення гривні;
- *усунення квазіфіскальних дисбалансів* шляхом приведення адміністративного регульованих цін до ринково обґрунтованих рівнів відповідно до затвердженого графіка.

Внаслідок впровадження режиму інфляційного таргетування у 2016–2017 рр. в Україні спостерігалось суттєве зниження рівня інфляції (з 43,3 % за 2015 р. до 12,4 % за 2016 р.) з високою ймовірністю досягнення однознакового (нижче 10 %) показника інфляції за результатами поточного року. При цьому зміни валютного курсу гривні відбувались зі значно меншою амплітудою коливань, ніж у 2014–2015 рр. У I півріччі 2017 р. була зафіксована ревальвація гривні.

Таким чином, **монетарну політику НБУ на основі режиму інфляційного таргетування** в цей період **можна визнати в цілому успішною**. Поточний режим інфляційного таргетування має бути збережений.

Подальші дії держави у сфері забезпечення цінової стабільності та підвищення ефективності грошово-кредитної політики мають передбачати:

- *поступове* (на тлі стабілізації ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках) *зниження рівня облікової ставки* як орієнтира для здешевлення кредитних ресурсів для реального сектору економіки;
- *забезпечення додатного рівня відсоткових ставок НБУ відносно прогнозованої базової інфляції*, що сприятиме зниженню девальваційних та інфляційних очікувань, які значною мірою провокують інфляційні процеси; досягнення планових показників інфляції 8 % +/-2 в. п. – на 2017 р. та 6 % +/-2 в. п. – на 2018 р., 5 % +/-1 в. п. – на кінець 2019 р.;
- *утримання грошової емісії в межах параметрів, встановлених державним бюджетом, у т. ч. шляхом мінімізації купівлі емітованих урядом цінних паперів у портфель Національного банку*, а також стимулювання

⁹⁴ Інфляційний звіт. Липень 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51889286>

⁹⁵ Монетарна політика [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=875457&cat_id=71412

зовнішніх надходжень у форматі довгострокових кредитів та прямих іноземних інвестицій;

- *активне використання норми обов'язкового резервування залучених банками коштів як альтернативи операціям НБУ на відкритому ринку. На сьогодні кошти на поточних рахунках резервуються за ставкою 6,5 %, на депозитних – 3 %. Очевидно, що замість залучення надлишкової ліквідності банків шляхом продажу їм сертифікатів НБУ доцільно підвищити норму резервування залучених коштів за гривневими пасивами до рівня близько 10 %, що дозволить суттєво зменшити відсоткові витрати НБУ;*

- *відновлення практики застосування різних норм обов'язкового резервування залучених коштів для різних валют шляхом застосування підвищених (від 15 %) норм резервування залучених коштів для будь-якої іноземної валюти. Це стимулюватиме банки до залучення на поточні та строкові рахунки переважно коштів у національній валюті та має збільшити пропозицію готівкової та безготівкової валюти на ринку з боку юридичних і фізичних осіб;*

- *обмеження продажу банкам державних цінних паперів (як боргових облігацій Уряду, так і сертифікатів НБУ) шляхом зниження їх доходності з метою активізації кредитування банками корпоративних позичальників на тлі активних дій НБУ та Уряду щодо стимулювання економічного розвитку базових галузей економіки.*

РОЗДІЛ 16

ІМПУЛЬСИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

16.1. ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасних умовах жорсткого протистояння російській агресії ключовим викликом реальному сектору економіки стало погіршення стану виробничої сфери і транспортно-логістичної інфраструктури, що звужує матеріальну базу для зростання добробуту населення та віддаляє перспективи повноцінної європейської інтеграції України. У 2016 р. реальний сектор економіки став одним із пріоритетних об'єктів гібридної війни, оскільки системний збій у його роботі формує негативні синергетичні ефекти на різних фронтах економічного протистояння.

Гібридна агресія РФ проти України поступово виснажує виробничий потенціал країни, гальмує позитивну динаміку, яка намітилася у **промисловості**, та посилює галузеві, виробничі, техніко-технологічні деформації, що накопичилися протягом років тривалого часу її розвитку на екстенсивній основі. Протягом 2016 р. найбільш актуальними загрозами та викликами для української промисловості були такі.

1. *Втрата стратегічних активів у базових галузях, що формують каркас української економіки, – металургійній, вугільній промисловості, хімічному комплексі.* Зокрема, перспективи відновлення української металургійної промисловості погіршуються внаслідок фактичної зупинки роботи профільних підприємств на невідконтрольній українській владі території Донбасу. Падіння виробництва у металургії провокує негативні наслідки для металоспоживаючих галузей машинобудування, а також будівництва, житлово-комунального господарства, газотранспортної системи, транспортно-дорожньої інфраструктури тощо. Значна частина підприємств хімічної промисловості залишилася на окупованій території, а використанню виробничого потенціалу підприємств на підконтрольній Україні територіях перешкоджають проблеми їх забезпечення енерго-сировинними

ресурсами¹. Зокрема, під загрозою опинилося виробництво основної експортної продукції хімічної промисловості – азотних добрив: їх експорт у 2016 р. скоротився на 38,6 %.

2. *Погіршення технологічної структури промисловості – скорочення частки високотехнологічної продукції в обсягах реалізації та експорту.* Якщо в 2010 р. частка високотехнологічної продукції становила 19,5 % від обсягів *реалізованої продукції переробної промисловості*, то в 2016 р. – 17,3 % (низькотехнологічної – 34,9 і 42,9 %, середньотехнологічної – 45,6 і 39,8 % відповідно). Ще більш значимими є зміни у технологічній структурі *експорту*. У 2010 р. частка продукції АПК у структурі товарного експорту становила 19,3 %, а в 2016 р. зросла до 42,0 %. Водночас частка високотехнологічного експорту скоротилася з 24,0 % до 16,2 %.

При цьому втрату традиційних ринків збуту високотехнологічної продукції (в основному на теренах СНД, насамперед Росії) поки що не вдається компенсувати географічною диверсифікацією, у т. ч. на європейському векторі. Причиною є низький рівень впровадження міжнародних стандартів на українських підприємствах, достатньо жорсткі квоти на імпорту української продукції у країнах ЄС, а також посилення конкуренції на відповідних світових ринках.

3. *Витіснення українських виробників з внутрішнього ринку промислової продукції.* Внаслідок зупинки або ускладнення роботи низки підприємств базових галузей промисловості, розташованих на підконтрольних Україні територіях, задоволення потреб внутрішнього ринку у відповідній продукції відбувається за рахунок імпорту. Посилення позицій імпорту у внутрішньому споживанні продукції промисловості засвідчує зростання його частки з 46,5 % у 2015 р. до 54,4 % – у 2016 р. Серед галузей, де відбулося найбільше зростання імпорту у 2016 р., слід відзначити машинобудування (імпорту машин та обладнання зріс на 25,8 %, товарів транспортного машинобудування – на 69,7 %, оптичних та фотографічних приладів – на 25,1 %); виробництво олій та жирів (зростання імпорту на 34,9 %); виробництво деревини та виробів з неї (зростання імпорту на 32,7 %); виробництво неметалевої мінеральної продукції (зростання імпорту на 18,8 %); металургія (імпорту недорогих металів та виробів з них зріс на 15,1 %); хімічна галузь (зростання імпорту на 12,2 %); виробництво полімерів та пластмас

¹ Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики [Електронний ресурс]. – С. 54. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/10/Стратегія-Відновлення-Донбасу-16.10.pdf>

² За методологією ЮНКТАД до високотехнологічної продукції належать товари машинобудівної, хімічної та фармацевтичної галузей; до середньотехнологічної – продукція нафтоперероблення, виробництво коксу, гумових, пластмасових виробів та неметалевої продукції та металургійна продукція; до низькотехнологічної – продукція харчової, легкої, деревообробної та меблевої галузей (див.: UNIDO. Industrial Development Report 2016: the Role of Technology and Innovation in Inclusive and Sustainable Industrial Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unido.org/fileadmin/user_media_upgrade/Resources/Publications/EBOOK_IDR2016_FULLREPORT.pdf

(зростання імпорту на 8,3 %). Подальше зростання частки імпорту у структурі внутрішнього споживання загрожує нарощуванням дефіциту платіжного балансу та закріплює вразливість внутрішнього ринку від коливань зовнішньої кон'юнктури.

Реакцією України на втрату ринку РФ стали заходи, спрямовані на захист внутрішнього ринку від російського імпорту, а також активізація міжнародного співробітництва.

Зміна вектора розвитку зовнішньої торгівлі України зафіксована у розробленій МЕРТ спільно з експертами *International Trade Center* Експортній стратегії, яка має відкрити національним товаровиробникам двері на ринки країн, сприяти більш повному використанню торговельного потенціалу. Найбільші з таких ринків – США, Німеччина, Велика Британія, Франція, Японія, Канада.

Аби попередити завдання шкоди національним виробникам демпінговим імпортом з РФ, Україна здійснює кроки, що передбачають порушення антидемпінгових розслідувань та застосування антидемпінгових мит для низки товарів хімічної, деревообробної та неметалевої мінеральної продукції російського походження.

Поступово налагоджується інвестиційно-виробниче співробітництво українських компаній з іноземними щодо створення нових виробництв у перспективних галузях. Показовим прикладом такого співробітництва є розміщення в Україні іноземного виробництва кабельно-провідникової продукції. Країни ЄС традиційно є основним ринком збуту для українського експорту електричних провідників, частин для радіоприймальної апаратури, електричної апаратури для комутації та захисту електричних кіл. Зараз посилюється тенденція до перенесення таких виробництв в Україну. Водночас триває робота з розміщення українських підприємств за кордоном, наприклад, потужностей літакобудівної галузі у Саудівській Аравії.

Робота **аграрного сектору економіки** значно ускладнюється неможливістю стабільного ведення господарської діяльності на окупованих територіях Донбасу та в АР Крим, втратою контролю за дотриманням землекористувачами вимог щодо охорони та раціонального використання земель на сільськогосподарських землях. Викликами в аграрній сфері, зумовленими російською агресією, є такі.

1. *Часткова втрата земель сільськогосподарського призначення.* Внаслідок воєнних дій значно скоротилися посівні площі сільськогосподарських культур. Зокрема, у Донецькій області у 2016 р. під основні сільськогосподарські культури було відведено 989,5 тис. га, що на 30,9 % менше, ніж у 2013 р. (1 431,8 тис. га). У Луганській області у 2016 р. посівні площі сільськогосподарських культур порівняно з 2013 р. скоротилися на 23,7 % (з 1 030,4 тис. га до 786,3 тис. га відповідно). Лише на початковому етапі проведення АТО орієнтовні втрати аграрного сектору на території Донецької області становили 0,5 млрд грн, Луганської –

1,2 млрд грн³. Слід також враховувати той факт, що після закінчення бойових дій для повернення значної частини сільськогосподарських угідь до активного сільськогосподарського обороту потрібні будуть багатомільйонні витрати на їхню рекультивацію.

2. *Погіршення якісного стану земель сільськогосподарського призначення.* Відсутність чітких перспектив розвитку сільськогосподарської діяльності на територіях, що межують із зоною конфлікту, демотивує інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва, спонукаючи господарюючі суб'єкти використовувати лише природну родючість ґрунтів. Зокрема, господарствами Донецької та Луганської областей у 2016 р. з розрахунку на 1 га посівної площі було внесено 62 та 56 кг (у поживних речовинах) мінеральних добрив, що є найнижчими показниками в Україні. *Для порівняння:* в середньому по Україні з розрахунку на 1 га посівної площі було внесено 96 кг мінеральних добрив. Аналогічна ситуація має місце і щодо органічних добрив: у середньому по Україні у 2016 р. з розрахунку на 1 га посівної площі їх було внесено 0,5 т, тоді як у Донецькій області – 0,3, а в Луганській – 0,2 т. Як наслідок, знижується родючість сільськогосподарських земель, погіршується баланс поживних речовин у ґрунті, знижується якість ґрунтів.

Наслідком воєнної агресії Росії на Донбасі стали значні пошкодження **транспортної інфраструктури України**. Утворилися розриви у національній транспортній мережі, які ускладнюють вивезення продукції з промислових регіонів Донбасу та призводять до додаткових витрат на транспортування, що робить його нерентабельним⁴. На фізичне руйнування транспортної інфраструктури накладається згортання обсягів перевезень, зумовлене економічною кризою. Усе це формує нові виклики для транспортної системи України, основними з яких є такі.

1. *Неможливість кардинально наростити вантажну базу транспортних перевезень в умовах продовження падіння експорту та подальшої втрати транзитних вантажопотоків.* Значною мірою до цього призвело закриття Росією внутрішнього ринку для українських товарів, що у 2016 р. доповнилося транзитною блокадою України.

Внутрішня вантажна база, на яку сьогодні може розраховувати транспортна система України, навіть за умови відновлення економічного зростання не здатна забезпечити повне використання потужностей вітчизняних залізниць і портів. Протягом 2014–2016 рр. фізичний обсяг експорту товарів з України без урахування цінового впливу зменшився на 22,8 %.

³ Чорна книга Кремля. Війна Росії проти України. Інформація на основі даних центральних органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – С. 14. – Режим доступу : http://mfa.gov.ua/mediafiles/files/misc/2015-02-20/Kremlin_Black_Book_February_2015.pdf

⁴ Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення : аналіт. оцінки НІСД / [Торбулін В.П., Власюк О.С., Ляшенко О.М. та ін.]. – К. : НІСД, 2017.

Відповідно, за цей же період обсяги експортних перевезень залізничним транспортом України скоротилися на 19 % (із 141,3 до 114,5 млн т на рік)⁵.

Водночас із початком активної фази російської агресії почали швидко скорочуватися обсяги транзиту залізницями України, досягнувши у 2016 р. найнижчого рівня за останні 10 років. У 2016 р. обсяги транзиту вітчизняними залізницями порівняно з 2015 р. обвалилися на 30,2 % і становили 11,2 млн т, або 5 % усієї вантажної бази Укрзалізниці. Морськими портами України у 2016 р. перероблено 10,3 млн т транзитних вантажів. Для порівняння: у 2013 р. цей показник становив 25,1 млн т, тобто за чотири останні роки обсяги переробки транзитних вантажів скоротилися в 2,4 раза.

Припинення переміщення вантажів з території ОРДЛО внаслідок захоплення терористами промислових підприємств і подальшої ескалації конфлікту створюють загрозу зупинки деяких транспортних підприємств. Так, через відсутність поставок коксу з Авдіївського коксохімічного комбінату до ПАТ «Азовсталь» та ММК ім. Ілліча ДП «Маріупольський торговельний порт» може втратити 5,5 млн т вантажопереробки (з них 4 млн т – металів і металевих виробів).

2. *Подальша втрата транзитного потенціалу та логістичних зв'язків, поступове виключення транспортної системи України з глобальної мережі обслуговування міжнародних вантажопотоків.* Значною мірою це є наслідком цілеспрямованих дій Росії, спрямованих на переорієнтацію транспортних потоків в обхід території України. До таких дій слід віднести захоплення п'яти українських портів у Криму, встановлення контролю над Керченської поромною переправою, знищення терористами і російськими найманцями транспортної інфраструктури на Донбасі, максимальне обмеження Росією українського транзиту на користь власних транспортних потужностей.

Щорічний обсяг товарообігу між країнами Європи та Азії нині оцінюється в 1 трлн євро, доходи від торгівлі транспортними послугами – у 80 млрд євро. Проте відокремлення частини Донецької і Луганської областей та анексія Криму значно звузили транзитні можливості України. Міжнародні транспортні коридори (МТК), які проходять нашою територією і далі прямують через територію Росії, фактично виключаються з системи транспортування вантажів на напрямку Європа – Азія, незважаючи на те, що вони є найбільш короткими та економічно привабливими. Таким чином, унаслідок дій Росії Україна як транзитна держава поступово виключається з міжнародного ринку транспортного обслуговування на згаданому напрямку, що особливо небезпечно в умовах глобалізації світової економіки.

Росія, що завжди посідала перше місце у географічній структурі транзитних перевезень територією України, формуючи до 85 % вантажної бази українського транзиту (з урахуванням трубопровідного транспорту), намагається спрямувати вантажі в обхід України, активно розвиваючи нові

---

⁵ Експортні перевезення вантажів залізницями України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/rei/files/1802/Ukrzaliznytsia_18.02.16.pdf

транспортні маршрути. Як наслідок, *транзитний потенціал України нині використовується лише на 20 %*.

3. *Звуження можливостей для відновлення та техніко-технологічної модернізації національної транспортної інфраструктури.*

Модернізація транспортної інфраструктури на новій технологічній платформі – це єдиний шлях, що гарантуватиме ефективне й безпечне функціонування національної транспортної системи України, забезпечить її конкурентоспроможність на міжнародному ринку транспортних послуг. Але з кожним роком це завдання для України ускладнюється. Розрив між рівнем розвитку національної транспортної системи та транспортних систем передових країн світу невідомо зростає.

У той час як країни ЄС та інші провідні країни світу працюють над створенням смарт-транспортів і мобільних сервісів, намагаються звести до мінімуму вплив транспортних засобів на клімат і навколишнє середовище, впроваджують цифрові технології в системах управління транспортною мережею і трафіком, наша країна мусить вирішувати проблеми зруйнованої інфраструктури на Донбасі, розбудови нової та оптимізації існуючої транспортної інфраструктури внаслідок зміни транспортної логістики в умовах транзитних обмежень з боку РФ, відкритого кордону на сході країни, транспортної блокади непідконтрольних територій.

Модернізація транспортного сектору економіки України потребує колосальних за обсягами довгострокових інвестицій. Мінімально необхідна сума для модернізації залізничної інфраструктури оцінюється в 30 млрд грн на рік, будівництва та ремонту доріг – 50 млрд грн на рік, оновлення портової інфраструктури – 7 млрд грн на рік⁶.

Сьогодні таких коштів в Україні немає. У 2016 р. у транспортному секторі України було освоєно 21,8 млрд грн капітальних інвестицій, що в 1,4 раза більше, ніж у 2015 р. Основним їх джерелом є кредити банків, МФО та інші позики, на які, за даними Мінінфраструктури, припадає 85 % загальної суми освоєних інвестицій. За кошти держбюджету фінансуються 10 % капітальних інвестицій, включно з реконструкцією та ремонтом доріг, і лише до 5 % припадають на власні кошти підприємств.

Україні необхідно вибудувати власну стратегію розвитку національної транспортної мережі, яка б передбачала будівництво найважливіших об'єктів інфраструктури, організацію альтернативних транспортних маршрутів та залучення нових транзитних вантажопотоків.

У цьому контексті запуск у січні 2016 р. з території нашої країни першого рейсу контейнерного поїзда за Транскаспійським міжнародним транспортним маршрутом на пріоритетному напрямку Європа – Азія,

⁶ Спецтема: Інфраструктурний форум: в Києві обговорюють тренди розвитку транспортного ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cfts.org.ua/articles/spetstema_infrastrukturnyy_forum_v_kieve_obsuzhdayut_trendy_razvitiya_transportnogo_rynka_ukrainy_1207

реалізація ініційованого Україною багатостороннього проекту «Три моря – сто доріг», що передбачає організацію мультимодальних перевезень між регіонами Балтійського, Чорного та Каспійського морів, співробітництво з ЄС щодо продовження по території України маршрутів транс'європейської транспортної мережі створюють нові можливості для реалізації Києвом власних геополітичних та економічних інтересів.

Результати 2016 р. свідчать про те, що економіка України почала виходити із кризового стану. Макроекономічна стабілізація, таргетована інфляція та помірна девальвація національної валюти створили умови для структурних перетворень у реальному секторі.

Його подальше посткризове відновлення має увійти до порядку денного нової державної політики. Необхідна нова модель розвитку реального сектору, заснована на інноваційних чинниках, високотехнологічних і наукоємних виробництвах, глибокій інтеграції виробничого потенціалу з екологічною та соціальною складовими процесу створення продукції. Така модель дозволить подолати наслідки гібридного протистояння, закласти надійний фундамент зростання на перспективу і зміцнити економічну безпеку країни завдяки генеруванню імпульсних зрушень у реальному секторі економіки. Йдеться про:

- модернізацію промисловості на підґрунті забезпечення її відповідності особливостям конкурентних викликів посткризового світу, а також ефективне долучення провідних галузей до світових виробничих і науково-технічних ланцюгів;
- активізацію на основі інноваційних технологій потенціалу аграрного сектору, інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва і зміну його галузевої структури, розвиток підприємницької діяльності на селі, а також розбудову тут соціальної інфраструктури та розвиток сільських територій;
- реформування транспортного сектору, реалізацію його транзитного потенціалу, що має сформувати окрему точку опори становлення національної економіки.

16.2. МОДЕРНІЗАЦІЙНІ ЗРУШЕННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ

Після падіння обсягів промислового виробництва протягом 2012–2015 рр., у 2016 р. у промисловості зафіксовано його зростання на 2,8 %. Позитивні тенденції продемонстрували всі галузі переробної промисловості, проте темпи зростання переважно були помірними.

У *металургійній галузі* зростання порівняно з попереднім роком становило 6,8 %; головну роль у його відновленні відіграло поживлення попиту на внутрішньому ринку, зокрема з боку будівництва, тоді як експорт металургійної продукції скоротився на 12,0 %. Виробництво *машинобудівної продукції* зросло на 2,0 %; галузі машинобудування продемонстрували різноспрямовані тенденції. Так, суттєве зростання відбулося у виробництві

комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (на 24,2 %), сільськогосподарському машинобудуванні (на 15,0 %). Водночас виробництво електричного устаткування зросло лише на 0,9 %, а транспортне машинобудування скоротилося на 1,6 %. Це свідчить про те, що криза в галузях машинобудування, орієнтованих на ринок пострадянських країн, триває.

У харчовій промисловості спостерігалось зростання на 4,4 % за рахунок перероблення сільськогосподарської сировини (завдяки високій врожайності соняшнику та цукрових буряків). Зростання у *хімічній галузі* за підсумками року становило лише 1,1 %, що пояснюється згортанням виробництва азотних добрив через зупинення декількох заводів провідних виробників. Виробництво основних *фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів* в умовах стійкого внутрішнього попиту на вітчизняну продукцію галузі з огляду на її вищу цінову конкурентоспроможність порівняно з імпортованою зросло на 4,4 %.

Високі показники приросту зафіксовано у *виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення* – 8,7 %, проте це значною мірою зумовлено низькою базою порівняння, оскільки у 2015 р. в галузі мало місце падіння майже на 20,0 %. Значне зростання відбулося у виробництві *гумових, пластмасових виробів та іншої неметалевої мінеральної продукції* – загалом воно становило 8,5 %. В інших орієнтованих на внутрішній ринок галузях також відбувалося зростання, яке становило у *легкій промисловості* – 2,2 %, *деревообробній* – 2,0 %, *меблевій* – 5,7 %.

Але позитивна динаміка, досягнута у 2016 р., виявилася нестійкою, і в січні–травні 2017 р. виробництво промислової продукції скоротилося на 1,3 %. На роботі промисловості позначилося призупинення переміщення вантажів між підконтрольними та непідконтрольними територіями Донбасу та «націоналізація» бойовиками низки підприємств. Як наслідок, падіння виробництва відбулося насамперед за рахунок гірничо-металургійного комплексу: добування вугілля скоротилося на 13,9 %, виробництво коксу та коксопродуктів – на 25,8 %, продукції металургійної галузі – на 3,6 %.

Напрямами модернізації промисловості у 2016 р. стали створення інституційного фундаменту її розвитку, спрощення умов ведення бізнесу, захист та просування інтересів вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках тощо. У результаті реалізації модернізаційних заходів отримано низку позитивних результатів.

Так, *удосконалено інституційний базис реалізації державної промислової політики* шляхом утворення Національного комітету з промислового розвитку на чолі з Прем'єр-міністром України⁷, завданням якого є активна

⁷ Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного комітету з промислового розвитку» від 11 жовтня 2016 р. № 711 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/711-2016-%D0%BF>

участь у розбудові промислової політики та формуванні нової високотехнологічної моделі розвитку української промисловості.

Вирішується питання дерегуляції господарської діяльності та спрощення умов ведення бізнесу. Затверджено оновлений план заходів щодо дерегуляції господарської діяльності на 2016–2017 рр.⁸, реалізація якого сприятиме вирішенню проблем у сферах надання адміністративних послуг, державного нагляду, ІТ, аграрній, харчовій, будівельній, транспортній галузях. Законодавчо врегульовано питання зменшення періодичності та тривалості перевірок, розширено права суб'єктів господарювання⁹, що дозволило вдосконалити та модернізувати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності та підвищити рівень довіри між державою та підприємцями. Загалом кількість планових перевірок бізнесу в 2016 р. зменшено на 16 %.

Досягнуто успіхів за інноваційним вектором розвитку, результатом чого стало покращення позицій України у Глобальному індексі конкурентоспроможності 2015/2016 (*The Global Competitiveness Index*) за субіндексом «Інновації» порівняно з минулим роком – з 93 до 52-го місця серед 148 країн. У рейтингу за Глобальним інноваційним індексом 2016/2017 (*The Global Innovation Index*) Україна піднялась на шість позицій і посіла 50-те місце.

Зросла частка промислових підприємств, які займалися інноваціями: в 2015 р. вона становила 17,36 % від загальної кількості промислових підприємств України, а в 2016 р. – 18,9 %.

З метою імплементації положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII визначено порядок конкурсного обрання членів Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій, що дозволить забезпечити участь лідерів наукової спільноти, які мають визначні наукові здобутки, бездоганну наукову репутацію та довіру в науковому середовищі, у процесах формування та реалізації основних напрямів наукової та науково-технічної діяльності в Україні¹⁰.

Іншим важливим кроком на шляху розбудови інноваційної економіки та інноваційної інфраструктури стало затвердження середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня

⁸ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» від 23 серпня 2016 р. № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615-2016-%D1%80>

⁹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» щодо лібералізації системи державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 3 листопада 2016 р. № 1726-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1726-19>

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про конкурс щодо обрання членів Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій» від 28 грудня 2016 р. № 1042 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249637036>

на 2017–2021 рр.¹¹, де визначено найважливіші вектори високотехнологічного розвитку України, зокрема, у галузях машинобудування, АПК, фармацевтики та медичного обслуговування, а також природоохоронних, ресурсозберігаючих, інформаційних та нанотехнологій.

Оптимізація системи державних закупівель, здійснена Мінекономрозвитку в 2016 р., дозволила заощадити понад 12 млрд грн бюджетних коштів (по завершених тендерних процедурах), що, зокрема, стало можливим унаслідок економії протягом року 9 млрд грн завдяки діяльності системи *ProZorro*. У систему *ProZorro* заведено понад 420 тис. торгів (у 2015 р. – 6,32 тис.) на суму понад 200 млрд грн (у 2015 р. – 435 млн грн), кількість організаторів торгів сягнула майже 20 тис. осіб (у 2015 р. – 985)¹². Важливими ініціативами у сфері оптимізації системи державних закупівель стали запуски веб-порталу для проведення моніторингу закупівель *DoZorro.org*, модуля бізнес-аналітики разом із громадськими організаціями та бізнесом, що в інтерактивному режимі надає громадянам доступ до інформації стосовно проведення процедур закупівлі через електронну систему. Також започатковано пілотний проект з організації діяльності Централізованої закупівельної організації, що дозволяє значно підвищити якість та ефективність публічних закупівель¹³.

Триває послідовна диверсифікація ринків збуту української продукції, що сприяє налагодженню двосторонніх економічних відносин з низкою важливих для України країн-партнерів. Так, завершено переговори з укладення Угоди про вільну торгівлю з Канадою; підписано Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь до міжурядової Угоди з Республікою Білорусь про виробничу і науково-технічну кооперацію; укладено Угоду про співробітництво в галузі промисловості між Кабінетом Міністрів України та Урядом Туркменістану. Крім того, скасовано та попереджено застосування торговельних бар'єрів щодо української продукції в США, Канаді, Аргентині, ЄС, Туреччині, Єгипті, Індії, Білорусі тощо.

Посилено захист вітчизняних виробників шляхом активного застосування механізмів СОТ: на засіданнях комітетів СОТ Україною порушено питання щодо запровадження РФ проти України торговельних бар'єрів; затверджено Порядок забезпечення захисту прав та інтересів України в торговельно-економічній сфері в рамках СОТ; здійснено міжнародний аудит України (перший

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки» від 28 грудня 2016 р. № 1056 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF>

¹² Моніторинг прогресу реформ у 2016 році Національної ради реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua>

¹³ Степан Кубів передав народним депутатам звіт Мінекономрозвитку про рік роботи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=6c9919b9-6e45-45d5-b1e804bf55446091&title=StepanKubivPeredavNarodnimDeputatamZvitMinekonomrozvittkuProRikRoboti>

Огляд торговельної політики), що засвідчив дотримання нашою країною одного з основних принципів СОТ – прозорості торговельної політики. На внутрішньому ринку України захист інтересів вітчизняних виробників здійснювався завдяки застосуванню станом на кінець 2016 р. 18 антидемпінгових, спеціальних, компенсаційних заходів щодо імпорту товарів в Україну.

Окремі уваги заслуговують євроінтеграційні зрушення, серед яких найбільшими надбаннями стали:

- запровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС з 1 січня 2016 р., унаслідок чого ЄС став головним торговельним партнером України та єдиним зі значущих торговельних партнерів України, з яким спостерігається позитивна динаміка зростання обсягів торгівлі товарами. Україною вже розроблено проект Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі України та проект Плану дій з її реалізації;

- продовження активної роботи із запровадження європейських стандартів. Її результатами стали прийняття у 2016 р. 1 466 національних стандартів (з яких 1 320 – національні стандарти, ідентичні міжнародним та європейським стандартам) та 49 технічних регламентів (з яких 46 – розроблено на основі європейських директив); перехід від обов'язкової сертифікації продукції в державній системі сертифікації до оцінки відповідності вимогам технічних регламентів; скасування державних випробувань засобів вимірювальної техніки, які замінено на оцінку відповідності засобів вимірювальної техніки вимогам технічних регламентів;

- ініціювання та започаткування Діалогу Україна – ЄС високого рівня щодо горизонтальних питань та окремих секторів промисловості. Робота Діалогу спрямована за двома напрямками: горизонтальні питання (технічні бар'єри у торгівлі, державні закупівлі, малий і середній бізнес); промислові кластери за галузевим принципом (добувна промисловість, аерокосмічна галузь, машинобудування, легка промисловість, автоіндустрія, суднобудування). За останнім напрямом Урядом розпочато активну роботу з розроблення кластерної програми промислового розвитку¹⁴;

- приєднання України до Європейського звіту про розвиток інновацій (*Innovation Union Scoreboard*), що дозволяє отримувати результати проведеного європейськими експертами аналізу стану розвитку інновацій в Україні, основних проблем і рекомендацій щодо їх вирішення, а також дає можливість відслідковувати показники інноваційного розвитку у динаміці та порівняно з іншими країнами ЄС та світу.

Водночас модернізаційні перетворення у промисловості гальмуються повільним рухом реформ. Значною мірою це спричинено *відсутністю низки*

¹⁴ Мінекономрозвитку розпочало обговорення кластерної програми промислового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=f52b4fa3-205d-4704-8060-9ca2eea1e445&title=MinekonomrosvitkuRozpochaloObgovorenniaKlasternoiiProgramiPromislovogoRozvitku>

стратегічних документів, що мали б забезпечити нормативно-правовий фундамент відновлення економічного зростання в Україні, створити рамкові умови для реалізації необхідних реформ і запустити життєво важливі механізми розвитку української економіки.

Стратегію розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року затверджено 24 травня 2017 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 504 з порушенням запланованих термінів. До прийняття цього урядового рішення в Україні, попри значну частку МСП у загальній кількості суб'єктів господарювання, довгострокові пріоритети державної політики їх розвитку були відсутні. Досі не розвинуті ефективні механізми взаємодії між державою і малими та середніми підприємствами, а також необхідна інфраструктура.

Вкрай важливими для промисловості є ухвалення *Стратегії розвитку промислового комплексу на період до 2025 року* (мала бути затверджена ще в 2015 р.) і *Державної програми розвитку вітчизняних промислових підприємств*, що мають створити сприятливі умови для розвитку внутрішнього ринку промислової продукції, а також імпортозаміщення у ключових галузях. Досить довго на фінальній стадії ухвалення перебуває розроблена Мінекономрозвитку *Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року*, реалізація якої має створити умови для активізації інновацій та впровадження високих технологій у реальному секторі економіки.

Не розроблено також запланованої Урядом на 2016 р. низки законопроектів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості галузей промисловості України, стимулювання розвитку екологічних та інноваційних виробництв, розвиток промислових кластерів.

Недостатніми темпами просувається регуляторна реформа. За даними Офісу ефективного регулювання, третина інструментів регулювання доступу на ринки застосовується помилково, а 379 дозвільних документів не мають визначеного правового статусу, що ускладнює взаємодію підприємців та держави, створює можливості для корупційних зловживань. Проблемами у цій сфері також залишаються відсутність ліцензійних умов в окремих видах господарської діяльності; не затверджені 18 порядків видачі документів дозвільного характеру, що становить 21 % від загальної кількості документів, передбачених Законом України «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності»; здійснення незаконного ліцензування деяких видів господарської діяльності; невизначеність правового статусу 379 документів дозвільного характеру тощо¹⁵.

¹⁵ Некоректне застосування ліцензування коштує бізнесу в 900 млн грн на рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3596e079-5a4f-45de-a53d-d4db5e5e05c8&title=NekorektnoZastosuvanniaLitsenzuvanniaKoshtuBiznesuV900-MlnGrnNaRik>

Обтяжливою для промисловості є цінова і тарифна політика держави. Так, після зростання у 2015 р. на 37,7 %, тарифи на залізничні вантажні перевезення у 2016 р. зросли ще на 12,1 %, а в I кварталі 2017 р. – ще на 15 %¹⁶, що збільшує транспортно-логістичну складову у собівартості продукції. Ціна на природний газ НАК «Нафтогаз України» для промислових споживачів протягом 2016 р. зросла¹⁷ з 7 815 до 9 457 грн за тис. м³ і є значно вищою, ніж у країнах-конкурентах України на ключових ринках промислової продукції (РФ, Китай). Тариф для точки входу до газотранспортної системи України, встановлений НКРЕКП¹⁸ із 1 січня 2016 р. на рівні 12,47 дол. США/м³, у 2–4 рази перевищує тарифи у сусідніх європейських країнах.

Відтак важливим завданням державної політики *модернізації промисловості* є:

- забезпечення прискореного розвитку переробної промисловості як потужного генератора нових робочих місць, інновацій та водночас попиту на них;
- створення необхідної нормативно-правової бази для розвитку внутрішнього ринку;
- стимулювання розвитку зовнішньої торгівлі кінцевою продукцією з високою доданою вартістю.

Для цього необхідно:

1. ***Забезпечити якісні перетворення у промисловості***, що неможливо без ***створення базових умов для її розвитку, якими є доступ до виробничих ресурсів та інфраструктури***. Насамперед це досягається шляхом усунення існуючих інституційних, регуляторних та інших бар'єрів. У цьому напрямі необхідно вирішити завдання:

- визначення стратегічного курсу, інструментів та механізмів реалізації державної промислової політики шляхом *доопрацювання та затвердження основоположних для розвитку промисловості документів* – Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року, Стратегії розвитку промислового комплексу на період до 2025 року, Державної програми розвитку вітчизняних промислових підприємств, Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року, а також розроблення на їх основі галузевих програм;

- прискорення реформ та системний перегляд регуляторного поля у частині *удосконалення системи видачі документів дозвільного характеру*, розроблення та затвердження ліцензійних умов на види діяльності, що підлягають ліцензуванню, приведення законодавчого поля у сфері технічного

¹⁶ Індекси тарифів на вантажні перевезення залізничним транспортом у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

¹⁷ Інформація НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/files/Dostup/Dynamika-ciny-2010-2016-Promyslovist.pdf>

¹⁸ Звіт про результати діяльності НКРЕКП у 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nerc.gov.ua/data/filearch/Catalog3/Richnyi_zvit_NKREKP_2016.pdf

регулювання у відповідність до стандартів ЄС, розвитку саморегулювання у промисловості.

2. **Стимулювати структурні зрушення у промисловості**, що вимагає **термінового внесення до економічного порядку денного питання імплементації в Україні політики «нової індустріалізації»**. Її головними принципами у сучасному розумінні є підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі розвитку нових та трансформації традиційних галузей з використанням потенціалу високих технологій відповідно до «Індустрії 4.0». Остання є новою парадигмою виробництва у рамках четвертої промислової революції, що передбачає всеохоплюючу цифровізацію виробництва, високий ступінь інтернаціоналізації ресурсів та економічних зв'язків, швидкі темпи створення та комерціалізації інновацій. Зокрема, першочерговими завданнями на шляху «нової індустріалізації» та розбудови «Індустрії 4.0» є кроки, спрямовані на:

- забезпечення умов для створення сучасних нових та технологічної модернізації існуючих виробничих потужностей з поглибленою переробки української сировини (насамперед металургійної продукції, деревини, сільськогосподарської сировини), що дозволить суттєво збільшити вартість виробленої продукції та товарного експорту України. За оцінками Федерації роботодавців України, необхідний обсяг інвестицій у модернізацію існуючих та організацію нових виробництв перспективних товарів, з огляду на наявний ринковий потенціал і можливості України, на період до 2025 р., оцінюється в 90–100 млрд дол. США, а інвестиції у нові виробництва створять близько 2 млн робочих місць¹⁹;

- кадрове забезпечення високотехнологічного розвитку, включно з підвищенням якості технічної освіти та її відповідності сучасним світовим тенденціям і вимогам, збільшенням державного замовлення на фахівців технологічних спеціальностей, а також забезпеченням постійного навчання широкого кола спеціалістів промислового сектору щодо використання цифрових технологій у професійній діяльності;

- ініціювання пілотних проектів з розроблення комплексних рішень для промисловості із залученням потужного потенціалу українського ІТ-сектору, зокрема у сферах:

- *«промислового Інтернету речей» (Industrial Internet of Things)*, внесок якого у світову економіку, за оцінками Світового банку, до 2030 р. становитиме 14 трлн дол. США²⁰, що об'єднує різні цифрові пристрої та фізичні об'єкти в єдину інтерактивну мережу для максимальної продуктивності, безпеки та автоматизації виробництва;

¹⁹ План модернізації України: від кризи до економічного зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://modernization.fru.org.ua/images/documents/Ukraine_part.pdf

²⁰ The Internet of Things and connected devices: making the world smarter [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/digital-transformation/the-internet-of-things-and-connected-devices-making-the-world-smarter/>

- «хмарних технологій» (*Cloud Technologies*) у промисловості, що приходять на зміну серверним технологіям та дозволяють суттєво скоротити трансакційні та операційні витрати підприємств завдяки створенню спільних баз даних та веб-сервісів для зберігання, оброблення інформації й забезпечення доступу до неї промисловим підприємствам, підвищуючи рівень кооперації та міжорганізаційної взаємодії у промисловості;
- *3D-друку (3D Printing)*, що надасть поштовху та нової якості розвитку багатьом галузям машинобудування, аерокосмічній галузі, виробництву та використанню нових матеріалів хімічної та нафтохімічної галузі тощо, спрощуючи доступ промислових підприємств до різноманітних деталей, компонентів та приладів. До безперечних переваг *3D-друку* належать зменшення відходів виробництва, зниження рівня викидів вуглецю та нижча енергоємність порівняно з традиційними способами виробництва;
- «великих даних» (*Big Data*), що можуть використовуватися для аналізу промислових ринків, розроблення та виведення на ринок нових продуктів, удосконалення системи моніторингу виробничих процесів тощо;
- доопрацювання та ухвалення розроблених законопроектів, що регулюватимуть сфери електронних комунікацій, хмарних технологій, кібербезпеки, а також створять систему державної підтримки розвитку індустрії програмної продукції. Це стимулюватиме переорієнтацію вітчизняної ІТ-галузі від аутсорсингу та роботи на іноземні компанії, яким віддаються усі права та прибуток від створення та реалізації нових продуктів, до повного циклу виробництва продуктів на внутрішньому ринку, їх впровадження у промисловості та експорту високовартісної продукції;
- всебічне сприяння інтеграційним процесам між українськими ІТ-компаніями, ВНЗ, науковими установами і промисловими виробниками.

Довідково. Це, зокрема, можливо шляхом підтримки таких ініціатив українських компаній, як рух «Індустрія 4.0 в Україні». Останній є інтеграційною платформою для об'єднання бізнес-асоціацій, спільнот та учасників ринків інформаційно-комунікаційних технологій, промислових систем керування, інжинірингу та машиноприладобудування, науковців та освітян з метою прискореного розвитку українських виробництв з високою доданою вартістю. Станом на кінець 2016 р. членами об'єднання стали вже близько 60 організацій різних секторів економіки, включно з МЕРТ, *Microsoft* Україна, Національним технічним університетом України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», НВП «Залізничавтоматика» та ін.²¹

3. Активізувати формування спільного виробничого простору у рамках Діалогу високого рівня Україна – ЄС з горизонтальних питань та окремих секторів промисловості шляхом формування та розвитку промислових кластерів у пріоритетних галузях (добувній, аерокосмічній,

²¹ Сайт Асоціації підприємств промислової автоматизації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://appau.org.ua/ru/industria_4_0

автомобілебудівній, суднобудівній, машинобудівній, легкій, деревообробній, хімічній галузях та ОПК), що сприятиме інтеграції України до глобальних ланцюгів доданої вартості та нарощуванню її експортного потенціалу. Це вимагає здійснення низки кроків, спрямованих на інтеграцію кластерної моделі у загальний економічний курс країни та інтернаціоналізацію кластерних ініціатив, а саме:

- *забезпечення формування нормативно-правового поля реалізації кластерної політики* шляхом затвердження спеціальних нормативно-правових актів, що регулюватимуть функціонування кластерів в економіці, а також інтеграцію кластерної моделі до базового законодавства у сферах інноваційної, промислової, зовнішньоекономічної політики та політики підтримки малого та середнього підприємництва;

- *визначення підтримки становлення та розвитку в Україні інноваційних кластерів з виробництва високотехнологічної наукоємної продукції* одним з пріоритетних напрямів роботи *High Tech Office*. Враховуючи завдання Офісу щодо фінансування інноваційних проектів та стартапів, у т. ч. шляхом залучення коштів та експертної допомоги міжнародних організацій, він може розглядатися як один із ключових інструментів фінансового та експертного забезпечення впровадження в Україні кластерної моделі;

- *ініціювання проекту технічної допомоги ЄС*, метою якого стане розроблення Національної стратегії розвитку кластерів (у т. ч. транскордонних), де, з урахуванням досвіду європейських країн, мають знайти відображення ключові засади їх створення та розвитку, а також визначені суб'єкти державної кластерної політики. До розроблення цієї стратегії мають бути залучені українські представники усіх інституційних секторів та провідні експерти ЄС у сфері кластеризації;

- *забезпечення участі українських кластерів у програмі «Інтернаціоналізація кластерів МСП»*, що реалізується у рамках програми *COSME* (Європейська програма з підтримки малого та середнього бізнесу), до якої Україна приєдналася у 2016 р. Метою програми є створення пан'європейських кластерних консорціумів за участі МСП зі спільною міжнародною стратегією розвитку, що сприятиме освоєнню кластерами європейських ринків та виходу на ринки третіх країн;

- *ініціювання набуття Україною членства у Європейському кластерному альянсі (The European Cluster Alliance)*, який є важливим майданчиком ЄС для діалогу, обміну досвідом та кращими практиками європейських країн у сфері кластерної політики. Обов'язковою умовою набуття членства у цій організації є участь держави у програмі *COSME*, що вже виконано Україною;

- *розроблення проектів створення в Україні транскордонних кластерів* із залученням провідних урядових та неурядових організацій сусідніх країн – членів ЄС: Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії. Реалізації спільних проектів зі створення та розвитку транскордонних кластерів сприятиме укладання двосторонніх угод між урядами України і сусідніх

держав щодо розвитку співпраці у рамках кластерних мереж, створення транснаціональних фондів для фінансування внутрішньокластерної взаємодії, а також використання інших інструментів розвитку кластерів.

16.3. АКТИВІЗАЦІЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Після втрат у 2015 р. аграрний сектор у 2016 р. продемонстрував позитивну динаміку зростання: індекс сільськогосподарської продукції становив 106,3 %, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 110,0 %, у господарствах населення – 101,8 %. Приріст відбувся за рахунок збільшення на 9,9 % обсягів виробництва продукції рослинництва, тоді як у тваринництві обсяги виробництва знизилися на 2,0 %.

У 2016 р. зафіксовано збільшення обсягів збору врожаю основних сільськогосподарських культур, що відбулося головним чином інтенсивним шляхом, за рахунок підвищення урожайності сільгоспкультур, при цьому площа посівів під урожай 2016 р. в усіх категоріях господарств зросла лише на 0,5 %. Як наслідок, за показником урожайності пшениці Україна у 2015/16 маркетинговому році посіла 7-ме місце у світі²².

Нарощування виробництва сільськогосподарських культур зернової та олійної груп дозволило суттєво збільшити відвантаження аграрної продукції на експорт, який у 2016 р. становив 15,2 млрд дол. США, що на 0,7 млрд дол. США більше, ніж у 2015 р. При цьому позитивне зовнішньоторговельне сальдо за продукцією сільськогосподарської галузі становило 11,4 млрд дол. США, а її частка в загальному товарному експорті країни сягнула 42 %. Продукції рослинного походження було експортовано на суму понад 8 млрд дол. США (у т. ч. зернових культур – на 6 млрд дол. США), жирів та олій тваринного або рослинного походження – на майже 4 млрд дол. США; експорт готових харчових продуктів становив 2,45 млрд дол. США, живих тварин та продуктів тваринного походження – 0,78 млрд дол. США.

У 2017 р. обсяги сільськогосподарського виробництва дещо відстають від минулорічних: за січень–травень індекс сільськогосподарської продукції порівняно з відповідним періодом 2016 р. становив 99,1 %, у т. ч. у сільськогосподарських підприємствах – 99,0 %, у господарствах населення – 99,2 %.

Пріоритетами державної аграрної політики у 2016 р. стали удосконалення інституційного середовища ведення аграрного бізнесу, а також гармонізація вітчизняного законодавства відповідно до європейських та світових стандартів, що передбачено Угодою про асоціацію між Україною та країнами ЄС. При цьому найбільш відчутними досягненнями в аграрному секторі економіки є такі.

---

²² World Agricultural Production. United States Department of Agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/production.pdf>

Удосконалення державного регулювання у земельній сфері шляхом запровадження електронних послуг. Ідеться про надання витягу з Державного земельного кадастру про земельну ділянку; надання витягу з технічної документації про нормативну грошову оцінку; забезпечення онлайн-доступу до інформації про право власності та речові права на земельну ділянку; впровадження онлайн-реєстрації земельної ділянки. Онлайн-інструменти заощаджують час та сили громадян, роблять процеси реєстрації прозорими. Також уведено в дію новий методичний підхід до проведення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів (як сільськогосподарських угідь, так і не-сільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення)²³, що суттєво спростило процедуру проведення такої грошової оцінки.

Реформування системи охорони водних біоресурсів за європейською практикою. В Україні створено рибоохоронний патруль (як пілотний проект Держрибагентства), який розпочав роботу 16 червня 2016 р. у Київській області. Патруль створено замість органів рибоохорони для забезпечення на українських водоймах контролю за використанням і відтворенням риби та боротьби з браконьєрством.

Модернізація державної політики дерегуляції та спрощення умов ведення господарської діяльності в аграрному секторі. Зокрема, зменшено частоту проведення перевірок та врегульовано механізм стимулювання сумлінних суб'єктів господарювання у сфері карантину рослин²⁴; затверджено переліки об'єктів регулювання у сфері карантину рослин з метою контролю за переміщенням територією України та для імпорту, експорту і реекспорту, а також форми бланків фітосанітарних та карантинних сертифікатів²⁵. Передбачена також необов'язковість оформлення карантинних сертифікатів на зерно та продукти його переробки, що значно спрощує ведення бізнесу в агропромисловому комплексі.

²³ Див.: Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення» від 16 листопада 2016 р. № 831 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/831-2016-%D0%BF>; Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів» від 25 листопада 2016 р. № 489 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1647-16>

²⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері карантину рослин і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 22 вересня 2016 р. № 651 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-2016-%D0%BF>

²⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 705 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 16 листопада 2016 р. № 829 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/829-2016-%D0%BF>

Зниження адміністративного тиску на бізнес шляхом реалізації Урядом пілотного проекту щодо скасування цінового регулювання на продовольчі товари на три місяці (з 1 жовтня 2016 р.), протягом яких проводився ретельний моніторинг цін. Результати пілотного проекту дозволили Уряду з 1 липня 2017 р. остаточно скасувати державне цінове регулювання на низку товарів і послуг²⁶. Завдяки цьому очікується розвиток конкуренції, а також значне спрощення процедури зміни цін залежно від цінових коливань ринку, що дозволить виробникам швидше реагувати на зміни кон'юнктури.

Розширення бази державної підтримки аграрного сектору. Бюджетним кодексом України вперше встановлено норму щодо передбачення видатків на підтримку підприємств агропромислового комплексу в обсязі не менше 1 % обсягу виробництва валової продукції сільського господарства. Таким чином, щорічне фінансування аграрної галузі може сягати 5,5 млрд дол. США.

Наслідки реформ уже є відчутними. Зокрема, адаптація вітчизняного законодавства в агросекторі до вимог ЄС дала змогу українським підприємствам успішно проходити сертифікацію і постачати продукцію на ринки країн Євросоюзу, що посилює конкурентні позиції вітчизняних аграріїв на зовнішніх ринках та стимулює підвищення якості продукції на внутрішньому ринку.

Водночас **повноцінна реалізація потенціалу аграрного сектору гальмується низкою проблем**, які потребують термінового вирішення. Серед цих проблем слід виокремити такі.

Відсутність законодавчого забезпечення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. Це стримує повноцінний оборот земель, який передусім робить земельну ділянку активом, на котрий поширюються всі види фінансово-кредитних інструментів.

Відсутність програмного документа щодо розвитку аграрного сектору. Починаючи з 2008 р. в Україні реалізовувалася Державна цільова програма розвитку українського села, термін дії якої закінчився у 2015 р. Незважаючи на проблеми щодо її виконання, передусім недостатнє фінансування заходів, це був програмний документ, основною метою якого було забезпечення життєздатності сільського господарства, підвищення його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Нині в Україні діє Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року), але відповідної Програми на її виконання не розроблено. Не ухвалена донині також

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 р. № 1548 та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 7 червня 2017 р. № 394 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250050387>

розроблена Мінагрополітики Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки²⁷.

Аграрний сектор економіки, демонструючи ознаки стабілізації, має потужний потенціал зростання. Проте незавершеність земельної реформи, перманентні зміни у державному регулюванні аграрного бізнесу зумовлюють збереження сировинного ухилу сільськогосподарського виробництва. Підприємницька діяльність тут здійснюється, як правило, на основі принципу швидкої окупності витрат зі спеціалізацією виробництва на високорентабельних експортоорієнтованих сільськогосподарських культурах зернової та олійної груп. Тому нині вкрай важливо забезпечити зростання результативних показників агросектору за рахунок вироблення і реалізації продукції з більшою часткою доданої вартості, підвищення ефективності використання задіяних у виробництві ресурсів, передусім земельних, впровадження дієвих механізмів підтримки аграрного бізнесу з одночасною масштабною дерегуляцією та скасуванням бюрократичних обмежень.

Основними завданнями державної політики розвитку аграрного сектору на найближчий період мають стати такі.

1. Створення в аграрному секторі сприятливого інституційного середовища прикладання капіталу та праці, що потребує:

- ухвалення нормативно-правового акту щодо *завершення земельної реформи в Україні*, який би містив чіткий план заходів, їх етапи та терміни виконання, а також перелік відповідальних за реалізацію державних органів. Такий план має бути попередньо широко обговорений в науково-аналітичному та професійному середовищі;
- *законодавчого врегулювання питання обігу земель сільськогосподарського призначення*, що вимагає завершення громадського обговорення та винесення на розгляд до Верховної Ради України проекту Закону України «Про ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення»;
- *упорядкування земельного кадастру України*, усунення в ньому неточностей щодо земельних ділянок та прав власності на них;
- розроблення *програми розвитку аграрного сектору економіки*, яка передбачатиме підвищення ефективності використовуваних у сільському господарстві ресурсів, зміцнення продовольчої безпеки держави, розвиток багатокладності, нарощування експорту товарів з більшою доданою вартістю, забезпечення комфортних умов проживання на селі.

2. Підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. Слід забезпечити суворе дотримання землекористувачами принципів раціонального використання й охорони земель та стимулювати їх до впровадження у практику агротехнічних заходів, спрямованих

²⁷ Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/system/files/%2015-2020.pdf>

на підвищення родючості ґрунтів та боротьбу з ерозійними процесами. Необхідно також вжити заходів щодо оптимізації сільськогосподарського землекористування шляхом виведення з інтенсивного обробітку малопродуктивних і деградованих земель. Виконання цього завдання вимагає:

- визначення єдиної державної установи, що здійснюватиме моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення з метою збирання, аналізу та опрацювання інформації про якісний стан ґрунтів та їх ерозійну безпеку, забруднення ґрунтів важкими металами, радіонуклідами, залишковими кількостями пестицидів та агрохімікатів, іншими токсичними речовинами техногенного та природного походження. Це дозволить уникнути дублювання зазначених функцій, які нині розпорошені між Мінагрополітики, Мінприроди та Держгеокадастром України;

- створення стабільного *ринкового механізму регулювання земельних відносин*, удосконалення економічних і правових відносин власності на землю, розвиток землеустрою та економічне регулювання землекористування, введення в економічний оборот земельних ділянок та прав на них;

- *забезпечення консервації деградованих і малопродуктивних земель*, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним;

- розширення переліку *інструментів фіскального стимулювання землекористувачів до збільшення площ пасовищ та сіножатей*, з метою нарощування ресурсної бази тваринництва;

- *забезпечення модернізації, реконструкції й технічного переоснащення меліоративних систем*, виконання комплексу заходів екологічного спрямування шляхом впровадження сучасних форм фінансово-економічної підтримки.

3. Розширення інструментарію **державної підтримки сільськогосподарського виробництва та лібералізація умов її отримання**. Це потребує:

- розроблення нових інструментів субсидування та компенсаційних доплат на виробництво рослинницької та тваринницької продукції, що не суперечить вимогам Світової організації торгівлі;

- розроблення і затвердження порядку та умов надання державної підтримки для здешевлення страхових платежів сільгоспвиробників;

- спрощення умов одержання сільгоспвиробниками пільгових кредитних ресурсів і забезпечення прозорості у прийнятті рішень конкурсних комісій;

- удосконалення порядку розподілу бюджетної дотації на підтримку аграрної галузі з метою забезпечення її доступності середнім і малим сільськогосподарським виробникам.

4. **Стимулювання розвитку рослинництва** шляхом:

- удосконалення територіального розміщення вирощування сільськогосподарських культур, що дозволить оптимізувати розвиток рослинництва відповідно до природно-кліматичних умов країни;

- заохочення сільськогосподарських виробників до застосування інтенсивних технологій у рослинництві;

- налагодження співпраці установ, що виконують роботи із селекції сільськогосподарських культур;
  - розширення посівних площ кормових культур.
5. **Розвиток тваринницької галузі**, що передбачає:
- формування високопродуктивного поголів'я та забезпечення виробників високоякісним генетичним матеріалом для штучного осіменіння та поліпшення генетичного потенціалу худоби;
  - розширення інтеграційних і технологічних зв'язків між сільгосптоваровиробниками та підприємствами харчової промисловості для створення кластерів із виробництва продуктів харчування високого ступеня готовності;
  - налагодження інформування сільгосптоваровиробників про сучасні досягнення науки і техніки у сфері аграрного виробництва, організацію виставок, ярмарок та презентацій, спрямованих на оволодіння ними новими знаннями;
  - запровадження механізмів підтримки розвитку сімейних ферм, що спеціалізуються на виробництві м'ясо-молочної продукції;
  - стимулювання модернізації рибогосподарського комплексу з метою зниження імпортозалежності України за цим видом харчової продукції.

16.4. ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»²⁸, а також у Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року та Плані пріоритетних дій Уряду на 2017 рік²⁹ однією з найважливіших визнано земельну реформу. Передбачається, що її здійснення дозволить підвищити ефективність використання конкурентних переваг країни та її природних ресурсів, сприятиме формуванню сильної і сучасної економіки, а також стимулюватиме створення нових робочих місць.

Процес земельної реформи триває вже понад два десятиліття. Було проведено приватизацію сільськогосподарських та інших земель, унаслідок чого з 41,5 млн га всіх сільськогосподарських угідь України 31,0 млн га нині перебувають у приватній власності, близько 10,5 млн га – у державній та близько 0,03 млн га – у комунальній та колективній власності³⁰. Реалізація положень нормативно-правових актів, прийнятих з початку реформи, дозволила здійснити:

- роздержавлення земель з визначенням земельних угідь, що залишаються у державній власності;

²⁸ Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

²⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 3 квітня 2017 р. № 275-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80>

³⁰ Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/>

- приватизацію земель шляхом передачі їх у колективну власність недержавним сільськогосподарським підприємствам, а також у приватну власність громадянам;
- грошову оцінку сільськогосподарських угідь;
- паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам;
- видачу сертифікатів на право на земельну частку (пай) громадянам – членам колективних сільськогосподарських підприємств і організацій та державних актів на право приватної власності на землю, за їх бажанням, у разі виходу з підприємства;
- організацію державного контролю за станом, використанням і охороною земель;
- формування організаційно-правових структур ринкового типу.

Водночас, згідно з чинним законодавством, громадяни України поки що можуть вільно здійснювати земельні операції лише із земельними ділянками, які вони одержали у приватну власність для ведення особистого підсобного господарства, а також присадибними ділянками для ведення садівництва, дачного і гаражного будівництва. На відчуження інших земель сільськогосподарського призначення відповідно до Земельного кодексу України діє мораторій.

Нині **основними проблемами державної земельної політики** є:

- стрімкий розвиток тіньового ринку земель через відсутність системних обмежень землекористування;
- загострення ризикованості капіталовкладень у землю;
- розпорошеність сільськогосподарських угідь унаслідок паювання;
- зростаюча парцеляція сільськогосподарських угідь;
- недостатній рівень державного фінансування землеохоронних заходів;
- низька ефективність системи плати за землю;
- відсутність економічних стимулів і санкцій як важелів ефективності управління землекористуванням;
- занедбаність державного обороту земель;
- політизація державного управління земельними ресурсами;
- непрозорість діяльності з ліцензування;
- недосконалість земельного законодавства.

Законодавство України гарантує право громадян на володіння, користування та розпорядження нерухомістю, у т. ч. і земельними ділянками. Це право передбачене ст. 41 Конституції України, у частині 4 якої проголошено: *«Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним»*. Частиною 1 ст. 4 Закону України «Про власність» встановлено, що власник *«на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається належним йому майном»*³¹.

³¹ Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р. № 697-ХІІ (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/697-12>

Мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення не узгоджується з положеннями Конституції; він суперечить змісту ст. 1 Протоколу 1 Конвенції про захист прав людини та основних свобод³².

Невідкладність скасування мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь в Україні актуалізує низка об'єктивних причин, вагомість яких постійно зростає. Такими причинами є:

- погіршення аграрної структури, що обумовлює зниження ефективності сільськогосподарського виробництва;
- сформовані в період земельної реформи недоліки землекористування (черезсмужжя, вкраплення, дрібноземелля тощо);
- необхідність запровадження іпотечних механізмів кредитування сільськогосподарського виробництва;
- негативна демографічна ситуація на селі, зубожіння номінальних власників земельних паїв та присадибних наділів.

Тривале збереження мораторію зумовило *суттєві диспропорції земельних відносин в Україні*, які стають на заваді ефективному функціонуванню аграрного сектору національної економіки.

1. *Ринок земель набув спотвореного вигляду*. Мораторій фактично стимулює виведення земельних ділянок зі сфери товарного сільськогосподарського виробництва, що негативно позначається на їх вартості. Програє також і потенційний землевласник – селянин, який має намір створити міцне приватне господарство, проте не має змоги викупувати сусідні земельні ділянки.

2. *Мораторій перешкоджає оптимізації структури сільськогосподарського землекористування*. Дрібну земельну ділянку неможливо обробляти із застосуванням прогресивних агротехнологій, сучасних технічних засобів. Надмірне подрібнення земельних ділянок сільськогосподарського призначення (парцеляція) призводить до неощадливого та нераціонального використання земель через натуралізацію виробництва, зниження продуктивності угідь. Подальша парцеляція приватизованих земельних ділянок сільськогосподарського призначення відбувається також через їх успадкування.

Розвинені аграрні держави вже з другої половини ХІХ ст. вживали землевпорядних заходів щодо зверстання (з'єднання) дрібних ділянок у великі, що принесло позитивні результати³³. Механізми запобігання подрібненню фермерських господарств існують у законодавстві більшості країн ЄС.

3. Загрозливих масштабів набуває *екологічно необґрунтована практика використання орендованих земель* (насамперед шляхом вирощування на них

³² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004

³³ Третяк А.М. Історія земельних відносин та землеустрою в Україні : навч. посіб. – К. : Аграрна наука, 2002. – С. 130.

сільськогосподарських культур, які виснажують ґрунти, протягом багатьох років поспіль), що призводить до погіршення якісних характеристик ґрунтового покриву.

4. *Мораторій перешкоджає залученню інвестицій в АПК.* Інвестувати у виробничу сферу за умови нерозвиненого земельного ринку України ризиковано. Бізнес уже демонструє готовність до більшого економічного освоєння території України, розвитку її інфраструктури, але лише за умови обґрунтованої територіальної організації господарства, гарантії стабільності земельної політики, досконалості правового базису землекористування, яких в країні не існує. Передумовою інвестування є стає землекористування, неможливе за оренди. Кредитування також є практично недоступним без застосування іпотечних механізмів, оскільки іпотека передбачає можливість відчуження заставленого майна (земельної ділянки).

5. Мораторій шкодить *соціальним та економічним інтересам* більшості власників земельних часток. Спадкоємці сільських жителів проживають переважно в іншій місцевості (у містах, в інших країнах) і не мають інтересу до самостійної роботи на землі, тим більше на малих ділянках. Понад 1 млн власників земельних паїв не мають спадкоємців³⁴. Селяни старших вікових груп не можуть сподіватися на забезпечену земельною власністю старість, не маючи можливості реалізувати землю. Механізм оренди також не вирішує проблеми оптимізації землекористування шляхом консолідації земельних ділянок, оскільки не передбачає передачі права розпорядження ними.

Як наслідок, **за 24 роки мораторію законсервовано вкрай неефективну аграрну структуру**, яку неможливо оптимізувати адміністративними методами. Попередити обезземелення селян та обмежити спекуляції земельними ділянками дозволяє належне державне регулювання купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, багатий досвід якого існує в країнах з ринковою економікою.

Необхідно підкреслити, що ринок землі, включно з ринком сільськогосподарських угідь, є невід'ємною складовою ринкової економіки країн Європи. Ринок землі є формою ринкової реалізації приватної власності на землю, з тією чи іншою мірою обмежень в інтересах суспільства. Країни ЄС ще в минулому столітті законодавчо визначили поліпшення аграрної структури головним мотивом запровадження вільного (і водночас – жорстко регульованого законом) ринку сільськогосподарських земель.

Цивільне законодавство України (ст. 181 ЦК України) відносить земельні ділянки до нерухомого майна. Тому оборот земельних ділянок може здійснюватися за його нормами. Проте **існує специфіка землі як базового компонента життєвого середовища людини**. Така специфіка зумовлює особливі умови охорони сільськогосподарських угідь і мотивує необхідність застосування специфічних заходів правового регулювання. Тому

³⁴ Розвиток ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні : аналіт. доповідь / О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко [та ін.] ; за ред. Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2011. – С. 14.

регулювання ринкового обігу сільськогосподарських угідь доцільно унормувати спеціальним Законом України «Про ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення».

При опрацюванні проекту такого закону мають бути враховані всі ризики, пов'язані з вільним обігом сільськогосподарських угідь. Основними **загрозами вільного (нерегульованого) ринку земель сільськогосподарського призначення** є такі.

1. *Свобода подрібнення може призвести до надмірної парцеляції земель, створення карликових земельних ділянок, які окремо не можуть використовуватися у товарному сільськогосподарському виробництві.*

2. *Свобода успадкування, якщо вона не стримується розумними нормами законодавства, загрожує погіршенням структури аграрного землекористування. Фізичний розподіл землі між спадкоємцями призводить до натуралізації виробництва, зниження продуктивності угідь. Успадкування в дрібних частках, яке передбачає не поділ, а сплату основним спадкоємцем вартості часток успадкованої землі співспадкоємцям, призводить до виникнення надмірної заборгованості.*

У багатьох країнах світу, як відомо, землю успадковує лише один із спадкоємців. Інші отримують від нього грошову компенсацію, але частка вартості успадкованої землі головним спадкоємцем є значно більшою, ніж в інших. Ця система не лише попереджає подрібнення землеволодіння, а й запобігає виникненню великих боргів у головного спадкоємця при переході земельної власності йому в спадщину.

3. *Свобода застави невідворотно призводить до надмірного обтяження землі іпотечними боргами. У результаті неплатоспроможності іпотечного боржника відбувається або продаж землі на торгах, або прихована втрата землі, оскільки внаслідок надмірного обтяження землі боргом втрачається не сама земля, а чистий прибуток від неї, який іде на погашення основного боргу і відсотків. Якби кредити брали для господарського поліпшення виробництва, заборгованість не була б такою небезпечною, адже при цьому збільшувалася б прибутковість землі. Однак, як свідчить досвід, більша частина іпотечних боргів виникає не через виробничі кредитні угоди, а внаслідок відчуження земельної ренти без будь-якого зростання прибутку від землі.*

Слід звернути увагу й на те, що **запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення з вільною їх купівлею-продажем може спровокувати низку** вкрай небажаних **макроекономічних ефектів**, а саме:

- *поглиблення аграрної спеціалізації країни* через подальше нарощування виробництва продукції екстенсивним шляхом на тлі зростання попиту на світових ринках;
- *обезземелення селян* внаслідок ажіотажного скуповування земельних активів (імовірно за заниженими цінами) великими інвесторами;
- *спекуляцію придбаними землями*, використання їх як засобу нагромадження, а не за основним призначенням;

- *вивільнення працівників на селі, занепад сільських територій* як результат появи вузькоспеціалізованих виробництв;
- *нехтування нормами раціонального й екологічно безпечного землекористування* заради отримання швидкої вигоди від вирощування найбільш рентабельних культур;
- перехід права власності на земельну ділянку до кредитодавця внаслідок неспроможності позичальника повернути іпотечний кредит, оформлений під заставу земель.

Аби звести зазначені вище ризики до мінімуму, необхідне **дотримання принципів формування земельного ринку**, якими є:

- обов'язкова орієнтація земельного ринку на реалізацію економічних інтересів селян;
- поступовість включення приватних сільськогосподарських угідь у ринковий обіг;
- диференційований підхід до соціальних груп – суб'єктів земельного ринку та їх участі в укладанні угод купівлі-продажу землі;
- прозоре державне регулювання ринку землі, створення системи ціннових і податкових важелів впливу держави на її ринковий обіг;
- недопущення спекулятивно-тіньових оборудок із земельними ділянками.

Запровадження ринкового обігу земель має здійснюватися поетапно. На першому етапі, з метою захисту інтересів українського товаровиробника та збереження селянського укладу, *суб'єктний склад покуців земельних ділянок сільськогосподарського призначення має обмежуватись виключно громадянами України*, які мають досвід ведення сільського господарства або є членами фермерського господарства чи мають намір його створити та проживають у межах територіальної громади, де розміщена земельна ділянка. Це сприятиме формуванню конкурентоспроможного сімейного фермерського господарства. При цьому *площа земель*, що набуватиметься у власність однією особою, *повинна мати обмеження*.

Невід'ємною складовою цього етапу має бути *забезпечення доступу потенційних покуців до фінансових ресурсів*: пільгові кредити на придбання земельних ділянок, розстрочення платежу тощо. Це зумовлює необхідність створення спеціальної іпотечної установи як фінансового партнера для сільськогосподарських товаровиробників та регулятора при запровадженні ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. На наступному етапі коло потенційних покуців можна розширити та, за необхідності, збільшити площу земель, що можуть придбаватися.

Основними напрямками **законодавчого забезпечення функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення** мають бути такі.

1. Посилення державного регулювання земельних відносин і землекористування через *систему урядових органів; заснування регіональних (територіальних) недержавних органів земельного ринку* (які частково можуть

фінансуватися коштом держбюджету і місцевих бюджетів). До їх складу мають увійти представники власників землі та землекористувачів, посередницьких структур, професійних установ у сфері земельних відносин, місцевих державні адміністрації та органів місцевого самоврядування.

2. Визначення ключовими завданнями Закону України «Про ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення» *попередження подрібнення землеволодінь фермерських та особистих селянських господарств* у випадках купівлі-продажу земельних ділянок унаслідок їх успадкування та при зміні власників господарств; упорядкування державного стимулювання консолідації земель сільськогосподарського призначення шляхом купівлі-продажу земельних ділянок; унормування особливостей реалізації переважного права на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

3. За принципової безперспективності заборони ринкового обігу земель доцільним є *законодавче визначення обмеження обігу земель у товарному виробництві на певний перехідний період*. У Законі України «Про ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення» доцільно передбачити такі норми:

- мінімальний строк обробітку земель сільськогосподарського призначення має бути 5 років з обмеженням на цей термін реалізації прав власності, крім передачі її у спадщину або органу місцевого самоврядування, чи органу виконавчої влади на тих же умовах, за якими ця земельна ділянка була придбана у власність;
- повернення іпотечного кредиту повинно бути обов'язковим;
- першочергове право викупу земельної ділянки у разі виявлення недобросовісних угод, пов'язаних з купівлею-продажем за заниженими цінами, слід надати державі або відповідній територіальній громаді;
- суб'єкти, яким дозволяється придбавати у власність землі сільськогосподарського призначення, повинні бути працездатного віку, мати освіту, що дозволяє займатися сільськогосподарською працею, а також бути спроможними вчиняти правові дії, необхідні в аграрно-правових відносинах.

4. Визначення *обмежень мінімальних розмірів та конфігурації земельних ділянок* зі складу сільськогосподарських угідь з огляду на ймовірність загрози парцеляції земель сільськогосподарського призначення.

5. Запровадження *особливих вимог щодо обороту меліорованих земель*. Поділ земельних ділянок із розташованими на них меліоративними системами має допускатися лише у випадках, якщо це негативно не вплине на ефективність використання таких угідь. Дієвим інструментом є також встановлення спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань аграрної політики правил щодо забезпечення технологічної єдності використання земельних ділянок, на яких розташовані меліоративні системи.

6. Удосконалення порядку та системи ведення державного земельного кадастру та моніторингу земель з метою забезпечення сільськогосподарських землевласників та землекористувачів своєчасною інформацією про якісний стан земельних угідь.

7. Стимулювання раціонального використання та охорони земельних угідь землекористувачами шляхом надання податкових і кредитних пільг особам, які здійснюють за власні кошти заходи щодо захисту земель і підвищення родючості ґрунтів; звільнення землекористувачів і землевласників від плати за земельні ділянки, на яких ведуться роботи щодо поліпшення їх стану; компенсації сільськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних і забруднених земель.

16.5. РЕФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ

У роботі транспортного сектору спостерігаються суперечливі тенденції, зумовлені наслідками гібридної війни Росії проти України, масштабною та динамікою внутрішніх процесів реформування окремих видів транспорту, а також ступенем втручання держави у роботу підприємств транспортної галузі. Як наслідок, не всім транспортним галузям вдалося конвертувати плюси економічної стабілізації у відчутні досягнення за підсумками роботи 2016 р.

Транспортом України (без трубопровідного) у 2016 р. перевезено вантажів на 2,6 % більше порівняно з 2015 р. Пасажирів перевезено на 6,1 % менше показника 2015 р. Обсяги вантажних перевезень (без трубопровідного транспорту) за січень–травень 2017 р. вдалося наростити на 5,3 %, пасажирських – на 0,7 % порівняно з аналогічним періодом 2016 р.

Реформування транспортно-дорожнього комплексу є невід'ємною складовою структурних реформ реального сектору. Для його *наближення до європейських стандартів розроблено і внесено до Верховної Ради України низку законопроектів*, а саме: «Про державне регулювання у сфері транспорту», «Про внутрішній водний транспорт», «Про приведення законодавства України у сфері автомобільного транспорту у відповідність з актами ЄС», «Про залізничний транспорт» (нова редакція) та ін.

У 2016 р. *ухвалено Закони України щодо вдосконалення механізму фінансування дорожньої галузі*, якими передбачено створення захищеного державного дорожнього фонду у складі Держбюджету України, що розпочне свою роботу з 1 січня 2018 р.³⁵

³⁵ Див.: Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» щодо удосконалення механізму фінансування дорожньої галузі» від 17 листопада 2016 р. № 1762-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1762-19> ; Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення дорожньої галузі» від 17 листопада 2016 р. № 1763-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1763-19>

Створено законодавчі умови для децентралізації системи управління дорогами загального користування³⁶. Місцева мережа доріг, яка налічує близько 120 тис. км, перейде у сферу управління місцевих органів влади; на її фінансування буде спрямовано 35 % коштів Дорожнього фонду.

Серед **практичних кроків реалізації реформ у транспортній сфері** слід відзначити такі:

- *розділення господарських функцій і функцій державного управління на залізничному транспорті, впровадження європейської вертикально-інтегрованої моделі управління галуззю.* З 1 січня 2015 р. розпочало діяльність ПАТ «Укрзалізниця», 100 % акцій якого належить державі. За підсумками діяльності, у 2016 р. в компанії відбулися оптимізаційні зміни у структурі бізнесу та управління, покращилася операційна ефективність і посилилася фінансова дисципліна. Як наслідок, досягнуто стабілізації оперативної ситуації на ПАТ «Укрзалізниця» та покращення фінансових показників діяльності компанії;

- *оновлення вкрай зношеного, фізично і морально застарілого рухомого складу залізничного транспорту.* У 2016 р. придбано 9 пасажирських і 1 020 вантажних вагонів вітчизняного виробництва. Підписано Меморандум між ПАТ «Укрзалізниця» та канадською компанією *Bombardier* про створення спільного підприємства з вироблення тягового рухомого складу. Також підписано Меморандум з американською компанією *General Electric* у сфері розвитку і модернізації парку дизельних локомотивів;

- *більш повне задоволення попиту населення на послуги з перевезень залізничним транспортом.* Запущено курсування 24 пар нових пасажирських потягів у графіку руху на 2016/2017 рр. Запущено популярні у пасажирів потяги Київ – Львів – Перемишль та Київ – Івано-Франківськ з вагонами-трансформерами. Збільшено пасажиропотік швидкісних поїздів. Запроваджено додаток для смартфонів із продажу залізничних квитків;

- *дерегуляцію та спрощення процедур ведення бізнесу в портах України, зокрема, запровадження спрощеної та прискореної процедури оформлення суден і вантажів, істотне скорочення кількості перевірок, а також задіяних контролюючих органів; удосконалення тарифної політики в портовій галузі;*

- *активізацію роботи із залучення інвестицій у розвиток морських портів та реалізації низки важливих інвестиційних проектів щодо оновлення портової інфраструктури, зокрема, будівництво нових терміналів та здійснення днопоглиблювальних робіт у Миколаївському морському торговельному порту (МТП), Одеському МТП, МТП «Южний». Ведеться підготовка пілотних концесійних проектів щодо залізнично-поромного комплексу*

³⁶ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування системи управління автомобільними дорогами загального користування» від 17 листопада 2016 р. № 1764-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1764-19>

ДП «Морський торговельний порт «Чорноморськ»», ДП «Херсонський морський торговельний порт», ДП «Стивідорна компанія "Ольвія"»;

- *удосконалення системи експлуатації автодоріг* шляхом запровадження довгострокових контрактів на утримання доріг на основі кінцевих результатів, залучення незалежних іноземних експертів до контролю якості будівництва та ремонту доріг, забезпечення збереження і захисту доріг від передчасного їх руйнування, зокрема, посилення габаритно-вагового контролю вантажного автотранспорту;

- *суттєве збільшення фінансування дорожньої галузі та покращення експлуатаційного стану автодоріг*. У 2016 р. на ремонт і утримання доріг з держбюджету було виділено близько 8 млрд грн, ще 1,4 млрд грн залучено від міжнародних фінансових організацій, за рахунок чого відремонтовано 949,7 км дорожнього покриття, що вчетверо перевищує обсяги 2015 р. За оперативними даними Укравтодору за січень-липень 2017 р. вже відремонтовано 672 км доріг, змінено підхід до ремонтів, які раніше здійснювалися безсистемно, натомість зараз виконуються за маршрутним принципом;

- *продовження курсу на лібералізацію повітряного сполучення*. Українська сторона вжила всіх необхідних заходів для підписання Угоди про спільний авіаційний простір з ЄС. З метою посилення взаємодії органів виконавчої влади України у сфері авіаційного транспорту з відповідними структурами Європейського Союзу (Європейською Комісією та Європейським агентством з безпеки польотів) Кабінет Міністрів України затвердив План заходів з підготовки до запровадження Спільного авіаційного простору України з Європейським Союзом і його державами-членами³⁷;

- *запровадження нових логістичних рішень для використання транзитного потенціалу транспортної системи України*, створення надійно функціонуючого транзитного транспортного мосту, що поєднає країни Європи та Азії. Запуск у січні 2016 р. з Іллічівського порту першого рейсу контейнерного поїзда за маршрутом Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан – Китай є альтернативним шляхом доставки вантажів на напрямку Схід-Захід, в обхід території РФ і розглядається як елемент забезпечення національної безпеки України.

Реформування транспортного сектору відбувається послідовно і набуває незворотного характеру. Успішна реалізація реформ гарантуватиме стійкість і високий рівень конкурентоспроможності національної транспортної системи, створить умови для безперервного постачання сировини, матеріалів, готової продукції відповідно до потреб економіки, забезпечить розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі шляхом виходу на нові товарні ринки й розширення присутності на існуючих, розширить

³⁷ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з підготовки до запровадження Спільного авіаційного простору України з Європейським Союзом і його державами-членами» від 8 лютого 2017 р. № 88-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/88-2017-%D1%80>

географію туристично-рекреаційних послуг та задовольнить потреби населення у безпечних та якісних перевезеннях, зміцнить позиції України на міжнародному ринку транспортно-логістичних послуг.

Водночас у **реалізації структурних реформ** на залізничному, водному, авіаційному транспорті, у сфері будівництва та експлуатації доріг **суттєвого прориву досягнути не вдалося**.

Щодо залізничного транспорту. Ще два роки тому Укрзалізницю було корпоратизовано із розділенням функцій господарського та державного управління галузю. ПАТ «Українська залізниця» розпочало діяльність із 01.01.2015, проте структурна реформа всередині новоутвореного товариства відбувається вкрай повільно. Лише у грудні 2016 р. зареєстровано філію «Пасажирська компанія», створення якої можна вважати початком розподілу бізнес-вертикалей у компанії. З 1 липня 2017 р. пасажирські служби всіх регіональних філій ПАТ «Укрзалізниця» увійшли до нової пасажирської компанії. Акції ж ПАТ не випущено досі³⁸.

Кадрові зміни на різних рівнях компанії відбуваються із публічними скандалами та негативним резонансом у суспільстві³⁹. Згідно з Наказом Мінінфраструктури від 21 грудня 2015 р. № 547, у 2016 р. мали бути розроблені бізнес-план розвитку товариства з урахуванням можливостей та ризиків стосовно розвитку конкуренції на ринку залізничних перевезень, поетапний план впровадження структурних перетворень, а також розділено фінансові рахунки оператора інфраструктури та перевізників (вантажного та пасажирських) усередині ПАТ «Укрзалізниця». Проте лише у квітні 2017 р. правлінням ПАТ схвалено Стратегію модернізації ПАТ «Укрзалізниця» на 2017–2021 рр., яку після обговорення в трудових колективах буде подано на розгляд наглядової ради ПАТ «Укрзалізниця» та Кабінету Міністрів України⁴⁰.

У сфері реформування системи управління дорогами загального користування успіхи обмежились ухваленням законів з питань децентралізації і фінансування дорожньої галузі, які запрацюють лише з 2018 р., та призначенням нового керівника Укравтодору з європейським досвідом. Конкретних практичних результатів упровадження реформ поки що немає, і навіть активна підготовка до них поки що не відбувається. Частиною реформування мала стати ліквідація ДАК «Укравтодор» та монополізму на ринку послуг з утримання та експлуатації доріг. Натомість рішення про ліквідацію ДАК «Укравтодор» скасовано Урядом у зв'язку із визнанням

³⁸ В «Укрзалізницю» рассказали, почему не выпускаются акции компании [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cfts.org.ua/news/2017/02/13/v_ukrzaliznytse_rasskazali_pochemu_ne_vypuskayutsya_aktzii_kompanii_39014

³⁹ «Папка Омеляна»: что содержится в докладе об УЗ, который министр передал Гройсману [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cfts.org.ua/news/2017/02/01/papka_omelyana_chno_soderzhitsya_v_doklade_ob_uz_kotoryy_omelyan_peredal_groysmanu_38815

⁴⁰ Войцех Балчун: визначили основні вектори розвитку на найближче п'ятиріччя – правління схвалило стратегію розвитку галузі до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/449194/

такого кроку поспішним і невиправданим. Можна погодитися з аргументом про неналежну підготовку раніше прийнятого рішення стосовно ліквідації компанії, але з тим, що вкотре відкладається питання демонополізації ринку послуг, – аж ніяк. Прийняття таких рішень мало би бути не тільки більш підготовленим, а й більш прозорим і аргументованим, а учасники бізнесу й громадськості повинні розуміти зміст і послідовність дій влади.

Не відбулося конкретних дій і в напрямі розділення функцій замовника, виконавця та контролера у системі Укравтодору та його перетворення на «службу замовника». Дорожній фонд розпочне роботу лише у 2018 р., а не з 2017 р., як анонсувалося раніше. Очікується, що протягом 2017 р. буде час підготуватися до децентралізації, але 2016 р. щодо підготовки до реформи децентралізації системи управління дорогами загального користування та передачі доріг на баланс місцевих органів влади можна вважати втраченим.

Також пробуксовує реформа впровадження незалежного оцінювання якості дорожніх робіт. Зокрема, провалився оголошений у червні 2016 р. міжнародний тендер через систему *ProZorro* на процедуру здійснення контролю за станом автодоріг та якістю дорожніх робіт на загальну суму 150 тис. дол. США, оскільки лише одна компанія зголосилася взяти в ньому участь. Цей проект передбачав контроль на дорогах загального користування у чотирьох областях Західної України⁴¹.

Щодо морської та річкової галузі. У 2016 р. не вдалося здійснити реформування Адміністрації морських портів України (ДП «АМПУ») і створити Морську адміністрацію. Незважаючи на неодноразові спроби Мінінфраструктури нормалізувати діяльність ДП «АМПУ», це державне підприємство залишається осередком неефективності, корупції та зловживань. Фактично початок реформуванню морської галузі покладено лише у січні 2017 р., коли за результатами конкурсу був призначений новий керівник АМПУ. Реформування підприємства передбачає його корпоратизацію, укрупнення філій та можливе виділення їх в окремі юридичні особи.

Повноцінна реформа галузі передбачає створення Морської адміністрації, яка повинна стати ефективним інструментом розв'язання завдань державної морської політики, розвитку морської галузі, забезпечення нагляду за безпекою судноплавства, і мала б запрацювати з 1 січня 2017 р.

Реалізація перших пілотних концесійних проектів у портах очікується тільки в 2018–2019 рр. На державному рівні немає чіткої визначеності щодо запровадження науково обґрунтованої оптимальної моделі приватизації портів, створення для всіх учасників рівних і конкурентних умов

⁴¹ Офіційна інформація щодо відміни тендеру на процедуру здійснення контролю за станом автомобільних доріг та якістю дорожніх робіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukravtodor.gov.ua/press/news/ofitsiina_informatsiia_shchodo_vidminy_tenderu_na_protседuru_zdiisnennia_kontroliu_za_stanom_avtomobilnykh_dorih_ta_yakistiu_dorozhnykh_robit.html

для провадження господарської діяльності та отримання послуг у морських портах.

Не відбулося очікуваного реформування тарифної політики у напрямі підвищення економічної обґрунтованості портових тарифів та їх адаптованості до умов ринку, не затверджено нової методики розрахунку регульованих державою ставок портових зборів і тарифів на спеціалізовані послуги, що надаються в морському порту.

У галузі авіації так і не було підписано Угоди між Україною та ЄС про спільний авіаційний простір. Тож питання лібералізації ринку авіаперевезень, зокрема, взаємного вільного доступу авіакомпаній України та країн ЄС до ринку послуг авіаперевезень, запровадження рівних умов конкуренції та спільних правил у сферах безпеки польотів, авіаційної безпеки, організації повітряного руху, захисту навколишнього середовища та спільних галузевих соціальних норм, співпраці між авіапромисловими комплексами ЄС та України не отримали повноцінного правового підґрунтя і регулюються лише окремими двосторонніми Угодами між Україною та іншими країнами.

Залучити низькобюджетні авіакомпанії на ринок України в необхідних пасажиром обсягах поки що не вдається. На заваді цьому, серед іншого, стають остаточно невизначеність перспектив розвитку регіональних аеропортів, а також монополізм у сфері наземного обслуговування літаків, який не дозволяє лоукостерам мінімізувати час обслуговування рейсу та знизити витрати на наземне обслуговування.

У транспортному секторі економіки залишилось лише **два можливі сценарії розвитку подій**: або *успішна реалізація структурних реформ* на транспорті значно посилить процес економічного зростання, або *транспортна галузь перетвориться на важкий тягар для національної економіки*, якого та може не витримати. Стрижнем реформ має стати підвищення ефективності функціонування транспортної інфраструктури та її розбудова на сучасних технологічних і організаційних засадах, технічне переоснащення підприємств галузі, упровадження нових перевізних та інформаційних технологій, використання інтелектуальних транспортних систем в управлінні та операційній роботі всіх видів транспорту, а також забезпечення інноваційних структурних зрушень разом із формуванням прогресивної організаційно-правової моделі функціонування транспортного сектору. Першочерговими завданнями тут є такі.

1. Завершення формування законодавчої бази для реалізації структурних реформ на залізничному, водному, автомобільному транспорті. У 2017 р. Уряд і Верховна Рада України повинні доопрацювати та ухвалити законопроекти, спрямовані на зменшення проявів монополізму, посилення конкуренції та формування в Україні цивілізованого ринку транспортних послуг, а саме:

- «Про залізничний транспорт України» (нова редакція);
- «Про внутрішній водний транспорт»;

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері автомобільного транспорту з метою приведення їх у відповідність із актами Європейського Союзу».

2. Зміцнення інституційних та організаційно-економічних засад державного управління транспортним сектором економіки у спосіб:

- завершення процесу розмежування державних і господарських функцій управління залізничним транспортом шляхом створення Державної залізничної адміністрації, впорядкування повноважень органів, що формують, реалізують політику та здійснюють державний контроль на залізничному транспорті;

- утворення Державної морської адміністрації з метою створення ефективної системи органів управління морською галуззю та формування сучасної моделі державного управління судноплавством в Україні;

- практичної реалізації процесу децентралізації системи управління дорогами загального користування, зокрема, шляхом відповідної підготовки місцевих органів влади до передачі в управління доріг місцевого значення, створення центральними і місцевими органами виконавчої влади комісії з приймання-передачі доріг місцевого значення, затвердження переліків автомобільних доріг місцевого значення, що підлягають передачі в управління місцевим органам виконавчої влади. За Укравтодором слід залишити функції замовника будівництва доріг загального користування державного значення;

- забезпечення своєчасної підготовки до створення і початку функціонування з 2018 р. Державного дорожнього фонду України, у складі спеціального фонду Державного бюджету України, шляхом розроблення і прийняття необхідних нормативно-правових актів;

- здійснення розподілу повноважень та налагодження взаємодії Мінінфраструктури та Укрінфрапроекту⁴², зокрема, з метою створення та розвитку єдиної національної мережі аеродромів слід забезпечити об'єднання та передачу аеродромів державної і комунальної форм власності до сфери управління Укрінфрапроекту (з подальшим закріпленням аеродромів та аеродромних об'єктів на праві господарського відання за спеціально визначеним державним підприємством).

3. Продовження реформування державних корпорацій та підприємств транспортного сектору в напрямі підвищення ефективності їх роботи, зміцнення фінансово-економічного стану, зниження боргової залежності та зведення до мінімуму проявів корупції, що передбачає:

- продовження структурних перетворень ПАТ «Українська залізниця» шляхом формування вертикально інтегрованої системи управління, розподілу фінансових потоків за видами діяльності та створення ефективної фінансово-економічної моделі функціонування компанії;

⁴² Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації інфраструктурних проєктів» від 22 вересня 2016 р. № 714 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/714-2016-%D0%BF>

- забезпечення більш чіткої регламентації діяльності та правового статусу Адміністрації морських портів України, усунення надмірної централізації управління, відокремлення комерційної складової діяльності ДП «АМПУ» від функцій державного управління, зокрема тих, що стосуються створення сприятливих, рівних та безпечних умов для користувачів транспортної інфраструктури, посилення цільового характеру використання портових зборів власником морських гідротехнічних споруд;

- реорганізацію ПАТ «ДАК «Автомобільні дороги України»», яка виконуватиме функції державного оператора з експлуатаційного утримання доріг, шляхом формування вертикально інтегрованої структури з обласними філіями, оновленою структурою активів, централізованими закупівлями та автоматизацією виробничих процесів;

- визначення (створення) державного підприємства, за яким на праві господарського відання будуть закріплені аеродроми та аеродромні об'єкти. Слід упорядкувати фінансово-правові відносини між балансоутримувачем та експлуатантом аеродромів відповідно до завдань Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року⁴³.

4. Залучення приватних інвестицій у розвиток транспортного сектору, будівництво стратегічних об'єктів транспортної інфраструктури. Виконання цього завдання потребує реалізації таких заходів:

- запровадження механізмів державно-приватного партнерства для залучення фінансових ресурсів у розвиток транспортної інфраструктури шляхом, насамперед, завершення розроблення та внесення до Верховної Ради України проекту Закону України «Про концесії»⁴⁴;

- завершення підготовки перших концесійних конкурсів щодо передачі в концесію визначених об'єктів портової інфраструктури не пізніше 2018 р.; створення реальних механізмів захисту іноземних інвесторів на умовах Люксембурзького протоколу та інших міжнародних актів⁴⁵, розроблення та подання на затвердження Уряду проекту нормативно-правового акта щодо впорядкування укладання договорів, на підставі яких здійснюється компенсація інвестицій, внесених суб'єктами господарювання у стратегічні об'єкти інфраструктури;

- залучення іноземних компаній з високою репутацією для будівництва доріг, а також провідних лоукост-компаній на авіаринок України. Важливою

⁴³ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку аеропортів на період до 2023 року» від 24 лютого 2016 р. № 126 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/126-2016-%D0%BF/paran23#n23>

⁴⁴ Что с законом о концессии? – интервью с соавтором законопроекта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cfts.org.ua/articles/chto_s_zakonom_o_kontsessii_intervyu_s_soavtorom_zakonoproekta_1208

⁴⁵ Инфраструктурный день в Европейской бизнес-ассоциации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eba.com.ua/static/INF_D.pdf

є реалізація підписаних у 2016 р. меморандумів ПАТ «Укрзалізниця» з компаніями *Bombardier*⁴⁶ і *General Electric*⁴⁷ щодо оновлення рухомого складу залізниць України; меморандумів Мінінфраструктури з *DP World*⁴⁸ та МТП «Чорноморськ» з *Hutchison Port*⁴⁹ щодо оновлення допоміжного флоту та розбудови об'єктів портової інфраструктури.

5. Закріплення стратегічних засад державної політики щодо місця, ролі й напрямів розвитку національної транспортної системи на євразійському просторі у новому комплексному документі – *Транспортній стратегії України на період до 2030 року*. Це визначить основні принципи та пріоритети транспортної політики нашої держави на наступні роки з урахуванням забезпечення національних інтересів України в умовах гібридної війни та загострення боротьби держав за транспортно-логістичне домінування. Стратегічною метою розвитку транспортного сектору України має бути створення конкурентного внутрішнього ринку транспортних послуг та побудова комплексної, збалансованої за видами транспорту ефективної національної транспортної системи, здатної в повному обсязі задовольняти потреби суспільства у перевезеннях, забезпечити належну якість і безпеку перевізного процесу, знизити транспортні витрати у вартості продукції, зменшити негативний вплив транспорту на довкілля, яка стане конкурентоспроможною на міжнародному ринку транспортних послуг і дозволить повною мірою реалізувати транзитний потенціал України.

16.6. ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сучасному світі інтелектуальна власність є не лише вагомим національним активом, а й мультиплікатором національного багатства. У розвинених країнах вона є одним з найцінніших активів підприємств: ліцензування патентів на винаходи щорічно приносить прибуток в обсязі понад 100 млрд дол. США, що суттєво підвищує вартість підприємств.

Україна є членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) з 26 квітня 1970 р., а державою – учасницею Договору про патентну кооперацію (Договору *PCT*) – з 25 грудня 1991 р. Постановою

⁴⁶ ПАТ «Укрзалізниця» та *Bombardier Transportation GmbH* підписали меморандум про співпрацю з виробництва та поставки локомотивів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/431401/

⁴⁷ *General Electric Company* та ПАТ «Укрзалізниця» домовилися про стратегічну співпрацю у сфері технологій створення тепловозів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/431964/

⁴⁸ *DP World* займеться реформированим портів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ports.com.ua/news/miu-i-dp-world-dogovorilis-o-sotrudnichestve-v-reformirovanii-portov-ukrainy>

⁴⁹ Порт «Чорноморськ» може стати великим хабом – *Hutchison Ports* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economics/2141167-port-cornomorsk-moze-stati-velikim-habom-hutchison-ports.html>

Кабінету Міністрів від 29 січня 1992 р. № 29 було проголошено створення Державного патентного відомства України. До цього часу також відносять започаткування в Україні інституту патентних повірених. Станом на січень 2017 р. їх загальна кількість становила 514 осіб. *У 2017 р. державна система правової охорони інтелектуальної власності в Україні відзначає 25-річний ювілей.*

Попри те, що в Глобальному індексі інновацій-2017⁵⁰ Україна вперше за останні сім років посіла найвищу позицію (50-те місце, або +6 пунктів до 2016 р.), вона, як і в попередні роки, віднесена до групи країн з рівнем доходів нижче середнього. У цій групі вона посідає 2-ге місце після В'єтнаму, обійшовши Монголію, Молдову, Вірменію та Індію.

Міжнародні аспекти захисту інтелектуальної власності

Згідно зі **Спеціальним звітом 301** (*The Special 301 Report*), який готується щорічно Офісом торгового представника США (*USTR*), Україна починаючи з 2011 р. знаходиться у переліку країн, котрі не забезпечують захисту прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження. Однією з головних підстав включення нашої країни до цього звіту стало непрозоре управління організаціями, які здійснюють збір коштів та виплату авторської винагороди. У згаданих щорічних звітах повідомляється про торговельні бар'єри для американських компаній і продуктів у зв'язку із законами про інтелектуальну власність, що стосуються захисту авторського права, патентів і товарних знаків в інших країнах.

У 2013 р. статус України у Спеціальному звіті 301 знизився з *Priority Watch List* (країн, щодо яких ведеться спостереження) до *Priority Foreign Country* (країн, щодо яких здійснюється першочергове спостереження). Попри те, що протягом 2015–2016 рр. статус знову підвищився до *Priority Watch List*, загроза уведення санкцій проти України у вигляді обмежень доступу на ринок США не зменшилася. Спеціальний звіт 301 за 2017 р. ще не опубліковано.

Основні рекомендації Міжнародного альянсу інтелектуальної власності (*IPRA*) стосуються вимоги проведення реформ у сфері захисту інтелектуальної власності загалом та підвищення юридичної відповідальності, штрафів і кримінального переслідування порушників авторського права зокрема.

Незважаючи на складні обставини, Україна зробила певні позитивні кроки у сфері захисту інтелектуальної власності, а саме:

- на розгляд до Комітету Верховної Ради України з питань освіти і науки передано проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів

⁵⁰ The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>

України щодо вдосконалення правової охорони інтелектуальної (промислової) власності⁵¹ (реєстр. № 5699 від 23 січня 2017 р.).

Довідково. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони інтелектуальної (промислової) власності стосується боротьби з т.зв. патентним троллінгом, тобто йдеться про вдосконалення правової охорони інтелектуальної (промислової) власності. Законопроектом № 5699 передбачений механізм *post-grant opposition*, що дає можливість адміністративного оскарження в Апеляційній палаті Державної служби інтелектуальної власності України виданих патентів (свідоцтв) на промислові зразки. Реалізація норм закону позитивно вплине на імпорту товарів та залучення іноземних інвестицій;

- у складі апарату Департаменту кіберполіції Національної поліції України створено управління протидії злочинам у сферах інтелектуальної власності та господарської діяльності⁵², співробітники якого взяли участь у міжнародних тренінгах з питань розслідування злочинів у цій сфері.

Уряд України спільно зі Службою безпеки України працюють над усуненням передумов подальшого погіршення статусу України у «Списку 301», зокрема щодо вирішення проблем, пов'язаних з корупцією в умовах непрозорої виплати авторської винагороди. Поступово вирішуються також існуючі проблеми у сфері правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Однак реальний прогрес поки що мало відчутний, а рівень захисту інтелектуальної власності є недостатнім.

Основні показники функціонування Національної системи інтелектуальної власності

Функціонування Національної системи інтелектуальної власності характеризується широким діапазоном видів своєї діяльності. Водночас на сьогодні ще не створено ефективної та збалансованої системи її моніторингу. З одного боку, існують сучасні інструменти для здійснення детального моніторингу за окремими видами діяльності, такими як патентування об'єктів промислової власності та охорона прав на них, з іншого – моніторинг щодо використання об'єктів інтелектуальної власності, досягнутого економічного ефекту, впливу на зміцнення конкурентоспроможності, конфліктних ситуацій, пов'язаних з використанням об'єктів інтелектуальної власності, рівня контрафакції та піратства не має ознаки регулярних дій і має фрагментарний характер.

Часто інформація, зібрана одними установами, не завжди доступна для користування іншими установами. Така інформація не завжди має кількісне визначення та оцінку. Методи оцінювання такої інформації

⁵¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правової охорони інтелектуальної (промислової) власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60982

⁵² Міжрегіональні територіальні органи [Електронний ресурс] / Національна поліція. – Режим доступу : <http://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1855846>

не стандартизовані. Це унеможливорює здійснення результативного моніторингу функціонування Національної системи інтелектуальної власності та вимагає пошуку управлінських рішень для оптимізації існуючих способів моніторингу.

На нинішньому етапі основні показники функціонування системи відображають результати діяльності з подання заявок на об'єкти інтелектуальної власності, їх розгляду та реєстрації охоронних документів, внесення до державних реєстрів відомостей щодо розпорядження майновими правами, захисту прав у сфері інтелектуальної власності, інформаційного забезпечення діяльності в сфері інтелектуальної власності, розвитку та впровадження інформаційних технологій, з розв'язання суперечок, пов'язаних із правами інтелектуальної власності, з поширення знань про інтелектуальну власність, а також доступні дані про використання прав інтелектуальної власності. Показники по об'єктах промислової власності відображають динаміку надходження та розгляду заявок за національною та міжнародною процедурами.

З моменту створення Національної системи інтелектуальної власності моніторинг діяльності з реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності (крім об'єкта «сорти рослин»), захисту прав у сфері інтелектуальної власності, інформаційного забезпечення діяльності в сфері інтелектуальної власності і розвитку та впровадження інформаційних технологій здійснювався Державною службою інтелектуальної власності, яку ліквідовано Постановою Кабінету України від 23 серпня 2016 р. № 585⁵³. На підставі урядової Постанови від 11 травня 2017 р. № 320⁵⁴ *завдання і функції з реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі.*

До 2010 р. такий моніторинг здійснювався Державним департаментом інтелектуальної власності. Статистичні дані (місячні, квартальні, річні та узагальнені) публікуються на офіційному веб-порталі Державної служби (<http://sips.gov.ua/ua/>) і використовуються як довідкові посилання для складання різноманітних статистичних звітів і досліджень стосовно цієї діяльності. За кожним об'єктом інтелектуальної власності окремо та по всіх об'єктах у цілому щорічно здійснюється порівняльний аналіз основних показників, які відображаються в щорічних звітах Державної служби й доступні в електронному вигляді на її офіційному веб-порталі. Поряд з іншими країнами, Україна надає Всесвітній організації інтелектуальної власності

⁵³ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади державної системи правової охорони інтелектуальної власності» від 23 серпня 2016 р. № 585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249287197>

⁵⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі» від 11 травня 2017 р. № 320 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249972120>

щорічні технічні звіти стосовно діяльності з патентування та реєстрації авторського та суміжних прав за встановленою формою, які включаються до статистичних звітів ВОІВ і розміщуються на веб-сайті *www.wipo.org*.

Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України до 2016 р. здійснювала моніторинг діяльності з реєстрації прав на такий об'єкт інтелектуальної власності, як сорт рослин. З початку 2016 р. реорганізовується шляхом приєднання до Державної служби з питань безпечності харчових продуктів.

Довідково. Майнові й особисті немайнові відносини, що виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням та захистом прав інтелектуальної власності на сорти рослин, регулюються Законом України «Про охорону прав на сорти рослин»⁵⁵.

Діяльність з реєстрації прав на об'єкти промислової власності. *Узагальнені статистичні показники надходження заявок на об'єкти промислової власності* за період існування Національної системи інтелектуальної власності з 1992 по 2013 рр.⁵⁶ є такими. Із загальної кількості поданих заявок 21,0 % становлять заявки на винаходи, 13,7 % – на корисні моделі, 60,7 % – на знаки для товарів і послуг, 4,6 % – на промислові зразки, 0,007 % – на зазначення походження товарів. Понад 70 % загальної кількості заявок на винаходи подано національними заявниками, близько 30 % – іноземними заявниками. Найбільша кількість заявок від іноземних заявників (майже 70 %) подається з США, Німеччини, Франції, Швейцарії, Великої Британії, Російської Федерації.

Винаходи і корисні моделі є основним джерелом технологічних інновацій в Україні, тому моніторинг процесів патентування зазначених об'єктів промислової власності становить особливий інтерес, оскільки виявляє галузеві пріоритети діяльності різних категорій суб'єктів підприємницької діяльності. Ця інформація може бути використана при проведенні наукових досліджень, аналізі інноваційних процесів, інвестиційної привабливості України тощо.

Кількість заявок на винаходи та корисні моделі за весь період функціонування системи перевищила 239 тис. Понад 80 % загальної їх кількості подано національними заявниками. У період 2004–2013 рр. найбільш активними національними заявниками були заявники з галузі вищої освіти та науки, які подали понад 50 % загальної кількості заявок на винаходи і корисні моделі (юридичні особи), а також заявники – фізичні особи – 37,7 %.

У сучасних умовах ринкової економіки інформація щодо охорони комерційних позначень, зокрема **знаків для товарів і послуг**, є досить актуальною

⁵⁵ Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. № 3116-ХІІ (у редакції від 30 червня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3116-12>

⁵⁶ Дані за 2015–2016 рр. відсутні, оскільки форма звітності щодо створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України скасована наказом Державної служби статистики України від 14 грудня 2015 р. № 356.

для оцінки ситуації в конкурентному середовищі та становить інтерес як для національної економіки, так і для іноземних інвесторів. За статистичними даними, на цей об'єкт промислової власності подається найбільша кількість заявок (60,7 %). З їх загальної кількості заявки іноземних заявників становлять 47,7 %, при цьому понад 70 % таких заявок подано за Мадридською системою. Найбільша кількість заявок на реєстрацію знаків від іноземних заявників подається із США, Німеччини, Швейцарії, Франції та Російської Федерації.

Статистичні дані щодо реєстрації охоронних документів на **об'єкти промислової власності** свідчать про таке. До державних реєстрів внесено понад 402 тис. охоронних документів, з них 81 % – на ім'я національних заявників. Зареєстровано 108,9 тис. (27,1 %) патентів на винаходи, 86,5 тис. (21,5 %) патентів на корисні моделі, 26,2 тис. (6,5 %) патентів на промислові зразки, 180,5 тис. (44,9 %) свідоцтв на знаки для товарів і послуг. В Україні надано правову охорону більш ніж 126 тис. знаків за Мадридською системою міжнародної реєстрації. Із загальної кількості патентів на винаходи понад 20 % видано на ім'я іноземних власників, з них 76,5 % – за заявками, поданими в Україні за процедурою *PCT (Patent Cooperation Treaty)*. Найбільшу кількість патентів (понад 67 %) зареєстровано на ім'я власників із США, Німеччини, Франції, Швейцарії, Великої Британії, Російської Федерації.

Важливим показником економічної цінності запатентованих винаходів є **кількість чинних патентів**. Станом на 31 грудня 2013 р. чинними були 26 033 патенти (40,5 % від загальної їх кількості). При цьому частка чинних патентів серед патентів, виданих на ім'я іноземних власників, становить 59 %, а для патентів, виданих на ім'я національних власників, цей показник становить 31 %.

За весь період функціонування Національної системи інтелектуальної власності до державних реєстрів внесено відомості про 20 963 договори щодо розпоряджання майновими правами промислової власності (4 284 договори про видачу ліцензії на використання об'єктів промислової власності (20,4 %), 15 943 договори щодо передачі права власності (76,1 %), 1 096 «відкритих» ліцензій на використання винаходів і корисних моделей (5,2 %). З них: на винаходи – 3 308 (15,5 %), на корисні моделі – 1 132 (5,3 %), на промислові зразки – 1 082 (5,1 %), на знаки для товарів і послуг – 15 798 (74,1 %).

Діяльність з реєстрації авторських прав. Відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права»⁵⁷, суб'єкт авторського права для засвідчення авторства (авторського права) на оприлюднений чи

⁵⁷ Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

неоприлюднений твір, факту і дати опублікування твору чи договорів, які стосуються права автора на твір, у будь-який час протягом строку охорони авторського права може зареєструвати своє авторське право у відповідних державних реєстрах.

За період із 1995 р. до кінця 2013 р. було видано 52 628 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір. З 2002 р., коли почалася реєстрація договорів, які стосуються права автора на твір, і до кінця 2013 р. було зареєстровано 2 375 таких договорів. До Реєстру виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення з 2003 по 2012 рр. внесено інформацію про 1 623 виробників та розповсюджувачів.

Наразі в Україні склалася ситуація, яка характеризується *недостатнім рівнем комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності*, унаслідок чого гальмується розвиток високотехнологічних і економічно важливих для України та її майбутнього галузей національного господарства в цілому та сектору реальної економіки зокрема.

Аналіз створення та використання передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України у 2014 р.⁵⁸

У 2014 р. 1 757 підприємств та організацій України займалися створенням і використанням передових технологій та об'єктів права інтелектуальної власності (далі – ОПВ), а також використанням раціоналізаторських пропозицій, з них понад дві третини – промислові підприємства.

Протягом звітнього року передові технології створювали 106 підприємств, з яких 28,3 % зосереджено у м. Києві, 16,0 % – у Харківській, по 7,5 % – у Дніпропетровській та Івано-Франківській областях, 5,7 % – у Донецькій. За видами економічної діяльності: 40 % становили промислові підприємства, кожне третє займалося професійною, науковою та технічною діяльністю, кожне шосте – це установа освіти.

Загальна кількість створених технологій становила 309 одиниць, з них 90,3 % – нові для України, 21 % – створювалися за державним контрактом. Кожна п'ята технологія була створена підприємствами та організаціями м. Києва, 21,7 % – Харківської, 10,7 % – Дніпропетровської, по 6,5 % – Донецької і Миколаївської, 5,2 % – Полтавської областей. Для використання у переробній промисловості створено 43,4 % передових технологій, у професійній, науковій та технічній діяльності – 23,3 %, у галузі охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 12,0 %, інформації та телекомунікацій – 5,8 %.

На створені передові технології в цілому або на їх елементи було видано 769 охоронних документів. Найбільшу кількість охоронних документів на винаходи отримали підприємства Івано-Франківської області

⁵⁸ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Дані 2015–2016 рр. відсутні через скасування відповідної форми звітності.

(19,8 % загальної кількості винаходів), м. Києва (17,3 %), Харківської (16,0 %) і Дніпропетровської (10,5 %) областей, на корисні моделі – Івано-Франківської (25,8 %), Харківської (18,4 %), Полтавської (14,6 %) областей та м. Києва (11,0 %), на промислові зразки – Тернопільської (76,7 %) та Івано-Франківської (8,5 %) областей і м. Києва (5,8 %).

У 2014 р. 1 636 підприємств використовували у своїй діяльності передові технології, з яких кожне четверте розташоване у Харківській області, кожне десяте – у м. Києві, 7,5 % – в Одеській, 6,2 % – Черкаській, 5,3 % – Житомирській, 5,4 % – Дніпропетровській і 5,1 % – у Закарпатській областях. Загальна кількість таких технологій становила 17 442 одиниці. Понад три чверті з них використано підприємствами переробної промисловості, дві третини з яких – підприємства машинобудування, металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування; 6,3 % – організаціями з професійної, наукової та технічної діяльності, 4,3 % – підприємствами транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, 3,3 % – установами освіти. У розрізі регіонів найбільша кількість передових технологій використовувалась у м. Києві (39,7 %), Харківській (14,7 %) і Дніпропетровській (9,5 %) областях.

Кількість винаходів у використуваних технологіях за весь час упровадження становила 1 218 одиниць, у т. ч. 149 – у звітному році.

Із загальної кількості використуваних технологій 43,5 % були новими (їхній термін упровадження становив до 3 років включно), майже кожна четверта технологія використовувалась 10 років і більше. Вітчизняними підприємствами найбільше (40,1 %) використано передових технологій групи «Виробництво, обробка та складання», майже дві третини яких нові. Кожна друга технологія групи «Інтегроване управління та контроль» і «Автоматизоване транспортування матеріалів і деталей, здійснення автоматизованих вантажно-розвантажувальних операцій» була новою.

У 2014 р., крім передових технологій, 333 підприємства України у своїй діяльності використали 1 808 винаходів, 17,8 % яких створено за рахунок коштів державного бюджету, 2 620 корисних моделей (32,6 %), 558 промислових зразків (1,1 %).

Найбільше фактів використання підприємствами винаходів зафіксовано в Харківській (25,9 %) і Донецькій (16,5 %) областях та в м. Києві (15,6 %), корисних моделей – у Харківській (46,1 %), Донецькій (13,2 %) і Вінницькій (11,7 %) областях, промислових зразків – у Тернопільській (26,3 %), Львівській (9,9 %), Харківській (9,5 %) областях та в м. Києві (15,8 %). У розрізі видів економічної діяльності майже 60 % винаходів впроваджувалося на підприємствах переробної промисловості, 15,3 % – в організаціях, що виконували наукові дослідження і розробки, 14,3 % – в установах освіти; понад 40 % корисних моделей – в освітніх установах, третина – на підприємствах переробної промисловості та 17,4 % – у організаціях, що виконували наукові

дослідження і розробки; 94 % промислових зразків – на підприємствах переробної промисловості.

Половину раціоналізаторських пропозицій впроваджено на підприємствах переробної промисловості, 43,6 % – транспорту та зв'язку.

Із загальної кількості обстежених підприємств 100 використали 11 121 раціоналізаторську пропозицію. Кількість авторів цих пропозицій становила 10 625 осіб, 11,2 % яких – жінки.

Інформація про реєстрацію договорів про передачу прав протягом останніх десяти років вказує на *повільне зростання операцій з використанням об'єктів інтелектуальної власності*, а також на *абсолютне домінування комерціалізації знаків для товарів і послуг* порівняно з іншими об'єктами промислової власності. Так, із загальної кількості реєстрацій договорів щодо розпоряджання майновими правами промислової власності договори щодо розпоряджання майновими правами на винаходи і корисні моделі становлять близько 20 %.

На розвиток промислових підприємств безпосередньо впливає **впровадження інноваційних розробок**. Інноваційний розвиток надає підприємству можливість отримати значні обсяги прибутків, які у процесі розподілу є джерелом формування ВВП та бюджетів усіх рівнів. Проте зростання ВВП на основі нових технологій становить лише 0,7 %, тоді як середньоєвропейський показник становить 25–35 %, а показник Китаю – 40 %.

Упродовж останніх років розвиток вітчизняної промисловості не супроводжувався інноваційною активністю та насиченням внутрішнього ринку вітчизняними інноваційними розробками (*див. таблицю*).

Таблиця

Показники надходження заявок на об'єкти промислової власності в I кварталі 2013–2017 рр. (без АРК та ОРДЛО)⁵⁹

Об'єкти промислової власності	Роки					2017 р. у % до 2016 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
Винаходи	1 325	1 122	1 082	947	958	101,2
Корисні моделі	2 595	2 165	1 923	2 406	2 122	88,8
Промислові зразки	527	668	471	524	546	104,8

Отже, якщо динаміка надходження заявок на промислові зразки протягом перших кварталів за п'ять останніх років коливається не суттєво, то кількість заявок на винаходи в I кварталі 2017 р. знизилася порівняно з I кварталом 2013 р. на 27,7 %, а заявок на корисні моделі – на 18,1 %.

⁵⁹ Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за I квартал 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist-3M2017.pdf

Проблеми захисту прав інтелектуальної власності

Наразі в Україні створена та консолідована комплексна **нормативна база з інтелектуальної власності** (http://sips.gov.ua/ua/normative_acts.html), яка є ієрархічною системою правових норм.

Основні норми права громадян на володіння, користування та розпорядження результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також на свободу їхньої літературної, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів викладені у ст. 41 і 54 Конституції України.

Правовідносини в сфері інтелектуальної власності в Україні регулюються окремими нормами Цивільного, Господарського, Кримінального, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та процесуальних кодексів.

В Україні діють 10 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, вона є учасницею 22 багатосторонніх міжнародних договорів у цій сфері, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Правовідносини, пов'язані з правовою охороною інтелектуальної власності, регулюються також близько 100 нормативно-правовими актами. Окремі норми права інтелектуальної власності містяться також у 26 інших законах України.

Національне законодавство розвивалося з урахуванням перспектив інтегрування країни у всесвітню економічну систему. До вступу України до Світової організації торгівлі в 2008 р. була проведена значна робота стосовно забезпечення міжнародних стандартів щодо охорони прав інтелектуальної власності.

Таким чином, за 20 років розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності в Україні створено розгалужену сучасну нормативну базу з питань правової охорони інтелектуальної власності, положення якої узгоджуються із загальновизнаними на міжнародному рівні підходами до забезпечення такої охорони, зокрема з підходами, визначеними в міжнародних договорах, які адмініструє Всесвітня організація інтелектуальної власності, а також вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності Світової організації торгівлі.

Процеси вдосконалення та гармонізації нормативної бази в сфері інтелектуальної власності в Україні є постійними в зв'язку з необхідністю враховувати новації міжнародного правового регулювання у цій сфері, її взаємодією з іншими сферами життя суспільства, що постійно розвиваються, – економікою, наукою, культурою як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Одночасно зі створенням і вдосконаленням нормативної бази в сфері інтелектуальної власності в Україні була сформована й розвинена **інституційна база**, необхідна для забезпечення набуття, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності. На сьогодні вона включає державні органи,

установи та структури, що наділені прямими і непрямими функціями та відповідальністю в сфері інтелектуальної власності, а також судові органи.

Державне та громадське регулювання оцінки майнових прав інтелектуальної власності сьогодні здійснюється за Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»⁶⁰ та затвердженими Кабінетом Міністрів України Національними стандартами № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»⁶¹ та № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»⁶². Зазначені документи визначають правові засади здійснення оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні, забезпечення створення незалежної оцінки майна з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки майна, майнових прав та використання їх результатів. Суб'єктами оціночної діяльності є не лише суб'єкти господарювання, зареєстровані в установленому законодавством порядку, а й органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та (або) майном, що є у комунальній власності, та в складі яких працюють оцінювачі.

Останнім часом частішають випадки розгляду спорів щодо одних об'єктів інтелектуальної власності за правилами різного судочинства: господарського та адміністративного, тобто судами різної спеціалізації. В Україні наразі не існує спеціалізованої судової інстанції для розв'язання спорів у сфері інтелектуальної власності. Вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності вимагає застосування спеціальних знань, що реалізується у спосіб проведення судової експертизи. Призначення та проведення судової експертизи значно затягує та здорожчує процедуру захисту прав. Це негативно впливає на формування єдиної практики застосування законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Довідково. За період 2000–2013 рр. загальна кількість справ, порушених судами стосовно об'єктів промислової власності, становить 2 252, з них: про визнання охоронних документів недійсними – 1 472; про дострокове припинення дії свідоцтва на знак для товарів і послуг – 262; проти рішень за заявками – 219; проти рішень Апеляційної палати – 71. Найбільш поширеними підставами звернень до суду є вимоги про визнання охоронних документів недійсними: свідоцтва на знаки для товарів і послуг – 938; патенти на винаходи і корисні моделі – 274; патенти на промислові зразки – 259. Ці дані свідчать, що предметом більшості судових спорів є знаки для товарів і послуг (65,3 %). Значно менша частка спорів стосується винаходів і корисних моделей (7,8 % і 11,2 % відповідно) та промислових зразків (15,7 %).

⁶⁰ Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 р. № 2658-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 251.

⁶¹ Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 // Урядовий кур'єр. – 2003. – 15 жовт.

⁶² Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185 // Урядовий кур'єр. – 2007. – 17 жовт.

Отже, до Національної системи інтелектуальної власності інтегрована значна кількість функціональних компонентів, які діють на різних рівнях державного устрою та суспільства, мають відмінні функції та можливості. Це негативно впливає на практику правозастосування та стримує досягнення позитивного впливу на економіку й інші сфери діяльності, який очікується за результатами використання інтелектуальної власності. Така ситуація є наслідком того, що без належної уваги залишається координація питань захисту інтелектуальної власності.

Підтвердженням є той факт, що на сьогодні в Україні сформувалася переважно *державна система правової охорони інтелектуальної власності та система державного управління інноваційним розвитком*, але їх функціонування ще не забезпечило розвитку економіки за інноваційною моделлю й утворення в нашій державі цивілізованого ринку інтелектуальної власності.

Причин такої ситуації декілька: розпорошення й дублювання управлінських функцій, зокрема організаційних, між кількома центральними органами виконавчої влади; повільне розгортання діяльності підрозділів з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності в органах виконавчої влади, бюджетних установах, організаціях і на підприємствах, діяльність яких пов'язана з використанням об'єктів інтелектуальної власності; відсутність методичного апарату визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права інтелектуальної власності; недостатність нормативно-правового регулювання питань, пов'язаних з оцінкою прав інтелектуальної власності; повільне формування ринку інтелектуальної власності; відсутність ефективних механізмів обліку та запровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності; невіршеність питань інтелектуальної безпеки.

Аналіз трансферу технологій в Україні свідчить про його низьку ефективність. У 2016 р. за стратегічними інноваційними пріоритетами придбано 35 технологій одним головним розпорядником – МОН України. У 2015 р. придбання технологій не здійснювалося. На придбання технологій із спеціального фонду витрачено 4,25 тис. грн, з яких найбільше (19 од., або 54,3 %) придбано за напрямом «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу», на які спрямовано також найбільше коштів (2,26 тис. грн, або 53,1 %).

Найменше технологій (3, або 8,6 %) за найменшу суму (0,47 тис. грн, або 11,0 %) придбано за напрямом «Розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки».

Середня вартість придбаних технологій за бюджетні кошти становить 0,12 тис. грн. Усі технології придбано на внутрішньому ринку і лише за формою договору про передання виключних майнових прав власності на винаходи, промислові зразки, корисні моделі.

Придбання нових технологій на підприємствах не є пріоритетним напрямом інноваційної діяльності. Реальний обсяг бюджетного фінансування інноваційної діяльності, обчислений щодо ВВП, у 2016 р. становив 0,0085 %, а в 2015 р. – 0,0094 %.

У патентно-ліцензійній торгівлі України з іноземними державами *залишається суттєвою частка РФ.*

Отже, **основні «вузькі місця» захисту прав інтелектуальної власності в Україні** є такими:

- значна кількість нормативно-правових актів потребує доопрацювання й уточнення;

Довідково. Не встановлене чітке тлумачення або роз'яснення термінів «майнові права на технології», «високі технології», що необхідно для проведення класифікації технологій та їх експертизи. Технологія не розглядається як окремий об'єкт цивільних відносин; відсутній бухгалтерський та податковий облік технологій. Правовий режим майнових прав на технології потребує законодавчого та методичного врегулювання; існує неузгодженість закону з Бюджетним кодексом України. Закон встановлює імперативні приписи щодо відносин, які виникають при реалізації технологій, створених за державні кошти, обмежуючи їх коштами загального фондудержавного бюджету.

Незрозумілою лишається ситуація з технологіями, створеними з використанням коштів спеціального фонду бюджету (відповідно, і коштів спеціального фонду кошторисів, затверджених розпорядником бюджетних коштів) та місцевих бюджетів. Також Кодекс не розтлумачує термін «цільова субсидія на трансфер технологій».

- надто повільними є темпи комерціалізації (трансферу) технологій;

Довідково. Однією з головних проблем розвитку комерціалізації (трансферу) технологій є застаріла система діяльності наукових установ, за якої технології створювалися без належного вивчення ринкового попиту. Як наслідок, новостворені технології/знання не знаходять свого подальшого комерційного застосування.

- відсутня система податкових стимулів до використання винаходів, впровадження результатів НДДКР, нових технологій;
- відсутні дієві механізми підтримки іноземного патентування, передбачені ст. 6 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»⁶³, що унеможлиблює розвиток міжнародного трансферу технологій;
- відсутність правової регламентації зазначених вище питань спричиняє розвиток промислового шпіонажу та вплив передових технологій з України. Запровадження механізмів режиму комерційної таємниці дозволить забезпечити охорону результатів інтелектуальної діяльності, доки

⁶³ Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V (у редакції від 9 грудня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/143-16>

триває процес їхньої реєстрації, захистити інтелектуальні продукти, які не можуть отримати охорону відповідно до законодавства про промислову власність, зменшити витрати та надати безстрокову охорону результатам інтелектуальної діяльності.

Негативні явища в сфері захисту прав інтелектуальної власності є загрозою для технологічної та економічної безпеки України. Отже, створення системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні має стати одним з драйверів економічного зростання загалом та потужним імпульсом для інноваційного розвитку реального сектору економіки зокрема. Тому пріоритетами захисту прав інтелектуальної власності у реальному секторі економіки мають бути:

- створення умов для комерціалізації майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності реального сектору економіки;
- удосконалення механізмів трансферу технологій та створення системи комерціалізації технологій;
- забезпечення та стимулювання розвитку винахідницької діяльності.

Для досягнення цих пріоритетів необхідно:

1) запровадити систему стимулів щодо створення національних та регіональних інноваційних та екоінноваційних кластерів як полюсів розвитку та дієвих одиниць національної інноваційної системи;

2) переглянути постанову Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1148 «Про внесення змін до Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» з метою зниження не менш як утричі для юридичних осіб ставок зборів за дії, пов'язані з охороною прав на винаходи та корисні моделі, та встановлення ставок зборів, реальних для сплати підприємствами України;

3) прискорити прийняття проекту Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», в якому сформував механізм страхування венчурних інвестицій (знятий з розгляду постановою Верховної Ради України 7 липня 2011 р. № 3607-VI);

4) гармонізувати чинне законодавство відповідно до норм і правил угод СОТ, зокрема, Угоди «Про субсидії та компенсаційні заходи»;

5) передбачити надання низки фіскальних преференцій суб'єктам інноваційної діяльності;

6) запровадити такі бюджетні програми: «Державне замовлення на інноваційну продукцію»; «Фінансова підтримка розвитку інноваційної інфраструктури»; «Фінансова підтримка діяльності технологічних парків»; «Фінансове сприяння для реалізації трансферу технологій»; «Фінансова підтримка суб'єктів інноваційної діяльності»; «Фінансування державної наукової і науково-технічної експертизи»; «Фінансування інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави»; «Фінансування періодичних видань наукової та інноваційної

тематики»; «Реалізація повноважень та завдань уповноваженого органу у сфері трансферу технологій»;

7) розробити та прийняти постанову Кабінету Міністрів України щодо мінімальних ставок виплати винагороди винахідникам та авторам промислових зразків за використання об'єктів промислової власності, створених за рахунок бюджетних коштів. Внести зміни до Законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», визначивши мінімальні ставки та порядок виплати винагороди за використання об'єктів інтелектуальної власності суб'єктами господарської діяльності;

8) забезпечити формування баз даних технологій та науково-дослідних розробок, створених за рахунок коштів державного бюджету, а також наданих зацікавленими приватними організаціями та підприємствами із забезпеченням доступу до баз даних через Інтернет;

9) забезпечити утворення регіональних і галузевих центрів комерціалізації й трансферу технологій та інновацій, а також утворення національної мережі комерціалізації та трансферу технологій та інновацій;

10) здійснити заходи з удосконалення бухгалтерського обліку нематеріальних активів у майні підприємств та бюджетних установ, передбачивши витрати на інноваційну діяльність як елемент собівартості;

11) забезпечити повне фінансування та ефективне виконання заходів Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 447, зокрема стосовно: утворення в регіонах комунальних спеціалізованих небанківських інноваційних фінансово-кредитних установ, створення венчурних фондів інвестування інноваційної діяльності та центрів трансферу технологій;

12) запровадити державне статистичне спостереження у наукових і науково-технічних організаціях щодо створення ними нових видів техніки, технологій і матеріалів, на які є дослідна технологічна документація, виготовлені і випробувані дослідні зразки;

13) передбачити, починаючи з проекту Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік», у складі державного бюджету окремої бюджетної програми «Бюджет інноваційного розвитку», з окремими статтями витрат «Державне замовлення на інноваційну продукцію», «Розвиток інноваційної інфраструктури», «Державна підтримка діяльності технологічних парків», що не підлягають секвестру;

14) Фонду державного майна України проводити обов'язкову вартісну оцінку результатів інтелектуальної діяльності під час корпоратизації, приватизації та продажу об'єктів державної власності;

15) забезпечити правове регулювання змішаної форми власності на інтелектуальний продукт, коли власниками є одночасно фізичні та юридичні особи у відповідному співвідношенні вартості ОПВ, і таку власність треба прийняти на баланс підприємств для введення її у господарський обіг.

Довідково. Зняття обмежень потребує визначення первісної вартості ОПІВ, створених безпосередньо на підприємстві та організації, де неможливо визначити витрати, оскільки відсутні відомості про початок розробки (створення) ОПІВ та віднесені на їх створення відповідні прямі і непрямі витрати. Обмеження встановлено п. 17П(с)БО8 «Нематеріальні активи»⁶⁴. У такому випадку можна було би використати для оцінки створених ОПІВ справедливую вартість (згідно з п. 4П(с)БО19 «Об'єднання підприємств»⁶⁵).

Багатоаспектний і міжгалузевий характер інтелектуальної власності потребує наявності функціональної та ефективної інфраструктури Національної системи інтелектуальної власності, що здатна спростити процеси отримання захисту, впровадження та освоєння результатів інтелектуальної діяльності в інтересах прискорення інноваційного розвитку України.

Потребують вирішення питання в сфері авторського права і суміжних прав, оскільки неправомірне використання цих прав залишається поширеним явищем, що призводить до погіршення міжнародного іміджу України та зниження її інвестиційної привабливості. Створення в нашій державі **спеціалізованого суду з інтелектуальної власності** також сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості вітчизняної економіки.

---

⁶⁴ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44. – С. 229.

⁶⁵ Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 30. – С. 205.

РОЗДІЛ 17

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

17.1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: СВОБОДА ІНФОРМАЦІЇ ТА ПУБЛІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ

Розвиток інформаційного простору України постійно залишається у фокусі державної уваги. Завдання його розвитку закладені в низці прийнятих або представлених на обговорення документів, зокрема Доктрині інформаційної безпеки України, Плані пріоритетних дій Уряду на 2017 рік, Середньостроковому плані дій Уряду до 2020 року, Пріоритетах діяльності Міністерства інформаційної політики України на 2017 рік, Плані дій Ради Європи для України на 2018–2020 роки, Річній національній програмі під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік. Водночас питання розвитку інформаційного простору сьогодні необхідно розглядати, чітко усвідомлюючи масштаби та характер інформаційної діяльності РФ проти України та її стратегічних завдань, а отже, зважаючи на проблему необхідності захисту інформаційного простору від деструктивних впливів і процесів.

Прийняті документи, розпочаті дії та широка підтримка з боку іноземних інституцій загалом створили умови для формування вільного інформаційного простору в Україні. Наразі йдеться переважно про якісне виконання положень нормативно-правових актів. Проте практика застосування законів засвідчує потребу внесення до них певних змін, які стосуються переважно забезпечення захисту та інтеграції (розширення) національного інформаційного простору¹.

---

¹ Наприклад, проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо тимчасових дозволів на мовлення в зоні проведення антитерористичної операції та прикордонних районах України» від 8 червня 2017 р. № 6565 (*див.*: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61987), який передбачає пришвидшену видачу ліцензій на мовлення на прикордонних територіях і територіях на лінії розмежування з тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганської областей.

Проблемами функціонування інформаційного простору України є, зокрема, його *інфраструктурна та контентна (ментальна) розірваність*², *протистояння влади, суспільства та медіа* (про що свідчить високий рівень «інформаційної недовіри» і до ЗМК, і до влади), *не завжди виправдана конкуренція інформаційних гравців*, а також *наявність серйозних техніко-технологічних проблем*.

Крім того, функціонування й розвиток відбуваються на тлі негативних оцінок міжнародних організацій із захисту свободи слова та преси. Виходячи з того, що «заборона на дезінформацію може порушувати міжнародні правозахисні стандарти»³, *Freedom House*, Комітет захисту журналістів, «Репортери без кордонів», *Human Rights Watch*, *Article 19* загалом вважають, що Україні поки що не вдається утримати баланс між потребою захисту національного інформаційного простору та забезпеченням доступу до інформації (право на інформацію, дотримання свободи слова). Натомість для нашої країни введення обґрунтованих обмежень на роботу пропагандистських медіа, глушіння сигналів та інші подібні дії пов'язані з принципово іншим викликом – необхідністю обмежити деструктивний вплив з боку країни-агресора, захистити від нього українську аудиторію⁴ та дотримати право громадян України на об'єктивну інформацію. Державно-управлінські заходи, що застосовуються, мають сприяти розвитку різноманітних українських засобів масової комунікації (ЗМК) і комунікаційних мереж, їх різноманітності, формуванню суспільного запиту на дотримання стандартів журналістики (професіоналізм журналістів), що «залишаються важливим зобов'язанням країни»⁵.

На нормативно-правовому рівні розвиток українського інформаційного простору кінця 2016 – середини 2017 рр. визначали передусім такі закони України:

- «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення», яким встановлюється частка пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах;

² Наразі фактично існує три інформаційні простори України: простір прикордонних та прифронтових територій (лінія розмежування з тимчасово окупованими територіями), простір окупованих територій та простір решти території України.

³ Joint declaration on freedom of expression and «fake news», disinformation and propaganda [Електронний ресурс] / UN, OSCE. – Режим доступу : <http://www.osce.org/fom/302796?download=true>.

⁴ З 20 сайтів, запропонованих Міністерством інформаційної політики до заборони, більшість спрямована на розпалювання міжетнічної та міжнаціональної ворожнечі (див.: Перелік сайтів, які містять інформацію, яка має ознаки такої, що заборонена до розповсюдження нормами українського законодавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mip.gov.ua/files/pdf/perelik-saitiv.pdf>).

⁵ План Ради Європи 2015–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/document/248731335/%D0%9F%D0%9B%D0%90%D0%9D_%D0%A0%D0%84_2015-17_%D0%A3%D0%9A%D0%A0.pdf

- «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» та низка урядових нормативно-правових актів на його виконання⁶;
- «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», яким запроваджуються квоти на мовлення українською мовою;
- «Про державну підтримку кінематографії в Україні», що, зокрема, визначив фінансову участь держави в українському кіновиробництві та закріпив антипіратські норми.

Сукупно ці закони стали кроком «м'якої» українізації⁷ ефіру та книжкового ринку. Водночас ухвалення законів/змін до законів про квотування спричинило поляризовану реакцію в суспільстві та медійному (арт) середовищі: від організації флешмобів⁸ і суцільної підтримки до зауважень, що впливають із можливості абсурдування дотримання букви закону і появи неякісного українського продукту в ефірі, та повного заперечення обґрунтованості та відповідності законодавству.

Запровадження квот викликало також певну критику Ради Європи⁹, яка, проте, стала конструктивною в плані надання рекомендацій щодо обґрунтування запровадження квот, зумовлених передусім культурною метою (просування української культури й аудіовізуальної продукції в інформаційному просторі України), та створення єдиного закону, який об'єднає закони України «Про телебачення і радіомовлення», «Про Національну раду України з питань

⁶ За наказом Держкомтелерадіо «Про затвердження Критеріїв оцінки видавничої продукції, що дозволена до розповсюдження на території України» затверджено відповідні критерії оцінки; видача, відмова у видачі та анулювання дозволів на ввезення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України, здійснюється на підставі відповідного порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання видачі (відмови у видачі, анулювання) дозволу на ввезення видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України». Так само на підставі порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку вилучення з обігу видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України та розповсюджується на території України без відповідного дозволу», здійснюється вилучення з обігу видавничої продукції, що має походження або виготовлена та/або ввозиться з території держави-агресора, тимчасово окупованої території України та розповсюджується на території України без відповідного дозволу.

⁷ Водночас 9 червня 2017 р. зареєстровано доопрацьований законопроект № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який вимагає обов'язкове сто відсоткове (за винятком задоволення потреб нацменшин, іноземної аудиторії чи з освітньою метою та для телерадіоорганізацій закордонного мовлення, а також мовників, основу програмної концепції яких становлять науково-просвітницькі або освітні передачі, виконані офіційними мовами Європейського Союзу) використання української мови на телебаченні та радіо, у пресі та інтернет-ЗМК, у кінематографі, книговидаванні й рекламі та встановлює конкретну адміністративну відповідальність за порушення зазначених норм.

⁸ Зокрема, це флешмоб у соцмережах «Слухай українське» після підписання закону про частку музичних творів державною мовою в програмах телерадіоорганізацій, плакатний проект «Бути українцями.UA».

⁹ Звіт DGI щодо Аналізу розподілу повноважень державних установ у сфері інформаційної політики та медіа в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rm.coe.int/16806a950a>

телебачення і радіомовлення», відповідні розділи Закону України «Про рекламу», закони про вибори, а також усі інші закони, «які мають значення для регулювання й надання аудіовізуальних послуг»¹⁰. Саме цей закон має стати основою для встановлення квот на українську продукцію, зумовлених ситуацією, що склалася в Україні, та визначення мети їх застосування.

Неоднозначна реакція суспільства, експертів, медіа та закордонних інституцій на дії української влади (від запровадження квот до заборони сайтів¹¹) спричинена передусім *недостатнім розвитком публічних комунікацій*. На тлі формального визначення пріоритетності комунікативної підтримки реалізації реформ, що має на меті підвищення рівня поінформованості, мотивацію та зміну моделей поведінки в суспільстві¹², в Україні фактично «має місце державне самоусунення від комунікації»¹³. Реформу державних комунікацій, розпочату в 2015–2016 рр., призупинено на користь розвитку *e*-урядування.

Наявні комунікативні потоки органів влади позначаються браком змістовності та конструктиву, внаслідок чого у суспільства виникає відчуття хаосу й недовіри до політиків, експертів і ЗМК; неконструктивною реакцією на критику; недостатнім є рівень та обсяг прямих комунікацій тощо.

Ситуація набула таких масштабів, що навіть Консультативна місія ЄС закликала українських урядовців до ефективних комунікацій та прозорого інформування¹⁴. Адже для представників демократичних країн не потребує доведення, що комунікація є інструментом просування реформ, наповнення інформаційного простору необхідним (державницьким) контентом, забезпечення легітимності влади, боротьби проти популізму. У протистоянні України з РФ комунікація є єдиним способом створення адекватної моделі захисту держави¹⁵, адже: 1) розвиток комунікації безпосередньо пов'язаний

¹⁰ Звіт DGI щодо Аналізу розподілу повноважень державних установ у сфері інформаційної політики та медіа в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tm.coe.int/16806a950a>.

¹¹ Зокрема, керівник політичного відділу Представництва ЄС в Україні Ф.Д. П'яцца, зауважуючи на недостатній комунікації держави із суспільством, навів приклад заборони російських сайтів і соціальних мереж, «коли людям попередньо не пояснили, для чого це робиться, а просто поставили перед фактом» (*див.*: Представництво ЄС про блокування соцмереж: Не можна просто ставити людей перед фактом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2235053-predstavnictvo-es-pro-blokuvanna-socmerez-ne-mozna-prosto-staviti-ludej-pered-faktom.html>).

¹² Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року» та «Плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

¹³ Р. Шутов. Виступ на Міжнародній конференції «Реінтеграція Донбасу в умовах гібридної війни», 23 травня 2017 р., м. Київ.

¹⁴ Консультативна місія ЄС закликає урядовців до ефективних комунікацій та прозорого інформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://detector.media/infospace/article/126354/2017-05-26-konsultativna-misiya-es-zaklikae-uryadovtsiv-do-efektivnikh-komunikatsiitaprozorogo-informuvannya/>

¹⁵ Горбулін В. «Цінності суспільства» та «гібридний мир»: криза моделі захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dt.ua/internal/cinnosti-suspilstva-i-gibridniy-mir-kriza-modeli-zahistu-246525.html>

із такими наразі особливими викликами, як відновлення довіри до влади та медіа та налагодження діалогу, зокрема у сфері безпеки, між громадськими організаціями та владою; 2) ефективна комунікація з партнерами в умовах гібридної агресії, формування відповідного іміджу України забезпечують їхню прихильність, підтримку, працюють на вироблення спільних позицій.

На формування позитивного іміджу України на міжнародній арені також має працювати **державна система іномовлення**.

З кінця 2016 – початку 2017 рр. у системі іномовлення України тривають організаційні й інші зміни: з кінця грудня 2016 р. розпочато ліквідацію українського державного каналу іномовлення УТР; ліцензії УТР передано ДП «Мультимедійна платформа іномовлення України»; на телеканалі *UATV* розпочала роботу кримськотатарська редакція; започатковано мовлення на Францію; розширено мовлення у Болгарії, з'явився канал на польській супутниковій платформі «*nc+*» (польська аудиторія може збільшитися на понад 2 млн користувачів).

Проте, за висновками Рахункової палати України, у 2016 р. не забезпечено основну функцію іномовлення – захист національних інтересів України за кордоном та формування і підтримку позитивного іміджу України у світі¹⁶. Наразі аудиторія іномовлення є неприпустимо малою, адже цільова аудиторія проекту – понад 1 млрд осіб, а кількість потенційних глядачів телеканалу *UATV* в кабельних мережах світу становить майже 9 млн осіб. Низька зацікавленість аудиторії спричинена, зокрема, незадовільною якістю контенту (застарілість¹⁷, безадресність, нецікавість тощо).

З метою ефективного вирішення цього завдання необхідним є забезпечення широкого зворотного зв'язку з аудиторією через різноманітні міжнародні організації¹⁸, представництва України за кордоном, співпраця з іноземними приватними іномовниками. Моніторинг уявлень та оцінок закордонних експертів про події в Україні можливий, зокрема, через співпрацю з проектом «112 *International Insight*», запущеним у червні 2017 р. З метою з'ясування інформаційного ефекту від іномовлення потрібно проведення відповідних спеціальних досліджень, які можуть бути здійснені на базі Міністерства інформаційної політики України.

Наразі негативний вплив на функціонування іномовлення може справити уявлення про його «вторинну» пріоритетність, підміна іноземної аудиторії

¹⁶ Звіт Рахункової палати за 2016 рік [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16751480/Zvit_RP_2016.pdf

¹⁷ Рішення Рахункової палати від 8 листопада 2016 р. № 23-2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750260/R_RP_23-2.pdf?subportal=main

¹⁸ Нині реакція аудиторії відслідковується за допомогою Світового конгресу українців та Світового конгресу української молоді, а також через безпосередні контакти з партнерами, які допомагають створювати іншомовні версії телепродукту (*див.*: Людмила Березовська: «Іномовлення демонструє Україну сильну, яка бореться зі своїми недоліками» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://detector.media/withoutsection/article/121724/2016-12-23-lyudmila-berezovska-inomovlennya-demonstrue-ukrainu-silnu-yaka-boretsya-zi-svoimi-nedolikami/>).

аудиторією Криму і Донбасу, до яких передусім потрібно донести об'єктивну інформацію про Україну. Суттєву проблему функціонування іномовлення становить недофінансування.

Одним з основних критеріїв оцінки розвитку інформаційного простору держави є зміни в медійному просторі, успіхи та проблеми **становлення конкурентних ЗМК**.

У рейтингу свободи преси Міжнародної організації «Репортери без кордонів» Україна піднялася на 5 сходинок (із 107 до 102 місця)¹⁹, показники рейтингу свободи слова *Freedom House* порівняно з минулим роком майже не змінилися²⁰. За висновками *Freedom House*, останні демократичні досягнення загалом посилили свободу медіа, проте окремі події та процеси (убивство журналіста П. Шеремета, публікація персональних даних журналістів, яких звинувачують у зраді, підпал приміщень телеканалу «Інтер») негативно впливають на формування медіапростору України²¹. За даними Інституту масової інформації (ІМІ), у 2017 р. основними негативними чинниками розвитку медіапростору України стали: перешкодження професійній діяльності журналістів, обмеження щодо доступу до публічної інформації та погрози²². Управління Верховного комісара ООН з прав людини також нагадало про необхідність забезпечення доступу до публічної інформації та відкритих даних для населення та журналістів, а також зауважило на необхідності забезпечення захисту організацій, які забезпечують доступ до інформації та сприяють підзвітності²³.

Поміж проблем розвитку медіапростору першорядними є такі: пропагандистський вплив РФ; залежність медіа від власників²⁴; перенасиченість ринку кількістю медіа та перевантаження медіапростору псевдоекспертами (що, зокрема, породжує значну кількість інтерпретацій); протистояння громадської та професійної журналістики; низький рівень корпоративності журналістів; незадовільний рівень журналістської освіти. Також потребує розвитку міжнародна журналістика, бракує аналітичних матеріалів. З-поміж

¹⁹ Рейтинг «Репортери без кордонів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rsf.org/fr/donnees-classement?sort=asc&order=Classement>

²⁰ Freedom in the world 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FIW_2017_Report_Final.pdf

²¹ Україну визнали «частково вільною» через корупцію і тиск на журналістів – Freedom House [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/28269083.html>

²² З початку року в Україні зафіксовано 36 випадків порушень свободи слова – ІМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/56675-z-pochatku-roku-v-ukrajini-zafiksovano-36-vipadkiv-porushen-svobodi-slova-imi.html>

²³ Доклад о ситуации с правами человека в Украине 16 февраля – 15 мая 2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport18th_RU.pdf

²⁴ Оскільки сфера медіа в Україні не є сферою бізнесу (від самого початку медіа засновувалися не як бізнес-проекти), ЗМК дуже часто використовуються як інструмент політичної та економічної боротьби, значною є кількість замовних матеріалів, надто тенденційним – порядком денний висвітлення, що, зокрема, знижує довіру суспільства. Ситуацію погіршують запровадження обмежень на рекламному ринку.

загроз розвитку варто назвати передусім можливість створення медіакорпорацій, що зводить нанівець зусилля зі створення незалежних плюралістичних медіа, та можливість формування споживачем власного «медійного» порядку денного на підставі інформації, позитивними критеріями оцінки якої є насамперед стислість і легкість сприйняття, у результаті чого зникає попит на аналітику та знижується можливість донесення певних ідей і смислів.

Однією з позитивних тенденцій розвитку медійного простору є орієнтація на **поширення медіаграмотності** серед споживачів медіапродукту. Результатом відповідних зусиль держави і недержавного сектору²⁵ є, зокрема, зниження довіри до російських і проросійських ЗМК на сході України, критичніше ставлення (інтерпретація) до отримуваної інформації та поступове формування запиту населення на якісні медіа.

Основним обвинуваченням на адресу України з боку організацій із захисту свободи слова є незадовільний **рівень захисту журналістів** та невирішеність проблеми безкарності злочинів проти журналістів. За даними Інституту масової інформації, у 2016 р. зареєстровано одне вбивство журналіста, одне викрадення, 30 випадків нападів та побиття представників ЗМК, 108 випадків перешкоджань діяльності журналістів, 43 випадки погрожування та залякування. Через отримання погроз, булінг та провокації на свою адресу закордонні журналісти відмовляються працювати на окупованих територіях, а отже, населення наших партнерів з держав НАТО не отримує через свої ЗМК інформації про конфлікт в Україні. Водночас забезпечення безпеки журналістів на територіях Криму і Донецької та Луганської областей з боку України фактично унеможливлено фактом анексії півострова та втрати контролю над ОРДЛО.

Зусилля України у вирішенні проблем захисту журналістів полягають передусім у висвітленні відповідної інформації, оприлюдненні випадків загроз і замахів на журналістів, а також порушення їхніх прав, проведенні відповідних конференцій і тренінгів для суддів, представників правоохоронних органів і журналістів тощо. До участі в таких заходах долучається Рада Європи, активну участь бере створена 2016 р. при Адміністрації Президента України Рада з питань захисту професійної діяльності журналістів та свободи слова.

Крім того, створено національний механізм реагування на повідомлення, що розміщуються на Платформі РЄ із захисту журналістів. Наразі з 22 сигналів про порушення/повідомлення щодо України надано офіційну відповідь на 16, причому три з них стосуються АР Крим²⁶. Також порушене питання законодавчого урегулювання страхування журналістів (через законодавче

---

²⁵ Наприклад, створення онлайн-посібника з медіаграмотності для підлітків, онлайн-курсу із верифікації для журналістів. Лідерами поширення медіаграмотності широких верств населення є IREX, Академія української преси, «Детектор медіа»; навчанням журналістів займаються Stop Fake, «Інтер'юз–Україна», Інститут масової інформації та ін. На державному рівні діє Концепція впровадження медіаосвіти.

²⁶ Platform to promote the protection of journalism and safety of journalists [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coe.int/en/web/media-freedom/ukraine>

закріплення обов'язку власника засобу масової комунікації застрахувати життя та здоров'я журналіста при здійсненні ним професійної діяльності), що є додатковою гарантією безпеки. Страхування відповідає стандартам РЄ та Міжнародної федерації журналістів та передбачає спільну роботу Міністерства інформаційної політики, Ради Європи, Національної спілки журналістів України (НСЖУ), представників медіасфери та страховиків. Наразі обговорюються, зокрема, можливості запуску пілотного проекту страхування журналістів за певним критерієм та ступінь участі держави у такому страхуванні.

З метою підвищення ефективності захисту журналістів потрібна закріплена (наприклад, на рівні меморандумів) взаємодія між владними органами, представниками медіа та силовими структурами, співпраця держави з неурядовими організаціями та активніша взаємодія з міжнародними інституціями для встановлення фактів перешкоджання діяльності журналістів, моніторингу цих фактів, зокрема на окупованих та тимчасово не-підконтрольних територіях.

Поліпшення позиції у рейтингу свободи преси відображає просування у позитивному напрямі, але це не рейтинг якості журналістських матеріалів. Зростання спроможності уникати «мови ворожнечі»²⁷, виявляти фейки не корелює зі спроможністю дотримуватися стандартів і виробляти якісні новини, яка залишається невисокою: вища – в національних ЗМК, нижча – у місцевих²⁸. За оцінкою ІМІ, найбільше порушується стандарт балансу у висвітленні думок²⁹. Недотримання журналістських стандартів створює додаткові можливості для поширення інформаційного впливу Росії.

Основним довгостроковим інструментом вирішення ситуації, що склалася, є підвищення професійності журналістів і саморегулювання медіа. Водночас уже сьогодні потрібен більш інтенсивний діалог як всередині медіаспільноти, так і між спільнотою та державними інституціями щодо пошуку ефективних та демократичних механізмів протидії інформаційній агресії. Якщо ж медіаспільноті не вдасться самій віднайти такі механізми, то держава буде змушена більш інтенсивно втручатися в цю сферу.

²⁷ Якщо використання «мови ворожнечі» українськими ЗМК загалом значно скоротилося (див.: Толокольнікова К. Артем Захарченко: Використання «мови ворожнечі» українськими ЗМІ дуже скоротилося [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://detector.media/infospace/article/122396/2017-01-20-artem-zakharchenko-vikoristannya-movi-vorozhnechi-ukrainskimi-zmi-duzhe-skorotilosya/>), то на регіональному рівні толерантність медіа є набагато нижчою. Мішенню «мови ворожнечі», зокрема у рейтингових інтернет-виданнях, залишаються жителі Росії, жителі тимчасово окупованих територій України, етнічні групи (зокрема «азіати»), вимушені переселенці, наркозалежні, мігранти без офіційних документів (див.: Бондаренко Т. Ворогувати мовою: нетолерантність в українських інтернет-виданнях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://detector.media/infospace/article/126751/2017-06-04-voroguvati-movoyu-netolerantnist-v-ukrainskikh-internet-vidannyakh/>).

²⁸ Індекс інформаційного впливу Кремля : звіт за результатами дослідження. – К. : Детектор медіа, 2017.

²⁹ Моніторинг журналістських стандартів в друкованих та онлайн-ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://imi.org.ua/journalist_monitoring/56842-yak-porushuyut-journalistski-standarti-ukrajinski-drukovan-i-ta-onlayn-zmi-doslidjennya-imi.html

У 2017 р. на підвищення кваліфікації працівників засобів масової інформації виділено 6,1 млн грн. До вирішення питань підвищення професійної майстерності українських журналістів активно залучаються іноземні організації, діють фінансовані європейськими інституціями програми, зокрема *Open Media Hub*, «Зміцнення свободи медіа та створення системи Суспільного мовлення в Україні». Основними напрямками навчання є: фактчекінг, визначення цільових аудиторій, виявлення фейків, висвітлення конфліктів і воєнних дій, специфіка проведення журналістських розслідувань тощо.

Регулювання медіа з боку держави має небезпеки втрати балансу між намаганням захистити громадян та дотриманням їхнього права на інформацію та свободу вираження. Це може спричинити звинувачення в цензурі, проте відсутність такого регулювання не сприйматиметься суспільством. Механізмом вирішення цього протиріччя є запровадження співрегулювання – експертно-державного регулювання медіа, що передбачає зобов'язання медіа дотримуватися розроблених спільно з державою стандартів і можливість державного покарання в разі їх недотримання. Цей механізм регулювання має бути закладений у єдиний профільний закон про аудіо-візуальні послуги. Взаємодія держави й медіа у сфері регулювання сприятиме створенню єдиного медійного простору в Україні.

При цьому в поточних умовах, коли особливості структури власності багатьох загальнонаціональних ЗМІ зумовлюють не просто критичне, а деструктивне ставлення до будь-яких дій влади, очевидно, державні інституції мають більш ефективно доносити свою позицію до цільових аудиторій. Якщо на стратегічному рівні – це одна з проблем розбудови системи стратегічних комунікацій, то на тактичному – більш активно мають застосовуватися різноманітні формати «прямої мови» та прямої комунікації із аудиторіями. Крім того, в умовах, коли процес роздержавлення ЗМІ залишає держані структури без не завжди ефективних, але поширених медіаканалів, активніше мають застосовуватись інші непрямі форми комунікування, у т. ч. через ширше залучення недержавних інституцій, волонтерів та міжнародних проектів, що спрямовані на роботу з конкретними аудиторіями українських громадян. Вочевидь, боротьба з концепцією «зради» можлива лише за умови найширшого донесення позитивного порядку денного до всіх українських громадян.

17.2. РЕФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ТА КОМУНАЛЬНОЇ ПРЕСИ, СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ

На виконання Закону України «Про реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації» триває процес **роздержавлення комунальної та державної преси**, який має завершитися до кінця 2018 р. *Ця реформа є частиною загальної реформи медіа та відповідає положенням Угоди про асоціацію Україна – ЄС.* Наразі позитивними результатами реформування державної та комунальної преси є зростання

аудиторії реформованих видань, їхнього доходу, активізація місцевого рекламного ринку.

Станом на 23 червня 2017 р.: 60 друкованих ЗМІ та редакцій здійснили перереєстрацію друкованих ЗМІ із збереженням назви, цільового призначення, мови видання, тематичної спрямованості; 127 юридичних осіб перебувають у процесі припинення; 27 реорганізованих комунальних редакцій очікують наразі перереєстрації друкованого ЗМІ; у 36 редакцій, учасників першого етапу, ще не підготовлені відповідні документи для подання державному реєстратору³⁰. Повільність процесу, який має тривати вже півтора року, а реально розпочався у січні 2017 р., спричинена значною кількістю помилок у заявах редакцій. Ці факти, зокрема, вплинули на те, що лише 23 листопада 2016 р. Кабінет Міністрів України ухвалив постанову, якою затвердив Перелік друкованих засобів масової інформації та редакцій, реформування яких здійснюється на першому етапі. Наприкінці травня – на початку червня 2017 р. процес роздержавлення активізувався, очікується, що на кінець 2017 р. буде перереєстровано 30–400 редакцій (із майже 700, які підлягають реформуванню).

Окремим питанням, пов'язаним, з одного боку, з реформуванням державних засобів масової інформації, а з іншого – потребою забезпечення населення релевантною, достовірною, перевіреною та неупередженою інформацією, є надання дозволів Міністерству оборони України не роздержавлювати наявну пресу та створювати друкований засіб масової інформації за рахунок коштів державного бюджету на час проведення антитерористичної операції. З метою уникнення порушення чинного законодавства та небезпеки подальшого існування підконтрольного силовому державному відомству видання воно має бути реформоване протягом трьох місяців після завершення АТО³¹.

Практичними координаторами реформи є органи державної влади України, значна кількість українських недержавних організацій (Українська асоціація медіа бізнесу, Національна спілка журналістів України та ін.), а також ОБСЄ й Рада Європи.

Наразі існує чітке координування та взаємна співпраця між названими інституціями та українськими НДО, проте недостатнім є відповідний зв'язок з державними органами. Якщо в межах проекту «Свобода медіа в Україні» (втілюється в життя РЕ та ЄС) було випущено методичні рекомендації «Юридичні аспекти реформування державних і комунальних ЗМІ», організовано онлайн-навчання та регіональні тренінги для редакторів; НСЖУ розбудовує мережу кваліфікованих юристів для надання

³⁰ Колегія Держкомтелерадіо розглянула хід реалізації Закону України щодо реформування друкованих ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=134881&cat_id=132470

³¹ Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2051-19>

консультацій суб'єктам роздержавлення, створила робочі групи з вирішення практичних проблем реформування тощо, то зв'язок з державними органами здійснюється переважно у форматі партнерства з Мін'юстом (організоване НСЖУ) та спільної участі в конференціях і нарадах.

За висновками представників органів державної влади, основною проблемою, яку вирішують державні органи, є внесення змін до чинного законодавства, збирання інформації від учасників процесу роздержавлення, моніторинг процесу реформування, зокрема учасників першого етапу (у т. ч. щодо збереження мови та тематичної спрямованості реформованих видань)³². Водночас моніторинг динаміки процесу реформування ускладнюється доступом до Державного реєстру друкованих ЗМІ. На офіційному веб-сайті Держкомтелерадіо оприлюднено Зведений перелік об'єктів реформування, який щомісяця оновлюється³³.

Потреба спільної участі держави, міжнародних і недержавних інституцій зумовлена завданнями, що пов'язані з міжнародними зобов'язаннями України, а також наявністю таких аспектів реформування, як забезпечення доступу громадян України до достовірної неупередженої інформації, підвищення професійності журналістів, забезпечення плюралізму ЗМК тощо, що є передусім державними пріоритетами, надто у світлі триваючого інформаційного протистояння України з РФ.

У цьому зв'язку доцільним є забезпечення широкого відкритого контролю за реформуванням з боку державних органів (Держкомтелерадіо) у партнерстві з відповідними недержавними інституціями, постійне спільне висвітлення процесу роздержавлення з акцентом на резонансних судових справах, успішних прикладах перебігу цього процесу та прикладах обміну досвідом і налагодження контактів з аудиторією, організація широких консультацій юристів державних органів, їхня співпраця з юристами з недержавних організацій. Це дозволить уникнути різночитань Закону та виробити спільний підхід до вирішення проблем між громадськими організаціями, суб'єктами реформування, державою. Особливо це стосується державних органів на місцях, адже після 2018 р. нереформовані редакції будуть ліквідовані, а їх приналежність до місцевих ЗМК може спричинити вакуум місцевих новин.

Наразі загальними основними проблемами процесу роздержавлення є фінансування³⁴ та опір/протидія місцевої влади³⁵. Подолання цього опору,

³² Міщенко Є. Виступ на конференції «Реформування державних і комунальних друкованих ЗМІ: перші підсумки реформи», 13 червня 2017 р., м. Київ.

³³ Зведений перелік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=132736&cat_id=126285

³⁴ Законом України «Про Державний бюджет на 2017 рік» (див. Додаток № 3 «Розподіл видатків Державного бюджету України на 2017 рік») передбачені кошти на фінансову підтримку друкованих періодичних видань культурологічного напрямку, газет мовами національних меншин, фінансову підтримку гастрольної діяльності вітчизняних виконавців у сумі 7 431,4 тис. грн.

³⁵ Реформування державних та комунальних друкованих ЗМІ, досвід, перешкоди, рішення : слухання Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики (24 травня 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=c7P0a_Aj2yY&feature=youtu.be

а також проблем, пов'язаних з усуненням перешкод у прийнятті рішення про реформування з боку засновників, вилученням майна редакцій, захистом головних редакторів, соціальним захистом працівників тощо, вирішується, зокрема, внесенням змін до Закону «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації», метою якого є удосконалення механізму реформування³⁶.

Стосовно державної підтримки реформованих видань доцільним є вивчення міжнародного досвіду непрямой державної підтримки у вигляді знижених тарифів на доставку видань до споживача, звільнення від ПДВ, платне розміщення державних оголошень (зокрема, соціальної реклами). Крім того, доцільним є розроблення та затвердження урядових грантових програм підтримки малої преси. Підхід до стороннього інвестування роздержавлених видань має бути виваженим з огляду на можливість появи «сірих інвесторів».

Особливого підходу, зокрема додаткового зменшення податків, створення державного замовлення на публікації тощо, потребує місцева преса, що роздержавлюється, на територіях Донецької та Луганської областей, а також у прикордонні. Це пов'язано з потребою надання своєчасного якісного контенту, уникнення можливого [негативного] впливу, а також забезпечення «конкурентності» проросійській пресі на Донбасі.

Проблемою, пов'язаною з роздержавленням, є забезпечення *прозорості медіавласності*. За підсумками моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини у 2016 р.³⁷ встановлено, що в Україні вдалося унормувати базові стандарти прозорості відносин власності стосовно ЗМК. Проте на практиці Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення поінформувала, що в 2016 р. 52 телерадіоорганізації не виконали (або неналежно виконали) обов'язок щороку подавати інформацію про структуру власності³⁸. Інструмент перевірки інформації від телерадіоорганізацій і провайдерів програмної послуги досі відсутній.

Крім того, прийнятий у 2015 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення» не вимагає розкриття джерела фінансування медіа. У результаті в медійному просторі України функціонує ціла низка ЗМК, які фінансуються з РФ, розміщують рекламу, замовні матеріали від тих, хто переховується в РФ та пов'язаних з ними осіб. Заборона

³⁶ Нині здійснюється громадське обговорення змін.

³⁷ Рік імплементації Національної стратегії у сфері прав людини: презентація результатів моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hro.org.ua/index.php?id=1481229017>

³⁸ Права людини в Україні – 2016. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс] / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Режим доступу : <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Prava-2016-povna-versiya.pdf>

фінансування медіа з джерел, які належать державі-агресору, має знайти відображення у національному законодавстві.

Критично важливим для ефективного розвитку українського інформаційного простору є подальше становлення **суспільного мовлення**. За оцінкою імплементації Національної стратегії у сфері прав людини у 2016 р.³⁹, в Україні унормовано питання створення суспільного телебачення і радіомовлення, що відповідає Плану дій Ради Європи для України на 2015–2017 роки, а також є важливим аспектом взаємодії РЄ й України відповідно до Плану Ради Європи для України на 2018–2020 роки⁴⁰.

Наприкінці грудня 2016 р. був затверджений Статут ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України» (ПАТ «НСТУ»), а 19 січня 2017 р. було створене (zareєстроване) ПАТ «НСТУ», яке має наразі 93 % покриття української аудиторії⁴¹.

Нинішній етап розвитку суспільного мовника позначений організаційними змінами у філіях НСТУ (у 2017 р. заплановане проведення конкурсу всіх директорів філій, перетворення філій на кілька хабів та бюро), оптимізацією ресурсів та зміною контенту. У травні 2017 р. Нацрада ухвалила всі необхідні рішення щодо переоформлення ліцензій державного мовника (НТКУ) на суспільного, що уможливило впорядкування (синхронність) контенту та забезпечення FM-мовлення в усіх філіях. Після обрання Наглядовою радою ПАТ «НСТУ» членів правління суспільного мовлення було чітко визначено основні змістові напрями НСТУ: розважальний (зокрема спортивний), просвітницький, суспільно-політичний тощо, особливий акцент буде зроблено на дитячих програмах⁴².

Основним викликом для подальшого розвитку суспільного мовника є забезпечення його незалежності, що стає особливо актуальним у світлі підвищення небезпеки політичного (державного) втручання в редакційну політику суспільного мовника в Європі, що зафіксовано у звіті Комісара Ради Європи з прав людини⁴³. Одним із основних шляхів забезпечення незалежності НСТУ є розмежування його державної підтримки та державного контролю навіть на рівні співпраці з державними структурами щодо спільних проєктів.

³⁹ Рік імплементації Національної стратегії у сфері прав людини: презентація результатів моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hro.org.ua/index.php?id=1481229017>

⁴⁰ План дій Ради Європи для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247746702&cat_id=247746541

⁴¹ #Суспільне: як створити незалежного мовника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cedem.org.ua/news/suspilne-yak-stvoryty-nezalezhnogo-movnyka-chastyna-i/>

⁴² Протокол № 11 засідання Наглядової ради ПАТ «НСТУ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://1tv.com.ua/uploads/assets/files/nagliadova_rada/protokol%20zasidannia%2015-05-2017.pdf

⁴³ «Суспільне мовлення в Європі під загрозою», – звіт Комісара Ради Європи з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.coe.int/uk/web/kyiv/news-event/news/-/asset_publisher/9W803G4ii38m/content/-public-service-broadcasting-under-threat-in-europe-report-of-the-council-of-europe-commissioner-for-human-rights?inheritRedirect=false&redirect=https://www.coe.int/en/web/kyiv/news-event/news%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_9W803G4ii38m%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-4%26p_p_col_count%3D1

З метою забезпечення незалежності суспільного мовника в Україні має бути дотримано принцип уникнення пропагандистських функцій (інструментарію), принаймні в частині новин, та альтернативності приватним і державним медіа у висвітленні подій і позицій. Механізмами досягнення цих цілей можуть стати офіс глядацького омбудсмена, налагодження потужного зворотного зв'язку з аудиторією та орієнтація передусім на освітні й просвітницькі програми.

Основний акцент має бути зроблений на підтримці й розвитку контенту філій: саме лідерство суспільного мовника поміж медіа в регіонах є одним із найважливіших аспектів становлення суспільного мовлення в Україні у 2017 р.⁴⁴. Особливо це актуально для прикордонних областей, адже наразі значним є попит на локальну інформацію, а населення зазначених областей об'єктивно перебуває під впливом країн-сусідів. Задля посилення якості контенту та створення конкурентного медійного середовища на цих територіях доцільним є обмін інформаційним контентом з приватними, суспільними та іноземними мас-медіа.

Окремим напрямом становлення суспільного мовлення є його розвиток у Донецькій та Луганській областях. Принципи роботи Донецької та Луганської філій передбачається обговорити окремо, але зрозуміло, що вони мають бути іншими, ніж принципи роботи суспільного мовника загалом. Проблеми пов'язані передусім із визначенням ефективної концепції мовлення, нецільовим контентом, мовою віщання, технічним забезпеченням та фінансуванням.

Суттєву проблему функціонування суспільного мовника становить недофінансування⁴⁵. Занепокоєння щодо фінансування незалежного суспільного мовлення в Україні висловив Голова Представництва Європейського Союзу в Україні⁴⁶. Крім того, що недофінансування/нефінансування важливих об'єктів інформаційної сфери негативно впливає на рівень їх технічного оснащення, рейтинги тощо, воно має серйозні стратегічні небезпеки. Так, 21 травня 2017 р., попри страйк журналістів, звернення культурної та медіаспільнот, висловлену занепокоєність Парламентської асамблеї Ради

---

⁴⁴ Голова Представництва ЄС Хюг Мінгареллі висловив занепокоєння можливим недофінансуванням суспільного мовлення в Україні у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stv.detector.media/reformuvannya/movlennya/diplomatichni_predstavniki_evrosoyuzu_zanepokoenni_nedofinansuvannyam_suspilnogo_movlennya_u_2017_rotsi/

⁴⁵ Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» ПАТ «НСТУ» фактично недофінансована на 300 млн грн. Згідно із прикінцевими положеннями Закону це фінансування може бути збільшене за результатами звітів за I півріччя 2017 р., проте за трирічною бюджетною резолюцією Міністерства фінансів України (*див.*: <https://minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%9E%D0%9D%D0%91%D0%9F%202018-2020.pdf>) компанія може бути недофінансована протягом трьох наступних років.

⁴⁶ Голова Представництва ЄС Хюг Мінгареллі висловив занепокоєння можливим недофінансуванням суспільного мовлення в Україні у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stv.detector.media/reformuvannya/movlennya/diplomatichni_predstavniki_evrosoyuzu_zanepokoenni_nedofinansuvannyam_suspilnogo_movlennya_u_2017_rotsi/

Європи⁴⁷, припинила існування українська редакція *Euronews*. Зважаючи на те, що російська ВГТРК є одним із найбільших акціонерів *Euronews*, використання інформаційної сфери для реалізації планів РФ дедалі збільшується. Оскільки українська служба забезпечувала більш збалансований тон подання новин, консультування іноземних редакцій щодо висвітлення подій українсько-російського протистояння⁴⁸, слід очікувати негативних наслідків цієї події для *представлення позиції України для міжнародної аудиторії*.

Сьогодні значні очікування в подальшому розвитку суспільного мовлення пов'язані з допомогою Японії. Із січня 2018 р. Японія та Україна розпочинають проект, який упродовж 2,5 років буде спрямований на розбудову й розвиток національної суспільної телерадіокомпанії України. Йдеться про допомогу технічну (обладнання) та експертну (постійна підтримка якості в процесі роботи та розділення інформаційного потоку на інформацію, яка стосується надзвичайних ситуацій, просвітницьку та розважальну). Проведення тренінгів для українських спеціалістів – це спосіб, у який, зокрема, реалізовуватимуться обидва компоненти.

17.3. ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ТА РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Стратегічні напрями розвитку інформаційного суспільства. Технології змінюють форми й способи життя людей. Наприкінці другого десятиліття ХХІ ст. світ, а разом з ним і Україна, увійшли в період переходу до нового типу суспільства, яке, з одного боку, буде інформаційним, а з іншого – пост-інформаційним, інноваційним, конвергентним. Передусім ідеться про перехід до якісно нового соціально-економічного укладу, який формується на базі масової роботизації, біокібернетичних систем, нанотехнологій, біотехнологій, штучного інтелекту і який умовно позначають як Четверта промислова революція, або *Industry 4.0*. Передбачити наслідки такого переходу дуже важко, але до нього треба бути готовим, оскільки вже зараз він набуває масштабів одного з передових трендів глобального розвитку. Яскравим свідченням цього є, зокрема, той факт, що саме проблематика Індустрії 4.0 стала провідною темою Всесвітнього економічного форуму в Давосі – *WEF* у 2016 р.

Україна нині тільки починає визначатися зі стратегіями свого розвитку у цій новій реальності. Крім того, починаючи з 2014 р., унаслідок російської агресії, загального економічного спаду, скорочення інвестицій та низки інших причин, у т. ч. не завжди ефективною й адекватною галузевою політикою Уряду,

⁴⁷ ПАРЕ занепокоєна закриттям української служби *Euronews* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukraine.web2ua.com/pare-zanepokoena-zakrittjam-ukrajinskoji-sluzhbi-euronews-2258/>

⁴⁸ «Говорить і показує Москва!» Як знищують українську службу *Euronews* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/interviews/govorit-i-pokazuje-moskva-yak-znishchuyut-ukrajinsku-sluzhbu-euronews-386747.html>

ІТ-сфера України переживає складні часи. За підрахунками компанії IDC, загальний обсяг українського ринку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) за підсумками 2015 р. скоротився порівняно з 2014 р. на 42 %, склавши 1,4 млрд дол. США, що відповідає рівню 2005 р. (Для порівняння: у 2008 р. цей ринок оцінювався у 5,1 млрд дол. США⁴⁹).

Водночас у 2016 р. намітилася виразна тенденція до поступового подолання кризових явищ в українській ІТ-сфері. За інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), уже з початку цього року в галузі спостерігається стале фінансово-економічне поживлення⁵⁰. Про помітний прогрес України в розвитку й освоєнні інформаційних технологій свідчать і результати досліджень авторитетних міжнародних організацій. Так, згідно зі щорічним вимірюванням, яке проводить Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), за інтегральним показником розвитку ІКТ Україна, так само як і в 2015 р., посіла не надто високе 76-те місце зі 175 економік, проте збільшила абсолютний показник індексу з 5.21 до 5.33⁵¹. Кращими для України є результати останнього щорічного дослідження Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) «*The Global Information Technology Report 2016*». Згідно з ними Україна з 2013 р. на три пункти (з 3,9 до 4,2) підвищила показник «Індексу мережевої готовності» (*network readiness index*), посівши серед 139 країн світу 64-те місце (проти 73-го – у 2013 р., 81-го – у 2014 р. і 71-го – у 2015 р.)⁵².

Варто наголосити на тому, що, за підрахунками ВЕФ, Україні в 2016 р. вдалося підвищити свій загальний індекс за рахунок суттєвого поліпшення саме тих показників (т. зв. субіндексів), що завжди були для неї найбільш проблемними. Так, за показником сприятливості умов для розвитку інформаційного суспільства (включно з політичним та бізнесовим кліматом, а також державною регуляторною політикою) наша країна піднялась із 104-го на 94-те місце у світі; за рівнем використання ІТ у державному управлінні та бізнесі – зі 124-го на 114-те та із 78-го на 63-тє місця відповідно. Також експерти ВЕФ зафіксували значне підвищення економічного й соціального ефекту від імплементації інформаційних технологій – тут Україна перемістилась із 67-го на 59-те й із 89-го на 75-те місця⁵³ відповідно.

⁴⁹ Обсяг українського ІТ-ринку впав на 42 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2016/04/12/589242/>

⁵⁰ Сфера інформатизації. Дані за 2014–2016 роки, наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=151&language=uk>

⁵¹ Measuring the Information Society Report 2016 [Електронний ресурс] / International Telecommunication Union. – Режим доступу : <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/misr2016/MISR2016-w4.pdf>

⁵² The Global Information Technology Report 2016 [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf

⁵³ Там само.

Стабільно позитивною в Україні є динаміка проникнення Інтернету і формування національної онлайн-аудиторії. Попри те, що в світових рейтингах Україна нині має середні або нижче середніх показники розвитку інформаційного суспільства, її онлайн-аудиторія є достатньо великою (37,1 % – за даними НКРЗІ України і 63,1 % – за підрахунками *Factum Group Ukraine*⁵⁴), сучасною, динамічною та диверсифікованою, зі значним потенціалом подальшого розвитку. У цілому зберігається основний тренд останніх років, а саме – українська онлайн-аудиторія за своїми якісними характеристиками стає щодалі ближчою до аудиторій найрозвиненіших країн світу⁵⁵.

Протягом 2016 р. продовжувалася активна робота з розвитку профільної нормативно-правової бази й удосконалення державного регулювання ІТ-галузі. На початок 2017 р. на розгляді лише в Комітеті Верховної Ради України з питань інформатизації та зв'язку перебували 128 законопроектів.

Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» від 3 листопада 2016 р. № 1724-VIII значно спрощує процедуру легального отримання доходів з-за кордону, укладання договорів (це тепер можна робити в електронній формі) та формування фінансової звітності при експорті послуг. Крім того, цим законодавчим актом знято штучні бар'єри для заведення в Україну валютної виручки. На однотайну думку експертів, ці правові новації стануть значним стимулом для розвитку вітчизняної ІТ-сфери.

Наприкінці 2016 р. через гострий конфлікт інтересів між відомствами, бізнесом та громадськістю черговий раз відкладено доопрацювання та прийняття критично важливого для подальшого розвитку національного сегмента Інтернету й усієї сфери телекомунікацій в Україні Закону України «Про електронні комунікації» (реєстр. № 3549-1 від 11 грудня 2015 р.), який фактично є глибокою модернізацією застарілого й неадекватного сучасним вимогам рамкового закону «Про телекомунікації». У вересні 2016 р.

⁵⁴ Див.: Інтернет та кабельне телебачення (показники наведені без урахування даних АРК та м. Севастополя, а також частини зони проведення антитерористичної операції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=150&language=uk> ; Проникновение Интернета в Украине. IV квартал 2016 года [Електронний ресурс] / *Factum Group Ukraine*. – Режим доступу : http://inau.ua/sites/default/files/file/1701/iv_kvartal_2016.pptx ; *Factum Group Ukraine* – міжнародний дослідницький холдинг, який із 2010 р. на замовлення Інтернет Асоціації України (ІнАУ) у рамках проекту *Opinion Software Media* здійснює щоквартальний загальнонаціональний моніторинг проникнення Інтернету й онлайн-аудиторії (див.: Дослідження інтернет-аудиторії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inau.ua/proekty/doslidzhennya-internet-audytoriyi>).

⁵⁵ Наведені тут і вище дані й оцінки отримані без застосування Національної системи індикаторів оцінки рівня розвитку інформаційного суспільства (затверджена постановою Кабінету Міністрів України 28 листопада 2012 р. № 1134). Вимірювання на основі цієї Системи проводилося протягом короткого проміжку часу до 2013 р. включно, нині ж, за висновками експертів, вона потребує суттєвого оновлення (див.: Лист Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України від 12 травня 2017 р. № 161/12.05.17–3). Таким чином, є вагомі підстави вважати, що внаслідок використання недосконалих технологій вимірювань та обчислень Україна офіційно надає до міжнародних організацій некоректні (найімовірніше, занижені) результуючі дані щодо свого розвитку в інформаційній сфері.

Верховна Рада України направила законопроект № 3549-1 на повторне перше читання, а 24 листопада 2016 р. він розглядався з урахуванням двох альтернативних законопроектів про електронні комунікації (реєстр. № 3549-3 від 29 вересня 2016 р. та реєстр. № 3549-4 від 30 вересня 2016 р.), відтак законопроект № 3549-1 було прийнято за основу з урахуванням узгоджених змін і пропозицій до нього⁵⁶.

Очікує на друге читання проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень (реєстр. № 4302 від 24 березня 2016 р.), спрямований на створення умов для більш ефективного використання державних ресурсів шляхом упровадження новітніх технологій. Цей законопроект також покликаний сприяти значно ефективнішій взаємодії держави та суспільства, що створить додаткові передумови для подальшого розвитку платформ інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах суспільного життя, насамперед у сферах державного управління, освіти та науки.

Положення проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет (реєстр. № 4629 від 10 травня 2016 р.) зосереджені на створенні ефективного, швидкого і прозорого механізму видалення або блокування інформації, що порушує авторське право і/або суміжні права в мережі Інтернет у досудовому порядку. Крім того, цим документом передбачена необхідність запровадження заходів протидії повторним порушенням авторського права і/або суміжних прав у мережі Інтернет.

Прийняття вказаного законопроекту та його реалізація допоможуть підвищити інвестиційну привабливість України, забезпечивши сприятливе середовище для розвитку ресурсів, що поширюють легальний контент, унеможливить застосування економічних санкцій до України внаслідок її виключення зі Спеціального списку 301. Зазначений законодавчий документ сприятиме наближенню законодавства України до законодавства держав – членів Європейського Союзу, виконанню Україною своїх зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, покращенню міжнародного іміджу нашої країни. Станом на березень 2017 р. законопроект перебуває на опрацюванні у профільному комітеті Верховної Ради України⁵⁷.

Над розробленням проекту Закону про електронні довірчі послуги (реєстр. № 4685 від 17 травня 2016 р.), поданим Кабінетом Міністрів України, працювали Міністерство юстиції України, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

⁵⁶ Інформація про роботу Комітету з питань інформатизації та зв'язку протягом п'ятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання (вересень 2016 р. – січень 2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://komit.rada.gov.ua/fsview/72982.html>

⁵⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59024

Його мета – реформування законодавства у сфері електронного цифрового підпису з урахуванням досвіду Європейського Союзу, розбудови єдиного простору довіри на основі системи електронних довірчих послуг, визнання в Україні електронних довірчих послуг, які надаються іноземними постачальниками електронних довірчих послуг, що забезпечать активний розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України у світовий електронний інформаційний простір. Станом на липень 2017 р. цей документ готується до повторного другого читання⁵⁸.

Ключовим чинником розбудови інноваційно орієнтованої економіки, інструментом протидії новим технологічним викликам і загрозам є **цифрова трансформація української економіки та суспільства**. Досвід розвинутих країн свідчить, що економічна безпека держави дедалі більше залежить від ефективності використання технологічно-інноваційного потенціалу. Вагомий резерв прискорення економічного зростання та зміцнення безпеки зберігається в активізації інформаційно-комунікаційного та технологічно-інноваційного поступу України.

Навіть у важких умовах гібридної агресії країна посідає високі позиції в міжнародних рейтингах. Зокрема, Україна є серед восьми країн світу, які володіють необхідним науково-технологічним потенціалом для створення авіакосмічної техніки, входить у ТОП-10 суднобудівних країн світу⁵⁹, а також є однією з дев'яти країн – найбільших експортерів зброї⁶⁰. За оцінками *IT Outsourcing News*, у 2015 р. Україна посіла перше місце в Європі у галузі ІТ-аутсорсингу⁶¹.

Нині уряди провідних країн (серед яких Велика Британія, ФРН, Франція, Японія), посилюючи державну інтервенцію у процеси імплементації інноваційних технологій четвертої хвилі, вдаються до розробки й реалізації відповідних державних стратегій, створення державно-приватних та/чи міжнародних платформ, хабів та інших комунікативних майданчиків⁶².

⁵⁸ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59024

⁵⁹ Матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти з питання «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=8082B6453C9BCECD7054B203A6916E6B?art_id=69227&cat_id=65270

⁶⁰ SIPRI Yearbook 2016. Armaments, Disarmament and International Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sipri.org/sites/default/files/YB16-Summary-ENG.pdf>

⁶¹ IT Ukraine: IT services and software R & D in Europe's rising tech nation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uadn.net/files/ukraine_it.pdf

⁶² Див.: Industrial strategy Government and industry in partnership Progress Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.manufacturing-policy.eng.cam.ac.uk/policies-documents-folder/uk-industrial-strategy-government-and-industry-in-partnership-progress-report-bis/view> ; Platform Industry 4.0 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.plattform-i40.de/I40/Navigation/EN/Home/home.html> ; Japan's Robot Strategy. Vision, Strategy, Action Plan – The Headquarters for Japan's Economic Revitalization, 10/2/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.meti.go.jp/english/press/2015/pdf/0123_01b.pdf

В Україні (здебільшого внаслідок пасивності державних структур) на цьому напрямі склалася дещо парадоксальна ситуація. Маючи значущий інфраструктурний і кадровий ресурс для інноваційного розвитку (наукові й технологічні парки, бізнес-інкубатори, венчурні фонди, Центр трансферу технологій, технологічні кластери, ІТ-спеціалісти тощо), країна системно не скоординувала його в напрямі імплементації найсучасніших трендів, і зокрема *Industry 4.0*.

Розроблена під егідою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) *Стратегія розвитку високотехнологічних індустрій для України до 2025 року*⁶³, схвалена урядовим комітетом 6 квітня 2017 р., передбачає:

- створення Офісу розвитку інновацій для підтримки інноваційних проектів;
- розвиток експортно орієнтованої інноваційної екосистеми;
- розробку та впровадження Цифрового порядку денного для України – розвиток цифрової інфраструктури та суспільства (*Digital Agenda*);
- створення Програми заохочення та залучення світових високотехнологічних лідерів до розвитку виробництва, проведення наукових досліджень і створення робочих місць в Україні;
- створення Програми популяризації застосування високих технологій, науки і техніки серед громадян, насамперед серед молоді.

Hi Tech Office Ukraine (Офіс високих технологій) створено в Україні за взірцем Ізраїлю та Канади, де існують аналогічні інституції, як-от Офіс головного вченого та *Communitech*. Засновниками цього кластеру стали найбільші в Україні підприємства в галузі телекомунікацій та інформаційних технологій: компанії «Київстар», *Vodafone* та *EPAM*. Готовність приєднатися до нього висловили *Microsoft*, *Oracle*, *Intel*, *Hewlett-Packard*, *Cisco*.

Про поживлення в Україні руху в напрямі *Industry 4.0* свідчить і той факт, що ця тема анонсована як одна з головних на Київському міжнародному економічному форумі, який відбудеться 5–6 жовтня 2017 р. під гаслом «Україна й світ у новій економічній реальності».

У квітні 2017 р. створено прототип української Кремнієвої долини – інноваційний парк *UNIT.City*, у який протягом найближчих чотирьох років планується інвестувати 200 млн дол. США. У хайтек-містечку працюватиме до 15 тис. висококваліфікованих фахівців. Ключовими елементами його екосистеми стали Центр розвитку технологічних компаній та інноваційна фабрика програмування *UNIT Factory*, яка в 2017 р. збільшила набір студентів до 800 осіб.

⁶³ Урядовий комітет під головуванням Степана Кубіва схвалив Стратегію розвитку високотехнологічних індустрій для України до 2025 року [Електронний ресурс] / Міністерство економічної політики та розвитку України. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article;jsessionid=8082B6453C9BCECD7054B203A6916E6B?art_id=69560&cat_id=65270

Поряд із цим, у 2016 р. великою групою консультантів та експертів з провідних світових і вітчизняних ІТ-компаній і недержавних організацій за підтримки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державного агентства з питань електронного урядування та ГО «*Hi-Tech Office*» розроблено аналогічний європейському стратегічний документ – Дорожню карту для України «Цифровий порядок денний України 2020» (*Digital Agenda Ukraine 2020*)⁶⁴. Наприкінці грудня 2016 р. МЕРТ, яке виступило одним з ініціаторів цього проекту, анонсувало початок його практичної реалізації⁶⁵.

Після депресії 2014–2015 рр. в Україні загалом успішно відновлюється динаміка розвитку ІТ-індустрій в руслі найбільш актуальних глобальних трендів. Зростає попит на високотехнологічні комплексні рішення, пов'язані з переорієнтацією компаній на комерційні дата-центри (ЦОД) і хмарні сервіси, мобільні рішення, системи електронних розрахунків, «Інтернет речей» (*IoT*). Підвищена увага приділяється кібербезпеці. В Україні працює близько 100 дослідницьких центрів найбільших ІТ-компаній, серед яких *Oracle, Microsoft, Cisco, IDC, Singularity*, на ринок приходять крупні вендори (*Uber, Motorola*).

Вагомим активом України, який уже в найближчій перспективі здатен стати її вирішальною перевагою в міжнародній конкуренції, є **система профільної освіти, науково-технічний і кадровий потенціал у сфері ІКТ**. Незважаючи на те, що вітчизняна система підготовки спеціалістів у галузі інформаційних технологій багато в чому потребує реформування та модернізації, протягом 2013–2016 рр. кількість ІТ-фахівців в Україні збільшилася з 42,4 тис. до 91,7 тис., причому міжнародному рівню відповідають 19 % із них. За оцінками фахівців, стабільно зростає ефективність використання науково-технічного потенціалу країни в ІТ-бізнесі, виробництві, маркетингу. У сфері інформаційних та суміжних технологій було задіяно 420 тис. робочих місць (підраховано, що кожний ІТ-спеціаліст створює в середньому 3,6 робочих місць)⁶⁶.

Завдяки такому кадровому забезпеченню Україна потрапила в ТОП-20 світових постачальників ІТ-послуг⁶⁷ (за даними МЕРТ, наша країна перебуває на 4-му місці⁶⁸). За період з 2011–2015 рр. експортно орієнтований сегмент цього вітчизняного ринку збільшився у 2,5 раза – з 1,1 до 2,6 млрд дол. США, а його внесок у ВВП країни відповідно – з 0,6 до 3,3 %. ІТ-галузь демонструє

⁶⁴ МЕРТ розпочинає проект «цифровізації» економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2147183-mert-rozpocinae-proekt-cifrovizacii-ekonomiki.html>

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Украинская IT-отрасль в цифрах и фактах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itc.ua/news/ukrainskaya-it-otrasl-v-tsifrah-i-faktah/> (назва з екрана).

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ Український експорт ІТ-послуг може зрости на 20 % [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://qha.com.ua/ua/ekonomika/ukrainskii-eksport-tposlug-moje-zrosti-na-20/12192/>

найбільше зростання серед інших експортних галузей і з 2016 р. знову повернула собі роль одного з провідних драйверів економіки України⁶⁹.

Разом із тим, загальна ефективність реалізації наявного інноваційно-технологічного потенціалу країни супроводжується низкою системних перешкод, що проявляється у кількох *тенденціях*. Це:

- *тривале послаблення інноваційного чинника як джерела забезпечення економічного зростання в Україні*. Рівень наукоємності ВВП в Україні постійно знижується, і в 2016 р. він становив 0,48 %. При цьому економіка України за інноваційним компонентом розвитку в кілька разів відстає від розвинених країн. Так, частка витрат на наукові дослідження та розробки в 2015 р. у ВВП країн ЄС – 28 у середньому становила 2,03 %, у США – 2,79 %⁷⁰, Японії – 3,49 %, Південній Кореї – 4,23 %. Україна за цим показником також поступається динамічним економікам країн, що розвиваються, – Китаю (2,07 %), Туреччині (1,01 % у 2014 р.), а також Росії (1,13 %);

- *скорочення участі держави у фінансуванні інноваційно-технологічного розвитку країни*. У 2016 р. бюджетні витрати на наукові дослідження зменшилися до мінімуму за період з 2010 р. до 0,16 % ВВП⁷¹, що майже вдесятеро нижче показника, передбаченого Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність». При цьому в Україні відсутні дієві механізми трансферу технологій і наукових розробок із державного у приватний сектор економіки, що блокує процеси їх комерціалізації з метою створення та впровадження на ринку інноваційних товарів, послуг і технологічних процесів;

- *орієнтованість вітчизняних підприємств на придбання і запровадження готових технологій*. Лише біля 10 % промислових підприємств здійснюють придбання машин, обладнання, програмного забезпечення для цілей підтримання й розвитку власної інноваційної діяльності, тоді як загалом підприємства понад 80 % інноваційних витрат спрямовують на закупівлю вже готових технологій;

- *зниження мотивації промислових підприємств до здійснення власних науково-дослідних розробок*. Частка коштів у загальних витратах на інновації, яка спрямовувалась на виконання НДР, у 2015 р. зменшилась порівняно з 2014 р. із 22,8 до 14,8 %. Така тенденція зумовлює низку обмежень для зміцнення конкурентоспроможності економіки країни внаслідок зменшення

⁶⁹ Чи можуть ІТ-послуги стати основою українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://softserve.ua/ua/press-center/news/it-ukraine-export/>

⁷⁰ Gross domestic spending on R & D. OECD.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>

⁷¹ Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік : аналіт. довідка / МОН України ; Укр. ін-т науково-технічної експертизи та інформації. – К., 2017. – 92 с. – С. 9.

потенціалу до створення нової для вітчизняного і світового ринку інноваційної продукції вищого технологічного рівня;

- *зниження попиту промислових підприємств на нові технології.* Витрати на придбання інших зовнішніх знань у загальному обсязі інноваційних витрат промислових підприємств у 2012–2015 рр. не перевищували 1 %⁷²;

- *непаритетність розподілу бюджетного фінансування наукових і науково-технічних робіт за секторами науки.* Основне фінансування НДДКР за рахунок бюджету припадає на галузеві (23,9 %) й академічні сектори науки (62,5 %), при цьому НДДКР заводського сектору фінансуються лише на 3,8 %⁷³. Це поглиблює розрив фінансування між реальним сектором економіки та науково-освітньою сферою й ускладнює практичне використання результатів вітчизняних науково-технологічних розробок у промисловості;

- *нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції.* Фактично половина попиту вітчизняних підприємств на товари з високим вмістом доданої вартості задовольняється переважно за рахунок імпортних поставок. Домінуюча частина попиту домогосподарств на продукцію високотехнологічних галузей промисловості забезпечується імпортними поставками продукції. Йдеться насамперед про виробництво основних фармацевтичних продуктів і препаратів та продукцію машинобудування. Водночас у процесі виробництва й модернізації вітчизняні підприємства також надають перевагу імпортному устаткуванню. Частка імпорту у валовому нагромадженні основного капіталу в переробній промисловості становить понад 80 %. Це посилює залежність вітчизняної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків та імпорту високотехнологічних товарів. При цьому вітчизняні перспективні технологічні розробки переважно залишаються незадіяними або впроваджуються в інших країнах світу.

Підсумовуючи, треба констатувати, що, попри безсумнівний (подекуди – значний) прогрес, досягнутий Україною в 2016 р. у галузі ІКТ, поки що не вдалося подолати сталу тенденцію до втрати цифрової та інноваційної конкурентоспроможності на міжнародній арені, де Україна займає невисокі позиції. Як засвідчують глобальні рейтинги, починаючи з 2010–2011 рр., розвиток цієї сфери в Україні відбувається повільніше, ніж у багатьох країнах світу, а серед країн Центрально-Східної Європи наша країна стабільно посідає останні місця.

Агресія з боку РФ та складна економічна ситуація 2014 р. завдали болючих ударів по вітчизняній ІТ-галузі, і це призвело до ще більшого зниження рівня її розвитку. 2016 р. приніс позитивну динаміку й окремі значні досягнення. Але попереду ще багато роботи: маємо пам'ятати, що *унікальний потенціал України дозволяє їй стати однією з найбільш*

⁷² Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік : аналіт. довідка / МОН України ; Укр. ін-т науково-технічної експертизи та інформації. – К., 2016. – 199 с. – С. 92

⁷³ Там само. – С. 17.

інформаційно розвинених країн Європи та увійти в коло світових лідерів у галузі інформаційно-комунікаційних і конвергентних технологій Четвертої індустріальної революції. Вихід на такі стратегічні позиції традиційно розглядався в Україні як один із довгострокових національних пріоритетів, але зараз ситуація вимагає негайної активізації дій, оскільки наше відставання на цьому напрямі стає критичним.

За поточними підсумками, у недержавному секторі та бізнес-середовищі України в цілому вже сформовані структури, інституції й ресурси, спираючись на які протягом найближчих років можна здійснити цей «стрибок у майбутнє» – увійти в коло держав – «цифрових лідерів». Але від українського бізнесу та суспільства сильно відстає держава, роль якої в цьому процесі, безумовно, має бути ключовою.

Актуальним залишається розв'язання принаймні трьох «стартових» фундаментальних завдань, а саме:

- 1) оптимізація державного управління та регулювання галуззю;
- 2) максимально можливе вивільнення приватної ініціативи і використання потенціалу інноваційного розвитку та міжнародного співробітництва;
- 3) модернізація системи профільної освіти й кадрового менеджменту.

Від держави, у свою чергу, це вимагає подальшого вдосконалення законодавства, скоординованої роботи всіх відомств, створення механізмів та інституцій для налагодження системного державно-приватного (у т. ч. міжнародного) партнерства, забезпечення умов для інвестування в ІТ-сектор.

Можна сформулювати **першочергові завдання розвитку інформаційного суспільства в Україні**, що потребують нині якнайшвидшого правового та адміністративно-політичного врегулювання.

1. Завершити розробку рамкового Закону України «Про електронні комунікації» і ввести його в дію. Урахувати, що в остаточній редакції Закону повинні гармонійно узгоджуватися чотири складові: а) національний інтерес, що полягає в повноцінному розвитку телеком-індустрії; б) права громадян-споживачів її продукції та послуг; в) можливість ефективного регуляторного й управлінського впливу з боку держави; г) вимоги українського та європейського права.

2. Доопрацювати й винести на розгляд Верховної Ради України *проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет* (реєстр. № 4629 від 10.05.2016 р.), а також *проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань авторського права і суміжних прав* (реєстр. № 6523 від 15.06.2010 р.).

3. Активізувати законотворчу та іншу роботу за такими напрямками: 1) модернізація профільної нормативно-правової бази та вдосконалення державного регулювання ІТ-сфери; 2) е-урядування; 3) охорона прав інтелектуальної власності на ІТ-продукти (передусім – програмне забезпечення),

а також особливості захисту таких прав у мережі Інтернет; 4) стимулювання та підтримка ІТ-стартапів, інновацій і виробництва кінцевого продукту «*Made in Ukraine*»; 5) системне залучення інвестицій в ІТ-індустрію; 6) просування української ІТ-продукції на зовнішніх ринках. Доцільним є проведення Парламентських слухань з цих питань.

4. Прийняти *проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо обробки інформації в системах хмарних обчислень* (реєстр. № 4302 від 24.03.2016 р.) та ввести закон у дію у зв'язку з необхідністю якнайшвидшої оптимізації правового регулювання одного з найбільш перспективних і динамічних секторів ІТ-індустрії в Україні.

5. Розробити й подати на розгляд Верховної Ради України проекти внесення змін до законодавчих актів (зокрема, до Кримінального процесуального кодексу України) щодо особливого режиму проведення слідчих дій щодо суб'єктів господарювання в галузі ІКТ.

6. Розглянути можливість широкого *запровадження в Україні урядової інформаційно-комунікаційної інфраструктури на базі хмарних технологій (за моделлю G-Cloud)* з метою оптимізації бюджетних витрат на функціонування державного апарату, підвищення його ефективності, боротьби з корупцією, розвитку сервісів *e-демократії* та *e-урядування*, а також оптимізації функціонування державних установ на територіях, де є переміщені державні структури.

7. Доопрацювати відповідно до сучасних вимог і міжнародних стандартів *Національну систему індикаторів оцінки рівня розвитку інформаційного суспільства в Україні* та налагодити на її базі регулярні вимірювання й обчислення задля забезпечення належного інформаційного і науково-аналітичного підґрунтя для розробки оптимальних стратегій розвитку, формування адекватної державної політики, а також коректної репрезентації держави на міжнародних ринках та у відповідних рейтингах.

У контексті інтенсифікації та гармонізації цифрового розвитку України особливої уваги потребує **державна інноваційна політика**. У сучасних умовах вона має бути спрямована на розблокування перешкод розвитку інноваційно-технологічного потенціалу України, для чого в першу чергу необхідно забезпечити:

1) *осучаснення нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності та розбудову фінансових механізмів її забезпечення*. Чинні нормативно-правові акти в науково-технологічній та інноваційній сферах не узгоджуються із стимулюючими фінансовими та фіскальними чинниками. Насамперед це стосується сфер реалізації прикладних розробок, їх упровадження, створення ринку інтелектуальної власності, розвитку інноваційної інфраструктури. Для вирішення цих проблем необхідно:

- законодавчо визначити механізми державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання;

- визначити механізми захисту прав інтелектуальної власності на результати НДДКР, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету;
- визначити механізми підтримки технологічних стартап-компаній і розвитку інноваційного підприємництва;
- розробити й затвердити Державну цільову програму розвитку інноваційної інфраструктури;

2) *підвищення результативності державного стратегічного планування розвитку національної економіки на інноваційних засадах.* Для цього необхідно невідкладно:

- сформулювати стратегічні цілі та завдання інноваційного розвитку України до 2025 р., запровадивши довгострокове та середньострокове прогнозування й планування розвитку інноваційної діяльності на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях;
- чітко визначити стратегічні орієнтири та цільові показники розвитку інноваційної діяльності (формування інноваційної інфраструктури; розвиток інноваційного підприємництва; системної інноваційної активності в економіці; інноваційного розвитку стратегічних комплексів, у т. ч. ОПК);

3) *розширення джерел фінансування інноваційної діяльності.* Залученню позабюджетних коштів та інвестиційних ресурсів в інноваційні процеси сприятиме:

- запровадження механізмів компенсації відсоткових ставок за кредитами, які інноваційні підприємства отримують у комерційних банках;
- запровадження фіскальних стимулів для інвестиційних компаній і приватних інвесторів, котрі вкладають кошти в новостворювані технологічні та інноваційні компанії;
- створення на засадах державно-приватного партнерства інвестиційних фондів, зорієнтованих на фінансування інноваційних компаній і програм розвитку технологій;
- створення умов для розвитку венчурних фондів із фінансування інноваційних проектів (усунення подвійного оподаткування інвесторів, що беруть участь у формуванні венчурних фондів);
- створення спеціальних бірж для торгівлі цінними паперами нових компаній, які не можуть отримати доступ на традиційні фондові біржі;
- забезпечення на законодавчому рівні умов для входження у венчурні фонди інституційних інвесторів;

4) *упровадження дієвих податкових механізмів стимулювання інноваційної діяльності,* для чого доцільно запровадити:

- дослідницький податковий кредит і податкову знижку для компаній, що здійснюють фінансування наукових досліджень і розробок;
- податкові стимули для компаній, які здійснюють придбання і введення в дію високотехнологічного обладнання, об'єктів прав інтелектуальної власності, котрі використовуються для реалізації інноваційних проектів;

5) *забезпечення фінансової доступності цифрових технологій для індивідуальних споживачів та суб'єктів господарювання. Досягнення цієї мети потребує:*

- розробки податкових і митних механізмів зниження вартості цифрових засобів, програмного забезпечення, комп'ютерної техніки та іншого цифрового обладнання;
- створення фінансових механізмів підтримки придбання цифрового обладнання та кредитування проектів, орієнтованих на цифрову модернізацію компаній (створення спеціалізованих венчурних фондів, запровадження програм кредитування через державні банки);

6) *посилення захисту прав інтелектуальної власності. Цьому сприятиме:*

- удосконалення нормативно-правового регулювання питань, пов'язаних з оцінкою прав інтелектуальної власності;
- запровадження ефективних механізмів обліку та впровадження у виробництво результатів інтелектуальної діяльності;
- спрощення процедур розгляду заявок на отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності;
- розширення методичного апарату визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти права інтелектуальної власності;
- створення механізму державної підтримки патентування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності в Україні та в інших державах;
- розробка програми захисту патентних прав і ноу-хау через звернення до спеціалізованих («патентних») судів;

7) *гармонізацію цілей та результатів НДДКР між науковою сферою та виробництвом. В Україні функціонують лише окремі елементи інноваційної інфраструктури, які б надавали можливість налагодити повний цикл виробництва інноваційної продукції – від генерування ідей до їх комерціалізації. Для подолання цієї проблеми важливо:*

- визначити умови та механізми реалізації спільних НДДКР, які реалізуються на партнерських засадах державними вищими навчальними закладами і науковими установами та суб'єктами господарювання приватної форми власності;
- розробити механізми трансферу у промисловий сектор науково-технологічних розробок, створених за рахунок державного фінансування;

8) *модернізацію системи освіти для створення управлінських і професійних навичок, необхідних для того, щоб оперувати новими технологіями та забезпечувати широке поширення переваг від їх використання. Для масової підготовки кадрів, необхідних для роботи в «Індустрії 4.0», необхідно:*

- збільшити витрати на освіту за напрямками точних наук;
- створити програми з підготовки та перепідготовки інженерних кадрів за державним замовленням;
- здійснити перегляд навчальних програм вищих навчальних закладів, введення нових курсів, що відповідають вимогам «Індустрії 4.0»;

- посилити роль бізнесу у сфері освіти й підготовки кадрів, у т. ч. залучення до визначення освітніх програм;
- запровадити податкові й інші стимули та надання підтримки приватним компаніям та організаціям, які вкладають кошти в освіту й підвищення кваліфікації у сфері цифрових технологій та ІКТ;

9) *розбудову цифрової інфраструктури*. Це передбачає розширення інфраструктури доступу, передусім магістральних транспортних мереж та мобільних мереж останнього покоління, інфраструктурою сервісів. Для цього потрібно:

- запроваджувати стимули для інвестування в послуги із надання широкопasmового доступу;
- розробити й імплементувати Національний план розвитку широкопasmового доступу, який визначатиме шляхи досягнення суцільного доступу населення країни до загальнодоступних послуг, обсяги будівництва телекомунікаційних мереж та механізми фінансування необхідних капіталовкладень;
- суттєво спростити отримання дозволів та проходження бюрократичних процедур для інвестиційних проєктів, зорієнтованих на розвиток цифрової інфраструктури;

10) *розроблення комплексної програми дигіталізації промислового сектору*, яка передбачатиме:

- проведення масштабних, але фокусних просвітніх ініціатив щодо інтеграції кращих ІКТ-практик у промисловій секторі;
- розробку інфраструктури та запровадження стимулів для появи потужних розробників у промисловому інжинірингу;
- створення галузевих дорожніх карт цифрової трансформації.

Електронне урядування в Україні. Прискорений розвиток систем і сервісів електронного урядування та електронної демократії, що в сучасному світі є ключовою підставою успішної модернізації суспільства та держави, залишається критично важливим для України завданням. *Останніми роками міжнародні позиції нашої країни в цій галузі також значно знизилися.* Згідно з дослідженням *United Nations E-Government Survey 2016*, яке ООН провела в 2016 р., за рівнем розвитку е-урядування (*E-Government Development Index*) Україна посіла 62-ге місце серед 193 держав; за рівнем електронної участі (*E-Participation Index* – показник розвитку сервісів комунікації між громадянами та державою, або Індекс *Gov 2.0*) – 32-ге місце⁷⁴. (Для порівняння: 2008 р. це були відповідно 41-ше та 14-ге місця⁷⁵ цього рейтингу).

⁷⁴ UN E-Government Knowledge Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>

⁷⁵ UN E-Government Knowledge Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2008>

Разом з цим, треба підкреслити, що після «провального» 2014 р. (відповідно 87 і 77-ме місце рейтингу⁷⁶), завдяки активній спільній роботі держави, наукових установ і приватного сектору, розпочатий під егідою Державного агентства з питань електронного урядування та МЕРТ, відставання різко скоротилося. За підсумками надзвичайно продуктивного 2015 р. практично «з нуля» був закладений технологічний і правовий фундамент національної системи е-урядування та е-послуг і створено основи для проривного «стрибка» 2016 р., коли позиції України в рейтингу ООН покращилися відразу на 25 пунктів за рівнем розвитку е-урядування та на 45 пунктів – за рівнем електронної участі⁷⁷.

Запуск **урядового порталу відкритих даних** (*data.gov.ua*), на якому зареєстровано понад 1 000 органів влади й оприлюднено понад 10 тис. наборів даних, дозволив Україні за підсумками 2016 р. піднятися у рейтингу *Global Open Data Index* до 24-го місця (на 30 пунктів), випередивши, зокрема, Нідерланди, Італію, Польщу та РФ⁷⁸. Цього ж року Україна приєдналася до Міжнародної хартії відкритих даних.

Нині активна робота в цьому напрямі продовжується. Зокрема, у березні 2017 р. презентовано *Дорожню карту розвитку відкритих даних в Україні на 2017 рік*. Цей документ підготовлений Державним агентством з питань електронного урядування України за підтримки проекту «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах», що фінансується *USAID/UKAID* та виконується в партнерстві з Фондом «Євразія» та Фондом «Східна Європа». Дорожня карта містить 6 розділів, 21 підрозділ та 59 завдань⁷⁹.

Протягом 2016 р. реалізовано також низку важливих проектів:

- запроваджено виключно електронний документообіг між Секретаріатом Кабінету Міністрів України, центральними органами виконавчої влади та обласними державними адміністраціями;
- запроваджені електронні послуги: 7 – у сфері будівництва, 3 – у земельній сфері, по одній – у соціальній та екологічній сферах, 4 – щодо реєстрації та закриття юридичної особи, фізичної особи, яка має намір стати підприємцем;

⁷⁶ UN E-Government Knowledge Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2014>

⁷⁷ UN E-Government Knowledge Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2016>

⁷⁸ Global Open Data Index: Plase overview [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.okfn.org/place/>

⁷⁹ 10 березня 2017 р. презентовано *Дорожню карту розвитку відкритих даних в Україні на 2017 рік* [Електронний ресурс] / Держ. агентство з питань електронного урядування України. – Режим доступу : <http://www.dkni.gov.ua/content/10-bereznua-2017-roku-prezentovano-dorozhnyu-kartu-rozvytku-vidkrytyh-danyh-v-ukrayini-na>

- схвалено *Концепцію розвитку системи надання електронних послуг в Україні* (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 918-р);
- уведено в дію «Порядок інтеграції інформаційних систем державних органів та органів місцевого самоврядування до Єдиного державного порталу адміністративних послуг» (спільний наказ Мінекономрозвитку та Мінрегіону);
- розроблено проект Концепції розвитку електронної ідентифікації, ініційовано пілотний проект *MobileID* (ідентифікація за допомогою електронного цифрового підпису на *Sim*-карті)⁸⁰.

У травні 2017 р. презентовано проект *Концепції розвитку електронної демократії в Україні* та Плану заходів з реалізації першого етапу її виконання. Ця Концепція спрямована на розвиток і зміцнення демократії в Україні шляхом формування відповідних політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов на основі європейських цінностей і принципів ЄС⁸¹.

Триває **реформа системи державних закупівель**. Попри виявлені в процесі експлуатації певні недоліки (наприклад, під час проведення тендеру на поставку обладнання для порту «Південний»⁸²), державна система електронних закупівель *ProZorro* (див.: www.prozorro.gov.ua), пілотний проект якої було запущено в лютому 2015 р., продемонструвала загалом свою високу ефективність. У травні 2016 р. система отримала Міжнародну премію у сфері публічних закупівель *Public Sector Procurement Award* за створення і впровадження електронної системи з унікальною архітектурою.

Для подальшого вдосконалення вітчизняних систем *e*-урядування вдалим рішенням може стати використання **хмарних сервісів**, ринок яких в Україні стабільно збільшується після 2013 р. (у 2016 р. спостерігалось його зростання на 10 %). Нині один із ключових трендів у сфері оптимізації структур державного управління й розвитку комунікації держави та громадян полягає в імплементації технологій *G-Cloud* (скорочене *Government Cloud* – урядова «хмара»). Приблизно з 2010–2011 рр. ці хмарні сервіси почали активно впроваджуватись у багатьох країнах, серед яких найбільших успіхів досягли Сполучене Королівство, Австралія, Естонія, Данія, Таїланд, США, Японія, Латвія, Бельгія та ін. Досвід цих держав однозначно свідчить про те, що *G-Cloud* дозволяють суттєво спростити й розширити доступ громадян до державних послуг, кардинальним чином підвищити якість і швидкість їх надання, вивести на новий

⁸⁰ Публічний звіт Голови Державного агентства з питань електронного урядування України : презентація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dknii.gov.ua/sites/default/files/prezentaciya_zvitu_golovy_za_2016_rik_1.pdf

⁸¹ Держ. агентство з питань електронного урядування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dknii.gov.ua/content/vidbulas-prezentaciya-proektu-konceptsiyi-rozvytku-elektronnoyi-demokratiyi-v-ukrayini-ta>

⁸² Система госзакупок ProZorro: эксперты о сильных и слабых местах [Електронний ресурс] / РИА Новости Украина. – Режим доступу : <http://rian.com.ua/interview/20160422/1008885219.html>

рівень ефективності урядового менеджменту і, зрештою, заощадити значні (до 50 %) бюджетні кошти за рахунок скорочення державного апарату.

У серпні 2016 р. компанія *De Novo*, провідний провайдер хмарного ринку України, послугами якого вже користувалися Державне агентство з питань електронного урядування України, МЕРТ та інші державні установи, ввела в дію першу в країні захищену хмару за моделлю *G-Cloud*, що була створена спеціально для потреб вітчизняних державних закладів та підприємств. Представники *De Novo* сверджують, що їхня *G-Cloud* характеризується високими показниками відмовостійкості та захисту від зовнішніх загроз і надає сервіси класу *IaaS* (Інфраструктура як Сервіс), забезпечує високий рівень надійності ресурсів та є сертифікованою відповідно до вимог Комплексної системи захисту інформації (КСЗІ)⁸³.

Попри значні досягнення в розвитку *e*-урядування протягом 2015–2017 рр., нині Україна робить лише початкові кроки до впровадження повноцінної електронної демократії. Тому необхідна подальша системна робота за такими напрямками:

- запровадження єдиного Урядового порталу *GOV.UA*;
- подальший розвиток *e*-документообігу, у т. ч. розробка й упровадження єдиного формату електронного документа та запровадження сервісу створення електронного документа для громадян;
- запровадження системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів;
- оптимізація й спрощення порядку надання пріоритетних послуг з адміністрування, будівництва, транспорту, ведення бізнесу, регулювання земельних відносин, соціального захисту тощо;
- подальша модернізація та забезпечення функціонування єдиного державного веб-порталу відкритих даних *data.gov.ua*, розвиток регіональних порталів відкритих даних;
- запровадження доступних, безпечних і зручних у користуванні засобів електронної ідентифікації громадян для доступу до електронних послуг.

Інформаційні технології у розвитку потенціалу науки та освіти. Розвиток інформаційних технологій, їх тотальне входження в життя людини створює нові виклики та відкриває горизонти нових можливостей перед освітньою галуззю.

Використання нових технологій в освіті невпинно розширюється. За прогнозами, глобальний ринок онлайн-освіти зросте з 193 млрд дол. США у 2016 р. до 586 млрд дол. США – у 2021 р., щорічно додаючи близько 25 %⁸⁴. Вагомими чинниками зростання ринку онлайн-освіти є такі: *гнучкість*

⁸³ De Novo стартує G-Cloud – першу захищену українську Хмару для держустанов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.de-novo.biz/uk/novini-ta-istoriyi-uspihu/novini/de-novo-startuye-g-cloud-pershu-zahishhenu-ukrayins-ku-hmaru-dlya-derzhustanov/>

⁸⁴ Smart Education and Learning [Електронний ресурс] // Markets & Markets. – Режим доступу : <http://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/smart-digital-education-market-571.html>

навчання, його низька вартість, легка доступність, швидке збільшення кількості користувачів Інтернету.

На європейському освітньому ринку вищі навчальні заклади пропонують онлайн-курси як доповнення до основного навчального процесу і будують навчання на основі змішаної моделі⁸⁵. В Україні, за деякими оцінками, фінансовий потенціал ринку освіти протягом життя, значну частку якого складає онлайн-освіта, становить близько 117 млрд грн на рік, а прогнозоване його зростання – 3–7 % щорічно⁸⁶.

Розвиток освіти з використанням сучасних технологій у нашій країні поки що не набув широкого поширення. Але вже зараз можна відзначити певні досягнення в цій сфері. Успішним є громадський проект масових відкритих онлайн-курсів «*Prometheus*», який функціонує на власній онлайн-платформі. Започаткований у 2014 р., сьогодні «*Prometheus*» пропонує десятки безкоштовних онлайн-курсів для аудиторії, що налічує сотні тисяч слухачів, за найрізноматнішими напрямками: підприємництво, аналіз даних, громадянська освіта, історія України, основи інформаційної безпеки, основи державної політики, ІТ-технології тощо. Читають курси викладачі ВНЗ (КНУ імені Тараса Шевченка, НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Києво-Могилянська академія, Університет Торонто та ін.) і фахівці-практики, представники відомих компаній (*IBM, Microsoft, VideoGorillas, EPAM* та ін.).

Варто також згадати проект *EdEra (Educational Era)*, який створює онлайн-курси та різноманітний освітній контент з використанням сучасних ІКТ. На сервісі *EdEra Books* з інтерактивними підручниками відвідувачі ресурсу вже проглянули більше мільйона сторінок, а на онлайн-курсах для старшої школи зареєструвалися понад 25 000 користувачів. У 2016 р. разом із експертами з усієї України та спільно з Міністерством освіти і науки України платформа *EdEra* працювала над оновленням навчальних програм для початкової школи. Після їх затвердження були розроблені й розміщені онлайн відеорекомендації з кожного предмета для вчителів, які, враховуючи кількість переглядів, користуються значною популярністю. Також у співпраці з ПРООН було створено інтерактивний урок на тему антикорупції, який можна провести у будь-якій школі України⁸⁷.

Протягом 2016 р. пройшов громадське обговорення й отримав ухвалу колегії МОН України проект *Концепції «Нова українська школа»*, яка

⁸⁵ Chripa Schneller and Carl Holmberg. Distance education in European higher education – the offer. Report 1 (of 3), 2014 of the IDEAL Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://idealprojectblog.files.wordpress.com/2013/11/ideal_report_final.pdf

⁸⁶ Благодетелева-Вовк С. Потенціал вітчизняного ринку освіти протягом життя [Електронний ресурс] / Освітня політика. Портал громадських експертів. – Режим доступу : <http://mvshky3boruw63rnovqs433sm4.cmle.ru/ua/tsifri-i-fakti/367-potensial-vitchiznyanogo-rinku-osviti-protiyagom-zhittya>

⁸⁷ Educational Era [Електронний ресурс] / Освітній онлайн-проект EdEra. – Режим доступу : <https://www.ed-era.com/>

визначає стратегічні напрями реформування середньої освіти до 2029 р.⁸⁸. У квітні 2017 р. документ було також підтримано Національною радою реформ⁸⁹. У 2017/2018 навчальному році в Україні розпочнеться пілотне впровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти⁹⁰.

Під егідою МОН України активно створюються освітні онлайн-сервіси. Так, з вересня 2017 р. всі українські школярі зможуть долучитися до безкоштовного вивчення англійської мови на онлайн-платформі *Lingva.Skills*. Станом на середину поточного року на ресурсі вже зареєструвалися і безкоштовно навчаються представники понад 800 загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів з усіх регіонів України⁹¹.

Проте існує *проблема визнання кваліфікацій, здобутих за допомогою онлайн-освіти*. І не лише в Україні. У розвинутих країнах більшість університетів, які створюють масові онлайн-курси, поки що не видають після їх завершення кредитні бали навіть своїм власним студентам. Так само не визначена цінність на ринку праці сертифікатів, що пропонуються різноманітними платформами масових онлайн-курсів⁹². Тому важливим завданням для української системи освіти є напрацювання механізмів сертифікації освітніх онлайн-курсів, підтвердженої як державними органами освіти, так і провідними навчальними закладами та роботодавцями.

У сучасних умовах *дистанційна, а саме онлайн-освіта*, набуває для України особливого значення у зв'язку з анексією Криму та окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей. Міністерство освіти і науки України працює над тим, щоб молоді з цих територій забезпечити доступ до повноцінної освіти в Україні⁹³. Надзвичайно важливу роль у цьому процесі відіграють новітні форми освіти, які надають можливість усім охочим готуватися до екзаменів (здачі ЗНО), здобувати сучасні знання та кваліфікації.

Окремим важливим напрямом упровадження новітніх технологій в освітній процесі є *розвиток електронних підручників*, що має високий потенціал не тільки для поліпшення якості й ефективності навчання у загальноосвітній

---

⁸⁸ Нова українська школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczija.pdf>

⁸⁹ Нацрада реформ підтримала Нову українську школу та розвиток інклюзивної освіти [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/nacrada-reform-pidtrimala-novu-ukrayinsku-shkolu-ta-rozvitok-40726>

⁹⁰ Заявка на участь у пілотному впровадженні нового державного стандарту початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe6M-NEJ1TcK_1AQiML4KxPn7jOhol64u8icQOZe8m07uxNEw/viewform?c=0&w=1

⁹¹ Школярі зможуть безкоштовно вивчати англійську онлайн – заступник Гриневич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infomist.ck.ua/shkolyari-zmozhut-bezkoshtovno-vyvchaty-anglijsku-onlajn-zastupnyk-grynevych/>

⁹² Steven Mintz. The Future of MOOCs [Електронний ресурс] / Inside Higher Ed. – Режим доступу : <https://www.insidehighered.com/blogs/higher-ed-beta/future-moocs>

⁹³ Для жителів Донбасу і Криму [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/dlya-zhiteliv-donbasu-i-krimu/>

школі, а й для збереження здоров'я школярів. Однак для реального широкого застосування електронних навчальних матеріалів у практику середньої школи необхідно попередньо розробити й упровадити єдині державні стандарти щодо електронних підручників з урахуванням можливостей представлення у них мультимедійного змісту та використання інтерактивності. Варто зауважити, що надання доступу до електронних копій традиційних паперових підручників не може замінити собою серйозної роботи з розробки та впровадження сучасних електронних навчальних засобів.

Виклики, які постають перед сучасною освітою, неможливо подолати, не виходячи за межі старих освітніх моделей, без освоєння та впровадження інноваційних форм освіти. Зростає розмаїття особистісних запитів людини, з одного боку, та динаміку вимог ринку праці, зумовлену прискоренням суспільно-економічних змін – з іншого, не можна задовольнити в межах форм традиційної освіти, які існують. Загострюється проблема невідповідності сформованої системи освіти новим потребам суспільства й людини. У цих умовах необхідно виробити новий підхід щодо ролі й значення *неперервної освіти*, яка відповідатиме сучасним освітнім потребам завдяки широкому впровадженню в освітній процес інформаційних технологій.

ІТ-технології все більше впливають на наукове пізнання, організацію наукових досліджень і впровадження їхніх результатів у практику. Наука отримала можливість із великою швидкістю оперувати великими масивами інформації, сучасні інформаційні засоби забезпечили якісно новий рівень комунікації учених, відбулась інтернаціоналізація наукової діяльності. Інформатизація науки створила можливості для появи нових методів дослідження складних систем і процесів, як-от: машинний експеримент, заснований на прикладній математиці та застосуванні інформаційних технічних засобів для створення моделей об'єктів наукового дослідження. ІТ-технології змінюють як структуру, методи, так і організацію науки. Дослідження переважно проводяться не вченими-одинаками, а великими науково-дослідними колективами з використанням потужних інформаційних технологій. Відтак набувають поширення міждисциплінарні форми дослідницької діяльності, що призводить до інтеграції різних наукових галузей, породжуючи нові наукові напрями.

В Україні чинним Законом України «Про науково-технічну інформацію»⁹⁴ визначаються «основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни». Незважаючи на поправки до цього Закону (остання була внесена в 2014 р.), документ

⁹⁴ Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. № 3322-ХІІ (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3322-12/print1477216865313028>

не враховує бурхливого розвитку інформаційних технологій, який вимагає нових підходів у формуванні ефективної державної політики в галузі науково-технічної інформації. Важливим кроком у цьому напрямі має стати створення національної електронної бази даних науково-технічної інформації з відкритим доступом.

У сучасній науці ІТ-технології давно переросли свою початкову роль допоміжного засобу, перетворившись на потужний методологічний та організаційний чинник організації й провадження наукового пізнання, використання потенціалу якого нагально постало сьогодні перед вітчизняною наукою.

Ефективне використання **потенціалу інформаційних технологій для розвитку української освіти і науки** вимагає:

1. розробки та введення в дію програми стимулювання та підтримки запровадження вітчизняними ВНЗ практик змішаного та онлайн-навчання задля підвищення доступності освіти та її ефективності з точки зору формування практичних компетенцій;
2. запровадження єдиних державних стандартів щодо електронних підручників з урахуванням можливостей використання інтерактивності та представлення у них мультимедійного змісту;
3. розробки та введення в дію програми створення національної електронної бази даних науково-технічної інформації з відкритим доступом;
4. внесення відповідних доповнень до законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і «Про науково-технічну інформацію» та пов'язаних із ними нормативних актів.

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ РЕФОРМ

У 2016 р. та першій половині 2017 р. Національна рада реформ продовжувала свою активну роботу. Протягом вказаного періоду на засіданнях Національної ради реформ під головуванням Президента України за участі Прем'єр-міністра України, Голови Верховної Ради України, Голови Національного банку України, віце-прем'єр-міністрів, міністрів, голів комітетів Верховної Ради України, народних депутатів України, Секретаря Ради національної безпеки і оборони України, керівництва Адміністрації Президента України та представників громадських об'єднань розглядалася та обговорювалася низка актуальних тем в рамках продовження впровадження реформ в Україні.

Серед таких тем є:

- стан впровадження та перспективи судової реформи;
- напрямки Плану пріоритетних дій уряду на 2016 рік;
- актуальність питання енергоефективності;
- активізація роботи із розвитку інвестиційної діяльності в Україні та формування привабливого інвестиційного іміджу України;
- прогрес реформи дерегуляції та подальший план дій;
- розгляд концепції щодо створення Українського культурного фонду;
- впровадження заходів з удосконалення податкової системи, деофшоризації та лібералізації валютного регулювання;
- реформування загальної середньої освіти, розвиток інклюзивної освіти в Україні, перспективи реформування системи інституційного догляду і виховання дітей в Україні;
- розгляд питання про стан готовності до запровадження тестового режиму відшкодування ПДВ;
- реформа системи охорони здоров'я;
- реформа пенсійної системи України.

Основними результатами та досягненнями діяльності Національної ради реформ стали:

- розроблення Радою з питань судової реформи пакета законопроектів, спрямованих на впровадження реформ у судовій системі. Ухвалення парламентом змін до Конституції України (щодо правосуддя), законів

України «Про Конституційний Суд України», «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя»;

- започаткування діяльності Національної інвестиційної ради (Указом Президента України від 29 вересня 2016 р. № 365 затверджено Положення про Національну інвестиційну раду та призначено її секретаря);

- схвалено концепцію впровадження механізмів фінансування заходів з енергоефективності, обговорено питання щодо законодавчого врегулювання створення Фонду енергоефективності. Відповідний закон було розроблено, ухвалено Верховною Радою України та підписано Президентом України;

- Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про ринок електричної енергії», який підписано Главою держави;

- розроблено проект Енергетичної стратегії України до 2035 року;

- активізовано роботу Уряду України та Верховної Ради України в напрямі дерегуляції. Скасовано 460 нормативних актів, які створювали додаткові адміністративні бар'єри та гальмували процес залучення інвестицій; запроваджено онлайн-реєстрацію бізнесу; продовжено мораторій на проведення перевірок бізнесу; розпочато процес створення та введення в експлуатацію Інтегрованої автоматизованої системи державного нагляду (контролю) з інформацією про всі заходи державного нагляду (контролю). Прийнято закони України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики» з метою розвитку телекомунікаційних мереж, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності», реалізація якого дозволить запровадити європейський підхід до дозвільно-погоджувальних процедур у будівництві, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо використання печаток юридичними особами та фізичними особами – підприємцями» тощо;

- Урядом схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року;

- Верховна Рада України схвалила внесений Главою держави Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»;

- у рамках забезпечення процесу деофшоризації Президент України видав Указ від 28 квітня 2016 р. № 180 «Про заходи щодо протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон», згідно з яким утворено робочу групу для підготовки законопроектів з питань протидії зменшенню податкової бази і переміщенню прибутків за кордон;

- обговорено підходи до створення Служби фінансових розслідувань як органу протидії фінансовим злочинам з метою забезпечення консолідації повноважень, якими наразі наділені податкова міліція, Служба безпеки України і Міністерство внутрішніх справ України;

- запроваджено Єдиний публічний реєстр заяв на відшкодування ПДВ;

- у рамках проведення медичної реформи Верховною Радою України прийнято за основу проект Закону України «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів»;
- розглянуто Концепцію пенсійної реформи України та вироблено низку пропозицій щодо законодавчого врегулювання деяких аспектів пенсійної реформи. Парламентом вже схвалено пакет відповідних законопроектів у першому читанні.

За час своєї діяльності Національною радою реформ проведено 25 засідань, на яких ухвалено 296 рішень та рекомендацій Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Національному банку України та іншим державним органам. 74 % всіх рішень виконано, інші завдання – в процесі виконання.

Для забезпечення координаційної, аналітичної та комунікаційної підтримки цільовим командам реформ, створеним відповідальними органами (міністрами або керівниками державних органів), продовжував функціонувати Проектний офіс Національної ради реформ.

Після півтора року роботи Національної моделі управління реформами 1.0 реалізація реформ у багатьох напрямках перейшла в стадію виконання прийнятих законів, де основна діяльність відбувається у виконавчій владі; настав час масштабувати досвід Проектного офісу НРР із фокусом на виконавчій владі.

Практичний досвід роботи Проектного офісу показав, що більшої ефективності можна досягти за умови щільнішої інтеграції Офісу в діяльність виконавчої гілки влади, тобто Уряду України, оскільки реальні повноваження та відповідальність за щоденне впровадження реформ лежать саме на профільних міністерствах та відомствах.

У результаті численних обговорень із представниками Уряду України, Стратегічної дорадчої групи підтримки реформ в Україні, міжнародних донорів у 2016 р. було вирішено **запропонувати нову Національну модель управління реформами** (т. зв. версія 2.0) та новий формат роботи Проектного офісу реформ, який трансформувався у два офіси: Команда підтримки НРР та Офіс реалізації реформ при Кабінеті Міністрів України.

Для координації роботи із розроблення і реалізації реформ найефективнішим шляхом є створення окремих проектних команд.

Проектний офіс запровадив і підтримував стандарти для планування, систематизації та моніторингу реформ. Зокрема:

- були розроблені логічні моделі та паспорти реформ, що структурували реформи у стандартизований і простий спосіб;
- розроблена система моніторингу прогресу реформ.

Проектний офіс запровадив та підтримував культуру регулярного та відкритого моніторингу прогресу реформ:

- опубліковано 7 звітів про прогрес реформ;
- запущено регулярне відстеження сприйняття прогресу реформ населенням.

ПРО СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»

Показники	Україна 2014 (на дату Указу Президента України)	Україна 2020	Зміни значень показника в 2015 р.	Зміни значень показника в 2016 р.
РОЗВИТОК				
Рейтинг легкості ведення бізнесу	96	ТОП-30	81	80
Кредитний рейтинг країни на рівні інвестиційної категорії	ССС	ВВВ	В-/D	В-/В
Індекс глобальної конкурентоспроможності	84	ТОП-40	79	85
ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності)	8 683,6 дол. США	16 000 дол. США	7 948,1 дол. США Негативна динаміка пов'язана із складною економічною ситуацією	8 271,8 дол. США
Чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015–2020 рр.	–	40 млрд дол. США	3,0 млрд дол. США	3,3 млрд дол. США
Максимальне відношення дефіциту державного бюджету до ВВП, %	4,9	3	2,3	2,9
Максимальне відношення дефіциту зведеного бюджету до ВВП, %	4,5	–	1,6	2,3

Показники	Україна 2014 (на дату Указу Президента України)	Україна 2020	Зміни значень показника в 2015 р.	Зміни значень показника в 2016 р.
Дефіцит сектору загальнодержавного управління (з урахуванням дефіциту НАК «Нафтогаз України»), у % до ВВП	10,1	–	3,9	6,85
Максимальне відношення загального державного боргу та гарантованого державою боргу до ВВП, %	69,4	60	79,1 Зростання значною мірою зумовлено необхідністю підтримки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, збільшення статутних капіталів НАК «Нафтогаз України» та ПАТ АБ «Укр-газбанк», отриманням кредитів МФО, які спрямовувалися на фінансування проектів розвитку, та девальвацією національної валюти, оскільки понад 65 % боргу є зовнішнім боргом	80,98 Зростання показника зумовлено, зокрема, необхідністю капіталізації банків, підтримки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, девальвацією національної валюти
Енергоємність ВВП, т н. е./тис. дол. США ВВП за паритетом купівельної спроможності у цінах 2011 р.	0,298	0,2	0,282	н. д.
БЕЗПЕКА				
Витрати на національну безпеку та оборону, % від ВВП	4,02	3	4,8 Фактичний показник нижчий від запланованого (5,28 % ВВП), зокрема, у зв'язку з вищим обсягом фактичного номінального ВВП порівняно з прогнозованим (на 138,3 млрд грн) та наданням державних гарантій у меншому від передбаченого обсязі (на 5,7 млрд грн)	5,1
у т. ч. витрати на оборону, % від ВВП	1,9		2,9	3,0
Чисельність професійних військових, на 1 000 населення	2,8	5,6	2,65	3,95

Продовження табл.

Показники	Україна 2014 (на дату Указу Президента України)	Україна 2020	Зміни значень показника в 2015 р.	Зміни значень показника в 2016 р.
Індекс сприйняття корупції	144	ТОП-50	130	131
Довіра експертного середовища до суду, %	–	70	9	н. д.
Довіра громадян до органів правопорядку, %	–	70	близько 25	40,7
Оновлення кадрового складу державних службовців (правоохоронні органи, судді, прокуратура, влада)	–	70 %	Державних службовців: вибуло 58 699 осіб; прийнято 53 971 особу	Державних службовців: вибуло 11 349 осіб; прийнято 12 580 осіб
Ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого енергоресурсу	74 % імпорт газу з РФ	30 %	37 % РФ	< 30 %
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ				
Середня тривалість життя, років	71	+3 роки	71,38	н. д.
Частка коштів місцевих бюджетів у загальнодержавному бюджеті, %	42,7	65	54,6 Збільшення фінансової спроможності місцевих бюджетів забезпечується в рамках реалізації реформи децентралізації	57,3 Збільшення фінансової спроможності місцевих бюджетів забезпечується в рамках реалізації реформи децентралізації
Проникнення широкосмугового Інтернету, кількість абонентів на 100 осіб	8,83	25	11,6	34,7
Випускники шкіл, які володіють двома іноземними мовами, %	–	75	н. д.	н. д.
Якість середньої освіти	–	ТОП-50	н. д.	н. д.
Добробут громадян, %	40	65	19	н. д.

Показники	Україна 2014 (на дату Указу Президента України)	Україна 2020	Зміни значень показника в 2015 р.	Зміни значень показника в 2016 р.
ГОРДІСТЬ				
Громадяни України, які відчувають гордість за свою країну, %	–	90	74	76
Кількість призових місць на Олімпійських іграх	–	35 медалей Запланова- но здобути на Літніх Олімпійських іграх 2020 р. у м. Токіо (Японія)	н. д.	11 медалей Збірна команда України з олімпійських видів спорту здобула на XXXI Літніх Олімпійських іграх у м. Ріо- де-Жанейро (Бразилія)
Глобальний індекс конкурентоспроможності у боротьбі за таланти	66	ТОП-30	66	
Кількість фільмів у широкому прокаті українського виробництва, <i>одиниць</i>	7	20	10	12

Примітка. н. д. – немає даних.

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО РЕЗУЛЬТАТІВ ВИКОНАННЯ ПОКАЗНИКІВ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»

Протягом 2016 р. та I половини 2017 р. продовжувалася робота з різних напрямів щодо досягнення цілей та пріоритетів розвитку країни, а також показників досягнення цілей, визначених **Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020»**, що була схвалена **Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015** (далі – Стратегія).

Згідно зі Стратегією, рух України вперед визначають чотири вектори, а саме:

- *вектор розвитку* – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя;
- *вектор безпеки* – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності;
- *вектор відповідальності* – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах;

- *вектор гордості* – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт.

Просування України в напрямі поставлених цілей та досягнення ключових показників, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», характеризується наведеними нижче даними.

Вектор розвитку

Про позитивні успіхи реформ, зокрема у сфері підприємницької діяльності, свідчать результати рейтингового дослідження Світового банку «Ведення бізнесу».

Так, у межах *рейтингового дослідження «Ведення бізнесу – 2017»*, Україна посіла 80-те місце, поліпшивши результат на одну позицію, з урахуванням корегувань Світового банку за підсумками року.

Коментар. Станом на дату видання зазначеного Указу рейтинговий показник на 2015 р. становив 96, а за результатами корегувань у листопаді цього ж року його значення змінилося до 87.

Найкращого результату вдалося досягти за показником «Захист прав інвесторів», за яким Україна піднялася на 31 сходинку зі 101-го на 70-те місце. Також прогрес був за показником «Забезпечення виконання контрактів», де Україна піднялася на 12 позицій – із 93-го на 81-е місце. За показником «Підключення до електромереж» наша країна зайняла 130-е місце, піднявшись на 10 позицій.

Міжнародне рейтингове агентство *Standard & Poor's* підтвердило довгострокові та короткострокові рейтинги в іноземній і національній валюті на рівні «*B-/B*» зі «стабільним» прогнозом.

Це дозволяє зробити висновок про покращення макроекономічної ситуації та поступ в реформах, що проводяться з метою запобігання ризикам, пов'язаним із великими виплатами за основною сумою боргу та процентами.

Ми продовжуємо рухатися до встановленої цілі – у 2020 р. досягти 16 000 дол. США ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк. Як засвідчують дані, розміщені на офіційному сайті Світового банку, за підсумками 2013 р. ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу склав 8 629,7 дол. США. Складна економічна ситуація не дозволила продемонструвати належний прогрес у динаміці цього показника. У 2015 р. його значення, за оцінками Світового банку, становило 7 948,1 дол. США, у 2016 р. – 8 271,8 дол. США.

Одним із пріоритетів є збереження динаміки *у сфері залучення прямих іноземних інвестицій*, яка склалась у минулому році. Зокрема, за даними НБУ, у 2016 р. чисте зростання за прямими іноземними інвестиціями становило 3,3 млрд дол. США, у 2015 р. – 3,0 млрд дол. США. Однією з причин зростання інвестиційної активності в Україні стало зниження ризиків ескалації військового конфлікту на Донбасі.

Безперечно, реалізація реформ, а також продовження співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, зокрема з МВФ, сприятимуть розширенню інвестиційних джерел, які вкрай необхідні насамперед для реалізації проектів із розвитку інфраструктури та відбудови територій, що постраждали внаслідок воєнних дій на сході України.

Усе це складе основу для поживлення економічної діяльності.

Згідно з оцінками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) на 2016–2017 рр. за показником **глобальної конкурентоспроможності** Україна посіла 85-те місце серед 138 країн світу, втративши порівняно з 2015 р. 6 позицій (у 2015 р. Україна піднялася на 79-ту позицію).

Зниження рейтингу України на 6 позицій у доповіді ВЕФ «Глобальний індекс конкурентоспроможності 2016–2017», яка вважається найбільш авторитетною і комплексною у сфері оцінки конкурентоспроможності національних економік, сталося в результаті взаємодії негативних і позитивних змін за 12 головними критеріями. Негативні зміни (за 7 критеріями) переважили позитивні (за 5 критеріями).

Зокрема, зниження рейтингу відбулося за такими критеріями: ефективність ринку праці (на 17 позицій); інфраструктура (на 6 позицій); охорона здоров'я та початкова освіта (на 9 позицій); ефективність товарного ринку (на 2 позиції); рівень розвитку фінансового ринку (на 9 позицій); розмір внутрішнього ринку (на 2 позиції); удосконалення бізнесу (на 2 позиції).

Водночас падіння загального рейтингу було суттєво пом'якшене через підвищення позицій України за такими 5 критеріями: макроекономічне середовище (на 6 позицій); державні та суспільні установи (на 1 позицію); вища освіта (на 1 позицію); інновації (на 2 позиції); технологічна готовність (на 1 позицію).

Отже, у найближчій перспективі для підвищення конкурентоспроможності України відповідно до наведених у вищевказаній доповіді ВЕФ критеріїв, пріоритетами мають бути: забезпечення ефективності товарного, фінансового ринків, ринку праці; охорона здоров'я і початкова освіта; розвиток інфраструктури; стимулювання внутрішнього ринку; удосконалення ведення бізнесу.

Дефіцит державного бюджету продовжує бути одним із ключових індикаторів оздоровлення державних фінансів. Україна завершила 2014 р. з показником 4,9 % ВВП, 2015 р. – 2,3 % ВВП, 2016 р. – 2,9 %. На кінець 2017 р. є наміри утримати дефіцит державного бюджету на рівні до 3,0 % ВВП.

Довідково. За даними Держстату, номінальний ВВП за 2014 р. становив 1 586,9 млрд грн, за 2015 р. – 1 988,5 млрд грн, за 2016 р. – 2 383,2 млрд грн. Прогнозований Урядом України обсяг номінального ВВП за 2017 р. – 2 845,8 млрд грн.

В умовах необхідності спрямування значних фінансових ресурсів на забезпечення оборони та безпеки держави, а також високого боргового навантаження на бюджет, що накопичилось у попередні роки, ситуація з **державним та гарантованим державою боргом** залишається складною.

Його відношення до ВВП на кінець 2014 р. становило 69 % і зросло до 79,1 % ВВП на кінець 2015 р., що значною мірою зумовлено необхідністю підтримки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, збільшення статутних капіталів НАК «Нафтогаз України» та ПАТ АБ «Укргазбанк», а також отримання кредитів міжнародних фінансових організацій, що спрямовувалися на фінансування проектів розвитку, та девальвацією національної валюти, оскільки понад 65 % боргу є зовнішнім боргом.

Обсяг державного і гарантованого державою боргу наприкінці 2016 р. становив 81 % ВВП. Зростання цього показника зумовлено, зокрема, необхідністю капіталізації банків, підтримки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, девальвацією національної валюти. На кінець 2017 р. граничний обсяг державного і гарантованого державою боргу визначено у розмірі 2 403,1 млрд грн, що складає 84,4 % прогнозованого на кінець року обсягу ВВП.

Коментар. Обсяг державного та гарантованого державою боргу на 31.12.2015 р. становив 1 572,2 млрд грн (65,5 млрд дол. США) і зріс у гривневому еквіваленті за 2015 рік на 42,8 %, при цьому в доларовому еквіваленті – зменшився на 6,2 % (4,3 млрд дол. США). Станом на 31.12.2016 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу становив 1 929,81 млрд грн (70,97 млрд дол. США) і зріс за 2016 р. у гривневому еквіваленті на 22,7 %, а в доларовому – на 8,3 %.

За показником **«Енергоемність ВВП, т н. е./тис. дол. США ВВП за паритетом купівельної спроможності у цінах 2011 р.»** інформація за 2016 р. відсутня. Згідно з даними Держстату України значення показника в 2015 р. (за загальним обсягом постачання первинної енергії) становило 0,281 т н. е./тис. дол. США ВВП (ПКС у цінах 2011 р.). Енергоемність ВВП України за 2014 р. (за загальним обсягом постачання первинної енергії), за даними Держстату України, становила 0,298 т н. е./тис. дол. США ВВП (ПКС у цінах 2011 р.).

У межах проголошеної у Стратегії Програми енергонезалежності в 2017 р. Верховною Радою України було прийнято пакет важливих законів **у сфері енергоефективності – ключовій сфері забезпечення енергонезалежності країни** (це закони України «Про енергетичну ефективність будівель», «Про ринок електричної енергії», «Про Фонд енергоефективності», «Про комерційний облік комунальних послуг»). Цими законами сформовано сприятливі умови для стабільного зниження енергоемності ВВП шляхом упровадження енергоефективних заходів з налагодження обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), переходу до використання енергоефективних технологій та обладнання, реалізації проектів з використанням альтернативних джерел енергії, лібералізації енергетичних ринків.

Усі ці закони сприятимуть реалізації *Урядової програми надання «теплих кредитів»* для населення, ОСББ та ЖБК для здійснення енергоефективних заходів у житлових будівлях. За період від 1 листопада 2014 р. по теперішній час (станом на 10 липня 2017 р.) 301 тис. сімей скористалися цією програмою. Загалом населенню України та ОСББ за згаданий період було

надано 225 167 кредитів на загальну суму 3,9 млрд грн. З державного бюджету відшкодовано понад 1,5 млрд грн «тіла» кредитів.

Вектор безпеки

Стратегією «Україна – 2020» встановлено, що витрати на **фінансування національної безпеки і оборони** щорічно до 2020 р. становитимуть не менше 3 % від ВВП.

Коментар. У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287, визначено, що її реалізація потребуватиме спрямування щорічно на бюджетне фінансування сектору безпеки і оборони не менше 5 % від ВВП. Відповідний мінімальний розмір фінансування встановлено і в низці інших концептуальних документів у сфері національної безпеки та оборони.

У 2016 р. на національну безпеку та оборону було спрямовано загальний ресурс у сумі 121,7 млрд грн, або 5,1 % від ВВП (у 1,9 раза більше, ніж у 2014 р., та на 27 % більше порівняно з 2015 р.), що пов'язано із необхідністю фінансування невідкладних потреб на оборону та безпеку, у т. ч. проведення антитерористичної операції. У 2017 р. заплановано спрямувати на відповідну мету ресурс на рівні понад 5,0 % ВВП.

Станом на кінець 2016 р. коефіцієнт **чисельності професійних військовослужбовців** на 1000 осіб населення України (42 635 097 осіб) становить 3,95. Ці дані демонструють зростання коефіцієнта на 1,3 порівняно з 2015 р. А в перспективі до 2020 р. він має зрости на 1,65 порівняно з 2016 р.

У 2016 р. збільшення чисельності військовослужбовців за контрактом відбулося завдяки підвищенню рівня грошового забезпечення, оптимізації процедури укладання контрактів, упорядкуванню термінів проходження військової служби, налагодженню дієвої взаємодії з органами державної влади.

Активізація діяльності в **напрямі подолання корупції** також дозволила спостерігати позитивні тенденції.

Україна в **рейтингу сприйняття корупції**, що розраховується *Transparency International*, у 2016 р. зайняла 131-ше місце, втративши одну позицію. Але говорити про погіршення ситуації не можна, оскільки Україна в 2016 р. набрала 29 балів, а в 2015 р. – 27 балів, що на 2 бали більше.

Коментар. Найближчі за рейтингом європейські сусідні країни: Молдова – 123-тє місце (30 балів); Боснія і Герцеговина, Албанія – 83-тє місце (по 39 балів).

Рівень довіри громадян до органів правопорядку також змінюється. Наприклад, у 2016 р. частка тих, хто повністю і «скоріше» довіряє поліції, зросла майже вдвічі – до 40,7 % порівняно з показниками 2013–2015 рр.

Соціологи відзначають, що більшість громадян, які контактували з поліцією, висловили повне або часткове задоволення діями поліцейських

(56,2 %), зазначивши їхню уважність (72,9 %), шанобливе ставлення (72,2 %), оперативність (54,3 %). Майже 72 % опитаних не погодилися з твердженням, що поліцейські натякали на матеріальну винагороду. Ще понад 80 % заперечували, що поліція застосовувала силу без достатніх на те підстав.

Досягненню такого рівня суспільної довіри насамперед сприяли структурні та функціональні перетворення Національної поліції, зокрема запровадження нових якісних критеріїв та процедури відбору кандидатів на службу, що уможливило в ході проведення атестаційних процесів суттєво оновити кадровий склад.

На сьогодні відсутня інформація щодо ключових показників стосовно **підвищення довіри експертного середовища до суду**. Але є надія, що незабаром вдасться відчутти позитивні зрушення від започаткованих реформ у судовій системі. Наразі ухвалено ключові законодавчі зміни стосовно цієї реформи, серед них – зміни до Конституції України щодо правосуддя, а також нові закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Конституційний Суд України».

Ключовий показник **«Оновлення кадрового складу державних службовців (правоохоронні органи, суди, інші державні органи)»** також змінювався завдяки реформам. Так, упродовж 2015–2016 рр. у результаті заходів з реформування органів внутрішніх справ МВС України перетворено на правоохоронний багатопрофільний цивільний орган європейського зразка, оновлено його загальну структуру й чисельність. З початку реформування системи МВС (06.11.2015 р.) фактично повністю оновлено кадровий склад державних службовців міністерства.

Зросли значення показника **оновлення кадрового складу державних службовців (суддів)**, зокрема ті, що стосуються апеляційних та місцевих судів: 2015 р. – це 7 (14 %), 2016 р. – уже 8 (15 %).

На сьогодні Нацдержслужба України продовжує оновлення кадрового складу державних службовців за рахунок комплектування посад кваліфікованими спеціалістами на конкурсній основі

За показником **«Ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого енергоресурсу»** частка російського природного газу в загальному обсязі його імпорту в Україну в 2015 р. становила 37 % (проти 74,4 % у 2014 р.); у 2016 р. поставки російського газу в Україну взагалі не здійснювалися. У I півріччі 2017 р. НАК «Нафтогаз України» й інші учасники вітчизняного газового ринку також не закуповували природний газ у РФ. Загалом станом на 19.07.2017 р. російський газ не закуповується вже 600 днів.

Рішення Стокгольмського арбітражу у справі про взаємні фінансові претензії між НАК «Нафтогаз» та ПАТ «Газпром», прийняте в травні 2017 р. на користь української компанії, остаточно позбавило Україну від обтяжливих, уразливих, не вигідних для неї вимог договору 2009 р. між цими двома компаніями на поставки російського природного газу в Україну.

Україна повністю покрила свою потребу в імпортованому природному газі за рахунок постачальників на Європейському ринку. У I півріччі

2017 р. європейський імпорт газу до України склав 7 млрд м³, що у 2,3 раза більше, ніж за цей же період минулого року (3 млрд м³). Газ в Україну постачався з територій Польщі, Словаччини та Угорщини.

Диверсифікація імпорتنих поставок газу відбулася передусім завдяки відкриттю Словацького газового маршруту для реверсних поставок газу з Європи. Його пропускна спроможність після відкриття в 2014 р. зросла вдвічі та нині становить 15,5 млрд м³ на рік. Крім того, пропускна спроможність газового маршруту в Україну з Угорщини становить 6,1 млрд м³ на рік, із Польщі – 1,5 млрд м³ на рік.

У 2016 р. імпортований природний газ в обсязі 8,2 млрд м³ було придбано в 20 європейських постачальників. Частка жодного з них не перевищила 30 % від загальних обсягів, придбаних НАК «Нафтогаз».

Природний газ із Європи в Україну упродовж 6 місяців 2017 р. імпортувала 31 компанія-постачальник (проти 20 у 2016 р.). Зокрема, за цей період НАК «Нафтогаз» закупив газ у 12 європейських постачальників в обсязі 5,1 млрд м³, що у 2,5 раза більше, ніж за цей же період минулого року (2 млрд м³). Газ для «Нафтогазу» постачався зі Словаччини та Угорщини.

Відбувається також і диверсифікація поставок ядерного палива для вітчизняних АЕС. У 2015 р. здійснено 14 поставок свіжого ядерного палива, із них 13 – виробництва АТ «ТВЕЛ» (Російська Федерація), 1 – виробництва компанії «Westinghouse»; у 2016 р. відбулося 17 поставок, із них: 12 – виробництва АТ «ТВЕЛ», 5 – компанії «Westinghouse». За I півріччя 2017 р. здійснено 7 поставок, із них: 3 – від АТ «ТВЕЛ», 4 – від компанії «Westinghouse».

Вектор відповідальності

Показник середньої тривалості життя українців залишається практично на тому ж рівні, що й у попередні роки: у 2014 р. – 71,37, у 2015 р. – 71,38. Зміни його значень у 2016 р. будуть оприлюднені ближче до осені 2017 р. Однак, як і зазначалося раніше, суттєво впливає на цей показник система охорони здоров'я, яка сьогодні знаходиться в активній стадії реформування. Є надія, що успішна реалізація медичних реформ позитивно позначиться на тривалості життя громадян України.

Питома вага місцевих бюджетів у зведеному бюджеті за підсумками 2015 р. становила 54,6 %, у 2016 р. – 57,3 %. Збільшення фінансової спроможності місцевих бюджетів забезпечується в межах реалізації реформи децентралізації.

Коментар. Питома вага, за даними Мінекономрозвитку, визначена у приведених умовах: без урахування видатків, пов'язаних із обслуговуванням боргу та фінансовим забезпеченням Пенсійного фонду України.

Підсумки 2015–2016 рр. загалом демонструють позитивні зрушення на шляху до зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів.

Коментар. За інформацією Мінфіну України, надходження до загального фонду місцевих бюджетів за 2015 р. проти 2014 р. (у зіставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) зросли на 29,6 млрд грн (42,1 %). Зросли на 10,1 млрд грн (23,1 %) надходження податку на доходи фізичних осіб; на 3,4 млрд грн (30,3 %) – надходження плати за землю. Майже 7,7 млрд грн місцеві бюджети одержали від запровадженого з 1 січня 2015 р. акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, 736,9 млн грн – від податку на нерухоме майно.

У 2016 р. порівняно з 2015 р. (у зіставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) доходи загального фонду місцевих бюджетів зросли на 48,4 млрд грн (49,3 %). На 25,3 млрд грн (47,3 %), зросли надходження податку на доходи фізичних осіб, на 8,9 млрд грн (61,2 %) – надходження плати за землю. Місцеві бюджети одержали 11,6 млрд грн від акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів, 1,4 млрд грн – від податку на нерухоме майно.

Рівень проникнення послуг доступу до мережі Інтернет по Україні за I квартал 2017 р., у розрахунку на 100 жителів, становить 39,1. Регіонами з найнижчим рівнем проникнення послуг широкосмугового доступу до мережі Інтернет (далі – ШСД) були такі області України: Закарпатська – 24,1, Чернівецька – 23,6, Луганська – 22,8. Найвищий рівень проникнення послуг ШСД спостерігався в Одеській і Миколаївській областях – відповідно 86,7 та 43,7, а також у м. Києві – 89,2.

Довідково. У 2016 р. рівень проникнення послуг ШСД становив 34,7. Найвищі значення показника демонстрували Одеська, Миколаївська області та столиця України м. Київ, найнижчі – Донецька, Луганська та Кіровоградська області.

Зростанню зазначеного показника насамперед сприяло широкомасштабне впровадження у 2016 р. повноцінного рухомого (мобільного) зв'язку третього покоління (3G), а також успішна маркетингова політика операторів/провайдерів та бажання користувачів долучитися до значно якісніших послуг, які б задовольнили сучасні потреби у «важкому» контенті.

Вектор гордості

Рух у напрямі досягнення мети у 2020 р. щодо значення показника **«Випускники шкіл, які володіють двома іноземними мовами, %»** на рівні 75 %. У 2016 р. кількість випускників, котрі завершили вивчення двох іноземних мов, становила 37,5 тис. осіб, а в 2015 р. – 58,3 тис. осіб. При цьому, показовими є дані Українського центру оцінювання якості освіти, які свідчать про зростання чисельності учнів українських шкіл, які вивчають іноземні мови. Так, у 2017 р. кількість учасників зовнішнього незалежного оцінювання, які подолали поріг «склав/не склав» з англійської мови, становила майже 67 тис. осіб, тоді як у 2016 р. цей показник становив 65,5 тис. осіб. Особливо слід відзначити, що в 2017 р. значно зросла кількість учнів, які обрали інші іноземні мови як добровільно обраний предмет ЗНО, – це майже 7 тис. осіб проти 5,5 тис. осіб у 2016 р.

Завдяки ініціативі програми *Go Global* та на її підтримку Президент України П. Порошенко підписав Указ «Про оголошення 2016 року Роком англійської мови в Україні» від 11 листопада 2015 р.

На виконання Указу органами державної та місцевих влад проводився комплекс заходів, спрямованих на популяризацію та вивчення англійської мови, які передбачали: проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, у т. ч. за допомогою місцевих ЗМІ; організацію та проведення із залученням навчальних закладів, закладів культури, установ і організацій, які надають послуги із вивчення англійської мови, олімпіад, фестивалів, конкурсів та інших заходів, спрямованих на заохочення різних вікових груп населення до вивчення англійської мови, підвищення рівня володіння нею; запровадження на регіональному телебаченні освітніх програм із вивчення англійської мови.

З метою поглибленого вивчення англійської мови, міжкультурного діалогу та на підтримку проекту Міністерства освіти і науки України, команда *Go Global* організувала новий формат пришкільних мовних таборів із залученням іноземних волонтерів – *GoCamp*.

У 2016 р. була започаткована програма «Вчителі англійської мови – агенти змін», розроблена Британською Радою та громадською ініціативою *Go Global* у партнерстві з Міністерством освіти і науки України. Її мета – підвищення рівня викладання англійської мови в загальноосвітніх навчальних закладах.

Продовжуючи розпочате, Міністерство освіти і науки України оголосило 2017/2018 навчальний рік Роком німецької мови в Україні.

Частка громадян України, які відчують гордість за свою країну, залишається високою. Наприклад, рівень патріотизму українців у 2016 р. становив 76 % (з аналітичної доповіді Центру Разумкова). Мають почуття патріотизму більшість жителів усіх регіонів: від 59 % – на Донбасі до 88 % – на Заході України.

Вдалося поліпшити показник **кількості фільмів у широкому прокаті українського виробництва**. Так, глядацькій аудиторії в 2016 р. пропонувалися 12 вітчизняних фільмів проти 7 фільмів – у 2014 р. та 10 – у 2015 р.

Коментар. Виробництво фільмів до виходу їх у прокат триває 2–3 роки. З огляду на збільшення витратків державного бюджету з 244,7 млн грн у 2016 р. до 501,5 млн грн – у 2017 р., закладається перспектива завершити в 2017 р. близько 33 проєктів, половина з яких може вийти в прокат цього ж року.

Збільшенню кількості фільмів вітчизняного виробництва має сприяти ухвалений 23 березня 2017 р. Верховною Радою України Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», який запровадить в Україні апробовані світовою практикою механізми стимулювання, підтримки розвитку вітчизняної кінематографії, а також посилить захист прав інтелектуальної власності.

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ ДО 2030 РОКУ

Логічним продовженням Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» має стати реалізація Цілей сталого розвитку ООН, адаптованих для України.

У вересні 2015 р. на Саміті ООН зі сталого розвитку в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН лідери 193 країн **ухвалили Цілі сталого розвитку (ЦСР)** – цільові орієнтири з показниками майбутнього глобального розвитку. Ними було замінено Цілі розвитку тисячоліття, які було затверджені Декларацією Тисячоліття ООН у 2000 р., і термін досягнення яких минув у 2015 р.

Довідково. За визначенням Міжнародної (Світової) Комісії з навколишнього середовища і розвитку, мета сталого розвитку – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка не враховує небезпеку погіршення стану довкілля від розвитку за екстенсивною моделлю.

ЦСР ухвалені на 2015–2030 роки. Вони містять 17 таких глобальних цілей: 1. Світ без бідності; 2. Світ без голоду; 3. Хороше здоров'я та добробут; 4. Якісна освіта; 5. Гендерна рівність; 6. Чиста вода і санітарія; 7. Доступна та чиста енергія; 8. Гідна праця та економічне зростання; 9. Промисловість, інновації, та інфраструктура; 10. Скорочення нерівності; 11. Екологічно чисті міста і спільноти; 12. Відповідальне споживання та виробництво; 13. Протидія зміні клімату; 14. Безпечне використання океанів; 15. Безпечне використання землі; 16. Мир, справедливість та сильні інститути; 17. Співробітництво заради сталого розвитку.

На відміну від Цілей розвитку тисячоліття (які охоплювали соціально-гуманітарну сферу), ЦСР охоплюють всі три складові сталого розвитку: економічну, екологічну і соціальну.

На Генеральній Асамблеї ООН у вересні 2015 р. лідери країн – членів ООН зобов'язалися адаптувати глобальні цілі сталого розвитку для своїх країн з урахуванням їх національних особливостей. Президент України проголосив зобов'язання України пристосувати згадані глобальні цілі для України. Отже, Україна теж приєдналася до глобального процесу досягнення ЦСР.

Кабінетом Міністрів України (насамперед в особі Мінекономрозвитку) за підтримки Представництва ООН в Україні та Національної академії

наук України було проведено відповідну роботу за участю фахових громадських організацій, бізнесу, наукових установ, експертів. Пропозиції щодо цілей сталого розвитку України надали представники міністерств та відомств, урядових установ, міжнародних організацій, ділових кіл, бізнес-спільноти, експертного середовища, громадських організацій (насамперед тих, що представляють інтереси найбільш вразливих груп населення) та громадянського суспільства.

Національна доповідь «ЦСР: Україна» окреслює такі рамки для розуміння ЦСР:

- ЦСР об'єднують усі складові суспільства (влада, приватний сектор, громадянське суспільство);
- ЦСР забезпечують досягнення інклюзивного сталого розвитку за його складовими (економічна, соціальна, екологічна та інституційна);
- ЦСР спрямовують зусилля на розв'язання критично важливих проблем;
- ЦСР взаємно посилюють ефект досягнення кожної окремої цілі;
- ЦСР є зрозумілими для людей і такими, що легко інтерпретуються;
- ЦСР спираються на громадську думку і пріоритети, виявлені в процесі національних консультацій та соціологічних досліджень;
- ЦСР визначають завдання з чіткими рамками для моніторингу (показники, базовий рівень, цільовий орієнтир для досягнення).

Мінекономрозвитку України координувало обговорення національних Цілей сталого розвитку за такими групами: справедливий соціальний розвиток; стале економічне зростання та зайнятість; ефективне, підзвітне та всеохоплююче управління і справедливість для всіх; екологічна рівновага та розбудова стійкості.

Суспільне бачення розвитку України до 2030 року охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення, що забезпечуватимуться інноваційним розвитком економіки, побудованим на сталому використанні природних ресурсів. У структурі експорту передбачаються зміни, спрямовані на перехід від сировини та продуктів первинної переробки до продуктів та послуг з високим ступенем доданої вартості. Економічне зростання буде ґрунтуватися на моделі «зеленої» економіки. Завдяки заходам з енергозбереження та застосуванню енергоефективних практик суттєво має знизитися енергоемність валового внутрішнього продукту. Частка виробництва екологічно чистої енергії неухильно зростатиме, витісняючи, насамперед, традиційні технології, що дозволить суттєво зменшити викиди парникових газів у атмосферу. Це сприятиме покращенню якості життя населення без шкоди довкіллю і стане вагомим чинником зростання тривалості життя.

Протягом року тривав інклюзивний процес адаптації ЦСР на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь». Кожна з 17 глобальних цілей сталого розвитку розглядалася з урахуванням національної специфіки.

Таким чином громадянське суспільство України мало можливість висловити свою думку щодо майбутнього своєї країни. В рамках цього відкритого процесу було проведено 50 консультацій на національному та регіональному рівнях, понад 800 осіб узяли в ньому участь. Конструювання майбутнього України об'єднало суспільство.

Результатом цієї роботи стала національна система Цілей сталого розвитку, яка складається із 86 завдань національного розвитку та 172 показників для їх моніторингу. Визначені суспільством завдання розвитку, з одного боку, є амбітними, а з іншого – реально досяжними.

Перша Національна доповідь «ЦСР: Україна» визначає цільові значення показників ЦСР для досягнення та базовий рівень (2015 рік). Бенчмаркінгові орієнтири до 2030 року були встановлені на підставі розрахунково-прогнозної роботи з використанням сценарних підходів до визначення напрямів розвитку країни на довгострокову перспективу.

Завдяки адаптації ЦСР в Україні започатковано національний дискурс щодо вимірювання суспільного прогресу та вдосконалення системи національної статистики. Наступним кроком стане створення відкритої ЦСР-платформи для забезпечення можливості кожного громадянина взяти участь у моніторингу досягнення цілей.

Створена національна система ЦСР забезпечить міцну основу для подальшого державного стратегічного планування розвитку країни. Нові підходи до моніторингу та реалізації ЦСР в Україні обговорюються в громадянському суспільстві та експертному середовищі.

Отже, зобов'язання України досягти ЦСР є стрижнем глибоких соціально-економічних перетворень у країні та основою для нового глобального партнерства.

СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ

Джерела:

Державна служба статистики України
Міністерство фінансів України
Національний банк України

Умовні позначення

Тире (–)	явищ не було
Три крапки (...)	відомості відсутні
Нуль (0; 0,0)	явища відбулися, але у вимірах менших за ті, що можуть бути виражені використаними у таблиці розрядами
Символ (x)	заповнення рубрики за характером побудови таблиці не має сенсу
«з них», «у тому числі»	наведено не всі доданки загальної суми

Примітка. В окремих випадках сума складових може не дорівнювати підсумку у зв'язку з округленням даних.

1. Основні соціально-

	2000	2005	2010	2011
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн	176128 ¹	457325 ¹	1120585 ¹	1349178 ¹
у розрахунку на одну особу, грн	3582 ¹	9709 ¹	24429 ¹	29519 ¹
Основні засоби (у фактичних цінах на кінець року), млрд грн	829	1276	6649	7397 ⁴
Ступінь зносу основних засобів, %	43,7	49,0	74,9	75,9 ⁴
Доходи населення, млн грн	128736	381404	1101175	1266753
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року), %	125,8	110,3	109,1	104,6
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року), %	120,8	109,5	118,7	114,2
Індекс цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами (до попереднього року), %	155,8	108,1	130,0	113,6
Фінансовий результат до оподаткування ⁵ , млрд грн	13,9	64,4	58,3	122,2
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	182,7	468,6	1065,9	1331,9
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.), млрд грн	151,0	179,6	194,9	233,7
рослинництва	92,8	114,5	124,6	162,4
тваринництва	58,2	65,1	70,3	71,3
Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах), млрд грн	23,6	93,1	150,7	209,1
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млрд грн	x	x	189,1	259,9
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла ⁶ , млн м ²	5,6	7,8	9,3	9,4
Перевезення вантажів усіма видами транспорту, млрд т	1,5	1,8	1,8	1,9
Відправлення пасажирів транспортом загального користування, млрд	7,8	8,2	6,8	7,0
Роздрібний товарооборот підприємств ⁷ (у фактичних цінах), млрд грн	28,8	94,3	280,9	350,1
Експорт товарів і послуг, млрд дол. США	18,0 ⁸	40,2 ⁸	62,8 ⁸	81,7 ⁸
Імпорт товарів і послуг, млрд дол. США	15,1 ⁸	39,1 ⁸	66,2 ⁸	88,8 ⁸
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %	1,19	1,03	0,95	0,92
Чисельність постійного населення (на кінець року), млн осіб	48,7	46,7	45,6	45,5
Природний приріст, скорочення (-) населення, тис. осіб	-373,0	-355,9	-200,5	-162,0
Кількість зайнятого населення віком 15–70 років, тис. осіб	20175,0	20680,0	20266,0	20324,2
Кількість безробітного населення віком 15–70 років (за методологією МОП), тис. осіб	2655,8	1600,8	1785,6	1732,7
Рівень безробіття населення віком 15–70 років (за методологією МОП), у % до економічно активного населення відповідного віку	11,6	7,2	8,1	7,9
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року), тис. осіб	1155,2	881,5	544,9	482,8
Рівень зареєстрованого безробіття, у % до населення працездатного віку	4,1	3,1	2,0	1,8
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	230	806	2239	2633

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

²Без частини зони проведення Антитерористичної операції.

³Дані попередні.

⁴Не включено вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

⁵Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ. За 2000, 2005 рр. наведено фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування.

⁶Починаючи з 2010 р. – з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до порядків, затверджених наказами Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального

економічні показники

	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
	1459096 ¹	1522657 ¹	1079346 ¹	1299991 ¹	1404669 ¹	1465198 ¹	1586915 ^{1,2}	1988544 ^{1,2}	2383182 ^{1,2,3}
	32002 ¹	33473 ¹	24798 ¹	29980 ¹	32480 ¹	33965 ¹	36904 ^{1,2}	46413 ^{1,2}	55848 ^{1,2,3}
	9148 ⁴	10401 ⁴	x	x	x	x	13752 ^{2,4}	7641 ^{2,4}	...
	76,7 ⁴	77,3 ⁴	x	x	x	x	83,5 ^{2,4}	60,1 ^{2,4}	...
	1457864 ¹	1548733 ¹	1052997	1210853	1394132 ¹	1478073 ¹	1516768 ^{1,2}	1735858 ^{1,2}	2002383 ^{1,2,3}
	99,8	100,5	109,4	104,5	99,8	100,5	124,9	143,3 ²	112,4 ²
	100,3	101,7	...	...	...	101,8	131,8	125,4 ²	135,7 ²
	106,8	97,1	127,0	113,7	107,2	97,3	124,3 ²	154,5 ²	109,0 ²
	101,9	29,3	58,7	121,1	102,1	33,8	-523,6 ²	-340,1 ²	-22,9 ^{2,3}
	1400,7	1354,1	1043,1	1305,3	1367,9	1322,4	1428,8 ²	1776,6 ²	2128,9 ^{2,3}
	223,3	252,9	187,5	225,4	216,6	246,1	251,4 ²	239,4 ²	254,6 ²
	149,2	175,9	120,6	157,6	145,9	172,1	177,7 ²	168,4 ²	185,0 ²
	74,1	77,0	66,9	67,8	70,7	74,0	73,7 ²	71,0 ²	69,6 ²
	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	293,7	267,7	180,6	241,3	273,3	249,9	219,4 ²	273,1 ²	359,2 ²
	10,7	11,2	8,6	8,7	9,8	9,9	9,7 ²	11,0 ²	9,4 ²
	1,9	1,8	1,7	1,9	1,8	1,8	1,6 ²	1,5 ²	1,5 ²
	6,8	6,6	6,5	6,6	6,5	6,2	5,9 ²	5,2 ²	4,9 ²
	405,1	433,1	267,6	333,1	383,3	409,1	438,3 ²	487,6 ²	556,0 ²
	81,9 ⁸	76,5 ⁹	61,7 ⁸	80,4 ⁸	80,4 ⁸	74,8 ⁹	64,1 ⁹	46,8 ⁹	45,1 ⁹
	91,4 ⁸	84,6 ⁹	65,7 ⁸	87,2 ⁸	89,7 ⁸	83,3 ⁹	60,8 ⁹	43,0 ⁹	44,6 ⁹
	0,90	0,90	0,94	0,92	0,90	0,90	1,06	1,09	1,01
	45,4	45,2	43,3	43,1	43,0	42,9	42,8 ¹⁰	42,6 ¹⁰	42,4 ¹⁰
	-142,4	-158,7	-193,9	-156,7	-139,5	-154,9	-166,4 ²	-183,0 ²	-186,6 ²
	20354,3	20404,1	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2 ²	16276,9 ²
	1657,2	1576,5	1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7 ²	1678,2 ²
	7,5	7,2	8,2	8,0	7,6	7,3	9,3	9,1 ²	9,3 ²
	506,8	487,7	524,1	460,9	486,7	469,0	512,2	490,8 ²	390,8 ²
	1,8	1,8	2,0	1,8	1,9	1,8	1,9	1,9 ²	1,5 ²
	3026	3265	2250	2648	3041	3282	3480	4195 ²	5183 ²

господарства України від 24.04.2015 р. № 79, від 19.03.2013 р. № 95 та від 24.06.2011 р. № 91, та Тимчасового порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2009 р. № 1035.

⁷ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

⁸ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

⁹ Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою: усього (товари і послуги) = товари + послуги – вартість послуг з переробки давальницької сировини.

¹⁰ Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

2. Індекси основних соціально-економічних показників

(до попереднього року, %)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Валовий внутрішній продукт (у цінах попереднього року)	105,9	103,1 ¹	104,1 ¹	105,4 ¹	100,2 ¹	100,0 ¹	104,1 ¹	105,5 ¹	100,2 ¹	100,0 ¹	93,4 ^{1,2}	90,2 ^{1,2}	102,3 ^{1,2,3}
у розрахунку на одну особу	106,7	103,8 ¹	104,5 ¹	105,8 ¹	100,4 ¹	100,3 ¹	104,5 ¹	105,9 ¹	100,5 ¹	100,2 ¹	93,7 ^{1,2}	90,6 ^{1,2}	102,7 ^{1,2,3}
Доходи населення (номінальні)	131,2	139,1	123,1	115,0	114,5 ¹	106,2 ¹	123,1	115,0	114,6 ¹	106,0 ¹	102,6 ^{1,2}	114,4 ^{1,2}	115,4 ^{1,2,3}
Фінансовий результат до оподаткування ⁴	...	144,4	x	209,5	83,4	28,7	...	206,1	84,3	33,1	x	x	x
Продукція промисловості	113,2	103,1	112,0	108,0	99,5	95,7	112,2	108,0	99,5	95,7	89,9 ²	87,0 ²	102,8 ²
Продукція сільського господарства	109,8	100,1	98,5	119,9	95,5	113,3	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2 ²	95,2 ²	106,3 ²
Інвестиції в основний капітал	114,4	101,9	99,4	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Капітальні інвестиції	x	x	x	118,8	108,5	88,9	x	114,2	108,3	92,1	75,9 ²	98,3 ²	118,0 ²
Прийняття в експлуатацію загальної площі житла	90,4	103,3	145,9	100,8	114,2	104,4	146,8	100,9	112,5	101,8	97,9 ²	113,4 ²	84,8 ²
Перевезення вантажів усіма видами транспорту	99,5	104,3	108,7	106,8	98,2	99,1	108,8	107,1	97,3	100,1	90,1 ²	90,8 ²	104,6 ²
Відправлення пасажирів транспортом загального користування	98,3	102,5	94,1	102,0	97,6	97,2	93,7	101,6	97,5	96,5	94,7 ²	87,3 ²	93,9 ²
Роздрібний товарооборот підприємств ⁵ (у порівняльних цінах)	108,1	123,4	110,1	113,2	112,3	106,1	110,2	113,1	111,6	105,9	90,0 ²	80,2 ²	104,5 ²
Експорт товарів і послуг	x	106,2 ⁶	128,0 ⁶	130,2 ⁶	100,3 ⁶	93,3 ⁷	80,7 ⁶	130,3 ⁶	99,9 ⁶	93,1 ⁷	85,7 ⁷	73,0 ⁷	96,4 ⁷
Імпорт товарів і послуг	x	125,8 ⁶	130,8 ⁶	134,2 ⁶	103,0 ⁶	92,6 ⁷	77,7 ⁶	132,6 ⁶	102,9 ⁶	92,9 ⁷	72,9 ⁷	70,7 ⁷	103,7 ⁷
Чисельність постійного населення (на кінець року)	99,1	99,3	99,6	99,7	99,8	99,7	99,6	99,7	99,8	99,7	99,7	99,6	99,6
Кількість зайнятих	101,1	101,9	100,4	100,3	100,1	100,2	100,4	100,3	100,2	100,3	93,6	.. ⁸	99,0 ⁸
Кількість безробітних (за методологією МОП)	101,6	84,0	91,2	97,0	95,6	95,1	91,2	97,0	95,7	95,0	122,3	.. ⁸	101,4 ²
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року)	98,4	89,8	102,5	88,6	105,0	x	102,2	87,9	105,6	x	109,2	95,8 ²	79,6 ²
Середньомісячна заробітна плата													
номінальна	129,6	136,7	120,0	117,6	114,9	107,9	117,6	117,7	114,9	107,9	106,0	120,5 ²	123,6 ²
реальна	99,1	120,3	110,2	108,7	114,4	108,2	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8 ²	109,0 ²

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

² Без частини зони проведення Антитерористичної операції.

³ Дані попередні.

⁴ Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ.

⁵ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

⁶ Дані уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

⁷ Для уникнення подвійного обліку загальні обсяги товарів та послуг розраховані за формулою: усього (товари і послуги) = товари + послуги – вартість послуг з переробки давальницької сировини.

⁸ Порівняння даних неможливе через зміну в організації обстеження.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

НАЦІОНАЛЬНІ РАХУНКИ

3. Валовий внутрішній продукт

Рік	У фактичних цінах		Індекси фізичного обсягу, %				Індекс-дефлятор, % до попереднього року
	валовий внутрішній продукт, млн грн	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн	до попереднього року		2010 = 100		
			валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	валовий внутрішній продукт	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу	
2000	176128	3582	...	...	65,7	61,3	...
2005	457325	9709	103,1	103,8	95,1	92,6	124,1
2010	1120585	24429	104,1	104,5	100,0	100,0	113,7
2011	1349178	29519	105,4	105,8	105,4	105,8	114,2
2012	1459096	32002	100,2	100,4	105,6	106,3	108,0
2013	1522657	33473	100,0	100,3	105,7	106,5	104,3
2010*	1079346	24798	104,1	104,5	100,0	100,0	113,7
2011*	1299991	29980	105,5	105,9	105,5	105,9	114,2
2012*	1404669	32480	100,2	100,5	105,7	106,4	107,8
2013*	1465198	33965	100,0	100,2	105,7	106,6	104,3
2014*	1586915	36904	93,4	93,7	98,8	100,0	115,9
2015*	1988544	46413	90,2	90,6	89,1	90,5	138,9
2016* ¹	2383182	55848	102,3	102,7	91,2	93,0	117,1

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

4. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах, млн грн)

Витиск

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	195390	261331	269983	315546	189373	253485	261707	306998	381227	558788	...
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	119911	157418	153036	155870	118720	156001	151486	153957	156192	186194	...
Переробна промисловість	810843	970116	974924	904052	792317	948757	952726	883426	975675	1206047	...
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	98052	129202	144578	140522	93571	123383	137976	134516	148408	176768	...
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	25318	26112	24070	22417	24060	24831	22859	21334	23465	26982	...
Будівництво	137118	164992	184751	174158	132351	159378	178225	167196	162551	188595	...
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	295912	362327	399249	409406	283566	347459	382352	391144	442955	549163	...
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	169526	215666	222425	231003	161779	205952	212286	219891	217287	295634	...
Тимчасове розмішування й організація харчування	22579	25212	24993	24884	19910	22234	22024	21917	21438	25458	...
Інформація та телекомунікації	69614	80585	90269	99269	68300	79133	88595	97499	105116	142223	...
Фінансова та страхова діяльність	100995	97109	100096	106292	98888	95165	98044	104206	116826	107764	...
Операції з нерухомим майном	93713	113182	126209	140627	90082	108877	121293	135283	139848	176078	...
Професійна, наукова та технічна діяльність	55207	63090	88024	97333	53946	61701	86000	95510	92230	107124	...
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	25492	31543	34563	37560	24403	30217	33072	35846	35938	43370	...
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	74783	76529	89101	97642	69434	71090	82703	90930	117168	147578	...
Освіта	84197	91357	106702	112780	80349	87242	101823	107528	106305	119928	...
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	63527	69824	80542	78876	58478	64303	74131	72603	71755	88636	...
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	10459	13022	18283	20512	9908	12344	17319	19563	19135	20436	...
Надання інших видів послуг	13787	17058	18855	20809	13130	16256	17953	19820	20508	22475	...
Усього в основних цінах	2466423	2965675	3150653	3189558	2382565	2867808	3042574	3079167	3354027	4189241	...
Податки на продукти	130957	184195	200912	188604	127358	179296	195450	183586	206336	302344	...
Субсидії на продукти	-2547	-1917	-3973	-2311	-2484	-1863	-3850	-2200	-2140	-3187	...
Витиск (у ринкових цінах)	2594833	3147953	3347592	3375851	2507439	3045241	3234174	3260553	3558223	4488398	...

Проміське споживання за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	112442	151370	156738	183192	108988	146930	151922	178260	220082	318982	...
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	55837	71724	70508	73583	55284	71129	69826	72698	77072	91053	...
Переробна промисловість	664094	811378	796482	734419	649617	794082	778814	718371	781625	969355	...
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	66298	87259	99012	96302	63276	83389	94485	92150	103572	123383	...
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	17121	18420	17041	15471	16324	17529	16234	14761	16229	19058	...
Будівництво	100470	123935	144251	135708	96985	119803	139176	130294	125675	149667	...
Оптова та роздрібно торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	133741	160581	189017	186617	128572	154102	181589	179054	209253	275174	...
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	82257	107543	118556	120918	78752	102773	113427	115408	116398	160656	...
Тимчасове розміщування й організація харчування	12474	13573	13534	13344	10978	11978	11902	11767	11511	13512	...
Інформація та телекомунікації	35966	41461	46082	50022	35289	40743	45216	49127	52392	69627	...
Фінансова та страхова діяльність	38386	37680	37760	38761	37625	36952	36989	37974	46225	40252	...
Операції з нерухомим майном	33693	41388	39236	41527	32383	39842	37791	40011	40704	53057	...
Професійна, наукова та технічна діяльність	27454	31910	45004	48629	26681	31230	44034	47798	45091	51335	...
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	13256	16604	17693	18985	12571	15917	16937	18131	17877	21746	...
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	21329	18961	24778	24448	19571	17626	22951	22705	38437	52493	...
Освіта	28471	29158	31541	31035	26887	27865	30052	29542	30237	37150	...
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	22070	24358	27325	26686	19923	22448	24897	24356	25505	37156	...
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4068	5464	7987	7168	3834	5183	7592	6859	6796	8079	...
Надання інших видів послуг	4821	6008	5951	6379	4553	5729	5671	6089	6627	8119	...
Усього за видами економічної діяльності	1474248	1798775	1888496	1853194	1428093	1745250	1829505	1795355	1971308	2499854	...

Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності

Валова додана вартість за видами економічної діяльності та валовий внутрішній продукт

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	82948	109961	113245	132354	80385	106555	109785	128738	161145	239806	277197
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	64074	85694	82528	82287	63436	84872	81660	81259	79120	95141	129443
Переробна промисловість	146749	158738	178442	169633	142700	154675	173912	165055	194050	236692	286616
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	31754	41943	45566	44220	30295	39994	43491	42366	44836	53385	72037
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	8197	7692	7029	6946	7736	7302	6625	6573	7236	7924	9853
Будівництво	36648	41057	40500	38450	35366	39375	39049	36902	36876	38928	49871
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	162171	201746	210232	222789	154994	193357	200763	212090	233702	273989	331832
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	87269	108123	103869	110085	83027	103179	98859	104483	100889	134978	156333
Тимчасове розміщування й організація харчування	10105	11639	11459	11540	8932	10256	10122	10150	9927	11946	13849
Інформація та телекомунікації	33648	39124	44187	49247	33011	38390	43379	48372	52724	72596	90135
Фінансова та страхова діяльність	62609	59429	62336	67531	61263	58213	61055	66232	70601	67512	60806
Операції з нерухомим майном	60020	71794	86973	99100	57699	69035	83502	95272	99144	123021	143246
Професійна, наукова та технічна діяльність	27753	31180	43020	48704	27265	30471	41966	47712	47139	55789	68358
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	12236	14939	16870	18575	11832	14300	16135	17715	18061	21624	26811
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	53454	57568	64323	73194	49863	53464	59752	68225	78731	95085	122210
Освіта	55726	62199	75161	81745	53462	59377	71771	77986	76068	82778	93410
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	41457	45466	53217	52190	38555	41855	49234	48247	46250	51480	57526
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6391	7558	10296	13344	6074	7161	9727	12704	12339	12337	13626
Надання інших видів послуг	8966	11050	12904	14430	8577	10327	12282	13731	13881	14356	17280
Усього в основних цінах	992175	1166900	1262157	1336364	954472	1122558	1213069	1283812	1382719	1689387	2020439
Податки на продукти	130957	184195	200912	188604	127358	179296	195450	183586	206336	302344	367788
Субсидії на продукти	-2547	-1917	-3973	-2311	-2484	-1863	-3850	-2200	-2140	-3187	-5045
Валовий внутрішній продукт	1120585	1349178	1459096	1522657	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2383182

Оплата праці найманих працівників за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	17896	22755	26739	30745	17301	21988	25920	30055	31274	35131	40518
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	34536	40983	44739	49193	34171	40577	44232	48599	34726	34219	34215
Переробна промисловість	95678	115224	128708	118313	92794	112260	125284	114931	123632	132968	141962
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	22387	28285	26520	26353	21297	26928	25232	25276	29586	32641	35374
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	6977	7513	7900	7679	6562	7121	7416	7276	6710	8028	8041
Будівництво	18028	22973	23721	22757	17435	22298	23167	22118	20998	20060	23119
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	68291	84581	99788	105416	65116	81140	95098	100108	102761	101419	115561
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	46914	57559	66563	68820	44437	54666	63275	64945	62100	73271	83386
Тимчасове розміщування й організація харчування	5250	6178	7275	7364	4370	5137	6070	5995	5859	5858	6197
Інформація та телекомунікації	17432	19688	22557	24549	17079	19287	22120	23924	24075	26268	29727
Фінансова та страхова діяльність	28408	30560	33927	34242	27791	29932	33226	33576	32733	26996	28317
Операції з нерухомим майном	10643	14456	20793	22648	10333	14185	20243	21920	19238	15976	17459
Професійна, наукова та технічна діяльність	17687	18442	27462	30395	17462	18080	26873	29908	30355	29001	31283
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	6824	8296	11713	12562	6589	7916	11206	11991	13601	14724	16596
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	49052	53567	58059	67763	45757	49748	53933	63162	72538	86329	113191
Освіта	50577	56745	68627	73939	48547	54171	65544	70562	69059	74753	85895
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	35515	38504	46158	44009	32970	35315	42542	40705	39267	43041	45793
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	5225	6327	9462	10314	4985	6004	8935	9815	9912	10181	11773
Надання інших видів послуг	3331	4086	5784	6126	3188	3862	5521	5787	6519	6782	8869
Усього за видами економічної діяльності	540651	636722	736495	763187	518184	610615	705837	730653	734943	777646	877276

Інші податки за виключенням інших субсидій пов'язаних з виробництвом за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	-305	-303	176	731	-297	-294	171	715	1353	1389	3223
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	-5801	-6905	-16673	-13043	-5743	-6839	-16498	-13061	-7595	-385	253
Переробна промисловість	2693	4181	5389	5712	2619	4079	5253	5561	6044	6563	10167
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	294	657	-6354	-493	280	626	-6065	-472	-7517	-3649	1274
Водопостачання; каналізація, поволення з відходами	-28	-120	-1266	-319	-27	-114	-1195	-303	-1245	-869	-258
Будівництво	547	507	1257	1370	530	493	1227	1335	1198	1612	2463
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3503	3118	3506	4801	3347	2996	3350	4595	4431	3969	5983
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	848	872	1787	1167	785	800	1659	1094	1068	1289	1554
Тимчасове розміщування й організація харчування	213	278	405	449	187	244	359	408	427	310	308
Інформація та телекомунікації	-342	71	1932	1082	-342	65	1899	1059	1697	2856	3422
Фінансова та страхова діяльність	786	892	846	866	769	873	829	850	1397	1769	2802
Операції з нерухомим майном	389	395	-1126	206	378	385	-1113	194	-2238	742	1152
Професійна, наукова та технічна діяльність	502	535	473	1780	490	524	458	1756	1336	1605	2318
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	106	56	1570	821	98	53	1507	784	770	789	1131
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	62	58	68	70	58	54	63	65	91	118	180
Освіта	96	96	113	106	92	91	107	101	107	130	191
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-375	317	360	164	-306	260	299	143	188	339	478
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-539	-735	-3662	-2423	-538	-713	-3479	-2357	-1993	-2328	-2683
Надання інших видів послуг	280	326	400	490	271	314	384	470	476	505	766
Усього за видами економічної діяльності	2929	4296	-10799	3537	2651	3897	-10785	2937	-5	16754	34724

Валовий прибуток, змішаний дохід за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	65357	87509	86330	100878	63381	84861	83694	97968	128518	203286	233456
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	35339	51616	54462	46137	35008	51134	53926	45721	51989	61307	94975
Переробна промисловість	48378	39333	44345	45608	47287	38336	43375	44563	64374	97161	134487
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	9073	13001	25400	18360	8718	12440	24324	17562	22767	24393	35389
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1248	299	395	-414	1201	295	404	-400	1771	765	2070
Будівництво	18073	17577	15522	14323	17401	16784	14655	13449	14680	17256	24289
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	90377	114047	106938	112572	86531	109221	102315	107387	126510	168601	210288
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	39507	49692	35519	40098	37805	47713	33925	38444	37721	60418	71393
Тимчасове розміщування й організація харчування	4642	5183	3779	3727	4375	4875	3693	3747	3641	5778	7344
Інформація та телекомунікації	16558	19365	19698	23616	16274	19038	19360	23389	26952	43472	56986
Фінансова та страхова діяльність	33415	27977	27563	32423	32703	27408	27000	31806	36471	38747	29687
Операції з нерухомим майном	48988	56943	67306	76246	46988	54465	64372	73158	82144	106303	124635
Професійна, наукова та технічна діяльність	9564	12203	15085	16529	9313	11867	14635	16048	15448	25183	34757
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	5306	6587	3587	5192	5145	6331	3422	4940	3690	6111	9084
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4340	3943	6196	5361	4048	3662	5756	4998	6102	8638	8839
Освіта	5053	5358	6421	7700	4823	5115	6120	7323	6902	7895	7324
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	6317	6645	6699	8017	5891	6280	6393	7399	6795	8100	11255
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1705	1966	4496	5453	1627	1870	4271	5246	4420	4504	4536
Надання інших видів послуг	5355	6638	6720	7814	5118	6351	6377	7474	6886	7069	7645
Усього в основних цінах	448595	525882	536461	569640	433637	508046	518017	550222	647781	894987	1108439

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

5. Питома вага проміжного споживання у випуску за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах, %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	57,5	57,9	58,1	58,1	57,6	58,0	58,1	58,1	57,7	57,1	...
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	46,6	45,6	46,1	47,2	46,6	45,6	46,1	47,2	49,3	48,9	...
Переробна промисловість	81,9	83,6	81,7	81,2	82,0	83,7	81,7	81,3	80,1	80,4	...
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	67,6	67,5	68,5	68,5	67,6	67,6	68,5	68,5	69,8	69,8	...
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	67,6	70,5	70,8	69,0	67,8	70,6	71,0	69,2	69,2	70,6	...
Будівництво	73,3	75,1	78,1	77,9	73,3	75,2	78,1	77,9	77,3	79,4	...
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	45,2	44,3	47,3	45,6	45,3	44,4	47,5	45,8	47,2	50,1	...
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	48,5	49,9	53,3	52,3	48,7	49,9	53,4	52,5	53,6	54,3	...
Тимчасове розмішування й організація харчування	55,2	53,8	54,2	53,6	55,1	53,9	54,0	53,7	53,7	53,1	...
Інформація та телекомунікації	51,7	51,5	51,0	50,4	51,7	51,5	51,0	50,4	49,8	49,0	...
Фінансова та страхова діяльність	38,0	38,8	37,7	36,5	38,0	38,8	37,7	36,4	39,6	37,4	...
Операції з нерухомим майном	36,0	36,6	31,1	29,5	35,9	36,6	31,2	29,6	29,1	30,1	...
Професійна, наукова та технічна діяльність	49,7	50,6	51,1	50,0	49,5	50,6	51,2	50,0	48,9	47,9	...
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	52,0	52,6	51,2	50,5	51,5	52,7	51,2	50,6	49,7	50,1	...
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	28,5	24,8	27,8	25,0	28,2	24,8	27,8	25,0	32,8	35,6	...
Освіта	33,8	31,9	29,6	27,5	33,5	31,9	29,5	27,5	28,4	31,0	...
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	34,7	34,9	33,9	33,8	34,1	34,9	33,6	33,5	35,5	41,9	...
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38,9	42,0	43,7	34,9	38,7	42,0	43,8	35,1	35,5	39,5	...
Надання інших видів послуг	35,0	35,2	31,6	30,7	34,7	35,2	31,6	30,7	32,3	36,1	...
Усього за видами економічної діяльності	59,8	60,7	59,9	58,1	59,9	60,9	60,1	58,3	58,8	59,7	...

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

6. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах, %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	8,4	9,4	9,0	9,9	8,4	9,5	9,1	10,0	11,7	14,2	13,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6,5	7,3	6,5	6,2	6,7	7,6	6,7	6,3	5,7	5,6	6,4
Переробна промисловість	14,8	13,6	14,1	12,7	15,0	13,8	14,3	12,8	14,0	14,0	14,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3,2	3,6	3,6	3,3	3,2	3,6	3,6	3,3	3,2	3,2	3,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,8	0,7	0,6	0,5	0,8	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Будівництво	3,7	3,5	3,2	2,9	3,7	3,5	3,2	2,9	2,7	2,3	2,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	16,4	17,3	16,7	16,7	16,2	17,2	16,6	16,5	16,9	16,2	16,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	8,8	9,3	8,2	8,2	8,7	9,2	8,1	8,1	7,3	8,0	7,7
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7
Інформація та телекомунікації	3,4	3,4	3,5	3,7	3,5	3,4	3,6	3,8	3,8	4,3	4,5
Фінансова та страхова діяльність	6,3	5,1	5,0	5,0	6,4	5,2	5,0	5,2	5,1	4,0	3,0
Операції з нерухомим майном	6,0	6,2	6,9	7,4	6,1	6,2	6,9	7,4	7,2	7,3	7,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,8	2,7	3,4	3,6	2,9	2,7	3,5	3,7	3,4	3,3	3,4
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,2	1,3	1,3	1,4	1,2	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	5,4	4,9	5,1	5,5	5,2	4,8	4,9	5,3	5,7	5,6	6,0
Освіта	5,6	5,3	6,0	6,1	5,6	5,3	5,9	6,1	5,5	4,9	4,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,2	3,9	4,2	3,9	4,0	3,7	4,1	3,8	3,4	3,0	2,8
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6	0,6	0,8	1,0	0,6	0,6	0,8	1,0	0,9	0,7	0,7
Надання інших видів послуг	0,9	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9
Усього в основних цінах	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

7. Індекси фізичного обсягу та індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності
(до попереднього року, %)

Індекси фізичного обсягу валової доданої вартості за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	100,2	119,6	96,0	112,6	100,0	119,4	96,0	113,0	102,3	95,6	106,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	104,7	109,4	100,3	97,1	104,6	109,3	100,2	96,9	84,6	86,2	99,0
Переробна промисловість	104,4	103,1	97,8	90,3	104,6	103,3	97,7	90,1	91,4	84,8	103,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціованого повітря	104,8	106,4	99,0	96,4	104,2	106,0	99,0	96,4	91,5	88,0	101,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	136,0	102,2	78,7	94,8	135,7	102,3	78,3	95,1	87,7	73,0	99,7
Будівництво	102,2	100,6	91,2	88,8	100,0	98,7	89,9	88,4	80,3	81,6	116,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	107,4	106,2	100,6	100,5	107,5	106,4	100,7	100,2	86,1	84,4	104,0
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	101,6	110,9	92,5	100,9	103,2	112,8	93,7	100,4	90,0	97,5	103,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	119,5	108,3	94,3	96,8	117,4	107,4	93,8	94,7	94,4	102,2	103,5
Інформація та телекомунікації	97,7	104,1	106,4	101,8	97,6	104,0	106,4	101,9	98,5	99,7	104,6
Фінансова та страхова діяльність	121,0	93,0	101,9	107,6	121,0	93,0	101,9	107,8	98,2	78,9	84,3
Операції з нерухомим майном	107,1	103,0	106,1	106,7	107,0	102,9	106,0	106,7	98,1	103,5	104,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	88,7	93,5	127,9	110,0	88,5	92,8	127,7	110,5	93,0	87,2	103,8
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	103,5	105,4	105,1	101,3	103,0	104,0	105,1	101,2	93,8	97,5	104,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	102,3	98,0	100,8	101,7	102,1	97,7	101,0	101,8	106,2	102,6	101,0
Освіта	98,3	100,4	105,3	101,6	98,2	100,0	105,5	101,6	97,1	96,9	95,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	100,0	101,5	104,7	96,6	99,3	100,7	105,0	96,5	94,8	99,3	95,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	88,5	109,6	125,8	113,3	88,5	109,2	125,8	114,2	93,5	87,0	96,2
Надання інших видів послуг	101,0	108,3	104,7	101,2	100,8	107,8	104,7	101,2	97,8	99,5	102,8
Усього в основних цінах	104,2	104,9	100,4	100,6	104,2	104,9	100,5	100,5	93,3	91,3	102,4

Індекси-дефлятори валової доданої вартості за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ¹
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	126,6	110,9	107,3	103,8	126,7	111,0	107,3	103,8	122,3	155,6	109,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	153,9	122,2	96,1	102,7	153,9	122,4	96,0	102,7	115,1	139,6	137,4
Переробна промисловість	103,7	104,9	114,9	105,3	103,2	104,9	115,1	105,4	128,7	143,9	116,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	103,7	124,2	109,7	100,7	104,0	124,5	109,8	101,0	115,7	135,4	132,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	116,1	91,8	116,1	104,3	116,1	92,3	115,8	104,3	125,6	149,9	124,7
Будівництво	145,2	111,4	108,1	106,9	148,0	113,3	109,7	106,9	124,4	129,3	110,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	117,5	117,2	103,6	105,4	117,3	117,2	103,1	105,4	127,9	138,8	116,4
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	112,0	111,7	103,9	105,1	110,2	110,2	102,3	105,3	107,3	137,2	112,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	107,0	106,4	104,4	104,0	108,4	106,9	105,2	105,9	103,6	117,8	112,0
Інформація та телекомунікації	115,4	111,7	106,1	109,4	115,4	111,8	106,2	109,5	110,6	138,1	118,7
Фінансова та страхова діяльність	101,0	102,1	102,9	100,7	101,0	102,2	103,0	100,7	108,6	121,1	106,9
Операції з нерухомим майном	107,8	116,1	114,2	106,8	107,9	116,3	114,1	106,9	106,1	119,9	111,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	111,7	120,2	107,8	102,9	112,4	120,5	107,9	102,9	106,2	135,7	118,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	111,9	115,9	107,4	108,7	113,4	116,2	107,4	108,5	108,7	122,8	119,0
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	109,8	109,9	110,9	111,9	110,2	109,7	110,6	112,2	108,7	117,7	127,2
Освіта	115,0	111,2	114,7	107,0	115,6	111,1	114,5	107,0	100,5	112,3	118,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	121,0	108,0	111,8	101,5	122,2	107,8	112,1	101,5	101,1	112,1	116,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	118,1	107,9	108,3	114,4	118,6	107,9	108,0	114,4	103,9	115,1	114,6
Надання інших видів послуг	106,1	113,8	111,5	110,5	106,7	113,9	111,5	110,5	103,4	104,0	117,1
Усього в основних цінах	114,7	112,1	107,7	105,3	114,7	112,1	107,5	105,3	115,4	133,9	116,8

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

8. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу

(у фактичних цінах, млн грн)

Рік	Валовий внутрішній продукт	У тому числі				Валова додана вартість	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорту	субсидії на виробництво та імпорту	валовий прибуток, змінний дохід		оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
2000	176128	71930	31707	-3184	75675	150320	71930	4369	-1654	75675
2005	457325	216600	62777	-6700	184648	404474	216600	8594	-5368	184648
2010	1120585	540651	149602	-18263	448595	992175	540651	18645	-15716	448595
2011	1349178	636722	204136	-17562	525882	1166900	636722	19941	-15645	525882
2012	1459096	736495	226743	-40603	536461	1262157	736495	25831	-36630	536461
2013	1522657	763187	215826	-25996	569640	1336364	763187	27222	-23685	569640
2010*	1079346	518184	145361	-17836	433637	954472	518184	18003	-15352	433637
2011*	1299991	610615	198545	-17215	508046	1122558	610615	19249	-15352	508046
2012*	1404669	705837	220359	-39544	518017	1213069	705837	24909	-35694	518017
2013*	1465198	730653	209882	-25559	550222	1283812	730653	26296	-23359	550222
2014*	1586915	734943	233213	-29022	647781	1382719	734943	26877	-26882	647781
2015*	1988544	777646	333952	-18041	894987	1689387	777646	31608	-14854	894987
2016* ¹	2383182	877276	414936	-17469	1108439	2020439	877276	47148	-12424	1108439

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

9. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу

(у фактичних цінах, %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	У тому числі				Валова додана вартість	У тому числі			
		оплата праці найманих працівників	податки на виробництво та імпорту	субсидії на виробництво та імпорту	валовий прибуток змінний дохід		оплата праці найманих працівників	інші податки, пов'язані з виробництвом	інші субсидії, пов'язані з виробництвом	валовий прибуток, змінний дохід
2000	100,0	40,8	18,0	-1,8	43,0	100,0	47,9	2,9	-1,1	50,3
2005	100,0	47,4	13,7	-1,5	40,4	100,0	53,6	2,1	-1,4	45,7
2010	100,0	48,2	13,4	-1,6	40,0	100,0	54,5	1,9	-1,6	45,2
2011	100,0	47,2	15,1	-1,3	39,0	100,0	54,5	1,7	-1,3	45,1
2012	100,0	50,5	15,5	-2,8	36,8	100,0	58,4	2,0	-2,9	42,5
2013	100,0	50,1	14,2	-1,7	37,4	100,0	57,1	2,0	-1,7	42,6
2010*	100,0	48,0	13,5	-1,7	40,2	100,0	54,3	1,9	-1,6	45,4
2011*	100,0	47,0	15,3	-1,4	39,1	100,0	54,4	1,7	-1,4	45,3
2012*	100,0	50,2	15,7	-2,8	36,9	100,0	58,2	2,1	-3,0	42,7
2013*	100,0	49,9	14,3	-1,8	37,6	100,0	56,9	2,0	-1,8	42,9
2014*	100,0	46,3	14,7	-1,8	40,8	100,0	53,2	1,9	-1,9	46,8
2015*	100,0	39,1	16,8	-0,9	45,0	100,0	46,0	1,9	-0,9	53,0
2016* ¹	100,0	36,8	17,4	-0,7	46,5	100,0	43,4	2,3	-0,6	54,9

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

10. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання

(у фактичних цінах, млн грн)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі				У тому числі			Валове напромадження	У тому числі			Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загального урядового управління	індивідуальні споживчі витрати	колективні споживчі витрати	валове напромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів		придбання за виключенням вартості				
2000	176128	132691	97242	3928	31521	19654	11867	34880	34776	-42	146	106200	97643		
2005	457325	350684	265714	4814	80156	49624	30532	102928	100017	2736	175	218280	214567		
2010	4120585	946270	717509	8379	220382	143663	76719	205878	201887	3616	375	520585	552148		
2011	4349178	1154205	905609	9905	238691	155788	82903	275826	247592	27714	520	666577	747430		
2012	4459096	1287542	1001964	9226	276352	183601	92751	286197	283116	2325	756	691361	806004		
2013	4522657	1397512	1099191	10570	287751	194270	93481	250108	263661	-13761	208	653180	778143		
2010*	4079346	897583	680164	8155	209264	137014	72250	225296	183867	41068	361	507869	551402		
2011*	4299991	1094231	858905	9619	225707	147603	78104	291678	229403	61774	501	647608	733526		
2012*	4404669	1221163	950212	8984	261967	174615	87352	305031	266795	37508	728	670319	791844		
2013*	4465198	1329632	1047096	10265	272271	184189	88082	270895	247054	23641	200	629401	764730		
2014*	4586945	1429959	1120876	12873	296210	183008	113202	212591	224327	-12077	341	771129	826764		
2015*	4988544	1709213	1317110	15788	376315	220859	155456	316841	269422	47231	188	1045928	1083438		
2016* ¹	2383182	2018854	1537974	19252	461628	267623	194005	512830	361030	150650	1150	1174625	1323127		

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

11. Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання

(у фактичних цінах, %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі						У тому числі			Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг (-)
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загального державного управління	у тому числі		валове напромадження	валове напромадження основного капіталу	змiна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання за винятком вартості		
2000	100,0	75,3	55,2	2,2	17,9	11,2	6,7	19,8	19,7	0,0	0,1	60,3	55,4
2005	100,0	76,7	58,1	1,1	17,5	10,8	6,7	22,5	21,9	0,6	0,0	47,7	46,9
2010	100,0	84,4	64,0	0,7	19,7	12,8	6,9	18,4	18,1	0,3	0,0	46,5	49,3
2011	100,0	85,5	67,1	0,7	17,7	11,6	6,1	20,5	18,4	2,1	0,0	49,4	55,4
2012	100,0	88,3	68,7	0,6	19,0	12,6	6,4	19,6	19,4	0,2	0,0	47,4	55,3
2013	100,0	91,8	72,2	0,7	18,9	12,8	6,1	16,4	17,3	-0,9	0,0	42,9	51,1
2010*	100,0	83,2	63,0	0,8	19,4	12,7	6,7	20,8	17,0	3,8	0,0	47,1	51,1
2011*	100,0	84,2	66,1	0,7	17,4	11,4	6,0	22,4	17,6	4,8	0,0	49,8	56,4
2012*	100,0	86,9	67,7	0,6	18,6	12,4	6,2	21,8	19,0	2,7	0,1	47,7	56,4
2013*	100,0	90,7	71,4	0,7	18,6	12,6	6,0	18,5	16,9	1,6	0,0	43,0	52,2
2014*	100,0	90,1	70,6	0,8	18,7	11,5	7,2	13,4	14,2	-0,8	0,0	48,6	52,1
2015*	100,0	86,0	66,3	0,8	18,9	11,1	7,8	15,9	13,5	2,4	0,0	52,6	54,5
2016** ¹	100,0	84,7	64,5	0,8	19,4	11,2	8,2	21,5	15,2	6,3	0,0	49,3	55,5

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

12. Індекси фізичного обсягу валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання
(у цінах попереднього року, %)

Рік	Валовий внутрішній продукт	Кінцеві споживчі витрати	У тому числі						У тому числі			Експорт товарів і послуг	Імпорт товарів і послуг
			домашніх господарств	некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	сектору загального державного управління	у тому числі		валове напромадження	валове напромадження основного капіталу	зміна запасів матеріальних оборотних коштів	придбання за вибуття цінностей		
						індивідуальні споживчі витрати	колективні споживчі витрати						
2005	103,1	115,6	120,3	90,5	102,8	104,8	99,7	113,8	104,0	x	125,6	87,8	107,5
2010	104,1	106,3	107,0	105,3	104,3	101,7	109,1	112,9	103,4	x	76,2	102,3	110,0
2011	105,4	111,3	115,7	102,8	97,3	97,2	97,6	116,5	106,5	x	119,2	103,1	117,4
2012	100,2	107,3	108,4	81,8	104,3	105,7	101,6	93,8	103,3	x	129,0	94,5	103,9
2013	100,0	105,0	106,5	105,1	99,3	102,3	93,2	86,0	92,0	x	27,2	92,6	96,5
2010*	104,1	106,3	107,0	107,3	104,2	101,7	109,1	118,8	103,2	x	76,2	104,1	114,4
2011*	105,5	111,3	115,7	102,5	97,1	96,9	97,6	112,9	108,5	x	119,1	102,7	115,4
2012*	100,2	107,4	108,4	82,0	104,5	106,0	101,6	95,5	105,0	x	129,1	94,4	103,8
2013*	100,0	105,2	106,9	104,9	99,1	102,0	93,2	87,6	91,6	x	27,2	91,9	96,5
2014*	93,4	93,8	91,7	118,3	101,1	93,6	117,0	65,5	76,0	x	158,0	85,8	77,9
2015*	90,2	84,1	79,3	103,7	101,7	96,1	110,8	112,0	90,8	x	33,7	86,8	82,1
2016* ¹	102,3	101,4	101,8	103,3	100,0	99,3	100,9	140,8	120,1	x	x	98,4	108,4

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

13. Валове нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів

(у фактичних цінах, млн грн)

	Нефінансові корпорації		Фінансові корпорації		Сектор загального державного управління		Домашні господарства			Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства				Уся економіка				
	2013	2014*	2015*	2013	2014*	2015*	2013	2014*	2015*	2013	2014*	2015*	2013	2014*	2015*			
Валове нагромадження основного капіталу	198187	172177	194479	5089	5200	5183	24628	16579	36741	35040	29845	32086	717	526	933	263661	224327	269422
Житлові будівлі	11333	16325	20479	44	6	50	2705	1674	6549	28486	24975	27394	422	385	726	42990	43365	55198
Інші будівлі та споруди	93573	78058	76475	879	760	817	11099	5218	14780	2351	2908	1921	251	104	136	108153	87048	94129
Машини та обладнання	87082	71332	88490	3082	3474	3262	6106	5501	8332	4374	2973	3034	44	37	71	100688	83317	103189
Системи озброєння	x	x	x	x	x	x	686	644	4459	x	x	x	x	x	x	686	644	4459
Культуровані біологічні ресурси	2386	1996	2684	x	x	x	-	-	-	-171	-1011	-263	x	x	x	2215	985	2421
Витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи	1	5	4	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	4
Продукти інтелектуальної власності	3812	4461	6347	1084	960	1054	4032	3542	2621	-	-	-	-	-	-	8928	8963	10022
у тому числі																		
наукові дослідження та розробки	1112	2132	2056	x	x	x	3931	3435	2536	x	x	x	x	x	x	5043	5567	4592
розвідка та оцінка запасів корисних копалин	112	99	266	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	112	99	266
комп'ютерне програмне забезпечення та бази даних	2302	2164	3829	1084	960	1054	101	107	85	-	-	-	-	-	-	3487	3231	4968
розважальні програми й оригінальні літературних і художніх творів	286	66	196	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	286	66	196

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

14. Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями

(у фактичних цінах, млн грн)

Рік	Кінцеві споживчі витрати домашніх госпо-дарств	Продукти харчу-вання та безалко-гольні напої	Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотичні	Одяг і взуття	Житло, вода, електро-енергія, газ та інші види палива	Премієні домашнього вжитку, побутова техніка й поточне утримання житла	Охорона здоров'я	Транспорт	Зв'язок	Відпочинок і культура	Освіта	Ресторани та готелі	Річні товари й послуги
2005	265714	99013	17325	12667	33256	9958	10471	33510	11222	13799	5222	7579	11692
2010	717509	274222	48400	40528	107311	29573	32463	71159	18343	30206	11484	18944	34876
2011	905609	337687	62539	53958	121435	37703	43270	106803	25215	35550	12750	22356	46343
2012	1001964	372176	79178	56927	126908	40722	46318	124703	26015	41392	13481	24257	49887
2013	1099191	421242	84466	57755	138121	44959	52509	128342	32308	44450	14015	26922	54102
2010*	680164	259949	45881	38419	101726	28034	30773	67455	17388	28634	10886	17958	33061
2011*	858905	320272	59314	51175	115172	35759	41038	101295	23915	33717	12092	21203	43953
2012*	950212	352953	75088	53987	120353	38619	43926	118262	24671	39254	12785	23004	47310
2013*	1047096	399216	78622	55466	132651	42929	48991	123200	30840	42987	13243	26422	52529
2014*	1120876	430366	87915	58887	137747	45487	54957	124281	33016	48187	12618	28370	59045
2015*	1317110	519386	94409	66122	167374	54582	74664	138806	40264	51440	17476	34325	58262
2016* ¹	1537974	620488	105571	75987	193450	63295	85845	164679	45987	58296	18362	41111	64903

¹ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

15. Валовий регіональний продукт

(у фактичних цінах, млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹
Україна	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1302079	1459096	1522657	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	1404669	1465198	1586915	1988544
Автономна Республіка Крим	12848	16044	20874	27365	27396	32426	38220	44536	46393	...	...
Вінницька	10207	12414	15381	20094	20104	23589	29099	33024	36191	43990	59871
Волинська	6553	7687	10072	12784	12225	14429	17637	20005	20622	24195	31688
Дніпропетровська	41227	52347	71173	104687	93331	116136	140020	147970	152905	176540	215206
Донецька	58044	72361	92093	117646	103739	128986	161021	170775	164926	119983	115012
Житомирська	7430	8784	11127	15008	14731	18743	21928	24849	25676	29815	38425
Закарпатська	6700	8185	10508	13208	12542	15299	18054	21404	21400	24120	28952
Запорізька	19968	24787	33158	42445	37446	42736	49525	54828	54352	65968	89061
Івано-Франківська	9622	11316	13916	17883	17241	20446	26752	32286	33196	37643	45854
Київська	15362	19188	26221	35687	37548	44953	59154	69663	68931	79561	104030
Кіровоградська	6877	8187	9989	13961	13389	15749	20041	22056	25313	28758	38447
Луганська	19716	24159	32280	42985	38451	45541	57202	58767	55108	31393	23849
Львівська	17192	21486	27987	35534	35955	41655	52103	61962	63329	72923	94690
Миколаївська	9553	11876	14767	19410	20336	24055	27633	29205	32030	35408	48195
Одеська	20762	24898	33116	46994	48647	53878	61499	64743	69760	74934	99761
Полтавська	18099	22179	28355	34118	33629	44291	52252	56580	58464	69831	95867
Рівненська	7263	8924	11180	14074	13469	15882	19302	21795	22004	28724	35252
Сумська	8025	9566	12341	16210	16060	18333	22907	24933	26765	30397	41567
Тернопільська	5137	6452	8276	10618	11173	12726	16294	17957	18085	21676	26656
Харківська	25618	32023	43868	59389	58923	65293	76866	82223	85315	96596	124843
Херсонська	6469	7565	9034	13174	13436	15649	18448	19357	20767	23250	32215
Хмельницька	7958	9603	12339	16061	15758	18096	22843	26237	26426	32162	41088
Черкаська	9014	10957	13656	19101	18707	22354	27012	31265	33087	38466	50843
Чернівецька	4234	5126	6672	8833	8484	9892	11969	13166	13757	15049	18506
Чернігівська	7627	8950	11532	14918	14636	17008	21165	23934	24237	28156	36966
м. Київ	77124	95267	135900	169564	169537	196639	223774	275685	312552	357377	451700
м. Севастополь	2823	3822	4916	6305	6452	7785	9359	9891	11066	...	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

16. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу

(у фактичних цінах, грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹
Україна	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488	32002	33473	х	х
Україна*	х	х	х	х	х	х	х	32480	33965	36904	46413
Автономна Республіка Крим	6460	8101	10574	13898	13933	16507	19467	22675	23595	...	...
Вінницька	5966	7328	9159	12061	12145	14332	17768	20253	22303	27249	37270
Волинська	6285	7397	9711	12340	11796	13916	16993	19249	19817	23218	30387
Дніпропетровська	11909	15239	20868	30918	27737	34709	42068	44650	46333	53749	65897
Донецька	12490	15725	20197	26028	23137	28986	36446	38907	37830	27771	26864
Житомирська	5554	6636	8485	11545	11419	14616	17184	19551	20286	23678	30698
Закарпатська	5373	6576	8452	10626	10081	12278	14455	17088	17044	19170	22989
Запорізька	10683	13369	18022	23232	20614	23657	27567	30656	30526	37251	50609
Івано-Франківська	6916	8157	10055	12940	12485	14814	19386	23379	24022	27232	33170
Київська	8673	10918	15033	20593	21769	26140	34420	40483	39988	46058	60109
Кіровоградська	6394	7723	9546	13515	13096	15533	19918	22082	25533	29223	39356
Луганська	8131	10085	13628	18338	16562	19788	25067	25950	24514	14079	10778
Львівська	6657	8351	10915	13902	14093	16353	20490	24387	24937	28731	37338
Миколаївська	7801	9769	12227	16175	17050	20276	23402	24838	27355	30357	41501
Одеська	8619	10379	13827	19638	20341	22544	25748	27070	29118	31268	41682
Полтавська	11574	14330	18500	22476	22337	29652	35246	38424	39962	48040	66390
Рівненська	6269	7724	9695	12217	11699	13785	16735	18860	19003	24762	30350
Сумська	6497	7848	10249	13622	13631	15711	19800	21722	23517	26943	37170
Тернопільська	4603	5819	7510	9688	10240	11713	15055	16644	16819	20228	24963
Харківська	9025	11353	15645	21294	21228	23639	27966	29972	31128	35328	45816
Херсонська	5713	6744	8122	11944	12256	14346	16990	17910	19311	21725	30246
Хмельницька	5764	7023	9100	11932	11780	13602	17260	19920	20165	24662	31660
Черкаська	6681	8209	10331	14581	14393	17325	21082	24558	26168	30628	40759
Чернівецька	4654	5650	7369	9771	9383	10939	13228	14529	15154	16552	20338
Чернігівська	6474	7714	10081	13213	13121	15406	19357	22096	22603	26530	35196
м. Київ	28780	35210	49795	61592	61088	70424	79729	97429	109402	124163	155904
м. Севастополь	7452	10079	12961	16592	16966	20455	24564	25872	28765	...	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

17. Індеси фізичного обсягу валового регіонального продукту

(у цінах попереднього року, %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹
Україна	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2	100,0	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	x	100,0	93,4	90,2
Автономна Республіка Крим	104,0	106,7	109,0	106,6	90,7	103,4	102,7	98,8	101,0	...	...
Вінницька	105,3	106,2	103,4	105,1	90,1	103,0	107,2	103,7	104,8	104,6	97,1
Волинська	103,7	103,5	112,1	106,1	86,0	100,2	105,3	104,8	99,3	101,1	95,3
Дніпропетровська	107,3	108,0	105,3	97,3	83,5	105,8	103,4	97,5	99,3	95,1	90,3
Донецька	97,1	108,3	104,6	97,1	81,6	111,1	111,4	97,1	94,7	67,1	61,3
Житомирська	101,1	103,6	105,1	104,2	88,9	112,8	102,7	109,4	101,9	103,6	98,1
Закарпатська	98,5	106,6	108,2	103,9	82,1	107,7	104,7	103,0	100,6	102,8	93,5
Запорізька	104,6	106,1	108,5	101,3	78,9	103,2	102,9	97,8	99,3	100,4	94,7
Івано-Франківська	105,9	102,5	100,8	97,5	89,3	100,5	106,5	103,3	97,7	97,6	92,0
Київська	107,3	108,8	105,9	104,4	89,2	105,1	111,7	101,9	93,4	99,4	94,0
Кіровоградська	102,4	105,1	97,9	113,7	85,8	105,7	109,2	100,7	109,5	100,6	91,7
Луганська	100,3	104,3	105,2	98,9	86,7	102,3	109,1	99,1	92,2	61,0	47,7
Львівська	98,1	108,3	105,8	100,7	88,3	102,3	108,7	102,0	98,8	100,9	95,2
Миколаївська	100,1	107,1	99,5	106,9	92,5	103,2	102,7	96,1	104,4	98,4	95,3
Одеська	99,6	103,5	106,3	111,9	86,8	102,4	102,1	96,8	105,7	98,3	95,8
Полтавська	99,2	108,2	105,8	94,9	86,8	109,5	101,8	97,8	94,4	96,0	93,8
Рівненська	102,1	106,9	104,5	99,5	86,5	106,8	104,6	103,3	96,9	102,6	93,4
Сумська	104,4	103,4	103,4	103,6	88,7	98,9	107,8	101,7	102,7	100,4	96,7
Тернопільська	102,5	110,3	108,3	105,1	94,5	100,4	111,3	109,0	96,6	108,0	93,7
Харківська	104,8	107,5	107,2	102,1	86,3	101,7	104,5	98,4	98,8	97,9	90,9
Херсонська	99,2	104,0	100,4	109,8	93,0	101,8	103,8	100,2	101,1	99,7	98,7
Хмельницька	103,9	104,2	104,0	99,9	90,6	100,0	108,0	109,0	96,9	102,3	92,2
Черкаська	107,0	105,6	106,5	114,9	85,5	105,9	106,4	100,9	100,7	98,9	95,0
Чернівецька	101,5	105,5	108,3	105,4	88,6	100,3	104,0	106,1	101,5	98,3	94,7
Чернігівська	100,1	103,4	106,5	102,3	89,6	100,0	107,8	104,0	95,8	100,5	93,4
м. Київ	105,8	110,7	119,7	104,4	81,7	101,4	100,7	101,9	106,4	96,1	93,3
м. Севастополь	100,9	116,3	106,6	106,9	89,6	106,4	103,1	88,4	106,0	...	...

¹Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.», затверджених наказом Держстату України від 17.12.2013 р. № 398.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВИЙ СЕКТОР

18. Доходи Зведеного бюджету України за 2011–2017 рр.

(млн грн)

Показники	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	
							план	в т.ч. виконано за I півріччя
Податкові надходження	334691,9	360567,2	353968,1	367511,9	507635,9	650781,7	778986,0	386738,0
<i>Податки на доходи, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>115321,5</i>	<i>123885,4</i>	<i>127144,9</i>	<i>115404,4</i>	<i>139036,3</i>	<i>199005,0</i>	<i>228254,9</i>	<i>119447,3</i>
Податок та збір на доходи фізичних осіб	60224,5	68092,4	72151,1	75202,9	99983,2	138781,8	164933,0	84615,7
Податок на прибуток підприємств	55097,0	55793,0	54993,8	40201,5	39053,2	60223,2	63321,9	34831,6
<i>Рента плата та плата за використання інших природних ресурсів</i>	<i>14826,4</i>	<i>17337,4</i>	<i>28863,0</i>	<i>33396,7</i>	<i>41958,2</i>	<i>46608,4</i>	<i>50337,3</i>	<i>26820,3</i>
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	<i>164012,9</i>	<i>177255,6</i>	<i>164937,5</i>	<i>184123,8</i>	<i>249247,6</i>	<i>337256,7</i>	<i>418224,7</i>	<i>202853,6</i>
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	33396,4	36735,2	31099,3	31023,2	39685,9	54052,7	80342,7	33338,5
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	96025,0	101604,2	96543,7	107287,3	138766,5	181453,3	212760,0	114733,0
Акцизний податок з вироблених в Україні підкацизних товарів (продукції)	26097,1	28661,0	27721,3	28244,2	38783,8	55116,3	72183,5	31326,6
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підкацизних товарів (продукції)	7822,1	9767,8	8946,8	16855,4	24326,8	35006,2	43957,2	20335,0
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підкацизних товарів	—	—	—	—	7684,6	11628,2	8981,3	3120,4
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	<i>11774,0</i>	<i>13186,5</i>	<i>13342,5</i>	<i>12608,7</i>	<i>40300,8</i>	<i>20371,0</i>	<i>22750,0</i>	<i>11147,9</i>
Ввізне мито	10462,8	12985,8	13264,6	12388,6	39881,0	20001,3	22355,0	10918,1
<i>Місцеві податки</i>	<i>2504,1</i>	<i>5455,0</i>	<i>7316,2</i>	<i>8055,2</i>	<i>27041,2</i>	<i>42261,5</i>	<i>46590,7</i>	<i>23929,8</i>
Податок на майно	—	0,1	22,5	44,9	16011,1	24989,4	26218,7	13376,2
Єдиний податок	1987,9	4815,6	6640,5	7413,3	10975,1	17167,1	20202,3	10492,0
<i>Інші податки та збори</i>	<i>4388,0</i>	<i>4906,0</i>	<i>6089,2</i>	<i>7336,2</i>	<i>2804,4</i>	<i>4998,7</i>	<i>12828,4</i>	<i>2553,5</i>
Екологічний податок	2275,9	2816,0	3899,5	4830,9	2691,0	4987,4	3730,9	2552,1
Неподаткові надходження	60003,7	80923,3	84981,0	80612,8	140154,4	125502,9	132283,7	77184,7
<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>17662,0</i>	<i>32808,6</i>	<i>33744,2</i>	<i>28806,8</i>	<i>71563,0</i>	<i>53364,5</i>	<i>67885,0</i>	<i>42337,1</i>
<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>4459,1</i>	<i>7174,0</i>	<i>7088,8</i>	<i>6888,9</i>	<i>17854,5</i>	<i>11387,0</i>	<i>10176,3</i>	<i>6196,5</i>
<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>6360,0</i>	<i>6745,9</i>	<i>6245,1</i>	<i>13245,0</i>	<i>9044,3</i>	<i>11801,7</i>	<i>12105,1</i>	<i>6286,7</i>
<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	<i>31522,6</i>	<i>34194,8</i>	<i>37903,0</i>	<i>31672,0</i>	<i>41692,7</i>	<i>48949,7</i>	<i>42117,3</i>	<i>22364,4</i>
<i>Доходи від операцій з капіталом</i>	<i>2347,5</i>	<i>2985,8</i>	<i>1637,0</i>	<i>2015,8</i>	<i>1799,5</i>	<i>1594,0</i>	<i>2269,9</i>	<i>1111,6</i>
<i>Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ</i>	<i>481,4</i>	<i>222,9</i>	<i>1529,3</i>	<i>5383,0</i>	<i>1882,2</i>	<i>4198,2</i>	<i>1846,4</i>	<i>879,3</i>
<i>Цільові фонди</i>	<i>1029,1</i>	<i>826,1</i>	<i>673,3</i>	<i>543,9</i>	<i>558,9</i>	<i>782,8</i>	<i>12114,6</i>	<i>30055,5</i>
РАЗОМ доходів	398553,6	445252,3	442788,7	456067,3	652031,0	782859,5	927500,6	495969,1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

19. Доходи Державного бюджету України за 2011–2017 рр.

(млн грн)

Показники	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	
							план	в т.ч. виконано за I півріччя
Податкові надходження	261605,0	274715,2	262777,1	280178,3	409417,5	503879,4	606815,5	294913,5
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>6089,9</i>	<i>62376,1</i>	<i>61883,5</i>	<i>52587,7</i>	<i>79838,3</i>	<i>114154,6</i>	<i>126594,0</i>	<i>66214,1</i>
<i>Податок та збір на доходи фізичних осіб</i>	<i>6159,5</i>	<i>7026,4</i>	<i>7565,0</i>	<i>12645,8</i>	<i>45062,0</i>	<i>59810,5</i>	<i>68677,8</i>	<i>34555,7</i>
<i>Податок на прибуток підприємств</i>	<i>54739,4</i>	<i>55349,7</i>	<i>54318,4</i>	<i>39941,9</i>	<i>34776,3</i>	<i>54344,1</i>	<i>57916,2</i>	<i>31658,4</i>
<i>Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів</i>	<i>1907,4</i>	<i>2293,2</i>	<i>13860,0</i>	<i>19036,1</i>	<i>39803,8</i>	<i>44092,2</i>	<i>48089,7</i>	<i>25662,3</i>
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	<i>163104,9</i>	<i>176012,5</i>	<i>163578,8</i>	<i>183965,1</i>	<i>241563,0</i>	<i>325628,5</i>	<i>406438,7</i>	<i>196698,1</i>
<i>Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування</i>	<i>33396,4</i>	<i>36735,2</i>	<i>31099,3</i>	<i>31023,2</i>	<i>39685,9</i>	<i>54052,7</i>	<i>80342,7</i>	<i>33338,5</i>
<i>Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів</i>	<i>96025,0</i>	<i>101604,2</i>	<i>96543,7</i>	<i>107287,3</i>	<i>138766,5</i>	<i>181453,3</i>	<i>212760,0</i>	<i>114733,0</i>
<i>Акцизний податок з вироблених в Україні піддакцизних товарів (продукції)</i>	<i>25189,1</i>	<i>27417,9</i>	<i>26362,6</i>	<i>28085,5</i>	<i>38783,8</i>	<i>55116,3</i>	<i>71585,0</i>	<i>30692,4</i>
<i>Акцизний податок з ввезених на митну територію України піддакцизних товарів (продукції)</i>	<i>7822,1</i>	<i>9767,8</i>	<i>8946,8</i>	<i>16855,4</i>	<i>24326,8</i>	<i>35006,2</i>	<i>41751,0</i>	<i>17934,1</i>
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	<i>11774,0</i>	<i>13186,5</i>	<i>13342,5</i>	<i>12608,7</i>	<i>40300,8</i>	<i>20371,0</i>	<i>22750,0</i>	<i>11147,9</i>
<i>Ввізне мито</i>	<i>10462,8</i>	<i>12985,8</i>	<i>13264,6</i>	<i>12388,6</i>	<i>39881,0</i>	<i>20001,3</i>	<i>22355,0</i>	<i>10918,1</i>
<i>Інші податки та збори</i>	<i>2774,2</i>	<i>3192,5</i>	<i>4412,0</i>	<i>5993,1</i>	<i>666,2</i>	<i>645,8</i>	<i>2220,8</i>	<i>-4993,9</i>
<i>Екологічний податок</i>	<i>1085,4</i>	<i>1263,6</i>	<i>2364,9</i>	<i>3614,5</i>	<i>1105,4</i>	<i>1619,2</i>	<i>1422,5</i>	<i>920,4</i>
Неподаткові надходження	49087,8	68287,6	72853,2	68355,2	120006,5	103643,7	114694,0	65919,0
<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>17260,2</i>	<i>32200,5</i>	<i>33288,2</i>	<i>28469,3</i>	<i>71084,8</i>	<i>51589,9</i>	<i>66943,1</i>	<i>41466,9</i>
<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>2553,3</i>	<i>5435,9</i>	<i>5163,8</i>	<i>5305,7</i>	<i>15008,3</i>	<i>8026,6</i>	<i>7016,8</i>	<i>4411,6</i>
<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>6017,4</i>	<i>5950,1</i>	<i>5369,2</i>	<i>12496,3</i>	<i>7507,7</i>	<i>9944,3</i>	<i>10874,1</i>	<i>5063,9</i>
<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	<i>23256,9</i>	<i>24701,2</i>	<i>29031,9</i>	<i>22084,0</i>	<i>26405,6</i>	<i>34082,8</i>	<i>29860,0</i>	<i>14976,5</i>
Доходи від операцій з капиталом	517,7	1231,4	255,4	888,1	171,4	491,5	369,4	240,3
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	481,4	222,6	1529,3	5383,0	1800,3	4109,4	1777,5	837,5
Цільові фонди	206,4	254,6	202,7	161,7	155,0	287,7	11723,1	29827,7
РАЗОМ доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	311898,2	344711,4	337617,6	354966,2	531550,8	612111,6	735379,4	391737,9
<i>Офіційні трансферти</i>	<i>2718,6</i>	<i>1342,5</i>	<i>1609,3</i>	<i>2118,0</i>	<i>3144,0</i>	<i>4171,6</i>	<i>5133,1</i>	<i>3168,0</i>
УСЬОГО доходів	314616,9	346054,0	339226,9	357084,2	534694,8	616283,2	740512,5	394906,0

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

**20. Видатки Зведеного бюджету України
за функціональною класифікацією видатків за 2011 – 2017 рр.**

(млн грн)

Показники	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	
							план	в т.ч. виконано за I півріччя
Загальнодержавні функції	49874,7	54590,2	61702,2	76845,9	117642,4	134256,9	168 122,2	74 158,5
<i>в т. ч. обслуговування боргу</i>	<i>23949,0</i>	<i>25191,4</i>	<i>33172,1</i>	<i>49434,6</i>	<i>86172,7</i>	<i>96105,2</i>	<i>112 030,2</i>	<i>52 580,3</i>
Оборона	13242,2	14486,9	14844,4	27365,5	52015,8	59359,1	69 666,7	27 578,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	32637,7	36681,2	39409,2	44864,6	54963,0	72056,6	81 258,6	34 916,2
Економічна діяльність	57124,1	62377,4	50757,8	43637,6	56257,3	66191,3	96 659,9	27 650,1
Охорона навколишнього природного середовища	3890,7	5297,9	5594,2	3481,7	5529,7	6255,4	8 222,6	2 686,7
Житлово-комунальне господарство	8679,3	20059,6	7704,7	17808,5	15700,4	17547,5	24 003,1	7 628,4
Охорона здоров'я	48961,6	58453,9	61568,8	57150,1	71001,1	75503,4	97 111,5	39 973,0
Духовний та фізичний розвиток	10754,9	13639,6	13661,2	13857,7	16228,3	16897,8	23 421,1	9 916,5
Освіта	86253,6	101560,9	105538,7	100109,5	114193,5	129437,7	178 348,4	87 335,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	105434,8	125306,9	145062,6	138004,7	176339,8	258326,1	272 090,3	132 003,1
УСЬОГО видатків	416853,6	492454,7	505843,8	523125,7	679871,4	835832,1	1 018 904,4	443 846,2

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

**21. Видатки Державного бюджету України
за функціональною класифікацією видатків за 2011–2017 рр.**

(млн грн)

Показники	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*	2017*	
							план	в т. ч. виконано за стень-правень
Загальнодержавні функції	39996,6	44010,7	50101,1	65825,8	103116,7	118049,3	144095,9	56036,7
<i>в т. ч. обслуговування боргу</i>	<i>23134,4</i>	<i>24196,6</i>	<i>31677,1</i>	<i>47976,7</i>	<i>84507,4</i>	<i>95794,2</i>	<i>111338,4</i>	<i>46183,9</i>
Оборона	13241,1	14485,7	14843,0	27363,4	52005,2	59350,8	68750,4	21942,4
Громадський порядок, безпека та судова влада	32415,3	36469,8	39190,9	44619,0	54643,4	71670,4	79779,7	27188,6
Економічна діяльність	44771,6	49396,0	41299,2	34410,7	37135,4	31422,3	41698,9	9980,9
Охорона навколишнього природного середовища	3008,4	4135,4	4595,0	2597,0	4053,0	4771,6	4235,3	1737,8
Житлово-комунальне господарство	324,2	379,6	96,9	111,5	21,5	12,5	38,8	3,8
Охорона здоров'я	10223,9	11358,5	12879,3	10580,8	11450,4	12464,6	15787,9	3256,1
Духовний та фізичний розвиток	3830,4	5488,5	5111,9	4872,4	6619,2	4958,9	7510,4	2443,8
Освіта	27232,7	30243,2	30943,1	28677,9	30185,7	34826,5	41243,2	14900,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	63540,2	75254,4	88547,3	80558,2	103700,9	151961,5	152586,5	49098,0
РАЗОМ видатків	238584,4	271221,9	287607,7	299616,8	402931,4	489488,5	555727,1	186588,8
Міжбюджетні трансферти	94875,0	124459,6	115848,3	130600,9	173980,0	195395,3	251605,8	113449,7
УСЬОГО видатків	333459,5	395681,5	403456,1	430217,8	576911,4	684883,7	807333,0	300038,5

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

22. Державний та гарантований державою борг України за 2011–2017 рр.

(млрд грн)

Показники	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	30.06.2017
Рівень боргового навантаження, % ВВП	36,3	36,5	40,2	69,4*	79,1*	81,0*	...
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	473,2	515,5	584,8	1100,8	1572,2	1929,8	1957,7
Державний борг	357,3	399,2	480,2	947,0	1334,3	1650,8	1650,9
Внутрішній борг	161,5	190,3	257,0	461,0	508,0	670,6	678,9
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	158,3	187,3	254,1	458,2	505,4	668,1	676,4
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	3,2	3,0	2,9	2,8	2,6	2,5	2,4
Зовнішній борг	195,8	208,9	223,3	486,0	826,3	980,2	972,1
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	84,3	80,1	61,9	169,1	337,4	371,8	385,4
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	10,7	9,1	7,3	16,4	32,7	45,6	45,1
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	16,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	69,7	104,6	138,9	272,5	415,3	517,8	497,0
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	15,1	15,1	15,2	28,1	40,8	44,9	44,6
Гарантований державою борг	115,9	116,3	104,6	153,8	237,9	279,0	306,8
Внутрішній борг	12,3	16,2	27,1	27,9	21,5	19,1	19,7
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	5,8	10,0	21,1	21,6	16,4	16,0	16,0
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	6,5	6,2	6,0	6,3	5,1	3,1	3,8
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Зовнішній борг	103,6	100,1	77,4	125,9	216,4	259,9	287,0
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	61,5	40,6	16,2	40,1	140,8	191,0	210,0
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,5	2,0	2,0	3,8	4,7	4,0	3,2
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	16,8	29,3	31,0	51,6	68,2	62,0	70,9
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	22,8	27,2	27,2	28,5	0,0	0,0	0,0
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,0	1,0	1,0	1,9	2,7	3,0	3,0

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

23. Державний та гарантований державою борг України за 2011 – 2017 рр.

(млрд дол. США)

Показники	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	30.12.2016	30.06.2017
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	59,2	64,5	73,2	69,8	65,5	71,0	75,0
Державний борг	44,7	49,9	60,1	60,1	55,6	60,7	63,3
Внутрішній борг	20,2	23,8	32,1	29,2	21,2	24,7	26,0
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	19,8	23,4	31,8	29,1	21,1	24,6	25,9
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,4	0,4	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1
Зовнішній борг	24,5	26,1	27,9	30,8	34,4	36,0	37,2
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	10,6	10,0	7,7	10,7	14,1	13,7	14,8
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	1,3	1,1	0,9	1,0	1,4	1,7	1,7
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	2,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	8,7	13,1	17,4	17,3	17,3	19,0	19,0
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	1,9	1,9	1,9	1,8	1,7	1,7	1,7
Гарантований державою борг	14,5	14,5	13,1	9,8	9,9	10,3	11,8
Внутрішній борг	1,5	2,0	3,4	1,8	0,9	0,7	0,8
1. Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	0,7	1,2	2,6	1,4	0,7	0,6	0,6
2. Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	0,8	0,8	0,7	0,4	0,2	0,1	0,1
3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Зовнішній борг	13,0	12,5	9,7	8,0	9,0	9,6	11,0
1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій	7,7	5,1	2,0	2,5	5,9	7,0	8,0
2. Заборгованість за позиками, одержаними від органів управління іноземних держав	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
3. Заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків, інших іноземних фінансових установ	2,1	3,7	3,9	3,3	2,8	2,3	2,7
4. Заборгованість за випущеними цінними паперами на зовнішньому ринку	2,9	3,4	3,4	1,8	0,0	0,0	0,0
5. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

24. Структура державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення станом в 2015–2017 рр.

Показники	млрд дол. США				млрд грн			%		
	31.12.2015	31.12.2016	30.06.2017	31.12.2015	31.12.2016	30.06.2017	31.12.2015	31.12.2016	30.06.2017	
<i>Загальна сума державного та гарантованого державою боргу</i>	65,5	71,0	75,0	1571,8	1929,8	1957,7	100,0	100,0	100,0	
Долар США	29,1	31,6	30,9	698,0	860,3	805,6	44,4	44,6	41,1	
ЄВРО	3,9	3,9	5,5	93,2	106,9	144,3	5,9	5,5	7,4	
Канадський долар	0,3	0,3	0,3	6,9	8,0	8,0	0,4	0,4	0,4	
СПЗ	12,5	13,1	14,6	299,7	355,5	379,9	19,1	18,4	19,4	
Українська гривня	19,5	21,5	23,2	468,4	584,1	605,2	29,8	30,3	30,9	
Японська єна	0,2	0,5	0,6	5,6	15,0	14,8	0,4	0,8	0,8	

ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР

25. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)

(залишки коштів на кінець періоду, млн грн)

Показники	2013	2014	2015	2016	2017					
					січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
Чисті зовнішні активи	62 850	-52 036	45 773	129 246	126 821	135 520	131 540	189 950	200 166	212 467
Вимоги до нерезидентів	273 330	249 021	608 149	718 675	709 332	714 148	709 724	754 533	766 245	773 571
Монетарне золото та авуари в СПЗ	8 021	14 426	19 789	97 873	99 403	98 511	97 778	110 626	108 767	107 753
Готівкові кошти в іноземній валюті	12 352	7 182	10 084	11 398	11 843	11 575	13 414	17 143	18 703	18 010
Переказні депозити	72 949	89 916	165 389	185 846	183 886	205 377	188 353	201 587	197 445	185 903
Інші депозити	42 292	11 328	121 837	39 721	27 606	18 950	20 831	22 335	15 706	18 999
Цінні папери, крім акцій	100 533	88 449	171 705	275 207	278 474	272 317	279 289	291 290	315 700	333 499
Кредити	2 388	25 213	34 080	27 397	39 230	38 331	40 549	42 142	40 053	39 739
Акції та інші форми участі в капіталі	2 060	3 123	2 348	614	615	615	616	616	617	593
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	1 069	186	1 531	1	1	0	28	33	36	19
Інша дебіторська заборгованість	31 666	9 198	81 386	80 618	68 275	68 473	68 866	68 762	69 180	69 056
Мінус: зобов'язання перед нерезидентами	210 480	301 057	562 376	589 429	582 511	578 628	578 183	564 583	566 080	561 103
Переказні депозити	40 950	78 706	262 988	340 748	342 514	342 313	344 721	339 746	342 798	341 583
Інші депозити	20 838	19 574	18 854	16 428	16 609	16 545	16 286	15 633	15 813	16 449
Цінні папери, крім акцій	8 004	2 055	9	7	7	6	18	54	6	6
Кредити	108 963	197 520	238 762	170 182	160 812	157 324	154 865	147 819	146 303	141 481
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	4	3	36	6	7	7	12	31	22	73
Інша кредиторська заборгованість	30 715	1 338	39 018	59 082	59 562	59 449	59 300	58 334	58 166	58 554
СПЗ, отримані в порядку розподілення	1 006	1 861	2 709	2 977	3 001	2 983	2 981	2 965	2 971	2 958
Внутрішній кредит	1 205 843	1 512 703	1 506 408	1 676 188	1 645 644	1 659 286	1 683 362	1 595 009	1 583 615	1 579 020
Чисті вимоги до центральних органів державного управління	241 255	438 845	463 609	624 627	609 102	627 653	659 582	609 987	604 625	600 311
Вимоги до центральних органів державного управління	250 392	459 653	523 160	680 511	681 869	698 248	713 095	741 057	736 862	728 406
Цінні папери, крім акцій	234 954	430 296	488 181	639 958	641 178	656 164	669 644	663 281	663 148	656 356
Кредити	7 266	16 544	14 755	12 128	12 109	12 125	12 082	12 038	12 061	12 014
Акції та інші форми участі в капіталі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	312	1 366	10 098	17 149	17 571	19 263	20 985	55 588	51 045	49 738
Інша дебіторська заборгованість	7 860	11 448	10 126	11 275	11 010	10 697	10 385	10 149	10 607	10 298

Продовження табл. 25
Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України)

Показники	2013	2014	2015	2016	2017					
					січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
Мінус: зобов'язання перед центральними органами державного управління	9 136	20 808	59 551	55 883	72 767	70 596	53 513	131 070	132 237	128 095
Пересазні депозити	6 510	17 699	56 215	53 380	70 873	68 569	50 874	94 537	100 520	101 077
Інші депозити	104	250	41	43	58	51	52	61	49	41
Цінні папери, крім акцій	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-
Кредити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	15	7	-	-	-	0	2	0	0	1
Інша кредиторська заборгованість	2 507	2 853	3 294	2 461	1 836	1 976	2 586	36 473	31 667	26 976
Вимоги до інших резидентів	964 587	1 073 858	1 042 799	1 051 560	1 036 542	1 031 634	1 023 780	985 023	978 990	978 708
Вимоги до інших фінансових корпорацій	32 909	39 815	21 555	16 342	15 526	15 680	15 268	15 387	14 958	14 852
Пересазні депозити	-	-	1	2	3	5	9	10	9	9
Інші депозити	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Цінні папери, крім акцій	10 333	10 616	4 767	3 871	3 913	3 953	3 720	3 767	3 800	3 719
Кредити	19 317	25 576	15 564	11 583	10 832	10 673	10 761	10 820	10 371	10 336
Акції та інші форми участі в капіталі	2 280	1 474	715	573	574	573	596	596	597	594
Страхові технічні резерви	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	147	1 389	171	1	1	0	1	1	0	1
Інша дебіторська заборгованість	832	761	337	311	204	476	181	194	180	192
Вимоги до регіональних та місцевих органів державного управління	6 778	6 272	3 534	523	593	546	512	523	543	576
Цінні папери, крім акцій	5 860	5 342	2 942	7	72	37	7	27	7	52
Кредити	910	762	401	366	357	356	356	351	351	350
Акції та інші форми участі в капіталі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	8	167	190	150	164	153	148	145	185	174
Вимоги до державних нефінансових корпорацій	64 483	78 049	82 270	85 198	82 115	83 042	82 240	81 856	79 785	87 098
Цінні папери, крім акцій	13 861	13 862	9 551	8 340	7 956	7 998	7 775	7 904	7 716	7 440
Кредити	50 472	64 081	71 733	76 733	74 016	74 906	74 314	73 805	71 928	79 512
Акції та інші форми участі в капіталі	3	0	0	38	38	38	44	44	42	41
Похідні фінансові інструменти	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інша дебіторська заборгованість	147	106	987	87	104	101	107	104	99	106

Вимоги до інших нефінансових корпорацій	663 364	735 894	759 378	784 245	772 747	768 531	762 674	725 471	721 753	714 980
Цінні папери, крім акцій	16 859	13 689	8 227	6 281	6 093	6 112	3 920	3 902	3 901	3 879
Кредити	641 452	714 782	716 100	745 418	734 615	725 549	718 768	714 583	711 828	704 557
Акції та інші форми участі в капіталі	2 926	2 503	938	820	820	750	750	673	672	617
Похідні фінансові інструменти	570	382	1 444	28 551	28 034	33 087	33 823	26	29	47
Інша дебіторська заборгованість	1 557	4 538	32 669	3 174	3 186	3 034	5 412	6 287	5 322	5 881
Вимоги до інших секторів економіки	197 053	213 829	176 062	165 253	165 560	163 834	163 087	161 784	161 951	161 202
Цінні папери, крім акцій	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кредити	193 996	211 638	175 114	163 721	164 041	162 317	161 507	160 228	160 407	159 665
Похідні фінансові інструменти	-	-	1	1	1	1	2	2	2	2
Інша дебіторська заборгованість	3 057	2 190	947	1 531	1 518	1 515	1 579	1 554	1 543	1 536
Грошовий агрегат МЗ	908 994	956 728	994 062	1 102 700	1 066 005	1 059 984	1 074 914	1 089 356	1 088 774	1 103 480
Готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями	237 777	282 947	282 673	314 392	294 753	291 615	290 783	298 437	300 938	307 780
Переказні депозити	198 420	240 238	291 357	346 728	336 751	345 540	354 706	359 775	361 102	375 511
Інші фінансові корпорації	7 180	10 626	7 938	8 859	9 039	9 001	10 272	9 183	9 417	9 921
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	19 536	29 155	50 189	65 223	63 937	68 583	74 778	75 582	74 099	66 578
Інші нефінансові корпорації	80 716	96 467	117 183	139 142	134 839	134 434	135 130	133 295	136 466	147 804
Інші сектори економіки	90 987	103 990	116 046	133 505	128 915	133 523	134 526	141 715	141 120	151 209
Інші депозити	470 040	432 164	419 782	441 271	434 155	422 482	429 058	430 751	426 352	419 869
Інші фінансові корпорації	19 126	19 490	21 437	17 710	17 690	17 273	16 841	17 114	16 258	16 533
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	6 902	7 770	17 040	25 696	24 070	21 659	22 190	25 613	20 605	21 312
Інші нефінансові корпорації	88 062	85 336	81 035	80 499	76 843	73 519	77 299	76 511	78 685	74 172
Інші сектори економіки	355 951	319 567	300 270	317 366	315 551	310 030	312 728	311 513	310 805	307 852
Цінні папери, крім акцій	2 758	1 379	250	309	346	347	367	393	381	320
Інші фінансові корпорації	936	129	80	51	88	48	58	57	55	67
Регіональні та місцеві органи державного управління	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Державні нефінансові корпорації	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші нефінансові корпорації	11	2	2	71	71	112	123	153	145	73
Інші сектори економіки	1 812	1 249	168	188	187	187	186	183	182	180

Показники	2013	2014	2015	2016	2017					
					січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
Депозити, що не включаються в грошовий агрегат МЗ	189	209	635	565	3 935	8 349	11 518	12 871	14 020	14 933
Переказні депозити	150	194	474	539	3 910	8 324	11 490	12 845	13 995	14 905
Інші фінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Регіональні та місцеві органи державного управління	150	194	474	539	3 910	8 324	11 490	12 845	13 995	14 905
Державні нефінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші нефінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші сектори економіки	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші депозити	39	15	161	27	25	24	28	26	25	29
Інші фінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Регіональні та місцеві органи державного управління	39	12	161	26	25	24	28	26	25	28
Державні нефінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші нефінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші сектори економіки	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0
Цінні папери, крім акцій, що не включаються в грошовий агрегат МЗ	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші фінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Регіональні та місцеві органи державного управління	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Державні нефінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші нефінансові корпорації	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші сектори економіки	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Кредити	1 494	2 159	3 282	4 859	4 869	4 870	5 159	5 177	5 190	5 200
Похідні фінансові інструменти	13	73	25	72	24	10	18	10	20	13
Страхові технічні резерви	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Акції та інші форми участі в капіталі	300 224	356 060	323 097	355 811	353 751	382 092	395 971	349 829	348 553	335 049
Інші статті (чисті)	57 779	145 438	231 079	341 426	343 882	339 502	327 321	327 716	327 224	332 812

¹ Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України) – аналітична форма подання статистичних даних депозитних корпорацій (Національного банку України та інших депозитних корпорацій), які консолідуються в узагальнені категорії активів і пасивів. Огляд містить дані про зобов'язання депозитних корпорацій, що включаються до грошових агрегатів. Балансова тотожність в Огляді забезпечує зв'язок грошового агрегату МЗ та інших статей з вимогами депозитних корпорацій до резидентів і нерезидентів. Огляд депозитних корпорацій (включаючи Національний банк України) складається на підставі даних балансових звітів за секторами економіки Національного банку України та інших депозитних корпорацій (банків) за методологією МВФ.

26. Грошові агрегати та кореспондуючі статті Огляду депозитних корпорацій

Період	МЗ ³							Зобов'язання, що не включаються в МЗ ³	Акції та інші форми участі в капіталі ⁴	Інші статті (Чисті)	Чисті зовнішні активи ⁵	Внутрішній кредит ⁶
	усього		усього		М2							
	усього		усього		М1		M3-M2					
	усього	М0	усього	М1-M0	М2-M1							
залишки коштів на кінець періоду, млн грн												
2008	515 727	512 527	225 127	154 759	70 369	287 400	3 200	233 751	-5 361	-32 393	778 432	
2009	487 298	484 772	233 748	157 029	76 719	251 023	2 526	250 931	69 831	-667	809 174	
2010	597 872	596 841	289 894	182 990	106 904	306 947	1 031	277 972	83 402	98 909	860 545	
2011	685 515	681 801	311 047	192 665	118 382	370 754	3 714	289 111	89 715	97 929	966 570	
2012	773 199	771 126	323 225	203 245	119 980	447 901	2 072	299 326	60 933	98 006	1 035 593	
2013	908 994	906 236	383 821	237 777	146 044	522 416	2 758	300 224	59 286	62 850	1 205 843	
2014	956 728	955 349	435 475	282 947	152 528	519 874	1 379	356 060	147 670	-52 036	1 512 703	
2015	994 062	993 812	472 217	282 673	189 544	521 594	250	323 097	234 386	45 773	1 506 408	
2016	1 102 700	1 102 391	529 928	314 392	215 536	572 463	309	355 811	346 357	129 246	1 676 188	
2017												
січень	1 066 005	1 065 659	502 108	294 753	207 355	563 550	346	353 751	348 774	126 821	1 645 644	
лютий	1 059 984	1 059 637	506 391	291 615	214 776	553 246	347	382 092	344 382	135 520	1 659 286	
березень	1 074 914	1 074 547	510 290	290 783	219 508	564 256	367	395 971	332 498	131 540	1 683 362	
квітень	1 089 356	1 088 963	521 579	298 437	223 142	567 384	393	349 829	332 903	189 950	1 595 009	
травень	1 088 774	1 088 392	525 427	300 938	224 489	562 965	381	348 553	332 434	200 166	1 583 615	
червень	1 103 480	1 103 160	543 462	307 780	235 682	559 698	320	335 049	338 025	212 467	1 579 020	
операції за період, млн грн												
2008	64 910	66 746	43 462	43 640	-178	23 284	-1 836	55 118	7 770	-54 194	180 323	
2009	-34 401	-33 718	8 621	2 271	6 350	-42 340	-683	-2 802	72 507	14 182	19 647	
2010	113 793	115 287	56 145	25 961	30 185	59 142	-1 495	24 889	11 979	100 370	50 061	
2011	88 282	85 598	21 153	9 675	11 478	64 445	2 684	21 660	3 188	5 991	107 089	
2012	86 307	87 949	12 179	10 580	1 599	75 770	-1 642	12 305	-30 422	-8	68 179	
2013	134 462	133 783	60 595	34 532	26 064	73 188	678	9 060	-4 300	-28 235	167 504	
2014	-143 184	-140 213	51 654	45 170	6 484	-191 867	-2 971	-57 989	58 413	-139 322	-3 465	
2015	-103 548	-101 948	36 742	-274	37 017	-138 691	-1 599	348	48 850	71 056	-258 478	
2016	67 785	67 748	57 711	31 719	25 992	10 037	37	-46 107	84 063	41 565	64 072	
2016	36 824	36 918	37 948	24 954	12 994	-1 030	-94	-37 893	128 199	11 393	104 839	

27. Процентні ставки рефінансування банків Національним банком України

(% річних)

Період	Облікова ставка НБУ ¹	Середньозважена ставка за всіма інструментами	У тому числі										
			кредити, надані шляхом проведення тендера ²	кредити овернайт ³	операції репо	кредити, надані для підтримання ліквідності банків	стабіліза-цінні кредити	операції своп	кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	інші кредити	кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи-2012	інші короткострокові кредити*	інші довгострокові кредити під програми фінансування
2010	7,8	11,62	11,12	11,27	9,36	-	-	-	-	11,94	11,00	-	-
2011	7,8	12,39	12,52	9,40	12,63	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-
2012	7,6	8,13	7,69	8,76	7,89	-	-	9,50	-	-	-	-	-
2013	6,5	7,15	6,76	7,63	6,93	-	-	8,90	-	-	-	-	-
2014	14,0	15,57	15,77	15,47	8,10	-	-	-	-	-	-	19,87	17,40
2015	22,0	25,22	24,70	25,21	24,03	-	-	-	-	-	-	-	26,03
2016	14,0	17,36	17,73	18,55	-	-	-	-	-	-	-	-	16,00
січень	22,0	24,00	-	24,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
лютий	22,0	23,86	22,00	24,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
березень	22,0	23,47	22,36	24,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
квітень	19,0	21,88	21,78	24,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
травень	18,0	21,00	21,00	21,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
червень	16,5	20,00	20,00	19,74	-	-	-	-	-	-	-	-	-
липень	15,5	18,16	18,50	17,50	-	-	-	-	-	-	-	-	-
серпень	15,5	17,50	17,50	17,50	-	-	-	-	-	-	-	-	-
вересень	15,0	17,11	17,26	17,03	-	-	-	-	-	-	-	-	-
жовтень	14,0	17,00	17,00	17,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
листопад	14,0	16,00	16,00	16,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
грудень	14,0	16,00	16,00	16,00	-	-	-	-	-	-	-	-	16,00
2017													
січень	14,0	16,00	16,00	16,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
лютий	14,0	16,00	16,00	16,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
березень	14,0	16,00	16,00	16,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
квітень	13,0	15,10	15,00	15,33	-	-	-	-	-	-	-	-	-
травень	12,5	14,99	14,80	15,00	-	-	-	-	-	-	-	-	-
червень	12,5	14,50	14,50	14,50	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹ Відповідно до рішення правління Національного банку України від 13 квітня 2017 року № 232-рш «Про розмір облікової ставки»

² До 1998 року – кредитні аукціони.

³ До 2001 року – ломбардні кредити.

* Кредити надані відповідно до постанови Правління НБУ від 24.02.14 № 91, яка з 31.05.2014 втратила чинність з постановою Правління НБУ від 28.05.2014 № 318

28. Процентні ставки та обсяги за кредитами, наданими у звітному періоді резидентам (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки

(середньозважені ставки в річному обчисленні, %)

Період	Усього		у тому числі, без урахування овердрафту				у тому числі, за секторами економіки				некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства							
	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		процентна ставка, %	обсяги, млн грн	у національній валюті	у іноземній валюті	інші фінансові корпорації ¹		сектор загального державного управління		фінансові корпорації ²		домашні господарства ³			
			у національній валюті	у іноземній валюті					обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %		
																	обсяги, млн грн	процентна ставка, %
2005	438 391	14,6	16,4	11,5	355 815	14,1	16,0	11,6	829	14,0	79	18,6	396 276	14,4	41 207	16,3	...	...
2006	627 967	14,1	15,4	11,3	494 758	13,6	15,1	11,3	2 124	14,3	8	15,8	534 677	13,9	91 159	15,2	...	...
2007	969 567	13,5	14,4	11,3	768 965	13,0	13,9	11,3	3 438	15,1	10	13,5	809 995	13,1	156 125	15,6	...	...
2008	1 116 456	16,0	17,8	11,6	868 542	15,5	17,6	11,6	5 536	17,0	25	21,6	945 532	15,5	165 369	18,7	...	...
2009	810 282	18,3	20,9	10,0	717 061	17,7	20,5	9,9	11 264	20,5	1 937	20,8	750 522	18,0	45 520	22,3	1 038	16,5
2010 ⁵	1 112 545	14,6	15,7	10,5	991 849	13,7	14,6	10,6	16 907	17,1	3 259	13,4	1 034 525	14,0	57 800	25,2	54	22,9
2011	1 314 200	14,3	16,0	9,2	1 138 941	13,4	15,0	9,2	20 855	15,3	5 463	15,6	1 189 487	13,3	98 205	26,5	190	19,0
2012	1 371 761	15,5	18,4	8,4	1 191 530	14,7	17,8	8,5	28 828	16,0	2 033	16,0	1 236 640	14,5	104 104	27,4	156	20,0
2013	1 641 018	14,4	16,6	9,4	1 434 974	13,6	15,9	9,4	38 344	13,7	16 412	14,4	1 451 644	13,2	134 274	27,3	343	20,5
2014	1 472 811	15,0	17,6	9,0	1 294 019	14,4	17,1	9,0	35 740	14,1	2 197	15,4	1 337 559	14,2	97 160	26,8	155	19,6
2015	1 405 837	17,5	21,8	8,8	1 253 673	16,6	21,2	8,9	16 049	19,9	316	17,5	1 327 998	17,0	61 391	28,1	84	27,0

2016	1 664 993	15,9	18,5	8,8	1 496 685	14,8	17,4	8,8	22 012	18,7	102	24,6	1 564 879	15,1	77 869	30,6	131	25,3
січень	88 508	17,5	21,2	8,9	78 211	16,3	20,0	8,9	475	19,0	7	26,0	83 554	16,7	4 468	31,2	4	28,8
лютий	116 033	17,1	21,0	8,7	103 166	15,9	19,8	8,7	768	19,7	10	24,7	109 428	16,4	5 823	29,5	5	30,6
березень	134 792	17,2	21,3	8,9	120 155	16,1	20,3	8,9	1 787	21,5	12	25,0	126 621	16,5	6 368	30,1	4	31,0
квітень	137 072	17,3	21,8	9,1	123 305	16,2	20,9	9,1	1 478	17,4	9	23,9	129 455	16,7	6 123	29,7	7	28,3
травень	114 386	17,6	22,0	9,0	101 599	16,5	21,1	9,0	721	21,4	10	25,0	107 647	16,8	5 987	31,7	21	26,9
червень	125 227	16,9	21,4	9,3	112 966	16,0	20,6	9,3	3 594	19,3	6	24,5	115 259	16,0	6 356	32,5	11	27,1
липень	128 707	16,0	19,0	8,6	115 688	15,0	18,0	8,6	2 930	19,2	9	24,4	120 024	15,2	5 737	31,0	8	26,5
серпень	136 968	16,0	18,1	8,5	122 187	14,9	17,0	8,5	3 898	19,3	7	24,0	125 868	15,1	7 187	30,6	8	28,1
вересень	137 298	15,4	17,9	8,4	122 286	14,3	16,8	8,4	2 583	18,3	7	23,8	128 132	14,6	6 565	30,6	11	25,9
жовтень	196 404	13,9	15,1	9,1	181 861	13,1	14,2	9,1	399	20,7	8	24,6	189 421	13,3	6 560	30,6	17	22,1
листопад	199 045	13,8	14,8	8,8	182 218	12,8	13,7	8,8	1 431	13,3	8	24,5	189 765	13,1	7 820	30,5	21	21,9
грудень	150 552	15,2	17,2	7,6	133 043	14,0	16,1	7,6	1 947	16,9	9	24,4	139 706	14,2	8 876	29,7	14	21,8
2017																		
січень	103 701	14,9	17,3	7,8	89 803	13,6	15,9	7,9	965	18,7	12	24,3	95 797	13,8	6 918	29,8	10	22,7
лютий	111 912	15,3	17,1	7,8	94 932	13,7	15,5	7,8	1 626	18,1	17	21,7	101 008	13,9	9 253	30,0	8	24,4
березень	142 809	15,1	17,1	8,5	124 327	13,9	15,8	8,5	1 551	16,5	10	24,2	131 056	14,0	10 183	29,3	8	24,1
квітень	133 879	14,5	16,3	8,8	118 664	13,5	15,3	8,8	988	18,6	10	23,7	125 432	13,5	7 436	29,6	13	22,2
травень	126 707	14,7	16,3	7,8	110 163	13,6	15,2	7,8	1 090	17,6	14	23,4	116 096	13,5	9 334	29,7	173	13,3
червень	132 696	14,3	15,7	7,3	116 804	13,3	14,7	7,3	1 038	14,0	11	24,3	122 717	13,2	8 869	29,5	61	8,3

¹ До січня 2009 року інформація лише за кредитами овердрафт.

² До січня 2009 року інформація за кредитами, наданими нефінансовим корпораціям, некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства, та підсекторам роботодавців і самостійно зайнятих працівників сектора домашніх господарств.

³ До січня 2009 року інформація за кредитами, наданими підсекторам найманих працівників та одержувачів доходу від власності та трансфертів сектора домашніх господарств.

⁴ Включаються дані секторів: нефінансових корпорацій (S. 11), інших фінансових корпорацій (S. 12 крім депозитних корпорацій (S. 121, S. 122)), некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (S. 15), а також фізичних осіб-підприємців (S. 141, S. 142) відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України.

⁵ Із січня 2010 року включають процентні ставки та обсяги за первинними договорами, укладеними у звітному періоді, та за додатковими договорами, за якими відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки.

29. Процентні ставки та обсяги за депозитами, залученими у звітному періоді на рахунки резидентів (крім інших депозитних корпорацій), за секторами економіки

(середньозважені ставки в річному обчисленні, %)

Період	Усього										у тому числі			
	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	у тому числі		інші фінансові корпорації		сектор загального державного управління		нефінансові корпорації ¹		домашні господарства ²		некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	
			у національній валюті	в іноземній валюті	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %	обсяги, млн грн	процентна ставка, %
2005	269 321	8,0	8,5	6,8	10,2	1 625	11,0	86 901	8,2	170 951	7,7	...	...	
2006	463 943	6,8	7,6	5,8	9,8	2 572	12,0	199 025	6,5	246 572	6,9	...	...	
2007	685 871	7,2	8,2	5,8	9,4	7 001	2,6	316 350	6,6	336 094	7,4	...	...	
2008	1 139 325	8,3	9,9	5,4	12,1	13 312	15,0	617 529	7,5	466 916	8,7	...	...	
2009	970 752	11,8	14,0	9,2	13,5	23 366	3,1	316 821	11,5	575 788	12,2	1 749	16,8	
2010 ⁴	1 164 078	9,4	10,3	7,9	9,1	3 502	16,1	500 891	7,0	592 889	11,4	2 802	11,0	
2011	1 209 549	7,3	8,1	5,5	8,1	7 611	9,4	631 423	5,8	492 789	9,1	2 428	9,3	
2012	1 498 983	11,3	13,4	5,7	14,3	17 071	15,6	850 380	10,5	554 599	11,9	4 432	12,4	
2013	1 490 314	9,5	10,9	5,9	11,5	17 154	10,3	742 401	6,7	656 828	12,5	4 687	10,6	
2014	1 811 339	10,5	11,9	6,7	12,4	2 755	9,2	991 324	8,3	713 958	13,2	6 458	11,5	
2015	2 572 899	11,6	13,0	6,7	13,4	13 083	8,9	1 698 587	11,2	711 663	12,2	9 704	12,6	

2016	2 960 177	10,4	11,4	4,7	154 826	10,6	19 270	18,5	2 241 561	10,4	530 068	10,4	14 452	11,6
січень	218 154	10,0	10,9	5,6	10 718	11,8	1 248	19,3	158 074	9,7	47 254	10,5	858	12,0
лютий	245 106	10,5	11,3	5,4	15 928	10,9	2 574	18,8	183 840	10,2	41 856	11,1	908	12,4
березень	245 079	11,7	12,9	5,4	13 808	11,6	3 799	19,5	182 787	11,5	43 618	11,7	1 066	12,1
квітень	222 103	12,3	13,7	4,9	9 837	13,5	1 609	19,2	170 025	12,2	39 509	12,0	1 124	12,6
травень	224 531	12,3	13,6	4,8	10 126	12,2	1 096	19,2	170 736	12,5	41 339	11,3	1 234	12,3
червень	248 170	11,5	12,7	4,3	11 030	11,8	1 877	18,6	191 081	11,6	42 970	10,5	1 213	12,4
липень	247 807	10,5	11,4	4,0	9 978	10,2	1 607	18,0	198 103	10,4	36 905	10,4	1 214	11,7
серпень	239 676	9,4	10,3	3,6	11 503	9,5	1 880	17,8	186 042	9,2	38 929	9,5	1 323	11,8
вересень	249 143	9,7	10,6	4,3	13 909	9,8	1 942	16,9	190 883	9,8	41 002	9,2	1 406	11,1
жовтень	250 869	9,7	10,5	4,4	13 708	9,5	764	16,8	188 331	9,8	46 818	9,3	1 248	11,9
листопад	270 902	9,2	9,9	4,6	16 029	9,2	662	18,7	202 091	9,0	50 649	9,7	1 470	9,5
грудень	298 637	9,2	10,0	4,6	18 251	9,4	211	16,2	219 567	9,0	59 220	9,7	1 388	10,4
2017														
січень	248 939	8,9	9,6	4,5	14 271	9,1	3 720	17,3	178 804	8,5	51 027	9,7	1 116	11,1
лютий	244 023	8,8	9,5	4,1	12 186	8,5	5 281	17,7	177 217	8,5	48 177	8,9	1 161	10,5
березень	279 248	9,2	10,0	3,6	14 599	9,3	4 260	15,8	203 363	9,1	55 832	8,9	1 194	10,3
квітень	236 664	8,7	9,6	3,6	11 809	9,0	2 146	16,0	170 902	8,8	50 769	8,2	1 038	10,7
травень	245 427	8,3	9,2	3,2	10 903	8,2	1 711	15,9	173 234	8,4	58 173	7,8	1 406	8,4
червень	238 148	8,0	8,9	3,3	11 447	8,2	2 645	14,5	168 213	7,9	54 656	7,8	1 186	9,6

¹ До січня 2009 року – інформація за депозитами, залученими у нефінансових корпорацій, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, та підсекторів роботодавців і самостійно зайнятих працівників сектору домашніх господарств.

² До січня 2009 року – інформація за депозитами, залученими у підсекторів найманих працівників та одержувачів доходу від власності та трансфертів сектору домашніх господарств.

³ Включаються дані секторів: нефінансових корпорацій (S. 11), інших фінансових корпорацій (S. 12, крім депозитних корпорацій (S. 121, S. 122)), некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (S. 15), а також фізичних осіб-підприємців (S. 141, S. 142) відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки України.

⁴ Із січня 2010 року включаються процентні ставки та обсяги за первинними договорами, укладеними у звітному періоді, та за додатковими договорами, за якими відбулася зміна або суми, або процентної ставки, або суми та процентної ставки.

30. Делозити резидентів у розрізі секторів економіки

Період	Усього	у тому числі										інші сектори економіки					
		інші фінансові корпорації					сектор загального державного управління					нефінансові корпорації			усього	у тому числі	
		усього	страхові корпорації та пенсійні фонди	інші	усього	центральні органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління	усього	державні нефінансові корпорації	інші нефінансові корпорації	домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства					
залишки коштів на кінець періоду, млн грн																	
2005	134 754	6 129	...	...	2 010	284	1 726	50 976	8 862	42 114	75 640	74 778	862				
2006	185 917	8 741	4 063	4 679	1 682	266	1 417	65 614	6 976	58 638	109 879	108 860	1 020				
2007	283 875	15 343	7 043	8 300	4 136	601	3 536	95 583	9 275	86 308	168 813	167 239	1 575				
2008	359 740	19 305	8 537	10 768	2 536	615	1 921	118 188	12 281	105 907	219 711	217 860	1 851				
2009	334 953	15 621	7 477	8 144	8 586	8 140	446	94 796	12 319	82 477	215 949	214 098	1 851				
2010	416 650	19 022	8 169	10 854	4 132	3 924	208	116 105	13 952	102 153	277 390	275 093	2 298				
2011	491 756	21 799	9 887	11 912	3 894	3 734	160	153 120	17 964	135 155	312 943	310 390	2 553				
2012	572 342	20 852	11 084	9 769	5 929	5 788	141	173 319	27 229	146 090	372 241	369 264	2 977				
2013	669 974	26 174	12 383	13 792	2 950	2 761	189	195 160	26 438	168 722	445 690	441 951	3 739				
2014	675 093	29 935	12 399	17 537	3 763	3 557	206	218 724	36 925	181 800	422 670	418 135	4 535				
2015	716 728	29 021	14 976	14 045	6 002	5 367	635	265 448	67 229	198 219	416 257	410 895	5 362				
2016																	
січень	729 959	28 967	14 061	14 905	7 441	5 810	1 631	273 813	75 155	198 658	419 739	414 018	5 721				
лютий	755 282	28 514	13 846	14 668	9 776	6 238	3 538	281 818	80 678	201 140	435 174	429 166	6 008				
березень	749 797	28 180	14 995	13 185	13 033	6 389	6 644	278 619	84 213	194 406	429 966	423 705	6 261				
квітень	750 268	25 260	12 908	12 352	14 013	6 133	7 880	285 304	86 980	198 324	425 691	419 350	6 341				
травень	752 918	24 970	13 068	11 901	14 588	5 984	8 604	287 919	84 438	203 481	425 442	419 031	6 411				
червень	763 812	25 018	13 341	11 678	15 567	5 731	9 836	294 641	92 193	202 448	428 586	422 449	6 137				
липень	766 952	24 203	13 110	11 093	16 266	5 970	10 296	298 831	91 945	206 886	427 652	421 589	6 064				
серпень	774 880	25 561	13 122	12 439	17 505	6 343	11 162	298 323	91 843	206 480	433 491	426 983	6 508				
вересень	779 106	25 579	13 291	12 288	18 475	6 716	11 758	294 808	91 536	203 273	440 244	433 591	6 652				
жовтень	779 233	25 917	12 833	13 085	18 297	6 708	11 589	298 179	89 185	208 994	436 840	430 337	6 503				
листопад	772 674	26 599	12 910	13 688	17 879	6 427	11 452	290 754	86 899	203 854	437 443	430 962	6 481				
грудень	793 475	26 211	13 237	12 973	5 841	5 276	565	310 559	90 919	219 640	450 863	444 676	6 187				

2017													
січень	780 075	26 384	12 912	13 473	9 540	5 605	3 935	299 689	88 007	211 682	444 462	437 689	6 773
лютий	782 724	25 911	12 731	13 180	15 070	6 721	8 349	298 195	90 241	207 953	443 549	436 924	6 624
березень	802 599	27 028	13 174	13 853	18 926	7 408	11 518	309 397	96 967	212 429	447 248	440 538	6 711
квітень	840 246	26 230	12 739	13 490	49 792	36 921	12 871	311 000	101 194	209 806	453 224	446 486	6 738
травень	835 701	25 605	12 006	13 599	48 321	34 301	14 019	309 855	94 704	215 151	451 921	444 551	7 370
червень	843 363	26 270	11 971	14 300	48 171	33 238	14 933	309 866	87 890	221 976	459 056	451 557	7 499
зміна у річному обчисленні, %													
2005	59,3	16,0	...	...	22,7	-36,2	44,7	48,3	34,3	51,7	74,6	75,9	6,7
2006	38,0	42,6	...	...	-16,3	-6,4	-17,9	28,7	-21,3	39,2	45,3	45,6	18,3
2007	52,7	75,5	73,4	77,4	145,9	126,1	149,6	45,7	33,0	47,2	53,6	53,6	54,4
2008	26,7	25,8	21,2	29,7	-38,7	2,4	-45,7	23,6	32,4	22,7	30,2	30,3	17,6
2009	-6,9	-19,1	-12,4	-24,4	238,5	1 222,8	-76,8	-19,8	0,3	-22,1	-1,7	-1,7	-
2010	24,4	21,8	9,3	33,3	-51,9	-51,8	-53,4	22,5	13,3	23,9	28,5	28,5	24,1
2011	18,0	14,6	21,0	9,7	-5,8	-4,8	-23,2	31,9	28,8	32,3	12,8	12,8	11,1
2012	16,4	-4,3	12,1	-18,0	52,3	55,0	-11,8	13,2	51,6	8,1	18,9	19,0	16,6
2013	17,1	25,5	11,7	41,2	-50,2	-52,3	34,0	12,6	-2,9	15,5	19,7	19,7	25,6
2014	0,8	14,4	0,1	27,2	27,6	28,8	9,4	12,1	39,7	7,8	-5,2	-5,4	21,3
2015	6,2	-3,1	20,8	-19,9	59,5	50,9	207,5	21,4	82,1	9,0	-1,5	-1,7	18,2
2016													
січень	10,1	3,5	30,4	-13,4	108,9	72,8	711,6	26,2	102,1	10,5	1,2	0,9	31,6
лютий	-11,7	-10,5	7,6	-22,8	73,9	17,3	1 065,5	1,8	30,3	-6,4	-19,6	-20,0	15,0
березень	0,9	-10,6	13,5	-28,0	167,4	40,3	1 982,6	13,0	50,8	2,0	-6,6	-6,9	18,6
квітень	7,6	-13,1	12,2	-29,7	208,9	46,3	2 180,8	23,3	59,7	12,1	-1,6	-1,9	27,7
травень	10,2	-16,3	8,1	-32,9	239,4	49,4	2 825,5	24,2	53,3	15,1	1,9	1,6	26,4
червень	10,1	-19,4	0,7	-34,5	166,2	4,1	2 782,0	22,7	70,5	8,9	2,9	2,7	12,6
липень	11,1	-21,8	4,8	-39,9	123,3	-3,7	846,5	22,9	66,1	10,1	4,6	4,4	21,3
серпень	14,0	-16,9	3,4	-31,1	97,3	-8,4	474,1	25,5	77,1	11,1	7,7	7,5	20,5
вересень	15,7	-11,6	-7,1	-16,0	99,6	-2,5	397,2	19,0	48,7	9,2	13,6	13,5	21,6
жовтень	11,6	-8,5	-4,4	-12,3	25,6	-44,6	372,0	19,1	52,5	9,0	7,8	7,7	17,6
листопад	8,6	-11,3	-7,0	-15,1	16,6	-50,3	375,7	13,8	32,8	7,2	6,5	6,4	15,9
грудень	10,7	-9,7	-11,6	-7,6	-2,7	-1,7	-11,0	17,0	35,2	10,8	8,3	8,2	15,4
2017													
січень	6,9	-8,9	-8,2	-9,6	28,2	-3,5	141,2	9,5	17,1	6,6	5,9	5,7	18,4
лютий	3,6	-9,1	-8,1	-10,1	54,1	7,7	136,0	5,8	11,9	3,4	1,9	1,8	10,3
березень	7,0	-4,1	-12,1	5,1	45,2	16,0	73,4	11,0	15,1	9,3	4,0	4,0	7,2
квітень	12,0	3,8	-1,3	9,2	255,3	502,0	63,3	9,0	16,3	5,8	6,5	6,5	6,3
травень	11,0	2,5	-8,1	14,3	231,2	473,2	62,9	7,6	12,2	5,7	6,2	6,1	15,0
червень	10,4	5,0	-10,3	22,5	209,4	480,0	51,8	5,2	-4,7	9,6	7,1	6,9	22,2

31. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки

Період	у тому числі													
	інші фінансові корпорації				сектор загального державного управління				нефінансові корпорації				інші сектори економіки	
	усього		у тому числі		усього		у тому числі		усього		у тому числі		усього	у тому числі
	усього	страхові корпорації та пенсійні фонди	інші	центральні органи державного управління	регіональні та місцеві органи державного управління	усього	державні корпорації ¹	інші корпорації ¹	усього	державні корпорації ¹	інші корпорації ¹	домашні господарства	некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	
залишки коштів на кінець періоду, млн грн														
2005	143 423	1 663	...	5	-	106 078	6 391	99 687	35 677	35 659	18			
2006	245 230	2 689	319	4	-	160 503	8 798	151 705	82 034	82 010	24			
2007	426 867	5 932	550	4	-	260 476	13 326	247 150	160 455	160 386	69			
2008	734 022	9 789	729	12	-	443 665	37 382	406 283	280 556	280 490	66			
2009	723 295	14 014	632	13 382	4 527	462 215	42 587	419 627	241 311	241 249	63			
2010	732 823	13 430	935	12 496	7 430	500 961	46 042	454 919	209 615	209 538	76			
2011	801 809	16 441	1 006	15 435	6 790	575 545	57 452	518 093	201 291	201 224	67			
2012	815 142	16 229	1 095	15 133	4 618	605 425	57 690	547 735	187 685	187 629	56			
2013	910 782	19 317	523	18 795	4 998	691 903	50 472	641 431	193 654	193 529	125			
2014	1 020 667	25 576	402	25 174	4 164	778 841	64 081	714 760	211 325	211 215	110			
2015	981 627	15 564	397	15 168	2 963	787 795	71 733	716 063	174 904	174 869	35			
2016														
січень	1 004 999	15 255	398	14 857	3 061	808 208	75 274	732 934	178 475	178 440	35			
лютий	1 045 122	15 602	387	15 215	3 056	841 973	74 918	767 055	184 492	184 458	34			
березень	1 017 520	15 831	389	15 441	3 056	821 723	72 086	749 637	176 910	176 878	32			
квітень	989 946	14 627	377	14 251	2 671	802 016	69 603	732 412	170 632	170 598	33			
травень	986 511	14 678	353	14 325	2 590	799 484	66 627	732 857	169 760	169 712	48			
червень	962 079	14 562	346	14 216	2 512	779 362	68 842	710 521	165 643	165 611	32			
липень	960 370	12 790	253	12 536	2 390	783 992	67 769	716 223	161 199	161 165	34			
серпень	985 728	11 901	259	11 643	2 050	807 602	75 766	731 836	164 175	164 138	37			
вересень	989 956	11 982	280	11 702	1 706	812 080	76 448	735 632	164 187	163 976	211			
жовтень	984 373	11 455	262	11 193	1 583	810 118	75 451	734 668	161 217	160 996	221			
листопад	984 547	11 174	90	11 084	1 505	811 140	75 807	735 334	160 728	160 502	226			
грудень	998 682	11 583	126	11 457	1 430	822 114	76 733	745 381	163 555	163 333	222			

ЗОВНІШНІЙ СЕКТОР: ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ¹

32. Динаміка показників розвитку зовнішнього сектору економіки України

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	травень 2016	січень- травень 2016	травень 2017	січень- травень 2017
Сальдо поточного рахунку (у млрд дол. США)	-3,0	-10,2	-14,3	-16,5	-4,6	-0,2	-3,8	0,3	-1,0	-0,2	-1,1
Експорт товарів і послуг (у млрд дол. США)	65,6	83,7	86,5	81,7	65,4	47,9	46,0	3,6	17,3	4,3	21,2
Імпорт товарів і послуг (у млрд дол. США)	69,6	93,8	100,9	97,4	70,0	49,6	51,8	3,7	19,1	4,9	22,8
Експорт товарів (у млрд дол. США)	47,3	62,4	64,4	59,1	50,6	35,4	33,6	2,6	12,5	3,2	15,9
<i>Експорт чорних металів, млрд дол. США</i>	<i>14,4</i>	<i>18,3</i>	<i>15,0</i>	<i>14,0</i>	<i>12,7</i>	<i>7,8</i>	<i>7,1</i>	<i>0,6</i>	<i>2,6</i>	<i>0,7</i>	<i>3,3</i>
<i>- фізичні обсяги, млн т</i>	<i>26,9</i>	<i>27,5</i>	<i>25,4</i>	<i>26,4</i>	<i>24,5</i>	<i>21,3</i>	<i>21,4</i>	<i>1,9</i>	<i>9,2</i>	<i>1,6</i>	<i>7,5</i>
<i>- ціна, дол. США за т</i>	<i>541,1</i>	<i>667,9</i>	<i>590,8</i>	<i>530,6</i>	<i>518,1</i>	<i>368,5</i>	<i>330,4</i>	<i>333,3</i>	<i>287,7</i>	<i>431,1</i>	<i>437,8</i>
<i>- вартісні обсяги, річна зміна, %</i>	<i>42,7</i>	<i>26,7</i>	<i>-17,8</i>	<i>-6,8</i>	<i>-9,4</i>	<i>-38,2</i>	<i>-9,7</i>	<i>-8,2</i>	<i>-24,1</i>	<i>12,3</i>	<i>24,6</i>
<i>- фізичні обсяги, річна зміна, %</i>	<i>5,8</i>	<i>2,3</i>	<i>-7,6</i>	<i>3,8</i>	<i>-7,3</i>	<i>-13,1</i>	<i>0,7</i>	<i>7,2</i>	<i>9,9</i>	<i>-13,2</i>	<i>-18,1</i>
<i>- ціна, річна зміна, %</i>	<i>34,9</i>	<i>23,4</i>	<i>-11,5</i>	<i>-10,2</i>	<i>-2,4</i>	<i>-28,9</i>	<i>-10,3</i>	<i>-14,4</i>	<i>-30,9</i>	<i>29,3</i>	<i>52,1</i>
<i>Експорт зернових культур, млрд дол. США</i>	<i>2,5</i>	<i>3,6</i>	<i>7,0</i>	<i>6,4</i>	<i>6,5</i>	<i>6,1</i>	<i>6,1</i>	<i>0,4</i>	<i>2,3</i>	<i>0,6</i>	<i>2,9</i>
<i>- фізичні обсяги, млн т</i>	<i>13,9</i>	<i>14,1</i>	<i>27,0</i>	<i>27,0</i>	<i>32,6</i>	<i>37,4</i>	<i>40,2</i>	<i>2,5</i>	<i>15,1</i>	<i>3,9</i>	<i>18,3</i>
<i>- ціна, дол. США за т</i>	<i>177,4</i>	<i>256,6</i>	<i>259,4</i>	<i>235,7</i>	<i>200,9</i>	<i>161,8</i>	<i>151,1</i>	<i>155,1</i>	<i>154,5</i>	<i>158,3</i>	<i>156,1</i>
Імпорт товарів (у млрд дол. США)	56,9	80,4	86,3	81,2	57,7	38,9	40,6	2,8	14,9	3,9	18,3
Сальдо фінансового рахунку (у млрд дол. США)	-7,9	-7,7	-10,1	-18,6	9,1	-0,6	-5,0	-0,1	-1,0	-0,6	-1,8
ППІ (сальдо) (у млрд дол. США)	-5,8	-7,0	-7,2	-4,1	-0,3	-3,0	-3,3	0,0	-1,9	0,0	-0,5
Готівкова валюта поза банками (у млрд дол. США)	-5,6	-11,4	-8,0	-2,7	3,5	-1,8	-5,0	-0,5	-2,3	-0,4	-0,8

Зведений баланс (у млрд дол. США)	5,0	-2,5	-4,2	2,0	-13,3	0,8	0,4	0,0	0,4	0,4	0,7	0,4
Використання ресурсів МВФ (чисте)	3,4	0,0	-3,4	-5,6	0,9	5,2	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,0
Розрив у фінансуванні/резервні активи (у млрд дол. США)	8,5	-2,5	-7,6	-3,6	-12,4	6,0	0,4	0,0	0,4	0,4	1,7	1,4
Сальдо поточного рахунку (у % до ВВП)	-2,1	-6,0	-7,9	-8,7	-3,4	-0,2	4,1	-3,3	-2,3	-2,3	-2,8	-4,6
Експорт товарів і послуг (у % до ВВП)	46,5	49,4	47,4	42,9	48,6	52,7	51,4	54,6	52,5	56,0	58,7	58,7
Імпорт товарів і послуг (у % до ВВП)	49,3	55,4	55,2	51,1	52,1	54,6	51,6	60,3	58,6	60,4	64,2	64,2
Сальдо фінансового рахунку (у % до ВВП)	-5,6	-4,5	-5,5	-9,8	6,8	-0,6	-1,0	-3,2	-6,7	-4,8	-5,9	-5,9
ППШ (у % до ВВП)	-4,1	-4,1	-3,9	-2,1	-0,2	-3,3	-0,6	-6,0	-0,2	-1,4	-0,7	-0,7
Зведений баланс (у % до ВВП)	3,6	-1,5	-2,3	1,1	-9,9	0,9	5,3	0,1	4,3	2,0	1,3	1,3
Експорт товарів (зміна вартісних обсягів у %)	27,4	31,9	3,3	-8,3	-14,5	-29,9	-2,5	-12,7	21,4	27,0	28,0	28,0
Імпорт товарів (зміна вартісних обсягів у %)	33,9	41,3	7,3	-5,8	-29,0	-32,6	-6,1	-6,8	40,9	23,1	22,4	22,4
Міжнародні резерви (на к. л., у млрд дол. США)	34,6	31,8	24,5	20,4	7,5	13,3	13,5	13,5	17,6	17,6	17,6	17,2
<i>(у місяцях імпорту товарів і послуг майбутнього періоду)</i>	<i>4,4</i>	<i>3,8</i>	<i>3,0</i>	<i>3,5</i>	<i>1,8</i>	<i>3,1</i>	<i>2,9</i>	<i>2,9</i>	<i>3,7</i>	<i>3,7</i>	<i>3,7</i>	<i>3,6</i>

¹ Попередні дані, використовується статистика за методологією КПСБ.
Примітка. Інформацію подано за даними НБУ.

33. Офіційний курс гривні до іноземних валют,
встановлений Національним банком України, середній за період

(грн)

Назва валюти	2012	2013	2014	2015	2016	2017					
						січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
100 австралійських доларів	827,69	774,63	1070,56	1642,52	1902,35	2019,05	2072,88	2057,84	2027,61	1963,44	1967,01
100 австрійських шиллінгів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10000/100* азербайджанських манатів	1017,12	1018,80	1515,46	2155,88	1605,43	1539,51	1412,97	1554,43	1567,02	1560,11	1545,85
100 англійських фунтів стерлінгів	1266,38	1250,64	1953,75	3340,42	3470,08	3348,32	3377,95	3332,48	3388,24	3415,53	3339,89
1000 бельгійських франків	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10 білоруських рублів	0,01	0,01	0,01	0,01	131,31	139,21	142,50	142,46	142,67	141,45	138,12
10000 вірменських драмів	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
1000 грецьких драм	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 грузинських ларі	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
100 датських крон	137,98	142,29	210,84	324,83	379,99	387,34	387,49	387,58	386,77	391,98	393,40
100 доларів США	799,10	799,30	1188,67	2184,47	2555,13	2715,06	2702,78	2700,16	2685,68	2642,37	2610,89
100 естонських кроун***	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 євро (до 1999 року – ЄКЮ)	1027,06	1061,22	1571,59	2422,87	2829,19	2879,97	2880,99	2881,71	2876,66	2916,23	2926,00
100 ірландських фунтів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 ісландських крон	6,39	6,54	10,16	16,57	20,83	-	-	-	-	-	-
1000 іспанських песет	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10000 італійських лір	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 казахстанських тенге	5,36	5,25	6,62	10,24	7,48	8,19	8,44	8,54	8,59	8,42	8,20
100 канадських доларів	799,58	776,52	1075,15	1710,32	1930,24	2050,07	2065,68	2017,70	2003,63	1940,62	1955,32
100 киргизьких сомів	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
100 латвійських латів****	1472,83	1512,92	...	...	...	...	...	...	...	...	...
100 литовських літів*****	297,46	307,35	455,16	...	...	...	...	...	...	...	...

100 молдовських лейв	66,03	63,57	84,28	116,02	128,28	134,90	135,24	136,73	138,77	141,55	143,13
100 нідерландських гульденів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 німецьких марок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 норвезьких крон	137,37	136,18	188,03	271,45	304,55	319,57	325,19	317,59	313,13	310,39	308,36
100 польських злотих	245,52	252,92	375,53	579,55	649,03	658,84	668,58	671,53	678,90	693,63	695,32
100 португальських ескудо	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10 російських рублів	2,57	2,51	3,41	3,62	3,83	4,54	4,63	4,65	4,76	4,63	4,52
100 СПЗ (до липня 2000 року СДР)	1223,72	1214,69	1801,86	3056,43	3552,73	3667,52	3665,04	3656,60	3655,15	3632,12	3610,65
100 сингапурських доларів	639,42	639,04	937,35	1589,55	1851,87	1897,90	1910,48	1920,84	1921,06	1893,86	1885,61
100 словацьких крон	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10000/100** турецьких лір	443,69	420,98	543,03	804,74	848,88	726,77	736,41	735,38	735,21	739,46	740,56
10000/100 туркменських манатів	280,39	280,46	417,08	625,65	728,06	776,88	773,70	776,11	772,05	758,88	751,72
1000 угорських форинтів	35,53	35,74	50,90	78,25	90,86	93,21	93,36	93,05	92,37	94,03	94,94
100 узбецьких сумів	0,42	0,38	0,51	0,85	0,86	0,85	0,83	0,80	0,75	0,72	0,68
100 фінських марок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 французьких франків	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100 чеських крон	40,85	40,87	57,06	88,83	104,65	106,58	106,62	106,65	107,21	109,59	111,35
100 шведських крон	117,98	122,72	172,37	258,94	299,10	302,61	304,24	302,50	299,95	300,66	299,76
100 швейцарських франків	852,08	862,33	1295,01	2269,73	2595,46	2687,56	2701,89	2693,18	2684,08	2677,46	2691,41
100 юанів женьміньбі (Китай)	126,66	129,98	192,81	347,60	384,95	393,79	393,30	391,59	389,75	383,59	383,27
1000 японських єн	100,19	82,14	111,93	180,46	235,39	235,91	239,38	238,95	243,60	235,56	235,59

* Із 2006 року – 100 азербайджанських манатів.

** Із 2005 року – 100 турецьких лір.

*** З 01.01.2011 на території Естонії замість естонської крони в якості нової грошової одиниці вводиться Євро.

**** З 01.01.2014 на території Латвії замість латвійських латів в якості нової грошової одиниці вводиться Євро.

***** З 01.01.2015 на території Литви замість литовських літів в якості нової грошової одиниці вводиться Євро.

За іншими валютами розрахунки не проводяться у зв'язку з їх обмеженим використанням.

Примітка. Інформацію подано за даними НБУ.

34. Динаміка платіжного балансу України (аналітична форма представлення)

(млн дол. США)

Статті платіжного балансу	2016												2017					2016				2017	
	січ.	лют.	берез.	квіт.	трав.	черв.	лип.	сер.	верес.	жовт.	лист.	груд.	січ.*	лют.*	берез.*	квіт.*	I	II	III	IV	I*		
																						I	II
А. Рахунок поточних операцій	-352	-499	-640	164	293	88	-429	-503	-948	-234	-213	-506	-60	-369	-732	-146	-1491	545	-1880	-953	-1161		
Баланс товарів та послуг	-507	-665	-483	-138	-20	-219	-620	-788	-631	-472	-478	-778	-179	-609	-447	-360	-1655	-377	-2039	-1728	-1235	-5799	
Баланс товарів	-597	-765	-579	-273	-133	-279	-621	-864	-662	-672	-634	-929	-350	-756	-579	-478	-1941	-685	-2147	-2235	-1685	-7008	
Експорт товарів	1827	2451	2768	2855	2639	2693	2676	2947	2899	3020	3364	3423	2794	2983	3824	3070	7046	8187	8522	9807	9601	33562	
Імпорт товарів	2424	3216	3347	3128	2772	2972	3297	3811	3561	3692	3998	4352	3144	3739	4403	3548	8987	8872	10669	12042	11286	40570	
Баланс послуг	90	100	96	135	113	60	1	76	31	200	156	151	171	147	132	118	286	308	108	507	450	1209	
Експорт послуг	857	930	978	980	993	1050	1051	1120	1098	1079	1090	1168	1000	986	1075	1067	2765	3023	3269	3337	3061	12394	
Імпорт послуг	767	830	882	845	880	990	1050	1044	1067	879	934	1017	829	839	943	949	2479	2715	3161	2830	2611	11185	
Баланс первинних доходів	-29	-38	-394	68	91	61	-36	27	-551	-7	-44	-79	-93	20	-544	-13	-461	220	-560	-130	-617	-931	
Надходження	274	354	387	377	364	385	375	417	399	386	372	391	309	342	411	367	1015	1126	1191	1149	1062	4481	
Виплати	303	392	781	309	273	324	411	390	950	393	416	470	402	322	955	380	1476	906	1751	1279	1679	5412	
Оплата праці (баланс)	265	332	364	368	347	371	363	394	381	367	355	379	295	323	393	349	961	1086	1138	1101	1011	4286	
Надходження	266	338	366	370	349	376	365	398	385	370	358	382	296	328	395	353	970	1095	1148	1110	1019	4323	
Виплати	1	6	2	2	2	5	2	4	4	3	3	3	1	5	2	4	9	9	10	9	8	37	
Доходи від інвестицій (баланс)	-294	-370	-758	-300	-256	-310	-399	-367	-932	-374	-399	-458	-388	-303	-937	-362	-1422	-866	-1698	-1231	-1628	-5217	
Надходження	8	16	21	7	15	9	10	19	14	16	14	9	13	14	16	14	45	31	43	39	43	158	
Виплати	302	386	779	307	271	319	409	386	946	390	413	467	401	317	953	376	1467	897	1741	1270	1671	5375	
Баланс вторинних доходів	184	204	237	234	222	246	227	258	234	245	309	351	212	220	259	227	625	702	719	905	691	2951	
Надходження	237	259	294	298	281	306	284	326	315	304	379	426	250	273	315	293	790	885	925	1109	838	3709	
Виплати	53	55	57	64	59	60	57	68	81	59	70	75	38	53	56	66	165	183	206	204	147	758	

В. Рахунок операцій з капіталом	-1	25	4	3	12	0	17	13	6	14	1	-2	1	4	1	0	28	15	36	13	6	92
Чисте кредитування (+)/ чисте заповнення (-) (=A+B)	-353	-474	-636	167	305	88	-412	-490	-942	-220	-212	-508	-59	-365	-731	-146	-1463	560	-1844	-940	-1155	-3687
С. Фінансовий рахунок	-473	-400	223	-302	-69	-289	-522	-506	-1385	-311	-132	-867	143	-338	-376	-1116	-650	-660	2413	-1310	-571	-5033
Прямі інвестиції (сальдо)	-46	-917	-403	-507	-41	-212	-322	-204	-473	-24	-99	-20	-30	-54	-63	-43	-1366	-760	-999	-143	-147	-3268
Прямі інвестиції: активи	11	6	5	-3	-3	-4	25	25	26	25	25	35	0	0	-2	0	22	-10	76	85	-2	173
Прямі інвестиції: пасиви	57	923	408	504	38	208	347	229	499	49	124	55	30	54	61	43	1388	750	1075	228	145	3441
у т. ч. кредити прямого інвестора в Україні	-58	-84	-90	23	-25	-8	26	12	-2	18	26	53	-36	3	9	-14	-232	-10	36	97	-24	-109
Портфельні інвестиції (сальдо)	50	16	-9	-5	13	-3	1	174	-994	305	35	124	5	-41	-12	-42	57	5	-819	464	-48	-293
Портфельні інвестиції: активи	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-77	0	0	0	0	0	0	0	0	-77	0	-77
Портфельні інвестиції: пасиви	-50	-16	9	5	-13	3	-1	-174	994	-305	-112	-124	-5	41	12	42	-57	-5	819	-541	48	216
Акціонерний капітал	1	5	5	2	2	3	2	44	4	1	-1	1	0	1	1	1	11	7	50	1	2	69
Боргові цінні папери	-51	-21	4	3	-15	0	-3	-218	990	-306	-111	-125	-5	40	11	41	-68	-12	769	-542	46	147
Сектор державного управління	-44	1	-1	-8	2	0	-1	-174	994	-298	-110	-105	-5	-16	-19	1	-44	-6	819	-513	-40	256
Банки	0	0	9	-13	0	0	0	-44	-20	0	0	-20	0	-8	-20	0	9	-13	-64	-20	-28	-88
Інші сектори	-7	-22	-4	24	-17	0	-2	0	16	-8	-1	0	0	64	50	40	-33	7	14	-9	114	-21
Інші інвестиції (сальдо)	-633	800	659	-11	-281	-187	-366	-598	-67	-504	179	-943	209	-238	-133	-930	826	-479	-1031	-1268	-162	-1952
Інші інвестиції: активи	-97	-336	280	-839	-858	-82	-651	-525	-919	-209	-142	-728	-265	63	239	-299	-153	-1779	-2095	-1079	37	-5106
Центральний банк	-4	35	45	28	30	-25	-36	8	-25	-39	40	-72	-11	-9	-11	4	76	33	-53	-71	-31	-15
Банки	49	-116	535	-275	-369	606	150	-203	-379	16	-94	-620	-230	266	223	-7	468	-38	-432	-698	259	-700
Інші сектори	-142	-255	-300	-592	-519	-663	-765	-330	-515	-186	-88	-36	-24	-194	27	-296	-697	-1774	-1610	-310	-191	-4391
у т. ч. готівкова валюта поза банками	-388	-383	-461	-554	-546	-651	-595	-327	-482	-262	-162	-151	-149	-292	-131	-266	-1232	-1751	-1404	-575	-572	-4962
у т. ч. торгові кредити	125	-4	35	-50	16	-25	-79	80	53	77	74	126	125	99	155	-23	156	-59	54	277	379	428

Динаміка платіжного балансу України (аналітична форма представлення)

Статті платіжного балансу	2016												2017			2016			2017		2016	
	січ.	лют.	берез.	квіт.	трав.	черв.	лип.	сер.	верес.	жовт.	лист.	груд.	січ.*	лют.*	берез.*	квіт.*	I	II	III	IV	I*	
																						2016
Інші інвестиції: пасиви	536	-1 136	-379	-828	-577	105	-285	73	-852	295	-321	215	-474	301	372	631	-979	-1 300	-1 064	189	199	-3 154
Центральний банк	120	-117	-472	-834	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0	-469	-834	0	0	100	-1 303
Сектор державного управління	-37	-21	315	-6	-32	41	-24	-15	-13	-4	-17	65	-50	-12	-15	589	257	3	-52	44	-77	252
Банки	-3	-907	-366	-322	-258	-110	-367	-80	-414	213	-108	94	-346	-92	-82	-210	-1 276	-690	-861	199	-520	-2 628
Інші сектори	456	-91	144	334	-287	174	106	168	-425	86	-196	56	-78	405	369	252	509	221	-151	-54	696	525
Довгострокові кредити	243	-209	2	134	-294	-5	77	64	-332	30	-58	0	-45	-169	-96	42	36	-165	-191	-28	-310	-348
Короткострокові кредити	-17	-24	-9	-7	26	57	101	50	-32	-34	139	23	246	103	118	54	-50	76	119	128	467	273
Торгові кредити	230	142	151	207	-19	122	-72	54	-61	90	-277	33	-279	471	347	156	523	310	-79	-154	539	600
Помилки та упущення	-156	299	24	-221	-240	-113	-165	-122	-149	88	247	28	41	5	168	101	167	-574	-436	363	214	-480
D. Зведений баланс (= A + B - C)	120	-74	-859	469	374	377	110	16	443	91	-80	359	-202	-27	-355	970	-813	1 220	569	370	-584	1 346
E. Резерви та пов'язані статті	120	-74	-859	469	374	377	110	16	443	91	-80	359	-202	-27	-355	970	-813	1 220	569	370	-584	1 346
Резервні активи	120	-74	-859	469	374	377	110	16	1 445	91	-80	359	-202	-27	-355	1 966	-813	1 220	1 571	370	-584	2 348
Кредити МВФ	0	0	0	0	0	0	0	0	1 002	0	0	0	0	0	0	996	0	0	1 002	0	0	1 002

Дані з 2014 р. наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

*Починаючи з II кварталу 2014 року дані наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

²Ціна імпорту газу з Росії для НАК «Нафтогаз» у II кварталі 2014 року врахована на рівні фактичної ціни за I квартал 2014 року (\$268,5 за тис. куб. м).

Примітка. Інформацію подано за даними НБУ.

35. Офіційні резервні активи

Міжнародні резерви (за станом на кінець періоду, млн дол. США)

	2016 рік												2017 рік			
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	січень	лютий	березень	квітень
Офіційні резервні активи	13 441,6	13 489,5	12 721,5	13 241,0	13 536,6	13 981,7	14 082,0	14 103,6	15 588,7	15 514,5	15 270,9	15 539,3	15 445,0	15 460,3	15 123,3	17 175,1
Резерви в іноземній валюті	12 399,6	12 395,4	11 630,0	12 075,9	11 854,8	11 105,1	10 585,7	10 678,3	11 630,3	11 638,6	11 560,8	11 893,7	11 731,6	11 770,0	11 453,8	12 963,3
Резервна позиція в МВФ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Спеціальні права запозичення	62,6	8,6	1,4	53,8	703,1	1 808,9	2 414,9	2 363,0	2 865,2	2 820,2	2 722,8	2 703,9	2 733,0	2 658,6	2 648,3	3 179,1
Золото	979,4	1 085,4	1 090,1	1 111,2	978,7	1 067,6	1 081,3	1 062,3	1 093,2	1 055,7	987,3	941,7	980,4	1 031,7	1 021,2	1 032,7
Інші резервні активи	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Примітка. Інформацію подано за даними НБУ.

ЗОВНІШНІЙ СЕКТОР

36. Географічна структура експорту товарів

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	14572,5	34228,4	51405,2	68394,2	68830,4	63320,7	50744,3	67594,1	67779,8	62305,9	53901,7	38127,1	36361,7
Країни СНД	4459,7	10531,1	18740,6	26177,0	25318,6	22077,3	18482,9	25835,8	24911,3	21672,1	14882,3	7806,1	6031,5
Інші країни світу	10112,8	23697,3	32664,6	42217,2	43511,8	41243,4	32261,4	41758,3	42868,5	40633,8	39019,4	30321,0	30330,2
у тому числі													
Європа	4680,2	10881,4	13829,6	18442,4	17424,0	17064,2	13640,7	18253,7	17203,3	16847,9	17122,1	13248,3	13790,1
у тому числі країни ЄС (28)	4576,3	10293,3	13085,3	18021,5	17123,7	16758,6	12916,4	17862,9	16937,9	16573,5	17002,9	13015,2	13496,3
Азія	3475,7	8576,9	13715,4	17737,8	17681,1	16813,0	13585,2	17562,8	17506,4	16671,0	15350,9	12378,9	11796,3
Африка	731,5	2393,9	3018,7	3344,2	5638,2	5094,7	2996,2	3325,6	5544,7	5079,9	5098,2	3803,3	3865,1
Америка	1217,5	1831,2	2000,0	2552,3	2607,7	2163,6	1950,0	2488,6	2471,4	1938,8	1372,2	785,6	735,2
Австралія і Океанія	7,0	13,7	28,4	29,8	50,9	40,1	16,8	16,9	33,0	28,3	23,5	13,6	18,3

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

37. Географічна структура імпорту товарів

(МЛН ДОЛ. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	13956,0	36136,3	60742,2	82608,2	84717,6	76986,8	60352,0	81040,5	83135,4	75834,6	54428,7	37516,4	39249,8
Країни СНД	8029,6	16988,3	26697,4	37212,4	34497,2	27941,6	26607,2	37080,1	34317,9	27741,5	17276,9	10485,5	8565,4
Інші країни світу	5926,4	19148,0	34044,8	45395,8	50220,4	49045,2	33744,8	43960,4	48817,5	48093,1	37151,8	27030,9	30684,4
у тому числі													
Європа	4311,5	12666,4	20004,5	27065,9	27569,6	28566,2	19848,0	26465,5	27347,8	28274,2	22383,0	16665,3	18470,2
у тому числі країни ЄС (28)	4047,7	12211,3	19151,4	25805,8	26237,2	27046,5	19004,2 ¹	25270,3 ¹	26033,9	26766,9	21069,1 ¹	15330,2 ¹	17140,8 ¹
Азія	842,3	4685,5	10023,3	13279,9	17140,5	15237,3	9901,4	12474,5	15999,1	14639,6	10848,3	7235,8	8920,5
Африка	136,4	426,2	874,4	940,6	851,3	749,8	871,5	931,4	838,2	729,7	679,9	601,7	553,9
Америка	581,4	1265,5	2879,4	3913,9	4446,7	4339,9	2861,9	3896,0	4421,9	4298,2	3021,5	2336,6	2594,8
Австралія і Океанія	54,7	103,9	261,4	194,0	195,7	93,7	260,2	191,6	193,8	93,0	182,2	169,6	120,6

¹З урахуванням не розподілених обсягів товарів.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

38. Обсяги експорту товарів по регіонах

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього¹	14572,5	34228,4	51405,2	68394,2	68830,4	63320,7	50744,3	67594,1	67779,8	62305,9	53901,7	38127,1	36361,7
Автономна Республіка Крим	173,5	355,1	563,3	676,0	891,1	914,9	—	—	—	—	—	—	—
Вінницька	199,1	424,5	566,3	661,7	652,5	679,3	566,3	661,7	652,5	679,3	742,2	846,9	983,0
Волинська	147,7	280,9	434,8	646,4	605,8	628,8	434,8	646,4	605,8	628,8	685,4	631,7	611,9
Дніпропетровська	2890,5	5946,2	8010,4	10363,2	10126,9	9794,9	8010,4	10363,2	10126,9	9794,9	8763,9	6399,0	5864,8
Донецька	2960,0	8198,2	13124,9	17197,6	14254,2	12408,6	13124,9	17197,6	14254,2	12408,6	8403,0	3695,3	3430,8
Житомирська	136,7	266,8	394,0	515,5	550,0	606,1	394,0	515,5	550,0	606,1	664,3	441,3	484,7
Закарпатська	215,6	552,7	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0	1156,6	1397,6	1385,3	1300,0	1382,8	1094,4	1211,9
Запорізька	1380,7	2653,3	3200,3	4151,2	3995,1	3678,5	3200,3	4151,2	3995,1	3678,5	3730,2	2931,0	2292,8
Івано-Франківська	191,5	813,5	507,6	942,0	821,5	471,7	507,6	942,0	821,5	471,7	487,8	373,0	573,7
Київська	241,2	496,0	1301,9	1696,2	1985,0	1973,7	1301,9	1696,2	1985,0	1973,7	1852,3	1690,4	1705,1
Кіровоградська	51,9	185,2	336,8	443,4	632,1	857,2	336,8	443,4	632,1	857,2	820,7	406,6	427,4
Луганська	680,7	2166,9	3324,3	6505,0	4192,8	3543,6	3324,3	6505,0	4192,8	3543,6	1902,6	257,8	435,7
Львівська	303,1	621,0	974,3	1201,9	1343,5	1290,9	974,3	1201,9	1343,5	1290,9	1305,1	1206,3	1275,6
Миколаївська	523,7	881,3	1597,1	1654,4	2370,9	2174,1	1597,1	1654,4	2370,9	2174,1	1837,5	1603,1	1666,4
Одеська	527,8	1019,2	1684,4	1541,1	1804,3	1628,4	1684,4	1541,1	1804,3	1628,4	1780,1	1727,5	1520,5
Полтавська	440,7	1883,3	2219,7	3356,3	3404,4	2654,6	2219,7	3356,3	3404,4	2654,6	2124,5	1481,1	1436,0
Рівненська	85,1	235,0	396,5	543,1	503,5	482,6	396,5	543,1	503,5	482,6	473,3	378,3	318,3
Сумська	197,5	576,9	746,5	1017,4	1122,1	924,6	746,5	1017,4	1122,1	924,6	738,5	606,6	542,2
Тернопільська	42,8	76,1	131,4	241,4	236,9	365,1	131,4	241,4	236,9	365,1	359,0	291,0	294,3
Харківська	327,7	721,0	1433,1	1845,8	2022,4	1987,3	1433,1	1845,8	2022,4	1987,3	1821,1	1311,6	1027,8
Херсонська	103,4	234,6	348,0	339,2	328,5	369,1	348,0	339,2	328,5	369,1	359,9	238,4	246,6
Хмельницька	87,5	184,8	291,4	393,7	460,4	489,0	291,4	393,7	460,4	489,0	506,3	401,6	318,7
Черкаська	224,6	339,5	672,7	1058,4	1007,6	770,7	672,7	1058,4	1007,6	770,7	624,2	434,2	474,3
Чернівецька	57,9	102,3	104,0	136,6	124,9	125,3	104,0	136,6	124,9	125,3	129,2	108,3	119,3
Чернігівська	131,8	250,4	324,8	418,7	542,8	555,1	324,8	418,7	542,8	555,1	700,0	551,6	432,8
м. Київ	1976,6	4462,4	7104,9	9061,7	12774,3	12336,8	7104,9	9061,7	12774,3	12336,8	11469,6	8742,9	8568,8
м. Севастополь	35,9	79,6	97,6	124,1	159,4	99,8	—	—	—	—	—	—	—

¹З урахуванням не розподілених за регіонами обсягів товарів.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

39. Обсяги імпорту товарів по регіонах

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього¹	13956,0	36136,3	60742,2	82608,2	84717,6	76986,8	60352,0	81040,5	83135,4	75834,6	54428,7	37516,4	39249,8
Автономна Республіка Крим	146,2	168,9	326,7	1466,0	1436,9	1045,3	—	—	—	—	—	—	—
Вінницька	120,0	287,7	344,7	384,6	497,6	496,2	344,7	384,6	497,6	496,2	428,2	266,7	299,4
Волинська	367,3	438,1	571,5	1059,6	1015,2	1089,0	571,5	1059,6	1015,2	1089,0	765,5	622,1	1130,8
Дніпропетровська	1014,7	2739,1	5387,7	6717,2	6573,0	5357,3	5387,7	6717,2	6573,0	5357,3	4634,2	3225,3	3443,6
Донецька	895,6	2585,4	3067,7	4622,8	4171,4	4054,6	3067,7	4622,8	4171,4	4054,6	2122,4	1202,6	1110,8
Житомирська	91,2	184,2	428,4	460,1	384,5	384,2	428,4	460,1	384,5	384,2	285,9	246,4	336,7
Закарпатська	184,4	686,5	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5	1348,6	1997,9	2009,1	2062,5	1734,6	1011,5	1133,4
Запорізька	696,8	1687,2	1363,0	2271,0	2031,2	1760,0	1363,0	2271,0	2031,2	1760,0	1582,4	1085,5	998,4
Івано-Франківська	132,8	573,6	652,0	1068,3	983,7	578,3	652,0	1068,3	983,7	578,3	481,9	294,5	406,0
Київська	307,2	1503,5	3018,1	4260,3	4793,6	4736,2	3018,1	4260,3	4793,6	4736,2	3759,1	2587,0	2951,6
Кіровоградська	28,2	92,1	187,5	226,9	285,1	242,9	187,5	226,9	285,1	242,9	201,7	105,4	184,0
Луганська	233,0	537,8	1118,9	1743,2	1988,6	1849,9	1118,9	1743,2	1988,6	1849,9	1017,2	318,4	357,4
Львівська	353,2	934,6	2028,4	3202,3	3374,3	2655,9	2028,4	3202,3	3374,3	2655,9	2472,0	1447,9	1699,4
Миколаївська	282,3	469,7	866,1	1041,5	895,7	928,9	866,1	1041,5	895,7	928,9	631,3	574,7	685,8
Одеська	424,8	1575,7	3520,3	3145,4	4304,9	3438,7	3520,3	3145,4	4304,9	3438,7	2078,6	967,3	1231,4
Полтавська	210,6	535,2	1066,2	1132,4	1322,7	1111,6	1066,2	1132,4	1322,7	1111,6	1096,9	814,5	842,7
Рівненська	84,5	297,8	438,1	431,0	458,7	328,1	438,1	431,0	458,7	328,1	283,1	202,3	255,0
Сумська	118,3	251,6	469,9	814,1	678,8	645,6	469,9	814,1	678,8	645,6	553,2	403,5	436,9
Тернопільська	26,5	95,8	209,8	324,1	337,0	349,7	209,8	324,1	337,0	349,7	303,7	259,4	274,9
Харківська	430,0	1419,5	1834,1	2277,3	2738,6	2280,0	1834,1	2277,3	2738,6	2280,0	1888,8	1284,9	1489,5
Херсонська	44,0	100,2	161,2	238,5	207,6	274,6	161,2	238,5	207,6	274,6	186,3	140,9	166,3
Хмельницька	57,7	272,8	461,6	554,7	564,7	484,3	461,6	554,7	564,7	484,3	347,0	259,3	331,9
Черкаська	132,2	310,2	378,4	508,9	577,0	497,2	378,4	508,9	577,0	497,2	416,3	228,1	291,2
Чернівецька	34,6	164,4	113,1	163,0	175,1	158,1	113,1	163,0	175,1	158,1	111,5	78,4	95,8
Чернігівська	173,3	246,8	380,7	562,5	545,1	586,0	380,7	562,5	545,1	586,0	528,7	380,0	473,9
м. Київ	2786,4 ²	12855,7 ²	16548,9	22775,4	26118,9	26677,5	25941,9	22775,4	26118,9	26677,5	20179,9	14495,4	16137,0
м. Севастополь	60,7	46,5	63,6	101,7	145,3	106,9	—	—	—	—	—	—	—

¹З урахуванням не розподілених за регіонами обсягів товарів.

²З урахуванням поставок газу природного.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

40. Експорт товарів до країн ЄС (28)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	4576,3	10293,3	13085,3	18021,5	17123,7	16758,6	12916,4	17862,9	16937,9	16573,5	17002,9	13015,2	13496,3
Австрія	163,6	317,3	508,0	588,7	520,8	554,6	507,4	587,7	519,5	552,5	530,9	347,2	361,3
Бельгія	106,5	197,6	356,9	400,8	467,6	401,9	356,8	400,8	467,4	401,3	425,2	296,8	251,5
Болгарія	382,5	543,0	450,6	755,4	568,3	591,3	447,9	754,3	567,2	589,8	550,6	419,5	418,2
Велика Британія	137,7	358,2	506,5	485,7	551,5	547,2	504,5	484,8	527,1	525,1	589,2	367,9	317,8
Греція	48,1	137,4	164,0	291,2	209,2	227,9	162,6	288,3	207,5	227,0	201,2	153,8	159,1
Данія	24,7	106,7	124,5	163,8	152,7	163,9	115,7	153,0	142,6	157,0	125,8	144,7	155,5
Естонія	55,1	125,1	106,3	150,4	254,0	103,2	102,2	146,9	250,9	98,6	82,3	66,2	98,0
Ірландія	27,2	6,7	4,5	14,7	76,0	120,8	4,1	12,4	74,8	120,3	69,5	59,2	45,5
Іспанія	162,9	573,5	411,7	970,6	1539,1	987,7	402,0	961,2	1529,1	978,1	1166,6	1043,6	1004,5
Італія	638,9	1892,6	2412,4	3039,5	2480,0	2357,6	2397,7	3026,2	2456,6	2335,6	2468,3	1979,8	1929,6
Кіпр	176,5	217,0	175,4	174,4	168,0	161,6	159,0	173,4	159,9	160,5	283,7	61,5	53,5
Латвія	166,5	311,4	180,2	221,5	299,8	182,6	176,0	218,8	297,0	180,5	226,2	150,3	138,2
Литва	83,3	209,3	264,4	317,1	278,9	324,8	263,4	315,4	277,7	323,2	362,1	236,3	258,2
Люксембург	1,4	26,8	4,5	7,0	3,9	4,6	4,5	7,0	3,9	4,6	16,2	5,9	5,1
Мальта	4,1	15,1	49,6	120,3	9,6	6,3	48,8	120,1	9,1	5,4	1,6	12,2	7,7
Нідерланди	138,0	515,3	563,2	833,4	830,0	1041,3	516,6	821,7	829,7	1036,8	1106,1	905,7	995,3
Німеччина	741,4	1285,2	1499,5	1763,8	1645,4	1603,8	1470,1	1716,8	1597,8	1551,3	1590,6	1328,7	1423,7
Польща	417,9	1010,4	1787,2	2794,1	2576,3	2547,8	1785,6	2791,8	2571,0	2545,4	2644,7	1977,3	2200,0
Португалія	20,1	19,9	121,8	192,3	345,9	267,2	121,7	192,2	341,6	267,0	310,3	320,5	228,1
Румунія	164,6	488,8	705,8	950,7	551,7	558,2	704,5	945,7	549,7	546,9	584,1	569,9	717,0
Словаччина	230,9	507,7	568,2	843,0	672,6	752,7	563,9	833,7	665,2	747,4	670,2	468,5	471,4
Словенія	9,0	32,5	11,6	10,7	10,4	12,9	11,3	10,0	9,4	12,1	16,0	16,3	16,8
Угорщина	327,3	688,8	860,1	1340,7	1510,4	1557,0	857,0	1327,9	1507,1	1552,8	1509,9	909,7	1053,1
Фінляндія	24,0	28,7	34,1	52,8	48,2	60,8	33,7	51,8	46,5	59,0	62,2	48,0	62,4
Франція	111,7	199,9	476,9	570,7	549,1	690,5	469,1	559,0	535,5	679,2	532,7	497,9	453,7
Хорватія	15,3	59,9	33,4	51,5	40,2	43,3	33,1	51,3	40,0	42,7	39,2	26,1	39,1
Чехія	188,9	376,9	626,2	842,4	707,0	823,7	620,4	838,2	698,8	812,4	772,5	541,0	560,8
Швеція	8,3	41,6	77,8	74,2	57,1	63,5	76,8	72,6	55,0	61,0	65,1	60,6	71,3

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

41. Імпорт товарів з країн ЄС (28)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	4047,7	12211,3	19151,4	25805,8	26237,2	27046,5	19004,2¹	25270,3¹	26033,9	26766,9	21069,1¹	15330,2¹	17140,8¹
Австрія	185,1	458,4	697,6	713,3	734,3	968,6	694,0	707,5	731,0	959,7	606,3	369,6	465,1
Бельгія	134,7	314,0	588,3	664,6	708,5	693,0	588,0	664,2	707,5	691,6	553,4	366,8	450,2
Болгарія	60,4	108,7	218,0	269,7	280,7	301,0	217,1	268,8	279,7	299,0	238,4	253,1	172,9
Велика Британія	202,8	502,7	821,0	1128,6	1149,6	1132,4	816,8	1088,2	1127,3	1126,7	692,0	570,1	709,3
Греція	38,5	67,7	104,1	128,7	192,1	277,5	101,9	125,7	182,1	264,7	308,5	238,6	233,6
Данія	68,2	176,0	240,5	297,3	281,7	313,9	240,2	296,8	281,4	312,4	234,9	147,6	184,2
Естонія	46,0	102,6	123,4	104,8	96,5	93,2	121,8	102,6	94,3	91,7	77,3	77,5	66,6
Ірландія	25,7	45,2	112,1	168,3	152,6	191,5	112,0	168,1	152,5	190,4	134,0	75,4	84,7
Іспанія	100,2	233,5	468,6	685,3	747,0	863,5	467,3	683,5	744,0	860,8	607,6	440,8	500,9
Італія	346,0	1030,2	1390,3	2005,8	2235,2	2086,7	1369,2	1976,2	2207,8	2062,4	1509,0	976,3	1358,2
Кіпр	29,4	4,8	90,5	143,9	79,6	70,3	90,4	137,9	77,9	66,5	50,3	16,9	22,1
Латвія	43,5	64,5	88,1	98,5	100,7	104,2	86,1	97,9	98,9	88,9	89,7	87,1	112,5
Литва	135,4	200,0	637,5	822,8	912,2	966,7	637,2	820,7	911,1	964,4	1032,2	552,6	492,5
Люксембург	8,9	21,6	29,1	46,6	30,8	25,5	29,1	46,6	30,7	25,1	30,3	57,7	61,5
Мальта	0,1	0,3	13,4	16,6	20,4	10,9	13,3	16,6	20,3	10,9	10,9	16,4	11,5
Нідерланди	146,6	464,1	837,9	1186,8	1122,0	1062,3	822,7	1183,5	1108,8	1050,2	763,9	452,6	546,8
Німеччина	1134,4	3383,8	4605,3	6865,7	6807,2	6772,8	4543,1	6538,3	6763,2	6659,5	5361,5	3975,6	4318,4
Польща	312,5	1405,9	2788,8	3183,4	3569,9	4074,2	2778,1	3164,2	3545,4	4052,4	3070,8	2324,0	2693,3
Португалія	7,7	27,9	51,5	65,8	72,2	75,7	49,7	63,6	69,1	73,5	60,5	45,2	50,6
Румунія	48,2	211,8	682,2	1125,7	930,0	897,2	682,1	1117,2	921,3	896,1	847,7	318,2	380,7
Словацька	124,4	304,0	442,6	603,9	588,3	663,8	437,2	594,3	580,1	652,2	426,9	346,3	434,9
Словенія	29,8	125,0	212,6	254,9	251,1	287,5	211,1	254,4	250,7	286,6	203,6	128,9	137,3
Угорщина	165,4	647,7	1214,6	1326,7	1159,7	1400,6	1213,8	1279,8	1158,6	1400,1	1464,0	1608,5	802,0
Фінляндія	95,9	351,1	429,8	522,7	485,2	466,7	424,4	515,9	473,0	460,3	319,2	223,0	216,8
Франція	236,1	798,9	1106,7	1501,5	1664,8	1729,9	1104,2	1489,8	1657,2	1725,6	1269,2	892,8	1530,5
Хорватія	8,4	19,4	50,2	52,9	69,4	36,3	50,2	52,6	69,3	35,9	47,8	15,1	29,7
Чехія	162,9	594,0	747,9	1181,3	1251,8	999,4	745,6	1176,9	1247,9	986,7	687,9	479,7	654,8
Швейцарія	150,4	547,4	358,8	638,6	544,0	481,3	357,6	637,3	542,8	472,7	371,4	273,5	419,0

¹З урахуванням не розподілених обсягів товарів.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

42. Експорт окремих товарів

Назва товарів	2000		2005		2010		2011		2012		2013	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Пшениця	201,2	19,0	6009,5	652,2	4859,6	906,4	4097,3	1070,3	8679,4	2358,1	7762,3	1891,5
Олія соняшникова	581,6	232,1	851,2	545,2	2701,4	2370,2	2683,0	3145,7	3611,9	3971,9	3209,2	3281,0
Руди і концентрати залізни	18737,2	403,7	19468,7	937,4	32741,1	2456,2	34174,9	3786,3	35137,6	3131,7	37977,9	3739,1
Продукти переробки нафти	2174,6	338,3	7449,8	2037,8	4059,9	2196,0	4099,2	3338,7	1620,0	1389,3	1068,4	810,8
Дизельне паливо (газойлі)	335,9	90,0	1088,5	503,4	697,2	461,7	873,0	856,1	298,2	304,7	78,3	78,2
Рідке паливо (мазут)	1795,9	231,2	5401,8	1114,3	2519,6	1141,5	1916,7	1182,3	720,2	464,0	617,0	355,2
Добрива азотні	4828,8	391,4	5205,2	907,1	4008,9	879,0	5136,7	1690,1	5138,7	1694,9	3686,6	1133,5
Феросплави	838,2	351,2	1119,9	782,2	1105,3	1199,1	930,7	1016,8	796,1	948,9	697,1	906,4
Прокат чорних металів	12831,2	2631,3	15596,5	6941,7	12322,2	7144,7	13301,2	9682,9	12292,6	7950,7	12318,9	7190,9
Труби з ливарного чавуну і чорних металів	1291,0	528,8	1727,8	1416,7	1284,5	1351,1	1644,0	2040,5	1545,2	1874,7	1174,0	1597,9

Назва товарів	2013*		2014*		2015*		2016*	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Пшениця	7735,6	1884,7	10543,7	2290,7	13451,8	2238,2	17920,9	2717,5
Олія соняшникова	3199,3	3271,3	4336,9	3550,6	3935,4	3021,3	4838,7	3702,4
Руди і концентрати залізни	37969,2	3738,9	40894,3	3315,4	45707,6	2092,0	39203,3	1827,2
Продукти переробки нафти	910,5	635,8	729,9	510,1	277,2	116,4	233,6	86,6
Дизельне паливо (газойлі)	23,5	19,6	41,4	41,0	0,2	0,2	0,2	0,2
Рідке паливо (мазут)	617,0	355,2	437,6	235,3	201,8	50,2	102,2	17,0
Добрива азотні	3686,6	1133,5	2299,6	646,1	2103,7	521,0	1810,9	321,6
Феросплави	697,1	906,4	977,5	1152,7	811,9	863,7	869,7	710,0
Прокат чорних металів	12318,3	7189,8	11146,2	6231,8	9277,2	3864,9	9858,7	3687,2
Труби з ливарного чавуну і чорних металів	1173,9	1597,5	960,0	1096,3	594,7	578,7	506,1	404,9

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

43. Імпорт окремих товарів

Назва товарів	2000		2005		2010		2011		2012		2013	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Руди і концентрати марганцеві	220,4	19,7	1831,9	230,2	1297,9	649,8	1204,4	496,9	728,3	314,1	723,3	127,4
Вугілля кам'яне, брикети	6605,7	262,3	7721,3	713,9	12145,2	1781,4	12708,8	2760,9	14764,2	2677,6	14207,7	1980,9
Нафта сира (включаючи газовий конденсат)	5986,4	1090,6	14378,5	4600,5	7788,0	4171,3	5679,4	4272,4	1547,4	1235,9	761,1	630,3
Продукти переробки нафти	4619,2	1270,3	2121,9	1131,7	5545,6	3905,0	7213,8	6955,3	7616,7	7608,2	6538,6	6418,3
Бензин автомобільний	1833,9	514,5	574,6	302,9	2117,9	1554,1	2213,9	2220,8	2038,7	2149,2	1760,9	1786,1
Дизельне паливо (газойлі)	2358,0	642,6	834,5	440,0	2472,1	1621,7	3757,1	3495,4	4734,5	4501,7	4283,9	4014,3
Газ природний, млрд м ³	59,2	3323,9	60,2	3946,0	36,6	9392,9	44,8	14046,0	32,9	14025,1	28,0	11538,2
Лікарські засоби	8,5	231,7	23,9	907,3	31,6	2161,3	34,6	2470,1	35,4	2886,2	28,7	2604,0
Прокат чорних металів	283,3	182,8	606,1	543,8	1211,7	1190,3	1358,0	1561,0	1408,9	1460,2	1564,7	1697,8
Легкові автомобілі	x	168,2	x	1233,7	x	1743,4	x	2979,5	x	3247,3	x	2995,5

Назва товарів	2013*		2014*		2015*		2016*	
	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США	тис. т	млн дол. США
Руди і концентрати марганцеві	723,3	127,4	971,4	160,3	1271,6	186,1	957,1	132,0
Вугілля кам'яне, брикети	14124,0	1971,3	14694,2	1793,0	14598,2	1631,1	15647,6	1464,6
Нафта сира (включаючи газовий конденсат)	761,1	630,3	178,6	146,5	227,7	82,1	516,0	173,7
Продукти переробки нафти	6478,6	6363,0	7242,3	6685,1	6760,6	3809,0	7413,7	3254,9
Бензин автомобільний	1755,3	1780,5	2072,9	1972,0	1403,5	828,4	1453,6	674,1
Дизельне паливо (газойлі)	4230,3	3966,1	4774,9	4253,9	4835,0	2631,3	5124,9	2204,8
Газ природний, млрд м ³	28,0	11538,2	19,5	5694,6	16,5	4507,2	10,9	2190,8
Лікарські засоби	28,7	2602,6	24,2	2098,3	17,7	1100,6	23,2	1301,1
Прокат чорних металів	1549,0	1679,3	1053,4	968,4	726,9	556,5	1003,7	672,0
Легкові автомобілі	x	2989,0	x	1210,0	x	820,0	x	1441,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

44. Динаміка обсягів експорту послуг (за видами послуг)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього¹	3655,1	6443,2	12324,2	14642,2	14614,8	14836,3	11936,3	14180,3	14096,2	14233,2	11520,8	9736,6	9868,0
Послуги з переробки матеріальних ресурсів ¹	238,5	522,5	1049,4	1473,3	1616,9	1722,1	1030,7	1445,7	1577,8	1722,1	1334,4	1078,3	1125,7
Послуги для переробки товарів з метою реалізації у внутрішній економіці ¹	12,5	37,7	77,3	123,6	93,0	15,3	74,2	120,2	89,3	15,3	18,7	18,9	8,7
Послуги для переробки товарів з метою реалізації за кордоном ²	226,0	484,8	972,1	1349,7	1523,9	1706,8	956,5	1325,5	1488,5	1706,8	1315,7	1059,5	1117,0
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	134,7	339,4	470,8	662,7	614,9	373,8	437,4	639,2	602,4	349,7	298,2	192,2	231,9
Транспортні послуги	2922,3	4486,6	7835,2	9051,1	8531,8	8305,8	7662,9	8848,1	8287,1	7981,8	6101,9	5263,2	5300,5
Послуги морського транспорту	434,2	779,8	1234,3	1211,7	1241,2	1123,7	1120,5	1104,6	1099,4	1022,3	850,9	735,9	661,6
Послуги річкового транспорту	60,5	131,7	72,7	83,0	63,1	42,3	72,7	83,0	63,1	40,4	46,3	44,5	29,9
Послуги повітряного транспорту	218,8	562,0	1181,9	1501,1	1510,7	1333,2	1166,2	1481,8	1485,1	1299,1	1071,3	853,6	882,8
Послуги залізничного транспорту	328,5	799,8	1487,1	1776,8	1586,6	1613,9	1481,0	1772,9	1574,3	1531,9	1098,8	751,3	561,1
Послуги автомобільного транспорту	88,5	157,2	254,0	397,0	452,4	478,4	252,5	392,0	447,3	439,0	459,6	249,1	237,9
Послуги трубопровідного транспорту	1750,1	1959,8	3357,7	3755,0	3248,2	3335,6	3357,7	3755,0	3247,3	3329,0	2207,9	2258,0	2630,7
Передача електроенергії	0,0	2,4	0,2	0,8	3,2	0,4	0,2	0,8	3,2	0,4	3,3	5,4	2,3
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	37,1	85,0	221,4	298,1	396,6	333,7	186,2	230,4	337,8	275,1	330,1	341,6	262,9
Послуги поштової та кур'єрської служби	4,5	9,0	25,7	27,7	29,8	44,6	25,7	27,7	29,8	44,6	33,7	23,7	31,2
Послуги, пов'язані з подорожами	60,4	207,0	381,1	455,1	555,1	538,5	253,1	301,9	392,5	358,1	228,0	200,9	205,2
Послуги з будівництва	37,2	158,1	140,9	208,3	221,0	236,4	135,4	201,0	219,0	224,8	232,0	291,6	389,3
Послуги зі страхування	3,9	24,9	70,5	113,1	114,2	87,7	68,7	111,6	113,8	87,3	44,8	46,1	53,7
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	22,1	35,6	476,9	312,3	248,3	349,1	476,7	312,3	248,3	337,8	222,1	190,8	83,1
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	1,3	9,8	41,5	46,1	56,4	97,7	41,5	46,1	56,4	97,4	97,5	51,0	29,4
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	89,9	228,3	677,4	871,5	1130,1	1493,7	672,1	860,8	1113,5	1477,2	1675,6	1585,6	1644,1
Телекомунікаційні послуги	84,0	193,8	319,3	339,2	326,6	344,6	319,2	339,2	326,6	344,6	370,3	352,6	253,9

Динаміка обсягів експорту послуг (за видами послуг)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Комп'ютерні послуги	3,8	33,3	259,6	391,1	661,4	942,0	255,3	382,2	646,8	931,5	1102,0	997,3	1145,1
Інформаційні послуги	2,1	1,2	98,5	141,2	142,2	207,0	97,6	139,3	140,1	201,1	203,2	235,7	245,2
Ділові послуги	140,9	412,9	1149,7	1404,9	1457,2	1574,5	1128,2	1374,7	1420,0	1543,8	1250,4	816,7	790,6
Послуги дослідження та розробки	47,4	98,3	209,4	245,2	257,8	271,2	200,9	227,7	240,8	262,5	154,9	143,2	130,9
Професійні та консалтингові послуги	21,7	95,4	373,8	459,5	504,8	678,3	373,2	458,3	504,0	678,2	535,8	341,5	359,3
Наукові та технічні послуги	35,9	142,7	336,8	447,3	443,2	434,3	331,4	443,9	438,1	426,2	376,3	189,0	156,1
Послуги з обробки та усунення забруднення навколишнього середовища	0,0	0,0	0,2	0,5	8,9	4,2	0,2	0,5	3,0	4,0	1,3	0,0	–
Послуги сільського господарства та послуги видобутку	11,3	2,2	2,3	4,0	6,5	5,4	1,6	2,6	5,1	3,6	6,6	5,0	6,8
Послуги операційного лізингу	16,1	42,6	54,8	84,6	75,5	64,0	49,4	78,6	69,9	57,1	54,9	43,0	32,4
Послуги, пов'язані з торгівлею та посередницькі послуги	3,0	6,0	76,7	63,2	27,7	49,9	76,7	63,1	27,3	49,4	50,9	45,5	50,4
Інші ділові послуги	5,6	25,7	95,7	100,6	132,8	67,1	94,8	99,9	132,0	62,8	69,7	49,5	54,8
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	3,4	16,1	28,7	39,7	63,5	38,4	28,0	35,3	60,3	36,0	31,3	15,8	10,8
Державні та урядові послуги	0,4	2,0	2,2	4,2	5,3	18,6	1,9	3,7	4,8	17,2	4,6	4,3	3,6

¹ Дані за 2000–2012 рр. уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

² Розрахунки за 2000–2012 рр. здійснено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату від 31.12.2014 р. № 419.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

45. Динаміка обсягів імпорту послуг (за видами послуг)

(млн дол. США)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього¹	1151,0	2941,8	5467,2	6257,5	6746,9	7609,0	5421,6	6214,2	6650,1	7523,0	6373,1	5523,0	5326,5
Послуги з переробки матеріальних ресурсів ¹	15,4	46,8	82,9	176,2	172,2	11,6	81,1	174,6	169,3	11,6	51,2	63,4	5,3
Послуги для переробки товарів з метою реалізації у внутрішній економіці ¹	9,6	19,9	36,0	74,2	90,1	0,6	36,0	74,2	90,1	0,6	0,0	0,0	0,1
Послуги для переробки товарів з метою реалізації за кордоном ²	5,8	26,9	46,9	102,0	82,1	11,1	45,1	100,4	79,2	11,1	51,2	63,4	5,2
Послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій	13,6	24,1	50,0	45,2	48,0	124,8	47,0	44,2	46,9	122,9	106,5	85,8	90,8
Транспортні послуги	253,2	629,8	1178,9	1592,3	1727,4	1716,4	1165,0	1581,5	1713,5	1689,8	1376,6	1153,4	989,3
Послуги морського транспорту	50,7	89,1	143,1	147,5	202,8	195,8	129,6	137,4	196,4	187,8	243,7	191,7	141,2
Послуги річкового транспорту	0,4	1,2	1,2	1,0	0,4	0,4	1,2	1,0	0,4	0,2	1,1	0,6	0,4
Послуги повітряного транспорту	65,7	189,9	447,6	686,1	641,3	643,6	447,6	686,0	635,9	628,3	431,0	466,9	357,5
Послуги залізничного транспорту	120,0	274,8	463,5	599,8	643,0	627,0	463,3	599,7	642,0	626,3	431,3	287,0	259,9
Послуги автомобільного транспорту	10,4	54,4	108,5	141,6	194,6	197,2	108,3	141,2	193,6	194,9	189,8	91,8	114,9
Послуги трубопровідного транспорту	0,0	5,9	0,6	0,5	0,9	3,5	0,6	0,5	0,9	3,5	52,6	98,1	87,2
Передача електроенергії	0,3	-	-	-	23,1	0,0	-	-	23,1	0,0	-	0,0	-
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	4,0	10,4	10,2	12,2	18,0	33,7	10,2	12,2	17,9	33,5	15,7	11,3	20,9
Послуги поштової та кур'єрської служби	1,6	4,1	4,2	3,6	3,4	15,3	4,2	3,6	3,4	15,3	11,4	5,8	7,4
Послуги, пов'язані з подорожами	42,9	153,2	347,2	462,4	572,2	695,5	346,7	460,5	569,3	678,9	681,0	597,6	603,2
Послуги з будівництва	23,4	158,5	106,6	154,7	260,0	264,5	105,7	152,3	257,8	262,5	148,0	40,3	61,5
Послуги зі страхування	38,3	60,3	113,2	122,4	158,9	167,6	111,6	121,7	158,6	167,6	84,1	74,0	119,0
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	52,4	255,7	1085,5	955,3	951,7	1011,1	1085,4	955,2	951,7	1009,8	800,3	874,7	561,1
Розліт та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	17,3	209,6	435,3	411,8	419,8	854,2	435,3	411,3	417,6	839,3	450,5	301,6	323,1
Послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги	109,9	213,0	301,2	383,1	456,5	698,4	300,7	383,0	456,2	696,8	512,0	548,3	420,4
Телекомунікаційні послуги	96,6	87,0	121,6	140,7	147,9	317,1	121,6	140,7	147,8	317,0	211,4	277,0	150,2
Комп'ютерні послуги	9,2	113,7	140,1	177,5	196,6	278,6	139,8	177,4	196,3	277,6	217,3	192,2	188,0
Інформаційні послуги	4,2	12,3	39,4	64,9	112,1	102,7	39,3	64,9	112,1	102,2	83,3	79,1	82,2

Закінчення табл. 45
Динаміка обсягів імпорту послуг (за видами послуг)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Ділові послуги	113,5	531,2	1042,1	1204,1	1154,1	1436,7	1019,4	1180,1	1083,6	1415,9	993,9	719,2	813,5
Послуги дослідження та розробки	9,6	32,7	47,1	46,4	45,2	42,4	46,1	45,8	44,6	41,6	23,3	14,2	24,4
Професійні та консалтингові послуги	56,5	265,3	458,8	448,0	438,0	761,7	453,2	440,4	431,5	755,0	392,0	321,7	358,5
Наукові та технічні послуги	9,5	73,6	195,4	316,7	234,9	221,6	181,3	305,1	183,4	216,7	140,9	127,1	69,9
Послуги з обробки та усунення забруднення навколишнього середовища	0,2	23,7	0,1	59,1	50,3	132,7	0,1	59,1	50,3	132,5	93,7	83,8	167,3
Послуги сільського господарства та послуги видобутку	15,3	13,6	15,5	13,3	6,8	14,4	15,4	13,3	6,5	13,9	17,6	7,1	6,8
Послуги операційного лізингу	6,2	70,8	128,4	123,8	144,9	77,5	127,5	120,7	136,1	71,3	172,3	69,2	96,2
Послуги, пов'язані з торгівлею та посередницькі послуги	12,5	35,4	105,0	98,7	115,2	113,9	105,0	98,6	115,2	113,9	79,1	64,2	57,7
Інші ділові послуги	3,6	16,0	91,9	98,2	118,9	72,5	90,8	97,0	116,0	70,9	75,0	31,9	32,6
Послуги приватним особам, культурні та рекреаційні послуги	10,4	67,2	194,7	238,8	223,4	34,2	194,6	238,7	223,2	34,2	10,2	8,3	6,7
Державні та урядові послуги	460,8	592,4	529,6	511,1	602,7	593,8	529,1	511,1	602,6	593,8	1158,8	1056,4	1332,5

¹ Дані за 2000–2012 рр. уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

² Розрахунки за 2000–2012 рр. здійснено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

46. Динаміка обсягів експорту послуг (по країнах світу)

(млн дол. США)

Усього'	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
у тому числі	3655,1	6443,2	12324,2	14642,2	14614,8	14836,3	11936,3	14180,3	14096,2	14233,2	11520,8	9736,6	9868,0
Австралія	0,7	0,9	3,1	3,9	3,8	3,2	3,1	3,8	3,7	3,1	2,4	2,1	3,5
Австрія	44,9	94,9	182,8	200,0	196,5	220,5	182,7	197,5	188,0	219,1	198,0	145,5	138,3
Азербайджан	5,0	10,7	25,3	29,5	39,9	34,8	24,9	28,8	39,1	33,8	32,3	31,3	28,2
Алжир	9,0	5,7	1,7	18,9	16,6	12,6	1,6	18,9	16,6	12,5	9,8	17,3	11,7
Англія	0,3	0,1	1,4	2,4	3,2	1,4	1,4	2,3	3,0	1,4	1,1	1,3	1,7
Антигуа і Барбуда	0,5	2,2	5,2	3,4	5,5	3,0	3,7	3,3	5,3	2,8	1,9	1,8	2,2
Афганістан	0,0	0,1	0,8	0,8	1,0	0,4	0,8	0,8	1,0	0,4	0,4	0,8	1,8
Багамські Острови	6,9	19,0	18,2	18,3	18,7	18,9	13,8	2,9	17,5	17,7	17,9	13,1	11,5
Бангладеш	1,3	1,7	3,1	3,8	5,8	2,5	3,1	3,8	5,6	2,5	0,8	4,4	3,5
Беліз	1,0	5,1	53,0	74,7	63,1	83,8	44,8	63,1	52,1	69,3	38,1	29,3	27,3
Бельгія	70,5	145,5	239,4	327,4	302,0	327,2	239,4	327,4	301,6	327,1	75,8	52,6	59,8
Білорусь	32,5	47,3	131,8	153,4	120,4	124,2	123,8	147,6	114,8	117,5	101,2	77,1	89,1
Болгарія	35,8	32,3	30,1	37,9	44,4	47,0	29,3	37,3	43,5	46,4	39,3	43,6	26,9
Бразилія	0,2	0,5	4,6	4,5	4,7	3,3	4,6	4,5	4,7	3,2	3,4	13,4	12,9
Велика Британія	123,2	300,2	537,8	707,9	742,4	784,3	544,1	685,3	722,3	752,9	660,1	553,3	462,9
Віргінські Острови (Брит.)	17,2	69,5	203,2	269,0	298,2	300,3	176,7	245,6	284,3	287,3	165,3	175,5	174,8
Вірменія	2,2	5,6	12,8	13,7	15,6	16,6	11,5	12,4	14,8	15,7	15,4	11,9	12,9
В'єтнам	3,1	2,8	4,9	3,5	7,4	5,5	4,9	3,4	7,4	5,5	9,7	5,7	4,4
Гана	0,0	0,6	2,6	2,0	2,2	2,7	2,6	2,0	2,2	2,7	3,5	3,2	3,5
Гонконг	1,1	4,3	17,9	17,1	38,3	41,5	16,7	15,6	37,1	40,9	27,3	31,2	40,3
Греція	44,1	69,2	80,7	80,8	75,7	64,1	77,6	78,9	71,3	61,2	57,2	30,3	27,5
Грузія	4,7	33,7	54,1	68,2	63,0	53,2	51,4	66,6	62,3	52,1	54,0	39,1	46,9
Гібралтар	1,1	3,6	5,6	5,2	8,5	18,4	5,3	5,1	8,5	18,4	18,9	16,2	12,0
Данія	4,6	48,6	87,2	86,7	127,3	149,0	86,7	85,6	126,9	148,8	149,3	112,4	98,4
Домініканська Республіка	0,0	0,3	4,5	0,9	0,8	1,0	4,5	0,9	0,7	1,0	0,8	1,3	1,9
Естонія	3,3	12,9	114,0	165,8	195,9	51,8	113,7	165,6	195,6	50,6	101,4	114,6	145,7
Ефіопія	0,1	0,3	0,6	0,4	5,3	3,7	0,6	0,4	5,3	3,6	1,1	1,2	1,9
Єгипет	3,7	14,1	48,5	44,3	42,5	39,1	48,3	44,2	42,4	39,0	36,7	43,6	39,4
Ізраїль	21,2	40,9	64,5	110,5	126,4	141,8	64,4	110,4	125,9	139,2	128,6	144,5	168,4
Індія	33,5	17,1	31,2	36,0	55,0	66,9	30,0	34,7	53,2	64,0	52,4	45,6	53,8
Ірак	0,0	0,1	8,6	12,0	16,1	13,2	8,5	11,8	15,9	13,0	17,4	12,6	6,2
Іран, Ісламська Республіка	15,7	9,2	12,9	10,9	11,2	7,1	12,9	10,9	11,2	7,1	4,2	6,5	7,5
Ірландія	27,1	8,9	48,4	60,4	64,8	75,2	47,7	60,1	64,5	75,2	49,2	26,9	32,0

Продовження табл. 46
Динаміка обсягів експорту послуг (по країнах світу)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Ісландія	0,2	2,3	2,2	3,9	1,6	1,5	1,5	3,9	1,6	1,5	1,9	2,0	1,7
Іспанія	9,7	20,1	30,2	85,9	68,2	39,3	30,0	85,8	68,1	39,3	37,1	27,6	45,1
Італія	36,0	74,1	127,2	121,8	137,8	149,3	125,9	119,4	133,3	146,5	144,8	133,3	119,8
Йорданія	5,2	3,3	8,9	12,2	13,2	13,1	8,9	12,0	12,9	12,6	11,2	11,4	11,8
Казахстан	4,4	21,4	83,7	161,5	187,1	142,1	82,0	153,0	184,5	139,7	98,1	65,7	81,7
Канада	7,9	39,6	101,9	139,7	130,5	103,7	101,4	139,4	128,6	103,1	88,3	71,0	76,7
Киргизстан	0,7	1,1	3,2	3,8	4,2	11,7	3,0	3,8	4,2	11,7	2,8	2,3	1,9
Китай	12,2	24,0	73,9	75,2	81,2	76,2	73,3	72,0	79,2	70,3	45,4	40,6	60,1
Кіпр	68,4	242,4	418,7	439,3	452,2	430,4	391,8	406,6	419,4	404,6	461,1	251,2	239,0
Корея, Республіка	2,1	8,3	12,4	31,0	51,1	69,4	12,3	30,5	51,0	69,4	65,3	43,6	41,7
Латвія	16,0	39,8	31,7	42,9	57,0	68,4	30,0	41,6	54,3	67,2	152,6	75,7	71,0
Литва	5,0	12,6	36,8	28,1	31,5	37,4	36,4	27,9	31,4	37,3	46,0	33,7	35,7
Ліберія	5,8	14,6	42,8	38,6	35,9	33,9	33,5	32,7	30,6	27,2	16,9	23,7	14,6
Ліван	8,4	7,5	13,8	31,1	30,1	27,9	9,9	13,5	11,9	24,4	21,7	25,1	21,2
Люксембург	1,2	0,7	5,0	7,8	6,2	14,6	4,9	7,7	6,1	14,5	6,6	5,2	8,0
Малайзія	0,5	5,7	11,2	12,4	20,4	14,8	9,6	12,3	20,4	14,8	10,7	11,8	10,8
Мальта	32,0	35,2	93,1	85,2	89,8	94,3	83,6	79,0	82,7	86,5	109,4	106,2	102,5
Марокко	2,2	2,0	2,7	3,9	5,2	6,4	2,7	3,9	5,2	6,3	6,5	7,7	9,6
Маршаллові Острови	0,3	5,2	25,2	102,5	215,6	69,9	22,2	100,2	212,8	66,3	62,8	80,6	28,0
Молдова, Республіка	21,6	33,7	67,1	66,3	74,5	73,7	65,9	64,3	72,6	72,7	59,2	40,0	76,1
Монголія	0,1	5,4	4,4	4,0	4,8	3,0	4,3	4,0	4,7	3,0	3,5	3,3	2,2
Нігерія	0,2	3,7	8,5	10,5	14,5	14,8	7,6	9,2	12,7	13,2	11,6	12,6	10,8
Нідерланди	18,5	73,2	103,2	108,7	137,2	146,7	100,8	107,9	136,7	146,2	284,3	111,8	145,9
Німеччина	105,0	185,8	337,2	416,4	463,9	691,6	333,1	410,9	456,5	681,0	672,8	452,0	488,4
Норвегія	11,0	13,5	41,3	39,5	30,7	28,6	40,3	38,2	29,3	26,6	22,2	22,7	21,5
Об'єднані Арабські Емірати	4,3	26,0	69,4	58,9	84,8	250,4	68,8	57,1	84,0	239,9	221,1	204,7	170,7
Оман	0,0	0,3	1,1	0,4	0,5	0,1	1,1	0,4	0,5	0,1	1,1	0,9	2,0
Острів Мен	-	-	13,0	11,6	8,3	6,5	13,0	11,4	8,3	6,3	6,0	16,3	3,8
Острови Кука	-	-	0,6	0,4	1,4	6,1	0,3	0,4	1,2	5,7	4,3	4,3	4,2
Пакистан	0,6	2,9	1,7	1,5	2,7	1,2	1,7	1,4	2,6	1,2	3,0	3,9	2,2
Панама	10,6	34,0	168,3	183,9	179,4	290,2	142,7	155,0	146,2	147,0	120,7	131,7	77,9
Перу	0,4	0,5	3,6	10,7	6,0	3,4	3,6	10,6	5,9	3,3	2,2	2,3	4,4
Південна Африка	0,1	1,7	2,8	2,4	0,0	1,5	1,1	1,1	1,7	1,2	2,1	2,2	1,4
Польща	34,1	62,2	93,1	134,6	141,8	219,6	90,5	132,4	140,3	217,9	202,8	181,9	220,6

Португалія	0,8	10,6	10,9	9,9	11,7	8,7	10,9	9,9	11,6	8,7	7,0	5,8	4,4
Російська Федерація	2049,1	2574,5	5157,1	5634,6	5376,5	5475,7	5004,7	5455,6	5173,5	5257,7	3537,8	3039,8	3077,4
Румунія	9,6	8,0	21,6	28,2	30,5	53,2	21,5	28,0	30,4	53,2	50,6	43,3	57,6
Саудівська Аравія	0,1	4,3	1,8	2,1	1,5	8,2	1,8	2,0	1,4	8,2	0,9	18,5	21,3
Сейшельські Острови	–	8,0	11,8	11,1	17,2	13,1	11,7	10,9	16,6	13,0	14,9	13,8	16,0
Сент-Вінсент і Гренадіни	2,0	4,1	11,3	10,1	8,1	185,0	9,9	8,8	7,5	184,3	94,2	8,8	3,8
Сент-Кітс і Невіс	0,4	2,2	31,1	21,8	15,1	11,3	29,9	21,0	9,8	6,3	3,7	4,5	7,7
Сербія	–	–	12,1	17,8	11,1	10,4	12,1	14,8	11,0	10,4	10,7	12,2	12,5
Сирійська Арабська Республіка	22,7	22,1	23,0	15,8	10,4	6,4	21,4	15,6	10,3	6,3	3,2	2,0	1,5
Сінгапур	7,0	13,4	17,7	17,7	19,1	27,4	16,1	15,0	17,4	22,0	24,2	16,0	22,3
Словацька	8,1	49,2	50,6	49,4	38,2	50,3	50,6	49,4	38,0	50,0	41,4	26,8	27,1
Словенія	1,7	2,0	5,8	22,3	22,8	34,8	5,7	22,3	22,6	34,8	28,7	21,0	15,3
США	122,7	281,4	596,9	721,0	738,4	733,6	588,8	709,6	722,2	724,3	687,4	666,4	717,3
Сьєрра-Леоне	0,0	0,0	2,8	2,6	7,6	2,9	1,9	2,1	3,3	2,4	3,2	3,4	2,1
Таджикистан	0,3	7,7	3,5	5,9	8,3	3,9	3,3	5,4	7,9	3,6	3,8	6,8	6,7
Таїланд	2,4	5,5	18,3	9,6	11,3	6,0	18,3	9,6	11,3	6,0	19,3	18,1	18,7
Таївань, Провінція Кітаю	0,3	0,5	6,4	6,0	4,8	4,3	6,4	6,0	4,8	4,3	3,6	2,8	3,3
Тувалу	–	–	0,9	0,1	0,8	0,9	0,9	0,1	0,8	0,8	0,3	2,3	0,4
Туніс	0,6	2,7	4,3	3,7	6,4	6,4	4,2	3,6	6,4	6,4	4,9	2,3	1,8
Туреччина	39,0	90,2	154,6	169,5	186,9	201,0	140,5	156,0	173,2	188,6	141,8	163,3	177,3
Туркменістан	15,5	108,0	111,5	153,5	173,6	146,5	111,4	153,2	173,4	146,4	172,9	262,8	348,3
Угорщина	28,1	128,2	223,9	84,2	77,1	183,5	223,8	83,8	76,5	183,4	98,8	92,3	113,3
Узбекистан	5,4	5,5	13,6	18,8	28,9	21,5	11,9	17,0	26,3	16,1	11,0	7,1	5,5
Фінляндія	1,8	14,7	48,1	46,7	59,5	46,1	48,0	46,5	59,4	46,0	37,0	24,5	19,2
Франція	25,7	57,4	123,6	113,0	140,2	139,6	123,2	112,6	139,8	139,2	127,9	108,3	118,5
Хорватія	0,9	1,5	6,1	7,5	5,4	4,0	6,1	7,5	5,3	3,9	3,1	2,9	1,7
Чехія	7,6	21,2	43,1	50,6	56,2	77,2	43,0	50,5	56,1	76,7	77,0	64,6	57,9
Чорногорія	–	–	2,8	8,3	11,2	6,8	2,8	8,3	11,2	6,7	3,8	2,9	2,1
Швейцарія	47,8	296,2	431,2	829,4	552,7	1030,0	425,7	817,9	535,8	1018,2	833,3	770,2	676,7
Швеція	9,0	16,5	44,6	67,9	70,5	88,9	42,2	65,5	68,2	77,4	72,5	80,7	122,5
Шрі-Ланка	0,6	1,4	1,6	2,3	1,3	0,5	1,5	2,2	1,2	0,4	0,2	0,4	2,6
Японія	4,4	5,3	14,6	17,5	16,3	13,7	14,5	17,5	16,3	13,7	10,8	7,0	6,8
<i>Довідково:</i>													
<i>Країни СНД</i>	<i>2136,8</i>	<i>2815,5</i>	<i>5609,6</i>	<i>6243,0</i>	<i>6029,0</i>	<i>6050,7</i>	<i>5442,4</i>	<i>6041,1</i>	<i>5811,1</i>	<i>5814,9</i>	<i>4034,3</i>	<i>3544,8</i>	<i>3727,9</i>
<i>Країни ЄС</i>	<i>772,6</i>	<i>1767,9</i>	<i>3194,8</i>	<i>3617,3</i>	<i>3846,7</i>	<i>4297,1</i>	<i>3123,1</i>	<i>3532,9</i>	<i>3750,2</i>	<i>4195,7</i>	<i>3991,6</i>	<i>2927,9</i>	<i>3004,9</i>

¹ Дані за 2000–2012 рр. уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419, без розподілу за географічною структурою.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

47. Динаміка обсягів імпорту послуг (по країнах світу)

(млн дол. США)

Усього¹	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
у тому числі	1151,0	2941,8	5467,2	6257,5	6746,9	7609,0	5421,6	6214,2	6650,1	7523,0	6373,1	5523,0	5326,5
Австрія	20,6	127,5	144,0	234,1	218,0	208,8	144,0	234,1	217,9	208,7	148,0	93,1	111,4
Азербайджан	1,5	5,5	13,1	14,8	18,0	11,7	13,1	14,8	18,0	11,7	6,7	10,2	4,8
Алжир	0,3	1,4	2,9	2,6	2,4	2,8	2,9	2,6	2,4	2,8	2,6	2,9	2,2
Бельг	0,0	3,1	16,5	14,5	11,3	19,1	16,4	14,5	11,3	19,1	20,0	9,8	6,8
Бельгія	14,3	28,7	63,9	55,8	84,2	82,3	63,8	55,8	84,2	82,0	56,6	49,4	67,0
Білорусь	10,8	23,8	63,3	80,8	81,7	100,8	63,2	80,6	81,6	100,7	183,7	80,9	76,1
Болгарія	5,7	10,4	17,5	20,4	19,6	18,5	17,3	19,9	19,4	17,2	21,8	19,2	21,2
Бразилія	0,6	1,6	1,8	6,7	2,9	3,5	1,8	6,7	2,9	3,4	2,2	2,1	1,5
Велика Британія	104,2	271,3	598,8	647,8	705,2	1062,6	598,1	646,3	702,0	1060,3	705,8	717,1	563,1
Віргінські Острови (Бритг.)	2,9	38,0	92,0	98,6	60,0	66,1	91,8	98,5	59,9	66,1	45,6	42,2	15,6
Вірменія	1,3	2,2	6,6	8,7	8,1	7,1	6,6	8,7	8,1	7,0	7,8	3,9	7,7
Гонконг	20,5	72,9	7,5	7,0	9,1	7,2	7,5	7,0	9,1	7,2	6,9	14,7	4,5
Греція	9,3	12,5	23,9	31,1	34,4	48,1	23,9	30,5	34,4	47,8	43,0	24,4	21,0
Грузія	2,3	11,4	17,7	23,6	20,0	16,2	17,7	23,4	20,0	15,7	12,0	11,8	24,1
Данія	2,4	13,3	17,5	46,2	47,9	33,5	17,4	46,1	47,7	33,1	36,3	32,2	37,3
Домініканська Республіка	0,0	-	1,8	1,3	0,7	1,2	1,8	1,3	0,7	1,2	0,7	4,0	1,6
Естонія	4,5	8,5	12,1	25,0	47,1	36,3	12,1	24,4	46,5	36,0	33,4	30,0	48,9
Єгипет	2,9	18,0	32,2	18,9	17,6	13,2	32,2	18,9	17,6	13,1	30,0	26,4	27,8
Ізраїль	8,5	18,8	28,7	99,6	98,1	47,3	28,7	99,6	98,1	41,9	33,2	24,2	19,6
Індія	1,8	3,2	4,7	5,8	9,8	8,0	4,7	5,8	9,8	8,0	8,0	13,1	9,8
Ірак	0,1	1,1	1,2	1,1	1,4	1,4	1,2	1,1	1,4	1,4	1,3	1,2	2,2
Ірландія	6,2	1,1	10,2	20,9	32,5	35,2	10,2	20,9	32,4	34,0	28,5	49,5	75,8
Іспанія	6,1	16,4	17,3	32,4	29,4	33,4	17,3	32,4	28,0	33,0	27,2	29,9	25,7
Італія	6,2	19,5	35,2	59,9	44,3	58,3	35,2	59,9	44,2	57,6	46,0	34,8	31,6
Йорданія	0,5	0,9	1,0	1,7	2,6	2,8	1,0	1,7	2,6	2,8	1,7	2,7	1,3
Казахстан	4,6	8,9	22,1	43,8	42,9	30,3	21,3	43,3	42,8	29,8	19,0	14,0	11,9
Канада	17,1	25,8	38,5	38,0	52,3	56,3	38,4	37,7	52,1	56,2	78,9	43,8	40,0
Китай	3,8	7,7	17,5	14,8	27,0	83,3	17,5	14,7	26,9	83,2	45,7	128,4	96,1
Кіпр	12,5	213,5	817,6	830,7	916,6	1037,0	792,5	807,0	863,1	1017,8	512,5	287,7	250,0
Корея, Республіка	3,3	2,8	6,4	9,5	14,9	21,6	6,4	9,5	14,9	21,6	16,5	18,3	16,9
Латвія	8,0	13,0	32,0	27,2	41,2	61,6	31,9	27,2	41,0	61,5	85,9	36,0	44,4
Литва	3,3	6,7	16,2	29,6	31,7	33,2	16,1	29,6	31,6	32,3	27,1	14,5	16,1
Ліхтенштейн	0,0	7,3	1,5	1,3	0,6	0,6	1,5	1,3	0,6	0,6	2,5	0,7	2,0
Люксембург	0,2	0,3	5,9	11,0	9,3	8,4	5,8	11,0	9,2	8,3	8,9	83,3	5,9

Малайзія	0,1	0,3	0,6	0,8	1,1	1,3	0,6	0,8	1,1	1,3	0,6	0,8	1,1	1,3	0,8	0,7	3,1
Мальдіви	0,0	0,1	1,2	1,7	2,2	2,6	1,2	1,7	2,2	2,6	1,2	1,7	2,2	2,6	4,0	7,5	4,3
Мальта	2,3	1,4	2,3	2,4	2,2	3,5	2,3	2,4	2,2	3,5	2,3	2,4	2,2	3,5	88,7	77,3	84,9
Молдова, Республіка	9,7	15,3	29,1	34,0	36,8	42,8	29,0	33,8	36,3	42,8	29,0	33,8	36,3	41,5	31,7	32,2	26,1
Нідерланди	24,0	65,6	125,1	128,0	153,1	202,0	124,5	127,9	152,7	201,1	124,5	127,9	152,7	201,1	129,2	140,7	108,0
Німеччина	69,3	171,3	353,4	436,2	525,9	625,7	351,7	432,9	522,1	622,4	351,7	432,9	522,1	622,4	591,3	538,5	364,1
Норвегія	1,7	6,9	10,5	3,5	3,6	3,9	10,4	3,2	3,6	3,9	10,4	3,2	3,6	3,9	7,1	42,2	24,8
Об'єднані Арабські Емірати	1,9	10,8	49,9	61,9	86,2	118,6	49,9	61,8	86,2	116,8	49,9	61,8	86,2	116,8	92,5	89,3	102,6
Панама	0,6	1,8	30,0	15,3	25,9	53,6	28,4	14,8	25,4	52,5	28,4	14,8	25,4	52,5	27,1	14,9	8,5
Південна Африка	0,4	1,2	2,8	1,8	2,3	3,3	2,8	1,8	2,3	3,3	2,8	1,8	2,3	3,3	2,4	1,9	1,3
Польща	17,7	77,0	141,2	142,9	175,8	168,9	141,1	142,5	175,4	167,5	141,1	142,5	175,4	167,5	148,4	98,7	138,6
Португалія	0,2	2,4	54,1	44,3	41,4	20,7	54,1	44,3	41,4	20,7	54,1	44,3	41,4	20,7	11,6	8,3	11,0
Російська Федерація	182,5	436,7	793,5	955,6	995,9	1254,8	788,2	949,4	983,7	1233,0	788,2	949,4	983,7	1233,0	885,8	653,9	499,9
Румунія	4,4	4,0	11,2	13,0	10,2	11,6	11,2	13,0	10,2	11,6	11,2	13,0	10,2	11,6	18,5	9,0	9,2
Сінгапур	4,5	2,5	5,6	8,6	10,2	7,4	5,6	8,6	10,2	7,4	5,6	8,6	10,2	7,4	14,9	9,1	20,3
Словацька	6,2	17,5	18,2	33,6	27,6	30,9	18,2	33,6	27,6	30,9	18,2	33,6	27,6	30,9	46,0	101,8	109,2
Словенія	0,6	2,6	3,9	4,0	6,7	6,5	3,9	4,0	6,7	6,5	3,9	4,0	6,7	6,5	5,2	5,9	5,4
США	264,0	306,8	379,4	387,7	345,0	363,1	375,3	387,6	342,2	361,6	375,3	387,6	342,2	361,6	511,6	487,2	693,6
Таїланд	1,0	8,1	17,6	27,4	16,5	8,2	17,6	27,4	16,5	8,2	17,6	27,4	16,5	8,2	6,3	7,4	4,5
Туреччина	14,0	93,9	224,7	283,4	324,6	217,8	224,4	282,6	322,7	212,7	224,4	282,6	322,7	212,7	138,9	195,3	288,6
Туркменістан	0,9	13,9	7,2	27,4	53,5	34,5	7,2	27,4	53,5	34,5	7,2	27,4	53,5	34,5	62,9	39,6	40,5
Угорщина	14,9	49,8	52,3	101,0	108,0	88,0	52,3	101,0	107,9	85,1	52,3	101,0	107,9	85,1	65,4	50,0	51,7
Узбекистан	1,5	2,4	3,2	6,7	8,6	5,2	3,2	6,7	8,5	5,1	3,2	6,7	8,5	5,1	4,3	2,6	4,0
Фінляндія	1,6	2,9	22,0	46,1	45,3	40,9	22,0	46,1	45,3	40,7	22,0	46,1	45,3	40,7	28,3	21,2	21,8
Франція	10,3	53,2	230,2	171,9	151,7	160,9	230,1	171,5	150,2	159,9	230,1	171,5	150,2	159,9	119,6	112,0	91,5
Хорватія	1,0	1,4	5,9	8,8	10,9	8,9	5,9	8,8	10,9	8,8	5,9	8,8	10,9	8,8	3,8	2,8	4,7
Чехія	7,0	17,6	38,6	59,4	52,4	58,5	38,5	59,3	52,4	58,4	38,5	59,3	52,4	58,4	45,8	34,6	55,2
Чорногорія	–	–	3,0	5,8	6,3	7,7	3,0	5,8	6,2	7,0	3,0	5,8	6,2	7,0	8,8	4,5	5,5
Швейцарія	32,2	111,1	178,6	219,3	245,0	320,7	178,6	219,2	245,0	318,6	178,6	219,2	245,0	318,6	343,7	234,6	191,2
Швеція	13,5	90,6	158,9	140,0	137,2	68,4	158,9	139,7	134,5	65,1	158,9	139,7	134,5	65,1	66,0	48,3	47,0
Шрі-Ланка	0,2	0,0	0,9	2,7	3,6	1,6	0,9	2,7	3,6	1,6	0,9	2,7	3,6	1,6	5,9	14,0	8,9
Японія	8,0	5,4	6,1	7,5	10,4	18,8	6,1	7,5	10,4	18,8	6,1	7,5	10,4	18,8	8,6	14,0	20,0
<i>Додатково:</i>																	
<i>Країни СНД</i>	<i>213,2</i>	<i>509,3</i>	<i>939,8</i>	<i>1173,3</i>	<i>1251,2</i>	<i>1490,4</i>	<i>933,6</i>	<i>1166,3</i>	<i>1238,2</i>	<i>1466,5</i>	<i>933,6</i>	<i>1166,3</i>	<i>1238,2</i>	<i>1466,5</i>	<i>1204,0</i>	<i>839,6</i>	<i>672,6</i>
<i>Країни ЄС</i>	<i>376,4</i>	<i>1300,0</i>	<i>3029,4</i>	<i>3403,7</i>	<i>3709,8</i>	<i>4252,6</i>	<i>3000,3</i>	<i>3372,1</i>	<i>3641,2</i>	<i>4212,0</i>	<i>3000,3</i>	<i>3372,1</i>	<i>3641,2</i>	<i>4212,0</i>	<i>3148,8</i>	<i>2750,1</i>	<i>2421,6</i>

¹ Дані за 2000–2012 рр. уточнено відповідно до «Методики ретроспективного перерахунку вартості послуг з переробки у зовнішньоекономічній діяльності», затвердженої наказом Держстату України від 31.12.2014 р. № 419, без розподілу за географічною структурою.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

48. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)¹ з країн світу в економіку України

(млн дол. США)

	На 1 січня										На 31.12.2013	На 1 січня						На 31.12.2016*
	На 1 січня											На 1 січня						
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*		2014*	2015*	2016*				
Усього	3875,0	16890,0	39824,5	46293,5	49494,4	53178,1	54900,2	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37655,5			
Кіпр	377,7	1635,9	8760,6	9799,4	13026,9	16478,1	17756,1	8603,1	9620,5	12700,8	15907,7	17725,6	12769,4	10239,5	9691,6			
Нідерланди	362,2	919,5	7464,0	11396,6	9330,6	8733,7	9148,9	7461,3	11389,8	9323,8	8727,6	9007,5	6986,7	6184,7	5753,9			
Російська Федерація	286,6	835,8	2178,9	3015,7	3222,5	3415,1	3909,4	1900,2	2692,7	2876,1	3040,5	3525,9	2338,9	3036,9	4349,8			
Велика Британія	312,0	1174,8	2307,5	2287,1	2593,4	2553,6	2714,1	2234,1	2229,9	2536,4	2496,9	2768,2	2153,4	1790,3	2046,3			
Віргинські Острови (Бритг.)	192,8	736,5	1342,7	1451,5	1666,0	2007,6	2493,5	1283,6	1384,9	1580,2	1888,2	2275,9	1988,3	1715,0	1766,5			
Німеччина	240,9	5503,7	6086,0	5080,0	5383,4	4549,4	2997,8	6009,6	5001,2	5329,8	4496,3	2908,4	2105,2	1598,2	1606,6			
Швейцарія	163,3	456,4	796,4	862,3	947,7	1105,9	1325,4	785,7	852,7	939,3	1097,6	1351,0	1391,5	1390,8	1467,3			
Франція	39,9	87,9	1394,4	2131,7	2024,0	1546,2	1605,4	1381,1	2105,4	1993,1	1510,3	1520,5	1394,6	1305,4	1294,3			
Австрія	124,5	1439,5	1686,7	1812,9	2509,4	2493,2	2392,6	1674,7	1798,9	2317,5	2476,9	2314,0	1648,7	1559,8	1272,8			
Люксембург	9,7	77,8	265,1	441,7	495,2	566,1	680,5	263,0	435,4	488,9	559,5	555,8	398,8	363,9	965,4			
Угорщина	51,9	191,0	711,5	700,5	681,4	685,8	689,4	708,6	697,6	678,5	684,3	685,9	593,2	614,9	770,7			
Польща	62,8	225,5	847,0	913,2	834,5	897,4	825,7	847,0	913,0	834,3	897,2	819,8	808,6	758,3	760,4			
США	639,5	1387,4	1285,8	1134,8	1000,7	1013,9	991,1	1260,0	1107,6	966,6	976,5	934,7	701,6	634,1	698,8			
Беліз	10,3	89,6	120,0	139,7	159,7	852,0	1055,6	112,9	132,4	151,7	809,2	1026,6	652,5	535,1	523,4			
Інші країни світу	1000,9	2128,7	4577,9	5126,4	5619,0	6280,1	6314,7	4468,0	5008,0	5480,6	6136,6	6284,2	4794,0	4427,6	4687,7			

¹ Дані про прямі інвестиції сформовано на підставі інформації юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств і установ. Інформація про прямі інвестиції використовується НБУ для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

49. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)¹ в економіці України за видами економічної діяльності

(млн дол. США)

	На 1 січня					На 31.12.2013	На 1 січня					На 31.12.2016*		
	2010	2011	2012	2013	2014		2010*	2011*	2012*	2013*	2014*		2015*	2016*
	Усього	39824,5	46293,5	49494,4	53178,1		54900,2	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3		53704,0	40725,4
Сільське, лісове та рибне господарство	680,0	730,3	736,0	728,4	839,0	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2		
Промисловість	16617,7	18870,0	17779,9	18565,1	17722,5	16473,7	18693,8	17303,8	18031,1	17681,4	12419,4	9893,6		
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	2570,5	5765,9	4650,7	4564,8	4720,2	2565,6	5710,7	4595,7	4510,8	5004,4	3126,2	1868,7		
переробна промисловість	13816,9	12840,7	12486,2	12995,0	11910,0	13701,8	12763,6	12394,2	12899,3	12004,6	8797,6	7531,9		
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	141,3	170,6	529,5	907,9	980,1	127,7	142,3	214,3	531,6	593,4	412,4	438,0		
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	88,9	92,7	113,5	97,4	112,2	78,5	77,2	99,5	89,3	78,9	83,2	55,1		
Будівництво	1272,4	1332,9	1231,0	1459,2	1649,6	1082,2	1111,2	1176,8	1408,5	1580,0	1301,9	1104,1		
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4359,8	4702,0	5379,8	6118,5	7538,1	4341,1	4681,1	5346,1	6070,6	6807,8	6037,6	5247,4		
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	993,0	1096,0	1145,4	1506,3	1610,6	923,6	1027,1	1073,1	1427,6	1535,3	1355,5	1088,0		
Тимчасове розміщування й організація харчування	489,4	505,3	721,1	822,1	887,3	354,1	353,0	374,6	411,5	446,5	382,3	332,6		
Інформація та телекомунікації	1576,7	1739,4	1987,9	1846,5	1937,1	1572,3	1734,9	1982,7	1840,4	1894,7	1646,2	2089,3		
Фінансова та страхова діяльність	8979,6	11501,3	12913,3	13100,2	12561,3	8973,2	11498,3	12908,1	13094,9	12261,4	8790,3	8382,0		
Операції з нерухомим майном	2456,5	3135,0	3624,5	3997,8	4370,9	2371,3	3045,6	3508,9	3878,3	4768,3	3979,4	3882,1		
Професійна, наукова та технічна діяльність	1163,5	1215,5	2114,2	2883,1	3448,4	1133,1	1182,0	2072,5	2831,0	4006,8	2634,5	2222,6		
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	918,0	1168,5	1537,6	1809,7	1964,3	872,1	1110,8	1480,3	1760,4	1686,9	1340,2	1222,7		
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	... ²		
Освіта	41,0	16,9	7,7	10,1	14,4	25,9	7,6	6,7	9,1	12,0	10,7	16,0		
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	111,7	114,6	114,7	129,2	143,9	49,8	50,7	50,4	59,3	59,9	50,7	44,0		
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	136,1	141,8	168,0	175,4	185,8	122,4	130,9	155,2	138,7	157,0	141,0	112,5		
Надання інших видів послуг	29,0	24,0	33,2	26,3	27,1	28,5	23,5	33,0	26,1	28,9	18,4	... ²		

¹ Дані про прямі інвестиції сформовано на підставі інформації юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств і установ. Інформація про прями інвестиції використовується НБУ для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції.

² Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

50. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)¹ з України в економіці країн світу

(млн дол. США)

	На 1 січня							На 31.12.2013	На 1 січня							На 31.12.2016*
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2010*		2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*		
Усього	170,3	219,5	5782,8	6424,8	6456,2	6588,7	6680,8	5760,5	6402,8	6435,4	6568,1	6702,9	6456,2	6315,2	6340,6	
Кіпр	.. ²	2,1	5336,1	5900,1	5899,7	5917,6	5925,1	5336,1	5900,1	5899,7	5917,6	5925,1	5926,1	5923,7	5930,5	
Російська Федерація	68,1	102,9	166,1	190,3	236,6	292,6	362,4	166,1	190,3	236,6	292,6	377,9	196,4	122,8	144,2	
Латвія	.. ²	.. ²	31,9	87,9	80,4	95,5	98,8	31,9	87,9	80,4	95,5	98,6	85,0	69,8	67,0	
Вірніські Острови (Бритг.)	-	-	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	25,8	25,8	51,3	57,6
Польща	0,3	21,3	49,4	49,1	48,2	54,2	56,4	47,3	47,0	46,3	52,3	56,4	53,4	50,2	44,4	
Угорщина	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	4,2	12,2	0,1	0,1	0,1	4,2	17,3	16,0	14,6	14,9	
Естонія	.. ²	.. ²	-	-	.. ²	.. ²	.. ²	-	-	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	
Литва	0,4	0,4	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	
Нідерланди	.. ²	.. ²	.. ²	.. ²	0,1	13,5	14,2	.. ²	.. ²	0,1	13,5	14,2	12,5	11,2	10,7	
Молдова, Республіка	.. ²	0,9	15,2	15,2	16,7	16,9	16,9	15,2	15,2	16,7	16,9	16,9	10,7	7,8	7,1	
Швейцарія	6,5	4,0	5,1	9,3	9,2	5,7	8,2	5,1	9,3	9,2	5,7	8,2	7,3	7,3	7,1	
Австрія	0,7	4,6	5,1	4,7	5,3	5,3	6,1	4,8	4,5	5,0	5,3	6,1	3,5	3,1	4,6	
Білорусь	0,2	0,7	4,7	4,1	4,1	5,8	4,1	4,7	4,1	4,1	5,8	4,1	3,8	4,3	4,6	
Інші країни світу	89,8	81,4	144,3	130,3	119,3	122,5	117,5	124,4	110,6	100,7	103,8	97,9	86,4	22,6	22,5	

¹ Дані про прямі інвестиції сформовано на підставі інформації юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств і установ. Інформація про прямі інвестиції використовується НБУ для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції.

² Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

52. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)¹ у регіонах України

(млн дол. США)

	На 1 січня									На 31.12.2016
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Україна	3875,0	16890,0	39824,5	46293,5	49494,4	53178,1	x	x	x	x
Україна*	x	x	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37655,5
Автономна Республіка Крим	146,0	488,1	691,2	788,3	1149,5	1320,0	x	x	x	x
Вінницька	22,0	79,1	184,6	205,3	226,4	248,2	309,4	223,0	187,8	179,8
Волинська	49,0	113,4	332,4	218,6	291,4	380,5	341,3	271,2	247,1	234,8
Дніпропетровська	220,0	5872,6	8611,0	10620,3	10183,3	9880,1	8913,0	5775,8	4009,9	3481,3
Донецька	306,8	614,4	3720,6	4329,2	3559,9	3566,7	3789,1	2322,0	1748,0	1633,0
Житомирська	27,9	121,5	206,6	226,6	306,2	336,9	362,9	259,8	222,7	222,5
Закарпатська	92,1	261,3	363,7	364,4	348,5	406,4	437,5	334,2	311,8	317,7
Запорізька	230,0	598,6	866,1	902,8	937,5	1027,6	1075,3	843,4	682,7	650,0
Івано-Франківська	40,1	136,7	615,4	492,8	624,0	642,7	813,8	925,9	836,6	818,2
Київська	342,7	678,9	1488,5	1574,2	1714,8	1798,2	1951,5	1750,3	1593,4	1502,5
Кіровоградська	19,5	67,5	69,8	52,1	59,5	90,9	147,1	70,6	52,5	59,1
Луганська	31,4	268,7	579,2	629,5	713,3	785,5	826,4	578,2	443,9	379,1
Львівська	150,0	426,9	1131,6	1186,8	1300,4	1315,8	1379,5	1197,7	1101,0	1093,2
Миколаївська	45,4	123,7	162,7	165,4	152,3	244,7	282,8	228,9	212,8	227,8
Одеська	203,0	599,3	1042,0	1107,3	1220,5	1629,1	1671,7	1430,4	1330,1	1331,3
Полтавська	181,0	280,0	449,9	550,3	701,2	942,3	1064,7	1039,4	1000,1	1003,8
Рівненська	45,6	109,6	275,2	276,8	259,6	277,9	292,6	242,5	199,6	182,3
Сумська	44,3	165,5	243,5	359,6	361,8	386,5	422,7	263,3	199,1	190,1
Тернопільська	21,3	39,3	66,5	59,8	61,9	63,9	68,9	55,8	49,2	48,5
Харківська	121,0	485,7	2082,7	2716,8	2814,2	2174,3	2131,9	1728,8	1554,6	1632,9
Херсонська	35,2	109,2	179,6	185,5	188,6	251,5	275,2	208,2	211,0	202,6
Хмельницька	15,4	77,3	219,6	183,0	186,8	205,1	224,5	189,1	165,5	160,2
Черкаська	104,7	99,1	222,5	289,4	285,7	882,5	887,9	512,9	348,0	334,9
Чернівецька	8,9	28,4	61,8	61,9	61,9	64,2	80,2	68,6	59,1	57,5
Чернігівська	51,5	98,2	88,8	94,9	100,9	105,0	128,4	99,8	92,1	240,9
м. Київ	1305,0	4836,5	15728,6	18516,5	21537,0	23998,6	25825,6	20105,5	19296,0	21471,8
м. Севастополь	15,2	110,5	140,4	135,2	147,4	152,8	x	x	x	x

¹ Дані про прямі інвестиції сформовано на підставі інформації юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств і установ. Інформація про прямі інвестиції використовується НБУ для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**53. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)¹
на одну особу населення у регіонах України**

(дол. США)

	На 1 січня									На 31.12.2016
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Україна	78,7	359,9	868,1	1013,2	1087,2	1171,0	x	x	x	x
Україна*	x	x	895,6	1046,5	1115,9	1200,3	1249,8	950,8	847,2	886,0
Автономна Республіка Крим	70,2	246,5	353,1	403,1	588,1	675,1	x	x	x	x
Вінницька	12,2	46,4	112,0	125,3	138,9	152,9	191,5	138,7	117,4	113,1
Волинська	46,5	109,1	321,6	211,4	281,5	367,0	328,8	260,9	237,6	225,9
Дніпропетровська	59,7	1698,1	2561,7	3177,2	3062,5	2984,3	2703,5	1760,3	1229,1	1074,7
Донецька	62,6	132,6	832,2	975,7	808,1	815,0	871,7	539,0	409,5	385,0
Житомирська	19,6	90,8	160,0	176,6	239,8	264,9	286,5	206,2	177,8	178,8
Закарпатська	72,1	210,0	293,0	293,1	279,6	325,1	349,2	266,2	248,1	252,9
Запорізька	115,8	320,4	477,0	500,0	522,1	574,8	604,2	476,5	388,1	372,3
Івано-Франківська	27,8	98,4	446,5	357,7	453,1	466,4	590,0	671,1	606,4	593,6
Київська	188,8	384,5	865,9	918,5	1001,2	1048,5	1135,9	1016,7	923,8	869,7
Кіровоградська	17,0	63,1	68,7	51,7	59,5	91,6	149,4	72,2	54,1	61,3
Луганська	12,0	111,0	250,0	274,1	313,2	347,6	368,4	259,9	201,0	172,6
Львівська	55,8	166,5	446,8	469,3	515,1	521,6	547,2	475,3	437,3	434,5
Миколаївська	35,2	101,1	136,5	139,5	129,1	208,2	241,7	196,4	183,4	197,5
Одеська	81,8	249,9	437,7	465,5	513,4	684,3	701,0	599,7	558,3	560,0
Полтавська	108,7	180,0	300,4	370,4	475,5	643,3	731,6	718,9	696,4	704,4
Рівненська	38,6	94,7	239,3	240,5	225,3	240,7	252,9	209,3	172,0	157,0
Сумська	33,4	134,2	207,1	308,8	313,3	337,4	372,1	233,8	178,3	171,8
Тернопільська	18,5	35,3	61,1	55,2	57,4	59,4	64,3	52,2	46,2	45,8
Харківська	41,2	172,0	754,6	989,2	1029,7	797,1	782,3	635,9	573,8	606,1
Херсонська	29,0	96,6	164,0	170,3	173,9	233,0	256,2	194,8	198,3	191,6
Хмельницька	10,7	56,1	164,5	137,9	141,4	156,1	171,7	145,3	127,9	124,5
Черкаська	72,8	73,7	171,6	224,9	223,6	695,2	704,3	409,6	279,8	271,5
Чернівецька	9,6	31,3	68,6	68,7	68,7	71,1	88,6	75,8	65,2	63,4
Чернігівська	40,4	83,9	80,2	86,7	93,0	97,7	120,7	94,8	88,4	233,7
м. Київ	501,1	1833,1	5753,0	6731,1	7788,0	8606,9	9172,3	7086,9	6756,3	7468,8
м. Севастополь	39,0	293,3	371,1	356,9	388,7	401,8	x	x	x	x

¹ Дані про прямі інвестиції сформовано на підставі інформації юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств і установ. Інформація про прямі інвестиції використовується НБУ для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**54. Прямі інвестиції (акціонерний капітал)¹
з регіонів України в економіці країн світу**

(млн дол. США)

	На 1 січня									На 31.12.2016
	2001	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Україна	170,3	219,5	5782,8	6424,8	6456,2	6588,7	x	x	x	x
Україна*	x	x	5760,5	6402,8	6435,4	6568,1	6702,9	6456,2	6315,2	6340,6
Автономна Республіка Крим	–	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	x	x	x	x
Вінницька	–	17,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Волинська	–	–	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	–	–	–
Дніпропетровська	4,0	21,6	111,1	152,3	144,1	191,1	199,3	115,5	71,9	69,6
Донецька	4,1	9,5	5395,8	5959,1	5939,8	5975,9	5980,8	5947,0	5940,2	5938,6
Житомирська	–	... ²	–	–	–	–	–	... ²	... ²	... ²
Закарпатська	... ²	–	–	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Запорізька	2,0	2,4	14,0	43,0	42,1	41,6	48,1	34,0	25,0	28,9
Івано-Франківська	0,0	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Київська	... ²	... ²	2,8	7,0	6,8	7,0	7,3	0,7	0,9	8,4
Кіровоградська	–	... ²	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Луганська	2,1	2,5	1,7	1,8	10,9	11,1	11,6	10,3	... ²	... ²
Львівська	3,5	0,8	0,7	0,8	21,0	27,4	43,8	38,1	34,5	31,2
Миколаївська	... ²	0,5	0,5	0,5	0,6	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Одеська	40,8	36,2	37,4	36,3	36,0	53,9	37,4	29,5	18,7	17,7
Полтавська	2,4	1,8	2,0	1,8	1,8	2,3	3,4	2,6	1,8	0,1
Рівненська	–	... ²	–	–	–	–	–	–	–	... ²
Сумська	–	... ²	2,7	2,7	2,6	2,7	3,8	2,5	2,0	3,1
Тернопільська	–	–	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Харківська	53,2	59,3	10,2	13,4	11,2	12,9	18,4	13,6	10,3	11,8
Херсонська	... ²	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Хмельницька	–	–	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Черкаська	–	... ²	–	–	–	–	... ²	... ²	... ²	... ²
Чернівецька	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²
Чернігівська	–	... ²	... ²	... ²	–	–	–	–	–	–
м. Київ	7,8	43,7	173,7	176,3	213,4	228,4	334,7	250,2	190,1	212,0
м. Севастополь	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	... ²	x	x	x	x

¹ Дані про прямі інвестиції сформовано на підставі інформації юридичних осіб-резидентів та постійних представництв нерезидентів в Україні з урахуванням адміністративних даних Національного банку України про ринкову вартість прямих інвестицій (акцій, майна тощо) підприємств і установ. Інформація про прямі інвестиції використовується НБУ для складання платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції.

² Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

55. Зовнішній борг України (за методологією МВФ, КІПБ 6)

(МЛН ДОЛ. США)

Показники	на 01.01.2010	на 01.01.2011	на 01.01.2012	на 01.01.2013	на 01.01.2014	на 01.01.2015	на 01.01.2016	на 01.01.2017
Сектор загального державного управління	17 806	24 982	25 874	27 333	29 922	32 884	35 959	36 339
<i>Короткострокові</i>	29	2 053	2 001	62	0	6	0	0
Боргові цінні папери	29	53	1	62	0	6	0	0
Кредити	0	2 000	2 000	0	0	0	0	0
<i>Довгострокові</i>	17 777	22 929	23 873	27 271	29 922	32 878	35 959	36 339
Розподіл СПЗ	1 925	1 891	1 885	1 887	1 897	1 779	1 702	1 651
Боргові цінні папери	5 747	9 148	10 047	14 221	19 386	19 334	18 838	19 323
Кредити	10 105	11 890	11 941	11 163	8 639	11 765	15 419	15 365
Центральний банк	6 241	7 512	7 492	4 865	1 775	2 476	6 708	6 242
<i>Короткострокові</i>	1	3	5	12	0	0	1 301	0
Валюта і депозити**	1	3	5	12	0	0	0	0
Кредити**	0	0	0	0	0	0	1 301	0
<i>Довгострокові</i>	6 240	7 509	7 487	4 853	1 775	2 476	5 407	6 242
Розподіл СПЗ	128	125	125	125	126	118	78	109
Кредити	6 082	7 384	7 362	4 728	1 649	2 058	5 329	6 133
Інші депозитні корпорації	30 860	28 116	25 193	21 541	22 555	18 752	12 823	8 966
<i>Короткострокові</i>	4 621	4 432	5 778	4 248	5 432	5 236	4 421	3 657
Валюта і депозити	4 193	4 007	5 686	4 063	4 771	4 677	3 885	3 477
Боргові цінні папери	0	0	0	0	0	0	0	5
Кредити	428	425	92	185	661	559	236	175
<i>Довгострокові</i>	26 239	23 684	19 415	17 293	17 123	13 516	8 702	5 309
Валюта і депозити	19 492	17 806	14 551	12 939	10 288	7 131	3 752	1 673
Боргові цінні папери	4 924	4 672	3 648	3 301	5 082	4 365	3 490	2 854
Кредити	1 823	1 206	1 216	1 053	1 753	2 020	1 460	782
Інші сектори	43 441	50 843	59 357	70 441	76 642	63 239	54 677	53 322
<i>Короткострокові</i>	11 985	15 190	18 933	21 107	24 310	15 036	11 571	12 362
Боргові цінні папери	0	8	440	0	0	0	0	4
Кредити	525	790	1 500	717	899	995	734	907
Торгові кредити та аванси	11 460	14 392	16 993	20 390	23 411	14 041	10 837	11 451
<i>Довгострокові</i>	31 456	35 653	40 424	49 334	52 332	48 203	43 106	40 960
Боргові цінні папери	2 472	3 431	4 082	5 251	6 291	4 665	2 655	2 627
Кредити	28 789	31 989	36 157	43 743	44 829	41 724	38 452	36 520
Торгові кредити та аванси	195	233	185	340	1 212	1 814	1 999	1 813

Показники	на 01.01.2010	на 01.01.2011	на 01.01.2012	на 01.01.2013	на 01.01.2014	на 01.01.2015	на 01.01.2016	на 01.01.2017
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг <i>в тому числі</i>	5 095	5 893	8 320	10 445	11 185	9 257	8 562	8 614
торгові кредити	0	0	1 200	1 552	2 342	1 189	1 057	1 067
Валовий зовнішній борг*	103 413	117 346	126 236	134 625	142 079	126 308	118 729	113 483
<i>Довідково</i>								
Прострочена заборгованість інших секторів	3 017	4 756	5 576	6 892	6 173	9 170	12 042	18 217

Відповідно до методології складання статистики зовнішнього боргу дані можуть бути уточнені впродовж 5-ти кварталів після публікації.

* З початку 2014 року дані без урахування статистики за Автономною Республікою Крим.

** Коригування даних пов'язано зі зміною класифікації операцій купівлі/продажу іноземної валюти на умовах своп за угодами, укладеними НБУ з центральними банками інших країн, відповідно до їх економічної суті (зазначені операції класифіковані як кредитні).

Примітка. Інформацію подано за даними НБУ.

56. Валютна структура зовнішнього боргу станом на 01.01.2017 р. у розрізі секторів економіки та за початковим терміном до погашення

Валютна структура зовнішнього боргу України станом на 01.01.2017 р. за початковим терміном до погашення у розрізі секторів економіки (%)

	Долар США	ЄВРО	Спеціальні права запозичення	Російський рубль	Українська гривня	Інші
Сектор загального державного управління	68,6	10,1	18,8	–	0,1	2,4
<i>Короткострокові</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Довгострокові</i>	68,6	10,1	18,8	–	0,1	2,4
Центральний банк	–	–	100,0	–	–	–
<i>Короткострокові</i>	–	–	–	–	–	–
<i>Довгострокові</i>	–	–	100,0	–	–	–
Інші депозитні корпорації	86,9	7,5	–	0,2	4,9	0,5
<i>Короткострокові</i>	80,9	8,8	–	0,2	10,0	0,1
<i>Довгострокові</i>	90,9	6,6	–	0,3	1,4	0,8
Інші сектори	85,2	10,5	–	3,3	0,9	0,1
<i>Короткострокові</i>	75,5	15,2	–	9,3	–	–
<i>Довгострокові</i>	88,2	9,0	–	1,4	1,2	0,2
Прямі інвестиції: міжфірмовий борг	74,0	23,5	–	2,3	–	0,2
Валовий зовнішній борг	74,5	10,5	11,5	1,7	0,9	0,9

Примітка. Інформацію подано за даними НБУ.

ЦІНИ

57. Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг

(грудень до грудня попереднього року, %)

	2001	2005	2006	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Індекс споживчих цін	106,1	110,3	111,6	109,1	104,6	99,8	100,5	109,4	104,5	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4
Продукти харчування та безалкогольні напої	108,0	110,2	103,2	110,6	101,7	97,7	99,3	110,6	101,5	97,6	99,5	124,8	141,5	103,3
Продукти харчування	108,3	110,8	102,8	110,7	100,7	97,1	99,2	110,8	100,6	97,2	99,2	124,5	140,1	103,2
Хліб і хлібопродукти	92,3	102,2	113,7	116,5	106,3	99,7	100,3	116,3	106,2	99,7	100,3	135,1	144,6	106,3
хліб	93,3	100,4	116,7	111,3	113,5	102,7	102,4	111,3	113,3	102,5	102,4	126,4	145,7	107,4
макаронні вироби	96,0	99,3	106,2	111,0	109,4	100,9	100,7	111,0	109,3	101,0	100,9	125,9	143,6	103,1
М'ясо та м'ясопродукти	127,5	118,4	98,0	104,1	109,8	101,3	96,9	104,0	109,6	101,1	97,0	127,5	122,5	105,0
Риба та продукти з риби	119,4	119,4	102,3	104,2	109,9	98,3	96,5	104,4	109,8	98,1	96,6	137,2	142,4	102,4
Молоко, сир та яйця	104,0	110,1	105,1	116,0	106,0	98,4	106,2	115,9	105,6	93,5	106,3	117,2	133,5	113,1
молоко	105,8	120,1	107,3	120,0	102,4	92,5	103,7	120,1	102,1	92,1	104,3	113,7	127,4	123,3
сир і м'який сир (творог)	108,3	117,8	103,7	125,8	105,0	96,6	106,1	125,4	104,8	96,6	106,3	112,4	125,0	119,0
яйця	98,4	89,0	98,4	86,3	109,3	80,3	107,6	86,3	108,0	80,9	107,1	135,3	159,4	90,4
Олія та жири	116,2	102,0	91,3	108,1	106,7	99,2	98,0	107,7	106,4	99,3	97,6	121,1	141,5	110,3
масло	95,6	110,6	107,8	123,7	102,7	93,4	109,5	122,9	102,5	93,5	109,4	109,2	129,2	129,6
олія	142,6	95,3	97,4	115,5	110,9	99,7	91,5	115,8	110,8	99,7	91,7	127,4	159,4	109,4
Фрукти	127,7	126,1	139,9	109,3	96,4	97,9	82,6	109,4	95,9	97,9	82,7	153,9	148,2	93,5
Овочі	89,7	104,7	91,5	120,9	55,9	77,5	105,8	120,4	55,6	77,6	105,8	89,4	166,7	71,4
Цукор	96,0	121,7	98,3	120,3	79,5	83,2	118,0	120,4	79,5	83,1	117,6	122,8	169,8	98,8
Безалкогольні напої	103,1	107,7	106,6	105,7	113,7	104,2	101,5	105,7	113,6	104,4	101,6	128,9	157,8	103,4
Алкогольні напої, потюнові вироби	102,0	107,7	105,5	122,1	108,8	107,0	110,1	121,8	108,8	107,0	110,1	125,9	122,7	122,5
Одяг і взуття	101,8	102,2	102,5	102,2	101,0	97,7	96,5	102,3	100,9	97,6	96,7	114,5	135,0	105,5
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	104,5	114,6	166,5	113,8	111,0	100,7	100,3	113,6	111,0	100,7	100,3	134,3	203,0	147,2
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	101,2	102,1	102,5	101,2	103,5	100,5	99,3	101,2	103,3	100,5	99,3	127,9	136,0	104,2
Охорона здоров'я	105,6	109,2	107,3	105,8	106,4	102,0	103,0	106,1	106,4	102,0	103,1	130,0	129,1	107,8
Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	101,0	104,7	102,0	102,9	106,2	101,7	103,0	102,7	106,2	101,6	102,9	144,9	134,6	106,4
Амбулаторні послуги	108,5	115,4	112,6	108,6	106,9	104,0	103,2	108,7	107,0	104,4	103,3	117,4	124,4	111,7
Транспорт	98,5	119,7	110,4	106,6	120,9	104,1	101,3	106,7	120,9	104,0	101,4	141,6	120,4	111,4
Паливо та мастила	67,0	124,5	102,9	113,9	130,9	106,9	96,4	114,0	130,9	106,8	96,5	160,7	112,5	119,5
Транспортні послуги	104,3	122,1	112,1	105,0	119,7	103,5	105,3	104,8	119,9	103,6	105,5	122,2	127,0	105,0
Зв'язок	99,2	101,7	121,0	91,1	103,5	101,4	100,7	91,2	103,6	101,3	100,7	102,4	107,0	104,0
Відпочинок і культура	104,3	102,7	103,7	102,5	103,2	100,2	99,7	102,7	103,2	100,5	99,7	124,8	137,9	104,5
Освіта	110,7	118,0	115,8	110,3	105,7	104,4	102,2	110,6	105,9	104,1	102,4	104,7	124,2	113,7
Ресторани та готелі	112,5	118,6	114,8	107,4	107,2	102,8	101,4	107,4	105,9	101,3	101,3	114,0	123,3	111,0
Різні товари та послуги	101,5	106,3	106,8	108,7	105,4	102,2	102,5	109,1	105,4	102,3	102,5	124,5	131,4	105,8

Індекси споживчих цін на основні групи товарів та послуг
 (до попереднього року, %)

	2002	2005	2006	2010	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Індекс споживчих цін	100,8	113,5	109,1	109,4	108,0	100,6	99,7	108,1	100,5	99,8	112,1	148,7	113,9
Продукти харчування та безалкогольні напої	99,6	116,2	105,3	110,9	106,4	97,9	97,8	106,2	97,8	97,9	112,2	145,9	109,0
Продукти харчування	99,9	117,5	105,4	110,7	106,1	96,9	97,6	106,1	96,9	97,6	112,1	144,4	108,5
Хліб і хлібопродукти	92,5	98,9	107,9	112,3	115,0	98,0	101,1	114,8	98,1	101,0	113,4	160,6	111,1
хліб	91,8	97,4	107,8	110,2	113,9	105,2	104,0	113,7	105,1	103,9	111,9	154,8	109,9
макаронні вироби	94,6	97,0	102,1	107,1	113,6	102,7	101,9	113,5	102,8	101,9	110,6	154,1	107,2
М'ясо та м'ясопродукти	100,8	130,3	103,3	102,0	106,0	107,1	98,1	105,9	107,0	98,1	110,9	131,3	107,3
Риба та продукти з риби	107,6	129,8	106,5	105,1	106,5	104,0	96,1	106,6	103,7	96,1	117,1	160,2	105,1
Молоко, сир та яйця	96,0	123,4	103,5	121,9	103,4	102,2	99,9	103,2	102,0	100,0	110,9	128,5	114,1
молоко	100,7	128,0	109,4	126,8	105,1	99,8	97,8	104,9	99,6	97,9	109,9	122,6	119,6
сир і м'який сир (творог)	98,3	127,2	104,7	126,4	106,3	103,4	101,3	106,0	103,2	101,4	110,6	121,4	117,1
яйця	86,0	113,6	87,0	102,5	84,7	99,7	95,3	84,0	99,6	95,2	113,0	160,5	98,1
Олія та жири	102,8	124,0	92,1	109,6	107,7	102,9	99,6	107,4	102,8	99,4	106,5	145,5	113,4
масло	102,2	113,8	107,3	128,7	108,8	100,3	100,2	108,4	100,3	100,3	112,8	118,6	125,0
олія	121,8	110,5	93,0	118,0	118,0	100,4	98,7	118,0	100,3	98,8	102,0	177,2	111,5
Фрукти	112,0	120,6	138,0	105,1	106,8	94,5	88,0	106,2	94,6	88,1	124,8	172,4	98,2
Овочі	110,5	91,7	104,8	114,5	92,9	54,0	88,3	92,7	53,9	88,4	104,1	130,8	93,6
Цукор	98,7	127,5	117,7	157,5	101,8	71,0	92,3	101,7	70,9	92,1	146,3	136,0	117,8
Безалкогольні напої	101,6	107,5	106,3	109,1	109,3	109,2	102,2	109,2	109,2	102,3	112,9	166,1	111,9
Алкогольні напої, тютюнові вироби	101,1	106,5	106,2	125,6	116,0	107,5	108,4	115,8	107,5	108,3	116,7	133,2	112,6
Одяг і взуття	101,0	101,9	102,3	103,7	101,6	98,9	97,0	101,5	98,8	97,1	102,0	133,1	116,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	102,3	109,0	134,1	109,4	117,1	102,6	100,3	117,1	102,5	100,3	116,2	215,8	135,1
та поточне утримання житла	100,6	104,7	102,0	103,2	102,9	101,9	99,7	102,9	101,8	99,7	111,7	145,9	109,4
Охорона здоров'я	103,6	109,7	106,3	107,9	106,7	103,7	102,3	106,8	103,8	102,3	116,5	137,6	111,7
Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	99,9	106,7	100,7	106,4	106,0	103,4	102,2	105,9	103,4	102,1	123,9	150,3	111,0
Амбулаторні послуги	105,7	113,0	113,1	109,8	117,2	105,4	103,5	107,2	105,8	103,7	109,5	126,9	113,9
Транспорт	101,7	120,0	114,3	109,6	107,6	108,2	102,0	117,5	108,2	102,0	124,5	136,8	106,5
Паливо та мастила	100,8	135,4	117,8	118,3	129,4	109,6	100,1	129,5	109,5	100,1	137,0	134,5	106,2
Транспортні послуги	101,8	119,1	114,8	108,1	114,6	109,8	104,0	114,6	109,7	104,3	114,0	132,2	107,5
Зв'язок	104,4	100,7	108,5	93,6	100,6	102,0	101,2	100,7	102,1	101,1	100,9	105,9	103,9
Відпочинок і культура	102,2	103,9	103,1	104,0	103,9	101,5	99,7	103,8	101,7	99,8	110,7	142,7	112,2
Освіта	107,2	113,1	107,0	113,1	103,4	103,4	103,4	109,2	105,0	103,5	103,2	117,9	116,5
Ресторани та готелі	109,2	117,5	116,4	107,4	107,8	104,6	101,9	107,7	104,5	101,9	106,7	124,3	113,1
Різні товари та послуги	101,8	106,2	106,0	109,2	107,3	103,6	102,0	107,4	103,8	102,0	111,4	138,6	110,3

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

58. Індекси споживчих цін по регіонах

(грудень до грудня попереднього року, %)

	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	106,1	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	...	...	...
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	104,5	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4
Автономна Республіка Крим	107,2	111,5	111,5	115,6	123,3	114,8	109,6	106,0	98,4	99,5	...	...	...
Вінницька	107,0	110,7	111,5	117,8	119,1	111,2	107,0	102,8	99,0	99,7	123,3	138,8	110,0
Волинська	106,2	109,1	109,6	115,1	121,3	110,0	108,1	103,2	99,0	99,7	125,9	143,3	111,8
Дніпропетровська	106,9	108,0	119,8	114,4	124,4	113,0	109,3	104,3	99,7	100,4	125,7	142,6	112,7
Донецька	107,4	111,9	112,1	113,9	124,0	113,1	110,3	105,0	101,3	101,3	122,0	146,9	111,6
Житомирська	104,3	110,8	110,3	113,9	120,8	111,9	108,9	103,9	99,0	99,4	125,2	143,7	112,6
Закарпатська	103,6	111,6	108,7	111,3	115,4	111,8	108,5	103,0	98,8	99,7	125,7	144,0	111,7
Запорізька	105,4	111,9	110,3	115,2	123,6	113,0	109,7	104,6	99,3	100,3	125,7	142,1	112,3
Івано-Франківська	107,7	110,3	106,0	114,0	121,8	110,3	108,3	102,9	99,3	100,0	125,0	143,4	110,9
Київська	107,3	112,6	111,7	114,3	125,6	109,5	107,9	103,9	99,1	99,9	124,7	144,3	112,2
Кіровоградська	108,4	110,0	109,1	113,4	121,4	109,7	108,5	103,7	98,8	100,1	124,4	141,3	112,3
Луганська	106,1	112,0	116,1	115,4	123,3	112,8	110,5	105,6	100,3	101,3	125,2	138,8	110,7
Львівська	105,0	108,4	107,0	116,8	125,1	113,4	109,7	104,9	99,3	100,2	126,7	145,2	111,9
Миколаївська	107,2	111,5	109,1	118,1	121,8	112,8	110,0	104,4	99,3	100,7	124,9	143,5	112,2
Одеська	107,3	108,8	110,0	119,2	123,7	114,4	110,5	105,4	99,4	100,9	127,2	144,6	113,6
Полтавська	105,5	113,7	111,2	118,3	123,5	112,8	108,4	103,7	99,1	99,6	123,8	145,0	114,2
Рівненська	104,8	110,3	109,6	116,0	122,1	112,0	108,3	103,4	98,9	99,3	127,0	144,9	112,3
Сумська	106,1	112,2	113,3	115,0	121,0	110,8	108,9	103,6	98,8	99,5	124,7	145,5	114,2
Тернопільська	104,1	108,4	110,0	120,1	118,6	111,2	108,5	103,7	98,9	99,2	125,4	145,1	111,6
Харківська	103,0	108,9	112,7	119,1	123,8	112,9	109,0	104,1	99,2	99,6	125,3	144,2	114,1
Херсонська	109,4	109,2	109,2	118,3	121,9	112,6	110,6	104,5	99,4	100,5	124,1	145,8	112,8
Хмельницька	105,2	108,5	110,8	117,9	122,7	113,0	109,6	104,0	99,6	100,0	123,7	142,5	111,4
Черкаська	106,2	111,4	110,2	117,9	122,3	111,5	109,0	103,5	99,5	100,3	124,2	143,8	112,7
Чернівецька	103,9	111,3	109,2	117,3	119,0	110,1	108,2	102,4	98,8	99,9	123,5	142,0	111,0
Чернігівська	101,9	109,9	111,6	115,0	123,1	112,7	109,5	103,6	98,8	99,4	126,7	145,6	112,8
м. Київ	107,0	110,5	109,2	121,0	121,6	113,4	109,8	106,1	101,6	101,5	125,8	138,6	114,0
м. Севастополь	108,9	110,0	111,7	118,2	119,5	113,9	112,8	106,7	100,7	100,2	...	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

59. Індеси цін виробників промислової продукції у 2013–2016 рр.

(грудень до грудня попереднього року, %)

	2013*	2014*	2015*	2016*
Промисловість	101,8	131,8	125,4	133,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	105,8	124,3	117,6	185,1
Добування кам'яного вугілля	97,8	136,1	99,2	140,4
Добування сирої нафти та природного газу	107,4	115,8	220,3	176,5
Добування металевих руд	113,6	119,9	91,1	207,2
Переробна промисловість	99,9	134,3	123,8	122,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	103,8	127,3	136,4	116,2
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	98,6	131,4	122,4	109,8
Виробництво молочних продуктів	115,5	109,3	130,0	124,5
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошnianих виробів	103,3	126,4	144,3	107,8
Виробництво цукру	117,0	112,1	169,7	102,8
Виробництво напоїв	106,7	115,8	129,6	116,8
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	101,2	123,9	126,7	105,1
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	101,0	136,4	134,0	107,1
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	99,2	150,1	104,7	161,7
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	95,3	153,9	124,2	98,6
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	107,7	126,1	131,5	108,5
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	100,8	124,4	129,6	109,5
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	97,3	152,7	112,4	141,8
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	102,0	121,5	133,3	106,0
Виробництво електричного устаткування	100,3	125,7	121,6	106,7
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	101,4	114,0	128,2	113,9
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	94,8	109,9	115,5	111,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціоного повітря	105,2	128,5	133,2	151,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

60. Індекси цін реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами

(до попереднього року, %)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Продукція сільського господарства	155,8	108,1	130,0	113,6	106,8	97,1	127,0	113,7	107,2	97,3	124,3	154,5	109,0
Продукція рослинництва	168,2	95,5	139,8	115,7	105,6	91,8	139,5	118,2	106,9	91,7	129,2	167,2	116,3
Культури зернові та зернобобові	222,7	91,8	140,3	121,4	109,1	90,8	137,6	126,0	113,1	90,7	132,8	156,6	119,0
Культури олійні	102,7	84,6	142,6	112,2	107,5	90,8	138,0	112,7	107,2	90,8	124,9	182,8	114,2
Буряк цукровий фабричний	145,1	130,3	115,4	107,7	82,4	92,1	115,4	107,7	82,4	92,1	122,1	160,5	105,9
Картопля	102,7	126,8	164,3	95,5	47,6	146,4	160,3	92,4	47,6	146,4	112,3	79,9	104,9
Культури овочеві	123,7	125,6	143,0	90,9	74,1	92,8	163,0	102,5	76,6	93,9	137,6	142,7	108,4
Культури плодові та ягідні	82,0	133,6	118,0	131,7	92,9	96,0	109,9	128,7	94,9	92,7	116,6	163,7	99,1
Продукція тваринництва	138,5	129,5	114,3	109,2	108,0	102,4	114,4	109,2	107,6	102,8	119,1	141,3	101,7
Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	133,9	134,8	104,2	110,8	111,6	95,4	104,0	111,3	111,5	95,6	122,9	138,6	100,4
Молоко	148,3	134,3	155,5	103,4	86,7	125,0	153,4	102,7	86,7	125,2	106,5	120,8	126,1
Яйця	134,2	105,5	116,3	110,2	117,4	104,8	114,3	110,0	116,9	104,7	118,6	167,5	83,5
Вовна	167,9	128,0	120,7	166,8	119,3	81,5	116,8	171,3	116,7	85,8	99,4	190,7	165,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

61. Індекси цін на будівельно-монтажні роботи

(до попереднього року, %)

	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Усього	115,8	119,4	112,6	105,6	109,5	127,1	109,2
Будівлі	114,2	118,2	113,1	105,7	108,4	125,7	109,1
житлові	113,5	117,3	113,4	106,5	106,9	124,2	110,3
нежитлові	115,0	118,3	112,7	104,9	110,1	128,2	108,0
Інженерні споруди	118,3	122,0	112,0	105,6	111,9	129,7	109,2
транспортні споруди	119,3	124,8	113,7	105,2	112,3	130,6	106,6
трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі	119,6	117,3	111,2	106,1	109,9	134,2	114,8
комплексні промислові споруди	117,9	124,8	112,1	106,3	111,7	123,0	107,7
інші інженерні споруди	113,0	116,3	110,1	104,4	114,4	131,9	106,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ПРОМИСЛІВІСТЬ

62. Індекси промислової продукції за видами діяльності

(до попереднього року, %)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Промисловість	107,1	95,0	79,4	112,0	108,0	99,5	95,7
Добувна та переробна промисловість	108,0	94,7	78,2	112,3	108,8	99,1	95,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	102,2	94,9	90,3	104,5	106,8	101,9	100,6
добування кам'яного та бурого вугілля	95,2	100,0	92,9	98,4	113,7	104,5	97,6
добування сирої нафти та природного газу	101,7	98,5	97,6	92,5	97,3	101,2	97,1
добування металевих руд	105,9	90,4	90,9	113,8	103,2	101,2	104,6
Переробна промисловість	110,5	94,6	73,3	116,2	109,6	98,0	92,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	105,8	98,0	92,5	103,7	102,9	101,0	94,9
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	96,3	90,7	71,8	113,0	107,6	93,4	94,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	112,9	97,7	85,9	111,0	107,0	100,9	102,5
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	103,5	89,0	93,9	102,7	96,4	81,6	89,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	106,3	91,7	75,4	121,5	123,7	96,2	83,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	107,2	96,6	108,0	115,9	98,6	107,2	111,8
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	113,8	97,3	67,9	112,9	113,4	94,0	97,6
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	106,9	88,6	71,2	115,2	111,0	96,4	94,7
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	118,9	91,9	52,5	141,3	115,9	96,7	86,8
виробництво комі'ютерів, електронної та оптичної продукції	104,5	101,8	41,2	106,1	102,6	90,5	86,4
виробництво електричного устаткування	134,5	82,9	58,4	160,0	128,6	87,7	91,1
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	109,6	82,0	53,2	133,9	110,2	97,3	95,0
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	134,2	103,0	54,4	152,6	119,0	100,5	79,6
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	114,2	119,9	73,9	119,7	113,7	108,0	92,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	101,3	97,3	87,9	109,7	103,6	102,0	98,6

	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Промисловість	112,2	108,0	99,3	95,7	89,9	87,0	102,8
Добувна та переробна промисловість	112,6	108,7	99,0	95,2	89,3	86,9	102,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	105,0	106,7	101,5	100,8	86,3	85,8	99,8
добування кам'яного та бурого вугілля	98,4	113,7	104,5	97,6	69,5	61,9	104,8
добування сирої нафти та природного газу	92,4	97,2	101,0	96,3	98,3	95,0	97,4
добування металевих руд	114,3	103,2	101,2	104,6	93,4	95,0	97,9
Переробна промисловість	116,3	109,7	98,0	92,7	90,7	87,4	104,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	103,4	103,2	100,8	95,0	102,5	89,3	104,4
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	113,1	106,7	94,1	94,1	98,6	92,0	102,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	110,0	107,4	101,0	102,7	96,0	88,9	102,0
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	102,7	96,4	81,6	89,2	78,7	80,9	108,7
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	123,2	128,0	96,0	80,7	85,8	84,8	101,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	115,9	98,6	107,3	111,8	101,9	92,4	104,4
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	113,0	113,4	93,8	97,4	91,2	92,8	108,5
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	115,1	111,0	96,5	94,7	85,5	83,9	106,8
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	142,4	115,4	96,7	86,4	79,4	85,9	102,0
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	105,7	102,4	89,7	86,0	77,9	71,3	124,2
виробництво електричного устаткування	163,6	125,8	88,6	91,1	100,9	89,8	100,9
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	133,9	109,9	97,3	93,5	88,7	87,5	102,3
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	154,8	119,1	100,4	79,8	64,3	85,0	98,4
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	121,2	114,3	108,1	90,9	93,0	84,5	101,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	109,7	103,1	100,9	98,9	93,4	88,0	102,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

63. Індекси промислової продукції по регіонах

(до попереднього року, %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	113,2	103,1	106,2	107,1	95,0	79,4	112,0	108,0	99,5	95,7	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	112,2	108,0	99,3	95,7	89,9	87,0	102,8
Автономна Республіка Крим	111,6	113,8	102,7	112,3	103,1	82,7	110,5	104,3	98,7	100,8	x	x	x
Вінницька	113,4	113,1	106,0	108,7	99,3	83,6	106,5	100,0	107,1	110,4	105,4	104,0	105,3
Волинська	143,7	121,9	119,2	143,7	89,7	51,7	126,7	112,6	94,5	102,9	103,2	98,6	100,2
Дніпропетровська	116,5	107,4	108,4	106,6	91,4	79,0	116,1	105,4	102,2	98,5	92,5	92,1	99,3
Донецька	112,4	92,1	106,1	107,7	92,2	78,2	114,7	113,6	94,6	93,6	68,5	65,4	106,4
Житомирська	113,5	113,1	105,1	109,1	106,3	79,3	108,2	125,3	116,6	113,4	107,1	110,0	105,7
Закарпатська	143,7	107,7	127,2	120,4	102,6	50,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1	79,7	105,9
Запорізька	119,6	103,7	109,5	118,5	97,8	69,3	107,8	106,3	96,8	97,1	96,8	95,3	96,9
Івано-Франківська	102,1	104,8	91,0	95,9	78,5	77,4	100,2	125,7	101,2	95,3	98,9	89,1	95,5
Київська	115,1	117,6	113,9	108,2	104,5	83,0	108,0	110,6	96,8	99,1	101,6	93,0	106,2
Кіровоградська	123,2	110,5	111,6	109,7	104,2	78,3	113,3	111,0	107,5	106,6	100,8	82,9	120,3
Луганська	130,4	101,6	101,7	116,0	94,1	80,1	107,1	115,8	92,5	91,1	58,0	34,0	139,0
Львівська	112,4	93,2	108,5	112,9	100,8	80,1	100,9	112,8	101,6	101,2	97,2	98,5	99,3
Миколаївська	108,7	107,1	106,4	107,9	100,4	85,5	110,3	104,2	99,5	96,5	101,4	91,1	110,5
Одеська	90,3	99,5	90,7	116,5	127,6	78,2	102,9	83,6	96,9	100,6	99,7	96,1	109,2
Полтавська	89,9	97,6	106,5	103,2	85,9	84,3	112,6	99,6	100,0	94,7	92,9	96,2	100,1
Рівненська	103,9	113,2	108,9	112,2	98,8	69,2	129,6	107,6	96,7	91,4	103,7	100,3	98,1
Сумська	102,7	113,5	104,0	108,0	105,8	82,9	93,5	107,7	95,6	107,0	88,1	98,4	91,2
Тернопільська	116,1	109,0	118,3	108,7	110,4	84,8	102,5	112,4	102,1	99,5	116,5	92,1	110,3
Харківська	106,1	112,5	105,9	109,6	103,6	79,7	105,8	105,5	97,6	94,5	94,8	88,2	105,8
Херсонська	128,3	88,1	81,2	109,4	101,2	91,6	100,5	93,1	104,7	92,4	96,4	98,1	102,0
Хмельницька	110,0	118,6	113,0	114,5	99,4	76,4	104,9	109,2	101,2	97,6	97,8	95,7	104,7
Черкаська	107,4	113,6	103,7	124,8	133,0	70,5	117,1	103,4	94,9	95,2	94,7	90,8	106,3
Чернівецька	111,4	109,6	107,7	121,3	104,0	74,6	111,9	89,6	86,8	103,7	92,9	98,3	96,9
Чернігівська	119,1	111,1	103,0	105,8	100,0	83,6	99,8	98,0	98,1	89,6	97,2	91,2	105,8
м. Київ	126,1	115,4	110,5	108,7	98,5	71,0	104,1	102,0	95,9	89,9	85,9	94,6	104,4
м. Севастополь	137,9	116,8	135,7	106,4	96,5	73,8	114,4	110,4	95,0	112,7	x	x	x

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

64. Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Вугілля кам'яне, млн т	61,6	60,0	61,4	58,8	59,5	55,0	55,0	62,7	65,7	64,4	45,9	30,2	31,6
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, млн т	2,6	3,1	3,3	3,3	3,2	2,9	2,6	2,4	2,3	2,2	2,0	1,8	1,6
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, млн т	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	1,1	0,9	0,7	0,7	0,6
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд м ³	17,9	20,8	21,1	21,1	21,4	21,5	20,5	20,7	20,5	21,3	20,1	19,9	20,1
Концентрати залізорудні неагломеровані, млн т	42,6	53,2	57,1	60,9	56,9	54,8	64,3	66,5	67,1	70,4	68,3	66,9	62,9
Олія соєва неочищена, неагломерована та її фракції (крім хімічно модифікованих), тис. т	959	1381	2078	2226	1863	2772	2990	3177	3804	3403	4401	3716	4412
Масло вершкове, тис. т	135 ¹	120	104	100	84,8	74,7	79,5	76,7	88,6	94,3	114	102	103
Сирні сгущені та плавлені, тис. т	67,5	274	217	246	236	224	207	178	168	165	130	124	113
Борошно, тис. т	3076	2944	2696	2908	3030	2734	2632	2596	2605	2565	2358	2211	2085
Цукор білий кристалічний буряковий, тис. т	1552	1900	2574	1867	1571	1271	1546	2327	2143	1262	2053	1459	1997
Вино ігристе «Шампанське Українське», млн дал	3,4 ²	4,4	4,5	4,5	4,0	4,2	4,2	3,7	3,3	3,1	2,6	3,2	3,0
Пиво, млн дал	108	238	268	316	320	300	310	306	301	279	246	197	183
Напої безалкогольні, млн дал	67,4	169	176	196	173	147	148	145	144	126	116	110	118
Взуття ³ , млн пар	15,6	20,5	21,2	22,5	22,2	20,4	25,7	28,1	28,3	30,5	27,5	23,6	24,1
Фанера клеєна, панелі фанеровані та матеріали шаруваті подібні, з деревини ⁴ , тис. м ³	56,3	173	164	178	171	109	145	174	172	179	191	186	181
Папір для виготовлення гігієнічних або косметичних серветок, рушників, пелюшок, скатертин, вага целюлозна і полютно з волокон целюлозних, тис. т	57,2	111	112	122	125	120	126	131	138	146	147	135	135

Продовження табл. 64
Виробництво (видобуток) основних видів промислової продукції

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Первинна переробка нафти (у тому числі газового конденсату), млн т	9,1	18,4	14,4	13,9	10,3	10,8	10,9	8,8	4,3	3,5	2,8	... ⁵	... ⁵
Бензин моторний, з вмістом свинцю 0,013 г/л і менше, млн т	2,1	4,6	3,9	4,2	3,2	3,3	2,9	2,8	1,6	1,0	0,7	... ⁵	... ⁵
Паливо дизельне для транспорту автомобільного і залізничного, млн т	2,7	5,3	4,3	4,1	3,7	3,9	3,7	2,7	1,4	1,0	0,8	... ⁵	... ⁵
Бітум нафтовий (уключаючи шлацевий), тис. т	225	448	512	577	448	349	473	324	178	123	118	24,2	27,3
Кислота сірчана, тис. т	1036	1606	1493	1657	1479	890	1295	1537	1371	1172	555	507	498
Шини пневматичні гумові нові для автобусів, вантажних автомобілів або літаків, тис. шт.	... ⁵	1053	866	824	662	301	225	81,7	106	95,4	86,4	78,5	... ⁵
Лінолеум та покриття для підлоги тверді на гекстильній основі (крім листів та пластин, які складаються тільки з маси лінолеуму), млн м ²	3,4	9,1	9,2	9,2	6,6	9,1	14,5	17,3	16,5	16,9	14,4	... ⁵	... ⁵
Портландцемент, цемент глиноземистий, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідрравлічні подібні, млн т	5,3	12,2	13,7	15,0	14,9	9,5	9,5	10,6	9,8	9,9	8,6	8,5	9,0
Вироби з асфальту або матеріалів подібних (нафтового бітуму, кам'яновугільного леку), в рулонах, млн м ²	32,3	56,2	56,6	55,5	50,4	33,9	45,3	42,6	32,4	32,5	27,0	27,8	31,8
Чавун переробний і дзеркальний у чушках, болванках чи формах первинних інших, млн т	25,3	30,7	32,9	35,6	30,8	25,6	27,3	28,9	28,5	29,1	24,8	21,9	23,6
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, млн т	25,8	27,9	27,9	29,0	23,3	15,7	17,5	17,6	16,6	15,1	12,7	11,2	11,2
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям, млн т	6,0	11,4	13,7	14,7	14,8	14,6	15,8	17,8	16,9	18,1	14,7	11,9	13,2
Труби та трубки, профлі порожнисті зі сталі, млн т	1,7 ⁶	2,4	2,8	2,8	2,5	1,7	2,0	2,4	2,2	1,8	1,6	1,0	1,0

Приймачі телевізійні і інші, поєднані або не поєднані з радіоприймачем або з пристроєм, який записує чи відтворює звук або зображення, н.в.у., тис. шт.	62,4	651	431	507	558	238	69,3	165	391	319	438	...	...
Лампи електричні, млн шт.	170	254	255	240	203	165	197	175	171	168	160	130	115
Машини пральні та машини для сушіння одягу, побутові, тис. шт.	125	322	208	173	230	164	167	312	297	225	220	270	356
Трактори для сільського та лісового господарства, тис. шт.	4,0	5,5	3,7	5,3	6,3	1,4	5,2	6,8	5,3	4,3	4,1	4,2	4,9
Сівалки, тис. шт.	2,0	11,3	9,0	7,1	9,9	2,5	2,8	4,9	2,7	3,6	3,0	3,5	4,4
Автомобілі легкові, тис. шт.	17,1	192	267	380	402	65,7	75,3	97,5	69,7	45,8	25,9	...	...
Автобуси, тис. шт.	3,5	4,7	7,7	9,1	10,2	1,5	2,7	3,7	3,6	2,6	0,9	0,9	0,5
Велоспеди двоколісні та інші, не обладнані двигуном (включаючи велоспеди триколісні для перевезення вантажів), тис. шт.	19,4	312	392	373	381	162	111	164	138	106	103	112	128
Електроенергія, млрд кВт-год	171	186	193	196	193	174	189	195	199	194	183	164	165
у т. ч. вироблена													
тепловими електростанціями	82,6	84,7	90,1	93,4	91,2	78,7	86,5	93,6	97,1	95,5	83,5	67,5	72,9
атомними електростанціями	77,3	88,8	90,2	92,5	89,8	82,9	89,2	90,2	90,1	83,2	88,4	87,6	81,0
гідроелектростанціями	11,5	12,5	13,0	10,3	11,5	11,9	13,2	10,9	11,0	14,5	9,3	7,0	9,3

¹З урахуванням сумішей вершкового масла та рослинних олій.

²З урахуванням вин ігристих.

³За 2000 р. з урахуванням ортопедичного взуття; починаючи з 2011 р. – без взуття легкого.

⁴За 2000 р. з урахуванням гнотокреслених деталей, спинок і сидінь для меблів; починаючи з 2011 р. – з урахуванням панелей фанерованих та матеріалів шаруватих подібних.

⁵Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

⁶Без урахування профілів пустотілих з металів чорних.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

65. Структура реалізованої промислової продукції за видами діяльності у 2000–2011 рр.

(%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Добувна промисловість	11,0	9,7	8,5	7,7	7,3	8,3	8,2	7,9	9,3	8,3	10,0	11,0
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	7,3	6,5	5,4	4,7	4,3	4,6	4,9	4,2	4,6	4,5	4,9	5,6
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	3,7	3,2	3,1	3,0	3,0	3,7	3,3	3,7	4,7	3,8	5,1	5,4
Переробна промисловість	65,1	65,5	67,7	71,9	76,4	75,8	73,5	73,9	72,9	69,4	68,6	66,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	16,1	16,6	17,1	17,0	15,8	16,3	15,5	15,3	15,2	19,8	18,0	16,6
Легка промисловість	1,6	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	0,7
Текстильне виробництво, виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7	0,7
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	2,2	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,2	2,7	2,4	2,1
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	3,2	4,9	6,8	7,4	9,1	9,4	8,0	7,3	7,2	6,7	6,9	5,7
Хімічна та нафтохімічна промисловість	5,9	6,0	5,8	6,4	6,2	6,4	6,4	6,1	6,1	6,0	5,9	6,7
Хімічне виробництво	4,7	4,7	4,4	5,0	4,7	4,7	4,5	4,3	4,4	4,1	4,2	5,1
Виробництво гумових та пластмасових виробів	1,2	1,3	1,4	1,4	1,5	1,7	1,9	1,8	1,7	1,9	1,7	1,6
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	2,6	2,7	2,7	2,6	2,6	2,9	3,3	3,8	3,8	3,0	2,6	2,7
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	20,3	18,0	18,2	20,0	23,3	22,1	21,9	22,0	22,0	17,6	18,8	18,1
Машинобудування	10,3	10,2	10,7	12,2	13,4	12,7	12,5	13,7	13,3	10,6	10,9	11,6
Виробництво машин та устаткування	4,9	4,8	4,5	4,5	4,3	4,4	4,1	4,2	4,1	4,2	3,7	3,6
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2,7	2,7	2,7	2,9	4,1	2,9	2,8	3,0	2,8	3,0	2,6	2,6
Виробництво транспортних засобів та устаткування	2,7	2,7	3,5	4,8	5,0	5,4	5,6	6,5	6,4	3,4	4,6	5,4
Інші галузі промисловості	2,3	2,6	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,3	1,6	1,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	23,9	24,8	23,8	20,4	16,3	15,9	18,3	18,2	17,8	22,3	21,4	22,7

65.1. Структура обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами діяльності у 2010–2016 рр.

(%)

	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Добування промисловості і розроблення кар'єрів	10,0	11,0	10,5	11,4	10,8	10,8	11,2
Добування кам'яного та бурого вугілля	3,5	3,4	3,7	3,6	2,3	2,2	2,0
Добування сирої нафти та природного газу	1,2	1,6	1,7	2,0	2,4	3,1	4,1
Добування металевих руд	4,4	4,7	4,1	4,8	5,1	4,4	4,2
Добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7
Переробка промисловості	67,2	65,2	63,5	61,8	63,3	64,1	61,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	18,1	16,7	18,2	19,3	21,2	22,4	21,6
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	1,0	0,9
Текстильне виробництво	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
Виробництво одягу	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	2,6	2,4	2,4	2,7	3,1	3,4	3,3
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	7,0	5,8	4,5	3,6	3,3	3,4	3,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	3,3	4,3	4,3	3,8	3,5	3,8	2,8
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,7	0,7	0,7	0,9	1,0	1,1	1,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	4,4	4,3	4,3	4,4	4,5	4,8	5,0
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім виробництва машин та устаткування	18,8	18,2	16,0	15,4	16,6	15,7	14,9
Машинобудування	9,3	10,0	10,2	8,7	7,1	6,5	6,1
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	0,7	0,9	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
Виробництво електричного устаткування	1,5	1,3	1,6	1,6	1,5	1,3	1,2
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	2,9	2,9	2,7	2,7	2,3	2,4	2,3
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	4,2	4,9	5,3	3,8	2,7	2,3	2,0
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	2,2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,0	2,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	20,8	22,1	24,5	25,3	24,6	23,9	26,7
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2,0	1,7	1,5	1,5	1,3	1,2	1,1

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

66. Частка інноваційно активних підприємств по регіонах

(до загальної кількості промислових підприємств, %)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ^{1,2}
Україна	13,8	16,2	17,4	16,8	x	x
Україна*	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,3
Автономна Республіка Крим	11,1	14,3	16,7	15,2	x	x
Вінницька	14,7	15,8	18,0	19,4	14,2	14,7
Волинська	11,6	11,6	12,9	10,5	10,8	11,5
Дніпропетровська	9,1	8,7	10,7	11,9	13,4	13,0
Донецька	10,6	10,6	11,8	10,5	14,6	11,7
Житомирська	12,4	14,4	16,5	17,5	12,5	15,5
Закарпатська	10,8	9,4	8,5	6,9	6,0	10,1
Запорізька	5,3	27,6	29,8	28,8	22,9	20,9
Івано-Франківська	18,1	21,7	20,5	21,4	22,8	21,6
Київська	7,7	9,7	9,0	13,5	11,6	13,3
Кіровоградська	13,2	15,5	17,4	18,3	17,3	24,8
Луганська	11,2	13,5	13,0	11,2	12,2	11,3
Львівська	13,4	13,2	13,4	16,6	16,4	19,3
Миколаївська	16,6	22,8	29,8	24,9	19,9	31,2
Одеська	15,7	20,6	22,3	17,6	16,8	19,4
Полтавська	11,8	8,2	8,3	8,1	8,0	16,2
Рівненська	10,4	12,1	14,6	14,9	14,9	10,6
Сумська	17,9	17,3	18,6	14,0	17,6	19,8
Тернопільська	16,7	22,1	22,3	17,1	14,9	17,4
Харківська	19,7	18,4	22,1	23,2	22,4	28,6
Херсонська	17,7	26,5	26,1	23,6	24,2	20,7
Хмельницька	16,9	22,3	22,5	18,2	11,0	12,3
Черкаська	15,2	17,3	16,1	15,0	10,6	17,2
Чернівецька	14,2	18,6	18,4	16,5	15,6	17,0
Чернігівська	17,0	17,8	20,4	20,7	13,1	13,3
м. Київ	23,9	25,7	26,1	25,6	21,7	17,3
м. Севастополь	11,3	16,4	16,9	11,3	x	x

¹Періодичність проведення державного статистичного спостереження «Інноваційна діяльність промислового підприємства» змінено з «річної» на «один раз на два роки», починаючи зі звіту за 2015 р.

²У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

67. Частка інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності
(до загальної кількості промислових підприємств, %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015* ^{1,2}
Промисловість України	13,8	16,2	17,4	16,8	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,3
Добування промисловості і розроблення кар'єрів добування кам'яного та бурого вугілля	6,5	8,6	7,5	6,5	6,4	8,8	7,6	6,8	7,7	9,0
Переробка промисловості	5,0	5,1	6,8	6,0	5,0	5,1	6,8	5,7	6,7	7,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	15,0	17,1	18,6	18,5	15,1	17,2	18,8	18,6	17,3	19,5
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	14,3	16,1	18,7	18,4	14,7	16,5	19,4	18,9	16,8	18,1
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкарпетки та інших матеріалів	9,8	13,4	13,6	11,7	9,8	13,8	13,9	12,5	13,2	13,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	8,3	10,6	12,1	13,8	8,3	10,7	12,0	13,7	12,1	12,1
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	33,3	34,9	31,6	22,9	37,5	38,5	34,3	24,4	25,0	28,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	27,9	34,2	33,8	28,4	28,0	34,2	33,6	31,5	24,4	27,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	41,0	48,3	41,0	41,0	41,5	48,8	41,5	41,6	38,2	47,5
Виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	11,3	12,1	14,2	14,4	11,4	12,2	14,4	14,2	13,0	12,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	14,4	15,2	18,0	16,7	14,2	15,0	18,1	15,7	17,3	17,5
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	22,2	24,5	24,7	28,8	22,2	24,2	24,4	25,3	27,0	30,5
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26,8	28,4	28,0	35,7	26,7	28,0	28,0	30,2	34,0	37,5
виробництво електричного устаткування	21,7	24,5	24,4	28,5	22,0	24,5	23,9	25,2	23,2	28,2
виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших груп	19,0	21,5	21,5	24,5	18,8	21,0	21,2	22,1	25,2	26,2
виробництво автотранспортних засобів, причепів і навітрячених та інших транспортних засобів	28,7	30,7	31,5	35,2	29,2	30,8	32,2	30,9	29,6	37,0
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	11,8	14,8	17,2	13,7	12,0	15,0	17,2	14,8	14,4	14,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	7,5	13,2	13,3	12,6	7,4	12,1	12,0	10,3	14,1	10,5

¹ Періодичність проведення державного статистичного спостереження «Інноваційна діяльність промислового підприємства» змінено з «річної» на «один раз на два роки», починаючи зі звіту за 2015 р.

² У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

68. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції по регіонах
(до загального обсягу реалізованої промислової продукції, %)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ^{1,2}
Україна	3,8	3,8	3,3	3,3	x	x
Україна*	3,9	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
Автономна Республіка Крим	1,1	1,7	2,3	3,3	x	x
Вінницька	2,0	2,2	1,6	2,3	2,3	0,6
Волинська	4,2	5,6	1,7	3,0	2,5	2,2
Дніпропетровська	0,6	0,5	0,8	1,9	0,7	0,4
Донецька	1,9	2,1	2,2	3,0	1,7	2,6
Житомирська	1,5	3,8	5,1	5,5	1,4	1,8
Закарпатська	14,4	11,9	13,4	15,5	8,4	4,6
Запорізька	3,1	3,2	2,2	2,3	1,7	2,7
Івано-Франківська	2,3	5,2	7,5	4,3	3,8	1,3
Київська	2,1	2,3	1,7	2,4	2,2	0,8
Кіровоградська	5,2	5,3	2,8	6,4	2,9	2,3
Луганська	9,5	2,7	3,4	2,1	0,2	1,8
Львівська	1,6	1,5	2,1	3,0	2,1	1,9
Миколаївська	8,5	3,3	0,9	3,0	1,5	0,3
Одеська	0,8	2,2	3,6	3,6	2,4	1,2
Полтавська	10,4	24,3	14,4	6,5	8,9	1,9
Рівненська	0,7	0,9	0,6	0,8	0,8	0,4
Сумська	8,8	12,4	10,6	10,4	10,4	7,1
Тернопільська	5,6	7,6	7,4	2,6	1,7	2,8
Харківська	3,1	2,4	4,8	4,8	3,8	3,4
Херсонська	6,2	4,9	5,6	4,0	5,4	1,4
Хмельницька	0,3	2,1	2,3	1,6	0,9	0,7
Черкаська	7,7	3,8	1,2	2,0	1,6	0,7
Чернівецька	5,0	4,9	3,5	2,6	2,0	2,4
Чернігівська	9,4	1,7	1,4	1,1	1,0	0,5
м. Київ	7,7	4,9	4,4	4,4	2,0	0,4
м. Севастополь	0,4	9,3	0,6	0,2	x	x

¹Періодичність проведення державного статистичного спостереження «Інноваційна діяльність промислового підприємства» змінено з «річної» на «один раз на два роки», починаючи зі звіту за 2015 р.

²У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

69. Частка обсягу реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності
(до загального обсягу реалізованої промислової продукції, %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015* ^{1,2}
Промисловість України	3,8	3,8	3,3	3,3	3,9	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
Добування промисловість і розроблення кар'єрів	0,3	0,2	0,1	–	0,3	0,2	0,1	–	–	–
добування кам'яного та бурого вугілля	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Переробка промисловість	5,2	5,4	4,8	4,9	5,3	5,4	4,8	4,9	3,7	2,1
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	3,2	3,3	2,5	3,5	3,2	3,4	2,6	3,6	2,7	1,3
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкарпетки та інших матеріалів	2,2	2,3	2,6	2,0	2,2	2,3	2,6	2,2	3,2	0,8
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	4,3	2,3	3,0	3,4	4,3	2,3	3,0	3,4	1,6	1,5
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	9,1	21,6	15,3	5,8	9,1	21,6	15,3	5,9	13,7	0,4
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2,3	3,3	5,3	4,3	2,5	3,5	5,6	5,3	4,8	3,3
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	5,9	6,2	9,2	8,1	5,9	6,2	9,2	5,1	6,1	3,0
Виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	3,9	3,0	2,3	2,6	3,9	3,0	2,4	2,5	2,5	0,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	3,7	1,7	1,7	3,2	3,7	1,7	1,7	3,2	1,5	2,1
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	10,5	8,2	10,0	12,6	10,7	8,0	9,8	11,2	8,2	6,5
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	21,5	15,8	17,4	11,5	21,5	16,0	17,4	10,7	10,1	6,4
виробництво електричного устаткування	5,5	5,7	6,9	9,5	5,6	4,7	7,0	5,9	4,5	6,1
виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань	13,3	14,0	13,6	11,4	13,6	13,8	13,0	10,5	11,1	7,7
виробництво автотранспортних засобів, причепів і навітрячених та інших транспортних засобів	8,4	4,3	7,4	14,8	8,5	4,3	7,4	14,0	7,1	5,4
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	4,6	3,1	2,6	2,0	4,6	3,1	2,6	4,3	2,0	1,7
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	–	–	–	–	–	–	–	–	0,1	–

¹ Періодичність проведення державного статистичного спостереження «Інноваційна діяльність промислового підприємства» змінено з «річної» на «щорічної» на «один раз на два роки», починаючи зі звіту за 2015 р.

² У зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства безпосереднє порівняння даних за 2015 р. з аналогічними даними попередніх років є некоректним.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ЕНЕРГЕТИКА

70. Баланси попиту та пропозицій

	2011	2012	2013	2014*	2015*
Нафта сира, тис. т					
Виробництво	2438	2290	2172	2042	2618
Імпорт	5679	1522	729	179	238
Експорт	–	–	–	–41	–22
Зміна запасів	–82	78	–1	92	17
Валове постачання	8035	3890	2900	2272	2851
Статистичні розбіжності	218	13	205	0	0
Валове споживання (фактичне)	8253	3903	3105	2272	2851
Природний газ (при 15° С), млн м³					
Виробництво	20294	20142	20949	19710	19491
Імпорт	44037	32365	27495	19134	16174
Експорт	–	–	–	–	–
Зміна запасів	–5922	1246	1015	3251	–2492
Валове постачання	58409	53753	49459	42095	33173
Статистичні розбіжності	–8	–301	29	–1068	–53
Валове споживання (фактичне)	58401	53452	49488	41027	33120
Вугілля, тис. т					
Виробництво	62684	65705	64427	45932	29917
З інших джерел	6980	1969	4576	9383	494
Імпорт	12709	14764	14208	14695	14598
Експорт	–6991	–6114	–8537	–7034	–494
Зміна запасів	–2453	–3018	–3352	–2404	770
Валове постачання	72929	73306	71322	60572	45285
Статистичні розбіжності	0	0	0	0	0
Валове споживання (фактичне)	72929	73306	71322	60572	45285
Бензин моторний, тис. т					
Виробництво	2837	1636	1058	712	661
Імпорт	2214	2039	1761	2147	1468
Експорт	–973	–460	–237	–157	–29
Зміна запасів	59	31	–73	135	16
Валове постачання	4137	3246	2509	2837	2116
Статистичні розбіжності	262	995	1452	306	333
Валове споживання (фактичне)	4399	4241	3961	3143	2449
Газойлі/дизель, тис. т					
Виробництво	2713	1411	1120	832	786
Імпорт	3757	4765	4284	4775	4835
Експорт	–873	–509	–78	–76	–
Міжпродуктові передачі	–	–	–21	–21	–6
Зміна запасів	–44	59	–148	182	–11
Валове постачання	5553	5726	5157	5692	5604
Статистичні розбіжності	464	584	987	–332	–333
Валове споживання (фактичне)	6017	6310	6144	5360	5271
Мазути паливні, тис. т					
Виробництво	2181	658	658	516	535
Імпорт	623	155	25	44	172
Експорт	–1917	–509	–617	–489	–45
Міжпродуктові передачі	–535	–318	–	–	–
Зміна запасів	1	90	–14	37	13
Валове постачання	353	76	52	108	675
Статистичні розбіжності	–30	174	149	37	0
Валове споживання (фактичне)	323	250	201	145	675

Електроенергія, ГВт-год					
Виробництво	194947	198878	194377	182815	163682
Імпорт	32	89	39	89	2241
Експорт	-6322	-11561	-9929	-8523	-3591
Валове постачання	188657	187406	184487	174381	162332
Статистичні розбіжності	0	0	0	-5400	-5834
Валове споживання (фактичне)	188657	187406	184487	168981	156498

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя і частини зони проведення Антитерористичної операції.

71. Енергоємність ВВП

(т н.е. на 1000 міжнародних доларів у цінах ПКС 2011 р.)

	2011	2012	2013	2014*	2015*
Кінцеве споживання енергії, тис. т н.е. ¹	75852	73107	69557	61460	50831
Валовий внутрішній продукт у ПКС, млрд міжнародних доларів (у цінах ПКС 2011 р.)	378,5	379,4	379,3	354,5	319,5
Енергоємність ВВП (кінцеве споживання енергії до ВВП, т н.е. на 1000 міжнародних доларів у цінах ПКС 2011 р.)	0,200	0,192	0,183	0,173	0,159
Загальне постачання первинної енергії, тис. т н.е. ¹	126438	122488	115940	105683	90090
Енергоємність ВВП (загальне постачання первинної енергії до ВВП, т н.е. на 1000 міжнародних доларів у цінах ПКС 2011 р.)	0,334	0,322	0,305	0,298	0,281

¹За даними енергетичних балансів України.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя і частини зони проведення Антитерористичної операції.

72. Використання палива й енергії¹

	2011	2012	2013	2014*	2015*
Вугілля, тис. т	72929	73306	71322	60572	45285
Кокс / дьоготь, тис. т	18288	17719	17293	15122	14064
Брикети (вугільні, торф'яні), тис. т	225	210	268	198	194
Заводський газ, ТДж	1057	887	803	-	-
Коксівний газ, ТДж	155034	150008	143772	96785	79704
Доменний газ та інші, ТДж	139044	131277	130881	125839	109156
Торф (паливний) / вугілля буре, тис. т	450	433	506	463	507
Природний газ, ТДж	2179423	1990486	1836540	1515335	1210487
Сира нафта, тис. т	8253	3903	3105	2272	2851
Газоконденсати, тис. т	877	874	784	707	656
Нафтосировина ² , тис. т	535	272	38	254	203
Присадки, тис. т	39	133	138	72	77
Нафтозаводський газ, тис. т	387	253	298	385	-
Зріджений нафтовий газ (пропан / бутан), тис. т	597	802	592	883	860
Бензин моторний, тис. т	4399	4241	3961	3143	2449
Гас, тис. т	31	-	14	12	12
Газойлі (паливо дизельне), тис. т	6017	6310	6144	5360	5271
Мазути топкові, тис. т	323	250	201	145	675
Інші нафтопродукти, тис. т	995	876	720	574	823
Тверде біопаливо, ТДж	65471	70987	76739	79262	86003
Рідке біопаливо, тис. т	-	-	66	64	53
Біогази, ТДж	-	-	-	-	600
Електроенергія, ГВт-год	188657	187406	184487	168981	156498
Теплоенергія, ТДж	601828	596344	583189	443843	378210

¹Інформація підготовлена за даними енергетичних балансів України, сформованих за методологією МЕА.

²Дані включають дистилати нафтові легкі, фракції середні, важкі, фракції легкі, середні.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя і частини зони проведення Антитерористичної операції.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

73. Продукція сільського господарства у постійних цінах

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
(млн грн)													
Господарства усіх категорій													
Продукція сільського господарства	151022,2	179605,8	194886,5	233696,3	223254,8	252859,0	187526,1	225381,8	216589,8	246109,4	251427,2	239467,3	254640,5
Продукція рос.лиництва	92838,9	114479,9	124554,1	162436,4	149233,4	175895,2	120591,4	157561,9	145843,6	172131,2	177707,9	168439,0	185052,1
Продукція тваринництва	58183,3	65125,9	70332,4	71259,9	74021,4	76963,8	66934,7	67819,9	70746,2	73978,2	73719,3	71028,3	69588,4
Сільськогосподарські підприємства													
Продукція сільського господарства	57997,7	72764,7	94089,0	121053,7	113082,3	136590,9	90792,0	117110,9	110071,7	133683,1	139058,4	131918,6	145119,0
Продукція рос.лиництва	45791,0	55677,0	66812,7	92138,4	82130,2	103127,8	64860,6	89572,9	80462,6	101297,0	105529,5	99584,7	113392,6
Продукція тваринництва	12206,7	17087,7	27276,3	28915,3	30952,1	33463,1	25931,4	27538,0	29609,1	32386,1	33528,9	32333,9	31726,4
Господарства населення													
Продукція сільського господарства	93024,5	106841,1	100797,5	112642,6	110172,5	116268,1	96734,1	108270,9	106518,1	112426,3	112368,8	107548,7	109521,5
Продукція рос.лиництва	47047,9	58802,9	57741,4	70298,0	67103,2	72767,4	55730,8	67989,0	65381,0	70834,2	72178,4	68854,3	71659,5
Продукція тваринництва	45976,6	48038,2	43056,1	42344,6	43069,3	43500,7	41003,3	40281,9	41137,1	41592,1	40190,4	38694,4	37862,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

74. Індекси сільськогосподарської продукції

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
(до попереднього року, %)													
Господарства усіх категорій													
Продукція сільського господарства	109,8	100,1	98,5	119,9	95,5	113,3	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2	95,2	106,3
Продукція рос.лиництва	121,3	97,5	95,9	130,4	91,9	117,9	95,9	130,7	92,6	118,0	103,2	94,8	109,9
Продукція тваринництва	95,3	105,1	103,4	101,3	103,9	104,0	103,6	101,3	104,3	104,6	99,7	96,3	98,0
Сільськогосподарські підприємства													
Продукція сільського господарства	98,1	101,1	97,7	128,7	93,4	120,8	97,7	129,0	94,0	121,5	104,0	94,9	110,0
Продукція рос.лиництва	105,4	96,6	93,7	137,9	89,1	125,6	93,7	138,1	89,8	125,9	104,2	94,4	113,9
Продукція тваринництва	77,9	119,1	109,1	106,0	107,0	108,1	109,2	106,2	107,5	109,4	103,5	96,4	98,1
Господарства населення													
Продукція сільського господарства	118,6	99,4	99,1	111,8	97,8	105,5	99,4	111,9	98,4	105,5	99,9	95,7	101,8
Продукція рос.лиництва	142,2	98,3	98,5	121,7	95,5	108,4	98,7	122,0	96,2	108,3	101,9	95,4	104,1
Продукція тваринництва	101,3	100,9	100,1	98,3	101,7	101,0	100,4	98,2	102,1	101,1	96,6	96,3	97,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

75. Індекси сільськогосподарської продукції по регіонах

(до попереднього року, %)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	109,8	100,1	98,5	119,9	95,5	113,3	x	x	x
Україна*	x	x	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2	95,2	106,3
Автономна Республіка Крим	113,5 ¹	105,6 ¹	96,1 ¹	113,2	80,0	101,2	...	...	...
Вінницька	112,6	102,7	100,0	119,6	96,2	123,3	111,0	91,8	117,0
Волинська	106,0	100,3	101,9	109,6	107,0	102,6	106,3	95,4	101,9
Дніпропетровська	114,8	107,1	101,3	117,2	79,7	131,1	94,1	106,3	100,3
Донецька	120,3	102,4	102,0	119,7	94,8	105,8	93,0	64,9	108,3
Житомирська	105,8	97,9	100,1	113,8	110,0	105,8	105,1	91,2	116,7
Закарпатська	108,3	99,2	97,1	105,4	104,0	102,5	99,9	95,1	96,8
Запорізька	101,0	105,9	102,1	114,3	81,1	134,4	96,6	109,3	98,7
Івано-Франківська	110,1	99,6	100,8	113,3	106,3	102,0	106,3	95,5	101,7
Київська	112,9	107,1	99,4	118,6	108,5	101,3	105,8	89,2	109,8
Кіровоградська	111,2	99,6	101,9	124,0	85,0	127,9	98,2	97,7	109,4
Луганська	92,0	120,8	91,0	125,3	101,3	103,5	79,8	77,8	119,3
Львівська	108,3	98,5	95,7	114,0	104,2	100,7	105,5	97,1	102,6
Миколаївська	91,9	88,6	101,3	112,2	82,8	135,4	93,3	102,1	108,5
Одеська	98,9	83,0	109,7	106,8	80,3	141,1	97,4	96,2	111,6
Полтавська	104,8	104,8	89,5	135,7	89,8	119,6	96,9	107,3	103,3
Рівненська	106,5	93,7	102,3	110,9	103,3	106,0	105,2	92,8	104,9
Сумська	124,3	96,3	89,9	136,7	104,7	114,4	109,7	95,4	103,5
Тернопільська	116,3	99,0	94,9	125,2	109,0	101,3	113,9	88,8	104,6
Харківська	116,5	107,9	88,6	148,3	91,9	120,0	103,1	97,2	106,6
Херсонська	100,2	100,4	102,9	122,4	83,6	117,7	105,1	105,0	103,7
Хмельницька	114,4	87,6	99,6	115,5	115,3	103,2	115,4	87,3	108,2
Черкаська	122,6	106,6	104,3	117,6	96,8	106,5	98,4	99,4	102,5
Чернівецька	111,6	101,5	103,0	110,8	101,0	103,5	104,2	91,1	100,0
Чернігівська	115,2	90,1	86,6	129,9	108,2	102,8	107,5	98,1	104,5
м. Севастополь	...	...	...	102,0	88,4	104,9	...	...	...

¹ Включаючи м. Севастополь.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**76. Рівень рентабельності основних видів продукції сільського господарства
у сільськогосподарських підприємствах**

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Культури зернові та зернобобові	64,8	3,1	13,9	26,1	15,2	1,5	14,4	26,2	15,7	1,8	25,8	43,1	37,8
Насіння соняшнику	52,2	24,3	64,7	57,0	45,8	28,5	64,6	57,0	46,0	28,7	36,5	80,5	63,0
Бурак цукровий фабричний	6,1	4,8	16,7	36,5	15,7	2,7	16,7	36,5	15,7	2,7	17,9	28,2	24,3
Культури овочеві відкритого ґрунту	-1,7	16,1	23,5	9,9	-6,8	7,0	22,1	8,4	-6,5	4,6	16,7	47,5	19,7
Картопля	14,0	17,8	62,1	17,7	-21,5	23,0	62,8	17,6	-21,4	23,2	9,2	24,2	-3,2
Культури плодові	-1,1	12,7	14,9	17,9	8,8	154,7	15,6	16,9	3,8	173,9	68,2	52,6	12,0
Виноград	62,7	31,7	91,6	57,1	72,6	101,7	65,0	37,6	52,7	80,2	61,0	102,4	74,6
Молоко	-6,0	12,2	17,9	18,5	2,3	13,6	17,8	18,5	2,4	13,7	11,0	12,6	18,2
Велика рогата худоба на м'ясо	-42,3	-25,0	-35,9	-24,8	-29,5	-43,3	-35,8	-24,8	-29,7	-43,5	-35,9	-17,9	-24,8
Свині на м'ясо	-44,3	14,9	-7,8	-3,7	2,0	0,2	-7,8	-3,7	2,1	0,3	5,6	12,7	-4,5
Вівці та кози на м'ясо	-46,4	-32,1	-29,5	-39,6	-40,0	-42,8	-29,4	-38,6	-41,8	-43,4	-52,2	-29,6	-35,2
Птиця на м'ясо ¹	-33,2	24,9	-4,4	-16,8	-7,2	-10,0	-4,9	-16,9	-7,4	-9,9	-15,4	-6,1	5,0
Яйця	10,6	23,5	18,6	38,8	52,6	47,6	18,1	38,1	53,1	48,0	58,8	60,9	0,5
Вовна	-75,8	-72,8	-82,2	-70,6	-61,0	-72,7	-84,1	-72,4	-63,3	-72,8	-75,1	-61,9	-31,8

¹ Без урахування результату від діяльності підприємств із повним циклом виробництва м'яса птиці, пов'язаної із забоем, підготовкою, виробництвом свіжого, охолодженого або замороженого м'яса.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

77. Посівні площі сільськогосподарських культур

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Культури сільськогосподарські	27173	26044	26952	27670	27801	28329	26085	26846	27022	27573	27239	26902	27026
Культури зернові та зернобобові	13646	15005	15090	15724	15449	16210	14412	15117	14885	15681	14801	14739	14401
Бурак цукровий фабричний	856	652	501	532	458	280	501	532	458	280	331	237	292
Соняшник	2943	3743	4572	4739	5194	5051	4546	4684	5124	4970	5257	5105	6073
Картопля	1629	1514	1408	1439	1440	1388	1386	1418	1419	1368	1348	1291	1312
Культури овочеві відкритого ґрунту (без насінників)	538	465	462	498	494	483	444	479	477	465	463	440	442

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

78. Виробництво сільськогосподарських культур

(тис. т)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Господарства усіх категорій													
Культури зернові та зернобобові	24459	38016	39271	56747	46216	63051	37867	54816	45308	62285	63859	60126	66088
Бурак цукровий фабричний	13199	15468	13749	18740	18439	10789	13749	18740	18439	10789	15734	10331	14011
Сояшник	3457	4706	6772	8671	8387	11051	6735	8614	8313	10941	10134	11181	13627
Картопля	19838	19462	18705	24248	23250	22259	18338	23781	22906	21852	23693	20839	21750
Культури овочеві	5821	7295	8122	9833	10017	9873	7724	9400	9625	9396	9638	9214	9415
Культури плодові та ягідні	1453	1690	1747	1896	2009	2295	1631	1797	1886	2168	1999	2153	2007
Виноград	514	443	408	522	456	575	296	397	362	456	436	386	378
Сільськогосподарські підприємства													
Культури зернові та зернобобові	19964	28791	29779	44219	36075	49659	28786	42829	35399	49058	49902	46507	52022
Бурак цукровий фабричний	11594	12146	12663	17145	16838	9101	12663	17145	16838	9101	14599	9554	13349
Сояшник	3025	3710	5386	7289	7131	9446	5553	7237	7062	9342	8682	9549	11730
Картопля	277	239	483	752	757	660	477	742	750	654	759	456	468
Культури овочеві	986	781	964	1541	1434	1159	932	1490	1388	1118	1341	1282	1323
Культури плодові та ягідні	264	200	287	300	369	444	230	255	299	373	332	412	370
Виноград	360	258	260	337	293	384	154	218	205	271	241	206	221
Господарства населення													
Культури зернові та зернобобові	4495	9225	9492	12528	10141	13392	9081	11987	9909	13227	13957	13619	14066
Бурак цукровий фабричний	1605	3322	1086	1595	1601	1688	1086	1595	1601	1688	1135	777	662
Сояшник	432	996	1186	1382	1256	1605	1182	1377	1251	1599	1452	1632	1897
Картопля	19561	19223	18222	23496	22493	21599	17861	23039	22156	21198	22934	20383	21282
Культури овочеві	4835	6514	7158	8292	8583	8714	6792	7910	8237	8278	8297	7932	8092
Культури плодові та ягідні	1189	1490	1460	1596	1640	1851	1401	1542	1587	1795	1667	1741	1637
Виноград	154	185	148	185	163	191	142	179	157	185	195	180	157

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

79. Урожайність сільськогосподарських культур

(з 1 га, ц)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Культури зернові та зернобобові	19,4	26,0	26,9	37,0	31,2	39,9	27,2	37,2	31,8	40,6	43,7	41,1	46,1
Буряк цукровий фабричний	177	248	279	363	411	399	280	363	411	399	477	436	482
Сояшник	12,2	12,8	15,0	18,4	16,5	21,7	15,0	18,5	16,6	21,9	19,4	21,6	22,4
Картопля	122	128	132	168	161	160	132	168	161	160	176	161	166
Культури овочеві	112	157	174	195	199	200	174	196	201	200	208	206	211
Культури плодові та ягідні	38,4	63,7	78,2	84,9	89,9	103,5	77,8	85,5	89,7	103,3	95,2	104,5	101,9
Виноград	51,7	54,9	60,3	75,5	67,2	85,8	67,6	86,0	79,2	99,6	98,6	92,3	88,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

80. Кількість сільськогосподарських тварин

(на кінець року, тис. голів)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Господарства усіх категорій													
Велика рогата худоба	9424	6514	4494	4426	4646	4534	4351	4290	4506	4398	3884	3750	3682
у тому числі корови	4958	3635	2631	2582	2554	2509	2557	2511	2488	2443	2263	2167	2109
Свині	7652	7053	7960	7373	7577	7922	7775	7204	7418	7765	7351	7079	6669
Вівці та кози	1875	1630	1732	1739	1738	1735	1418	1451	1491	1500	1371	1325	1315
у тому числі вівці	963	872	1101	1093	1073	1067	816	833	854	859	786	744	719
Птиця всіх видів, млн голів	123,7	162,0	203,8	200,8	214,1	230,3	191,5	189,0	206,9	220,6	213,3	204,0	201,7
Сільськогосподарські підприємства													
Велика рогата худоба	5037	2492	1526	1511	1507	1438	1499	1485	1483	1418	1310	1270	1214
у тому числі корови	1851	866	589	584	575	565	581	576	570	560	529	505	485
Свині	2414	2602	3625	3319	3557	3879	3536	3235	3475	3793	3733	3704	3566
Вівці та кози	413	271	299	290	265	248	265	260	245	233	205	187	187
у тому числі вівці	412	269	295	286	260	244	262	256	240	228	201	181	179
Птиця всіх видів, млн голів	25,3	66,6	110,5	105,7	117,9	132,1	103,3	98,9	115,6	127,2	122,1	112,0	109,8

Господарства населення

Велика рогата худоба	4387	4022	2968	2915	3139	3096	2852	2805	3023	2980	2574	2480	2468
у тому числі корови	3107	2769	2042	1998	1979	1944	1976	1935	1918	1883	1734	1662	1624
Свині	5238	4451	4335	4054	4020	4043	4239	3969	3943	3972	3618	3375	3103
Вівці та кози	1462	1359	1433	1449	1473	1487	1153	1191	1246	1267	1166	1138	1128
у тому числі вівці	551	603	806	807	813	823	554	577	614	631	585	563	540
Птиця всіх видів, млн голів	98,4	95,4	93,3	95,1	96,2	98,2	88,2	90,1	91,3	93,4	91,2	92,0	91,9

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

81. Виробництво продукції тваринництва

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Господарства усіх категорій													
М'ясо (у забійній масі), тис. т	1663	1597	2039	2144	2210	2389	1914	1996	2063	2260	2360	2323	2324
у тому числі													
яловичина і телятина	754	562	428	399	388	428	405	381	374	412	413	384	376
свинина	676	494	631	704	701	748	597	665	664	712	743	760	748
м'ясо птиці	193	497	954	995	1075	1168	873	911	986	1096	1165	1144	1167
Молоко, млн т	12,7	13,7	11,2	11,1	11,4	11,5	10,9	10,7	11,1	11,2	11,1	10,6	10,4
Яйця, млн шт.	8809	13046	17052	18690	19110	19615	16242	17897	18364	19094	19587	16783	15100
Вовна, тис. т	3,4	3,2	4,2	3,9	3,7	3,5	2,8	2,7	2,7	2,6	2,6	2,3	2,1
Сільськогосподарські підприємства													
М'ясо (у забійній масі), тис. т	438	588	1134	1215	1271	1441	1050	1127	1181	1366	1452	1464	1490
у тому числі													
яловичина і телятина	305	154	105	97	97	111	100	93	94	107	99	94	99
свинина	91	111	256	305	304	362	248	296	294	353	377	400	397
м'ясо птиці	36	320	772	811	868	966	701	736	791	904	975	968	993
Молоко, млн т	3,7	2,6	2,2	2,2	2,5	2,6	2,2	2,2	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7
Яйця, млн шт.	2977	6458	10249	11738	11977	12234	9817	11311	11603	12094	12536	9762	8067
Вовна, тис. т	1,3	0,7	0,7	0,7	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3
Господарства населення													
М'ясо (у забійній масі), тис. т	1225	1009	925	929	939	948	864	869	882	894	908	859	834
у тому числі													
яловичина і телятина	449	408	323	302	291	317	305	288	280	305	314	290	277
свинина	585	383	375	399	397	386	349	369	370	359	366	360	351
м'ясо птиці	157	177	182	184	207	202	172	175	195	192	190	176	174
Молоко, млн т	9,0	11,1	9,0	8,9	8,9	8,9	8,7	8,5	8,6	8,6	8,5	7,9	7,7
Яйця, млн шт.	5832	6588	6803	6952	7133	7381	6425	6586	6761	7000	7051	7021	7033
Вовна, тис. т	2,1	2,5	3,5	3,2	3,2	3,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,0	1,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

82. Продуктивність сільськогосподарських тварин

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Середній річний удій молока від однієї корови, кг													
Господарства усіх категорій	2359	3487	4082	4174	4361	4446	4096	4177	4372	4455	4508	4644	4735
Сільськогосподарські підприємства	1588	2952	3975	4109	4676	4827	3981	4111	4686	4833	5027	5352	5643
Господарства населення	2960	3643	4110	4192	4276	4343	4127	4195	4285	4351	4363	4437	4473
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг													
Господарства усіх категорій	3,0	3,5	3,4	3,4	3,3	3,2	3,1	3,2	3,0	3,2	3,0	2,9	2,8
Сільськогосподарські підприємства	2,4	2,6	2,3	2,2	1,9	1,8	2,2	2,1	1,9	1,8	1,6	1,7	1,6
Господарства населення	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,6	3,6	3,7	3,6	3,4	3,5	3,3	3,2

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

БУДІВНИЦТВО

83. Індекси будівельної продукції за видами

(до попереднього року, %)

	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Будівництво	118,6	91,7	88,9	120,0	92,7	89,0	79,6	87,7	117,4
Будівлі	114,6	93,5	95,6	114,9	93,9	96,6	79,6	91,9	120,7
житлові	101,0	92,4	110,4	101,7	93,5	111,3	103,5	98,9	117,8
нежитлові	122,0	94,0	89,0	122,1	94,1	90,0	66,3	85,8	123,7
Інженерні споруди	122,1	90,2	83,3	124,4	91,7	82,8	79,7	83,7	114,0

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

84. Індекси будівельної продукції по регіонах*

(до попереднього року, %)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	120,0	92,7	89,0	79,6	87,7	117,4
Автономна Республіка Крим	х	х	х	х	х	х
Вінницька	124,4	95,5	87,7	72,8	104,8	143,2
Волинська	127,5	96,7	91,6	86,7	133,8	110,6
Дніпропетровська	122,2	94,5	96,4	87,6	91,0	100,0
Донецька	144,2	94,5	77,6	50,5	41,5	104,7
Житомирська	128,6	85,8	82,8	83,8	87,7	139,0
Закарпатська	105,4	77,5	105,4	88,2	115,2	118,6
Запорізька	104,5	106,0	80,9	79,5	97,6	98,8
Івано-Франківська	128,9	95,6	118,3	69,1	106,3	103,5
Київська	147,7	88,7	102,7	63,3	99,7	133,0
Кіровоградська	129,7	95,1	88,2	77,0	104,7	111,8
Луганська	103,3	92,1	91,0	46,7	49,2	118,1
Львівська	105,3	81,5	93,4	89,6	120,1	122,3
Миколаївська	98,1	82,5	68,9	91,4	122,7	116,9
Одеська	108,2	99,9	113,3	94,9	80,2	133,8
Полтавська	106,5	98,6	89,7	99,9	84,6	91,5
Рівненська	78,0	145,8	78,1	107,1	64,7	83,7
Сумська	112,8	109,6	96,4	90,6	89,3	116,5
Тернопільська	80,1	92,2	93,5	102,7	95,9	129,6
Харківська	106,5	96,7	87,0	89,6	102,5	131,1
Херсонська	110,5	85,4	113,9	72,6	93,8	113,8
Хмельницька	113,9	90,7	111,5	91,2	108,9	107,6
Черкаська	111,4	77,9	122,6	69,5	95,4	114,7
Чернівецька	102,8	121,8	84,8	83,4	89,0	99,5
Чернігівська	120,6	94,2	84,0	134,8	64,7	100,3
м. Київ	131,3	85,2	82,6	80,4	86,2	126,7
м. Севастополь	х	х	х	х	х	х

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

85. Прийняття в експлуатацію житла по регіонах¹

(тис. м² загальної площі)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	5558	7816	8628	10244	10496	6400	9339	9410	10750	11217	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	8604	8685	9770	9949	9741	11044	9367
Автономна Республіка Крим	179	283	370	522	416	387	535	504	733	963	x	x	
Вінницька	141	350	379	396	362	172	292	321	322	352	288	391	350
Волинська	126	155	172	180	195	139	175	200	304	225	228	329	364
Дніпропетровська	431	375	402	422	438	170	226	235	267	306	205	340	293
Донецька	344	329	382	371	437	173	293	289	346	416	191	43	58
Житомирська	118	192	201	221	247	89	201	162	174	175	118	213	166
Закарпатська	213	232	293	351	393	169	293	326	366	380	395	442	336
Запорізька	131	159	139	220	217	101	144	62	194	180	112	101	108
Івано-Франківська	217	332	392	455	517	381	600	580	533	631	909	856	481
Київська	337	635	705	837	1164	680	1184	1050	1167	1515	1727	1864	2060
Кіровоградська	78	108	105	121	129	66	98	76	130	109	57	117	54
Луганська	181	253	228	259	249	35	147	116	177	178	55	22	7
Львівська	372	499	483	670	780	392	642	723	732	675	954	1165	859
Миколаївська	101	123	139	153	161	86	133	119	120	122	105	168	106
Одеська	268	450	663	793	847	537	640	793	770	637	891	632	576
Полтавська	169	210	224	278	261	156	246	175	177	198	174	266	137
Рівненська	107	145	234	254	173	98	207	229	239	270	279	361	324
Сумська	110	143	143	185	199	139	182	185	196	143	137	157	110
Тернопільська	149	245	204	304	304	146	288	289	409	395	239	480	234
Харківська	249	367	422	538	223	428	416	335	380	392	281	384	469
Херсонська	128	163	162	188	230	75	182	135	176	190	121	113	82
Хмельницька	168	287	265	310	308	266	362	298	359	290	351	469	405
Черкаська	109	161	178	204	163	145	187	111	131	130	127	193	126
Чернівецька	116	201	226	305	365	165	294	217	407	341	235	382	222
Чернігівська	95	153	125	186	204	105	160	158	191	191	120	190	106
м. Київ	859	1201	1301	1401	1431	948	1012	1501	1503	1509	1442	1366	1334
м. Севастополь	62	65	91	100	83	152	200	221	247	304	x	x	x

¹ Починаючи з 2010 р. – з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до порядків (накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. № 79, від 19.03.2013 р. № 95 та від 24.06.2011 р. № 91) та Тимчасового порядку (постанова КМУ від 09.09.2009 р. № 1035).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

86. Обсяг прийнятого в експлуатацію житла у розрахунку на 1000 осіб населення по регіонах¹

(м² загальної площі)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	113	167	185	221	228	140	204	207	237	248	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	198	201	227	232	227	259	220
Автономна Республіка Крим	86	143	188	266	212	198	274	258	375	492	x	x	x
Вінницька	78	205	225	237	218	104	178	197	199	218	179	245	220
Волинська	119	149	166	174	189	134	170	193	293	217	220	316	350
Дніпропетровська	117	108	117	124	130	51	68	71	81	93	62	104	90
Донецька	70	71	83	82	97	39	66	66	79	96	44	10	14
Житомирська	83	144	152	168	190	69	157	127	137	138	94	170	133
Закарпатська	167	187	236	283	317	136	236	262	293	303	315	352	268
Запорізька	66	85	75	120	119	56	80	34	109	101	63	58	62
Івано-Франківська	150	239	283	330	375	276	436	421	386	458	659	621	349
Київська	186	360	402	493	674	396	691	613	681	882	1003	1081	1192
Кіровоградська	68	101	100	116	125	65	97	76	131	111	58	121	56
Луганська	69	104	95	110	107	15	64	51	78	79	25	10	3
Львівська	138	195	189	263	307	155	254	286	290	268	379	463	342
Миколаївська	78	101	115	127	134	72	112	101	102	104	90	145	92
Одеська	108	188	278	333	356	226	269	334	324	267	373	265	242
Полтавська	102	135	145	182	173	104	166	118	121	136	120	185	96
Рівненська	90	125	203	221	150	85	180	198	207	233	240	311	280
Сумська	83	116	118	154	167	118	156	161	171	126	121	141	99
Тернопільська	129	220	185	277	279	134	266	268	380	369	224	451	221
Харківська	85	130	150	193	80	155	152	123	139	144	104	142	174
Херсонська	105	144	144	169	209	69	167	124	163	177	113	106	78
Хмельницька	116	209	194	229	230	199	272	226	273	222	270	362	315
Черкаська	76	120	133	155	125	112	145	87	103	103	102	155	102
Чернівецька	125	222	249	338	405	183	326	241	450	376	259	422	245
Чернігівська	74	131	108	164	182	95	146	145	178	179	114	183	103
м. Київ	330	455	488	521	528	347	368	543	539	536	508	478	464
м. Севастополь	161	173	241	265	218	403	529	583	648	796	x	x	x

¹ Починаючи з 2010 р. – з урахуванням обсягів житла, прийнятого в експлуатацію відповідно до порядку, затверджених наказами Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 24.04.2015 р. № 79, від 19.03.2013 р. № 95 та від 24.06.2011 р. № 91, та Тимчасового порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.09.2009 р. № 1035.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

87. Прийняття в експлуатацію окремих виробничих потужностей

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Електростанції, тис. кВт	11,7	345,5	1353,9	1151,0	475,3	16,8	344,4	324,1	601,3	623,4	623,4	341,9	137,9	547,3	615,4	1012,3	33,4	520,0
Лінії електропередачі, км, напрутою																		
35 кВ і вище	138	131	118	394	112	22	50	80	127	56	56	50	68	127	56	80	91	7
6–20 кВ	447	191	139	162	286	169	173	93	89	61	61	173	93	89	61	62	35	38
0,4 кВ	1123	1046	1002	1117	1126	307	263	193	156	194	194	259	191	155	194	153	81	119
Трансформаторні понижуючі підстанції напрутою 35 кВ і вище, тис. кВ·А	190,8	275,3	21,3	792,3	110,2	373,2	284,1	1251,0	206,6	1376,6	1376,6	284,1	1045,0	206,1	1376,2	185,2	95,2	271,7
Магістральні газопроводи і відводи від них, км	355	403	302	186	102	28	91	147	149	74	74	70	66	66	39	34	22	27
Свердловини, шт																		
нафтові	48	42	30	47	24	24	16	15	5	11	11	16	15	5	11	4	13	1
газові	88	63	57	60	54	41	36	38	31	36	36	36	38	31	36	5	1	2
Потужності з виробництва																		
збірних залізобетонних конструкцій і виробів, тис. м ³	–	3,5	12,0	0,3	222,0	–	–	11085,0	0,2	1,2	1,2	–	11085,0	0,2	1,2	962,7	–	12,0
цегли будівельної, млн шт ум. цегли	15,5	22,0	43,5	–	87,0	–	3,0	81,0	12,0	33,0	33,0	3,0	81,0	12,0	33,0	30,0	–	–
лаків та фарби, тис. т	4,0	6,1	0,5	25,7	0,4	–	–	–	17,0	0,2	0,2	–	–	17,0	0,2	10,8	–	–
м'яса, тис. т за рік ¹	31,1	20,4	36,0	13,7	84,4	33,9	17,0	43,0	92,5	84,6	84,6	17,0	43,0	92,5	84,6	10,0	2,1	149,1
продукції з незбираного молока, тис. т за рік ¹	37,1	7,1	16,4	13,4	5,6	54,6	14,7	7,7	122,1	–	–	14,7	7,7	122,1	–	0,3	–	–
сиру, тис. т за рік ¹	5,0	1,2	20,3	5,3	25,9	14,3	20,8	7,7	8,3	0,7	0,7	20,8	7,7	8,3	0,7	2,0	0,4	0,1
олії, тис. т за рік ²	1072,7	503,4	21,9	75,1	1152,2	271,3	1096,9	539,5	626,6	1296,1	1296,1	1096,9	539,5	626,6	1296,1	1422,2	763,4	244,2
плодоовочевих консервів, млн ум. банок	11,5	11,0	–	6,1	10,1	–	11,0	20,8	0,5	0,1	0,1	11,0	20,8	0,5	0,1	–	–	–
Автомобільні дороги загального користування з твердим покриттям, км	194	101	100	159	111	20	8	93	102	7	7	8	93	102	7	–	0,5	1,6

¹ У 2000 р. – т за зміну.

² У 2000 р. – т переробки олієнаслідня за добу.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

КАПИТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ

88. Капітальні інвестиції за видами активів

	(у фактичних цінах, млн грн)										
	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	489060,6	259932,3	293691,9	267728,0	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1
Інвестиції у матеріальні активи	182075,8	250501,6	285146,3	257143,5	173662,8	231910,2	264853,7	239393,6	212035,1	254730,9	347390,5
житлові будівлі	28735,9	29557,5	38549,0	41567,3	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8	44864,9
нежитлові будівлі	38912,3	51324,7	56811,3	47907,5	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	43330,9	59398,3
інженерні споруди	40756,7	67692,5	64848,9	58769,3	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	50948,7	67517,1
машини, обладнання та інвентар	55182,6	73167,0	85938,0	80970,6	54039,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	84423,2	123133,3
транспортні засоби	11398,7	18924,9	28195,5	16602,3	11025,3	17014,0	27015,9	16246,8	13830,4	19650,0	36685,7
земля	1291,9	2311,0	1803,6	1170,7	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	1441,8	1915,8
довгострокові біологічні активи	2011,3	3070,4	1942,9	2456,1	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	2762,6	3162,7
рослинництва та тваринництва	3786,4	4453,6	7037,1	7689,7	3626,0	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	6563,9	10712,7
інші матеріальні активи	6984,8	9430,7	8545,6	10584,5	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5	11825,6
Інвестиції у нематеріальні активи											
з них											
програме забезпечення та бази даних	2826,0	3274,3	3427,3	3508,7	2802,4	3254,0	3409,1	3477,6	3207,3	4908,4	6315,5
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3070,2	4121,2	3678,0	5674,6	3044,0	4101,9	3655,9	5631,5	2974,3	12457,8	4180,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

89. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування

	(у фактичних цінах, млн грн)										
	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	489060,6	259932,3	293691,9	267728,0	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1
у тому числі за рахунок											
коштів державного бюджету	10952,2	18394,6	17141,2	6497,8	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5	9264,1
коштів місцевих бюджетів	6367,7	8801,3	9149,2	7219,2	5730,8	7746,9	8555,7	6796,8	5918,2	14260,0	26817,1
власних коштів підприємств та організацій	114963,6	152279,1	175423,9	170675,6	111371,0	147569,6	171176,5	165786,7	154629,5	184351,3	248769,4
кредитів банків та інших позик	23336,2	42324,4	50104,9	40878,3	22888,1	36651,9	39724,7	34734,7	21739,3	20740,1	27106,0
коштів ноземних інвесторів	4067,7	7196,1	5040,6	4881,2	3723,9	5038,9	4904,3	4271,3	5639,8	8185,4	9831,4
коштів населення на будівництво житла	20830,2	19572,9	25626,1	28345,0	18885,9	17589,2	22575,5	24072,3	22064,2	31985,4	29932,6
інших джерел фінансування	8543,0	11363,9	11206,0	9230,9	7752,5	9312,8	10031,0	8036,7	6690,2	6674,7	7495,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

90. Капітальні інвестиції по регіонах

(у фактичних цінах, млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	189060,6	259932,3	293691,9	267728,0	x	x	x
Україна*	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1
Автономна Республіка Крим	6926,5	16911,2	1833,6	15453,1	x	x	x
Вінницька	3544,7	5081,0	5824,1	6109,5	5674,6	7373,0	8301,9
Волинська	1767,0	2577,1	3254,4	3327,1	3389,7	6166,8	6384,2
Дніпропетровська	16016,9	22116,0	22509,2	21290,1	20356,5	25919,9	33169,0
Донецька	14993,9	26802,1	31721,9	27912,4	13155,3	8304,3	11902,2
Житомирська	2011,5	2519,8	2892,5	3005,5	2904,9	4044,4	5573,5
Закарпатська	2205,4	3051,9	2736,1	2645,8	2638,7	3778,4	4663,0
Запорізька	7963,7	6676,5	7204,4	6838,8	7034,5	7794,3	11039,7
Івано-Франківська	4378,7	4256,2	5166,9	4797,2	6837,5	9609,3	7947,6
Київська	11331,4	17672,9	20366,8	20696,6	19653,5	24359,1	33411,4
Кіровоградська	2123,1	3993,2	4576,2	3224,0	3122,4	4057,1	6355,3
Луганська	5646,0	6979,7	8222,6	11369,3	5222,6	2060,1	4122,2
Львівська	8830,2	12114,0	11173,3	9816,7	9555,0	13386,5	18605,2
Миколаївська	4422,2	4297,8	4696,0	5008,7	3771,4	5989,9	9730,2
Одеська	9723,8	9347,3	14631,2	11872,2	9361,3	9983,5	16728,7
Полтавська	6289,4	7859,4	10217,4	9536,3	8827,8	8337,9	15265,1
Рівненська	1937,1	2565,8	2770,9	2837,3	2804,6	4334,2	4324,1
Сумська	2187,6	3022,1	2871,2	2721,3	2798,1	3663,0	5762,6
Тернопільська	2138,4	2524,2	3374,8	2976,2	2590,0	3827,5	4888,2
Харківська	8063,4	13035,0	14759,2	9292,6	8032,3	11246,7	16545,9
Херсонська	1890,6	2688,1	2435,7	2124,8	2208,1	3107,4	4591,3
Хмельницька	2947,6	3546,8	3489,3	3637,6	4078,3	6809,3	9123,3
Черкаська	2831,4	3225,3	3781,0	3413,3	3262,1	4485,8	6498,7
Чернівецька	1714,7	1794,3	2229,3	2257,4	1686,9	2789,2	2668,8
Чернігівська	1890,9	2397,0	2737,3	2842,0	2621,2	3550,2	5318,5
м. Київ	53725,8	71142,4	79614,2	70320,6	67832,6	88138,6	106295,5
м. Севастополь	1558,7	1735,2	2104,4	2401,6	x	x	x

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

91. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності

(у фактичних цінах, млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	189060,6	259932,3	293691,9	267728,0	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1
Сільське, лісове та рибне господарство	11567,5	17039,0	19411,0	19059,0	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7	50484,0
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	11311,3	16702,7	19085,7	18639,7	10817,7	16140,9	18564,2	18175,0	18388,1	29309,8	49660,0
Лісове господарство та лісозаготівлі	183,0	286,9	282,3	385,6	177,8	283,1	281,4	383,4	381,0	788,5	777,0
Рибне господарство	73,2	49,5	43,0	33,7	67,1	42,0	38,1	29,0	26,6	56,4	47,0
Промисловість	56725,3	89146,3	103472,6	105593,7	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0	117753,6
Будівництво	32790,3	34855,0	44894,9	46317,8	29767,0	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	43463,7	44444,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18867,5	24389,8	24800,7	22379,5	18550,4	24067,9	24531,6	22190,3	20715,7	20662,9	29956,8
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	1432,3	2747,6	1114,6	991,0	1404,1	2709,8	1104,7	964,9	961,5	1469,0	1757,8
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	12158,4	15068,0	17706,4	15322,3	11996,0	14872,6	17514,4	15251,5	13245,2	13535,7	18258,0
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	5276,8	6574,2	5979,7	6066,2	5150,3	6485,5	5912,5	5973,9	6509,0	5658,2	9941,0
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	19591,7	25976,6	32807,9	18833,3	19322,4	25498,2	32413,0	18472,6	15498,2	18704,0	25107,8
Наземний і трубопровідний транспорт	6770,7	9051,0	15144,3	4601,4	6725,5	8837,8	15076,9	4535,1	3916,2	8120,1	15931,1
Водний транспорт	178,5	149,3	117,3	132,6	152,4	130,1	98,7	116,2	204,8	302,5	233,9
Авіаційний транспорт	616,9	853,4	775,4	540,5	614,9	841,0	774,3	536,1	410,2	647,8	616,1
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	11901,0	15771,7	16385,4	13347,3	11705,1	15538,2	16077,6	13073,7	10837,0	9529,4	8126,3
Пошта та кур'єрська діяльність	124,6	151,2	385,5	211,5	124,5	151,1	385,5	211,5	130,0	104,2	200,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	1670,9	2224,9	2856,3	2476,8	1033,2	1572,7	2264,9	1476,8	1482,0	1393,1	1477,9
Тимчасове розміщування	1290,5	1649,0	2117,0	1858,3	679,1	1010,8	1534,7	872,2	867,1	890,1	756,1
Діяльність із забезпечення страхування та напоями	380,4	575,9	739,3	618,5	354,1	561,9	730,2	604,6	614,9	503,0	721,8

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Інформація та телекомунікації	8654,4	9753,1	10188,9	9923,3	8625,8	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	22975,0	15651,2
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо- та телевізійного мовлення	1934,8	2646,6	2782,1	2397,3	1923,8	2643,0	2775,0	2354,1	1840,8	2304,3	2820,9
Телекомунікації (електрозов'язок)	6366,0	6518,4	6781,5	6886,4	6354,5	6506,8	6771,6	6875,4	5664,0	19536,4	10705,4
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	353,6	588,0	625,3	639,6	347,5	580,2	621,2	634,5	670,3	1134,3	2124,9
Фінансова та страхова діяльність	5883,0	6033,2	7369,4	6683,1	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	6448,0	7678,7
Операції з нерухомим майном	10263,9	15265,4	12773,6	14024,8	9861,0	14598,9	12368,6	13550,4	11230,2	11899,0	19665,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	5647,9	11443,6	9245,4	3824,7	4991,7	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	4065,2	6579,4
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інженірингу, технічні випробування та дослідження, діяльність головних управлінь (хед-офісів)	4750,0	10007,2	7787,9	2833,9	4135,4	9069,0	7588,4	2669,6	2314,8	3244,4	4965,6
Наукові дослідження та розробки	578,2	724,8	568,6	602,6	549,7	717,9	548,8	599,2	375,4	518,2	758,3
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність	319,7	711,7	888,9	388,2	306,6	705,0	884,1	352,5	231,3	302,6	855,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3170,9	4142,7	5252,8	4313,8	2973,8	3928,8	4973,9	4013,9	3565,1	6535,2	10009,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	8323,8	12297,7	12698,9	8217,0	7769,9	11437,6	11692,8	7546,2	5808,0	13942,4	22380,8
Освіта	1935,1	2223,9	1502,7	1053,9	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9	1540,1	2257,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2295,0	2424,7	3111,1	2156,7	1920,1	2113,2	2707,2	1746,2	1223,9	2367,2	4479,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1004,4	1520,1	2845,8	2640,2	976,7	1437,3	2598,0	2544,5	508,7	1044,3	969,9
Надання інших видів послуг	669,0	1196,2	459,9	230,5	656,6	1163,9	457,8	212,2	161,7	265,6	321,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

92. Капітальні інвестиції за видами промислової діяльності

(у фактичних цінах, млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Промисловість	56725,3	89146,3	103472,6	105593,7	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0	117753,6
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	15727,8	24252,6	31528,2	22863,2	15261,1	22097,7	22293,5	21624,8	20010,6	18466,3	22545,6
Переробна промисловість	30578,8	42741,6	43031,4	46240,0	30151,9	42161,3	42276,8	44717,9	42474,4	46219,1	62223,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8664,6	12254,6	13557,6	15275,3	8510,2	12061,5	13279,7	14941,3	13486,7	13548,5	21291,0
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри виробів з шкіри та інших матеріалів	492,2	542,9	372,0	483,3	479,9	539,4	371,6	481,5	623,0	987,0	1795,7
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	1391,8	3602,1	2263,6	2444,0	1387,1	3596,4	2258,4	2433,9	2011,8	4031,1	4958,5
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1418,5	1602,5	1239,9	674,7	1418,4	1602,5	1237,5	674,6	534,2	579,6	759,0
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2492,0	2838,9	3586,3	3592,7	2440,6	2767,7	3436,6	2653,6	2174,6	1679,7	1708,5
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	566,0	802,5	824,3	1073,0	565,7	802,5	824,2	1073,0	1413,2	1622,8	1597,9
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	3856,3	4379,1	3884,5	4281,3	3801,7	4241,3	3790,0	4231,7	3989,0	3817,7	6255,2
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування	6718,5	9809,7	9281,7	10898,3	6695,4	9787,0	9227,8	10875,0	11833,6	12470,0	14662,8
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	235,3	414,7	507,8	208,5	227,9	408,7	501,0	194,5	224,5	420,8	537,1
Виробництво електричного устаткування	669,2	641,7	684,7	1012,6	663,5	632,7	673,4	1000,3	601,7	584,8	1402,2
Виробництво машин та устаткування не віднесені до інших угруповань	1621,3	2223,9	2852,8	2175,4	1581,7	2162,2	2781,5	2132,1	2020,8	1945,4	2318,3
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і навітрячепів та інших транспортних засобів	1723,9	2473,7	2882,3	3202,2	1680,2	2422,7	2815,4	3122,9	2627,7	3332,1	3388,1
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	729,2	1155,3	1093,9	918,7	699,6	1136,7	1079,7	903,5	933,6	1199,6	1549,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	9680,7	21136,0	27134,0	34490,2	9279,9	13475,1	25381,8	29309,5	22895,0	21437,2	30733,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	738,0	1016,1	1779,0	2000,3	691,5	991,7	1646,3	1921,9	862,0	1623,4	2251,2

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

93. Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності

(до попереднього року, %)

	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	118,8	108,5	88,9	114,2	108,3	92,1	75,9	98,3	118,0
Сільське, лісове та рибне господарство	133,7	112,8	100,1	135,4	112,6	102,0	84,6	127,1	149,5
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	134,1	113,2	99,6	135,9	112,9	101,5	84,6	126,1	151,4
Лісове господарство та лісозаготівлі	145,3	86,4	141,6	144,7	88,3	142,9	87,9	166,1	89,2
Рибне господарство	34,4	188,8	72,0	32,4	199,7	70,1	48,5	248,5	59,4
Промисловість	141,6	107,5	100,3	125,5	107,3	109,1	74,3	80,1	118,7
Будівництво	91,0	117,9	95,7	92,5	116,4	94,6	80,7	96,4	91,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	105,6	113,7	92,8	105,6	112,6	95,2	73,9	75,7	125,0
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	175,5	50,3	77,9	175,8	50,6	77,1	79,3	122,8	113,1
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	99,4	129,5	95,5	99,1	128,4	98,1	68,3	72,4	123,0
Роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	104,2	102,5	88,2	104,3	101,0	90,6	90,5	76,8	132,1
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	114,7	115,3	56,8	113,8	116,4	57,1	72,2	93,0	135,2
Наземний і трубопровідний транспорт	114,3	152,3	38,1	112,8	156,4	37,7	59,5	166,7	180,2
Водний транспорт	169,6	156,1	79,0	340,3	175,1	88,9	169,5	129,3	60,1
Авіаційний транспорт	119,1	108,4	70,4	117,4	110,8	71,3	49,7	166,5	100,6
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	114,5	93,9	72,5	113,8	93,1	73,9	78,9	64,2	100,1
Пошта та кур'єрська діяльність	112,8	252,1	54,0	111,8	250,1	55,6	49,8	56,8	124,5
Тимчасове розмішування й організація харчування	121,2	109,0	85,8	117,6	119,5	72,1	103,1	67,4	136,3
Тимчасове розмішування	118,9	103,1	82,7	112,4	116,9	55,8	135,3	61,4	121,3
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	128,8	126,9	93,3	126,8	123,7	96,6	75,3	76,7	154,8

Інформація та телекомунікації	74,8	101,0	108,7	75,1	101,4	110,7	75,9	221,8	63,1
Видавнича діяльність, виробництво кіно- та відеофільмів, телевізійних програм, видання звукозаписів, діяльність у сфері радіо- та телевізійного мовлення	71,7	92,6	123,5	72,1	92,2	125,4	83,7	100,4	107,8
Телекомунікації (електрозв'язок)	72,9	103,4	105,1	73,2	103,9	107,2	73,7	261,6	53,8
Комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг	134,1	94,9	116,6	133,8	95,0	118,3	81,1	139,1	160,2
Фінансова та страхова діяльність	77,3	126,5	95,0	76,7	126,9	96,8	88,6	82,3	108,3
Операції з нерухомим майном	125,0	74,0	106,3	125,9	71,9	111,1	79,4	82,5	175,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	171,3	90,7	35,3	178,6	92,7	36,2	66,1	117,9	127,4
Діяльність у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інженірингу, технічні виробництва та дослідження, діяльність головних управлінь (хед-офісів)	177,0	89,3	27,9	185,3	91,9	28,0	78,9	112,5	126,0
Наукові дослідження та розробки	113,0	108,8	107,3	118,8	106,4	112,9	41,3	124,7	104,5
Рекламна діяльність і дослідження кон'юнктури ринку, інша професійна, наукова та технічна діяльність, ветеринарна діяльність	159,0	98,8	87,0	159,9	93,9	93,0	30,9	184,3	175,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	105,7	200,8	49,7	108,1	203,1	49,4	103,0	136,9	145,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	140,9	96,7	58,7	140,7	97,7	59,1	57,8	226,2	139,4
Освіта	89,9	69,4	64,5	90,3	67,6	66,5	64,9	152,7	143,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	99,4	127,9	71,9	105,8	122,9	74,1	43,9	145,8	198,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	121,4	96,4	141,3	115,3	97,0	148,1	31,8	144,2	77,8
Надання інших видів послуг	191,8	29,6	35,6	193,1	29,5	35,3	94,8	106,7	119,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

94. Індекси капітальних інвестицій за видами промислової діяльності

(до попереднього року, %)

	2011	2012	2013	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Промисловість	141,6	107,5	100,3	125,5	107,3	109,1	74,3	80,1	118,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	140,3	129,7	67,8	131,6	96,4	92,9	73,4	73,9	115,6
Переробна промисловість	124,6	95,6	107,7	124,4	94,7	109,9	79,0	86,3	114,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	137,3	96,6	112,8	137,3	94,9	115,5	78,3	75,9	124,4
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри виробів з шкіри та інших матеріалів	103,3	86,6	101,7	104,1	86,2	103,9	105,5	135,9	167,7
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	241,5	52,5	138,6	241,3	52,5	141,1	62,0	150,0	93,6
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	93,7	74,1	51,5	94,1	74,0	52,3	74,3	90,2	100,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	90,4	96,2	99,2	89,7	92,8	100,0	68,7	72,3	83,5
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	88,2	135,1	115,6	88,3	133,2	118,3	119,7	91,0	94,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	85,9	101,7	103,1	83,9	101,3	107,5	76,2	83,1	153,5
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування	125,3	95,9	114,9	125,3	96,0	116,5	89,9	83,5	105,9
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	146,1	69,7	96,6	147,8	69,9	98,0	80,7	130,7	152,9
Виробництво електричного устаткування	100,6	126,0	96,1	99,7	126,9	97,1	66,3	99,3	136,6
Виробництво машин та устаткування не віднесених до інших угруповань	125,6	123,8	80,7	125,0	124,0	82,4	72,6	74,1	109,4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і навітряних та інших транспортних засобів	152,7	115,2	105,4	153,1	114,0	106,7	70,4	107,2	90,1
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	157,2	98,2	119,3	160,6	97,3	120,8	54,8	94,3	131,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	194,0	102,5	131,5	118,8	162,0	122,9	70,3	72,3	129,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	132,8	163,4	133,8	137,1	167,4	131,8	34,7	123,2	137,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

95. Капітальні інвестиції у житлове будівництво по регіонах

(у фактичних цінах, млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	28735,9	29557,5	38549,0	41567,3	x	x	x
Україна*	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8	44864,9
Автономна Республіка Крим	2129,4	2202,6	3105,4	4143,5	x	x	x
Вінницька	899,1	1030,6	1027,8	1256,3	779,7	1277,1	1110,4
Волинська	557,1	589,4	888,6	709,8	811,8	1314,9	1440,4
Дніпропетровська	884,3	789,8	953,2	1025,3	927,2	1422,0	1481,3
Донецька	897,3	1257,3	1715,2	1738,0	672,8	114,3	178,9
Житомирська	454,5	402,7	461,4	502,9	470,1	864,9	683,5
Закарпатська	703,5	809,7	1059,3	1083,1	1141,2	1493,6	1231,7
Запорізька	412,8	182,5	774,6	471,4	261,1	337,0	456,7
Івано-Франківська	1380,8	1150,7	1489,8	1678,5	2418,8	2511,0	2124,2
Київська	3511,8	3258,6	4115,6	4445,5	4490,7	6135,2	7060,4
Кіровоградська	251,3	238,0	311,3	298,1	162,9	339,0	162,1
Луганська	334,8	280,8	430,6	458,3	101,0	137,8	114,3
Львівська	1581,8	1887,9	2315,8	2262,4	3025,8	4030,2	3949,9
Миколаївська	235,9	249,7	340,6	357,1	267,6	492,7	497,3
Одеська	1573,4	1866,9	2438,7	1733,3	1539,9	1362,2	1686,5
Полтавська	560,4	506,1	674,8	909,8	742,1	1111,7	962,0
Рівненська	554,8	747,4	832,0	958,2	870,2	1200,5	1356,7
Сумська	529,8	512,7	641,2	480,9	468,6	571,5	521,0
Тернопільська	759,3	647,8	1116,0	1045,3	681,7	1480,1	1069,4
Харківська	974,1	861,4	1578,7	1499,6	1141,9	1641,7	2252,1
Херсонська	429,1	317,8	386,0	361,6	281,8	345,1	244,5
Хмельницька	795,7	623,9	863,4	1110,6	1578,6	3035,2	3618,9
Черкаська	433,5	289,9	405,0	391,4	411,6	932,7	737,1
Чернівецька	784,9	723,3	1332,9	1291,3	754,0	1485,1	846,4
Чернігівська	407,7	448,3	625,3	613,5	398,5	704,8	500,1
м. Київ	5846,1	6889,0	7478,2	9446,7	8777,4	11269,5	10579,1
м. Севастополь	852,7	772,6	1187,6	1294,9	x	x	x

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ТРАНСПОРТ І ЗВ'ЯЗОК

96. Перевезення вантажів за видами транспорту

(млн т)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Транспорт	1529	1805	1873	1990	1972	1625	1765	1887	1853	1837	1727	1850	1801	1802	1623	1474	1543
наземний	1514	1784	1850	1965,4	1953	1615	1754	1877	1845	1831	1717	1841	1793	1796	1617	1468	1536
залізничний ¹	357	450	479	514	499	391	433	469	457	444	426	461	431	436	386	350	343
автомобільний ²	939	1121	1167	1255	1267	1069	1168	1253	1260	1261	1139	1227	1235	1236	1131	1021	1086
трубопровідний	218	213	204	196	187	155	153	155	128	126	152	153	127	125	100	97	107
водний	15	21	23	24	19	10	11	10	8	6	10	9	7	6	6	6	7
морський	6,3	8	9	9	8	5	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3
річковий	8,3	13	14	15	11	5	7	6	4	3	7	6	4	3	3	3	4
авіаційний ³	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

¹За даними ПАТ «Укрзалізниця».

²З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб, з 2005 р. – з урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями. з 3 2003 р. – за даними Державної авіаційної служби України.

³Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

97. Індекси обсягу перевезення вантажів за видами транспорту

(до попереднього року, %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Транспорт	99,5	104	104	106	99	82	109	107	98	99	109	107	97	100	90	91	105
наземний	99	104	104	106	99	83	109	107	98	99	109	107	97	100	90	91	105
залізничний ¹	107	97	106	107	97	79	111	108	97,5	97	110	108	94	101	89	91	98
автомобільний ²	98	109	104	108	101	84	109	107	101	100	110	108	101	100	92	90	106
трубопровідний	94	96	96	96	95	83	99	101	83	98	99	101	83	98	80	98	110
водний	101	104	107	106	81	50	113	89	79	81	122	87	80	80	102	108	104
морський	98	98	101	105	90	57	87	102	83	99	99	99	88	100	95	117	92
річковий	103	109	111	106	75	46	136	82	75	66	137	82	76	66	111	100	115
авіаційний ³	206	125	78	105	98	83	103	105	133	81	107	107	135	76	85	88	107

¹За даними ПАТ «Укрзалізниця».

²З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб, з 2005 р. – з урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями. з 3 2003 р. – за даними Державної авіаційної служби України.

³Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

98. Вангажоборот за видами транспорту

(млрд т·км)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Транспорт	394,1	473,6	494,6	510,2	507,7	395,7	418,7	445,7	412,6	399,6	411,1	437,9	405,9	393,3	353,6	334,7	344,2
наземний	379,6	457,4	475,9	491,2	491,5	387,3	409,3	438,0	406,9	394,7	401,9	430,5	400,3	388,4	348,0	329,1	340,0
залізничний ¹	172,8	224,0	240,8	262,5	257,0	196,2	218,1	243,9	237,7	224,4	212,1	237,7	232,4	219,5	210,2	195,1	187,6
автомобільний ²	19,3	35,3	40,6	46,6	54,9	49,2	53,9	57,3	57,5	58,7	52,8	56,3	56,4	57,4	56,0	53,3	58,0
трубопровідний	187,5	198,1	194,5	182,1	179,6	141,9	137,3	136,8	111,7	111,6	137,0	136,5	111,5	111,4	81,8	80,7	94,4
водний	14,5	15,9	18,4	18,6	15,8	8,0	9,0	7,3	5,3	4,6	8,8	7,1	5,2	4,6	5,4	4,0	4,0
морський	8,6	9,6	12,1	12,9	11,3	5,2	5,2	5,1	3,6	3,2	5,0	4,9	3,5	3,2	4,1	3,9	2,5
річковий	5,9	6,3	6,3	5,7	4,5	2,8	3,8	2,2	1,7	1,4	3,8	2,2	1,7	1,4	1,3	1,6	1,5
авіаційний ³	0,0	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2

¹За даними ПАТ «Укрзалізниця».

²З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб, з 2005 р. – з урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями. з 2003 р. – за даними Державної авіаційної служби України.

³Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

99. Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування

(млн)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Транспорт	7780	8200	8242	8214	8331	7275	6845	6980	6813	6623	6517	6621	6455	6231	5902	5167	4854
наземний	7773	8183	8225	8199	8316	7262	6831	6964	6798	6607	6510	6612	6447	6223	5895	5160	4845
залізничний ^{1,2}	499	445	448	447	445	426	427	430	429	425	405	408	407	404	389	390	389
автомобільний (автобус) ³	2557	3837	3988	4173	4369	4014	3726	3612	3450	3344	3558	3452	3321	3197	2913	2250	2025
трамвайний	1381	1111	1083	1027	963	787	714	798	800	757	700	785	786	744	770	739	694
тролейбусний	2582	1903	1788	1621	1580	1283	1204	1346	1345	1306	1087	1189	1158	1103	1097	1081	1039
метрополітенівський	754	887	918	931	959	752	760	778	774	775	760	778	774	775	726	700	698
водний	6	13	13	10	9	8	8	8	7	7	1	1	1	1	1	1	1
морський	4	11	11	8	7	6	7	7	6	7	0,1	0,1	0	0	0	0	0
річковий	2	2	2	2	2	2	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1
авіаційний ⁴	1	4	4	4	5	5	6	6	8	8	6	7	8	8	6	6	8

¹За даними ПАТ «Укрзалізниця».

²З 2010 р. – з урахуванням перевезень пасажирів міською електричкою у м. Києві.

³З урахуванням автомобільних пасажирських перевезень, виконаних фізичними та юридичними суб'єктами малого бізнесу.

⁴З 2003 р. – за даними Державної авіаційної служби України.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

100. Індекси обсягу відправлення (перевезення) пасажирів транспортом загального користування

(до попереднього року, %)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Транспорт	98	103	101	100	101	87	94	102	98	97	94	102	98	97	95	88	94
наземний	98	103	101	100	101	87	94	102	98	97	94	102	97	97	95	88	94
залізничний ^{1,2}	102	99	101	100	100	96	100	101	100	99	100	101	100	99	96	100	99,8
автомобільний (автобус) ³	102	103	104	105	105	92	93	97	96	97	92	97	96	96	91	77	90
трамвайний	95	100	97	95	94	82	91	112	100	95	91	112	100	95	103	96	94
тролейбусний	94	103	94	91	97	81	94	112	100	97	94	109	97	95	99	99	96
метрополітенівський	104	105	103	101	103	78	101	102	99,5	100	101	102	99,5	100	94	96	99,7
водний	111	115	95	74	93	87	99	105	83	109	66	98	74	88	89	97	83
морський	122	117	96	71	96	85	107	106	84	112	93	101	56	115	83	87	119
річковий	95	105	90	92	84	97	65	98	75	87	65	98	75	87	90	87	81
авіаційний ⁴	107	118	114	113	125	83	119	123	108	100	119	123	107	97	83	97	131

¹За даними ПАТ «Укрзалізниця».

²З 2010 р. – з урахуванням перевезень пасажирів міською електричкою у м. Києві.

³З урахуванням автомобільних пасажирських перевезень, виконаних фізичними та юридичними суб'єктами малого бізнесу.

⁴З 2003 р. – за даними Державної авіаційної служби України.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

101. Продукція (послуги) підприємств пошти та зв'язку загального користування

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Відправлено, млн од																	
газет і журналів	1250	1454	1410	1258	1273	1204	1089	1006	1019	918	1059	977	972	887	678	...	541
листів	299	381	390	380	391	301	311	320	387	310	300	309	377	299	256	190	368
телеграм	12	6	6	4	3	2	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	0,3
пошток	5	10	13	16	18	15	18	18	45	19	17	18	45	19	17	21	33
поштових переказів і пенсійних виплат	224	178	152	151	160	142	149	126	121	115	142	120	115	110	100	84	81
Надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні), млн ¹	1375	4503	3970	5139	8536	6380	5570	5521	5748	5229	5484	5393	5655	5137	4481	4239	1175
У розрахунок на одну особу наявного населення відправлено, од																	
листів	6	8	8	8	8	7	7	7	8	7	7	7	9	7	6	4	9
телеграм	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01
пошток	0,1	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	1,0	0,4	0,4	0,4	1,0	0,4	0,4	0,5	0,8
надано міжміських телефонних переговорів (включаючи міжнародні) ¹	28	96	85	111	185	139	121	121	126	115	126	124	131	119	104	99	28

¹За 2016 р. – послуги фіксованого телефонного зв'язку.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ВНУТРІШНЯ ТОРГІВЛЯ

102. Товарооборот внутрішньої торгівлі

(у фактичних цінах, млрд грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Оптовий товарооборот підприємств	162,8	492,5	993,7	1107,3	1093,3	1074,8	968,7	1085,2	1076,6	1057,8	988,0	1244,2	1556,0
Оборот роздрібною торгівлі	47,5	174,4	541,5	685,7	812,1	888,8	513,5	649,2	767,0	838,2	901,9	1031,7	1175,3
Роздрібний товарооборот підприємств ¹	28,8	94,3	280,9	350,1	405,1	433,1	267,6	333,1	383,3	409,1	438,3	487,6	556,0

¹ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

103. Товарна структура оптового товарообороту підприємств*

	2015		2016	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Продовольчі та непродовольчі товари – всього	1244220,8	100,0	1555965,7	100,0
Продовольчі товари	224268,9	18,0	252771,0	16,2
М'ясо та м'ясні продукти	12271,4	1,0	13833,4	0,9
Продукти молочні, масло та сири	15477,8	1,2	15021,4	1,0
Яйця	1388,5	0,1	1474,3	0,1
Олії та жири харчові	19212,5	1,6	16628,1	1,1
у тому числі				
маргарин і жири харчові подібні	4124,5	0,3	4500,7	0,3
олії рослинні	15077,8	1,2	12047,7	0,8
Напої алкогольні дистильовані	7305,5	0,6	12518,5	0,8
Вина зі свіжого винограду; сусло виноградне	2335,6	0,2	3524,6	0,2
Сидр та вина плодово-ягідні інші	117,2	0,0	231,1	0,0
Вермут та інші ароматизовані вина зі свіжого винограду	402,0	0,0	703,2	0,0
Пиво, крім відходів пивоваріння	7446,2	0,6	8978,8	0,6
Води мінеральні та напої безалкогольні й соки фруктові та овочеві	9267,5	0,8	10614,4	0,7
Вироби тютюнові, крім відходів тютюну	45910,0	3,7	57909,3	3,7
Хлібобулочні та борошняні кондитерські вироби	1017,4	0,1	1659,1	0,1
Цукор	5159,4	0,4	7965,6	0,5
Шоколад та вироби кондитерські цукрові	15112,8	1,2	16942,1	1,1
Кава смажена, що містить або не містить кофеїн; кава без кофеїну не смажена	11135,2	0,9	11646,4	0,7
Чай зелений (неферментований), чай чорний (ферментований) та чай частково ферментований	3670,1	0,3	3655,4	0,2
Какао-паста знежирена чи не знежирена, какао-масло, какао-жир, какао-порошок	309,9	0,0	292,3	0,0
Приправи та приправи, крім солі	2986,4	0,2	3039,3	0,2
Риба, ракоподібні та молюски	10117,0	0,8	7947,0	0,5
Рис	1137,8	0,1	853,1	0,1
Борошно	1569,1	0,1	2763,0	0,2
Крупи, борошно грубого помелу, гранули та інші продукти, з культур зернових	1832,8	0,2	3078,0	0,2
Вироби макаронні, локшина, кус-кус та вироби борошняні	948,6	0,1	1108,8	0,1
Сіль харчова	488,2	0,0	643,5	0,0
Фрукти та овочі, перероблені	1983,2	0,2	1927,8	0,1
Фрукти та овочі свіжі	6567,1	0,5	8969,0	0,6
у тому числі картопля	223,0	0,0	296,1	0,0
Інші продовольчі товари	39099,7	3,1	38843,5	2,5

Товарна структура оптового товарообороту підприємств

	2015		2016	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Непродовольчі товари	1019951,9	82,0	1303194,7	83,8
Засоби автотранспортні легкові	23092,2	1,9	47734,9	3,1
Засоби автотранспортні вантажні	3109,5	0,3	5967,8	0,4
Шини та камери гумові для транспортних засобів	8652,9	0,7	9472,2	0,6
Деталі та приладдя для засобів автотранспортних	18325,5	1,5	27850,5	1,8
Мотоцикли, деталі та приладдя для них	281,4	0,0	200,7	0,0
Пшениця	28226,6	2,3	39675,0	2,6
у тому числі				
пшениця тверда	3154,0	0,3	4025,3	0,3
пшениця, крім пшениці твердої	25072,6	2,0	35649,7	2,3
Кукурудза	36294,6	2,9	41125,3	2,6
Ячмінь	9132,1	0,7	9830,5	0,6
Жито, овес	276,8	0,0	239,1	0,0
Насіння гірчиці, ріпаку і кользи, кунжуту, соняшнику	18008,0	1,5	29419,5	1,9
Корми готові для тварин	5874,8	0,5	5939,6	0,4
Велика рогата худоба молочних порід жива	85,2	0,0	81,6	0,0
Свині живі	38,7	0,0	34,2	0,0
Інша сільськогосподарська сировина та живі тварини	5952,0	0,5	8475,3	0,5
Текстильні товари, одяг і взуття	3914,2	0,3	5479,1	0,4
Холодильники і морозильники побутові	1397,7	0,1	2691,4	0,2
Машини пральні та сушильні побутові	644,3	0,1	2452,4	0,2
Побутові електротовари та електронна апаратура побутового призначення для приймання, записування, відтворювання звуку й зображення	4051,3	0,3	6974,8	0,4
Вироби з кераміки, скла, деревини, корка, плетені та ножові	2314,9	0,2	2890,3	0,2
Засоби для чищення та полірування	5739,8	0,5	6735,4	0,4
Засоби парфумерні та косметичні	17040,0	1,4	19728,6	1,3
Продукти фармацевтичні основні та препарати фармацевтичні	72097,8	5,8	94493,3	6,1
Хірургічні, медичні та ортопедичні інструменти та пристрої	4483,0	0,4	5517,0	0,4
Меблі, килими та освітлювальне приладдя	1780,6	0,1	2337,3	0,2
Годинники та вироби ювелірні	67,5	0,0	335,5	0,0

	2015		2016	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Книги, газети, журнали та періодичні видання друковані та в електронному вигляді	435,7	0,0	419,0	0,0
Канцелярські товари	1175,8	0,1	1698,7	0,1
Інші споживчі товари	2742,4	0,2	3869,4	0,2
у тому числі товари спортивні	549,2	0,0	994,3	0,1
Інформаційне та комунікаційне устаткування	4296,4	0,3	5286,7	0,3
Машини і устаткування сільськогосподарське, для добувної промисловості та будівництва, текстильного, швейного та трикотажного виробництва	8749,0	0,7	22684,4	1,5
Офісні меблі, машини та устаткування	16184,1	1,3	4913,8	0,3
Інші машини та устаткування	17943,0	1,4	27789,6	1,8
Вугілля кам'яне	37398,0	3,0	30983,4	2,0
Вугілля буре	9,0	0,0	79,9	0,0
Нафта сира, у т. ч. нафта, одержана з мінералів бітумінозних	5120,4	0,4	768,4	0,1
Пропан і бутан скраплені	8202,6	0,7	9155,1	0,6
Бензин моторний, у т. ч. бензин авіаційний	46354,7	3,7	65830,1	4,2
Газойлі (паливо дизельне)	114890,5	9,2	147451,6	9,5
Мазути паливні важкі	3449,7	0,3	3356,4	0,2
Оливи та мастила нафтові; дистилати нафтові важкі	8103,5	0,7	9824,8	0,6
Паливо тверде, рідке і газоподібне інше	6290,2	0,5	4629,6	0,3
Метали основні: залізо, чавун, сталь і феросплави	42368,9	3,4	62466,7	4,0
у тому числі				
феросплави	2214,6	0,2	2546,4	0,2
сталь	473,4	0,0	4254,7	0,3
прокат плоский гарячекатаний зі сталі плакований, з гальванічним чи іншим покриттям, прокат плоский зі сталі швидкорізальної та сталі кременистої електротехнічної	1616,3	0,1	2167,6	0,1
прокат плоский гарячекатаний зі сталі	7814,8	0,6	13150,9	0,8
прокат плоский холоднокатаний зі сталі завширшки не менше 600 мм	4631,5	0,4	5551,8	0,4
прутки та стержні, термічно оброблені, зі сталі та палі шпунтові та конструктивні елементи залізничних і трамвайних колій, термічно оброблені, з металів чорних	12352,9	1,0	15130,3	1,0
труби, трубки, профілі порожнисті та фітинги, зі сталі	6349,2	0,5	11148,0	0,7
продукція первинного оброблення сталі інша	2046,0	0,2	2486,5	0,2
гранули та порошки з чавуну переробленого та дзеркального, або з металів чорних	2,4	0,0	1,6	0,0

Товарна структура оптового товарообороту підприємств

	2015		2016	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Руди металеві	978,0	0,1	295,6	0,0
Метали кольорові (крім дорогоцінних) – алюміній, свинець, цинк та олово, мідь, метали кольорові інші	2235,2	0,2	3524,9	0,2
Лісоматеріали	787,2	0,1	948,7	0,1
Деревина та вироби з деревини та корка, крім меблів; вироби з соломки та матеріалів рослинних для плетіння	2965,8	0,2	3795,2	0,2
Санітарно-технічне обладнання	2183,9	0,2	3008,8	0,2
Фарби, лаки та емалі	2967,0	0,2	4081,3	0,3
Скло листове	1687,1	0,1	2537,4	0,2
Портландцемент, цемент глиноземистий, цемент безклінкерний шлаковий і цементи гідравлічні подібні	3656,9	0,3	4804,4	0,3
Вироби з азбестоцементу, цементу з волокнами целюлози або подібних матеріалів	293,0	0,0	290,2	0,0
Вироби з асфальту або подібних матеріалів	670,5	0,1	423,2	0,0
Інші будівельні матеріали	11577,9	0,9	16772,8	1,1
Шпалери, покриття для підлоги (крім килимів)	1055,5	0,1	1420,5	0,1
Залізні вироби, водопровідне та опалувальне устаткування	3265,8	0,3	4813,3	0,3
Радіатори та котли центрального опалення	1465,1	0,1	1566,1	0,1
Котли парові або котли парогенеруючі інші; котли, що працюють на перегрітій воді	40,2	0,0	103,5	0,0
Добрива, агрохімічна продукція	87200,5	7,0	111341,2	7,2
Промислова хімічна продукція	11756,0	0,9	19228,2	1,2
Папір і картон	4305,1	0,3	4408,3	0,3
Пластмаси та гума у первинних формах	7677,7	0,6	6161,6	0,4
Каучук синтетичний у первинних формах	267,7	0,0	209,4	0,0
Відходи та брухт	7343,3	0,6	12599,2	0,8
Інші непродовольчі товари	271016,8	21,8	323972,0	20,8

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

104. Індеси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств¹

(у порівнянних цінах, % до попереднього року)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Роздрібний товарооборот	108,1	123,4	110,1	113,2	112,3	106,1	90,0	80,2	104,5
Продовольчі товари	99,9	117,5	106,0	112,7	116,6	107,2	95,9	82,4	101,5
харчові продукти	95,5	117,3	109,9	112,0	115,6	111,3	96,7	83,8	103,9
алкогольні напої	113,6	117,4	99,9	105,9	101,8	101,4	92,5	89,2	97,1
Непродовольчі товари	117,8	128,0	112,9	113,6	109,6	105,3	85,9	78,7	106,5

¹ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

105. Роздрібний товарооборот підприємств¹ по регіонах

(у фактичних цінах, млн грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	28757,4	94332,4	280889,7	350059,2	405113,9	433080,7	...	...	...
Україна*	x	x	267622,7	333108,1	383311,7	409051,7	438342,7	487558,1	555975,4
Автономна Республіка Крим	946,0	3448,5	10170,7	12862,0	16534,0	18169,6	...	...	...
Вінницька	794,1	2248,1	5672,7	7332,7	8322,4	8755,4	10043,3	11426,6	12644,4
Волинська	575,1	1834,0	4709,4	5907,8	7153,0	8165,7	9256,6	11624,3	11986,1
Дніпропетровська	2379,9	8370,1	24762,8	29904,2	35035,1	37741,6	43052,0	47718,4	52210,1
Донецька	2624,1	7867,0	25446,3	31326,7	37635,8	40157,3	28134,9	15109,2	16031,3
Житомирська	682,2	1775,5	5028,0	6567,7	7222,0	7914,1	9362,7	10793,6	11886,7
Закарпатська	744,9	2666,9	5977,7	7487,0	7709,2	8077,6	9744,0	12239,4	13365,6
Запорізька	1376,0	3880,6	10733,7	13377,7	15994,9	17079,8	19675,7	22161,5	25359,2
Івано-Франківська	588,0	1563,4	4858,9	6375,3	7099,0	7537,0	9099,5	10570,5	11664,7
Київська	1011,5	3020,7	12221,6	16331,7	20790,4	22533,0	25733,8	31737,8	37060,0
Кіровоградська	504,2	1466,5	4429,8	5324,2	6212,6	6532,8	7629,0	8555,4	9928,9
Луганська	1021,1	2764,6	9142,9	11426,9	14160,0	14962,0	7592,2	3102,4	3525,8
Львівська	1820,4	5530,5	15023,7	18179,9	19698,3	19776,6	23678,9	29163,4	34118,0
Миколаївська	570,3	1759,6	5695,1	7172,4	8316,0	8877,4	9893,1	11390,7	13287,6
Одеська	1112,4	5165,3	18007,4	22806,3	26921,5	28902,7	31383,4	36775,2	43596,4
Полтавська	1064,4	2520,9	7215,3	9064,7	10433,4	10857,7	12086,5	13492,8	15410,7
Рівненська	473,9	1644,3	4388,9	5545,2	6233,5	6667,5	8181,9	9422,2	9853,4
Сумська	776,9	1748,7	3926,4	4998,9	5813,9	6024,4	7053,9	8135,3	9338,8
Тернопільська	385,5	1324,8	3821,9	4704,2	4976,4	5046,8	6143,2	7354,1	8052,2
Харківська	2031,3	6755,6	18798,5	22952,9	25895,5	27978,5	32053,1	36807,4	41849,7
Херсонська	525,7	1826,6	5138,5	6298,8	7295,1	7778,9	9196,6	10994,4	12567,0
Хмельницька	560,6	1803,1	5227,8	6544,7	7267,4	7481,9	8744,0	10063,3	11530,2
Черкаська	656,7	1751,9	5570,6	7096,9	7907,6	8421,8	9678,5	11057,9	12153,5
Чернівецька	478,6	1435,5	4121,6	4884,5	5076,2	5271,9	6520,9	7659,2	8189,0
Чернігівська	715,7	1578,1	4385,0	5463,8	6293,4	6792,0	7895,2	8855,8	9955,4
м. Київ	4106,1	17695,6	53318,2	66033,0	73849,1	79717,3	86509,8	101347,3	120410,7
м. Севастополь	220,8	886,0	3096,3	4089,1	5268,1	5859,5	...	...	...

¹ Дані за 2000–2014 рр. наведено з урахуванням товарообороту ресторанного господарства.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

106. Товарна структура роздільного товарообороту підприємств

(у фактичних цінах, млн грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усі товари	28757,4	94332,4	280889,7	350059,2	405113,9	433080,7	267622,7	333108,1	383311,7	409051,7	438342,7	487558,1	555975,4
Продовольчі товари у торговій мережі	12861,0	34939,2	101375,5	124905,0	150100,6	164890,8	96737,8	118728,0	141144,6	154665,9	170174,1	200236,4	227902,5
м'ясо та продукти м'яси	1499,0	5175,3	13844,8	15872,9	18918,7	21963,3	13188,6	15074,4	17945,3	20662,4	20690,0	23844,1	25118,4
м'ясо та птиця свіжі та заморожені	460,2	2317,3	6382,8	7153,4	9164,7	10554,7	6048,7	6693,4	8588,1	9914,6	10216,7	11745,1	12255,1
м'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	989,3	2684,0	6560,2	7603,0	8563,7	9654,7	6268,5	7287,5	8193,2	9039,7	9139,0	10658,1	11169,6
консерви, готові продукти м'яси	49,5	174,0	901,8	1116,5	1190,3	1754,0	871,4	1093,5	1164,0	1708,0	1334,3	1440,9	1693,7
риба та рибопродукти	406,8	1553,3	4515,3	5246,4	6397,4	7001,9	4350,4	5046,8	6121,2	6677,4	7081,1	7434,4	8295,0
риба і морепродукти харчові	297,1	1171,0	3242,0	3699,0	4411,0	4694,4	3138,5	3576,4	4228,0	4479,5	4788,8	5114,9	5492,5
консерви, готові продукти риби	109,7	384,3	1273,3	1547,4	1986,4	2307,5	1211,9	1470,4	1893,2	2197,9	2292,3	2319,5	2802,5
консерви овочеві та фруктово-ягідні	125,4	742,1	1469,9	1712,3	1930,4	2057,5	1402,5	1632,1	1834,9	1955,2	2890,2	2205,6	2406,7
жирні	472,3	1309,7	3229,5	4079,7	4560,2	4844,5	3094,0	3887,8	4353,0	4624,3	5119,9	6227,0	6773,1
масло вершкове	212,0	409,5	1396,9	1700,3	1922,5	2135,0	1345,6	1631,2	1838,6	2041,5	2300,5	2493,7	3057,8
олії рослинні	92,2	416,1	1452,5	2002,2	2256,6	2300,8	1382,7	1890,5	2146,4	2190,8	2402,2	3222,9	3194,9
жирні інші (інші жири тваринні харчові, маргарин)	168,1	484,1	380,1	377,2	381,1	408,6	365,7	366,1	368,0	392,1	417,2	510,4	520,4
молоко та продукти молочні	564,2	1809,0	5349,3	6157,3	7470,5	8511,0	5114,0	5838,1	6954,7	7817,0	8360,2	9898,9	12454,6
сир сирижений, плавлений та кисломолочний	168,3	847,7	3192,4	3921,5	4948,2	5447,1	3073,5	3739,0	4689,0	5074,9	5564,8	6630,4	7935,8
яйця	204,7	441,5	1308,7	1563,3	1981,3	2328,2	1226,5	1471,0	1842,8	2193,3	2417,5	3361,4	3606,1
цукор	215,9	432,2	1221,8	1374,2	1128,4	1438,6	1170,8	1314,6	1072,1	1369,1	2059,2	2480,6	2380,0
вироби кондитерські (включаючи морозиво)	1369,9	3035,5	9067,3	11120,6	12696,5	14177,9	8662,7	10597,3	12198,5	13459,8	14696,7	18537,7	22648,8
чай	91,0	338,2	1285,0	1469,0	1628,8	1764,4	1226,2	1397,1	1553,8	1681,8	1843,6	2511,2	2627,7
кава	111,5	628,5	2021,8	2512,7	2935,6	3251,6	1953,5	2409,7	2811,2	3124,0	3178,6	4282,5	4596,4
сіль	26,6	37,4	74,6	89,1	107,2	114,1	71,9	85,1	102,5	108,8	161,3	197,4	239,4
вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	1830,7	1699,2	2960,2	3501,2	3914,4	4247,5	2796,4	3284,9	3689,9	4035,4	4454,1	6277,9	7482,8
борошно, крупи та вироби макаронні	471,2	853,9	2896,3	3623,8	3798,0	4062,2	2780,8	3417,9	3601,9	3813,3	5303,8	7022,0	7516,8
борошно	175,6	205,0	535,0	637,7	707,0	796,7	516,3	612,3	677,3	759,1	976,1	1280,9	1192,7
крупи	157,8	372,1	1326,6	1663,4	1772,6	1922,8	1268,4	1584,6	1684,9	1801,8	2461,0	3358,7	3645,3
вироби макаронні	137,8	276,8	1034,7	1322,7	1318,4	1342,7	996,1	1221,0	1239,8	1252,4	1866,7	2382,4	2678,8
картопля	31,1	190,0	536,5	701,5	722,3	1046,4	512,6	652,0	682,2	983,6	791,6	726,6	815,3
свіжі овочі	123,7	500,8	2196,0	2835,5	3108,7	3778,3	2099,6	2689,3	2950,4	3585,2	4086,2	4934,9	5365,5
свіжі плоди, ягоди, виноград, горіхи	123,0	684,6	3567,6	4550,3	5648,2	5705,5	3358,2	4293,8	5306,7	5362,8	6010,9	7198,0	9313,9
інші продовольчі товари	5025,7	14658,3	42638,6	54573,8	67932,8	73150,8	40655,6	51897,1	63434,5	68137,7	75464,3	86466,0	98326,2
Продовольчі товари у мережі ресторанного господарства	2069,7	4282,1	9508,7	11369,2	12558,6	12935,3	8929,7	10719,2	11710,5	12045,0	10881,8	...	...

Непродовольчі товари	43826,7	55111,1	170005,5	213785,0	242454,7	255254,6	161955,2	203661,0	230456,6	242340,8	257286,8	287321,7	328072,9
товари текстильні та галантерея	262,4	402,3	1113,4	1343,5	1414,2	1693,3	1050,2	1267,8	1351,9	1629,3	1715,7	1529,3	1747,4
одяг та білизна з тканин	353,0	755,3	3494,0	4570,3	5640,3	6521,5	3454,7	4523,7	5561,0	6401,3	6976,8	8864,9	10642,5
одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них	21,3	22,7	159,8	167,5	194,9	292,4	159,2	166,1	188,5	285,7	263,5	263,5	216,1
головні убори (крім хутрових і трикотажних)	8,6	8,7	26,6	33,2	157,8	196,7	25,8	32,4	148,4	184,5	276,2	192,7	239,2
трикотаж верхній та білизняний, вироби панчішно-шкарпеткові	160,0	355,9	1807,8	2377,2	2358,7	2682,8	1747,7	2291,1	2269,2	2567,9	3211,9	3431,2	4103,9
трикотаж верхній та білизняний	119,4	260,3	1226,6	1684,2	1547,8	1839,2	1181,8	1621,0	1490,6	1761,2	2169,5	2239,0	2662,0
вироби панчішно-шкарпеткові	40,6	95,6	581,2	693,0	810,9	843,6	565,9	670,0	778,6	806,7	1042,4	1192,2	1441,9
взуття	222,8	614,6	3478,7	3972,8	4682,4	5095,7	3381,5	3853,6	4539,8	4925,8	4854,4	5486,2	5590,5
засоби для миття, чищення та догляду побутові та для автомобіль, добрива й агрохімічна продукція	324,0	1305,9	4156,5	4732,5	5429,8	6302,2	4022,5	4594,2	5249,0	6095,8	7253,4	8742,5	10217,3
товари парфумерно-косметичні	367,1	1598,3	6211,4	7070,0	9329,8	10407,8	6002,1	6806,6	8941,1	9947,7	10903,4	14273,1	17862,5
годинники та вироби ювелірні	180,5	368,9	873,5	1006,6	1099,5	769,5	854,3	975,9	1062,3	747,4	627,2	365,0	384,5
аудио- та відеобладання, включаючи телекомунікаційне устаткування	371,7	2288,8	7663,9	8361,9	8881,5	9297,9	7146,7	7867,7	8358,4	8741,9	9298,4	8757,1	11715,9
спортивний, туристичний інвентар та спорядження	55,3	114,2	411,6	634,3	798,7	942,3	392,4	599,8	756,9	910,1	1143,1	1240,2	1375,4
іграшки	41,1	135,4	673,5	822,5	965,5	1151,0	648,5	782,9	919,5	1098,7	1402,1	1878,0	2309,2
фотографічне, оптичне та точне устаткування	55,0	196,2	98,3	120,3	270,2	289,4	95,9	116,3	256,4	272,3	278,7	214,5	178,3
вироби паперові та канцелярські	91,0	223,9	485,6	577,8	637,0	656,9	464,8	547,6	605,7	620,0	980,8	1309,3	1431,9
приладдя канцелярське	126,3	210,8	378,7	420,4	425,4	479,2	358,0	393,8	402,4	450,8			
комп'ютери, периферійне устаткування, програмне забезпечення	114,3	805,3	3020,8	4263,6	4726,2	4426,1	2872,6	4066,2	4497,9	4184,8	3647,7	3413,3	4294,0
книги, газети та журнали	546,7	1180,0	2824,7	2980,1	3154,6	3180,4	2640,2	2793,5	2949,7	2980,3	2417,8	2416,2	2591,8
побутові електротовари та освітлювальне приладдя	499,1	3026,3	8166,3	9609,9	10845,2	11026,0	7722,8	9143,9	10218,2	10402,9	11835,1	12710,2	14013,5
мотоцикли, деталі та приладдя для них	5,3	28,4	72,0	80,3	125,6	143,8	69,0	78,0	124,9	140,1	168,9	254,9	205,6
меблі	306,9	699,8	1580,4	1906,1	1994,3	2337,8	1525,1	1848,3	1923,9	2246,1	2057,4	2157,8	2542,0
кілянки, покриття для підлоги та стін	47,4	85,4	1519,7	1879,0	2424,9	2541,6	1483,1	1825,2	2263,6	2379,3	2912,3	3415,8	4078,3
матеріали будівельні та залізні вироби	739,5	3229,1	10424,3	12952,5	13827,2	14568,2	9991,2	12452,9	13206,2	13890,9	15880,4	17963,5	18760,6
автомобілі та автотовари	900,1	8472,3	22486,9	33151,1	41471,1	43596,2	21575,0	31737,8	39755,4	41787,4	29565,2	30079,8	44502,7
бензин моторний	3294,6	12196,9	35971,5	44151,1	47420,3	45434,3	33991,4	41715,0	44637,2	42694,6	47934,9	48243,0	46085,8
дизельне паливо (газійль)	-	4599,8	14090,9	19146,9	21677,1	23406,8	13552,0	18370,9	20723,4	22349,9	29991,9	31315,1	26716,5
товари фармацевтичні	2052,7	6200,8	18731,4	22408,4	25495,5	28721,7	17539,7	21038,6	23933,6	26930,9	31929,3	40600,3	48733,6
інші непродовольчі товари	2680,1	5985,0	20083,3	25045,1	27007,0	29093,0	19195,9	23771,3	25612,1	27474,3	29760,2	38204,3	47533,9

Товарна структура роздрібного товарообороту підприємств (%)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усі товари	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продовольчі товари у торговій мережі	44,7	37,1	36,1	35,7	37,1	38,1	36,2	35,7	36,8	37,8	38,8	41,1	41,0
м'ясо та продукти м'яси	5,2	5,5	4,9	4,5	4,7	5,1	4,9	4,5	4,7	5,1	4,7	4,9	4,5
м'ясо та птиця свіжі та заморожені	1,6	2,5	2,3	2,0	2,3	2,4	2,3	2,0	2,2	2,4	2,3	2,4	2,2
м'ясо копчене, солоне та ковбасні вироби	3,4	2,8	2,3	2,2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,1	2,2	2,1	2,2	2,0
консерви, готові продукти м'яси	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3
риба та рибопродукти	1,4	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5
риба і морепродукти харчові	1,0	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0
консерви, готові продукти рибні	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
консерви овочеві та фруктово-ягідні	0,5	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5	0,4
жири	1,6	1,4	1,1	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,3	1,3
масло вершкове	0,7	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
олії рослинні	0,3	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,7	0,6
жири інші (інші жири тваринні харчові, маргарин)	0,6	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
молоко та продукти молочні	2,0	1,9	1,9	1,8	1,8	2,0	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	2,0	2,2
сир сичужний, плавлений та кисломолочний	0,6	0,9	1,1	1,1	1,2	1,3	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	1,4
яйця	0,7	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7
цукор	0,8	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5	0,4
вироби кондитерські (включаючи морозиво)	4,8	3,2	3,2	3,2	3,2	3,3	3,2	3,2	3,2	3,3	3,4	3,8	4,1
чай	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
кава	0,4	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,8	0,7	0,9	0,8
сіль	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
вироби хлібобулочні (крім кондитерських)	6,4	1,8	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,3	1,3
борошно, крупи та вироби макаронні	1,6	0,9	1,0	1,1	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	1,2	1,5	1,4
борошно	0,6	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
крупи	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,6	0,7	0,7
вироби макаронні	0,5	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	0,5	0,5
картоння	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
свіжі овочі	0,4	0,5	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0
свіжі плоди, ягоди, виноград, горіхи	0,4	0,7	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4	1,3	1,4	1,5	1,7
інші продовольчі товари	17,5	15,5	15,3	15,7	16,8	16,9	15,2	15,6	16,5	16,7	17,3	17,7	17,7
Продовольчі товари у мережі ресторанного господарства	7,2	4,5	3,4	3,2	3,1	3,0	3,3	3,2	3,1	2,9	2,5	...	...

Непродовольчі товари	48,1	58,4	60,5	61,1	59,8	58,9	60,5	61,1	60,1	59,2	58,7	58,9	59,0
товари текстильні та галантерея	0,9	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
одяг та білизна з тканин	1,2	0,8	1,2	1,3	1,4	1,5	1,3	1,4	1,5	1,6	1,6	1,8	1,9
одяг зі шкіри, хутра та інші вироби з них	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0
головні убори (крім хутрових і трикотажних)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
трикотаж верхній та білизняний, вироби панчішно-шкарпеткові	0,6	0,4	0,6	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8
трикотаж верхній та білизняний	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
вироби панчішно-шкарпеткові	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
взуття	0,8	0,7	1,2	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0
засоби для миття, чищення та догляду побутові та для автомобілів, добрива й агрохімічна продукція	1,1	1,4	1,5	1,4	1,3	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	1,7	1,8	1,8
товари парфумерно-косметичні	1,3	1,7	2,2	2,0	2,3	2,4	2,2	2,0	2,3	2,4	2,5	2,9	3,2
годинники та вироби ювелірні	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
аудио- та відеобладання, включаючи телекомунікаційне устаткування	1,3	2,4	2,7	2,4	2,2	2,1	2,7	2,4	2,2	2,1	2,1	1,8	2,1
спортивний, туристичний інвентар та спорядження	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2
ігри та іграшки	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,4	0,4
фотографічне, оптичне та точне устаткування	0,2	0,2	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
вироби паперові та канцелярські	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
приладдя канцелярське	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3
комп'ютери, периферійне устаткування, програмне забезпечення	0,4	0,9	1,1	1,2	1,2	1,0	1,1	1,2	1,2	1,0	0,8	0,7	0,8
книги, газети та журнали	1,9	1,3	1,0	0,9	0,8	0,7	1,0	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5	0,5
побутові електротовари та освітлювальне приладдя	1,7	3,2	2,9	2,7	2,7	2,5	2,9	2,7	2,7	2,5	2,7	2,6	2,5
мотоцикли, деталі та приладдя для них	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
меблі	1,1	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
кілми, покриття для підлоги та стін	0,2	0,1	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
матеріали будівельні та залізні вироби	2,6	3,4	3,7	3,7	3,4	3,4	3,7	3,7	3,4	3,4	3,6	3,7	3,4
автомобілі та автотовари	3,1	9,0	8,0	9,5	10,2	10,1	8,1	9,5	10,4	10,2	6,7	6,2	8,0
бензин моторний	11,5	12,9	12,8	12,6	11,7	10,5	12,7	12,5	11,6	10,4	10,9	9,9	8,3
дизельне паливо (газойль)	-	4,9	5,0	5,5	5,4	5,4	5,1	5,5	5,4	5,5	6,8	6,4	4,8
товари фармацевтичні	7,1	6,6	6,7	6,4	6,3	6,6	6,6	6,3	6,2	6,6	7,3	8,3	8,8
інші непродовольчі товари	9,3	6,3	7,1	7,2	6,7	6,7	7,2	7,1	6,7	6,7	6,8	7,8	8,6

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

107. Основні показники діяльності підприємств за їх розмірами^{1,2}

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Кількість підприємств на 10 тис. осіб наявного населення											
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	5	5	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	78	77	76	82	78	78	76	82	75	76	68
з них по мікропідприємствах	66	65	63	70	66	65	63	70	65	66	58
Кількість найманих працівників, тис. осіб											
по великих підприємствах	2400,3	2449,0	2484,1	2383,7	2359,9	2407,1	2441,1	2346,4	1915,1	1708,6	1583,6
по середніх підприємствах	3392,4	3251,6	3141,9	3010,1	3224,8	3087,1	2990,5	2866,4	2694,9	2603,2	2567,1
по малих підприємствах	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1942,8	1913,7	1859,1	1803,0	1583,0	1466,3	1522,9
з них по мікропідприємствах	762,0	757,4	736,5	734,4	724,9	720,0	700,4	698,7	626,6	587,8	613,1
у розрахунку на одне підприємство, осіб											
по великих підприємствах	4096	3716	3559	3617	4162	3750	3579	3632	3853	4039	4145
по середніх підприємствах	162	157	156	160	161	156	155	159	169	171	173
по малих підприємствах	6	6	6	5	6	6	6	5	5	4	5
з них по мікропідприємствах	3	3	3	2	3	3	3	2	2	2	2
відсотків до кількості найманих працівників по економіці в цілому											
по великих підприємствах	30,6	31,7	32,8	32,7	31,4	32,5	33,5	33,4	30,9	29,6	27,9
по середніх підприємствах	43,3	42,2	41,5	41,3	42,8	41,7	41,0	40,9	43,5	45,0	45,3
по малих підприємствах	26,1	26,1	25,7	26,0	25,8	25,8	25,5	25,7	25,6	25,4	26,8
з них по мікропідприємствах	9,7	9,8	9,7	10,1	9,6	9,7	9,6	10,0	10,1	10,2	10,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн											
по великих підприємствах	1401596,8	1775829,0	1761086,0	1717391,3	1385435,1	1755364,8	1739791,6	1699522,6	1742507,9	2053189,5	2387762,8
по середніх підприємствах	1396364,3	1607628,0	1769430,2	1662565,2	1356922,4	1568169,4	1713573,4	1602838,8	1723151,5	2168764,8	2602415,8
по малих підприємствах	568267,1	607782,4	672653,4	670258,5	549458,6	586322,1	651089,6	648066,5	705000,5	937112,8	1224550,8
з них по мікропідприємствах	181903,1	189799,1	212651,2	216111,4	175856,3	183215,8	205568,9	208931,4	230729,3	307450,0	426467,0
відсотків до обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по економіці в цілому											
по великих підприємствах	41,6	44,5	41,9	42,4	42,1	44,9	42,4	43,0	41,8	39,8	38,4
по середніх підприємствах	41,5	40,3	42,1	41,0	41,2	40,1	41,7	40,6	41,3	42,0	41,9
по малих підприємствах	16,9	15,2	16,0	16,6	16,7	15,0	15,9	16,4	16,9	18,2	19,7
з них по мікропідприємствах	5,4	4,8	5,1	5,3	5,3	4,7	5,0	5,3	5,5	6,0	6,9

Прибуток до оподаткування, млн грн	189640,8	255545,9	248035,9	209864,5	186683,2	251354,8	243546,5	205856,9	233624,7	387652,3	443409,7
по великих підприємствах	74278,4	131043,5	96928,6	88724,8	...	129787,5	95999,8	88156,9	81040,7	105387,9	158665,9
по середніх підприємствах	87592,4	87526,8	111313,2	81498,8	...	85635,9	109106,5	79397,3	103427,9	186781,4	177573,8
по малих підприємствах	27770,0	36975,6	39794,1	39640,9	...	35931,4	38440,2	38302,7	49156,1	95483,0	107170,0
з них по мікропідприємствах	8966,8	12788,1	14174,6	15030,0	...	12345,6	13625,9	14448,6	18697,5	33106,0	37910,6
відсотків до прибутку до оподаткування по економіці в цілому											
по великих підприємствах	39,2	51,3	39,1	42,3	...	51,6	39,4	42,8	34,7	27,2	35,8
по середніх підприємствах	46,2	34,2	44,9	38,8	...	34,1	44,8	38,6	44,3	48,2	40,0
по малих підприємствах	14,6	14,5	16,0	18,9	...	14,3	15,8	18,6	21,0	24,6	24,2
з них по мікропідприємствах	4,7	5,0	5,7	7,2	...	4,9	5,6	7,0	8,0	8,5	8,5
Збиток до оподаткування, млн грн	135235,1	136940,3	172365,7	198528,8	131890,5	133865,1	167685,0	190001,2	798001,5	736124,0	374195,5
по великих підприємствах	45807,3	38471,4	59746,4	60721,3	...	38360,0	58162,6	58354,5	270974,8	250791,8	97795,9
по середніх підприємствах	46010,7	56436,0	63571,2	73108,7	...	54848,8	62051,3	70909,6	302608,2	277943,2	144369,9
по малих підприємствах	43417,1	42032,9	49048,1	64698,8	...	40656,3	47471,1	60737,1	224418,5	207389,0	132029,7
з них по мікропідприємствах	22865,7	21496,4	27000,1	40068,3	...	20882,0	26232,1	37384,5	119664,5	91070,7	73173,0
відсотків до збитку до оподаткування по економіці в цілому											
по великих підприємствах	33,9	28,1	34,7	30,6	...	28,6	34,7	30,7	34,0	34,1	26,1
по середніх підприємствах	34,0	41,2	36,9	36,8	...	41,0	37,0	37,3	37,9	37,8	38,6
по малих підприємствах	32,1	30,7	28,4	32,6	...	30,4	28,3	32,0	28,1	28,2	35,3
з них по мікропідприємствах	16,9	15,7	15,7	20,2	...	15,6	15,6	19,7	15,0	12,4	19,6
Питома вага підприємств, що одержали збиток до оподаткування, відсотків до загальної кількості	41,0	34,9	35,5	34,1	40,8	34,6	35,3	33,9	33,7	26,3	26,6
по великих підприємствах	31,7	30,8	30,0	31,4	...	31,1	30,1	31,4	48,2	44,3	34,0
по середніх підприємствах	36,6	33,7	33,8	35,0	...	33,4	33,5	34,8	37,4	28,9	23,9
по малих підприємствах	41,4	35,0	35,6	34,0	...	34,7	35,4	33,8	33,5	26,1	26,7
з них по мікропідприємствах	41,6	34,9	35,8	33,9	...	34,6	35,6	33,7	33,1	26,4	27,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

**108. Кількість підприємств за їх розмірами
у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах¹**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	78	77	76	82	75	76	68
з них по мікропідприємствах	66	65	63	70	65	66	58
Україна*							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	78	78	76	82	75	76	68
з них по мікропідприємствах	66	65	63	70	65	66	58
Автономна Республіка Крим							
по великих підприємствах	0	0	0	0	–	–	–
по середніх підприємствах	4	4	4	4	–	–	–
по малих підприємствах	71	63	67	79	–	–	–
з них по мікропідприємствах	60	52	57	69	–	–	–
Вінницька							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	3	3	3	3
по малих підприємствах	45	45	50	54	55	56	51
з них по мікропідприємствах	36	36	41	45	46	48	42
Волинська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	3	4	3	3	3	3
по малих підприємствах	47	44	46	50	50	51	45
з них по мікропідприємствах	37	35	37	41	42	43	38
Дніпропетровська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	77	76	78	81	76	79	75
з них по мікропідприємствах	65	63	65	68	64	69	64
Донецька							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	2	2	2
по малих підприємствах	58	61	60	62	24	26	23
з них по мікропідприємствах	48	52	50	53	21	21	20
Житомирська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	3	3	3
по малих підприємствах	45	45	45	49	49	50	45
з них по мікропідприємствах	35	34	35	40	40	42	36
Закарпатська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	2	2	2	2	2
по малих підприємствах	44	42	43	46	46	47	38
з них по мікропідприємствах	37	35	36	40	41	41	33
Запорізька							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	3	3
по малих підприємствах	76	79	76	79	78	79	74
з них по мікропідприємствах	65	67	64	68	68	69	64

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Івано-Франківська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	2	2	3	2	2	2	2
по малих підприємствах	53	53	53	56	55	55	48
з них по мікропідприємствах	46	46	46	49	49	49	42
Київська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	6	6	6	6	6	6	6
по малих підприємствах	82	90	96	102	98	99	97
з них по мікропідприємствах	67	74	79	86	83	84	82
Кіровоградська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	4	3
по малих підприємствах	63	62	66	71	74	75	71
з них по мікропідприємствах	54	51	56	61	65	66	61
Луганська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	1	1	1
по малих підприємствах	44	45	44	48	13	14	15
з них по мікропідприємствах	36	37	36	40	11	12	13
Львівська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	3	3	4
по малих підприємствах	76	62	64	70	70	71	58
з них по мікропідприємствах	64	50	53	59	59	60	48
Миколаївська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	3	3	3	3	3
по малих підприємствах	91	68	84	89	87	88	84
з них по мікропідприємствах	80	57	73	78	77	79	75
Одеська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4	3
по малих підприємствах	100	94	99	105	96	96	85
з них по мікропідприємствах	86	80	85	91	84	85	73
Полтавська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	59	60	62	65	65	66	59
з них по мікропідприємствах	49	50	51	55	55	57	50
Рівненська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	3	2	2
по малих підприємствах	41	39	40	42	42	43	38
з них по мікропідприємствах	33	31	31	34	35	36	31
Сумська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	3	3	3	3	3
по малих підприємствах	42	43	44	48	49	49	45
з них по мікропідприємствах	33	34	35	39	40	42	37

Кількість підприємств за їх розмірами у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення по регіонах

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Тернопільська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	3	2	2
по малих підприємствах	41	43	42	46	45	46	38
з них по мікропідприємствах	33	35	34	38	38	39	31
Харківська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	5	5	5	4	4	4	4
по малих підприємствах	89	89	86	91	87	88	71
з них по мікропідприємствах	75	75	73	78	75	76	60
Херсонська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	3	3	3	2	3
по малих підприємствах	62	58	68	72	73	73	65
з них по мікропідприємствах	52	48	58	63	65	64	57
Хмельницька							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	3	3	3	3	3	3	3
по малих підприємствах	45	45	47	50	51	51	45
з них по мікропідприємствах	37	36	38	41	42	43	37
Черкаська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	4	4
по малих підприємствах	52	52	52	59	61	63	61
з них по мікропідприємствах	43	42	42	49	52	54	53
Чернівецька							
по великих підприємствах	–	0	0	0	0	–	0
по середніх підприємствах	3	2	2	2	2	2	2
по малих підприємствах	56	39	42	44	43	43	37
з них по мікропідприємствах	49	31	34	37	36	37	30
Чернігівська							
по великих підприємствах	0	0	0	0	0	0	0
по середніх підприємствах	4	4	4	4	4	3	3
по малих підприємствах	43	47	50	54	53	54	47
з них по мікропідприємствах	33	36	40	45	44	46	38
м. Київ							
по великих підприємствах	1	0	0	1	0	1	0
по середніх підприємствах	14	14	14	13	13	11	11
по малих підприємствах	295	314	252	290	291	290	250
з них по мікропідприємствах	252	271	209	249	252	254	214
м. Севастополь							
по великих підприємствах	0	0	0	0	–	–	–
по середніх підприємствах	6	5	5	4	–	–	–
по малих підприємствах	97	97	97	107	–	–	–
з них по мікропідприємствах	82	81	82	92	–	–	–

¹ Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

109. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1, 2}

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності	од. % до загального показника відповідного виду діяльності
Усього											
по великих підприємствах	586	659	698	659	0,2	567	682	646	497	423	382
по середніх підприємствах	20983	20753	20189	18859	4,8	20010	19292	18029	15906	15203	14869
по малих підприємствах	357241	354283	344048	373809	95,0	339589	327107	354136	324598	327814	291118
з них по мікропідприємствах	300445	295815	286461	318477	81,0	285542	272202	301556	278922	284241	247614
Сільське, лісове та рибне господарство											
по великих підприємствах	13	16	26	27	0,1	13	25	27	28	29	20
по середніх підприємствах	3440	3274	3143	2915	5,8	3297	3025	2818	2595	2533	2506
по малих підприємствах	47213	38387	44487	46906	94,1	45482	42916	45145	43389	44182	42519
з них по мікропідприємствах	42972	33081	39103	41495	83,2	41406	37741	39919	38430	39237	37489
Промисловість											
по великих підприємствах	347	407	410	382	0,8	334	397	370	289	233	206
по середніх підприємствах	6107	5998	5802	5569	11,3	5879	5591	5356	4791	4691	4616
по малих підприємствах	41373	3865	37144	43179	87,9	39506	35466	41124	37107	37640	34260
з них по мікропідприємствах	30775	30248	26373	32582	66,3	29325	25125	30942	28263	29015	25612
Будівництво											
по великих підприємствах	10	10	12	13	0,0	9	12	13	4	5	3
по середніх підприємствах	1499	1453	1389	1214	3,4	1422	1328	1166	930	789	771
по малих підприємствах	36706	36081	32676	34958	96,6	34505	30722	32620	28851	28371	23715
з них по мікропідприємствах	30533	29836	26436	29236	80,8	28684	24818	27196	24468	24487	19772

Продовження табл. 109
Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ³		
	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	од.	% до загального показника відповідного виду діяльності	
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	154	0,2	161	0,2	173	0,2	164	0,2	151	0,2	158	0,2	172	0,2	163	0,1	126	0,1	106	0,1	114	0,1	0,1
по великих підприємствах																							
по середніх підприємствах	4102	3,7	4161	3,7	3950	3,8	3675	3,3	3945	3,7	4005	3,7	3808	3,8	3567	3,4	3004	3,2	2714	2,9	2676	3,3	3,3
по малих підприємствах	105898	96,1	107316	96,1	99675	96,0	106575	96,5	101567	96,1	103260	96,1	95672	96,0	102042	96,5	90842	96,7	90823	97,0	79491	96,6	96,6
з них по мікропідприємствах	91104	82,7	92515	82,9	85492	82,4	93166	84,4	87400	82,7	89079	82,9	82056	82,3	89181	84,3	80028	85,2	80647	86,1	69323	84,3	84,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність																							
по великих підприємствах	33	0,3	34	0,2	37	0,2	37	0,2	32	0,3	33	0,2	36	0,3	37	0,2	28	0,2	32	0,2	22	0,2	0,2
по середніх підприємствах	1240	9,1	1279	8,7	1301	8,4	1291	7,7	1168	9,0	1200	8,5	1219	8,2	1206	7,5	1124	7,5	1109	7,3	1108	8,1	8,1
по малих підприємствах	12330	90,6	13479	91,1	14134	91,4	15482	92,1	11722	90,7	12944	91,3	13536	91,5	14809	92,3	13757	92,3	14007	92,5	12584	91,7	91,7
з них по мікропідприємствах	9385	69,0	10351	70,0	10871	70,3	12317	73,3	8923	69,1	9952	70,2	10423	70,5	11774	7,3	11095	74,4	11472	75,7	10031	73,1	73,1
Тимчасове розміщення й організація харчування																							
по великих підприємствах	3	0,0	2	0,0	2	0,0	1	0,0	2	0,0	2	0,0	2	0,0	1	0,0	1	0,0	1	0,0	1	0,0	0,0
по середніх підприємствах	421	4,3	437	4,4	451	4,8	430	4,3	373	4,3	383	4,3	392	4,7	369	4,2	291	3,7	246	3,2	242	3,7	3,7
по малих підприємствах	9353	95,7	9441	95,6	9042	95,2	9665	95,7	8275	95,7	8446	95,7	7995	95,3	8420	95,8	7593	96,3	7453	96,8	6344	96,3	96,3
з них по мікропідприємствах	7440	76,1	7454	75,4	7176	75,6	7916	78,4	6530	75,5	6628	75,1	6295	75,0	6836	77,8	6342	80,4	6272	81,5	5165	78,4	78,4
Інформація та телекомунікації																							
по великих підприємствах	9	0,1	10	0,1	13	0,1	12	0,1	9	0,1	10	0,1	13	0,1	12	0,1	6	0,0	6	0,0	6	0,1	0,1
по середніх підприємствах	409	3,1	429	3,0	411	3,1	406	2,7	398	3,1	419	3,0	398	3,1	393	2,8	374	2,8	338	2,5	339	2,8	2,8
по малих підприємствах	12771	96,8	13933	96,9	13024	96,8	14467	97,2	12227	96,8	13392	96,9	12442	96,8	13811	97,1	12939	97,2	13273	97,5	11609	97,1	97,1
з них по мікропідприємствах	10728	81,3	11748	81,7	10765	80,0	12304	82,7	10265	81,2	11305	81,8	10279	80,0	11745	82,6	11113	83,4	11530	84,7	9930	83,1	83,1

Фінансова та страхова діяльність																						
по великих підприємствах	7	0,1	7	0,1	7	0,1	7	0,1	7	0,1	11	0,2	8	0,2	1	0,0	1	0,0	1	0,0	1	0,0
по середніх підприємствах	441	7,8	453	8,1	500	10,1	366	7,3	437	7,9	452	8,3	500	10,3	365	7,5	326	7,4	293	6,8	263	6,9
по малих підприємствах	5254	92,1	5133	91,8	4461	89,7	4622	92,5	5110	92,0	4994	91,6	4336	89,5	4477	92,3	4083	92,6	4039	93,2	3533	93,1
з них по мікропідприємствах	4500	78,9	4395	78,6	3735	75,1	3888	77,8	4366	78,6	4274	78,4	3621	74,7	3760	77,5	3414	77,4	3434	79,3	2967	78,1
Операції з нерухомим майном																						
по великих підприємствах	1	0,0	1	0,0	3	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	3	0,0	3	0,0	1	0,0	2	0,0	1	0,0
по середніх підприємствах	734	2,7	727	2,5	699	2,2	596	1,7	702	2,7	697	2,6	665	2,2	564	1,7	481	1,5	487	1,5	416	1,4
по малих підприємствах	26868	97,3	28055	97,5	31419	97,8	34477	98,3	25251	97,3	26473	97,4	29414	97,8	32151	98,3	30719	98,5	32230	98,5	29648	98,6
з них по мікропідприємствах	23090	83,7	24201	84,1	27820	86,6	31110	88,7	21689	83,6	22840	84,1	26018	86,5	28968	88,5	27875	89,3	29427	89,9	26982	89,7
Професійна, наукова та технічна діяльність																						
по великих підприємствах	5	0,0	7	0,0	7	0,0	6	0,0	5	0,0	7	0,0	7	0,0	6	0,0	6	0,0	3	0,0	2	0,0
по середніх підприємствах	938	2,9	905	2,8	875	2,8	809	2,4	894	2,9	867	2,7	841	2,9	781	2,4	692	2,3	623	2,1	571	2,3
по малих підприємствах	31246	97,1	32051	97,2	30091	97,2	33131	97,6	29878	97,1	30789	97,3	28762	97,1	31547	97,6	29330	97,7	29154	97,9	24330	97,7
з них по мікропідприємствах	27491	85,4	28431	86,3	26614	85,9	29923	88,1	26285	85,4	27311	86,3	25423	85,9	28478	88,1	26674	88,8	26768	89,9	21965	88,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування																						
по великих підприємствах	1	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	1	0,0	3	0,0	3	0,0	2	0,0	4	0,0
по середніх підприємствах	1051	6,6	1067	6,4	1109	6,9	1090	6,2	985	6,7	1009	6,5	1046	7,0	1027	6,4	897	5,9	886	5,7	870	6,4
по малих підприємствах	14959	93,4	15704	93,6	14976	93,1	16385	93,8	13768	93,3	14611	93,5	13882	93,0	15109	93,6	14277	94,1	14758	94,3	12788	93,6
з них по мікропідприємствах	11797	73,7	12645	75,4	11889	73,9	13196	75,5	10799	73,2	11735	75,1	10967	73,5	12102	75,0	11591	76,4	12155	77,7	10215	74,8
Освіта																						
по великих підприємствах	1	0,0	-	-	-	-	-	-	1	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	108	4,4	95	3,9	77	3,6	68	2,9	102	4,5	90	3,9	73	3,6	63	2,8	58	2,8	54	2,6	53	2,8
по малих підприємствах	2345	95,6	2339	96,1	2085	96,4	2299	97,1	2177	95,5	2205	96,1	1954	96,4	2160	97,2	2023	97,2	2035	97,4	1822	97,2
з них по мікропідприємствах	1875	76,4	1884	77,4	1663	76,9	1892	79,9	1749	76,7	1787	77,9	1566	77,3	1783	80,2	1689	81,2	1719	82,3	1499	79,9

Закінення табл. 109
Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ³	
	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності	од	% зазначеного показника відповідно до загальної діяльності
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	294	6,3	290	5,9	283	6,1	266	5,4	224	5,3	219	4,9	219	5,2	202	4,5	204	5,0	266	6,2	280	7,1
по малих підприємствах	4390	93,7	4593	94,1	4353	93,9	4648	94,6	4021	94,7	4219	95,1	3984	94,8	4245	95,5	3889	95,0	4041	93,8	3657	92,9
з них по мікропідприємствах	3347	71,5	3485	71,4	3194	68,9	3454	70,3	3073	72,4	3205	72,2	2911	69,3	3141	70,6	2873	70,2	2979	69,2	2538	64,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по великих підприємствах	2	0,1	1	0,1	3	0,1	3	0,1	2	0,1	1	0,1	3	0,2	3	0,1	4	0,2	3	0,1	2	0,1
по середніх підприємствах	107	5,1	100	4,5	135	6,7	108	4,6	102	5,4	96	4,7	129	7,1	101	4,9	95	4,9	123	5,9	112	6,6
по малих підприємствах	1969	94,8	2113	95,4	1889	93,2	2230	95,3	1776	94,5	1933	95,2	1691	92,7	1970	95,0	1847	94,9	1963	94,0	1594	93,3
з них по мікропідприємствах	1719	82,7	1822	82,3	1554	76,7	1946	83,1	1548	82,3	1676	82,6	1389	76,2	1711	82,5	1627	83,6	1716	82,1	1333	78,0
Надання інших видів послуг	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	92	2,0	85	1,8	64	1,4	56	1,2	82	1,9	78	1,8	58	1,3	51	1,1	44	1,1	51	1,3	46	1,4
по малих підприємствах	4566	98,0	4584	98,2	4592	98,6	4785	98,8	4324	98,1	4356	98,2	4335	98,7	4506	98,9	3952	98,9	3845	98,7	3224	98,6
з них по мікропідприємствах	3689	79,2	3719	79,7	3776	81,1	4052	83,7	3500	79,4	3543	79,9	3570	81,3	3820	83,8	3440	86,1	3383	86,8	2793	85,4

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

110. Кількість зайнятих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1, 2, 3}

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016*,4	
	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств	тис. осіб	% до загальної кількості працівників підприємств
Усього																						
по великих підприємствах	2400,3	30,2	2449,0	31,4	2484,2	32,4	2383,7	32,2	2359,9	30,9	2407,1	32,2	2441,1	33,0	2346,5	32,9	1915,1	30,4	1708,6	29,0	1583,6	27,5
по середніх підприємствах	3393,3	42,6	3252,6	41,7	3144,2	40,9	3012,1	40,7	3225,7	42,2	3088,1	41,3	2992,8	40,5	2868,3	40,2	2696,5	42,8	2604,7	44,2	2568,6	44,6
по малих підприємствах	2164,6	27,2	2091,5	26,9	2051,3	26,7	2010,7	27,1	2053,5	26,9	1984,7	26,5	1954,4	26,5	1915,3	26,9	1686,9	26,8	1576,4	26,8	1609,6	27,9
з них по мікропідприємствах	832,6	10,5	788,9	10,1	788,2	10,3	795,3	10,7	790,8	10,4	748,2	10,0	749,9	10,1	756,2	10,6	723,5	11,5	691,4	11,7	692,1	12,0
Сільське, лісове та рибне господарство																						
по великих підприємствах	32,9	4,3	39,5	5,5	44,5	6,2	38,8	5,7	32,9	4,5	39,5	5,8	43,0	6,3	38,8	5,8	46,6	7,4	48,3	8,1	38,1	6,3
по середніх підприємствах	515,5	67,1	477,5	66,8	447,1	62,8	409,7	59,6	488,1	66,6	451,0	66,3	425,9	62,5	394,0	59,4	364,1	57,9	346,0	57,9	354,5	58,2
по малих підприємствах	219,9	28,6	197,6	27,7	220,4	31,0	238,7	34,7	211,7	28,9	189,9	27,9	212,2	31,2	230,6	34,8	218,2	34,7	203,3	34,0	216,3	35,5
з них по мікропідприємствах	101,6	13,2	68,2	9,5	81,0	11,4	92,3	13,4	98,1	13,4	65,7	9,7	78,2	11,5	89,2	13,4	98,5	15,7	88,9	14,9	96,4	15,8
Промисловість																						
по великих підприємствах	1402,0	45,3	1436,4	47,2	1456,9	48,1	1366,9	46,7	1365,2	45,7	1396,6	47,5	1416,8	48,4	1330,3	47,1	1058,8	43,6	877,3	39,0	776,5	36,1
по середніх підприємствах	1329,3	43,0	1264,5	41,5	1234,1	40,8	1213,0	41,5	1280,4	42,8	1215,4	41,3	1188,4	40,6	1161,6	41,2	1084,2	44,6	1099,2	48,8	1096,3	51,0
по малих підприємствах	360,5	11,7	345,0	11,3	335,4	11,1	345,0	11,8	344,4	11,5	330,8	11,2	321,9	11,0	331,3	11,7	286,6	11,8	275,6	12,2	277,7	12,9
з них по мікропідприємствах	91,7	3,0	88,0	2,9	86,6	2,9	92,0	3,1	86,9	2,9	83,8	2,8	82,6	2,8	87,8	3,1	81,9	3,4	81,9	3,6	79,5	3,7
Будівництво																						
по великих підприємствах	13,0	2,7	11,3	2,6	10,5	2,6	10,3	2,8	11,8	2,6	11,3	2,8	10,5	2,7	10,3	2,9	2,3	0,8	3,3	1,3	3,1	1,3
по середніх підприємствах	209,0	44,3	196,8	45,5	187,9	45,7	165,4	44,5	198,7	44,6	186,6	45,5	179,7	45,9	159,5	44,9	131,5	46,0	108,5	43,7	100,7	41,4
по малих підприємствах	250,1	53,0	224,6	51,9	212,7	51,7	196,0	52,7	235,5	52,8	211,9	51,7	201,4	51,4	185,7	52,2	152,3	53,2	136,3	55,0	139,2	57,3
з них по мікропідприємствах	90,8	19,2	80,3	18,6	75,4	18,3	72,6	19,5	85,8	19,2	75,7	18,5	71,0	18,1	68,4	19,2	63,9	22,3	60,5	24,4	58,4	24,0

Продовження табл. 110
Кількість зайнятих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ⁴			
	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в відсотках від загальної діяльності		
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	261,6	21,1	275,2	22,1	300,8	25,2	316,5	27,4	260,4	21,8	273,9	22,8	300,1	25,9	315,7	28,1	280,8	27,7	247,1	26,7	252,5	26,8	268,8	27,8
по великих підприємствах	430,2	34,6	425,0	34,1	388,6	32,6	366,2	31,7	411,5	34,4	408,4	33,9	373,6	32,3	353,9	31,5	341,5	33,6	317,1	34,3	312,1	33,2	312,1	33,2
по середніх підприємствах	549,3	44,3	546,5	43,8	504,0	42,2	473,3	40,9	524,5	43,8	521,0	43,3	483,7	41,8	453,0	40,4	392,9	38,7	361,5	39,0	376,6	40,0	376,6	40,0
по малих підприємствах	242,9	19,6	246,9	19,8	228,6	19,2	220,6	19,1	232,6	19,4	236,1	19,6	219,6	19,0	211,8	18,9	194,7	19,2	184,9	20,0	188,0	20,0	188,0	20,0
з них по мікропідприємствах																								
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	560,6	60,4	550,6	59,7	544,3	58,1	533,7	58,5	559,8	61,9	549,8	61,2	543,5	59,6	533,7	60,0	428,8	56,2	465,4	59,9	453,8	59,6	453,8	59,6
по великих підприємствах	268,6	28,9	269,8	29,2	278,4	29,7	266,8	29,3	251,7	27,8	251,0	28,0	259,7	28,5	250,0	28,1	238,3	31,3	224,1	28,9	219,3	28,8	219,3	28,8
по середніх підприємствах	99,3	10,7	102,7	11,1	114,4	12,2	111,0	12,2	93,5	10,3	97,2	10,8	109,0	11,9	106,2	11,9	95,2	12,5	87,0	11,2	88,0	11,6	88,0	11,6
по малих підприємствах	28,2	3,0	30,4	3,3	34,6	3,7	34,8	3,8	26,8	3,0	29,0	3,2	33,3	3,7	33,5	3,8	33,0	4,3	31,1	4,0	30,7	4,0	30,7	4,0
з них по мікропідприємствах																								
Тимчасове розміщення й організація харчування	7,2	5,4	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
по великих підприємствах	57,8	42,9	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
по середніх підприємствах	69,5	51,7	65,6	51,0	65,5	47,9	61,4	46,3	62,0	52,2	59,2	52,0	59,0	48,8	54,7	46,9	46,2	45,5	41,8	47,6	42,7	50,0	42,7	50,0
по малих підприємствах	25,8	19,1	23,3	18,1	24,1	17,6	22,8	17,2	22,7	19,1	20,5	18,0	21,4	17,7	19,9	17,1	18,5	18,2	16,7	19,0	16,6	19,4	16,6	19,4
з них по мікропідприємствах																								
Інформація та телекомунікації	91,8	39,3	84,8	36,7	83,9	38,2	76,8	35,2	91,8	40,2	84,8	37,5	83,9	39,1	76,8	36,0	61,4	31,9	46,4	27,9	39,1	25,1	39,1	25,1
по великих підприємствах	62,5	26,8	65,5	28,3	54,3	24,7	61,6	28,3	61,1	26,8	64,4	28,4	52,9	24,6	60,5	28,3	62,4	32,4	54,6	32,8	53,1	33,9	53,1	33,9
по середніх підприємствах	79,2	33,9	81,1	35,0	81,3	37,1	79,7	36,5	75,5	33,0	77,3	34,1	77,9	36,3	76,2	35,7	68,9	35,7	65,4	39,3	64,1	41,0	64,1	41,0
по малих підприємствах	33,2	14,2	33,0	14,3	33,2	15,1	34,2	15,7	31,7	13,9	31,5	13,9	31,7	14,8	32,7	15,3	31,2	16,2	30,6	18,4	29,8	19,0	29,8	19,0
з них по мікропідприємствах																								

Фінансова та страхова діяльність																						
по великих підприємствах	18,4	22,7	19,6	24,9	15,9	23,1	8,4	13,4	18,4	22,9	19,6	25,1	15,9	23,3	8,4	13,5	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵		
по середніх підприємствах	36,5	44,9	34,4	43,5	31,2	45,2	32,7	52,0	36,4	45,2	34,3	43,8	31,2	45,7	32,6	52,6	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵		
по малих підприємствах	26,3	32,4	25,0	31,6	21,9	31,7	21,7	34,6	25,6	31,9	24,4	31,1	21,3	31,0	21,1	33,9	19,0	30,7	16,9	30,9	17,9	27,9
з них по мікропідприємствах	11,9	14,6	11,9	15,0	10,3	14,9	9,9	15,7	11,4	14,2	11,5	14,6	9,9	14,5	9,5	15,4	9,2	14,8	8,3	15,2	8,8	13,6
Операції з нерухомим майном																						
по великих підприємствах	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	1,5	0,7	2,4	1,2	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	1,5	0,7	2,4	1,3	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	
по середніх підприємствах	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	67,6	31,0	54,3	26,9	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	63,7	31,0	51,0	26,8	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	
по малих підприємствах	155,8	64,2	148,7	65,3	148,7	68,3	145,0	71,9	146,5	64,0	139,5	65,1	140,3	68,3	136,9	71,9	122,9	71,3	122,9	73,3	122,0	74,7
з них по мікропідприємствах	65,3	26,9	63,7	28,0	73,3	33,6	74,4	36,9	61,5	26,9	59,7	27,9	68,9	33,5	69,9	36,7	66,4	38,5	68,2	40,7	68,7	42,1
Професійна, наукова та технічна діяльність																						
по великих підприємствах	6,9	2,3	8,8	3,0	12,0	4,3	11,4	4,3	6,9	2,4	8,8	3,2	12,0	4,4	11,4	4,5	13,5	5,8	6,6	3,2	... ⁵	... ⁵
по середніх підприємствах	141,1	46,9	131,5	45,3	125,5	44,6	112,6	42,7	135,5	46,9	126,5	45,3	121,5	44,8	108,6	42,8	100,5	43,3	89,0	43,8	... ⁵	... ⁵
по малих підприємствах	153,1	50,8	150,1	51,7	143,9	51,1	139,9	53,0	146,4	50,7	143,5	51,5	138,0	50,8	133,8	52,7	118,2	50,9	107,8	53,0	106,2	54,2
з них по мікропідприємствах	74,7	24,8	73,8	25,4	73,2	26,0	74,6	28,3	71,4	24,7	70,3	25,2	70,0	25,8	71,2	28,0	66,8	28,8	62,1	30,5	59,2	30,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування																						
по великих підприємствах	... ⁵	... ⁵	11,2	4,1	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	11,2	4,4	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	6,1	2,2	... ⁵	... ⁵	5,8	2,4
по середніх підприємствах	... ⁵	... ⁵	155,0	56,9	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	147,5	57,2	... ⁵	... ⁵	... ⁵	... ⁵	171,8	63,4	... ⁵	... ⁵	144,8	61,3
по малих підприємствах	108,6	40,9	106,3	39,0	108,7	38,5	109,4	37,2	101,7	40,6	99,0	38,4	102,2	38,1	102,9	36,8	93,0	34,4	85,1	34,2	85,8	36,3
з них по мікропідприємствах	31,8	12,0	33,2	12,2	33,1	11,7	33,2	11,3	29,4	11,7	30,6	11,9	30,8	11,5	30,7	11,0	29,8	11,0	28,8	11,6	28,3	12,0
Освіта																						
по великих підприємствах	... ⁵	... ⁵	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	... ⁵	... ⁵	16,5	49,1	11,5	43,5	10,0	40,0	... ⁵	... ⁵	15,9	49,9	11,0	44,4	9,5	40,4	8,3	40,2	7,6	38,8	6,3	34,9
по малих підприємствах	17,3	48,6	17,1	50,9	14,9	56,5	14,9	60,0	16,0	47,9	16,0	50,1	13,8	55,6	14,0	59,6	12,3	59,8	12,0	61,2	11,8	65,1
з них по мікропідприємствах	6,1	17,1	6,1	18,1	5,4	20,5	5,6	22,6	5,7	17,1	5,7	18,0	5,1	20,4	5,3	22,4	4,9	24,0	5,1	25,9	4,7	26,0

Кількість зайнятих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ¹	
	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по великих підприємствах	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	57,8	63,3	55,1	58,6	54,3	57,6	49,8	56,3	42,1	57,7	40,0	52,9	39,9	52,0	36,2	50,5	35,3	52,2	52,7	61,1	52,9	60,2
по малих підприємствах	33,6	36,7	38,9	41,4	40,0	42,4	38,7	43,7	30,9	42,3	35,6	47,1	36,8	48,0	35,4	49,5	32,4	47,8	33,6	38,9	35,0	39,8
з них по мікропідприємствах	11,8	13,0	13,4	14,3	13,3	14,1	12,6	14,2	11,0	15,1	12,3	16,3	12,3	16,0	11,6	16,2	11,1	16,4	11,4	13,2	11,0	12,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по великих підприємствах	...	...	...	...	5,9	16,1	6,9	19,4	...	...	...	...	5,9	16,8	6,9	20,3	7,2	22,8	3,0	9,7	...	...
по середніх підприємствах	...	...	...	...	19,9	54,2	18,6	52,1	...	...	...	...	19,4	55,1	17,9	52,7	15,4	49,5	19,0	60,7	...	...
по малих підприємствах	10,1	35,5	11,2	34,9	10,9	29,7	10,1	28,5	9,2	33,9	10,1	33,4	9,9	28,1	9,2	27,0	8,6	27,7	9,3	29,6	9,3	33,6
з них по мікропідприємствах	4,1	14,3	4,2	13,2	3,9	10,6	4,0	11,3	3,7	13,7	3,9	12,7	3,5	10,0	3,6	10,6	3,5	11,3	3,7	11,8	3,3	11,8
Надання інших видів послуг	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по великих підприємствах	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
по середніх підприємствах	10,5	24,7	9,6	23,6	6,5	18,5	6,9	21,1	9,5	23,9	8,9	23,4	5,9	17,9	6,3	20,5	5,4	21,2	5,6	23,7	4,9	22,2
по малих підприємствах	32,0	75,3	31,1	76,4	28,6	81,5	25,9	78,9	30,1	76,1	29,3	76,6	27,0	82,1	24,3	79,5	20,2	78,8	17,9	76,3	17,0	77,8
з них по мікропідприємствах	12,7	29,9	12,5	30,7	12,2	34,9	11,7	35,5	12,1	30,6	11,9	31,1	11,6	35,4	11,1	36,2	10,1	39,5	9,2	39,2	8,7	39,8

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.³ Дані наведено включаючи штатних, позаштатних і неоплачуваних (власників підприємства та членів їх сімей) працівників підприємства.⁴ Дані попередні.⁵ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

111. Кількість найманих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2,3}

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016 ⁴	
	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності
Усього	2400,3	30,6	2449,0	31,7	2484,1	32,8	2383,7	32,7	2339,9	31,4	2407,1	32,5	2441,1	33,5	2346,4	33,4	1915,1	30,9	1708,6	29,6	1583,6	27,9
по великих підприємствах	3392,4	43,3	3251,6	42,2	3141,9	41,5	3010,1	41,3	3224,8	42,8	3087,1	41,7	2990,5	41,0	2866,4	40,9	2694,9	43,5	2603,2	45,0	2567,1	45,3
по середніх підприємствах	2043,7	26,1	2011,8	26,1	1951,6	25,7	1891,8	26,0	1942,8	25,8	1913,7	25,8	1859,1	25,5	1803,0	25,7	1583,0	25,6	1466,3	25,4	1522,9	26,8
по малих підприємствах	762,0	9,7	757,4	9,8	736,5	9,7	734,4	10,1	724,9	9,6	720,0	9,7	700,4	9,6	698,7	10,0	626,6	10,1	587,8	10,2	613,1	10,8
з них по мікропідприємствах																						
Сільське, лісове та рибне господарство																						
по великих підприємствах	32,9	4,5	39,5	5,6	44,5	6,4	38,8	5,9	32,9	4,8	39,5	5,8	43,0	6,4	38,8	6,2	46,6	7,8	48,3	8,5	38,1	6,6
по середніх підприємствах	515,4	71,1	477,4	67,1	446,7	64,0	409,4	62,8	487,9	70,6	450,8	66,6	425,5	63,8	393,7	62,5	363,8	61,1	345,7	60,7	354,2	61,3
по малих підприємствах	176,5	24,4	194,1	27,3	206,6	29,6	203,9	31,3	170,2	24,6	186,9	27,6	198,8	29,8	197,1	31,3	185,6	31,1	175,4	30,8	185,8	32,1
з них по мікропідприємствах	61,2	8,4	67,0	9,4	74,5	10,7	74,5	11,4	59,1	8,6	64,7	9,5	71,9	10,8	71,9	11,4	67,5	11,3	62,0	10,9	67,6	11,7
Промисловість																						
по великих підприємствах	1402,0	45,5	1436,4	47,3	1456,8	48,3	1366,9	46,9	1365,1	45,8	1396,6	47,6	1416,8	48,6	1330,3	47,3	1058,8	43,8	877,3	39,1	776,5	36,2
по середніх підприємствах	1329,1	43,1	1264,2	41,6	1233,3	40,9	1212,4	41,6	1280,2	42,9	1215,2	41,4	1187,7	40,7	1161,0	41,3	1083,7	44,8	1098,8	49,0	1095,8	51,2
по малих підприємствах	351,4	11,4	336,5	11,1	324,3	10,8	333,5	11,5	336,3	11,3	323,1	11,0	314,2	10,7	320,5	11,4	276,8	11,4	265,3	11,9	270,0	12,6
з них по мікропідприємствах	89,7	2,9	85,9	2,8	78,0	2,6	87,8	3,0	85,2	2,9	82,0	2,8	74,4	2,6	83,9	3,0	73,5	3,0	73,0	3,3	73,3	3,4
Будівництво																						
по великих підприємствах	13,0	2,8	11,3	2,7	10,5	2,6	10,3	2,8	11,8	2,7	11,3	2,8	10,5	2,7	10,3	2,9	2,3	0,8	3,3	1,4	3,1	1,3
по середніх підприємствах	208,9	45,1	196,8	46,4	187,8	46,9	165,2	45,7	198,6	45,4	186,5	46,4	179,6	47,1	159,4	46,0	131,4	47,2	108,4	45,3	100,7	42,3
по малих підприємствах	240,9	52,1	215,5	50,9	202,2	50,5	186,6	51,5	227,4	51,9	204,1	50,8	191,4	50,2	177,0	51,1	144,5	52,0	127,5	53,3	134,0	56,4
з них по мікропідприємствах	87,5	18,9	77,1	18,2	70,9	17,7	68,4	18,9	82,9	18,9	72,9	18,2	66,8	17,5	64,6	18,6	56,6	20,3	52,1	21,8	53,8	22,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт; автотранспортних засобів і мотоциклів																						
по великих підприємствах	261,6	21,5	275,2	22,6	300,8	25,8	316,5	28,0	260,4	22,2	273,9	23,2	300,1	26,6	315,7	28,8	280,8	28,3	247,1	27,5	252,5	27,3
по середніх підприємствах	429,9	35,4	424,8	34,8	388,2	33,3	365,8	32,4	411,3	35,1	408,2	34,6	373,1	33,0	353,5	32,2	341,2	34,3	316,7	35,2	311,8	33,7
по малих підприємствах	523,6	43,1	520,4	42,6	476,2	40,9	447,0	39,6	501,4	42,7	497,5	42,2	457,0	40,4	428,0	39,0	371,4	37,4	336,1	37,3	360,0	39,0
з них по мікропідприємствах	231,5	19,0	235,0	19,3	214,8	18,4	207,4	18,4	222,2	18,9	225,4	19,1	206,2	18,2	199,2	18,2	174,7	17,6	161,0	17,9	173,1	18,7

Продовження табл. 111
Кількість найманих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ¹		
	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	тис. осіб	% до загальної показника в пов'язаному відношенні діяльності	
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність																							
по великих підприємствах	560,6	60,6	550,6	59,9	544,3	58,5	533,7	58,8	559,8	62,1	549,8	61,5	543,5	60,0	533,7	60,2	428,8	56,5	465,4	60,2	453,8	59,9	
по середніх підприємствах	268,6	29,1	269,7	29,3	278,2	29,9	266,6	29,4	251,6	27,9	250,9	28,0	259,5	28,6	249,8	28,2	238,2	31,4	224,0	29,0	219,2	28,9	
по малих підприємствах	95,3	10,3	98,7	10,8	108,0	11,6	107,6	11,8	90,1	10,0	93,7	10,5	102,9	11,4	103,0	11,6	91,8	12,1	83,3	10,8	85,2	11,2	
з них по мікропідприємствах	27,1	2,9	29,3	3,2	32,5	3,5	33,7	3,7	25,9	2,9	27,9	3,1	31,3	3,5	32,4	3,7	30,0	4,0	27,8	3,6	28,4	3,8	
Тимчасове розміщення й організація харчування																							
по великих підприємствах	7,2	5,5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	57,8	43,8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	67,0	50,7	63,4	50,2	62,8	46,8	58,7	45,2	60,3	51,5	57,6	51,3	56,5	47,7	52,5	45,8	44,0	44,3	39,4	46,2	41,2	49,1	
з них по мікропідприємствах	24,7	18,7	22,4	17,7	22,7	16,9	21,3	16,4	22,0	18,8	19,9	17,7	20,1	17,0	18,7	16,3	16,4	16,5	14,5	17,0	15,3	18,2	
Інформація та телекомунікації																							
по великих підприємствах	91,8	39,7	84,8	37,1	83,9	38,8	76,8	35,8	91,8	40,6	84,8	37,9	83,9	39,7	76,8	36,5	61,4	32,4	46,4	28,6	39,1	25,5	
по середніх підприємствах	62,5	27,1	65,5	28,6	54,2	25,1	61,6	28,7	61,1	27,0	64,4	28,7	52,8	25,0	60,4	28,8	62,4	32,9	54,6	33,6	53,0	34,6	
по малих підприємствах	76,7	33,2	78,5	34,3	78,1	36,1	76,2	35,5	73,2	32,4	74,9	33,4	74,8	35,3	72,9	34,7	65,8	34,7	61,3	37,8	61,3	39,9	
з них по мікропідприємствах	32,1	13,9	31,9	14,0	31,3	14,5	32,3	15,0	30,7	13,6	30,5	13,6	29,9	14,2	31,0	14,7	28,3	15,0	26,8	16,5	27,2	17,7	
Фінансова та страхова діяльність																							
по великих підприємствах	18,4	23,0	19,6	25,2	15,9	23,4	8,4	13,6	18,4	23,2	19,6	25,4	15,9	23,6	8,4	13,7	...	...	...	...	...	...	
по середніх підприємствах	36,5	45,5	34,4	44,0	31,2	45,8	32,7	52,8	36,4	45,8	34,3	44,3	31,2	46,2	32,6	53,3	...	...	...	...	...	...	
по малих підприємствах	25,2	31,5	24,0	30,8	21,0	30,8	20,8	33,6	24,6	31,0	23,4	30,3	20,4	30,2	20,2	33,0	18,0	29,6	13,9	29,6	17,1	27,0	
з них по мікропідприємствах	11,3	14,1	11,4	14,6	9,8	14,4	9,4	15,2	10,9	13,8	11,0	14,2	9,5	14,0	9,1	14,8	8,3	13,6	7,3	13,7	8,1	12,7	

Закічення табл. 111
Кількість найманих працівників підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ⁴	
	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності	тис. осіб	% до загального показника відповідного виду діяльності
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	...	...	...	...	5,9	16,4	6,9	19,8	...	...	...	...	5,9	17,1	6,9	20,7	7,2	23,3	3,0	9,9	...	...
по великих підприємствах	...	...	...	...	19,9	55,2	18,6	53,1	...	...	...	...	19,4	56,0	17,9	53,6	15,4	50,5	19,0	62,0	...	...
по середніх підприємствах	9,8	34,9	10,8	34,2	10,2	28,4	9,5	27,1	8,9	33,3	9,8	32,7	9,3	26,9	8,6	25,7	8,0	26,2	8,7	28,1	8,9	32,6
по малих підприємствах	4,0	14,1	4,1	12,9	3,3	9,1	3,6	10,4	3,6	13,5	3,8	12,5	3,0	8,7	3,3	9,8	2,9	9,6	3,1	10,0	2,9	10,6
з них по мікропідприємствах																						
Надання інших видів послуг																						
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	10,5	25,3	9,6	24,2	6,5	19,1	6,9	21,9	9,5	24,5	-	-	5,9	18,4	6,3	21,3	5,4	22,2	5,6	25,0	4,9	23,1
по малих підприємствах	31,0	74,7	30,1	75,8	27,5	80,9	24,7	78,1	29,2	75,5	28,4	76,0	25,9	81,6	23,2	78,7	19,1	77,8	16,7	75,0	16,2	76,9
з них по мікропідприємствах	12,3	29,6	12,1	30,4	11,6	34,2	10,9	34,4	11,7	30,3	11,5	30,8	11,0	34,7	10,3	35,0	9,1	37,3	8,1	36,3	8,0	37,8

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані наведено включаючи штатних та позаштатних працівників підприємства.

⁴ Дані попередні.

⁵ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

112. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016 ^{*,3}	
	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника	млн грн	% до загальної показника
Усього																						
по великих підприємствах	1401596,8	41,6	1775829,0	44,5	1761086,0	41,9	1717391,3	42,4	1385435,1	42,1	1755364,8	44,9	1739791,6	42,4	1699522,6	43,0	1742507,9	41,8	2053189,5	39,8	2387762,8	38,4
по середніх підприємствах	1396364,3	41,5	1607628,0	40,3	1769430,2	42,1	1662565,2	41,0	1356922,4	41,2	1568169,4	40,1	1713573,4	41,7	1602838,8	40,6	1723151,5	41,3	2168764,8	42,0	2602415,8	41,9
по малих підприємствах	568267,1	16,9	607782,4	15,2	672653,4	16,0	670258,5	16,6	549458,6	16,7	586322,1	15,0	651069,6	15,9	648066,5	16,4	705000,5	16,9	937112,8	18,2	1224550,8	19,7
з них по мікро- підприємствах	181903,1	5,4	189799,1	4,8	212651,2	5,1	216111,4	5,3	175856,3	5,3	183215,8	4,7	205568,9	5,0	208931,4	5,3	230729,3	5,5	307450,0	6,0	426467,0	6,9
Сільське, лісове та рибне господарство																						
по великих підприємствах	11664,5	11,7	12553,1	9,9	19473,2	12,0	23440,6	14,6	11664,5	12,0	12553,1	10,2	18971,7	12,0	23440,6	14,8	31584,6	14,8	61214,8	16,9	53033,7	13,1
по середніх підприємствах	65553,5	65,6	79064,4	62,3	93979,4	57,8	88851,3	55,1	63031,7	65,2	76009,6	61,8	91582,7	57,7	86999,6	54,9	117041,3	54,7	183213,8	50,6	207175,5	51,3
по малих підприємствах	22673,4	22,7	35343,7	27,8	49158,5	30,2	48838,4	30,3	22030,1	22,8	34420,2	28,0	48156,1	30,3	47990,8	30,3	65303,9	30,5	117881,4	32,5	143768,5	35,6
з них по мікро- підприємствах	9985,0	10,0	11007,8	8,7	14927,7	9,2	14439,8	9,0	9724,5	10,1	10668,7	8,7	14618,3	9,2	14162,7	8,9	19273,6	9,0	34057,5	9,4	45485,0	11,3

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ³		
	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	
Промисловість																							
по великих підприємствах	744992,3	64,3	988435,4	67,5	970009,3	64,7	934135,1	63,4	733414,7	64,5	972437,8	67,8	950570,6	64,9	917397,6	63,7	932940,4	60,3	1078293,2	57,1	1231514,4	54,8	
по середніх підприємствах	360156,6	31,1	414081,3	28,3	457750,3	30,5	461843,4	31,4	350806,2	30,9	402246,0	28,0	444906,7	30,4	447662,2	31,1	531514,0	34,4	691101,4	36,6	870279,4	38,7	
по малих підприємствах	54082,5	4,6	62275,4	4,2	71170,1	4,8	77113,0	5,2	52537,8	4,6	60442,4	4,2	68808,7	4,7	74689,6	5,2	82160,5	5,3	118140,8	6,3	147336,9	6,5	
з них по мікро- підприємствах	12302,8	1,1	13794,1	0,9	14511,2	1,0	17254,8	1,2	11878,1	1,0	13389,1	0,9	13992,0	1,0	16676,7	1,2	17153,0	1,1	26864,7	1,4	33461,0	1,5	
Будівництво																							
по великих підприємствах	6210,9	6,4	11604,0	9,6	13548,1	8,7	15730,7	11,2	5727,4	6,2	11604,0	10,0	13548,1	8,9	15730,7	11,5	10583,9	7,0	19196,2	13,4	13797,5	8,2	
по середніх підприємствах	53904,2	55,7	67323,1	55,9	85293,3	54,7	69591,4	49,3	52083,9	56,3	65022,5	56,1	83523,5	55,2	67652,8	49,6	91555,2	60,9	60375,2	42,3	73029,3	43,4	
по малих підприємствах	36610,2	37,9	41492,4	34,5	56949,3	36,6	55803,6	39,5	34763,0	37,5	39308,3	33,9	54318,7	35,9	53161,7	38,9	48327,5	32,1	63300,5	44,3	81517,4	48,4	
з них по мікро- підприємствах	12437,7	12,9	12087,6	10,0	16819,5	10,8	16919,4	12,0	11955,8	12,9	11497,9	9,9	16042,8	10,6	16115,8	11,8	15937,6	10,6	23146,4	16,2	30835,6	18,3	

Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	412004,8	29,3	486684,6	30,7	481477,1	29,6	495334,6	30,7	408303,5	29,7	482565,7	31,0	480502,7	30,3	494203,4	31,5	525075,7	32,2	565038,1	28,9	681714,9	28,2
	по великих підприємствах																					
	641747,6	45,6	741941,6	46,7	783853,1	48,3	769240,7	47,7	623645,7	45,4	727099,4	46,7	755960,7	47,7	736098,8	47,0	734940,3	45,1	930846,1	47,7	1105642,7	45,8
	по середніх підприємствах																					
	352380,3	25,1	358490,3	22,6	358279,4	22,1	347559,1	21,6	341243,1	24,9	346333,8	22,3	347858,3	22,0	336331,6	21,5	369674,6	22,7	457373,5	23,4	626775,3	26,0
по малих підприємствах																						
з них по мікро- підприємствах	112252,5	8,0	114503,7	7,2	116750,3	7,2	114442,2	7,1	108788,5	7,9	111031,9	7,1	113352,1	7,2	111131,5	7,1	126246,4	7,7	157864,2	8,1	228201,6	9,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність																						
по великих підприємствах	87620,6	60,9	115044,2	62,3	123066,8	58,0	118497,8	57,2	87267,2	61,9	114696,4	63,2	122687,0	58,8	118497,8	58,4	107833,7	53,0	153086,8	52,1	188888,3	52,4
по середніх підприємствах	40969,2	28,5	49034,9	26,5	60873,1	28,7	59623,5	28,8	39113,2	27,7	46770,0	25,8	58480,9	28,0	56087,8	27,7	66581,8	32,7	100921,7	34,3	123412,5	34,2
по малих підприємствах	15201,7	10,6	20685,2	11,2	28359,9	13,3	29017,0	14,0	14681,0	10,4	20014,4	11,0	27432,7	13,2	28286,9	13,9	29145,8	14,3	39950,9	13,6	48312,4	13,4
з них по мікро- підприємствах	4632,0	3,2	6863,1	3,7	8977,0	4,2	9753,4	4,7	4486,4	3,2	6641,1	3,7	8761,3	4,2	9485,7	4,7	9752,1	4,8	13484,8	4,6	17142,3	4,8
Тимчасове розміщення й організація харчування																						
по великих підприємствах	1525,8	13,1	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	6466,3	55,7	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	3621,3	31,2	4069,7	31,5	5108,7	30,9	5228,2	31,2	3244,6	31,3	3704,4	32,2	4561,6	31,1	4617,5	31,3	4402,5	30,7	5369,4	29,4	7211,4	32,9
з них по мікро- підприємствах	1071,2	9,2	1216,5	9,4	1569,7	9,5	1552,7	9,3	977,7	9,4	1091,3	9,5	1380,3	9,4	1377,2	9,3	1281,3	8,9	1601,5	8,8	2262,3	10,3
Інформація та телекомунікації																						
по великих підприємствах	32793,5	49,8	36024,6	48,5	39662,4	50,0	39236,0	48,8	32793,5	50,1	36024,6	48,8	39662,4	50,3	39236,0	49,2	36411,2	43,3	38495,5	38,3	39808,6	34,2
по середніх підприємствах	19728,3	29,9	23076,9	31,0	22708,6	28,6	24181,7	30,1	19581,1	29,9	22932,2	31,0	22550,8	28,6	23971,4	30,0	28797,5	34,2	36185,3	36,0	42787,2	36,8
по малих підприємствах	13403,8	20,3	15246,7	20,5	16983,9	21,4	16992,7	21,1	13124,6	20,0	14927,1	20,2	16612,7	21,1	16632,5	20,8	18894,9	22,5	25911,6	25,7	33788,7	29,0
з них по мікро- підприємствах	4868,3	7,4	5328,5	7,2	5831,9	7,3	6032,2	7,5	4744,5	7,2	5201,7	7,0	5677,7	7,2	5887,8	7,4	6557,2	7,8	9468,7	9,4	13491,7	11,6

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ³	
	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності
Фінансова та страхова діяльність																						
по великих підприємствах	10263,4	6,2	9403,2	5,6	4662,7	2,9	4052,3	4,4	10263,4	6,3	9403,2	5,6	4662,7	2,8	4052,3	4,4	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	14535,8	87,8	150395,5	89,0	150742,2	91,8	78920,7	85,6	143494,3	87,7	150381,0	89,1	150742,2	91,9	78914,9	85,7	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	9950,6	6,0	9206,0	5,4	8736,7	5,3	9265,4	10,0	9773,5	6,0	8975,6	5,3	8636,9	5,3	9119,7	9,9	8597,6	14,7	11558,2	15,6	15822,1	27,5
з них по мікро- підприємствах	2234,4	1,3	2346,3	1,4	1957,1	1,2	2085,6	2,3	2172,4	1,3	2301,3	1,4	1911,6	1,2	2037,1	2,2	1904,9	3,3	1997,2	2,7	4387,0	7,6
Операції з нерухомим майном																						
по великих підприємствах	...	...	...	...	1810,9	3,4	2278,4	4,6	...	...	...	...	1810,9	3,5	2278,4	4,7	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	...	...	23735,0	44,7	18447,7	36,7	...	...	...	...	23066,9	44,8	18004,9	37,0	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	20891,2	57,3	20470,4	51,1	27559,2	51,9	29491,9	58,7	20090,8	56,9	19617,6	50,8	26599,1	51,7	28415,8	58,3	31409,9	57,0	38985,4	51,8	46959,7	58,8
з них по мікро- підприємствах	7399,9	20,3	7821,6	19,5	11293,7	21,3	13244,4	26,4	7139,1	20,2	7447,0	19,3	10776,1	20,9	12657,4	26,0	13769,3	25,0	16584,0	22,0	22033,4	27,6

Професійна, наукова та технічна діяльність	92920,6	64,6	110583,2	67,0	101747,2	57,6	77974,6	51,0	92920,6	65,0	110583,2	67,7	101747,2	58,0	77974,6	51,5	84620,3	58,1	114089,9	63,1	...	...	
по великих підприємствах	26529,8	18,4	31091,1	18,8	45326,3	23,7	45234,6	29,6	26042,6	18,2	29935,0	18,3	44943,6	25,6	44453,5	29,3	33774,7	23,2	33923,5	18,8	...	...	
по середніх підприємствах	24486,9	17,0	23368,2	14,2	29505,3	16,7	29568,0	19,4	24086,0	16,8	22921,4	14,0	28832,8	16,4	29028,8	19,2	27250,5	18,7	32655,3	18,1	39860,2	15,4	
з них по мікро-підприємствах	9473,3	6,6	8781,0	5,3	12429,3	7,0	12492,4	8,2	9259,1	6,5	8540,2	5,2	12118,3	6,9	12201,7	8,1	11595,7	8,0	13618,9	7,5	17222,3	6,7	
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
по великих підприємствах	...	...	1570,1	5,3	...	...	...	...	...	...	...	1570,1	5,6	...	...	...	4753,0	11,5	...	...	6017,1	10,2	
по середніх підприємствах	...	...	16438,5	55,0	...	...	...	...	...	...	...	15784,3	56,2	...	...	...	22608,7	54,8	...	...	29619,1	50,1	
по малих підприємствах	10748,8	45,2	11853,2	39,7	14455,4	37,2	14765,8	39,8	9924,9	44,5	10720,6	38,2	13248,7	39,9	13592,7	38,5	13927,6	33,7	18725,4	38,0	23510,2	39,7	
з них по мікро-підприємствах	3805,5	16,0	4252,4	14,2	5288,4	13,6	5534,4	14,9	3368,4	15,1	3726,0	13,3	4779,6	14,4	4973,2	14,1	5128,5	12,4	6320,7	12,8	8598,2	14,5	
Освіта	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
по середніх підприємствах	...	...	884,4	53,1	784,3	43,9	702,1	39,3	...	...	...	855,6	53,5	762,3	44,7	677,5	39,6	661,9	41,6	845,4	42,8	927,4	40,8
по малих підприємствах	603,5	38,9	780,9	46,9	1002,8	56,1	1084,7	60,7	557,4	38,0	742,3	46,5	944,7	55,3	1032,4	60,4	929,1	58,4	1130,2	57,2	1347,0	59,2	
з них по мікропідприємствах	208,7	13,4	298,2	17,9	371,2	20,8	369,6	20,7	193,8	13,2	286,2	17,9	354,9	20,8	349,9	20,5	303,7	19,1	390,2	19,8	545,4	24,0	
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
по середніх підприємствах	4972,4	76,2	5345,8	73,7	6143,7	73,2	6688,2	72,7	3655,8	71,7	3957,7	69,2	4634,6	68,9	5137,4	69,0	5219,1	69,5	7585,6	71,7	9910,8	71,3	
по малих підприємствах	1551,0	23,8	1907,7	26,3	2246,4	26,8	2505,5	27,3	1443,1	28,3	1763,3	30,8	2092,5	31,1	2312,6	31,0	2290,3	30,5	2987,6	28,3	3992,2	28,7	
з них по мікропідприємствах	404,0	6,2	515,1	7,1	570,7	6,8	569,3	6,2	381,1	7,5	473,5	8,3	529,3	7,9	526,4	7,1	542,2	7,2	639,9	6,1	829,6	6,0	

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010		2011		2012		2013		2010*		2011*		2012*		2013*		2014*		2015*		2016* ³	
	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності	млн грн	% до загального показника відповідного виду діяльності
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴
по великих підприємствах	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴
по середніх підприємствах	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴	.. ⁴
по малих підприємствах	738,2	26,5	1021,1	23,4	1033,4	13,1	1238,7	9,9	694,1	25,7	940,9	22,2	936,6	12,0	1147,5	9,3	1114,3	7,2	1322,1	26,5	1824,7	38,1
з них по мікропідприємствах	317,7	11,4	377,7	8,7	553,0	7,0	628,6	5,0	300,4	11,1	348,2	8,2	512,5	6,6	589,8	4,8	530,4	3,4	627,8	12,6	817,1	17,1
Надання інших видів послуг																						
по великих підприємствах	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	968,9	42,3	1043,8	39,9	1143,8	35,2	850,9	32,3	918,7	42,1	1015,6	40,5	1083,8	34,8	786,5	31,5	1044,2	39,9	1556,7	46,1	1351,2	34,9
по малих підприємствах	1323,7	57,7	1571,5	60,1	2104,4	64,8	1786,5	67,7	1264,6	57,9	1489,8	59,5	2029,5	65,2	1706,4	68,5	1571,5	60,1	1820,5	53,9	2524,1	65,1
з них по мікропідприємствах	510,1	22,3	605,5	23,2	800,5	24,6	792,6	30,1	486,5	22,3	571,7	22,8	762,1	24,5	758,5	30,4	753,4	28,8	783,5	23,2	1154,5	29,8

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

⁴ Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

113. Структура оборотних активів¹

(на кінець року, млн грн)

Роки	Оборотні активи – усього	У тому числі					інші оборотні активи
		оборотні активи в запасах товарно-матеріальних цінностей	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти та їх еквіваленти	інші оборотні активи	
2000	321683,1	76951,6	211998,1	...	11125,6	21607,8 ²	
2005	700719,2	164326,3	421820,6	34103,5	53650,8	26818,0	
2006	899824,0	204914,2	534038,3	50412,2	68282,9	42176,4	
2007	1226964,1	275793,4	726514,6	78957,3	101223,2	44475,6	
2008	1665319,5	351435,8	1023035,2	110199,8	126345,2	54303,5	
2009	1893929,3	377159,0	1217895,8	139254,1	103216,0	56404,4	
2010	2229892,3	497195,3	1374810,4	168691,8	126039,8	63155,0	
2011	2584162,5	628276,1	1499971,5	211411,4	158270,1	86233,4	
2012	2921135,8	688603,5	1701397,3	259385,2	188670,6	83079,2	

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані наведено з урахуванням поточних фінансових інвестицій.

113. 1. Структура оборотних активів¹

(на кінець року, млн грн)

Роки	Оборотні активи – усього	У тому числі						інші оборотні активи
		запаси	поточні біологічні активи	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти	витрати майбутніх періодів	
2012	2961086,7	673552,2	15051,3	1701397,3	259385,2	188670,6	39950,9	83079,2
2013	3069041,5	683587,8	13226,7	1778103,7	256432,4	207799,0	44776,1	85115,8
2012*	2885718,9	658747,2	14746,7	1650842,1	257287,7	185384,1	37917,7	80793,4
2013*	2991659,7	668563,2	12888,8	1726678,5	254370,8	203887,1	42817,6	82453,7
2014*	3271954,0	654061,8	13450,4	1962772,1	249932,8	248656,1	60485,6	82595,2
2015*	4108602,7	850835,4	15782,4	2517203,5	225269,6	301587,2	82562,2	115362,4
2016* ²	5803806,8	1054500,8	18925,4	3964288,7	188825,7	337961,1	93093,7	146211,4

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

114. Оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності¹

(на кінець року, млн грн)

	2012	2013	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ²
Усього	2961086,7	3069041,5	2885718,9	2991659,7	3271954,0	4108602,7	5803806,8
Сільське, лісове та рибне господарство	174753,1	195021,3	170062,8	191046,5	267541,1	514624,6	1312616,1
Промисловість	798152,2	838708,6	762560,4	799704,2	942236,5	1201590,5	1499153,6
Будівництво	165004,0	186205,6	159781,8	180996,3	173151,8	213041,2	217742,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	925941,5	930514,9	909718,8	917725,4	968579,8	1186489,7	1590128,3
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	114880,0	126248,0	112642,8	123752,0	134507,7	184204,0	312294,5
Тимчасове розміщення й організація харчування	10558,7	11431,3	8328,7	8173,3	8113,6	9700,9	12131,8
Інформація та телекомунікації	36938,0	38709,2	36665,6	38458,8	45246,7	55162,5	58072,0
Фінансова та страхова діяльність	320694,2	282358,9	320164,3	281889,0	232275,7	225735,1	196854,2
Операції з нерухомим майном	132249,0	147607,3	127056,9	142873,5	161405,5	208436,1	234912,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	228134,5	255690,6	227300,5	254497,5	282812,7	235809,6	296163,4
Діяльність у сфері адміністративного обслуговування	44139,6	43468,0	42621,9	40626,9	43862,9	58035,9	55727,7
Освіта	653,9	642,3	633,6	622,5	635,7	798,3	965,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2360,2	3073,2	1823,2	2447,9	2528,3	3097,3	4229,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4902,3	7923,3	4684,3	7462,1	6744,3	8461,1	9809,4
Надання інших видів послуг	1725,5	1439,0	1673,3	1383,8	2311,7	3415,9	3005,4

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані попередні.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

115. Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Усього	54405,7	118605,6	75670,2	11335,7	54792,7	117489,7	75861,5	15855,7	-564376,8	-348471,7	69214,2
по великих підприємствах	28471,1	92572,1	37182,2	28003,5	...	91427,5	37837,2	29802,4	-189934,1	-145403,9	60870,0
по середніх підприємствах	41581,7	31090,8	47742,0	8390,1	...	30787,1	47055,2	8487,7	-199180,3	-91161,8	33203,9
по малих підприємствах	-15647,1	-5057,3	-9254,0	-25057,9	...	-4724,9	-9030,9	-22434,4	-175262,4	-111906,0	-24859,7
з них по мікропідприємствах	-13898,9	-8708,3	-12825,5	-25038,3	...	-8536,4	-12606,2	-22935,9	-100967,0	-57964,7	-35262,4
Сільське, лісове та рибне господарство	17291,8	25565,9	26992,7	15147,3	17204,2	24996,5	26933,3	15321,3	21677,4	103137,6	90661,0
по великих підприємствах	2611,7	3633,5	5304,7	3836,6	...	3633,5	5228,8	3836,6	5223,0	24786,2	12085,0
по середніх підприємствах	12412,0	14378,7	13813,2	7049,6	...	13969,0	13784,5	7103,8	9522,2	44189,9	42923,3
по малих підприємствах	2268,1	7553,7	7874,8	4261,1	...	7394,0	7940,0	4380,9	6932,2	34161,5	35652,7
з них по мікропідприємствах	111,4	2056,5	1901,7	1079,6	...	1993,9	1889,5	1115,0	1398,6	9323,4	10055,0
Промисловість	31221,1	58662,3	21353,4	13698,3	31425,0	57708,1	21474,1	17160,6	-166414,0	-181360,9	-11841,0
по великих підприємствах	31158,9	55206,4	19736,2	18281,2	...	54132,9	20581,8	20083,5	-86308,3	-123360,9	3575,7
по середніх підприємствах	939,1	4035,2	3133,4	-1152,9	...	4136,0	2362,1	-1559,1	-68097,7	-51550,6	-15726,2
по малих підприємствах	-876,9	-579,3	-1536,2	-3430,0	...	-560,8	-1469,8	-1363,8	-12008,0	-6449,4	309,5
з них по мікропідприємствах	-872,1	-599,7	-1037,7	-2877,5	...	-583,4	-1004,7	-1399,2	-5198,5	-1948,9	-1747,0
Будівництво	-4418,2	-3845,8	-71,1	-5126,6	-4275,8	-3797,3	34,3	-5021,4	-27288,4	-25074,1	-8902,0
по великих підприємствах	33,7	112,2	732,5	447,9	...	112,2	732,5	447,9	286,2	-532,4	-238,4
по середніх підприємствах	-579,9	-1649,8	2705,4	-883,6	...	-1662,4	2741,4	-848,4	-6038,4	-4705,1	977,0
по малих підприємствах	-3872,0	-2308,2	-3509,0	-4690,9	...	-2247,1	-3439,6	-4620,9	-21536,2	-19836,6	-9640,6
з них по мікропідприємствах	-2431,8	-2008,3	-3146,2	-3425,3	...	-1937,9	-3028,3	-3322,9	-15256,8	-10968,5	-6277,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14883,5	21591,5	9608,0	-6047,5	15084,5	21787,1	9569,9	-5755,2	-128134,8	-80564,3	7115,8
по великих підприємствах	2522,0	9739,2	4119,4	6079,8	...	9742,0	4141,8	6076,4	-23587,1	-18369,5	2639,7
по середніх підприємствах	15831,0	12045,2	8069,2	-3793,6	...	12262,2	8067,4	-3680,7	-56858,2	-34410,9	9959,3
по малих підприємствах	-3469,5	-192,9	-2580,6	-8333,7	...	-217,1	-2639,3	-8150,9	-47689,5	-27783,9	-5483,2
з них по мікропідприємствах	-3853,7	-2365,2	-4173,9	-9184,8	...	-2347,3	-4191,0	-8885,3	-28705,9	-16496,9	-9157,9

Продовження табл. 115
Фінансовий результат (сальдо) підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5058,9	8741,4	7524,9	834,3	4766,8	8449,4	7319,3	894,2	-19703,9	-13921,8	12239,0
по великих підприємствах	5566,7	7708,3	6109,4	1608,5	...	7634,4	5992,2	1608,5	2139,2	7346,5	10693,8
по середніх підприємствах	-24,4	1541,7	1706,8	-635,2	...	1352,8	1643,2	-615,9	-11700,4	-12416,4	2714,0
по малих підприємствах	-483,4	-508,6	-291,3	-139,0	...	-537,8	-316,1	-98,4	-10142,7	-8851,9	-1168,8
з них по мікропідприємствах	-340,4	-293,5	-165,2	-179,9	...	-301,8	-164,7	-130,3	-2054,3	-2020,2	-1049,1
Тимчасове розмішування й організація харчування	-548,1	-571,6	-862,5	-1270,5	-472,9	-467,5	-762,9	-1167,0	-6579,0	-7094,4	-1863,4
по великих підприємствах	82,0	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	-273,5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	-356,6	-426,3	-451,4	-418,8	...	-379,0	-381,0	-408,3	-1526,5	-2398,2	-1039,9
з них по мікропідприємствах	-163,5	-180,3	-149,3	-205,0	...	-167,7	-117,7	-183,6	-701,2	-1667,7	-481,7
Інформація та телекомунікації	4101,4	4440,7	6300,1	6817,6	4094,6	4433,0	6266,6	6775,5	-15373,9	-10166,6	4240,6
по великих підприємствах	4755,9	5507,6	8349,3	7094,9	...	5507,6	8349,4	7094,9	-1191,7	-3679,3	4533,9
по середніх підприємствах	-357,3	-770,3	-1926,7	74,8	...	-777,9	-1949,1	45,8	-10576,1	-4970,5	-463,4
по малих підприємствах	-297,2	-296,6	-122,5	-352,1	...	-296,7	-133,7	-365,2	-3606,1	-1516,8	170,1
з них по мікропідприємствах	-177,0	-169,3	-77,0	-381,9	...	-168,0	-81,5	-387,5	-1922,9	-799,9	-106,3
Фінансова та страхова діяльність	11698,7	8818,8	11769,8	6093,7	11680,5	8811,8	11743,7	6038,0	-4829,2	-8516,4	312,2
по великих підприємствах	30,6	345,5	27,2	206,1	...	345,5	27,2	206,1	...	...	...
по середніх підприємствах	11434,4	8108,0	11381,4	7036,9	...	8105,6	11381,5	7038,7	...	...	...
по малих підприємствах	233,7	365,3	361,2	-1149,3	...	360,7	334,9	-1186,8	-4794,7	-6102,3	-3159,3
з них по мікропідприємствах	-404,4	-499,1	-836,6	-1564,2	...	-499,3	-838,9	-1571,5	-3178,5	-3106,1	-4655,1
Операції з нерухомими майном	-6537,7	-12060,8	-8539,5	-9571,4	-6391,0	-11841,2	-8397,6	-9411,0	-105597,6	-63470,1	-40260,7
по великих підприємствах	...	...	392,0	374,9	...	...	392,0	374,8	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	-1747,8	-3314,3	...	...	-1621,5	-3234,6	...	...	...
по малих підприємствах	-5159,2	-6777,3	-7183,7	-6632,0	...	-6344,1	-7168,1	-6551,2	-57946,7	-48006,8	-28004,5
з них по мікропідприємствах	-3208,9	-3191,3	-3853,2	-4931,4	...	-3127,6	-3847,3	-4859,1	-29585,4	-19123,8	-13935,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	-15110,3	11167,8	-165,5	-6823,8	-15137,2	11109,9	-172,6	-6823,7	-98958,1	-47964,1	23942,2
по великих підприємствах	-17253,9	11531,8	-7352,9	-9779,7	...	11531,8	-7352,9	-9779,6	-84397,1	-27815,0	...
по середніх підприємствах	4189,1	354,6	7559,9	5541,6	...	308,1	7569,3	5556,2	711,9	-830,4	...
по малих підприємствах	-2045,5	-718,6	-372,5	-2585,7	...	-730,0	-389,0	-2600,3	-15272,9	-19318,7	-9230,0
з них по мікропідприємствах	-1670,8	-838,2	-480,2	-2391,4	...	-841,1	-487,5	-2404,1	-12259,4	-8516,8	-6881,7

Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-1578,5	-2213,2	3889,4	-1224,8	-1531,8	-2083,7	3961,5	-1147,8	-9219,4	-9425,1	-5737,2
по великих підприємствах	...	-136,8	...	...	...	-136,8	...	...	-682,5	...	-2144,1
по середніх підприємствах	...	-1239,6	...	...	...	-1243,2	...	...	-3187,6	...	-981,1
по малих підприємствах	-1070,0	-836,8	-757,1	-1278,7	...	-703,7	-717,8	-1228,7	-5349,3	-4675,5	-2612,0
з них по мікропідприємствах	-568,5	-486,3	-627,3	-835,3	...	-449,3	-594,7	-805,6	-2859,1	-2112,6	-841,9
Освіта	88,3	100,9	136,8	140,2	84,6	99,0	135,6	138,2	82,6	105,3	112,4
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	...	69,0	62,6	76,0	...	68,8	64,4	76,0	65,1	103,1	89,6
по малих підприємствах	3,4	31,9	74,2	64,2	...	30,2	71,2	62,2	17,5	2,2	22,8
з них по мікропідприємствах	2,3	12,6	17,0	17,8	...	11,3	17,1	17,9	-46,0	-32,9	10,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	9,8	-119,8	30,5	-31,9	-13,7	-121,3	16,7	35,6	-1111,0	-961,1	158,4
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	161,8	-40,6	44,1	4,6	...	-55,2	18,7	33,7	-848,8	-707,7	104,3
по малих підприємствах	-152,0	-79,2	-13,6	-36,5	...	-66,1	-2,0	1,9	-262,2	-253,4	54,1
з них по мікропідприємствах	-116,7	-29,9	-26,4	-30,4	...	-26,2	-24,6	-24,2	-131,5	-164,4	-29,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-1784,6	-1706,2	-2280,4	-1280,4	-1760,4	-1632,1	-2259,1	-1177,9	-2911,4	-3489,2	-1214,7
по великих підприємствах	...	...	-400,7	-307,3	...	...	-400,7	-307,3	-269,0	-1134,1	...
по середніх підприємствах	...	...	-1148,8	-644,0	...	...	-1154,6	-572,3	-652,8	-1451,3	...
по малих підприємствах	-333,4	-251,4	-730,9	-329,1	...	-198,4	-703,8	-298,3	-1989,6	-903,8	-887,8
з них по мікропідприємствах	-142,4	-113,0	-121,2	-123,6	...	-88,1	-81,4	-91,8	-382,3	-324,3	-234,9
Надання інших видів послуг	29,6	33,7	-16,4	-18,8	35,3	38,0	-21,2	-23,7	-16,1	293,5	251,6
по великих підприємствах	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	66,2	66,7	-1,0	-11,4	...	67,0	-4,4	-17,1	71,6	265,9	94,4
по малих підприємствах	-36,6	-33,0	-15,4	-7,4	...	-29,0	-16,8	-6,6	-87,7	27,6	157,2
з них по мікропідприємствах	-62,4	-3,3	-50,0	-5,0	...	-3,9	-50,5	-3,7	-83,8	-5,1	69,9

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

116. Збиток підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Усього	135235,1	136940,3	172365,7	198528,8	131890,5	133865,1	167685,0	190001,2	798001,5	736124,0	374195,5
по великих підприємствах	45807,3	38471,4	59746,4	60721,3	...	38360,0	58162,6	58354,5	270974,8	250791,8	97795,9
по середніх підприємствах	46010,7	56436,0	63571,2	73108,7	...	54848,8	62051,3	70909,6	302608,2	277943,2	144369,9
по малих підприємствах	43417,1	42032,9	49048,1	64698,8	...	40656,3	47471,1	60737,1	224418,5	207389,0	132029,7
з них по мікропідприємствах	22865,7	21496,4	27000,1	40068,3	...	20882,0	26232,1	37384,5	119664,5	91070,7	73173,0
Сільське, лісове та рибне господарство	5014,3	5049,3	6914,0	11349,2	4555,8	4807,0	6418,4	10702,0	30493,6	25742,6	13030,0
по великих підприємствах	359,2	22,1	16,9	817,0	...	22,1	16,9	817,0	3862,8	785,2	—
по середніх підприємствах	2760,0	3454,9	4030,7	6410,0	...	3264,5	3725,1	6054,6	17147,0	15381,8	7210,5
по малих підприємствах	1895,1	1572,3	2866,4	4122,2	...	1520,4	2676,4	3830,4	9483,8	9575,6	5819,5
з них по мікропідприємствах	824,4	722,4	1374,7	1636,2	...	703,9	1336,1	1556,9	3655,0	2957,2	2708,2
Промисловість	37712,0	48025,9	65150,7	67638,6	36704,8	47240,6	63056,3	62320,1	242667,3	271676,8	152605,6
по великих підприємствах	19594,9	27790,4	43627,1	41224,8	...	27694,4	42065,8	38858,0	134948,2	170194,2	77215,0
по середніх підприємствах	14337,6	16027,9	16481,2	18932,7	...	15463,4	16133,5	18195,4	91147,7	86947,7	65859,2
по малих підприємствах	3779,5	4207,6	5042,4	7481,1	...	4082,8	4857,0	5266,7	16571,4	14534,9	9531,4
з них по мікропідприємствах	1575,6	1528,3	1928,0	3988,7	...	1489,1	1851,5	2449,8	6399,2	4097,1	4253,4
Будівництво	9323,3	9218,8	9210,2	11094,6	9061,1	8984,4	8908,6	10811,2	33584,1	30722,2	17860,7
по великих підприємствах	235,1	301,9	—	189,1	...	301,9	—	189,1	11,2	668,3	386,5
по середніх підприємствах	2926,1	4108,8	3118,5	3659,3	...	4051,5	3045,9	3577,0	9690,2	7105,5	3702,0
по малих підприємствах	6162,1	4808,1	6091,7	7246,2	...	4631,0	5862,7	7045,1	23882,7	22948,4	13770,2
з них по мікропідприємствах	3245,9	2869,4	4037,3	4332,4	...	2751,7	3868,7	4190,3	16098,6	12357,4	8017,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт транспортних засобів і мотоциклів	27772,4	26896,4	34269,8	42576,0	27083,9	26243,7	33680,2	41828,5	162495,7	137462,7	64582,0
по великих підприємствах	3997,5	3959,0	4360,7	3153,1	...	3943,6	4338,3	3153,0	31485,0	31215,6	12487,2
по середніх підприємствах	11468,4	11825,9	17095,8	20747,8	...	11426,9	16892,3	20503,1	72692,9	58270,4	20855,3
по малих підприємствах	12306,5	11111,5	12813,3	18675,1	...	10873,2	12449,6	18172,4	58317,8	47976,7	31239,5
з них по мікропідприємствах	7010,9	6447,3	8238,8	13313,0	...	6313,4	8106,8	12886,0	33226,0	24648,3	19067,8

Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5328,8	6950,8	6421,6	8595,6	5225,2	6832,5	6210,3	8242,8	32479,2	37015,5	16132,1
по великих підприємствах	1585,7	2895,6	1609,0	2438,6	...	2895,6	1609,0	2438,6	4221,2	5229,8	2674,0
по середніх підприємствах	2429,4	2318,7	3051,6	4397,0	...	2238,9	2889,5	4159,7	16334,1	20372,8	9202,3
по малих підприємствах	1313,7	1736,5	1761,0	1760,0	...	1698,0	1711,8	1644,5	11923,9	11412,9	4255,8
з них по мікропідприємствах	620,2	797,5	708,9	868,0	...	780,0	687,2	781,3	2872,4	3045,2	2112,4
Тимчасове розмішування й організація харчування	1167,9	1377,7	1721,2	2058,8	1007,7	1190,7	1493,8	1807,0	6949,2	7865,8	3527,8
по великих підприємствах	11,0	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	615,5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	541,4	658,4	726,6	723,7	...	582,1	615,3	622,3	1725,2	2685,1	1443,4
з них по мікропідприємствах	228,1	276,8	269,4	326,3	...	247,5	219,2	271,0	790,4	1808,8	650,7
Інформація та телекомунікації	4067,1	5333,9	5341,5	4850,7	4048,6	5310,7	5325,4	4834,9	26630,4	22223,9	8251,5
по великих підприємствах	1097,0	1520,1	461,3	1075,0	...	1520,1	461,2	1075,1	8618,5	10508,3	1980,7
по середніх підприємствах	1740,8	2591,0	3609,8	2116,6	...	2584,2	3606,6	2113,2	12825,2	8068,4	4045,6
по малих підприємствах	1229,3	1222,8	1270,4	1659,1	...	1206,4	1257,6	1646,6	5186,7	3647,2	2225,2
з них по мікропідприємствах	533,8	501,6	515,5	872,1	...	491,7	508,4	865,3	2611,5	1643,6	1152,6
Фінансова та страхова діяльність	4378,7	4618,0	6994,0	7791,4	4365,0	4603,2	6986,9	7783,0	26073,9	24029,5	13926,1
по великих підприємствах	211,6	10,2	233,8	35,7	...	10,2	233,8	35,7	...	...	...
по середніх підприємствах	2198,4	2850,2	4624,0	3841,9	...	2850,1	4623,9	3840,1	...	...	...
по малих підприємствах	1968,7	1757,6	2136,2	3913,8	...	1742,9	2129,2	3907,2	8225,5	9684,0	8164,3
з них по мікропідприємствах	953,2	1016,8	1361,8	2230,1	...	1006,4	1356,3	2224,5	4014,0	3978,3	5747,9
Операції з нерухомим майном	11281,4	16885,3	15492,1	16321,5	10965,2	16513,7	15135,0	15981,1	110879,5	102801	52021,4
по великих підприємствах	...	...	16,0	45,3	...	...	16,0	45,4	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	4811,2	5747,3	...	...	4674,1	5657,9	...	...	...
по малих підприємствах	7786,8	9528,0	10664,9	10528,9	...	9190,4	10444,9	10277,8	61683,9	53452,5	34763,9
з них по мікропідприємствах	4181,2	4365,9	5563,7	7032,2	...	4246,0	5437,4	6840,6	31981,7	22619,3	17937,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	23328,9	5905,7	14264,4	19851,0	23271,8	5857,6	14180,1	19763,0	107831,2	57987,3	17753,5
по великих підприємствах	17462,4	479,2	8897,0	11289,8	...	479,2	8897,0	11289,7	84472,2	27815,0	...
по середніх підприємствах	2078,3	2371,2	2613,6	3228,0	...	2356,9	2571,8	3195,0	5396,4	7037,4	...
по малих підприємствах	3788,2	3055,3	2753,8	5333,2	...	3021,5	2711,3	5278,3	17962,6	23134,9	14090,1
з них по мікропідприємствах	2405,6	1802,3	1609,1	3760,4	...	1778,4	1584,5	3727,0	13791,4	10251,7	9128,7

Збиток підприємств до оподаткування за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3185,3	3923,3	3311,3	3805,1	3055,4	3735,0	3172,0	3652,7	11765,6	13222,9	10998,9
по великих підприємствах	... ⁴	137,1	... ⁴	... ⁴	...	137,1	... ⁴	... ⁴	727,1	... ⁴	2532,2
по середніх підприємствах	... ⁴	2091,5	... ⁴	... ⁴	...	2078,1	... ⁴	... ⁴	4333,2	... ⁴	3271,4
по малих підприємствах	1795,3	1694,7	1780,3	2483,5	...	1519,8	1688,9	2374,0	6705,3	6632,5	5195,3
з них по мікропідприємствах	849,7	899,9	1050,2	1382,8	...	840,2	987,5	1313,6	3426,5	2930,6	1876,9
Освіта	74,8	95,8	61,4	63,5	71,2	93,3	58,1	60,6	132,2	120,4	135,6
по великих підприємствах	... ⁴	—	—	—	...	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	... ⁴	28,3	25,3	7,1	...	27,5	23,5	6,5	17,0	6,7	8,3
по малих підприємствах	62,3	67,5	36,1	56,4	...	65,8	34,6	54,1	115,2	113,7	127,3
з них по мікропідприємствах	34,9	27,0	19,5	24,5	...	26,6	18,5	22,8	75,4	78,7	60,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	396,7	508,6	386,3	557,2	316,4	399,4	288,6	361,2	1488,5	1508,8	752,7
по великих підприємствах	—	—	—	—	...	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	145,0	310,8	232,7	336,2	...	221,5	153,5	188,4	1056,4	998,0	430,0
по малих підприємствах	251,7	197,8	153,6	221,0	...	177,9	135,1	172,8	432,1	510,8	322,7
з них по мікропідприємствах	149,5	65,1	65,7	85,6	...	59,3	60,6	77,5	186,9	227,5	113,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2032,8	2023,2	2635,0	1852,1	1996,5	1934,1	2583,1	1735,0	4327,2	3598,2	2520,7
по великих підприємствах	... ⁴	... ⁴	486,5	385,5	...	... ⁴	486,5	385,5	1434,1	1136,6	... ⁴
по середніх підприємствах	... ⁴	... ⁴	1349,4	1061,6	...	... ⁴	1348,7	989,6	854,0	1484,5	... ⁴
по малих підприємствах	391,0	307,6	799,1	405,0	...	244,7	747,9	359,9	2039,1	977,1	1006,0
з них по мікропідприємствах	164,6	135,2	153,6	169,1	...	108,6	108,3	134,6	412,3	361,5	293,3
Надання інших видів послуг	170,7	127,6	192,2	123,5	161,9	119,2	188,2	118,1	203,9	146,4	96,9
по великих підприємствах	—	—	—	—	...	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	25,2	20,4	39,9	33,9	...	19,8	39,4	33,1	40,6	43,7	21,8
по малих підприємствах	145,5	107,2	152,3	89,6	...	99,4	148,8	85,0	163,3	102,7	75,1
з них по мікропідприємствах	88,1	40,9	103,9	46,9	...	39,2	101,1	43,3	123,2	65,5	53,5

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

117. Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(до загальної кількості підприємств відповідного виду економічної діяльності (=100 %), %)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Усього	41,0	34,9	35,5	34,1	40,8	34,6	35,3	33,9	33,7	26,3	26,6
по великих підприємствах	31,7	30,8	30,0	31,4	...	31,1	30,1	31,4	48,2	44,3	34,0
по середніх підприємствах	36,6	33,7	33,8	35,0	...	33,4	33,5	34,8	37,4	28,9	23,9
по малих підприємствах	41,4	35,0	35,6	34,0	...	34,7	35,4	33,8	33,5	26,1	26,7
з них по мікропідприємствах	41,6	34,9	35,8	33,9	...	34,6	35,6	33,7	33,1	26,4	27,7
Сільське, лісове та рибне господарство	30,5	17,0	21,7	20,1	29,8	16,7	21,2	19,3	15,8	11,5	12,2
по великих підприємствах	23,1	5,9	3,8	14,8	...	5,9	4,0	14,8	21,4	17,9	–
по середніх підприємствах	16,2	13,4	19,0	23,1	...	12,7	18,0	22,4	15,1	8,5	10,3
по малих підприємствах	34,2	17,3	21,9	19,9	...	17,1	21,5	19,2	15,8	11,7	12,4
з них по мікропідприємствах	37,1	17,2	21,7	19,3	...	17,0	21,3	18,6	15,7	11,9	12,7
Промисловість	41,3	37,4	37,6	36,7	41,1	37,1	37,3	36,5	36,7	27,1	27,3
по великих підприємствах	30,3	30,9	30,4	34,9	...	31,4	30,6	35,0	51,0	52,2	40,8
по середніх підприємствах	43,0	40,1	38,2	39,2	...	39,6	38,0	39,2	42,0	33,3	29,2
по малих підприємствах	41,2	37,0	37,6	36,4	...	36,7	37,3	36,1	35,9	26,3	27,0
з них по мікропідприємствах	40,3	36,5	37,6	36,2	...	36,2	37,3	35,9	35,7	26,9	29,1
Будівництво	44,7	39,5	39,5	37,7	44,5	39,1	39,3	37,6	37,3	28,9	29,3
по великих підприємствах	40,0	30,0	–	15,4	...	30,0	–	15,4	50,0	20,0	33,3
по середніх підприємствах	46,0	40,0	38,7	36,3	...	40,5	38,8	36,2	40,7	27,7	20,4
по малих підприємствах	44,6	39,5	39,5	37,8	...	39,1	39,3	37,6	37,1	29,0	29,7
з них по мікропідприємствах	44,3	39,8	40,4	38,2	...	39,3	40,1	38,1	37,3	30,0	32,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	37,5	33,3	34,0	32,8	37,4	33,1	33,9	32,8	33,3	23,9	24,3
по великих підприємствах	32,9	31,1	34,9	25,9	...	31,0	34,5	26,1	49,2	42,1	31,6
по середніх підприємствах	33,8	31,5	31,2	30,4	...	31,5	31,4	30,3	39,7	28,6	19,9
по малих підприємствах	37,7	33,4	34,1	32,9	...	33,2	34,0	32,9	33,1	23,8	24,4
з них по мікропідприємствах	38,3	33,9	34,9	33,4	...	33,7	34,8	33,4	33,1	24,2	25,4

Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	45,4	36,6	38,2	36,9	45,2	36,5	38,0	36,8	37,3	29,1	28,4
по великих підприємствах	33,3	23,5	21,6	27,0	...	24,2	22,2	27,0	28,6	18,8	18,2
по середніх підприємствах	48,0	41,3	41,7	44,6	...	41,6	41,5	44,2	49,2	37,8	32,9
по малих підприємствах	45,1	36,2	37,9	36,3	...	36,0	37,7	36,2	36,4	28,4	28,1
з них по мікропідприємствах	43,9	35,4	37,1	35,5	...	35,2	36,8	35,4	34,9	28,6	29,1
Тимчасове розмішування й організація харчування	42,7	39,7	41,1	40,5	42,4	39,1	40,9	40,8	40,5	28,1	28,4
по великих підприємствах	33,3	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	37,5	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	42,9	39,6	41,2	40,3	...	39,0	40,9	40,6	40,0	27,7	28,2
з них по мікропідприємствах	42,5	38,5	40,2	38,5	...	38,0	39,8	38,7	37,8	27,1	28,8
Інформація та телекомунікації	41,0	38,9	36,4	36,6	40,8	38,8	36,5	36,8	35,2	29,0	31,2
по великих підприємствах	44,4	58,3	46,2	50,0	...	58,3	46,2	50,0	50,0	50,0	33,3
по середніх підприємствах	38,1	38,0	36,3	37,8	...	38,0	36,2	37,8	42,2	35,1	31,8
по малих підприємствах	41,1	38,9	36,4	36,6	...	38,8	36,5	36,7	35,0	28,8	31,2
з них по мікропідприємствах	41,5	38,6	37,2	36,3	...	38,5	37,3	36,5	34,7	29,0	31,7
Фінансова та страхова діяльність	41,7	41,1	40,7	40,4	41,8	41,1	40,7	40,4	38,5	36,6	37,0
по великих підприємствах	37,5	37,5	27,3	25,0	...	37,5	27,3	25,0	...	...	...
по середніх підприємствах	30,8	30,3	26,3	31,3	...	30,3	26,3	31,1	...	...	...
по малих підприємствах	42,7	42,1	42,4	41,2	...	42,1	42,5	41,2	39,4	37,2	38,1
з них по мікропідприємствах	44,2	43,4	44,1	41,8	...	43,4	44,2	41,8	40,9	37,9	40,3
Операції з нерухомим майном	50,1	45,8	44,7	42,5	50,0	45,7	44,7	42,5	43,9	39,4	39,9
по великих підприємствах	...	...	33,3	66,7	...	...	33,3	66,7	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	48,2	49,7	...	...	47,9	48,9	...	...	...
по малих підприємствах	50,1	45,7	44,6	42,4	...	45,6	44,6	42,4	43,8	39,1	39,8
з них по мікропідприємствах	50,0	45,3	44,5	42,4	...	45,2	44,6	42,4	43,3	38,8	40,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	42,5	37,1	37,8	36,6	42,3	36,9	37,9	36,7	36,7	30,4	31,5
по великих підприємствах	25,0	25,0	33,3	33,3	...	25,0	33,3	33,3	66,7	100,0	...
по середніх підприємствах	29,7	30,7	28,9	31,8	...	30,8	28,6	31,7	35,4	32,3	...
по малих підприємствах	42,9	37,3	38,1	36,8	...	37,1	38,2	36,9	36,7	30,3	31,7
з них по мікропідприємствах	43,2	37,2	38,5	36,6	...	37,0	38,6	36,8	36,4	30,3	32,3

Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	44,0	38,8	39,5	35,7	44,1	38,6	39,4	35,7	37,3	30,7	29,9
по великих підприємствах	... ⁴	66,7	... ⁴	... ⁴	...	66,7	... ⁴	... ⁴	66,7	... ⁴	50,0
по середніх підприємствах	... ⁴	38,0	... ⁴	... ⁴	...	37,5	... ⁴	... ⁴	41,0	... ⁴	24,9
по малих підприємствах	43,6	38,9	39,4	35,5	...	38,7	39,3	35,4	37,0	30,3	30,3
з них по мікропідприємствах	43,8	39,3	40,2	35,8	...	39,1	40,1	35,8	37,2	30,6	31,6
Освіта	35,7	31,6	31,9	30,1	36,1	31,9	31,7	30,3	33,0	28,5	32,3
по великих підприємствах	... ⁴	—	—	—	...	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	... ⁴	20,5	32,0	25,0	...	19,2	28,2	23,8	29,3	18,9	17,0
по малих підприємствах	36,5	32,1	31,9	30,3	...	32,4	31,9	30,5	33,1	28,5	32,8
з них по мікропідприємствах	36,6	31,9	33,4	31,0	...	32,4	33,4	31,0	33,7	29,2	34,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	39,3	38,7	37,3	35,3	39,0	38,4	37,2	35,2	35,3	30,2	30,4
по великих підприємствах	—	—	—	—	...	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	29,1	32,9	24,6	27,7	...	30,7	22,7	27,0	33,5	26,2	17,5
по малих підприємствах	40,0	39,1	38,1	35,8	...	38,8	38,1	35,6	35,4	30,6	31,4
з них по мікропідприємствах	40,4	39,4	39,0	36,4	...	38,9	39,1	36,2	34,1	30,7	33,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	48,7	43,8	45,7	42,7	49,0	43,3	45,9	43,1	44,4	37,4	38,5
по великих підприємствах	... ⁴	... ⁴	33,3	33,3	...	... ⁴	33,3	33,3	75,0	66,7	... ⁴
по середніх підприємствах	... ⁴	... ⁴	49,6	56,6	...	... ⁴	51,2	55,6	62,0	53,0	... ⁴
по малих підприємствах	48,5	43,2	45,4	42,0	...	42,4	45,5	42,4	43,4	36,1	37,8
з них по мікропідприємствах	48,0	41,4	43,2	39,4	...	40,6	42,6	39,6	40,3	33,8	38,2
Надання інших видів послуг	37,9	33,7	36,2	31,9	37,7	33,5	36,2	31,6	34,5	27,5	27,6
по великих підприємствах	—	—	—	—	...	—	—	—	—	—	—
по середніх підприємствах	35,9	28,2	29,7	32,1	...	27,8	31,0	31,4	31,8	37,5	13,6
по малих підприємствах	38,0	33,8	36,3	31,9	...	33,6	36,2	31,6	34,5	27,6	27,8
з них по мікропідприємствах	37,1	33,3	35,2	31,3	...	33,1	35,1	30,9	33,5	27,3	28,7

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

118. Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності^{1,2}

(%)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016** ³
Усього	4,0	5,9	5,0	3,9	4,1	5,9	5,0	3,9	-4,1	1,0	7,4
по великих підприємствах	3,9	6,2	5,2	5,0	...	6,1	5,1	5,0	0,7	4,0	8,7
по середніх підприємствах	5,0	6,0	5,0	3,2	...	6,1	5,0	3,1	-3,6	0,0	6,9
по малих підприємствах	1,8	4,2	4,1	2,2	...	4,3	4,2	2,7	-17,9	-4,2	5,1
з них по мікропідприємствах	-3,5	0,8	-0,1	-2,3	...	0,9	-0,1	-1,2	-30,1	-8,2	-0,6
Сільське, лісове та рибне господарство	22,9	23,2	21,7	11,3	23,3	23,3	22,1	11,4	20,6	41,7	31,6
по великих підприємствах	29,8	30,6	29,7	20,0	...	30,6	30,0	20,0	23,8	54,9	29,3
по середніх підприємствах	23,2	21,0	19,6	8,4	...	21,0	19,9	8,4	20,8	37,9	29,1
по малих підприємствах	17,9	25,9	22,7	12,9	...	25,9	23,2	13,1	18,5	41,2	36,9
з них по мікропідприємствах	10,2	23,6	19,4	13,0	...	23,5	19,7	13,3	14,4	35,6	32,6
Промисловість	3,5	4,7	3,4	3,0	3,6	4,7	3,3	3,1	1,6	0,9	4,2
по великих підприємствах	4,3	5,7	3,9	4,1	...	5,7	3,9	4,1	5,0	1,3	5,7
по середніх підприємствах	2,1	2,7	2,6	1,8	...	2,7	2,4	1,6	-2,5	0,5	2,5
по малих підприємствах	1,0	1,6	0,7	-1,7	...	1,6	0,7	0,4	-7,3	-1,3	2,5
з них по мікропідприємствах	-3,5	-0,4	-2,6	-10,2	...	-0,3	-2,8	-3,7	-17,7	-3,4	-2,6
Будівництво	-1,5	0,2	-0,1	0,0	-1,5	0,3	-0,2	0,0	5,8	-7,6	0,0
по великих підприємствах	3,5	2,1	7,2	7,1	...	2,1	7,2	7,1	8,0	3,5	2,5
по середніх підприємствах	-0,3	-0,1	-0,1	-0,8	...	-0,1	-0,3	-0,8	29,0	-3,8	2,4
по малих підприємствах	-4,4	0,3	-1,8	-0,8	...	0,4	-1,8	-0,8	-21,6	-14,2	-2,6
з них по мікропідприємствах	-5,5	-3,1	-7,6	-3,4	...	-2,9	-7,5	-3,1	-38,4	-18,4	-5,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт транспортних засобів і мотоциклів	9,8	15,0	12,2	10,2	9,8	15,2	12,3	10,1	-12,8	-0,9	15,0
по великих підприємствах	9,1	12,1	11,6	14,1	...	12,1	11,6	14,1	-1,0	2,4	17,2
по середніх підприємствах	12,9	18,3	14,2	9,4	...	18,6	14,4	9,2	-12,1	-2,5	17,2
по малих підприємствах	5,0	11,9	8,4	5,9	...	12,0	8,5	5,7	-30,3	-8,7	8,6
з них по мікропідприємствах	-1,7	4,8	-0,7	-3,5	...	4,8	-1,0	-3,7	-44,3	-13,4	-1,3

Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5,6	6,1	5,4	3,5	5,4	6,1	5,4	3,6	-1,7	1,1	5,0
по великих підприємствах	8,4	8,4	6,9	4,5	...	8,3	6,7	4,5	7,9	9,1	4,4
по середніх підприємствах	2,1	3,8	4,3	2,6	...	3,8	4,4	2,7	-5,6	-3,4	7,2
по малих підприємствах	1,0	1,5	1,9	1,8	...	1,4	1,9	1,9	-18,8	-11,2	1,8
з них по мікропідприємствах	-0,6	2,3	2,5	0,7	...	2,2	2,5	1,1	-10,1	-6,1	-1,4
Тимчасове розміщення й організація харчування	-1,8	-0,1	-1,1	-2,8	-1,4	0,4	-0,8	-2,8	-25,8	-17,3	-0,2
по великих підприємствах	6,9	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по середніх підприємствах	-0,8	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
по малих підприємствах	-7,0	-3,4	-3,3	-4,1	...	-2,9	-3,1	-4,9	-16,6	-12,7	-2,7
з них по мікропідприємствах	-11,0	-4,9	-6,1	-7,4	...	-5,2	-6,1	-8,3	-26,6	-22,7	-6,8
Інформація та телекомунікації	7,4	7,6	10,5	11,8	7,5	7,6	10,5	11,8	-1,6	0,5	8,3
по великих підприємствах	16,4	16,5	28,0	25,9	...	16,5	28,0	25,9	15,9	5,7	15,4
по середніх підприємствах	0,2	1,5	-3,5	2,1	...	1,5	-3,6	2,0	-13,5	-3,2	7,0
по малих підприємствах	0,5	0,9	1,0	1,1	...	0,8	1,0	1,0	-8,1	-1,7	1,7
з них по мікропідприємствах	0,4	0,4	0,9	-0,6	...	0,5	0,8	-0,8	-10,4	-2,6	1,0
Фінансова та страхова діяльність	3,5	6,2	6,1	5,9	3,5	6,2	6,1	5,8	-15,2	-8,9	-4,9
по великих підприємствах	-1,0	-1,7	-0,9	-2,7	...	-1,7	-0,9	-2,7	...	...	...
по середніх підприємствах	3,6	7,0	6,4	6,6	...	7,0	6,4	6,6	...	...	...
по малих підприємствах	7,3	1,3	5,2	3,9	...	1,1	4,9	3,5	-20,2	-19,0	-8,1
з них по мікропідприємствах	0,5	-19,0	-11,4	-10,3	...	-19,8	-12,0	-11,0	-36,7	-32,4	-31,1
Операції з нерухомим майном	0,3	-3,6	2,8	3,1	0,3	-3,7	3,0	3,3	-46,9	-33,4	-7,3
по великих підприємствах	...	...	29,1	19,0	...	...	29,1	19,0	...	...	...
по середніх підприємствах	...	...	2,0	3,3	...	...	2,4	3,5	...	...	...
по малих підприємствах	0,5	-1,6	2,4	2,1	...	-1,5	2,2	2,2	-47,0	-30,5	-14,6
з них по мікропідприємствах	-8,9	-5,1	-2,5	-4,9	...	-5,0	-2,8	-5,1	-54,0	-30,8	-16,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	-6,6	0,5	0,3	-1,3	-6,6	0,4	0,3	-1,3	-29,1	-1,1	17,6
по великих підприємствах	-11,8	-0,2	-0,7	-4,1	...	-0,2	-0,7	-4,1	-39,9	4,6	...
по середніх підприємствах	9,1	3,1	1,6	1,6	...	3,1	1,7	1,7	-2,2	-2,9	...
по малих підприємствах	-1,6	-1,1	1,8	1,8	...	-1,2	1,7	1,7	-16,7	-10,1	-2,7
з них по мікропідприємствах	-7,5	-3,9	0,8	2,4	...	-4,1	0,7	2,3	-26,0	-7,5	-7,3

Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016* ³
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-3,3	-2,7	-2,9	-2,5	-3,5	-2,6	-4,0	-4,2	-13,6	-11,9	-6,6
по великих підприємствах	... ⁴	-5,2	... ⁴	... ⁴	...	-5,2	... ⁴	... ⁴	-8,8	... ⁴	-25,8
по середніх підприємствах	... ⁴	-3,3	... ⁴	... ⁴	...	-3,4	... ⁴	... ⁴	-10,8	... ⁴	-4,5
по малих підприємствах	-1,4	-1,6	-0,9	-3,9	...	-1,2	-1,0	-4,2	-19,6	-11,6	-3,6
з них по мікропідприємствах	-6,1	-3,7	-4,4	-7,1	...	-3,8	-5,0	-7,8	-25,2	-9,2	-1,3
Освіта	4,9	7,4	8,2	8,4	6,5	7,6	8,5	8,6	5,5	5,7	5,8
по великих підприємствах	... ⁴	-	-	-	...	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	... ⁴	9,6	9,3	11,2	...	9,9	9,9	11,6	12,7	11,7	11,3
по малих підприємствах	1,5	4,9	7,2	6,5	...	5,0	7,3	6,6	0,7	-8,9	1,9
з них по мікропідприємствах	0,2	9,2	6,8	7,1	...	9,0	7,2	7,5	-8,5	-1,5	1,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,0	2,6	2,7	3,1	4,1	2,1	2,4	3,8	-3,7	-0,6	4,7
по великих підприємствах	-	-	-	-	...	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	5,6	3,0	3,0	4,1	...	2,2	2,5	4,7	-3,3	0,5	5,0
по малих підприємствах	-1,0	1,4	1,9	0,3	...	1,8	2,4	1,9	-4,7	-3,3	3,9
з них по мікропідприємствах	-5,0	-2,4	-0,8	-0,6	...	-2,0	-0,9	-0,1	-4,8	-10,1	-0,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-26,9	-24,4	-17,6	-8,0	-27,6	-24,9	-17,8	-7,6	-11,8	-25,3	-16,0
по великих підприємствах	... ⁴	... ⁴	-14,1	-2,9	...	... ⁴	-14,1	-2,9	-13,8	-17,1	... ⁴
по середніх підприємствах	... ⁴	... ⁴	-19,7	-9,7	...	... ⁴	-19,9	-9,2	-3,8	-36,1	... ⁴
по малих підприємствах	-24,6	-11,2	-19,2	-13,8	...	-11,1	-19,7	-13,0	-45,5	-23,5	-14,1
з них по мікропідприємствах	-23,6	-15,8	-12,6	-10,6	...	-14,5	-9,1	-7,3	-29,1	-20,3	-10,2
Надання інших видів послуг	4,3	3,1	2,6	-0,9	4,7	3,3	2,6	-1,1	-1,0	7,3	5,5
по великих підприємствах	-	-	-	-	...	-	-	-	-	-	-
по середніх підприємствах	10,3	6,4	1,5	-3,4	...	6,5	1,2	-4,3	3,3	13,9	4,5
по малих підприємствах	-0,5	0,9	3,3	0,4	...	0,9	3,5	0,6	-4,3	1,2	6,1
з них по мікропідприємствах	-1,7	1,5	2,5	-0,5	...	1,5	2,8	-0,2	-8,7	-1,3	5,8

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків і бюджетних установ.

² Дані сформовані відповідно до статті 55 Господарського кодексу України в редакції від 22.03.2012 р.

³ Дані попередні.

⁴ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

119. Чисельність населення

(за оцінкою на 1 січня)

	2010	2011	2012	2013	2014	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015* ¹	2016* ¹	2017* ¹
Наявне населення, млн	46,0	45,8	45,6	45,6	45,4	43,6	43,4	43,3	43,2	43,1	42,9	42,8	42,6
міське	31,5	31,5	31,4	31,4	31,3	29,9	29,8	29,8	29,8	29,8	29,7	29,6	29,5
сільське	14,5	14,3	14,2	14,2	14,1	13,7	13,6	13,5	13,4	13,3	13,2	13,2	13,1
% до всього населення													
міське	68,6	68,7	68,8	68,9	69,0	68,6	68,7	68,8	68,9	69,0	69,1	69,2	69,2
сільське	31,4	31,3	31,2	31,1	31,0	31,4	31,3	31,2	31,1	31,0	30,9	30,8	30,8
Постійне населення, млн	45,8	45,6	45,5	45,4	45,2	43,4	43,3	43,1	43,0	42,9	42,8	42,6	42,4
чоловіки	21,1	21,0	21,0	21,0	20,9	20,0	20,0	19,9	19,9	19,8	19,8	19,7	19,6
жінки	24,7	24,6	24,5	24,4	24,3	23,4	23,3	23,2	23,1	23,1	23,0	22,9	22,8
% до всього населення													
чоловіки	46,1	46,1	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,2	46,2	46,3	46,3	46,3	46,3
жінки	53,9	53,9	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,8	53,8	53,7	53,7	53,7	53,7

¹ Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

120. Розподіл постійного населення за окремими віковими групами по регіонах

(за оцінкою на 1 січня)

	2010						2011						2012					
	усе населення, осіб		у тому числі у віці, років		усе населення, осіб		у тому числі у віці, років		усе населення, осіб		у тому числі у віці, років		усе населення, осіб		у тому числі у віці, років			
	0-15	16-59	60 і старше	0-15	16-59	60 і старше	0-15	16-59	60 і старше	0-15	16-59	60 і старше	0-15	16-59	60 і старше			
Україна	45782592	6982589	29328566	9471437	45598179	6975669	29090079	9532431	45453282	6993132	28842213	9617937						
Україна*	43447549	6637231	27810955	8999363	43264562	6625613	27586261	9052688	43119758	6636724	27353281	9129753						
Автономна Республіка Крим	1956550	293117	1271160	392273	1954759	296508	1259714	398537	1954253	301429	1247507	405317						
Вінницька	1643523	264688	1005575	373260	1634116	262177	999785	372154	1627102	260328	994842	371932						
Волинська	1033937	205728	645096	183113	1034421	206190	644960	183271	1035870	207455	644393	184022						
Дніпропетровська	3352172	484608	2158780	708784	3333195	485519	2134141	713335	3316990	488939	2109582	718469						
Донецька	4453855	581615	2872074	1000166	4420126	580206	2829818	1010102	4390293	582024	2787494	1020775						
Житомирська	1286618	217975	792367	276276	1279777	215707	788891	275179	1273968	214693	783881	275394						
Закарпатська	1241995	249476	797468	195051	1244517	250457	796211	197849	1274926	251822	795551	200553						
Запорізька	1810875	253337	1170463	387075	1800526	252983	1156819	390724	1790879	253795	1142048	395036						
Івано-Франківська	1377990	250666	871367	255957	1377040	248558	871764	256718	1377402	247041	871570	258791						
Київська	1715985	265411	1092005	358569	1711870	266249	1087050	358571	1713779	268748	1084056	360975						
Кіровоградська	1011367	154366	626383	230618	1003572	152609	620482	230481	996005	151225	613683	231097						
Луганська	2307020	294933	1503281	508806	2286674	293356	1482149	511169	2268079	293745	1459349	514985						
Львівська	2531247	428068	1619220	483959	2526378	425047	1617028	484303	2522568	422855	1612295	487418						
Миколаївська	1188801	184191	766970	237640	1182567	183220	758950	240397	1177508	182813	751282	243413						
Одеська	2379962	377271	1539254	463437	2377610	380227	1526574	470809	2377237	384620	1514840	477777						
Полтавська	1491729	210999	939144	341586	1479913	208989	929683	341241	1469357	207354	920632	341371						
Рівненська	1150564	237892	718048	194624	1151466	238318	718259	194889	1153196	239703	717674	195819						
Сумська	1170125	160099	747157	262869	1159352	157824	738070	263458	1150141	156074	728969	265098						
Тернопільська	1085614	185606	676095	223913	1080876	183452	674655	222768	1077180	181542	673050	222588						
Харківська	2753453	359073	1815250	579130	2739472	360098	1794402	584972	2726544	361974	1772492	592078						
Херсонська	1091999	174409	702189	215401	1086805	173791	695478	217536	1081935	172998	689152	219785						
Хмельницька	1330794	215286	822237	293271	1323763	213420	818171	292172	1317008	211849	812745	292414						
Черкаська	1291589	188057	800940	302592	1281755	185605	793895	302255	1273674	183772	786303	303599						
Чернівецька	901306	162257	570454	168595	901212	161353	570301	169558	902199	160968	570380	170851						
Чернігівська	1101205	151225	674579	275401	1089667	149390	666961	273316	1079967	148623	658887	272457						
м. Київ	2743824	379995	1884559	479270	2757892	390868	1871764	495260	2772951	401764	1858131	513056						
м. Севастополь ¹	378493	52241	246451	79801	378858	53548	244104	81206	379271	54979	241425	82867						

	2013			2014				
	усе населення, осіб	у тому числі у віці, років			усе населення, осіб	у тому числі у віці, років		
		0-15	16-59	60 і старше		0-15	16-59	60 і старше
Україна	4372692	28622908	9702061	45245894	7120088	28372514	9753292	
Україна*	43034796	27148985	9203594	42903483	6744688	26912835	9245960	
Автономна Республіка Крим	1956422	1234532	413469	1958504	316122	1221882	420500	
Вінницька	1619953	988025	372434	1611177	259044	981350	370783	
Волинська	1037230	643633	184096	1038575	211569	643343	183663	
Дніпропетровська	3304486	495549	2085262	3289122	503009	2058698	727415	
Донецька	4362557	585324	1031222	4330997	590528	2701405	1039064	
Житомирська	1269672	214799	779552	1263281	215273	773692	274316	
Закарпатська	1251560	254347	202871	1254017	257243	792603	204171	
Запорізька	1784454	256086	400431	1775044	258627	1111338	405079	
Івано-Франківська	1379062	246777	260430	1379370	247427	871523	260420	
Київська	1716273	272746	362682	1719699	278365	1078112	363222	
Кіровоградська	988756	151176	231228	981150	151681	598856	230613	
Луганська	2251954	295531	519878	2234876	297965	1413429	523482	
Львівська	2522332	423008	1609229	2520066	425032	1603654	491380	
Миколаївська	1172766	183541	743032	1167657	184714	734457	248486	
Одеська	2384100	390862	1509500	2385433	397681	1499048	488704	
Полтавська	1459983	207119	911638	1450367	207549	903018	339800	
Рівненська	1155808	242427	717400	1157791	244662	717262	195867	
Сумська	1141057	155467	719406	1130765	155128	709671	265966	
Тернопільська	1074076	180486	671418	1070076	179717	669123	221236	
Харківська	2728783	365747	1764008	2721606	371102	1746498	604006	
Херсонська	1076800	173699	680798	1071135	174575	672033	224527	
Хмельницька	1310801	211114	806965	1303829	211739	800115	291975	
Черкаська	1265259	182527	778543	1256328	181733	771393	303202	
Чернівецька	904098	161370	570471	905443	162331	570588	172524	
Чернігівська	1069260	147862	649739	1058284	147646	640858	269780	
м. Київ	2803716	415658	1856499	2827395	430348	1850768	546279	
м. Севастополь ¹	381474	57085	239391	383907	59278	237797	86832	

Розподіл постійного населення за окремими віковими групами по регіонах

	2015 ²				2016 ²			
	усе населення, осіб	у тому числі у віці, років			усе населення, осіб	у тому числі у віці, років		
		0-15	16-59	60 і старше		0-15	16-59	60 і старше
Україна*	42759661	6815959	26613272	9330430	42590879	6856311	26317358	9417210
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	1603488	260074	973163	370251	1595078	260903	964664	369511
Волинська	1040190	213830	641625	184735	1039940	215525	638104	186311
Дніпропетровська	3273328	512405	2028445	732478	3251575	519384	1999222	732969
Донецька	4284365	590024	2646501	1047840	4252260	573357	2603968	1074935
Житомирська	1256735	216476	765851	274408	1248318	217381	756096	274841
Закарпатська	1236737	260258	788825	207654	1256325	262686	784564	209075
Запорізька	1765137	262910	1092172	410055	1752853	265767	1075858	411228
Івано-Франківська	1379827	248940	868685	262202	1379626	250379	864281	264966
Київська	1723455	286007	1072383	365065	1726456	293547	1065939	366970
Кіровоградська	974164	152945	590234	230985	966735	153523	583008	230204
Луганська	2215554	291591	1385514	538449	2200792	280291	1362100	558401
Львівська	2519429	428647	1595033	495749	2515804	432119	1583344	500341
Миколаївська	1163627	187004	725273	251350	1157492	188076	716307	253109
Одеська	2385382	405616	1484935	494831	2379229	412472	1468313	498444
Полтавська	1441137	209090	892575	339472	1431110	210701	882386	338023
Рівненська	1160091	247201	715371	197519	1160751	249319	711761	199671
Сумська	1121256	155094	699034	267128	1111064	155260	687608	268196
Тернопільська	1066685	179421	666402	220862	1062458	179134	661720	221604
Харківська	2715666	377939	1727861	609866	2702980	383343	1706761	612876
Херсонська	1066444	176285	662436	227723	1060924	177798	653761	229365
Хмельницька	1298079	213040	792543	292496	1291250	214295	783290	293665
Черкаська	1248187	182103	762204	303880	1239336	182399	753272	303665
Чернівецька	906900	163757	569206	173937	906828	164752	566996	175080
Чернігівська	1047131	147723	630656	268752	1036433	148044	620249	268140
м. Київ	2846667	447579	1836345	562743	2865262	465856	1823786	575620
м. Севастополь ¹	...	...	...	...	...	...	...	...

¹ Включючи м. Інкерман, смт Кача і сільські ради, підпорядковані міській раді.

² Розрахунки (оцінки) чисельності постійного населення за віком здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

121. Кількість живонароджених, померлих та природний приріст (скорочення) населення

(тис.)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014* ¹	2015* ¹	2016* ¹
Кількість живонароджених											
усього	497,7	502,6	520,7	503,7	470,3	474,9	491,4	475,1	465,9	411,8	397,0
у міських поселеннях	326,6	328,9	341,6	330,3	309,2	311,5	323,0	312,4	304,2	266,1	258,7
у сільській місцевості	171,1	173,7	179,1	173,4	161,1	163,4	168,4	162,7	161,7	145,7	138,3
Кількість померлих											
усього	698,2	664,6	663,1	662,4	664,2	631,6	630,9	630,0	632,3	594,8	583,6
у міських поселеннях	431,1	411,0	411,8	412,6	407,9	388,5	389,9	390,4	391,7	358,8	354,6
у сільській місцевості	267,1	253,6	251,3	249,8	256,3	243,1	241,0	239,6	240,6	236,0	229,0
Природний приріст, скорочення (-) населення											
усього	-200,5	-162,0	-142,4	-158,7	-193,9	-156,7	-139,5	-154,9	-166,4	-183,0	-186,6
у міських поселеннях	-104,5	-82,1	-70,2	-82,3	-98,7	-77,0	-66,9	-78,0	-87,5	-92,7	-95,9
у сільській місцевості	-96,0	-79,9	-72,2	-76,4	-95,2	-79,7	-72,6	-76,9	-78,9	-90,3	-90,7

¹ Інформація сформована на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

122. Міграційний рух населення по регіонах

(осіб)

	2010			2011			2012		
	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
Україна	683449	667316	16133	669397	652301	17096	726226	664382	61844
Україна*	647927	637016	10911	636522	624617	11905	689008	634447	54561
Автономна Республіка Крим	30256	26810	3446	27822	24183	3639	30785	26373	4412
Вінницька	30682	31069	-387	31586	31118	468	30787	31118	-331
Волинська	17718	17720	-2	17253	16582	671	17074	17350	-276
Дніпропетровська	46437	46465	-28	46106	46321	-215	48580	46685	1895
Донецька	58195	59266	-1071	51535	52046	-511	54874	54953	-79
Житомирська	23543	23835	-292	22806	23352	-546	24620	23717	903
Закарпатська	8456	9288	-832	8502	8965	-463	8466	8987	-521
Запорізька	23639	23453	186	23124	23936	-812	24218	23119	1099
Івано-Франківська	17170	16942	228	16913	16391	522	17629	16269	1360
Київська	27815	23261	4554	35030	26357	8673	37210	28521	8689
Кіровоградська	17114	17788	-674	15590	17038	-1448	16676	18433	-1757
Луганська	32535	34929	-2394	30882	33541	-2659	32172	33724	-1552
Львівська	31857	32733	-876	30172	31724	-1552	32787	31576	1211
Миколаївська	15354	15719	-365	14777	15424	-647	15308	16288	-980
Одеська	37958	32856	5102	36650	32560	4090	42765	32638	10127
Полтавська	25189	25142	47	23873	24212	-339	23946	23732	214
Рівненська	19551	20726	-1175	18460	20259	-1799	19585	20987	-1402
Сумська	21385	22372	-987	19935	20786	-851	20317	21492	-1175
Тернопільська	14217	15211	-994	13817	14648	-831	14523	14991	-468
Харківська	44096	42257	1839	41790	40956	834	56305	41180	15125
Херсонська	15063	16213	-1150	14790	15917	-1127	14001	15875	-1874
Хмельницька	23065	23668	-603	23401	24532	-1131	23885	24611	-726
Черкаська	21205	21681	-476	21823	21529	294	21328	21874	-546
Чернівецька	10805	10170	635	10682	9784	898	11638	10010	1628
Чернігівська	18286	18271	15	17968	17623	345	17097	17818	-721
м. Київ	46592	35981	10611	49057	39016	10041	63217	38499	24718
м. Севастополь ¹	5266	3490	1776	5053	3501	1552	6433	3562	2871

	2013			2014 ²		
Україна	675942	644029	31913	...	...	...
Україна*	639199	615638	23561	542506	519914	22592
Автономна Республіка Крим	30129	25073	5056	...	...	...
Вінницька	28986	29746	-760	25802	25471	331
Волинська	16025	15714	311	14299	13604	695
Дніпропетровська	45896	46253	-357	39234	38803	431
Донецька	50938	54187	-3249	28925	39602	-10677
Житомирська	21491	22024	-533	18034	18510	-476
Закарпатська	6837	8070	-1233	6592	7441	-849
Запорізька	22435	23481	-1046	19012	19859	-847
Івано-Франківська	17340	16390	950	15054	13813	1241
Кілівська	37345	27232	10113	33389	22269	11120
Кіровоградська	15816	17471	-1655	14464	15310	-846
Луганська	30599	32386	-1787	11478	19598	-8120
Львівська	30516	30658	-142	28130	26587	1543
Миколаївська	14863	15662	-799	14545	13901	644
Одеська	37144	31363	5781	31709	27070	4639
Полтавська	24979	24533	446	22961	21911	1050
Рівненська	18773	19679	-906	18897	19052	-155
Сумська	18234	19718	-1484	17175	17576	-401
Тернопільська	12996	14121	-1125	13156	13084	72
Харківська	49103	43515	5588	44136	35875	8261
Херсонська	13014	14931	-1917	13401	14259	-858
Хмельницька	22096	23035	-939	20550	20523	27
Черкаська	19889	20443	-554	17660	17352	308
Чернівецька	11969	10569	1400	10949	9552	1397
Чернігівська	15305	16224	-919	13602	13983	-381
м. Київ	56610	38233	18377	49352	34909	14443
м. Севастополь ¹	6614	3318	3296	...	...	...

	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)	Кількість прибулих	Кількість вибулих	Міграційний приріст, скорочення (-)
	...	2015 ²	...	2016 ³	...	...
Україна	...	...	...	...	...	...
Україна*	533278	519045	14233	256808	246188	10620
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...
Вінницька	27829	27143	686	5608	8113	-2505
Волинська	16253	16134	119	4523	5778	-1255
Дніпропетровська	37594	38945	-1351	11437	13783	-2346
Донецька	16662	25901	-9239	5775	9376	-3601
Житомирська	19783	21063	-1280	12813	12754	59
Закарпатська	6103	7754	-1651	3311	4293	-982
Запорізька	17890	18687	-797	3893	5582	-1689
Івано-Франківська	18873	16972	1901	9191	9067	124
Київська	35554	24329	11225	25078	13676	11402
Кіровоградська	14898	15586	-688	8398	8374	24
Луганська	5974	11608	-5634	1470	3957	-2487
Львівська	31499	30164	1335	31031	26049	4982
Миколаївська	14023	13817	206	6067	7508	-1441
Одеська	25781	24795	986	17896	14516	3380
Полтавська	23735	22745	990	12591	12750	-159
Рівненська	19812	20594	-782	7629	7882	-253
Сумська	18334	19308	-974	15099	13947	1152
Тернопільська	15263	15013	250	3393	4930	-1537
Харківська	40549	35568	4981	17915	17118	797
Херсонська	12646	12947	-301	3061	4095	-1034
Хмельницька	22350	22524	-174	5717	7623	-1906
Черкаська	18680	18868	-188	5072	7145	-2073
Чернівецька	10548	9552	996	2777	3263	-486
Чернігівська	16538	16383	155	7092	7926	-834
м. Київ	46107	32645	13462	29971	16683	13288
м. Севастополь ¹	...	...	...	...	...	...

¹ Включаючи м. Інкерман, смт Кача і сільські ради, підпорядковані міській раді.

² Інформація сформована на основі наявних адміністративних даних щодо зміни реєстрації місця проживання.

³ Інформація сформована за даними реєстрації/зняття з реєстрації місця проживання, які надають окремі органи реєстрації.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

123. Середня очікувана тривалість життя при народженні в Україні

(років)

	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
2010 ¹	70,44	65,28	75,50
2011	71,02	65,98	75,88
2012	71,15	66,11	76,02
2013	71,37	66,34	76,22
2010*	70,28	65,22	75,20
2011*	71,02	66,00	75,88
2012*	71,13	66,09	76,00
2013*	71,35	66,32	76,21
2014*	71,37	66,25	76,37
2015*	71,38	66,37	76,25

¹ Дані розраховано за два суміжні роки (2009–2010 рр.).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя.

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ, СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

12.4. Доходи і витрати населення України

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2010*	2011*	2012* ¹	2013* ¹	2014* ¹	2015* ¹	2016* ^{1,2}
Доходи	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	1052997	1210853	1394132	1478073	1516768	1735858	2002383
заробітна плата	160621	205120	278968	366387	365300	449553	529133	609394	630734	430988	507633	584705	604514	615022	677003	837250
прибуток і змішаний дохід	58404	69186	95203	131139	129760	160025	200230	224920	243668	153360	192145	215636	233817	254307	323506	363898
доходи від власності (одержані)	11072	13855	20078	28432	34654	67856	68004	80769	87952	65059	65198	77727	84833	85114	80035	82068
соціальні допомоги й інші одержані поточні трансферти	151307	183900	229040	319683	364572	423741	469386	542781	586379	403590	445877	516064	554909	562325	655314	719167
Витрати й заощадження	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	1052997	1210853	1394132	1478073	1516768	1735858	2002383
придбання товарів і послуг	306769	385681	509533	695618	709025	838213	1030635	1194791	1304031	795589	977854	1133811	1241550	1316757	1553757	1824849
доходи від власності (сплачені)	3523	8374	16924	30406	37831	28844	29064	18567	21091	27848	28139	18294	20808	23495	18583	20350
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	25461	33803	49053	67606	67053	72251	83931	97226	107345	69040	80452	92616	102397	145736	150539	175584
нагромадження нефінансових активів	4444	7159	9939	29515	10493	19578	-1159	-2954	5378	17831	-465	-4022	2733	2912	-2117	-9138
приріст фінансових активів	41207	37044	37840	22496	69884	142289	124282	150234	110888	142689	124873	153433	110585	27868	15096	-9262
Наявний дохід	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983	1149244	1215457	811040	945601	1099623	1160414	1151656	1330089	1519574

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

125. Доходи населення по регіонах

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ^{1,2}
Україна	381404	472061	623289	845641	894286	1101175	1266753	1457864	1548733	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	1052997	1210853	1394132	1478073	1516768	1735858	2002383
Автономна Республіка Крим	13883	16834	22878	30386	32046	39393	45562	51759	57324	...	...	...
Вінницька	12193	14788	19264	25170	26813	33602	38990	44265	46157	49418	59646	69990
Волинська	6808	8414	10943	14662	15177	19137	22584	25741	26907	27986	33250	39319
Дніпропетровська	31344	38694	50955	68420	72138	88922	101868	118823	124594	136810	163262	187830
Донецька	40753	50947	67057	92213	96596	118223	135599	158003	166366	142745	114108	114741
Житомирська	9418	11472	15132	20216	20655	26124	30069	34110	34947	36814	44068	51618
Закарпатська	7504	9134	12103	16033	16492	20841	24446	28028	29102	29988	36173	42165
Запорізька	16360	20148	26424	35628	37019	45779	52272	59191	62671	68327	80308	94914
Івано-Франківська	9120	11232	14779	20143	21023	26504	31224	36186	37310	37848	46019	53767
Київська	13824	17424	23145	31666	34358	42732	48990	55941	58894	63342	74798	89008
Кіровоградська	7451	8991	11602	15452	16149	20213	23443	27129	27695	28901	34576	40559
Луганська	17860	22042	28967	39861	41916	51338	58619	67025	71485	56233	42454	38048
Львівська	19823	23804	31361	42220	43813	54838	63602	72828	75762	79378	95690	112628
Миколаївська	9301	11246	14772	19950	20723	26034	29800	33907	35125	36373	43320	50522
Одеська	18558	22457	29186	39367	42422	52924	61435	70429	78285	80438	98819	117310
Полтавська	12831	15573	20283	27024	28239	34462	39299	44835	46984	49928	59461	69629
Рівненська	7821	9656	12555	16865	17458	22362	26144	29557	31811	33314	39399	45830
Сумська	9114	11281	14965	19819	20318	24918	28347	32415	33469	35375	43423	49855
Тернопільська	6969	8708	11367	14999	15608	19587	22712	26102	26345	26892	32975	38281
Харківська	22926	28188	37835	51971	54519	67102	77316	88352	91333	95897	114601	132641
Херсонська	7664	9281	12070	16206	16731	20978	24096	27221	29489	30077	37296	42621
Хмельницька	9868	11967	15551	20596	21526	26987	31336	35458	36770	38853	47619	55083
Черкаська	9392	11589	15177	20424	21351	26194	29646	33484	35024	36694	43717	51331
Чернівецька	5776	7010	9178	12214	12619	16114	18682	21012	22408	22941	27557	32156
Чернігівська	8650	10433	13560	17908	18917	23179	26277	29654	30393	31998	37961	43858
м. Київ	43348	57307	77435	109781	122516	143903	164057	194436	218747	240198	285358	338679
м. Севастополь	2845	3441	4745	6447	7144	8785	10338	11973	13336	...	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

126. Найвищий дохід населення

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ^{1,2}
Україна	298275	363586	470953	634493	661915	847949	988983	1149244	1215457	1151656	1330089	1519574
Україна*	х	х	х	х	х	811040	945601	1099623	1160414	1151656	1330089	1519574
Автономна Республіка Крим	10806	13006	16957	22677	23667	30409	35793	40757	44816	...	...	...
Вінницька	9908	11825	15052	19454	20181	26364	31265	35441	37323	37812	46386	54033
Волинська	5478	6638	8321	10982	11366	14840	17289	19546	20609	20985	25259	29496
Дніпропетровська	24287	29652	39015	52352	55139	69394	80888	93349	99995	105223	125419	140918
Донецька	32945	40752	53011	73310	76284	94860	109968	128767	135362	113343	88173	82685
Житомирська	7449	8940	11624	15627	15712	20231	23884	27057	27405	27831	33848	39113
Закарпатська	6012	7166	9105	12013	12148	15825	18738	21534	22512	21840	27312	31532
Запорізька	13223	16118	20747	27891	28433	36530	42550	48482	50545	53449	62555	73563
Івано-Франківська	7404	8966	11537	15563	16146	20716	24471	27825	29003	28139	35594	41399
Київська	11168	13978	17876	24763	25915	33558	38703	45673	47216	49133	57472	67907
Кіровоградська	5989	7073	8962	11873	11990	15632	18151	20529	21485	21605	26016	30035
Луганська	14308	17591	22786	31430	32670	41080	47648	54405	57527	44124	32932	26227
Львівська	16020	19025	24420	32513	33706	42064	48833	55878	58762	59887	72966	85332
Миколаївська	7516	8897	11324	15148	15689	20161	23664	26900	27948	27362	33190	38304
Одеська	14173	16807	21031	28133	29666	38896	45704	53154	61265	58096	75494	90119
Полтавська	10404	12481	15913	21135	22195	26873	31010	35380	37118	38078	45115	52148
Рівненська	6192	7557	9555	12810	13029	16855	19984	22950	24507	25266	30143	34587
Сумська	7376	9092	11892	15698	15819	19692	22667	25920	26812	27007	33337	37641
Тернопільська	5616	6967	8886	11599	11603	15020	17697	20025	20424	19718	24856	28562
Харківська	18042	22056	28961	39232	40617	50962	59886	68226	71530	71841	85723	99149
Херсонська	6115	7283	9315	12410	12542	16233	19169	21551	23362	22183	28829	33086
Хмельницька	7916	9494	12156	16067	16371	20995	24800	28437	29865	29585	37020	42112
Черкаська	7467	9070	11609	15702	16269	20347	23379	26376	27353	27329	32715	37866
Чернівецька	4620	5514	7006	8856	9054	12211	14470	16409	17646	16798	21053	24396
Чернігівська	7044	8355	10681	13942	14675	18354	21283	24664	25306	24509	29083	32950
м. Київ	28629	36708	49762	68713	76250	103347	119500	149145	159534	180513	219599	266414
м. Севастополь	2168	2575	3449	4600	4779	6500	7589	8864	10227	...	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

127. Наявний дохід на одну особу

(грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ^{1,2}
Україна	6332,1	7771,0	10126,0	13716,3	14372,8	18485,6	21637,9	25206,4	26719,4	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	18633,6	21807,2	25426,6	26899,6	26782,1	31044,3	35610,1
Автономна Республіка Крим	5432,9	6567,0	8589,7	11515,8	12036,3	15480,0	18231,0	20751,0	22793,2	x	x	x
Вінницька	5791,1	6980,5	8963,3	11676,4	12191,7	16018,0	19090,8	21734,9	23000,6	23421,7	28875,7	33848,9
Волинська	5254,2	6387,6	8022,6	10597,3	10966,8	14311,9	16657,7	18806,9	19804,9	20137,2	24222,3	28312,5
Дніпропетровська	7015,9	8632,3	11439,0	15459,9	16386,5	20739,4	24302,4	28771,6	30300,6	32036,2	38403,8	43458,3
Донецька	7088,9	8855,9	11625,7	16220,1	17014,0	21317,3	24890,3	29336,6	31048,5	26234,4	20395,4	19434,3
Житомирська	5568,5	6754,3	8864,5	12022,6	12179,8	15775,9	18716,4	21288,0	21652,1	22102,1	27041,6	31441,3
Закарпатська	4821,2	5757,7	7323,8	9664,5	9764,5	12699,6	15002,4	17191,4	17929,3	17358,1	21686,5	25045,3
Запорізька	7074,5	8693,6	11276,2	15265,2	15652,6	20221,4	23684,9	27107,6	28388,1	30181,8	35546,7	42117,8
Івано-Франківська	5321,6	6463,4	8336,0	11262,8	11692,4	15009,4	17732,6	20148,4	20987,8	20356,7	25748,0	29975,4
Київська	6305,0	7953,8	10248,8	14292,4	15024,9	19513,9	22520,1	26541,7	27390,6	28443,3	33207,4	39177,9
Кіровоградська	5568,6	6672,0	8564,6	11489,3	11727,3	15417,7	18039,2	20553,7	21671,4	21954,1	26631,2	30979,9
Луганська	5900,9	7343,4	9620,0	13411,0	14071,6	17850,0	20879,9	24024,1	25590,3	19788,3	14882,5	11919,7
Львівська	6203,1	7394,7	9523,8	12718,3	13211,3	16513,8	19204,4	21992,3	23138,3	23595,2	28772,1	33673,5
Миколаївська	6137,5	7318,4	9376,5	12626,5	13154,2	16993,4	20040,7	22878,0	23868,8	23458,5	28580,0	33186,6
Одеська	5883,4	7006,1	8780,8	11754,4	12404,2	16275,2	19135,0	22224,4	25571,8	24242,0	31542,6	37732,0
Полтавська	6653,5	8064,2	10382,3	13922,0	14742,6	17990,9	20917,4	24027,2	25371,2	26195,7	31243,1	36393,3
Рівненська	5344,4	6540,6	8285,6	11124,6	11316,8	14629,8	17326,2	19859,8	21165,0	21781,0	25951,8	29757,4
Сумська	5972,0	7459,2	9876,3	13187,2	13426,4	16875,5	19592,9	22582,3	23558,6	23938,1	29810,4	33944,4
Тернопільська	5032,7	6283,4	8063,5	10583,0	10634,2	13824,2	16351,3	18560,6	18993,8	18400,5	23277,8	26884,4
Харківська	6355,7	7819,6	10328,5	14065,7	14633,1	18450,5	21787,8	24870,0	26098,2	26274,0	31459,1	36587,7
Херсонська	5400,5	6492,2	8374,5	11248,1	11440,3	14881,7	17654,3	19939,9	21724,0	20727,9	27066,9	31242,7
Хмельницька	5733,3	6943,1	8965,3	11938,2	12238,2	15781,0	18738,2	21590,6	22789,0	22686,1	28252,2	32650,0
Черкаська	5534,0	6795,5	8782,7	11987,2	12517,5	15769,2	18246,3	20717,9	21633,2	21760,5	26226,6	30608,7
Чернівецька	5078,0	6078,0	7738,0	9793,2	10013,3	13503,3	15992,5	18107,5	19438,2	18475,6	23137,7	26838,3
Чернігівська	5979,1	7201,3	9337,4	12353,4	13155,5	16625,0	19465,0	22769,6	23599,7	23093,4	27690,2	31707,1
м. Київ	10683,3	13566,9	18233,2	24960,2	27474,5	37012,7	42576,7	52708,9	55841,6	62715,1	75794,4	91356,6
м. Севастополь	5723,3	6790,6	9093,1	12111,6	12566,4	17078,3	19918,6	23186,0	26584,4	...	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

128. Витрати населення по регіонах

(млн грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ^{1,2}
Україна	335753	427858	575510	793630	813909	939308	1143630	1310584	1432467	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	892477	1086145	1244721	1364755	1485988	1722879	2020783
Автономна Республіка Крим	13521	17270	23141	31838	32137	37517	46054	52904	53692	...	...	...
Вінницька	9306	12040	16432	23129	24018	27011	32700	37026	41067	48855	58834	68683
Волинська	6070	7796	10288	14360	14566	17001	21054	24069	27002	31909	40030	43750
Дніпропетровська	26711	32594	42624	59382	58838	69969	86445	100213	109127	127486	152751	182253
Донецька	28840	38826	53344	74826	75775	88747	108271	126366	139958	108762	74026	88230
Житомирська	7149	9113	12245	16892	17452	20394	25491	28748	31826	37002	45380	53100
Закарпатська	7538	8827	11218	15170	15949	18477	22276	25040	27141	32057	39362	45889
Запорізька	14602	17246	22164	30405	31795	37439	46648	52260	56055	64637	76980	92543
Івано-Франківська	6559	8751	12211	17419	18361	21879	27221	31263	36009	42692	50894	59785
Київська	10383	14269	20061	28262	29385	34187	42503	48365	56520	66904	86928	97873
Кіровоградська	6141	7569	9943	13518	14093	16157	19941	23017	24702	28863	35852	42942
Луганська	12429	15803	21427	29852	31602	37278	46388	53270	61201	36432	22612	28063
Львівська	17132	20589	27099	36589	37106	45017	55882	64438	68075	77102	97333	118322
Миколаївська	7347	9518	12989	18103	18751	21568	26203	29640	32612	37524	44951	54171
Одеська	18706	23808	32293	43807	46856	55519	68738	79024	86222	98609	117069	141057
Полтавська	9754	12272	16400	22294	22636	26319	31783	36457	39017	45428	55955	65495
Рівненська	6614	8030	10386	14520	15234	18310	22962	25980	28093	32735	39677	47478
Сумська	6854	8398	10853	14939	15352	18181	22468	25676	27555	32620	39030	46521
Тернопільська	5046	6613	8807	12354	13261	15659	19742	22515	23867	28275	34160	40110
Харківська	23902	28373	37587	52318	54325	64711	79520	90573	97863	114267	138331	162447
Херсонська	6411	8163	11009	14998	15439	17930	21883	24832	27304	33119	41097	48513
Хмельницька	8486	10305	13250	18197	18832	21732	26530	29260	31131	36880	44237	52415
Черкаська	7541	10013	13726	18673	19113	22213	27463	31174	33864	38942	46254	54740
Чернівецька	5187	6396	8465	11870	12183	14132	17396	19295	20567	24640	29829	34594
Чернігівська	6379	8141	10523	14549	14828	17757	22039	24253	26541	31237	37792	44984
м. Київ	53970	73024	101435	137542	137823	144890	164898	191967	211436	229011	273515	306825
м. Севастополь	3175	4111	5590	7824	8199	9314	11131	12959	14020	...	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

129. Витрати населення на одну особу

(грн)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2014 ¹	2015 ¹	2016 ^{1,2}
Україна	7127,7	9144,6	12374,1	17156,5	17673,2	20477,3	25021,4	28745,1	31490,0	34557,1	40212,0	47355,6
Україна*	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Автономна Республіка Крим	6797,9	8720,0	11722,3	16168,0	16343,9	16411,1	19967,0	22707,0	25307,8	30262,0	36624,8	43026,4
Вінницька	5439,2	7107,4	9785,0	13882,1	14509,8	14509,8	19967,0	26935,5	27307,5	...	...	...
Волинська	5822,0	7501,9	9919,0	13857,0	14054,4	16396,0	20285,2	23158,9	25948,5	30619,9	38387,0	41994,6
Дніпропетровська	7716,2	9488,8	12497,1	17536,0	17485,8	20911,2	25971,9	30239,3	33067,8	38814,4	46772,9	56205,8
Донецька	6205,6	8437,3	11698,8	16555,5	16900,5	19943,6	24506,2	28789,6	32102,7	25174,1	17290,9	20737,6
Житомирська	5344,2	6885,0	9338,1	12995,8	13528,7	15903,0	19975,7	22618,4	25145,0	29385,3	36254,7	42684,9
Закарпатська	6044,9	7092,2	9023,5	12204,3	12819,7	14827,9	17835,1	19990,4	21616,0	25478,5	31254,6	36448,8
Запорізька	7812,3	9302,0	12046,3	16641,1	17503,4	20724,6	25966,0	29220,0	31482,7	36499,5	43743,6	52984,7
Івано-Франківська	4714,3	6308,4	8823,0	12606,0	13296,4	15852,1	19725,4	22637,9	26057,6	30884,8	36815,7	43288,0
Київська	5861,8	8119,4	11501,5	16311,9	17036,8	19879,6	24731,2	28106,1	32788,0	38731,0	50227,1	56466,3
Кіровоградська	5709,9	7139,9	9502,1	13081,1	13784,2	15935,5	19818,1	23044,7	24916,3	29329,3	36699,8	44292,9
Луганська	5126,0	6597,0	9046,3	12737,7	13611,6	16198,0	20327,8	23522,9	27224,6	16338,7	10218,7	12754,2
Львівська	6633,6	8002,6	10568,6	14312,7	14544,0	17673,1	21976,6	25361,3	26805,4	30377,8	38380,5	46691,9
Миколаївська	5999,5	7829,2	10755,2	15089,6	15721,5	18179,4	22190,9	25208,4	27852,1	32170,8	38707,5	46933,8
Одеська	7765,0	9924,5	13482,9	18303,3	19591,9	23230,7	28778,7	33040,9	35988,8	41147,1	48913,3	59059,2
Полтавська	6237,8	7929,2	10700,1	14685,5	15035,5	17620,0	21438,8	24758,6	26669,2	31252,1	38750,0	45708,0
Рівненська	5708,6	6950,0	9006,2	12609,6	13232,0	15892,7	19908,1	22481,8	24262,0	28219,8	34160,1	40848,3
Сумська	5549,3	6889,8	9013,4	12549,6	13030,0	15580,6	19420,9	22369,8	24211,4	28913,3	34901,2	41952,4
Тернопільська	4521,9	5964,1	7991,8	11271,9	12153,8	14412,3	18240,8	20868,5	22195,7	26385,8	31991,0	37754,1
Харківська	8420,1	10059,2	13404,8	18757,3	19571,6	23428,2	28931,1	33016,1	37066,0	41790,2	50765,5	59945,8
Херсонська	5661,9	7276,7	9897,5	13593,8	14082,8	16437,5	22015,8	22975,6	25389,6	30946,6	38385,1	45810,2
Хмельницька	6146,2	7536,2	9772,1	13521,3	14077,9	16334,9	20045,3	22215,5	23755,1	28280,0	34086,1	40638,1
Черкаська	5588,8	7502,1	10384,3	14255,3	14705,7	17215,4	21433,7	24486,7	26782,7	31007,2	37080,3	44248,6
Чернівецька	5701,3	7050,3	9349,5	13126,2	13473,8	15627,6	19226,3	21292,2	22655,9	27100,7	32782,7	38057,2
Чернігівська	5414,7	7016,9	9199,2	12891,2	13292,7	16084,2	20156,4	22390,1	24751,5	29432,8	35982,1	43287,1
м. Київ	20139,6	26988,9	37166,6	49962,6	49660,6	51891,0	58751,6	67842,5	74008,9	79564,7	94403,4	105214,0
м. Севастополь	8381,7	10841,2	14737,7	20600,3	21559,3	24471,9	29215,2	33897,5	36444,0	...	...	...

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

130. Структура доходів і витрат населення України

(%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013 ¹	2010*	2011*	2012* ¹	2013* ¹	2014* ¹	2015* ¹	2016* ^{1,2}
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
заробітна плата	42,1	43,4	44,8	43,3	40,8	40,8	41,8	41,9	40,7	40,9	41,9	41,9	41,0	40,5	39,0	41,8
прибуток і змішаний дохід	15,3	14,7	15,3	15,5	14,5	14,5	15,8	15,4	15,7	14,6	15,9	15,5	15,8	16,8	18,6	18,2
доходи від власності (одержані)	2,9	2,9	3,2	3,4	3,9	6,2	5,4	5,5	5,7	6,2	5,4	5,6	5,7	5,6	4,6	4,1
соціальні допомоги й інші одержані поточні трансферти	39,7	39,0	36,7	37,8	40,8	38,5	37,0	37,2	37,9	38,3	36,8	37,0	37,5	37,1	37,8	35,9
Витрати й заощадження	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
придбання товарів і послуг	80,4	81,7	81,7	82,2	79,2	76,1	81,4	81,9	84,2	75,5	80,8	81,4	84,0	86,9	89,5	91,2
доходи від власності (сплачені)	0,9	1,8	2,7	3,6	4,2	2,6	2,3	1,3	1,4	2,6	2,3	1,3	1,4	1,5	1,1	1,0
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	6,7	7,2	7,9	8,0	7,5	6,6	6,6	6,7	6,9	6,6	6,6	6,6	6,9	9,6	8,6	8,8
нагромадження нефінансових активів	1,2	1,5	1,6	3,5	1,2	1,8	-0,1	-0,2	0,3	1,7	0,0	-0,3	0,2	0,2	-0,1	-0,5
приріст фінансових активів	10,8	7,8	6,1	2,7	7,9	12,9	9,8	10,3	7,2	13,6	10,3	11,0	7,5	1,8	0,9	-0,5

¹ Розрахунки здійснено відповідно до «Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 р.» (наказ Держстату України від 17.12.2013 р. № 398).

² Попередні дані.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

131. Середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата у 2016 р. *,1

	Номінальна заробітна плата, грн	У % до відповідного періоду 2015		У розрахунку на одного штатного працівника			
		номінальна заробітна плата	реальна заробітна плата		грн	у % до середнього рівня по економіці	
						2015	2015
Січень	4362	126,3	86,8	5183	123,6	100,0	
Лютий	4585	126,2	91,7	4195	126,8	80,9	
Березень	4920	127,4	101,6	5902	123,2	113,9	
Квітень	4895	122,4	107,6	7426	120,5	143,3	
Травень	4984	123,3	112,2	5543	123,8	107,0	
Червень	5337	124,1	117,3	6918	126,7	133,5	
Липень	5374	122,4	114,8	4039	115,4	77,9	
Серпень	5202	123,7	115,4	4731	133,3	91,3	
Вересень	5358	123,4	115,6	5808	123,8	112,1	
Жовтень	5350	118,1	106,2	5810	124,8	112,1	
Листопад	5406	120,2	108,4	3505	125,8	67,6	
Грудень	6475	123,8	111,6	9530	134,0	183,9	
				10227	118,9	197,3	
				4804	131,2	92,7	
				8060	119,6	155,5	
				6119	123,1	118,1	
				3995	128,3	77,1	
				5953	135,9	114,9	
				3769	120,3	72,7	
				3400	120,2	65,6	
				3435	120,4	66,3	
				4844	117,2	93,5	
				3828	121,5	73,9	
				3705	121,5	71,5	
				4615	127,0	89,1	

¹ Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.
 * Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення Антитерористичної операції.

132. Середньомісячна номінальна заробітна плата за видами економічної діяльності¹

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усього	2239	2633	3026	3265	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	1472	1853	2086	2340	1467	1852	2094	2344	2556	3309	4195
Промисловість	2570	3107	3478	3763	2578	3119	3497	3774	3988	4789	5902
у тому числі											
добробна промисловість і розроблення кар'єрів	3563	4398	4908	5266	3570	4417	4923	5289	5445	6164	7426
переробна промисловість	2284	2764	3091	3305	2288	2771	3097	3311	3570	4477	5543
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	3028	3592	4112	4500	3043	3609	4134	4524	4885	5462	6918
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1980	2277	2487	2777	1971	2285	2525	2770	2967	3498	4039
Будівництво	1758	2270	2516	2702	1777	2294	2543	2727	2860	3551	4731
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1877	2342	2704	3010	1898	2371	2739	3049	3439	4692	5808
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	2658	3072	3412	3589	2648	3061	3405	3582	3768	4653	5810
Тимчасове розмішування й організація харчування	1455	1777	2055	2249	1424	1750	2020	2195	2261	2786	3505
Інформація та телекомунікації	3161	3683	4286	4599	3185	3705	4360	4659	5176	7111	9530
Фінансова та страхова діяльність	4638	5377	6012	6275	4695	5433	6077	6326	7020	8603	10227
Операції з нерухомим майном	1856	2181	2356	2757	1864	2184	2384	2786	3090	3659	4804
Професійна, наукова та технічна діяльність з неї науковій дослідженню та розробки	2869	3529	4252	4465	2914	3575	4287	4505	5290	6736	8060
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2874	3270	3709	4024	2901	3296	3805	4059	4268	4972	6119
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1839	2165	2430	2527	1826	2162	2298	2546	2601	3114	3995
Освіта	2722	3036	3415	3702	2735	3049	3432	3719	3817	4881	5953
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги з них охорона здоров'я	1905	2079	2530	2700	1884	2077	2532	2696	2745	3132	3769
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок з них	1628	1774	2202	2367	1616	1762	2186	2351	2441	2829	3400
з них охорона здоров'я	1637	1781	2221	2390	1624	1768	2204	2374	2463	2853	3435
з них	1928	2358	2886	3286	2129	2394	3017	3343	3626	4134	4844
з них											
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	1883	2083	2532	2887	1905	2096	2611	2934	2841	3150	3828
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	1911	2106	2559	2739	1912	2124	2579	2737	2769	3049	3705
Надання інших видів послуг	1717	2056	2618	2707	1742	2062	2601	2738	3361	3634	4615

¹ Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

133. Середньомісячна номінальна заробітна плата по регіонах¹

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	230	806	2239	2633	3026	3265	...	...	...
Україна*	x	x	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183
Автономна Республіка Крим	225	730	1991	2295	2654	2850	...	...	...
Вінницька	159	597	1782	2074	2432	2651	2810	3396	4189
Волинська	150	591	1692	1994	2339	2580	2721	3291	4047
Дніпропетровська	273	913	2369	2790	3138	3336	3641	4366	5075
Донецька	292	962	2549	3063	3496	3755	3858	4980	5989
Житомирська	164	602	1785	2071	2369	2561	2763	3271	4000
Закарпатська	172	665	1846	2069	2351	2553	2744	3381	4298
Запорізька	289	860	2187	2607	2927	3142	3432	4200	5080
Івано-Франківська	188	718	1927	2213	2539	2679	2875	3402	4202
Київська	241	811	2295	2761	3157	3351	3489	4153	5229
Кіровоградська	170	624	1815	2114	2428	2608	2789	3282	3974
Луганська	232	805	2271	2742	3090	3337	3377	3427	4637
Львівська	196	713	1941	2244	2578	2789	2961	3646	4559
Миколаївська	227	744	2122	2448	2822	3094	3344	3984	4887
Одеська	236	768	2046	2387	2700	2947	3129	3897	4809
Полтавська	220	758	2102	2481	2850	2988	3179	3783	4621
Рівненська	173	685	1960	2211	2575	2844	3033	3573	4364
Сумська	194	663	1866	2177	2503	2702	2877	3449	4131
Тернопільська	135	553	1659	1871	2185	2359	2527	2994	3695
Харківська	230	759	2060	2407	2753	2975	3143	3697	4448
Херсонська	173	625	1733	1970	2269	2464	2617	3123	4046
Хмельницька	156	584	1786	2075	2425	2641	2878	3371	4043
Черкаська	175	642	1835	2155	2508	2682	2829	3360	4148
Чернівецька	157	621	1772	1985	2329	2484	2578	3050	3828
Чернігівська	177	602	1711	1974	2308	2504	2690	3295	4002
м. Київ	405	1314	3431	4012	4607	5007	5376	6732	8648
м. Севастополь	251	803	2167	2476	2891	3114	...	...	...

¹ Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

134. Індекси реальної зарплатної плати по регіонах¹

(до попереднього року, %)

	2002	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	118,2	120,3	110,2	108,7	114,4	108,2	...	...	...
Україна*	х	х	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8	109,0
Автономна Республіка Крим	117,5	118,7	108,9	105,2	116,1	110,0	...	...	...
Вінницька	118,9	122,7	111,9	110,2	118,0	110,0	94,9	81,3	111,9
Волинська	122,7	127,8	114,5	110,2	117,9	111,0	93,5	78,9	109,0
Дніпропетровська	114,0	122,4	112,8	108,7	112,0	106,7	97,1	78,8	102,3
Донецька	114,2	117,1	112,1	110,9	112,2	106,3	89,4	89,6	103,5
Житомирська	121,2	120,4	111,0	107,4	115,1	109,6	95,7	76,9	109,6
Закарпатська	121,5	123,5	109,0	105,7	114,2	109,4	95,6	80,0	112,6
Запорізька	116,1	111,4	110,2	110,0	112,0	108,1	96,6	80,8	107,3
Івано-Франківська	121,0	126,3	112,6	108,0	114,9	106,6	95,2	77,7	109,7
Київська	115,9	119,4	108,5	113,3	114,4	107,2	91,8	78,0	112,1
Кіровоградська	123,3	119,7	111,0	108,1	115,3	109,0	94,8	78,8	107,1
Луганська	122,6	118,5	113,8	110,1	111,7	107,6	86,4	71,7	118,0
Львівська	120,7	122,3	108,1	106,7	114,4	109,2	93,3	79,4	110,3
Миколаївська	117,2	116,2	108,2	105,7	116,1	109,8	95,8	78,9	108,3
Одеська	121,8	121,7	107,4	106,5	113,0	109,3	93,2	80,6	108,1
Полтавська	121,9	116,6	114,1	109,1	115,5	106,1	94,9	78,8	106,1
Рівненська	125,5	118,6	114,8	105,0	117,6	111,5	93,9	76,7	107,1
Сумська	118,0	121,1	107,9	108,8	115,1	109,5	94,8	78,4	104,3
Тернопільська	123,5	128,1	111,0	104,5	117,3	109,3	95,1	77,2	109,8
Харківська	121,0	118,0	107,6	108,7	114,2	109,3	93,9	77,3	106,2
Херсонська	120,6	122,4	107,9	104,3	115,3	109,4	94,5	78,3	112,7
Хмельницька	121,4	123,2	111,7	107,6	116,6	109,6	96,8	77,8	106,9
Черкаська	116,9	120,5	113,1	109,5	116,0	107,9	93,7	78,2	109,7
Чернівецька	120,6	125,1	111,5	105,9	118,0	108,0	93,2	78,1	112,1
Чернігівська	118,8	120,7	111,1	105,7	118,4	110,0	94,9	78,7	107,0
м. Київ	109,9	119,7	105,2	106,3	112,5	107,8	94,5	84,2	114,3
м. Севастополь	117,5	120,8	106,8	102,8	114,9	108,0	...	...	...

¹ Дані наведено по юридичних особах та їхніх відокремлених підрозділах із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

135. Загальна заборгованість населенню із заробітної плати та соціальних виплат

(на кінець звітного періоду; % до відповідної дати попереднього року)

	Усього				У тому числі								У тому числі					
	заробітна плата		грошове забезпечення військово-службовців		пенсії та шльова грошова допомога		стипендії та грошове забезпечення студентів, курсантів та учнів		допомога по безробіттю		заборгованість потерпілим на виробництві		допомога за рахунок коштів соціального страхування		окремі види соціальної допомоги			
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2000	6121	67	4928	77	340	80	-	9	64	-	615	101	168	76	61	141	-	-
2005	1015	85	960	86	26	104	-	0,4	у 12 р.б.	-	18	47	11	64	-	-	-	-
2010	1240	82	1218	83	-	-	-	-	-	-	...	...	22	83	-	-	-	-
2011	993	80	977	80	-	-	-	...	...	-	...	...	16	69	-	-	-	-
2012	911	92	894	91	-	-	-	...	...	-	...	...	17	111	-	-	-	-
2013	822	90	808	90	...	...	-	...	...	-	...	...	14	79	-	-	-	-
2010*	1161	82	1139	82	-	-	-	-	-	-	-	-	22	85	-	-	-	-
2011*	930	80	915	80	-	-	-	-	-	-	-	-	15	68	-	-	-	-
2012*	847	91	830	91	-	-	-	-	-	-	-	-	17	113	-	-	-	-
2013*	766	90	753	91	-	-	-	-	-	-	-	-	13	76	-	-	-	-
2014*	2545	332	2437	324	-	-	-	-	-	-	-	-	108	831	-	-	-	-
2014*	1363	...	1320	...	-	-	-	-	-	-	-	-	43	...	-	-	-	-
2015*	1967	144	1881	143	-	-	-	-	-	-	-	-	86	200	-	-	-	-
2016*	1833	93	1791	95	-	-	-	-	-	-	-	-	42	49	-	-	-	-

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

136. Кількість пенсіонерів¹

(на початок року)

	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*	2017*
Усього пенсіонерів, тис. осіб	14447	14050	13937	13819	13750	13721	13738	13821	13640	13533	13061	13136	12961	12858	12147	12296	11956
у тому числі:																	
за віком	10299	10596	10576	10591	10558	10569	10587	10627	10501	10397	10080	10111	9987	9885	9341	9408	9116
по інвалідності	2015	1605	1597	1571	1537	1499	1491	1523	1514	1534	1413	1446	1437	1457	1394	1400	1395
у разі втрати годувальника	1150	852	840	822	838	850	847	843	808	788	811	808	775	756	656	726	694
за вислугу років	552	627	640	621	627	630	654	679	681	688	604	630	632	639	649	660	654
соціальні пенсії	431	370	284	213	189	172	158	146	134	125	151	140	128	120	106	101	95
довічне грошове утримання суддів у відставці	...	...	...	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3
Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення	295	301	300	299	299	300	301	304	301	299	302	305	301	300	284	289	282

¹За даними Пенсійного фонду України. Кількість пенсіонерів, окрім категорій «за віком», «соціальні пенсії» та «довічне грошове утримання суддів у відставці», наведено з урахуванням пенсіонерів, яким здійснюється призначення та виплата пенсій органами Пенсійного фонду України, відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015-2017 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

137. Кількість пенсіонерів по регіонах¹

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні	
Україна	14446609	10298571	2015160	1150387	551524	430967	295
Автономна Республіка Крим	567946	372334	102264	45821	31705	15822	274
Вінницька	582515	418753	80563	47547	18884	16768	326
Волинська	301671	202277	54743	22708	10588	11355	287
Дніпропетровська	1092719	816320	125478	88381	37335	25205	298
Донецька	1542597	1143588	191356	131165	37163	39325	317
Житомирська	458026	320503	69015	36143	19613	12752	324
Закарпатська	288221	190500	37330	28734	10412	21245	226
Запорізька	581380	419294	82687	42025	20939	16435	294
Івано-Франківська	382193	259714	57647	32090	10341	22401	265
Київська	578737	420232	79640	44941	18390	15334	321
Кіровоградська	354332	261376	42859	28162	12516	9419	310
Луганська	835789	609124	105338	80090	22587	18650	321
Львівська	717778	505603	111219	50779	23464	26713	268
Миколаївська	355569	252952	41322	31533	18715	11047	277
Одеська	675866	454608	102435	60007	38516	20300	273
Полтавська	526660	387250	69270	37639	20637	11864	318
Рівненська	319741	225634	47049	24465	8719	13874	271
Сумська	420427	309722	53941	31750	14452	10562	320
Тернопільська	337256	255075	39548	22582	7828	12223	294
Харківська	840782	604117	118911	59935	36759	21060	288
Херсонська	328142	230144	46565	28916	11905	10612	271
Хмельницька	458013	332996	60383	32952	17389	14293	318
Черкаська	470928	341096	69154	33433	14113	13132	329
Чернівецька	250465	181628	29578	19508	8602	11149	269
Чернігівська	449762	307778	81006	34823	14805	11350	356
м. Київ	617855	406318	104533	43885	47743	15376	237
м. Севастополь	111239	69635	11326	10373	17404	2501	286

Продовження табл. 137
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні	
Україна	14050015	1059578	1605363	852442	626779	369646	301
Автономна Республіка Крим	558390	399365	78833	33756	32815	13621	283
Вінницька	552214	419752	66481	29042	22683	14256	326
Волинська	293952	211582	43271	17425	12407	9267	283
Дніпропетровська	1057925	839586	88880	65308	41221	22930	307
Донецька	1484942	1144021	156593	110175	39813	34340	322
Житомирська	438047	318132	59076	26688	21985	12166	329
Закарпатська	291877	207219	33863	21141	12923	16731	235
Запорізька	563426	439265	56479	30065	23847	13770	303
Івано-Франківська	380414	278359	49673	23093	12634	16655	274
Київська	567433	439302	61449	30606	23105	12971	323
Кіровоградська	333930	255408	35530	19737	14365	8890	315
Луганська	784614	607490	71503	64651	24420	16550	326
Львівська	719189	533008	95973	41176	26997	22035	281
Миколаївська	350862	261981	34693	25110	19474	9604	288
Одеська	663367	473698	86977	42677	42727	17288	277
Полтавська	501201	385237	53075	26946	24597	11346	324
Рівненська	318780	237500	41412	18461	10149	11258	276
Сумська	390538	305147	37541	21151	17504	9195	319
Тернопільська	325288	257209	33660	14856	9732	9831	293
Харківська	824670	622510	95298	46088	41406	19368	293
Херсонська	319503	241150	34938	20884	13381	9150	284
Хмельницька	443262	328754	58679	21840	21018	12971	323
Черкаська	449811	343937	55095	22992	16142	11645	336
Чернівецька	244266	185805	26779	12713	10135	8834	270
Чернігівська	410213	302099	59373	22291	17300	9150	354
м. Київ	668600	481315	81317	35475	56473	14020	252
м. Севастополь	113301	76954	8922	8095	17526	1804	300

на 01.01.2007 р.							
Україна	13936821	10575763	1597421	839590	639800	284247	300
Автономна Республіка Крим	556278	401835	78344	32820	32785	10494	283
Вінницька	542205	414309	65309	28543	23284	10760	323
Волинська	291366	210043	44746	18225	12488	5864	281
Дніпропетровська	1052263	837527	89514	64463	42065	18694	308
Донецька	1473488	1142047	157965	104850	40889	27737	323
Житомирська	431473	314367	57847	27595	22524	9140	327
Закарпатська	290462	208723	34698	20170	13125	13746	234
Запорізька	560554	439638	56475	29654	24262	10525	304
Івано-Франківська	378488	278919	51135	22601	12729	13104	274
Київська	566394	437179	63630	30433	24721	10431	325
Кіровоградська	328702	253315	34372	19127	14917	6971	314
Луганська	773821	604795	69707	62478	24721	12120	326
Львівська	714042	531872	96924	40681	27664	16901	280
Миколаївська	347744	262414	34157	24643	19701	6829	287
Одеська	658731	473193	86919	41683	42951	13985	276
Полтавська	493270	381893	52493	26537	24819	7528	322
Рівненська	316916	237021	42697	18542	10600	8056	275
Сумська	383337	300955	36398	21198	18048	6738	317
Тернопільська	321026	254973	34124	14748	9881	7300	291
Харківська	817246	623723	91647	44629	42165	15082	292
Херсонська	316323	241693	33981	20145	13646	6858	284
Хмельницька	437211	323489	58915	24495	21247	9065	322
Черкаська	441906	341022	53170	22373	16734	8607	334
Чернівецька	241079	185278	26863	12372	10263	6303	267
Чернігівська	401664	298151	56673	22443	17857	6540	351
м. Київ	686388	499283	79908	35772	58100	13325	256
м. Севастополь	114444	78106	8810	8370	17614	1544	303

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					довічне грошове утримання суддів у відставці	Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років	соціальні		
Україна	13819006	10590964	1571218	822459	620792	212582	991	299
Автономна Республіка Крим	555065	407868	75785	31463	31979	7925	45	283
Вінницька	535235	410961	65612	28430	22220	7984	28	321
Волинська	289055	209649	43906	18891	12005	4594	10	280
Дніпропетровська	1046706	839311	87881	63811	41375	14244	84	308
Донецька	1456136	1140771	154405	101533	39527	19792	108	322
Житомирська	425598	311021	56895	28489	22491	6675	27	326
Закарпатська	288904	211225	35264	19482	12080	10834	19	233
Запорізька	555413	441153	54445	28794	22622	8346	53	303
Івано-Франківська	374150	280124	51203	21914	11417	9470	22	271
Київська	561258	437589	62687	29560	23427	7975	20	324
Кіровоградська	323493	252032	33548	18400	14002	5490	21	313
Луганська	764235	603850	68119	59683	23389	9130	64	325
Львівська	708192	531778	97485	40510	27036	11347	36	279
Миколаївська	345979	263630	33605	23957	19732	5027	28	288
Одеська	654659	476937	86065	40351	40567	10678	61	275
Полтавська	485505	379157	50705	25645	23991	5968	39	320
Рівненська	312402	235843	41479	18597	10569	5896	18	271
Сумська	379420	299871	35700	20971	17579	5273	26	318
Тернопільська	316262	252411	34387	14558	9430	5454	22	289
Харківська	812436	626445	89987	42886	41701	11365	52	292
Херсонська	313537	243133	32541	19369	13236	5238	20	283
Хмельницька	435584	321849	60641	26099	20536	6426	33	323
Черкаська	435404	338466	52092	21927	16126	6777	16	332
Чернівецька	240036	186070	27310	12068	9673	4899	16	266
Чернігівська	394005	295444	53994	22134	17481	4919	33	349
м. Київ	694830	515094	76333	34713	58803	9805	82	357
м. Севастополь	115507	79282	9144	8224	17798	1051	8	306

на 01.01.2009 р.

Україна	13749820	10558342	1536838	837613	626867	189157	1003	299
Автономна Республіка Крим	554292	412021	72736	30427	31884	7177	47	283
Вінницька	528167	406756	63778	27870	22556	7178	29	320
Волинська	288556	207549	44317	20522	12132	4024	12	279
Дніпропетровська	1035885	833957	82279	65302	41693	12575	79	307
Донецька	1441722	1123643	148574	112234	39808	17352	111	321
Житомирська	423327	308275	57104	29256	22700	5966	26	327
Закарпатська	289672	212706	35711	19161	12438	9638	18	234
Запорізька	555050	443074	52694	28606	23080	7543	53	305
Івано-Франківська	373039	279652	51378	21876	11539	8570	24	271
Київська	557774	437439	60951	28671	23489	7202	22	324
Кіровоградська	320607	250517	32160	18816	14116	4975	23	314
Луганська	758415	595323	66049	65744	23185	8051	63	326
Львівська	709845	531561	98655	42066	27628	9896	39	280
Миколаївська	346051	263840	33631	23999	20149	4404	28	290
Одеська	655497	480303	85391	39857	40272	9610	64	275
Полтавська	480547	375908	49585	25522	24206	5285	41	320
Рівненська	310664	235171	40671	18660	10889	5254	19	270
Сумська	374135	296747	34262	20506	17914	4679	27	317
Тернопільська	313941	250177	34468	15015	9464	4794	23	288
Харківська	808574	627122	87230	41484	42464	10221	53	292
Херсонська	310689	243423	30728	18637	13472	4410	19	283
Хмельницька	431495	317404	61522	26081	20697	5759	32	322
Черкаська	431673	336148	51374	21748	16229	6157	17	332
Чернівецька	238736	185513	27283	11728	9870	4328	14	265
Чернігівська	389186	292497	52404	22314	17592	4346	33	350
м. Київ	705898	530884	73008	33457	59633	8836	80	259
м. Севастополь	116383	80732	8895	8054	17768	927	7	308

Продовження табл. 137
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії				соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці	Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років			
Україна	13721107	10569391	1499550	849715	629841	171599	1011	300
Автономна Республіка Крим	555112	417145	70037	29631	31670	6582	47	284
Вінницька	524161	405184	62281	27578	22498	6591	29	319
Волинська	286466	206505	43299	20699	12309	3642	12	277
Дніпропетровська	1035282	834202	79973	67607	42042	11380	78	309
Донецька	1435423	1112156	144431	123378	39711	15635	112	322
Житомирська	419128	306102	55791	29070	22816	5322	27	326
Закарпатська	291227	215372	35645	18789	12616	8789	16	234
Запорізька	554211	443854	51383	28918	23025	6974	57	306
Івано-Франківська	370902	279897	50487	21068	11614	7810	26	269
Київська	559671	440380	60722	28184	23702	6661	22	326
Кіровоградська	317642	249507	30837	18581	14204	4492	21	314
Луганська	752299	588142	63788	69918	23126	7264	61	326
Львівська	708758	530888	97366	43819	28007	8639	39	280
Миколаївська	345311	265110	32608	23424	20199	3940	30	290
Одеська	653887	483951	82590	38549	40038	8694	65	275
Полтавська	478155	374760	48817	25433	24319	4786	40	321
Рівненська	311412	236851	40050	18645	11093	4754	19	271
Сумська	371316	295775	32904	20229	18171	4209	28	317
Тернопільська	311655	249260	33393	15189	9567	4224	22	287
Харківська	810240	632268	85040	40796	42638	9442	56	294
Херсонська	311356	245845	29410	18377	13680	4024	20	285
Хмельницька	428781	315723	60683	26026	20958	5359	32	322
Черкаська	428366	334673	50385	21309	16377	5604	18	332
Чернівецька	239838	186745	27621	11442	10033	3980	17	266
Чернітвська	383176	289733	50073	21617	17797	3922	34	348
м. Київ	719467	546960	71091	33553	59738	8048	77	262
м. Севастополь	117865	82403	8845	7886	17893	832	6	311

на 01.01.2011 р.

Україна	13737959	10587451	1490737	847334	653733	157608	1096	301
Україна*	13061194	10080470	1413440	811515	604017	150716	1036	302
Автономна Республіка Крим	557332	422917	68106	28158	31986	6112	53	285
Вінницька	522240	403285	61708	27127	24138	5949	33	320
Волинська	286843	207350	42568	20709	12866	3337	13	277
Дніпропетровська	1033394	833027	78269	67807	43853	10358	80	310
Донецька	1429095	1102474	142263	128657	41174	14396	131	323
Житомирська	418162	305851	55328	28514	23575	4866	28	327
Закарпатська	294365	218897	35947	18472	13047	7987	15	237
Запорізька	554632	443785	51515	29071	23753	6443	65	308
Івано-Франківська	372186	281326	51013	20503	12150	7167	27	270
Київська	563100	444032	60381	27314	24920	6230	23	329
Кіровоградська	316260	248505	30260	18301	15026	4141	27	315
Луганська	749231	581758	63096	73480	24286	6539	72	328
Львівська	712557	532156	99005	44325	29251	7781	39	282
Миколаївська	346596	266336	32809	23031	20802	3585	33	293
Одеська	655782	486904	82321	37483	40988	8018	68	276
Полтавська	475727	372275	48855	24833	25281	4442	41	321
Рівненська	313627	239515	39487	18511	11771	4323	20	272
Сумська	370705	295977	32063	19630	19119	3886	30	320
Тернопільська	311694	248929	33586	15142	10184	3832	21	288
Харківська	812443	636457	83830	39443	43857	8799	57	297
Херсонська	312871	247876	28854	17883	14529	3710	19	288
Хмельницька	428587	314038	62495	25347	21708	4963	36	324
Черкаська	428074	333805	50804	20747	17481	5211	26	334
Чернівецька	240311	187230	28033	11042	10304	3683	19	267
Чернігівська	380734	288317	48749	21052	18943	3639	34	349
м. Київ	731978	560365	70001	33091	61011	7431	79	265
м. Севастополь	119433	84064	9191	7661	17730	780	7	315

Продовження табл. 137
Кількість пенсіонерів по регіонах

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії						довічне грошове утримання суддів у відставці	Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення
		за віком	по інвалідності		за вислугу років	соціальні			
			у разі втрати годувальника	за вислугу років					
на 01.01.2012 р.									
Україна	13820516	10627156	1523467	842822	679339	146384	1348	304	
Україна*	13135600	10111046	1445634	808137	629595	139911	1277	305	
Автономна Республіка Крим	564227	430170	68267	27251	32741	5741	57	289	
Вінницька	522398	401314	63782	26468	25305	5495	34	321	
Волинська	287875	208056	42501	20769	13491	3044	14	278	
Дніпропетровська	1036514	834652	78967	68063	45120	9626	86	312	
Донецька	1429001	1099342	141864	130657	43663	13311	164	325	
Житомирська	419228	305308	57051	27931	24500	4400	38	329	
Закарпатська	297061	221931	36546	17949	13362	7261	12	238	
Запорізька	558803	445858	53043	29144	24552	6141	65	312	
Івано-Франківська	375501	283167	52412	20164	13014	6714	30	273	
Київська	568989	445241	65342	26517	26045	5812	32	332	
Кіровоградська	316056	248404	30397	18067	15264	3895	29	317	
Луганська	750752	579411	64550	74714	25953	6063	81	331	
Львівська	719435	534149	102187	44682	31267	7109	41	285	
Миколаївська	350059	268707	33738	22772	21479	3327	36	297	
Одеська	660378	489667	83848	36933	42440	7419	71	278	
Полтавська	476815	370861	51346	24664	25710	4183	51	325	
Рівненська	317720	241768	40850	18422	12642	4017	21	276	
Сумська	371383	296719	32048	19200	19822	3561	33	323	
Тернопільська	312873	248787	34453	15128	10967	3519	19	290	
Харківська	819004	641061	85227	38874	45552	8222	68	300	
Херсонська	314801	249807	28800	17365	15337	3466	26	291	
Хмельницька	430736	313637	64384	25107	22939	4632	37	327	
Черкаська	430114	333031	53583	20497	18062	4911	30	338	
Чернівецька	242166	188134	28953	10836	10792	3432	19	268	
Чернігівська	380362	287628	48622	20717	19930	3421	44	352	
м. Київ	747576	574406	71160	32497	62387	6930	196	270	
м. Севастополь	120689	85940	9566	7434	17003	732	14	318	

на 01.01.2013 р.

Україна	13639739	10501412	1513545	808376	680772	134274	1360	301
Україна*	12960919	9987346	1436937	775394	631689	128266	1287	301
Автономна Республіка Крим	559462	428231	67324	25902	32604	5341	60	286
Вінницька	512647	393945	63218	25098	25332	5022	32	316
Волинська	284150	205310	42411	20065	13517	2831	16	274
Дніпропетровська	1021730	825267	77353	65018	45300	8708	84	309
Донецька	1403577	1080850	138302	127964	44155	12142	164	322
Житомирська	412178	299846	57077	26664	24551	3999	41	325
Закарпатська	293984	220152	36702	16910	13471	6735	14	235
Запорізька	553120	442082	52885	27809	24676	5604	64	310
Івано-Франківська	370942	280402	52289	18849	13209	6166	27	269
Київська	563451	441677	64672	25755	25945	5366	36	328
Кіровоградська	310460	243934	30198	17310	15380	3607	31	314
Луганська	738117	571025	63298	72023	26207	5483	81	328
Львівська	714003	529502	103313	43364	31408	6377	39	283
Миколаївська	344812	265681	33373	21272	21399	3050	37	294
Одеська	651692	483922	83099	35050	42673	6877	71	273
Полтавська	469216	364945	51143	23460	25729	3885	54	321
Рівненська	313958	239590	40357	17692	12706	3593	20	272
Сумська	366172	292698	31793	18355	20014	3280	32	321
Тернопільська	308378	245208	34433	14463	11077	3175	22	287
Харківська	808785	634435	84563	36498	45611	7608	70	296
Херсонська	310899	247632	28237	16403	15425	3175	27	289
Хмельницька	424574	307817	65378	24074	22957	4315	33	324
Черкаська	425131	327758	54945	19675	18134	4589	30	336
Чернівецька	239024	185835	29030	10113	10873	3154	19	264
Чернігівська	372873	282705	47169	19714	20078	3163	44	349
м. Київ	747046	575128	71699	31796	61862	6362	199	266
м. Севастополь	119358	85835	9284	7080	16479	667	13	313

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії					довічне грошове утримання суддів у відставці	Кількість пенсіонерів у розрахунок на 1000 населення
		за віком	по інвалідності	у разі втрагати годувальника	за вислугу років	соціальні		
Україна	13533308	10396853	1533889	788034	687877	125162	1493	299
Україна*	12858124	9884845	1456760	756347	639242	119519	1411	300
Автономна Республіка Крим	556843	426307	68047	24809	32586	5028	66	284
Вінницька	505769	386840	64194	24359	25817	4521	38	314
Волинська	281715	203020	42760	19619	13648	2650	18	271
Дніпропетровська	1012004	817517	77610	62741	45976	8057	103	308
Донецька	1392403	1067159	141227	127496	45004	11346	171	321
Житомирська	407506	294967	58460	25864	24427	3747	41	323
Закарпатська	291848	218431	37259	16102	13790	6249	17	233
Запорізька	549652	439335	52867	27100	25007	5277	66	310
Івано-Франківська	368756	277789	53415	18251	13479	5791	31	267
Київська	560100	438075	65663	25062	26225	5037	38	326
Кіровоградська	306257	239779	30560	16803	15702	3371	42	312
Луганська	730291	564509	63321	70675	26677	5026	83	327
Львівська	711886	526020	105693	42486	31820	5820	47	282
Миколаївська	341765	263275	33800	20330	21489	2835	36	293
Одеська	646839	479500	83898	33881	43046	6436	78	271
Полтавська	464290	359702	52171	22815	25905	3640	57	320
Рівненська	311579	237647	40694	17055	12876	3285	22	269
Сумська	362211	289191	31789	17743	20395	3058	35	320
Тернопільська	305386	241995	35077	14054	11301	2935	24	285
Харківська	803306	629014	85131	35641	46209	7230	81	295
Херсонська	308537	246107	28014	15777	15658	2952	29	288
Хмельницька	420456	302354	67746	23185	23100	4038	33	322
Черкаська	422232	322760	57587	19110	18412	4330	33	336
Чернівецька	236719	183570	29320	9761	11060	2985	23	261
Чернігівська	367033	278286	46469	18941	20348	2943	46	347
м. Київ	749584	578003	72035	31496	61871	5960	219	265
м. Севастополь	118341	85701	9082	6878	16049	615	16	308

на 01.01.2015 р.										
Україна*	12147189	9340595	1393506	656274	649157	106324	1333	284		
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	504852	384611	65249	23715	26930	4307	40	315		
Волинська	281641	202548	43315	19320	13961	2478	19	271		
Дніпропетровська	1051366	849261	80497	64907	48789	7804	108	321		
Донецька	836526	646990	82730	64889	36004	5821	92	195		
Житомирська	406548	292990	59837	25386	24763	3534	38	323		
Закарпатська	292341	218545	37903	15535	14515	5826	17	233		
Запорізька	618743	495707	57281	32905	27541	5238	71	351		
Івано-Франківська	368883	277566	54344	17604	13895	5443	31	267		
Київська	571314	445409	67697	25630	27716	4827	35	331		
Кіровоградська	307102	239497	31067	16725	16570	3202	41	315		
Луганська	324762	254125	26484	23612	18652	1853	36	147		
Львівська	712724	526144	107018	41666	32439	5411	46	283		
Миколаївська	342717	264106	34299	19709	21892	2675	36	295		
Одеська	652087	482971	84955	33341	44607	6132	81	273		
Полтавська	472192	364731	53700	23000	27219	3482	60	328		
Рівненська	311348	237652	40566	16732	13271	3109	18	268		
Сумська	366594	292185	32169	17589	21674	2941	36	327		
Тернопільська	304312	240296	35655	13684	11951	2702	24	285		
Харківська	874498	685439	90038	41382	50328	7203	108	322		
Херсонська	311675	248982	28104	15453	16276	2830	30	292		
Хмельницька	420929	300477	69918	22858	23757	3887	32	324		
Черкаська	425856	322834	60637	18961	19203	4186	35	341		
Чернівецька	235982	182393	29924	9577	11261	2806	21	260		
Чернігівська	367468	278718	46010	18467	21451	2775	47	351		
м. Київ	784729	606418	74109	33627	64492	5852	231	276		
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	...		

	Усього, осіб	У тому числі одержують пенсії				Кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 населення		
		за віком	по інвалідності	у разі втрати годувальника	за вислугу років		соціальні	довічне грошове утримання суддів у відставці
Україна*	12296502	9408188	1399845	726133	660040	100889	1407	289
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	495169	372507	64269	26945	27387	4019	42	310
Волинська	278356	198022	43424	20273	14303	2314	20	268
Дніпропетровська	1029129	826545	78985	66778	49397	7311	113	317
Донецька	1005621	787151	90677	82982	38509	6195	107	236
Житомирська	400732	285130	60212	27203	24860	3288	39	321
Закарпатська	287554	213837	37631	15878	14825	5366	17	229
Запорізька	612340	488239	5876	35226	27957	4966	76	349
Івано-Франківська	365786	273672	54809	17899	14297	5076	33	265
Київська	569315	441048	67867	27659	28150	4552	39	330
Кіровоградська	300245	231369	30634	18262	16899	3037	44	311
Луганська	395853	316272	29330	30006	18273	1933	39	180
Львівська	706547	517541	107133	43857	32987	4979	50	281
Миколаївська	336447	257837	33998	20335	21755	2482	40	291
Одеська	641892	471498	84120	35743	44661	5786	84	270
Полтавська	465795	354648	53656	26537	27597	3296	61	325
Рівненська	307894	234318	39892	17029	13716	2919	20	265
Сумська	360410	283842	31800	20007	21964	2759	38	324
Тернопільська	299679	224839	35588	14448	12268	2497	19	282
Харківська	912368	713433	91556	47873	52339	7052	115	338
Херсонська	306644	243803	27246	16398	16523	2645	29	289
Хмельницька	416217	291202	70970	26154	24203	3655	33	322
Черкаська	420733	315038	62230	20076	19391	3955	43	339
Чернівецька	232963	178184	29820	10927	11389	2620	23	257
Чернігівська	359714	268997	44391	22082	21576	2619	49	347
м. Київ	789099	609196	73731	35556	64814	5568	234	275
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	...

на 01.01.2017 р.

Україна*	11956198	9115603	1395040	693817	654196	94867	2675	282
Автономна Республіка Крим	...	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	486395	364057	64837	26242	27358	3804	97	307
Волинська	274965	194756	43642	19997	14325	2192	53	265
Дніпропетровська	1004401	805731	77975	64644	48943	6896	212	311
Донецька	885558	693245	82178	68253	36261	5443	178	209
Житомирська	393772	278501	60687	26838	24572	3099	75	317
Закарпатська	283330	210016	37672	15557	15055	5000	30	226
Запорізька	594598	473624	54831	33799	27500	4675	169	342
Івано-Франківська	362594	269948	55457	17857	14485	4785	62	263
Київська	565258	436390	68755	27440	28279	4315	79	327
Кіровоградська	293516	225278	30515	17858	16898	2892	75	306
Луганська	370818	296950	27932	26609	17466	1786	75	169
Львівська	700451	510516	108537	43410	33222	4680	86	278
Миколаївська	330266	251771	34272	20376	21428	2337	82	287
Одеська	631070	462861	83518	34682	44356	5510	143	266
Полтавська	454045	344123	53451	25861	27402	3093	115	320
Рівненська	304245	231111	39714	16866	13783	2725	46	262
Сумська	352352	276638	31755	19391	21879	2600	89	320
Тернопільська	295412	230394	36115	14109	12401	2359	34	280
Харківська	880035	685357	90518	45692	51603	6671	194	328
Херсонська	301369	239486	26959	15776	16576	2501	71	286
Хмельницька	411122	284721	73320	25507	24041	3454	79	321
Черкаська	414942	307378	64767	19620	19281	3795	101	338
Чернівецька	229976	175340	30101	10607	11454	2425	49	254
Чернігівська	351271	262191	43819	21234	21463	2471	93	343
м. Київ	784437	605220	73713	35592	64165	5359	388	272
м. Севастополь	...	...	...	...	...	...	...	...

* За даними Пенсійного фонду України. Кількість пенсіонерів, окрім категорій «за віком», «соціальні пенсії» та «довічне грошове утримання суддів у відставці», наведено з урахуванням пенсіонерів, яким здійснюється призначення та виплата пенсій органами Пенсійного фонду України, відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2017 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

138. Середній розмір місячної пенсії¹

(на початок року, грн)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*	2017*
Середній розмір призначеної місячної пенсії всіх категорій пенсіонерів	776,0	934,3	1032,6	1151,9	1253,3	1470,7	1526,1	1153,1	1254,9	1472,6	1528,3	1581,5	1699,5	1828,3
у тому числі														
за віком	798,9	942,7	1039,6	1156,0	1252,4	1464,3	1521,6	1158,7	1255,4	1468,0	1525,7	1573,0	1690,3	1808,9
за інвалідністю	624,4	780,7	884,6	1033,8	1164,3	1359,2	1406,5	1035,4	1166,6	1361,6	1408,9	1432,1	1545,2	1705,9
у разі втрати годувальника	517,5	696,6	807,9	940,0	1053,8	1252,8	1303,8	942,4	1057,2	1255,8	1307,0	1433,1	1640,3	1803,0
за вислугу років	1243,1	1599,1	1676,3	1719,1	1795,2	2172,1	2192,6	1711,3	1788,8	2162,4	2183,3	2244,3	2282,4	2384,9
соціальні пенсії	369,7	538,0	620,6	744,8	818,1	920,4	976,0	744,7	818,0	920,3	976,0	977,0	1099,0	1268,6
довічне грошове утримання суддів у відставці	5287,2	5651,9	5883,4	6240,5	7490,9	7836,7	12176,8	6251,2	7553,1	7902,0	12263,2	16302,2	16770,8	22022,1

¹ За даними Пенсійного фонду України. Середній розмір призначеної місячної пенсії (за даними Пенсійного фонду України), окрім категорії «за віком», «соціальні пенсії» та «довічне грошове утримання суддів у відставці», наведено з урахуванням пенсіонерів, яким здійснюється призначення та виплата пенсій органами Пенсійного фонду України, відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб».

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015-2017 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

РИНОК ПРАЦІ

139. Населення за економічною активністю¹

(віком 15–70 років, тис.)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Економічно активне населення	22830,8	22280,8	22051,6	22056,9	22011,5	21980,6	20894,1	20893,0	20851,2	20824,6	19920,9	18097,9	17955,1
працездатного віку	21150,7	20481,7	20220,7	20247,9	20393,5	20478,2	19164,0	19181,7	19317,8	19399,7	19035,2	17396,0	17303,6
старші працездатного віку	1680,1	1799,1	1830,9	1809,0	1618,0	1502,4	1730,1	1711,3	1533,4	1424,9	885,7	701,9	651,5
Зайняті	20175,0	20680,0	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	16443,2	16276,9
працездатного віку	18520,7	18886,5	18436,5	18516,2	18736,9	18901,8	17451,5	17520,8	17728,6	17889,4	17188,1	15742,0	15626,1
старші працездатного віку	1654,3	1793,5	1829,5	1808,0	1617,4	1502,3	1728,7	1710,3	1532,8	1424,8	885,2	701,2	650,8
Безробітні (за методологією МОП)	2655,8	1600,8	1785,6	1732,7	1657,2	1576,5	1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7	1678,2
працездатного віку	2630,0	1595,2	1784,2	1731,7	1656,6	1576,4	1712,5	1660,9	1589,2	1510,3	1847,1	1654,0	1677,5
старші працездатного віку	25,8	5,6	1,4	1,0	0,6	0,1	1,4	1,0	0,6	0,1	0,5	0,7	0,7
Економічно неактивне населення	13318,4	13559,7	12575,5	12265,5	12055,3	11861,7	11945,0	11657,4	11456,9	11270,1	12023,0	10925,5	10934,1
працездатного віку	7562,4	8410,3	7878,0	7601,5	7540,7	7552,2	7493,5	7239,9	7186,2	7196,5	7617,7	6920,6	7039,3
старші працездатного віку	5756,0	5149,4	4697,5	4664,0	4514,6	4309,5	4451,5	4417,5	4270,7	4073,6	4405,3	4004,9	3894,8

¹ Дані наведено за результатами вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

140. Зайнятість населення по регіонах¹

(віком 15–70 років)

	2000		2005		2010		2011	
	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років
Україна	20175,0	55,8	20680,0	57,7	20266,0	58,5	20324,2	59,2
Україна*	–	–	–	–	19180,2	58,4	19231,1	59,1
Автономна Республіка Крим	909,9	56,2	906,1	58,7	904,5	60,5	913,9	61,7
Вінницька	839,4	65,9	723,0	57,6	694,3	57,5	698,7	58,4
Волинська	486,2	64,8	429,9	57,5	433,6	58,2	440,1	59,0
Дніпропетровська	1534,3	56,3	1573,8	58,4	1541,9	60,3	1531,3	60,7
Донецька	2153,2	57,6	2124,9	58,7	1983,7	58,3	1995,4	59,5
Житомирська	548,0	54,3	570,6	57,9	560,3	59,5	553,5	59,2
Закарпатська	503,3	55,6	551,0	60,0	531,8	57,7	522,7	56,6
Запорізька	807,4	54,8	846,0	58,2	823,7	59,5	827,4	60,4
Івано-Франківська	584,7	57,8	522,3	51,6	530,3	52,3	529,7	52,2
Київська	739,0	54,8	791,0	58,6	757,9	58,6	754,4	58,8
Кіровоградська	435,2	52,4	457,5	56,5	431,2	56,9	433,1	57,8
Луганська	1008,3	51,1	1054,4	55,4	1015,4	57,1	1002,2	57,3
Львівська	1082,7	56,5	1064,6	55,8	1096,7	58,0	1100,7	58,3
Миколаївська	501,0	52,8	539,8	57,3	536,7	59,1	537,5	59,8
Одеська	1015,0	54,7	1028,1	55,6	1044,5	57,5	1048,5	58,1
Полтавська	672,3	56,2	690,3	58,3	644,8	57,3	654,2	58,8
Рівненська	431,8	52,0	461,6	55,2	471,2	56,7	489,2	58,8
Сумська	513,8	53,3	546,0	58,1	497,0	56,0	518,9	59,2
Тернопільська	409,4	50,1	425,1	52,6	431,3	54,2	433,6	54,6
Харківська	1272,4	57,3	1297,2	58,4	1267,3	59,3	1279,0	60,6
Херсонська	479,3	54,1	499,9	57,5	488,8	58,9	480,7	58,5
Хмельницька	562,9	54,4	586,0	57,9	580,6	59,1	572,2	58,7
Черкаська	534,9	52,3	578,7	57,0	564,9	58,4	566,4	59,3
Чернівецька	293,6	44,5	361,7	54,5	382,4	57,4	385,4	57,7
Чернігівська	520,5	57,5	517,9	59,8	480,1	59,2	475,3	59,5
м. Київ	1218,3	60,5	1352,0	63,3	1387,8	63,6	1401,0	64,4
м. Севастополь	118,2	54,7	180,4	60,6	181,3	62,0	179,2	61,9

	2012		2013		2014		2015		2016	
	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років	тис.	% до населення віком 15–70 років
Україна	20354,3	59,7	20404,1	60,3	...	...	...	...	...	...
Україна*	19261,4	59,6	19314,2	60,2	18073,3	56,6	16443,2	56,7	16276,9	56,3
Автономна Республіка Крим	914,2	62,1	911,0	62,3	...	...	...	...	...	...
Вінницька	701,1	58,9	704,6	59,6	661,6	56,3	674,9	57,7	658,8	56,6
Волинська	442,8	59,3	445,7	59,7	410,5	54,9	397,3	53,1	382,1	51,0
Дніпропетровська	1528,5	61,4	1531,0	62,1	1472,8	60,2	1479,6	60,9	1425,4	59,1
Донецька	1985,4	60,0	1968,1	60,3	1752,4	54,2	756,3	50,3	748,4	50,0
Житомирська	550,3	59,3	552,3	59,9	514,8	56,1	506,6	55,5	507,6	55,9
Закарпатська	530,8	57,5	541,2	58,6	521,4	56,4	519,3	56,2	505,5	54,8
Запорізька	821,2	60,6	821,9	61,3	773,5	58,2	745,1	56,4	734,9	56,0
Івано-Франківська	548,5	54,1	562,7	55,4	547,8	53,9	558,3	54,8	556,9	54,7
Київська	757,5	59,2	758,4	59,5	724,3	56,9	739,9	58,1	736,3	57,8
Кіровоградська	433,7	58,6	434,0	59,5	391,1	54,2	386,8	54,0	375,7	52,9
Луганська	1008,6	58,5	1011,7	59,4	877,6	52,0	306,3	54,6	298,5	55,6
Львівська	1099,9	58,4	1104,7	58,8	1038,2	55,3	1042,0	55,5	1047,0	55,9
Миколаївська	533,7	59,9	534,5	60,6	501,5	57,3	508,7	58,4	498,1	57,5
Одеська	1060,4	59,2	1064,5	59,6	1009,4	56,7	1016,2	57,3	1000,6	56,7
Полтавська	652,7	59,3	648,3	59,4	602,9	55,7	583,6	54,2	570,4	53,3
Рівненська	492,5	59,2	494,9	59,6	476,0	57,2	487,7	58,5	474,2	56,9
Сумська	519,6	59,9	515,9	60,1	481,4	56,6	470,5	55,6	478,5	56,8
Тернопільська	439,4	55,5	442,9	56,2	416,0	52,9	406,2	51,6	407,6	52,0
Харківська	1280,6	61,2	1282,8	61,5	1225,3	59,0	1230,8	59,3	1236,6	59,7
Херсонська	477,7	58,7	480,2	59,6	450,2	56,4	445,8	56,1	441,0	55,8
Хмельницька	571,3	59,0	573,7	59,7	521,9	54,7	500,5	52,6	510,1	53,9
Черкаська	562,7	59,4	562,1	59,9	524,5	56,3	523,5	56,5	517,5	56,2
Чернівецька	387,2	57,9	391,6	58,7	370,6	55,5	367,2	54,9	376,1	56,2
Чернігівська	475,5	60,1	473,4	60,6	439,5	56,8	432,3	56,2	424,8	55,6
м. Київ	1399,8	64,5	1413,1	64,9	1368,1	62,6	1357,8	62,0	1364,3	62,3
м. Севастополь	178,7	62,2	178,9	62,5	...	...	...	...	...	...

Дані наведено за результатами вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

141. Безробіття населення (за методологією МОП) по регіонах¹

(віком 15–70 років)

	2000		2005		2010		2011	
	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років
Україна	2655,8	11,6	1600,8	7,2	1785,6	8,1	1732,7	7,9
Україна*	–	–	–	–	1713,9	8,2	1661,9	8,0
Автономна Республіка Крим	79,9	8,1	52,6	5,5	60,2	6,2	58,9	6,1
Вінницька	79,7	8,7	52,4	6,8	76,9	10,0	75,2	9,7
Волинська	53,8	10,0	41,9	8,9	40,5	8,5	39,9	8,3
Дніпропетровська	201,5	11,6	91,9	5,5	117,7	7,1	112,3	6,8
Донецька	230,3	9,7	140,2	6,2	182,9	8,4	177,7	8,2
Житомирська	76,8	12,3	61,9	9,8	60,8	9,8	61,4	10,0
Закарпатська	66,3	11,6	41,3	7,0	50,4	8,7	55,2	9,6
Запорізька	117,0	12,7	62,3	6,9	66,9	7,5	64,5	7,2
Івано-Франківська	68,6	10,5	50,3	8,8	47,5	8,2	50,5	8,7
Київська	108,2	12,8	55,9	6,6	59,7	7,3	54,1	6,7
Кіровоградська	75,9	14,9	44,0	8,8	42,3	8,9	40,9	8,6
Луганська	127,0	11,2	88,8	7,8	78,7	7,2	70,3	6,6
Львівська	166,8	13,3	102,4	8,8	93,3	7,8	92,1	7,7
Миколаївська	85,4	14,6	55,2	9,3	49,4	8,4	47,4	8,1
Одеська	136,3	11,8	58,3	5,4	68,0	6,1	66,7	6,0
Полтавська	75,9	10,1	54,2	7,3	69,2	9,7	66,0	9,2
Рівненська	59,9	12,2	49,5	9,7	60,8	11,4	56,8	10,4
Сумська	89,7	14,9	45,2	7,6	59,2	10,6	52,0	9,1
Тернопільська	65,7	13,8	42,3	9,1	50,8	10,5	50,2	10,4
Харківська	191,1	13,1	91,6	6,6	97,9	7,2	96,2	7,0
Херсонська	77,1	13,9	49,0	8,9	46,1	8,6	47,8	9,0
Хмельницька	89,8	13,8	55,9	8,7	54,9	8,6	55,4	8,8
Черкаська	71,0	11,7	62,9	9,8	62,4	9,9	57,7	9,2
Чернівецька	60,4	17,1	39,5	9,8	35,6	8,5	34,2	8,2
Чернігівська	66,4	11,3	44,4	7,9	56,1	10,5	54,9	10,4
м. Київ	115,0	8,6	60,6	4,3	85,9	5,8	82,5	5,6
м. Севастополь	20,3	14,7	6,3	3,4	11,5	6,0	11,9	6,2

	2012		2013		2014		2015		2016	
	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років	тис.	% до економічно активного населення віком 15–70 років
Україна	1657,2	7,5	1576,5	7,2	...	...	...	...	...	...
Україна*	1589,8	7,6	1510,4	7,3	1847,6	9,3	1654,7	9,1	1678,2	9,3
Автономна Республіка Крим	56,1	5,8	55,2	5,7	...	...	...	...	...	...
Вінницька	67,3	8,8	64,4	8,4	77,6	10,5	66,3	8,9	71,0	9,7
Волинська	39,0	8,1	37,9	7,8	44,9	9,9	43,1	9,8	49,7	11,5
Дніпропетровська	108,5	6,6	106,8	6,5	128,9	8,0	115,3	7,2	121,7	7,9
Донецька	171,8	8,0	165,6	7,8	216,4	11,0	121,4	13,8	122,9	14,1
Житомирська	58,9	9,7	56,8	9,3	66,6	11,5	64,6	11,3	63,7	11,2
Закарпатська	50,6	8,7	45,6	7,8	53,1	9,2	52,5	9,2	56,3	10,0
Запорізька	61,4	7,0	57,7	6,6	71,3	8,4	80,4	9,7	81,4	10,0
Івано-Франківська	46,9	7,9	43,8	7,2	48,1	8,1	51,2	8,4	53,5	8,8
Київська	50,8	6,3	49,4	6,1	62,6	8,0	50,7	6,4	53,5	6,8
Кіровоградська	40,0	8,4	37,0	7,9	49,2	11,2	49,8	11,4	53,1	12,4
Луганська	68,5	6,4	66,3	6,2	112,7	11,4	56,4	15,6	57,0	16,0
Львівська	89,1	7,5	84,3	7,1	97,2	8,6	92,7	8,2	87,9	7,7
Миколаївська	45,6	7,9	42,6	7,4	50,1	9,1	49,5	8,9	53,3	9,7
Одеська	65,6	5,8	59,5	5,3	72,5	6,7	70,1	6,5	72,5	6,8
Полтавська	61,2	8,6	57,7	8,2	78,3	11,5	80,7	12,1	82,6	12,6
Рівненська	53,3	9,8	51,4	9,4	56,7	10,6	53,7	9,9	56,3	10,6
Сумська	49,0	8,6	42,8	7,7	50,6	9,5	52,8	10,1	48,8	9,3
Тернопільська	48,0	9,8	46,2	9,4	53,1	11,3	54,1	11,8	52,8	11,5
Харківська	93,0	6,8	87,8	6,4	103,5	7,8	93,4	7,1	84,6	6,4
Херсонська	45,7	8,7	44,4	8,5	49,6	9,9	50,8	10,2	55,9	11,2
Хмельницька	53,7	8,6	49,9	8,0	54,0	9,4	56,6	10,2	53,0	9,4
Черкаська	55,8	9,0	55,2	8,9	59,8	10,2	56,7	9,8	59,8	10,4
Чернівецька	33,5	8,0	31,4	7,4	36,8	9,0	37,7	9,3	35,7	8,7
Чернігівська	51,6	9,8	48,4	9,3	55,3	11,2	51,6	10,7	53,9	11,3
м. Київ	81,0	5,5	77,5	5,2	98,7	6,7	102,6	7,0	97,3	6,7
м. Севастополь	11,3	5,9	10,9	5,7	...	...	...	...	...	...

* Дані наведено за результатами вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

142. Кількість зареєстрованих безробітних по регіонах

(на кінець року, тис. осіб)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	1155,2	881,5	759,5	642,3	844,9	531,6	544,9	482,8	506,8	487,7	...	...	...
Україна*							524,1	460,9	486,7	469,0	512,2	490,8	390,8
Автономна Республіка Крим	26,2	35,4	28,7	20,9	26,1	16,9	19,4	20,5	18,7	17,3	...	...	...
Вінницька	39,3	41,0	36,2	31,4	41,5	26,0	28,8	25,6	27,5	26,7	26,5	28,1	24,2
Волинська	34,3	24,2	19,0	16,1	25,3	12,8	13,5	10,8	11,9	11,1	11,2	11,7	9,2
Дніпропетровська	89,5	49,6	39,9	33,9	52,1	35,2	33,4	30,6	34,1	32,5	36,1	37,7	30,7
Донецька	95,1	52,9	44,6	37,2	54,9	40,9	32,0	27,5	28,8	33,0	26,8	21,2	14,1
Житомирська	59,3	32,9	28,6	25,0	32,9	22,4	22,3	22,2	21,8	18,0	20,0	21,5	17,1
Закарпатська	44,1	25,7	21,1	17,8	22,9	12,8	13,9	11,9	13,7	8,7	10,0	9,0	5,9
Запорізька	38,5	33,7	31,0	26,1	36,0	27,0	25,3	22,4	23,4	24,1	30,1	28,4	23,3
Івано-Франківська	44,9	33,2	28,9	25,1	30,9	17,0	16,4	15,8	16,2	15,4	16,7	14,7	11,3
Кілівська	53,5	26,2	21,7	20,5	27,3	17,0	16,5	15,6	15,8	16,1	19,6	20,1	15,6
Кіровоградська	31,6	28,4	24,4	20,3	25,5	17,8	18,8	17,8	18,7	18,6	21,1	22,0	17,1
Луганська	57,9	34,3	32,6	26,6	34,7	18,1	19,6	17,7	19,9	22,4	17,6	9,9	8,1
Львівська	90,9	51,6	42,0	32,8	42,1	25,8	26,9	22,6	26,5	23,1	25,2	23,9	17,3
Миколаївська	28,0	31,0	25,0	21,6	25,9	17,6	19,7	17,9	18,6	18,8	19,7	19,6	16,8
Одеська	15,9	31,1	28,7	26,6	29,9	17,5	20,6	16,1	18,0	14,2	17,0	16,3	14,0
Полтавська	47,3	40,1	36,8	32,8	42,4	30,4	33,9	23,1	24,3	24,5	30,3	30,4	23,8
Рівненська	45,6	35,2	31,7	26,6	31,9	18,6	20,1	17,8	17,5	16,5	17,1	16,7	14,4
Сумська	46,7	29,7	26,6	22,2	30,0	19,6	20,8	16,9	16,2	16,6	18,8	18,6	14,2
Тернопільська	42,6	42,5	34,0	28,5	32,9	14,7	17,0	15,4	16,3	16,5	15,7	12,7	10,8
Харківська	60,2	45,9	42,4	36,0	46,3	32,0	33,1	28,9	28,5	26,8	30,0	29,3	23,6
Херсонська	25,3	27,4	22,6	18,7	21,1	10,7	11,3	11,6	13,5	13,1	15,1	15,2	11,2
Хмельницька	29,1	29,4	29,4	23,3	33,6	19,6	20,5	16,6	16,2	17,3	18,0	16,9	15,8
Черкаська	33,9	40,2	33,7	29,7	37,9	25,6	24,8	23,7	24,9	22,2	26,2	24,9	20,3
Чернівецька	21,8	26,1	20,0	15,5	18,2	10,3	10,5	10,5	11,1	9,5	9,5	9,1	8,0
Чернігівська	38,0	25,3	22,2	20,7	30,6	17,2	18,5	15,3	15,0	14,3	16,6	16,1	12,4
м. Київ	13,9	6,7	6,2	5,1	10,0	6,4	5,9	6,6	8,3	9,0	17,3	16,8	11,6
м. Севастополь	1,8	1,8	1,5	1,3	2,0	1,7	1,4	1,4	1,4	1,4	...	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.
Примітка. Інформацію наведено за даними державної служби зайнятості.

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

143. Основні показники охорони здоров'я

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*
Кількість лікарів усіх спеціальностей												
тис.	226	224	225 ¹	224 ¹	217 ¹	217 ¹	213 ¹	212 ¹	206 ¹	206 ¹	186 ¹	186 ¹
на 10 тис. населення	46,2	47,9	49,3	49,3	47,9	48,0	49,1	49,3	47,9	48,1	43,5	43,7
Кількість середнього медичного персоналу												
тис.	541	496	467	459	441	441	443	437	420	419	379	372
на 10 тис. населення	110,3	106,2	102,4	101,0	97,2	97,4	102,4	101,3	97,5	97,7	88,6	87,3
Кількість лікарняних закладів, тис.	3,3	2,9	2,8	2,5	2,4	2,2	2,7	2,4	2,3	2,1	1,8	1,8
Кількість лікарняних ліжок												
тис.	466	445	429	412	404	398	408	392	384	378	336	333
на 10 тис. населення	95,0	95,2	94,0	90,6	89,1	88,0	94,3	90,9	89,3	88,1	78,5	78,1
Кількість лікарських амбулаторно-поліклінічних закладів, тис.	7,4	7,8	9,0	8,2	8,3	10,8	8,6	7,8	8,0	10,3	9,8	10,0
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів												
тис. відвідувань за зміну	973	990	993	999	1023	1037	951	956	980	995	912	912
на 10 тис. населення	198,4	211,7	217,7	219,8	225,4	229,2	219,7	221,8	227,8	231,9	213,4	214,2

¹ Без зубних лікарів.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

144. Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах

(на початок навчального року, тис.)

	2000/01	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2010/11*	2011/12*	2012/13*	2013/14*	2014/15*	2015/16*	2016/17*
Усього	9220	8605	7224	7013	6815	6648	6925	6716	6521	6357	5762	5692	5718
У загальноосвітніх навчальних закладах	6764	5399	4299	4292	4222	4204	4091	4076	4009	3988	3757	3783	3846
денних	6647	5301	4228	4225	4160	4150	4025	4014	3951	3938	3718	3750	3815
вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчається заочно	117	98	71	67	62	54	66	62	58	50	39	33	31
У професійно-технічних навчальних закладах	525	497	434	409	423	391	416	394	406	376	316	304	286
У вищих навчальних закладах													
I – II рівнів акредитації	528	505	361	357	345	329	351	347	336	320	251	230	217 ¹
III – IV рівнів акредитації	1403	2204	2130	1955	1825	1724	2067	1899	1770	1673	1438	1375	1369 ²
На 10 тис. населення													
У загальноосвітніх навчальних закладах	1383	1151	939	941	927	923	942	942	928	926	874	885	902
У професійно-технічних навчальних закладах	107	106	95	90	93	86	96	91	94	87	73	71	67
У вищих навчальних закладах													
I – II рівнів акредитації	107	108	79	78	76	72	81	80	78	74	58	54	51 ¹
III – IV рівнів акредитації	285	470	465	428	401	380	476	439	410	389	335	322	321 ²

¹З 2016/17 навчального року – коледжі, технікуми, училища.

²З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2014/15, 2015/16 та 2016/17 навчальних років також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

145. Вищі навчальні заклади

(на початок навчального року)

	I – II рівнів акредитації ¹													III – IV рівнів акредитації ²									
	2000/01	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2010/11*	2011/12*	2012/13*	2013/14*	2014/15*	2015/16*	2016/17*	2000/01	2005/06	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15*	2015/16*	2016/17*	
Кількість закладів	664	606	505	501	489	478	483	479	469	458	387	371	370	315	345	349	345	334	325	309	277	288	287
У них студентів, тис.	528,0	505,3	361,5	356,8	345,2	329,0	351,4	347,2	335,9	319,6	251,3	230,1	217,3	1402,9	2203,8	2129,8	1954,8	1824,9	1723,7	1673,3	1438,0	1375,2	1369,4
за денною формою навчання	400,8	373,4	302,9	297,4	287,9	278,5	...	...	...	...	...	203,1	193,2	859,5	1233,8	1250,2	1145,0	1104,1	1070,1	...	935,1	938,2	946,9
Прийнято, тис.	190,1	169,2	129,1	105,1	99,8	93,9	125,1	102,2	96,7	90,9	69,5	63,2	60,6	346,4	503,0 ³	392,0 ³	314,5 ³	341,3 ³	348,0 ³	337,4 ³	291,6 ³	259,9 ³	253,2 ³
за денною формою навчання	141,2	124,8	105,9	85,3	82,9	78,2	...	...	...	...	60,2	57,4	54,1	219,5	305,0	276,2	203,7	244,5	247,2	...	219,4	206,3	201,0
Випущено, тис.	148,6	142,7	111,0	96,7	92,2	91,2	107,4	94,0	89,8	88,7	79,1	73,4	68,0	273,6	372,4 ⁴	543,7 ⁴	529,8 ⁴	520,7 ⁴	485,1 ⁴	471,7 ⁴	405,4 ⁴	374,0 ⁴	318,7 ⁴
за денною формою навчання	109,5	101,9	81,2	78,4	75,5	71,7	...	...	...	...	65,9	61,4	57,1	189,1	199,6	275,6	267,9	264,8	258,9	...	227,6	211,6	182,2

¹З 2016/17 навчального року – коледжі, технікуми, училища.

²З 2016/17 навчального року – університети, академії, інститути.

³Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

⁴Випущено фахівців (без тих, що закінчили відповідний цикл навчання, зокрема бакалаврат, та продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня).

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2014/15, 2015/16 та 2016/17 навчальних років також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

146. Кількість релігійних організацій

(на початок року)

	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*	2017*
Усього організацій	24311	30507	31227	32018	32639	33351	33977	34586	35116	37209	32474	33073	33588	34989	35317	35709	35919
у тому числі																	
центри, управління (епархії, дієцезії тощо)	241	299	317	328	340	350	362	375	382	386	352	365	372	375	379	378	380
громади	23400	29262	29913	30670	31257	31940	32521	33099	33581	35646	31059	31627	32094	33468	33781	34183	34385
монастирі	277	386	406	421	432	439	459	471	500	519	449	461	490	509	516	516	515
місії	214	309	326	333	340	347	357	360	370	369	350	353	363	362	365	359	365
братства	53	76	80	74	74	76	78	80	81	83	73	75	76	78	78	75	72
духовні навчальні заклади	126	175	185	192	196	199	200	201	202	206	191	192	193	197	198	198	202
Кількість недільних шкіл	7684	12522	12775	12689	12633	12758	12762	12899	13157	13104	12187	12319	12645	12584	12406	12171	12922
Кількість священнослужителів	22626	28431	29423	29441	29892	30516	30199	30880	31313	32456	28902	29563	29985	31052	31781	31851	31451

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, на початок 2015 р., 2016 р. та 2017 р. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

Примітка. Інформацію подано за даними Міністерства культури України

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

147. Основні показники водопостачання і водовідведення¹

(МЛН М³)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Забрано води з природних водних об'єктів – усього	18282	15083	14846	14651	14651	13625	13215	12976	12966	12000	11505	9699	9907
Спожито свіжої води	12991	10188	9817	10086	10507	10092	8987	9228	9651	9274	8710	7125 ²	7169
у тому числі													
для виробництва	6957	5706	5511	5514	5681	5363	5370	5385	5567	5243	4871	4491	4591
для побутово-питних потреб	3311	2409	1917	1860	1848	1765	1781	1733	1717	1638	1500	1267	1239
Відведено (скинуто) зворотних вод	10964	8900	8141	8044	8081	7722	7849	7737	7785	7440	6587	5581	5612
у тому числі													
забруднених	3313	3444	1744	1612	1521	1717	1621	1491	1401	1600	923	875	698
з них без очищення	758	896	312	309	292	265	260	256	233	202	175	184	164
нормативно-очищених	2100	1315	1760	1763	1800	1477	1694	1701	1740	1417	1416	1389	1381
Обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води	41523	47167	43138	45209	45806	45150	42726	44863	45411	44899	43049	40306	39619
Потужність очисних споруд	7992	7688	7425	7687	7577	7592	7060	7327	7215	7240	7190	5801	5690

¹За даними Державного агентства водних ресурсів України.

²Дані не включають воду, використану без вилучення на рибгосподарські потреби.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

148. Основні показники використання й охорони лісу, тваринних ресурсів

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) лісового господарства (у фактичних цінах), млн грн	744,4	1991,1	4097,7	5674,8	5911,6	6363,9	4055,8	5627,0	5858,6	6312,5	7739,9	10778,2	12838,8
Обсяг заготовлі ліквідної деревини, тис. м ³ – усього	11262	15244	16146	17510	17507	18022	16083	17443	17434	17959	18333	19268	19606
у тому числі від рубок головного користування	5236	6456	7239	8012	7790	7840	7239	8012	7790	7840	8219	8392	8425
Площа відтворення лісів, тис. га	37,8	58,6	70,1	72,4	70,1	67,7	68,6	71,0	69,0	66,7	58,0	60,4	63,2
Площа мисливських угідь, тис. га	47806,9	47341,4	46745,7	46491,7	44565,0	42685,9	44714,9	44528,5	42544,5	40614,1	37539,8	38709,9	38340,6
Кількість тварин у мисливських господарствах, тис. голів													
копитні тварини	177,8	195,0	239,0	244,4	239,6	238,3	231,2	237,1	232,5	231,1	233,6	231,3	220,2
хутрові звірі	2416,4	2348,4	2249,6	2189,2	2070,8	1944,2	2134,4	2086,5	1966,3	1844,6	1747,5	1705,5	1675,4
пернато-дичина	9417,5	9280,9	10672,9	10592,0	10523,5	10202,9	10469,7	10433,7	10356,0	10030,2	9169,3	9756,2	9888,4

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

149. Викиди окремих забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Викиди забруднюючих речовин – усього, тис. т	4131,6	4374,6	4335,3	4295,1	4095,3	4338,0	4299,4	4265,9	3350,0	2857,4	3078,1
у тому числі											
метали та їх сполуки	33,2	32,7	32,6	33,5	33,1	32,6	32,6	33,4	28,5	13,8	10,2
з них											
свинець	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
мідь	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
нікель	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
хром	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
цинк	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3
арсен	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
метан	844,8	878,2	886,9	920,9	841,6	875,3	883,8	916,7	580,2	514,1	466,5
неметанові леткі органічні сполуки	66,0	65,2	57,5	54,5	64,4	63,5	56,1	52,5	50,0	47,3	52,2
оксид вуглецю	1063,8	1066,1	1004,6	1007,2	1055,3	1057,5	996,5	999,4	828,4	764,1	802,8
діоксид та інші сполуки сірки	1215,9	1342,6	1408,1	1390,0	1203,3	1329,2	1394,1	1383,4	1138,8	905,1	1079,7
з них											
діоксид сірки	1206,3	1333,1	1399,2	1381,8	1194,4	1320,7	1386,3	1376,1	1133,3	830,3	1076,4
сполуки азоту	344,2	381,9	370,5	370,9	337,8	375,7	365,2	365,9	321,2	262,4	269,9
з них											
оксиди азоту ¹	310,5	333,0	332,5	333,3	307,4	330,1	329,8	330,5	288,1	233,8	240,2
оксид азоту	6,8	21,7	12,5	13,4	5,9	20,9	11,7	12,4	10,7	8,7	9,6
аміак	25,1	25,9	24,0	22,6	22,7	23,6	22,2	21,6	21,3	18,8	18,8
речовини у вигляді твердих суспендованих частинок	562,1	606,6	573,7	516,8	558,3	602,7	569,8	513,3	401,8	349,6	395,8
стійкі органічні забруднювачі	0,4	0,3	0,2	0,2	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
з них											
поліароматичні вуглеводні (ПАВ)	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
інші	1,2	1,0	1,2	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	0,9	0,9	0,9
Крім того, діоксид вуглецю, млн т	165,0	202,2	198,2	197,6	163,3	200,3	196,4	195,8	166,9	138,9	150,6

¹У перерахунку на NO_x

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

150. Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення по регіонах

(тис. т)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Україна	3959,4	4464,1	4131,6	4374,6	4335,3	4295,1	x	x	x
Україна*	x	x	x	x	x	x	3350,0	2857,4	3078,1
Автономна Республіка Крим	33,5	35,1	32,3	32,9	32,7	26,6	...	...	...
Вінницька	80,1	107,4	103,0	87,3	101,3	149,5	124,5	134,7	119,8
Волинська	10,3	10,1	8,2	7,6	7,3	6,6	4,3	4,7	4,7
Дніпропетровська	783,6	993,7	933,1	950,4	962,0	940,5	855,8	723,9	833,0
Донецька	1590,0	1638,1	1378,1	1525,9	1514,8	1448,1	1043,0	917,6	981,4
Житомирська	12,3	13,4	18,4	19,0	18,5	17,2	10,9	9,0	9,3
Закарпатська	7,7	26,6	17,4	17,2	8,1	7,7	3,9	4,4	4,9
Запорізька	231,2	262,0	217,5	229,3	207,6	245,9	206,7	193,7	167,0
Івано-Франківська	141,0	204,2	169,2	221,8	196,7	202,9	228,8	223,9	196,7
Київська	80,8	73,0	106,8	113,6	129,4	111,9	96,2	78,1	98,2
Кіровоградська	44,7	33,0	14,8	15,2	16,8	15,7	11,8	14,2	11,8
Луганська	429,0	474,7	511,7	472,0	447,6	442,0	197,8	115,2	155,5
Львівська	108,6	95,8	113,2	129,4	130,7	121,4	100,2	102,4	103,1
Миколаївська	11,4	24,3	21,5	25,7	25,1	20,4	15,9	15,8	13,9
Одеська	23,2	40,5	29,2	30,5	28,2	26,2	23,2	26,1	26,4
Полтавська	60,4	68,4	72,8	72,3	67,9	66,6	62,9	55,6	56,2
Рівненська	14,1	17,3	12,9	17,1	14,9	12,0	11,6	10,2	9,1
Сумська	26,3	26,1	31,7	35,9	30,2	30,5	27,0	17,5	19,8
Тернопільська	9,2	14,8	18,5	20,4	20,9	15,9	8,2	8,5	9,0
Харківська	143,7	158,7	151,9	174,1	197,6	210,3	150,5	53,4	100,2
Херсонська	11,6	11,0	5,3	5,8	6,4	6,0	7,2	8,9	9,7
Хмельницька	18,4	16,0	19,1	18,7	16,4	17,2	17,1	18,3	21,7
Черкаська	28,8	39,4	61,2	62,2	69,4	73,1	66,7	57,5	52,3
Чернівецька	4,1	5,2	3,8	3,8	2,9	2,7	2,5	3,2	3,0
Чернігівська	20,2	37,5	47,4	49,5	45,8	43,7	41,9	33,9	37,1
м. Київ	32,6	33,6	28,6	33,3	32,9	31,9	31,4	26,7	34,3
м. Севастополь	2,6	4,2	4,0	3,7	3,2	2,6	...	...	...

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

151. Утворення відходів за видами економічної діяльності підприємств і в домогосподарствах

(тис. т)

	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*
Усі види економічної діяльності	425914,2	447641,2	450726,8	448117,6	422549,9	443795,4	446716,9	445262,1	355000,4	312267,6	295870,1
Сільське, лісове та рибне господарство	8568,2	12438,2	10238,7	10311,8	8304,8	12202,7	10031,8	10082,1	8451,4	8736,8	8715,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	321889,8	330301,9	338025,0	341363,2	321644,0	330221,5	337987,1	341333,9	267506,1	232642,4	217907,8
Переробна промисловість	75950,4	79554,7	78814,8	74279,0	73615,3	76743,8	75779,9	72545,1	64755,8	56506,3	53857,9
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	8641,0	9901,2	9812,0	9346,4	8625,3	9874,6	9805,5	9339,2	5972,7	6597,5	7511,5
Водопостачання; каналізація, поведження з відходами	1698,7	7253,2	1003,9	1011,2	1652,9	7216,1	796,9	855,4	612,5	594,2	457,4
забір, очищення та постачання води	411,9	6750,3	540,0	513,3	400,8	6729,3	524,6	504,6	505,8	397,6	308,1
каналізація, відведення й очищення стічних вод	200,8	42,1	4,1	152,6	200,8	42,1	4,1	152,6	12,0	14,6	10,6
інша діяльність щодо поведження з відходами	243,2	73,4	1,8	3,1	243,2	73,4	1,8	3,1	0,6	2,0	2,5
збирання, оброблення й видалення відходів; відновлення матеріалів	842,8	387,4	458,0	342,2	808,1	371,3	266,4	195,1	94,1	180,0	136,2
Будівництво	189,0	497,9	519,2	639,3	186,3	496,5	518,3	638,6	131,2	89,9	88,9
Інші види економічної діяльності	2254,7	2517,3	4343,8	2140,5	2153,6	2327,8	4259,5	2058,2	1256,4	1047,2	984,6
Домогосподарства	6722,4	5176,8	7969,4	9026,2	6367,7	4712,4	7537,9	8409,6	6314,3	6053,3	6346,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

ОКРЕМІ ЗІСТАВЛЕННЯ ПО КРАЇНАХ СВІТУ¹

152. Чисельність населення

(у середньому за рік, млн)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Ірція	Грузія	Данія	Естонія	Ізрарль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	8,0	8,1	10,2	10,0	8,2	3,1	10,8	4,4	5,3	1,4	6,3	40,3	56,9	14,9	30,6	4,9	2,4	3,5	0,4	3,6	15,9
2005	8,2	8,6	10,4	9,7	7,7	3,0	11,0	4,2	5,4	1,4	6,9	43,7	57,9	15,2	32,2	5,2	2,3	3,3	0,5	3,6	16,3
2010	8,4	9,0	10,8	9,5	7,5	3,0	11,1	3,9	5,5	1,3	7,6	46,6	59,2	16,4	34,0	5,5	2,1	3,1	0,5	3,6	16,6
2011	8,4	9,1	11,0	9,5	7,3	3,0	11,1	3,9	5,6	1,3	7,8	46,7	59,4	16,7	34,3	5,6	2,1	3,0	0,5	3,6	16,7
2012	8,4	9,2	11,1	9,5	7,3	3,0	11,1	3,8	5,6	1,3	7,9	46,8	59,4	16,9	34,7	5,7	2,0	3,0	0,5	3,6	16,8
2013	8,5	9,4	11,2	9,5	7,2	3,0	11,0	3,8	5,6	1,3	8,1	46,6	59,7	17,2	35,1	5,8	2,0	3,0	0,5	3,6	16,8
2014	8,5	9,5	11,2	9,5	7,2	3,0	10,9	3,7	5,6	1,3	8,2	46,5	60,8	17,4	35,5	5,9	2,0	2,9	0,6	3,6	16,9
2015	8,6	9,6	11,3	9,5	7,2	3,0	10,8	3,7	5,7	1,3	8,4	46,4	60,7	17,5	35,8	5,9	2,0	2,9	0,6	3,6	16,9

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацьчина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна ²	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	82,3	4,5	38,3	10,3	146,3	22,4	5,4	2,0	58,9	282,3	6,3	64,3	10,2	24,9	58,9	10,3	7,2	8,9
2005	82,4	4,6	38,2	10,5	143,2	21,4	5,4	2,0	60,2	296,1	6,9	68,4	10,1	26,3	61,0	10,2	7,4	9,0
2010	81,8	4,9	38,0	10,6	142,9	20,3	5,4	2,0	62,3	309,8	7,6	73,1	10,0	28,5	62,8	10,5	7,8	9,4
2011	80,3	5,0	38,1	10,6	143,0	20,2	5,4	2,1	63,3	312,1	7,8	74,2	10,0	29,1	63,1	10,5	7,9	9,5
2012	80,5	5,0	38,1	10,5	143,3	20,1	5,4	2,1	63,7	314,4	7,9	75,2	9,9	29,7	63,4	10,5	8,0	9,6
2013	80,8	5,1	38,1	10,5	143,5	20,0	5,4	2,1	64,1	316,7	...	76,1	9,9	30,2	63,7	10,5	8,1	9,6
2014	81,2	5,2	38,0	10,4	...	19,9	5,4	2,1	64,6	319,1	...	76,9	9,9	30,6	64,0	10,5	8,2	9,7
2015	81,7	5,2	38,0	10,4	...	19,8	5,4	2,1	65,1	321,4	...	78,2	9,8	31,3	66,6	10,5	...	9,8

¹ Джерело: база статистичних даних Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН).² Чисельність постійного населення.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя. Розрахунки (оцінки) чисельності постійного населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

153. Рівень безробіття

(до економічно активного населення, %)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Вікторія ¹	Вірменія ¹	Вірменія ¹	Бразилія	Бразилія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	3,9	11,8	6,9	2,1	16,4	...	11,2	10,3	4,3	14,6	8,8	11,9	10,0	12,8	6,8	7,5	14,3	16,4	2,2	8,5	3,7
2005	5,6	7,3	8,5	1,5	10,1	31,2	10,0	13,8	4,8	8,0	9,0	9,2	7,7	8,1	6,8	8,1	10,0	8,3	4,6	7,3	5,9
2010	4,8	5,6	8,3	0,8	10,3	19,0	12,7	16,3	7,5	16,7	6,7	19,9	8,4	5,8	8,1	8,6	19,5	17,8	4,6	7,4	5,0
2011	4,6	5,4	7,2	0,7	11,3	18,4	17,9	15,1	7,6	12,3	5,6	21,4	8,4	5,4	7,5	8,5	16,2	15,4	4,8	6,7	5,0
2012	4,9	5,2	7,6	0,6	12,3	17,3	24,5	15,0	7,5	10,0	6,9	24,8	10,7	5,3	7,3	8,4	15,0	13,4	5,1	5,6	5,8
2013	5,4	5,0	8,4	0,5	13,0	16,2	27,5	14,6	7,0	8,6	6,2	26,1	12,1	5,2	7,1	8,3	11,9	11,8	5,9	5,1	7,3
2014	5,6	4,9	8,5	0,5	11,4	17,6	26,5	12,4	6,6	7,4	5,9	24,5	12,7	5,0	6,9	8,0	10,8	10,7	6,0	3,9	7,4
2015	5,7	5,0	8,5	0,9	9,2	18,5	24,9	12,0	6,2	6,2	5,3	22,1	11,9	5,0	6,9	7,6	9,9	9,1	6,5	4,9	6,9
2016	6,0	...	7,8	1,0	7,6	...	23,6	...	6,2	6,8	...	19,6	11,7	5,0	7,0	...	9,6	7,9	6,3	4,2	6,0

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словаччина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан ¹	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	7,9	3,2	16,1	5,1	10,6	7,6	18,9	6,7	5,4	4,0	2,7	5,2	6,3	...	8,6	8,8	2,7	5,6
2005	11,2	4,5	17,9	8,8	7,1	7,1	16,4	6,5	4,8	5,1	2,0	9,5	7,2	...	8,9	7,9	4,5	7,7
2010	7,0	3,6	9,7	12,0	7,3	7,0	14,5	7,3	7,8	9,6	2,1	11,1	11,2	5,4	9,3	7,3	4,5	8,6
2011	5,8	3,3	9,7	12,9	6,5	7,2	13,7	8,2	8,1	8,9	2,3	9,1	11,0	5,0	9,2	6,7	4,0	7,8
2012	5,4	3,2	10,1	15,8	5,5	6,8	14,0	8,9	7,9	8,1	2,4	8,4	11,0	4,9	9,8	7,0	4,2	8,0
2013	5,2	3,5	10,3	16,4	5,5	7,1	14,2	10,1	7,6	7,4	2,3	9,0	10,2	4,9	10,3	7,0	4,4	8,0
2014	5,0	3,5	9,0	14,1	...	6,8	13,2	9,7	6,1	6,2	2,4	9,9	7,7	5,1	10,3	6,1	4,5	7,9
2015	4,6	4,4	7,5	12,6	...	6,8	11,5	9,0	5,3	5,3	2,3	10,3	6,8	...	10,4	5,1	4,5	7,4
2016	4,1	4,7	6,2	11,2	...	5,9	9,7	8,0	4,8	4,9	...	10,9	5,1	...	10,1	4,0	4,3	6,9

¹ Рівень зареєстрованого безробіття на кінець року.

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополь за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

154. Валовий внутрішній продукт

(за паритетом купівельної спроможності, млрд дол. США)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Білорусь	Болгарія	Вірменія	Вірція	Грузія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	286,2	50,8	346,2	115,9	79,7	10,0	266,0	17,8	195,2	21,2	171,7	1134,7	1794,9	292,2	1139,7	15,9	28,8	42,5	32,3	12,3	619,0
2005	311,7	95,5	378,8	116,1	105,0	18,2	321,8	25,3	208,6	29,9	189,8	1340,5	1880,7	478,7	1294,0	19,2	42,7	61,4	37,4	17,3	661,5
2010	332,4	204,0	405,8	236,0	124,8	21,9	316,6	32,7	210,8	29,3	235,1	1413,1	1851,4	646,9	1369,5	23,8	41,7	65,1	42,2	20,3	704,7
2011	341,7	204,2	413,1	249,0	127,2	23,0	287,6	35,0	213,6	31,5	247,0	1399,0	1862,0	704,5	1412,6	25,2	44,4	69,0	43,2	21,7	716,4
2012	344,3	208,6	413,7	253,4	127,2	24,6	266,6	37,2	214,1	32,9	252,9	1358,0	1809,6	738,1	1437,2	25,2	46,2	71,7	43,1	21,5	708,8
2013	344,7	220,7	413,4	256,0	128,3	25,4	258,0	38,5	216,1	33,4	264,0	1334,8	1778,3	782,0	1472,8	27,8	47,4	74,2	44,8	23,5	707,5
2014	346,9	226,8	420,3	260,4	130,0	26,3	258,9	40,3	219,7	34,3	272,4	1353,2	1780,3	815,0	1510,6	29,0	48,4	76,8	47,3	24,7	717,5
2015	350	229,3	426,5	250,2	134,7	27,1	258,3	41,6	223,3	34,8	279,2	1396,6	1794,2	824,4	1524,8	30,1	49,7	78,2	49,2	24,5	731,5

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацьчина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	2720,9	249,4	526,2	244,2	2268,9	245,6	74,0	45,6	2111,9	12713,1	16,4	942,5	172,4	141,6	1918,8	202,0	289,3	304,7
2005	2799,2	278,0	612,7	255,0	3055,2	324,9	94,7	54,4	2426,7	14408,1	26,1	1190,7	183,8	735,6	2082,9	244,9	311,6	346,9
2010	2976,3	291,1	773,3	262,9	3636,0	375,2	119,4	59,3	2471,7	14964,4	35,7	1396,5	276,6	773,4	2164,4	276,2	347,8	375,3
2011	3085,2	294,0	812,0	258,1	3791,0	379,1	122,8	59,7	2509,0	15204,1	36,6	1551,7	299,5	815,6	2209,4	281,7	354,1	385,3
2012	3100,4	302,0	825,1	247,7	3921,3	381,6	124,8	58,1	2542,0	15542,2	39,3	1626,1	324,1	816,8	2213,5	279,4	357,8	384,2
2013	3115,6	305,0	836,6	244,9	3973,0	395,0	126,7	57,4	2590,5	15802,9	42,3	1764,1	350,0	817,2	2226,2	278,1	364,2	389,0
2014	3165,3	310,9	864,0	247,1	...	407,2	129,9	59,2	2670,1	16177,5	45,1	1855,3	378,0	735,8	2240,4	285,6	371,4	399,1
2015	3219,7	315,9	897,2	251,1	...	423,2	134,9	60,6	2728,7	16597,5	47,8	1967,7	408,2	663,1	2268,9	298,6	374,6	415,4

155. Рівень зростання валового внутрішнього продукту

(до попереднього року, %)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Вікторія	Бразилія	Вірменія	Прещія	Бразилія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	3,4	11,1	3,6	...	4,9	5,9	3,9	1,8	3,7	10,6	8,8	5,3	3,7	9,8	5,2	5,4	5,4	3,8	8,2	2,1	4,2
2005	2,1	26,4	2,1	9,4	7,1	13,9	0,6	9,6	2,4	9,4	4,2	3,7	1,0	9,7	3,2	0,0	10,7	7,7	3,2	7,5	2,2
2010	1,9	5,0	2,7	7,7	1,3	2,2	-5,5	6,2	1,9	2,3	5,7	0,0	1,7	7,3	3,1	-0,5	-3,8	1,6	4,9	7,1	1,4
2011	2,8	0,1	1,8	5,5	1,9	4,7	-9,1	7,2	1,3	7,6	5,1	-1,0	0,6	8,9	3,1	6,0	6,4	6,0	2,5	6,8	1,7
2012	0,7	2,2	0,1	1,7	0,0	7,2	-7,3	6,4	0,2	4,3	2,4	-2,9	-2,8	4,8	1,7	-0,1	4,0	3,8	-0,4	-0,7	-1,1
2013	0,1	5,8	-0,1	1,0	0,9	3,3	-3,2	3,4	0,9	1,4	4,4	-1,7	-1,7	6,0	2,5	10,5	2,6	3,5	4,0	9,4	-0,2
2014	0,6	2,8	1,6	1,7	1,3	3,6	0,4	4,6	1,7	2,8	3,2	1,4	0,1	4,2	2,6	4,0	2,1	3,5	5,6	4,8	1,4
2015	1,0	1,1	1,5	-3,9	3,6	3,0	-0,2	3,2	1,6	1,4	2,5	3,2	0,8	1,2	0,9	3,9	2,7	1,8	4,0	-0,5	2,0

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словаччина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	3,0	3,2	4,6	3,8	10,0	2,4	1,2	4,2	4,2	3,7	4,1	8,3	6,6	...	5,6	3,9	4,3	3,9	4,7
2005	0,7	2,6	3,5	0,8	6,4	4,2	6,8	4,0	4,0	3,0	3,3	6,7	9,0	3,1	2,8	1,6	6,4	3,0	2,8
2010	4,1	0,6	3,6	1,9	4,5	-0,8	5,0	1,2	1,9	1,9	2,5	6,5	8,5	4,1	3,0	2,0	2,3	3,0	6,0
2011	3,7	1,0	5,0	-1,8	4,3	1,1	2,8	0,6	1,5	1,5	1,6	2,4	11,1	5,4	2,6	2,1	2,0	1,8	2,7
2012	0,5	2,7	1,6	-4,0	3,4	0,6	1,7	-2,7	1,3	2,2	2,2	7,5	4,8	0,2	-1,4	0,2	-0,8	1,0	-0,3
2013	0,5	1,0	1,4	-1,1	1,3	3,5	1,5	-1,1	1,9	1,7	1,7	7,4	8,5	0,0	-0,8	0,6	-0,5	1,8	1,2
2014	1,6	1,9	3,3	0,9	...	3,1	2,6	3,1	3,1	3,1	2,4	6,7	5,2	-6,6	-0,6	0,6	2,7	2,0	2,6
2015	1,7	1,6	3,8	1,6	...	3,9	3,8	2,3	2,2	2,6	2,6	6,0	6,1	-9,8	0,3	1,3	4,5	0,8	4,1

156. Валовий внутрішній продукт на одну особу
(за паритетом купівельної спроможності, тис. дол. США)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Вігорусь	Болгарія	Вірменія	Прещя	Бразилія	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Киргизстан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	35,7	6,3	33,8	11,7	9,8	3,1	24,6	4,0	36,6	15,1	27,3	28,0	31,5	19,5	37,1	3,2	12,2	12,2	73,9	3,4	38,9
2005	37,9	11,2	36,2	17,2	13,7	5,8	29,3	5,8	38,5	22,0	27,4	30,7	32,3	31,0	40,1	3,7	19,1	18,5	80,2	4,8	40,5
2010	39,8	22,5	37,3	24,9	16,9	7,2	28,5	7,3	38,0	22,0	30,8	30,3	30,9	39,7	40,3	4,4	19,9	21,0	83,1	5,7	42,4
2011	40,7	22,3	37,6	26,3	17,3	7,6	25,9	7,8	38,4	23,7	31,8	29,9	31,0	42,6	41,1	4,5	21,6	22,8	83,2	6,1	42,9
2012	40,9	22,4	37,4	26,7	17,4	8,1	24,1	8,3	38,3	24,8	32,0	29,0	30,0	43,9	41,4	4,5	22,7	24,0	81,1	6,0	42,3
2013	40,7	23,4	37,2	27,0	17,7	8,4	23,5	8,6	38,5	25,3	32,8	28,6	29,3	45,7	41,9	4,8	23,6	25,1	82,2	6,6	42,1
2014	40,6	23,8	37,7	27,4	18,0	8,7	23,8	9,8	38,9	26,1	33,2	29,1	29,3	46,9	42,5	5,0	24,3	26,2	84,8	6,9	42,6
2015	40,6	23,8	38,0	26,3	18,7	9,0	23,8	11,2	39,3	26,5	33,3	30,1	29,5	46,8	42,5	5,1	25,1	26,9	86,4	6,9	43,2

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словаччина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	33,4	55,5	13,8	23,7	15,5	10,9	13,7	22,9	35,9	44,9	2,7	14,3	16,9	5,7	31,5	19,7	39,9	34,3
2005	34,4	60,1	16,1	24,3	21,3	15,2	17,6	27,2	40,2	48,7	3,8	17,4	21,1	7,1	33,0	23,9	41,6	38,4
2010	37,1	59,6	20,1	24,9	25,5	18,5	22,0	28,9	39,4	48,3	4,7	19,1	21,1	10,0	33,3	26,3	44,3	40,0
2011	38,4	59,4	21,1	24,4	26,5	18,8	22,7	29,1	39,6	48,7	4,7	20,9	21,5	10,6	33,8	26,8	44,8	40,8
2012	38,6	60,2	21,4	23,6	27,4	19,0	23,1	28,2	39,9	49,4	5,0	21,6	21,3	11,3	33,7	26,6	44,7	40,4
2013	38,6	60,1	21,7	23,4	27,7	19,8	23,4	27,9	40,4	49,8	5,2	23,2	21,8	12,1	33,8	26,5	45,0	40,5
2014	39,1	60,5	22,5	23,8	...	20,4	24,0	28,7	41,3	50,6	5,4	24,0	22,7	12,8	33,8	27,1	45,4	41,2
2015	39,4	60,9	23,3	24,2	...	21,7	24,9	29,4	41,9	51,6	5,6	25,2	23,5	13,7	34,1	28,3	45,2	42,4

157. Темпи приросту (зниження) промислового виробництва

(у постійних цінах, % до попереднього року)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Вікторія	Болгарія	Вірменія	Преція	Грузія	Данія	Естонія	Ірландія	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Кіпрістан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	8,6	6,9	...	7,5	...	6,4	...	10,8	6,8	14,5	10,0	4,0	3,1	15,5	8,6	6,0	...	-0,8	...	7,7	...
2005	4,0	33,5	3,2	10,0	6,9	7,5	-1,6	30,6	2,8	11,0	4,9	0,2	-1,8	5,0	2,0	-12,1	7,1	6,7	2,3	7,0	0,4
2010	7,1	2,6	11,5	11,7	2,0	9,7	-6,1	14,7	1,9	23,5	9,5	0,9	7,0	10,0	4,8	9,8	14,8	6,4	8,9	9,3	7,8
2011	6,2	-5,0	4,7	9,1	5,8	14,1	-5,8	21,5	1,8	19,9	2,1	-2,1	0,4	10,0	4,9	11,9	9,0	6,3	1,4	9,5	-0,7
2012	-0,1	-2,3	-2,2	5,8	-0,3	8,8	-2,1	5,6	0,2	1,1	4,0	-6,6	-6,0	0,5	0,0	-15,9	6,2	3,7	-4,8	-1,9	-0,6
2013	0,8	1,8	0,8	-4,9	-0,2	6,8	-3,2	0,6	0,4	4,1	0,5	-1,9	-3,1	2,3	1,5	28,6	-1,0	3,2	-3,2	6,8	0,6
2014	0,8	-0,7	0,9	1,9	1,8	2,7	-1,9	4,6	0,9	3,9	1,2	1,6	-1,1	0,2	4,1	-1,6	-1,0	0,1	4,4	7,3	-2,9
2015	2,3	2,4	0,2	-6,6	2,9	5,2	1,0	2,0	1,2	0,3	2,2	3,3	1,8	-1,6	-0,7	-0,2	3,6	4,9	1,2	1,1	-3,3
2016	2,2	-0,5	4,6	-0,4	2,6	6,7	2,5	...	3,4	2,4	1,6	1,5	1,2	-1,1	0,4	1,8	5,4	2,8	-0,2	0,8	1,7

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Росія/Бразилія	Румунія	Словаччина	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	5,1	3,1	6,8	7,0	8,8	...	...	6,3	1,8	3,9	9,9	6,0	16,8	8,4	2,4	...	8,4	5,2
2005	3,0	0,0	4,2	-3,7	5,1	-3,1	-0,8	3,5	-0,7	3,3	9,7	14,0	6,8	7,2	-0,4	3,9	3,3	2,5
2010	11,2	-5,6	11,1	1,7	7,3	5,5	8,2	7,2	3,2	5,6	9,2	12,9	10,5	8,5	4,5	8,6	4,2	9,4
2011	7,0	-5,0	6,7	-1,3	5,0	7,5	5,2	1,3	-0,6	3,1	5,7	10,1	5,6	6,4	2,4	5,9	3,6	2,7
2012	-0,8	1,8	1,3	-5,8	3,4	2,4	8,0	-1,1	-2,7	3,0	10,4	2,5	-1,8	7,9	-0,8	2,6	2,6	-2,1
2013	-0,1	-2,7	2,3	0,8	1,8	7,8	3,8	-1,0	-0,7	2,0	3,8	3,0	1,1	9,6	-0,1	0,8	0,8	-4,7
2014	1,3	2,1	3,4	1,7	...	6,1	3,6	2,2	1,6	3,1	5,0	3,6	7,7	8,3	-0,8	1,4	1,4	-1,9
2015	1,5	1,5	4,8	1,9	...	2,8	7,3	5,6	1,2	-0,7	11,3	3,2	7,4	7,3	1,9	4,6	-2,4	3,7
2016	1,1	-1,1	2,8	0,1	...	1,7	4,8	6,4	1,1	-1,2	16,5	1,8	1,0	6,0	0,5	3,0	-0,3	1,5

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

158. Індекс споживчих цін

(до попереднього року, %)

	Австрія	Азербайджан	Бельгія	Вікторія	Болгарія	Вірменія	Пряця	Данія	Естонія	Ізраїль	Іспанія	Італія	Казахстан	Канада	Кіпрістан	Латвія	Литва	Люксембург	Молдова	Нідерланди
2000	2,4	1,8	2,5	168,9	10,3	-0,8	3,2	8,2	4,0	1,1	3,4	2,5	13,2	2,7	19,7	2,6	1,0	3,2	31,2	2,3
2005	2,3	9,6	2,8	10,4	5,0	0,6	3,6	8,3	4,1	1,3	6,5	2,0	7,6	2,2	4,4	6,7	2,6	2,5	11,8	1,7
2010	1,8	5,7	2,2	7,7	2,4	8,2	4,7	7,1	3,0	2,7	1,8	1,5	7,1	1,8	8,0	-1,1	1,3	2,3	7,4	1,3
2011	3,3	7,8	3,5	53,3	4,2	7,6	3,3	8,5	5,0	3,5	3,2	2,7	8,4	2,9	16,5	4,4	4,1	3,4	7,6	2,3
2012	2,5	1,0	2,8	59,1	3,0	2,6	1,5	-0,9	3,9	1,7	2,4	3,0	5,1	1,5	2,7	2,2	3,1	2,7	4,6	2,5
2013	2,0	2,4	1,1	18,3	0,9	5,8	-0,9	0,8	2,8	1,5	1,4	1,2	5,8	0,9	6,6	0,0	1,0	1,7	4,6	2,5
2014	1,6	1,4	0,3	18,3	-1,4	3,0	-1,3	3,1	0,6	0,5	-0,2	0,2	6,7	1,9	7,5	0,6	0,1	0,6	5,1	1,0
2015	0,9	4,0	0,6	13,6	-0,1	3,7	-1,7	4,0	0,4	-0,5	-0,5	0,0	6,6	1,1	6,5	0,2	-0,9	0,5	9,7	0,6
2016	0,9	...	2,0	...	-0,8	-1,3	-0,8	2,1	0,2	-0,5	-3,1	-0,1	14,5	1,4	0,4	0,1	0,9	0,3	6,4	0,3

	Німеччина	Норвегія	Польща	Португалія	Російська Федерація	Румунія	Словацька	Словенія	Сполучене Королівство	Сполучені Штати Америки	Таджикистан	Туреччина	Угорщина	Україна	Фінляндія	Франція	Чеська Республіка	Швейцарія	Швеція
2000	1,5	3,1	10,1	2,8	20,8	45,7	12,0	8,9	0,8	3,4	32,8	54,9	9,8	28,2	3,4	1,7	3,9	1,5	1,0
2005	1,6	1,5	2,1	2,3	12,7	9,0	2,7	2,5	2,0	3,4	7,2	10,1	3,6	13,5	0,9	1,7	1,8	1,2	0,4
2010	1,1	2,4	2,7	1,4	6,9	6,1	1,0	1,8	3,3	1,6	6,4	8,6	4,9	9,4	1,2	1,5	1,4	0,7	1,2
2011	2,1	1,3	4,3	3,7	8,4	5,8	3,9	1,8	4,5	3,2	12,4	6,5	3,9	8,0	3,4	2,1	1,9	0,2	3,0
2012	2,0	0,7	3,6	2,8	5,1	3,3	3,6	2,6	2,8	2,1	5,8	8,9	5,7	0,6	2,8	2,0	3,3	-0,7	0,9
2013	1,5	2,1	1,0	0,3	6,8	4,0	1,4	1,8	2,6	1,5	5,0	7,5	1,7	-0,3	1,5	0,9	1,4	-0,2	0,0
2014	0,9	2,0	0,1	-0,3	...	1,1	-0,1	0,2	1,5	1,6	6,1	8,8	-0,2	12,1*	1,0	0,5	0,4	0,0	-0,2
2015	0,2	2,2	-0,8	0,5	...	-0,6	-0,3	-0,5	0,0	0,1	5,7	7,7	-0,1	48,7*	-0,2	0,0	0,3	-1,1	0,0
2016	0,5	3,6	-0,6	0,6	...	-1,5	-0,5	-0,1	0,6	1,3	...	7,8	0,4	13,9*	0,4	0,2	0,7	-0,4	1,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2015–2016 рр. також без частини зони проведення Антитерористичної операції.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України – *керівник авторського колективу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України – *заступник керівника авторського колективу*

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *заступник керівника авторського колективу*

ВСТУП

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України

КОНОНЕНКО
Костянтин Анатолійович

заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

РОЗУМНИЙ
Максим Миколайович

керівник Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України

ЧАСТИНА I. ІМПЕРАТИВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Розділ 1. НАЦІОНАЛЬНА ПАРАДИГМА ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

РЕЗНІКОВА
Ольга Олександрівна

завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України – *керівник розділу*

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України

ВАЛЮШКО Іван Васильович	головний спеціаліст Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
ГОРЄЛОВ Денис Миколайович	головний спеціаліст Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень
КАРАВАЄВ Вадим Сергійович	головний консультант Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
МІСЮРА Андрій Олександрович	заступник завідувача відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ПАВЛЕНКО Ірина Анатоліївна	заступник керівника Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
ПАЛИВОДА Володимир Олександрович	старший науковий співробітник відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
РОЗУМНИЙ Максим Миколайович	керівник Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України

Розділ 2. ПРІОРИТЕТ МИРНИХ ЗАСОБІВ ПРОТИСТОЯННЯ АГРЕСІЇ

РОЗУМНИЙ Максим Миколайович	керівник Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України – <i>керівник розділу</i>
ГОРБУЛІН Володимир Павлович	директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України
БАРОВСЬКА Анастасія Валеріївна	головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління
ДУБОВ Дмитро Володимирович	завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник
КОНДРАТОВ Сергій Іванович	старший науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень
ПАВЛЕНКО Ірина Анатоліївна	заступник керівника Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

СНІГИР Олена Валентинівна	головний консультант Центру досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
СТЕПИКО Михайло Тимофійович	головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
СУХОДОЛЯ Олександр Михайлович	завідувач відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор
ЦИМБАЛ Олександр Іванович	завідувач відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник
ЧЕРНЕНКО Тетяна Василівна	завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ШЕВЦОВ Анатолій Іванович	директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в місті Дніпрі, доктор технічних наук, професор
ЯРОШ Олег Михайлович	провідний науковий співробітник сектору соціальних ризиків зайнятості населення Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

При підготовці розділу 2 враховані пропозиції експертів

ПЕТРОВ Валентин Володимирович	керівник служби з питань інформаційної безпеки Апарату Ради національної безпеки і оборони України, кандидат політичних наук
ТКАЧУК Наталія Андріївна	співробітник Служби безпеки України

Розділ 3. НЕОБХІДНА СИЛОВА ПРОТИДІЯ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

КОНОНЕНКО Костянтин Анатолійович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень – <i>керівник розділу</i>
ГОРБУЛІН Володимир Павлович	директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України
БЕГМА Віталій Миколайович	головний науковий співробітник відділу воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, доцент
ГОРОВЕНКО Валентин Костянтинович	завідувач відділу воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

КРИКУН
Петро Миколайович

старший науковий співробітник відділу воєнної та воєно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень

ПАЛИВОДА
Володимир Олександрович

старший науковий співробітник відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

РЕЗНКОВА
Ольга Олександрівна

завідувач відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України

СВЕРГУНОВ
Олександр Олексійович

провідний науковий співробітник відділу воєнної та воєно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук, доцент

ТЮТЮННИК
Вадим Петрович

провідний науковий співробітник відділу воєнної та воєно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат військових наук, доцент

ЦОКАЛО
Віктор Юрійович

головний спеціаліст відділу проблем національної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ШЕВЦОВ
Анатолій Іванович

директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в місті Дніпрі, доктор технічних наук, професор

ШЕМАЄВ
Володимир Миколайович

головний науковий співробітник відділу воєнної та воєно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор військових наук, професор

ШЕХОВЦОВ
Володимир Степанович

завідувач відділу Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в місті Дніпрі, доктор технічних наук, старший науковий співробітник

Розділ 4. **ДЕОКУПАЦІЯ І РЕІНТЕГРАЦІЯ**

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *керівник розділу*

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

БАБІН
Борис Володимирович

професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор, експерт МОП, Ради Європи та ОБСЄ, Постійний представник Президента України в АР Крим

БАЗИЛЮК
Ярослава Борисівна

завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

БЕЛАШОВ Євген Володимирович	головний спеціаліст відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень
БОНДАРЕНКО Олена Олександрівна	молодший науковий співробітник відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень
ВАЛЕВСЬКИЙ Олексій Леонідович	провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник
ВЕНЦКОВСЬКИЙ Дмитро Юрійович	завідувач сектору зовнішньоекономічної безпеки відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДАВИДЕНКО Сергій Васильович	завідувач сектору макроекономічного регулювання відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент
ДВІГУН Алла Олександрівна	завідувач відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
ДЕГТЕРЕНКО Анастасія Миколаївна	завідувач сектору етнополітики відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук, доцент
ДЖАБРАІЛОВ Руслан Аятшахович	заступник завідувача відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Інституту економіко-правових досліджень НАН України, доктор юридичних наук, доцент
ДУБОВ Дмитро Володимирович	завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник
ЗУБЧЕНКО Сергій Олександрович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
ЩЕНКО Андрій Юрійович	старший науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
КАПЛАН Юлія Борисівна	головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
КАСПЕРОВИЧ Юлія Володимирівна	головний консультант відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
КОРЕНЬ Наталія Василівна	завідувач сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ЛИТВИНЕНКО Олександр Миколайович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

ЛОНДАР Лідія Панасівна	провідний науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент
МАЛИНОВСЬКА Олена Анатоліївна	головний науковий співробітник відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України
МИХАЙЛИЧЕНКО Катерина Миколаївна	завідувач сектору з питань розвитку транспортної інфраструктури відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ПАРАХОНСЬКИЙ Борис Олександрович	головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
РУСАН Віталій Миколайович	завідувач сектору продовольчої безпеки відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
СОБКЕВИЧ Оксана Володимирівна	завідувач відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник
ТОКМАН Володимир Валерійович	заступник завідувача відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ТУПЧІЄНКО Дмитро Леонідович	адвокат, експерт Європейської Комісії
УСТИМЕНКО Володимир Анатолійович	директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заступник юрист України
ЧЕРНЕНКО Тетяна Васиївна	завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ШАРОВ Олександр Миколайович	головний науковий співробітник відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
ШЕВЧЕНКО Анастасія Валеріївна	завідувач сектору промислової політики відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень
ШЕВЧЕНКО Ольга Валеріївна	завідувач сектору вирівнювання регіонального розвитку відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ШЕМАЄВА Людмила Григорівна	завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
ЯВОРСЬКА Галина Михайлівна	головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філологічних наук, професор

При підготовці розділу 4 враховані пропозиції експертів

ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент
ЗАМКУЛА Микола Олександрович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
КАРАКУЦ Андрій Миколайович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
КОНДРАШОВ В'ячеслав Ігорович	незалежний експерт
КРАВЧЕНКО Валерій Вікторович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
КРИВОШЕЄВ Микола Володимирович	адвокат
КУПЧУК Ірина Володимирівна	незалежний експерт
ТКАЧЕНКО Дмитро Валерійович	експерт у сфері комунікацій, виконавчий директор аналітичного центру «Фабрика думки «Донбас», радник Міністра інформаційної політики
ЦИГАНОВ Віктор Васильович	радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент

ЧАСТИНА II. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА**Розділ 5. ГЛОБАЛЬНЕ БЕЗПЕКОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ**

АЛЕКСАНДРОВ Олег Святославович	завідувач відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень – <i>керівник розділу</i>
ГОРБУЛІН Володимир Павлович	директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України
ГОНЧАРУК Андрій Захарович	старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЗАМКУЛА
Микола Олександрович

старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

КАРАКУЦ
Андрій Миколайович

старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

КОШОВИЙ
Сергій Анатолійович

головний спеціаліст відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

КРАВЧЕНКО
Валерій Вікторович

старший науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

ПАРАХОНСЬКИЙ
Борис Олександрович

головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

ЯВОРСЬКА
Галина Михайлівна

головний науковий співробітник відділу проблем зовнішньої політики та міжнародної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філологічних наук, професор

Розділ 6. **ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА**

ШАРОВ
Олександр Миколайович

головний науковий співробітник відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *керівник розділу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

БАЗИЛЮК
Ярослава Борисівна

завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

ВЕНЦОВСЬКИЙ
Дмитро Юрійович

завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ДВІГУН
Алла Олександрівна

завідувач відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

КАСПЕРОВИЧ
Юлія Володимирівна

головний консультант відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук

КОЛОМІЄЦЬ
Олександра Олександрівна

провідний науковий співробітник відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних, кандидат економічних наук

КОРЕНЬ
Наталія Василівна

завідувач сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ІВАНЮТА
Сергій Петрович

заступник завідувача відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, старший науковий співробітник

МИХАЙЛИЧЕНКО
Катерина Миколаївна

завідувач сектору з питань розвитку транспортної інфраструктури відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ОЛІЙНИК
Даниїла Іллівна

головний науковий співробітник відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

РУСАН
Віталій Миколайович

завідувач сектору продовольчої безпеки відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ПРОКОПІЙ
Дар'я Андріївна

провідний спеціаліст відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

РЯБЦЕВ
Геннадій Леонідович

провідний науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор

СОБКЕВИЧ
Оксана Володимирівна

завідувач відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник

СУХОДОЛЯ
Олександр Михайлович

завідувач відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор

УС
Іван Васильович

головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЦИМБАЛ
Олександр Іванович

завідувач відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник

ШЕВЧЕНКО
Анастасія Валеріївна

завідувач сектору промислової політики відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень

ШЕМАЄВА
Людмила Григорівна

завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

ЯЦЕНКО
Любов Дмитрівна

завідувач сектору проблем людського розвитку відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу 6 враховані пропозиції експертів

ХОМАНЕЦЬ
Володимир Анатолійович

заступник начальника Управління економічного співробітництва Міністерства закордонних справ України, кандидат економічних наук

ЧАСТИНА III. ВНУТРІШНЯ ПОЛІТИКА

Розділ 7. ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

ЯБЛОНСЬКИЙ Василь Миколайович	заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук, доцент – <i>керівник розділу</i>
БАКАЛЬЧУК Владислава Олегівна	старший науковий співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ДЕГТЕРЕНКО Анастасія Миколаївна	завідувач сектору етнополітики відділу розвитку політичної системи, кандидат політичних наук, доцент
ЗДІОРУК Сергій Іванович	провідний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України
ЗУБЧЕНКО Сергій Олександрович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
ЩЕНКО Андрій Юрійович	старший науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
ЛИТВИНЕНКО Олександр Миколайович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
СТЕПИКО Михайло Тимофійович	головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України
ТОКМАН Володимир Валерійович	заступник завідувача відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук
ЧЕРНЕНКО Тетяна Васиївна	завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

Розділ 8. ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ

ВЛАСЮК Олександр Степанович	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України – <i>керівник розділу</i>
БАБЕЦЬ Ірина Георгіївна	завідувач кафедри маркетингу та економічної безпеки Львівського інституту менеджменту, доктор економічних наук, доцент
БЕЛЕЦЬ Катерина Іванівна	головний спеціаліст відділу з питань судоустрою та цивільної юстиції Управління з питань правосуддя та національної безпеки Міністерства юстиції України
ВОЛОШИН Володимир Іванович	директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в місті Львові, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ГЛАДКИХ
Дмитро Михайлович

завідувач сектору грошово-кредитної політики відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

ДАЦКО
Олеся Ігорівна

доцент кафедри менеджменту мистецтва Львівської національної академії мистецтв, кандидат економічних наук, кандидат технічних наук, доцент

КАСПЕРОВИЧ
Юлія Володимирівна

головний консультант відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук

КОЛОТИЛО
Олексій Онуфрійович

прокурор аналітично-статистичного відділу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Генеральної прокуратури України, кандидат юридичних наук, радник юстиції

КОРЕНЬ
Наталія Василівна

завідувач сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ЛОНДАР
Лідія Панасівна

провідний науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

ЛЯШЕНКО
Олександра Миколаївна

учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

МАЙСТРЕНКО
Людмила Олегівна

начальник Управління забезпечення діяльності керівництва Верховного Суду України, заслужений юрист України

МОКІЙ
Анатолій Іванович

проректор з міжнародних зв'язків і стратегічного розвитку ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій», доктор економічних наук, професор

МУСІЯКА
Віктор Лаврентійович

науковий консультант Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова, кандидат юридичних наук, професор

ПРОКОФ'ЄВА-ЯНЧИЛЕНКО
Дарія Михайлівна

помічник Голови Служби безпеки України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України

РОМАНЮК
Ярослав Михайлович

Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України

САЛХОВА
Олена Борисівна

провідний науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», доктор економічних наук, радник першого віце-прем'єр-міністра України

СТАРОДУБЦЕВ
Олександр Євгенійович

директор департаменту регулювання державних закупівель Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

СЬОМІН
Сергій Валерійович

керівник відділу групи радників членів Національного агентства з питань запобігання корупції, доктор політичних наук, професор

ФЛЕЙЧУК
Марія Ігорівна

професор кафедри міжнародних економічних відносин Львівського торговельно-економічного університету, доктор економічних наук, професор

ЧЕРНЮК
Ольга Станіславівна

старший науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ШЕМАЄВА
Людмила Григорівна

завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

ЯЙЧУК
Андрій Миколайович

заступник керівника Департаменту антикорупційної політики Національного агентства з питань запобігання корупції

При підготовці розділу 8 враховані пропозиції експертів

ГЛУЩЕНКО Олександр Олександрович	доцент кафедри банківської справи Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи, кандидат економічних наук
ІЛЯШ Ольга Ігорівна	проректор з наукової та міжнародної діяльності Міжнародного університету фінансів, доктор економічних наук, професор

Розділ 9. АКТУАЛЬНІ СОЦІАЛЬНІ РЕФОРМИ

ЛІБАНОВА Елла Марленівна	директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України – <i>керівник розділу</i>
ЦИМБАЛ Олександр Іванович	завідувач відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник
ВЛАСЮК Олександр Степанович	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України
ГЛАДУН Олександр Миколайович	заступник директора Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, доктор економічних наук, старший науковий співробітник
КОВАЛЬ Олександр Пилипович	головний науковий співробітник відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент
ЮРОЧКО Тетяна Петрівна	завідувач кафедри «Школа охорони здоров'я» Національного університету «Києво-Могилянська академія», кандидат наук з державного управління

При підготовці розділу 9 враховані пропозиції експертів

КОЛОМІЄЦЬ Олександра Олександрівна	провідний науковий співробітник відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук
ЯЦЕНКО Любов Дмитрівна	завідувач сектору проблем людського розвитку відділу соціальної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

Розділ 10. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА

БУРКОВСЬКИЙ Петро Анатолійович	завідувач відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень – <i>керівник розділу</i>
ГОРБУЛІН Володимир Павлович	директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України
ДАНИЛЯК Олександр Олександрович	завідувач сектору інституційного аналізу відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління

ДЖИГА Тетяна Василівна	головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
КОРНІЄВСЬКИЙ Олександр Анатолійович	головний науковий співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, професор
МАКАРОВ Гліб Валерійович	завідувач сектору суспільно-політичних процесів відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
ЯНШЕВСЬКИЙ Сергій Олександрович	головний консультант відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук
РУДЕНКО Анна Федорівна	молодший співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень

Розділ 11. ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

ЧЕРНЕНКО Тетяна Василівна	завідувач відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук – <i>керівник розділу</i>
ВАЛЕВСЬКИЙ Олексій Леонідович	провідний науковий співробітник гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник
ЗУБЧЕНКО Сергій Олександрович	головний консультант відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат політичних наук
ЩЕНКО Андрій Юрійович	старший науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
КАРПЕНКО Микола Миколайович	завідувач сектору науково-освітньої політики відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
ЛОЗОВИЙ Віталій Станіславович	головний науковий співробітник відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор історичних наук, професор
РОЗУМНА Оксана Петрівна	завідувач сектору культурної політики відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук

При підготовці розділу 11 враховані пропозиції експертів

РЕВАК Ірина Олександрівна	завідувач кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор економічних наук, доцент
-------------------------------------	--

Розділ 12. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ

ДВІГУН
Алла Олександрівна

завідувач відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – керівник розділу

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

КОРЕНЬ
Наталія Василівна

завідувач сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ПАВЛЮК
Алла Петрівна

завідувач сектору розвитку місцевого самоврядування та децентралізації відділу регіональної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заслужений економіст України

СТОРОНЯНСЬКА
Ірина Зеновіївна

заступник директора ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», доктор економічних наук, професор

При підготовці розділу 12 враховані пропозиції експертів

ДЕГТЯРЬОВА
Ія Олександрівна

професор кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління, доцент

КРАВЦІВ
Василь Степанович

директор ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», доктор економічних наук, професор

КУЙБІДА
Василь Степанович

президент Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління, професор

МЕЛЬНИК
Віктор Павлович

завідувач відділу місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин ДННУ «Академія фінансового управління», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ШУЛЬЦ
Світлана Леонідівна

завідувач відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», доктор економічних наук, професор

Розділ 13. ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА

СУХОДОЛЯ
Олександр Михайлович

завідувач відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор – керівник розділу

ГОРБУЛІН
Володимир Павлович

директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України

БАРАННИК
В'ячеслав Олександрович

старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у місті Дніпрі, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

БОБРО
Дмитро Геннадійович

провідний науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат фізико-математичних наук

ІВАНЮТА
Сергій Петрович

заступник завідувача відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, старший науковий співробітник

РЯБЦЕВ
Геннадій Леонідович

провідний науковий співробітник відділу енергетичної та техногенної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор наук з державного управління, професор

При підготовці розділу 13 враховані пропозиції експертів

НАСВІТ
Олег Іліодорович

перший заступник голови Державного агентства України з управління зоною відчуження

ХВЕСИК
Михайло Артемович

директор Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», доктор економічних наук, професор, академік Національної академії аграрних наук України

Розділ 14. ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

БАЗИЛЮК
Ярослава Борисівна

завідувач відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент – *керівник розділу*

ВЕНЦКОВСЬКИЙ
Дмитро Юрійович

завідувач сектору зовнішньоекономічної безпеки відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ВЛАСЮК
Тарас Олександрович

завідувач відділу навчально-наукового та методичного забезпечення Інституту вищих керівних кадрів Національної академії державного управління, кандидат економічних наук

ГАЛУГАН
Наталія Володимирівна

головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ДАВИДЕНКО
Сергій Васильович

завідувач сектору макроекономічного регулювання відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

ЛЯПІН
Дмитро Вадимович

старший науковий співробітник відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат технічних наук, заслужений економіст України

ШАРОВ
Олександр Миколайович

головний науковий співробітник відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

Розділ 15. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАКРОФІНАНСОВОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

ШЕМАЄВА
Людмила Григорівна

завідувач відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор – *керівник розділу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

ГЛАДКИХ
Дмитро Михайлович

завідувач сектору грошово-кредитної політики відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

КАСПЕРОВИЧ
Юлія Володимирівна

головний консультант відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук

КОРЕНЬ
Наталія Василівна

завідувач сектору бюджетної децентралізації відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ЛОНДАР
Лідія Панасівна

провідний науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, доцент

ЧЕРНЮК
Ольга Станіславівна

старший науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ЮРКІВ
Надія Ярославівна

головний науковий співробітник відділу фінансової безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор

При підготовці розділу 15 враховані пропозиції експертів

ЄФІМЕНКО
Тетяна Іванівна

президент ДННУ «Академія фінансового управління», член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

СОКОЛОВСЬКА
Алла Михайлівна

заступник директора Науково-дослідного фінансового інституту ДННУ «Академія фінансового управління», доктор економічних наук, професор

Розділ 16. ІМПУЛЬСИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

СОБКЕВИЧ
Оксана Володимирівна

завідувач відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, старший науковий співробітник – *керівник розділу*

ВЛАСЮК
Олександр Степанович

перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України

БЕЛАШОВ Євген Володимирович	головний спеціаліст відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень
ЛЯШЕНКО Олександра Миколаївна	учений секретар Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор
МИХАЙЛИЧЕНКО Катерина Миколаївна	завідувач сектору з питань розвитку транспортної інфраструктури відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
РУСАН Віталій Миколайович	завідувач сектору продовольчої безпеки відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ШЕВЧЕНКО Анастасія Валеріївна	завідувач сектору промислової політики відділу безпеки реального сектору економіки Національного інституту стратегічних досліджень

При підготовці розділу 16 враховані пропозиції експертів

БОЙКО Віталій Володимирович	доцент кафедри інформаційних технологій Львівського національного аграрного університету, кандидат економічних наук, доцент
ВАСИЛЬЦВ Тарас Григорович	заступник директора Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в місті Львові, доктор економічних наук, професор
ЛУПЕНКО Юрій Олексійович	директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», доктор економічних наук, професор, академік Національної академії аграрних наук України
РЕВАК Ірина Олександрівна	завідувач кафедри соціальних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор економічних наук, доцент
ХОДАКІВСЬКА Ольга Василівна	завідувач відділу земельних відносин та природокористування ННЦ «Інститут аграрної економіки», доктор економічних наук, старший науковий співробітник

Розділ 17. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

ДУБОВ Дмитро Володимирович	завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор політичних наук, старший науковий співробітник – <i>керівник розділу</i>
ГОРБУЛІН Володимир Павлович	директор Національного інституту стратегічних досліджень, доктор технічних наук, професор, академік НАН України
БАРОВСЬКА Анастасія Валеріївна	головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат наук з державного управління

ГНАТЮК
Сергій Леонідович

головний консультант відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат історичних наук

ІСАКОВА
Тамара Олегівна

головний спеціаліст відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень

КАРПЕНКО
Микола Миколайович

завідувач сектору науково-освітньої політики відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

КОВАЛЬ
Ірина Олександрівна

головний спеціаліст відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень

ОЖЕВАН
Микола Андрійович

головний науковий співробітник відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктор філософських наук, професор

ПОКРИШКА
Дмитро Степанович

головний спеціаліст відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ШЕХЛОВИЧ
Андріана Михайлівна

старший науковий співробітник Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у місті Львові

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ РЕФОРМ

ШИМКІВ
Дмитро Анатолійович

заступник Глави Адміністрації Президента України, секретар Національної ради реформ

СИДОРОВИЧ
Ярослав Мар'янович

керівник Головного департаменту з питань впровадження реформ Адміністрації Президента України

ПРО СТРАТЕГІЮ СТАЛОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНА – 2020»

ШИМКІВ
Дмитро Анатолійович

заступник Глави Адміністрації Президента України, секретар Національної ради реформ

СИДОРОВИЧ
Ярослав Мар'янович

керівник Головного департаменту з питань впровадження реформ Адміністрації Президента України

ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЛЯ УКРАЇНИ ДО 2030 РОКУ

СИДОРОВИЧ
Ярослав Мар'янович

керівник Головного департаменту з питань впровадження реформ Адміністрації Президента України

ЗРІБНЯК
Анатолій Леонідович

заступник керівника департаменту Головного департаменту з питань впровадження реформ Адміністрації Президента України, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

СТАТИСТИЧНІ ТАБЛИЦІ

БЕРНЕР Ігор Євгенійович	Голова Державної служби статистики України
АНТОНОВА Ольга Михайлівна	начальник відділу статистики інвестицій зовнішньоекономічної діяльності департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
БОЖОК Віра Михайлівна	начальник відділу статистики енергетики департаменту статистики торгівлі Державної служби статистики України
ВЕРЖАНСЬКА Вікторія Людвіківна	заступник начальника відділу статистики послуг гуманітарної сфери департаменту статистики послуг Державної служби статистики України
ВИНОВА Ксенія Миколаївна	головний спеціаліст-економіст відділу статистики послуг гуманітарної сфери департаменту статистики послуг Державної служби статистики України
ВИШНЕВСЬКА Олена Антонівна	директор департаменту поширення інформації та комунікацій Державної служби статистики України
ГУСЕВА Наталія Юрївна	начальник відділу екологічної статистики департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища Державної служби статистики України
ДУХНЕВИЧ Світлана Анатоліївна	начальник відділу річних національних рахунків департаменту національних рахунків та макроекономічної статистики Державної служби статистики України
ЗАДОЄНКО Любов Вікторівна	начальник відділу демографічної статистики департаменту статистики населення та регіональної статистики Державної служби статистики України
ЗАЙЦЕВА Наталія Миколаївна	заступник начальника відділу економічних рахунків, зведених і балансових робіт департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища Державної служби статистики України
ЗАКВАЦЬКА Оксана Володимирівна	заступник начальника відділу статистики продукції переробної промисловості департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
ЗАХАРОВА Тетяна Аркадіївна	начальник відділу структурних обстежень підприємств департаменту структурної статистики та статистики фінансів підприємств Державної служби статистики України
ЛЬЧЕНКО Юлія Миколаївна	начальник відділу статистики внутрішньої торгівлі департаменту статистики торгівлі Державної служби статистики України
ІСТРАТЕНКО Катерина Володимирівна	начальник відділу статистики цін виробників промислової продукції департаменту статистики цін Державної служби статистики України
КАЛАБУХА Ольга Святославівна	директор департаменту статистики цін Державної служби статистики України
КАРМАЗІНА Ольга Олександрівна	в. о. директора департаменту статистики послуг Державної служби статистики України

КОБРЯНСЬКА Наталія Олександрівна	начальник відділу обстежень економічної активності населення департаменту статистики праці Державної служби статистики України
КРИЦЬКИЙ Олександр Сергійович	начальник відділу комплексних робіт департаменту структурної статистики та статистики фінансів підприємств Державної служби статистики України
КУЗНЄЦОВА Маргарита Станіславівна	директор департаменту структурної статистики та статистики фінансів підприємств Державної служби статистики України
ЛЕОНОВИЧ Наталія Миколаївна	заступник начальника відділу статистики продукції добувної промисловості, електроенергетики, водо- та газопостачання департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
ЛОСЕВА Юлія Миколаївна	заступник начальника відділу короткострокових показників статистики промисловості департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
ЛУК'ЯНЕНКО Оксана Григорівна	головний спеціаліст-економіст відділу демографічної статистики департаменту статистики населення та регіональної статистики Державної служби статистики України
МАСЮК Світлана Миколаївна	заступник директора департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища – начальник відділу статистики виробництва продукції сільського та рибного господарства Державної служби статистики України
МАТРОНІЧ Лариса Миколаївна	заступник директора департаменту статистики торгівлі – начальник відділу статистики зовнішньої торгівлі товарами Державної служби статистики України
МИСЛІНСЬКИЙ Олексій Андрійович	начальник відділу статистики капітальних інвестицій та основних засобів департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
МИХАЙЛЮК Надія Олександрівна	начальник відділу статистики транспорту та зв'язку департаменту статистики послуг Державної служби статистики України
НІКІТІНА Ірина Миколаївна	директор департаменту національних рахунків та макроекономічної статистики Державної служби статистики України
ОВЕРЧЕНКО Галина Юрївна	начальник відділу статистики продукції будівництва департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
ПАВЛОВА Тетяна Миколаївна	головний спеціаліст-економіст відділу статистики оплати праці департаменту статистики праці Державної служби статистики України
ПЕТРЕНКО Ірина Станіславівна	директор департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
ПЕТРИЧЕНКО Інна Ростиславівна	заступник начальника управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції – начальник відділу інформаційного забезпечення міжнародного співробітництва Державної служби статистики України
ПОРЕМСЬКА Тетяна Сергіївна	начальник відділу статистики зовнішньої торгівлі послугами департаменту статистики торгівлі Державної служби статистики України

ПОСТОЛЮК Наталія Григорівна	заступник директора департаменту статистики виробництва Державної служби статистики України
ПРОКОПЕНКО Андрій Миколайович	начальник відділу статистики фінансів підприємств департаменту структурної статистики та статистики фінансів підприємств Державної служби статистики України
ПРОКОПЕНКО Олег Миколайович	директор департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища Державної служби статистики України
ПРОФАЦЬКА Надія Вікторівна	заступник директора департаменту статистики цін – начальник відділу статистики споживчих цін Державної служби статистики України
СЕНИК Інеса Віталіївна	директор департаменту статистики праці Державної служби статистики України
СМИШЛЯЄВА Наталія Михайлівна	заступник директора департаменту національних рахунків та макроекономічної статистики – начальник відділу регіональних рахунків Державної служби статистики України
СНІГРЬОВА Вікторія Анатоліївна	начальник відділу рахунків інституційних секторів економіки та балансу фінансових активів та пасивів департаменту національних рахунків та макроекономічної статистики Державної служби статистики України
СТАРОВОЙТЕНКО Раїса Антонівна	начальник відділу короткострокових розрахунків ВВП департаменту національних рахунків та макроекономічної статистики Державної служби статистики України
ТІМОНІНА Марія Борисівна	в. о. директора департаменту статистики населення та регіональної статистики Державної служби статистики України
ТРИПУТЕНЬ Олена Миколаївна	начальник відділу зведених національних рахунків та балансу нефінансових активів та пасивів департаменту національних рахунків та макроекономічної статистики Державної служби статистики України
ФЕДОРОВА Інна Павлівна	заступник директора департаменту поширення інформації та комунікацій – начальник відділу інформаційної політики та роботи з користувачами Державної служби статистики України
ФРИЗОРЕНКО Анатолій Олександрович	директор департаменту статистики торгівлі Державної служби статистики України

АНАЛІТИЧНА ДОПОВІДЬ
ДО ЩОРІЧНОГО ПОСЛАННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
«ПРО ВНУТРІШНЄ ТА ЗОВНІШНЄ
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ В 2017 РОЦІ»

Літературні редактори: *Н.П. Яценко, Т.В. Карбовнича, І.І. Бажал, І.С. Сандул*
Коректори: *Т.В. Карбовнича, О.М. Романова, О.І. Сабадаш, І.І. Бажал*
Комп'ютерне верстання: *О.М. Адулов*

Відповідальний за випуск: *О.М. Романова*

Оригінал-макет підготовлено
у Національному інституті стратегічних досліджень:
вул. Пирогова, 7-а, Київ-30, 01030
Тел./факс: (044) 234-50-07
e-mail: info-niss@niss.gov.ua

Формат 70×108/16. Ум. друк. арк. 81,2
Наклад 300 прим. Зам. № ДФ 630

ПП «Видавництво Фенікс»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 271 від 07.12.2000 р.
03067, Київ, вул. Шутова, 13-б
www.fenixprint.com.ua